

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CVI

Direcció
M. TERESA FERRER I MALLOL
MANUEL RIU I RIU

Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana

Volum I.2

**Tractats i negociacions diplomàtiques
amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)**

Estudis de
M. TERESA FERRER I MALLOL,
NIKOLAS JASPERT,
MANUEL RIU I RIU
i CARLES VELA AULESA

Corpus documental a cura de
CARLES VELA AULESA

Amb la col·laboració de
PERE BENITO I MONCLÚS, RAFAEL GINEBRA I MOLINS, TERESA HUGUET-TERMES,
ROBERTO PILI i PILAR SENDRA I BELTRAN

BARCELONA
2018

**Tractats i negociacions diplomàtiques
de Catalunya i de la Corona
catalanoaragonesa a l'edat mitjana**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, CVI

Direcció
M. TERESA FERRER I MALLOL
MANUEL RIU I RIU

**Tractats i negociacions diplomàtiques
de Catalunya i de la Corona
catalanoaragonesa a l'edat mitjana**

Volum I.2

**Tractats i negociacions diplomàtiques
amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)**

Estudis de
MARIA TERESA FERRER I MALLOL,
NIKOLAS JASPERT,
MANUEL RIU I RIU
i CARLES VELA AULESA

Corpus documental a cura de
CARLES VELA AULESA

Amb la col·laboració de
PERE BENITO I MONCLÚS, RAFAEL GINEBRA I MOLINS, TERESA HUGUET-TERMES,
ROBERTO PILI i PILAR SENDRA I BELTRAN

BARCELONA
2018

Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona Catalanoaragonesa a l'edat mitjana. — Primera edició. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 83, 106)
Bibliografia. Índex. — Textos en català i llatí
ISBN 9788492583775 (conjunt) — ISBN 9788492583782 (volum 1) — ISBN 9788499654188 (volum 2)
I. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, 1940-2017 editor literari II. Riu, Manuel, 1929-2011 editor literari
III. Institut d'Estudis Catalans IV. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 83, 106
1. Catalunya — Història — 878-1162, Comtes — Fonts 2. Corona Catalanoaragonesa — Història — Fonts
3. Corona Catalanoaragonesa — Relacions exteriors — Tractats
94(460)0878/1162(093)
327(460)0878/1162(093)
341.241(460)0878/1162(093)

© 2018, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juliol del 2018

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Pleca Digital, SLU
Imprès a Open Print, SL

ISBN obra completa: 978-84-92583-77-5
ISBN volum I.2: 978-84-9965-418-8
Dipòsit Legal: B 17757-2018

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

INTRODUCCIÓ, <i>per Maria Teresa Ferrer i Mallol</i>	7
EL TESTAMENT D'ALFONS I D'ARAGÓ I LES NEGOCIACIONS AMB LES INSTITUCIONS ECLESIASTIQUES DEL REGNE LLATÍ DE JERUSALEM, <i>per Nikolas Jaspert</i>	9
Bibliografia	15
LA POLÍTICA IBÈRICA DE BARCELONA I LA CORONA D'ARAGÓ (SEGLE XI - 1213), <i>per Carles Vela Aulesa, amb la col·laboració de Manuel Riu i Riu i Maria Teresa Ferrer i Mallol</i>	19
1. Els primers contactes peninsulars	19
2. Les relacions amb Alfons VI de Lleó	21
3. La intervenció barcelonina en la difícil successió d'Alfons VI	25
4. La delimitació dels espais de conquesta: l'Àndalus i Navarra	30
5. L'efímer pacte de Carrión de los Condes	31
6. La pau de 1149	34
7. El Tractat de Tudilén	36
8. El Tractat de Lleida	40
9. L'Acord de Nájima	45
10. Control de la política peninsular	48
11. El Pacte d'Ágreda (1162)	50
12. Represa de l'expansió sobre l'Àndalus?	53
13. La pau amb el rei Llop via Castella	57
14. La pau vitalícia amb Castella i el casament amb Sança de Lleó	60
15. La presa de Conca i la definitiva desaparició del <i>regnum Cesaraugustanum</i>	65
16. El gran acord doble de Cazola	68
17. Els Azagra i la senyoria d'Albarrasí	73
18. Desavinences amb la reina Sança?	83
19. El distanciament de Castella	84
20. Un nou monarca, una nova política?	94
21. L'emancipació de Pere el Catòlic	99
22. Cap a una aliança peninsular en contra dels almohades	100
23. La germandat de Las Bardenas	101

24. Cap al front comú contra els almohades	102
25. Cap a Las Navas de Tolosa	105
26. Després de Las Navas de Tolosa	106
27. Bibliografia	107
L'ÀNDALUS EN LA POLÍTICA DE BARCELONA I LA CORONA D'ARAGÓ (SEGLE XI - 1213), <i>per Carles Vela Aulesa</i>	117
1. Els pròdroms de les relacions islamocatalanes	117
2. L'inici de les relacions dels comtes catalans amb l'Àndalus (segle x)	119
3. La submissió dels comtats catalans al califat omeia de Còrdova	121
4. Una nova situació: el predomini cristià sobre l'Àndalus i les paries	124
5. Les relacions amb la taifa de Dènia	132
6. Ramon Berenguer II, Berenguer Ramon II i les paries	137
7. Els almoràvits i Ramon Berenguer III: les lluites per la vall de l'Ebre	144
8. Les conquestes de Tortosa, Lleida i Fraga	149
9. Les relacions amb el rei Lloç	155
10. Les illes Balears i els comtes de Barcelona	166
11. Les relacions amb els almohades	169
12. Bibliografia	173
CORPUS DOCUMENTAL, <i>per Carles Vela Aulesa, amb la col·laboració de Pere Benito i Monclús, Rafael Ginebra i Molins, Teresa Huguet-Termes, Roberto Pili i Pilar Sendra i Beltran</i>	181
Taula d'abreviacions	183
Corpus documental	189
ÍNDEX DE NOMS DE LLOC I DE PERSONA, <i>per Pilar Sendra i Beltran i Carles Vela Aulesa</i>	309

Introducció

L'any 2009 vam publicar el volum I.1 de Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana, dins del projecte de recerca de llarga durada de l'Institut d'Estudis Catalans, dirigit per la sotasignada, titulat Corpus documental de les relacions internacionals de Catalunya i de la Corona d'Aragó. Aquell primer volum estava dedicat als tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians des de 1067 fins a la mort del rei Pere el Catòlic en 1213. Ara aquest volum I.2 estudia la unió dinàstica del Principat de Catalunya amb el regne d'Aragó i analitza tant la política ibèrica del comtat de Barcelona i després de la Corona d'Aragó com les relacions amb l'Àndalus des del segle XI fins a 1213. Com en el primer volum, l'edició dels documents va precedida d'estudis de detall.

El projecte inicial era lliurar aquest segon volum tot just després del primer, però la desaparició del professor Riu així com la meua llarga malaltia m'impediren de fer-ho quan calia, obligant Carles Vela a assumir una tasca de coordinació que no s'esperava. En aquest sentit, volem agrair a l'Institut d'Estudis Catalans la paciència que ha tingut durant tot aquest temps amb el projecte de recerca i especialment amb la redacció d'aquest volum.

La responsabilitat de l'estudi ha recaigut pràcticament tota en Carles Vela, llevat de l'aportació de Nikolas Jaspert sobre el testament d'Alfons I d'Aragó i les negociacions per a resoldre aquest testament i fer possible la unió del comtat de Barcelona amb el regne d'Aragó.

Per a l'estudi de les relacions amb els altres estats peninsulars, hem pogut aprofitar algunes pàgines escrites pel professor Riu abans de la seva mort, mentre que la meua aportació ha estat mínima a causa de la intervenció quirúrgica i de la malaltia que he patit, per la qual cosa el gruix de l'estudi cal atribuir-lo a Carles Vela. L'estudi analitza les relacions del comtat de Barcelona i després de la Corona d'Aragó amb les diferents entitats polítiques peninsulars, tot intentant defugir les aproximacions que redueixen les relacions ibèriques a una perenne i atemporal oposició Castella-Catalunya.

D'aquest mateix col·laborador és també l'autoria de l'anàlisi de les relacions diplomàtiques i polítiques amb els estats andalusins i magribins. A més d'actualitzar les edicions dels pocs documents directes que testimonien aquests vincles, Carles Vela ha integrat en el seu estudi les noves perspectives publicades sobre els contactes entre el món cristià i el món islàmic.

Finalment, de l'apèndix documental també n'ha tingut cura principal en Carles Vela, que ha aprofitat el treball ja fet prèviament pels antics col·laboradors Pere Benito i Monclús, Rafael Ginebra i Molins, Teresa Huguet-Termes, Roberto Pili i Pilar Sendra i Beltran.

Malgrat l'aturada momentània, el projecte segueix endavant i ja estem preparant el volum II, dedicat al segle XIII, que esperem que pugui comprendre —si no és excessivament llarg— els regnats de Jaume el Conqueridor, Pere el Gran i Alfons el Franc, seguint el mateix format d'edició crítica dels tractats i negociacions, precedida d'estudis introductoris meus i d'altres col·laboradors.

Agraïm de tot cor de nou, com en l'anterior volum, l'ajuda d'estudiosos, d'arxivers i de bibliotecaris que, quan els ho hem demanat, tant ens han ajudat a resoldre des de l'accés a un document fins a la solució d'un dubte de transcripció, de traducció o d'interpretació. Especialment hem de fer constar el nostre agraïment als arxivers de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i als bibliotecaris de la Institució Milà i Fontanals del Consell Superior d'Investigacions Científiques a Barcelona, així com a l'arxiver Félix Segura Urra, de l'Archivo Real y General de Navarra. Finalment, tot i saber que segurament ens deixem algú, fem constar el nostre agraïment al professor Fernando Serrano Larráyo, al doctor Jordi Morelló i Baget, als senyors Josep Maria Milla i Saldon, Gemma Ros i Galimany i Ferriol Macip i Bonet i al consell assessor del diari digital Jornalet.

Maria Teresa FERRER I MALLOL
Institut d'Estudis Catalans

El testament d'Alfons I d'Aragó i les negociacions amb les institucions eclesiàstiques del regne llatí de Jerusalem

NIKOLAS JASPERT

L'octubre de 1131, a Baiona, Alfons I d'Aragó redactà el seu testament.¹ Pocs dies abans de morir —el 7 o el 8 de setembre de 1134—, el 4 de setembre el va confirmar de nou a Sarinyena. El rei havia estat casat amb Urraca de Lleó, però l'enllaç es va rompre l'any 1112 sense que la reina tingués cap fill i Alfons tampoc no n'engendrà durant les dècades següents; moria, doncs, sense descendència directa.² En el seu testament, el monarca transferí la totalitat del seu regne a tres comunitats religioses de Terra Santa: els cavallers templers, l'Hospital de Sant Joan i els canonges del Sant Sepulcre.³ El text del document no deixa cap dubte que el Bataller nomenava les tres institucions successores seves, donant-los a parts iguals tot el seu regne, incloent-hi els territoris nous conquerits als musulmans i totes les terres que encara podria conquerir abans de morir. La disposició, però, no es va dur a terme. En primer lloc, perquè les institucions beneficiades no estaven en condicions de fer-se càrrec del regne —les tres fundacions eren relativament joves i sense la capacitat numèrica ni política ni organitzativa necessària—.⁴

1. Corpus, doc. núm. 6. FRANCISCO MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior: Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1945 (Textos y estudios de la Corona de Aragón, 1-2), 1, p. 10-12, doc. 6; JESÚS ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, 2, Barcelona, Fundació Noguera, 1985 (Textos i Documents, 9), p. 235-237, doc. 211; JOSÉ ÀNGEL LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona, 1104-1134*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990 (Fuentes Documentales Medievales del País Vasco, 27), p. 356-365, doc. 241; IGNASI J. BAIGES, GASPAR FELIU i JOSEP M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona: De Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, 3, Barcelona, Fundació Noguera, 2010 (Diplomatariis, 50), p. 1079-1083, doc. 646.

2. Sobre la vida del rei, vegeu JOSÉ M.ª LACARRA, *Alfonso el Batallador*, Saragossa, Guara, 1978 (Colección Básica Aragonesa, 1); CLAY STALLS, *Possessing the land: Aragon's expansion into Islam's Ebro Frontier under Alfonso the Battler 1104-1134*, Colònia, Brill, 1995 (The Medieval Mediterranean, 7); JOSÉ ÀNGEL LEMA PUEYO, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008.

3. Corpus, doc. núm. 7. J. À. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 446-448, doc. 284.

4. Sobre el començament de les institucions, vegeu KASPAR ELM, *Kanoniker und Ritter vom Heiligen Grab. Ein Beitrag zur Entstehung und Frühgeschichte der palästinensischen Ritterorden*, a JOSEF FLECKENSTEIN i MANFRED HELLMANN (ed.), *Die geistlichen Ritterorden Europas*, Sigmaringen, Thorebeke, 1980 (Vorträge und Forschungen, 26), p. 141-169; BERNARD HAMILTON, *The Latin church in the crusader states: The secular church*, Londres, Variorum, 1980, p. 52-86; NIKOLAS JASPERT, *La estructuración de las primeras posesiones del Capítulo del Santo Sepulcro en la Península Ibérica: La génesis del priorato de Santa Ana en Barcelona y sus dependencias*, a *La Orden del Santo Sepulcro. Primeras jornadas de estudio*, Madrid, Alpuerto, 1991, p. 93-108; MALCOLM BARBER, *The new knighthood: a history of the Order of the Temple*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 6-37; JOSEP M. SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, Lleida, Pagès Editors, 1996 (Els ordes militars, 4), p. 23-71; ANTHONY LUTTRELL, *The Earliest Templars*, a MICHEL BALARD (ed.), *Autour de la Première Croisade: Actes du Colloque de la Society for the Study of the Crusades and the Latin East*, París, Publications de la Sorbonne 1996 (Byzantina Sorbonensia, 14), p. 193-203; ANTHONY LUTTRELL, *The Earliest Hospitallers*, a BENJAMIN Z. KEDAR, JONATHAN RILEY-SMITH i RUDOLF HIESTAND (ed.), *Montjoie. Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, Aldershot, Variorum, 1997, p. 37-54; MIRIAM RITA TESSERA,

En segon lloc, perquè els nobles aragonesos tampoc no acceptaven que el poder passés a mans forasteres i que es trenqués una línia dinàstica establerta des de feia més d'un segle. I en darrer terme, perquè jurídicament no era viable una donació de tot el regne per part del monarca; tan sols hauria pogut disposar lliurement dels territoris que ell mateix havia conquerit. Cal preguntar-se, però, per quines raons el rei va formular una última voluntat tan sorprenent.

Al nord-est de la península Ibèrica i en els anys trenta del segle XII, una donació a les tres institucions acabades de fundar al regne llatí de Jerusalem no era un cas aïllat. Altres testadors anteriors havien beneficiat els templers, els hospitalers i els canonges conjuntament a parts iguals.⁵ De fet, en els seus inicis, les tres comunitats estaven lligades al patriarca de Jerusalem, i només des de 1120 va començar la seva separació d'aquest marc institucional comú.⁶ A poc a poc, els templers i els hospitalers començaven a ser percebuts com a representants de noves formes de vida religiosa. Una mostra destacada d'aquest atractiu és el testament del comte de Barcelona Ramon Berenguer III de l'any 1130, en què va donar al Sant Sepulcre un mas a Llagostera; a l'Hospital, un cavall negre i un mas a Vilamajor —a més d'un altre mas que ja li havia concedit anteriorment—, i al Temple, el seu cavall i les seves armes.⁷ Poc després, el comte de Barcelona no sols va donar el castell de Granyena de Segarra als templers, sinó que va professar a l'orde del Temple.⁸

Però l'última voluntat del rei aragonès era un cas insòlit si es té en compte la seva magnitud i el seu significat polític. Durant molt de temps, la historiografia l'ha entès com un desig del monarca guerrer —no en va Alfons d'Aragó rebé el sobrenom del Bataller— d'afavorir els ordes militars de Palestina amb l'objectiu que ampliessin el seu camp d'actuació més enllà d'aquesta regió de l'Orient Mitjà i continuessin la lluita contra les forces musulmanes a la península Ibèrica.⁹ Efectivament, el rei aragonès havia mostrat la seva proximitat a les idees de croada i la seva simpatia per la nova forma de vida religiosa que unia la lluita armada amb la vida regular: seguint el model dels templers, Alfons havia fundat les confraries de Belchit (Belchite), l'any 1122/1123, i Mont-reyal (Monreal), entre 1124

Orientalis ecclesia: Papato, Chiesa e regno latino di Gerusalemme (1099-1187), Milà, Vita e Pensiero, 2010 (Bibliotheca erudita, 32), p. 59-217.

5. Ja en 1124: «[...] dimitto ad Sancti Sepulcri et ad Ospitali et ad ipsa Kavalleria ipsum nostrum mulum...» (Agustí ALTISENT (ed.), *Diplomatari de Poble I (960-1177)*, Barcelona, 1993, p. 72, doc. 67); en 1130: «[...] faciant v partes et donent unam partem ad ipso Hospitale Sancti Sepulcri et ad ipsa Kavaleria [...]» (Agustí ALTISENT (ed.), *Diplomatari de Poble I*, p. 82, doc. 80); el 21 d'agost de 1131: «Ad sanctum Sepulcrum et ad Iherosolomitanum Hospitali et ad Miliciam eiusdem urbis dimitto centum solidos ut dividant inter se equaliter» (Irene LLOP JORDANA (ed.), *Collecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*, 1, Lleida, Ajuntament de Lleida - Fundació Noguera, 2009 (Diplomatari, 44), p. 426, doc. 429). Cf. Michel ZIMMERMANN, *Lire et écrire en Catalogne (IXe-XIIe siècle)*, 2 vols., Madrid, Casa de Velázquez, 2003 (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 23), 2, p. 821.

6. K. ELM, *Kanoniker und Ritter*, especialment p. 158-167; A. LUTTRELL, *The Earliest Templars*; A. LUTTRELL, *The Earliest Hospitallers*; Anthony LUTTRELL, *A Jerusalem Indulgence: 1100/3*, a Helen J. NICHOLSON (ed.), *On the margins of crusading: the military orders, the Papacy and the Christian world*, Farnham, Ashgate, 2011 (Crusades - subsidia, 4), p. 5-11.

7. Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1055, doc. 631; adveració de les disposicions testamentàries, el 19 d'agost de 1130, ídem, p. 1062, doc. 633.

8. Guigues Alexis Marie Joseph André, Marquis d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple 1119?-1150*, París, Champion, 1913, p. 25, doc. 33, relatat més tard a les *Gesta Comitum Barchinonensium* (Louis BARRAU-DIHIGO i Jaume MASSÓ TORRENTS (ed.), *Gesta Comitum Barchinonensium: textos llatí i català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1925 (Cròniques catalanes, 2), p. 38, cap. 16, però no en la versió primitiva; cf. Stefano M. CINGOLANI (ed.), *Les Gesta Comitum Barchinonensium («versió primitiva»)*, la *Brevis Historia i altres textos de Ripoll*, València, Universitat de València, 2012 (Monuments d'Història de la Corona d'Aragó, 4), p. 133).

9. Així opina una gran part de la literatura peninsular; per exemple: Antonio UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, 7), p. 69-76; Salvador CLARAMUNT i Juan F. UTRILLA UTRILLA, *La génesis de la Corona de Aragón. Desde la invasión almorávide hasta la muerte de Ramón Berenguer IV*, Barcelona-Saragossa, Editorial Aragó, 1988, p. 49-50.

i 1130.¹⁰ Ja abans havia fet donacions a l'hospital de Santa Cristina de Somport, vinculat al Sant Sepulcre de Jerusalem,¹¹ i el març de 1131 se n'havia declarat *confrater*.¹² Però encara no havia fet cap donació als canonges del Sant Sepulcre; per a ells, Aragó era gairebé una regió verge fins al testament de 1131.¹³ En canvi, l'any 1129 havia fet donacions a l'Hospital de Sant Joan i fins a la seva mort va afavorir tant els hospitalers com els templers.¹⁴ Justament pel fet d'haver-hi mantingut aquests contactes, el rei havia de saber, sens dubte, que en el seu testament no afavoria pas tres ordes militars: l'any 1131, la comunitat de Sant Joan encara era una institució caritativa i no s'havia convertit en un orde militar. Només uns pocs anys més tard van començar a unir el servei caritatiu amb la lluita armada.¹⁵ A més, la naturalesa canonical —i no pas militar— de la comunitat del Sant Sepulcre era coneguda pels coetanis, a diferència de no pocs historiadors posteriors.¹⁶ La formulació del testament no deixa cap dubte que el testador era plenament conscient de les diferències entre les tres institucions, ja que només els templers són tractats com a cos militar:

Itaque post obitum meum heredem et successorem relinquo mei Sepulcrum Domini quod est Iherosolimis, et eos qui observant et custodiunt illud et ibidem serviunt Deo, et Ospitale pauperum quod Iherosolimis est, et Templum Domini cum militibus qui ad defendendum Christianitatis nomen ibi vigilant. [...] Addo etiam milicie Templi equum meum cum omnibus armis meis.¹⁷

El rei veia els canonges del Sant Sepulcre exclusivament com a religiosos, mentre que confiava als hospitalers el domini —hipotètic— d'una ciutat: «Et, si Deus dederit mihi Tortosam, tota sit Ospitalis

10. J. Á. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 206-208, doc. 141. Cf. Peter RASSOW, *La Cofradía de Belchite*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 3 (1926), p. 200-226; Antonio UBIETO ARTETA, *La creación de la Cofradía militar de Belchite*, «Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952), p. 427-434; Elena LOURIE, *The confraternity of Belchite, the Ribat, and the Temple*, «Viator», 13 (1982), p. 159-176; Nikolas JASPert, *Frühformen der geistlichen Ritterorden und die Kreuzzugsbewegung auf der Iberischen Halbinsel*, a Klaus HERBERS (ed.), *Europa in der späten Salierzeit. Kolloquium zu Ehren von Werner Goetz*, Stuttgart, Steiner, 2001, p. 91-117; Alain DEMURGER, *Belchite, le Temple et Montjoie: la couronne d'Aragon et le Temple au XIe siècle*, a Norman HOUSLEY (ed.), *Knighthoods of Christ: essays on the history of the Crusades and the Knights Templar, presented to Malcolm Barber*, Aldershot, Ashgate 2007, p. 123-135.

11. J. Á. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 88, doc. 63.

12. J. Á. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 347-348, doc. 235.

13. Vegeu la llista de possessions a les butlles *Habitantes in domum* (1128) i *Si apostolicæ sedis* (1164): Rudolf HIESTAND, *Vorarbeiten zum Oriens pontificius 3: Papsturkunden für Kirchen im Heiligen Lande*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1985 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Kl., III/137), p. 134-137, doc. 28, i p. 237-241, doc. 88. Cf. José M.ª LACARRA, *La restauración eclesiástica en tierras conquistadas por Alfonso el Batallador (1118-1134)*, «Revista Portuguesa de Historia», 4 (1949), p. 263-286. Referències a possessions del Sant Sepulcre: A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 73-76; C. STALLS, *Possessing the land*, p. 271-278.

14. J. Á. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 302-303, doc 205; Alan John FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973, p. 7.

15. Jonathan RILEY-SMITH, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310*, Londres, Macmillan, 1967 (A history of the order of the Hospital of St. John of Jerusalem, 1), p. 52-54; Rudolf HIESTAND, *Die Anfänge der Johanniter*, a J. FLECKENSTEIN i M. HELLMANN (ed.), *Die geistlichen Ritterorden*, p. 34-81, especialment p. 64-76; Alan John FOREY, *The militarisation of the Hospital of St. John*, «Studia Monastica», 26 (1984), p. 75-89; Jonathan RILEY-SMITH, *Hospitaliers: the history of the Order of St. John*, Londres, Hambledon Press, 1999, p. 30-37.

16. Fonamental per a entendre el caràcter canònic de l'orde del Sant Sepulcre: K. ELM, *Kanoniker und Ritter*; vegeu també Francesco TOMMASI, *Pauperes commilitones Christi. Aspetti e problemi delle origini gerosolimitane*, «Militia Christi» e crociata nei secoli XI-XIII, Milà, Vita e Pensiero, 1992 (Scienze storiche, 13), p. 443-477, especialment p. 465-475; Giuseppe LIGATO, *L'Ordine del Santo Sepolcro: Il mito delle origini*, a Franco CARDINI i Isabella GAGLIARDI (ed.), *La civiltà cavalleresca e l'Europa. Ripensare la storia della cavalleria*, San Gimignano, Sala Tamagni, 2006, p. 189-213.

17. Corpus, doc. núm. 6.

Iherusalem.»¹⁸ Resumint, l'esperança d'augmentar el poder militar cristià afavorint els tres ordes militars no podia haver estat la causa del testament d'Alfons el Bataller.

L'any 1975, la medievalista Elena Lourie va expressar l'opinió que el testament del rei Alfons representava un intent tàcticament intel·ligent i finalment reeixit de defensar el regne d'Aragó contra la imminent invasió castellana que preveia després de la seva mort.¹⁹ No és del tot impossible pensar que les reaccions al testament dels actors principals —Alfons VII de Castella, el papa, els ordes i l'aristocràcia navarroaragonesa— fossin previstes o fins i tot calculades pel sobirà aragonès. Per exemple, crida l'atenció la manca, en el testament, de signataris eclesiàstics i de diversos i importants senyors feudals, la qual cosa podria haver facilitat que, després de la mort del monarca, l'última voluntat no fos respectada. Segons aquesta lectura, la finalitat principal del document hauria estat la de guanyar temps per a defensar el regne. Les consideracions es poden resumir en tres punts. En primer lloc, la donació a tres institucions religioses secundades per la cúria romana hauria incrementat la probabilitat d'una intervenció papal en el cas d'un atac castellà. En segon lloc i al mateix temps, la debilitat organitzativa dels mateixos destinataris hauria obstaculitzat una efectiva realització de la disposició, ja que a començament dels anys trenta del segle XII cap de les tres institucions no havia obtingut la força a què arribaria en èpoques posteriors. En tercer lloc, la transferència d'una part del regne a un orde de cavalleria estranger —els templers— segurament causaria la resistència tant del rei castellà com de la noblesa aragonesa i navarresa contra qualsevol esforç per part de Roma d'executar el testament.

El medievalista anglès Alan Forey ha criticat durament la hipòtesi d'Elena Lourie, remarcant que es basava en una multitud d'eventualitats i que ignorava les inquietuds espirituals del monarca.²⁰ Efectivament, sembla improbable que un rei tan marcat pel moviment de croada i tan preocupat per la salvació de la seva ànima —com demostra el mateix testament— tingués la intenció d'orquestrar una operació pòstuma tan complexa en detriment dels ordes de Palestina. Però, dit això, la clau per a entendre el testament del Bataller podria residir efectivament en les relacions de poder entre els estats ibèrics de l'època, i no sembla inversemblant que el rei pensés realment que la donació es podria dur a terme exactament com havia disposat, fins a les darreres conseqüències. El més probable és que el document sí que reflectís la forta espiritualitat jerosolimitana del monarca, reforçada per la irrupció dels templers en terres catalanoaragoneses els anys 1130, i al mateix temps fos un instrument per a neutralitzar el perill d'una invasió castellana.

Ja sigui planificada amb una gran previsió o no, la donació testamentària va facilitar temps i espai de maniobra a l'aristocràcia aragonesa i navarresa.²¹ Els membres més propers al monarca difunt eren, seguint el major grau de parentiu: Ramir, el germà del Bataller, monjo benedictí del monestir de Sant Pere d'Osca i bisbe electe de Roda i de Barbastro; Pero Tresa/Atarés, descendent del rei Ramir I d'Aragó; Garcia Ramires, senyor de Montsó i descendent del rei Garcia III de Navarra, i el rei Alfons VII de Castella. Els navarresos, seguint el consell de diversos nobles i del bisbe de Pamplona, van elegir rei Garcia Ramires (1134-1150). En el cas aragonès, es decidí coronar Ramir —que rebria el sobrenom del Mon-

18. Corpus, doc. núm. 6.

19. Elena LOURIE, *The Will of Alfonso I el Batallador, King of Aragón and Navarre. A Reassessment*, «Speculum», 50 (1975), p. 635-651.

20. Alan John FOREY, *The Will of Alfonso I of Aragón and Navarre*, «Durham University Journal», 73 (1980), p. 59-65; respost per Elena LOURIE, *The Will of Alfonso I of Aragón and Navarre: A Reply to Dr Forey*, «Durham University Journal», 77 (1984-1985), p. 165-172; reimp.: Elena LOURIE, *Crusade and colonisation: Muslims, Christians and Jews in medieval Aragon*, Aldershot, Variorum, 1990 (Variorum Reprint, 317), cap. iv.

21. La millor síntesi sobre les deliberacions i els esdeveniments, a Aragó: A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 76-175; J. Á. LEMA PUEYO (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I*, p. 340-389.

jo—i concloure el seu matrimoni amb Agnès de Poitiers, germana del duc d'Aquitània. Probablement, els actors principals darrere d'aquesta decisió van ser els nobles no signataris del testament i importants eclesiàstics com el bisbe de Jaca-Osca i els abats de Montaragó i Sant Joan de la Penya. L'estiu de 1136 va néixer la princesa Peronella, filla de Ramir i d'Agnès. Primerament, el rei va pactar amb Alfons VII de Castella que el seu primogènit Sanç es casés amb la jove —Tractat d'Alagó del 24 d'agost de 1136—, idea que tanmateix fou rebutjada pels nobles aragonesos, que no acceptaven que Aragó arribés a formar part del poderós regne de Castella. L'agost de 1137, el rei Ramir va pactar i firmar a Barbastre nous capítols matrimonials, aquest cop amb Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona.²² El comte va rebre el poder sobre el regne, mentre que Ramir conservà el títol de rei. En el seu testament de l'any 1152, Peronella estipulava la donació del regne d'Aragó al seu fill Alfons, el futur rei Alfons el Cast,²³ i efectivament va traspasar tots els seus drets al seu fill quan va abdicar formalment després de la mort de Ramon Berenguer IV l'any 1164.²⁴

Donades les seves reduïdes possibilitats polítiques, administratives i humanes, els ordes de Jerusalem decidiren acceptar els fets. Encara als anys 1135-1136, el papa Innocenci II s'havia bolcat en favor de les institucions religioses.²⁵ Tot i que en aquestes dates els templers no estaven directament sotmesos a Roma, sí que estaven fortament vinculats al papa Innocenci II a través de dos dels seus partidaris més fermes, Bernat de Claravall i Mateu d'Albano. De fet, tant els templers com els canonges del Sant Sepulcre i l'*orientalis ecclesia* sencera es posaren al costat d'Innocenci II durant el cisma amb Anaclet II.²⁶ Però el marge de maniobra tant del papat com de les comunitats religioses era reduït, i finalment els religiosos acabaren firmant acords amb Ramon Berenguer IV. Podria ben bé ser que la manifesta simpatia del jove comte de Barcelona envers les institucions de Terra Santa i molt especialment cap als templers²⁷ contribuís a aquesta solució. Ja l'abril de 1134 es va celebrar una assemblea de pau i treva propiciada per Ramon Berenguer IV que afavoria expressament els templers, i el comte mateix va prometre a títol personal donar anualment una quantitat substancial de diners als cavallers i lliurar-los les seves armes i arnesos el dia del seu òbit.²⁸

L'any 1140, Ramon [de Puy], mestre de l'Hospital, va viatjar a Aragó com a representant comú dels hospitalers i del patriarca de Jerusalem. Després de negociar amb Ramon Berenguer IV com a regent d'Aragó i trobar-lo «apte per regir i defensar aquesta terra», el mestre va consultar amb representants del capítol jerosolimità residents a Castella i a Logronyo. Finalment, s'arribà a un acord secundat pels

22. Corpus, doc. núm. 10, 12 i 13. F. MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, 1, p. 12-14, doc. 7-9; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1191-1192, doc. 722; p. 1194-1195, doc. 725, i p. 1219-1220, doc. 741.

23. Corpus, doc. núm. 26. F. MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, 2, p. 22-23, doc. 16.

24. Corpus, doc. núm. 37. F. MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, 1, p. 23-24, doc. 17. Vegeu també el testament sacramental de la reina Peronella de l'any 1173: Corpus, doc. núm. 42. F. MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, 1, p. 25, doc. 18.

25. Corpus, doc. núm. 8. Paul F. KEHR, *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia I: Katalanien, 1-11*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1926 (Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, NF, 18), p. 318, doc. 50; G. A. M. J. A. M. d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple*, p. 373-374, doc. 2.

26. Miriam Rita TESSERA, *Orientalis Ecclesia: The Papal Schism of 1130 and the Latin Church of the Crusader States*, «Crusades», 9 (2010), p. 1-12, especialment p. 4-5; Dieter GIRGENSOHN, *Das Pisaner Konzil von 1135 in der Überlieferung des Pisaner Konzils von 1409*, a Joseph FLECKENSTEIN, Sabine KRÜGER i Rudolf VIERHAUS (ed.), *Festschrift für Hermann Heimpel zum 70. Geburtstag am 19. September 1971*, 2, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1972 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 36:2), p. 1063-1100.

27. Josep M. SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà*, «Quaderns d'Història Tarraconense», 1 (1977), p. 9-59.

28. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1120-1123, doc. 671.

nobles aragonesos: el patriarca Guillem [de Malines]²⁹ i els canonges del Sant Sepulcre renunciaven als seus drets en mans del regent. A canvi, els foren promesos un home de cada llei amb les seves cases, terres i pertinences en sis ciutats aragoneses —Barbastre, Osca, Saragossa, Daroca, Calataiud i Jaca— en totes les ciutats conquerides pel comte en el futur. El mateix valdria per a tots els castells i viles de més de trenta habitants.³⁰ El mateix dia, el mestre Ramon firmava un acord idèntic en nom de l'Hospital.³¹ Una clàusula especial fins i tot preveia que dues parts del regne d'Aragó donades al Sant Sepulcre i a l'Hospital anessin de nou als religiosos si el barceloní moria sense descendència. Però el naixement d'un fill, el futur rei Alfons el Cast, va acabar amb aquesta eventualitat. Aquest, per la seva part, afavorí llargament els ordes de Palestina, fins i tot en el seu propi testament de l'any 1194.³²

No s'ha conservat cap document de resignació similar per part dels templers. Però els extensos beneficis i privilegis que l'orde rebé de Ramon Berenguer IV l'any 1143 suggereixen que ells també havien renunciat als seus drets en aquesta data. En una carta escrita al mestre Robert de Craon en aquests anys, probablement en 1143,³³ el comte invitava deu frares templers a venir a les seves terres, prometia mantenir-los i feia donació d'una llarga llista de possessions al regne d'Aragó: entre d'altres, tota la ciutat de Daroca juntament amb dos castells (Belchit i Uesa (Huesa)), una honor (Cutanda), un home de cada llei a Saragossa (semblant als llegats fets al Sant Sepulcre i als hospitalers), diverses rendes dels ingressos reials a la mateixa ciutat, la quarta part del poble de Quart, a prop d'Osca, i, sobretot, la desena part de totes les seves futures conquestes. El 27 de novembre de 1143, a Girona, el comte va firmar un document important en presència d'alts dignitaris templers i de diversos nobles laics i eclesiàstics;³⁴ hi repetia la seva oferta i hi afegia i concretava que els cavallers rebrien els castells de Montsó, Montgai, Xalamera, Barberà, Corbins i Remolins juntament amb 1.000 sous anuals de Saragossa. Als templers, els correspondria el delme de totes les seves rendes, censos i usatges, i substancials ingressos a tots els territoris que el comte conquerís. La confraria de Belchit, creada per Alfons I per a la defensa de Saragossa, sembla haver format part d'aquesta operació, ja que en els anys següents fou

29. Klaus KIRSTEIN, *Die lateinischen Patriarchen von Jerusalem von der Eroberung der Heiligen Stadt durch die Kreuzfahrer 1099 bis zum Ende der Kreuzfahrerstaaten 1291*, Berlín, Duncker & Humblot, 2002 (Berliner historische Studien, 35 = Ordensstudien, 16), p. 238-274.

30. Corpus, doc. núm. 15. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1270-1272, doc. 774; J. ALTURO i PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, 2, p. 253-255, doc. 228 = CODOIN, IV, p. 70-73, doc. 32. Un any més tard, el patriarca envià un representant —Giraldus— a Catalunya per a confirmar l'acord: Corpus, doc. núm. 17. J. ALTURO i PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, 2, p. 258-260, doc. 233 = CODOIN, IV, p. 78-81, doc. 36. Al mateix temps, el comte va ser admès com a *confrater* del Sant Sepulcre: Corpus, doc. núm. 18. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1269-1270, doc. 773; J. ALTURO i PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna*, 2, p. 261-262, doc. 235 = CODOIN, IV, p. 325-326, doc. 137. Sobre la *confraternitas*, vegeu: Nikolas JASPERT, *La «confraternitas» de l'orde del Sant Sepulcre i el necrologi de Santa Anna de Barcelona*, a Josefina MUTGÉ i VIVES, Roser SALICRÚ i LLUCH i Carles VELA AULESA (ed.), *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona, CSIC, 2013 (Anuario de Estudios Medievales. Anejos, 71), p. 397-408.

31. Corpus, doc. núm. 16. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, 3, p. 1272-1274, doc. 775 = CODOIN, IV, p. 73-75, doc. 32.

32. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995 (Fuentes Históricas Aragonesas, 23), p. 808-820, doc. 628.

33. Corpus, doc. núm. 19. CODOIN, IV, p. 368-370, doc. 103; G. A. M. J. A. M. d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple*, p. 102-103, doc. 145.

34. Corpus, doc. núm. 20. CODOIN, IV, p. 93-99, doc. 153; G. A. M. J. A. M. d'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple*, p. 204-205, doc. 314; cf. Peter SCHICKL, *Die Entstehung und Entwicklung des Templer ordens in Katalonien und Aragon*, «Spanische Forschungen der Goerresgesellschaft – Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 28 (1975), p. 91-229, especialment p. 101-131; A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, p. 15-24; J. M. SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes de l'establiment*, p. 38-39; J. M. SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans*, p. 87-93.

incorporada a l'orde del Temple.³⁵ Així, malgrat la manca d'una renúncia oficial, es poden seguir amb detall suficient els acords amb els templers, és a dir, amb la tercera institució beneficiada pel Bataller. L'any 1150, Eugeni III confirmà i ratificà les concessions del comte als templers,³⁶ i uns anys més tard, el 24 de juliol de 1158, el papa Adrià IV acceptà les renúncies de tots tres ordes, mencionant de passada que en tots tres casos s'havien firmat contractes.³⁷ Així, uns quinze anys després del testament del Bataller, tant per part dinàstica com per part de les institucions eclesiàstiques, va quedar tancat el problema sorgit a causa de l'inusual testament del Bataller. Les concòrdies firmades entre 1140 i 1143, però, van ser el fonament de la considerable presència de tots tres ordes a Catalunya i Aragó durant l'edat mitjana.³⁸

BIBLIOGRAFIA

- ALBON, Guigues Alexis Marie Joseph André, Marquis de, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple 1119?-1150*, París, Champion, 1913.
- ALTISENT, Agustí (ed.), *Diplomatari de Poblet I (960-1177)*, Barcelona, 1993.
- ALTURO I PERUCHO, Jesús, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, 2, Barcelona, Fundació Noguera, 1985 (Textos i Documents, 9).
- BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (ed.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona. De Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, 3, Barcelona, Fundació Noguera, 2010 (Diplomatari, 50).
- BARBER, Malcolm, *The new knighthood: a history of the Order of the Temple*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- BARRAU-DIHIGO, Louis; MASSÓ TORRENTS, Jaume (ed.), *Gesta Comitum Barcinonensium: textos llatí i català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1925 (Cròniques Catalanes, 2).
- BONET DONATO, María, *La Orden del Hospital en la Corona de Aragón: poder y gobierno en la Castellania de Amposta (ss. XII-XV)*, Madrid, CSIC, 1994 (Biblioteca de Historia, 22).
- CINGOLANI, Stefano M. (ed.), *Les Gesta Comitum Barchinonensium («versió primitiva»)*, la *Brevis Historia i altres textos de Ripoll*, València, Universitat de València, 2012 (Monuments d'Història de la Corona d'Aragó, 4).
- CLARAMUNT, Salvador; UTRILLA UTRILLA, Juan F. *La génesis de la Corona de Aragón. Desde la invasión almorávide hasta la muerte de Ramón Berenguer IV*, Barcelona-Saragossa, Editorial Aragó, 1988, p. 49-50.

35. Vegeu la nota 10.

36. Corpus, doc. núm. 24. Joseph DELAVILLE LE ROULX, *Bulles pour l'Ordre du Temple tirées des archives de St. Gervasio de Cassolas*, «Revue de l'Orient Latin», 11 (1908), p. 405-439 i 407-408, doc. 1; cf. J. M. SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes de l'establiment*, p. 38-39.

37. Corpus, doc. núm. 33. P. F. KEHR, *Papsturkunden in Spanien*, p. 364-365, doc. 81: «scriptis propriis roborata»; F. MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber Feudorum Maior*, 1, p. 19, doc. 13 = CODOIN, iv, p. 317-318, doc. 130.

38. José GONZÁLEZ AYALA, *Canónigos del Santo Sepulcro en Jerusalén y Calatayud*, Madrid, Gráf. Salué, 1970; A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*; Wifredo RINCÓN GARCÍA, *La Orden del Santo Sepulcro en Aragón*, Saragossa, Guara, 1982 (Colección Básica Aragonesa», 38); María Luisa LEDESMA RUBIO, *Templarios y Hospitalarios en el Reino de Aragón*, Saragossa, Guara, 1984 (Colección Básica Aragonesa», 37); María BONET DONATO, *La Orden del Hospital en la Corona de Aragón: poder y gobierno en la Castellania de Amposta (ss. XII-XV)*, Madrid, CSIC, 1994 (Biblioteca de historia, 22); Nikolas JASPERT, *Stift und Stadt. Das Heiliggrabpriorat von Santa Anna und das Regularkanonikerstift Santa Eulàlia del Camp im mittelalterlichen Barcelona, 1145-1423*, Berlín, Duncker & Humblot, 1996 (Berliner historische Studien, 24 = Ordensstudien, 10); J. M. SANS I TRAVÉ, *Els templers catalans*.

- CODOIN = BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- DELAVILLE LE ROULX, Joseph, *Bulles pour l'Ordre du Temple tirées des archives de St. Gervasio de Cassolas*, «Revue de l'Orient Latin», 11 (1908), p. 405-439.
- DEMURGER, Alain, *Belchite, le Temple et Montjoie: la couronne d'Aragon et le Temple au XIIe siècle*, a HOUSLEY, Norman (ed.), *Knighthoods of Christ: essays on the history of the Crusades and the Knights Templar, presented to Malcolm Barber*, Aldershot, Ashgate, 2007, p. 123-135.
- ELM, Kaspar, *Kanoniker und Ritter vom Heiligen Grab. Ein Beitrag zur Entstehung und Frühgeschichte der palästinensischen Ritterorden*, a FLECKENSTEIN, Josef; HELLMANN, Manfred (ed.), *Die geistlichen Ritterorden Europas*, Sigmaringen, Thorbecke, 1980 (Vorträge und Forschungen, 26), p. 141-169.
- FOREY, Alain John, *The Templars in the Corona de Aragón*, Londres, Oxford University Press, 1973.
- FOREY, Alain John, *The Will of Alfonso I of Aragón and Navarre*, «Durham University Journal», 73 (1980), p. 59-65.
- FOREY, Alain John, *The militarisation of the Hospital of St. John*, «Studia Monastica», 26 (1984), p. 75-89.
- GIRGENSOHN, Dieter, *Das Pisaner Konzil von 1135 in der Überlieferung des Pisaner Konzils von 1409*, a FLECKENSTEIN, Joseph; KRÜGER, Sabine; VIERHAUS, Rudolf (ed.), *Festschrift für Hermann Heimpel zum 70. Geburtstag am 19. September 1971*, 2, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1972 (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 36:2), p. 1063-1100.
- GONZÁLEZ AYALA, José, *Canónigos del Santo Sepulcro en Jerusalén y Calatayud*, Madrid, Gráf. Salué, 1970.
- HAMILTON, Bernard, *The Latin church in the crusader states. The secular church*, Londres, Variorum, 1980.
- HIESTAND, Rudolf, *Die Anfänge der Johanniter*, a FLECKENSTEIN, Joseph; HELLMANN, Manfred (ed.), *Die geistlichen Ritterorden Europas*, Sigmaringen, Thorbecke, 1980 (Vorträge und Forschungen, 26), p. 34-81.
- HIESTAND, Rudolf, *Vorarbeiten zum Oriens pontificius 3: Papsturkunden für Kirchen im Heiligen Lande*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1985 (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Phil.-hist. Kl., III/137).
- JASPERS, Nikolas, *La estructuración de las primeras posesiones del Capítulo del Santo Sepulcro en la Península Ibérica: La génesis del priorato de Santa Ana en Barcelona y sus dependencias*, a *La Orden del Santo Sepulcro. Primeras jornadas de estudio*, Madrid, Alpuerto, 1991, p. 93-108.
- JASPERS, Nikolas, *Stift und Stadt. Das Heiliggrabpriorat von Santa Anna und das Regularkanonikerstift Santa Eulàlia del Camp im mittelalterlichen Barcelona, 1145-1423*, Berlin, Duncker & Humblot, 1996 (Berliner historische Studien, 24 = Ordensstudien, 10).
- JASPERS, Nikolas, *Frühformen der geistlichen Ritterorden und die Kreuzzugsbewegung auf der Iberischen Halbinsel*, a HERBERS, Klaus (ed.), *Europa in der späten Salierzeit. Kolloquium zu Ehren von Werner Goez*, Stuttgart, Steiner, 2001, p. 91-117.
- JASPERS, Nikolas, *La «confraternitas» de l'orde del Sant Sepulcre i el necrologi de Santa Anna de Barcelona*, a MUTGÉ I VIVES, Josefina; SALICRÚ I LLUCH, Roser; VELA AULESA, Carles (ed.), *La Corona catalanoaragonesa, l'Islam i el món mediterrani. Estudis d'història medieval en homenatge a la doctora Maria Teresa Ferrer i Mallol*, Barcelona, CSIC, 2013 (Anuario de Estudios Medievales. Anejos, 71), p. 397-408.

- KEHR, Paul F., *Papsturkunden in Spanien. Vorarbeiten zur Hispania Pontificia I: Katalanien, I-II*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1926 (Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, NF, 18).
- KIRSTEIN, Klaus, *Die lateinischen Patriarchen von Jerusalem von der Eroberung der Heiligen Stadt durch die Kreuzfahrer 1099 bis zum Ende der Kreuzfahrerstaaten 1291*, Berlín, Duncker & Humblot, 2002 (Berliner historische Studien, 35 = Ordensstudien, 16).
- LACARRA, José M.^a, *La restauración eclesiástica en tierras conquistadas por Alfonso el Batallador (1118-1134)*, «Revista Portuguesa de Historia», 4 (1949), p. 263-286.
- LACARRA, José M.^a, *Alfonso el Batallador*, Saragossa, Guara, 1978 (Colección Básica Aragonesa, 1).
- LEDESMA RUBIO, María Luisa, *Templarios y Hospitalarios en el Reino de Aragón*, Saragossa, Guara, 1984 (Colección Básica Aragonesa, 37).
- LEMA PUEYO, José Ángel (ed.), *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona, 1104-1134*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990 (Fuentes Documentales Medievales del País Vasco, 27).
- LEMA PUEYO, José Ángel, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008.
- LIGATO, Giuseppe, *L'Ordine del Santo Sepolcro: Il mito delle origini*, a CARDINI, Franco; GAGLIARDI, Isabella (ed.), *La civiltà cavalleresca e l'Europa. Ripensare la storia della cavalleria*, San Gimignano, Sala Tamagni, 2006, p. 189-213.
- LLOP JORDANA, Irene (ed.), *Collecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*, 1, Lleida, Ajuntament de Lleida - Fundació Noguera, 2009 (Diplomataris, 44).
- LOURIE, Elena, *The Will of Alfonso I el Batallador, King of Aragón and Navarre. A Reassessment*, «Speculum», 50 (1975), p. 635-651.
- LOURIE, Elena, *The confraternity of Belchite, the Ribat, and the Temple*, «Viator», 13 (1982), p. 159-176.
- LOURIE, Elena, *The Will of Alfonso I of Aragon and Navarre: A Reply to Dr Forey*, «Durham University Journal», 77 (1984-1985), p. 165-172; reimp.: LOURIE, Elena, *Crusade and colonisation: Muslims, Christians and Jews in medieval Aragon*, Aldershot, Variorum, 1990 (Variorum Reprint, 317), cap. IV.
- LUTTRELL, Anthony, *The Earliest Templars*, a BALARD, Michel (ed.), *Autour de la Première Croisade: Actes du Colloque de la Society for the Study of the Crusade sand the Latin East*, París, Publications de la Sorbonne, 1996 (Byzantina Sorbonensia, 14), p. 193-203.
- LUTTRELL, Anthony, *The Earliest Hospitallers*, a KEDAR, Benjamin Z.; RILEY-SMITH, Jonathan; HIES-TAND, Rudolf (ed.), *Montjoie. Studies in Crusade History in Honour of Hans Eberhard Mayer*, Aldershot, Variorum, 1997, p. 37-54.
- LUTTRELL, Anthony, *A Jerusalem Indulgence: 1100/3*, a NICHOLSON, Helen J. (ed.), *On the margins of crusading: the military orders, the Papacy and the Christian world*, Farnham, Ashgate, 2011 (Crusades - subsidia, 4), p. 5-11.
- MIQUEL ROSELL, Francisco (ed.), *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1945, 2 vols. (Textos y estudios de la Corona de Aragón, 1-2).
- RASSOW, Peter, *La Cofradía de Belchite*, «Anuario de Historia del Derecho Español», 3 (1926), p. 200-226.
- RILEY-SMITH, Jonathan, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus, c. 1050-1310*, Londres, Macmillan, 1967 (A History of the Order of the Hospital of St. John of Jerusalem, 1).
- RILEY-SMITH, Jonathan, *Hospitallers: the history of the Order of St. John*, Londres, Hambledon Press, 1999.

- RINCÓN GARCÍA, Wifredo, *La Orden del Santo Sepulcro en Aragón*, Saragossa, Guara, 1982 (Colección Básica Aragonesa, 38).
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II Rey de Aragón, Conde de Barcelona y Marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995 (Fuentes Históricas Aragonesas, 23).
- SANS I TRAVÉ, Josep M., *Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà*, «Quaderns d'Història Tarraconense», 1 (1977), p. 9-59.
- SANS I TRAVÉ, Josep M., *Els templers catalans. De la rosa a la creu*, Lleida, Pagès Editors, 1996 (Els Ordes Militars, 4).
- SCHICKL, Peter, *Die Entstehung und Entwicklung des Templerordens in Katalonien und Aragon*, «Spanische Forschungen der Goerresgesellschaft – Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens», 28 (1975), p. 91-229.
- STALLS, Clay, *Possessing the land: Aragon's expansion into Islam's Ebro Frontier under Alfonso the Battler 1104-1134*, Colònia, Brill, 1995 (The Medieval Mediterranean, 7).
- TESSERA, Miriam Rita, *Orientalis ecclesia: Papato, Chiesa e regno latino di Gerusalemme (1099-1187)*, Milà, Vita e Pensiero, 2010 (Bibliotheca Erudita, 32).
- TESSERA, Miriam Rita, *Orientalis Ecclesia: The Papal Schism of 1130 and the Latin Church of the Crusader States*, «Crusades», 9 (2010), p. 1-12.
- TOMMASI, Francesco, *Pauperes commilitones Christi: Aspetti i problemi delle origini gerosolimitane*, «*Militia Christi*» e *crociata nei secoli XI-XIII*, Milà, Vita e Pensiero, 1992 (Scienze Storiche, 13).
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, 7).
- UBIETO ARTETA, Antonio, *La creación de la Cofradía militar de Belchite*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952), p. 427-434.
- ZIMMERMANN, Michel, *Lire et écrire en Catalogne (IXe-XIIe siècle)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2003, 2 vols. (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 23).

La política ibèrica de Barcelona i la Corona d'Aragó (segle XI - 1213)

CARLES VELA AULESA
amb la col·laboració de MANUEL RIU I RIU
i MARIA TERESA FERRER I MALLOL

1. ELS PRIMERS CONTACTES PENINSULARS

Des de la conquesta de la Marca Hispànica a finals del segle VIII i fins a mitjan segle X, el comtat de Barcelona —igual que els altres comtats del que després es coneixerà com a Catalunya Vella— va viure més reclòs en ell mateix que no pas mirant cap a l'exterior. Les relacions amb el centre de l'Imperi no es van trencar mai del tot —en 952, el comte Guifré II de Besalú encara va jurar fidelitat a l'emperador; fou l'últim comte català a fer-ho—¹ i també n'existien cap al nou i poderós veí meridional, l'Àndalus, a la capital del qual, Còrdova, s'hauria dirigit en 863 Salomó, comte d'Urgell i Cerdanya.² Però aquestes relacions esporàdiques no poden amagar el fet que els comtes de Barcelona rarament miraven més enllà del Llobregat i les Corberes. L'lur política matrimonial n'és un bon exemple: a diferència del que passarà a partir dels anys centrals del segle XI, els comtes de Barcelona i els comtes veïns buscaven cònjuge per a ells i per als seus fills i filles dins dels seus mateixos comtats o en els més propers, normalment governats per una mateixa família comtal que, d'aquesta manera, consolidava el seu poder a la regió.³

Enfortides, les cases comtals de Barcelona, Besalú, Urgell i Pallars van començar, ja a partir de mitjan segle X, a concertar aliances matrimonials amb nissagues de més enllà dels Pirineus. El principal focus d'interès es trobava al nord: els comtes catalans van començar a establir lligams matrimonials amb les famílies comtals i vescomtals del Llenguadoc i l'Alvèrnia, però també cap a altres direccions, tot i que en molt menor mesura.⁴

Un dels exemples més interessants d'aquestes pràctiques nupcials l'ofereix el cinquè llibre del *Muqtabas* d'Ibn Hayyan.⁵ Conta l'historiador andalusí que, després que una flota andalusina saquegés el litoral de Barcelona i Empúries en 935, el comte barceloní Sunyer I va dirigir, dos anys més tard, una expedició contra Tortosa que va aconseguir que els tortosins paguessin un tribut. En represàlia, Abd-ar-Rahman III va enviar de nou una flota a Barcelona que va obligar el comte a negociar: a més d'avan-

1. Martí AURELL I CARDONA, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 41.

2. Carles VELA AULESA, *L'Àndalus en la política de Barcelona i la Corona d'Aragó (segle XI - 1213)*, en aquest mateix volum.

3. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 191-199.

4. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 42-43; sobre el cas concret dels comtes d'Urgell, vegeu José M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Casamientos de los condes de Urgel en Castilla*, «Anuario de Estudios Medievales», 19 (1989), p. 119-135.

5. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 50-51, n. 64; Pedro CHALMETA GENDRÓN, *Después de Simancas-Alhandega. Año 328/938-940*, «Hispania», 40 (1980), p. 192; Josep M. SALRACH, *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona, Edicions 62, 1978, p. 248.

tatges comercials, de reconèixer la submissió a Còrdova i de comprometre's a no ajudar cap enemic del califa, el comte fou obligat a renunciar al matrimoni previst entre una filla seva i Garcia Sanxes, senyor de Pamplona. L'exemple, a més de mostrar el control andalusí sobre els comtats cristians veïns, il·lustra un primeríssim cas d'aliança per l'eix de l'Ebre, una via de contacte amb altres senyors cristians que aleshores es devia tot just obrir. Una dècada més tard, cap al 960, el comte de Ribagorça Ramon III també miraria cap a ponent per trobar un marit per a la seva filla Ava, que lliurà en matrimoni al comte Garcia Fernández de Castella.⁶

Aquests dos casos primerencs il·lustren bé quin serà l'eix que regirà els primers contactes peninsulars del comtat de Barcelona: la vall de l'Ebre.⁷ Si la part baixa de la vall, amb Tortosa, ja havia estat objecte de les cobejances dels primers comtes barcelonins —Barcelona mateixa és conquerida el 801 als andalusins tot anant camí de Tortosa—, amb l'expansió barcelonina cap a ponent, l'interès es va estendre primer a Lleida i, finalment, a Saragossa. D'aquesta manera, tota la vall de l'Ebre va esdevenir un objectiu dels comtes barcelonins —i també dels altres comtes catalans—, que hi veien una font d'ingressos en forma de les paries pagades pels diferents emirats sorgits de la implosió del califat omeia. Evidentment l'interès era compartit per tots els senyors cristians que voltaven la vall, des de Castella fins al Pallars i l'Urgell,⁸ i això va abocar els comtes barcelonins a entrar-hi en contacte, sobretot amb els més allunyats i alhora poderosos, els navarresos i els castellans. De nou són les fonts àrabs les que ofereixen un exemple ben significatiu.⁹ Arran de la conquesta per part del comte Ramon Borrell de nombrosos castells a la vall del Segre entre 1015 i 1016,¹⁰ el nou senyor independent de Saragossa, Múndhir ibn Yahya at-Tujibí, es va fixar en ell com un probable aliat contra el seu principal enemic, el rei de Pamplona Sanç el Gran, la política expansionista del qual inquietava tant Barcelona com Castella, amb interessos a la vall. L'habilitat del nou emir saragossà, però, es va mostrar quan va reunir a la seva capital el comte barceloní i Sanç Garcia, comte de Castella, i els va convèncer de casar llurs fills, el futur comte Berenguer Ramon I, fill de Ramon Borrell, i Sança, filla del castellà; l'acta matrimonial fou signada allà mateix, a la capital taifa.¹¹

Una dècada i mitja més tard, morta ja Sança de Castella,¹² el joc d'aliances va canviar i Berenguer Ramon I el Corbat, ja comte, s'acostà a la potent i expansiva Pamplona, on el trobem entre 1027 i 1030 seguint la cort de Sanç el Gran, del qual era cunyat per part de la seva esposa, ja que Sanç estava casat

6. Ramon d'ABADAL, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1955, doc. 183 (ca. 960); M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 111, n. 45; Thierry STASSER, *Origine familiale de trois comtesses de Pallars*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/1 (1996), p. 13; Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *El condado de Castilla, 711-1038. La historia frente a la leyenda*, 1, Valladolid-Madrid, Junta de Castilla-León - Marcial Pons, 2005, p. 461.

7. Els primers contactes cap a l'oest es fan saltant el forat que representava la vall de l'Ebre, controlada per una societat, l'andalusina, amb la qual la principal forma d'aliança del moment, el matrimoni, resultava complicada, tot i que no impossible. De fet, la implicació dels senyors cristians pirinencs en la revolta dels Banu Qassi contra els emirs de Còrdova es va plasmar en diversos enllaços matrimonials entre els senyors cristians del Pirineu i els Banu Qassi: entorn del 900, per exemple, una filla de Mutárrif ibn Lubb va casar-se amb el comte Ramon II de Pallars i Ribagorça. Més cap a l'est, però, aquests lligams matrimonials entre cristians i musulmanes o viceversa no estan documentats. Cf. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 53-55.

8. L'interès dels comtes pallaresos per estar en contacte amb els comtats a ponent de la vall es mostra no sols en el ja esmentat casament d'Ava amb el comte de Castella Garcia Fernández, sinó amb l'enllaç de la filla d'aquests, Major, amb Ramon IV de Pallars [Jussà], T. STASSER, *Origine familiale*, p. 13-14.

9. Mahmud Alí MAKKI, *La España cristiana en el diwan de Ibn Darray*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 30 (1963-1964).

10. Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens-Vives, 1980³ (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 2), p. 12.

11. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 51-52.

12. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 25-26.

amb Múnia de Castella, una altra filla de Sanç Garcia. Més endavant, l'amistat entre Barcelona i Pamplona es va reblar amb el matrimoni del fill de Sanç, Garcia, futur rei de Pamplona, amb Estefania, germana del Corbat.¹³

A mitjan segle XI, la vall de l'Ebre i els principats cristians que la voltaven eren un espai conegut dels comtes de Barcelona i els seus aliats. La conquesta de la Baixa Ribagorça per part dels comtes barcelonins, encetada cap a 1058, féu que no resultés estranya la participació del comte Ermengol III d'Urgell —que, a més, era sogre del rei aragonès Sanç I— en la presa de Barbastre el 1064, juntament amb vassalls importants del comte Ramon Berenguer I el Vell com ara el bisbe de Vic Guillem o Bernat Amat de Claramunt.¹⁴

Ara bé, a mesura que es garantien les àrees d'influència dels diferents senyors cristians, aparegueren també els primers conflictes d'interessos nascuts de la defensa dels emirs andalusins. En aquest sentit, cap al 1077, la fallida expedició de Ramon Berenguer II Cap d'Estopes a Múrcia en suport de l'emir de Sevilla al-Mútamid ibn Abbad el va enfrontar indirectament amb Alfons VI de Lleó, que secundava l'altre bàndol, capitanejat per l'emir de Toledo Yahya al-Qàdir.¹⁵ Era un preludi dels conflictes que arribarien a la dècada del 1080 i que, de fet, presagiaven els enfrontaments futurs amb Castella pel control de les àrees primer d'influència i després de conquesta a la vall de l'Ebre i al Xarq al-Àndalus.

2. LES RELACIONS AMB ALFONS VI DE LLEÓ

Alfons VI de Lleó va dur a terme una clara política d'expansió territorial i d'hegemonia política sobre tots els seus veïns, cristians i musulmans. En aquest sentit, l'intent de Sanç IV de Pamplona de sotmetre al-Múqtadir de Saragossa a paries (1069-1073) va fer que Alfons VI acudís en defensa del saragossà i ocupés a Sanç la Rioja —territori que en part s'annexionà, juntament amb Àlaba, Biscaia i part de Guipúscoa, després de l'assassinat de Sanç a Peñalén—. ¹⁶ Pel flanc meridional, després de sotmetre pràcticament tots els reis taifes a paries, finalment en 1085 va conquerir Toledo, el rei de la qual, al-Qàdir, va imposar al regne de València.¹⁷ Per a aquesta política expansiva i hegemònica comptava amb la col·laboració, no constant ni fàcil, de capitans com Rodrigo Díaz de Vivar, dit el Cid, o Álvar Håñez, els quals, amb les seves tropes, s'immisciren en els assumptes interns de pràcticament tots els regnes peninsulars, cristians i musulmans.

El prestigi que episodis com la conquesta de Toledo i el potencial militar dels seus cavallers li aportaven explica un primer episodi, aparentment sense més conseqüències, de «tutela» o domini eminent del rei de Lleó sobre el comtat de Barcelona. Arran de l'assassinat de Ramon Berenguer II es plantejaren diverses solucions a la situació creada, una de les quals fou un conveni que establia que la tutoria del jove Ramon Berenguer III havia de recaure en el comte de Cerdanya Guillem I Ramon i la seva esposa Sança, filla de Ramon Berenguer I, però que també preveia oferir a Alfons VI de Lleó la tutoria

13. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL i Manuel RIU i RIU, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, I.1, 2009 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83), p. 154-155; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 26.

14. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52-53.

15. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 97-99.

16. ANTONIO UBIETO ARTETA, *Homenaje de Aragón a Castilla por el condado de Navarra*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 3 (1947-1948), p. 8-13; ANTONIO LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, Burgos, La Olmeda, 1994, p. 78-79.

17. A. LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, p. 105-128.

i senyoria supremes, qüestió de la qual s'havia d'encarregar el comte cerdà. Com que finalment es va acabar imposant un acord entre oncle i nebot, aquest conveni es convertí en lletra morta i és molt probable que ni s'encetessin negociacions amb Alfons VI per a les condicions de la tutela,¹⁸ però tot i així el fet que en 1085 es plantegés un projecte en aquests termes ja indica el prestigi de què gaudia el conqueridor de Toledo i la puixança que se li atribuïa.

El millor exemple dels desacords del comte de Barcelona amb el regne de Lleó i els castellans i lleonesos l'ofereix el Cid. El primer contacte del Fratricida amb el cavaller castellà, que aleshores havia trencat amb el rei lleonès, té lloc en 1081 a Barcelona, on el Cid va acudir per tal d'oferir els seus serveis.¹⁹ Fracassat aquest primer contacte, el Cid es va posar al servei de Yússuf al-Mútaman de Saragossa, que en 1082 va atacar el seu germà al-Múndhir, senyor de Lleida, Tortosa i Dénia. Aquest, al seu torn, va cercar el suport militar del comte de Barcelona i del rei Sanç Ramires d'Aragó-Pamplona. Tots dos van ser derrotats pel castellà i Berenguer Ramon II fins i tot fou fet presoner.²⁰ A partir d'aleshores, tot intent de participar en la política andalusina va implicar topar amb Lleó i els castellans, ja que el Cid protegia l'emir de Saragossa i Alfons VI, via Álvaro Háñez, el de València. Berenguer Ramon II, però, va seguir tutelant la taifa de Lleida-Tortosa-Dénia, tradicionalment vinculada al casal barceloní.²¹

En 1088, arran d'una campanya d'al-Múndhir al-Hàjib de Lleida, que disposava de l'ajuda del comte de Barcelona, contra al-Qàdir de València, aquest va demanar ajut a al-Mustaín de Saragossa, que gaudia de la protecció del Cid. Assabentats d'aquest fet, l'emir lleidatà i els catalans es van retirar, però l'emir de Saragossa i el Cid van arribar fins a València i hi van entrar, tot i que amb intencions ben diferents: el primer pretenia ensenyorir-se de la taifa valenciana, mentre que el segon hi va acudir com a vassall d'Alfons VI —amb qui s'havia reconciliat després de la derrota del rei lleonès a Sagrajas en 1086—; l'enfrontament estava servit i, en retornar al-Mustaín a Saragossa, tots dos van trencar relacions. Això va provocar un trasbals en les aliances «tradicionals»: el Cid va cercar l'amistat d'al-Múndhir al-Hàjib de Lleida, mentre que el Fratricida va esdevenir el nou protector d'al-Mustaín de Saragossa. Aquest darrer, l'estiu de 1089, va atacar València juntament amb Berenguer Ramon II, però el Cid hi va acudir, en socors d'al-Qàdir, i catalans i saragossans es van retirar. El Cid va entrar seguidament a València i, en tornar a trencar relacions amb Alfons VI, es va trobar de nou sense senyor, al servei dels reis taifes i, en el fons, actuant en benefici propi. Des de València va atacar al-Múndhir al-Hàjib, que va demanar la pau, però que, assabentat que simultàniament el Cid també estava negociant amb al-Qàdir, va fugir i va cercar de nou l'aliança del comte barceloní. Davant aquesta nova situació, Berenguer Ramon II va creure que havia arribat el moment d'incorporar la taifa valenciana als dominis d'al-Múndhir al-Hàjib i la primavera de 1090 va intentar organitzar una gran aliança contra el Cid que havia de comptar amb el comte d'Urgell, el rei d'Aragó-Pamplona, l'emir de Saragossa i el rei de Lleó i Castella, a més, naturalment, de l'emir de Lleida. Les negociacions no reeixiren. Als senyors d'Urgell i Aragó, la proposta no els va atraure ja de bon principi —segurament estaven més interessats en Saragossa i Lleida, a les quals a poc a poc anaven esgarrapant castells i viles, que no pas en la «llunyana» València—. A Alfons VI, amb qui el comte de Barcelona es va reunir a Miranda de Ebro, no li convenia una gran taifa que controlés tot el litoral oriental de la Península, de Lleida a Dénia, i que a més estigués aliada amb el comte de Barcelona. Berenguer Ramon II solament va poder comptar, doncs, amb al-Mustaín, a més d'al-Múndhir al-Hàjib, però el primer negociava al mateix temps amb el Cid. El trist resultat de la que havia de ser

18. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 111-112.

19. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 106.

20. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 107; A. LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, p. 118-119.

21. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

una gran aliança fou la completa derrota de Berenguer Ramon II a Tèvar, on el comte mateix i molts dels seus capitans foren fets presoners. Alliberat, el Fratricida va entendre que havia de canviar la seva política. Essent a Saragossa, tributària del Cid, va buscar l'aliança amb aquest, amb qui finalment es va trobar a Daroca. Pel camí, al-Múndhir al-Hàjib havia mort i el seu fill i hereu Sulayman Sàyyid-ad-Dawla governava sota la regència dels Banu *Betir*. Tres membres d'aquesta família es repartiren l'emirat com a governadors; un a Dènia, on residia l'emir legítim Sulayman; un altre a Xàtiva, i un darrer a Tortosa. Menéndez Pidal creia que l'acord havia nascut dels Banu *Betir*, que, dèbils en la seva posició d'usurpadors *de facto*, haurien demanat la protecció del Cid; tanmateix, Sobrequés, que estava d'acord amb la hipòtesi, hi afegia la idea que, a més, el Cid i el Fratricida es van repartir àrees d'influència: Berenguer Ramon II hauria conservat Lleida com a tributària, mentre que el Cid s'hauria quedat amb la resta.²²

El desastre de Tèvar de 1090 devia convèncer Berenguer Ramon II de la impossibilitat de fer-se amb València —el Cid tenia sotmeses a tribut totes les taifes orientals, de Saragossa a Dènia—, però en 1092 aparegué una nova possibilitat de tornar a controlar Tortosa que el comte no va deixar passar. Poc abans de 1092, Alfons VI havia demanat ajut per a una campanya contra València a Pisa i Gènova, que en 1087 havien dut a terme una reeixida expedició conjunta contra Mahdia sota el patrocini del papa Víctor III. Aquesta campanya de València estava connectada d'alguna manera no gaire clara amb una altra expedició contra Tortosa. Tot i ser campanyes contra l'islam, Menéndez Pidal hi veia un intent clar d'atacar els interessos del Cid, del qual eren tributàries les dues ciutats. En 1092 Alfons VI es dirigí a València, que assetjà en espera de la flota genovesopisana, que, segons sembla, s'endarreri. Mentrestant, el Cid, aleshores a Saragossa, va atacar els dominis del comte García Ordóñez, a la ribera d'Ebre castellana, la qual cosa féu que Alfons VI, mancat també de provisions, hagués d'aixecar el setge i replegar-se a Castella per tal d'ajudar el comte García. Quan l'estol arribà enfront de València, mancat de suport per terra, no va poder fer altra cosa que retirar-se. De camí cap al nord havien de dur a terme l'altra part de l'expedició: atacar Tortosa. Per fer-ho comptaven amb la col·laboració del comte Berenguer Ramon II i del rei Sanç Ramires d'Aragó. La flota pisanogenovesa va bloquejar Tortosa per mar, mentre que catalans i aragonesos l'assetjaven per terra. La campanya, però, no reeixí i la ciutat no fou presa. Malauradament, les fonts que en parlen són molt escasses i no permeten saber més detalls ni de les condicions pactades per a l'atac ni de les raons del fracàs i el paper que hi tingueren cadascuna de les parts, inclosos el rei Alfons VI i el Cid, amb interessos en tot l'assumpte.²³

El fracàs de la campanya contra Tortosa devia tornar a acostar el comte barceloní al Cid, o no, perquè de fet consta que en 1094 Berenguer Ramon II tenia previst tornar a anar a València, aleshores assetjada pel castellà, tot i que no se sap si per ajudar-lo a ell o per ajudar els valencians.²⁴ El fet és que en 1094 finalment el Cid va esdevenir senyor efectiu de València i que el Fratricida va haver d'abandonar tota pretensió sobre la capital del Túria.

La política andalusina no era, però, l'únic front en el qual s'interrelacionaven els comtats catalans i els regnes peninsulars occidentals. En 1095 arribava a Valladolid el comte Ermengol V d'Urgell per tal de casar-se amb María, àlies Estefanía Pérez, vídua de Rodrigo Ordóñez de Aza. No era el primer casament de comtes catalans amb nobles castelleses, però aquest cas és especialment interessant perquè poc

22. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 113-120; María Jesús RUBIERA MATA i Mikel de EPALZA, *Xàtiva musulmana (segles VIII-XIII)*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1987, p. 78; A. LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, p. 161-162.

23. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 158-160; Carlos LALIENA CORBERA, *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1996 (Colección de Estudios Altoaragoneses, 42), p. 144-146.

24. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 120.

després, arran de la mort d'Ermengol V i de la seva esposa, en 1102, el pare d'aquesta, Pedro Ansúrez, comte de Carrión i Saldaña i senyor de Valladolid,²⁵ va exercir la tutela del jove Ermengol VI fins a 1108, la qual cosa explica, per exemple, la participació del castellà en la conquesta de Balaguer en 1105.²⁶

L'atracció del regne de Lleó era forta, en aquell moment. Si les relacions amb el Cid es trencaven, l'acostament a Alfons VI resultava inevitable. En aquest sentit, és significatiu que, entre finals de 1096 i l'inici de 1097, Berenguer Ramon II se sotmetés a batalla judicial a la cort d'Alfons VI per l'assumpte del fratricidi. Tot i que l'elecció és una mostra del prestigi del monarca lleonès, Sobrequés va apuntar també que calia tenir en compte el paper que hi poguessin jugar el papa Urbà II a través del seu legat per a la croada que s'estava organitzant a Occitània, l'arquebisbe de Toledo Bernardo de Sahagún, com també persones properes alhora al papa i al rei lleonès, com ara el comte de Tolosa Ramon de Sant Gèli, germanastre de Berenguer Ramon II i gendre d'Alfons VI. De fet, Sobrequés creia que la idea de la batalla judicial havia sorgit del mateix comte fratricida, que se'n sentia culpable en un moment d'enfervoriment religiós com el que aleshores es vivia i que donà lloc a la primera croada, i que fins i tot el resultat de la batalla havia estat pactat, amb l'acord que el comte, derrotat, marxaria a la croada —se sap que el resultat fou negatiu per al comte, però es desconeixen gairebé tots els detalls del duel—. De fet, el comte Berenguer Ramon II va desaparèixer aleshores de la documentació i ni se'n sap amb exactitud l'any de la mort, ocorreguda a Jerusalem un 20 de juny.²⁷

L'interès per València, entre 1094 i 1102 dominada primer pel Cid i després per la seva vídua Ximena, no va desaparèixer amb l'esvaniment del Fratricida. Regnant ja en solitari Ramon Berenguer III, es va concertar el seu casament amb una de les dues filles de Rodrigo Díaz de Vivar, Maria. Resulta difícil saber exactament quan va tenir lloc l'enllaç, si encara en vida del Cid, entre 1095 i 1096, després que la presa de Morvedre pel Cid aplanés el camí a l'acord, o, potser amb més versemblança, més cap al final de la senyoria del Cid —i després de la partida del Fratricida a Orient— o fins i tot just després de la seva mort, és a dir, entre 1098 i 1099. En aquest darrer cas, el matrimoni de Maria coincidiria més o menys amb el de la seva germana Cristina amb Ramir Sanxes de Pamplona i tots dos serien posteriors a la mort de l'únic fill de Rodrigo Díaz, Diego Rodríguez, el 15 d'agost de 1097 a la batalla de Consuegra. A més de buscar un possible hereu per al principat, l'aliança doble amb els veïns del nord, Barcelona i Aragó-Pamplona, també cercaria suports per a la pressió cada vegada més forta dels almoràvits. Ubieto i d'altres han suggerit que el matrimoni fos contret en 1102, després que Maria enviudés de l'infant Pere d'Aragó, fill de Pere I d'Aragó, però aquest casament, que apareix esmentat d'una manera poc clara a la *Primera crònica general*, seria fruit d'una interpretació errònia d'un passatge del *Cantar de Mio Cid* que no va avalat per la documentació conservada.²⁸ Martí Aurell, tot i que considera Ramon Berenguer III segon marit de Maria i que, per tant, endarrerix el matrimoni al 1102, apunta encertadament que en aquest matrimoni Ramon Berenguer III hi buscava la vinculació del principat valencià

25. Justiniano RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, *Pedro Ansúrez*, Lleó, 1966; Simon BARTON, *The Aristocracy in Twelfth-century León and Castile*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 275-277; Julio VALDEÓN BARUQUE, *Pedro Ansúrez: Un magnate al servicio de Alfonso VI*, «Vallisoletanos: Semblanzas Biográficas», I (1983).

26. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 49-50; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 142-143; J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Casamientos de los condes*, p. 122-123; Ernesto FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, *Relaciones del condado de Urgel con Castilla y León*, Madrid, E&P Libros Antiguos, 2001.

27. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 126-127.

28. Antonio UBIETO ARTETA, *El «Cantar de Mio Cid» y algunos problemas históricos*, València, Anubar, 1973; Louis CHALON, *L'histoire et l'épopée castillane du Moyen Âge*, Paris, Honoré Champion, 1976, p. 30-34; Rafael LAPESA, *Sobre el Cantar de Mio Cid. Crítica de críticas. Cuestiones históricas*, a *Essays on narrative fiction in the Iberian Peninsula in honour of Frank Pierce*, Oxford, Dolphin Book, 1982, p. 55-66; C. LALIENA CORBERA, *La formación*, p. 144 i 183; Alberto MONTANER FRUTOS, *Cantar de mio Cid*, Barcelona, Galaxia Gutenberg - Real Academia Española, 2011.

al comte de Barcelona en un moment en què l'amenaça almoràvit creixia.²⁹ El fet que, a més, no existissin hereus masculins del Cid convertia en plausible la reclamació de l'herència cidiana a la mort de la seva vídua. Tanmateix, també cal tenir present que existia una altra filla, casada amb un noble navarrès, nét de Garcia III de Pamplona, i que el Cid mai no va arribar a trencar del tot amb el seu senyor, Alfons VI. En aquest sentit, resulta simptomàtic que en 1101, davant el darrer atac almoràvit, Ximena no recorregués al seu nebot Ramon Berenguer III, sinó al seu senyor, el rei Alfons VI, que va manar evacuar València.³⁰ Mig segle més tard, cap a 1146, encara es deixaria sentir a la cort barcelonina un eco del suport del comte barceloní al principat del Cid: en una carta dirigida a Ramon Berenguer IV en què esgrimien els seus drets a participar en una futura conquesta de Mallorca que veuen perillar després del tractat de Ramon Berenguer III amb Gènova de 1127, els pisans recorden a Ramon Berenguer IV que el seu pare havia retingut durant un temps València i que això li donava drets sobre aquest regne, ara de nou en mans sarraïnes, de cara a una futura conquesta. L'esment només es pot referir als esforços fets per Ramon Berenguer III per mantenir a València la seva sogra Ximena els tres anys posteriors a la mort del Cid i il·lustra, per tant, la força política dels lligams matrimonials.³¹

3. LA INTERVENCIÓ BARCELONINA EN LA DIFÍCIL SUCESSIÓ D'ALFONS VI

El 1109 moria a Toledo Alfons VI. El seu únic fill, l'infant Sanç, havia mort un any abans a la batalla d'Uclés; per tant, el succeïa la seva filla Urraca. La infanta era vídua de Ramon de Borgonya, amb qui havia tingut un fill, Alfons. Abans de morir, però, el rei Alfons havia fet gestions per casar-la amb Alfons el Bataller, rei d'Aragó i Pamplona, ja que els magnats del regne, per tal d'acceptar-la com a reina, havien exigint que prengués de nou marit. Sense que se sàpiga del cert si fou abans o després que morís el seu pare, Urraca es va casar amb Alfons I al castell de Monzón de Campos. Ben aviat, el matrimoni es va demostrar una mala solució i gairebé tot el regnat d'Urraca, fins a la seva mort a Saldaña el 8 de març de 1126, es va caracteritzar per l'estat de conflicte civil, amb una profunda divisió del regne entre partidaris de l'infant Alfons Raimúndez, de la reina i del rei Alfons el Bataller. Tot i que aquest darrer va acabar repudiant Urraca en 1114, va seguir controlant gran part del regne de Castella, mentre a Galícia Urraca s'havia d'enfrontar al seu fill Alfons, secundat per un important sector de la noblesa i, sobretot, pel poderós arquebisbe de Santiago de Compostella Diego Gelmírez. La mort de la reina no solucionà del tot el conflicte, ja que el nou rei, Alfons VII, va haver de fer front als afanys autonomistes de la seva tia Teresa Alfonso al comtat de Portugal, al mateix temps que Alfons el Bataller encara controlava alguns castells i certes ciutats importants al regne de Castella, a més d'haver-se reannexionat part dels territoris que Alfons VI havia esgarrapat al regne de Pamplona.³²

Tot i que el resultat final de l'experiència castellanolleonesa fou, per a Alfons el Bataller, més negatiu que positiu, se'n va refer ràpid. En estreta col·laboració amb Gastó IV de Bearn,³³ que havia comba-

29. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 53.

30. A. LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, p. 196-197. Ramon Berenguer III, tanmateix, també va intentar ajudar la seva sogra, infructuosament, cf. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 179-180.

31. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 179-180; M. T. FERRER I MALLOL I M. RIU I RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, doc. núm. 47. Ubieto comenta una hipotètica campanya de Ramon Berenguer IV a València en 1146, l'objectiu i l'abast de la qual desconeixem completament, que també hauria pogut influir en l'afirmació pisana del control barceloní sobre València; Antonio UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, Saragossa, Anubar, 1981 (*Historia de Aragón*, 1), p. 222.

32. A. LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, p. 261-268; Manuel RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII (1126-1157)*, Burgos, La Olmeda, 2003, p. 15-21; José Àngel LEMA PUEYO, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008, p. 247-326.

33. Sobre Gastó IV de Bearn, vegeu Pierre TUCCO-CHALA, *Quand l'islam était aux portes des Pyrénées. De Gaston IV le Croisé à la Croisade des Albigeois*, Biarritz, J&D, 1994, p. 43-134.

tut a les croades, Alfons va posar-se com a nou objectiu la conquesta de la vall de l'Ebre. En 1118 aconseguí reunir un poderós exèrcit que disposava de cavallers francesos i gascons i de contingents enviats pels comtes d'Urgell i de Pallars, i que el 15 de desembre prenia Saragossa. A partir d'aquí consolidà el control de la vall en totes direccions: Tudela, Tarassona, la vall del riu Alhama, el regne hídida de Rueda de Xalón (Rueda de Jalón), Calataiud amb les valls del Xalón i el Xiloca (Jiloca), Daroca, Fariza (Ariza), etcètera.³⁴ El xoc amb Ramon Berenguer III era inevitable, especialment per Lleida.³⁵ En 1120, el comte de Barcelona havia arribat a un acord amb el valí de Lleida en contra de Tortosa,³⁶ la qual cosa havia molestat Alfons el Bataller, que considerava que la ciutat del Segre li pertanyia. A principi de 1123 era a Lleida, que assetjà des del castell de Gardeny.³⁷ Ramon Berenguer III, però, no es quedà quiet i també es dirigí contra Lleida acompanyat del comte de Poitiers, Guillem IX. Una ràpida negociació entre les dues parts cristianes interessades acabà amb el compromís de no atacar Lleida. L'acord quedà, però, en no res un any més tard, en ser derrotat Ramon Berenguer III a la batalla de Corbins per un exèrcit almoràvit.³⁸ La campanya que entre 1125 i 1126 el Bataller va dur a terme per l'interior de l'Àndalus, arribant fins a Granada i Còrdova,³⁹ va alleugerir la pressió sobre Lleida, però Ramon Berenguer III havia de ser plenament conscient que el perill no havia desaparegut. De fet, la política d'Alfons I s'estenia arreu, una mica com la d'Alfons VI de Lleó mig segle abans, de manera que també el trobem immiscint-se en els afers occitans de Ramon Berenguer III, i igualment en els catalans. En 1108, aprofitant que el comte Bertran de Tolosa estava en guerra amb el comte Guillem IX de Poitiers, duc d'Aquitània, que s'havia ensenyorit de Tolosa de Llenguadoc, el primer va signar una convenença amb l'aragonès per la qual el comte tolosà li donava els comtats de Rodés, Narbona, Besiers, Agde, Tolosa, Càors, Albi i Carcassona que Bertran, però, retenia en feu,⁴⁰ en aquesta època o potser una mica més tard, en 1112, el vescomte de Besiers, Bernat Ató IV, enfrontat amb el comte de Barcelona pel domini dels comtats de Carcassona i Rasès, lliurà el segon comtat a Alfons el Bataller en alou, tot

34. José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, Saragossa, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja, 1971; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 105-164; P. TUCCO-CHALA, *Quand l'islam*, p. 43-108.

35. Ja en 1105 Alfons I havia participat en la presa de Balaguer i durant un parell d'anys va mantenir contactes amb Pedro Ansúrez, tutor del jove comte Ermengol VI, amb qui va pactar i a qui va secundar en la presa de castells en el camí cap a Lleida, sens dubte amb la vista posada en la captura de la capital del Segre, col·laboració que es va mantenir fins que segurament els assumptes lleonesos retingueren la seva atenció, J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 61-66 i doc. 2, p. 390-391; José Ángel LEMA PUEYO, *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990, doc. 16; Ignasi J. BAIGES, Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, 2, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, doc. 367, p. 669-671. La presa de Tamarit de Llitera entre l'estiu i la tardor de 1107 i d'altres castells i llocs propers en els mesos següents també indica la voluntat del monarca aragonès de prendre posicions en la ruta a Lleida, J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 67-69.

36. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

37. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, p. 76-77, situa dos cops Alfons el Bataller a Lleida, a l'abril de 1122 i de nou al febrer de 1123, amb un interval entremig en què hauria anat al Bearn a rebre el vassallatge del comte de Bigorra; A. UBIETO ARTETA, *La formació territorial*, p. 166-168, creu errònies les datacions dels documents de 1122, que data a 1123, suposant una única anada d'Alfons el Bataller a Fraga i Lleida a principi de 1123; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 177-178, segueix Ubieto.

38. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, p. 76-77 i n. 27; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*, I, Saragossa, Anubar, 1982-1985 (Textos medievales, 62 i 63), p. 104-105, doc. 90; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180.

39. J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 196-213; P. TUCCO-CHALA, *Quand l'islam*, p. 121-132.

40. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 692-694, doc. 380: 1108, maig, Barbastre; J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 29 i 30; Pierre BONNASSIE, *Los convenios feudales en la Cataluña del siglo XI*, a *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*, Barcelona, Crítica, 1993, p. 230-233; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 70-73.

encomanant-li'n la defensa, i en rebé a canvi 12.000 sous, a més de reprendre el comtat en feu.⁴¹ A l'estreta amistat d'Alfons amb el vescomte de Bearn, Gastó IV, que havia participat a la conquesta de Saragossa, s'afegí en 1122 la de Cèntul II de Bigorra, germà del bearnès, que renovà el vassallatge que ja el seu pare havia prestat a Sanç Ramires en 1082.⁴² Al sud dels Pirineus, el Bataller tutelava els dos petits comtats pallaresos, convertit en àrbitre dels conflictes entre les dues branques de la família comtal pallaresa.⁴³ Més a l'est, mantenia les bones relacions amb el comtat d'Urgell, que havien permès la participació d'Ermengol III en la presa de Barbastre en 1064, fins al punt que, durant la tutoria de Pedro Ansúrez sobre el seu nét Ermengol VI, el castellà havia donat la suda de Balaguer, amb tres quartes parts de la ciutat, a Alfons el Bataller, el qual n'havia retornat la meitat en feu al senyor de Valladolid com a tutor del seu nét.⁴⁴

El comte Ramon Berenguer III, ocupat en la política occitana, sobretot en la qüestió de Provença, hagué de deixar de costat la política peninsular, tant amb els veïns musulmans com amb els cristians, però devia ser plenament conscient del perill que, per als seus interessos, representava la política d'un veí com el rei d'Aragó que en 1126 era capaç d'assolar les comarques de Granada i Còrdova. Solament després de la pau de 1125 el comte barceloní es va poder centrar en els afers peninsulars. A principi de 1127, el comte de Barcelona i el rei d'Aragó es van trobar a Calassanç.⁴⁵ És poc clar l'assumpte que els reuní: Lacarra proposava que era en resposta a un atac dels sarraïns de la zona de Fraga i Lleida contra l'interior del regne d'Aragó, que hauria arribat fins a Lasquarri;⁴⁶ tanmateix, també apuntava la possibilitat que la raó de la trobada fos la successió al tron lleonès. De fet, els afers de Lleó ocupaven aleshores l'atenció de l'aragonès, que aquell mateix any s'hagué de dirigir cap a Castella, on Alfons VII anava consolidant la seva posició. Reunides les hosts dels dos Alfons a la vall de Támara el juliol de 1127, hi pactaren la renúncia d'Alfons el Bataller a la seva pretensió al tron lleonès a canvi de la renúncia d'Alfons VII a les adquisicions de Castella sobre la frontera amb Navarra en temps d'Al-

41. Pere BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1212)*, a M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU I RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, p. 34-35, n. 101; J. À. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 72-73.

42. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación*, I, p. 97-98, doc. 82: 1122, maig. Morlans (Morlaàs); J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, p. 75; J. À. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 35-36 i 165-169.

43. Antonio UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, [5]), p. 249-265; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 943, doc. 566: [1112-1124].

44. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 669-671, doc. 367: [c. 1106]; en 1105, però, el mateix Pedro Ansúrez, juntament amb el vescomte Guerau Ponç de Cabrera, en nom també d'Ermengol VI, que tutelaven, havien donat a Ramon Berenguer III la meitat de la suda de Balaguer i alguns castells i el comte els havia retornat la meitat de la suda en feu, I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 657-659, doc. 360: 1105, novembre [5 o 9]. Urgell, per tant, basculava entre els seus dos potents veïns, Barcelona i Aragó, cercant en la «llunyana» Castella el suport que li permetés alliberar-se o alleugerir-ne la pressió.

45. Zurita data la trobada en 1126 (Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón*, edició d'Ángel Canellas López, edició electrònica de José Javier Iso (coord.), María Isabel Yagüe i Pilar Rivero, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003, I, *lib.* II, cap. XLIX); Lacarra la data en 1127, tot proposant corregir la lectura del document: era 1162 (= 1124) per era 1165 (= 1127); el document no indica mes ni dia (J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación*, I, p. 164-165, doc. 152: 1127. Calassanç); el febrer de 1127, Alfons el Bataller era a Osca (J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación*, I, p. 146, doc. 136); l'entrevista s'hauria produït, doncs, a finals de 1126 o principi de 1127. Lacarra també fa participar en la reunió els dos fills de Ramon Berenguer, els futurs Ramon Berenguer IV de Barcelona i Berenguer Ramon I de Provença (José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Alfonso el Batallador y las paces de Támara. Cuestiones cronológicas (1124-1127)*, a *Estudios dedicados a Aragón*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1987).

46. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Alfonso el Batallador y las paces*.

fons VI (1076) i de Sanç el Fort (1067), tot restaurant-se els límits tal com havien quedat a la mort de Sanç el Gran.⁴⁷

En aquest context, Ramon Berenguer III va enviar a Burgos, el mateix estiu de 1127, l'ardiac de Barcelona Pere, que va negociar amb Alfons VII el casament d'aquest amb la infanta Berenguera, la més gran de les filles tingudes per Ramon Berenguer III i Dolça de Provença.⁴⁸ La diplomàcia catalana, de la qual sembla que hauria sorgit la iniciativa,⁴⁹ va saber convèncer el jove monarca de la idoneïtat d'aquesta unió matrimonial just en el moment en què Alfons VII, que havia aconseguit ser reconegut per la majoria dels magnats lleonesos i castellans, s'enfrontava amb prou èxit al seu antic padrastrer firmant amb ell l'acord de Támara.

El 23 de juny, a l'altar de Sant Joan Baptista de l'església de San Facundo de Sahagún, l'ardiac Pere va rebre el jurament d'Alfons VII compromentent-se a prendre Berenguera per esposa. El mateix dia i al mateix lloc jurà també Rodrigo Martínez, príncep de Lleó.⁵⁰ Era el primer dels magnats lleonesos i castellans que, amb el seu jurament, van refermar el compromís del rei lleonès.⁵¹ El 29 de juny, a l'altar de Santa Maria de l'església de San Zoilo de Carrión de los Condes, juraren el comte Suero [Vermúdez],⁵² Pedro López [de Monforte],⁵³ Ladrón [Íñiguez]⁵⁴ i Ramiro Froilaz;⁵⁵ el 2 de juliol, a l'altar de Sant Martí, a Frómista, jurà el comte Pedro [González] de Lara;⁵⁶ el 4 de juliol, a l'altar de Santa Eulàlia,

47. *Chronica Adefonsi Imperatoris*, ed. a cura de Sánchez Belda, Madrid, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1950 (Textos, 14), p. 12-13, n. 9; Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *Sobre un tratado de paz entre Alfonso el Batallador y Alfonso VII*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», 111 (1942); J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Alfonso el Batallador y las paces*; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, p. 90-93 i n. 31; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación*, I, p. 154-155, doc. 142; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 77-81; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 319-321.

48. Corpus, doc. núm. 5. Cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. LI; Próspero de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados*, 2, Barcelona, Impr. de J. Oliveres y Monmany, 1856, p. 165-166; Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, IV, Barcelona, Pàtria, 1926, p. 12. El document, sense any, havia estat datat tradicionalment en 1124, però, atès que Alfons VII no succeí la seva mare fins a 1126, que fins a l'abril de 1127 no va recuperar Burgos (Manuel RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador. El imperio hispánico en el siglo XII*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro - Caja de Ahorros y Monte de Piedad - Archivo Histórico Diocesano, 1979, p. 88-90) i que el matrimoni fou celebrat el gener de 1128 (o molt a finals de l'any anterior), resulta més versemblant datar-lo en 1127, l'any anterior al casament, moment en què s'haurien celebrat les negociacions prèvies a l'enllaç (P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, 2, p. 165); recentment ha estat datat en 1128, per l'any de casament de Berenguera i Alfons VII (I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 1023), però si tenim en compte que, com s'ha dit, el casament tingué lloc molt probablement el gener d'aquell any (M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 353-354 i n. 87; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 94), les negociacions no poden ser posteriors al matrimoni.

49. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 173-174. Des de la historiografia castellanolleonesa i aragonesa, tanmateix, es planteja el casament com una iniciativa d'Alfons VII: M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 90-96; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 315-316.

50. Sobre Rodrigo Martínez, vegeu: Jaime de SALAZAR ACHA, *El linaje castellano de Castro en el siglo XII: consideraciones e hipótesis sobre su origen*, «Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía», I (1991), p. 59-60; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 62.

51. Sobre la noblesa lleonesa i castellana en aquesta època, vegeu: Marie-Claude GERBET, *Les noblesses espagnoles au Moyen Âge: XIe-XVe siècle*, París, Armand Colin, 1994; S. BARTON, *The Aristocracy*.

52. Sobre Suero Vermúdez, vegeu: Miguel CALLEJA PUERTA, *El conde Suero Vermúdez, su parentela y su entorno social. La aristocracia asturleonese en los siglos XI y XII*, Oviedo, KRK, 2001; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 300-301.

53. Sobre Pedro López de Monforte, vegeu: S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 281; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 62.

54. Sobre Ladrón Íñiguez, vegeu Ángel J. MARTÍN DUQUE, *Vasconia en la Alta Edad Media: somera aproximación histórica*, «Príncipe de Viana», 63 (2002), p. 871-908, especialment p. 895-896.

55. Sobre Ramiro Froilaz, vegeu: José M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde leonés Don Fruela Díaz y su esposa, la navarra Doña Estefanía Sánchez (siglos XI-XII)*, «Príncipe de Viana», 177 (1986), p. 34; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 288-289; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 62.

56. Sobre Pedro González de Lara, vegeu: Luis de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica de la Casa de Lara*, I, Madrid, Imprenta Real, 1696-1697, p. 90-102; Julio GONZÁLEZ, *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, I, Madrid, CSIC, 1960, p. 265-268; Bernard F. REILLY, *The kingdom of León-Castilla under Queen Urraca, 1109-1126*, Princeton, 1982, passim; S. BAR-

a Palència, juraren Lope Díaz de Álava, *i. e.* Lope Díaz de Haro,⁵⁷ i García Garcés de Nájera, *i. e.* García García de Aza;⁵⁸ el 9 de juliol, a l'altar de Sant Esteve, a Burgos, juraren Rodrigo [González de Lara], comte de les Astúries [de Santillana],⁵⁹ i Beltrán [de Risnel], comte de Burgos;⁶⁰ finalment, el 25 de juliol jurà, a l'altar de Sant Jaume, a Burgos, Rodrigo Gómez [fill del comte Gómez González, dit el de Candespina].⁶¹ Tot i que tradicionalment s'ha considerat aquest matrimoni com una maniobra del comte de Barcelona en contra dels interessos del rei d'Aragó, sorprèn veure entre els qui juren alguns nobles que tenien interessos tant a Castella com a Navarra, com ara Ladrón Íñiguez o Lope Díaz de Haro,⁶² o magnats que havien secundat o secundarien Alfons I, com l'occità Beltrán de Risnel, cosí del Bataller,⁶³ o el seu sogre Pedro González de Lara.⁶⁴ De fet, sembla que gran part dels magnats signants tenien interessos en les regions més orientals dels dominis d'Alfons VII, aquelles que Alfons I pretenia posseir, com si amb el seu jurament el de Lleó cerqués el vistiplau d'aquells qui podien representar els interessos de l'aragonès a Castella. En aquest sentit, sorprèn que no jurés el compromís cap membre de la família Castro que, segons Sobrequés, haurien estat els valedors de la proposta de matrimoni. Sobrequés suposava que el matrimoni fou instigat pels Cabrera, establerts a Castella arran del matrimoni de Maria Pérez amb Ermengol V d'Urgell, en íntima relació amb els comtes de Traba, de la família Castro, els grans valedors, juntament amb l'arquebisbe Diego Gelmírez, d'Alfons VII enfront del seu padastre Alfons d'Aragó durant el regnat d'Urraca. Ho justificava en el fet que la infanta arribà a Castella acompanyada per Ponç Guerau de Cabrera, fill del vescomte Guerau Ponç II, ambdós vinculats a Lleó.⁶⁵ Tanmateix, cap Cabrera ni cap Castro apareix entre els signants del compromís.

TON, *The Aristocracy*, p. 280; Antonio SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana en la Plena Edad Media: el linaje de Lara (ss. XI-XIII)*, tesi doctoral presentada a la Universitat de Sevilla el 6 de juny de 2003, p. 73-101.

57. Sobre Lope Díaz de Álava, que hem d'identificar amb Lope Díaz de Haro, vegeu: Ana RODRÍGUEZ LÓPEZ, *Linajes nobiliarios y monarquía castellano-leonesa en la primera mitad del siglo XIII*, «Hispania», 53 (1993); Ghislam BAURY, *Los ricoshombres y el rey en Castilla: el linaje Haro (1076-1322)*, «Territorio, Sociedad y Poder», 6 (2011); Luis Javier FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra de la soberanía navarra en Álava, Guipúzcoa y el Duranguesado (1199-1200)*, «Revista Internacional de los Estudios Vascos», 45:2 (2000), p. 441-443; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 263.

58. Sobre García Garcés de Nájera, que hem d'identificar amb García García de Aza, vegeu Gonzalo MARTÍNEZ DíEZ, *Orígenes familiares de Santo Domingo. Los linajes de Aza y Guzmán*, a *Santo Domingo de Caleruega en su contexto socio-político, 1170-1221. Jornadas de Estudios Medievales de Caleruega*, 1992, Salamanca, Editorial San Esteban, 1994.

59. Sobre Rodrigo González de Lara, vegeu: L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, III, p. 247-257; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 260-262; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 292-293; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 101-115.

60. Sobre Beltrán de Risnel, parent d'Alfons I d'Aragó i gendre de Pedro González de Lara, vegeu: José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Los franceses en la reconquista y repoblación del Valle del Ebro en tiempos de Alfonso el Batallador*, a *Relaciones hispano-francesas a través del tiempo: coloquios organizados en abril de 1965 por la Asociación Española de Ciencias Históricas*, Madrid, Instituto Jerónimo de Zurita, 1968; Carlos ESTEPA DíEZ, *Frontera, nobleza y señoríos en Castilla: el señorío de Molina (siglos XII-XIII)*, «Studia Historica. Historia Medieval», 24 (2006), p. 19-21; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 40.

61. Sobre Rodrigo Gómez, vegeu: José M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde Gómez González de Candespina, su historia y su familia*, «Anuario de Estudios Medievales», 33/1 (2003), p. 54-56; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 291.

62. C. ESTEPA DíEZ, *Frontera, nobleza y señoríos*; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 441-443. Fins i tot nobles clarament lleonesos com Ramiro Froilaz tenien contactes amb Navarra, ja que la seva mare, Estefanía Sánchez, era filla de l'infant Sanç Garcés de Navarra; cf. J. M. CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde leonés Don Fruela Díaz*.

63. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, p. 92-93; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 79.

64. C. ESTEPA DíEZ, *Frontera, nobleza y señoríos*, p. 29.

65. Sobre els Cabrera, vegeu Santiago SOBREQUÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1980⁴ (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 3), p. 44, 46 i 130, n. 2; sobre aquesta hipòtesi, S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 173-174; per a visions oposades sobre la identitat dels Ponce de Cabrera lleonesos, vegeu: Ernesto FERNÁNDEZ-XESTA I VÁZQUEZ, *Un magnate catalán en la corte de Alfonso VII. Comes Poncius de Cabreira, Princeps Çemore*, Madrid, Prensa y Ediciones Iberoamericanas, 1991; Simon BARTON, *Two Catalan magnates in the courts of the kings of León-Castile: the careers of Ponce de Cabrera and Ponce de Minerva re-examined*, «Journal of Medieval History», 18 (1992).

El negociador del matrimoni per part catalana fou un ardiaca de Barcelona, Pere, que l'any següent seria enviat pel comte a negociar un altre acord, aquesta vegada amb Roger II de Sicília, per a una aliança militar de cara a una expedició contra l'Àndalus que no s'arribà a realitzar mai.⁶⁶ Fora d'aquestes dues ambaixades, poc més en sabem, d'aquest ardiaca.⁶⁷

La núvia arribà al regne de Lleó per mar, des de la Gascunya, després de creuar el Llenguadoc, tot evitant els dominis del rei d'Aragó, a causa de l'enemistat amb Alfons el Bataller, i el gener de 1128 se celebraren les noces a Saldaña.⁶⁸ Són incerts els resultats immediats d'aquesta unió, però, després de la mort del Bataller, la reina Berenguera sens dubte jugà un paper important en l'entesa entre Alfons VII i el nou príncep d'Aragó, el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, el seu cunyat. Sobrequés vinculava el casament al fet que el Bataller deixés des d'aleshores d'inquietar el seu fillastre Alfons VII i que, mentre va viure Ramon Berenguer III, no tornés a atacar Lleida;⁶⁹ la pau de Támara i la trobada de Calassanç, però, també hi devien tenir un paper important.

4. LA DELIMITACIÓ DELS ESPAIS DE CONQUESTA: L'ÀNDALUS I NAVARRA

La mort, entre 1126 i 1134, de tota una generació de monarques ibèrics suposà un important capgirament de la correlació de forces a la península Ibèrica. Com ja s'ha comentat, l'ascens al tron d'Alfons VII ho fou tot menys tranquil, però a poc a poc el monarca lleonès va aconseguir enfortir la seva posició i, ambició, va pretendre recuperar el poder i la influència del seu avi homònim, Alfons VI. Ara bé, enfront seu es va trobar amb un jove Ramon Berenguer IV que en 1131 succeïa el seu pare i que va saber aprofitar l'ocasió provocada per la mort sense hereus directes d'Alfons el Bataller en 1134 i, sobretot, pel seu problemàtic testament.⁷⁰ Pel casament de Ramon Berenguer IV amb Peronella, el comte de Barcelona passava a ser senyor d'Aragó, primer com a príncep, títol que va ostentar Ramon Berenguer IV des del matrimoni, i després com a rei, amb el seu fill Alfons el Cast. Ara bé, si ja en el segle XI la delimitació dels espais d'influència a l'Àndalus, així com la contenció del veí regne de Pamplona, després d'Aragó i Pamplona, havien estat els dos punts d'encontre entre els monarques lleonesos i castellans i els comtes barcelonins, després de la unió d'Aragó i Barcelona sota Ramon Berenguer IV ho foren encara més, i d'una manera molt més directa i punyent. El regne de Pamplona i d'Aragó-Pamplona, reduït a Navarra, havia deixat de ser una potència que fes perillar els interessos barcelonins a l'Ebre per passar a ser un veí relativament dèbil que periòdicament es pretenia annexionar, tot reivindicant, si calia, l'antiga unió sota els reis Sanç I, Pere I i Alfons I d'Aragó. D'altra banda, les antigues aspiracions de tutela sobre els principats islàmics veïns esdevingueren, a partir del segle XII, ànsies de conquesta i annexió territorial futura. En tots dos assumptes, els inte-

66. M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I,1, doc. 44-1; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 176-179.

67. En 1133 i 1143 es documenta un ardiaca anomenat Pere a la catedral de Barcelona (Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 414; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 3, p. 1334-1339, doc. 822: 1143, novembre 27. Girona). A més, entre 1113 i 1139 s'hi documenta també un arxilevita del mateix nom (I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 777-778, doc. 443: 1113, març 18; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 3, p. 1096-1097, doc. 655: 1133, gener 3; p. 1120-1123, doc. 671: 1134, abril 15, i p. 1246-1247, doc. 754: 1139, setembre 14).

68. M. AURELL i CARDONA, *Les noces del comte*, p. 353-354 i n. 87; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 90-96; *Chronica Adefonsi Imperatoris*, p. 14.

69. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 174.

70. Nikolas JASPERT, *El testament d'Alfons I d'Aragó i les negociacions amb les institucions eclesiàstiques del regne llatí de Jerusalem*, en aquest mateix volum.

ressos de la naixent Corona d'Aragó i del regne de Castella i Lleó xocaren i va caldre obrir la via diplomàtica.

5. L'EFÍMER PACTE DE CARRIÓN DE LOS CONDES

Dins el marc de la successió d'Alfons el Bataller i de la proclamació pels navarresos de Garcia Ramires com a rei es produí un primer acord entre Alfons VII de Lleó i Ramon Berenguer IV per tal de repartir-se els territoris sotmesos a Pamplona.⁷¹ El 21 de febrer de 1140, a Carrión de los Condes, Ramon Berenguer IV pactà amb Alfons VII la partició de Navarra. Alfons VII es quedava Marañón i les terres navarreses que havien pertangut al seu avi Alfons VI, situades a l'esquerra de l'Ebre, mentre que Ramon Berenguer IV havia de retenir aquelles que tradicionalment havien format part d'Aragó durant els regnats de Sanç I i Pere I i per les quals aquests dos reis no havien retut homenatge a Alfons VI. En canvi, d'aquella *terra Pampilonie* per la qual els reis Sanç i Pere havien retut homenatge al rei de Lleó se'n farien tres parts, una per a l'emperador i dues per al comte, per les quals aquest hauria de prestar homenatge a Alfons VII com Sanç I i Pere I ho havien fet al seu avi Alfons VI. En la tercera part d'Alfons hi havia d'haver Estella, mentre que en les dues terceres parts de Ramon Berenguer s'hi havia d'incloure Pamplona. Finalment, tots dos es comprometien a mantenir allò estipulat, a ajudar-se mútuament i a no signar treves amb el navarrès.⁷² Evidentment, tot eren projectes que es durien a terme una volta el regne pamplonès fos conquerit, i que no es van realitzar mai d'una manera completa.

En la signatura de l'acord hi foren presents magnats d'ambdós regnes. Per part castellanolleonesa, els bisbes de Salamanca, Sigüenza i Burgos, Berengario, Bernardo i Pedro, el comte Rodrigo Gómez [de Bureba],⁷³ el comte Fernando [Pérez de Traba],⁷⁴ el comte Osorio Martínez,⁷⁵ Gutierre Fernández [de Castro],⁷⁶ Ponç [Guerau] de Cabrera,⁷⁷ el majordom de l'emperador Diego Muñoz [de Carrión],⁷⁸

71. Per a totes les negociacions i els acords vinculats a la successió d'Alfons el Bataller, vegeu N. JASPERT, *El testament d'Alfons I*, en aquest mateix volum.

72. Corpus, doc. núm. 14. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. III; José de MORET, *Anales del reino de Navarra*, Tolosa, E. López, 1890, 2, lib. XVIII, cap. v, p. 193-194; Claude DEVIC i Joseph VAISSETE, *Histoire Générale de Languedoc*, III, 2a ed. ampliada, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1872-1904, p. 718; A. UBIETO ARTETA, *Homenaje de Aragón*, p. 8; Antonio UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón y la idea imperial de Alfonso VII de Castilla*, Saragossa, [s. n.], 1956, p. 56-57, n. 75; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 768-769; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política del Reino de Navarra. Desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla*, 2, Pamplona, Aranzadi, 1972, p. 21-22; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 140.

73. Sobre Rodrigo Gómez de Bureba, fill de Gómez González de Candespina, vegeu S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 291; J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde Gómez*, p. 54-56.

74. Sobre Fernando Pérez de Traba, vegeu S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 241-242; María del Carmen PALLARÉS i Ermelindo PORTELA, *Aristocracia y sistema de parentesco en la Galicia de los siglos centrales de la Edad Media: el grupo de los Traba*, «Hispania», 53/185 (1993), p. 823-840.

75. Sobre Osorio Martínez, vegeu: S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 271-272; J. de SALAZAR ACHA, *El linaje castellano*, p. 59-60.

76. Sobre Gutierre Fernández de Castro, vegeu: Luciano SERRANO, *Colección diplomática de San Salvador de El Moral*, Valladolid, 1906, p. XI-XXIX; J. de SALAZAR ACHA, *El linaje castellano*, p. 35-40; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 138-147 i 174-184; José Vicente de FRÍAS BALSÀ, *Gutier Fernández, señor de Soria y su castillo en la primera mitad del siglo II*, «Celtiberia», 48/92 (1998), p. 251-274; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 443-444.

77. Sobre Ponç Guerau de Cabrera, vegeu: S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 37-38; E. FERNÁNDEZ-XESTA VÁZQUEZ, *Un magnate catalán*; S. BARTON, *Two Catalan magnates*, p. 234-248 i 253-260; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 284-285.

78. Sobre Diego Muñoz de Carrión, vegeu: S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 137, 140, 143, 176-178, 208-209 i 217; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 454.

Rodrigo Fernández [de Castro]⁷⁹ i Lope López [de Haro?].⁸⁰ Per part catalanoaragonesa, Ramon Folc [II], vescomte de Cardona,⁸¹ Guillem Ramon dàpifer,⁸² Galceran [II] de Pinós,⁸³ Bernat Guillem [de Lluçà],⁸⁴ Pero d'Atarés,⁸⁵ Frontín,⁸⁶ Juan Díaz,⁸⁷ Lop Sánchez de Belchit⁸⁸ i Artal [I] d'Alagón.⁸⁹

La iniciativa havia sortit de Ramon Berenguer IV, en reacció als atacs de Garcia Ramires al regne d'Aragó, on havia pres Sos d'o Rei Catolico (Sos del Rey Católico), Filera, Gallipienzo i Petiella d'Aragón (Petilla de Aragón). D'aquesta manera, un cop signats els acords, el comte entrà a Navarra i arribà el juliol de 1140 a Lónguida i Pamplona, mentre que poc després el monarca pamplonès era derrotat a Eixea.⁹⁰ Els aparents èxits pel costat aragonès no van ser correspostos pel monarca lleonès. El novembre de 1140, Alfons VII signava la pau amb el Restaurador, compromís segellat amb el casament de l'infant lleonès Sanç, el futur Sanç III de Castella, amb la infanta Blanca de Navarra.⁹¹ En opinió d'Ubieta, a Alfons VII no li interessava anihilar un dels vassalls que havia participat cinc anys abans a la seva coronació com a emperador; a més, l'acord amb Ramon Berenguer IV suposava retornar a la situació d'homenatge dels temps d'Alfons VI, que seria menys favorable als interessos de l'emperador. Pel costat aragonès, la pau entre Lleó i Pamplona no solament traï l'acord de Carrión, sinó que permeté a Garcia el Restaurador despreocupar-se de les fronteres occidental i meridional i persistir en les ràtzies navarreses en el regne d'Aragó, correspostes amb algares aragoneses.⁹² La situació bèl·lica no era sostenible i en 1143 s'hauria arribat a un acord de pau entre les tres parts,⁹³ però l'entesa fou efimera, ja que Garcia Ramires seguia posseint dins d'Aragó diversos castells i llocs presos durant els conflictes, alguns dels quals de molta importància, com ara Tarassona.

L'acord definitiu entre Pamplona i Lleó arribà l'any següent. Acabada la guerra amb el rei Alfons de Portugal, Alfons VII va poder dedicar-se a l'assumppte navarrès: a mitjan maig de 1144 reunia la seva host a Nájera amb la intenció d'entrar al regne pamplonès. Amb la mediació d'Alfons Jordà, comte de

79. Sobre Rodrigo Fernández de Castro, vegeu: S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 138-147 i 174-184; J. de SALAZAR ACHA, *El linaje castellano*, p. 35-40; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 443.

80. Probablement es tracta de Lope López de Haro, fill de Lope Íñiguez, senyor de Biscaia, i germà de Diego, Jimeno i Pedro López de Haro, que havia estat alferes d'Alfons VII mentre era infant i a l'inici del seu regnat, en 1127; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 434 i n. 8.

81. Sobre Ramon Folc [II], vescomte de Cardona, vegeu S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 44.

82. Sobre Guillem Ramon dàpifer vegeu: M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 185-186; John C. SHIDELER, *A Medieval Catalan Noble Family: The Montcadas, 1000-1230*, University of California Press, 1983, p. 87-113.

83. Sobre Galceran [II] de Pinós, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 192.

84. Sobre Bernat Guillem de Lluçà, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 195; Moret, tanmateix, creia que es tractava de Bernat Guillem d'Entença: J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 3, lib. XVIII, cap. v, § II, p. 303.

85. Sobre Pero Tresa o d'Atarés, senyor de Borja, fill de l'infant García Sánchez i de Tresa Cajal, vegeu A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 80-81 i 115-117.

86. Sobre Frontín, hereu d'Íñigo Íñiguez de Ipiés, vegeu J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 283, p. 445-446.

87. Sobre Juan Díaz, senyor a Arguedas, Maluenda i Almenar, vegeu J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 107, 150, 156, 184, 193, 198, 200, 206-207, 237, 241-242, 268 i 270, p. 162-165, 223-224, 231-233, 268-272, 285-286, 290-291, 293-295, 303-305, 350-351, 356-368, 417-419 i 426-427.

88. Sobre Lop Sánchez o Sancho de Belchit, vegeu J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 201, 211, 237, 241-242, 263, 267, 273 i 276, p. 295-297, 311-315, 350-351, 356-368, 411-412, 416-417, 431-432 i 437-438.

89. Sobre Artal d'Alagón, també conegut com a Artau III, comte de Pallars Sobirà, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*.

90. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 56-58; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 175-180.

91. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 769; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 58; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 181-182.

92. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 769; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 22-23.

93. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 59; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 769-770; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación*, 1, doc. 351; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 182.

Tolosa —també vassall de l'emperador—, que anava en peregrinació cap a Sant Jaume de Galícia, Garcia Ramires aconseguí un acord de pau que fou rubricat amb el matrimoni del navarrès, que acabava d'enviudar, amb la infanta Urraca, filla d'Alfons VII i Gontroda, una noble asturiana. El casament va tenir lloc a Lleó el 24 de juny de 1144 i a l'agost el matrimoni ja era a Pamplona.⁹⁴

Si el matrimoni del navarrès amb la infanta lleonesa pacificava les relacions entre els dos regnes respectius, la qüestió aragonesa restava pendent. Garcia Ramires seguia fent incursions en territori aragonès i prenent castells i llocs com Taust (Tauste), Pratiella d'Ebro (Pradilla de Ebro) i Vierlas, en 1146. L'octubre d'aquell mateix any, l'emperador es reuní amb el seu gendre a Tudilén i d'aquesta reunió en naixeria la pau firmada a San Esteban de Gormaz entre Ramon Berenguer IV i Garcia Ramires el mes següent, on s'haurien desplaçat els dos monarques el mes de novembre, i que cal interpretar com unes treves.⁹⁵ La treva a la frontera navarresa era necessària tant per a Alfons VII com per a Ramon Berenguer IV, ja que tots dos preparaven aquell mateix any sengles expedicions a Almeria i Tortosa, respectivament, amb el concurs dels genovesos.

Entre 1145 i 1146, els genovesos dugueren a terme una incursió de saqueig contra Menorca i Almeria capitanejada per Caffaro i Oberto di Torre. L'èxit de l'expedició mostrà el potencial militar de la república lígur, amb la qual tot seguit pactaren Alfons VII per a una nova expedició contra Almeria, ara ja de conquesta, i Ramon Berenguer IV per a una expedició contra Tortosa.⁹⁶ Tots dos pactes, així com les respectives campanyes, estaven estretament vinculats. L'acord entre l'emperador i Gènova i l'expedició contra Almeria estaven condicionats a la signatura d'un acord dels genovesos amb el comte de Barcelona que, d'altra part, estava obligat a participar-hi pel vassallatge prestat per Saragossa al rei lleonès. D'altra banda, l'acord amb Ramon Berenguer IV fixava que l'ajut genovès seria prestat en tornar de l'expedició de l'emperador. L'acord entre Ramon Berenguer IV i Gènova incloïa també la possibilitat d'ampliar les conquestes a altres territoris litorals entre l'Ebre i Almeria i que aquestes conquestes, fins i tot si eren fetes només pels genovesos, s'havien de lliurar al comte de Barcelona en la mateixa proporció que s'establí per a Tortosa: dues terceres parts per al comte i una tercera per al Comú de Gènova —les mateixes proporcions que s'establíen per a l'Almeria conquerida, però en l'acord amb Lleó quedava clar, en canvi, que els genovesos no estaven obligats a prosseguir la campanya més enllà d'Almeria—. La conquesta de nous territoris marítims fora de Tortosa, però, s'establí de manera que el comte l'havia de consensuar amb l'emperador, segurament tement la reacció airada d'aquest si decidia actuar unilateralment.⁹⁷ Com molt bé ha destacat Ferrer i Mallol, l'acord amb Gènova és la primera menció a una atribució de futures conquestes.⁹⁸

En aquest context, signats el setembre de 1146 els acords amb Gènova tant per part lleonesa com per part barcelonina, tant al comte de Barcelona com a l'emperador els calia pacificar la frontera navarresa, cosa que explicaria la reunió de l'emperador amb el rei pamplonès a l'octubre i la treva de novembre. Cal no oblidar que en la campanya d'Almeria també hi participà amb la seva host el rei

94. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 770-771; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 24-25; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 60-61; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 183.

95. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 61-63 (en treballs posteriors, Ubieto data aquestes treves a l'inici de 1147 i situa la trobada entre tots dos monarques entre Gallur i Cortes: A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 165-169); J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 26-27; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 771-772; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 185.

96. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 181, n. 45; M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, doc. núm. 51 i 52.

97. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 181-185.

98. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 183.

navarrès.⁹⁹ Les treves de San Esteban de Gormaz, però, no solucionaren el conflicte, que romangué latent. De fet, tot just retornat d'Almeria, Garcia repregué l'activitat bèl·lica a la frontera: en 1148, el Restaurador prenia de nou Taust i conqueria per primer cop Los Fayos, a prop de Tarassona, a més d'Espetiella (Petiella d'Aragó?). En resposta, tot i que aquell any Ramon Berenguer IV estava ocupat en la conquesta de Tortosa, presa el 30 de desembre de 1148, els aragonesos van prendre Carcastillo.¹⁰⁰ La situació, tenint en perspectiva que per al 1149 s'havien programat les campanyes contra Lleida i Fraga¹⁰¹ i que a la Provença els Baus havien instigat una nova rebel·lió de la noblesa provençal,¹⁰² devia ser insostenible i ambdues parts cercaren l'acord, que s'hauria produït l'estiu de 1149.

6. LA PAU DE 1149

L'1 de juliol de 1149, Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i Garcia, rei de Navarra, arribaren a un acord de pau perpètua, segellat amb el compromís matrimonial entre el comte i la infanta Blanca, filla del rei Garcia.¹⁰³ El comte es comprometia a lliurar a la infanta com a dot dotze castells, segons el costum d'Espanya, i el rei a donar-ne al comte i a la infanta quatre (Taust, Pratiella d'Ebro, Los Fayos i Espetiella) el dia del matrimoni, de la mateixa manera que aquell dia el comte lliuraria al rei Carcastillo. Els possessors dels quatre castells lliurats per Garcia havien de prestar homenatge a la infanta, i els mantindrien encara que el comte morís abans que la infanta o que l'abandonés sense causa. Tot i que els acords es vinculaven al matrimoni de la infanta, si aquesta moria abans de contraure'l o després, però sense descendència, romandrien vigents i perpetus. El matrimoni s'havia de celebrar abans de la festa de Sant Miquel de l'any següent, és a dir, el 29 de setembre de 1150. El pacte també incloïa un punt sobre les conquestes en terres de sarraïns: allò que fos conquerit d'*Orpeis* (Orpesa?), Morella del Maestrat, els límits del «regnum Cesaraugustanum», Daroca i Calataiud «in antea» es partiria a meitats entre el comte i el rei, tant si era conquerit per tots dos com si ho era per un de sol. De nou, encara abans de l'Acord de Tudilén, trobem com la repartició de les futures conquestes era un problema que preocupava especialment el comte de Barcelona, que l'anava plantejant en les successives trobades amb els altres monarques ibèrics, no sols amb el rei castellanoleonès.

Per part del comte signaren l'acord Ramon de Pujalt¹⁰⁴ i Bertran de Castellet,¹⁰⁵ mentre que de part del rei ho feren Jimeno Aznar (o Aznárez) [de Torres], Guillermo Aznar (o Aznárez) [de Oteiza] i Rodrigo de Azagra. Pel costat barceloní es tracta de dos membres molt destacats de la cort comtal, d'una gran importància, tots dos al servei del comte Ramon Berenguer IV, com ha mostrat Ferrer i Mallol,¹⁰⁶ mentre que els tres navarresos també eren importants servidors de la cort de Garcia: Guillermo i Jimeno Aznar havien participat en l'elecció de Garcia com a rei de Pamplona juntament amb el futur com-

99. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 23; A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 165-169.

100. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 165-169. Taust hauria estat retornada, segons Ubieto, arran de l'acord de l'inici de 1147 —o finals de 1146, seguint els seus treballs anteriors, vegeu n. 95.

101. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

102. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 52.

103. Corpus, doc. núm. 22. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, 2, p. 186-187; A. ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional*, iv, p. 111-114; A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 165-169; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 65-66; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, i, p. 773-774; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Alfonso II el Casto, rey de Aragón y conde de Barcelona*, a *VII Congreso de la Corona de Aragón*, i, Barcelona, 1962, p. 110-111; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 30-32; M. RECUE-RO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 277-280.

104. Sobre Ramon de Pujalt, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 187-188.

105. Sobre Bertran de Castellet, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 186.

106. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 186-187.

te Ladrón Íñiguez i el bisbe de Pamplona Sancho de Larrosa,¹⁰⁷ així com signaren en el pacte d'afillament de Vadoluengo entre Ramir II i Garcia de 1135, de nou juntament amb Ladrón,¹⁰⁸ mentre que Rodrigo de Azagra era un important tinent navarrès, pare dels senyors d'Albarrasí, Pedro i Fernando Ruiz de Azagra.¹⁰⁹

Fou redactat per mestre Roberto, ardiaca de Pamplona, capellà principal del rei Garcia i clergue del comte Ramon Berenguer. Es tracta d'un important clergue anglès, Robert de Ketton o de Retines, establert a Pamplona, traductor, juntament amb Hermann de Caríntia el Dàlmata i el monjo Pedro, de l'Alcorà al llatí literari¹¹⁰ i al qual segurament es deu la iniciativa de l'acord, segons deixa entendre la butlla del 25 de juliol enviada pel papa Eugeni III a Ramon Berenguer felicitant-lo per l'acord aconseguit.¹¹¹

Tot i que la butlla papal confirma l'existència d'acords entre ambdós monarques, el fet que l'acord no sigui signat per Ramon Berenguer i Garcia, sinó solament jurat per cinc personatges, dos per part del comte i tres per part del rei —que, a més, no el signen: la còpia conservada sembla reservar un espai per als signes dels juramentats, però no els copia, la qual cosa deixa entendre que no devien ser a l'original—, ens duu a creure que ens trobem davant d'un avenç del tractat pròpiament dit entre ambdós regnes o d'un esborrany, jurat pels cinc negociadors de l'acord, i que el tractat definitiu l'haurien hagut de signar solemnement els dos sobirans acompanyats dels magnats del regne *a posteriori*, segurament en el moment del matrimoni.

De fet, el pacte planteja molts interrogants. En primer lloc, representa un canvi d'actitud de Ramon Berenguer IV en relació amb Navarra. Si fins aleshores el comte de Barcelona havia lluitat per recuperar la unitat dels antics estats d'Alfons el Bataller, amb aquest acord acceptava implícitament la divisió dels regnes —com ja havia fet, però en un altre context, Ramir II en el Tractat de Vadoluengo de 1135—. ¹¹² A més, trencava el compromís matrimonial de Ramon Berenguer IV i Peronella —a més del compromís navarrès de casar la infanta Blanca amb l'infant Sanç de Lleó—. Si tenim en compte que l'acord és posterior a l'entesa amb els ordes militars i a la «solució papal» a l'embolic del testament del Bataller, en virtut de les quals Ramon Berenguer IV no hauria rebut el regne d'Aragó de Ramir II sinó de l'acord amb els ordes militars, podem suposar que Ramon Berenguer ja no se sentia obligat pel compromís matrimonial signat amb Ramir II. De fet, la insistència que el matrimoni amb Blanca seria «legítimo matrimonio contrahendo inter ipsum comitem et Blancam, filiam legitimam ipsius regis» s'oposaria al matrimoni il·legítim de Ramir II i Agnès de Peiteu i a la condició de filla sacrílega de Peronella, enfront de la legitimitat de Blanca.¹¹³ Ara bé, el domini de Ramon Berenguer sobre Aragó era prou fort per a obviar la solució que els magnats del regne havien trobat a la successió del Bataller? El fet que els dos negociadors del comte fossin catalans i no pas aragonesos potser ajudaria a entendre que aquests ambaixadors acceptessin una solució que trencava els acords amb Ramir II, una solució a la qual uns ambaixadors aragonesos segurament no haurien arribat.

107. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 106-107; vegeu també Ángel J. MARTÍN DUQUE, *La restauración de la monarquía navarra y las Órdenes militares (1134-1194)*, «Príncipe de Viana», 63 (2002), p. 854.

108. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 114-118.

109. Martín ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra desde su fundación hasta la muerte de don Fernando Ruiz de Azagra*, Terol, Instituto de Estudios Turoleses, 1956, p. 28-33.

110. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 64.

111. Corpus, doc. núm. 23. Paul KEHR, *El Papado y los reinos de Navarra y Aragón hasta mediados del s. XII*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», II (1946), p. 167 i 171.

112. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 114-118.

113. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 66.

També cal situar l'acord en el context de les relacions amb Castella: el pacte trencava igualment el d'Alfons VII amb Garcia del novembre de 1140 de casar l'infant Sanç, fill d'Alfons VII, amb la infanta Blanca. Des d'aquesta perspectiva, l'acord entre Ramon Berenguer IV i Garcia es podria interpretar com un acte de «rebellia» contra l'emperador.¹¹⁴ La rebel·lia, però, degué durar poc, com a mínim per part navarresa, perquè Garcia va participar en l'expedició del juliol de 1150 contra els almohades al costat de l'emperador.¹¹⁵

El fet, però, és que pràcticament cap clàusula de l'acord no es va dur a terme. El matrimoni no va tenir lloc i sembla que tampoc les terres conquerides per Garcia Ramires foren retornades —com a mínim, Los Fayos seguia en mans navarreses en 1150—. ¹¹⁶ En 1151, la infanta Blanca es casà, com s'havia previst en 1140, amb l'infant Sanç, el futur rei Sanç el Desitjat de Castella, i fou mare del futur Alfons VIII, mentre que Ramon Berenguer IV i Peronella acabaren casant-se l'agost de 1150.¹¹⁷

7. EL TRACTAT DE TUDILÉN

La mort el 21 de novembre de 1150 del rei Garcia suposà l'entronització del seu fill Sanç el Savi, inicialment en una situació precària, que Ramon Berenguer IV degué voler aprofitar. El desembre d'aquell mateix any, el comte i el nou rei es trobaren a Filera, a prop de Sos d'o Rei Catolico.¹¹⁸ Desconeixem el contingut de la trobada, però no es devia arribar a cap acord perquè el 27 de febrer de l'any següent, a Tudilén, prop de Fitero, es trobaven el comte Ramon Berenguer IV amb l'emperador i el seu fill, el rei Sanç, i ressuscitaven en part els acords de Carrión de los Condes. La concòrdia que se signà, però, superava amb escreix, en contingut, allò acordat en 1140. Tal com l'aliança amb Gènova del setembre de 1146 deixava entendre i com ja es mostrava clarament en la pau amb Navarra de 1149, la repartició de les futures conquestes en territori islàmic, així com la seva condició jurídica, començaven a ser un tema de debat de primer nivell entre les cases regnants peninsulars amb interessos a l'Àndalus. L'acord amb Garcia de Pamplona ja havia inclòs la repartició de les futures conquestes a meitats; el nou tractat amb el regne de Lleó i Castella també preveia el futur repartiment de conquestes. Tot plegat avala la hipòtesi que la idea de la repartició de les conquestes futures hauria sorgit de la cort barcelonina i no pas de la d'Alfons VII.¹¹⁹

L'Acord de Tudilén s'inicia amb un compromís de pau perpètua i de perdó mutu de tot litigi entre les dues parts. Seguidament s'aborda l'assumpte de les honors i les terres del difunt rei Garcia —en cap moment s'anomena el seu successor, el rei Sanç el Savi—. Repetint allò acordat a Carrión, l'emperador recuperava Marañón i les terres «ultra Yberum», és a dir, fins a l'Ebre, que havien pertangut al seu avi, Alfons VI, mentre que el comte tindria tota la terra que hagués tingut Garcia i que pertanyés al regne d'Aragó. En canvi, es reparteixen a meitats —i no a raó d'un terç i dos terços com a Carrión— les terres de Pamplona per les quals els reis Sanç i Pere havien fet homenatge al rei de Lleó Alfons VI. En la meitat de l'emperador hi ha d'entrar Estella i en la del comte, Pamplona, i per aquesta meitat el comte haurà de fer homenatge a l'emperador tal com el feien els reis Sanç i Pere al rei Alfons VI. S'afegeix una

114. M. RECUEO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 277-280.

115. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. X.

116. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 67.

117. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 170-171.

118. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 37; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 67-68 i n. 121; M. RECUEO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 281-284.

119. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 183-184.

nova excepció: Tudela i els seus castells «citra Yberum versus Montem Gaudii» (Moncayo), exclosos aquells que siguin del comte, els tindran també per meitats. En relació amb la Hispània en mans dels sarraïns, és a dir, l'Àndalus, acorden que la ciutat de València, amb la terra que va des del riu Xúquer fins al regne de Tortosa, i la ciutat de Dénia amb les seves pertinences corresponen al comte, que les tindrà en homenatge a l'emperador en els mateixos termes que els reis Sanç i Pere el prestaven a Alfons VI per Pamplona. Per contra, la ciutat de Múrcia i el seu regne, llevat dels castells de Llorca i Vera, els tindrà en les condicions que ja té el regne de Saragossa si l'emperador l'ajuda en la conquesta i fins i tot si no l'ajuda, però no ho fa per malaltia o altre just impediment; al contrari, si en la conquesta l'emperador no hi participa sense causa justificada («non adiuvalet, aut adiuvalet nollet»), el comte tindrà el regne de Múrcia en les mateixes condicions que el de València.

Aquests són els dos grans assumptes que el tractat intenta regular, però l'acord continua encara amb tot de clàusules que puntualitzen diversos aspectes d'allò pactat. En primer lloc, es recorda —i es recalca— que en aquesta convenença la repartició de Pamplona serà per meitats, a diferència de la convenença anterior. Tots tres signants es comprometen a ajudar-se mútuament a ocupar les terres que eren del rei Garcia a partir de la propera festa de Sant Miquel. El comte convé amb el rei Sanç que, un cop el pare d'aquest mori, totes les honors que tingui del seu pare «tam Yspanie quam christianorum», el comte les tindrà per ell en les mateixes condicions i que li farà homenatge per elles i, si Sanç es mor, ho tindrà pel seu germà el rei Ferran. D'altra banda, si, a partir de la propera festa de Sant Miquel, el rei Sanç «tingués» la filla del rei Garcia —la infanta Blanca; l'emperador la tenia a la seva cort—,¹²⁰ l'emperador i el rei Sanç es comprometen que, si el comte o emissaris seus els ho demanaven, el rei Sanç la deixaria i se'n separaria. Com a garantia de compliment dels acords, Alfons VII i Sanç III lliuren al comte els castells d'Alagó, Ricla, María de la Uerba (María de Huerva) i Belchit, que els tindrà per ells, i, si no compleixen els acords, el comte en tindrà la potestat i els haurà en alou, sense que els puguin reclamar de cap manera. Encara sobre l'honor de Pamplona, que s'han de repartir a raó de dos terços i un terç —*sic*, quan, de fet, l'acord establí un repartiment per meitats—, si l'emperador no compleix amb la seva part, el comte l'haurà «sine aliquo interdictu mei vel meorum». Finalment, l'emperador i el rei es comprometen a no ajudar cap home del comte en contra seu, mentre que el comte es compromet a complir el tractat sense engany.¹²¹

L'acord fou signat per l'emperador, el rei i el comte i jurat, per part dels dos primers, pel comte Ponç [Guerau de Cabrera], Gutierre Fernández [de Castro] i Ponç de Menèrba,¹²² i, per part del comte, per Arnau Mir, comte de Pallars [Jussà],¹²³ i Guillem Ramon d'apifer. Redactà el document el degà de la catedral de Barcelona, Ponç.¹²⁴

En relació amb l'expansió sobre l'Àndalus, cal destacar, en primer lloc, que el comte de Barcelona acceptés que les conquestes serien fetes en règim de vassallatge i, en segon lloc, el diferent règim con-

120. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 68.

121. Corpus, doc. núm. 25. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. x; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. I, p. 231; Roque CHABÁS, *Episcopologio valentino*, I, València, Imprenta F. Vives Mora, 1909, p. 314-315; Salvador CARRERAS ZACARÉS, *Tratados entre Castilla y Aragón, su influencia en la terminación de la reconquista*, València, 1908, p. 14; A. UBIETO ARTETA, *Homenaje de Aragón*, p. 9; Miquel GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista valenciana*, «Miscelánea de Estudios Medievales», I (1952), p. 186-188; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 68-69; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 775-776; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 37-40; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII*, p. 281-284.

122. S. BARTON, *Two Catalan magnates*, p. 248-254 i 260-265; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 286-287.

123. Sobre Arnau Mir, comte de Pallars Jussà, vegeu: S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 27; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 183.

124. Sobre aquest eclesiàstic i escriptor, vegeu José TRENCHS ÒDENA, *Los escribanos de Ramón Berenguer IV. Nuevos datos*, «Saitabi», 29 (1979), p. 12-14.

cedit als territoris de València i Dénia respecte del de Múrcia. Home pragmàtic, Ramon Berenguer IV preferí que li fos reconeguda la màxima extensió possible de conquesta, encara que fos carregada amb el vassallatge, que devia pensar que era més fàcilment modificable.

D'altra banda, destaca que s'assignés un règim diferent a cada territori: la dependència dels territoris de València i Dénia era equiparada a l'homenatge que s'havia de prestar per Pamplona i la de Múrcia al vassallatge pel regne de Saragossa, més «fort», ja que, si Alfons VII incomplia voluntàriament l'obligació d'ajudar-lo en la conquesta de Múrcia, el règim de submissió es «relaxava» al que els reis aragonesos havien prestat pel regne de Pamplona en temps d'Alfons VI. És probable que l'estatut divers es degui als drets que cadascuna de les parts podia adduir sobre els diferents regnes. En el cas de València, i potser també sobre Dénia, Castella podia utilitzar com a precedent el domini del Cid. Tanmateix, si s'haguessin utilitzat aquests drets, sembla que justament la vinculació a l'emperador hauria hagut de ser més forta, mentre que va ocórrer a la inversa. Potser qui adduí aquests drets fou Ramon Berenguer IV com a fill de Ramon Berenguer III, marit de la filla del Cid, Maria.¹²⁵ A més d'uns hipotètics drets successoris com a legítim hereu de la filla del Cid,¹²⁶ també podia adduir la vinculació històrica d'aquests territoris amb el comtat de Barcelona, sobretot en el cas de Dénia,¹²⁷ així com és possible que fes valer els drets generats per les tinençes que alguns nobles aragonesos, amb la presa de tot de castells i llocs al Xarq al-Àndalus, hi haurien tingut en temps del Cid o arran de les campanyes d'Alfons el Bataller;¹²⁸ Ramon Berenguer IV, com a legítim hereu del Bataller —i en 1150 ja ningú no podia qüestionar aquest fet—, també podia reclamar aquests drets. Finalment, també cal tenir present que Ramon Berenguer IV tenia interessos directes i vigents a la regió de València. Abans i tot d'esdevenir príncep d'Aragó, el comte barceloní cobrava paries de senyors musulmans, segurament per la part de València.¹²⁹ D'altra banda, arran de la mort d'Ibn Hud Sayf-ad-Dawla, conegut a les fonts llatines com a Zafadola, el 5 de febrer de 1146 a la batalla d'Albacete, a València l'havia succeït Ibn Iyad, mentre que Múrcia reconeixia Abd-Al·lah az-Zaghrí, els quals s'enfrontaren fins a mitjan maig. Dins el marc d'aquests enfrontaments, Ramon Berenguer hauria donat suport al senyor de València, mentre que el de Múrcia va acudir a la cort d'Alfons VII demanant ajut en contra del barceloní.¹³⁰ De fet, un docu-

125. Ramon Berenguer IV era fill de Ramon Berenguer III, però no de la seva primera esposa Maria, sinó de la tercera, Dolça de Provença. Tot i així, atès que la descendència de Maria havia estat tota femenina —les infantes Maria i Ximena—, els seus —hipotètics— drets podien ser adduïts per qui fos hereu legítim de Ramon Berenguer III, com ho era Ramon Berenguer IV. A més, segons consta en el testament de Ramon Berenguer III, al seu fill primogènit li pertocava el comtat de Barcelona amb totes les seves pertinences i amb totes les honors de les marques i de les Espanyes, la qual cosa sens dubte incloïa tots els possibles drets sobre la València cidiana. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 3, p. 1051-1057, doc. 631, 1130, [juliol 8], adverat el 19 d'agost del mateix any; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 3, p. 1058-1065, doc. 633; ja en el primer testament de Ramon Berenguer s'incloïa aquesta donació, cf. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 2, p. 899-901, doc. 537, 1122, març 7.

126. Com s'ha vist *supra*, els pisans consideraven, uns pocs anys abans de l'acord de Tudilén, que el pare del comte de Barcelona havia retingut el regne de València i que, per aquest motiu, hi tenia certs drets.

127. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

128. A. UBIETO ARTETA, *La formació territorial*, p. 134-137, 168-178 i 185-186; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 33-34 i 189-192. Gual Camarena parla de domini de la zona compresa entre els castells d'Orpesa, Montornès, Castelló i Culla en el període 1094-1103; més tard, Alfons el Bataller hauria buscat, mitjançant la presa de certes fortaleses clau al regne valencià, una sortida al mar per a Aragó com a trampolí per a la croada a Terra Santa; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 170-182.

129. El 24 de juliol de 1135 va cedir al cavaller Deodat una desena part de les paries d'Hispania a canvi del compromís d'aquest d'anar-les a cobrar; també li va prometre fins a cinquanta cavalleries a la part de València a mesura que el comte hi conquerís terres. Per tot plegat, Deodat va pagar al comte 200 morabatins d'or. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 3, p. 1155-1157, doc. 696, comentat a M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 182.

130. A. UBIETO ARTETA, *La formació territorial*, p. 222 i n. 16.

ment aragonès del 22 d'abril de 1146 esmenta que el comte anà i tornà de València aquell mateix any.¹³¹ El suport comtal segurament es pagava amb un cert grau de dependència que Ramon Berenguer IV hauria argüït a Almeria quan negociava els espais de conquesta futurs, ja que Alfons VII tenia pretensions territorials de Sevilla fins a Dénia i Ramon Berenguer en tot el litoral des dels seus dominis fins a Almeria —en opinió de Ferrer i Mallol, el que s'hauria pactat a Almeria seria justament que la frontera de l'expansió passés per Dénia—. ¹³² Tanmateix, a la mort, el 21 d'agost de 1147, d'Ibn Iyad de València, aquest fou succeït per Abu-Abd-Allah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix, conegut com el rei Llop, que també fou reconegut a Múrcia, unint així de nou ambdós territoris. El rei Llop, després de la conquesta d'Almeria i de Tortosa, es devia sentir tenallat entre les pretensions cristianes, de manera que, en 1149, just després que el 30 de desembre de 1148 Tortosa caigués en mans cristianes, signà sengles tractats de pau amb Pisa,¹³³ amb Gènova¹³⁴ i potser també, en data indeterminada, amb Ramon Berenguer IV. Els acords de pau amb les repúbliques italianes se signaren per un període de deu anys a canvi de beneficis comercials, especialment la concessió de sengles alfòndecs a pisans i genovesos a València i Dénia. A més, en el cas genovès, segurament per la posició de força d'aquesta república en disposar de les dues colònies a Tortosa i Almeria —que s'esmenten explícitament en el tractat—, el rei Llop acceptà pagar un tribut de 10.000 morabatins. Aquests acords feien pràcticament impossible qualsevol campanya cristiana contra els dominis del rei Llop, ja que tota expedició en contra seu requeria el suport d'un estol que, aleshores, només podia ser genovès —com s'havia fet amb Tortosa i Almeria— o pisà. A més, segons una referència conservada a la *Ihata* d'Ibn al-Khatib, el rei Llop hauria pactat «en primer lloc» amb el comte de Barcelona i després amb el rei de Castella per tal de no ser atacat i rebre ajuda militar a canvi de pagar-los un tribut anual de 50.000 *mithqals*.¹³⁵ Tot i que la referència és molt poc concreta, ja que es limita a indicar la prelació en els pactes sense indicar l'any en què haurien tingut lloc, és probable que l'acord amb Ramon Berenguer fos coetani dels pactes amb Pisa i Gènova, aprofitant la posició de força que li donava la presa recent de Tortosa i la participació en la d'Almeria,¹³⁶ així com la tradicional protecció del comte de Barcelona al senyor de València —tot i que cal tenir present que Ibn al-Khatib també assenyala que el rei Llop pactà després amb el rei de Castella, que havia protegit fins aleshores el senyor de Múrcia—. Les dades de què disposem són massa escasses per saber quin fou l'ordre de tots aquests acords i si foren les repúbliques italianes —especialment Gènova— les que secundaren les relacions pacífiques amb el rei Llop o si fou el comte de Barcelona qui animà Gènova a pactar-hi, ja que, si bé la neutralitat genovesa li impedia la conquesta de les ciutats costaneres dels dominis del rei Llop, també li ho impedia al rei de Castella i, per tant, allunyava el perill d'una hipotètica intervenció castellana a l'est d'Almeria. La iniciativa també hauria pogut partir, naturalment, del rei

131. A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 222, n. 17.

132. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

133. *I diplomî arabi del R. Archivio Fiorentino, Serie seconda*, edició a cura de Michele Amari, Florència, Felice le Monnier, 1863, doc. 1, p. 239-240.

134. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, I/1, edició a cura d'Antonella Rovere, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992, doc. 118, p. 180-182; vegeu també M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

135. لسان الدين ابن الخطيب [LISÂN AL-DÛN IBN AL-ḤAṬÛB], الإحاطة في أخبار غرناطة [Al-ihāṭa fi-ahbār Ġarnāṭa], edició a cura de بوزيانى الدرّاجي, Alger, دار الأمل للدرّسات والنشر والتوزيع, 2009, 2, p. 419-420. Tot i que el text és poc clar, sembla que la quantitat de 50.000 *mithqals* seria la suma de les paries anuals a ambdós senyors; alguns historiadors van suposar que la quantitat era la que pagava a cadascun d'ells i, per tant, donaren com a xifra anual dels tributs 100.000 *mithqals*; cf. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 183-184. Gual també suposa que l'acord hauria estat per quatre anys, tot i que Ibn al-Khatib no ho indica.

136. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 183-186; A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 227-229. A finals de 1151, Ramon Berenguer hauria acudit a València amb la host en socors del rei Llop en contra dels almohades en virtut d'aquesta pau.

Llop, conscient que si comptava amb la neutralitat de Pisa i Gènova, els seus veïns barceloní i castellà no el podrien atacar.¹³⁷ En aquest context, havent obtingut alguna mena de vassallatge del rei Llop, ni que fos compartit amb el rei castellà,¹³⁸ aquesta circumstància degué permetre a Ramon Berenguer IV aconseguir d'Alfons VII el reconeixement dels seus drets més enllà de Dènia, sobre tots els dominis del rei Llop, llevat de Llorca i Vera, però a canvi de reconèixer-ne una supeditació major a l'emperador, excepte si conqueria el territori sense cap ajut castellanoleonès. D'altra banda, que l'emperador es reservés les places de Llorca i Vera deixava clara la seva voluntat de posar un límit a l'expansió futura de catalans i aragonesos més enllà del regne de Múrcia. La possessió d'aquestes dues places per part de Castella impediria qualsevol velleïtat catalana futura d'expandir-se vers Almeria, el límit que Ramon Berenguer IV hauria desitjat, com mostra l'acord amb Gènova de 1146.

8. EL TRACTAT DE LLEIDA

Els acords de Tudilén van tenir, tanmateix, un recorregut ben curt. Ni el regne de Navarra fou conquerit, ni el rei Sanç deixà la infanta Blanca, ni la conquesta del Xarq al-Àndalus va tenir lloc durant el regnat de Ramon Berenguer IV. De fet, tot sembla apuntar que, al mateix temps que negociava amb el de Barcelona, l'emperador també estava en converses amb el nou rei pamplonès. Aquell mateix mes, aquest aconseguia que la infanta Blanca es casés amb el rei Sanç el Desitjat¹³⁹ i renovava el vassallatge que el seu pare havia prestat al monarca leonès.¹⁴⁰ Vassallatge i matrimoni invalidaven la part navarresa de l'Acord de Tudilén. Potser Ramon Berenguer IV va intentar aplicar-lo amb els fets, ja que consta que aquell mateix 1151 reprengué Borja i cap a finals d'any destruï la torre de Calchetas, prop de Cascante,¹⁴¹ però no es va anar més enllà. De fet, l'aliança de l'emperador amb Sanç VI de Navarra s'enfortí dos anys més tard: el 2 de juny de 1153, el Savi era armat cavaller a Sòria i l'emperador li lliurava com a esposa una de les seves filles, la infanta Sança.¹⁴²

Els pactes de Sòria ensorraven definitivament els acords de Tudilén i, de fet, en algun moment entre 1151 i 1156 sembla que se signaren treves entre el comte de Barcelona i el rei de Navarra, la qual cosa hauria implicat el reconeixement implícit dels drets del navarrès per part del barceloní. No en coneixem la data exacta, ni el lloc on s'acordaren, ni les condicions, però sí que l'any 1156 foren trencades i que el bisbe de Pamplona, Lope de Artajona, a causa d'aquest trencament i com a garant de les

137. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

138. Les primeres relacions del rei Llop amb el rei de Castella s'han datat cap a 1148 o principi de 1149. Cf. M. RECUEO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador*, p. 183-184; FRANCISCO GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra. La experiencia castellano-leonesa frente al Islam (siglos XI-XIII)*, Sevilla, Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 2002, p. 104-105.

139. Els autors no es posen d'acord sobre la data del casament: Recuero, que situa el casament a Calahorra, parla d'uns dies abans de l'acord —aleshores caldria entendre el *tenebit* de l'acord de Tudilén com que ja la tenia com a esposa i que estava disposat a separar-se'n— (M. RECUEO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador*, p. 189); per la seva banda, Lacarra parla de tres dies després (J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 40), mentre que Ubieto, sense precisar la data, localitza un document navarrès cinc dies posterior a l'acord que es data «quando rex Sancius, filius Imperatoris, duxit uxorem filiam regis Garsie» (A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 69, n. 125).

140. Els autors tampoc no es posen d'acord sobre la data de renovació del vassallatge que Lacarra data a l'1 de febrer (J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 40), mentre que Recuero considera que s'hauria renovat dies abans que la cancelleria lleonesa en fes memòria just tres dies després de signat l'Acord de Tudilén (M. RECUEO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador*, p. 189). Ubieto solament constata que el mateix document navarrès que permet conèixer el matrimoni de Blanca i Sanç el Desitjat considera el comte de Barcelona i el rei de Navarra vassalls de l'emperador, tal com també fan altres documents castellans del mateix any (A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 69, n. 125).

141. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 69-70 i n. 126 i 127, respectivament; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 776.

142. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 70; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 777.

treves, es lliurà com a ostatge a Ramon Berenguer IV a Montpeller el 15 de gener de 1157.¹⁴³ Què havia passat perquè se signessin i es trenquessin aquestes treves?

Tot i que després de Tudilén Ramon Berenguer IV va intentar recuperar aquelles places aragoneses ocupades pels navarresos, bé fos per les complicacions a Provença o per la pressió de l'emperador, que clarament protegia Sanç VI, el fet és que la frontera navarroaragonesa es va calmar i que, en algun moment, segurament després de les paus de Sòria entre Navarra i Lleó, quan el suport de l'emperador al navarrès es consolidà, s'arribaren a negociar i pactar unes treves entre el príncep d'Aragó i el rei de Navarra. Eren, però, com les treves anteriors, precàries, mentre no s'aclarís la delimitació clara de les fronteres i es retornessin els castells i llocs presos. A més, en aquest cas, per la referència més precisa que en tenim, es pot entendre que eren unes treves pactades no directament amb el comte de Barcelona sinó amb els homes del comte de Barcelona i príncep d'Aragó del regne d'Aragó, és a dir, amb els nobles aragonesos. Això les convertiria en extremament originals, potser nascudes d'un intent local de pacificar la frontera occidental del regne d'Aragó.

Les treves, de fet, depenien en gran part de les relacions dels dos monarques amb l'emperador. En aquest sentit, quan, malgrat les paus de Sòria, que enfortien la posició del navarrès, les relacions de Navarra amb Castella es deterioraren, es reprengué la situació bèl·lica a la frontera navarroaragonesa. Entre las clàusules de l'Acord de Sòria s'inclouïa la creació d'un *apanage* per a la reina vídua Urraca, germana de la nova reina Blanca, madrastra i cunyada alhora del rei Sanç VI: Urraca «regnava» sobre les viles d'Artajona, Cebror i Larraga, al mig del comtat de Navarra. Refugiada la reina vídua a Astúries, el «regne d'Artajona» fou controlat pel rei Sanç el Desitjat, que hi afegí les viles d'Olite i Miranda de Arga.¹⁴⁴ En aquest context, Sanç VI devia sentir-se amenaçat pel rei castellà i degué allunyar-se'n. Consta que el setembre de 1155 es reuniren els dos Sanç a Calahorra, però desconeixem el contingut de la trobada.¹⁴⁵ Aquell mateix any moria la infanta Blanca de Navarra, després de donar a llum el futur Alfons VIII, amb la qual cosa desapareixia el lligam matrimonial entre els dos Sanç. El fet és que, tot aprofitant que el comte de Barcelona era de campanya a Occitània dins el marc de la segona guerra bausenca,¹⁴⁶ en 1156 Sanç VI entrà a Aragó, on assetjà i conquerí Fontellas i amb la seva host s'arribà fins a Saragossa i destruí algunes almúnies del seu terme.¹⁴⁷ És en reacció a aquestes incursions que el bisbe de Pamplona, a principi de l'any següent, anà a Montpeller i es lliurà com a ostatge al comte de Barcelona. La situació era complexa i segurament al seu darrere s'amaga també l'enfrontament entre el bisbe de Pamplona i el rei navarrès, ja que Sanç desposseí el bisbe Lope de Artajona i n'ocupà les

143. Corpus, doc. núm. 27. El bisbe de Pamplona s'incorporà aleshores al seguici de Ramon Berenguer; així, el febrer de 1157 el documentem arribant a Sant Celoni juntament amb Bernat Marcús i Pere Arnau uns dies abans que no ho fes el comte, segurament procedents tots ells d'Occitània. Cf. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 4, p. 1641-1650, doc. 1019. Sobre el bisbe Lope de Artajona, vegeu: JOSÉ GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de los obispos de Pamplona*, 1, Pamplona, Universidad de Navarra, 1979, p. 376-422; JOSÉ M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Rectificaciones al episcopologio pamplonés (años 1159-1167)*, «Príncipe de Viana», 3 (1942).

144. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 777-778; IGNACIO ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas: La política regia en la frontera del Ebro en el reinado de Alfonso VIII de Castilla (1158-1214)*, Madrid, CSIC, 2008, p. 30-32. Alguns autors afegeixen a l'interès de Sanç III per Navarra el fet d'haver rebut del seu pare el «regne de Nájera», limítrof amb el regne pamplonès (A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 70-73). Tanmateix, aquesta donació i la realitat d'aquest regne s'han posat en dubte recentment; vegeu I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 25, n. 4.

145. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 70-73.

146. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 54-56.

147. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 73, n. 142 i 143; en aquell temps, els navarresos també atacaren els dominis de Sanç el Desitjat a Navarra, en concret el lloc de Larraga (A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 74, n. 149). Vegeu els esments a les campanyes dels navarresos a Célestin DOUAI (ed.), *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Sernin de Toulouse (844-1200)*, Paris - Tolosa de Llenguadoc, Alphonse Picard - Libraire-Édouard Privat, 1887, p. 425-429, doc. 625 i 628: [1156?].

terres i les honors.¹⁴⁸ Segons l'acta de lliurament, el comte no acceptà en primera instància que el bisbe es lliurés, ja que creia que els pactes a què l'eclesiàstic al·ludia no afectaven el bisbe, per la qual cosa va voler sotmetre l'assumpte al papa, que encarregà la solució del conflicte a l'arquebisbe de Tarragona, Bernat Tort, i al bisbe de Lleida, Guillem Pere de Ravidats. El bisbe pamplonès, vista la carta del papa, i en espera de la resolució de l'arquebisbe i el bisbe, es presentà finalment a Montpeller, on es lliurà al comte en presència de l'arquebisbe de Tarragona i dels bisbes de Barcelona, Guillem, i d'Elna, Artau, així com de Guillem VII, senyor de Montpeller, Guillem Ramon d'àpifer, Guillem de Castellvell, Bernat de Bell-lloc,¹⁴⁹ Ramon de Pujalt, Berenguer de Torroja,¹⁵⁰ Arnau de Llers,¹⁵¹ Ramon de Vilademuls,¹⁵² Arbert de Castellvell, Artal de Castellnou¹⁵³ i l'abat de Sant Ruf, Ramon.¹⁵⁴

Ocupat pels assumptes occitans, davant la situació provocada per l'atac de Sanç VI i el lliurament del bisbe Lope, el comte de Barcelona degué cercar la mediació d'Alfons VII o potser aquest, temorós que s'obris un nou conflicte a la frontera oriental entre els seus dos vassalls al mateix temps que la situació a Almeria es complicava,¹⁵⁵ assajà de fer de mitjancer entre ambdues parts. El fet és que en una carta sense data, però que podem situar entre el lliurament del bisbe Lope a mitjan gener de 1157 i la trobada de l'emperador i el comte de Barcelona a Lleida el maig del mateix any, Ramon Berenguer IV es comprometia, a requeriment de l'emperador, a no entrar amb la host a Navarra fins a la festa de Sant Martí, l'11 de novembre. A més, el comte demanava a Alfons VII que posés el seu fill Sanç al capdavant d'un exèrcit i que ell hi acudiria per tal de lluitar contra els musulmans —la carta es redacta en plena ofensiva almohade a l'Àndalus—. Seguidament, el comte encomanava a l'emperador els seus propis fills Ferran i Sanç, als quals demanava que donés més poder —al Concili de Valladolid de 1155 el comte de Barcelona, juntament amb Manrique de Lara i Fernando Pérez de Traba, havia estat partidari de la repartició dels dominis d'Alfons VII entre els seus dos fills i que anessin assumint més poder—. ¹⁵⁶ Seguidament encomanava a l'emperador el comte Gonzalo, que s'havia casat amb una neboda del comte,¹⁵⁷ i li demanava que intervingués per tal que fossin restituïts al bisbe de Pamplona les seves honors i les seves terres que Sanç VI li havia pres quan es lliurà com a ostatge per precepte del papa.¹⁵⁸

Com mostra la carta, l'ascendent del comte de Barcelona en la cort lleonesa havia de ser important.

148. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 44-46; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 73, n. 144; C. DOUAI (ed.), *Cartulaire*, p. 428-429, doc. 632: 1157, febrer 19.

149. Sobre Bernat de Bell-lloc, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 186; Martín ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico. CSIC - Diputación de Zaragoza, 2010, pàssim.

150. Sobre Berenguer de Torroja, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 191-192.

151. Sobre Arnau de Llers, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 192-193.

152. Sobre Ramon de Vilademuls, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 193.

153. Sobre Artau de Castellnou, vegeu: S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 27; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 183.

154. Corpus, doc. núm. 27.

155. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 129.

156. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 141-142; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 127-128, n. 34.

157. De moment, no hem pogut identificar aquest comte Gonzalo. Potser era Gonzalo Ruiz, casat amb Sancha Fernández de Traba, filla il·legítima de Fernando Pérez de Traba i Teresa Alfonso, filla il·legítima d'Alfons VI, que podria considerar-se parenta (neboda) llunyana per part de la mare. No hem localitzat cap filla de Berenguera, esposa d'Alfons VII, ni cap filla il·legítima o de la seva segona esposa que, pel primer matrimoni amb Berenguera, es pogués considerar neboda, casada amb un comte Gonzalo. Comtes Gonzalo a l'època foren Gonzalo Ruiz, Gonzalo Gómez i Gonzalo Fernández de Traba, mentre que Gonzalo de Marañón, que aleshores devia ser molt jove, era alferes d'Alfons VII.

158. Corpus, doc. núm. 28; sobre la presa de les honors i les terres, vegeu C. DOUAI (ed.), *Cartulaire*, p. 428-429, doc. 632: 1157, febrer 19. Cf. també: J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 46; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 73, n. 144.

En aquest context, en un moment en què l'amenaça almohade creixia, l'emperador va acabar per triar Ramon Berenguer IV com a aliat i en maig de 1157, mentre a l'Àndalus anaven caient en mans almohades les principals conquestes de l'emperador, començant per Almeria, el comte de Barcelona pactà amb l'emperador i els seus dos fills, els reis Sanç i Ferran, la renovació de l'aliança antinavarresa de Tudilén.¹⁵⁹

És probable que els acords es negociessin a Toledo. El febrer de 1157 hi acudeixen Pere de Torroja, bisbe de Saragossa, i Palacín, segurament com a ambaixadors del comte, i n'haurien partit a l'abril, probablement amb l'acord a la butxaca,¹⁶⁰ ratificat pel comte el maig següent a Lleida. Malauradament, només en conservem la part catalanoaragonesa, redactada en nom del comte Ramon Berenguer IV. En aquesta nova convinença es renova explícitament el Tractat de Tudilén de repartiment per meitats del regne de Navarra, i a més es comprometen mútuament a no aliar-se ni a defensar el rei Sanç el Savi en contra de la voluntat de l'altra part. Per a enfortir l'acord s'acorda el matrimoni d'una filla de l'emperador amb un fill del comte, sense que tanmateix s'indiqui el nom d'aquests dos fills.¹⁶¹ Signen confirmant l'acord, a més dels dos ambaixadors a Toledo, el bisbe de Saragossa Pere [de Torroja] i Palacín, el bisbe de Barcelona Guillem [de Torroja], Ramon de Pujalt, Ramon de Vilademuls, el comte Arnau [Mir] de Pallars [Jussà] i Guillem Ramon dàpifer. Els dos darrers, a més, juren l'acord.

El text és redactat en primera persona pel comte de Barcelona i, tot i que indirectament inclou notícia dels compromisos presos pels lleonesos, és molt probable que existís un document paral·lel redactat per l'emperador i els seus dos fills i confirmat i jurat per magnats castellans i lleonesos, que s'hauria perdut. De fet, la part de Ramon Berenguer IV tampoc no es conserva en la seva versió original, sinó en una còpia al *Liber feudorum maior*.

L'acord es vincula a un nou document emès pel bisbe pamplonès Lope de Artajona, en què recorda que, per tal que hi hagués treva entre Ramon Berenguer IV i Sanç VI, va acudir al primer i aquest li la concedí i ell la va acceptar en nom del rei Sanç, però aquest després la trencà, per la qual cosa, en virtut de l'obligació contreta i per manament del papa Adrià IV, el bisbe es lliurà com a ostatge i es comprometé a romandre'n fins que el comte fos restituit. Atès tot això, ara jura fidelitat al comte, prenent com a fidejussor el papa i assegurat per l'arquebisbe de Tarragona i els bisbes de Barcelona i Saragossa. En contrapartida, el comte es compromet a mantenir-lo i a no pactar ni amb el rei de Navarra ni amb l'emperador de Castella i els seus fills sense el seu consell. El jurament es fa en presència dels bisbes de

159. Corpus, doc. núm. 30. El document es podria datar en 1156 o 1157, però l'itinerari de Ramon Berenguer IV obliga a datar-lo al segon dels dos anys esmentats; cf. Antonio UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio de Alfonso II de Aragón*, a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, 1-6 octubre 1962*, II, *Comunicaciones a las ponencias I a VII*, Barcelona, Fidel Rodríguez, 1962, p. 263, n. 2. Cf. també: J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. I, p. 233; Antonio UBIETO ARTETA, *De nuevo sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 6 (1956), p. 204-206; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 46-47; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 779-780.

160. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII. Zurita data l'Acord de Lleida en 1156, i per això creu que l'ambaixada fou posterior i que cercava la seva confirmació per part de l'emperador i dels reis Sanç i Ferran, mentre que, de fet, hauria ocorregut just el contrari. A la primera meitat de febrer d'aquell any documentem uns «misagés de l'emperador» que venien d'entrevistar-se amb el comte, aleshores a Perpinyà, i que foren acollits a Vilamajor juntament amb don Pedro Rouric (Ruiz?) i uns sarraïns; potser foren aquests missatgers els que encetaren les negociacions? Cf. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, 4, p. 1641-1650, doc. 1019.

161. En 1152 havia nascut l'infant Pere, primogènit de Ramon Berenguer i Peronella, tal com testimonia el testament de la reina redactat l'abril d'aquell any. El març de 1157 havia nascut l'infant Ramon, el futur rei Alfons. El febrer de 1158, en l'Acord de Nájima, l'infant Ramon ja és intitulat hereu, la qual cosa significa que l'infant Pere ja havia mort (A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 177-184). És versemblant creure que en signar l'acord de Lleida encara vivien tots dos infants, potser el primogènit ja malalt i el secundogènit encara un bebè acabat de néixer, raons per les quals en l'acord es deixà en blanc el nom de l'infant que s'hauria de casar amb la infanta lleonesa.

Saragossa, Pere [de Torroja], i de Barcelona, Guillem [de Torroja], d'Arnau Mir, comte de Pallars [Jussà], de Ramon de Pujalt, de Guillem de Castellvell i de Guillem de Cervera,¹⁶² que el signen.¹⁶³

Tots dos documents estan estretament vinculats. Ramon Berenguer IV sap aprofitar en benefici propi el conflicte entre el rei de Navarra i el principal bisbe del regne, el de Pamplona, que es converteix en el seu aval més ferm en les negociacions sobre el regne pirinenc.¹⁶⁴ De fet, l'assumpte del bisbe ja havia aparegut en la carta enviada a l'emperador i encara apareixerà més endavant, com es veurà, en l'acord amb Sanç III de Castella de 1158. Un conflicte al cor del regne navarrès havia de debilitar per força Sanç VI.¹⁶⁵

El que no queda clar és fins a quin punt la renovació de l'Acord de Tudilén tingué cap mena de transcendència pel costat castellanoleonès. El document que es conserva ens mostra exclusivament l'acord per part catalanoaragonesa, tot i que indirectament ens indiqui quins eren els compromisos presos per la contrapart. Existí un acord ferm en els mateixos termes per part de l'emperador i els seus fills, és a dir, un acord signat per ells? Cal suposar que els ambaixadors enviats a Toledo n'haurien marxat amb un acord signat o, com a mínim, un principi d'acord, el contingut del qual seria el que traspua la part del comte de Barcelona. Tanmateix, potser les negociacions es trobaven en un estadi més embrionari i aleshores l'acord conservat solament seria una contraoferta del comte de Barcelona, d'acord amb el bisbe de Pamplona o amb la seva connivència, que els mateixos ambaixadors o uns ambaixadors lleonesos havien de presentar a l'emperador i als reis Sanç i Ferran. Cal tenir present que, tot i que no es digui explícitament, l'acord també apartava el monarca navarrès de tota col·laboració en la lluita contra els almohades, clàusula que, tot i ser clarament beneficiosa per a Ramon Berenguer, ja que allunyava el perill de conquestes navarreses en territori andalusí —que inevitablement s'haurien produït en zones que el de Barcelona considerava d'expansió pròpia—, no interessava pas gaire a l'emperador, que es trobava en primera línia de l'ofensiva almohade i a qui devia interessar tota mena d'ajut, sense distinció d'origens. D'altra part, resulta significatiu que, en l'acord, no s'indiqui en cap moment el nom dels fills mutus que s'havien de casar, llevat que havia de ser un fill del comte amb una filla de l'emperador. L'acord es referia a l'infant Ramon, el futur Alfons el Cast, que devia acabar de néixer,¹⁶⁶ o potser a l'infant Pere, si encara no havia mort? Uns vint anys més tard, en una situació molt diferent,

162. Sobre Guillem de Cervera, vegeu: M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 190; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

163. Corpus, doc. núm. 29. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 780.

164. Cal tenir present que el bisbe de Pamplona no era només el principal eclesiàstic del regne de Navarra, sinó que l'antecessor de Lope de Artajona, Sancho de Larrosa, havia estat, juntament amb el comte Ladrón Íñiguez, un dels artífexs de l'elecció de Garcia Ramires com a rei dels navarresos; Á. J. MARTÍN DUQUE, *La restauración*, p. 852-853.

165. El bisbe Lope de Artajona mantingué inicialment bones relacions amb el rei Sanç el Savi, tal com les havia mantingut amb el seu pare, el rei Garcia. Així, a l'inici del regnat i davant les dificultats econòmiques del monarca, li deixà 1.250 monedes d'or. Tanmateix, cap al final del pontificat de Lope, els conflictes amb Ramon Berenguer IV i, sens dubte, altres problemes interns provocaren l'allunyament de tots dos personatges. En aquest sentit, no pot ser casualitat que, gairebé al mateix temps que es lliurava com a ostatge, una part del capítol de la seu pamplonesa, encapçalada per l'ardiaca Robert de Ketton, l'acusés de greus delictes, inclòs l'assassinat. En tot plegat cal veure-hi també les lluites de poder entre els arquebisbes de Tarragona i de Toledo per la influència catalanoaragonesa o castellanoleonesa sobre el bisbat navarrès. És significatiu que, en morir Lope d'Artajona en 1159, fossin escollits dos bisbes, Sancho i Remón (o Raimundo), que tenien el suport dels arquebisbes de Toledo i de Tarragona, respectivament. Calgué la intervenció directa del papa Alexandre III i esperar alguns anys perquè les eleccions fossin declarades nul·les i s'escollís un nou bisbe. Cf. J. GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de los obispos*, 1, p. 376-422; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Rectificaciones*; José MADDOZ, *Dos hijos ilustres de Artajona en la silla de San Fermín*, «Príncipe de Viana», 48-49 (1952); J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 53-55.

166. Sobre la data de naixement d'Alfons el Cast, vegeu Antonio UBIETO ARTETA, *El nacimiento de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», IV (1950), p. 419-425; A. UBIETO ARTETA, *De nuevo*, p. 203-209.

«aquest» matrimoni tindria lloc entre Alfons el Cast i la infanta Sança de Lleó, filla d'Alfons VII i de Riquilda de Polònia, però pel camí havien canviat moltes coses.

9. L'ACORD DE NÁJIMA

El fet és que, de nou, les circumstàncies mostraren que els acords amb Castella i Lleó sobre Navarra acabaven en no res. El 21 d'agost de 1157 moria Alfons VII i finalment els seus dominis eren dividits entre els seus dos fills: Sanç III el Desitjat esdevenia rei de Castella i Ferran II prenia el tron de Lleó. El novembre del mateix any, trencant els acords de Lleida —si és que el rei Sanç III realment els havia signat—, Sanç VI de Navarra renovava a Almazán el vassallatge al nou monarca castellà.¹⁶⁷ Les relacions de Navarra amb Castella es devien pacificar, però en canvi s'enterboliren les relacions entre Ramon Berenguer IV i Sanç III.

D'altra banda, segurament Ramon Berenguer IV confiava en la seva ascendència sobre les corts castellana i lleonesa per solucionar el tema del regne de Saragossa a la mort de l'emperador. Si els tractats de Tudilén i Lleida havien sigut lletra morta en tot allò relatiu a Navarra —i en tot allò favorable als interessos del comte de Barcelona—, devia pensar que havia arribat l'hora d'incomplir-los en allò que no li era gens favorable: el compromís de prestar homenatge pel regne de Saragossa. La ràpida pacificació de les relacions entre Castella i Navarra, contravenint tots els acords anteriors, degué fer moure peça a Ramon Berenguer IV, que hagué de resistir-se a prestar homenatge, la qual cosa, sens dubte, va molestar Sanç III. La situació, tanmateix, era propícia als interessos del català: la separació dels regnes de Castella i Lleó era conflictiva i Ramon Berenguer IV, oncle per part de mare de tots dos reis, hi podia jugar un paper important —com ja l'havia jugat a favor de la divisió dels dominis de l'emperador entre els seus dos fills—. Un paper que es podia cobrar alleugerint la dependència de Sanç III.

A principi de 1158, la tensió entre Castella i Lleó s'accentuava. Alguns nobles lleonesos, com Ponç Guerau de Cabrera o Osorio Martínez, es desnaturalitzaren i se'ls troba a Sahagún amb la infanta Sança de Lleó, tia dels dos reis, que intentava fer de mediadora entre ambdós germans. Per poder fer front al conflicte que semblava imminent amb el seu germà Ferran II, Sanç III necessitava solucionar les friccions amb el seu oncle Ramon Berenguer IV.

El febrer de 1158, Ramon Berenguer IV i Sanç el Desitjat es trobaren a *Naxama*, un lloc que tradicionalment s'ha vinculat al riu Nágima o Nájima,¹⁶⁸ i hi pactaren per posar fi a les discòrdies aparegudes després de la mort d'Alfons VII sobre el regne de Saragossa —exactament Saragossa, Calataiud i tot allò relatiu al regne de Saragossa— que el comte de Barcelona tenia de l'emperador. Ramon Berenguer IV ho posava tot en mans de Sanç III, que tot seguit ho donava a l'infant Ramon, fill primogènit de Ramon Berenguer IV —el futur Alfons el Cast— i, si Ramon moria, al fill o a la filla que succeís Ramon Berenguer IV en el regne d'Aragó.¹⁶⁹ El regne de Saragossa quedava, així, vinculat específica-

167. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 781-782; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 75. Com s'ha comentat més amunt, sembla que existiren conflictes armats entre els dos Sanç pels dominis del castellà en territori navarrès, però en morir l'emperador la situació es devia arreglar; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 74, n. 149.

168. Possiblement per una mala lectura, aquest lloc també ha estat anomenat Haxama; tanmateix la lectura correcta és *Naxama*, que es pot relacionar amb el riu Nágima o Nájima, afluent del Xalón, que separa els regnes de Castella i Aragó; cf. A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio*, p. 264, n. 4.

169. El regne de Saragossa quedava clarament vinculat al regne d'Aragó: qui succeís Ramon Berenguer en el regne d'Aragó seria qui hauria de prestar homenatge pel regne de Saragossa. Ramon Berenguer IV ja preveia que el seu primogènit el succeiria en el comtat de Barcelona i en el regne d'Aragó, però si separava ambdós dominis, aquell que regís el segon seria el senyor de Saragossa i Calataiud.

ment al regne d'Aragó, amb la condició que qui el tingués faria homenatge al rei Sanç i als seus successors en el regne de Castella i seria home del rei de Castella, però sense donar-ne la potestat, i amb l'obligació d'acudir a la cort castellana quan el rei de Castella ho demanés i de ser presents a la coronació dels reis de Castella duent espasa.

En foren testimonis, per part castellana, el comte Manrique [Pérez de Lara],¹⁷⁰ el comte Ponç [Gue-
rau de Cabrera?], el comte Vela [Ladrón],¹⁷¹ Gutierre Fernández [de Castro], Gómez González [de
Manzanedo],¹⁷² Álvaro Pérez [de Lara],¹⁷³ Gonzalo Rodríguez [de Bureba]¹⁷⁴ i Sancho Díaz, mentre
que, per part catalanoaragonesa, hi eren el comte d'Urgell Ermengol [VII], el comte de Pallars [Jussà]
Arnau [Mir], el comte de Melgor Ramon Berenguer [III de Provença], Guillem Ramon [dàpifer], Gui-
llem de Castellvell, Ramon de Pujalt, Berenguer de Torroja, Palacín [d'Alagón?], Fortún Aznar,¹⁷⁵
Pero de Castillazuelo,¹⁷⁶ Galindo Ximénez de Belchit,¹⁷⁷ Sancho Enyéguiz,¹⁷⁸ Blasco Maza¹⁷⁹ i Pero
López de Luna.

Signant el document apareixen, a més, l'arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya Juan [de Segovia] i els bisbes castellans de Sigüenza i Calahorra, Cerebruno i Rodrigo [de Cascante], els catalans de Barcelona i Urgell, Guillem [de Torroja] i Bernat [Sanç], i els aragonesos de Saragossa i Tarassona, Pere [de Torroja] i Martín [de Bergua].¹⁸⁰

Caldria esperar a 1177 per a la desaparició total del vassallatge pel regne de Saragossa, però amb l'Acord de Nájima la dependència s'alleugeria substancialment. Ramon Berenguer IV havia sabut aprofitar la debilitat de Sanç III, com també ho feia en les mateixes dates Sanç VI, que aconseguia del castellà que li fos lliurat el «regne d'Artajona».¹⁸¹ L'entesa entre el castellà i els seus homòlegs de Navarra i Aragó no implicava, però, que aquests dos s'entenguessin. El conflicte seguia latent. De fet, el mateix mes que se signava l'Acord de Nájima, havien tornat a pactar el comte de Barcelona i el bisbe de Pamplona. L'acord s'havia signat a Saragossa, en presència dels bisbes barceloní i saragossà, Guillem i Pere. Es tractava d'una renovació del lliurament del bisbe Lope de Artajona com a ostatge fins que el rei de Navarra satisfés Ramon Berenguer i el bisbe fos restituit «in ordine et officio meo» i se li retornessin els castells i les honors. Lope recordava també que s'havia lliurat en ostatge per ordre del papa i, a

170. Sobre Manrique Pérez de Lara, vegeu: L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, I, p. 109-130; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 271-274; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 264-265; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 119-154.

171. Sobre Vela Ladrón o Vela Ñiguez, vegeu L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 447-448.

172. Sobre Gómez González de Manzanedo, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, pàssim.

173. Sobre Álvaro Pérez de Lara, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 186-190.

174. Sobre Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, pàssim.

175. Fortún Aznar fou tinent de Tarassona; cf. Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995, pàssim.

176. Pero de Castillazuelo fou tinent de Calataiud; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

177. Galindo Ximénez fou tinent de Belchit; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

178. Sancho Enyéguiz fou tinent de Daroca i Uncastillo (Uncastillo); cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

179. Sobre Blasco Maza, vegeu Juan F. UTRILLA UTRILLA, *Los Maza de Huesca: un linaje aristocrático aragonés en el siglo XII*, «Aragón en la Edad Media», 20 (2008), p. 811-827; Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos de Aragón en los siglos XII y XIII*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», LXII/2 (1956), p. 358-360; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

180. Corpus, doc. núm. 31. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII; Diego de MONFAR Y SORS, *Historia de los Condes de Urgel*, I, a CODOIN, ed. de P. de Bofarull y Mascaró, Barcelona, 1853, p. 395; A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 75; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 48-49; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 783-784.

181. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 75-76. Ubieto considera que amb el retorn d'Artajona i les altres viles i llocs s'acaba el vassallatge de Navarra als reis de Castella, sense que porti cap document precís que ho avaluï; si el retorn del «regne d'Artajona» es féu en les mateixes condicions que el del regne de Saragossa a Ramon Berenguer IV, Sanç el Savi hauria seguit amb l'obligació de prestar homenatge al rei castellà. Amb tot, del que sí que es tenen notícies, del novembre de 1157 i del gener de 1158, és del fet que Sanç VI havia prestat vassallatge a Sanç el Desitjat: A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 75, n. 150 i 151.

més, es comprometia a seguir sent fidel al comte de Barcelona un cop fos restituït, alhora que convenia que aleshores li lliuraria la potestat dels seus castells. També acordava que restituiria al comte qualsevol dany que aquest pogués patir pel fet que el bisbe fos el seu ostatge. A canvi de tot plegat, el comte simplement es comprometia a ajudar-lo.¹⁸²

Tots dos acords són signats el mateix mes de febrer de 1158, per la qual cosa resulta difícil saber quin precedí l'altre. Tanmateix, si tenim en compte que a Nájima no hi va aparèixer el tema de la reparació de Navarra, podem deduir que l'acord amb el bisbe fou anterior a la trobada amb el castellà. Retenir el principal eclesiàstic navarrès com a ostatge era un actiu molt important que permetia a Ramon Berenguer IV intervenir en el regne de Navarra sense necessitat de posar-se d'acord amb els monarques castellanoleonesos, acords que, d'altra banda, s'havien mostrat inoperants. El bisbe, d'altra part, degué opinar que, sense la interferència dels castellans, la solució al seu conflicte amb el rei Sanç el Savi seria més fàcil. Renovar la «fidelitat» al comte Ramon Berenguer es podria interpretar com deixar en mans del bisbe la solució del conflicte. A més, és probable que la proximitat al comte de Barcelona fos «sincera», en el sentit que realment el bisbe estigués cercant la pacificació de la frontera navarroaragonesa. Cal no oblidar que el bisbat de Pamplona s'estenia més enllà de les terres del rei de Navarra —tant pel regne d'Aragó com pel de Castella— i que Lope de Artajona aconseguí arribar a acords, no sempre fàcils i a voltes per via judicial, amb bisbes i monestirs aragonesos i castellans amb els quals tenia conflictes de jurisdicció.¹⁸³ De fet, si tenim present que, en morir l'11 d'octubre de 1159, s'escolliren dos bisbes per a la seu pamplonesa, un, Sancho, confirmat per l'arquebisbe de Toledo —i proper al rei Sanç el Savi— i l'altre, Remón (o Raimundo), avalat pel de Tarragona i que solament documentem en un acte signat a Solsona —cosa que segurament indica que també va viure, com Lope, exiliat als territoris del comte de Barcelona—,¹⁸⁴ podem suposar que al final del seu regnat Ramon Berenguer IV va saber aprofitar les disputes internes al regne veí per immiscir-se en els seus assumptes i influir-hi. En aquest sentit, just un any després de trobar-se a Nájima amb Sanç el Desitjat, el febrer de 1159 es reuní a Razazol, prop de Gallur, amb el rei de Navarra per pactar la pau.¹⁸⁵ Fou, com els anteriors, un acord efímer, ja que cap a 1161 Sanç el Savi prenia Erga i Navascués, però permeté, segons alguns autors, el retorn de Lope de Artajona a Pamplona, on moria uns mesos més tard.¹⁸⁶ Tanmateix, si tenim en compte que, des del darrer document emès conjuntament amb el rei Sanç el febrer de 1157,¹⁸⁷ el bisbe Lope no apareix en cap més document navarrès, podria molt ben ser que morís a l'exili, la qual cosa hauria facilitat la doble elecció posterior, sota dues obediències diferents —i dues influències també contraposades.

L'Acord de Nájima tampoc no reprenia el tema del casament d'un fill de Ramon Berenguer amb una filla de l'emperador —i, per tant, germana dels dos monarques, el castellà i el lleonès—. Tot i així, Zurita defèn que, aprofitant l'anada a Castella, Ramon Berenguer se n'endugué la reina vídua Riquilda

182. Corpus, doc. núm. 32.

183. Prudencio de SANDOVAL, *Catalogo de los Obispos que ha tenido la Santa Iglesia de Pamplona desde el año de ochenta que fue el primero della el santo martyr Fermín, su natural ciudadano*, Pamplona, Nicolas de Assiayn, 1614, f. 81v-83r; Gregorio FERNÁNDEZ PÉREZ, *Historia de la iglesia y obispos de Pamplona, real y eclesiástica del reino de Navarra*, vol. I, Madrid, Imprenta de Repullés, 1820, p. 226-243; J. GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de los obispos*, I, 1979, p. 376-422; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Rectificaciones*; J. MADDOZ, *Dos hijos ilustres*.

184. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Rectificaciones*, p. 306-307; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 53-55; J. MADDOZ, *Dos hijos ilustres*, p. 356-359.

185. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVIII; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 785-786.

186. J. GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de los obispos*, I, p. 376-422.

187. J. MADDOZ, *Dos hijos ilustres*, p. 356.

i la infanta Sança que, força més tard, en 1174, s'havia de casar amb l'infant Ramon, aleshores ja rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença amb el nom d'Alfons.¹⁸⁸

10. CONTROL DE LA POLÍTICA PENINSULAR

El 31 d'agost de 1158 moria inesperadament Sanç III de Castella després d'un any de regnat, tot deixant el regne en mans del seu fill, Alfons VIII, que amb prou feines tenia tres anys d'edat. S'encetava així una llarga minoria a Castella que trasbalsà encara més la situació creada després de la mort d'Alfons VII i la repartició dels seus dominis entre els seus dos hereus.

Si l'Acord de Nájima havia alleugerit el vassallatge pel *regnum Cesaraugustanum*, la minoria d'edat d'Alfons VIII permeté a Ramon Berenguer IV mirar més enllà del regne de Castella. Una mica abans, l'Acord de Sahagún, signat entre Ferran II de Lleó i Sanç III de Castella poc abans de morir, el 23 de maig de 1158, pel qual els dos germans s'aliaven per repartir-se el regne de Portugal i acordaven la pau amb Ramon Berenguer,¹⁸⁹ sens dubte havia mogut el rei portuguès a contactar amb l'únic monarca amb qui podia pactar enfront de l'aliança castellanolleonesa: el comte barceloní.

No sabem quan degueren entrar en contacte, però la mort de Sanç III no degué modificar les intencions d'Alfons: aprofitant que el comte de Barcelona s'endinsà pels regnes occidentals de la Península, el 30 de gener de 1160 ambdós monarques es trobaren a Tui. Amb el monarca portuguès Ramon Berenguer hi negocia el casament de l'infant Ramon —el futur rei Alfons—, que serà el proper comte de Barcelona, amb la infanta Mafalda de Portugal. El compromís establia que la infanta portuguesa rebria, en concepte d'arres, la ciutat i el comtat de Girona i el castell de Cabrera amb el seu terme. Aquests dominis serien de Mafalda mentre visqués i, en morir, passarien als seus fills i, si moria sense fills, retornarien a la casa de Barcelona. En foren testimonis els bisbes João [Peculiar] de Braga, Guillem [de Torroja] de Barcelona, Pere [de Torroja] de Saragossa, Mendo de Lamego i Isidoro de Tui, a més dels nobles catalans Ramon [Berenguer III, comte] de Provença i Melgor, Ponç de Cabrera i el comte Arnau [Mir] de Pallars [Jussà], i els comtes lleonesos *don* Pedro [Alfonso] de Asturias,¹⁹⁰ *don* Ramiro [Froilaz], *don* Gonzalo [González] i *don* Velasco [Menéndez de Limia], a més del dàpifer del rei de Portugal, Gonçalo [Mendes] de Sousa, el seu signífer Pero Paes i el «regis baro» Egas Fafes [de Lanhosos].¹⁹¹

Després de signar l'acord, Ramon Berenguer restà un temps a la cort lleonesa, on féu de mitjancer entre Ferran II i Alfons I.¹⁹² Segurament d'aquesta estada en terres lleoneses seria un esborrany d'acord sense data entre el rei lleonès i el comte barceloní conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que podem datar entre febrer i març de 1160. Es tracta de la part lleonesa d'un jurament feudal pel qual Ferran, rei de Lleó i *dominator* de Galícia, juntament amb els bisbes, comtes, potestats i altres grans del seu regne, prometia al seu oncle Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, que l'ajudaria en tot com si el comte fos ell mateix i que el tindria com a pare, així com al fill del comte, el seu cosí —l'infant Ramon, el futur rei Alfons— el tindria com a germà, de la mateixa manera que el comte de Barcelona sempre l'havia tingut a ell com a fill. I el comte havia de fer el mateix per Ferran II, a qui consideraria un fill. El

188. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVIII.

189. Julio GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, Madrid, CSIC. Instituto Jerónimo de Zurita, 1943, p. 32-33.

190. Sobre Pedro Alfonso de Asturias, vegeu S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 273-274.

191. Corpus, doc. núm. 34. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 786; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 56; Antonio UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval*, Braga, 1963, p. 37; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 357.

192. A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio*, p. 265-266.

rei Ferran jurà l'acord en mans dels «amics» del comte: el bisbe [Pedro] de Mondoñedo i Ponç de Me-nèrba. A més, juraren i confirmaren l'acord el comte Pedro [Alfonso de Asturias], el comte Gonzalo [González], Mendo de Bragança, signífer o alferes del rei,¹⁹³ el comte Ramiro [Froilaz], Ponç de Me-nèrba, Álvaro Rodríguez [de Castro], Abril i Pedro Balzán.¹⁹⁴

Cal destacar que l'acord és escrit en primera persona pel rei de Lleó, és a dir, és la part lleonesa del jurament. Ho confirma també que solament hi constin les signatures de nobles lleonesos, molts dels quals ja havien signat a l'Acord de Tui amb el rei Alfons de Portugal. La part barcelonina, si va existir, no s'ha conservat. Tanmateix, pel tenor dels compromisos lleonesos, podem deduir que la part de Ramon Berenguer també devia prendre la forma d'una mena d'afillament. Tanmateix, desconexem la validesa d'aquest jurament, perquè hi manca tot signe de validació: ni datació, ni signe reial.

Malgrat que el casament amb la infanta Mafalda no acabés reeixint —l'infant Ramon era un nen d'encara no tres anys i la infanta Mafalda no en devia tenir gaires més,¹⁹⁵ es tractava, per tant, d'un acord de futur—, l'intent d'unió de les dues dinasties sens dubte indica no solament la fama del conqueridor de Santarém i Lisboa, sinó també la del comte barceloní i príncep d'Aragó, amb una forta presència al Lenguadoc i a Provença. L'«afillament» de Ferran II, tot i que desconexem les condicions exactes de la part catalana, indica també l'ascendència que el comte de Barcelona tenia sobre el seu nebot.¹⁹⁶ Per uns pocs anys, Ramon Berenguer s'havia convertit en àrbitre de la política peninsular?

193. Sobre Menendo de Braganza, vegeu Jaime de SALAZAR Y ACHA, *El elemento portugués en la formación de la nobleza castellana de los siglos XIV y XV*, «Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía», 9 (2005-2006), p. 509.

194. Corpus, doc. núm. 35. Com que el comte Ramon Berenguer està documentat en sòl lleonès entre febrer i març de 1160, datem el document en aquest període; cf. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 785; J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 41-43; A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio*, p. 265-266.

195. A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio*, p. 266-267.

196. Potser es pot situar en aquest context un memorial sense data per a un acord entre els reis de Portugal i Lleó, editat per Lacarra (José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Dos documentos interesantes para la historia de Portugal*, «Revista Portuguesa de História», 3 (1945), doc. 2, p. 304-305). Segons aquest memorial, mancat de data i de qualsevol signe de validació, el rei d'Aragó fa de mitjancer en les treves entre el rei de Lleó i l'infant de Portugal per les quals el primer retorna al segon el castell de Ribeira i ambdós es comprometen a respectar les treves que acorden. El problema d'aquest memorial és que en cap moment no s'esmenten els noms dels protagonistes, cosa que permet situar el document en diversos contextos. Luis Gonzaga de AZEVEDO, *História de Portugal*, v, Lisboa, Biblion, 1942, p. 78, relaciona el document amb les treves de Coïmbra entre els reis Alfons IX de Lleó i Alfons VIII de Castella de l'11 de novembre de 1212 per les quals el lleonès va retornar al rei de Portugal unes terres que li hauria pres, entre les quals hi hauria el castell de Ribeira, que pertanyia a l'infant Pere, germà d'Alfons II de Portugal. Lacarra hi oposa que, per la lletra del document, no es pot datar a principi del segle XIII, sinó a la centúria anterior, i proposa datar-lo entre 1140, quan Ramon Berenguer IV pren possessió del *regnum Cesaraugustanum*, i el Tractat de Zamora (1143), pel qual el rei Alfons VII reconeixia el regne de Portugal. El problema és que per a aquesta proposta cronològica no hi encaixen els títols, llevat del d'infant de Portugal per a Alfons I: el rei de Lleó s'intitulava aleshores emperador i el comte de Barcelona mai no va usar el títol reial aragonès. Ubieta (*Un frustrado matrimonio*, p. 266) proposa situar-lo en el context de l'estada de Ramon Berenguer IV a Lleó en 1160; aquesta nova datació soluciona alguns problemes, però en planteja d'altres: el rei de Lleó seria Ferran II, però en aquesta època ja no tenia sentit parlar de l'infant de Portugal per referir-se al rei Alfons I, així com Ramon Berenguer seguia sense usar el títol reial; tot i així, és versemblant situar aquest acord dins el marc de les vistes de Santa Maria de Palo del 22 de desembre de 1159 entre els reis lleonès i portuguès per solucionar els conflictes que els enfrontaven (cf. J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 41-44). Potser, com apunta Lacarra, les imprecisions en els títols vénen del fet que es tracta d'un esborrany fet pels ambaixadors que negociaven l'acord; tot i així resulta sorprenent que es poguessin intitular erròniament monarques que havien de ser ben coneguts pels negociadors. Ens atrevim a proposar, com una nova hipòtesi, que el memorial s'hagi de datar dos anys més tard, lligat a l'Acord d'Àgreda, quan a Aragó ja hi regnava Alfons i al rei Ferran II li convenia arreglar la frontera amb Portugal per centrar-se en els afers castellans; aquest context, però, no soluciona els problemes de títols: qui seria l'infant de Portugal, el rei Alfons o potser el seu fill Sanç? Si l'infant de Portugal fos el príncep hereu Sanç, ens trobaríem davant un acord en què dues de les tres parts —l'infant Sanç de Portugal i el rei Alfons d'Aragó— eren infants de ben poca edat, la qual cosa fa poc creïble el paper que se'ls assigna en l'acord, sobretot per al rei d'Aragó, que n'és garant... Potser l'acord s'havia estat gestant arran de l'estada de Gombau d'Entença a la cort lleonesa, sent viu encara el comte Ramon Berenguer, que havia exercit d'àrbitre en els

Pretenia casar el seu hereu amb una filla de l'ascendent casa de Portugal i afillava el seu nebot el rei de Lleó, mentre el rei nen de Castella, Alfons VIII, vivia ostatic dels Lara i en un context de guerra civil entre aquesta nissaga i els Castro, cosa a la qual caldria afegir els intents de Ferran II de desposseir el seu nebot.¹⁹⁷

Tanmateix, tot canviaria dos anys més tard, quan el 6 d'agost de 1162 el comte de Barcelona moria al Borg Sant Dalmatz, camí d'una entrevista amb l'emperador Frederic Barba-roja. Deixava els seus territoris en mans d'un nen de cinc anys, l'infant Ramon, que va prendre el nom d'Alfons, primer rei d'Aragó i comte de Barcelona. El seu germà Pere, més endavant conegut com a Ramon Berenguer IV de Provença, rebia el comtat de Cerdanya a més dels drets sobre Carcassona i Narbona, tenint-ho tot pel seu germà gran i establint que, si Ramon moria sense descendència, el succeiria Pere en els dominis, i a Pere, en el que li llegava, l'infant Sanç, el menor dels seus fills.¹⁹⁸

L'infant Ramon, menor d'edat, fou posat sota la tutela simbòlica del rei d'Anglaterra¹⁹⁹ i la regència dels consellers del seu pare, especialment el seu cosí Ramon Berenguer III de Provença, el gran senescal Guillem Ramon i el bisbe de Barcelona Guillem de Torroja.²⁰⁰

11. EL PACTE D'ÀGREDA (1162)

Amb la mort del comte de Barcelona canviava tot l'equilibri peninsular. Ferran II emprenia una oberta política expansiva sobre Castella i Portugal, al mateix temps que reprenia l'acord que amb el seu pare havien signat amb Ramon Berenguer IV a Lleida: el casament d'un infant de Barcelona amb una infanta castellanolleonesa, l'ara rei d'Aragó Alfons amb la infanta Sança, filla d'Alfons VII i de Riquilda de Polònia. Reunits a Àgreda el 27 de setembre de 1162,²⁰¹ ben poc després de la mort del comte de Barcelona, Ferran II, que s'intitula rei de les Espanyes, pacta amb el seu cosí Alfons, rei d'Aragó i comte de Barcelona —que pren la seva germana com a esposa—, que, juntament amb els seus arquebisbes, bisbes, comtes i barons, el primer fa homenatge i sacrament al segon que li serà fidel amic, tutor, defensor i ajudant contra tothom, especialment contra el rei de Navarra, i que no ajudarà cap enemic del rei Alfons ni hi signarà treves o pactes sense el seu consentiment. Aquest pacte el fa Ferran després de la mort del pare d'Alfons, quan, per mà de l'arquebisbe Bernat [Tort] de Tarragona i els bisbes Guillem [de Torroja] de Barcelona, Pere [de Torroja] de Saragossa i Martín [de Bergua] de Tarassona i de barons de la seva terra, va prendre Alfons i la seva terra en defensa i tutela. Al seu torn, Alfons convé el

assumptes lleonesos i castellans, i s'adaptà a la nova circumstància arran de la mort del comte barceloní, tot i que aleshores la posició del nou comte de Barcelona, el rei Alfons, ja no fos tan sòlida (vegeu *infra* els comentaris sobre l'Acord d'Àgreda).

197. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXI.

198. CODOIN, IV, p. 387-390, doc. CLXV; P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, 2, p. 207-209; FRANCISCO MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber feudorum maior, cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945, doc. 494; ANTONI M. UDINA I ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, p. 103-106, doc. 13.

199. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XX.

200. JOAQUÍN MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «BRABLB», 2 (1903-1904), p. 259; J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XX.

201. Tot i que l'era 1200 en què està datat el document es correspon amb l'any 1162, Miret proposava endarrerir-lo a 1163; cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 260. Tanmateix, la primavera de 1163, l'arquebisbe de Tarragona, Bernat Tort, havia marxat a Anglaterra a notificar la mort del comte de Barcelona al rei anglès i ja no en tornaria; cf. JOSEP BLANCH, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, I, Tarragona, Diputació Provincial. Institut d'Estudis Tarracorenenses Ramon Berenguer IV, 1985, p. 94. Per tant, al setembre no podia ser al regne de Lleó; cf. J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 56-57; JAIME CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 76-77; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 36-38.

mateix i en els mateixos termes amb Ferran, cosí i cunyat seu —es dona per fet el matrimoni acordat en la primera part de l'acord—, a qui pren com a tutor i defensor com si fos el seu pare i a qui fa home-natge i sagrament juntament amb els arquebisbes, bisbes, comtes i barons dels seus dominis. Els acords foren jurats per ambdós reis i actuaren com a testimonis, de part del rei Ferran, l'arquebisbe Juan [de Segovia] de Toledo, els bisbes Pedro de Mondoñedo, Ordoño de Salamanca, Cerebruno de Sigüenza i Juan d'Osma, i els nobles Álvaro Rodríguez [de Castro], Nuño Fernández, Fernando Ponce [fill de Ponç Guerau de Cabrera], signifer o alferes del rei, Pedro Peláez *pauper*, Nuño Meléndez, Velasco Meléndez [de Limia] i Nuño Sancho, mentre que per part d'Alfons hi assistiren l'arquebisbe Bernat [Tort] de Tarragona, els bisbes Guillem [de Torroja] de Barcelona, Pere [de Torroja] de Saragossa i Martín [de Bergua] de Tarassona, a més de Fortún Aznar, Blasco [Maza], Pero Ortiz,²⁰² Sancho Enyéguiz, Palacín [d'Alagón?], Galindo Ximénez [de Belchit], Marco Pelegrín, Pero López de Luna, Pero López de Luesia,²⁰³ Arpa,²⁰⁴ Fortún d'Estada,²⁰⁵ Pero d'Alcalá,²⁰⁶ Pero Pardo,²⁰⁷ Pero *d'Arvanes* (d'Arbaniés?), Marco de Rada, Guillem de Castellvell i Guillem de Cervera. El document fou redactat pel levita Ponç.²⁰⁸

Deixant de banda el pacte de protecció en contra de Navarra, l'Acord d'Ágreda sembla la culminació d'allò negociat durant l'estada de Ramon Berenguer IV a Lleó en 1160,²⁰⁹ quan Ferran prestava jurament feudal al seu oncle, a qui «prenia» com a pare, i al seu cosí, l'infant Ramon, que «prenia» com a germà. Tanmateix, només dos anys més tard, la situació ha canviat i, tot i que les condicions per les dues parts són d'ajuda mútua, especialment contra el rei de Navarra, ara és el rei lleonès qui, tot i ser cosí del rei aragonès, és tractat com a «pare» (i no com a «germà») i es presenta com a tutor i defensor del nen rei.²¹⁰ A més, l'acord es refermava amb la promesa de matrimoni entre el rei Alfons i la infanta Sança, que Ferran hauria lliurat a Alfons en aquell mateix moment, reprenent-se allò acordat a Lleida, d'una manera indeterminada, cinc anys abans. Així, Ferran II aconsegueix a Ágreda convertir-se en l'hereu del seu pare o, com a mínim, actua com a tal, donant la seva germana en matrimoni a Alfons el Cast.²¹¹ El matrimoni compromès amb la infanta portuguesa, per tant, s'oblida —Mafalda, d'altra

202. Pero Ortiz o Ortí fou tinent d'Aranda i Fuents (Fuentes), cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

203. Pero López fou tinent de Luesia i Siverana; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

204. Arpa fou tinent de Lobarre (Loarre) i Mequinensa; vegeu A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

205. Fortún d'Estada fou tinent d'Estada, Estadilla, L'Abizanda (Abizanda) i Monclús; vegeu A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

206. Pero d'Alcalá fou tinent de Castillón de Sobrarbe (Castejón de Sobrarbe) i de Sant Esteve de Llitera; vegeu: A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

207. Sobre Pero Pardo, fill d'Aznar Pardo, cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

208. Corpus, doc. núm. 36. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, xvii, Madrid, Imprenta Real Academia de la Historia, 1803-1852, p. 195-196; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 260; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 4-5; J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 56-57; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 787-788; Jordi VENTURA, *Alfons el Cast. El primer comte-rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 89; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 56; J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, p. 94; José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Estrategias matrimoniales y sistemas de alianzas entre Castilla y Cataluña en el siglo XII*, «Hispania», 40/145 (1980), p. 271-284.

209. J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 56-57. González intueix en la presència de Gombau d'Entença a la cort lleonesa el juny d'aquell any l'existència d'una ambaixada catalanoaragonesa prèvia que hauria negociat l'Acord d'Ágreda (J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 57, n. 4). Podria ser que Gombau d'Entença fos a Lleó com a ambaixador, però devia ser per a negociar en nom del comte Ramon Berenguer IV, aleshores encara viu; potser, en assabentar-se de la notícia de la mort del comte a Provença, hauria negociat la protecció del sobirà lleonès al jove rei d'Aragó.

210. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 355-357; J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 56-57.

211. El matrimoni no és pròpiament tractat en l'acord, però Ferran es refereix a Alfons com «qui ha dut la meua germana al matrimoni» («qui meam sororem ducitis in uxorem et religione sacramenti»; cf. Corpus, doc. núm. 36), la qual cosa deixa clar que l'acord de matrimoni fou simultani al jurament de fidelitat mútua. El fet que Sança hagués estat duta a Aragó amb la seva mare Riquilda ja en temps de Ramon Berenguer IV, tal com apunta Zurita (vegeu n. 188), o no, resulta irrellevant per a l'acord

banda, morirà jove, el 1164—,²¹² tot i que, naturalment, el casament amb Sança no podia ser consumat, ja que tots dos cònjuges eren encara nens.²¹³ La unió matrimonial amb Portugal, tanmateix, s'acabaria acomplint uns anys més tard, en 1174, en casar-se la infanta Dolça, germana d'Alfons el Cast, amb el rei Sanç I de Portugal.²¹⁴

De fet, és probable que a Àgreda Ferran II pretengués imposar-se sobre els regnes veïns, com ho denota el títol «Ispaniarum rex» que empra en l'acord. Portugal i Castella són assumptes seus, en els quals el jove Alfons no hi pot jugar cap paper; l'únic que pot fer el Cast és ajudar a protegir-se mútuament de les ànsies navarreses —Sanç VI aprofità la minoria d'Alfons VIII de Castella per a conquerir gran part de la Rioja.²¹⁵

Amb tot, tampoc no es pot descartar que els tutors d'Alfons i la reina Peronella cerquessin voluntàriament la protecció del cosí lleonès, el monarca més ben posicionat per a defensar els interessos del regne d'Aragó i del comtat de Barcelona enfront de Sanç VI de Navarra. Tanmateix, Ubieto apunta en sentit contrari: l'Acord d'Àgreda hauria estat un pacte forçat per la situació generada per la mort inesperada de Ramon Berenguer IV, aprofitada per Ferran II per a aconseguir un solució contra natura, que s'allunyava dels costums aragonesos de posar la tutoria en mans d'un batlle o un *atan* que fos natural del regne. La reacció aragonesa s'hauria plasmat en la convocatòria d'una assemblea a Osca. Allà, en presència de les màximes autoritats eclesiàstiques del regne d'Aragó i del comtat de Barcelona i d'un gran nombre de nobles aragonesos i catalans, Guillem Ramon d'Àpifer, Arbert de Castellvell i mestre Guillem, capellà del difunt comte, adveraren el testament de Ramon Berenguer IV, en què l'escollit per a exercir la tutoria era el rei d'Anglaterra.²¹⁶ En l'elecció d'Enric sens dubte hi hauria influït el fet que la reina Peronella i l'esposa d'Enric d'Anglaterra, Elionor de Peiteu (Poitou), eren cosines i que ja en 1159 s'havia produït un intent d'aliança entre Enric i Ramon Berenguer mitjançant el matrimoni d'una de les filles del comte amb Ricard Cor de Lleó. L'enllaç no arribà mai a celebrar-se, però el comte i el rei aprofitaren l'ocasió per a aliar-se contra Tolosa.²¹⁷

Cal destacar que la tutoria seguia recaient en algú que no era natural del regne, però en un context molt diferent: Enric d'Anglaterra era una figura respectable i poderosa, però alhora era un actor ben allunyat geogràficament de la política del regne d'Aragó i del comtat de Barcelona; era difícil témer que s'immiscís en els assumptes interns. A la pràctica, la tutoria va acabar recaient en l'entorn proper al nou monarca, els consellers que ja havien assessorat diàriament el seu pare, però el fet és que s'aconse-

que es pren a Àgreda, tot i que també seria lògic que Sança fos aleshores amb el seu germà Ferran II, esdevingut cap de la casa reial lleonesocastellana.

212. A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio*, p. 267.

213. Aquesta circumstància féu dubtar Miret sobre l'autenticitat de l'acord, ja que el rei era menor i no hi figuren ni la mare ni els tutors —si bé aquests darrers sí que apareixen entre els signants, com ara el bisbe Guillem de Torroja—. Tanmateix, tot sembla indicar que el matrimoni fou celebrat tot i que no es consumés fins al 1174, ja que en 1171 apareixen tots dos, Alfons el Cast i Sança, convivint junts; cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 260-261. Sobre l'autenticitat de l'acord, vegeu J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 56-57; Joan F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, a Enric BAGUÉ, Joan F. CABESTANY i Percy Ernst SCHRAMM, *Els primers comtes-reis*, 2a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980, p. 79.

214. José MATTOSO, *D. Afonso Henriques*, Lisboa, Temas e Debates, 2014, p. 290 i 334; Ana RODRIGUES OLIVEIRA, *Rainhas medievais de Portugal. Dezassete mulheres, duas dinastias, quatro séculos de História*, Lisboa, A Esfera dos Livros, 2010, p. 83; A. UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal*, p. 38.

215. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 788-789; Luis Javier FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *Del reino de Pamplona al reino de Navarra (1134-1217)*, a *Historia de España Ramón Menéndez Pidal*, IX: *La reconquista y el proceso de diferenciación política (1035-1217)*, Madrid, Espasa Calpe, 1998, p. 627.

216. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XX; A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 188-200. Per a l'adveració del testament de Ramon Berenguer IV, vegeu *supra* n. 198.

217. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 58-59.

guí allunyar el perill de la ingerència lleonesa. Tanmateix, l'elecció d'Enric no es pot interpretar només en clau peninsular, sinó també, i sobretot, occitana: Ramon Berenguer —si és que la clàusula realment la va introduir ell—²¹⁸ va posar els seus dominis sota la protecció del gran enemic del rei de França i del comte de Tolosa.²¹⁹ Ara bé, és probable que ningú tingués un especial interès que Enric d'Anglaterra exercís un paper real en la tutoria d'Alfons, cosa que es demostraria en el fet que no es va tenir cap pressa a avisar-lo i s'esperà a la primavera de 1163 per enviar l'arquebisbe de Tarragona, Bernat Tort, a la cort del rei Enric d'Anglaterra a notificar la mort del comte Ramon Berenguer.²²⁰

Tanmateix, cal recordar que l'Acord d'Ágreda era, sobretot, un acord d'ajuda mútua en contra de Navarra, ja que les relacions amb aquest regne eren fonamentals per a assegurar la tranquil·litat de la frontera occidental del regne d'Aragó. En aquest sentit, Zurita recull que la reina Peronella signà pau i treva amb Sanç el Savi de Navarra i que la pau regnà entre tots dos regnes durant tretze anys.²²¹ En aquest sentit, un document de l'arxiu catedralici de Tudela de març de 1163 assenyala que l'any en què va morir el comte de Barcelona es va signar la pau entre Sanç el Savi i Alfons el Cast.²²² S'arribà a aquesta pau després dels acords d'Ágreda? Si no fou així, si Peronella no tingué el suport de Ferran II, les paus amb Navarra trencaren amb allò decidit a Ágreda i convertiren els acords en lletra morta.

12. REPRESA DE L'EXPANSIÓ SOBRE L'ÀNDALUS?

Durant uns anys, la minoritat del rei i els assumptes occitans allunyaren l'interès per les fronteres occidental i meridional.²²³ La minoritat d'Alfons VIII i la guerra civil que s'ensenyorí del regne de Castella, amb la participació del rei Ferran II de Lleó, també ajudaren a fer que Castella i Lleó s'oblidessin del que passava a les bogues de Navarra i Aragó. Qui no ho oblidà, però, foren els altres dos protagonistes, el rei de Navarra Sanç el Savi i el rei sarraí que s'havia ensenyorí del llevant de l'Àndalus, de València a Múrcia, Muhàmmad ibn Mardanix, conegut pels cristians com el rei Llop.

Tenallat entre Castella i Aragó, Sanç VI aprofità la guerra civil castellana per a prendre a Castella Logronyo i gran part de la Rioja, tot intentant obrir-se una via d'accés a les terres andalusines.²²⁴ En el mateix sentit, aprofità les lluites entre el rei Llop i els almohades per a actuar a l'Àndalus tot donant suport al primer.²²⁵

És segurament en aquest context que cal interpretar l'Acord de San Adrián de Vadoluengo.²²⁶ Reunits el 19 de desembre de 1168 en aquesta església propera a Sangüesa, el rei de Navarra Sanç i el d'Aragó Alfons convenen pau i treva per als vint anys següents entre ells i els seus successors; acorden també que tot el que puguin adquirir en els dominis del rei Llop o en altres terres de sarraïns s'ho repartiran

218. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 195-196.

219. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 58-60.

220. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 196, n. 33; J. BLANCH, *Arxiepiscopologi*, p. 94.

221. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XX; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 57.

222. FRANCISCO FUENTES, *Catálogo de los archivos eclesiásticos de Tudela*, Pamplona, Institución Príncipe de Viana, 1944, doc. 39; cf. José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 3, Madrid, CSIC, 1952, p. 516.

223. J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 79-80; P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 63-65.

224. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 788-789; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *Del reino de Pamplona*, p. 627.

225. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. IV, § III, p. 17-18; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 517; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 16-19. En ajuda del rei Llop també acudiren mercenaris aragonesos i catalans sota el comandament del comte d'Urgell; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. IV, § III, p. 17.

226. Corpus, doc. núm. 39. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 516; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 60-61.

a mitges, a excepció de les terres que havien tingut els homes del rei d'Aragó a Gúdar i al camp de Monteagudo [del Castillo], així com Terol i els seus termes —se sobreentén que aquestes terres seran per al rei d'Aragó—. Acorden també que faran conjuntament la guerra al rei Llop i als sarraïns en general, de la mateixa manera que, si un dels dos morís, el sobrevivent heretaria el difunt «in eadem conveniencia», és a dir, en allò acordat en aquest acord. Si s'arribés a signar la pau amb el rei Llop o amb altres sarraïns, les paries rebudes —«pecuniam et tributum quod inde habebunt»— es repartirien també a meitats. Les adquisicions fetes dins d'aquesta convinença no seran mai motiu de conflicte entre les dues parts. Ambdós reis juren l'acord i el fan jurar als seus homes, que l'hauran de respectar, de manera que si algú trenca les treves el seu senyor el considerarà traïdor. Sanç dona seguretats a Alfons per a entrar, sortir i residir al seu regne, i el mateix fa Alfons a Sanç. Si succeís, però, que homes del rei d'Aragó penetressin en territori del rei de Navarra per causar danys o fer preses, el rei d'Aragó es compromet a fer esmenar els danys soferts si en trenta dies no s'han esmenat i, fins i tot, a esmenar-los ell mateix; i al mateix es compromet el rei de Navarra.

Per fermar la convinença, el rei Sanç fa que prestin homenatge al rei Alfons Sancho Ramírez pels castells de Sangüesa i Funes, García Bermúdez pel de Valtierra i Sancho Ezquerra per Santa María de Ujué. Si Sanç trenqués la treva i la convinença, haurien de servir amb els castells esmentats. A la inversa, el d'Aragó fa fer homenatge al de Navarra a Fortún Aznar²²⁷ pels castells d'A Peña (La Peña) i Uncastillo (Uncastillo) i a Deusayuda²²⁸ pels de Sos i Arguedas en els mateixos termes. Així mateix, per refermar la treva, el rei Sanç fa prestar homenatge a Alfons per Gallipienzo i, a la inversa, Alfons a Sanç per Ulle [de Sangüesa].²²⁹ El document fou redactat per Jimeno, escrivà del rei de Navarra.²³⁰

Al marge del document, conservat en còpia coetània, s'hi afegí un nou punt: el compromís d'ambdós reis de reunir-se en el termini de vint dies a partir de la festa de Sant Tomàs, el 21 de desembre —dos dies després de l'acord—, entre Sangüesa i Ulle [de Sangüesa] per tal de resoldre l'assumpte del castell de Pau, per la qual cosa el rei Alfons hi ha de fer anar Guillem de Montcada. Si el rei navarrès no pot demostrar els seus drets, haurà de rendir el castell al rei d'Aragó; altrament, s'acorda que el rei d'Aragó desempari Guillem de Montcada i ajudi el rei de Navarra a recuperar l'esmentat castell.

Finalment, a l'altre marge del document es conserven les llistes dels nobles que juraren la convinença: pel navarrès, Pedro de Arazuri,²³¹ Sancho Ramírez, Jimeno de Aibar, Gonzalo Copelín,²³² Sancho Ezquerra, Guillermo Aznárez (o Aznar), Sancho Íñiguez de Subiza, García Bermúdez,²³³ Pedro Jiménez [de Cameros?], alcaid («alcarde»), i Lope Íñiguez [de Mendoza?], també alcaid;²³⁴ per l'ara-

227. Fortún Aznar (o Aznárez) fou tinent de Tarassona i Uncastillo; vegeu A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

228. Deusayuda fou tinent d'Atarés, Biel, Sos, Jaca i Arguedas; vegeu A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

229. Sobre aquest lloc, al límit entre Navarra i Aragó, actualment desaparegut, vegeu David ROMANO, *Ulle de Sangüesa + Filera = La Real (Antiguas poblaciones cerca de Sos, 1301)*, «Príncipe de Viana», 148-149 (1977), p. 435-438.

230. Sobre l'escrivania reial navarresa, amb esments a aquest escrivà, vegeu Guadalupe LOPETEGUI SEMPERENA, *Escribas y notarios en la Cancillería Real Navarra durante el siglo XII*, Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2010.

231. Sobre el cavaller navarrès Pedro de Arazuri, tinent pel rei d'Aragó de Daroca, Epila (Épila), Osa, Ruesta i Calataiud, vegeu: M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 61; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

232. Sobre Gonzalo Copelín, noble de la Rioja al servei primer de Sanç VI de Navarra i després d'Alfons VIII de Castella, vegeu: I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 99-100, 268-269, 296, 300-301, 315, 324, 333 i 367; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

233. Sobre García Bermúdez o Vermúdez, vegeu I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 42, 262, 275-277, 291, 283-284, 310-311 i 333.

234. Entre els signants pel rei de Navarra destaquen força casos de membres de la noblesa de la Rioja o amb tinences en aquesta regió, a molts dels quals se'ls documenta més endavant servint Alfons VIII de Castella, com ara Gonzalo Copelín, García Bermúdez, Pedro Jiménez o Lope Íñiguez —si és que es tracta, en els dos darrers casos, de Pedro Jiménez de Cameros i Lope [Íñiguez] de Mendoza—; cf. I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, pàssim. Aquest autor afirma que els Cameros es mantingue-

gonès, Blasco Romeu,²³⁵ Blasco Maza, Galindo d'Anaya,²³⁶ Fortún d'Estada, Pero López de Luesia, Fortún Aznárez (o Aznar) de Tarazona, Gombaldo de Benavente,²³⁷ Arpa, Ximeno d'Artosiella (Arto-silla)²³⁸ i *don Vallés* [de Bergua].²³⁹

Malgrat la retòrica, l'Acord de Sangüesa és en el fons un acord per a delimitar les conquestes sobre territori andalusí, reprenent allò que ja havien acordat els seus respectius pares en 1149.²⁴⁰ Arran de la mort d'Alfons el Bataller i de la separació dels regnes de Navarra i Aragó, Navarra s'havia quedat sense frontera directa amb l'Àndalus, però no s'hi resignava. La participació de Sanç VI en els assumptes del rei Llop així ho deixa veure. Ara bé, si el que pretenia el navarrès era annexionar-se territoris, el xoc amb el rei d'Aragó era inevitable, ja que l'expansió «natural» dels navarresos era per la vall de l'Ebre o, si hom la volia evitar, com mig va ser, per la zona muntanyosa que separava la vall de l'Ebre de la Meseta, un espai encara en mans andalusines en accedir Alfons el Cast al tron. Com que la topada era inevitable, aquest acord era aparentment una manera de preveure els conflictes tot establint la repartició a meitats de totes les conquestes a fer, excepte uns pocs casos en què els aragonesos ja tenien drets adquirits —Gúdar, Monteagudo del Castillo i Terol.

L'acord, però, cal posar-lo també en relació amb les negociacions de pau que, d'una manera gairebé simultània, s'estaven duent a terme amb el rei Llop.²⁴¹ En aquest sentit, s'entén que l'acord de Sangüesa també inclogui la possibilitat que amb el monarca andalusí s'hi estigui en pau i, per tant, se'n rebin paries, que també s'haurien de repartir. *A priori*, l'acord sembla desavantatjós per a Alfons, amb frontera directa amb l'Àndalus i amb interessos declarats i defensats en acords anteriors sobre tot el que eren els dominis del rei Llop. És probable que les campanyes de Sanç VI per Múrcia li haguessin donat un fort ascendent sobre el rei Llop, justament en un moment en què les minories a Castella i Aragó i els assumptes occitans van fer que els dos joves reis no poguessin dirigir la política andalusina dels seus regnes, deixada a mans de senyors de la guerra i dels ordes militars. En aquest sentit, després de l'expedició navarresa de 1161, l'any següent és una host comanada pel comte d'Urgell la que defèn el rei Llop,²⁴² o a finals de 1169 o inici de 1170 són els ordes militars els que prenen la iniciativa i duen a terme una expedició contra els sarraïns del Baix Aragó, per les terres de la ribera de l'Algars i el Matarranya fins a Casp i seguint el Guadalop fins a Calanda.²⁴³

La frontera amb l'islam, doncs, era un espai d'oportunitats en què els senyors de la guerra, de fidelitats canviants, podien actuar i buscar la seva oportunitat. En aquest sentit, Lacarra i altres historia-

ren sempre fidels al rei castellà; si aquest Pedro Jiménez fos Pedro Jiménez de Cameros, això mostraria que en algun moment trencaren amb Castella i s'acostaren a Sanç el Savi.

235. Sobre Blasco Romeu, majordom, alferes i tinent de Saragossa, Eixea, Tarassona, Uncastello i Jaca, vegeu: JAIME CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces de Aragón en tiempos de Alfonso II y Pedro II (1162-1218)*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», LXI/2 (1955), p. 417; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 356-358, 360-361 i 364-365; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

236. Galindo d'Anaya o de Naya fou tinent de Bospén, Labata i Luesia; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

237. Gombaldo de Benavente fou tinent de Barbastre i Biel; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

238. Sobre Ximeno d'Artosiella, majordom, alferes i tinent de Boleya (Bolea) i Lobarre, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 410-414; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 360-363 i 365-366; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

239. Juan F. UTRILLA UTRILLA, *Linajes aristocráticos aragoneses: Datos prosopográficos del linaje de los Bergua y notas sobre sus dominios territoriales (siglos XII-XV)*, «Aragón en la Edad Media», 10-11 (1993), p. 868-869.

240. Corpus, doc. núm. 22.

241. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

242. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 17.

243. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXV; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 80.

dors han vinculat l'Acord de Sangüesa amb el naixement del principat de Santa Maria d'Albarrasí dels Azagra.²⁴⁴

Pedro Ruiz de Azagra fou un noble navarrès que va estar tant al servei del rei Sanç VI de Navarra com al del rei Alfons VIII de Castella, però que també serví el rei Llop de Múrcia.²⁴⁵ Senyor de la guerra amb fortuna, aconseguí, d'una manera encara no del tot clara, que se li lliurés la possessió de la regió que antigament havia format la taifa d'Albarrasí, o la va prendre a la força. Això devia ocórrer entre 1168 i 1170, tot i que alguns autors, com Almagro, apunten que ja en podria ser senyor des de 1166.²⁴⁶ Que en aquell moment la possessió del lloc d'Albarrasí es veia probable ho denota el fet que el 7 de setembre d'aquest mateix any el rei Alfons el Cast hagués donat a Calvet de Biel diverses heretats i béns a Albarrasí a més dels llocs de Royuela i Exea d'Albarrazín (Gea de Albarraçín), amb l'acord que Calvet ajudaria a la presa del castell d'Albarrasí.²⁴⁷ Tot i que aquestes donacions de terres encara no conquerides eren habituals, és simptomàtic que poc abans de trobar Albarrasí en mans de Pedro Ruiz el rei Alfons la donés a un noble aragonès.

El fet, però, és que Pedro Ruiz de Azagra acabà posseint Albarrasí i el seu districte, al mig del Sistema Ibèric, i hi constituí una senyoria independent, Santa Maria d'Albarrasí, que no reconeixia cap autoritat superior. Permetria, en aquest sentit, l'Acord de Sangüesa explicar que Pedro Ruiz s'ensenyorís d'Albarrasí sense tenir-la com a tinent del rei Alfons el Cast? Si la conquesta hagués estat anterior a l'acord, sembla lògic que Albarrasí hi hauria aparegut esmentat de la mateixa manera que el rei Alfons exclogué de l'acord Gúdar, Monteagudo del Castillo i Terol. Si la conquesta fou posterior, aleshores els dominis de Pedro Ruiz s'haurien hagut de partir per meitats i, sobretot, una part s'hauria posat sota el domini del rei Sanç de Navarra i, tot i que els Azagra, navarresos d'origen i amb una host formada principalment per navarresos, mantingueren fins al final una estreta relació amb els reis de Navarra, mai no consideraren que tenien Albarrasí per aquests. De fet, la versió del mateix Pedro Ruiz, usada per a defensar els seus drets i la seva independència, era que la possessió li l'hauria lliurada directament el senyor del lloc, el rei Llop; fos llegendària o certa la versió de Pedro Ruiz, el que és evident és que aquesta explicació li era molt útil, ja que implicava que no havia aconseguit els seus dominis ni dels seus successius senyors, els reis de Navarra i Castella, ni del rei que pretenia tenir drets sobre tota aquella regió, el rei d'Aragó, i, per tant, no la devia a ningú.

Sembla, doncs, molt més versemblant que el que justament intentaven evitar els dos monarques reunits a l'església de San Adrián és que apareguessin aquesta mena de principats o senyories que es consideraven independents. Naturalment, no reeixiren.

Cal tenir present que les zones de frontera seguien sent un espai d'oportunitats. Tot i que ja feia un segle, cal recordar que el Cid havia aconseguit bastir un principat a València amb la seva host, lliure de tota dependència. Tampoc no feia gaire que Portugal havia esdevingut un nou regne, després de trencar amb Lleó. Molt més a prop en l'espai, per aquells mateixos anys Ubieto creu identificar un intent de construir una senyoria independent a la zona de Tarassona per part del cavaller castellà Portales,

244. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 515-526.

245. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 38-39; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 789-791.

246. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 24-28 i 38-41; Miguel Ángel LADERO QUESADA, *Sobre la evolución de las fronteras medievales hispánicas (siglos XI a XIV)*, a Carlos de AYALA MARTÍNEZ, Pascal BURESI i Philippe JOSSE-RAND, *Identidad y representación de la frontera en la España medieval (siglos XI-XIV)*. Seminario celebrado en la Casa de Velázquez y la Universidad Autónoma de Madrid (14-15 de diciembre de 1998), Madrid, Casa de Velázquez - Universidad Autónoma de Madrid, 2001, p. 22; Antonio PAJUELO MACÍAS, *Derechos históricos de carácter tributario en Álava y en otros lugares de la Península durante la Edad Media (s. VIII-XIV)*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, [2003], p. 75-80.

247. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 9, i doc. 3, p. 103-104.

aprofitant la guerra entre Aragó i Navarra després de la successió d'Alfons el Bataller, als anys 1140—Ramon Berenguer IV li n'hauria foragitat durant la campanya que li permeté de recuperar Sos d'o Rei Catolico, en 1144—. ²⁴⁸ També Manrique Pérez de Lara i els seus descendents pretenien tenir per la gràcia de Déu, és a dir, sense cap dependència superior, la senyoria de Molina de Aragó, en un procés que presenta certes similituds amb el d'Albarraší, ja que alguns autors suggereixen si no hauria rebut la senyoria arran del seu suport al rei Llop. ²⁴⁹

En aquest context i preveient el que estava succeint o a punt de succeir a Albarraší, potser l'interès de l'acord amb Sanç per part del rei Alfons estaria a intentar assegurar-se que, si Pedro Ruiz o qualsevol altre senyor de la guerra navarrès—o de les zones frontereres castellanonavarreses que periòdicament anaven canviant de senyor—prenia terres als musulmans, Alfons hi podria reclamar drets, com a mínim sobre una meitat, i, si més no, aquelles conquestes quedarien subjectes al sobirà navarrès, amb qui segur que seria més fàcil entendre's.

L'acord també tractà un assumpte totalment aliè a les fronteres meridionals: un conflicte entre Guillem de Montcada i Sanç de Navarra. ²⁵⁰ En aquestes dates Guillem de Montcada ja s'havia casat amb Maria de Bearn, germana del vescomte Gastó V, casat amb Sança Garcés, filla de Garcia Ramires de Pamplona i germana, per tant, de Sanç VI. Arran d'aquests dos matrimonis, s'hauria produït un conflicte entre ambdós concunyats, el Montcada i el rei navarrès—que segurament actuava en nom de la seva germana—, pel castell de Pau, en mans del primer i que el segon reclamava. Tenint en compte que Guillem de Montcada era vassall del rei Alfons, el que reclamava Sanç era que Alfons fes de jutge i que, si es demostrava que tenia raó, obligués Guillem a complir amb el resultat del *placitum*. Desconeixem, però, si la trobada entre Sangüesa i Ulle s'arribà a dur a terme i, si es féu, quin en fou el resultat. Shideler apunta que fou justament aquesta clàusula de l'acord la que féu fracassar el pacte, ja que els barons catalans no haurien acceptat que el rei pogués arribar a desposseir Guillem de Montcada del castell de Pau. Per aquest motiu no solament no hauria tingut lloc la nova trobada prevista, sinó que la cort hauria pressionat Alfons per tal de tornar-se a acostar al rei castellà, tal com ocorreria dos anys més tard. ²⁵¹ El fet és que al cap d'uns anys, en morir Gastó V, la seva germana Maria el succeí i posà els seus dominis sota la protecció del rei d'Aragó. ²⁵² Si el navarrès pretenia tenir cap ascendència sobre la casa de Bearn, aquesta s'esfumà en recaure el càrrec vescomtal primer en el mateix Guillem de Montcada i després en els seus fills Gastó VI i Guillem Ramon I.

13. LA PAU AMB EL REI LLOP VIA CASTELLA

L'augment de l'amenaça almohade sobre el rei Llop, l'únic senyor andalusí que els resistia, va motivar una nova trobada entre el rei Alfons VIII de Castella, que secundava el de Múrcia, i el rei Alfons el

248. A. UBIETO ARTETA, *Navarra-Aragón*, p. 59-60; a més de les referències a la n. 88, sobre Portales (o Portolés o Puértolas), vegeu J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 3, lib. XVIII, cap. VII, § III, p. 330, i lib. XIX, cap. I, § I, p. 351. Cal assenyalar que Ubieto no justifica per què la situació de Portales a Tarassona era ambigua i per què sospita que Portales podria estar intentant construir una senyoria independent.

249. S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 265; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 119-125 i 323; Anselmo ARENAS LÓPEZ, *Origen del muy ilustre señorío de Molina de Aragón*, Madrid, Imprenta de Juan Pérez, 1928, p. 142-147; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 272-273; A. PAJUELO MACÍAS, *Derechos históricos*, p. 80-84. Tot i que hi haurien arribat per vies ben diferents, Zurita ja apuntava la similitud de situació jurídica entre Molina i Albarraší; cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXV.

250. J. C. SHIDELER, *A Medieval Catalan*, p. 109-111.

251. J. C. SHIDELER, *A Medieval Catalan*, p. 109-111.

252. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 65, i doc. 88, p. 372-374.

Cast el 4 de juny de 1170 a Sahagún.²⁵³ L'acord establia que Alfons, rei de Toledo i de Castella, amb el consell dels principals eclesiàstics i nobles de la seva cort, convenia amb Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per la fe i l'amistat que ell i els seus barons tenien amb Llop, rei de Múrcia, que el d'Aragó també les tindria —fe i amistat amb el rei Llop— a partir de l'1 de gener de 1171 i durant cinc anys, a canvi de rebre un *aver* de 40.000 morabatins d'or anuals, tal com solia rebre'ls Ramon Berenguer IV del mateix rei Llop, o menys quantitat si així es va acordar quan el comte va marxar a Provença, segons el que reconeguin Guillem Ramon [dàpifer], Guerau de Jorba²⁵⁴ i aquells altres que rebien aquest *aver* en nom del comte. Per tal de resoldre les querelles (*querimoniis*) que hi havia hagut entre el rei Llop i Alfons el Cast, el primer escollí com a àrbitres quatre comtes: el comte [Ermengol VII] d'Urgell, el comte Nuño [Pérez de Lara],²⁵⁵ el comte Gómez [González de Manzanedo]²⁵⁶ i el comte Pedro [Manrique de Lara],²⁵⁷ o tres o dos d'ells si tots no podien. Els tres comtes castellans —el comte Ermengol n'és exclòs— haurien de jurar, a més, que si els acords no es complissin es lliurarien com a ostatges al rei d'Aragó. Finalment, s'incloué una clàusula específica per al comte Pedro: si finalment desitgés romandre com a vassall del rei castellà, que en el seu lloc fos àrbitre Gonzalo Ruiz [(o Rodríguez) de Bureba]. El compromís dels quatre comtes i l'engatjament del rei castellà durarien fins que el rei Llop pagués.

D'altra part, el rei Alfons el Cast convingué, amb el consell dels prelat i nobles de la seva cort, que tindria pau amb el rei Llop per cinc anys sempre que pagués l'*aver* i que li tindria l'amistat i l'amor que li havia tingut el comte Ramon Berenguer quan va marxar cap a Provença. A més, Alfons es comprometia a no fer la pau amb els *masmutis*, és a dir, amb els almohades. Per a les querelles que el rei Llop deia tenir amb ell, acceptà l'àrbitri dels quatre comtes. El mateix rei jurà respectar l'acord i, a més, el

253. Zurita afirma que, uns anys abans, segurament l'any en què se signaren els acords de Sangüesa, Alfons el Cast també negociava amb Castella la reforma dels acords de Nájima amb Sañç, però les gestions no fructificaren; cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXV; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 80. L'historiador aragonès també assegura que el 1170, se suposa que abans de l'entrevista de Sahagún, Alfons el Cast hauria dut a terme, dins el marc d'un conflicte generalitzat a la zona fronterera castellano-aragonesa d'Alfaro i Tarassona, una incursió que l'hauria dut a assetjar Calahorra, on Gutierre Fernández de Castro l'hauria vençut; cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXVIII; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 80. Tanmateix, aquest episodi no és recollit en l'itinerari reial proposat per Miret ni hi encaixa; cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 266-268. Tampoc no encaixa que la campanya militar tingués lloc el mateix any que es va pactar dues vegades amb Castella i que es va acudir a la boda del castellà amb Elionor d'Anglaterra.

254. Sobre Guerau de Jorba, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 187.

255. Sobre Nuño Pérez de Lara, vegeu: L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, III, p. 5-14; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 282-285; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 269-279; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 155-185.

256. La identificació dels quatre comtes ha presentat sempre dificultats, ja que són esmentats únicament per les seves inicials, exceptuat el comte d'Urgell, del qual no s'indica el nom. El comte N., tanmateix, no presenta dubtes que ha de ser Nuño Pérez de Lara; també és un Lara el comte P., Pedro Manrique de Lara. Tanmateix, el comte G. o bé no era identificat (M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 222-224, doc. XXV; I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 147-150, doc. 90) o bé, arran de la transcripció de Julio González en què desenvolupa G. com a Gundisalvum (J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 239-240, doc. 140), no es podia identificar amb facilitat, ja que en aquesta època no existeix cap Gonzalo amb titulació comtal a la cort d'Alfons VIII (A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 173). L'error rau en el fet que G. no es correspon amb Gonzalo, sinó amb Gómez, com ja havia apuntat Zurita (J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXVIII), ja que el tercer àrbitre fou Gómez González de Manzanedo, que havia obtingut el títol comtal ben poc abans, en 1169; cf. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 449-450; J. M. CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde Gómez*, p. 57. La identificació també es confirma perquè aquests tres comtes —aleshores anomenats sense abreujar-ne el nom— són els únics que confirmen l'acord que un mes més tard signaren de nou els dos Alfons a Saragossa; cf. Corpus, doc. núm. 41. Sobre Gómez González de Manzanedo, vegeu: J. M. CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde Gómez*, p. 57-59; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 203 i 362; Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Historia de España antigua y media*, I, Barcelona, Rialp, 1976, p. 594.

257. Sobre Pedro Manrique de Lara, vegeu: L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, I, p. 135-136; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 274-280; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 282-283; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 311-328.

féu jurar a Ramon Folc [de Cardona], a Ramon de Montcada²⁵⁸ i a Guillem de Santmartí,²⁵⁹ que es lliurarien com a ostatges al rei del Castella si ell, el rei d'Aragó, no complia la seva part. El jurament dels tres nobles duraria fins que el rei Llop pagués, i el del rei mentre es mantingués la pau.

Per cloure l'acord, el juraren i feren homenatge al rei Alfons d'Aragó els comtes Nuño, Gómez i Pedro i Gonzalo Rodríguez, mentre que el juraren i feren homenatge al rei Alfons de Castella Ramon Folc, Ramon de Montcada i Guillem de Santmartí. N'eren testimonis, per part castellana, l'arquebisbe de Toledo i primat de les Espanyes Cerebruno, el bisbe de Palència Raimundo, els comtes Nuño, Gómez i Pedro, Gonzalo Rodríguez [de Bureba], Rodrigo Gutiérrez,²⁶⁰ Álvaro Rodríguez [de Guzmán],²⁶¹ Pedro García [de Aza]²⁶² i Martín González,²⁶³ i per part catalanoaragonesa actuaren com a testimonis els bisbes de Barcelona i Saragossa, Guillem i Pere [de Torroja], Ramon de Montcada, Ramon Folc [de Cardona], Guillem de Santmartí i Berenguer de Barcelona. El document fou redactat per Raimundo,²⁶⁴ de la cancelleria del rei de Castella.²⁶⁵

Com havia ocorregut dos anys abans, en què la pau amb el rei Llop es negocià per la mediació de Guerau de Jorba, aquesta vegada foren el rei de Castella i, sobretot, els Lara els qui feren de mediadors. Al rei de Castella li interessava defensar el debilitat rei Llop, a qui cada cop li costava més fer front als almohades que el 1165 havien estat capaços d'arribar al cor del seu reialme, Múrcia, raó per la qual s'entén que fes de mitjancer entre ambdós monarques per refer la pau que havia existit en època de Ramon Berenguer IV. Als Lara també els havia d'interessar la pau, per tal d'assegurar la tranquil·litat a la seva senyoria de Molina, situada a la zona fronterera entre els tres reialmes²⁶⁶ i sobre la qual tots tres veïns podien reclamar drets —Molina havia estat presa als andalusins per Alfons el Bataller en 1129²⁶⁷ i represa pels Lara en època d'Alfons VII, a les dècades de 1130 i 1140.²⁶⁸

Julio González, en creure que entre els garants de l'acord hi havia el «comte» Pedro Ruiz de Azagra, inclou també l'interès dels Azagra per protegir el seu naixent principat entre els objectius de l'Acord de Sahagún,²⁶⁹ però la veritat és que els Azagra no hi participaren pas i ni tan sols ens consta que hi fossin presents. El comte Pedro és Pedro Manrique de Lara, així com Gonzalo Ruiz, que l'havia de substituir

258. Sobre Ramon de Montcada, vegeu J. C. SHIDELER, *A Medieval Catalan*, p. 118-123.

259. Sobre Guillem de Santmartí, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 189-190.

260. Sobre Rodrigo Gutiérrez, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 174 i 474-475.

261. Sobre Álvaro Rodríguez de Guzmán o de Mansilla, vegeu G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Orígenes familiares*; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 174, 204, 278-279 i 453.

262. Sobre Pedro García de Aza o de Lerma, vegeu: G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Orígenes familiares*; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 443.

263. Sobre Martín González, tinent de Beleña en 1170, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 619.

264. Sobre aquest escrivà, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 193, n. 361.

265. Corpus, doc. núm. 40. Una de les còpies conservades (C) afegeix, després de la indicació de l'escrivà, que vuit persones més: Pedro Rodríguez, fill del comte Rodrigo [González de Lara], Gonzalo Rodríguez (o Ruiz) *lo Duc*; Pedro Rodríguez de Guzmán; Ordoño Garcés (o García); Blasco Romeu; Pedro *de Lazori* [de Arazuri?]; Blasco Maza, i Pero Ortiz (o Ortí), van prestar homenatge. Tanmateix, aquesta indicació no apareix a la que sembla la primera còpia (B) ni a la tercera (D). La veritat és que la majoria de personatges, quatre de castellans i quatre d'aragonesos, podrien perfectament haver estat presents a la signatura de l'acord. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXVIII; L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, III, lib. XVI, cap. I, i lib. XIX, cap. V; Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *La reconquista de Teruel*, «Teruel», 2 (1949), p. 143; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 520; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 192-193; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 122-123; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 792; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 61.

266. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 120.

267. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. XLIX; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 224-227.

268. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 120 i 643-648.

269. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 792.

si Pedro no volia abandonar el seu rei, no és Gonzalo Ruiz de Azagra, sinó Gonzalo Rodríguez de Bureba, fidel al rei castellà i proper als Lara.²⁷⁰ El comte Gómez —i no Gonzalo com proposa Julio González— era Gómez González de Manzanedo, emparentat també amb els Lara per mitjà de la seva esposa Milia Pérez de Lara.²⁷¹ Fins i tot el comte Ermengol VII —al qual no s'obliga a comprometre's a lliurar-se com a ostatge, segurament perquè no tenia sentit essent com ja era vassall d'Alfons el Cast— també estava estretament vinculat als Lara: els dos llinatges havien realitzat un doble casament creuat quan el pare d'Ermengol VII, Ermengol VI, s'havia casat en segons núpcies amb una Elvira Rodríguez de Lara, filla del comte Rodrigo González de Lara, que al mateix temps es casava, també en segones núpcies, amb la germana d'Ermengol VI, Estefania.²⁷² De fet, es podria apuntar la possibilitat que justament fos la posició del comte urgellenc, a cavall de tots dos regnes, la que facilités l'aproximació i l'acord.

Fins i tot els testimonis castellans mostren la gran influència que els Lara tenien en la cort d'Alfons VIII i el paper que sens dubte jugaren per tal que s'arribés a aquest acord.²⁷³ Per contra, sorprèn que entre els testimonis del rei Alfons el Cast no hi hagi cap aragonès —el bisbe de Saragossa, Pere de Torroja, era d'una família catalana, la mateixa del bisbe barceloní, Guillem de Torroja—. Podria ser que la pau amb el rei Llop no interessés als senyors aragonesos, més preocupats aleshores per acabar de controlar la vall de l'Ebre fins al peu del Sistema Ibèric i, per tant, poc amics de signar cap acord de pau amb el rei andalusí? Segons Zurita, els ordes militars havien dut a terme diverses campanyes pel Baix Aragó el 1169 —valls de l'Algars, el Matarranya i el Guadalop— i n'hi hauria de noves a finals de 1170, per les valls de l'Alfambra i el Guadalaviar, dirigides pel mateix monarca, malgrat l'acord.²⁷⁴ En desgreuge del rei d'Aragó, és probable que aleshores Alfons ja considerés terres pròpies tot el Baix Aragó, tal com havia deixat clar en l'acord de Sangüesa amb el rei navarrès, i que, per tant, no considerés que aquestes campanyes afectessin l'acord amb el rei Llop. Sí que devia prendre posicions, però, per fer front a la ingerència dels Azagra en les terres que considerava d'expansió pròpia del regne d'Aragó, tal com mostra que el març d'aquell mateix any 1170 donés les esglésies d'Albarrasí al bisbe de Saragossa.²⁷⁵ Naturalment, el rei Llop no devia estar d'acord amb la visió del Cast i potser d'aquí vindrien les «querimoniis» que s'esmenten a l'acord.

14. LA PAU VITALÍCIA AMB CASTELLA I EL CASAMENT AMB SANÇA DE LLEÓ

L'acord de pau amb el rei Llop via Castella no devia ser, però, més que un serrell de les negociacions que s'estaven duent a terme entre ambdós regnes aprofitant que el rei castellà anava a buscar la seva

270. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 451.

271. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 449-450; J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *El conde Gómez*, p. 57-59.

272. J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Casamientos de los condes*, p. 124-129; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 207-213. Les relacions familiars entre els Urgell i els Lara segueixen sent estretes en les generacions següents; sobre aquest aspecte, vegeu J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Casamientos de los condes*, p. 129-134.

273. En el preàmbul de l'acord, el rei castellà afirma que actua amb el consell dels pròcers de la seva cúria, però solament n'esmenta dos pels seus noms: l'arquebisbe de Toledo, Cerebruno, i el bisbe de Palència, Raimundo, justament dos prelats propers als Lara, sobretot en el seu enfrontament amb Ferran II per la tutela d'Alfons VIII; cf. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 499-503.

274. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. xxv i xxix. Miret no creia que el rei Alfons estigués de campanya els quinze mesos que afirmava Zurita, però sí que el troba, a finals de 1170, pel Baix Aragó, i per això no seria estrany que arribés a dirigir-se a les zones que la seva host o la dels senyors aragonesos i els ordes militars estaven atacant, o que com a mínim s'hi acostés; cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 268.

275. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, doc. 4, p. 105-106.

promesa, Elionor Plantagenet, filla d'Enric II d'Anglaterra i d'Elionor, duquesa d'Aquitània.²⁷⁶ De Sahagún, tots dos monarques passaren amb les seves corts a Saragossa i allà, el juny de 1170, Alfons, rei dels castellans, i Alfons, rei dels aragonesos, comte dels barcelonins i marquès de Provença, signaren un acord de pau i amistat per tota la seva vida —cosa que, tenint en compte que tots dos eren dos joves que no haurien arribat a la quinzena d'anys, volia dir molt de temps— i es comprometeren a ajudar-se mútuament contra tot cristià, exceptuat el rei d'Anglaterra [Enric II], al qual tots dos tenien com a pare. Si un dels dos trencava relacions amb un tercer, ho havia de notificar a l'altre per carta o per missatgers i aquest també hi trencaria.

En garantia de l'acord, el rei de Castella hi posà els castells de Nájera, Viguera, Clavijo, Ocón i Ágre-da, que lliurà al comte Nuño [Pérez de Lara] el primer, a Pedro Jiménez [de Cameros]²⁷⁷ els tres següents i el darrer a Gonzalo Portales,²⁷⁸ els quals els haurien de lliurar a Alfons el Cast si Alfons VIII incomplia l'acord. A més de ser-ho per aquests tres personatges, la pau fou confirmada pels comtes Gómez [González de Manzanedo] i Pedro [Manrique de Lara] i per Gonzalo Rodríguez [de Bureba], els germans Álvaro, Pedro i Fernando Rodríguez de Guzmán,²⁷⁹ Pedro Rodríguez, fill del comte Rodrigo [González de Lara],²⁸⁰ els germans Rodrigo i Pedro Gutiérrez,²⁸¹ els germans Gómez, Ordoño i García Garcés (o García) [de Aza],²⁸² Gonzalo Rodríguez *lo Duc*,²⁸³ Lope Díaz de Mena,²⁸⁴ García Ordóñez de Villamayor,²⁸⁵ Tello Pérez [de Meneses]²⁸⁶ i Lope López [de Haro], fill del comte Lope [Díaz

276. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 792-794.

277. Sobre Pedro Jiménez de Cameros, vegeu: José M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *La Casa de Cameros en Castilla y León durante el siglo XII*, «Archivos Leoneses», 49 (1995); I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, pàssim, especialment p. 207-212.

278. Sobre Gonzalo Portales o Portolés o Puértolas, vegeu I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, pàssim.

279. Sobre Fernando Rodríguez de Guzmán, vegeu: G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Orígenes familiares*; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 452-453.

280. Sobre Pedro Rodríguez de Lara, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 203-207.

281. Sobre els germans Pedro, Rodrigo i Álvaro Gutiérrez, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 454-456. Aquest autor no identifica Pedro Gutiérrez com a germà de Rodrigo i de l'aleshores difunt Álvaro Gutiérrez, tal com deixa clar l'acord.

282. Sobre els Aza, vegeu G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Orígenes familiares*. També podria ser que els germans fossin només Ordoño i García Garcés (o García), dels Aza, i que Gómez García fos Gómez García de Roa, també un Aza, però cosí dels anteriors; cf. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 442-445 i 463-464.

283. Sobre Gonzalo Rodríguez *lo Duc*, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 450.

284. Sobre Lope Díaz de Mena, vegeu Ignacio ÁLVAREZ BORGE, *El dominio del monasterio de Ibeas (Burgos) en la Edad Media (c. 1100 - c. 1350). Una aproximación*, a Gregorio del SER QUIJANO i Iñaki MARTÍN VISO (ed.), *Espacios de poder y formas sociales en la Edad Media. Estudios dedicados a Ángel Barrios*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 2007, p. 19-48, especialment p. 28-30.

285. Sobre García Ordóñez de Villamayor, vegeu: A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 479-480; Ignacio ÁLVAREZ BORGE, *Parentesco y patrimonio en la baja y media nobleza castellana en la plena Edad Media (c. 1200 - c. 1250). Algunos ejemplos*, «Anuario de Estudios Medievales», 39/2 (2009), p. 631-666; Carlos ESTEPA DÍEZ, *Las Behetrías castellanas*, I, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2003, p. 295.

286. Sobre Tello Pérez de Meneses, vegeu: A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 228, 455 i 478-479; S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 38, 107 (n. 17), 181, 199-200 i 331; Raquel ALONSO ÁLVAREZ, *Los promotores de la Orden del Cister en los reinos de Castilla y León. Familias aristocráticas y damas nobles*, «Anuario de Estudios Medievales», 37/2 (2007), p. 669-670 i 680; Clementina Julia ARA GIL, *Monasterio de Santa María de Matallana*, «Argaya. Revista de Cultura», 39 (2009), p. 7-24, especialment p. 8-9; Andrés BARÓN FARALDO, *Grupos y dominios aristocráticos en la Tierra de Campos oriental. Siglos X-XIII*, Palència, Diputación Provincial de Palència, 2006, p. 201-211; Guillermo CASTÁN LANASPA, *San Nicolás del Real Camino: Un hospital de leprosos castellano-leonés en la Edad Media*, Palència, Institución Tello Téllez de Meneses, 1984, p. 114-117; Francisco RUIZ GÓMEZ, *Los orígenes de las órdenes militares y la repoblación de los territorios de La Mancha (1150-1250)*, Madrid, CSIC, 2003, p. 146-148 i 163-167; Modesto SALCEDO TAPIA, *La familia Téllez de Meneses en los troncos de Castilla y Portugal*, Palència, Institución Tello Téllez de Meneses - Diputación de Palència, 1999, p. 60-67, 82-87 i 114-117; Margarita Cecilia TORRES SEVILLA-QUINONES DE LEÓN, *Linajes nobiliarios de León y Castilla: Siglos IX-XIII*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999, p. 150-157.

de Haro].²⁸⁷ Finalment, es preveu el cas que el rei d'Aragó se n'anés a Provença o fora dels seus reialmes; aleshores el castellà tindrà cura dels seus dominis.

Per la seva banda, Alfons el Cast posa com a garantia els castells de Fariza, Daroca, Aranda [de Moncayo], Epila i Borja, que es lliuren, respectivament, a Blasco Romeu, Pedro de Arazuri, Pero Ortiz, Ximeno d'Urreya (Urrea)²⁸⁸ i Blasco Maza, en les mateixes condicions que s'havien lliurat els castells castellans. A més d'aquests nobles, confirmen l'acord el comte de Pallars [Jussà] Arnau Mir, Pero de Castillazuelo, Pelegrín [de Castillazuelo?],²⁸⁹ Ximeno d'Artosiella, Galindo Ximénez [de Belchit], Artal [d'Alagón?],²⁹⁰ Galindo d'Anaya, Deusayuda, Fortún d'Estada, Guillem Ramon d'apifer, Ramon de Montcada, Guillem de Castellvell, Guillem de Santmartí, Guillem de Cervera i Guerau de Jorba. El document fou redactat per l'escrivà reial Sancho de Perarrua («Sancius de Petra Rubea»), de la cancelleria aragonesa.²⁹¹

És probable que en l'entesa entre els dos Alfons hi tingués un paper actiu el rei anglès, delerós de trobar suports que l'ajudessin a tranquil·litzar Aquitània i d'aquesta manera centrar-se en el seu enfrontament amb França. La infanta Elionor venia dotada amb la Gascunya, punt de fricció de l'anglès amb Navarra, assumpte que d'aquesta manera era traspassat al monarca castellà.²⁹² Si tenim en compte que aquest mateix any es resoldria la situació del Bearn a favor d'Alfons el Cast —i en contra d'altres possibles veïns, entre els quals el rei de Navarra—, podem veure en tot plegat una gran aliança castellanocatalanoaragonesoanglesa amb l'objectiu d'aïllar Navarra, Tolosa i, en darrer terme, França, molt llunyana per als dos Alfons, però ben propera —i contrària— als interessos d'Enric II.

L'acord entre els dos Alfons, per tant, s'ha de llegir en clau internacional, però també en clau interna. El fet que s'indiqui que l'aliança és contra tot cristià llevat del rei d'Anglaterra —sense cap indicació als musulmans— i que s'estableixi que quan un d'ells trenqui amb un tercer s'avisaran entre ells, apunta cap a una situació habitual als límits entre Castella, Navarra i Aragó: els cavallers i nobles que servien a diversos senyors a qui havien prestat vassallatge simultani, la qual cosa a voltes desembocava en homenatges contradictoris, així com en la pràctica relativament habitual, per part de tots els reis,

287. Sobre Lope López de Haro, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 208-210; José M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *La casa de Haro en León y Castilla durante el siglo XII. Nuevas conclusiones*, «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), p. 25; E. FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, *Relaciones del condado de Urgel*, p. 20.

288. Ximeno d'Urreya fou tinent de Borja, Daroca, Epila, Urreya i Terol; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

289. Pelegrín de Castillazuelo fou tinent d'Aïnsa, Alquèssar, Barbastre, Naval, Pertusa, Ontinyena, Pomar i Saragossa; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

290. Sobre l'alfères i signífer Artal d'Alagón, tinent de Pedrola, Alcanyis, Alagó, Borja i Taust, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 418-421 i 422; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim. Tanmateix, també podria tractar-se d'Artal de Foces; vegeu n. 325.

291. Corpus, doc. núm. 41. Diplomàticament, cal destacar que la còpia en pergami (B), aparentment coetània i que hauria d'haver estat la de referència, omet les signatures dels dos reis, que sí que apareixen al *Liber feudorum maior* i al *Liber Testamentorum* (C i D), la qual cosa indica que per a aquestes còpies s'usà un altre exemplar, actualment desaparegut. J. ZURITA, *Anales*, I, llib. II, cap. XXVIII; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, llib. XIX, cap. VI, p. 268; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 267; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 47; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 794-796; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 61-63. Sobre l'escrivà Sancho de Perarrua, vegeu: José TRENCHS ÒDENA, *Notarios y escribanos de Alfonso II (1154-1196): datos biográficos*, «Saitabi», 28 (1978), p. 15-16; J. TRENCHS ÒDENA, *Los escribanos de Ramón Berenguer IV*, p. 10.

292. Martín ALVIRA CABRER i Pascal BURESI, «Alphonse, par la grâce de Dieu, Roi de Castille et de Tolède, Seigneur de Gascogne». *Quelques remarques à propos des relations entre Castellans et Aquitains au début du XIIIe siècle*, a Philippe SÉNAC (ed.), *Aquitaine-Espagne (VIIIe-XIIIe siècle)*, Poitiers, Centre d'Études Supérieures de la Civilisation Médiévale, 2001, p. 221. Cal tenir present, tanmateix, que no s'ha conservat cap document oficial que provi l'existència d'aquest dot; només la *Chronica latina regum Castellae* esmenta que el rei d'Anglaterra l'hauria promès al de Castella arran del casament; cf. M. ALVIRA CABRER i P. BURESI, «Alphonse, par la grâce de Dieu», p. 221, n. 2.

d'acollir vassalls rebels d'altri. De tot plegat, n'hi ha exemples abundants. Un dels garants de l'acord de Sahagún, per exemple, havia estat el comte d'Urgell, amb interessos tant a Catalunya com a Castella i, sobretot, a Lleó. Entre els garants de l'acord de Saragossa hi trobem Pedro de Arazuri, un cavaller navarrès a qui Alfons el Cast lliurà el castell de Daroca, però que després serviria a Alfons VIII, de qui en 1174 rebia la tinença de Calahorra.²⁹³ No eren, ni de lluny, casos aïllats.

De Saragossa, on esperaren l'arribada de la filla d'Enric II d'Anglaterra, les dues corts es traslladaren a Tarassona, on, el setembre de 1170, tingué lloc l'enllaç matrimonial.²⁹⁴ És probable que s'aprofités l'ocasió per a planificar o avançar en les negociacions per al futur casament d'Alfons el Cast amb la infanta Sança de Lleó, filla d'Alfons VII i la seva segona esposa, Riquilda de Polònia, i, per tant, tia d'Alfons VIII de Castella, però també germana de Ferran II de Lleó. El casament tindria lloc quatre anys més tard, en 1174. S'acomplia, així —aparentment—, allò acordat per Ramon Berenguer IV i Alfons VII a Lleida.²⁹⁵ Tanmateix, potser es tracta més d'un miratge que altra cosa, ja que el matrimoni amb Sança de Lleó, així com en general l'apropament a Castella i Lleó, era motivat per un context polític precís, que va fer abandonar a Alfons la inicial aproximació a Navarra.

La campanya de Provença havia empobrit el rei, que havia hagut de ressuscitar el bovatge. Els barons catalans estaven a un pas de la revolta —de fet, no acudiren ni al seu adobament com a cavaller ni a les seves noces—. ²⁹⁶ Alfons necessitava, per tant, una frontera occidental tranquil·la i fins i tot una de meridional que no li provoqués maldecaps, sobretot tenint en compte que la situació a Occitània, malgrat la mediació d'Enric II, era lluny de solucionar-se.²⁹⁷ Acostar-se a Castella i Lleó sembla la millor opció i aparentment pel costat castellà hi havia bona receptivitat, tal com mostren la mediació castellana en la pau amb el rei Llop i el tractat de Saragossa d'ajuda mútua —impulsat pel rei d'Anglaterra, el mateix que en 1173 féu de mediador perquè Ramon V de Tolosa i Alfons el Cast arribessin a una solució pacífica del seu contenciós—. ²⁹⁸ Per tal de consolidar l'acostament, el casament amb Sança no es podia deixar a l'atzar: el seu esponsalici serà un dels més importants assignats pels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó.²⁹⁹

El 18 de gener de 1174, a Saragossa, Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, féu donació *propter nuptias* o esponsalici a la seva promesa (*sponse*) Sança, reina, a qui farà la seva muller (*uxorem*), dels castells i viles de Monclús, Barbastre, Pomar, Tamarit [de Llitera], Naval, Saidí, Mequinensa, Boleya (Bolea), Quart (Cuarte), Tierz, Pina [d'Ebro] (Pina de Ebro)³⁰⁰ —quan sigui alliberat de la penyora que hi té Pedro de Arazuri—, Mediano —quan sigui alliberat de la penyora que hi té Ximeno d'Artosiella—, Almonecir [de la Cuba o de la Sierra?] (Almonacid de la Cuba o de la Sierra?) i Alfamén, a Aragó, amb els seus termes i pertinences, i de Tarragona —amb tot el que hi té per l'arquebisbe Guillem i l'església de Tarragona—, Siurana, Tortosa, Ascó, Castellans, Almenar, Camarasa,

293. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 451-452.

294. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 268. Alfons el Cast actuà com a testimoni en l'acta de donació de les arres d'Alfons a Elionor; ACA, C, perg. Alfons I, núm. 99.

295. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 354-355.

296. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445.

297. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 63-76.

298. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 70.

299. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445.

300. Tradicionalment s'ha considerat que *Pinam* era Pina d'Ebro, a la comarca aragonesa de Ribera Baixa d'Ebre; tanmateix també podria tractar-se del lloc i castell d'A Peña (La Peña), a l'actual municipi d'As Penyas de Riglos (Las Peñas de Riglos), a la comarca de la Plana d'Osca, cosa que encaixaria amb les tres poblacions lliurades tot just abans: Boleya, Quart —a tocar de la ciutat d'Osca— i Tierz, totes en aquesta comarca.

Cubells, Cervera, Tàrrega, Manresa,³⁰¹ Santpedor, Vilafranca [del Penedès], Avinyó [Avinyonet del Penedès] i l'Arboç —tots tres al Penedès—, Montblanc amb la Riba —amb la penyora que hi té Gue-rau de Jorba—, Gavà, Sant Feliu [de Llobregat], Viladecans, Terrassa, Caldes [de Montbui], Vilamajor, Moià, amb tot el que el rei té a Vic, Osor, Caldes [de Malavella], Llagostera, Palafrugell, Besalú amb la seva vila i la dominicatura que el rei hi té, així com els prats que són sobre el monestir [de Santa Maria] d'Arles, al comtat de Barcelona, tot amb els seus termes i adjacents. També hi inclou tot el comtat de Rosselló que té després de la mort del comte Girard [II], i Lagunarrota, a l'Aragó —aquests dos darrers llocs foren afegits per una altra mà al final del document—. Ho rebia tot mentre visqués i, si el rei la premoria —hi hagués fills o no—, ho tindria vitalíciament sempre que no es tornés a casar; en morir o en tornar-se a casar tot revertiria en qui succeís el rei Alfons.

La donació fou subscripta pels dos legats apostòlics: el diaca-cardenal de Santa Maria *in Cosmedin* Jacint —Giacinto Bobone Orsini, el futur Celestí III—³⁰² i l'arquebisbe de Tarragona Guillem [de Torroja], i per Berenguer [de Barcelona], abat de Montaragó, fra Arnau de Torroja, mestre del Temple per a la Provença i Espanya, i els bisbes Arnau [de Preixens] d'Urgell, Pedro [de París] de Pamplona, Ponç [de Monells] de Tortosa, Pere [de Redorta] de Vic, Juan [Frontín] de Tarassona, Guillem [de Monells] de Girona, Bernat [de Berga] de Barcelona i Guillem [Pere de Ravidats] de Lleida. Redactà el document l'escrivà reial Bernat de Caldes.³⁰³

Es tractava d'un esponsalici realment valuós, ja que incloïa, salvant els drets d'altres senyors, llocs tan importants com Barbastre, Tarragona o Tortosa,³⁰⁴ a més de tot el comtat de Rosselló, que no feia ni dos anys que s'havia incorporat als dominis del comte de Barcelona i rei d'Aragó.³⁰⁵ Un esponsalici d'aquestes característiques hauria convertit la reina Sança en un dels principals senyors del regne, però tanmateix sembla que tot aquest patrimoni no escapà en cap moment a la gestió del rei.³⁰⁶ Com que cal suposar que aquesta circumstància ja es devia preveure a l'hora de concedir-lo, darrere una concessió tan generosa solament hi podia haver la necessitat de dotar Sança com corresponia a la filla d'un emperador, és a dir, satisfer les expectatives que el seu germà, el rei de Lleó, i el seu nebot, el rei de Castella, devien tenir. Des de la perspectiva del rei d'Aragó es tractava també d'una inversió i, de fet, el matrimoni amb Sança va facilitar l'entesa amb Ferran II i, en menor mesura, amb Alfons VIII, tot i que la devoció que Sança sentia pel seu nebot castellà a voltes enfrontà rei i reina.³⁰⁷

Al mateix temps que es casava, Alfons I fou adobat cavaller,³⁰⁸ un ritu iniciàtic que assenyalava el pas del guerrer a la vida adulta, igual que el matrimoni simbolitzava el pas de la joventesa a l'edat adulta. Alfons, que ja tenia setze anys, podia a partir d'aleshores començar a actuar per ell mateix com a rei

301. Tradicionalment s'ha considerat que es tractava de Manresa; tanmateix, *Manresanam* també podria fer referència a la Torre de la Manresana, a mig camí de Tàrrega a Santpedor i que va donar nom a dos llocs veïns, un actualment als Prats de Rei, a l'Anoia, i l'altre a l'actual municipi de Sant Ramon, a la Segarra.

302. Salvador MIRANDA, *The Cardinals of the Holy Roman Church*, <<http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1144.htm>> (consulta: 15 juny 2015).

303. Corpus, doc. núm. 43. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VII, p. 275; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 158-159; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445. Sobre l'escrivà Bernat de Caldes, vegeu J. TRENCHS ÒDENA, *Notarios y escribanos*, p. 8-9.

304. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445.

305. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 67-68; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 329-332.

306. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445.

307. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 356-359 i 445-447.

308. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 201-202.

d'Aragó i comte de Barcelona. La reina Peronella havia mort l'octubre anterior,³⁰⁹ el senescal Guillem Ramon també, i el 1174 moria l'arquebisbe de Tarragona, Guillem de Torroja,³¹⁰ els principals suports del rei nen, que n'havien dirigit la regència. De fet, Ubieta apunta que potser la mort a finals de 1173 de la reina Peronella accelerà el casament com una via perquè el jove Alfons arribés a la majoria d'edat.³¹¹

El matrimoni amb Sança reblava l'aliança amb Castella de 1170 i també enfortia la relació amb Lleó.³¹² Indirectament, també es consolidaven les bones relacions amb Anglaterra, ben activa aleshores a Occitània. A més, les relacions amb Portugal s'enfortien amb el casament, aquell mateix any, de la infanta Dolça, germana del rei Alfons, amb l'infant Sanç de Portugal, el futur rei Sanç I.³¹³ En aquest context, qui quedava aïllat era el rei Sanç VI de Navarra, de manera que es renovaren les hostilitats entre aragonesos i navarresos. Un nou atac de Sanç a la frontera d'Aragó fou respost per Alfons amb una incursió per Navarra, on destruï el castell de Milagro.³¹⁴ Pel poc temps que hi esmerça Alfons, sembla que més que una guerra oberta entre tots dos regnes ens trobaríem davant d'una més de les escaramusses que es produïen a un costat i a l'altre de la frontera comuna.

El fet és que, solucionat aquest episodi navarrès i ben travades les relacions amb tota la resta de veïns occidentals —Portugal, Lleó, Castella i Aquitània-Anglaterra—, el rei Alfons va poder-se centrar en els assumptes occitans, que l'entretingueren durant els anys següents.³¹⁵ Ara bé, restaven assumptes pendants entre Castella i Aragó que anirien apareixent al llarg del regnat d'ambdós monarques.

15. LA PRESA DE CONCA I LA DEFINITIVA DESAPARICIÓ DEL *REGNUM CÉSARAUGUSTANUM*

Aprofitant una pausa en els conflictes occitans després de la Pau de Tarascó i la rendició dels nicards,³¹⁶ Alfons va reprendre la política peninsular. El juny de 1177 Alfons el Cast, Alfons VIII i Ferran II

309. Corpus, doc. 42. Tot i que Zurita va datar el dia de la redacció del testament —i de la mort— de la reina Peronella en 1173 (cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. xxxii), opinió seguida per la majoria, Bofarull ho data tot en 1174, que correspondria a l'any 37 del regnat de Lluís el Jove (cf. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, 2, p. 191; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 82), circumstància que ja va fer notar Miret. Aquest, tot i que data la notícia en 1173, s'admira que Alfons no acudís a Barcelona essent com era a Lleida quan hauria mort la seva mare (cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 277-278). Per contra, entre setembre i octubre de 1174 no localitza el jove rei, que hauria passat de Taust i Graus, on era a l'agost, a Perpinyà, a finals de novembre; potser el silenci es correspondria amb una estada de dol a Barcelona? Sigui com sigui, cal tenir present que, si fos correcta la datació en 1174 proposada per Bofarull, la relació de causa a efecte entre la mort de la reina i el casament del rei Alfons (cf. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 201-202) es trencaria.

310. J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 82.

311. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 201-202; vegeu, tanmateix, n. 309.

312. Cap a 1170 hi ha una sèrie de canvis que modifiquen els sistemes d'aliances basats en estratègies matrimonials, de manera que una nova teoria política inspirarà els sistemes d'aliança polítics. Les disposicions generades entre 1170 i 1179 per la cort castellana d'Alfons VIII i catalanoaragonesa d'Alfons el Cast mostren aquest canvi sobre el model feudal establert per Ramon Berenguer III i Alfons VII en 1128. Els acords, a partir d'aquest moment, començaran a tenir un caire més modern i evolucionaran cap al món cortesà d'un segle després. Els principis feudals assentats en estratègies familiars lligades a un sistema de parentiu es transformen en principis de caire principesc i cortesà.

313. *Chronica Gothorum*, a *Portvgaliæ Monvmenta Historica, serie Scriptores*, I, Lisboa, 1856 (reed. Kraus Reprint Ltd., Nendeln, 1967), p. 16: «Era MCCXII nupsit Rex Sancius cum filia D. Raymundi Comitis de Barcinona Donna Dulcia, sorore Regis Aragonensis D. Alfonsi, anno Regni patris eius XLVIII»; A. UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal*, p. 38; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 357-358.

314. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. xxxii; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 390-391; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 82-83. Zurita datava aquesta campanya en 1173, data que Miret corregeix a 1174, més coherent amb l'itinerari del rei, tot i que amb reserves.

315. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 72-82.

316. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 72-77.

es reuniren a Tarassona.³¹⁷ Allà degueren concretar la participació del Cast i de Ferran II en la presa de Conca, que Alfons VIII ja havia començat.³¹⁸ Arran d'aquestes negociacions i de la participació del Cast en la conquesta, els dos Alfons signaren un nou acord que confirmava els pactes antics entre ambdós regnes, tot i que modificant-ne alguns detalls significatius. El pacte fou signat l'agost de 1177 «in obsidione super Concam» i, tot recordant les grans bondats que aporta la pau i les desgràcies que neixen de la discòrdia, Alfons, rei de Castella, i Alfons, rei d'Aragó, hi confirmen amb l'assentiment dels seus prínceps i barons les convinences que havien signat anteriorment i convenen que s'ajudaran contra tothom, cristià o sarraí, exceptuat el rei Ferran [II de Lleó] i que tindran pau o guerra comunament, tal com està establert en les seves convinences. Seguidament acorden que cadascun d'ells tingui lliurement i posseeixi tranquil·lament allò que en aquell mateix moment tenen i que cap dels dos pugui exigir res a l'altre per cap raó que aparegui a les convinences fetes entre els seus predecessors. Els dos monarques confirmaren l'acord sobre els evangelis, en presència, pel regne de Castella, dels comtes Pedro [Manrique de Lara] i Gonzalo [de Marañón], alferes,³¹⁹ i de Rodrigo Gutiérrez, majordom, Pedro Rodríguez, fill del comte [Rodrigo González de Lara], Pedro de Arazuri, Pedro Gutiérrez, Gonzalo Copelín,³²⁰ Suero Peláez i molts altres («et alii quamplures»), mentre que pel regne d'Aragó hi foren Berenguer [de Vilademuls], arquebisbe de Tarragona,³²¹ Pere [de Torroja], bisbe de Saragossa, Hug [III] de Mataplana, Ponç de la Guàrdia,³²² Sancho de Huerta,³²³ Ferrando de Daroca,³²⁴ Artal de Foces³²⁵ i molts d'altres. L'acord fou escrit per l'escrivà Miguel, per manament d'ambdós reis.³²⁶

L'acord no deixaria de ser una renovació dels pactes anteriors si no fos per la segona clàusula, que allibera Alfons el Cast de tota dependència de Castella pels seus dominis, amb referència implícita al *regnum Cesaraugustanum*, el qual teòricament, per l'Acord de Nájima, el Cast el tenia pel rei Al-

317. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 402-403; J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 115-116 i 452; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 74 i n. 58. Miret, que documenta Alfons a Tarassona just un any després, apuntava la possibilitat que el col·loqui tingués lloc aleshores. Tanmateix sembla versemblant que estant el rei castellà assetjant Conca des de la primavera (J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 400-401), convoqués el seu oncle i el seu cunyat tot cercant-ne l'ajuda —a més d'intentar resoldre les qüestions pendents entre Castella i Lleó—; cf. J. GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 115-116.

318. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 400-401; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, pàssim, però especialment p. 182.

319. Alguns autors havien desenvolupat la inicial d'aquest comte i alferes com García (F. MIQUEL ROSELL, *Liber feodorum maior*, 1, p. 47-48, doc. 33; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 111-112, doc. 10; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 98; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 330-331, doc. 239), però ja Julio González es va adonar que l'alferes era el comte Gonzalo de Marañón (J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 473-474, doc. 288). Sobre aquest personatge, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, pàssim, però especialment p. 175.

320. Sobre Gonzalo Copelín, vegeu J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 414-416.

321. F. Miquel Rosell i J. González (vegeu n. 319) anomenen Bernat l'arquebisbe tarragoní, però aquells anys ocupava la seu arquebisbal Berenguer de Vilademuls.

322. Sobre Ponç de la Guàrdia o de Saguàrdia, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 194.

323. Sobre el majordom reial Sancho de Huerta, tinent de Rodellar, Daroca i Labata, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 366-367; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

324. Probablement es tracta de Fernando Ruiz de Azagra, germà de Pedro Ruiz de Azagra, primer senyor d'Albarrasí, tot i que en aquelles mateixes dates Daroca estava en mans justament del seu germà; cf. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 47-48 i 79-80. Potser la ciutat els fou lliurada a tots dos conjuntament? Tanmateix també podria tractar-se d'un altre personatge; vegeu *infra* n. 432.

325. Sobre Artal de Foces, vegeu Gregorio GARCÍA CIPRÉS, *Los Foces, ricos-hombres de Aragón*, «Linajes de Aragón», 6 (1915), p. 421-436, especialment p. 423.

326. Corpus, doc. núm. 44. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. xxxv; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VII, p. 279; L. de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica*, III, lib. III, p. 143-144; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 112-113; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 180-183; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 98; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 811-813.

fons VIII com a successor del seu pare Sanç el Desitjat. Tradicionalment, s'ha vist sovint aquest punt com una liberalitat del monarca castellà, en agraïment a l'ajut prestat pel Cast en la presa de Conca³²⁷ —encara no aconseguida, ja que no cauria en mans castellanès fins a mitjan setembre—. ³²⁸ Tanmateix, cal situar la campanya de Conca en el seu context. L'expedició contra Conca marcava l'inici d'una política andalusina activa per part del jove monarca castellà, a la qual no havia arribat sinó després d'una dinàmica d'arranjament dels assumptes pendents amb els seus veïns cristians. Entre 1174 i 1175 havia endreçat les relacions amb Lleó i Aragó, com hem vist; la primera meitat de 1176 la dedicà a afavorir els nobles castellanès i els ordes militars³²⁹ i, segurament arran d'una incursió dels dos Alfons a Navarra, durant la qual prengueren el castell de Leguín, l'estiu de 1175,³³⁰ el castellà aconseguí de Sanç VI, el 25 d'agost de 1176, un pacte pel qual tots dos acceptaven l'arbitratge del rei Enric II d'Anglaterra per tal de resoldre les diferències que tenien, lliurant-se mútuament com a garantia diversos castells i establint una treva mútua de set anys.³³¹ En pocs anys, per tant, Alfons VIII havia regularitzat les relacions amb els veïns cristians i, aprofitant que el califa almohade s'havia traslladat al Magrib,³³² va poder planificar la represa de l'expansió castellana i ho va fer per Conca. Aquesta ciutat tenia un evident interès per al rei castellà, que ja controlava Priego, Huete i la senyoria de Molina de Aragón: Conca tancava pel flanc sud-occidental qualsevol possible expansió de la senyoria d'Albarrasí, en mans del navarrès Pedro Ruiz de Azagra. Ara bé, malgrat que la posició d'Alfons VIII s'estava reforçant interiorment i internacionalment, per a la conquesta li va caldre el suport actiu dels reis Ferran II i Alfons el Cast, així com va haver de seguir afavorint els principals nobles del regne per tal d'assegurar-se'n la col·laboració.³³³ Cal no oblidar que el fet d'escollir com a línia d'expansió el flanc oriental, és a dir, en direcció a València, es podia interpretar des de la Corona d'Aragó gairebé com una amenaça als acords signats per Ramon Berenguer IV i Alfons VII pels quals València —del Xúquer fins al regne de Tortosa—,³³⁴ Dènia i Múrcia eren territoris d'expansió dels catalanoaragonesos. En aquest sentit, un altre aspecte que planteja dubtes és si Alfons el Cast acudí a Conca en tant que vassall d'Alfons VIII o «per pròpia iniciativa».³³⁵ La veritat és que les relacions entre els dos Alfons semblen fluides, amistoses i entre iguals, si tenim en compte la mediació castellana en la pau amb el rei Llop, l'acord de Saragossa de 1170 o el casament amb la infanta Sança, en els quals no apareix cap rastre de dependència vassallàtica entre ambdós mo-

327. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VI, § V, p. 45: «En este cerco para Castilla se ganó Cuenca y para Aragón la libertad. Porque el Rey de Castilla en gratificación de la asistencia y socorro en él levantó á perpétuo al de Aragón el homenaje y reconocimiento hecho por su padre el conde D. Ramón al emperador D. Alfonso VII y que había renovado á su hijo D. Sancho el Deseado.»

328. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 403-404; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 318.

329. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 181.

330. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXIII; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 394; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 797-802.

331. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 802-811, i II, doc. 265 i 267; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 69-74; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 181-182; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 42-43; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 448-454; José Ángel LEMA PUEYO, *Transcripción y traducción del Pacto Convenio* <<http://www.nabarralde.com/dok/agiriak/A101.pdf>> (consulta: 12 maig 2015). El març de 1177, els delegats d'ambdós reis es presentaren a la cort anglesa i el 16 d'aquell mes Enric II Plantagenet emeté un laude arbitral pel qual intentava resoldre els conflictes sobre la pertinença territorial i els límits fronterers d'ambdós regnes; J. Á. LEMA PUEYO, *Transcripción y traducción*.

332. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 182.

333. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 182.

334. Conca es troba a les aigües del Xúquer, en una península entre aquest riu i el Huécar; tanmateix és evident que el Tracat de Tudilén no es caracteritza per la precisió geogràfica, ja que els tres territoris andalusins afectats hi són esmentats d'una manera ben indeterminada; vegeu *supra*. Vegeu també: J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 83; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 180.

335. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934, p. 163-164; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 83.

narques, però també és ben cert que l'assumpte no s'havia oblidat, com mostra l'Acord de Conca i com s'acabarà de mostrar dos anys més tard a Cazola. Alfons el Cast ajuda el castellà a Conca —i abans en la campanya contra Navarra— per l'obligació que hi té pel *regnum Cesaraugustanum* o per amiatat? O, més versemblantment, perquè li interessa, fins i tot pensant en un intercanvi de Conca per la «llibertat» pel regne de Saragossa?³³⁶ És molt significatiu que, acabat el setge de Conca, Alfons el Cast marxés amb la seva host fins a Llorca —un dels llocs que havien quedat exclosos en els tractats dels seus avantpassats!— a reclamar, segons Zurita, que el senyor de Múrcia, que li era vassall, li pagués el tribut.³³⁷ Estava Alfons «marcant» el territori enfront dels avenços castellans a Conca? El que sembla força evident és que el record de Tudilén era present i que el rei d'Aragó tenia clar que calia corregir aquella situació. L'oportunitat es presentà dos anys més tard, a la frontera castellanoaragonesa.

16. EL GRAN ACORD DOBLE DE CAZOLA

Els dos anys següents el rei Alfons els passà entre Aragó i Catalunya,³³⁸ fins que a mitjan març s'acostà a la frontera d'Aragó amb Castella. D'allà creuà al regne veí, al lloc de Cazola,³³⁹ on va tenir col·loqui amb el seu homòleg castellà.³⁴⁰ Les negociacions es plasmaren en dos documents signats el mateix dia, 20 de març de 1179, i que tractaven, cadascun d'ells, els dos temes que els havien reunit: les relacions amb el regne de Navarra i les zones de futura conquesta a l'Àndalus.

El primer acord,³⁴¹ signat per Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i per Alfons, rei de Castella, és una concòrdia, pacte i amiatat perpètua entre ambdós, que renova tots els pactes i les convinences anteriors, especialment els relatius al rei de Navarra i la seva terra, i pel qual tots dos es comprometen a ajudar-se l'un a l'altre en persona i amb les seves terres i homes contra tot-hom, cristià o sarraí, i especialment contra el rei de Navarra. El rei Alfons el Cast es compromet, a més, que de la propera festa de Sant Miquel —29 de setembre— en un any l'ajudarà en persona i amb els seus homes i la seva terra contra el rei de Navarra, mentre que Alfons de Castella es compromet al mateix de la propera Pasqua —1 d'abril— en un any. S'especifica que, fora d'aquests terminis, no estan obligats a ajudar-se. Quan el rei de Castella pugui recuperar la seva terra que li té presa el rei de Navarra, el rei d'Aragó lliurarà al castellà la seva part de Leguín i Portilla. Convenen també que, passats els terminis que s'han imposat, cap dels dos no signarà pau o treva amb el rei de Navarra sense el vistiplau de l'altra part, de la mateixa manera que tampoc no faran cap pau o treva amb cristians o sarraïns l'un sense l'acord de l'altre. Els acords són jurats sobre els evangelis pels dos monarques, i també els juraren,

336. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 163-164; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 83.

337. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXV; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 403-404; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 83, que dubta de la veracitat d'aquesta expedició.

338. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 404-410.

339. Zurita, que situava a principi d'aquell any una expedició a Morvedre, va suposar que *Cazola* era a Andalusia (J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXVII), i això va dur a identificar aquest lloc amb Cazorla (R. CHABÁS, *Episcopologio valentino*, I, p. 316-317), però ja Miret va demostrar que aquesta expedició no va existir i que el rei, des de gener d'aquell any, va romandre al regne d'Aragó i que al març el trobem a Fariza, a tocar de la frontera amb Castella (J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408). Després, Julio González va identificar encertadament Cazola amb un lloc entre Fariza i Huerta, a tocar de la calçada de Medinaceli (J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 814). Tot i així, alguns autors encara dubten sobre la situació del lloc, a Andalusia o a Castella, i sobre l'existència o no d'una ràtzia prèvia al col·loqui; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 84-85.

340. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXVII; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408.

341. L'ordre és arbitrari, ja que els dos acords foren signats el mateix dia i res no permet deduir quin precedí l'altre; tanmateix, per tal d'establir algun criteri, seguim l'ordre en què apareixen al *Liber feudorum maior*.

per la part del rei de Castella, Pedro de Arazuri, Gómez García [de Roa], alferes del rei,³⁴² i Tello Pérez [de Meneses], mentre que de part del rei d'Aragó juraren Sancho de Huerta, majordom reial, i Artal d'Alagón, alferes reial, i el bisbe de Saragossa, Pere [de Torroja], afirmà que era cert («affirmavit in sua veritate»).

Després dels juraments es matisen els acords anteriors tot recordant que, en aquella trobada («colloquio»), en aquell dia i en aquell lloc, el rei d'Aragó convingué al rei de Castella que aquest podia donar els castells de Leguín i Portilla —s'entén que al rei de Navarra— si era per recuperar les seves terres i a això el rei d'Aragó no s'hi podia oposar, però que aleshores el rei d'Aragó no hauria de retornar la part dels predits castells al rei de Castella. Així mateix, acorden que el rei de Castella no pugui donar cap altra terra o heretat o honor per tal de recuperar la seva terra, excepte els dos castells esmentats i, si vol donar diners, que els pugui donar. Finalment, també convenen que, si alguna vegada es poden lucrar de les terres del rei de Navarra, dividiran els guanys a meitat, així com si aconseguissin prendre tot el regne de Navarra abans que el rei de Castella donés els dos castells, aleshores tot el regne i ambdós castells serien dividits a meitats, tal com es conté en les convinençes ja signades. La carta fou redactada per *maestro* Gerardo, notari del rei de Castella.³⁴³

Aquell mateix dia ambdós monarques signaren una altra convinença «super divisione tere Yspanie», és a dir, sobre la divisió de les terres de l'Àndalus. En aquest document, Alfons, rei de Castella, concedeix a Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, que ell i els seus successors tinguin lliurement València i tot el regne de València amb totes les seves pertinences, poblades o ermes, Xàtiva amb totes les seves pertinences i Biar amb tots els seus termes i tota la terra que hi ha del port de Biar cap a Xàtiva, València i Dénia, i també Dénia amb totes les seves pertinences des de l'esmentat port fins al mar per Calp, tot especificant que reconeix a Alfons, rei d'Aragó, tots els castells i viles, ermes i poblades, a l'interior d'aquests regnes i els seus termes.

Per la seva banda, Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, reconeix a Alfons, rei de Castella, i als seus successors que tindran lliurement tota la terra d'Espanya [l'Àndalus], erma i poblada, més enllà de l'esmentat port de Biar, amb tots els seus castells i viles i amb totes les seves pertinences.

La divisió s'estableixen per a ells i els seus successors a perpetuïtat i es comprometen a no disminuir o prendre res del que li correspon a l'altre ni posar-hi cap impediment.

Signen l'acord els dos reis i actuen com a testimonis, de part del rei de Castella, el comte Pedro [Manrique de Lara], Pedro Ruiz de Azagra, Pedro de Arazuri, Gómez García [de Roa], Pedro Rodríguez de Guzmán, Tello Pérez [de Meneses], García Portales (o Portolés o Puértolas), Martín Ruiz de Azagra,³⁴⁴ Suero Peláez, Raimundo Peláez i García Muñoz, i de part del rei d'Aragó, Pere [de Torroja], bisbe de Saragossa, Arnau de Torroja, mestre de la Milícia del Temple, Pero de Castellazuelo, Blasco Romeu, Arnau de Ponts, Artal d'Alagón, alferes reial, Sancho de Huerta, majordom, Miguel de Santa Cruz,³⁴⁵

342. Sobre l'alferes reial Gómez García de Roa, vegeu: G. MARTÍNEZ DíEZ, *Orígenes familiares*; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 227, n. 50.

343. Corpus, doc. núm. 45. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. XXXV; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, p. 283-284; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 812-816; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 192-195.

344. Sobre Martín Ruiz de Azagra, vegeu M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 36.

345. Miguel de Santa Cruz fou tinent de Belchit, Mont Albán (Montalbán), Borja, Epila, Calataiud, Daroca, Terol, Magallón i Fariza; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

Berenguer d'Entença,³⁴⁶ Pero de Sant Vicent,³⁴⁷ Fortún de Bergua³⁴⁸ i García [Ortiz?] d'Albero.³⁴⁹ El document fou escrit per Berenguer de Parets [escrivà del rei d'Aragó].³⁵⁰

A Cazola es va renegociar allò que s'havia acordat a Tudilén feia un quart de segle, però aquesta vegada s'emeteren dos documents: un acord de pau i amistat que, en el fons, era un pacte d'agressió contra Navarra, i un acord de repartició de les zones de futura conquesta a l'Àndalus. No és probable que aquest fet fos fruit de l'atzar, tal com demostra la vida de cadascun dels acords, efímera la del primer, llarga la del segon.

Com s'ha vist, l'acord de pau i amistat contenia un compromís per atacar el regne de Navarra, que sembla que seria la seva principal raó de ser. De fet, aquest acord, tot i entroncar amb el de Tudilén, en què s'establí la futura repartició del regne navarrès, estava molt més relacionat amb la política recent d'Alfons VIII. No feia ni dos anys que els dos Alfons havien signat un acord de pau i ajuda mútua, al setge de Conca; per tant, és evident que l'objectiu de l'acord no podia ser l'amistat mútua, aparentment sòlida, sinó que el que se cercava era amenaçar Navarra amb una campanya conjunta. Ara bé, no era cap secret que Alfons VIII, després de la campanya contra el castell de Leguín —pres amb la col·laboració d'Alfons el Cast, que en retenia la meitat—, havia obert una via de diàleg diplomàtic amb Sanç VI en 1176 en sol·licitar ambdós reis l'arbitratge d'Enric II d'Anglaterra per tal de resoldre els conflictes fronterers mutus. L'arbitratge s'havia clos en un laude arbitral emès per Enric II el març de 1177, és a dir, just abans que els dos Alfons es trobessin al setge de Conca. El laude no fou acceptat per cap de les dues parts, però va establir un precedent d'acord.³⁵¹ Alfons el Cast, per tant, ho havia de saber i, tot i així, s'avingué a pactar amb Castella una nova campanya contra Navarra que havia d'iniciar Castella la Pasqua tot propera —l'1 d'abril següent— i a la qual s'havia de sumar la Corona d'Aragó molt més tard, a partir del 24 de setembre —festivitat de Sant Miquel—. A l'acord encara s'esmenta —en un breu apunt final— la repartició a meitat de les futures conquestes, però resta clar que el que s'està fent és amenaçar Sanç VI amb una nova campanya i fixant les condicions per tal de no complir l'amenaça: arribar a un acord de delimitació de fronteres jugant amb les bases dels dos castells de Leguín i Portilla. Alfons VIII ho tenia clar, perquè solament tardà vint-i-sis dies a arribar a un acord amb Sanç VI. Ambdós sobirans es reuniren entre Logronyo i Nájera el 15 d'abril i, sobre la base del laude anglès, fixaren el retorn a Castella dels llocs de la Rioja encara en mans navarreses, mentre es fixaven les fronteres a la zona alabesa i s'intentaven resoldre els drets que ambdós monarques pretenien tenir en territoris de l'altre.³⁵² Els castells de Leguín i Portilla, simpto-

346. Berenguer d'Entença fou tinent de Borja, Calataiud, Fariza, Saragossa, Zuera i Alfacharín (Alfajarín); cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

347. Sobre Pero de Sant Vicent, alferes i tinent de Pertusa, Berbegal, Boltanya, O Elsón (Olsón), Castellón de Sobrarbe i Velilla, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 417-418; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

348. Sobre Fortún de Bergua, vegeu J. F. UTRILLA UTRILLA, *Linajes aristocráticos aragoneses*, p. 867-869.

349. García d'Albero fou tinent d'Aranda i Ricla, segurament el mateix personatge que García Ortiz, tinent d'Aranda, Ricla i Fuents; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

350. Corpus, doc. núm. 46. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXV; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, p. 283; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408; S. CARRERAS ZACARÉS, *Tratados entre Castilla y Aragón*, p. 17-19; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 204-206; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 812-816; J. VENTURA, *Alfonso el Cast*, p. 192-195; Vicente CASTELL MAIQUES, *Los obispos de Segorbe-Albarracín en la conquista de Valencia y su reino. Identificación de un obispo desconocido: Pedro Ginés (¿1215-1223?)*, a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 365-400. Sobre l'escrivà Berenguer de Parets, vegeu J. TRENCHS ÒDENA, *Notarios y escribanos*, p. 11.

351. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 451-454.

352. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VII, § II, p. 48-52; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 816-820, i II, doc. 321; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 75-78; David ALEGRÍA SUESCUN, Guadalupe LOPETEGUI SEMPERENA i Aitor PESCADOR MEDRANO, *Archivo General de Navarra (1134-1194)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1997, doc. 74; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 454-457; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 43.

màticament, havien de ser retornats al Savi, la qual cosa no feia sinó complir allò acordat amb Alfons el Cast: els dos castells podien servir com a moneda de canvi per a arribar a un acord amb Navarra.

Des de la historiografia catalana sovint s'ha interpretat l'Acord de Cazola en relació amb Navarra com un nou engany del monarca castellà o lleonès que aparentava pactar amb el comte de Barcelona en contra del rei de Navarra, però que immediatament trencava l'acord i arribava a pactes amb el navarrès.³⁵³ És veritat, com s'ha dit, que l'Acord de Cazola tingué una durada curta, però és impossible que Alfons el Trobador no fos conscient que l'acord era un estratagema per a forçar Sanç VI a negociar —i fins i tot es pot afirmar que Alfons segur que s'avingué a seguir el joc del castellà—. Sí que és cert que el rei d'Aragó tenia assumptes pendents amb el rei de Pamplona —Sanç retenia, com a mínim, els castells de Trasmoz i Cajuelos—,³⁵⁴ però el que Alfons havia anat a buscar a Cazola sens dubte era l'altre acord —no pot ser casualitat, tampoc, que l'acord «antinavarrès» fos redactat per un escrivà castellà, mentre que la divisió de l'Àndalus ho fos per un escrivà català, Berenguer de Parets.

En relació amb l'anterior divisió d'àrees d'influència, a Tudilén, Alfons renunciava al regne de Múrcia, però a canvi aconseguia que se li reconegués el regne de València i els territoris de Xàtiva i Biar, fins a una línia entre Biar i Calp —és a dir, incloent Dénia, com a Tudilén— sense cap dependència respecte del rei de Castella o Lleó. D'aquesta manera, mitjançant els acords de Conca i de Cazola, Alfons havia aconseguit alliberar-se de qualsevol vinculació, ni que fos formal, dels veïns castellanolleonèsos. Es pot pensar que el preu pagat fou «alt»,³⁵⁵ ja que es renuncià a la conquesta de Múrcia³⁵⁶ —com ja Ramon Berenguer IV havia renunciat a reclamar fins a Almeria, que sembla que fou el primer límit que el comte barceloní es posà—, però d'aquesta manera se solucionava el darrer serrell pendent de la successió d'Alfons el Bataller i la càrrega que per al comte de Barcelona havia suposat incorporar el regne d'Aragó als seus dominis: la supeditació als reis de Lleó i Castella.³⁵⁷

Un altre factor que degué influir en la decisió d'Alfons el Cast fou la inclinació cada cop més gran dels Azagra cap a Castella. Amb la conquesta de Conca se'ls havia tancat a la seva senyoria d'Albarrasí, però segurament això mateix els havia acostat al monarca castellà. De fet, foren part activa de l'acord entre Castella i Navarra de 1179, ja que Sanç VI acceptà retornar els llocs de la Rioja a Alfons VIII si aquest els lliurava a Pedro Ruiz de Azagra, al seu germà Martín o a Martín Guillermo.³⁵⁸ Efectivament, trobem Pedro i Martín Ruiz de Azagra i el sogre del primer, Pedro de Arazuri, entre els testimonis pel rei castellà a l'acord de divisió de futures conquestes. En aquest context, una entesa entre Pedro Ruiz de Azagra —senyor d'Albarrasí— i Alfons VIII —senyor de Conca— hauria pogut posar en perill la conquesta de València. Renunciar a Múrcia a canvi d'una confirmació dels drets sobre el regne de València podia semblar un bon negoci, encara més si entre els testimonis hi havia els navarresos al servei del rei castellà que —lliures dels compromisos que sí que tenia el rei castellà— podrien haver intentat actuar a València.

353. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 1, p. 211-212; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 85.

354. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. v, § v, p. 31-34, i § vi, p. 35.

355. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 1, p. 211-212.

356. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 204-206.

357. No es pot descartar l'afany d'Alfons el Cast de deslliurar-se de qualsevol dependència superior com un dels motius que el mogueren a tots els acords amb Castella d'aquesta època. Cal tenir present que, poc després, en 1180, també eliminà el darrer rastre evident de submissió als reis de França —com a successors de l'emperador carolingi— tot prescindint de la datació per l'any del seu regnat; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 85. Sobre el canvi en el sistema cronogràfic, vegeu Anscari M. MUNDÓ, *El concili de Tarragona de 1180: dels anys dels reis francs als de l'Encarnació*, «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/1 (1994), p. xxiii-xliii. Sobre la significació política del canvi, vegeu Michel ZIMMERMANN, *Les rapports de la France et de la Catalogne du xe au xiie siècle*, a *Mélanges de la Bibliothèque Espagnole de Paris 1977-1978*, Madrid, 1982, p. 81-99.

358. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 319-320; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 33-35.

Potser per a consolidar els seus drets a València o per a negociar amb els andalusins d'aquesta regió, després de deixar Cazola, Alfons es dirigí amb la seva host a Morvedre, al juliol.³⁵⁹ No sabem els resultats concrets de l'expedició, però degué servir per a assegurar la tranquil·litat de la frontera andalusina.

Zurita afirmava que, després de Cazola, Alfons VIII, en compliment del pacte, hauria atacat Navarra per la Rioja, ocupant-ne les principals places, i que aquest fet havia empès Sanç VI a pactar, però que també havia fet distanciar-se els dos Alfons, ja que el castellà no hauria acomplert la seva part de l'acord en no haver compartit les seves conquestes.³⁶⁰ Tanmateix, com s'ha dit, tot sembla indicar que la campanya d'Alfons VIII no ho fou pas o no ho fou tant, ja que Alfons VIII havia optat clarament per la via diplomàtica.³⁶¹ L'acord amb Sanç fou gairebé immediat i s'hi estableix, a grans trets, allò que ja havia fixat el laude arbitral d'Enric II, és a dir, el retorn, més o menys, a la situació de 1158. No solament això; l'acord de 1179 entre Castella i Navarra té força similituds amb els acords de Castella amb Aragó, ja que, a canvi de renunciar a certs dominis en litigi, el rei Sanç aconseguí alliberar-se definitivament de tota dependència del castellà. Allò que Alfons el Cast havia aconseguit a Conca, Sanç el Savi ho guanyava el 1179.³⁶² En aquest context, es pot considerar que, amb propietat, Alfons no va conquerir terres a Navarra i, per tant, no hi havia res a repartir-se amb el rei d'Aragó. Naturalment, el que no s'atreví a fer el Cast fou atacar Navarra tot sol —el fet que, segons l'acord, el Cast no s'hi hagués d'incorporar fins al setembre, quan l'atac del castellà estava previst per a l'abril, ja apunta que Alfons no tenia intenció de participar en cap nova campanya a Navarra—. La qüestió és que la situació a la frontera occidental i meridional dels seus dominis era prou estable i segura per a permetre-li posar de nou l'interès en la política occitana, en què el trobem els anys següents, entretingut per la represa de la guerra Tolosa-Barcelona.³⁶³

Romanien, però, assumptes pendants, com els castells presos per Sanç el Savi al regne d'Aragó. A aquests se n'afegiren d'altres, com l'afer del castell de Fariza: en 1184 el seu tinent, Munio (o Nuño) Sánchez, trencà la fidelitat que devia a Alfons el Cast i lliurà el castell al rei de Castella, que l'acceptà.³⁶⁴ L'assumpte enterbolí les relacions entre ambdós Alfons, tot i que no sembla que fos considerat prou greu per a requerir una intervenció immediata i en persona d'Alfons el Cast. L'afer, però, estava en l'agenda i aparegué ben lluny d'allà, a Najac, a Roergue, un any més tard, en la trobada que hi van tenir el comte Ricard de Peiteu, duc d'Aquitània —el futur rei d'Anglaterra Ricard Cor de Lleó—, i el rei Alfons el Cast.

En la represa de la guerra contra Tolosa hi va jugar un paper important l'acostament a Aquitània, on els nobles rebels als Plantagenet s'havien apropiat al comte tolosà Ramon V. Alfons el Cast va oferir ajuda a Enric II Plantagenet i als seus fills Ricard d'Aquitània, Enric el Jove i Jofre de Bretanya. En 1182, doncs, el rei Alfons el Cast, acompanyat d'Ermengarda de Narbona, es trobà amb Ricard a Periguers (Périgueux) i l'ajudà en el setge del castell de Sant Front, a finals de juny. Quan a la darrerria d'aquell mateix any s'enemistaren els tres fills del rei anglès, aquest es va veure obligat a anar a Aquitània i, davant l'aliança d'Enric el Jove amb el comte de Tolosa, el rei de França Felip August i altres nobles aquitans, va demanar ajuda a Alfons d'Aragó, que el va assistir en el setge del castell de Llemotges i d'Autafòrt (Hautefort), l'estiu de 1183. Resolt el conflicte intern amb la mort per malaltia d'En-

359. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408-409.

360. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXVII.

361. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 453-454.

362. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 451-457.

363. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 82-91.

364. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 295 i 488-489; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 821-822.

ric el Jove poc abans, Enric i Alfons reforçaren l'aliança contra l'enemic comú, el comte Ramon V de Tolosa.³⁶⁵

Quan, a principi de 1185, es reprengueren les accions bèl·liques contra Tolosa, Alfons el Cast cercà novament l'ajut dels anglesos i els aquitans, de manera que l'abril de 1185 es trobaren a Najac el rei d'Aragó i el duc d'Aquitània per a reblar l'aliança mútua.³⁶⁶ En l'acord, a més de fixar l'aportació de cadascun a l'esforç bèl·lic i de definir els drets d'Alfons als dominis dels Trencavell, hi aparegueren els conflictes peninsulars: Ricard es comprometé a retornar o fer retornar a Alfons els castells de Fariza, que tenia el rei de Castella, i de Trasmoz i Cajuelos,³⁶⁷ que tenia el rei de Navarra, fixant un termini de quaranta dies per a acomplir el compromís pres.³⁶⁸ Per a entendre aquest acord cal tenir present l'ascendent que Ricard tenia o pretenia tenir sobre Castella i Navarra, com a duc d'Aquitània, però també per lligams familiars. La seva germana Elionor estava casada amb Alfons VIII de Castella i podria ser que ja haguessin començat els contactes per al futur casament de Ricard amb Berenguera de Navarra, filla de Sanç VI de Navarra. Ricard també devia tenir el mateix prestigi que havia fet que Alfons VIII i Sanç VI haguessin triat en 1176 el seu pare, Enric II, com a àrbitre en els litigis que els enfrontaven. En canvi, que Alfons el Cast fos casat amb una tia del rei castellà, Sança, de qui és sabut que sentia una debilitat especial pel seu nebot, sembla que no ajudà gaire a resoldre el conflicte de Fariza; potser fins i tot al contrari, ja que sembla que rei i reina s'estaven allunyant.³⁶⁹

Desconeixem el resultat final de la mediació de Ricard Cor de Lleó, ja que no consta si realment els tres castells foren retornats a Alfons. Podria ser que sí que ho fos el castell de Fariza, si ens atenim al fet que la bona relació amb Castella es va mantenir, com a mínim en la recerca d'una solució al tema dels Azagra i la senyoria d'Albarrasí.

17. ELS AZAGRA I LA SENYORIA D'ALBARRASÍ

Com ja s'ha comentat, la frontera amb l'islam fou un espai d'oportunitats per a molts cavallers peninsulars i també de més enllà dels Pirineus, especialment en les zones on, a més, coincidien els interessos i les ànsies de diversos monarques, com ara tot el Sistema Ibèric, on conflüen les pretensions de tres reis, el d'Aragó, el de Castella i el de Navarra. Els dos primers reeixiren a fer-se cadascun amb un dels vessants, però el navarrès, malgrat intentar-ho, acabà quedant tancat a la capçalera de l'Ebre. En aquest context, molts cavallers navarresos optaren per posar-se al servei d'altres senyors que els oferien la possibilitat de fer-se amb importants tinences a les zones frontereres. De fet, la mobilitat dels cavallers era, en general, molt gran i no era gens infreqüent trobar nobles que es desnaturalitzaven del seu senyor per servir-ne un altre, a vegades empesos per conflictes amb aquest o amb altres cavallers, a vegades aparentment només a la recerca de millors oportunitats; els exemples són nombrosos, com ara

365. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 88.

366. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 91-92.

367. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. v, § v, p. 31-34, i § vi, p. 35.

368. M. T. FERRER I MALLOL I M. RIU I RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, Corpus, doc. núm. 121. Richard BENJAMIN (*A Forty Years War: Toulouse and the Plantagenets, 1156-96*, «Historical Research», 61 (1988), p. 279) avança l'acord, seguint les *Gesta Henrici II*, al 1186; aparentment, aquesta datació no acabaria d'encaixar amb els assumptes ibèrics que s'hi tracten, ja que aleshores l'acord amb Ricard seria posterior al Pacte d'Ágreda de gener d'aquell any entre els dos Alfons sobre la senyoria d'Albarrasí (*cf. infra*), fet en un clima aparent de bona entesa i en què l'afer de Fariza no hi és tractat, cosa que sembla indicar que ja s'havia resolt o que estava en procés de resoldre's, raó per la qual resultaria innecessària la mediació de Ricard tres mesos més tard.

369. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 356-359 i 445-447. Martí Aurell considera l'episodi de 1184 una «guerra», seguint J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 822-824, però sembla que l'afer no passaria d'un conflicte de lleialtats a la frontera.

la presència continuada dels comtes d'Urgell³⁷⁰ i dels Cabrera³⁷¹ a les corts lleonesa i castellana o com ara els Lara, que acabaren esdevenint vescomtes de Narbona, al servei del rei d'Aragó i comte de Barcelona.³⁷²

Alfons VIII de Castella, a més, per tal d'aconseguir recuperar la Rioja, que Sanç VI havia ocupat, duugué a terme una clara política d'atracció de nobles d'obediència navarresa a la seva fidelitat, operació que sens dubte està darrere dels acords de Castella amb Navarra de la dècada de 1170.³⁷³

En aquest ambient, una família tindrà una rellevància especial, els Azagra, tot i que no serà, ni de bon tros, l'única família navarresa implicada en la política d'Aragó i de Castella. Els Azagra eren sis germans, fills de Rodrigo Pérez de Azagra: Pedro, García, Martín, Gonzalo, Rodrigo i Fernando Ruiz (o Rodríguez) de Azagra.³⁷⁴ Tots, començant pel pare, van estar al servei del rei de Navarra de torn, però també al dels reis veïns en diferents moments de la seva vida. Als anys 1170, per exemple, trobem Pedro i Fernando com a tinentes de Daroca per Alfons el Cast,³⁷⁵ mentre que dos anys més tard Pedro i Martín estan al servei del rei castellà i apareixen tant als acords de Cazola³⁷⁶ com a l'acord entre Alfons VIII i Sanç VI,³⁷⁷ juntament amb Pedro de Arazuri, sogre de Pedro Ruiz de Azagra, un altre d'aquests cavallers navarresos que anaven saltant de cort en cort i de fidelitat en fidelitat, ja que una mica abans, en 1168, se'l documenta servint Alfons el Cast, justament en l'Acord de Sangüesa amb Sanç VI.³⁷⁸

La singularitat dels Azagra, tanmateix, sobretot del més gran dels fills de Rodrigo Pérez, Pedro, rau en el fet que van aconseguir construir-se una senyoria al voltant d'Albarrasí i sostreure-la, durant més d'un segle, del domini dels seus veïns immediats, especialment del rei d'Aragó, que en pretenia tenir el domini darrer. Com ja s'ha comentat, l'origen de la senyoria dels Azagra és poc clar.³⁷⁹ La tradició defenia que la senyoria els havia estat lliurada pel rei Llop en agraïment als serveis prestats, versió que una part de la historiografia dóna per bona,³⁸⁰ tanmateix, altres autors apunten que hauria estat dins el marc de l'expansió navarresa pel Sistema Ibèric i en virtut de l'acord de Sangüesa de 1168 que Pedro Ruiz de Azagra hauria conquerit el seu principat i que, per aquest motiu, considerava que no el tenia pel rei d'Aragó.³⁸¹ És probable que l'explicació es trobi a mig camí de totes dues i que Pedro Ruiz aprofités la debilitat del rei Llop per a aconseguir una part del seu territori, potser en pagament dels seus serveis, dins el marc de la represa de la intervenció dels navarresos, encapçalats pel rei Sanç, en els assumptes andalusins. Com

370. J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *Casamientos de los condes*.

371. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 44, 46 i 130, n. 2; E. FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, *Un magnate catalán*; S. BARTON, *Two Catalan magnates*.

372. SIMON R. DOUBLEDAY, *The Lara Family: Crown and Nobility in Medieval Spain*. Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2001; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*.

373. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*.

374. Sobre els Azagra, vegeu: M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 197-203; Delfina VALOR GISBERT, *Los Azagra de Tudela*, «Príncipe de Viana», 90-91 (1963); Marina GONZÁLEZ MIRANDA i Antonio UBIE-TO ARTETA, *Antecedentes familiares de don Pedro Ruiz de Azagra, señor de Albarracín*, «Teruel», 10 (1953).

375. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*; p. 47-48, especialment n. 2, i p. 78-80. Almagro creia que el tinent seria Pedro, a qui documenta diverses vegades entre 1177 i 1178, mentre que Fernando l'hauria acompanyat i s'hi hauria acabat establert. Existeix, tanmateix, la possibilitat que Ferrando de Daroca, a qui Almagro identificava amb Fernando Ruiz de Azagra, no ho fos pas, vegeu *infra* n. 432.

376. Corpus, doc. núm. 45 i 46.

377. Vegeu *supra* n. 352.

378. Corpus, doc. núm. 39.

379. A. PAJUELO MACÍAS, *Derechos históricos*, p. 75-80.

380. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*.

381. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*.

també feren els Lara amb la seva senyoria de Molina,³⁸² els Azagra van saber aprofitar l'existència d'apetències i de drets enfrontats sobre aquesta franja de terra fronterera per a aconseguir mantenir una independència *de facto*, malgrat que sovint es veien obligats a posar-se al servei d'un rei veí o d'un altre.

Els drets que pretenia tenir-hi el rei d'Aragó venien d'antic. Alfons el Bataller, el maig de 1122, a Morlans (Morlaàs), havia donat la meitat de Santa Maria d'Albarrasí a Cèntul de Bigorra, per quan fos conquerida.³⁸³ Uns anys més tard, en 1166, era Alfons el Cast qui la donava a Calvet de Biel, també quan pogués ser conquerida.³⁸⁴ La ciutat amb el seu territori també era inclosa dins el restaurat bisbat de Saragossa, segons donació de Ramir II en 1134, confirmada a Osca per Alfons el Cast en 1170.³⁸⁵ Els drets del rei de Castella eren menys evidents, però prou potents per a aconseguir que Albarrasí depengués eclesiàsticament de Toledo i no de Saragossa.³⁸⁶ També és inqüestionable que, igual que Molina acabà integrada a Castella malgrat haver-la conquerit en un primer moment el Bataller i que Conca fou conquerida pels castellans, el rei de Castella tampoc no hauria desaprofitat l'ocasió de fer que el senyor d'Albarrasí reconegués que la tenia per ell, però això no va ocórrer; sí que va aconseguir, però, que el senyor d'Albarrasí es posés al seu servei des de finals dels anys 1170, moment en què es documenta Pedro Ruiz a la cort castellana i assistint Alfons VIII en els seus assumptes.³⁸⁷ Finalment, malgrat que els Azagra van servir tant Alfons el Cast com Alfons VIII, ni ells ni Sanç el Savi mai no van oblidar els seus orígens navarresos³⁸⁸ i, com es veurà, els usaren en el joc polític amb els seus veïns —o aquests els usaren per a atacar els Azagra.

El fet és que, cap a 1170, Santa Maria d'Albarrasí i el seu territori eren en mans de Pedro Ruiz de Azagra, que, gràcies a una hàbil maniobra, instigada i secundada per l'arquebisbe de Toledo, aconseguí crear-hi un bisbat sufragani del toledà, la qual cosa va contribuir força a la viabilitat del seu projecte de senyoria «independent» de qualsevol senyoria superior. Una hàbil política de repoblació amb navarresos i habitants de la Rioja, juntament amb la creació d'un *concejo* per a enquadrar les aldees, va dotar el principat de l'Azagra d'una baixa noblesa i d'una cavalleria vilatana fidel a ell mateix i a la seva família, que li va permetre actuar com un poderós senyor de la guerra i defensar, quan va caldre, la seva independència.³⁸⁹

Aquest procés, tanmateix, no devia ser immediat. Així, malgrat que Zurita, Moret i Almagro ja els facin protagonistes de les relacions entre Aragó i Castella a la dècada dels anys 1170, el fet és que, en aquests moments, Pedro Ruiz de Azagra és absent de les relacions entre els dos Alfons com a «problema».³⁹⁰ Potser se'n pot trobar algun eco en algun dels acords de l'època, com s'ha vist, però és probable

382. S. BARTON, *The Aristocracy*, p. 265; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 323 i 330-338; A. PAJUELO MACÍAS, *Derechos históricos*, p. 80-84.

383. J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 109; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 166-167 i doc. 5, p. 393-394.

384. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 9 i doc. 3, p. 103-104.

385. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, doc. 4, p. 105-106.

386. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 62-74.

387. Sobre els Azagra al servei d'Alfons VIII i Castella, vegeu I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 197-203. Un primer esment de Pedro Ruiz al servei d'Alfons VIII seria de 1166 (I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 199-200), però és sobretot des de 1178 i fins a 1184, dos anys abans de morir, que Pedro Ruiz freqüentà la cort del rei castellà; cf. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 49-61; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 311-316.

388. Sobre les tinences navarreses dels Azagra, vegeu Antonio UBIETO ARTETA, *Los tenentes en Aragón y Navarra en los siglos XI y XII*, València, Anubar, 1973, p. 263.

389. Julián ORTEGA ORTEGA, *Poblamiento, espacios agrarios y sociedad en la Sierra de Albarracín (1170-1350)*, a Javier MARTÍNEZ GONZÁLEZ (coord.), *Comarca de la Sierra de Albarracín*, Saragossa, Gobierno de Aragón. Departamento de Política Territorial, Justicia e Interior, [2008], p. 85-96.

390. Almagro s'equivoca, per exemple, en identificar els germans Pedro i Fernando Rodríguez presents a Tarassona en el casament d'Alfons VIII amb Elionor d'Anglaterra amb Pedro i Fernando Ruiz de Azagra (M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*; p. 21), ja que, de fet, es tracta de Pedro i Fernando Rodríguez de Guzmán, els mateixos que documentem a Saragossa poc abans; vegeu *supra* n. 279.

que inicialment es confiés que la «batalla» pel bisbat d'Albarrasí, que enfrontava Toledo i Saragossa, solucionaria la vinculació de la senyoria.³⁹¹ Mentrestant, sembla que Pedro Ruiz de Azagra s'acostà a Alfons VIII, a qui serví segurament des de 1166 i amb seguretat entre 1178 i 1184, tal com ja havia fet son pare, Rodrigo Pérez de Azagra, amb l'avi d'Alfons VIII.³⁹²

Sembla que el joc de Pedro Ruiz, continuat pels seus successors, consistia a moure's entre les tres corts properes sense trencar obertament amb cap, però al mateix temps sense vincular-s'hi del tot. I l'estratagema li funcionà fins al 1186, quan els dos Alfons, segurament sabedors que Pedro Ruiz devia ser prop de la mort, es reuniren a Ágreda aparentment per pactar contra els Azagra.

El 21 de gener, en aquesta localitat castellana, Alfons, rei de Castella i Toledo, i Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, «recorden» el pacte fet («commemoratio pacti») pel qual cap d'ells no rebrà [com a vassall] Pedro Ruiz [de Azagra], ni els seus germans, parents i homes —que serveixin Pedro Ruiz—, llevat de Gonzalo Ruiz, que aleshores serveix el rei de Castella i Toledo i mentre el segueixi servint. Ambdós monarques confirmen i juren el pacte, i actuen com a testimonis, pel rei de Castella, Rodrigo [Gutiérrez Girón], senescal —i. e. majordom— del rei,³⁹³ Diego Jiménez [de Cameros],³⁹⁴ Tello Pérez [de Meneses] i Lope Díaz [de Mena], *merino* del rei, i pel rei d'Aragó, Sancho de Huerta, senescal del rei, i Gombau [de Camporrells], ardiaca de Lleida.³⁹⁵ El document fou redactat per Pere de Blanes, notari del rei d'Aragó,³⁹⁶ amb l'assistència de *maestro* Mica, notari del rei de Castella.³⁹⁷

Per què, després de tants anys d'indiferència, quan ja en feia més de quinze que Pedro Ruiz dominava Albarrasí, de cop els dos monarques es fixen en ell i posen en entredit tota la seva família —excepció feta de Gonzalo Ruiz, a qui s'exclou expressament—? És probable que calgui buscar la raó, en primer lloc, en l'ocasió. Des de 1184, Pedro Ruiz desapareix de la cort castellana, la qual cosa indica que se'n devia allunyar per motius que desconeixem. A més, Pedro Ruiz devia estar malalt o ja devia ser prou vell perquè es parlés a les corts castellana i catalanoaragonesa de la seva prompta mort, en un context, a més, especial: el seu fill, Sancho Pérez de Azagra, l'havia premort³⁹⁸ i solament deixava una filla, Toda Pérez, casada amb Diego López de Haro.³⁹⁹ En aquest moment, a més, els Haro s'estaven allunyant del rei Alfons VIII i, tot i que Diego López de Haro seguia al costat del rei castellà, aquest

391. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXIX; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 62-74.

392. I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 197-203; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 52-54. Almagro afirma que cap a 1175 Pedro Ruiz s'acostà a Alfons el Cast, de qui hauria obtingut la senyoria de Daroca en 1177 (M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 49); tanmateix, no acompanya aquesta afirmació de cap prova documental. L'afirmació, però, es contradu, com Almagro mateix reconeix, amb Zurita, que fa senyor de Daroca Fernando Ruiz de Azagra. Amb tot, aquestes afirmacions provenen de la presència, entre els testimonis de l'Acord de Conca amb Alfons VIII, de Ferrando de Daroca, a qui s'ha identificat amb Fernando Ruiz de Azagra; cf. Corpus, doc. núm. 44; també podria ser que la identificació no fos correcta; vegeu *infra* n. 432. Sobre Rodrigo de Azagra, vegeu també J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. VI.

393. Sobre el majordom reial Rodrigo Gutiérrez Girón, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 474-475. Sobre els Girón, vegeu: A. RODRÍGUEZ LÓPEZ, *Linajes nobiliarios*, p. 841-859; FRANCISCO VEAS ARTESEROS i María del Carmen VEAS ARTESEROS, *Alférez y mayordomo real en el siglo XIII*, «Miscelánea Medieval Murciana», 13 (1986), p. 34-36.

394. Sobre Diego Jiménez de Cameros, vegeu: J. M.ª CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, *La Casa de Cameros*; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, passim, especialment p. 207-212; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 446 i 456-457.

395. Sobre l'ardiaca, després bisbe de Lleida, Gombau de Camporrells, vegeu Ramiro VIOLA GONZÁLEZ, «Mons. Gombau de Camporells», <<http://www.bisbatlleida.org/persona-historica/mons-gombau-de-camporells>> (consulta: 4 juny 2015).

396. Sobre Pere de Blanes, vegeu J. TRENCHS ÒDENA, *Notarios y escribanos*, p. 12.

397. Corpus, doc. núm. 47. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLI; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, p. 288; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 437; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 823-825; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 242; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 80.

398. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 60.

399. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 60-61; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 200-201; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 400.

devia tenir present que en 1183 Diego s'havia autoexiliat i potser temia el que passaria un any més tard, en 1187, quan tornà a marxar de Castella, aquest cop cap a la cort lleonesa, on la seva germana Urraca, amant de Ferran II des de 1183, finalment s'hi havia casat.⁴⁰⁰ Quedaven, d'altra part, els germans de Pedro: alguns havien estat al servei d'Alfons el Cast, com Fernando i Rodrigo;⁴⁰¹ d'altres, al d'Alfons VIII, com l'esmentat Gonzalo. La successió de Pedro Ruiz era, per tant, un assumpte obert, i la fidelitat del seu successor encara més; era, doncs, el moment de prendre posicions i això és el que degueren fer a Ágreda els dos Alfons.

Tanmateix, com ja va observar Büschgens,⁴⁰² cal tenir present que no ens trobem davant d'un document original, sinó d'una còpia coetània mancada de la signatura dels dos reis, malgrat que en el seu text s'indiqui que «fecimus, concedimus et affirmamus et promittimus et iuramus». Vol dir això que la carta mai no s'arribà a signar? Es tracta, potser, d'una proposta d'acord plantejada a les dues corts per a la seva aprovació, d'un esborrany? Què explicaria aleshores que el document no fos signat?⁴⁰³ Podria ser que l'objectiu primer fos que els germans i els cavallers al servei de Pedro Ruiz es posicionessin amb relació a qui devien vassallatge. En aquest context, potser l'Acord d'Ágreda va quedar superat per la realitat, tal com mostra el pacte que uns mesos més tard ambdós monarques signarien —aquest cop sí— a Berdello (Berdejo).

El 5 d'octubre, reunits al castell de Berdello Alfons, rei de Castella i Toledo, i Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, acorden un tractat d'amistat perpètua, pel qual el segon lliura al primer, totalment i a perpetuïtat, el castell de Fariza amb totes les seves pertinences i termes, llevat de l'aldea d'Alchezira (Algecira), mentre que el de Castella lliura al d'Aragó el castell de Berdello, amb totes les seves pertinences i termes. Alfons VIII també li lliura el castell de Santa Maria d'Albarrasí, amb totes les seves pertinences i termes, si Pedro Ruiz de Azagra traïx el pacte que han contret ells dos —Pedro i Alfons de Castella—, compromentent-se el darrer a ajudar Alfons el Cast a prendre el dit castell; aquest, al seu torn, lliura al castellà tots els castells, amb tots els seus termes, que té Pedro Ruiz de Azagra, llevat de l'esmentat castell de Santa Maria d'Albarrasí, compromentent-se també a ajudar-lo en la seva captura. Es precisa que si canvia el senyor de Santa Maria d'Albarrasí o dels altres castells, sigui Pedro Ruiz viu o mort, el pacte seguirà vigent, de la mateixa manera que si Pedro Ruiz no volgués signar treves amb Alfons el Cast, el de Castella no s'oposaria al fet que el rei d'Aragó l'ataqués.

400. Gh. BAURY, *Los ricoshombres*, p. 60-62.

401. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 52-53 i 78-81. Fernando Ruiz era senyor de Daroca en 1182, però després desapareix de la cort catalanoaragonesa i no hi torna a aparèixer fins a 1187, cosa que sembla indicar que s'havia allunyat d'Alfons el Cast. Tampoc no se'l troba a les altres corts; potser s'havia refugiat a Albarrasí amb el seu germà gran, tot esperant ser-ne el successor? —forma part del seguici del rei d'Aragó entre abril i octubre-desembre de 1182, com a tinent de Daroca, i entre novembre de 1187 i juliol de 1188, entre setembre de 1190 i gener de 1192 i entre agost de 1194 i abril de 1196, com a tinent de Daroca, Terol, Calataiud i Belchit—; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 346, 349, 352-353, 362, 451, 453, 456, 459, 466, 470, 520, 533, 537, 544, 547-549, 550, 614, 616-618, 632, 640, 642, 646 i 657-658.

402. Andrea BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge Alfons' VIII von Kastilien (1158-1214) mit Aragón-Katalonien und Navarra: Diplomatische Strategien und Konfliktlösung im mittelalterlichen Spanien*, Frankfurt, Peter Lang, 1995 (Europäische Hochschulschriften, Reihe III, 678), p. 369-370. Cal tenir presents les similituds formals d'aquest acord amb un altre sobre els Azagra un any posterior (Corpus, doc. núm. 50), que també és una memòria («memoratio») i tampoc no conté la signatura dels dos reis, de la mateixa manera que tampoc no és segur que aquests fossin presents en el moment en què fou redactat.

403. Büschgens arriba a posar en dubte que els dos monarques fossin presents a Ágreda, cosa que accentuaria el caràcter de document «de treball» de l'acord (cf. A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*). Tanmateix, la presència d'Alfons el Noble és indubtable a Ágreda, ja que hi signa un altre document el 16 de gener (cf. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, doc. 448, p. 769-770), mentre que la d'Alfons el Cast és molt probable, ja que el novembre de 1185 era a Taust, relativament a prop de la frontera castellana, tot i que se li'n perd el rastre fins al febrer, en què se'l documenta a Carcassona i Avinyó (A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 420, p. 557-558, i doc. 422, p. 559-560; J. CARUANA, *Itinerario*, p. 226-227).

D'altra part, Alfons el Cast es compromet a ajudar Alfons VIII a atacar el rei de Navarra, quan el castellà ho demani, i el mateix acorda aquest envers el d'Aragó, i, a més, es compromet a no establir cap pacte, concòrdia o amistat amb el navarrès encara que aquest li ofereixi Àlaba, Rueda [de Xalón] o qual-sevol altre castell —excepte els castells que són en poder de Ramiro de Varea—,⁴⁰⁴ sense l'acord previ del rei d'Aragó; i aquest es compromet al mateix i en els mateixos termes, encara que el de Navarra li oferís algun dels castells que el navarrès li ha pres. Per acabar, tots dos monarques es prometen ajuda mútua contra els sarrains i contra el rei de Navarra i Pedro Ruiz de Azagra. Per a donar fermesa a l'acord, cadascun posa en fidelitat de l'altre tres castells: pel rei de Castella, els castells d'Ágreda, Cervera [del Río Alhama] i Aguilar [del Río Alhama], que són posats en mans de Diego Jiménez [de Cameros], que esdevindrà vassall del rei d'Aragó i els tindrà per un període de tres anys durant els quals, si el de Castella o un seu vassall trenqués l'acord i no rescabalis l'altra part, els perdria, mentre que el d'Aragó posa els castells d'Aranda [de Moncayo], Borja i Arguedas en mans de Berenguer d'Entença en les mateixes condicions. Si durant aquests tres anys Diego Jiménez o Berenguer d'Entença morissin, fossin capturats o volguessin tornar al seu país («patria recedere»), seran substituïts: Diego Jiménez, per Lope Díaz de Mena o Gil Gómez⁴⁰⁵ —el que triï el rei d'Aragó— i Berenguer d'Entença per Pelegrín de Castillazuelo o el seu germà Guillén —qui esculli el rei castellà—. Passats els tres anys, disposen que els castells passin al tercer de la terna i, si tots tres morissin, que el rei triï un nou tinent entre els fidels de l'altre monarca. Per tot allò acordat, els dos reis donen seguretats a Diego i Berenguer i als sis castells.

La carta fou signada pels dos monarques i actuaren com a testimonis, pel rei d'Aragó, Sança, reina d'Aragó, comtessa de Barcelona i marquesa de Provença; Berenguer [de Vilademuls], arquebisbe de Tarragona, i Pelegrín de Castillazuelo, i, pel rei de Castella, Tello Pérez [de Meneses], Lope Díaz de Fitero,⁴⁰⁶ Lope Díaz de Mena, Sancho Martín i Martín López de Logroño. La redactà el notari català Pere de Blanes en presència del notari castellà *maestro* Mica.⁴⁰⁷

L'Acord de Berdello és el que més clarament vincula l'assumppte de Pedro Ruiz amb Navarra, ja que tots dos temes hi són tractats, l'un rere l'altre. Tanmateix, convé mirar-se'l amb tranquil·litat, distingint els tres punts que hi apareixen. En primer lloc, es posa punt final a la topada pel castell de Fariza, el tinent del qual s'havia passat a Castella en 1184. Segons l'acord, es produeix un intercanvi de llocs fronterers: Fariza —llevat del lloc d'Alchezira— per Berdello. Amb tot, resulta que tots dos llocs pertanyien a Aragó; per tant, de quina mena de repartiment estariem parlant? Potser més que un repartiment, el que s'estava fixant era el límit entre els regnes de Castella i Aragó tot consagrant els fets consumats: Fariza romandria per sempre més a Castella o, dit d'una altra manera, el rei d'Aragó hi renunciava. A canvi d'un acord aparentment tan injust, Aragó aconseguia que el castell de Berdello li fos reconegut plenament. No ens consta que Berdello hagués estat ocupat per Castella, però, per la seva

404. Ramiro de Varea fou un cavaller d'origen navarrès o de la Rioja —Varea és un lloc proper a Logronyo— que va estar al servei del rei Sanç el Savi, però també d'Alfons VIII. De fet, el febrer de 1185 se'l documenta com a tinent de Logronyo i Aulsejo pels dos monarques, castellà i navarrès, en un cas sorprenent de doble fidelitat simultània i per uns mateixos llocs («Remiro de Varea dominante Lucronio et Aguseio per manum regis Alfonsi et regis Sancii Pampilonensi», cf. María Luisa LEDESMA RUBIO, *Cartulario de San Millán de la Cogolla (1076-1200)*, Saragossa, 1989, doc. 445), situació que segurament explica que els seus castells fossin exclosos de l'acord en 1187. En 1188 encara seguia sent tinent de Logronyo; I. ÀLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 245, n. 5; p. 262, n. 58, i p. 443-444.

405. Sobre Gil Gómez, fill de Gómez González de Manzanedo, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 221, 450 i 466.

406. Sobre Lope Díaz de Fitero, *merino mayor* de Castella, vegeu I. ÀLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, pàssim.

407. Corpus, doc. núm. 48. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXII; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, p. 275-276; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 439; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 243; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 80 i 243.

posició fronterera, podria ben bé ser, o que s'hagués lliurat juntament amb Fariza. Fos com fos, l'acord sembla que consolidava una situació *de facto*: la pèrdua del castell fronterer de Fariza per part d'Alfons el Cast, malgrat els intents de recuperar-lo.

Sobre aquest punt, cal fer notar que, de la carta, se'n conserva una minuta sense signatures que presenta la curiositat d'incloure una clàusula que es va excloure de l'acord final, però que probablement es relaciona amb l'episodi de Fariza i que, sobretot, il·lustra el problema de fons que hi havia a la zona fronterera entre els regnes de Castella, Aragó i Pamplona —i també més enllà—: els cavallers vassalls d'un senyor que servien en el castell d'un altre senyor. La clàusula estipula que tot cavaller vassall del rei d'Aragó que tingui un o diversos castells en terra del rei de Castella, per aquests castells no podrà ser defès i protegit pel rei d'Aragó, sinó que haurà de ser jutjat per la cort del rei de Castella, i el mateix es decideix a la inversa.⁴⁰⁸ És a dir, la clàusula fixava que els cavallers que rebien un castell depenien del senyor del castell i li devien obediència per sobre del seu senyor natural, per aquell castell. La clàusula devia intentar evitar casos com el de Fariza, en què el seu tinent s'havia passat al rei de Castella enduent-se amb ell el castell i el seu terme.

El segon punt de l'acord era la repartició dels dominis de Pedro Ruiz de Azagra entre els dos Alfons, si Pedro Ruiz trencava amb el rei de Castella. La qüestió entroncava amb l'acord de gener d'aquell mateix any pel qual tots els Azagra llevat de Gonzalo Ruiz havien estat exclosos de la lleialtat dels dos Alfons. Per començar, és evident que Pedro Ruiz havia recuperat l'amistat amb Alfons VIII, ja que consta clarament que havien arribat a algun acord, per la qual cosa l'Acord d'Ágreda esdevenia lletra morta. En aquest sentit, és lògic que ja no es parli dels germans ni dels vassalls de Pedro Ruiz, sinó solament d'ell. Els dos Alfons acorden que el desposseiran dels seus dominis si trenca l'acord amb el rei de Castella («postquam Petrus Rodrici [de Azaphra mentitus] fuerit michi super pacto quod mihi fecit»). Si això passés, els dominis de Pedro Ruiz es repartirien entre els dos senyors que els pretenien. A Alfons el Cast se li assigna el castell de Santa Maria d'Albarrasí amb els seus termes i pertinences, i la resta de castells, que malauradament no s'enumeren, són lliurats a Alfons VIII. De nou sembla que l'acord sigui clarament injust per al rei catalanoaragonès, ja que li és assignat un únic castell amb el seu terme, mentre que la resta són per al castellà. Tanmateix, no sabem quins eren els altres castells, ni quin terme incloïa el castell d'Albarrasí. Resulta versemblant interpretar que tota la senyoria d'Albarrasí fou assignada al rei d'Aragó, mentre que els altres castells serien castells castellans que Pedro Ruiz controlava per diverses vies, com els castells de Huélamo i Monteagudo [de las Salinas?],⁴⁰⁹ propers a Albarrasí, però que no formarien part de la senyoria original de Santa Maria d'Albarrasí. Si fos així, l'acord no hauria estat tan negatiu per al Cast com podria semblar, ja que se li assignaven els territoris que «històricament» li pertanyien. De fet, si tenim en compte que Pedro Ruiz havia estat durant els darrers anys vassall del rei de Castella, això en el fons podia crear drets del castellà sobre Albarrasí, com a senyoria d'un vassall seu. La repartició dels dominis de l'Azagra implicava, per tant, que s'estava fixant la frontera a la zona: Albarrasí era aragonesa; els altres castells —quins?—, castellans. Més encara, si Pedro Ruiz no acceptava treves amb Alfons el Cast —és a dir, si no acceptava sotmetre-s'hi per Santa Maria d'Albarrasí—, Alfons VIII l'autoritzava a atacar Pedro Ruiz. En aquest sentit, l'assignació d'Albarrasí a

408. Corpus, doc. núm. 48, A3. La clàusula, recollida en un únic document, conté un error, ja que la primera part de l'acord indica que cap cavaller aragonès amb un castell pel rei d'Aragó sigui defès i protegit pel rei d'Aragó sinó sotmès a la cort del de Castella, la qual cosa no té sentit i, per tant, cal corregir-ho tal com s'ha indicat al text i en consonància amb el que s'estableix per a l'altra part. La clàusula fou subratllada al pergami original i, quan més endavant aquest fou copiat al *Liber testamentorum*, fou elidida.

409. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 45-47. Almagro també creu que Azagra s'hauria fet amb el castell de Cañete; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 47.

Alfons el Cast significava que el seu senyor, fos qui fos, li havia de ser vassall. Això explica que s'especifiqui que, si en el moment de dur a compliment aquests acords, algú altre és senyor d'aquests castells per mort de Pedro Ruiz o per qualsevulla altra raó, els acords es mantindran. Alfons VIII està reconeixent clarament que Albarrasí és i serà aragonesa.

La clàusula eliminada de l'acord, afegida just després del compromís d'actuar conjuntament contra el rei de Navarra i Pedro Ruiz de Azagra, també devia intentar donar arguments extres a Alfons el Cast: si Pedro Ruiz tenia Albarrasí pel rei d'Aragó, malgrat que fos vassall del rei de Castella, Albarrasí la tindria i dependria del rei d'Aragó; evidentment, aquest punt de l'acord feia innecessària o com a mínim redundant l'«autorització» del rei de Castella per a atacar Pedro Ruiz, ja que, fos Pedro Ruiz vassall o no d'Alfons VIII, com a tinent d'un castell del rei d'Aragó, era aquest qui l'havia de jutjar.⁴¹⁰

Com hem dit, l'acord no acaba gratuïtament amb la menció del rei de Navarra, a qui tots dos es comprometen a combatre si l'altre li ho demana. A ningú no se li escapava que els Azagra eren navarresos d'origen —de nou pren sentit la clàusula eliminada—, que havien poblat la senyoria d'Albarrasí amb navarresos i gent de la Rioja i que tenien el suport de Sanç el Savi. Esmentar-lo en l'acord era recordar a Pedro Ruiz de Azagra que no els podia amenaçar amb estendre el conflicte a Navarra, ja que els dos reis ja preveïen *a priori* aquesta possibilitat i això no els faria desdir dels seus acords. Ara bé, l'esment a Navarra no era balder, ja que Alfons el Cast tenia intenció d'atacar el rei navarrès.

L'acord reprenia allò acordat a Cazola i en altres tractats anteriors, en què es comprometien a ajudar-se mútuament contra el rei de Navarra, en cas que l'altra part ho requerís. Com en vegades anteriors, es posaren condicions; ara el rei de Castella es comprometia a no pactar amb el navarrès encara que aquest li oferís Àlaba, Rueda de Xalón o qualsevol altre castell, llevat dels castells que tenia Ramiro de Varea. Sabem que Àlaba seria pocs anys després un punt de conflicte entre Navarra i Castella i, de fet, no passarien gaires anys abans no fos annexionada a Castella,⁴¹¹ però interessa especialment el castell de Rueda.

Rueda de Xalón havia estat el darrer refugi de l'emir hùdida Sayf-ad-Dawla, més conegut com a Zafadola, que en 1131 l'havia lliurat a Alfons VII de Lleó.⁴¹² En 1173, Sanç de Navarra l'havia pres i lliurat a Jordán de Peña com a tinent,⁴¹³ que el mantindrà fins a 1187, any en què segurament Jordán mor i és substituït per García Pérez de Murieta,⁴¹⁴ que la devia retenir ben poc, ja que Rueda desapareix entre les tinences del rei de Navarra.⁴¹⁵ Rueda havia aparegut en els acords de 1179 entre Sanç el Savi i

410. Aquesta clàusula també podria haver estat pensada per evitar que tornés a passar un episodi com el de Fariza, en què el canvi de vassallatge del seu tinent havia fet que el castell passés a mans castellanes.

411. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 470-492.

412. ابن الكردبوس [IBN AL-KARDABŪS], *تاريخ لابن الكردبوس ووصفة لابن الشباط* [*Tārīḥ li-Ibn al-Kardabūs wa-waṣṣa li-Ibn al-Xabbāt*], edició a cura d'احمد مختار العبادي, Madrid, Instituto de Estudios Islámico en Madrid, 1971, p. 120-121; IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, edició de Felipe Mañlo, Madrid, Akal, 1986, p. 145-147; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 353-355; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 760-762.

413. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. IV, § v, p. 21; cap. v, § VI, p. 35-35 i 38-39; cap. VI, § IV, p. 44, i cap. VII, § II, p. 50, § IV, p. 55, § v, p. 57, § VI, p. 58, i § VII, p. 59; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 465. Moret creia, erròniament, que Sanç havia ocupat Rueda arran de les seves campanyes a Múrcia en 1163 o potser fins i tot en 1161, com un cap de pont cap a Albarrasí, que creu ja en mans de Pedro Ruiz de Azagra —o gairebé—. Tanmateix, és segur que confon la data dels documents que emprava, ja que la presa de Rueda ha de ser en el context de les campanyes de 1173. Moret també creia que l'Acord de Berdello —segurament perquè va consultar la versió no datada ni localitzada— s'havia signat en 1174.

414. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, § I, p. 62; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Colección diplomática de Irache*, 1, Saragossa, Instituto de Estudios Pirenaicos, 1965, doc. 208; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 465. Fortún Pérez de Ciriza esmenta que en 1188 García Pérez de Murieta rebia la tinença de Buradón-Portilla; tot i que podria ser per un simple canvi de titular en la tinença de Rueda, també es podria deure al fet que finalment Rueda havia estat conquerida per Alfons el Cast i això havia obligat a ressituar el de Murieta.

415. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. VIII, § I, p. 62.

Alfons el Noble: aquest hi renunciava a favor del primer.⁴¹⁶ Aparentment, doncs, era un assumpte entre Castella i Navarra —i la inclusió del castell entre els possibles « presents » del navarrès per a atraure el castellà a un acord així ho confirma—, però també és cert que era un enclavament enmig del regne d'Aragó. El rei d'Aragó no l'havia reclamat mai, tot i que ho hauria pogut fer, perquè al mateix moment que Alfons el Bataller havia lliurat Santa Maria d'Albarrasí a Cèntul de Bigorra, també li havia lliurat « in Yspania » el castell de Rueda amb la seva vila i la tercera part de l'honor que Enyego Galíndez tenia de Rueda « in suso », a més d'altres honors.⁴¹⁷ Alfons el Cast podia, per tant, reclamar drets sobre Rueda, però tanmateix no sembla que ho fes. De fet, quan en 1185 es demana la mediació de Ricard Cor de Lleó, els castells en litigi són Trasmoz i Cajuelos. Tot apunta que, després de reunir-se amb Alfons VIII a Berdello, el Cast es dirigí amb la seva host a Calataiud⁴¹⁸ i seguidament a Rueda i l'assetjà.

Tradicionalment, s'havia interpretat que la fortalesa assetjada per Alfons el Cast el novembre de 1186 era Roda d'Isàvena, per algun conflicte feudal,⁴¹⁹ però resulta molt més versemblant creure que el castell assetjat fou el de Rueda.⁴²⁰ El setge no fou gaire llarg o, com a mínim, la presència del rei no s'allargà gaire, ja que al gener és a Calataiud.⁴²¹ Tampoc no en sabem el resultat definitiu. Si tenim en compte que el 1187 Rueda tenia com a tinent un navarrès, hem de suposar que el setge no va reeixir, però també és cert que García Pérez de Murieta és el darrer tinent navarrès de Rueda, la qual cosa apunta en sentit contrari: el setge, tot i que potser no immediatament, sí que reeixí i va permetre a Alfons el Cast emparar-se del castell de Rueda.

De fet, sembla que durant els anys 1186 i 1187 el Cast va reprendre la política antinavarresa, aparentment amb el vistiplau castellà, obtingut a Berdello. El 3 de febrer de 1187, el vescomte Gastó VI de Bearn prestava homenatge corporal al Cast « per tota la seva terra », llevat la que tenia pel comte Ricard de Peiteu.⁴²² Tot i que aquest homenatge s'emmarca en la guerra aquitanotolosana,⁴²³ cal no oblidar que dins del concepte de « tota la seva terra » s'hi incloïa també la Gascunya,⁴²⁴ territori rebel als Plantagenet, donat en esponsalici a Elionor d'Anglaterra —per tant, pretès per Alfons VIII—⁴²⁵ i sobre el qual els reis de Navarra també tenien pretensions pels seus tradicionals lligams amb la regió.⁴²⁶ Des d'aquesta perspectiva, l'acord amb Bearn tenallava Navarra pel seu flanc nord, al mateix moment que Castella la pressionava per l'occidental —Àlaba— i la host del Cast l'assetjava i segurament prenia el castell de Rueda.

416. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 455.

417. J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática*, doc. 109, 1122, maig. Morlans.

418. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 439-440; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 159.

419. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 440-441.

420. Ja vam apuntar aquesta identificació en la localització de l'acord d'Alfons amb el Comú de Gènova del 30 de novembre de 1186: M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, Corpus, doc. núm. 125, més coherent amb l'itinerari del Cast. Als arguments exposats aleshores a la nota 1, hi afegim ara el mateix tractat de Berdello que ens recorda que Rueda era una plaça navarresa, així com el fet que, poc després, a partir de 1187, desapareix com a tinença de Sanç el Savi. Moret, que insisteix en l'excepcionalitat de la perdurabilitat de la conquesta de Rueda, no indica quan fou conquerida pels aragonesos, però indirectament constata que l'últim tinent navarrès documentat fou García Pérez de Murieta en 1187; *cf. supra* n. 413-415.

421. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 442; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 159-160; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 434, p. 577-578. Tots els documents emesos al novembre es redacten « in obsessione Rode »; *cf.* A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 429-432, p. 572-576.

422. M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, Corpus, doc. núm. 126.

423. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 93.

424. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 865-866; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 324.

425. M. ALVIRA CABRER i P. BURESI, « Alphonse ».

426. Susana HERREROS LOPETEGUI, *Las tierras navarras de Ultrapuertos (siglos XII-XVI)*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1998; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 489.

Els resultats de Berdello haurien estat, doncs, prou satisfactoris per a Alfons el Cast. Delimitava fronteres amb Castella on, malgrat perdre Fariza, obtenia el reconeixement de la sobirania sobre Albarrasí i, a més, li permetia eliminar un enclavament navarrès al mig del regne d'Aragó. Ara bé, gran part d'allò aconseguit solament ho era sobre el paper. Rueda va haver de ser assetjada i Albarrasí va seguir jugant a la indeterminació. El 16 de novembre de 1186 moria Pedro Ruiz de Azagra⁴²⁷ i era succeït pel seu germà, Fernando, aparentment una solució també satisfactòria per a Alfons el Cast, ja que Fernando l'havia servit diverses vegades i el rei li ho havia agraït lliurant-li importants tinences a la zona fronterera amb Castella i l'islam.⁴²⁸ Calia, però, atreure de nou Fernando Ruiz, que havia desaparegut de la cort catalanoaragonesa en 1182.⁴²⁹

Sembla que inicialment això no fou possible i els dos Alfons es tornaren a trobar a la frontera castellanoaragonesa, aquest cop al costat castellà, a Sauquillo, segurament Sauquillo de Alcázar, a tocar de Berdello, el 30 de setembre. Alfons, rei de Castella i Toledo, recorda («hec est memoratio amoris») a Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, el que han decidit sobre l'assumpte («negoci») de Fernando Ruiz de Azagra. I allò acordat és que el de Castella deslliura el d'Aragó perquè aquest pugui rebre Fernando Ruiz com a vassall i, si en el termini de dos anys a partir del proper Nadal, li donés —a Alfons el Cast— el castell de Santa Maria d'Albarrasí, que el pugui tenir com a vassall, si el rei vol. Tanmateix, si Fernando Ruiz volgués arribar a un acord («pleitum vel compositionem voluerit facere») amb el rei d'Aragó, amb el qual aquest estigui d'acord, que en faci saber les condicions al de Castella i, si a aquest li plauen, que el pugui fer i, si no, que no el pugui fer. D'altra part, Alfons d'Aragó deslliura el de Castella de l'obligació d'ajudar-lo contra Fernando Ruiz fins passats dos anys després del proper Nadal si abans el d'Aragó no aconsegueix arribar a un acord amb Fernando sobre el castell en les condicions esmentades. I si Alfons el Cast arribés a un acord amb Fernando, el de Castella quedaria lliure per sempre de tot pacte d'ajuda en contra de Fernando Ruiz. Tanmateix, si el rei d'Aragó no arriba a cap acord en el termini de dos anys a partir del proper Nadal, haurà de desemparar Fernando Ruiz i no el podrà tenir per vassall mai més si no és amb l'acord del rei de Castella. Per cloure el pacte, acorden que, passats els dos anys sense haver arribat a una solució, el document serà cremat, però aleshores el rei Alfons de Castella hauria d'ajudar el d'Aragó contra Fernando Ruiz.⁴³⁰

De l'acord, en foren testimonis Berenguer [de Vilademuls], arquebisbe de Tarragona; Diego Jiméneiz [de Cameros]; Rodrigo [Gutiérrez Girón], majordom de la cort del rei de Castella, i Gómez García [de Roa]. Cal fer constar que el document no té les signatures dels dos reis ni indica qui l'escriu, potser perquè el text no passà de ser un esborrany redactat pels ambaixadors de les dues parts —els quatre testimonis?—. Com que, com es veurà, l'assumpte se solucionà ben aviat, potser per això els monarques no l'arribaren a signar mai.⁴³¹ Tot i així, l'acord —o la proposta d'acord— fou suficient per a pressionar les parts i resoldre el conflicte que l'havia originat.

427. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 57.

428. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 78-82; vegeu també la n. 401.

429. Potser el fet que a l'Acord de Berdello no s'esmentin els germans de Pedro Ruiz —ni cap altre parent o vassall— apunta que s'estaven acostant posicions? Sobre la desaparició de Fernando Ruiz, vegeu la n. 401.

430. Corpus, doc. núm. 50. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 76; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 82.

431. Büschgens assenyala que aquest document no fou emprat ni per Miret ni per Caruana per establir l'itinerari d'Alfons el Cast, potser perquè ja intuïen que cap dels dos monarques no hi fou present; cf. A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 370-371. Tanmateix, Alfons hi era a prop —a l'agost era a Osca; al setembre i a l'octubre, a Saragossa—; cf. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 443-444. Cal destacar també les similituds d'aquest document amb l'Acord d'Àgreda un any anterior (Corpus, doc. núm. 47), també fet com a recordatori («commemoratio pacti») i que tampoc no és signat pels dos reis, tot i que sí que disposa, en canvi, de la indicació dels escrivans que el redactaren.

El nou acord sobre els Azagra intentava tancar el conflicte obert un any abans, a Àgreda, on havien desemparat tots els Azagra i els seus vassalls. Arran d'aquell acord, Pedro Ruiz havia tornat —o havia refermat— el vassallatge a Castella, com queda clar a l'Acord de Berdello, però arran d'aquest mateix acord el rei de Castella havia acceptat que Pedro Ruiz tenia Albarrasí pel rei d'Aragó, situació que es mantindria encara que en aquesta localitat hi manés un altre senyor. Aquesta circumstància s'havia donat ja, a més, poc després de l'acord, quan va morir Pedro Ruiz i va ser succeït pel seu germà. Alfons el Cast, en veure que la situació no se solucionava, degué reclamar-ne l'execució. Ara bé, tot i que com a hereu del seu germà Fernando devia mantenir l'aliança amb Castella, també és cert que Fernando era un vell conegut del rei catalanoaragonès, a qui havia servit durant alguns anys. Per forçar-lo a negociar, Alfons el Cast obtingué del rei de Castella el compromís d'acceptar el lliurament d'Albarrasí i —incomplint allò acordat a Berdello— de no ajudar militarment el Cast, és a dir, per tal de forçar Fernando Ruiz a negociar, Alfons el Cast li ofereix dos anys de termini per a arribar a un acord o l'amenaça amb una campanya conjunta castellanoaragonesa. Alfons el Noble es reserva la capacitat de donar el vistiplau imprescindible als acords que es prenguin, però és evident que la monarquia castellana ja ha acceptat sense peròs que Albarrasí forma part del regne d'Aragó i que els seus senyors, siguin quins siguin, s'han de lliurar al rei d'Aragó. De fet, el mes següent, novembre, ja trobem Fernando Ruiz com a senyor de Daroca i Terol i l'abril de 1188 com a senyor, a més, de Calataiud; més endavant també arribà a posseir Tarassona, Belchit i Mont Albán (Montalbán).⁴³² Més encara, Fernando Ruiz esdevé en pocs anys el defensor de la frontera castellana de la Corona d'Aragó, des del Xalón fins a l'Àndalus, la qual cosa sens dubte mostra la confiança que li tenia Alfons el Cast.⁴³³ De fet, ni es va signar l'acord de Sauquillo ni fou cremat, com estipulava si passats dos anys encara no s'havia resolt l'assumpte, cosa que mostra que no va caldre esperar els dos anys i que l'acord amb Fernando Ruiz fou gairebé immediat; potser fins i tot ja estava decidit abans que negociessin els dos Alfons. Des d'aquesta perspectiva, l'Acord de Sauquillo esdevenia el vistiplau tàcit d'Alfons VIII al canvi de vassallatge del senyor d'Albarrasí.

18. DESAVINENCES AMB LA REINA SANÇA?

Tradicionalment s'ha considerat que, després de l'Acord de Cazola, les relacions entre Castella i la Corona d'Aragó s'havien anat refredant, més encara després de l'episodi de Fariza en 1184, i que, mal-

432. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 80-82. Almagro creu trobar ja Fernando Ruiz de Azagra a la cort d'Alfons el Trobador el gener de 1187, és a dir, abans de l'Acord de Sauquillo, ja que en un document reial hi apareix com a testimoni «Ferrandus de Darocha», a qui, com a l'acord del setge de Conca, on apareix el mateix personatge, identifica amb Fernando Ruiz de Azagra, suposant que al gener, tot i ser a la cort, encara no se li havia assignat cap tinença. Aquesta identificació es contradia amb el contingut de l'acord, ja que en aquest, com s'ha vist, Fernando encara no ha pactat amb el Trobador. Potser la solució a aquest conflicte és apuntar que aquests dos Ferrando de Daroca —i un de tercer localitzat per Sánchez Casabón: cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 239 (1177, agost), 397 (1185, gener) i 434 (1187, gener)— no són pas Fernando Ruiz de Azagra, sinó algun altre cavaller, potser oriünd d'aquesta localitat aragonesa. A favor d'aquesta hipòtesi tenim el fet que en els documents de la Cancelleria catalanoaragonesa mai no s'obliden d'anomenar Ruiz Fernando Ruiz de Azagra quan en parlen com a tinent de Daroca o d'altres llocs, i mai no l'anomenen simplement Fernando ni Fernando de Daroca (cf. n. 401). Ferran era un nom més comú a Castella i Lleó, però no resulta estrany trobar-lo entre la petita noblesa aragonesa i navarresa; potser fins i tot podria tractar-se d'un cavaller castellà o lleonès establert a Daroca. Si és certa aquesta hipòtesi, també se solucionaria el conflicte de trobar Pedro i Fernando Ruiz de Azagra vinculats a Daroca simultàniament.

433. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 82. Cal constatar, també, que quan és esmentat com a senyor d'aquestes localitats aragoneses, mai no es diu que sigui senyor d'Albarrasí, és a dir, que Albarrasí, malgrat tots els pactes, no la té pel rei d'Aragó. Ara bé, això tampoc no passava amb molts altres senyors: mentre el comte de Pallars fou senyor de Ricla, per exemple, no s'indicava que també dominés el Pallars, perquè aquest domini no el tenia pel rei sinó per dret propi. En una situació similar devien quedar, doncs, el senyor i la senyoria d'Albarrasí.

grat els acords entorn de l'assumpte dels Azagra, Alfons cada cop es fiava menys del seu nebot polític, preludi del trencament de relacions de 1190.⁴³⁴ Un dels símptomes de l'allunyament dels dos monarques seria la desposseïció de la reina Sança del seu esponsalici el maig de 1187 i la concessió d'un nou lot de dominis, molt menys generós que el primer.⁴³⁵ El nou esponsalici només té deu localitats: Daroca, Epila, Uncastiello, Pina [d'Ebro],⁴³⁶ Barbastre, Sant Esteve [de Llitera] i Tamarit [de Llitera] a l'Aragó, i Cervera, Montblanc i Siurana a Catalunya.⁴³⁷ Aurell destaca la presència de tres castells fronterers amb Castella —Daroca, Epila i Uncastiello—⁴³⁸ com a indicatiu que el nou esponsalici seria conseqüència de la pau retrobada amb Castella després de les topades de 1184; tanmateix, el que indica la reestructuració de l'esponsalici segurament és un distanciament amb Sança —o una reestructuració del domini reial—, però costa veure'l com a resultat d'un retrobament de l'entesa amb Castella —d'altra part, si s'estava refermant la pau amb Castella, no té sentit penalitzar la reina per la seva proximitat a Alfons VIII amb una reducció del seu patrimoni—. Ja hem comentat, d'altra banda, que l'episodi de 1184 sembla més anecdòtic que res més —de cap manera una guerra com apunta Aurell— i que les relacions amb Castella semblen fermes durant tots aquests anys, tal com els repetits acords entre tots dos monarques confirmen. La hipòtesi d'un distanciament entre els cònjuges pren força si tenim present que Alfons el Cast seria després conscient que havia actuat «malament» envers la seva esposa, i per això manà que en morir se li restituís l'esponsalici original.⁴³⁹

19. EL DISTANCIAMENT DE CASTELLA

A partir de 1187, les relacions entre Castella i la Corona d'Aragó empitjoraren. De fet, és probable que el nou esponsalici de la reina Sança, més que resultat d'un canvi de política, sigui un anunci de les noves aliances que s'estaven teixint. L'entesa sobre Albarrasí, a finals d'aquell mateix any, fou gairebé més una cortina de fum per a representar l'alineació del nou senyor d'Albarrasí amb el rei d'Aragó, trencant la tradicional aliança de Pedro Ruiz de Azagra amb Castella, que no pas un veritable acord en contra de Fernando Ruiz de Azagra.

Més enllà dels Pirineus, la situació també estava canviant. El gener de 1187, Felip II August i Enric II Plantagenet signaven un acord de pau, trencat per les accions del duc d'Aquitània, Ricard Cor de Lleó, però que anunciava una entesa que no es faria esperar. Unes noves conferències de pau a la tardor de 1188 acabaven amb l'aliança de les dues grans potències, Anglaterra i França, per tal d'organitzar la Tercera Croada. L'aturada de les activitats bèl·liques anglofranceses fou aprofitada per Alfons el Cast per a consolidar la seva situació a Provença, a la tardor de 1189, i per a signar una nova pau amb Tolosa el 1190, renovació dels acords de 1184.⁴⁴⁰

Mentrestant, la situació a l'oest de la Península també havia canviat. En 1188 moria el rei Ferran II de Lleó i el nou monarca, el seu fill Alfons IX, s'acostà inicialment al seu cosí castellà. Aquest, al seu torn, estrenyí les relacions amb l'Imperi casant la seva filla, la infanta Berenguera, aleshores hereva al

434. J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 86-87.

435. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 446; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 825-826.

436. Vegeu, sobre aquest lloc, la n. 300.

437. Corpus, doc. núm. 49. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 442-443; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 163; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 446.

438. Uncastiello és un castell fronterer, però en relació amb Navarra; en canvi, sí que és cert que Daroca i Epila eren possessions frontereres, que ja havien estat lliurades per Alfons el Cast a Alfons el Noble arran dels acords de Saragossa de 1170.

439. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 446.

440. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 93-96.

tron, amb l'infant Conrad, fill de l'emperador Frederic I. En 1188, a Carrión, on Conrad s'havia traslladat per a les esposalles, aquest i el jove Alfons IX foren armats cavallers per Alfons VIII.⁴⁴¹ L'aliança de Castella amb l'Imperi no podia de cap manera ser benvista pel rei Alfons, ja que l'Imperi seguia amb la pretensió de poder disposar de Provença i interferir, per tant, en els assumptes del Cast.⁴⁴² El nou alineament d'Alfons el Noble també degué provocar malestar al duc d'Aquitània i —des de 1189— rei d'Anglaterra, Ricard Cor de Lleó, enemistat amb l'Imperi.⁴⁴³

D'altra part, a Aquitània, el gran aliat d'Alfons el Cast, Ricard Cor de Lleó, iniciava contactes per a estrènyer relacions amb Navarra, segurament veient en aquest petit reialme una possibilitat de donar seguretat al flanc meridional dels seus dominis aquitans, justament en el moment en què Alfons VIII i Ricard topaven pel dot de la reina de Castella, Elionor d'Anglaterra: la Gascunya.⁴⁴⁴ L'aliança es va plasmar en el casament, durant la Tercera Croada, de Ricard i la infanta Berenguera de Navarra.⁴⁴⁵ L'acostament anglonavarres segurament afavorí que Alfons el Trobador també s'hi apropés, cada cop més distanciat del monarca castellà.

D'aquesta manera, en pocs anys es teixí una nova xarxa d'aliances que deixà Castella pràcticament isolada i enfrontada a tots els seus veïns. De fet, l'«enemic tradicional» a ponent de la Corona d'Aragó, el regne de Navarra, es convertí en un nou aliat, mentre que l'«amic tradicional», el regne de Castella, esdevingué el nou enemic a la frontera occidental de la Corona.

En aquest context, a principi de 1188, després d'haver celebrat cort dels aragonesos a Osca, el rei Alfons es dirigí cap a Saragossa amb la reina Sança i allà va rebre ambaixadors del nou rei de Portugal, Sanç I.⁴⁴⁶ En 1185 havia mort Alfons I de Portugal i havia estat succeït pel seu fill, l'infant Sanç, casat amb la infanta Dolça, germana del Cast. Segons Zurita, que recull la notícia, l'ambaixada s'hauria acostat a la cort «para confirmar de nuevo las paces y confederaciones que tenían», però Alfons els hauria demanat que en la renovació també s'hi inclogués el nou rei de Lleó i Galícia, Alfons IX, nebot del rei portuguès, raó per la qual no s'haurien refet les paus.⁴⁴⁷ Si aquestes foren les condicions d'Alfons el Cast, és evident que la renovació era impossible, ja que en aquells moments Alfons IX, per consolidar-se al tron, justament s'estava acostant al seu cosí castellà, Alfons VIII.⁴⁴⁸ De fet, és probable que la raó de la proposta portuguesa fos que Sanç I temia l'aproximació entre els monarques castellà i lleonès, que el deixava ben aïllat, i per això mirava d'acostar-se a l'únic monarca que podia contrarestar aquesta entesa, el de la Corona d'Aragó, un rei que tot indicava que s'estava distanciant d'Alfons el Noble.

L'allunyament de Castella solament podia tenir una conseqüència, l'acostament a Navarra. L'aproximació, a més, venia avalada per l'entesa del monarca navarrès amb Ricard Cor de Lleó. En aquest context, el 9 de setembre es trobaren a Borja, a tocar de la frontera del regne d'Aragó amb el de Navarra, els monarques respectius i signaren una concòrdia per la qual Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Sanç, rei de Navarra, convenien que s'ajudarien contra Alfons, rei de

441. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 324; José-Luis MARTÍN, *Alfonso IX y sus relaciones con Castilla*, «Espacio, Tiempo y Forma», 7 (1994), p. 11-31, especialment p. 14-15.

442. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 79-80.

443. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 84.

444. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 83.

445. Alison WEIR, *Eleanor of Aquitaine: a life*, Nova York, Ballantine Books, 2000, p. 258-264. En 1192, mentre Ricard Cor de Lleó estava pres per l'emperador Enric VI, Ramon V, comte de Tolosa, intentà hostilitzar els seus dominis aquitans, però hagué de fer front a una incursió de l'infant Sanç, fill del rei de Navarra i aliat —i cunyat— de Ricard; P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 96.

446. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLIII; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 444.

447. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLIII.

448. A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 324.

Castella, de manera que cap dels dos no signaria treves amb el castellà sense el consentiment de l'altre. L'ajuda mútua seria en pròpia persona, compromentent-se tots dos a retornar al seu regne si n'eren fora. En aquests casos, mentre el rei d'Aragó fos fora, la host («milícia») i els homes del regne d'Aragó haurien d'ajudar el monarca navarrès, i el mateix a la inversa. Sanç es comprometia també a ajudar Alfons si els sarraïns penetraven als seus dominis, hi fos present el rei d'Aragó o no.

D'altra part, si un vassall d'un d'ells prengué un castell o un lloc («villam») d'un vassall de l'altre, el rei de l'infractor es comprometia a obligar el seu vassall a restituir-lo o a ajudar el desposseït a recuperar-lo. Si l'atacant fos vassall d'un tercer senyor, els dos reis haurien d'ajudar a recuperar el castell o lloc i es comprometien a no secundar l'infractor. A més, tots dos reis acordaven que no donarien suport a cap actuació que pogués provocar dany en el regne o les terres de l'altre.

Per tal de donar fermesa a tot això, ambdós reis acordaren lliurar deu castells en fidelitat a Fernando Ruiz [de Azagra]. Cada monarca havia de donar al porter reial de l'altre cinc castells i aquests els lliurarien a Fernando Ruiz, que els rebria tots en fidelitat. Els castells lliurats pel rei d'Aragó eren els de Borja, Malón, Sos, Ruesta i Petiella [d'Aragón], mentre que Sanç havia de lliurar els castells de Santa Maria de Ujué, Valtierra, Ablitas, Monteagudo i Castellón de Sangüesa. Fernando Ruiz els rebia per tal de garantir l'acord, de manera que si algú l'infringia i no s'hi posava solució en el termini de tres mesos Fernando Ruiz els lliuraria al rei perjudicat, sense que l'altre monarca pogués oposar-s'hi. Sanç i Alfons, a més, asseguraren els castells a Fernando Ruiz. D'altra part, s'establí que, si Fernando Ruiz moria o abandonava l'estat seglar o no volia continuar amb aquesta tasca, seria substituït per Artal d'Alagón, Sancho de Huerta, Aznar Pardo⁴⁴⁹ o Miguel de Santa Cruz per als castells aragonesos —aquell que el rei de Navarra triés— i per Pedro de Cascante, Bartolomé [Jiménez] de Rada,⁴⁵⁰ Lope de Valtierra⁴⁵¹ o Almoravid per als navarresos —aquell que el rei d'Aragó triés—. Si cap d'aquests no ho pogués fer, el d'Aragó hauria de triar un noble navarrès, i a la inversa, sempre en les mateixes condicions establertes per a Fernando Ruiz. Fos qui fos que tingués els deu castells o cinc d'ells, no hi podria fer cap perjudici (*peioramentum*) i hauria de servir per aquests al rei a qui pertanyessin, complint les obligacions pertinents. Els dos reis, però, es reservaven el dret de canviar els fidels dels dits castells i d'encomanar-los a qui volguessin.

L'acord fou jurat i signat pels dos reis, Alfons i Sanç, i pels seus dos hereus, l'infant Pere i l'infant Sanç, respectivament. Els monarques, a més, feren homenatge a Fernando Ruiz que complirien l'acord en tot allò que feia relació a la comanda en fidelitat dels castells esmentats. Actuaren com a testimonis, per part del rei d'Aragó, Artal d'Alagón, Pero Cornel,⁴⁵² Ximeno Cornel,⁴⁵³ Miguel de Velamazán,⁴⁵⁴ Aznar Pardo i Sancho de Huerta, majordom del rei, mentre que, per part del rei navarrès, hi assistiren Íñigo de Oriz, Almoravid, Miguel de Lerate, Pedro de Cascante, Bartolomé [Jiménez] de Rada i Lope de Valtierra, majordom del rei.

449. Sobre el majordom Aznar Pardo, tinent de Boleya, Borja, Eixea i Jaca, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 374; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

450. Sobre el navarrès Bartolomé [Jiménez] de Rada, senyor de Rada i germà de l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada, vegeu Hilario YABÉN, *Motivos que tuvo el arzobispo Ximénez de Rada para ser enterrado en Santa María de Huerta*, «Boletín de la Real Academia de Bellas Artes y Ciencias Históricas de Toledo», 31 (1927), p. 78.

451. Sobre el navarrès Lope de Valtierra, majordom de Sança, reina d'Aragó, vegeu M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

452. Pero Cornel fou majordom i tinent d'Eixea, Osca, Luesia, Uncastiello, Tarassona, Taust i Sos. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

453. Sobre el majordom Ximeno Cornel, tinent d'Osca, Calataiud, Uncastiello, Lobarre i Ayerbe, vegeu J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 371; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

454. Miguel de Velamazán fou tinent d'Epila i Urreya; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim.

Després de signar i jurar el document a Borja, els dos reis es dirigiren a Daroca, on, aquell mateix mes, concediren i confirmaren tot allò acordat. A més, per tal de donar compliment a l'acord abans del següent mes d'agost de 1191, els barons de cadascun dels dos reis varen jurar a l'altre rei que aquells qui tinguessin honors pel seu rei no farien res que pogués anar en contra dels acords, i també es comprometeren, si un dels dos reis no observés l'amistat establerta, a servir l'altre monarca durant un any tot rebent d'aquest aliment per a ells i els seus homes i provisions per a les cavalcades. Els reis establiren finalment que qui succeís els barons que juraven en les seves tinences també hauria de fer aquest mateix jurament.

A més dels testimonis de Borja —llevat de Miguel de Velamazán i Lope de Valtierra—, juraren els barons aragonesos Loferrenc de Luna,⁴⁵⁵ Rodrigo d'Estada⁴⁵⁶ i Pero Sesé⁴⁵⁷ i els navarresos Pedro Ladrón⁴⁵⁸ i Martín de Rada. Tota la carta fou redactada per Juan de Berax, notari reial del rei Alfons.⁴⁵⁹

L'Acord de Borja-Daroca tracta tres grans aspectes: un acord per defensar la Corona d'Aragó dels sarraïns, el compromís de pacificar les relacions transfrontereres entre ambdós països i, el punt més important, una aliança general contra Castella.

L'ajut compromès per Sanç en la lluita contra els sarraïns, tot i que només en cas d'incursió en els dominis d'Alfons el Cast, s'ha de situar en el context de l'enfrontament amb els almohades, aleshores en el seu moment de màxima puixança. L'acord és coetani de la reacció del califa Abu-Yússuf Yaqub a les conquestes portugueses a l'Algarve i castellanés al nord de l'actual Andalusia, i no gaire anterior a la gran desfeta d'Alfons VIII a Alarcos. Però també entronca amb la voluntat immarcescible dels navarresos a participar en l'expansió sobre l'Àndalus i, en aquest sentit, amb l'Acord de Sangüesa de 1168, que preveia la partició de futures conquestes. Malgrat que a poc a poc la realitat s'imposava, Navarra es negava a abandonar els somnis expansius en terres de l'islam. Com a mostra, el fet que, mig segle més tard, un dels fills de Fernando Ruiz, Sancho Fernández de Azagra, acordés amb Teobald I, rei de Navarra, que es reconeixeria vassall del rei de Navarra pels castells que pogués prendre «en tierra de moros».⁴⁶⁰

L'altre assumpte important de l'acord era el compromís recíproc de resoldre els conflictes fronterers entre ambdós regnes, constituïts habitualment per atacs entre vassalls i captures de castells i llocs mutus. Cal tenir present que tots dos regnes arrossegaven una situació bèl·lica *de facto* gairebé constant des de la mort d'Alfons el Bataller. Un estat de guerra latent en què les incursions i les preses de llocs

455. Loferrenc o Lop Ferrenc de Luna fou tinent de Luna, Agüero, O Bayo [El Bayo], Alagó, Taust i Ruesta; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

456. Rodrigo d'Estada fou tinent d'Estada, Estadilla i Civitate (Torrociudad [Torreciudad]); cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

457. Sobre el majordom, justícia i *zalmedina* Pero Sesé, senyor d'Aranda, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 367-369; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

458. Sobre el cavaller navarrès Pedro Ladrón, alferes del rei d'Aragó i tinent de Belchit, Berdún, Terol, Borja i Sos, vegeu: L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 470; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 422-423; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

459. Corpus, doc. núm. 51. Aquest document ha presentat problemes a l'hora de datar-lo, ja que, com s'ha vist, fou redactat en dos temps. Sánchez Casabón, per exemple, obvia la segona data perquè no transcriu la part final de l'acord, la redactada a Daroca; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 684-687. Büschgens, per contra, n'afegeix una de tercera en posar-hi agost de 1191, tot i que aquesta data era el termini que s'havien donat els dos monarques i no es pot considerar, per tant, part de la datació crònica de l'acord; A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 377 i 381-385. Sobre el notari Juan de Berax, vegeu: J. TRENCHS ÒDENA, *Notarios y escribanos*, p. 12; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, i, p. 159. Sobre el seu contingut, vegeu: J. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. XLIII; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XIX, cap. IX, p. 296; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 82-83.

460. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, doc. 31 (1238, abril), p. 144-145.

havien estat habituals. Amb l'Acord de Borja-Daroca tots dos monarques acordaven no donar suport a aquells qui practiquessin ràtzies en territori de l'altre i fins i tot a no acollir ni secundar els vassalls d'altres senyors que haguessin pres res d'un d'ells, en clara referència als nobles i cavallers «itinerants» que vivien a cavall de diversos regnes.

Tanmateix l'aspecte més important per a la política dels dos monarques, especialment per a la d'Alfons el Trobador, era l'acord contra Castella, que donava un gir de cent vuitanta graus a la seva política d'aliances a la frontera occidental dels seus dominis. L'acord no preveu un atac immediat coordinat ni fixa cap termini per a les operacions bèl·liques, però prohibeix explícitament arribar a treves amb Castella sense consentiment mutu. D'aquest punt se'n dedueix que aleshores no hi havia treva entre Castella i la Corona d'Aragó —ni amb Navarra—, és a dir, que la Pau de Berdello ja no estava en vigor.

L'Acord de Borja-Daroca no solament il·lustra la nova deriva de les relacions peninsulars del Cast, sinó que també mostra l'ascendent de Fernando Ruiz de Azagra en la política catalanoaragonesa, que el durà a convertir-se en el principal senyor de la frontera entre els regnes d'Aragó, Navarra i Castella. Azagra acumulava a les seves mans, a més de la seva senyoria d'Albarrasí, la tinença de Daroca des de 1187, possessions a les quals cal afegir, si es complí l'acord, els deu castells que rebé per assegurar-la. Si tenim en compte que en 1191 també esdevingué senyor de Calataiud, en 1192 de Terol —ja ho havia estat en 1187— i en 1195 encara hi suma Belchit, es pot concloure que Fernando Ruiz havia esdevingut el garant de la seguretat del flanc occidental dels dominis d'Alfons el Cast.⁴⁶¹

És plausible que Fernando Ruiz fos també l'artífex de l'acostament a Navarra. Cal tenir present que li foren lliurats tots deu castells, tant els aragonesos com els navarresos, i això significa que ambdós monarques confiaven en ell i el tenien com a fidel vassall. De fet, si ell no pogués retenir-los, els castells havien de ser lliurats a dos nobles diferents, un d'aragonès i l'altre navarrès. Fernando Ruiz era considerat *de facto* navarrès i aragonès alhora i això l'hagué de convertir en l'interlocutor idoni per a construir unes relacions amistoses amb el regne de Navarra. Cal no oblidar que Fernando Ruiz mantenia bones relacions amb Navarra i els navarresos: quan uns mesos abans de l'Acord de Borja-Daroca fa donació d'Albarrasí i d'ell mateix a l'orde de Sant Jaume de l'Espasa,⁴⁶² n'és testimoni el bisbe de Pamplona, Pedro de París, conseller i ambaixador del rei de Navarra.⁴⁶³ A més, la cort d'Albarrasí està formada en gran part per nobles navarresos o d'origen navarrès,⁴⁶⁴ com Lope de Varea⁴⁶⁵ o [Pedro] Martínez de Ocariz (Okariz), el tinent d'Albarrasí,⁴⁶⁶ la qual cosa mostra que les relacions del d'Albarrasí amb Navarra eren fluides. Segurament és en relació amb aquesta donació a l'orde de Sant Jaume que cal interpretar la insistència amb què en el tractat es preveu la possibilitat d'entrar en religió com a motiu per a perdre la tinença dels castells; fins i tot podria ser que aquest esment s'incloués com a mesura de pressió per tal que Fernando Ruiz es repensés la decisió de lliurar Santa Maria d'Albarrasí a

461. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 81, n. 2, i p. 82, n. 1.

462. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, doc. 25, p. 133-134.

463. J. GOÑI GAZTAMBIDE, *Historia de los obispos*, I, p. 433-478.

464. Manuel FUERTES DE GILBERT ROJO, *Albarracín: linajes y testimonios heráldicos*, a *Tiempo de Derecho Foral en el sur aragonés: los Fueros de Teruel y Albarracín*, 1, Saragossa, Ediciones del Justicia de Aragón, 2007.

465. Lope de Varea ha de ser parent de Ramiro de Varea, el noble navarrès o de la Rioja que en 1185 dominava Logronyo i Ausejo per Sanç VI i Alfons VIII alhora; cf. *supra* n. 404. Els Varea devien ser un altre d'aquests llinatges a cavall dels tres regnes i de fidelitats canviants, situació que sens dubte encaixava amb la senyoria d'Albarrasí; sobre els Varea, vegeu I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 262, n. 58.

466. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 90; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 325, n. 60; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 225-226.

l'orde militar lleonès. De fet, no sembla que acabés professant a l'orde i aquesta tampoc no acabà posseint Albarrasí, tot i que en el seu testament de 1192 els nomenà curadors dels seus dominis mentre el seu hereu, Pedro Fernández, fos menor.⁴⁶⁷

És probable que en la decisió de no professar hi jugués un paper important el fet de contraure matrimoni amb Teresa Ibáñez, filla de Juan Vela, dels Ladrón senyors de Biscaia.⁴⁶⁸ Almagro relaciona aquest casament, que hauria tingut lloc entre juliol de 1190, quan s'hauria lliurat a l'orde de Sant Jaume, i juny de 1191, quan apareix casat amb Teresa en la donació que Alfons VIII li fa de Cubillas de Cerrato,⁴⁶⁹ amb una aproximació a Castella: veient que l'enfrontament entre Alfons el Cast i Alfons el Noble podia portar complicacions als seus dominis d'Albarrasí, Fernando Ruiz s'hauria aproximat al rei castellà.⁴⁷⁰ Aquest gir en la política de Fernando Ruiz —resultat de la recerca contínua dels Azagra de l'equidistància— justificaria la donació reial de Cubillas, feta «in casamento». Tanmateix, en aquest context, «casamento» no és matrimoni, sinó feu,⁴⁷¹ la qual cosa treu força a la donació d'Alfons VIII com a indicatiu que el casament de Fernando Ruiz amb Teresa Ibáñez era resultat del patrocini reial castellà. La donació mostra que Fernando Ruiz no havia tallat amb Alfons VIII. També cal tenir present, però, que els Ladrón eren alabesos i que, com els Azagra, es movien entre les corts castellana i navarresa amb facilitat, amb membres a cadascuna d'elles.⁴⁷² Entroncar amb aquesta família era aliar-se amb una família molt important de l'àrea castellanonavarresa, en la línia del casament de la neboda de Fernando Ruiz, Toda Pérez de Azagra, amb Diego López II de Haro. És cert, però, que la presència de Fernando Ruiz prop d'Alfons VIII i el casament amb Teresa Ibáñez podrien indicar un trencament momentani de Fernando Ruiz a l'entorn de l'any 1191.⁴⁷³ Potser l'execució de l'Acord de Borja-Daroca no va resultar tan fàcil com s'havia previst. El fet que els dos reis fessin jurar als principals nobles de la zona que respectarien els acords i no farien res per interferir-hi, jurament que esdevé obligatori per als nous senyors, mostra que l'acord era considerat de difícil execució. Cal tenir present que la zona estava en situació bèl·lica d'una manera gairebé constant des de la separació dels regnes d'Aragó i Navarra, després de la mort d'Alfons el Bataller.⁴⁷⁴ Malgrat moments puntuals de tranquil·litat i pau, la tònica havia estat el conflicte latent i això devia fer difícil als dos monarques assegurar que els seus vassalls respectarien els pactes signats. Per aconseguir-ho, en els juraments de Daroca els dos reis es donaren un any de termini, s'entén que per a l'intercanvi de castells. Era un període prou llarg que denotava que es devia preveure que l'assumpte no seria fàcil. Potser es temia una certa oposició a l'acumulació de poder en mans de Fernando Ruiz. En aquest context, podria ser que Fernando Ruiz acabés trencant amb

467. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 90.

468. Sobre Juan Vela, cap del clan dels Ladrón, vegeu: L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 457-458; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 286-287.

469. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, doc. 26, p. 134-135; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, III, doc. 571.

470. M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 85-86 i 90; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 828-829.

471. Maurilio PÉREZ GONZÁLEZ, *El latín de la cancellería castellana (1158-1214)*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1985, p. 242.

472. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*; I. ÁLVAREZ BORGE, *Cambios y alianzas*, p. 286-287. Juan Vela (o Vélez o Vélaz), pare de Teresa, havia abandonat els dominis de Sanç el Savi per posar-se al servei d'Alfons VIII en 1179, però els Vela seguien sent una important família de l'entorn immediat del rei navarrès en la figura del nou cap del clan Vela, Pedro Ladrón, oncle de Teresa i un dels qui juraren a Daroca pel rei de Navarra —Pedro Ladrón, tanmateix, en un nou gir de fidelitats, acabà servint el rei d'Aragó, del qual fou alferes—. Cf. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 470; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 422-423.

473. Tanmateix, durant el maig, juliol, setembre i desembre de 1191 segueix apareixent com a tinent de Calataiud, Terol, Daroca i Belchit. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 533, 537, 544 i 547-548; vegeu també n. 401.

474. J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 86-87.

Alfons el Cast i acostant-se a Alfons VIII —no se'l documenta com a senyor de Daroca ni el 1190 ni fins al setembre de 1191—. Aquest fet explicaria que el juliol de 1192 (o de 1191) els dos reis es tornessin a reunir, aleshores a Tarassona, per tal de reafirmar les convinences contingudes en un document en poder —significativament— de Fernando Ruiz. Ara bé, també és possible que tot plegat sigui un miratge i que el desenvolupament dels acords de Borja-Daroca fos planer i la confirmació de Tarassona, sigui de 1191 o de 1192, només sigui el senyal que el lliurament dels castells era un fet i que l'acord entrava en vigor.

La confirmació de Tarassona presenta, abans que res, un problema de datació, tot i que el document, conservat en còpia coetània, és ben clar: fou redactat el juliol de l'era 1230, que es correspon a l'any 1192. Aquesta data ha estat acceptada sense problemes per autors com Miret, Cirot o Büschgens,⁴⁷⁵ però posada en dubte per autors com Sánchez Casabón, que addueixen que l'itinerari del Cast fa impossible la presència del rei a Tarassona el juliol de 1192, ja que al juny era a Perpinyà i al juliol serà a Barcelona. Per contra, el juliol de 1191 se'l documenta a Tudela, cosa que fa que endarrereixin la datació a aquest any.⁴⁷⁶ Sánchez Casabón, tanmateix, obvia que l'agost de 1192 el rei era a Osca,⁴⁷⁷ la qual cosa encaixaria amb una possible estada un mes abans a Tarassona. A més de l'itinerari, la veritat és que datar el document en 1191 lliga perfectament amb el context històric, ja que situa la renovació de l'acord en el marc de la guerra amb Castella de 1191 i els pactes de Navarra amb Lleó i d'Alfons el Cast amb Lleó i Portugal d'aquest mateix any.⁴⁷⁸ A més, concordaria amb el termini que es van donar els dos monarques per a implementar l'Acord de Borja-Daroca, l'agost de 1191, i amb la consolidació de Fernando Ruiz com a gran senyor de les fronteres occidental i meridional del regne d'Aragó. Així mateix, tot i que no en conservem l'original sinó una còpia, resulta difícil pensar en un possible error del copista a l'hora de datar el document, ja que les eres 1230 i 1229 s'escriuen prou diferent. Per tot plegat i seguint Büschgens, acceptem com a correcta, amb precaucions, la data oferta pel document.

A Tarassona, Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Sanç, rei de Navarra, convingueren i juraren que observarien les convinences i pactes continguts en l'instrument que Fernando Ruiz tenia i que ni el sagrament prestat al cardenal ni cap altra raó faria que no respectessin allò contingut en l'esmentada carta i que, per tant, ho tenien per ferm i ho respectarien. Es comprometien així mateix que quan un dels dos reclamés a l'altre fer la guerra al rei de Castella, l'altre l'ajudaria i, si no ho feia, manaven que Fernando Ruiz donés els castells lliurats en fidelitat pel rei que aleshores no volgués respectar les convinences a l'altre. Si aleshores no fos Fernando Ruiz qui tingués els castells, que ho executés en els mateixos termes de les convinences qui els tingués. Actuaren com a testimonis, pel rei d'Aragó, Sancho de Huerta, majordom, i Artal d'Alagón, alferes, i Miguel de Lerate, alferes, i Pedro de Cascante pel de Navarra.⁴⁷⁹

L'esment del cardenal Gregori, legat pontifici, encarregat d'aconseguir la unitat dels reis peninsulars en contra de la puixança dels almohades,⁴⁸⁰ i del jurament que els dos reis li haurien prestat, ha de tenir relació amb la intervenció pacificadora del legat després dels acords dels reis de Portugal, Lleó,

475. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 458-459; Georges CIROT, *Appendices à la Chronique latine des rois de Castille jusqu'en 1236*, «Bulletin Hispanique», 20 (1918), p. 157-158; A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 378, doc. 27.

476. J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 195-196; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 705-706, n. 1.

477. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 459.

478. J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 195-196; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 83-84; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *Del reino de Pamplona*, p. 642.

479. Corpus, doc. núm. 53. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 458-459; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 84-85.

480. S. MIRANDA, *The Cardinals*, <<http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1190.htm>> (consulta: 15 juny 2015).

Navarra i Aragó en contra del de Castella i de la guerra que esclatà l'estiu de 1191.⁴⁸¹ El legat aconseguí desfer l'aliança —seria aquest el jurament a què es fa referència?— i aturar la guerra iniciada amb una incursió d'Alfons el Cast per terres de Sòria, que després era resposta per l'atac a la zona de Terol de la host castellana dirigida per l'alcaid de Conca, essent el balanç general favorable arreu al costat catalanoaragonès.⁴⁸² En aquest context, l'acord de Tarassona entre els reis navarrès i catalanoaragonès esdevenia necessari per a deixar clar que el trencament de l'acord amb Portugal i Lleó aconseguit pel legat no contravenia allò acordat a Borja-Daroca, que era un pacte d'ajuda mútua en el cas que hi tornés a haver guerra contra Castella, sense establir cap termini ni cap obligació per a dur-la a terme. També és un recordatori per a qui ha de rebre els castells posats en fidelitat, Fernando Ruiz de Azagra, que l'acord segueix vigent —s'insisteix repetidament que la carta amb les convinences originals la reté Fernando Ruiz—, encara que s'hagi tornat a la calma en les relacions amb Castella després de la intervenció del legat pontifici i dels bisbes d'Osma i de Tarassona.⁴⁸³

Per acabar d'entendre aquest episodi, cal recular al maig de 1191, a Osca, on arriben ambaixadors dels reis de Lleó i Portugal per trobar-se amb el rei Alfons.⁴⁸⁴ Aquests dos països s'havien coalitzat el febrer de 1191 contra l'enemic comú, Alfons VIII,⁴⁸⁵ i seguidament buscaren l'aliança de navarresos i catalanoaragonesos, coneixedors sens dubte dels acords de Borja-Daroca de l'any anterior. De fet, la visita dels ambaixadors devia ser esperada, ja que responia al que havia demanat Alfons el Cast als ambaixadors de Portugal el 1188: que primer cerquessin l'aliança amb Lleó i que després es podria renovar l'amistat mútua.⁴⁸⁶

Les convinences se signen entre Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per un costat, i Sanç, rei de Portugal i l'Algarve, i Alfons, rei de Lleó i Galícia, per l'altre. Pel parentiu i la sang que els uneix cap a la concòrdia i l'amor, per fer-ho més evident i alhora en detriment dels enemics comuns, acorden que s'ajudaran contra Alfons, rei de Castella. Alfons es compromet a no signar cap pau, treva, composició o pacte amb el rei de Castella sense el consentiment dels altres reis, i a ajudar-los i fer la guerra al rei de Castella mentre aquests estiguin en guerra amb ell. Per donar més força a l'acord, el rei Alfons el Cast presta homenatge de mans a Giraldo de Bezón, cavaller que actua en nom dels altres dos monarques, amb el compromís de complir totes les convinences i pactes esmentats, homenatge que també feren els barons que acompanyaven el rei Alfons: Artal d'Alagón, Fortún d'Estada, Guillem de Granada,⁴⁸⁷ Tarín,⁴⁸⁸ Ximeno Cornel, Sancho de Huerta, Arbert de Castellvell, Guillem de Cervelló, Arnal Palacín,⁴⁸⁹ García Ortiz,⁴⁹⁰ Miguel de Velamazán, Lop Ximénez⁴⁹¹ i Ximeno d'Artosiella.

Actuaren com a testimonis Fernando Ruiz [de Azagra], Berenguer d'Entença, Ximeno de Lue-

481. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. XLIV; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 470, n. 87.

482. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. XLIV; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 85.

483. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 831-833; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 325.

484. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. XLIV; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 83.

485. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 470, n. 87.

486. J. ZURITA, *Anales*, 1, lib. II, cap. XLIII; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 444.

487. Sobre Guillem de Granada o de la Granada, preceptor de l'infant Pere, vegeu M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

488. Sobre l'alferes reial Tarín, vegeu J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 420-421.

489. Arnal Palacín fou tinent de Terol; cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

490. García Ortiz fou tinent d'Aranda; cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

491. Sobre Lop Ximénez, vegeu Jordi VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 1996, p. 41-42.

sia,⁴⁹² Bernat de Roda i Pelegrín de Castillazuelo i redactà el document Juan de Berax, notari del rei d'Aragó.⁴⁹³

Malgrat que l'encapçalament deixi entendre que és un acord mutu, el text només recull l'adhesió d'Alfons el Cast a l'acord preexistent entre els reis de Portugal i de Lleó, el contingut exacte del qual no es pot deduir més enllà que era una aliança en contra d'Alfons VIII de Castella. L'acord lusitano-leonès es devia haver signat el febrer de 1191, perquè fou aleshores quan es casà la infanta Teresa de Portugal, filla del rei Sanç, amb el rei Alfons IX, matrimoni que en devia ser l'aval —després que Alfons VIII casés finalment la seva filla Berenguera amb l'infant Conrad, fill de l'emperador Frederic I, pretesa pel jove rei lleonès—. ⁴⁹⁴ Si l'acord abastava altres aspectes, com l'Acord de Borja-Daroca, no es pot saber.

Aleshores o potser un mes més tard, a Tudela,⁴⁹⁵ s'hi devia afegir Sanç el Savi, el qual, d'altra part, ja hi era obligat pel compromís pres amb Alfons el Cast en 1190 a Borja. Tot just aleshores devien començar les operacions militars contra Castella ja esmentades, difícils de resseguir per la documentació conservada, però que sembla que inicialment foren favorables al rei d'Aragó, tot i que no devien passar d'algunes escaramusses frontereres.⁴⁹⁶ És probable que Sanç el Savi, complint els acords, també entrés a Castella per Sòria i Almazán.⁴⁹⁷ Tanmateix tot quedà en no res arran de la intervenció papal i la mediació del legat Gregori, que aturà l'enfrontament i trencà l'aliança dels quatre regnes. El cardenal aconseguia trencar el gran front contra Alfons VIII, però Alfons el Cast i Sanç el Savi van considerar que aquest trencament no afectava els acords de Borja-Daroca de 1190 i per això, malgrat la treva, els confirmaren el juliol de 1192, o del mateix 1191, com s'ha vist.

A més de la mediació pontificia, seran de fet els almohades els qui transformaran les relacions a la Península. El 1194, aprofitant el que semblava un moment de debilitat del califat almohade, Alfons VIII llança una campanya contra l'Àndalus que acaba amb la desfeta d'Alarcos, el 18 de juliol de 1195, que causarà commoció entre els prínceps cristians. Tot i que amb reticències, se'ls fa evident que cal abandonar la política d'enemistat i obrir vies de col·laboració, com a mínim contra els almohades.⁴⁹⁸ En aquest context, Alfons el Cast inicia una peregrinació a Sant Jaume de Galícia, entre novembre de 1195 i març de 1196.⁴⁹⁹ El viatge té un component religiós evident, però també un vessant diplomàtic, encaminat a fer avenir tots els regnes peninsulars cap a una gran aliança en contra dels almohades.⁵⁰⁰

492. Ximeno de Luesia fou tinent de Biel, Sos i Val d'Onsella (Valdonsella); cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

493. Corpus, doc. núm. 52. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLIV; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 455; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 828-829; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 244-245; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 83.

494. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 826-828.

495. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 455. A Tudela, el rei Alfons concedeix carta de protecció i seguretat als monestirs situats en territori castellà, la qual cosa indica que s'estava preparant la campanya contra Castella, que havia d'entrar a terres de Sòria per Ágreda. Almagro creu que a Tudela Alfons el Cast i Sanç el Savi havien signat un nou pacte, però no en dona referències; M. ALMAGRO BASCH, *El señorío de Azagra*, p. 85. O la campanya fou realment breu o la deixà en mans d'algun fidel, perquè aquell mateix juny el rei va a Saragossa, en companyia del rei navarrès, i després emprèn camí cap a Barbastre, Lleida i Vilafranca de Conflent, per tornar a presentar-se a ponent del regne d'Aragó al setembre, a Calataiud, i hi romandrà fins al novembre, a Alagó; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 455-456.

496. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 831-834; Antonio UBIETO ARTETA, *La peregrinación de Alfonso II de Aragón a Santiago de Compostela*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952), p. 440; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 87.

497. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 449-450.

498. J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 87; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 358.

499. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 835-837; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 260-265.

500. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 446-447.

Després de l'allunyament entre Lleó i Portugal, arran de l'anul·lació papal del matrimoni d'Alfons IX i Teresa de Portugal en 1194, els monarques castellà i lleonès s'havien apropiat, però la desfeta d'Alarcos, de la qual el castellà culpava el leonès, els va tornar a separar i Alfons IX va acabar aliant-se directament amb el *miramamolí*, el califa almohade. Al mateix temps, també es trenca l'apropament a Castella de Sanç VII el Fort de Navarra, que en 1194 havia succeït el seu pare i que després d'Alarcos acorda amb el califa mantenir-se neutral en els pactes dels seus veïns en contra dels musulmans. Alarcos, doncs, havia fragmentat més que mai les relacions entre els diferents sobirans cristians peninsulars. Imbuït de l'esperit de croada que aleshores encara es respirava a Europa, és versemblant creure que Alfons el Cast va prendre sobre les seves espatlles construir una aliança de prínceps cristians en contra dels almohades. En aquest sentit i tot i que no n'hi ha indicis directes, és segur que Alfons el Cast va compartir trajecte amb els reis Alfons VIII i Alfons IX mentre creuà els seus reialmes i que aprofità l'ocasió per a parlar amb ells de la seva política envers els andalusins i els seus veïns.⁵⁰¹ També consta que el febrer de 1196, segurament ja de tornada de Sant Jaume de Galícia, es va trobar amb el rei Sanç I de Portugal a Coïmbra, tot i que no consta de què tractaren.⁵⁰² Finalment, de tornada a Aragó i acompanyat d'Alfons VIII, es trobà el març següent amb Sanç el Fort al punt on coincidien els regnes de Castella, Aragó i Navarra, entre Ágrede i Tarassona, al lloc conegut com la «Taula dels Tres Reis», perquè haurien dinat en una taula a la qual cadascun d'ells s'hauria assegut al seu regne.⁵⁰³ És probable que en aquesta reunió es negociés la proposta pontifícia d'un atac conjunt contra els almohades, pel qual maldava el legat apostòlic Gregori. A finals d'aquell mateix mes, el papa Celestí III reprovava a Sanç VII la seva neutralitat i l'encoratjava a pactar amb els altres prínceps cristians, especialment amb els reis de Castella i d'Aragó.⁵⁰⁴ Tanmateix Alfons el Cast ja no en pogué veure els fruits perquè morí a Perpinyà el 25 d'abril d'aquell mateix any.

En morir Alfons el Cast, les relacions amb els regnes peninsulars havien tornat en gran part a la «normalitat», és a dir, a l'entesa amb Castella, amb la novetat, però, d'una relació aparentment fluida amb Navarra que tanmateix no perdurà.

501. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 446-447.

502. *Chronicon Conimbricense a Portvgaliae Monvmenta* 1, p. 3; A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 444; A. UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal*, p. 40; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario*, p. 225.

503. Carlos MARICHALAR, *Colección diplomática del rey Don Sancho VIII (El Fuerte) de Navarra*, Pamplona, Aramburu, 1934, p. 37-38, doc. 7; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. xx, cap. II, § 1, p. 92; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 837-838; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 92; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 472.

504. Fidel FITA COLOMÉ, *Bulas históricas del reino de Navarra en los postreros años del siglo XII*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», xxvi (1895), doc. 1, p. 418-420; C. MARICHALAR, *Colección diplomática*, doc. 5; A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 447; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 90, doc. 37; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 838-840; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 472. La butlla papal és, com ha destacat Fortún Pérez de Ciriza, un clar exemple de la millor diplomàcia papal, ja que, acompanyant el manament per tal d'abandonar l'aliança amb els musulmans, ofereix un projecte de pacte amb els reis cristians que garanteix la inviolabilitat de Navarra i ofereix la participació de Navarra en el repartiment de terres conquerides als andalusins, garantint-li el lliure accés a la zona assignada des de Navarra. El papa estava perfectament informat de la situació i coneixia el qüestionament constant en què era posada l'existència mateixa de Navarra pels seus dos veïns meridionals, així com les pretensions navarreses, repetides en tots els acords amb la Corona d'Aragó, de recuperar un accés directe a les conquestes sobre territoris andalusí. En un document de San Millán de la Cogolla de maig de 1197 s'indica que aquell mateix any el cardenal Gregori marxà de la Península després que els reis cristians haguessin arribat a una treva de deu anys, malauradament sense indicar de quins reis es tracta; evidentment un d'ells havia de ser el rei de Castella, però, qui eren l'altre o els altres? Podria ser una referència als acords arribats a la Taula dels Tres Reis, però també podria alludir a l'acord a què havien arribat els dos cosins Alfons, que acabaria amb el casament del leonès amb la infanta Berenguera de Castella. M. L. LEDESMA RUBIO, *Cartulario de San Millán*, doc. 479, p. 375-376; A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 163; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 234, doc. 90.

20. UN NOU MONARCA, UNA NOVA POLÍTICA?

En morir Alfons el Cast, la reina vídua Sança assumí la tutela del jove infant Pere fins que complí vint anys.⁵⁰⁵ Aquest fet sens dubte enfortí el retorn a l'amistat amb Castella, ja iniciada a l'etapa final del regnat del Cast.⁵⁰⁶ Alfons el Noble també hi estava interessat, a guanyar de nou l'amistat de la Corona d'Aragó, perquè li convenia tenir un bon aliat en un moment en què rebia atacs tant dels sarraïns com dels lleonesos.⁵⁰⁷ En aquest context, l'estiu de 1196, abans fins i tot de prendre possessió del regne d'Aragó,⁵⁰⁸ Pere el Catòlic assistí amb la seva host Alfons VIII de Castella, en una campanya en contra d'Alfons IX, aliat del califa almohade Abu-Yússuf al-Mansur, en la qual prengueren al lleonès el Castro de los Judíos —actualment Puente Castro—. ⁵⁰⁹ L'estiu següent, en una nova entrada a Castella per tal d'ajudar Alfons VIII, pressionat pels almohades, participa en una nova campanya de càstig contra el regne de Lleó.⁵¹⁰

Si amb Alfons IX de Lleó la política pontifícia fou favorable a encoratjar els seus veïns —especialment Castella— a combatre'l i fins i tot se l'excomunicà, amb Navarra la política papal fou menys expeditiva i Celestí III seguí pressionant Sanç el Fort perquè abandonés la seva neutralitat. A la butlla enviada en 1196, se n'hi afegeix una altra del 20 de febrer de 1197 en què li assigna el títol de *rex Navarre* i l'encoratja de nou a aliar-se amb Castella i la Corona d'Aragó per atacar els musulmans.⁵¹¹ La situació, però, havia canviat. Alfons el Cast, que devia creure realment en la possibilitat d'una entesa entre els prínceps cristians, tal com mostraria la seva peregrinació a Sant Jaume de Galícia, havia mort; d'altra part, Alfons VIII devia veure en tot plegat la possibilitat de fer-se amb territoris dels seus dos veïns immediats, Lleó i Navarra. El tercer protagonista, Sanç el Fort, tot i que inicialment s'havia acostat a Alfons el Noble abans de la batalla d'Alarcos —pressionat pel papat—, degué témer el retorn a la belligerant política antinavarresa de la primera part del regnat d'Alfons el Cast i va mantenir, malgrat les crides pontifícies, la «neutralitat», i això que el papa passà dels consells i els incentius a la pressió directa i aquell mateix any el legat Gregori requerí que Sanç el Fort fos excomunicat.⁵¹² Com sempre, resulta difícil discernir qui fou el «culpable» o quin fou el detonant del deteriorament de la situació,⁵¹³

505. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 198-199, doc. 50: 1196, maig; Enric BAGUÉ, *Pere el Catòlic*, a E. BAGUÉ, J. F. CABESTANY i P. E. SCHRAMM, *Els primers*, p. 108-109.

506. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 840-842; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 358. Aurell, seguint González, atribueix a la castellanitat de Sança l'apropament als seus familiars castellans. Tanmateix és evident que Alfons el Cast ja havia canviat el rumb de la seva política peninsular abans de morir; vegeu *supra*.

507. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 718-720 i 840-842.

508. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro*, 3, p. 82-83; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 208, doc. 60: 1196, setembre; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 43-44.

509. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 205-207, doc. 58 i 59; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 84; Antonio UBIETO ARTETA, *El sentimiento antileonés en el Cantar de Mío Cid*, «En la España Medieval», 1 (1980), p. 562-567; Julio GONZÁLEZ, *Reclamaciones de Alfonso VIII a Sancho el Fuerte y tratado del reparto de Navarra en 1198*, «Hispania», 3 (1943), p. 550-551; Julio GONZÁLEZ, *Alfonso IX*, 1, Madrid, CSIC. Instituto Jerónimo de Zurita, 1944, p. 79-83.

510. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 238, doc. 95; A. UBIETO ARTETA, *El sentimiento*, p. 567-568; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 44.

511. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, p. 219, doc. 78, 1197, febrer 20; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 472-473.

512. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 842-844; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 473. El 1198, en accedir al solí pontifici Innocenci III, la situació navarresa devia presentar-se molt poc clara, perquè el papa encarregà al seu legat, Rainerio, que esbrinés si el rei havia estat excomunicat o no i si eren certes les acusacions sortides de la cort castellana que el rei navarrès havia pactat amb els sarraïns i havia trencat les treves amb el regne de Castella tot prenent els castells que s'havien intercanviat per donar-los fermesa; cf. C. MARICHALAR, *Colección diplomática*, doc. 13: 1198, abril 16.

513. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 471-474.

però el fet és que la partida va tornar a la posició dels acords de Carrión de los Condes, Tudilén, Lleida o Cazola, de manera que l'any 1198 Alfons el Noble i Pere el Catòlic signaren un nou acord per tal de lluitar contra els sarraïns i altres enemics comuns i repartir-se Navarra.

Reunits a Calataiud el 20 de maig, Alfons, rei de Castella i Toledo, i Pere, rei d'Aragó i comte de Barcelona, signaren sengles pau, concòrdia, amistat i convenció perpètuas entre ells i els seus successors respectius. Alfons esdevenia amic fidel de Pere i de qui el succeís i prometia que no li faria cap dany ni maquinaria en contra seva o del seu regne. Tots dos prometeren i convingueren que a partir d'aquell dia s'ajudarien en contra del rei de Navarra, fos qui fos, i de qui el succeís, així com en contra de tot home o tota dona, exceptuats només Sança, reina d'Aragó, i els vassalls respectius. Tanmateix [com a excepció a allò dit anteriorment], si el rei d'Aragó entrés en guerra amb el comte d'Urgell o contra qui tingués aquest comtat, el rei de Castella l'hauria d'ajudar. Ambdós monarques es comprometeren també a no signar pau, treva o composició amb el rei i el comte esmentats l'un sense l'acord de l'altre. I s'obligaren a ajudar-se contra els sarraïns i al fet que cap dels dos no els fes la guerra ni hi signés treva sense el vistiplau de l'altre. Com a excepció, preveien la possibilitat de signar treves amb els sarraïns en el cas que un d'ells entrés en guerra contra un enemic comú als dos; si no fos possible fer treva amb els sarraïns, aleshores es comprometien a ajudar-se contra els sarraïns i aquest altre enemic alhora. Tanmateix, qui tingués guerra amb un tercer hauria d'avisar l'altra part i aquesta podria decidir si volia o no fer la pau amb els sarraïns, i si decidís que no volia, podria seguir combatent-los, sense que això l'excusés d'ajudar el primer que estava en guerra amb un tercer. Si el rei d'Aragó fos absent del seu regne, no hauria d'ajudar el de Castella en persona, però hi hauria d'enviar cavallers i gent del seu regne que l'ajudessin; i el mateix a la inversa.

També acordaren dividir-se entre els dos el regne de Navarra, si Déu els concedís de conquerir-lo. Alfons retindria Corella, Milagro, Funes, Peralta, Falces, Miranda [de Arga], Larraga i Mendigorria; d'aquí la línia divisòria seguia cap a l'est per [Muru] Artederreta i passava per Noain i Badoztain i després seguia per la vall d'Erro i Roncesvalls, fins al port de Roncesvalls, essent per a Castella les localitats a ponent d'aquesta línia que aniria pels cims que separen les valls de l'Erro i de l'Arga fins a arribar a Pamplona, que també quedaria dividida en dos pel riu, de manera que tots els llocs d'Uharte en amunt que fossin al costat del regne de Castella —vall d'Esteribar— serien per a Castella. Pere, per contra, retindria Cortes, Fontellas, Ablitas, Monteagudo, Tudela, Arguedas, Valtierra, Alesves, Caparoso, Olite, Tafalla i Artajona, a més dels llocs al costat del regne d'Aragó de la línia ja esmentada formada per Noain, Badoztain, la vall d'Erro i Roncesvalls, així com la meitat de Pamplona. Les viles i els castells es repartirien amb les seves actuals pertinences. Així mateix, tot i que el document es conserva en mal estat i costa de llegir, sembla que es consideraren vàlids els acords anteriors sobre la divisió de Navarra. En aquest sentit, es comprometeren a respectar el que ja s'havia acordat i escrit sobre la divisió de les conquestes en terres de sarraïns.

D'altra part, Pere va prometre i convenir a la reina Sança, la seva mare, que sempre hi tindria «bona convinença» i que, si mai aparegués un conflicte entre ells, Pere se sotmetria a l'arbitri i consell del rei de Castella i, si no acceptés el que aquest decidís, aleshores el rei de Castella podria ajudar la reina Sança, sense que això afectés els castells que en virtut de l'acord s'havien de lliurar en fidelitat. Al mateix es va comprometre Alfons envers la reina Sança, tia seva, sotmetent-se a l'arbitri de Pere.

Per donar fermesa a l'acord, Alfons va posar cinc castells en fidelitat: Ágrede, Autol, Arnedo, Agui-lar [del Río Alhama] i Cervera [del Río Alhama], que són lliurats a mans de Guillermo González,⁵¹⁴ que

514. Sobre Guillermo González, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 245, n. 145.

els rebrà del porter del rei d'Aragó i que els tindrà per aquest, i n'esdevindrà vassall, de manera que si el rei de Castella no respectés allò acordat serien lliurats al rei d'Aragó. Per la seva banda, Pere posà en fidelitat els castells de Borja, Arandiga (Arándiga), Malón, Berdello i Santa Cruz [de Moncayo], lliurats a Pedro Ladrón, que els rebrà del porter del rei de Castella en les mateixes condicions.

Si Guillermo González morís o no volgués tenir els castells o els dos reis en volguessin canviar el tinent, que els rebi el comte Pedro [Manrique de Lara], el comte Fernando [Núñez de Lara],⁵¹⁵ Gonzalo Rodríguez [Girón], el seu germà Pedro Rodríguez [Girón],⁵¹⁶ Alfonso Téllez [de Meneses]⁵¹⁷ o Álvaro Núñez [de Lara],⁵¹⁸ aquell qui triï el rei d'Aragó en les mateixes condicions; si cap d'ells no pogués, que el rei d'Aragó triï un vassall del rei de Castella. Si fos Pedro Ladrón qui morís, no volgués o decidissin canviar-lo, els substituïts serien Guillén de Castillazuelo,⁵¹⁹ Berenguer d'Entença, García Ortiz, Martín Pérez de Villel,⁵²⁰ Miguel de Luesia,⁵²¹ Pero Ximénez d'Urreya⁵²² o, si cap d'aquest pogués ser, qui triï el rei de Castella, exactament en les mateixes condicions.

Es detalla que els qui tinguin els castells de fidelitat del rei d'Aragó, que siguin del regne del rei de Castella i facin homenatge al rei de Castella pels castells de fidelitat —clàusula que no es repeteix per al cas contrari.

Els fidels que rebin els castells no podran fer cap perjudici (*peioramentum*) en els castells ni en els seus homes ni en res dels dits castells i hauran de servir el rei de qui siguin els castells, tal com és costum. Si un dels reis no observés aquests acords, qui en tingui els castells els haurà de lliurar a l'altre rei amb retenció (*retenimento*) de vint dies tant d'armes com de conduït (*conductus*). Els reis es comprometen també a no atacar els castells lliurats en fidelitat, i si algun vassall ho fes, obligaran l'infractor a tornar-lo o ajudaran l'afectat a recuperar-lo.

Si un vassall del rei de Castella es passés a un altre senyor per tal d'atacar el rei d'Aragó, Alfons el tornarà a la seva fidelitat i actuarà amb ell segons el fur de Castella com si hagués atacat el seu propi regne. El mateix si fos un vassall del rei d'Aragó, però segons el fur d'Aragó. Finalment, si Alfons penetrés al regne d'Aragó amb el seu exèrcit com a enemic, els castells en fidelitat i els fidels que els tinguin es lliuraran al rei d'Aragó, i el mateix a la inversa. Si aparegués alguna querella per un dany fet en un regne per algú de l'altre regne, es donen un termini de quatre mesos —si el rei és al seu regne— per a resoldre'l, altrament la querella passaria a mans del rei que hagués sofert el dany —és a dir, s'executarien les clàusules de salvaguarda de l'acord.

Per a donar estabilitat als acords, els dos reis es presten homenatge mutu i ho juren sobre els evan-

515. Sobre Fernando Núñez de Lara, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 217-244.

516. Sobre els germans Gonzalo i Pedro Rodríguez Girón, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 251, n. 169. Aquest autor, en estudiar el present tractat, suposa erròniament que aquests dos germans no fossin els Azagra, la qual cosa és impossible, ja que Pedro Ruiz de Azagra va morir en 1186; a més, entre els testimonis de l'acord hi ha el tercer germà Girón, Rodrigo Rodríguez; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 229 i 245.

517. Sobre Alfonso Téllez de Meneses *el Viejo*, vegeu: A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 229-270 i 475-479; C. J. ARA GIL, *Monasterio de Santa María*, p. 7-24; M. SALCEDO TAPIA, *La familia Téllez de Meneses*, p. 60-61, 82, 99, 115-116, 136-139, 171-172 i 210-211; M. C. TORRES SEVILLA-QUIÑONES DE LEÓN, *Linajes nobiliarios*, p. 150-153.

518. Sobre Álvaro Núñez de Lara, vegeu: A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 244-277.

519. Sobre el majordom Guillén de Castillazuelo, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 370-371; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

520. Martín Pérez de Villel fou tinent de Villel, Pina i Ricla; cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

521. Sobre l'alferes i majordom Miguel de Luesia, tinent de Tarassona i Aranda, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 423-424; J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 371 i 374-375; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, pàssim; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

522. Pero Ximénez d'Urreya fou tinent d'Urreya i Borja; cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

gelis, de manera que qui atempti contra allò acordat sigui considerat traïdor i perjur i també ho siguin considerats aquells fidels que tinguin els castells i no compleixin els acords.

La carta fou redactada pel notari del rei d'Aragó Juan de Berax. Signaren, sota el rei Alfons, el comte Pedro [Manrique de Lara], els germans Pedro i Rodrigo Rodríguez [Girón], Alfonso Téllez [de Meneses], Gómez Pérez, Munio Sánchez,⁵²³ Pedro Gutiérrez, fill de Gutierre Díaz [de Sandoval],⁵²⁴ i Miguel de Lara (Lerate?), i pel rei d'Aragó, Guillén de Castillazuelo, majordom; Pedro Ladrón, alferres; Berenguer d'Entença; Asalit de Gúdar;⁵²⁵ Pero Sesé; Lope de Valtierra; Guillem de Cervelló, i Blasco Romeu.⁵²⁶

Com ja va destacar Büschgens, aquest és l'únic acord entre la Corona d'Aragó i el regne de Castella transmès només per la part castellana.⁵²⁷ Potser és per això que el rei Alfons el Noble es declara amic del rei Pere, però no a la inversa? Que l'acord pretenia retornar a l'antiga aliança habitual en temps de Ramon Berenguer IV i Alfons el Cast es nota en la renovació dels acords anteriors en allò que es refereix a la repartició de les conquestes a l'Àndalus. Els temps, però, han canviat i la complicada situació provocada després de la derrota castellana a Alarcos es traspua en la casuística de la guerra contra l'islam. A més de l'obligació de fer-los la guerra conjuntament i de la necessitat del vistiplau de l'altra part per a signar-hi treves, es preveu la possibilitat de trobar-se en guerra amb un tercer i aleshores es permetria signar treves amb els almohades o fins i tot no s'impediria que una de les dues parts signés treves per poder centrar-se en l'altre conflicte mentre l'altre rei mantindria la lluita contra els almohades. Els pactes oberts —o gairebé— dels reis de Lleó i Navarra amb els almohades segur que motivaren la inclusió de totes aquestes possibilitats que deixaven les portes obertes als dos monarques a fer front als almohades conjuntament o per separat segons els convingués. De fet, com veurem, l'assumpte principal de l'acord era Navarra. També es tracten qüestions com la salvaguarda dels drets de la reina vídua d'Aragó, Sança —anunciant els conflictes entre mare i fill que havien d'esclatar al cap de poc—, i la possibilitat que el rei Pere entrés en conflicte obert amb el comte d'Urgell, assumpte que aparentment hauria hagut de ser tractat com a intern de la Corona d'Aragó, però que pels interessos que la casa d'Urgell tenia des d'antic al regne de Castella segur que aparegué sobre la taula de negociacions, compromentent-se Alfons VIII a ajudar el rei Pere si Ermengol VIII entrava en rebel·lia. Es tracta, naturalment, d'un eco dels conflictes aleshores existents entre el comte d'Urgell i el de Foix, així com del primer amb membres de la noblesa local, com ara Ramon de Cervera, senyor de Juneda.⁵²⁸

Tanmateix, l'assumpte principal de l'acord era atacar Navarra i repartir-se-la. En cap dels acords anteriors s'havia arribat a tant de detall en la repartició del regne veí. Es fixa una clara línia divisòria del regne en dues meitats, seguint més o menys el curs del riu Arga, de manera que la meitat oriental havia de ser incorporada al regne d'Aragó, mentre que l'occidental aniria al regne de Castella. De fet, pocs tractats anteriors havien tardat tan poc a posar-se en pràctica, i entre juny i juliol d'aquell mateix any

523. Sobre Munio o Nuño Sánchez, el tinent de Fariza que l'havia lliurada a Alfons VIII en 1184, vegeu A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 295.

524. Sobre Pedro Gutiérrez i el seu pare Gutierre Díaz de Sandoval, *merino mayor* de Castella, vegeu: José Luis de la GUARDIA SALVETTI, *Los Sandoval: noticias genealógicas de la línea troncal y sus enlaces en Cuenca, Jaén, Albacete y Murcia*, «Hidalguía», 51/306 (2004), p. 689-720; A. SÁNCHEZ DE MORA, *La nobleza castellana*, p. 179-182, 226-228, 232, 354, 454-455, 478 i 596.

525. Assalid de Gúdar o Gudal fou tinent d'Alquèssar; cf. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

526. Corpus, doc. núm. 54. A. UBIETO ARTETA, *Homenaje de Aragón*, p. 10; A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 15; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 94; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, 1, p. 844-845.

527. A. BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 371.

528. D. MONFAR I SORS, *Historia de los Condes de Urgel*, p. 418-426; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons*, p. 21; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, 1, doc. 98, 197, 203, 227, 247 i 253.

tots dos monarques atacaren Navarra per dos fronts. Pere el Catòlic hi penetrà per les valls més septentrionals de la frontera d'Aragó i prengué Burgi, seu de la tinença que controlava la vall del Roncal, així com Aibar, a la vall homònima, mentre que no gosà prendre Sangüesa, la principal vila en aquella regió.⁵²⁹ Alfons el Noble, per contra, inicià la seva incursió pel sud tot conquerint Miranda de Arga, a la vall d'aquest riu, i Inzura, a Améscoa Baja.⁵³⁰ La importància de l'atac conjunt va moure Sanç el Fort a negociar amb els atacants. El rei Pere li oferí pactar la retirada a canvi de concertar el seu matrimoni amb una germana del rei Sanç, mesura que li hauria permès participar en la successió al regne navarrès.⁵³¹ Alfons VIII hi estigué d'acord i, després que Sanç VII jurés respectar allò acordat, ambdós exèrcits es retiraren, tot i que conservant les conquestes dutes a terme.⁵³² Això no obstant, com que el pacte s'havia obtingut per coacció, Sanç aconseguí que el papa Innocenci III invalidés el compromís —per consanguinitat—, tot i que sense trencar les treves a què s'havia arribat.⁵³³ La decisió papal fou acceptada per Pere el Catòlic, segurament perquè l'interès del jove monarca es trobava aleshores en el capgirament de les aliances que s'estava produint a Occitània i que consolidarien la supremacia del rei catalanoaragonès sobre aquest país.⁵³⁴ També hi podria tenir un paper important un cert distanciament del rei Pere respecte d'Alfons VIII, que coincidiria amb el refredament de les relacions de Pere amb la seva mare Sança, a qui, significativament, el papa Innocenci III havia pres sota la seva protecció després de confirmar el testament d'Alfons el Cast, el 13 de maig de 1199.⁵³⁵ El fet és que, amb poc temps i tal com havia passat amb els anteriors tractats en contra del regne de Navarra, l'acord perdé vigència.

Alfons VIII, però, no va deixar passar l'ocasió i va aprofitar la campanya de 1198 per a considerar trencat l'acord de pau de 1179 amb Navarra i, per tant, va tornar a posar sobre la taula la reclamació castellana dels territoris d'Àlaba, Guipúscoa i el Duranguesat. En 1199, sense el suport del rei Pere —i per tant, trencant amb allò acordat a Calataiud—, Alfons el Noble encetà una nova campanya militar dirigida contra aquests territoris i va prendre, després d'un llarg setge, la vila de Vitòria. La situació era tan delicada per a Sanç VII que va haver d'anar a l'Àndalus a demanar ajut als almohades —segurament creuant els dominis del rei Pere i, per tant, amb el seu vistiplau tàcit, una nova mostra del distanciament amb Alfons VIII—, amb l'esperança que aquests ataquessin Castella pel sud i obliguessin el rei castellà a abandonar la seva campanya per terres basques. Sanç VII no aconseguí el seu objectiu, ja que el califat almohade estava en ple procés successori, de manera que finalment autoritzà el lliurament de Vitòria al rei de Castella, amb la qual cosa aquest es féu, ja definitivament, amb aquests tres territoris navarresos,⁵³⁶ a partir dels quals, a més, Alfons VIII aconseguia un accés directe a la Gascunya, que pretenia per a la seva esposa Elionor Plantagenet.⁵³⁷

Malgrat l'acord, el rei Pere no es va implicar gota en tot l'episodi, ocupat com estava en la política occitana. De fet, l'acord havia quedat en suspens l'endemà mateix de la campanya de 1198, i fins i tot les relacions amb Castella sembla que s'haurien anat refredant.

529. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 474; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, i, p. 307, doc. 159.

530. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, i, p. 845-846; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 474.

531. J. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. LIII; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 475.

532. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, i, p. 846-848; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 475-476; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, i, p. 314, doc. 167.

533. J. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. LIII; C. MARICHALAR, *Colección diplomática*, doc. 18: 1199, febrer 11. Laterà; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, i, p. 332-333, doc. 193.

534. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 102-105.

535. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, i, p. 338-339, doc. 201.

536. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 475-485; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, i, p. 848-854.

537. M. ALVIRA CABRER i P. BURESI, «Alphonse».

21. L'EMANCIPACIÓ DE PERE EL CATÒLIC

Com ja deixaven entreveure l'Acord de Calataiud i el distanciament de Castella, les relacions de Pere el Catòlic amb la seva mare, de qui s'hauria emancipat al voltant de 1197,⁵³⁸ s'havien anat degradant. El fet mateix que tant Pere com Alfons VIII es comprometessin a protegir-la en l'acord de 1198 i que el papa Innocenci III la prengué sota la seva protecció l'any següent anuncia les desavinences existents, que es concreten en diferències sobre l'esponsalici de la reina vídua.

Com s'ha comentat, l'esponsalici de Sança de Lleó va ser un baròmetre de les relacions amb Castella. Quan fou concedit, en un moment de màxima entesa entre la Corona d'Aragó i Castella, sens dubte indicava la voluntat d'Alfons el Cast d'estrènyer les relacions amb el regne veí; amb tot, un decenni més tard, el Cast es distanciava d'Alfons VIII i reformava a la baixa l'esponsalici de la reina. En morir, tenint en compte que la voluntat del Cast durant els seus darrers dies de vida fou recuperar l'entesa dels prínceps cristians peninsulars, el seu testament confirmà l'esponsalici primigeni a la seva futura vídua.⁵³⁹ Tanmateix, aquest retorn no es concretà i el generós donatiu matrimonial fou motiu de discòrdia entre mare i fill.⁵⁴⁰ Amb el suport del rei de Castella, que féu de mediador, el 26 de setembre de 1200 arribaren a un acord pel qual intercanviaren les viles i castells d'Epila, Fariza i Embid, juntament amb diversos drets a Calataiud, Osca i Seròs, per les ciutats i castells d'Ascó i Tortosa. A més, Pere confirmava a la seva mare el domini sobre Siurana, Montblanc, Cervera, Tamarit [de Llitera], Sant Esteve [de Llitera], Barbastre, Pina [d'Ebro],⁵⁴¹ Híxar, Uncastello, Daroca i Burbaguena (Burbáguena).⁵⁴²

L'Acord de Fariza de l'any 1200 representa una millora important per al patrimoni de la reina Sança —lluny, però, de l'esponsalici inicial—. També implica treure del seu teòric control dues viles especialment importants a la frontera amb Castella, Fariza i Epila —tot i que retenia Daroca i Burbaguena, també properes a la frontera amb Castella—.⁵⁴³ Amb tot, cal tenir present que el domini de la reina sobre el seu esponsalici era sobretot nominal,⁵⁴⁴ ja que ni Alfons ni el seu fill deixaren de regir directament aquests llocs. En aquest sentit, el que Sança devia defensar era el seu dret a ser considerada senyora d'aquests llocs, és a dir, lluitava per la seva dignitat. En aquest sentit, és important destacar que, a

538. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 447.

539. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, doc. 628, p. 808-820; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, doc. 31, p. 188-189; A. M. UDINA I ABELLÓ, *Els testaments*, doc. 14-17, p. 106-132; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 446.

540. El 5 de maig de 1200, el papa Innocenci III ordenà a l'arquebisbe de Tarragona, Ramon de Rocaberti, i als seus sufraganis que protegissin la persona i els béns de la reina Sança, al mateix temps que tornava a confirmar el testament d'Alfons el Cast, signe evident del deteriorament de les relacions entre mare i fill; Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: the limits of papal authority*, Hampshire, Ashgate, 2004, p. 22-23 i doc. III, p. 266-267; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 374-375, doc. 245 i n. 452.

541. Vegeu, sobre aquest lloc, la n. 300.

542. Corpus, doc. núm. 55. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLVIII-XLIX; Mariano de PANO Y RUATA, *La Santa Reina Doña Sancha: hermana hospitalaria fundadora del monasterio de Sijena (Álbum de Sijena)*, Saragossa, E. Berdejo Casañal, 1943, p. 69; J. GONZÁLEZ, *Reclamaciones de Alfonso VIII*, p. 559; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 856-857; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 52-53; Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *La tierra baja turolense durante la dominación visigoda y la Edad Media*, «Teruel», 25 (1961), p. 20; Florent LABORIE, *Les itinéraires du roi Pierre II d'Aragon (1196-1213): tentative d'approche cartographique, mémoire de maîtrise* inèdita, dirigida per L. Macé, llegida el 28 de setembre de 2005, Université de Toulouse-Le Mirail, p. 64. Per a una anàlisi dels esponsalícis, vegeu M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 445-451. Entre els tres «esponsalícis» —l'original, la reforma de 1187 i la concòrdia de 1200— hi ha diferències que només es poden explicar per donacions que no se'ns han conservat, com els llocs d'Híxar —Aurell la confon amb Eixeia— o Burbaguena, que no apareixen a cap de les tres.

543. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 447.

544. Thomas N. BISSON, *Fiscal accounts of Catalonia under de early count-kings (1151-1213)*, I, Berkeley, University of California Press, 1984, p. 172-230.

canvi de certes viles, se li lliurà, sobretot, una ciutat, Tortosa. Seria, doncs, en defensa del prestigi de la seva tia que hauria acudit el rei de Castella, delerós d'oportunitats per a poder-se immiscir en els conflictes interns dels seus veïns.

L'Acord de Fariza fou refermat uns mesos més tard, el novembre de 1201, a Daroca. Mare i fill signaren una nova concòrdia per la qual Pere es comprometé a respectar la seva mare i el seu esponsalici. A més, jurà la concòrdia i també la féu jurar a Berenguer d'Entença, Guillén de Castellazuelo, García Romeu,⁵⁴⁵ Guillem de Cardona, Arbert de Castellvell i Ramon de Vilademuls, que es comprometien a ajudar la reina si Pere trencava els seus compromisos. Si un dels signants morís, Sança el podria substituir per un altre noble que ella mateixa triés. Pere també confirmà la concòrdia de Fariza, feta en presència d'Alfons VIII de Castella. D'altra part, Sança va prometre oblidar tot el rancor existent i es va comprometre que els castells del seu esponsalici retornessin al rei Pere quan ella morís.⁵⁴⁶

22. CAP A UNA ALIANÇA PENINSULAR EN CONTRA DELS ALMOHADES

Tot i que segurament amb menys entusiasme que el seu pare als darrers anys del regnat, la política peninsular de Pere el Catòlic s'encaminà també a cercar una aliança dels prínceps cristians peninsulars —però no solament— per fer front a la puixança militar dels almohades, demostrada amb claredat a la batalla d'Alarcos. El rei Pere, a més, hi podia afegir un altre interès, l'econòmic. Pere el Catòlic acumulà tants deutes que arribà a hipotecar tant les seves rendes com les del regne. Abans d'ell, l'expansió a costa del món andalusí havia permès una entrada de diner que, amb els almohades, s'havia aturat; la represa de les conquestes o, fins i tot, simplement de les expedicions de botí i saqueig en territori andalusí podia suposar una font d'ingressos a tenir en compte. Ara bé, els almohades havien demostrat que vèncer-los individualment era quasi impossible, per la qual cosa el pacte entre diversos prínceps esdevenia gairebé imprescindible.

Els almohades, tanmateix, i també la situació política tant peninsular com europea no eren gaire favorables a aquesta entesa. Les relacions amb Navarra eren inevitablement tenses. Castella havia aprofitat l'acord de 1198 per a prendre a Navarra, l'any següent, el seu accés al mar, una situació que esdevindria ja perenne. En aquest context, Sanç el Fort s'inclinà per mantenir l'aliança amb els almohades i per acostar-se al rei d'Anglaterra, Joan sense Terra, amb qui s'alià el 14 d'octubre de 1201 a Chinon, acord renovat uns mesos més tard, el 4 de febrer de l'any següent, a Angulema.⁵⁴⁷ Significativament, en aquestes aliances, Sanç es comprometia a ajudar l'anglès en contra de tothom excepte del *miramamolí*, és a dir, el califa almohade, així com es comprometia a no fer pau ni treva amb els reis de Castella i Aragó si aquests abans no solucionaven els conflictes que els enfrontaven amb el rei Joan.

De fet, l'agost de 1201, una mica abans de l'acord entre Sanç el Fort i Joan sense Terra, Pere el Catòlic havia posat en estat de defensa diversos llocs de la frontera amb Navarra, tot i que sense que arribés a esclatar un conflicte obert.⁵⁴⁸

545. Sobre l'alferes García Romeu, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los alféreces*, p. 424-425; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

546. Corpus, doc. núm. 56. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XLIX; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 52-53; Manuel IGLESIAS COSTA, *Historia del condado de Ribagorza*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses. Diputación de Huesca, 2001, p. 226; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 22.

547. C. MARICHALAR, *Colección diplomática*, doc. 25 i 26; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 858-860; Luis Javier FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *Sancho VII el Fuerte (1194-1234)*, Pamplona, Mintzoa, [1986], p. 206; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 430, doc. 295, i p. 445-446, doc. 313.

548. J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XX, cap. IV, § IV; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 417, doc. 284.

A poc a poc, però, la situació es calmà, fet en el qual jugà un paper important la reina Sança. Tot i que els conflictes per l'esponsalici perduraren —en 1203 el papa Innocenci III tornà a prendre sota la seva protecció els béns que havia rebut del seu espòs—,⁵⁴⁹ va aconseguir acostar posicions entre els reis de Lleó, Castella, Navarra i Aragó, tots ells parents propers seus.⁵⁵⁰ El setembre de 1203⁵⁵¹ es van reunir tots quatre reis a Alfaro i, segons la *Crónica de Once Reyes*, la reina Sança «sopo meter mucho bien entre ellos et pusieron su amor», la qual cosa sembla voler dir que s'aproximaren posicions.⁵⁵² Tanmateix, l'acord per a una actuació conjunta contra els almohades encara era llunyà. Els assumptes occitans —guerra entre Provença i Forcalquer, senyoria de Montpeller—⁵⁵³ ocupaven aleshores principalment l'agenda del Catòlic, que el setembre de 1204 fou coronat rei a Roma.⁵⁵⁴ Fins i tot un projecte fallit d'expedició per a conquerir Mallorca, que s'hauria hagut de realitzar amb suport genovès i pisà i negociat aprofitant l'anada a Roma, s'havia anteposat a qualsevol campanya a l'Àndalus peninsular.⁵⁵⁵

23. LA GERMANDAT DE LAS BARDENAS

L'endèmica conflictivitat que caracteritzava la frontera entre els regnes de Navarra i d'Aragó va moure uns quants pobles de la regió de Las Bardenas, el 29 de gener de 1204,⁵⁵⁶ a reunir-se a La Estaca i signar una carta de confraria o germandat, salvada la fidelitat als reis de Navarra i Aragó. Per part navarresa hi actuà Jimeno de Rada,⁵⁵⁷ i per part aragonesa, Ximeno de Luesia. Els confreres es comprometeren a ajudar-se mútuament i establiren mecanismes per a regular els conflictes que poguessin aparèixer entre ells o amb terceres persones.

El detall amb què es precisen els temes és especialment interessant. Així, establiren que, si algú causava dany a un confrere, tota la confraria l'havia d'ajudar, o que cap confrere prendria penyores d'un altre mentre no demostrés a la junta que regiria la confraria que era el seu deutor. En el cas que s'hagués de fer batalla entre confreres, els *junteros* de Navarra escollirien un bataller entre els seus confreres i el mateix farien els *junteros* aragonesos; tanmateix, si no trobessin un bataller entre els confreres el podrien buscar cadascun «in terram suam», és a dir, al seu regne. També establiren que, si algun confrere trobava un lladre o malfactor, l'havia de fer presoner, sense esperar el rei o el senyor per jutjar-lo i penjar-lo, tornant al senyor tot allò que fos seu. Si, tanmateix, el confrere deixava lliure el lladre, hauria de pagar seixanta sous [de multa] i seria expulsat de la confraria. De forma semblant, si algun confrere trobava un lladre o malfactor «fora de carrera», és a dir, fora del camí, també l'havia de capturar i dur-lo a la presó, sota la mateixa multa de seixanta sous si el deixava lliure. La mateixa pena

549. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 525, doc. 395 bis.

550. Sança de Lleó era mare de Pere el Catòlic i tia, per part de pare, d'Alfons VIII, Alfons IX i Sanç VII, ja que tots quatre monarques eren nets d'Alfons VII l'Emperador.

551. La referència conservada no data aquest esdeveniment, però seguim la proposta de datació d'Alvira Cabrer, fixada a partir de l'itinerari del rei Pere, que el setembre de 1203 es trobava a Tarassona, prop d'Alfaro, circumstància que no es dona ni durant la resta d'aquell any ni en l'any següent; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 531, i v, p. 2346-2347.

552. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LIII; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 862-863.

553. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 105-111.

554. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 111-114.

555. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

556. Com que el document és datat l'últim dijous del mes de gener, alguns autors, sense fixar-se en la indicació precisa del dia, daten aquest document el 31 de gener, però el darrer dijous fou el dia 29.

557. Sobre Jimeno de Rada, que podria ser Jimeno Pérez de Rada, pare de l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada, tot i que aleshores devia ser ja molt gran, o potser un nét de Jimeno Pérez, fill de Bartolomé Jiménez de Rada, vegeu H. YABÉN, *Motivos*, p. 78-79.

s'imposava al confrare que acollís un lladre o malfactor. En el cas de conflictes entre confreres, si un dels dos confreres feia *apellido*, és a dir, una crida per tal de ser ajudat, els confreres que, havent-la escoltat, no hi acudissin pagarien cent sous [de multa] a la confraria. Els *junteros* de les viles havien d'acudir a la junta en el termini de tres setmanes i el que no ho fes hauria de pagar vint sous [de multa].

En relació amb el bestiar, ningú no podia robar-ne a cap confrare i, si a algú se li ofería alguna bèstia que sospités que havia estat robada, havia de prendre tant l'home com l'animal i dur-los *irecabdo*, és a dir, en lloc segur. En cas de tort entre confreres, el que presentava la queixa podia no presentar-se davant la junta de *junteros* i ser-hi representat per un dels dos *junteros* de la seva vila, que assumia la tasca de dur-hi el pres.

De les multes o *colonias* establertes, la meitat havia de ser per als *junteros* i l'altra meitat per a la confraria, per tal de pagar els seus saions o *nuncios*.

La confraria es regia per una junta formada per dos *junteros* en representació de cada un dels llocs, que s'enumeraven al final del document. Els pobles implicats, per part navarresa, foren Tudela, Murillo de Tudela [Murillo de las Limas], Arguedas, Valtierra, Cadreita, Alesves [Villafranca], Milagro, Peralta, Falces, Caparroso, Santacara, «Villaçuruz», Murillo el Fruto i Carcastillo, mentre que per Aragó hi participaren Taust, Eixea, Luna, O Bayo (El Bayo), Luesia, Biota i Erla.⁵⁵⁸

Tot i que els dos monarques respectius no hi apareixen esmentats, és probable que n'estiguessin assabentats, ja que es tractava d'una zona «calenta» —algunes de les viles navarreses havien aparegut esmentades en el darrer acord castellanoaragonès de partició de Navarra, per exemple— i, per tant, el vistiplau reial degué ser necessari per a obrir relacions.⁵⁵⁹ Justament seria la inestabilitat fronterera la que hauria mogut les elits locals a organitzar una associació d'autodefensa que els permetés fer front, internament i sense participació del monarca respectiu, als conflictes més habituals, com ara els robaris, tan comuns en zones de pas entre dos països.

24. CAP AL FRONT COMÚ CONTRA ELS ALMOHADES

Malgrat que la conflictivitat marcava les relacions entre els regnes peninsulars i que la derrota castellana a Alarcos afavorí la desunió entre els prínceps cristians, a poc a poc es va fer evident que l'única

558. Corpus, doc. núm. 57. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 102. Els *junteros* foren, a Navarra, per Tudela, don Juan, que havia exercit de justícia, i García *çatiquero* [forner, o *Çatiquero*, cognom]; per Murillo de Tudela, Falcón i Lope Arcez; per Arguedas, Lope de Valtierra i Juan de Cascante; per Valtierra, Ruy Martín [o Martínez] de Borovia i Aparicio; per Cadreita, Martín *Soperegero* [o *soperegero*, un càrrec o ofici? (encarregat de *sorregar*?)] i García *Goiç*; per Alasves, Tomás i Bartolomé de Cascante; per Milagro, Clemente i Sancho de Irueda; per Peralta, Lope de Peralta i Lope de Falces; per Falces, García Caballero [o cavaller, condició] i García, fill de l'alcalde; per Caparroso, Pascual de Juana i «don Sanç Sopereguero» [o *sopereguero*]; per Santacara, O. [Orella?] López i García; per «Villaçuruz», Pascual Alavés i Pedro *Sopereguero* [o *sopereguero*]; per Murillo el Fruto, Pero Caballero [o cavaller] i Sancho de Ocón, i per Carcastillo, Pero Martín [o Martínez] i Fortún García; i a Aragó, per Taust, don Oreila [Orella?] i Estevan de Taust; per Eixea, don Nicolau i don Miguel; per Luna, Pero *Sunaç* (o *Simaç*) i don Sancho, alcalde [o Alcalde, cognom]; per O Bayo, Chuan d'Exeya i Pero Miranda; per Luesia, Chuan Polo y don Lozano; per Biota, don *Trumón* (o *Irumero*) i Enyego Arcez, i per Erla, Pelegrín i Ferrer de Boleya. «Villaçuruz», «Villacerut» o «Villazurutz» fou una antiga vila entre Mérida i el monestir de Santa Maria la Real de la Oliva, a Carcastillo, cf. Julio ALTADILL Y TORRONTERA DE SANCHO SAN RAMÓN, *Geografía histórica de Navarra. Los despoblados*, «Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra», 16 (1925), p.42-43.

559. Cal tenir present que, malgrat ser un acord regional entre diverses viles, en la negociació hi participaren personatges importants als regnes respectius, començant pels dos negociadors, Jimeno de Rada (cf. *supra* n. 557) i Ximeno de Luesia (cf. *supra* n. 492), però també devien ser persones significades alguns *junteros* com ara el justícia de Tudela don Juan, que malauradament no podem identificar, però que havia de ser un noble important del regne, o Lope de Valtierra, que podria molt ben ser el cavaller navarrès que serví la reina d'Aragó Sança de Lleó com a majordom (cf. *supra* n. 451).

manera de fer front a l'empenta dels califes almohades era unint forces. La presa de les Balears pels almohades en 1203,⁵⁶⁰ com totes les campanyes victorioses d'aquest califat, impel·lí les nacions cristianes a unir-se i fins i tot es va parlar d'una possible expedició conjunta catalanopisanogovesa, però el moment no era encara el propici.⁵⁶¹ Lentament, però, la situació canvià. Les relacions entre Lleó i Castella milloraren a partir de 1204, després de l'anul·lació del matrimoni d'Alfons IX i Berengüera de Castella, així com per l'aixecament de l'excomunió al monarca lleonès. Tot i que a voltes reapareixien els conflictes, com en 1206, solucionats en la trobada de Cabreros del Monte, les relacions eren cada cop més amistoses, fins que s'arribà a la signatura del Tractat de pau de Valladolid, del 27 de juny de 1209, pel qual s'acordaven treves durant cinquanta anys.⁵⁶²

Mentrestant, Castella també arranjava les seves relacions amb Navarra, on el rei Sanç VII va haver d'acabar acceptant com un fet consumat la pèrdua de Biscaia, Guipúscoa i el Duranguetat. En 1207, els dos monarques signaven un acord a Guadalajara pel qual establien una treva de cinc anys entre ambdós reialmes. L'acord, a més, afectava el rei d'Aragó, ja que tenia en compte la necessitat que els reis de Navarra i d'Aragó s'asseguessin a refer relacions, aleshores trencades.⁵⁶³

L'arranjament tardà uns mesos, però el 10 de febrer de 1208, Sanç el Fort i Pere el Catòlic resolien les seves diferències en un conveni signat a Monteagudo, al regne de Navarra.⁵⁶⁴ En aquest tractat, Sanç, rei de Navarra, convé i promet a Pere, rei d'Aragó i comte de Barcelona, que no acollirà com a vassall i home propi ni permetrà que s'estigui al seu reialme cap home de la terra del rei d'Aragó, sigui ric home, baró o altre cavaller o qualsevol altre home, si no és amb llicència del rei Pere. També convé que, si cap ric home o cavaller del rei d'Aragó s'aixequés en contra d'aquest prenent un castell, puig, talaia (*oterum*) o penya o es rebel·lés des d'un castell, vila, força o altre o fes la guerra o provoqués disturbis contra el rei Pere, Sanç l'ajudaria a recuperar el castell o lloc que el rebel hagués pres, sempre que Pere li ho demanés i sempre que el castell, vila o lloc fos a Aragó. Per la seva banda, Pere accepta de fer el mateix. Per a reblar l'acord, ambdós monarques es comprometen mútuament a complir tot allò establert.⁵⁶⁵

El document fou redactat per Pedro Cristóforo (o Cristóbal), notari del rei de Navarra, però no conté ni les signatures dels reis ni les dels testimonis ni el signe notarial, és a dir, està mancat de tot

560. Ambrosio HUICI MIRANDA, *Historia política del Imperio Almohade*, 2, Tetuán, Instituto General Franco de Estudios de Investigación Hispano-Árabe, 1956-1957, p. 397-399; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 980; Martín ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología en la España medieval: Cultura y actitudes históricas ante el giro de principios del siglo XIII —Batallas de Las Navas de Tolosa (1212) y Muret (1213)—*, I, tesi doctoral, 2000, edició en CD Rom, Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, 2003, p. 172; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 40; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 531, doc. 403.

561. C. VELA AULESA, *L'Àndalus*, en aquest mateix volum.

562. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 722-740.

563. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LV; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 873-874; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 802-805, doc. 718: 1207, octubre 29. Guadalajara. Zurita vincula, sense dir-ho explícitament, la topada entre els reis Pere i Sanç amb el fet que el primer seguís retenint la vall del Roncal, ja que comenta que l'hauria obligat a Gastó VI, vescomte de Bearn i comte de Bigorra, per 50.000 sous morlanesos; cf. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LV; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 960-961, doc. 882: 1209, març 20, Jaca. Tanmateix, aquest empenyorament fou molt posterior a l'Acord de Guadalajara i fins i tot un mes posterior a la signatura de la Pau de Monteagudo entre Sanç el Fort i Pere el Catòlic el 10 de febrer de 1208; cf. *infra*.

564. Tot i que el document és datat clarament en l'era 1246, corresponent a l'any 1208, fet que encaixa amb l'itinerari del rei Pere, sovint se l'ha datat en 1209, per haver-se llegit que va ser escrit en l'era 1247 —Miret, tot i donar correctament la data, 1208, va transcriure en la datació, erròniament, «Era MCC^a XL^a VII^b», com ja havia fet també Cirot; segurament, aquesta transcripció errònia ha perpetuat l'error en autors posteriors—. En datar-lo malament, com que el febrer de 1209 el rei Pere estigué a Lleida, també s'ha volgut identificar el *Montem Agut* del document amb Montagut, mentre que es tracta de la localitat navarresa de Monteagudo (J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro*, 3, p. 441-442; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, V, p. 2356-2361). Alvira, que parteix de la idea que la lectura 1247 és la correcta, arriba a la conclusió que ha d'estar equivocada, ja que no li encaixa ni amb l'itinerari de Pere el Catòlic ni amb el de Sanç el Fort; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 937, n. 1471.

565. Corpus, doc. núm. 58. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 102.

signe de validació. Tanmateix, el document és una carta partida per abc i hi resten vestigis del segell penjant. És probable, doncs, que es tracti d'un acord previ que s'hauria hagut de solemnitzar posteriorment, circumstància que no és segur que es fes, ja que no en resta cap rastre. Comparat amb els acords anteriors amb Castella, sorprèn que no s'indiqui la durada de l'acord ni es donin altres seguretats més que «l'honor» dels dos monarques. De fet, l'acord respon molt clarament a la singularitat de la frontera navarroaragonesa, amplíssima i caracteritzada durant gran part del segle XII i encara als primers anys del XIII per ser una zona d'alta conflictivitat, amb moviments de nobles d'un costat a l'altre de la frontera i castells i llocs ocupats ara per uns ara pels altres. En aquest context, la confraria de Las Bardenas seria un primer intent, local i «des de baix», de consolidar i pacificar la frontera; la necessitat de controlar la violència fronterera, que podia desestabilitzar les relacions entre els monarques, segurament va dur a signar aquest acord entre reis que pretenia limitar que l'altre reialme esdevingués lloc de refugi de nobles i cavallers rebels, així com deixar clar al senyor fronterer que volgués rebel·lar-se que seria debades, ja que no solament no tindria el suport del rei veí, sinó que aquest podria ajudar el propi senyor si li ho demanava i penetrar en el seu territori per ajudar-lo a vèncer el rebel.

Naturalment, aquests acords no eliminaren els salts d'un regne a un altre de tota mena de nobles i cavallers, de la mateixa manera que les paus i les treves no havien eliminat les guerres senyoriales, però sí que marquen un canvi evident en les relacions entre estats, amb fronteres més clares i relacions més formals que anuncien la transformació en les relacions diplomàtiques que es donarà al llarg d'aquesta centúria, ja en temps del rei Jaume I.

Acabés signant-se solemnement o no, el fet és que les relacions entre Navarra i la Corona d'Aragó es normalitzaren prou perquè el rei Pere, necessitat com estava de finançament,⁵⁶⁶ no dubtés a acudir a Sanç el Fort per aconseguir un préstec quantios de 20.000 morabatins. Reunits en un camp davant del castell de Mallén el 4 de juny de 1209,⁵⁶⁷ Pere, rei d'Aragó i comte de Barcelona, empenyora i lliura a Sanç, rei de Navarra, els seus castells d'A Peña, Escó, Petiella [d'Aragón] i Gallur amb les seves viles, termes i pertinences, així com els seus homes i dones, per 20.000 morabatins d'or que Sanç li presta «in magna necessitate». Els quatre castells els tindrà Jimeno de Rada per tots dos reis fins tres dies després del proper Nadal; si aleshores el rei Pere ha tornat el préstec, Jimeno li retornarà els castells; si no, Jimeno els haurà de lliurar al rei Sanç, que els retindrà fins que Pere no li hagi tornat tota la quantitat, moment en què Sanç els retornarà a Pere o al seu germà que aleshores regni a Aragó. Sanç accepta el préstec i promet, per l'homenatge que fa a Pere, que quan li retornin els 20.000 morabatins retornarà els castells a Pere o al germà que el succeeixi en el regne d'Aragó, sigui Alfons, comte de Provença, o Ferran. A més, Pere i Sanç es comprometen a ajudar-se mútuament a respectar la integritat dels castells enfront de l'altre o de qualsevol altra persona que els ataqués o els volgués prendre. Sanç es compromet, a més, si és pagat dins el termini fixat, a restituir els quatre castells a Arnal d'Alascún,⁵⁶⁸ a Martín

566. La necessitat era prou gran perquè el 20 de març de 1209 el rei Pere empenyorés la vall del Roncal, amb Burgí, preses en l'anterior campanya contra Navarra, al vescomte de Bearn i comte de Bigorra Gastó VI per 50.000 sous morlanesos; J. C. SHIDELER, *A Medieval Catalan*, p. 133, n. 81; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 960-961, doc. 882.

567. Tot i que la datació del document és clara en totes les còpies conservades, tant en la versió catalanoaragonesa com en la navarresa: era 1247, és a dir, any 1209, Laborie i Alvira proposen datar l'empenyorament en 1208, ja que així encaixa amb l'itinerari de Pere el Catòlic, que passà la major part d'aquell any al regne d'Aragó; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, v, p. 2356-2361. Tanmateix, si tenim en compte que el notari reial Ferrer va rebre la quantitat de l'empenyorament una setmana més tard, l'11 de juny d'aquell mateix any 1209, aquest fet avala que la datació de 1209 sigui la correcta. Potser la necessitat peremptòria de diners va fer, com apuntava Miret, que el rei es traslladés sobtadament de Barcelona a Aragó per aconseguir el préstec del rei navarrès; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro*, 3, p. 501-502.

568. Sobre Arnal d'Alascún, vegeu: J. CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Los mayordomos*, p. 372; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

de Caneto⁵⁶⁹ o a Fortún Valerio;⁵⁷⁰ si Sanç morís abans, els castells serien lliurats per Gómez Garcés, Martín Fernández o Jimeno de Rada al rei o al seu germà que regnés a Aragó.⁵⁷¹

Els exemplars conservats a la Corona d'Aragó foren redactats per *maestro* Domingo, notari del rei de Navarra, mentre que els que es conserven al regne de Navarra ho foren pel notari del rei d'Aragó, Ferrer, de la mateixa manera que els primers tenen el senyal de l'àliga del rei Sanç, mentre que els segons tenen el signe del rei Pere. De tot plegat en foren testimonis Jimeno de Murieta, prior de l'Hospital a Navarra; Pedro de Cascante; Martín Fernández; Jimeno de Rada; Miguel de Luesia; Loferrenc de Luna; Arnal d'Alascún; Aznar Pardo; Arnau de Foixà; Martín de Caneto; Fortún Valerio; Guillem de Cervera, i molts altres aragonesos, catalans i navarresos.

Diplomàticament, el document és complex: la versió navarresa —redactada pel notari Ferrer— s'ha conservat en tres exemplars gairebé idèntics, però amb petites diferències significatives, ja que mentre que *D* —i les seves còpies— es refereix als dos germans que puguin succeir al rei Pere, les còpies *C* i *E* es refereixen exclusivament al comte de Provença Alfons II com a possible successor —eliminant, per tant, l'infant Ferran de la successió—, però amb dues redaccions diferents. Les tres còpies navarreses, a més, foren repetidament copiades en els mateixos reculls de documents reials posteriors, com si fossin tres documents completament independents, donant, per tant, validesa a tots tres, malgrat tractar el mateix assumpte, amb tres redaccions diferents. D'altra part, l'esment a una possible successió en Alfons de Provença o l'infant Ferran sorprèn especialment perquè el juny de 1209 ja feia més d'un any que havia nascut l'infant Jaume, a qui s'hauria hagut de considerar l'hereu; tanmateix és possible que aquesta circumstància s'emmarqui en el conflicte que el rei Pere mantenia amb Maria de Montpeller per l'anul·lació del seu matrimoni.

Malgrat els duplicats, el fet és que l'empenyorament va tenir lloc, ja que una setmana més tard, l'11 de juny, a Tudela, Ferrer, el notari que havia redactat l'empenyorament, i Elies de Caissac (Queyssac) van rebre, en nom del rei Pere, els 20.000 morabatins de Sanç el Fort.⁵⁷²

25. CAP A LAS NAVAS DE TOLOSA

Després d'aquest empenyorament, vinculat estretament a les peremptòries necessitats pecuniàries del Catòlic, com el mateix document deixa ben palès, les relacions de Pere amb els seus veïns peninsulars van restar tranquil·les i van passar a girar entorn de la reacció als moviments almohades a l'Àndalus.

A l'inici de 1210, quan el rei Pere estava organitzant una campanya en contra dels andalusins de la zona valenciana,⁵⁷³ el papa Innocenci III va ordenar a l'arquebisbe de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, que exhortés Alfons el Noble a lluitar contra els sarraïns com feia el rei Pere o, com a mínim, que no impedís als seus súbdits que assistissin el rei Pere en les seves campanyes.⁵⁷⁴ Al començament de l'any següent, la pressió papal per aconseguir la unió dels prínceps cristians en contra del perill

569. Sobre Martín de Caneto, vegeu M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

570. Sobre Fortún Valerio, vegeu M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, pàssim.

571. Corpus, doc. núm. 59. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LIX; J. de MORET, *Anales del reino de Navarra*, 4, lib. XX, cap. VII, p. 355 i 366; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 102.

572. L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *Sancho VII*, p. 215-216; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 986-987, doc. 903.

573. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LX; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1084, doc. 1025.

574. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 981-982, que ho data en 1209; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*, I, p. 171-172; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 89-91; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1058-1059, doc. 1007.

almohade augmentà.⁵⁷⁵ Malgrat la mort de l'infant Ferran de Castella, que havia protagonitzat la reacció castellana en contra dels almohades, el 14 d'octubre d'aquell mateix any —o potser fins i tot a causa de la mort de l'infant—,⁵⁷⁶ els reis de Castella i de la Corona d'Aragó es trobaren a Conca, entre finals d'octubre i principi de novembre, per tal de concertar una campanya conjunta en contra dels almohades.⁵⁷⁷ A poc a poc, va anar prenent forma i la crida s'estengué al regne de França i a la Provença,⁵⁷⁸ al mateix temps que el papa seguia pressionant per aconseguir la pau entre els reis peninsulars, especialment entre Alfons VIII i Alfons IX.⁵⁷⁹ L'expedició finalment tingué lloc i el 16 de juliol de 1212 els exèrcits cristians venceren amb claredat les tropes almohades en la batalla de Las Navas de Tolosa.⁵⁸⁰

26. DESPRÉS DE LAS NAVAS DE TOLOSA

Després de la batalla de Las Navas de Tolosa, els assumptes occitans centraren l'activitat de Pere el Catòlic,⁵⁸¹ mentre que a l'oest dels seus dominis es vivia encara en la ressaca de la victòria. El final tràgic de la batalla de Muret marcà, tanmateix, un canvi en la conjuntura de la Corona d'Aragó i obrí un *impasse* en tots els fronts.⁵⁸² Quan Jaume I prengué les regnes del seu reialme, la manera de relacionar-se els diferents regnes havia canviat i prenia formes més evolucionades, cada cop més lluny dels lligams vassallàtics i feudals que encara transmeten els darrers tractats del seu pare.

Ara bé, totes aquestes relacions prèvies deixaren un pòsit important en els futurs vincles amb els regnes peninsulars, especialment amb el regne de Castella, sobretot pel que fa al repartiment de les futures conquestes sobre l'Àndalus. El que sí que es perdé fou la idea que les relacions amb els regnes occidentals eren un assumpte preferentment aragonès, tal com mostra el fet que la majoria d'acords amb Castella, Lleó i Navarra anteriors a Jaume I foren signats principalment en presència de vassalls aragonesos, de la mateixa manera que les qüestions occitanes eren preferentment un afer català. La consolidació de la Corona d'Aragó féu que, a partir de Jaume I, les relacions exteriors fossin un assumpte catalanoaragonès, de la cort del rei, i, per tant, al servei dels interessos del monarca.

575. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 985-986; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*, I, p. 176; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 92, 95 i 179; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1160, 1176-1178 i 1224, doc. 1097, 1116, 1117, 1118 i 1158.

576. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LXI; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*, I, p. 180; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 98; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1277-1278, doc. 1209.

577. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 997; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*, I, p. 180; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1278, doc. 1210.

578. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 998; J. VENTURA, *Pere el Catòlic*, p. 167; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*, I, p. 180; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 103; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1305-1306 i 1308, doc. 1235 i 1239.

579. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 1009; J. GONZÁLEZ, *Alfonso IX*, I, p. 143; D. J. SMITH, *Innocent III*, p. 104; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, III, p. 1337-1338, doc. 1268.

580. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 875-877; Ambrosio HUICI MIRANDA, *Estudio sobre la campaña de las Navas de Tolosa*, «Anales del Instituto General y Técnico de Valencia», 1/2 (1916), p. 1-196; Francisco VIDAL CASTRO, *Al-Iqâb: Las Navas de Tolosa en las fuentes árabes*, a *I Jornadas de Estudios históricos «La batalla de Las Navas de Tolosa» (15 de noviembre de 1998)*, Jaén, Asociación Cultural «Torre del Homenaje», 1998, p. 21-36; Carlos VARA THORBECK, *El Lunes de Las Navas*, Jaén, Universidad de Jaén, 1999; María Dolores ROSADO LLAMAS i Manuel Gabriel LÓPEZ PAYER, *La batalla de las Navas de Tolosa: Historia y Mito*, Jaén, Caja Rural de Jaén, 2001; María Dolores ROSADO LLAMAS, *Las Navas de Tolosa. La Batalla*, Madrid, Almena, 2002; M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología*; FRANCISCO GARCÍA FITZ, *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005.

581. J. VENTURA, *Pere el Catòlic*; P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 118-130.

582. MARTÍN ALVIRA CABRER, *El Jueves de Muret. 12 de Septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002; MARTÍN ALVIRA CABRER, *Muret 1213. La batalla decisiva de la Cruzada contra los Cátaros*, Barcelona, Ariel, 2008.

27. BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d', *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1955.
- ALEGRÍA SUESCUN, David; LOPETEGUI SEMPERENA, Guadalupe; PESCADOR MEDRANO, Aitor, *Archivo General de Navarra (1134-1194)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskunza, 1997.
- ALMAGRO BASCH, Martín, *El señorío de Azagra desde su fundación hasta la muerte de don Fernando Ruiz de Azagra*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1956.
- ALONSO ÁLVAREZ, Raquel, *Los promotores de la Orden del Císter en los reinos de Castilla y León. Familias aristocráticas y damas nobles*, «Anuario de Estudios Medievales», 37/2 (2007), p. 653-710.
- ALTADILL Y TORRONTERA DE SANCHO SAN ROMÁN. *Geografía histórica de Navarra. Los despoblados*, «Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra», 8 (1917), p. 110-119, 175-181 i 266-280; 9 (1918), p. 28-42, 83-95, 161-172 i 240-247; 10 (1919), p. 17-28, 103-107 i 184-186; 11 (1920), p. 26-30; 12 (1921), p. 85-89; 13 (1922), p. 47-53, 113-116 i 261-265; 14 (1923), p. 24-27, i 16 (1925), p. 40-46 i 124-129.
- ÁLVAREZ BORGE, Ignacio, *Cambios y alianzas: La política regia en la frontera del Ebro en el reinado de Alfonso VIII de Castilla (1158-1214)*, Madrid, CSIC, 2008.
- ÁLVAREZ BORGE, Ignacio, *Parentesco y patrimonio en la baja y media nobleza castellana en la plena Edad Media (c. 1200 - c. 1250). Algunos ejemplos*, «Anuario de Estudios Medievales», 39/2 (2009), p. 631-666.
- ALVIRA CABRER, Martín, *El Jueves de Muret. 12 de Septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Guerra e ideología en la España medieval: Cultura y actitudes históricas ante el giro de principios del siglo XIII —Batallas de Las Navas de Tolosa (1212) y Muret (1213)—*, tesi doctoral, 2000, edició en CD Rom, Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, 2003, 2 vols.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Muret 1213. La batalla decisiva de la Cruzada contra los Cátaros*, Barcelona, Ariel, 2008.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico. CSIC - Diputación de Zaragoza, 2010.
- ALVIRA CABRER, Martín; BURESI, Pascal, «Alphonse, par la grâce de Dieu, Roi de Castille et de Tolède, Seigneur de Gascogne». *Quelques remarques à propos des relations entre Castellans et Aquitains au début du XIIIe siècle*, a SÉNAC, Philippe (ed.), *Aquitaine-Espagne (VIIIe-XIIIe siècle)*, Poitiers, Centre d'Études Supérieures de la Civilisation Médiévale, 2001, p. 219-232.
- AURELL I CARDONA, Martí, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998.
- AZEVEDO, Luis Gonzaga de, *História de Portugal*, v, Lisboa, Biblion, 1942.
- BAGUÉ, Enric, *Pere el Catòlic*, a BAGUÉ, Enric; CABESTANY, Joan F.; SCHRAMM, Percy Ernst, *Els primers comtes-reis*, 2a ed. Barcelona, Vicens-Vives, 1980, p. 105-152.
- BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, 4 vols.
- BARÓN FARALDO, Andrés, *Grupos y dominios aristocráticos en la Tierra de Campos oriental. Siglos X-XIII*, Palència, Diputación Provincial de Palencia, 2006.
- BARTON, Simon, *Two Catalan magnates in the courts of the kings of León-Castile: the careers of Pon-*

- ce de Cabrera and Ponce de Minerva re-examined*, «Journal of Medieval History», 18 (1992), p. 233-266.
- BARTON, SIMON, *The Aristocracy in Twelfth-century León and Castile*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- BAURY, GHISLAM, *Los ricoshombres y el rey en Castilla: el linaje Haro (1076-1322)*, «Territorio, Sociedad y Poder», 6 (2011), p. 53-72.
- BENITO I MONCLÚS, PERE, *L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1212)*, a FERRER I MALLOL, MARIA TERESA; RIU I RIU, MANUEL, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, I.1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 13-150 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- BENJAMIN, RICHARD, *A Forty Years War: Toulouse and the Plantagenets, 1156-96*, «Historical Research», 61 (1988), p. 270-285.
- BISSON, THOMAS N. *Fiscal accounts of Catalonia under de early count-kings (1151-1213)*, Berkeley, University of California Press, 1984.
- BLANCH, JOSEP, *Arxiepiscopologi de la Santa Església metropolitana i primada de Tarragona*, I, Tarragona, Diputació Provincial. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1985.
- BOFARULL Y MASCARÓ, PRÓSPERO DE, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, Impr. de J. Oliveres y Monmany, 1856, 2 vols.
- BONNASSIE, PIERRE, *Los convenios feudales en la Cataluña del siglo XI*, a *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*, Barcelona, Crítica, 1993, p. 220-245.
- BÜSCHGENS, ANDREA, *Die politischen Verträge Alfons' VIII von Kastilien (1158-1214) mit Aragón-Katalonien und Navarra: Diplomatische Strategien und Konfliktlösung im mittelalterlichen Spanien*, Frankfurt, Peter Lang, 1995 (Europäische Hochschulschriften, Reiche III, 678).
- CABESTANY, JOAN F., *Alfons el Cast*, a BAGUÉ, ENRIC; CABESTANY, JOAN F.; SCHRAMM, PERCY ERNST, *Els primers comtes-reis*, 2a ed. Barcelona, Vicens-Vives, 1980, p. 55-104.
- CALLEJA PUERTA, MIGUEL, *El conde Suero Vermúdez, su parentela y su entorno social. La aristocracia asturleonera en los siglos XI y XII*, Oviedo, KRK, 2001.
- CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, JOSÉ M.^a, *El conde leonés Don Fruela Díaz y su esposa, la navarra Doña Estefanía Sánchez (siglos XI-XII)*, «Príncipe de Viana», 177 (1986), p. 23 i seg.
- CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, JOSÉ M.^a, *Casamientos de los condes de Urgel en Castilla*, «Anuario de Estudios Medievales», 19 (1989), p. 119-135.
- CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, JOSÉ M.^a, *La Casa de Cameros en Castilla y León durante el siglo XII*, «Archivos Leoneses», 49 (1995), p. 147-158.
- CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, JOSÉ M.^a, *La casa de Haro en León y Castilla durante el siglo XII. Nuevas conclusiones*, «Anuario de Estudios Medievales», 25 (1995), p. 3-38.
- CANAL SÁNCHEZ-PAGÍN, JOSÉ M.^a, *El conde Gómez González de Candespina, su historia y su familia*, «Anuario de Estudios Medievales», 33/1 (2003), p. 37-68.
- CARRERAS ZACARÉS, SALVADOR, *Tratados entre Castilla y Aragón, su influencia en la terminación de la reconquista*, València, 1908.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, JAIME, *La reconquista de Teruel*, «Teruel», 2 (1949), p. 133-152.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, JAIME, *Los alféreces de Aragón en tiempos de Alfonso II y Pedro II (1162-1218)*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», LXI/2 (1955), p. 407-425.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, JAIME, *Los mayordomos de Aragón en los siglos XII y XIII*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», LXII/2 (1956), p. 349-377.

- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime, *La tierra baja turolense durante la dominación visigoda y la Edad Media*, «Teruel», 25 (1961), p. 2-114.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 35-226.
- CASTELL MAIQUES, Vicente, *Los obispos de Segorbe-Albarracín en la conquista de Valencia y su reino. Identificación de un obispo desconocido: Pedro Ginés (¿1215-1223?)*, a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 365-400.
- CHABÁS, Roque, *Episcopologio valentino*, I, València, Imprenta F. Vives Mora, 1909.
- CHALMETA GENDRÓN, Pedro, *Después de Simancas-Alhandega. Año 328/938-940*, «Hispania», 40 (1980), p. 182-198.
- Chronica Adefonsi Imperatoris*, ed. a cura de Sánchez Belda, Madrid, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1950 (Textos, 14).
- CIROT, Georges, *Appendices à la Chronique latine des rois de Castille jusqu'en 1236*, «Bulletin Hispanique», 20 (1918), p. 149-184.
- CODOIN = BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- DEVIC, Claude; VAISSETE, Joseph, *Histoire Générale de Languedoc*, 2a ed. ampliada, Tolosa de Llenguadoc, Privat, 1872-1904, 14 vols.
- DOUAIS, Célestin (ed.), *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Sernin de Toulouse (844-1200)*, París - Tolosa de Llenguadoc, Alphonse Picard - Libraire-Édouard Privat, 1887. <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k831327>> [Consulta: 15 abril 2014].
- DOUBLEDAY, Simon R., *The Lara Family: Crown and Nobility in Medieval Spain*. Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press, 2001.
- ESTEPA DíEZ, Carlos, *Las Behetrías castellanas*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2003.
- ESTEPA DíEZ, Carlos, *Frontera, nobleza y señoríos en Castilla: el señorío de Molina (siglos XII-XIII)*, «Studia Historica. Historia Medieval» 24 (2006), p. 15-86.
- FERNÁNDEZ PÉREZ, Gregorio, *Historia de la iglesia y obispos de Pamplona, real y eclesiástica del reino de Navarra*, I, Madrid, Imprenta de Repullés, 1820.
- FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, Ernesto, *Un magnate catalán en la corte de Alfonso VII. Comes Poncius de Cabreira, Princeps Çemore*, Madrid, Prensa y Ediciones Iberoamericanas, 1991.
- FERNÁNDEZ-XESTA Y VÁZQUEZ, Ernesto, *Relaciones del condado de Urgel con Castilla y León*, Madrid, E&P Libros Antiguos, 2001.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *La Corona catalano-aragonesa i Castella (segles XII-XIV). Elements de coincidència i de divergència*, a SABATÉ, Flocel; FARRÉ, Joan (coord.), *El Comtat d'Urgell a la península Ibèrica*, Reunió Científica. II Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer 7-9 juliol 1997), Lleida, Pagès Editors, 2002, p. 55-102.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, a FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIU I RIU, Manuel, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, I.1: *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, 2009, p. 151-239 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIU I RIU, Manuel, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, I.1: *Trac-*

- tats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, 2009 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- FITA COLOMÉ, Fidel, *Bulas históricas del reino de Navarra en los postreros años del siglo XII*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», xxvi (1895), p. 417-459.
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier, *Sancho VII el Fuerte (1194-1234)*, Pamplona, Mintzoa, [1986].
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier, *Del reino de Pamplona al reino de Navarra (1134-1217)*, a *Historia de España Ramón Menéndez Pidal*, ix: *La reconquista y el proceso de diferenciación política (1035-1217)*, Madrid, Espasa Calpe, 1998, p. 607-660.
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier, *La quiebra de la soberanía navarra en Álava, Guipúzcoa y el Duranguesado (1199-1200)*, «Revista Internacional de los Estudios Vascos», 45:2 (2000), p. 439-494.
- FRÍAS Balsa, José Vicente de, *Gutier Fernández, señor de Soria y su castillo en la primera mitad del siglo II*, «Celtiberia», 48/92 (1998), p. 251-274.
- GARCÍA FITZ, Francisco, *Relaciones políticas y guerra. La experiencia castellano-leonesa frente al Islam (siglos XI-XIII)*, Sevilla, Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 2002.
- GERBET, Marie-Claude, *Les noblesses espagnoles au Moyen Âge: XIe-XVe siècle*, París, Armand Colin, 1994.
- GONZÁLEZ, Julio, *Reclamaciones de Alfonso VIII a Sancho el Fuerte y tratado del reparto de Navarra en 1198*, «Hispania», 3 (1943), p. 546-568.
- GONZÁLEZ, Julio, *Regesta de Fernando II*, Madrid, CSIC. Instituto Jerónimo de Zurita, 1943.
- GONZÁLEZ, Julio, *Alfonso IX*, Madrid, CSIC. Instituto Jerónimo de Zurita, 1944.
- GONZÁLEZ, Julio, *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, Madrid, CSIC, 1960.
- GONZÁLEZ MIRANDA, Marina; UBIETO ARTETA, Antonio, *Antecedentes familiares de don Pedro Ruiz de Azagra, señor de Albarracín*, «Teruel», 10 (1953), p. 231-242.
- GOÑI GAZTAMBIDE, José, *Historia de los obispos de Pamplona*, I, Pamplona, Universidad de Navarra, 1979.
- GUAL CAMARENA, Miguel, *Precedentes de la Reconquista valenciana*, «Miscelánea de Estudios Medievales», 1 (1952), p. 167-246.
- GUARDIA SALVETTI, José Luis de la, *Los Sandoval: noticias genealógicas de la línea troncal y sus enlaces en Cuenca, Jaén, Albacete y Murcia*, «Hidalguía», 51/306 (2004), p. 689-720.
- HERREROS LOPETEGUI, Susana, *Las tierras navarras de Ultrapuertos (siglos XII-XVI)*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1998.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Historia política del Imperio Almohade*, Tetuán, Instituto General Franco de Estudios de Investigación Hispano-Árabe, 1956-1957, 2 vols.
- I diplomati arabi del R. Archivio Fiorentino*, edició a cura de Michele Amari, Florència, Felice le Monnier, 1863.
- I Libri iurium della Repubblica di Genova*, I/1, edició a cura d'Antonella Rovere, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992.
- IBN AL-KARDABUS, *Historia de al-Andalus*, edició de Felipe Maíllo, Madrid, Akal, 1986.
- ابن الكردبوس [IBN AL-KARDABŪS], تاريخ لابن الكردبوس ووصفة لابن الشباط [Tārīh li-Ibn al-Kardabūs wa-waṣfa li-Ibn al-Xabbāt], edició a cura d'احمد مختار العبادي, Madrid, Instituto de Estudios Islámicos en Madrid, 1971.
- IGLESIAS COSTA, Manuel, *Historia del condado de Ribagorza*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses. Diputación de Huesca, 2001.

- IMPERIALE DE SANT'ANGELO, Cesare (ed.), *Codice diplomatico della Repubblica di Genova, del 968 al 1190*, Roma, 1936-1942, 3 vols.
- KEHR, Paul, *El Papado y los reinos de Navarra y Aragón hasta mediados del s. XII*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», II (1946), p. 74-186.
- LABORIE, Florent, *Les itinéraires du roi Pierre II d'Aragon (1196-1213): tentative d'approche cartographique, mémoire de maîtrise* inédita, dirigida per L. Macé, llegida el 28 de setembre de 2005, Université de Toulouse-Le Mirail.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Rectificaciones al episcopologio pamplonés (años 1159-1167)*, «Príncipe de Viana», 3 (1942), p. 299-311, reeditat a LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *En el centenario de José María Lacarra (1907-2007). Obra dispersa: trabajos publicados entre 1927 y 1944*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 2007, p. 351-365.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Dos documentos interesantes para la historia de Portugal*, «Revista Portuguesa de História», 3 (1945), p. 291-305, reeditat a LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Colonización, parias, repoblación y otros estudios*, Saragossa, Anubar, 1981, p. 209-225.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 3, Madrid, CSIC, 1952, p. 273-284.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Alfonso II el Casto, rey de Aragón y conde de Barcelona*, a *VII Congreso de la Corona de Aragón*, I, Barcelona, 1962, p. 95-120.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Colección diplomática de Irache*, 1, Saragossa, Instituto de Estudios Pirenaicos, 1965.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Los franceses en la reconquista y repoblación del Valle del Ebro en tiempos de Alfonso el Batallador*, a *Relaciones hispano-francesas a través del tiempo: coloquios organizados en abril de 1965 por la Asociación Española de Ciencias Históricas*, Madrid, Instituto Jerónimo de Zurita, 1968, p. 65-80.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Vida de Alfonso el Batallador*, Saragossa, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja, 1971.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Historia política del Reino de Navarra. Desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla*, Pamplona, Aranzadi, 1972, 2 vols.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*, Saragossa, Anubar, 1982-1985, 2 vols. (Textos medievales, 62 i 63).
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Alfonso el Batallador y las paces de Támara. Cuestiones cronológicas (1124-1127)*, a *Estudios dedicados a Aragón*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1987, p. 149-161.
- LADERO QUESADA, Miguel Ángel, *Sobre la evolución de las fronteras medievales hispánicas (siglos XI a XIV)*, a AYALA MARTÍNEZ, Carlos de; BURESI, Pascal; JOSSERAND, Philippe, *Identidad y representación de la frontera en la España medieval (siglos XI-XIV). Seminario celebrado en la Casa de Velázquez y la Universidad Autónoma de Madrid (14-15 de diciembre de 1998)*, Madrid, Casa de Velázquez - Universidad Autónoma de Madrid, 2001, p. 5-50.
- LALIENA CORBERA, Carlos, *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I, Osca*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1996 (Colección de Estudios Altoaragoneses, 42).
- LEMA PUEYO, José Ángel, *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990.
- LEMA PUEYO, José Ángel, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008.
- LINAGE CONDE, Antonio, *Alfonso VI*, Burgos, La Olmeda, 1994.

- لسان الدين ابن الخطيب [LISĀN AL-DĪN IBN AL-ḤAṬĪB]], الإحاطة في أخبار غرناطة [Al-ihāṭa fi-ahbār Ġarnāṭa], edició a cura de بوزياني الدراجي, Alger, التوزيع والنشر والدراسات والأمل للدراسات والنشر والتوزيع, 2009, 2 vols.
- LOPETEGUI SEMPERENA, Guadalupe, *Escribas y notarios en la Cancillería Real Navarra durante el siglo XII*, Alacant, Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2010. <<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmc5h7m8>> [Consulta: 29 abril 2015].
- MADOZ, José, *Dos hijos ilustres de Artajona en la silla de San Fermín*, «Príncipe de Viana», 48-49 (1952), p. 339-374.
- MAKKI, Mahmud Alí, *La España cristiana en el diwan de Ibn Darray*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 30 (1963-1964), p. 63-104.
- MARICHALAR, Carlos, *Colección diplomática del rey Don Sancho VIII (El Fuerte) de Navarra*, Pamplona, Aramburu, 1934.
- MARTÍN DUQUE, Ángel J., *La restauración de la monarquía navarra y las Órdenes militares (1134-1194)*, «Príncipe de Viana», 63 (2002), p. 851-861.
- MARTÍN DUQUE, Ángel J., *Vasconia en la Alta Edad Media: somera aproximación histórica*, «Príncipe de Viana», 63 (2002), p. 871-908.
- MARTÍNEZ DÍEZ, Gonzalo, *Orígenes familiares de Santo Domingo. Los linajes de Aza y Guzmán, a Santo Domingo de Caleruega en su contexto socio-político, 1170-1221. Jornadas de Estudios Medievales de Caleruega, 1992*, Salamanca, Editorial San Esteban, 1994, p. 173-228.
- MARTÍNEZ DÍEZ, Gonzalo, *El condado de Castilla, 711-1038. La historia frente a la leyenda*, Valladolid-Madrid, Junta de Castilla-León - Marcial Pons, 2005, 2 vols.
- MATTOSO, José, *D. Afonso Henriques*, Lisboa, Temas e Debates, 2014.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *Sobre un tratado de paz entre Alfonso el Batallador y Alfonso VII*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», 111 (1942), p. 115-131.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *La España del Cid*, Madrid, Espasa-Calpe, 1947, 2 vols.
- MIQUEL ROSELL, Francisco (ed.), *Liber feudorum maior, cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945.
- MIRANDA, Salvador, *The Cardinals of the Holy Roman Church*. <<http://www2.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm>> [Consulta: 15 juny 2015].
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «BRABLB», 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, «BRABLB», 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450 i 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36 i 91-114.
- MONFAR Y SORS, Diego de, *Historia de los Condes de Urgel*, 2 vols., a CODOIN, ed. de P. de Bofarull y Mascaró, vols. 9-10, Barcelona, 1853.
- MONTANER FRUTOS, Alberto, *Cantar de mio Cid*, Barcelona, Galaxia Gutenberg - Real Academia Española, 2011.
- MORET, José de, *Anales del reino de Navarra*, Tolosa, E. López, 1890. <<https://archive.org/details/analesnavarra03more>> (3) [Consulta: 30 abril 2015]; <<https://archive.org/details/analesnavarra04more>> (4) [Consulta: 29 abril 2015].
- ORTEGA ORTEGA, Julián, *Poblamiento, espacios agrarios y sociedad en la Sierra de Albarracín (1170-1350)*, a MARTÍNEZ GONZÁLEZ, Javier (coord.), *Comarca de la Sierra de Albarracín*, Saragossa, Gobierno de Aragón. Departamento de Política Territorial, Justicia e Interior, [2008], p. 85-96.

- PAJUELO MACÍAS, Antonio, *Derechos históricos de carácter tributario en Álava y en otros lugares de la Península durante la Edad Media (s. VIII-XIV)*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, [2003].
- PUIG Y PUIG, Sebastián, *Episcopologio de la sede barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus prelados*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929.
- RECUERO ASTRAY, Manuel, *Alfonso VII, emperador. El imperio hispánico en el siglo XII*, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro - Caja de Ahorros y Monte de Piedad - Archivo Histórico Diocesano, 1979.
- RECUERO ASTRAY, Manuel, *Alfonso VII (1126-1157)*, Burgos, La Olmeda, 2003.
- REILLY, Bernard F., *The kingdom of León-Castilla under Queen Urraca, 1109-1126*, Princeton, 1982.
- RODRIGUES OLIVEIRA, Ana, *Rainhas medievais de Portugal. Dezassete mulheres, duas dinastias, quatro séculos de História*, Lisboa, A Esfera dos Livros, 2010.
- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, Justiniano, *Pedro Ansúrez*, Lleó, 1966.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ, Ana, *Linajes nobiliarios y monarquía castellano-leonesa en la primera mitad del siglo XIII*, «Hispania», 53 (1993), p. 841-859.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni, *Història nacional de Catalunya*, Barcelona, Pàtria, 1926.
- RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique, *Estrategias matrimoniales y sistemas de alianzas entre Castilla y Cataluña en el siglo XII*, «Hispania», 40/145 (1980), p. 271-284.
- SALAZAR ACHA, Jaime de, *El linaje castellano de Castro en el siglo XII: consideraciones e hipótesis sobre su origen*, «Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía», 1 (1991), p. 33-68.
- SALAZAR Y ACHA, Jaime de, *El elemento portugués en la formación de la nobleza castellana de los siglos XIV y XV*, «Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogía», 9 (2005-2006), p. 507-528.
- SALAZAR Y CASTRO, Luis de, *Historia genealógica de la Casa de Lara*, Madrid, Imprenta Real, 1696-1697.
- SALCEDO TAPIA, Modesto, *La familia Téllez de Meneses en los tronos de Castilla y Portugal*, Palència, Institución Tello Téllez de Meneses - Diputación de Palencia, 1999.
- SALRACH, Josep M., *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona, Edicions 62, 1978, 2 vols.
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.
- SÁNCHEZ DE MORA, Antonio, *La nobleza castellana en la Plena Edad Media: el linaje de Lara (ss. XI-XIII)*, tesi doctoral presentada a la Universitat de Sevilla el 6 de juny de 2003. <<http://fondosdigitales.us.es/tesis/tesis/204/la-nobleza-castellana-en-la-plena-edad-media-el-linaje-de-lara-s-xi-xiii/>> [Consulta: 21 novembre 2015].
- SANDOVAL, Prudencio de, *Catalogo de los Obispos que ha tenido la Santa Iglesia de Pamplona desde el año de ochenta que fue el primero della el santo martyr Fermin, su natural ciudadano*, Pamplona, Nicolas de Assiayn, 1614.
- SHIDELER, John C. *A Medieval Catalan Noble Family: The Montcadas, 1000-1230*, University of California Press, 1983. <<http://libro.uca.edu/montcada/mcnf4.htm>> [Consulta: 2 maig 2015].
- SMITH, Damian J., *Innocent III and the Crown of Aragon: the limits of papal authority*, Hampshire, Ashgate, 2004.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, Vicens-Vives, 1980³ (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 2).
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1980⁴ (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 3).

- SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934.
- STASSER, Thierry, *Origine familiale de trois comtesses de Pallars*, «Anuario de Estudios Medievales», 26/1 (1996), p. 3-18.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis, *Historia de España antigua y media*, I, Barcelona, Rialp, 1976.
- TORRES SEVILLA-QUIÑONES DE LEÓN, Margarita Cecilia, *Linajes nobiliarios de León y Castilla: Siglos IX-XIII*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999.
- TRENCHS ÒDENA, José, *Notarios y escribanos de Alfonso II (1154-1196): datos biográficos*, «Saitabi», 28 (1978), p. 5-24.
- TRENCHS ÒDENA, José, *Los escribanos de Ramón Berenguer IV. Nuevos datos*, «Saitabi», 29 (1979), p. 5-20.
- TUCOO-CHALA, Pierre, *Quand l'islam était aux portes des Pyrénées. De Gaston IV le Croisé à la Croisade des Albigeois*, Biarritz, J&D, 1994.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Homenaje de Aragón a Castilla por el condado de Navarra*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 3 (1947-1948), p. 7-28.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *La peregrinación de Alfonso II de Aragón a Santiago de Compostela*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952), p. 438-452.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *De nuevo sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 6 (1956), p. 203-210.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Navarra-Aragón y la idea imperial de Alfonso VII de Castilla*, Saragossa, [s. n.], 1956, reed. a UBIETO ARTETA, Antonio, *Quince temas medievales publicados por el Profesor Don Antonio Ubieta*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1991, p. 169-210.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Un frustrado matrimonio de Alfonso II de Aragón*, a *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, 1-6 octubre 1962*, II, *Comunicaciones a las ponencias I a VII*, Barcelona, Fidel Rodríguez, 1962, p. 263-267.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval*, Braga, 1963, p. 29-40.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *El «Cantar de Mío Cid» y algunos problemas históricos*, València, Anubar, 1973.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *El sentimiento antileonés en el Cantar de Mío Cid*, «En la España Medieval», 1 (1980), p. 557-574.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *La formación territorial*, Saragossa, Anubar, 1981 (Historia de Aragón, 1).
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, [5]).
- UDINA I ABELLÓ, Antoni M. *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001.
- UTRILLA UTRILLA, Juan F., *Linajes aristocráticos aragoneses: Datos prosopográficos del linaje de los Bergua y notas sobre sus dominios territoriales (siglos XII-XV)*, «Aragón en la Edad Media», 10-11 (1993), p. 859-894.
- VALDEÓN BARUQUE, Julio, *Pedro Ansúrez: Un magnate al servicio de Alfonso VI*, «Vallisoletanos: Semblanzas Biográficas», I (1983), p. 199-216.
- VALOR GISBERT, Delfina, *Los Azagra de Tudela*, «Príncipe de Viana», 90-91 (1963), p. 67-76.
- VEAS ARTESEROS, FRANCISCO; VEAS ARTESEROS, María del Carmen, *Alférez y mayordomo real en el siglo XIII*, «Miscelánea Medieval Murciana», 13 (1986), p. 30-48.
- VENTURA, Jordi, *Alfons el Cast. El primer comte-rei*, Barcelona, Aedos, 1961.

- VENTURA, Jordi, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 1996.
- VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid, Imprenta Real Academia de la Historia, 1803-1852.
- WEIR, Alison, *Eleanor of Aquitaine: a life*, Nova York, Ballantine Books, 2000.
- YABÉN, Hilario, *Motivos que tuvo el arzobispo Ximénez de Rada para ser enterrado en Santa María de Huerta*, «Boletín de la Real Academia de Bellas Artes y Ciencias Históricas de Toledo», 31 (1927), p. 77-97.
- ZIMMERMANN, Michel, *Les rapports de la France et de la Catalogne du xe au xiie siècle*, a *Mélanges de la Bibliothèque Espagnole de Paris 1977-1978*, Madrid, 1982, p. 81-99.
- ZURITA, Jerónimo, *Anales de Aragón*, edició d'Àngel Canellas López, edició electrònica de José Javier Iso (coord.), María Isabel Yagüe i Pilar Rivero, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003. <<http://ifc.dpz.es/publicaciones/ver/id/2448>> [Consulta: 1 desembre 2014].

L'Àndalus en la política de Barcelona i la Corona d'Aragó (segle XI - 1213)

CARLES VELA AULESA

1. ELS PRÒDROMS DE LES RELACIONS ISLAMOCATALANES

Per anar a l'origen de les relacions entre l'islam i els territoris del que després serà Catalunya, cal recular al moment en què aquests territoris esdevingueren frontera entre l'islam i la cristiandat: a l'època de la reacció franca davant de l'expansió islàmica per l'antiga Gàl·lia, a mitjan segle VIII, durant el valiat d'Uqba ibn al-Hajjaj as-Salulí, quan el califat de Damasc va arribar a la seva màxima expansió occidental, és a dir, fins al Roine.¹ En aquell moment, l'espai que després esdevindrà Catalunya s'integrava en una unitat administrativa que segurament englobava Narbona, que en seria la capital, i Tortosa.² La reacció franca, però, féu recular la frontera: Narbona (759), Girona (785) i Barcelona (801) foren annexades als dominis francs,³ donant naixença a una marca o territori de frontera entre islam i cristiandat en el qual s'acabaran consolidant uns comtats que, amb el pas del temps, formaran la Catalunya Vella. Més al sud, integrat dins la Frontera Superior, que abastava gairebé tota la vall de l'Ebre, sotmès a la Còrdova omeia, quedava el territori que més endavant constituïria la Catalunya Nova.

Les campanyes dels francs entorn de l'any 800 il·lustren força bé la dinàmica d'aquest primer període de relacions amb l'Àndalus que abraçaria tot el segle IX.⁴ Si bé no és segur que l'objectiu darrer de la campanya que va acabar amb la conquesta de Barcelona en 801 fos la ciutat de Tortosa,⁵ sí que sem-

1. Khalid Yahya BLANKINSHIP, *The End of the Jihad State. The Reign of Hisham Ibn 'Abd al-Malik and the Collapse of the Umayyads*, Nova York, SUNY Press, 1994, p. 196-197; Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2000, p. 163, doc. 193; Philippe SÉNAC, *Los soberanos carolingios y al-Ándalus (siglos VIII-IX)*, Granada, EUG, 2010, p. 18-31.

2. Josep M. MILLÀS VALLICROSA, *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia*, «Quaderns d'Estudi», 14 (1922), p. xxvii i doc. 62; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 52.

3. Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 33-89; Martí AURELL I CARDONA, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 21-24. Sobre el debat entorn de la Marca Hispànica i el naixement de Catalunya, vegeu: Ramon d'ABADAL, *Dels visigots als catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1969; Josep M. SALRACH MARÈS, *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona, Edicions 62, 1978, 2 vols.; Albert BENET I CLARÀ, *El procés d'independència de Catalunya (897-989)*, Sallent, Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Socials, 1988; Michel ZIMMERMANN, *Aux origines de la Catalogne. Géographie politique et affirmation nationale*, «Le Moyen Âge», 1 (1983).

4. Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 63-142.

5. Évariste LÉVI-PROVENÇAL, *España musulmana hasta la caída del Califato de Córdoba (711-1031 dC)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1957, p. 113-116; Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1955, p. 183-203; Josep M. SALRACH MARÈS, *El procés de feudalització (segles III-XII)*, Barcelona, Edicions 62, 1987 (Història de Catalunya, II), p. 135-138; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 191-192, doc. 230-232.

bla clar que, en general, l'objectiu darrer de les expedicions franques que creuaven els Pirineus per llevant era Tortosa —com Saragossa ho era de les que entraven per ponent o per la part central—, potser amb la idea de constituir una gran marca amb l'Ebre com a eix.⁶ En aquest sentit, la ciutat andalusina hauria estat assetjada per la host franca dues o tres vegades, tot just després d'haver estat presa Barcelona —en algun moment entre 804 i 807, en 808 i en 809—,⁷ però l'èxit no va coronar els esforços de Carlemany i el seu fill Lluís,⁸ de manera que el projecte franc —si existí— fou abandonat i l'emir de Còrdova, al-Hàkam I, i el duc d'Aquitània, Lluís el Piadós, acabaren signant una treva en 810 que seria renovada dos anys més tard.⁹ Cal tenir present que en aquest mateix període, entre 798 i 813, la pirateria andalusina, tot i que no fos dirigida directament des de Còrdova, també hauria saquejat les costes franques d'una manera repetida, la qual cosa hauria mogut la diplomàcia carolíngia a cercar l'entesa amb els andalusins.¹⁰ La complexitat de la situació a la regió acabarà duent a un període d'una certa «pau» a la frontera francoandalusina, afavorida pels successius períodes de debilitat ara de l'Imperi carolíngi ara del califat omeia i caracteritzada pel manteniment de l'*statu quo* entre les dues potències.¹¹ Aquesta «pau» no significava que no hi hagués escaramusses i enfrontaments, però la realitat és que aquestes campanyes ja no implicaren canvis significatius a la frontera.¹² De fet, en aquests primers anys del segle IX es fixà un espai fronterer, ample, que a grans trets i fins a les grans conquestes de Ramon Berenguer IV constituïria el *limes* entre l'Àndalus i els comtats catalans, una línia que separava el que després es coneixerà com a Catalunya Vella de la futura Catalunya Nova.

La «pacificació» dels primers anys del segle IX i la fixació d'aquest *statu quo* entre les dues potències també van implicar que, quan es reprengueren els contactes amb l'Àndalus, diplomàtics o bèl·lics, a finals de la centúria, la iniciativa ja no fou franca, sinó local, ja fou «catalana».¹³ De fet, en un primer moment ja s'havien produït contactes locals i, en aquest sentit, les primeres aproximacions franques a l'Àndalus foren amb andalusins rebels al poder central, com ara l'aliança establerta entre Bahlul ibn Marzuq, «senyor» d'Osca, i el comte Guillem de Tolosa en el context de la revolta del primer contra al-Hàkam I i de les seves lluites intestines amb Khàlaf ibn Ràixid entre finals del segle VIII i l'any 802.¹⁴

6. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 55 i 196-198, doc. 235-236 i 239; Antoni VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum Yspanie'. *La conquesta de Țurtușa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Barcelona-València, Universitat Autònoma de Barcelona - Universitat de València, 2001, p. 32; Xavier BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus, Magreb, Orient. Relacions culturals, a Les darreres investigacions arxivístiques de la història de Tortosa*, Tortosa, Ajuntament de Tortosa, 1995.

7. R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, p. 206-215; Ramon MIRAVALL, *Atacs franco-catalans contra Tortosa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969, p. 17-19; Eduardo MANZANO MORENO, *La frontera de al-Andalus en época de los omeyas*, Madrid, CSIC, 1991 (Biblioteca de Historia, 9), p. 80-81; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 197, doc. 236 i n. 133. Una campanya anterior de Carlemany contra Tortosa és probable que realment no tingués lloc; cf. R. MIRAVALL, *Atacs franco-catalans*, p. 15-17; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32, n. 3.

8. Sobre el dubtós projecte de construir una marca militar fins a l'Ebre, cf. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32.

9. A. VIRGILI, 'Ad detrimentum', p. 32; Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 91-106; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 21-24.

10. X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32; Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 100-104.

11. Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 107-142.

12. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 197-198, doc. 237.

13. Fins a 865 es van mantenir les relacions d'alt nivell entre carolíngis i omeies, així com l'intercanvi d'ambaixades i la signatura de treves, però d'aquest any és el darrer esment a un acord entre l'emperador Carles el Calb i l'emir Muhàmmad I; la posterior desintegració franca acabà de fer el fet, trencant tota relació entre els cada cop més «llunyans» carolíngis i els omeies de Còrdova; cf. Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 135-137.

14. Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 80-83; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 54 i 193-195, doc. 233. Sembla que en un primer moment hauria estat Khàlaf qui hauria contactat amb el majordom franc per tal de sol·licitar la pau, però Guillem hauria acabat pactant amb Bahlul un complot fallit que acabaria amb la seva pròpia mort. D'altres «senyors» àrabs haurien enviat ambaixades

També fruit d'iniciatives locals serien alguns encontres bèllics com ara la topada a Mallorca entre el comte Ermenguer d'Empúries i unes naus andalusines que tornaven carregades de botí de Còrsega en 813.¹⁵

Aquests dos exemples mostren la dinàmica de contacte que esdevindrà habitual entre la Frontera Superior de l'Àndalus i els comtats francs que hi feien frontera,¹⁶ en què l'esperit de conquesta és pràcticament inexistent, mentre que són habituals les topades bèl·liques combinades amb negociacions diplomàtiques destinades a assegurar la pau, sobretot a mesura que el poder omeia es consolidi a Còrdova i augmenti exponencialment la seva capacitat bèl·lica. De fet, fins a finals del segle XI no existirà una clara voluntat de conquesta, malgrat que no hagin parat mai els atacs —no solament francs i després catalans, sinó també andalusins cap al nord i encara navarresos, aragonesos, castellans i fins i tot pisans i genovesos cap al sud—.¹⁷ Tanmateix, les raons d'aquests enfrontaments es trobaven bé en la defensa davant el potencial militar andalusí, bé en la voluntat, a partir de l'esfondrament del califat omeia de Còrdova, de participar de les riqueses de l'Àndalus, fos a través de tropes mercenàries, fos mitjançant la imposició de tributs o paries.¹⁸ En conclusió, podríem dir que, fins a la definitiva presa de Balaguer en 1105, de l'Àndalus, als catalans els interessaven més la seguretat —en època emiral i califal— i l'or —en època taifa— que no pas la terra.¹⁹

2. L'INICI DE LES RELACIONS DELS COMTES CATALANS AMB L'ÀNDALUS (SEGLE X)

La crisi interna que pateix l'Imperi carolingi en el decurs de la novena centúria segurament explica que aquest període es caracteritzi pel fet que la iniciativa —bèl·lica— vingui predominantment del sud.²⁰ De fet, a mesura que el poder central omeia es consolidava a Còrdova, les asseifes provinents de l'Àndalus i dirigides contra els comtats catalans —i els altres territoris sota control cristià al nord de l'Àndalus— sovintejaven més i més. En aquest sentit, es documenten asseifes en 825, 827, 841, 850-851, 856, 861-862, 904, 909-910 i 912.²¹

a terres carolíngies, com la del governador Sadun ar-Ruayni a Carlemany per posar Barcelona sota la seva protecció, la d'Abd-Allah al-Balansí per encomanar-se al mateix emperador o la d'Azan, un suposat delegat del valí d'Osca, que en 799 també hauria acudit a la cort franca —tanmateix, no sempre és fàcil confirmar la veracitat històrica d'aquestes ambaixades—. Cf. J. M. SALRACH MARÈS, *El procés de feudalització*, p. 139-140; E. MANZANO MORENO, *La frontera*, p. 320-321; R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, p. 87-91; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 54, Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 79-80.

15. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, a Maria Teresa FERRER I MALLOL i Manuel RIU i RIU, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83), p. 151-152 i n. 1; R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, p. 215; Ramon d'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Teide, 1958, p. 185; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 55 i 236, n. 292.

16. Xavier BALLESTÍN NAVARRO, *L'anomenada Frontera Superior d'al-Àndalus*, a BARCELÓ, Miquel (coord.), *Musulmans i Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1999; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*.

17. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32.

18. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32; Flocel SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): ¿conquesta o repoblació?*, Lleida, Universitat de Lleida, 1996 (Espai/Temps, 28), p. 65-92.

19. Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, I, Barcelona, Edicions 62, 1979-1981, p. 313; F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 65-92.

20. X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*.

21. J. M. MILLÀS VALLICROSA, *Els textos*, p. x-xii i doc. 101-103, 109 i 117-118; J. M. SALRACH MARÈS, *El procés de feudalització*, p. 169-170; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 55-56, 58, 169, 199-201 (doc. 241-243), 208 (doc. 254), 224-225 (doc. 291), 246-247 (doc. 328) i 249-253 (doc. 335-339). L'estiu de 815 ja hauria tingut lloc una primera escomesa contra Barcelona, a iniciativa d'Abd-Allah al-Balansí, segurament a títol particular, anunci de les asseifes

De vegades, les campanyes militars es compaginaven amb contactes diplomàtics, com ara l'ambaixada de Guillem II de Tolosa a Còrdova en 846-847, segurament a la recerca de suport andalusí en el context dels enfrontaments dins de la família carolíngia.²² Els contactes d'alt nivell tampoc no es van trencar mai del tot i els intercanvis d'ambaixades entre les corts omeia i carolíngia segueixen produint-se entre l'emperador Carles el Calb i els emirs Abd-ar-Rahman II i el seu fill Muhàmmad I,²³ i encara s'obtenia la signatura de treves entre les dues potències.²⁴ Tanmateix, a poc a poc, el protagonisme recau en els senyors locals: en 863 és el comte Salomó d'Urgell-Cerdanya qui acut a Còrdova, a cercar-ne l'amistat.²⁵ I també dels senyors locals comença a sortir la iniciativa de campanyes militars cap al sud, com l'expedició naval del comte Sunyer II d'Empúries sobre la costa sud-est de l'Àndalus, que arriba fins a Pechina pels volts de 891,²⁶ cant del cigne de la que devia haver estat una important flota local —d'origen visigòtic i hereva de la romana— de la qual no es tornarà a tenir notícies.²⁷

Des de finals del segle IX, doncs, no són estranyes les notícies d'expedicions d'àmbit «local», com aquella en què morí el comte Guifré el Pilós l'estiu de 897,²⁸ l'atac a Tortosa l'estiu de 901,²⁹ l'enfrontament entre la host del comte Sunyer i la del governador de Tortosa en 936³⁰ o l'efímera conquesta de Tarragona en 941-942.³¹

En el fons, el que s'estava produint era un trencament dels lligams dels comtats amb la capital imperial que es plasma en una nova orientació de la política exterior, cada cop més enfocada cap al sud, cap a l'Àndalus.³² En aquest sentit, no resulta estrany documentar senyors locals, com els comtes de Pallars, que s'impliquen en les revoltes i els conflictes a la vall de l'Ebre entre els Banu at-Tawil i els Banu Qassi o encara en les dels Banu Tujib amb els omeies de Còrdova.³³ De fet, a la part central de la vall de l'Ebre, les relacions entre cristians i musulmans foren molt estretes i, per exemple, és el lloc on es detecten més enllaços matrimonials mixtos com els que s'establiren entre els Banu Qassi i els comtes de Pamplona o el que, entorn l'any 900, féu que una filla de Mutàrrif ibn Lubd, dels Banu Qassi, espo-

posteriors. Cf. J. M. MILLÀS VALLICROSA, *Els textos*, p. xxxi i doc. 100; R. d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, I, p. 229; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 55.

22. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 56 i 203-205, doc. 248-250; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*.

23. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 58 i 229-230, doc. 298-300.

24. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 186-187; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 32; Ph. SÉNAC, *Los soberanos*, p. 135-138.

25. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, p. 33-35; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 58.

26. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 193-195; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 33; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 60 i 235-236, doc. 309; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 152-153 i n. 4-7. Tal com ha fet constar Ferrer i Mallol, després d'aquesta expedició desapareixen les notícies d'una marina «catalana»: n'hi ha de vaixells pesquers, però sembla haver desaparegut una marina capaç d'emprendre accions similars, segurament a causa de la combinació de les devastacions dels vikings i dels andalusins entre finals del segle IX i mitjan segle X; cf. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 152-153.

27. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 151-152.

28. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 60 i 238-240, doc. 316.

29. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 245, doc. 324-326; Xavier BALLESTÍN NAVARRO, *Prosopografia dels fuqahā' i 'ulama' de la zona oriental del tağr al-'alà: Balağā', Lārīda, Ṭurṭūša*, a Manuela MARÍN (ed.), *Estudios Onomástico-biográficos de al-Andalus*, Madrid, CSIC, 1994, p. 70-71 i 73; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*, p. 5; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 33.

30. Sobre aquest episodi, que potser respon a un atac naval a les costes del comtat de Barcelona per part d'un estol d'Almeria l'any anterior, refugiat finalment a Tortosa i confós amb una inexistente expedició contra Tortosa i València, vegeu: R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 328; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 284-286, doc. 386-387; X. BALLESTÍN NAVARRO, *L'anomenada Frontera Superior*, p. 82; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 33.

31. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 60 i 305-307, doc. 411-412.

32. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 25-41.

33. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 60 i doc. 304-307, 315, 317, 322-323, 328, 330-333, 335-339 i 434-435.

sés el comte Ramon II de Pallars i Ribagorça.³⁴ Els comtes pallaresos, com els senyors d'Aragó i Pamplona, seguiran immiscint-se en els assumptes de la Frontera Superior fins que els omeies consolidin, sota Abd-ar-Rahman III, el seu poder sobre tot l'Àndalus.

En conclusió, durant l'emirat omeia, les algares foren habituals en els dos sentits, però a poc a poc la balança s'inclinà cada cop més cap al costat andalusí, a mesura que el poder dels omeies es consolidava, fins que, coincidint amb la proclamació del califat, s'acabà imposant el predomini andalusí sobre tots els dominis cristians que hi tenien frontera.

3. LA SUBMISSIÓ DELS COMTATS CATALANS AL CALIFAT OMEIA DE CÒRDOVA

Amb l'entronització d'Abd-ar-Rahman III es consolida el predomini andalusí en les relacions entre els comtats catalans i els veïns del sud, fins al punt que els andalusins consideren els comtats catalans mers protectorats, controlats per via diplomàtica i, quan cal, sotmesos per la força de les armes.³⁵ En aquest sentit, els atacs navals que entre 933 i 943 es documenten contra les costes catalanes es poden interpretar com un darrer esforç andalusí d'acabar d'eliminar el poc que devia quedar de la marina i les drassanes locals.³⁶

Les expedicions navals devien fer el seu efecte, complementades per la gran victòria andalusina sobre el comte de Barcelona Sunyer en 936. L'estiu d'aquest any el comte havia penetrat en territori andalusí, segurament aprofitant que la host califal estava assetjant Saragossa, rebel a l'autoritat omeia, però el cos d'exèrcit enviat des de Tortosa sota el comandament de l'alcaid Àhmad ibn Muhàmmad ibn Ilyàs el venç totalment, de manera que la crònica d'Ibn Hayyan recull que foren enviats a Còrdova 1.300 caps tallats als notables cristians vençuts en combat.³⁷ Tot i acceptant exageracions àuliques, resulta evident que la derrota degué ser notable i això explica que quatre estius més tard, en 940, es documenti que el comte Sunyer i el jueu Hasday ibn Ishaq ibn Xabrut al-Israïlí, secretari del califa, concertaren la pau a Barcelona, on el segon s'havia traslladat en vaixell. Aprofitant la seva estada, Hasday oferí la pau a Hug de Provença, amb qui signà un tractat de lliure circulació mercantil. També negocià amb Riquilda, filla de Guifré II Borrell i esposa d'Odó, vescomte de Narbona, per mitjà del seu home de confiança, el jueu Bernat, que fou enviat a Còrdova. Acabades les negociacions, al setembre, Hasday retornà a Còrdova acompanyat del bisbe Gotmar de Girona, mitjancer de Sunyer. El pacte que haurien signat Sunyer i Abd-ar-Rahman III era militar, amb el compromís del primer de no ajudar aquells qui no estiguessin en pau amb Còrdova, però també incloïa el compromís de desfer el parentiu que tenia amb el senyor de Pamplona, Garcia, fill de Sanç [Garcia Sanxes I], amb qui Sunyer hauria casat una filla seva. La pau acordada inclogué també un veí immediat de Sunyer, Sunifred, i els seus dos fills.³⁸

34. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 53-55; Roger COLLINS, *Califas y reyes. España, 796-1031*, Barcelona, Crítica, 2012, p. 377; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 226-227, doc. 294.

35. Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents. 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona - Proa, 2000, p. 89; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 33-34.

36. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 60, 275-276 (doc. 374), 278-282 (doc. 382), 296 (doc. 401) i 308-309 (doc. 414); M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 152-153. Quan en 985 Almansor prengui Barcelona no s'esmentarà cap flota ni vaixell, la qual cosa no exclou que hi fossin, però més aviat apunta en sentit contrari (M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 153, n. 7). El fet que Ermessenda hagi de reclamar en 1018 l'ajut naval del normand Roger de Tosny per enfrontar-se a Mujàhid de Dènia apunta també en la mateixa direcció (M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 153-155).

37. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 284, doc. 386.

38. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 50-51; Pedro CHALMETA GENDRÓN, *Después de Simancas-Alhandeda. Año 328/938-940, «Hispania»*, 40 (1980), p. 192; J. M. SALRACH MARÈS, *El procés de formació*, p. 248; D. BRAMON, *De quan érem*,

La importància de l'acord signat amb el califa de Còrdova es demostra en el fet que aquell mateix estiu una expedició andalusina provinent d'Almeria via Tortosa i que s'havia dirigit al cap de Creus, en baixar, assabentada de les negociacions en curs, havia rebut l'ordre de no atacar Barcelona.³⁹

La pau, establerta per dos anys, s'hagué de renovar, de manera que el maig de 941 el comte Sunyer envià a Còrdova un nou missatger, Sendred, amb l'objectiu de renovar la pau i confirmar la submissió.⁴⁰ Des d'aleshores, el flux d'ambaixadors cap a Còrdova degué ser més o menys constant, tot i que no en tinguem constància, ja que ens trobem en el moment de màxima esplendor i major poder del califat cordovès, moment en què a la capital omeia acudeixen emissaris dels principals poders cristians de l'entorn. En aquest sentit, en 953, aprofitant l'anada cap a Còrdova d'un ambaixador de Guiu, marquès de Toscana, s'afegí a la comitiva un emissari del comte Miró, que sollicitava la pau.⁴¹

Enmig d'aquest context, sorprèn un esment poc clar a un setge de Tortosa dut a terme en 964 pel «cap dels cristians francs», identificat amb el comte de Barcelona Borrell II.⁴² És probable que, aprofitant l'ascens al tron d'al-Hàkam II en 961, els comtes catalans s'haguessin atrevit a trencar la dependència de Còrdova, però el fet és que l'aventura resultà un fracàs perquè la host barcelonina fou vençuda.⁴³ En aquest ambient de confrontació, l'estiu de 965 els andalusins dirigiren una algarada contra el territori de Barcelona, que alguns autors identifiquen concretament amb el Penedès.⁴⁴ Tot plegat va dur els dos comtes barcelonins a demanar la pau, probablement en 966, tot enviant missatgers a Còrdova. El nou acord obligà els comtes de Barcelona a no ajudar els enemics del califa, a avisar-lo si els cristians volien atacar els musulmans i a abandonar algunes fortaleses.⁴⁵

Durant el regnat del comte Borrell II, es van mantenir el vassallatge i les mostres de submissió, com l'ambaixada enviada a Còrdova l'estiu de 971, presidida per un misteriós comte Bonfill, fill de Sendred, de difícil identificació, home de confiança del comte Borrell II, que hi va acudir acompanyat d'un seguici de vint cavallers entre els quals destacava un delegat del vescomte de Barcelona Guitard, que, com

p. 292-295, doc. 399. Bramon identifica Sunifred amb el comte de Cerdanya i Besalú Sunifred II; tanmateix, m'inclino a identificar-lo amb Sunifred II d'Urgell, fill de Guifré el Pilós i, per tant, oncle de Sunyer de Barcelona, la qual cosa justificaria que un acord amb aquest l'incloués, més tenint en compte que Sunifred acabaria sent succeït, després de la mort dels seus dos fills, pel comte Borrell II de Barcelona en 948 —segurament Bramon no té en compte aquesta identificació perquè dubta de l'ascendència de Sunifred II d'Urgell (cf. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 300, n. 144). Amb tot, si aquest Sunifred fos el d'Urgell, això permetria identificar-lo amb l'Ibn al-Múndhir que en 942 apareix en una llista de «reis francs» sotmesos a Abd-ar-Rahman III al costat del comte Sunyer: vegeu *infra* n. 40. Sobre l'estada de Gotmar a Còrdova, vegeu també D. BRAMON, *De quan érem*, p. 295, § 400.

39. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 296, doc. 401; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Tortosa, al-Àndalus*, p. 10.

40. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 298-299, doc. 404. L'èxit coronà l'ambaixada de Sendred perquè l'octubre d'aquell mateix any el califa va manar notificar als «reis francs» adscrits a la seva pau i obediència l'alliberament de Muhàmmad ibn Hàixim at-Tujibí de mans de Ramir II de Lleó i l'acord de pau signat amb aquest darrer, i entre els «reis francs» hi ha «Sunyer, fill de Guifré, senyor de Barcelona»; cf. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 299-300, doc. 405.

41. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 329-330; P. BONNASSIE, *Catalunya*, I, p. 9; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 312-313, doc. 419. Sobre aquesta ambaixada (o una d'anterior), que també hauria inclòs representants d'Otò I de Germània i d'Hug d'Arle, vegeu també D. BRAMON, *De quan érem*, p. 310-312, doc. 418.

42. Dolors BRAMON i ROSA LLUCH, *Un atac català contra Tortosa l'estiu del 964*, «Recerca», 3 (1999), p. 199-202; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 313-314, doc. 421. Tanmateix, en aquell moment cogovernaven el comtat els dos germans, Miró I i Borrell II. El fet que les *Gesta Comitum Barchinonensium* esmentin un atac de Borrell contra Tortosa permet identificar aquest «cap dels cristians francs» amb aquest comte: cf. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 314, n. 205 (Bramon tradueix sistemàticament *Ifranja* i *franij* per «catalans»; tanmateix, per a aquesta època, preferim mantenir una traducció més literal —«País dels francs» i «francs»—, conscients que, en general, topònim i gentilici es corresponen amb els comtats catalans i els catalans, respectivament).

43. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 330-331 —que parla d'una primera expedició comtal en 961—; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 33.

44. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 315, doc. 423.

45. R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 330-331; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 316-317, doc. 424; A. BENET I CLARÀ, *El procés*, p. 174, que creu que aleshores s'haurien abandonat Tarragona i els castells del voltant.

el comte barceloní, també mantenia relacions directes amb el califa.⁴⁶ Resulta interessant constatar que l'ambaixada arribà a Còrdova en el seguici del cap de policia, alcaid de Tortosa i València, Hixam ibn Muhàmmad ibn Uthman, la qual cosa ens recorda que la «porta» del comtat de Barcelona a l'Àndalus era Tortosa. Tanmateix, tres anys més tard, en 974, una nova ambaixada arribà acompanyant el valí de la frontera de Lleida, de Montsó i de la Frontera Extrema, Muhàmmad ibn Rizq al-Jafarí. Aquesta vegada, l'enviat fou el vescomte Guitard, en representació del comte Borrell II. L'ambaixada, que també comptava amb la presència de representants d'Otó II, del bisbe de Girona, del comte de Castella i de Fernando II Ansúrez, tenia l'objectiu de renovar la pau i submissió.⁴⁷ Tot i la renovació, l'any següent es produí un cert distanciament, tal com recorda una notícia de març de 975 en què es comenta la desafecció a la treva de la gent de les Fronteres Orientals.⁴⁸ És probable que aquest esment tingui a veure amb un episodi de maig d'aquell mateix any: aquell mes fou capturat per l'alcaid de Lleida Raixiq al-Barghawatí i enviat a Còrdova un rebel andalusí, Abu-l-Àhwas Man ibn Abd-al-Aziz at-Tujibí, que s'havia refugiat durant sis anys al castell de Castellonroi, on havia tingut el suport del senyor local que, tot i estar sotmès a tribut, rebutjà pagar-lo;⁴⁹ malgrat que la font no identifica el senyor local que acollí el rebel, per proximitat, es pot suposar que devia ser o Sunyer I de Pallars o Unifred II de Ribagorça.⁵⁰

Segurament, aquest episodi era un símptoma de canvi en les dinàmiques ja anunciades a finals del califat d'al-Hàkam II i que es consolidarien en temps del seu successor Hixam II, especialment des que el govern recaigué en mans del seu *hàjib* Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur, més conegut com a Almansor. Aleshores, dins la dinàmica que obligava el totpoderós *hàjib* a justificar el seu monopoli del poder,⁵¹ la submissió era «assegurada» per asseifes estivals que, des de 976, comencen a dirigir-se també contra els comtats catalans: 976, 978, 982 i 984,⁵² fins a arribar a la cèlebre presa de Barcelona per les tropes d'Almansor l'estiu de 985,⁵³ que tanmateix no fou la darrera algarà dirigida cap als comtats catalans, tant pel mateix Almansor com pel seu fill Abd-al-Màlik al-Mudhàffar: 999?, 1003 i 1006.⁵⁴

De la mateixa manera que l'atac de Barcelona en 985 —un dels moments més foscos de la història de la ciutat—⁵⁵ recordava al comte de Barcelona Borrell II la submissió als andalusins⁵⁶ —i el feia ado-

46. J. M. MILLÀS VALLICROSA, *Els textos*, p. xxxviii; Antoni ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, 3, Barcelona, Pàtria, 1926, p. 245; R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, p. 318-319, o 1980, p. 332-334; A. BENET I CLARÀ, *El procés*, p. 174-175; X. BALLESTÍN NAVARRO, *Prosopografia*, p. 80; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 317-321, doc. 425-426.

47. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 322-324, doc. 430-431.

48. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 325, doc. 433.

49. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 325-327, doc. 434-435.

50. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 326, n. 250.

51. E. LÉVI-PROVENÇAL, *España musulmana*; Xavier BALLESTÍN NAVARRO, *Al-Mansur y la dawla 'amiriya. Una dinàmica de poder y legitimidad en el occidente musulmán medieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2004.

52. X. BALLESTÍN NAVARRO, *Al-Mansur*; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 328-333, doc. 437, 440-442 i 444-446.

53. *Dossier. Barcelona fa mil anys: l'assalt d'Al-Mansur*, «L'Avenç», 84 (1985); Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La expedición de Al-Manšūr contra Barcelona en el 985 según las fuentes árabes*, a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil (Col·loqui Internacional Hugues Capet 987-1987. La France de l'an mil)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 333-338, doc. 447-455.

54. Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, 3a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980 (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 2), p. 4-6; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 341-345 i 351-354, doc. 461-463, 465-475 i 479.

55. S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 79-89. Tanmateix, l'impacte de la destrucció —molt probablement exagerat per les fonts tant en el dany físic com en la pèrdua de població— fou relativament petit i, de fet, fins i tot s'ha afirmat que la conquesta va tenir efectes beneficiosos immediats, en afavorir el mercat de terres i contribuir a la primera embranzida econòmica de Barcelona; cf. P. BONNASSIE, *Catalunya*, 1, p. 300-303; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 83-84.

56. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 2-4.

nar-se que cap ajuda no es podia esperar ja dels reis francs—,⁵⁷ l'algara de 1003 va moure el seu successor en el comtat d'Urgell, Ermengol I, a sol·licitar la pau al *hàjib* Abd-al-Màlik.⁵⁸ Tanmateix, la situació començava a canviar i canviaria encara més en els anys posteriors. Si la successió d'Almansor en el seu fill ja hauria provocat una certa agitació entre els francs,⁵⁹ la guerra civil que s'encetà dins el califat després de la mort del *hàjib* Abd-al-Màlik provocà un canvi de la relació de forces impensable només alguns decennis abans. Els primers indicis del canvi segurament ja es poden documentar en la derrota de la host andalusina d'Abd-al-Màlik al-Mudhàffar a la batalla de Torà de Riubregós en 1006, enfront d'una host feudal comandada pels comtes Bernat Tallaferro de Besalú, Guifré de Cerdanya, Ramon Borrell de Barcelona i Ermengol I d'Urgell.⁶⁰ El potencial militar dels comtes catalans era capaç de vèncer el fins aleshores gairebé invencible exèrcit andalusí, però no es tractava només d'una simple victòria militar, sinó que la victòria era un símptoma dels canvis produïts en la societat dels comtats catalans, on la consolidació del feudalisme havia forjat una elit guerrera que veuria en les riqueses de l'Àndalus un complement imprescindible a les seves fonts d'ingressos, així com un espai immillorable per a desenvolupar la seva funció principal: la guerra. La guerra civil andalusina, iniciada en 1009, esdevingué el marc immillorable perquè aquesta classe militar, fins aleshores frenada pel potencial militar andalusí, es desenvolupés sense límits.

4. UNA NOVA SITUACIÓ: EL PREDOMINI CRISTIÀ SOBRE L'ÀNDALUS I LES PARIES

Si bé és cert que durant el califat els comtes catalans es van veure obligats a reconèixer-ne la submissió, no ho és menys que durant aquells anys de pau i treva els comtes i els senyors feudals havien anat construïnt línies de fortificacions cada cop més al sud i a ponent. Els acords de pau ja havien inclòs l'obligació de desmuntar algunes d'aquestes avançades, segurament amb un èxit relatiu. De fet, més enllà que les asseifes convenien per a justificar el seu exercici del poder, és evident que les campanyes d'Almansor també solucionaven aquest assumpte, tot i que per la via més expeditiva: la destrucció de les línies defensives dels principats cristians septentrionals.⁶¹ Així doncs, fos per via diplomàtica o *manu militari*, el poder andalusí s'imposava imparable sobre els comtats catalans. Ara bé, les campanyes dels *hàjibs* amírides van tenir una altra conseqüència que *a priori* segurament els va semblar impensable: la progressiva penetració de tropes mercenàries als exèrcits andalusins, participant fins i tot en algares contra els principats cristians. Aquests mercenaris no solament permeteren una primera arribada d'or als comtats catalans en forma de soldades,⁶² sinó que feren adonar-se a tota la societat catalana del principal atractiu que durant molt de temps tindria per a ella l'Àndalus: la seva riquesa. Quan, amb la *fitna* o guerra civil, el potencial militar andalusí s'esfondri, les portes a la riquesa andalusina s'obriran de bat a bat, inicialment a través del botí i de les soldades dels mercenaris, i després, en un segon moment, a través de les paries, ja que amb la *fitna* no sols es produeix una inversió de les relacions de força: el poder andalusí no solament es desploma gairebé d'un dia per l'altre, sinó que d'una

57. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 2-4, R. d'ABADAL, *Els primers comtes*, 1980, p. 339-354; Michel ZIMMERMANN, *La presa de Barcelona per al-Manşūr i el naixement de la historiografia catalana*, a *En els orígens de Catalunya. Emancipació política i afirmació cultural*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 93; R. MARTÍ, *L'expansió del comtat de Barcelona a ponent del Llobregat*, a *Catalunya romànica*, XIX, 1992, p. 28-35.

58. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 4; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 350-351, doc. 476-478.

59. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 4-6; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 343, doc. 464.

60. D. BRAMON, *De quan érem*, p. 354, n. 346.

61. A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 33-34; R. MARTÍ, *L'expansió del comtat*, p. 28-35.

62. P. BONNASSIE, *Catalunya*, I, p. 302-303.

manera gairebé simultània les tropes cristianes passen a tenir un paper rellevant en la política interna andalusina, que perd la unitat. Des d'aquest moment, les relacions s'han de reformular a partir del paper militar dels cavallers cristians en el convuls món de les taifes: de protegits a protectors, d'atacats a atacants.⁶³

El primer reflex de l'evident canvi de conjuntura fou l'expedició de la cavalleria catalana a Còrdova l'any 1010 com a tropa mercenària. La campanya fou pactada a Tortosa entre els germans Ramon Borrell de Barcelona i Ermengol I d'Urgell i el general Wādih, cap del bàndol que volia imposar Muhàmmad II al-Mahdí com a califa.⁶⁴ La participació cristiana no era exclusiva del bàndol d'al-Mahdí, ja que l'altre partit, que secundava Sulayman al-Mustaín, tenia el suport de les tropes berbers i d'una host castellana comandada pel comte Sanç Garcia. Tot i que l'èxit de l'expedició fou relatiu, ja que molts combatents catalans hi perderen la vida —entre els quals el mateix comte d'Urgell, els bisbes de Barcelona, Girona i Vic, Aeci, Ot i Arnulf, i Adalbert, fill del vescomte de Barcelona Guitard—,⁶⁵ aquesta tornà a casa amb un valuós botí i encetà una nova via de «col·laboració» dins el conflicte que dessagnava l'Àndalus: expedicions mercenàries en què l'objectiu era cobrar els serveis i obtenir botí.⁶⁶

En la complexa situació de l'Àndalus dels anys 1010-1020, el comte de Barcelona s'alinearà preferentment amb el senyor de Saragossa, Múndhir ibn Yahya. Aquest, juntament amb les milícies berbers, aconseguirà en 1013 tornar a situar en el tron califal Sulayman al-Mustaín, segurament amb el suport de tropes catalanes.⁶⁷ Assassinat en 1016 Sulayman per un nou candidat, l'hammudita Alí ibn Hammud, Múndhir acabarà aliant-se en 1017 o 1018 amb Khayran d'Almeria i secundant l'èfimer omeia Abd-ar-Rahman IV, de nou amb l'ajut d'una host catalana, segurament sota les ordres d'un general de Múndhir, Sulayman ibn Hud.⁶⁸ Des d'aleshores la presència d'hosts catalanes participant al costat d'un bàndol o d'un altre, d'un senyor local o d'un altre, serà pràcticament constant.

Malgrat la superioritat militar de les hosts cristianes, sobretot des que el califat esclatà en una unió de regnes perennement enfrontats entre ells, el moment no fou aprofitat per a l'expansió territorial. Les conquestes territorials foren menors i, de fet, com passava des del començament del segle x, la iniciativa era més baronial que comtal⁶⁹ i, per tant, preferentment local. A ponent del Llobregat, la conquesta era molt lenta i ni tant sols Tarragona, concebuda com a seu arxiepiscopal i concedida com a vescomtat per Ramon Berenguer I,⁷⁰ fou estímul suficient per a fer avançar substancialment la frontera dels comtats. La societat comtal, immersa en ple procés de feudalització,⁷¹ no podia afrontar encara la conquesta de ciutats andalusines. L'opció presa fou sotmetre a tribut els nous reialmes andalusins

63. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 10-11; P. BONNASSIE, *Catalunya*, I, p. 300-310 i 327-330; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 90.

64. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 7-10; D. BRAMON, *De quan érem*, p. 61-62, 258-259 i 354-363 (doc. 480-493).

65. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 7-10; José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes de Barcelona eren: Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles x, xi i xii*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, p. 57.

66. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 34-35.

67. María Jesús VIGUERA, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebies (Al-Andalus del xi al xiii)*, Madrid, Mapfre, 1992, p. 31-33.

68. IBN IDĀRĪ, *La caída del Califato de Córdoba y los Reyes de Taifas (al-Bayān al-Mugrib)*, estudi, traducció i notes de Felipe Maíllo Salgado, Salamanca, Estudios Árabes e Islámicos. Universidad de Salamanca, 1993, p. 113; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 12-14; M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 35-38.

69. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 65-92.

70. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 50.

71. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 65-92; Antoni VIRGILI COLET, *L'expansió i l'afirmament del feudalisme al Baix Gaià (segles xi i xii)*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1991.

—les taifes—, primer d'una manera esporàdica, després regularment a través de les paries, sense arribar mai a abandonar els serveis de la cavalleria feudal com a força mercenària.⁷²

Tot i que s'havia comentat que ja en 1003, després de la batalla d'Albesa, Tortosa i Lleida haurien estat sotmeses a tribut pel comte de Barcelona, Sobrequés ja va mostrar que l'afirmació era errònia⁷³ i, per tant, cal situar el cobrament de tributs com un fenomen posterior a la *fitna* i a la implantació de les taifes. Per una qüestió de proximitat, les taifes que primer van pagar tribut al comte de Barcelona foren les de Tortosa, Lleida i Saragossa, dels governants de les quals Ramon Berenguer I esdevé l'aliat i protector enfront dels seus ambiciosos veïns. El tribut, primerament ocasional, esdevé finalment fix —paries— a partir dels anys 1040.

En el moment de la *fitna*, a Tortosa hi governava un antic llibert d'Almansor, Labib, esclau d'origen, que va aconseguir mantenir-se en el poder fins a la seva mort abans de 1139/1140, malgrat els atacs del poderós senyor de Saragossa, el tugíbida Múndhir I ibn Yahya, delerós de controlar tota la vall de l'Ebre i aconseguir una sortida al mar per a la seva taifa.⁷⁴ No sols va resistir-ne l'investida, sinó que fins i tot, breument, en abril o maig de 1018 o 1019, va estendre el seu poder a la veïna taifa de València, govern que va haver de compartir amb Mujàhid de Dénia. Significativament, del govern de València en fou expulsat en 1021 acusat de ser «procatalà», és a dir, de dependre massa dels catalans.⁷⁵ En morir, el succeí un altre llibert amírida d'origen esclau, Muqàtil (1039/1040-1053/1054), i a aquest encara dos lliberts esclaus més, Yala (1053/1054-1057/1058) i Nabil (1057/1058-1060). En 1060, una revolta dels tortosins va lliurar la ciutat i la taifa al senyor de Saragossa, l'húdida Àhmad al-Múqtadir. Malgrat que Muqàtil i els seus successors foren capaços d'encunyar moneda, la taifa va necessitar l'ajut militar del comte de Barcelona i va acabar sotmesa a paries per ell des de 1052.⁷⁶

De Saragossa i Lleida, en canvi, se n'ensenyorià una família que ja feia temps que controlava la Frontera Superior i que havia ascendit de categoria al servei d'Almansor, els tugíbides. Múndhir I ibn Yahya havia estat primer senyor de Tudela, però en secundar Sulayman al-Mustain obtingué el govern de Saragossa, des del qual va intervenir activament en les lluites civils pel califat. Aliat amb Khayran d'Almeria, donà suport a Abd-ar-Rahman IV,⁷⁷ però després del fracàs d'aquesta iniciativa es concentrà en el govern de Saragossa fins a la seva mort en 1021/1022. Tot i que n'hi ha poques notícies, sembla que va topiar amb tots els senyors andalusins limítrofs —Toledo, Albarrasí, València i Tortosa— i també amb el rei de Pamplona Sanç el Gran; en canvi, comptà amb l'aliança del comte de Barcelona Ramon Borrell.⁷⁸ Aquesta aliança, però, no li evità que en 1015/1016 el comte organitzés una expedició d'envergadura fins al Segre i l'Ebre, prenent algunes fortaleses i estenen cap a ponent l'àrea d'influència de Barcelona —tot i que aleshores el comte també actuava com a tutor del jove comte d'Urgell, el seu nebot Ermengol II—. ⁷⁹ Fos pressionat per aquestes campanyes o potser fins i tot impressionat davant

72. A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 35.

73. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 6, n. 30; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 35.

74. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 75-76.

75. *Crónica anónima de los reyes de Taifas*, introducció, traducció i notes de Felipe Maíllo Salgado, Madrid, Akal, 1991, p. 42, n. 74; Antonio PRIETO VIVES, *Los reyes de taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el siglo v de la Hégira (xi de JC)*, Madrid, Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1926, p. 37, n. 2, i p. 38; Ambrosio HUICI MIRANDA, *Historia musulmana de Valencia y su región. Novedades y rectificaciones*, 1, València, Ajuntament de València, 1969, p. 153-154; María Jesús RUBIERA MATA, *La taifa de Denia*, Alacant, Instituto Juan Gil-Albert - Diputació Provincial d'Alacant, 1985, p. 77.

76. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 75-76, A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 35.

77. IBN IDĀRĪ, *La caída*, p. 113.

78. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 13.

79. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 12; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 51-52.

el poder del comte barceloní, el fet és que Múndhir usà la seva influència sobre el barceloní per a aliar matrimonialment dos dels prínceps cristians que més el devien haver ajudat a consolidar-se en el poder a Saragossa: el comte de Barcelona i el comte de Castella, Sanç Garcia. A la seva capital, Saragossa, se signà l'acord matrimonial entre el fill del barceloní, el futur Berenguer Ramon I, i la filla del castellà, Sança.⁸⁰

A Múndhir el succeí el seu fill Yahya al-Mudhàffar. L'aliança que havia unit els pares, sembla que no es reproduí en els fills, ja que consta que Yahya al-Mudhàffar i Berenguer Ramon s'enfrontaren en algun moment.⁸¹ De fet, la violència s'havia ensenyorit de les relacions islamocristianes i la participació de la host feudal en els assumptes interns de les taifes esdevingué habitual. A Yahya el succeí breument el seu fill Múndhir II ibn Yahya, fins que un cosí, Abd-Allah ibn Håkam, s'hi enfrontà i l'assassinà en 1038/1039. El moment fou aprofitat per l'antic general de Múndhir I, Sulayman ibn Hud, per a fer-se amb el poder a tota la taifa.⁸²

Sulayman ibn Hud pertanyia a una família andalusina d'ascendència àrab, procedent dels primers àrabs que entraren a l'Àndalus durant la conquesta al segle VIII. Molt actiu durant les lluites civils de la *fitna*, acabà ensenyorint-se de Lleida, acatant la sobirania del senyor de Saragossa, Múndhir I ibn Yahya, així com la dels seus successors. Aprofitant el buit de poder originat per les lluites fraticides entre els darrers tugíbides, va acabar per fer-se amb Saragossa en 1038/1039 i esdevenir el principal senyor de la vall de l'Ebre, prenent el *lâqab* d'al-Mustaín. Per evitar que li passés el mateix que ell havia fet als tugíbides, col·locà els seus fills als principals enclavaments de la taifa: Yússuf va rebre Lleida; Lub, Osca; Múndhir, Tudela, i Muhàmmad, Calataiud, mentre que el primogènit, Àhmad, restà hereu de Saragossa. Tanmateix, en morir Sulayman en 1046, els germans es negaren a reconèixer Àhmad al-Múqtadir, la qual cosa obligà el de Saragossa a imposar-se per les armes, tasca que aconseguí en tots els casos excepte a Lleida, on Yússuf al-Mudhàffar mai no va acabar de reconèixer la dependència de Saragossa. Les lluites fraticides van tenir un elevat cost en diner i en esforços i, de fet, feren caure ambdues taifes en la dependència, com a mínim militar, dels seus veïns cristians, als quals havien de pagar paries.⁸³ Consta que el comte de Barcelona en rebia de Lleida com a mínim des de 1046 —coincidint amb la mort de Sulayman i l'inici dels enfrontaments fraticides— i de Saragossa com a mínim des de 1056.⁸⁴

Tot i que no en coneixem la cronologia exacta, les expedicions, els serveis d'host mercenaris i els acords de pau o protecció a canvi de tribut amb els monarques andalusins devien anar-se consolidant durant els anys 1020, 1030 i 1040 i fins i tot regularitzant-se. Ara bé, sistematització no significa que els atacs no continuessin sent en els dos sentits: si en 1044 tenim notícia d'una host segurament enviada pel bisbe Guislabert de Barcelona a Pertusa, prop d'Osca, així com d'una altra, dirigida per un tal Um-

80. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 51-52; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 13; cf. també Carles VELA AULESA, *La política ibèrica de Barcelona i la Corona d'Aragó (segle XI-1213)*, en aquest mateix volum.

81. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 27.

82. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 61-63.

83. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 62-64. Sobrequés apunta que Sulayman ibn Hud, després d'accedir al tron saragossà i aprofitant la minoritat d'Ermengol III, va atacar en 1041 la vall d'Àger, i es va apoderar d'Àger tot desfent-hi la resistència d'Arnau Mir de Tost; la reacció del d'Urgell va arribar en 1042/1043, amb l'ajut del seu cosí de Barcelona, de manera que Àger hauria estat reconquerit i Sulayman obligat a pagar paries a Barcelona: S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 39. Tanmateix, la notícia de la presa d'Àger i la de les paries són de 1048 —i, a més, la primera és indirecta—, quan Sulayman ja feia dos anys que era mort i l'enfrontament entre els seus fills havia debilitat tota la Frontera Superior, per la qual cosa resulta difícil creure que realment en 1042/1043 el comte de Barcelona hagués estat capaç d'obligar l'húvida a pagar paries.

84. A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 35; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51; P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 119-121.

bert, que s'acostà a Alhama [de Aragón?], ambdues segurament al servei dels húdides,⁸⁵ també consta que els andalusins mantenien part del seu potencial militar, ja que en 1033 Guillem de Mediona morí entre Argençola i Queralt víctima d'una algarà andalusina.⁸⁶ La frontera devia seguir sent un espai de possibilitats per a cavallers aventurers desitjosos de fer fortuna al servei dels senyors andalusins i les seves baralles intestines. El fet, però, és que el comte de Barcelona, enfortit pels ingressos en or de les paries, aconseguí controlar en les seves mans i regularitzar la rebuda de tribut de les taifes veïnes, Tortosa, Lleida i Saragossa, de manera que, a partir dels anys 1040, els comtes de Barcelona tenen entre els seus dominis i possessions les paries o honors d'Espanya, és a dir, les paries de l'Àndalus.⁸⁷ Naturalment, no eren els únics a cobrar-ne, i se sap que a la mateixa època també en cobraren, per exemple, el comte de Pallars i el rei d'Aragó: en el jurament de fidelitat de Ramon IV de Pallars Jussà a Ramir I d'Aragó, el primer declara cobrar-ne,⁸⁸ i consta que en 1047/1048 Ramir I féu una expedició per obtenir la recaptació de paries del districte de Barbastro.⁸⁹ El 26 de novembre de 1058, en una convenença entre Ramon Berenguer I de Barcelona i Ramon I Guifré de Cerdanya, el segon es comprometia a ajudar-lo a obtenir les paries de Lleida o de Saragossa i a conservar les de Tortosa.⁹⁰

Les tropes mercenàries, els tributs a canvi de protecció o de pau, les algares i les conquestes *manu militari* no eren, però, l'única manera en què es relacionaven els comtats i les taifes. A mesura que passaven els anys s'anaren assajant noves vies. En aquest sentit, arran dels conflictes entre els germans Àhmad al-Múqtadir i Yússuf al-Mudhàffar, senyors de Saragossa i Lleida, després de succeir el seu pare Sulayman ibn Hud, sembla que el segon establí un veritable acord de col·laboració amb el comte de Barcelona, molt més complex que el pagament de paries.⁹¹ En aquest sentit, en 1050, Ramon Berenguer I de Barcelona es va reunir amb el senyor de Lleida, al-Mudhàffar, a Camarasa i en un *magnum placitum* amb el *dux* sarraí n'aconseguí el lliurament dels castells de Camarasa i Cubells, a l'extrem dels

85. Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Els pergamins de l'arxiu dels comtes de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I (992-1076)*, II, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, doc. 321, p. 685-687; S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 39.

86. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 27.

87. S. SOBREQUÉS, *Els grans comtes*, p. 64; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, doc. 289, 320, 359, 369, 371, 373-374, 381, 385, 388, 399, 411, 479, 510, 516-617, 523, 525, 528, 530, 562-563, 584-585, 588-590, 597-598 i 603, entre ca. 1040 i 1062; BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, I, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, doc. 40, p. 201-202, [1039-1065]. Malauradament, rarament s'indica la procedència exacta de les paries.

88. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 35, p. 196-197, [1035-1063].

89. Roberto VIRUETE ERDOZÁIN, *Aragón en la época de Ramiro I*, tesi doctoral, Universitat de Saragossa, 2008, cap. VIII; Roberto VIRUETE ERDOZÁIN, *La colección diplomática del reinado de Ramiro I de Aragón (1035-1064)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2013 (Fuentes Históricas Aragonesas, 66), p. 228, n. 1375, i p. 396-398, doc. 64; Carlos LALIENA CORBERA, *Guerra Santa y conquista feudal en el noroeste de la Península a mediados del siglo XI: Barbastro, 1064*, a *Cristianos y musulmanes en la Península Ibérica: la guerra, la frontera y la convivencia*, XI Congreso de Estudios Medievales 2007, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 2009, p. 206-207. Ramir I, tanmateix, solament fou capaç de rebre paries del districte de Barbastro, mentre que el seu fill Sanç sí que n'aconseguí cobrar del districte d'Osca: R. VIRUETE ERDOZÁIN, *Aragón en la época de Ramiro I*, cap. VIII; R. VIRUETE ERDOZÁIN, *La colección diplomática*, p. 146-147; José SALARRULLANA Y DE DIOS, *Documentos correspondientes al reinado de Sancho Ramírez, desde 1063 hasta 1094*, Saragossa, 1907, I, doc. 21, p. 59-68; Philippe SÉNAC, *La frontière et les hommes (VIIIe-XIe siècles). Le peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, París, Maisonneuve et Larose, 2000, p. 300.

90. G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, doc. 530, p. 974-976. Ramon I Guifré hi degué reeixir i fins i tot en benefici propi, perquè entre 1068 i 1075, quan Guillem de Cerdanya, bisbe d'Urgell, jurà fidelitat al seu fill i successor Guillem I Ramon, es comprometia a ajudar-lo a recuperar «ipsa paria de Hispania [...] sicut habuit melius ullus comes de Cerritania»: I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 57, p. 218-219, [1068-1075].

91. Travis BRUCE, *An Intercultural Dialogue between the Muslim Taifa of Denia and the Christian County of Barcelona in the Eleventh Century*, «Medieval Encounters», 15 (2009), p. 9-10.

seus dominis.⁹² L'interès del comte barceloní residia en el fet que, d'aquesta manera, els seus dominis pràcticament barraven el pas a la resta de comtes catalans, especialment al seu parent Ermengol III d'Urgell, que aquell mateix any 1050, després de la presa d'Àger, també aconseguia que el de Lleida li pagués paries.⁹³ Un any més tard, Ramon Berenguer I va cedir en feu el castell de Camarasa a Arnau Mir de Tost⁹⁴ i el de Cubells a Ermengol III.⁹⁵ En el segon cas, a més, es va comprometre a donar-li 350 mancusos anuals fins que Ermengol obtingués 1.000 mancusos anuals de les seves paries; per la seva part, Ermengol prometia fidelitat i ajuda al comte de Barcelona, fidelitat mútua que mantindrien tots dos comtes al llarg de la seva vida, però que segurament el comte de Barcelona havia pogut aconseguir gràcies a l'acord signat una mica abans amb el senyor de Lleida. Ara bé, el *placitum* de Camarasa segurament fou quelcom més que una entrevista en què s'obligà el lleidatà a cedir part del seu territori, ja que en 1051/1052 Yússuf va assetjar Saragossa amb l'ajut de catalans i navarresos, infructuosament.⁹⁶ En 1050, doncs, s'havia negociat l'intercanvi de territori —a més de tribut— per ajut militar —el llenyatge purament militar cedia una mica d'espai al joc polític.⁹⁷

No consta que l'exemple de Camarasa triomfés, ans al contrari; al voltant dels anys 1050 el que es produeix és una consolidació del sistema de les paries —i, malgrat un cert augment de la repoblació, una aturada de l'expansió territorial—. ⁹⁸ A partir d'aleshores, les taifes andalusines n'han de pagar sistemàticament als comtats fins als anys 1070, d'una manera potser més apaivagada en les dècades posteriors, fins que la irrupció dels almoràvits provoqui la crisi de tot el sistema.⁹⁹ Com s'ha comentat, les paries esdevenen una possessió més dels comtes barcelonins, de manera que quan en 1056 Ramon

92. Próspero de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona vindicados*, II, Barcelona, Impr. de J. Oliveres y Monmany, 1856, p. 24-26: 1050, setembre 28; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 952-964, doc. 523, [c. 1058, juliol 1].

93. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51-52. De fet, Ramon Berenguer I continuava la política del seu pare i el seu avi d'expandir-se cap a l'oest, cap al Segre, per la Segarra, que els permetia un accés més immediat a les taifes lleidatana i saragossana; era una política que, en principi, tenia el vistiplau dels seus parents urgellencs —l'expansió per la Segarra de Berenguer Ramon I s'hauria fet amb l'acord del seu cosí Ermengol II, cf. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 27-28—, malgrat que l'expansió barcelonina els tallava la via natural d'expansió Segre avall.

94. C. LALIENA CORBERA, *Guerra Santa*, p. 207-208; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51 i n. 60.

95. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 27; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 778-780, doc. 399: 1051, novembre 20; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51 i n. 61.

96. Ramón MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, Madrid, Espasa-Calpe, 1947, p. 720; Reinhart Pieter Anne DOZY, *Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le Moyen Âge*, Leiden, E. J. Brill, 1860, p. 456; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51-52.

97. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 86; Albert BENET I CLARÀ, *L'expansió del comtat de Manresa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1982, p. 57-58. Sobrequés considera tot l'episodi resultat de l'empenta militar de Ramon Berenguer I, en reacció a un suposat primer atac dels germans Àhmad al-Múqtadir de Saragossa i Yússuf al-Mudhàffar de Lleida en 1048 contra Àger, que hauria suposat, gràcies a la bona entesa entre Ramon Berenguer I i Ermengol III, la recuperació d'Àger i la cessió forçada de Camarasa i Cubells, cosa que hauria fet creure als dos comtes la possibilitat d'una caiguda immediata de Balaguer; en aquest sentit, tot i que fa constar l'ajut català posterior en l'atac contra Saragossa, ho situa tot en les conseqüències de l'empenta militar del comte barceloní, sense destacar especialment la singularitat dels acords de Camarasa; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 51-52.

98. L'època de les grans conquestes encara era lluny. Malgrat aquests petits moviments de frontera, els comtes catalans veien en les taifes andalusines més una font d'ingressos en forma de paries o de soldades militars que no pas una terra a conquerir. Ara bé, com si es tractés de conquestes territorials, la influència sobre les taifes es defensava amb contundència i *manu militari*, si esqueia. Sobre la prelació de la dinàmica tributària per sobre de la de conquesta, vegeu Miquel BARCELÓ, *L'or d'al-Àndalus circulant als comtats catalans entre 967 i 1000: un or vist i no vist?*, a *Symposium Numismàtic de Barcelona*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1979; Anna Maria BALAGUER, *Parias and myth of the mancus*, a *Problems of medieval coinage in the Iberian area*, 3, Santarem, 1988; Anna Maria BALAGUER, *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania*, Barcelona, Societat d'Estudis Numismàtics, 1993.

99. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 86.

Berenguer I constitueixi l'esponsalici de la seva segona esposa, Almodis de la Marca, aquest li donarà el comtat de Girona, els dominis d'Ermessenda als comtats de Barcelona i Osona, els castells de Cervera, Tàrrrega, Granyena, Camarasa i Cubells —tots ells fronterers—, la paria de Lleida i 100 mancuses mensuals de la paria de Saragossa.¹⁰⁰ De fet, si tenim en compte que entre 1050 i 1060 es calcula que el comte rebia 9.000 mancuses d'or anuals en concepte de paries dels governants musulmans de Lleida, Tortosa i Saragossa,¹⁰¹ no resulta estrany que el 18 de novembre de 1058, en la dedicatòria laudatòria dels comtes, se'l faci defensor de la cristiandat i s'especifiqui que «els pagans, adversaris dels cristians, han esdevingut els seus tributaris».¹⁰²

La capacitat per a aconseguir tributs, però, calia defensar-la, si esqueia amb les armes, ja que els senyors andalusins sotmesos intentaven sempre que podien sostreure-se'n. En aquest sentit, el setembre de 1058, davant la renúncia del senyor de Saragossa, Àhmad al-Múqtadir —conegut a les fonts cristianes com a Alhàgib, perquè regnava amb el títol de *hàjib*, com tants altres reis de taifes—, a pagar la paria, els comtes de Barcelona, Ramon Berenguer I i Almodis, i el d'Urgell, Ermengol III, es coalitzaren per ajudar-se mútuament en la lluita que mantenien amb el saragossà, tot establint que d'allò que guanyessin, fossin castells o terres o fossin —si feien la pau— paries, en farien tres parts, dues per als comtes de Barcelona i una per al d'Urgell.¹⁰³ L'acord feia especial esment als castells de Pilzà i Purroi, a la Ribagorça, que els comtes s'havien de repartir en les mateixes proporcions el segon, mentre que el primer seria íntegrament per a l'urgellenc; també es preveia construir un castell enfront del de Purroi a meitats. En la campanya que se'n seguí, l'èxit degué acompanyar els de Barcelona i Urgell, perquè quatre anys més tard, en 1062, quan Ermengol III i Ramon Berenguer I renovaren la seva entesa, els castells d'Estopanyà, Pilzà, Canelles i Purroi, a la Ribagorça, ja formaven part dels dominis dels dos comtes —el primer en mans del barceloní i el segon de l'urgellenc, Canelles i Purroi en la proporció acordada en 1058—. En el nou acord s'establí altra vegada el repartiment en proporció de dos a un —excepte el lloc de Tragó de Noguera, que seria íntegrament per al d'Urgell, i el castell de *Monte Auron*, tot per al de Barcelona—, però ara d'una manera equitativa: si la conquesta o la pau era del d'Urgell, el de Barcelona rebria un terç del castell, terra o paria, i les mateixes condicions a la inversa.¹⁰⁴ En la nova convenença, no solament es preveia atacar al-Múqtadir, que des de 1060 controlava també Tortosa, sinó al-Mudhàffar de Lleida, que, des de finals de 1058, es resistia al pagament de tribut, com ho demostra la convenença establerta entre Ramon Berenguer I i Ramon I Guifré de Cerdanya el 26 de novembre de 1058 per la qual el primer prometia al cerdà ajut econòmic i militar per a ampliar la marca d'Oluges i, a canvi, Ramon I Guifré li havia de ser fidel i ajudar-lo a obtenir les paries de Lleida i Sara-

100. FRANCISCO MIQUEL ROSELL (ed.), *Liber feudorum maior, cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, I, Barcelona, CSIC, 1945, doc. 489; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, doc. 479, p. 887-890; M. AURELL I CARDONA, *Les nocces del comte*, p. 107.

101. P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, 120-124; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 90.

102. M. AURELL I CARDONA, *Les nocces del comte*, p. 248; Corpus, doc. núm. 2.

103. F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior*, I, doc. 148; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 971-973, doc. 528, 1058, setembre 5; S. SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52-53. Per a entendre el conflicte amb el de Saragossa cal tenir present també el conflicte entre els dos Pallars, en què Artau I de Pallars Sobirà tenia el suport d'Ermengol III d'Urgell, mentre que Ramon V de Pallars Jussà tenia el d'al-Múqtadir de Saragossa. En aquest enfrontament, Ramon Berenguer, lògicament, va prendre partit per Artau I, amb qui es vinculà, a principi de 1058, tot acordant el casament de Llúcia de la Marca, cunyada de Ramon Berenguer I, amb Artau I. El doble esponsalici signat per a aquest enllaç incloïa la cessió a Llúcia de sis castells no sols fronterers, sinó fins i tot alguns de presos a Ramon V —i que havien de prestar homenatge a Ramon Berenguer—, indicatiu evident que la intenció d'Artau era implicar el barceloní en el seu conflicte amb Ramon V. Vegeu M. AURELL I CARDONA, *Les nocces del comte*, p. 262-276, especialment p. 268-269.

104. G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 1056-1065, doc. 588-589; 1062, juliol 25.

gossa i a conservar la de Tortosa.¹⁰⁵ Pel costat de Barcelona, els acords, tot i ser contra els andalusins, també cercaven frenar les possibilitats d'expansió dels comtats pirinencs —Pallars i Ribagorça, però també Urgell, al qual es concedia un paper subaltern—, amb la vista posada en els reis de Pamplona i Aragó com a màxims adversaris en el control de la vall de l'Ebre.¹⁰⁶ A més, durant el moment àlgid dels enfrontaments amb Saragossa, l'or recaptat va permetre al comte de Barcelona recuperar les fortaleses i guanyar la fidelitat de l'aristocràcia, tot consolidant la seva posició a l'interior dels seus dominis.¹⁰⁷ D'altra part, els acords mostraven que, malgrat les resistències, els sobirans andalusins eren incapaços de fer front a les hosts cristianes, sobretot si es coalitzaven entre elles, com ho demostraria l'effimera conquesta de Barbastre en 1064, «protocroada» en la qual participaren, a més de senyors locals, aragonesos i catalans, cavallers occitans i francesos amb el suport del papa.¹⁰⁸

Les campanyes dels anys 1050 i 1060 van tenir el seu efecte i s'aconseguí que els emirs de Saragossa i Lleida se sotmetessin, ja que quan Ramon Berenguer I tornà a signar una convenença amb el comte d'Urgell —aleshores Ermengol IV, ja que el seu pare havia mort a Barbastre en 1066— pel repartiment dels drets sobre els castells d'Alòs, Artesa, Montmagastre, Malagastre, Pilzà, Casserres i Purroi, l'urgellenc es comprometia a acudir a la propera host que el de Barcelona fes «super Ispania, excepto super Alfabigib et Almudafar», la qual cosa només podia voler dir que Ramon Berenguer era en pau amb al-Múqtadir i al-Mudhàffar.¹⁰⁹ Aquestes paus, però, eren precàries, ja que no sempre es podia assegurar l'obediència de l'aristocràcia; en aquest sentit, consta que a finals del regnat de Ramon Berenguer I, Arnau Mir de Tost féu incursions contra Saragossa, malgrat que aleshores estava en pau amb Barcelona i Urgell.¹¹⁰ Fos com fos, però, en morir Ramon Berenguer I les paries de l'Àndalus eren un ingrés prou estable i segur perquè les contemplés en el seu testament entre les terres i les honors que posseïa.¹¹¹ Els seus fills, però, no en tenien prou i en accedir al tron es plantejaren estendre-les a altres taifes: Dènia, Granada, València i Múrcia.¹¹²

Abans, però, cal comentar una darrera via de contacte entre el comtat de Barcelona i les taifes andalusines que, tot i que no reeixí, mostra que la situació encetada amb la desintegració del califat de Còrdova era nova per a totes les parts i que s'assajaren, des de totes les bandes, diverses maneres de relacionar-se mútuament que no sempre passaren per l'ús de les armes.

105. G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 974-976, doc. 530: 1058, novembre 26.

106. M. AURELL i CARDONA, *Les noces del comte*, p. 254-257 i 268-269. En la política exterior de Ramon Berenguer I hi jugà un paper molt important la comtessa Almodis. No és només que, arran de l'esponsalici, rebés els castells fronterers de Cervera, Tàrraga, Granyena, Camarasa i Cubells, als quals s'afegiren en 1063 Piera i Castellet, sobre la marca del Penedès, així com els d'Estopanyà, Purroi i Canelles, a la Baixa Ribagorça, sinó que participà en l'arranjament del casament de Llúcia de la Marca, la seva germana, amb el comte de Pallars Sobirà, Artau I, la qual cosa va obrir la frontera de l'emirat de Saragossa al comte de Barcelona.

107. P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 141-150.

108. CARLOS LALIENA CORBERA, *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I*, Osca, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1996 (Colección de Estudios Altoaragoneses, 42), p. 86-91; C. LALIENA CORBERA, *Guerra Santa*, p. 212-214; S. SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52-53; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 35.

109. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, p. 234-238, doc. 66, [1066-1076]; F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior*, I, doc. 157.

110. S. SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 78.

111. S. SOBREQÜÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 78-79; José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem o el somni de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 2001, p. 55; F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior*, I, doc. 492; Antoni M. UDINA i ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 10; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 63, p. 228-232.

112. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 126, [1076-1081]; P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 299-301; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 35; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 90.

5. LES RELACIONS AMB LA TAIFA DE DÈNIA

Tot i que no és gaire clar com va aconseguir el poder, cap a 1010 o 1012 s'ensenyorí de Dènia un esclau llibert dels fills d'Almansor, Mujàhid, que va prendre el *lâqab* d'al-Muwâffaq. Decidit a consolidar-se en el poder, fou dels primers a encunyar moneda pròpia ja en 1011/1012 i el novembre de 1014 proclamà califa un omeia que acollí a la seva capital, al-Muaytí, a qui acabaria eliminant en veure que pretenia exercir un poder real. Senyor d'una potent flota, aquell mateix any es dirigí a les Balears, que ocupà, i seguidament, en 1015, inicià una cèlebre campanya naval que el duria fins a Sardenya, que va prendre temporalment, fins que una expedició pisanogenovesa patrocinada pel papa Benet VIII el n'expulsà, després d'una severa derrota que l'obligà a deixar-hi el seu fill Alí com a ostatge.¹¹³ Malgrat el contratemps sard, la marina de Mujàhid seguí sent molt important i això el convertí en un dels principals senyors andalusins del seu moment.¹¹⁴ En aquest sentit, no resulta estrany que en 1018 es fes amb València, on compartí el poder amb Labib de Tortosa, fins que els valencians proclamaren com a senyor un nét d'Almansor, Abd-al-Aziz al-Mútamin.¹¹⁵

En morir Mujàhid en 1045, el succeí el seu fill Alí Iqbal-ad-Dawla —aquell que havia romàs d'ostatge a Sardenya—. Després de superar un complot del seu germà Hâssan, Alí va poder-se mantenir en el poder durant trenta-un anys de pau, fins que el seu cunyat, al-Múqtadir de Saragossa, el deposà en 1076.¹¹⁶ Fou, però, durant aquest llarg període de pau que Alí establí relacions cordials amb els comtes de Barcelona.

Els primers contactes dels comtes de Barcelona amb la taifa de Dènia no foren, tanmateix, pacífics. Tot i el fracàs de l'expedició contra Sardenya, Mujàhid seguí dominant les Balears i des d'aquestes illes, convertides en un niu de pirates, la seva marina atacava la costa catalana. En 1018, la situació devia ser prou desesperada perquè Ermessenda, la comtessa vídua de Ramon Borrell de Barcelona, reclamés l'ajut naval del normand Roger de Tosny, fill de Raoul de Tosny, el primer normand enrolat en la conquesta de la Itàlia del sud. Roger, amb la col·laboració del bisbe Pèire de Tolosa, va lluitar contra Mujàhid de Dènia i segurament n'aconseguí la pau i potser fins i tot l'obligà a pagar un tribut, que seria l'exemple més antic de pagament d'una paria.¹¹⁷ És probable que seguidament Roger es posés al servei de Mujàhid, ja que consta que aquest va tenir marins normands al seu servei, però el fet és que Roger va romandre a la península Ibèrica fins que fou reclamat pel duc Ricard II i, sobretot, que aquesta campanya va permetre obrir una via de relacions pacífiques amb la «llunyana» taifa de Dènia que segurament perdurà mentre Mujàhid i el seu fill es mantingueren en el poder, especialment en època de Ramon Berenguer I i Almodis.¹¹⁸

113. Michele AMARI, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, III/1, Florència, Felice Le Monnier, 1868, p. 12; M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 83-86; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 159.

114. Travis BRUCE, *Piracy as Statecraft: the Mediterranean Policies of the Fifth/Eleventh-Century Taifa of Denia*, «Al-Masaq», 22/3 (2010).

115. Roque CHABÁS LLORENS, *Mochéhid, hijo de Yusuf y Alí hijo de Mochéhid, a Homenaje a don Francisco Codera en su jubilación del profesorado*, Saragossa, Mariano Escar, 1904, p. 411-424; Roque CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, València, Imprenta F. Vives Mora, 1909, p. 217-229; A. HUICI MIRANDA, *Historia musulmana*, I, p. 223-245; M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 83-86; M.ª J. RUBIERA MATA, *La taifa de Denia*; Travis BRUCE, *La Taifa de Denia et la Méditerranée au XIe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse-Le Mirail - Centre National de la Recherche Scientifique, 2013.

116. R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid*, p. 424-434; R. CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 229-259; A. HUICI MIRANDA, *Historia musulmana*, I, p. 246-250; M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 86-88; M.ª J. RUBIERA MATA, *La taifa de Denia*; T. BRUCE, *La Taifa de Denia*.

117. M. AMARI, *Storia dei Musulmani*, III/1, p. 12; R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid*, p. 422-423; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 23; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 45-47; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 153-155.

118. Sobrequés creia que tant la pau com la paria havien estat puntuals, fins al punt que el tribut havia consistit en el preu

Abans, però, cal destacar que l'episodi de Roger de Tosny il·lustra amb claredat que en aquell moment el comtat de Barcelona no disposava d'una marina capaç de fer front a atacs marítics d'envergadura. La situació degué seguir sent la mateixa durant força temps i així, en 1041, davant les incursions piràtiques per la vall d'Aro i Calonge, la comtessa Ermessenda i el seu germà Pere, bisbe de Girona, es limitaren a proveir la defensa —terrestre— de les costes tot encomanant la custòdia del castell de Benedormiens a l'abat de Sant Feliu de Guíxols.¹¹⁹

La situació era la mateixa uns anys més tard, en 1053, quan, arran del rocambolesc episodi del rapte d'Almodis de la Marca, aquesta va requerir l'ajuda de l'emir i dels jueus de Tortosa per traslladar-se de Narbona a Barcelona.¹²⁰ Aquest episodi reforça la imatge d'un comtat de Barcelona que, malgrat el seu potencial militar terrestre, necessitava l'ajut de les marines andalusines per a moure's mar endins. L'episodi també ens mostra les habilitats polítiques i diplomàtiques de la nova comtessa de Barcelona, que hauria de protagonitzar un dels acords més originals entre una taifa andalusina i un principat cristià.

Si les relacions amb Dènia s'havien trencat en algun moment, durant el govern d'Almodis foren recuperades. Ens ho demostra una carta adreçada per l'emir Alí ibn Mujàhid a la comtessa. Tot i que el document no està datat i només es conserva fragmentàriament en una versió llatina possiblement redactada a Dènia, ens informa que la missiva deniera era la resposta a la carta que Bernat Amat [de Claramunt] havia fet arribar a Alí, cosa que demostra que existia un intercanvi de correspondència i ambaixadors entre ambdues corts.¹²¹ Malauradament, el fragment conservat no dóna més informacions sobre els assumptes tractats per Bernat Amat a Dènia, però ens permet contextualitzar millor un altre document que ens mostra que amb Dènia s'assajaven altres vies de col·laboració.

El 18 de novembre de 1058, en presència dels arquebisbes Guifré de Narbona i Rambaud d'Arle, així com dels bisbes Guillem d'Urgell, Guillem de Vic, Berenguer de Girona, Arnau d'Elna, Patern de Tortosa i, naturalment, Guislabert de Barcelona, a més d'un «infinitus diverse etatis ac sexus populus, permixtis clericorum et laicorum ordinibus», es va dedicar la nova catedral de Barcelona, construïda a instància del seu bisbe Guislabert i amb el patrocini del matrimoni comtal. En l'acta de dedicació es copia la dotalia de la nova catedral, concedida pels esmentats eclesiàstics amb el vistiplau —«una cum consensu ac iussu»— dels comtes Ramon Berenguer i Almodis. En la dotalia, després de ser confirmades totes les esglésies del bisbat amb les seves possessions i rendes, es recorda i es confirma que el bisbat de Barcelona inclou les illes de Mallorca i Menorca, dites Balears, i els bisbats de Dènia i Oriola, amb totes les seves esglésies i el seu clergat, tal com mostra una escriptura per la qual Mujàhid i el seu fill Alí ho haurien donat i tramès tot al bisbe Guislabert.¹²²

dels vaixells normands passats després de la pau al servei del senyor andalusí, ja que se segueixen documentant atacs piràtics a la costa gironina fins a l'època de Ramon Berenguer I (S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 23), tot i que també considerava que la pau s'havia mantingut entre ambdós territoris com a mínim fins a 1056, per bé que apuntava que potser s'havia trencat en 1041 arran d'una ràtzia marítima contra la costa gironina; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52.

119. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 39 i n. 12.

120. M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 243-250.

121. Corpus, doc. núm. 1. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52; Carme BARCELÓ TORRES, *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*, València, Universitat de València, 1984, p. 127; Miquel BARCELÓ, *La qüestió dels documents d'un suposat acord entre 'Alí b. Mujàhid de Dānya i el bisbe Guislabert de Barcelona*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», 39 (1983), p. 12-13.

122. Corpus, doc. núm. 2. Després de l'esment de l'acord amb Alí, la dotalia segueix recordant la franquesa de canònica de la catedral, així com els límits del bisbat i tot d'altres aspectes irrellevants per a la història de les relacions denierobarcelonines. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 80; Francisco Javier SIMONET, *Historia de los mozárabes de España*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1897-1903, p. 651-653; R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid*, p. 427-424; R. CHABÁS LLORENS, *Episcopologio*

Aprofitant la presència a Barcelona de les principals autoritats eclesiàstiques de la regió, es redactà, a més, una còpia glossada de la donació d'Alí, amb l'objectiu de confirmar-la.¹²³ En la glossa es recordava que el *dux* de Dénia Mujàhid, mentre vivia, havia lliurat les illes Balears, «quas nunc vulgo Mayoretas et Minoretas vocant», a la seu de Barcelona, fent dependre el seu clergat del bisbe barceloní per a la seva ordenació i per a la unció i confecció del crisma. Després, el fill de Mujàhid, Alí, va donar les esglésies i el bisbat de les illes esmentades i de la ciutat de Dénia a la seu de Barcelona, de la mateixa manera que ho hauria fet el seu pare un temps abans. Per corroborar-ho, l'escriptura copiava seguidament el document original, en el qual s'acordava que Alí, *dux* de la ciutat de Dénia i de les illes Balears, fill de Mujàhid, amb el consentiment dels seus fills i dels altres ismaelites, *i. e.* musulmans, essent al seu palau major, lliurava a la seu de la Santa Creu i de Santa Eulàlia de Barcelona i al seu bisbe les esglésies i el bisbat del seu regne, que eren a les illes Balears i a la ciutat de Dénia, a perpetuïtat, i manava que tots els clergues, preveres i diaques deguessin obediència al bisbe de Barcelona. La donació hauria estat feta a Dénia el 26 de desembre de l'any «esmentat», aspecte sobre el qual tornarem. Després s'encetava la part àrab del document, iniciada amb la seva confirmació per part dels emirs o prínceps Muhàmmad ibn Alí i Mujàhid ibn Alí, així com d'Abd-Al-lah ibn Abd-al-Aziz ibn Abd-Al-lah i d'Hixam ibn Muhàmmad ibn Zayyan. Tot seguit Iqbal-ad-Dawla —és a dir, Alí ibn Mujàhid— manava autoritzar el document sempre que el bisbe Guislabert acceptés que el seu nom s'esmentés en els sermons fets a totes les províncies del regne, tal com constava en el document anterior —amb referència a la part llatina del document, tot i que de fet la part llatina no incloïa aquesta clàusula—. La part àrab es cloïa amb la data, *xawwal* de l'any 449 de l'Hègira, i l'esment dels testimonis: Abd-Al-lah ibn Muhàmmad ibn Àhmad, Abd-al-Aziz ibn Àrqam an-Numayrí, Muhàmmad ibn Múslim ibn Múqbil, Alam, llibert d'al-Muwàffaç, Àhmad ibn Khàlaf al-Muafíri i Salama, llibert d'al-Muwàffaç. Acabada la transcripció, s'anotaren els signataris de l'escriptura redactada a Barcelona: els arquebisbes Rambaud d'Arle i Guifré de Narbona i els bisbes Arnaut de Magalona, Frotari de Nimes i Guillem d'Urgell. Cloïa l'escriptura el signe d'Arloví, que redactà la memòria el dia i any esmentats més amunt.¹²⁴

La notícia és extraordinària, perquè ens parla de l'existència de relacions continuades entre Dénia i Barcelona des del regnat de Mujàhid, ja que hi hauria hagut una primera donació en època d'aquest emir. Malauradament, no se n'indica la data, però hauria d'haver estat entre 1034, quan Guislabert accedí a la seu episcopal, i 1045, quan va morir Mujàhid. Aquesta primera donació hauria afectat exclusivament les illes Balears i el seu clergat, que passaria a dependre del bisbe barceloní. En un segon moment, Alí amplià la concessió a la ciutat de Dénia —i per ciutat caldria entendre segurament la part

valentino, 1, 229-239; Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN, *Cristianos bajo el Islam. Los mozárabes hasta la reconquista de Valencia*, Madrid, Gredos, 1993, p. 74-86; T. BRUCE, *An Intercultural Dialogue*, p. 25; Stefano Maria CINGOLANI, *Estratègies de legitimitació del poder comtal: l'abat Oliba, Ramon Berenguer I, la Seu de Barcelona i les 'Gesta comitum Barchinonensium'*, «Acta Historica et Archaeologica Mediævalia», 29 (2008).

123. La còpia glossada no és datada amb precisió, ja que solament s'indica l'any, 1058, però pels testimonis presents, els mateixos que participaren a la consagració, la confirmació dels acords sens dubte va tenir lloc pels volts del 18 de novembre d'aquell any.

124. Corpus, doc. núm. 3. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 80; F. J. SIMONET, *Historia de los mozárabes*, p. 651-653; R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid*, p. 427-424; R. CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 229-239; Andrés PILES IBARS, *Valencia árabe*, I, València, Impr. de Manuel Alufre, 1901, p. 174-176; Mikel de EPALZA i Enrique LLOBREGAT, *¿Hubo mozárabes en tierras valencianas? Proceso de islamización del Levante de la Península (Sharq Al-Andalus)*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», 36 (1982), p. 22-23; M. BARCELÓ, *La qüestió*; L. PEÑARROJA TORREJÓN, *Cristianos*, p. 74-86; T. BRUCE, *An Intercultural Dialogue*, p. 25-33. Sobre la data de la glossa, vegeu *supra* n. 123; sobre la data de l'acord, vegeu la nota següent.

continental dels seus dominis— i inclogué també les esglésies i el bisbat denier, és a dir, el patrimoni de l'església de l'emirat d'Alí. La segona donació hauria tingut lloc, si seguim la datació del document àrab, el mes de *xawwal* de 449, que es correspon amb el mes de desembre de 1057, però que gràcies a la part llatina podem datar exactament en el 26 de desembre.¹²⁵ Ara bé, tota la documentació original, tant de l'acord amb Mujàhid com d'Alí de 1057, inclosa la dotàlia de la seu de Barcelona, es va perdre i la primera còpia que en posseïm és el trasllat autèntic que se'n féu fer quan les seus de Barcelona, Girona i Pisa es disputaren l'adscripció de la «restaurada» seu de Mallorca en 1230. Per acabar de complicar la transmissió dels documents, la carta de dedicació i la glossa de la donació s'incorporaren al dossier enviat per la seu de Tarragona a Roma, arran del plet entre aquesta seu i Toledo per l'adscripció del bisbat de València¹²⁶ —l'argument, força rocambolesc, de la seu tarragonina era que, atès que Dènia era més enllà de València, si la seu de Barcelona i, per tant, la de Tarragona hi tenien dret, més n'havien de tenir sobre la seu valenciana.¹²⁷

Aquest document, conegut com a privilegi d'Alí —tot i que no ho és, ja que de fet és un acord bilateral—, ha estat repetidament editat i estudiat des d'antic, en obres clàssiques com les de Diago, Marca, Flórez, Bofarull o Chabás,¹²⁸ però també s'ha vist, arran de les raons per les quals se'ns ha transmès, envoltat per la polèmica. Els primers historiadors que el localitzaren, tant en la seva versió barcelonina, custodiada a la seu de Barcelona, com en la vaticana, còpia del dossier enviat per l'arquebisbat de Tarragona a Roma el 1240, van considerar l'acord autèntic. D'ell els atreia, sobretot, el fet que els demostrava la pervivència de vida cristiana en el que aleshores anomenaven «Espanya musulmana». El document esdevenia la prova palpable de l'existència de mossàrabs al segle xi. Tanmateix, no tots els historiadors el van veure amb bons ulls. Els primers crítics foren De la Fuente, Lambert i Mansilla. Les objeccions naixien de l'estudi diplomàtic del document.¹²⁹ Lambert, seguit actualment per Aillet, vinculava el document al moment de la còpia: devia ser una «invenció» del segle XIII per tal de justificar els drets de la seu barcelonina sobre l'illa.¹³⁰ El fet que els mateixos jutges pontificis possessin en dubte l'autenticitat dels documents aportats en el plet és el que feia considerar a Mansilla que, com a mínim, es tractava d'un text adulterat.¹³¹

125. La part llatina no indica amb precisió l'any, sinó que remet a «anno prescripto», la qual cosa podria dur a confusió, ja que l'any indicat al principi del document és 1058, que seria l'any en què Arloví va aixecar acta de l'acord, segurament al novembre, coincidint amb la consagració de la catedral. «Prescripto» es referiria, doncs, a l'any indicat en la part àrab del text, segons l'Hègira, que es correspondria amb l'any 1057 de l'Encarnació. Aquesta datació té sentit, ja que el document, redactat a Dènia —com consta clarament—, havia de ser enviat després a Barcelona i solament en aquesta ciutat podia ser confirmat, ja el 1058, en presència de les autoritats eclesiàstiques vingudes per a la consagració de la catedral. He d'agrair a la doctora Dolors Bramon que em confirmés la conversió de la data hegíria a l'era cristiana.

126. VICENTE CASTELL MAIQUES, *Proceso sobre la ordenación de la Iglesia valentina entre los arzobispos de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, y de Tarragona, Pedro de Albalat. 1238-1246*, València, Corts Valencianes, 1996.

127. V. CASTELL MAIQUES, *Proceso*, p. 343.

128. Vegeu Corpus, doc. núm. 3 i *supra* n. 124. Vegeu també: Antonio UBIETO ARTETA, *Orígenes del Reino de Valencia: cuestiones cronológicas sobre su reconquista*, Saragossa, Anubar, 1979-1981, p. 121-123; Rachel ARIÉ, *España musulmana (siglos VIII-XV)*, a Manuel TUÑÓN DE LARA (dir.), *Historia de España*, III, Barcelona, Labor, 1982, p. 189-190; C. BARCELÓ TORRES, *Minorías islámicas*, p. 127.

129. VICENTE DE LA FUENTE, *Historia eclesiástica de España*, III, Madrid, Compañía de impresores y libreros del reino, 1873, p. 187-188.

130. A. LAMBERT, *Baléares*, a Alfred BAUDRILLART, Albert de MEYER i Étienne VAN CAUWENBERG (ed.), *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, VI, Paris, 1932, col. 364-379, especialment col. 374-375; Cyrille AILLET, *Les mozarabes. Christianisme, islamisation et arabisation en péninsule Ibérique (IXe-XIIe siècle)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2010, p. 53-55.

131. Demetrio MANSILLA, *La documentación española del Archivo del «Castel S. Angelo» (395-1498)*, Roma, Iglesia Nacional Española, 1958, p. 18-19.

Ara bé, l'autor més crític ha estat Miquel Barceló.¹³² En un treball de l'any 1983 dissectiona els acords i treu a la llum un seguit d'incoherències, inexactituds i dubtes que el duen a afirmar que tot el conjunt de documents és una falsificació.¹³³ Barceló centra la majoria dels seus arguments en qüestions de forma.¹³⁴ També argumenta, com a prova de falsificació, la llista de testimonis àrabs que no sap identificar. Tanmateix, la mateixa llista serveix a Rubiera Mata per a confirmar l'autenticitat del document, ja que identifica molts dels signants, començant pels dos fills d'Alí: Muhàmmad, el príncep hereu, conegut també amb el títol de Muizz-ad-Dawla, i Mujàhid, que tindria el mateix nom de l'avi i que creu poder identificar amb un príncep que duia el *lāqab* de Siraj-ad-Dawla, senyor de Segura. També s'hi pot identificar el secretari d'Alí, Ibn Àrqam an-Numayrī, o el seu ministre, Muhàmmad ibn Múslim.¹³⁵ Quant a contingut, Barceló destaca les diferències entre les parts llatina i àrab de l'acord, la qual cosa demostraria que la part llatina hauria estat adulterada. Si bé és cert que una frase del text àrab deixa entendre que els dos textos haurien de ser idèntics, també és veritat que no és gens extraordinari que els acords bilaterals es plasessin en dos documents independents en què es contenien les obligacions i deures de cadascuna de les parts, no sempre idèntiques, malgrat que formalment es tractés d'acords de reciprocitat.¹³⁶ Després de la dura crítica, Barceló arriba a la conclusió que, en conjunt, tot el document, tant la glossa inicial com la transcripció de l'acord, és una falsificació, que, tanmateix —davant l'existència d'indícis certs que existí alguna relació entre Dènia i Barcelona en aquella època, que Barceló no pot negar—, s'hauria construït el 1230 sobre la base documental d'unes relacions que desconixeríem en els seus detalls, però de les quals el document de 1230 podria ser fins i tot un pàllid reflex. De fet, el que realment interessa a Barceló i la raó per la qual desmunta els acords és que, segons ell, els documents assenyalen justament el contrari del que sempre se'ls havia fet dir:¹³⁷ l'absència de comunitats cristianes organitzades a les zones de Dènia i a les Balears ja el 1058. Epalza i Llobregat, en estudiar les comunitats mossàrabs a l'Àndalus —i sense necessitat de considerar-lo fals—, ja apuntaven que l'acord, que ens mostra unes comunitats cristianes escapçades —justament per això necessiten dependre d'un bisbe forà—, potser no estava pensat per a comunitats autòctones, *ergo* mossàrabs, sinó per a una o diverses colònies de cristians estrangers, dels mateixos comtats catalans als quals se'ls vinculava, o bé italians, que aleshores començaven a ser actius a la Mediterrània occidental.¹³⁸ Realment, no es pot

132. Sense una argumentació tan desenvolupada, però amb la mateixa contundència, Aillet també el considera un invent —molt aconseguit— dels escrivans del segle XIII dins el marc del conflicte per la seu episcopal de Mallorca: C. AILLET, *Les mozarabes*, p. 53-55.

133. M. BARCELÓ, *La qüestió*.

134. A tall d'exemple, Barceló troba «original» la forma en què es tradueix al llatí el nom d'Alí ibn Mujàhid, és a dir, literalment, Alí fill de Mujàhid, que en llatí esdevé «Ali [...] Mugehid [...] proles»; M. BARCELÓ, *La qüestió*, p. 14, creu que aquesta fórmula s'havia copiat de la carta enviada per Alí a la comtessa Almodis (cf. Corpus, doc. núm. 1: «Gali, prolis Mugehid») i hi veu un indicatiu de còpia: els falsificadors dels acords en 1230 s'haurien inspirat en aquesta carta per tal d'usar una expressió aparentment «sorprenent». Ara bé, en una venda del 17 de març de 1062, és a dir, gairebé coetània, i en un context sense cap relació amb el món andalusí, el venedor és enunciat «Raimundus, proli Sentemiro», és a dir, Ramon, fill de Sentemir (cf. G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 1035-1036, doc. 576), la qual cosa mostra que l'«original» fórmula probablement era un gir «viable» en el llatí del segle XI.

135. M.ª J. RUBIERA MATA, *La taifa de Denia*, p. 103-104.

136. T. BRUCE, *An Intercultural Dialogue*, p. 28-29.

137. F. J. SIMONET, *Historia de los mozárabes*, p. 651-653; R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid*, p. 427-424; R. CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 229-239; A. UBIETO ARTETA, *Orígenes*, p. 121-123; Pierre GUICHARD, *Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en Occidente*, Barcelona, Barral, 1976, p. 34.

138. M. de EPALZA i E. LLOBREGAT, *¿Hubo mozárabes en tierras valencianas?*, especialment p. 22-23; Pierre GUICHARD, *Les Mozarabes de Valence et d'Al-Andalus entre l'histoire et le mythe*, «Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée», 40/2 (1985), p. 23; M.ª J. RUBIERA MATA, *La taifa de Denia*, p. 102-103.

excloure cap de les possibilitats i segurament l'acord vinculava tots els cristians residents a l'emirat de Dénia, fos quin fos el seu origen. Si bé és cert que l'acord dóna a entendre que la comunitat estava escapçada, perquè des d'aleshores el bisbe de Barcelona seria l'encarregat d'ordenar nous sacerdots i de confegir els crismes, també és innegable que deixa veure que la comunitat disposa d'esglésies i, per tant, d'un patrimoni, signe inequívoc d'una mínima estructura interna.

Més enllà de l'ús que se'n pugui fer per a reconstruir les comunitats cristianes en terra de l'islam, de cara a la política exterior del comtat de Barcelona i les seves relacions internacionals, aquest acord, que no dubtem a considerar autèntic,¹³⁹ ens interessa especialment, ja que ens mostra una via —que tanmateix no fructificarà, ja que és un cas únic— de contacte pacífic entre els principats cristians i les taifes islàmiques. És evident que l'elecció de Barcelona, la seu d'un dels més potents senyors cristians —militarment parlant—, no fou gratuïta i que si Ramon Berenguer cercà aproximar-se als emirs de Dénia fou sens dubte pel seu paper com a protectors d'un dels principals centres de la pirateria andalusina,¹⁴⁰ però malgrat això, l'acord ens mostra que la violència no sempre s'imposà en aquesta relació i que el diàleg a vegades també hi va tenir el seu paper. Il·lustrant que els contactes eren existents tenim l'episodi, un xic posterior, de 1070, del rabí Isaac bar Reuven ha-Barkeloni, un important talmudista de Barcelona, que marxà d'aquesta ciutat per instal·lar-se a Dénia com a rabí perquè Isaac bar Moshé bar Sahnay, el seu rabí, en marxava¹⁴¹ —de nou, terres d'islam, jueus i Barcelona entraven en contacte, com en el viatge d'anada a Barcelona de la comtessa Almodis.

Cal tenir present que existia encara una altra via per posar en contacte l'Àndalus i els comtats catalans, un camí que a poc a poc s'obria pas, malgrat que costi de resseguir-lo en la documentació: el comerç. Els italians, especialment els pisans, foren els primers a adonar-se'n i la seva política exterior, també la militar, s'imbricà ben aviat amb la comercial;¹⁴² als catalans els costà una mica més, segurament perquè, en el seu cas, el veïnatge amb els musulmans en un moment en què l'esperit de croada començava a estendre's ho feia més difícil, però els contactes que demostren la correspondència entre Almodis i Alí, així com l'acord entre aquest i el bisbe Guislabert, ens mostren que en aquesta primera època de contactes islamocristians l'opció bèl·lica no fou l'única assajada.

6. RAMON BERENGUER II, BERENGUER RAMON II I LES PÀRIES

A partir de mitjan segle XI, la pressió sobre les taifes s'incrementà des de tots els costats. De fet, en morir Ramon Berenguer I, els seus dos fills pretengueren estendre el cobrament a altres taifes, més enllà d'aquelles amb què compartien frontera: Dénia, Granada, València i Múrcia.¹⁴³ Abans, en 1065,

139. Aquesta afirmació no obsta perquè les còpies conservades presentin problemes, segurament explicables per l'ús que se'n va voler fer al segle XIII, com ara que en la dotàlia de la seu s'esmenti un bisbat d'Oriola totalment inexistent en l'acord d'Alí i en la glossa que l'acompanya, però que en canvi pren sentit en 1230, car Oriola, que se situava més enllà de Biar i, per tant, més enllà de les terres de futura conquesta dels reis d'Aragó, havia estat promès per Jaume I al bisbat de Barcelona. Cf. *Documentos de Jaime I de Aragón*, I, edició a cura d'Ambrosio Huici Miranda i María de los Desamparados Cabanes Pecourt, València, Anubar, 1976, doc. 115: 1228, desembre 30). Sobre la seva autenticitat, vegeu també: L. PEÑARROJA TORREJÓN, *Cristianos*, p. 74-86; T. BRUCE, *An Intercultural Dialogue*, p. 25-33.

140. T. BRUCE, *Piracy as Statecraft*; Travis BRUCE, *Réseaux et territorialité dans la Méditerranée occidentale au XIe siècle: l'exemple de la taïfa de Denia*, «Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle série», 40/2 (2010).

141. M.ª J. RUBIERA MATA, *La taïfa de Denia*, p. 102; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 254-257.

142. T. BRUCE, *An Intercultural Dialogue*; Travis BRUCE, *The politics of violence and trade: Denia and Pisa in the eleventh century*, «Journal of Medieval History», 32 (2006).

143. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 126, [1076-1081]; P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 299-301; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 35; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 90.

una expedició de Ferran I de Lleó dirigida contra l'emirat de Saragossa havia acabat a València, on derrotà els valencians a la batalla de Paterna,¹⁴⁴ moment que fou aprofitat per l'emir de Toledo, Yahya al-Mamun, per a annexionar-se la taifa valenciana. Un any abans, el rei d'Aragó, Sanç I, havia pres Barbastre i Àhmad al-Múqtadir de Saragossa no aconseguiria recuperar-lo fins a un any més tard. Com també farien els emirs de Sevilla i de Toledo, al-Múqtadir va dur a terme una política d'annexions territorials que el dugué a controlar Tortosa (1060), a sotmetre el seu germà al-Mudhàffar de Lleida (1066/1067) i a annexionar-se Dènia, tot desposseint-ne Alí Iqbal-ad-Dawla, el seu cunyat (1076). A partir d'aleshores, la tendència a tot l'Àndalus és a una certa estabilitat fronterera, ja que s'atura la fragmentació política de principi de segle, i a una certa consolidació de grans dinasties de l'interior que va permetre la simplificació del mapa polític andalusí.¹⁴⁵

Al comtat de Barcelona, els conflictes apareguts entre els dos germans que cogovernaven, que acabà amb l'assassinat de Ramon Berenguer II Cap d'Estopes en 1082, dificultaren la voluntat inicial d'imposar-se sobre més taifes o d'annexionar-se més territoris —opció que, a més, no va ser mai del tot prioritària—. ¹⁴⁶ L'exemple més evident n'és la «restauració» de la seu metropolitana de Tarragona. Mentre que, com s'ha vist, els comtes de Barcelona havien aconseguit la possessió d'alguns castells clau cap a ponent que els permetien accedir directament als dominis dels senyors de Lleida i Saragossa, així com controlar l'accés a l'or de les taifes dels comtes cristians veïns, de la Cerdanya a la Ribagorça, la repoblació i restauració de la seu tarraconense es mostrà un projecte irrealitzable, tot i els esforços que aparentment s'hi van esmerçar. De fet, la situació al llarg del segle XI devia ser molt més propera a la imatge de buidor que ens n'ofereix al-Himyari.¹⁴⁷ Per posar-hi remei, entre 1041 i 1050, els comtes Ramon Berenguer I i Elisabet havien encomanat al vescomte de Narbona, Berenguer, la ciutat i el comtat de Tarragona, amb el compromís del segon de fer la guerra «in Ispaniam» i residir a Tarragona durant deu anys —ell o la seva esposa o un fill seu o el seu gendre Ricard, vescomte de Milhau—. ¹⁴⁸ El projecte no reeixí i en 1059 es torna a intentar: els comtes Ramon Berenguer i Almodis lliuren Tamarit i Ullastrell a Bernat Amat de Claramunt —el mateix que havia fet d'ambaixador d'Almodis a Dènia— amb l'objectiu de dirigir la repoblació de Tarragona amb el títol de vescomte de la ciutat. ¹⁴⁹ Tampoc aquesta vegada no s'aconseguirà, tot i que, en redactar testament, Ramon Berenguer —seguint un antic costum— s'atribuirà la possessió d'allò que encara no té i llegarà com a propis la ciutat de Tarragona i tot el territori fins a l'Ebre. ¹⁵⁰ Tanmateix, ni Tarragona ni Tortosa cauran en mans barcelonines fins ben entrat el segle XII. Malgrat les comminacions papals, l'interès dels comtes de Barcelona se segueix trobant en l'or més que en la terra i per això, fins a la derrota de Tèvar, que desmunta tot el sistema i trastoca totes les aliances, la repoblació de Tarragona i la conquesta de Tortosa «no tenen sentit», ja que haurien trencat el flux d'or.¹⁵¹

144. Miguel GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista valenciana*, «Miscelánea de Estudios Medievales», 1 (1952), p. 171.

145. Pierre GUICHARD i Bruna SORAVIA, *Los reinos de taifas. Fragmentación política y esplendor cultural*, 2a ed., Màlaga, Sarriá, 1996, p. 81-85.

146. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 97-135.

147. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 79; FRANCISCO JAVIER FACI LACASTA, *Algunas observaciones sobre la restauración de Tarragona*, a *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1991, p. 470-485.

148. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 16-20; G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 763-766, doc. 388; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 50.

149. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 52.

150. A. M. UDINA I ABELLÓ, *Els testaments*, p. 88-92, doc. 10; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, p. 228-232, doc. 64; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 35.

151. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum'.

Aquest fet es mostra evident en la política ponentina. Remembrant les convinençes entre els seus pares, entre 1076 o 1081, els comtes Ramon Berenguer II Cap d'Estopes i Berenguer Ramon II el Fratricida signen amb Ermengol IV d'Urgell una nova convinença per la qual Ermengol es compromet a ajudar-los en les campanyes a Espanya, és a dir, a l'Àndalus, a canvi de participar dels guanys. En la convinença, els comtes barcelonins declaren cobrar paries de Múrcia, València, Dénia, Granada i Tortosa, i també d'al-Mudhàffar, és a dir, de Lleida. S'esmenta igualment la paria d'al-Múqtadir, és a dir, de Saragossa, però s'indica que en aquell moment estaven en guerra, cosa que significa que no la devien percebre.¹⁵²

Aquesta convinença segurament fou posterior a les grans expedicions de Ramon Berenguer II, que serien les que haurien augmentat les paries heretades del seu pare. En 1077 el comte marxa amb la seva host fins a Múrcia, en una campanya conjunta amb al-Mútamid de Sevilla, pactada pel seu visir Ibn Ammar que s'hauria traslladat fins a Barcelona per tal de negociar l'acord. En aquell moment, l'emirat sevillà estava en guerra amb Granada, Màlaga, València i Toledo i tenia pretensions sobre l'emirat de Múrcia, regit pels Banu Tàhir, aleshores atacats per una coalició de les taifes de Toledo, València i Albarrasí dirigida per al-Mamun de Toledo i que tenia reforços d'Alfons VI de Lleó. L'expedició fou, de fet, un fracàs, perquè els sevillans no van poder fer front a les condicions establertes en l'acord i catalans i sevillans s'acabaren enfrontant, retenint cada part el seu ostatge. Al-Mamun, que aleshores assetjava Múrcia, aprofità per a atacar-los i els derrotà, de manera que el comte de Barcelona acabà retirant-se i enduent-se el fill d'al-Mútamid, Ràixid, com a ostatge, pel qual va obtenir finalment un bon rescat.¹⁵³

Malgrat la desfeta, les paries seguien sent un actiu fonamental i en el conveni que l'any següent signaren els dos germans comtes, Ramon Berenguer II concedí a Berenguer Ramon II, com a garantia, les paries de Lleida i la persona d'al-Mudhàffar, el seu emir.¹⁵⁴ En una nova definició entre els dos germans, feta a finals de 1080, a més de comprometre's a tenir en comú i a meitats les naus que eren a Barcelona —signe d'una incipient marina comtal—, es comprometeren a fer conjuntament la host que tenien acordada per a l'estiu següent, fos aquesta per terra o per mar.¹⁵⁵ El projecte de campanya segurament estava al servei d'al-Múqtadir de Saragossa, aleshores assessorat per Ibn Ammar, que, després de caure en desgràcia a la cort sevillana, s'havia refugiat a la de Saragossa. Al-Múqtadir estava enfrontat al seu fill Yússuf al-Mútaman, que, nomenat governador de Lleida —que abans al-Múqtadir hauria pres al seu germà al-Mudhàffar, en 1079— i de Tortosa, després s'hauria revoltat contra el seu pare per acabar refugiant-se a Dénia. Aquesta circumstància explicaria que la campanya pogués ser per terra o per mar.¹⁵⁶ La campanya, tanmateix, segurament no s'arribà a dur a terme per la mort aquell mateix 1081 d'al-Múqtadir i pel fet que el succeís el fill rebel, que s'instal·là a Saragossa. Tortosa i Dénia, però, foren heretades per un altre fill d'al-Múqtadir, al-Múndhir. A la primavera de 1081, a més,

152. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, p. 331-334, doc. 126; P. BONNASSIE, *Catalunya*, I, p. 241, 299; J. R. RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem*, p. 65.

153. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 97-99. S'ha vinculat aquesta expedició amb una hipotètica campanya en ajuda d'un dels fills d'Alí de Dénia, Mujàhid Siraj-ad-Dawla, el qual, refugiat al comtat de Barcelona en 1076 o 1077, hauria signat un conveni amb el comte per tal que l'ajudessin a recuperar el seu regne; tanmateix, el príncep moria aquell mateix any —i poc després el seu pare, a la presó, en 1080/1081—, la qual cosa hauria tret força a l'acord contret; cf. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 114.

154. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 99-100.

155. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, p. 314-316, doc. 113: 1080, desembre, 10.

156. Costa, però, creure que la flota barcelonina fos capaç de transportar la host comtal fins a Dénia quan sabem que, per a les campanyes que es farien tot seguit contra Tortosa, va caldre recórrer a flotes italianes (M. T. FERRER i MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 158-207). Potser el trasllat de la host estava previst amb naus tortosines i barcelonines?

els comtes entraren en contacte amb un personatge que seria cabdal en el descabdellament futur de la seva política andalusina, Rodrigo Díaz de Vivar, més conegut com el Cid, que havia renyit amb Alfons VI; l'entesa amb el cavaller castellà, tanmateix, no fou possible.¹⁵⁷ De Barcelona, el Cid passà al servei d'al-Mútaman, que trencà amb el seu germà i l'atacà. Al-Múndhir, conegut per Alhàgib —al-Hàjib— en les fonts cristianes, cercà ajut en els altres senyors cristians de l'entorn, els comtes de Barcelona i els reis de Pamplona i Aragó. Després de vèncer els aragonesos a Tamarit, el Cid s'enfrontà amb la host barcelonina, que comptava amb la presència d'altres magnats catalans i occitans, a Almenar, tot derrotant-la i arribant a capturar el comte Berenguer Ramon.¹⁵⁸

L'assassinat, el 5 de desembre de 1082, de Ramon Berenguer II i els moments de dificultat que aquest episodi provocà en el govern del seu germà feren que Barcelona s'allunyés momentàniament de la política andalusina.¹⁵⁹ Mentrestant, la lluita entre els altres dos germans, al-Mútaman i al-Múndhir, continuava, tenint el primer l'ajut del Cid, que tornà a vèncer els aragonesos de Sanç Ramires. La mort d'al-Mútaman en 1085, succeït pel seu fill Àhmad al-Mustaín, implicà una treva entre Saragossa i Lleida, favorable als interessos de Berenguer Ramon II.¹⁶⁰

Mentrestant, l'emirat de València s'havia convertit en el centre d'atenció de tots els senyors peninsulars, cristians i musulmans. Després de ser expulsat de Toledo per Alfons VI en 1085, el seu emir, Yahya al-Qàdir, refugiat a Conca, es fixà en l'emirat de València, regit fins aleshores per una dinastia amírida. Amb l'ajut de tropes castellanques capitanejades per Àlvar Håñez i aprofitant les desavinences entre el successor d'Abu-Bakr ibn Abd-al-Aziz, Uthman ibn Abd-al-Aziz, i un seu germà, inestabilitat augmentada per les ambicions manifestes del senyor de Saragossa per controlar la ciutat, al-Qàdir es féu amb el poder aquell mateix any. El govern despòtic del de Toledo provocà encara més dissensions —el visir Ibn Lubun s'independitzà a Morvedre, mentre que el governador de Xàtiva, Ibn Mahqur, no el reconegué— i afegí al-Múndhir de Lleida, Tortosa i Dènia entre els candidats a controlar el cèntric emirat. València havia esdevingut un polvorí. Tot semblava indicar que es podia reproduir el que havia passat a Toledo, ocupada finalment per Alfons VI —de fet, era la host d'Àlvar Håñez la que mantenia al-Qàdir al poder—, però la derrota del rei lleonès a az-Zallaqa/Sagrajas complicà encara més la situació i féu intervenir el Cid a la regió.¹⁶¹

En aquest context, l'alcaid de Xàtiva s'alià amb al-Múndhir al-Hàjib de Lleida i amb Berenguer Ramon II, que hi enviaren les seves hosts, comandades per Guerau Alemany de Cervelló i al-Àysar. Aquestes hosts van vèncer al-Qàdir i arribaren a assetjar València, però al-Mustaín, que tenia el suport del Cid i també ambicionava València, atacà Lleida tot obligant les hosts barcelonina i lleidatana a replregar-se; l'ocasió fou aprofitada per les tropes de Håñez per a atacar l'emirat tortosí per Borriana.¹⁶² Sense voler prefigurar la futura Corona d'Aragó —aleshores absolutament impensable—, resulta evident que l'interès principal de Berenguer Ramon era evitar que els castellans o els saragossans s'acabessin ensenyorint de València, ja que es trobava enmig dels territoris de l'emirat de Tortosa i Dènia, que fins aleshores havia estat el seu més fidel aliat —i el més bon pagador— en els conflictes en terra de l'Àndalus.¹⁶³

157. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 105-107.

158. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 107.

159. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 108 i 113.

160. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 113.

161. P. GUICHARD I B. SORAVIA, *Los reinos de taifas*, p. 140-141; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 114; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 91.

162. R. MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, p. 338-340; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 114.

163. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934, p. 88; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 113.

De fet, la vall de l'Ebre, en aquest moment, era «oberta» a tots els principats limítrofes. Quan els almoràvits van entrar a l'Àndalus i van obligar Alfons VI a enfrontar-s'hi, aquest es trobava assetjant Saragossa. A les muralles de Saragossa també hi havia arribat aquell mateix any el rei dels aragonesos, Sanç Ramires, que en el moment de l'entrada dels almoràvits es trobava a Tortosa. La derrota d'az-Zal-laqa/Sagrajas en 1086, però, va obligar el lleonès a replantejar-se els seus projectes llevantins.¹⁶⁴ En aquest sentit, posant ordre al problema plantejat per l'assassinat en 1076 del rei de Pamplona, Sanç IV el de Peñalén, pactaren en 1087 Alfons VI de Lleó i el rei dels aragonesos, Sanç Ramires —que havia enviat una host a Sagrajas capitanejada pel seu fill, l'infant Pere—, i en el pacte s'incloué, segons Ubieto, la renúncia del lleonès al regne de Saragossa i als altres principats islàmics al Xarq al-Àndalus.¹⁶⁵ Tot i que l'afirmació d'Ubieto no estigui gaire fonamentada, el que sí que és cert és que Alfons VI hagué d'allunyar-se de les seves pretensions sobre Saragossa i hagué de pactar amb el d'Aragó per tal de protegir el flanc oriental dels seus regnes.¹⁶⁶

En aquest context, en 1087 tenia lloc l'expedició conjunta de Pisa i Gènova contra Mahdia, patrocinada pel papa Víctor III, que mostrava les possibilitats que oferia la combinació d'una host i una marina. Els ecos de la campanya arribaren aviat arreu de la Mediterrània i la fama de les flotes pisana i genovesa creixé.¹⁶⁷ Uns vuitanta anys abans, Pisa encara havia sigut destruïda un parell de cops per un estol andalusí —en 1005 i 1012—, però en pocs anys la ciutat s'havia refet i començava a prendre la iniciativa, primer encara defensiva, com quan van expulsar, conjuntament amb Gènova, Mujàhid de Dènia de Sardenya i de la costa ligure, en 1015 i 1016, i seguidament ofensiva, com l'expedició pisana contra Bona en 1034 o l'ajut als normands en una de les expedicions per a la conquesta de Sicília;¹⁶⁸ tanmateix, la conquesta de Mahdia, en un context que ja anunciava la imminència de les croades, va donar un gran prestigi a les dues ciutats italianes, ja que les convertiria en les «transportistes» per excel·lència de les hosts feudals europees.

L'any següent, aprofitant les dificultats d'Alfons VI, al-Múndhir organitzava una nova expedició contra València amb l'assistència de tropes catalanes. Estant València assetjada, al-Qàdir demanà ajut a al-Mustaín de Saragossa, la qual cosa va moure al-Múndhir a fer les paus amb al-Qàdir i a retirar-se a Tortosa. L'ocasió fou aprofitada pel de Saragossa per a entrar a València amb el seu aliat, el Cid, que hi restà quan el primer retornà a Saragossa. La situació provocà el trencament de la seva entesa, i això va generar una inversió d'aliances a la regió: el Cid va cercar l'amistat d'al-Múndhir al-Hàjjib, mentre que Berenguer Ramon II s'aproximà a al-Mustaín.¹⁶⁹ D'aquesta darrera aliança en sortí la iniciativa d'una nova campanya barcelonina contra València en 1089, assetjada de nou per la host de Berenguer Ramon i, aquest cop, pels seus aliats saragossans. Tanmateix, la intervenció del Cid, reconciliat amb Alfons VI, provocà altra vegada la retirada del comte de Barcelona —potser després d'haver arribat a algun acord per evitar l'enfrontament—. València restà, per tant, en mans del Cid, que a l'hivern, després de distanciar-se de nou d'Alfons VI, hi va quedar sol. Després de diverses accions en contra

164. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 115; FRANCISCO GARCÍA FITZ, *La Reconquista y la formación de la España medieval (de mediados del siglo XI a mediados del siglo XIII)*, a MIGUEL ÀNGEL LADERO QUESADA (COORD.), *Historia militar de España*, 2, *Edad Media*, Madrid, Laberinto, 2010, p. 195-196.

165. ANTONIO UBIETO ARTETA, *Homenaje de Aragón a Castilla por el condado de Navarra*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 3 (1947-1948), p. 27; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 169.

166. Linage Conde afirma, contràriament, que la renúncia era de Sanç d'Aragó: cf. ANTONIO LINAGE CONDE, *Alfonso VI*, Burgos, La Olmeda, 1994, p. 139-140.

167. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 159.

168. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 158-159.

169. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 115.

dels interessos d'al-Múndhir, el Cid hi pactava en 1090, però al-Qàdir, que fins aleshores s'hi resistia, també pactava finalment amb el Cid. Tot plegat féu que al-Múndhir es refugiés finalment a Tortosa i cerqués de nou l'entesa amb el de Barcelona.¹⁷⁰ En aquest context, Berenguer Ramon intentà formar una gran coalició en contra de València, a la qual volia que se sumessin el comte d'Urgell, els reis d'Aragó i Lleó, a més dels emirs de Lleida i Saragossa. Tanmateix, la proposta no va trobar resposta més enllà dels dos sobirans andalusins; la resta de monarques no es deixaren convèncer. De fet, al-Mustaín, sense trencar amb el barceloní, pactà alhora amb el Cid, protegint-se així les espatlles. Quan finalment arribà l'enfrontament a Tèvar, la host cidiana derrotà totalment la barcelonina i de nou el comte, així com molts dels seus principals capitans, fou capturat.¹⁷¹ Tèvar suposa la fi dels somnis llevantins de Berenguer Ramon II, que el setembre de 1090 acabà signant amb el Cid un acord d'amistat pel qual segurament «cedia» —per la força dels fets— el seu «protectorat» sobre els dominis d'al-Múndhir. Aquest, a més, havia mort aquell mateix 1090 i havia deixat els seus dominis al seu fill Sulayman Sàyyid-ad-Dawla, sotmès a la regència dels Banu *Betir*, que s'haurien repartit els dominis entre els diferents membres de la família —un regiria Dénia, un altre Xàtiva i un de tercer Tortosa— i que haurien demanat la protecció del Cid.¹⁷² Tot i que, segons Sobrequés, és probable que Berenguer Ramon II conservés la paria i la protecció de Lleida, el fet és que el projecte d'un gran protectorat que englobés tot el Xarq al-Àndalus, de Tortosa a Dénia o Múrcia, havia fracassat.

L'entrada dels almoràvits, que frenaren el pagament de paries, així com la interferència que suposava la presència del Cid a València, que també havia fet disminuir l'entrada d'or en forma de paries,¹⁷³ degueren convèncer els comtes catalans de canviar la política de protecció per la de conquesta. Era, de fet, un signe de l'època, en un moment en què l'esperit de croada començava a expandir-se per l'Europa occidental. No sols Alfons VI havia fet avançar cap al sud la frontera dels seus regnes —malgrat els retrocessos provocats després pels almoràvits—, sinó que també el nou rei dels aragonesos i els pamploesos, Pere I, conqueria Osca en 1096 i Barbastro en 1101.¹⁷⁴ Ermengol IV d'Urgell, que no s'havia interessat per la gran coalició projectada pel Fratricida, sí que, en canvi, es mostrà disposat a sotmetre a tribut els sarraïns de Balaguer, després de prendre els castells de Calassanç i Gerp. Tot i que en 1092 moria en el segon d'aquests castells, deixant un jove Ermengol V en el tron, i que els balaguerins aconseguien tot seguit reprendre Calassanç, la frontera acabarà movent-se i, amb l'ajut de Pere I d'Aragó, Ermengol V reprèn en 1098 Calassanç i en 1101 aconsegueix entrar a Balaguer, tot i que la reacció almoràvit l'en foragitarà.¹⁷⁵ Caldrà esperar a 1105 per a la presa definitiva de la ciutat.¹⁷⁶

En aquest context, els comtes de Barcelona, alliberats de les seves obligacions envers els emirs andalusins, s'afegiren a la dinàmica conqueridora,¹⁷⁷ de manera que la «restauració» de Tarragona esdevingué la gran fita del final del regnat de Berenguer Ramon II, encoratjat en la tasca pel papa Urbà II.¹⁷⁸ I «restaurar» implicava ocupar la ciutat i poblar-ne la comarca, tasques que requerien recursos. És dins

170. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 115-116.

171. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 116-118.

172. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 119; María Jesús RUBIERA MATA i Mikel de EPALZA, *Xàtiva musulmana (segles VIII-XIII)*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1987, p. 78.

173. P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 301; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 36-37; S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 91.

174. C. LALIENA CORBERA, *La formació*, p. 153-178 i 188-192.

175. C. LALIENA CORBERA, *La formació*, p. 200-204; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 142.

176. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 142-143.

177. P. BONNASSIE, *Catalunya*, II, p. 301; A. M. BALAGUER, *Parias and myth*; A. M. BALAGUER, *Del mancús a la dobla*, p. 50-56; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 36-37.

178. Lawrence J. McCrank, *Restauración canónica e intento de reconquista de la sede Tarraconense (1076-1108)*, «Cuadernos de Historia de España», 61-62 (1977), p. 168.

aquest marc que prenen sentit les campanyes contra Tortosa, que sobretot cercaven la presa de botí. Així, a principi dels anys 1090, Berenguer Ramon II prometia destinar 50.000 *nummi* a Tarragona «ex expolia Tortosa», és a dir, procedents del seu saqueig.¹⁷⁹

En 1092, tot aprofitant que Alfons VI havia requerit l'ajut d'una flota pisanogenovesa per a una empresa contra València, aleshores controlada pel Cid, enemistat amb el lleonès, Berenguer Ramon II, juntament amb el rei Sanç Ramires d'Aragó, organitzà una campanya contra Tortosa, que no aconseguí prendre.¹⁸⁰ Destaca aquesta expedició perquè per primer cop es va recórrer a l'ajuda d'una marina, en aquests moments encara forana.

Després de dos anys de neutralitat volguda o obligada per les circumstàncies, consta que el febrer de 1094 Berenguer Ramon pensava traslladar-se a València,¹⁸¹ just en el moment en què el Cid estava a punt d'esdevenir-ne senyor efectiu i amo *de facto* del Xarq al-Àndalus. Desconeixem de nou amb exactitud els motius del Fratricida per a anar a València, fins i tot si era per a socórrer els valencians o per a ajudar el Cid. Sobrequés s'inclina per la primera opció i afegeix que tenia el suport d'al-Mustaín de Saragossa. El fet és que segurament no hi acudí i que el juny el Cid esdevingué senyor de València.¹⁸²

Per aquells anys, el jove Ramon Berenguer III començà a ser actiu en la política andalusina. Perduida València en mans del Cid,¹⁸³ el mateix 1094, encara en col·laboració amb el seu oncle, prova de prendre Tortosa tot sol, sense sort.¹⁸⁴ Després que Berenguer Ramon II s'incorporés a la croada a Palestina i desaparegués sense deixar rastre a principi de 1097, el jove Ramon Berenguer III planificà una nova campanya contra Tortosa. Aquest cop pretenia tenir la col·laboració del seu cosí Arnau II de Pallars Sobirà, amb qui va signar una convenença per la qual li encomanava el castell que pensava construir a Amposta, els de Granyena i Tàrraga i la ciutat de Tortosa i la seva suda si les podia conquerir.¹⁸⁵ Tot i que la conquesta es considerava aleshores imminent,¹⁸⁶ novament el projecte no reeixí, si és que mai arribà a partir una host en direcció a Tortosa.¹⁸⁷ El projecte, molt més ambiciós que les campanyes anteriors, que semblaven destinades a botí, segurament va voler prendre més volada imbuït per l'eufò-

179. L. J. McCRANK, *Restauración canónica*, p. 212; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 36-37.

180. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 158-160; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 119-120; Josep BAUCCELLS I REIG, Àngel FÀBREGA I GRAU, Manuel RIU I RIU, Josep HERNANDO I DELGADO i Carme BATLLE I GALLART, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, v, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, p. 2407-2410, doc. 1550: 1092, juliol 24; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 36-37; Vicenç RUIZ GÓMEZ, ... 'pergere in partes Ispanie'. *Senyors feudals a la conquesta d'al-Andalus: el cas de Berenguer Donnuç*, «Recerca», 4 (2000), p. 285-295.

181. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 531-532, doc. 261.

182. S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 120.

183. Gual Camarena creu que en aquella època, anys 1094-1103, els aragonesos s'havien ensenyoritzat de la zona compresa entre els castells d'Orpesa, Montornès, Castelló i Culla; cf. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 170-182.

184. A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 37 i n. 12; J. BAUCCELLS I REIG, À. FÀBREGA I GRAU, M. RIU I RIU, J. HERNANDO I DELGADO i C. BATLLE I GALLART, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular*, v, p. 2495-2496, doc. 1611, 1094, novembre 12; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 120. Sobrequés, seguint Rovira i Virgili, i aquest l'*Espanya sagrada*, tom 42: Manuel RISCO, *Las anti-güedades cíviles y eclesiásticas de Dertosa, Egara y Empurias*, Madrid, 1801, p. 102, daten l'expedició en 1095, però, com que se'n té notícia per l'adveració del testament de Guillem Llobatò, mort davant la ciutat de Tortosa, feta el 12 de novembre de 1094 i no 1095 com s'havia datat erròniament, en conseqüència l'expedició hagué de tenir lloc l'estiu de 1094.

185. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 580-581, doc. 296: 1098, gener 21; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 258, ap. 3.

186. «Postquam autem per Dei gratiam praedictam civitatem Tortosam adquisiero»; cf. *Espanya sagrada*, 42, p. 279-284, ap. I i II, documents de 1097 erròniament datats en 1091 per l'editor. Cal tenir present, però, que també s'havia considerat imminent la restauració de Tarragona i encara no s'havia aconseguit, de la mateixa manera que Ramon Berenguer I el Vell declarava que li pertanyia de Tarragona fins a l'Ebre; cf. *supra* n. 150.

187. A. ROVIRA i VIRGILI, *Història nacional*, 4, p. 10; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 176; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 138; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 37-38.

ria despertada per la predicació de la primera croada tot just un parell d'anys abans. Tanmateix, com es demostraria més tard, un atac contra Tortosa no podia reeixir si no tenia el suport d'una marina que aleshores solament podia ser pisana o genovesa.¹⁸⁸

Un any més tard, l'emir de Tortosa deixà d'encunyar moneda, segurament per la pressió almoràvit. De fet, cap al 1102, els almoràvits ja controlaven tot el Xarq al-Àndalus.¹⁸⁹ Mentrestant, l'interès de Ramon Berenguer III el Gran se centrava en Balaguer. Els tutors del jove Ermengol VI, Guerau Ponç i Pedro Ansúrez, cercaren l'ajut del comte de Barcelona i plegats prengueren, ara definitivament, Balaguer l'any 1105.¹⁹⁰

El darrer batec de la política valenciana de Berenguer Ramon II, el va dur a terme Ramon Berenguer III a través del seu matrimoni amb una de les filles del Cid, Maria —tot i que resulta difícil saber en quin moment va tenir lloc l'enllaç, si abans o després de la mort de Rodrigo Díaz—. ¹⁹¹ L'aliança, però, no evità que Ximena, la vídua del Cid, hagués d'acabar abandonant el principat valencià, en 1102, sota l'empenta dels almoràvits.¹⁹²

7. ELS ALMORÀVITS I RAMON BERENGUER III: LES LLUITES PER LA VALL DE L'EBRE

La caiguda en mans almoràvits de València i Tortosa convertí l'emirat de Saragossa en el darrer reducte de govern autòcton a l'Àndalus, al mateix temps que la frontera amb el veí del sud esdevingué de nou un espai perillós, per on les algares islàmiques podien penetrar ben endins. La truita s'havia girat de nou cap al costat andalusí. Però el canvi fou més profund: quan el comte de Barcelona aconseguí tornar a vèncer els almoràvits, és a dir, quan el predomini militar cristià retornà, cap als anys 1140, les paries no tornaren en les quantitats de l'època dels seus oncle, pare i avi¹⁹³ i la frontera passà a ser també una font de territoris a annexar.¹⁹⁴

La nova situació es deixà sentir amb duresa ben aviat: en 1107, una campanya dirigida pel governador almoràvit de València penetrà pel comtat de Barcelona i s'arribà a prendre i destruir Gelida i Olèrdola. La campanya, que potser s'allargà fins a 1108, tot i que no va agafar per sorpresa Ramon Berenguer III, sí que l'inquietà fins al punt que en 1109 va enviar una ambaixada a la cort del rei de França, Lluís el Gros, presidida pel bisbe de Barcelona; tanmateix, l'ajuda francesa, tot i el compromís del rei, no arribà mai.¹⁹⁵ La pacificació de la frontera meridional va permetre a la cort barcelonina centrar-se en el flanc septentrional de la política exterior i planejar el casament del comte amb Dolça de

188. L. J. McCrank, *Restauración canónica*, p. 233.

189. A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 38.

190. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 142-143; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 38-39; C. LALIENA CORBERA, *La formación*, p. 205-207; José Ángel LEMA PUEYO, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008, p. 174-180; C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

191. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

192. R. MENÉNDEZ PIDAL, *La España del Cid*, p. 601-602; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 138-139.

193. Tot i l'hecatombe provocada pels almoràvits, en els juraments de fidelitat prestats a Ramon Berenguer III, les paries seguien apareixent enumerades al costat dels altres béns que el vassall es comprometia a protegir, tal com es feia en època dels comtes anteriors. Vegeu I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, doc. 361 ([1097-1105]), 402 (1110/9/26), 403 (1110/9/26), 413 (1111/6/30), 496 ([1112-1118]), 587 (1126/10/17), i III, doc. 636 ([1097-1130]).

194. S. P. BENSCH, *Barcelona*, p. 90-97.

195. Pere BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1212)*, a M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I.1, p. 32-33; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 143-144; A. VIRGILI COLET, *Ad detrimentum*, p. 39.

Provença —que implicava l'annexió d'aquest territori— i el sotmetiment de Carcassona.¹⁹⁶ Durant uns anys, els assumptes andalusins foren deixats de banda i Ramon Berenguer III se centrà en els afers occitans fins que els acords de 1112 garantiren la pau necessària entre Barcelona i Tolosa que li permeté emprendre noves accions cap a altres horitzons.¹⁹⁷

Aquest nou horitzó fou l'efímera conquesta de Mallorca de 1114-1115. Les illes Balears, com s'ha dit, havien pertangut a l'emirat de Dénia, però quan aquest fou annexat al de Saragossa, el governador de Mallorca, Ibn Àghlab, trencà amb el continent i s'independitzà. En morir en 1093, fou succeït en el comandament de les illes pel seu llibert Mubàixxir.¹⁹⁸ La pirateria, endèmica de l'illa, s'accentuà durant el govern del darrer, de manera que les ciutats costaneres italianes se sentien amenaçades, des dels primers anys del segle XII, pels nius de pirateria radicats a Mallorca, des d'on el seu senyor, Mubàixxir, havia fet expedicions marítimes constants contra els cristians. Per tal d'eliminar aquest perill i alliberar els captius cristians, decidiren organitzar una expedició comandada per Pisa contra l'emirat mallorquí, a la qual el papa Pasqual II concedí la categoria de croada. La flota salpà de Pisa l'agost de 1113, però una tempesta la desvià a la costa catalana on, després d'entrar en contacte amb Ramon Berenguer III, es negocià la seva participació a l'empresa, que partí cap a Mallorca l'any següent. En primer lloc, fou presa i saquejada Eivissa, mentre que el setge de Mallorca s'allargà tot l'hivern fins que la ciutat va caure a la primavera i fou també saquejada. Com que, de fet, es tractava d'una operació de càstig i de saqueig, l'illa fou evacuada poc després i aquell mateix 1115 els almoràvits van ensenyorar-se'n.¹⁹⁹

Amb tot, el comte hagué de retornar de seguida perquè els almoràvits, aprofitant la seva absència, havien fet una nova incursió contra els seus territoris i havien arribat fins a les portes de Barcelona. En 1110 havien acabat amb la resistència dels Banu Hud de Saragossa; per tant, ja controlaven tot l'Àndalus.²⁰⁰ Des dels centres de poder del Xarq al-Àndalus —Múrcia, València i Saragossa— enviaren expedicions als territoris cristians veïns: en 1112 Ibn Àixa es dirigí contra la regió d'Osca i a la tardor de 1114 Ibn al-Hajj, el valí almoràvit de Saragossa, penetrà des de Lleida a través del pla d'Urgell i la Segarra fins al pla de Barcelona, essent rebutjat a Martorell, on perdé la vida Ibn al-Hajj mateix. La resposta catalana fou dirigida pels comtes d'Urgell i de Cerdanya, ja que el comte de Barcelona acabava de salpar en direcció a Mallorca.²⁰¹ L'any següent, aquest cop des de València, una nova ràtzia almoràvit penetrà en el comtat de Barcelona, però Ramon Berenguer, ja retornat de Mallorca, hi va poder fer front ajudat per narbonesos i llenguadocians.²⁰²

Perduda Mallorca i frenat el perill almoràvit, en 1116 Ramon Berenguer el Gran va visitar Gènova i Pisa amb una nova proposta de croada, amb l'objectiu de prendre Tortosa —i repoblar i restaurar Tarragona—. Tot i la bona rebuda en aquestes ciutats i la predisposició del papa Pasqual II, la campanya no va arribar a fer-se perquè durant les negociacions les prioritats del comte havien canviat, així com les circumstàncies: en primer lloc, el comte s'inclinà finalment per una campanya contra Lleida abans que contra Tortosa; en segon lloc, la situació occitana es va complicar i requerí l'atenció i els

196. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinènca*, p. 32-33.

197. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinènca*, p. 36-37.

198. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 89-90.

199. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 160-168; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 150-155.

200. Vincent LAGARDÈRE, *Les almoravides. Le djihâd andalou (1106-1143)*, París-Mont-real, L'Harmattan, 1998, p. 28-31; P. GUICHARD I B. SORAVIA, *Los reinos de taifas*, p. 151-153.

201. V. LAGARDÈRE, *Les almoravides*, p. 82; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 150-155; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 39.

202. S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 150-155; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 39.

esforços del comte; en tercer lloc, el papa Pasqual II va morir i el seu successor Gelasi II va passar per un moment de dificultats per lluites a Roma i, finalment, l'entesa entre Gènova i Pisa s'acabà i començaren un dur enfrontament entre elles.²⁰³

Cal tenir present que durant aquesta època tots els senyors cristians amb dominis al voltant de la vall de l'Ebre pretenien tenir drets sobre el conjunt de la vall o una part d'ella. Tortosa, per exemple, era pretesa pels aragonesos: l'infant Pere d'Aragó l'assetjava quan el seu pare el va fer anar a ajudar el rei lleonès a la batalla de Sagrajas, en 1086, i Alfons el Bataller en el seu testament de 1131 disposava de Tortosa afirmant que, si reeixia a prendre-la, la donaria a l'orde dels Hospitalers.²⁰⁴ De la mateixa manera, Lleida també despertava les ànsies de conquesta del Bataller, del comte de Barcelona i fins i tot del d'Urgell. En 1114, el papa Pasqual II havia exhortat el rei d'Aragó a conquerir Lleida.²⁰⁵ En aquest context, doncs, el comte de Barcelona decidí finalment centrar els seus esforços en la ciutat del Segre abans que en la capital del Delta, ja que la decisió d'Alfons el Bataller de prendre Saragossa era cada cop més evident i, caiguda Saragossa, la fita següent només podia ser Lleida.

La zona de Lleida era, de fet, un polvorí. En 1105-1106, Balaguer havia estat conquerida d'una manera definitiva. El vescomte d'Àger, Guerau Ponç, tutor del comte d'Urgell i vassall del comte de Barcelona, considerava les terres compreses entre els cursos baixos del Cinca i del Segre com a àrea d'expansió pròpia. En aquest sentit, en 1115 va expugnar i derruir el castell d'Os de Balaguer, acreixent l'amenaça sobre Lleida. Alfons el Bataller se n'havia d'adonar, però a diferència de Saragossa i Tudela, que només podien esperar ajut de la resta de l'Àndalus, Lleida tenia aliats cristians i això convertí la campanya de Lleida que volia organitzar el Bataller en un conflicte a gran escala.²⁰⁶ Un exèrcit dirigit per Alfons I i Gastó IV de Bearn, amb cavallers aragonesos, bearnesos i gascons, s'havia fet amb Saragossa l'any 1118, desfent la resistència almoràvit. L'any següent prenien Tudela i a la primavera de 1120, mentre assetjaven Calataiud, desfeien a Cutanda l'exèrcit almoràvit que el califa havia enviat per tal de frenar-los.²⁰⁷ Vista la situació, el governador almoràvit de Lleida, *Avifilel* [Ibn Hilal],²⁰⁸ es dirigí a l'únic que podia frenar l'imparable avenç de l'aragonès i el bearnès, el comte Ramon Berenguer III,²⁰⁹

203. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 168-172; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 39; S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 155-159.

204. Corpus, doc. núm. 6 i 7. Nikolas JASPERT, *El testament d'Alfons I d'Aragó i les negociacions amb les institucions eclesiaístiques del regne llatí de Jerusalem*, en aquest mateix volum; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 143-144; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 169.

205. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 169.

206. Josep LLADONOSA PUJOL, *La conquesta de Lleida*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1961, especialment p. 9-14; Clay STALLS, *Possessing the Land. Aragon's Expansion into Islam's Ebro Frontier under Alfonso the Battler 1104-1134*, Leiden, E. J. Brill, 1995; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180.

207. V. LAGARDÈRE, *Les almoràvides*, p. 84-89; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 24-45; Pierre TUCCO-CHALA, *Quand l'islam était aux portes des Pyrénées. De Gaston IV le Croisé à la Croisade des Albigeois*, Biarritz, J&D, 1994, p. 85-108; F. GARCÍA FITZ, *La Reconquista*, p. 198-201.

208. La identitat d'aquest alcaid lleidatà és poc clara. Tot i que el més lògic és que fos l'alcaid almoràvit del lloc, que devia tenir un alt grau d'autonomia local, s'ha suggerit que no fos un governador almoràvit independent o independitzat i enfrontat amb Tortosa en algun conflicte local. Vegeu: Rodrigo PITA MERCÉ, *Lérida árabe*, Lleida, Dilagro, 1971, p. 86-87; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 46.

209. Sobrequés recull la notícia d'un setge fracassat de Lleida mentre el Bataller assetjava Saragossa i l'atribueix a Ramon Berenguer III, setge que hauria obligat el seu governador, Mazdalí, a reclamar l'ajut de l'emir almoràvit Tamim i de Yahya ibn Taixfín (S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 159-161); tanmateix, aquesta campanya, que les fonts àrabs atribueixen a «cristians» sense més indicacions, també es podria atribuir a Alfons el Bataller i fer-la retrocedir a l'any 1117: el rei aragonès hauria arribat a assetjar Lleida abans de ser-ne foragitat per Tamim, Yahya ibn Taixfín i Abd-Allah ibn Mazdalí. Vegeu V. LAGARDÈRE, *Les almoràvides*, p. 85-86. Aquesta notícia, de fet, mostra encara amb més força com Lleida s'havia convertit en un punt calent, on confluen els interessos dels principals senyors veïns.

i el 14 de novembre de 1120 signaren plegats una convinença per la qual l'alcaid Ibn Hilal i Ramon Berenguer, comte de Barcelona i marquès, es comprometien a ser amics i fidels. Així mateix, l'alcaid obtindria vint galeres i tants gorabs com fessin falta perquè hi pogués posar dos-cents cavalls entre cristians i sarraïns —és a dir, dos-cents cavalls amb els seus cavallers i el seu seguici i equipatge— per passar amb ells a Mallorca. A més, l'alcaid de Lleida es comprometé a lliurar com a ostatges els seus fills i tants homes com li semblés al comte, així com els castells de Xalamera, Saidí, Escarp, Seròs, Carratalà, Aitona, Gebut, Castelldans, Alcoletge, Albesa, *Efasta*²¹⁰ i Montagut, mentre l'alcaid (re)tenia Soses en alou i els seus molins a Lleida i els seus alous —s'entén, els que ja posseïa abans del tractat—. Si l'alcaid volgués tenir honors a Barcelona o a Girona, el comte les hi lliuraria i les tindria com a «valedor i ajudador» de Lleida. Tot plegat l'alcaid ho tindria pel comte i, a més, jurava per Déu i la seva llei que compliria amb la seva part, així com es comprometia a ser «ajudador» per Tortosa i «alia Hispania», és a dir, per altres llocs de l'Àndalus, de manera que tot el que volgués tenir l'alcaid ho tindria de mans del comte i si prengués un castell o una ciutat hauria de donar-ne la potestat al comte, mentre que si fossin paries de la terra, se les partirien a meitats. Finalment, s'acordà que allò que tingués l'alcaid ho heretarien els seus fills. Quan l'alcaid lliurés els castells esmentats al comte, aquest li donaria les naus perquè l'alcaid pogués embarcar-hi els seus homes i passar a Mallorca. Tot plegat s'havia de dur a terme el mes d'agost següent. El document fou signat pel comte i per l'alcaid, en presència de Guillem Dalmau, Arnau Berenguer, Martí Humbert i el senescal Berenguer Bernat, i redactat per Miquel Salomó, capellà i jutge.²¹¹

Les condicions eren dures, ja que l'alcaid havia de lliurar un cinturó de castells que deixaven tota la ciutat envoltada, a més de cedir com a ostatges tant els seus fills com tots aquells homes que decidís el comte. Tanmateix, se l'incorporava al seguici del comte, ja que se l'emplaçava a participar en campanyes contra Tortosa i altres ciutats andalusines, de les quals podria guanyar castells i ciutats —que tindria sota potestat del comte— i tributs o paries, que es repartirien a meitats. De la mateixa manera, també se li reconeixia la possessió en propietat de Soses, dels seus molins de Lleida i «dels seus alous». Pròpiament, la convinença no diu res de la situació en què quedava Lleida, però se sobreentén que en seguiria sent alcaid. Sembla que deixava la porta oberta a rebre honors al comtat de Barcelona o a Girona si lliurava Lleida. Com que el trasllat a Mallorca es lligava al lliurament previ dels castells abans de l'agost, resulta difícil afirmar si es tractava d'un exili²¹² o d'una expedició al servei del comte,²¹³ afectada, per tant, per l'obligació de lliurar la potestat de tots els llocs, fossin castells o ciutats, al comte de Barcelona, així com la meitat dels tributs o paries rebuts. La veritat és que les fonts no permeten saber què va ocórrer exactament amb l'alcaid de Lleida després de la signatura de l'acord. Evident-

210. A voltes s'ha volgut identificar aquest castell amb Alfés, però dubtem de la identificació tenint en compte que tots els castells esmentats segueixen una línia que, començant per Xalamera fins a Montagut, encercla la ciutat de Lleida, i Alfés en queda fora.

211. Corpus, doc. núm. 4. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, XVI, Madrid, Imprenta Real Academia de la Historia, 1803-1852, p. 3-5; P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 172; José BALARI Y JOVANY, *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona, 1899, p. 689; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política del Reino de Navarra. Desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla*, I, Pamplona, Aranzadi, 1972, p. 313-314; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida de Alfonso el Batallador*, Saragossa, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja, 1971, p. 76; José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, a *Acti del 1º Congreso Storico Liguria-Catalogna. Ventimiglia-Bordighera-Albenga-Finale-Genova 14-19 ottobre 1969*, Bordighera, Istituto internazionale di studi liguri, 1974, p. 156; Michel ZIMMERMANN, *En els orígens de Catalunya. Geografia política i afirmació nacional*, «L'Avenç», 117 (1988), p. 35; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 39-40; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180.

212. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 39-40; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 46.

213. J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180.

ment, Lleida no fou lliurada ni presa, i tampoc no sabem si foren lliurats els castells. Alguns, però, apareixen uns anys abans en poder del comte de Barcelona, com Alcoletge, que és encomanat, juntament amb Corbins, a Arnau Berenguer d'Anglesola, el 5 de juny de 1118, o els castells de Castellldans i Gebut, encomanats el mateix dia a Guillem Dalmau de Cervera,²¹⁴ la qual cosa no és fàcil d'explicar: havien estat represos durant aquests dos anys pels almoràvits? No són els únics interrogants que planteja aquest acord: de fet, s'arribà a fer mai l'expedició a Mallorca? i, si es feu, en nom de qui?

L'allistament de l'alcaid de Lleida no fou l'únic moviment que el comte va fer aquells anys per reforçar la seva posició. Si ja comptava amb la tradicional aliança del comte d'Urgell, el 13 d'octubre de 1122, Ponç II, comte d'Empúries, s'afegia a l'aliança del barceloní tot jurant-li fidelitat.²¹⁵ Ramon Berenguer també aconseguia que Guillem IX el Trobador, duc d'Aquitània i comte de Poitiers, que havia estat al costat d'Alfons el Bataller en la presa de Calataiud, just abans de la batalla de Cutanda, es passés al seu bàndol.²¹⁶ D'aquesta manera, en 1123 s'havia format una gran aliança contrària al Bataller que aconseguiria frenar l'expansió aragonesa al preu d'aturar-se també la de Barcelona.²¹⁷ La situació acabà, per tant, en taules i tots dos monarques, pressionats pels prelats i els barons catalans i aragonesos i mercès a la mediació de Guillem IX, acceptaren respectar Lleida, és a dir, abandonar els projectes respectius de prendre-la.²¹⁸ En conseqüència, l'interès de Ramon Berenguer, quan la política occitana li ho permeti, es dirigirà cap al litoral andalusi i de nou les Balears,²¹⁹ de la mateixa manera que el Bataller desviarà la seva atenció més cap al sud, cap a la zona de València i més enllà i tot, com mostra la campanya que el durà fins a Granada i Còrdova.²²⁰

Mentrestant, arran del viatge a Itàlia de 1116, s'anava consolidant la restauració de la seu de Tarragona. Oleguer, que en 1116 havia acceptat ser escollit bisbe de Barcelona, el 23 de gener de 1118 va rebre de Ramon Berenguer la ciutat de Tarragona i la seva comarca perquè procedís a la repoblació i dos mesos més tard, el 22 de març, Gelasi II el designà arquebisbe de Tarragona. Tot i així, la repoblació encara tardà a dur-se a terme.²²¹ Va caldre esperar a 1129: l'arquebisbe Oleguer encarregà a un cavaller normand, Robert Bordet, senyor de Culley, ara Robodanges, que havia participat en les guerres d'Alfons el Bataller contra els sarraïns, especialment en la conquesta de Saragossa al costat de Rotró II de Perche i de Mortain, la missió de defensar la gent que s'establí a Tarragona dels atacs dels sarraïns de Tortosa i de les muntanyes de Prades. Aquest enèsim intent sí que fou coronat amb l'èxit i el camp de Tarragona fou lentament repoblat.²²²

214. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 850-853, doc. 502 i 503.

215. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 902-903, doc. 539: 1122, octubre 13. C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 46. Tradicionalment s'ha considerat que, per aquest jurament, el comte d'Empúries es comprometia a ajudar-lo a prendre Fraga i Lleida. Tanmateix, amb propietat, per aquest jurament de fidelitat solament es compromet a ajudar-lo. Segurament la confusió es deu al fet que aquest jurament s'ha conservat copiat amb tres altres documents, un dels quals una convenença entre els dos comtes en què el d'Empúries es compromet a ajudar-lo per a la presa de Fraga, Lleida i Tortosa, datada el 30 de gener de 1130; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, III, p. 1046-1048, doc. 628.

216. L'aliança amb el duc d'Aquitània cal entendre-la sobretot en clau occitana; vegeu P. BENITO i MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 40-44.

217. J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 47-51.

218. J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Vida*, p. 76-77 i n. 27; José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*, I, Saragossa, Anubar, 1982-1985, p. 104-105, doc. 90; S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 159-161; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 174-180.

219. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 165.

220. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 173-182; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 196-213; V. LAGARDÈRE, *Les almoràvides*, p. 98-114.

221. S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 158-159.

222. M. T. FERRER i MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 178; S. SOBREQUÉS i VIDAL, *Els grans comtes*, p. 167.

Fixat l'*statu quo* de Lleida, encaminada la repoblació tarragonina amb l'actiu arquebisbe Oleguer, quan els conflictes a Provença amb el comte de Tolosa deixin d'entretenir Ramon Berenguer III el Gran lluny dels assumptes peninsulars —és a dir, a partir de 1125, quan se signi la pau i el repartiment de Provença—, la seva atenció es fixarà en el mar. En 1128, Ramon Berenguer III va proposar al seu cosí Roger II, aleshores duc d'Apúlia i comte de Sicília i de Calàbria, una campanya conjunta a partir del juliol següent contra els sarraïns, a la qual el sicilià havia de col·laborar amb un estol de cinquanta naus. Les conquestes que es realitzessin es repartirien a meitats. Els historiadors catalans han suposat sempre que l'objectiu seria Tortosa, però, com apuntà Ferrer i Mallol, la historiografia sobre els normands fa pensar més en Mallorca, ja que les costes dels dominis de Roger II havien estat saquejades per pirates musulmans i el duc creia que calia fer una operació contra els nius de pirates, especialment les Balears, des d'on els almoràvits convertien la Mediterrània occidental en insegura. Era el context perfecte perquè Roger II fos receptiu a la proposta del comte de Barcelona. L'expedició, però, no es va dur a terme. Segurament, la complicada successió en el ducat d'Apúlia l'entretingué i l'apartà de tots els altres projectes.²²³ Els normands, tanmateix, no oblidaren les Balears: en 1157 una flota siciliana saquejà Eivissa i durant el regnat de Guillem II, en què Sicília orientà la seva política vers la Mediterrània, es proposaren i es planificaren diverses campanyes contra l'arxipèlag, tot i que cap no reeixí.²²⁴

A Aragó, però, l'actiu Alfons el Bataller no frenava la seva política expansiva. En 1129 dirigia una expedició contra València, a la qual assetjà.²²⁵ Tres anys més tard, a finals de 1132, segurament aprofitant la mort de Ramon Berenguer III en 1131, planificà una ambiciosa campanya els objectius de la qual eren Mequinensa, Fraga i Tortosa, és a dir, obtenir per a Aragó una sortida al mar.²²⁶ En 1133 va tenir lloc un primer setge a Fraga —del qual s'hagué de retirar— i la presa i saqueig de Mequinensa sense concessions. Reprès el setge de Fraga, l'enfrontament definitiu entre els aragonesos, per un costat, i els fragatins i la host almoràvit vinguda de València sota el comandament del seu governador Abu-Bakr Yahya ibn Alí ibn Ghàniya, per l'altre, va tenir lloc el 17 de juliol de 1134, amb el resultat d'una greu derrota aragonesa i la mort del rei el 7 de setembre de 1134 a Polinyino (Poleñino).²²⁷ El projecte d'expansió aragonesa fins a la Mediterrània quedava aturat i el nou rei Ramir es veia obligat a signar amb Ibn Ghàniya una treva que havia de durar fins al setembre de 1136.²²⁸

La mort de Ramon Berenguer el Gran en 1131 i la d'Alfons el Bataller en 1134 tancaven una època i n'obrien una de nova, segurament impensable aquells anys, que acabaria amb la unió del regne d'Aragó i el comtat de Barcelona i amb la presa pel comte de Barcelona de les ciutats de Fraga, Lleida i Tortosa.

8. LES CONQUESTES DE TORTOSA, LLEIDA I FRAGA

La mort, entre 1126 i 1134, de tota una generació de monarques ibèrics suposà un important capgirament de les relacions de forces a la península Ibèrica. El jove Ramon Berenguer IV, que en 1131 succeïa el seu pare, va saber aprofitar l'ocasió propiciada per la mort sense hereus directes d'Alfons el

223. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 177-178; S. SOBREQUÉS I VIDAL, *Els grans comtes*, p. 166-167. Vegeu l'acord a M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I/1, Corpus, doc. núm. 44.

224. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 178-179.

225. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 181-182; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 230-233.

226. R. MIRAVAL, *Atacs franco-catalans*, p. 43-44; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 358-388; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 55-58, que inclou Lleida entre els objectius de la campanya.

227. V. LAGARDÈRE, *Les almoràvides*, p. 149-151; J. Á. LEMA PUEYO, *Alfonso I*, p. 358-388.

228. V. LAGARDÈRE, *Les almoràvides*, p. 151.

Bataller en 1134 i, sobretot, pel seu problemàtic testament.²²⁹ Pel seu casament amb Peronella, la filla de Ramir II d'Aragó, el comte de Barcelona passava a ser senyor d'Aragó, primer com a príncep, títol que va ostentar Ramon Berenguer IV des del matrimoni, i després com a rei, ja amb el seu fill Alfons el Cast. El conflicte per la tutela o conquesta del que restava de les valls de l'Ebre i del Segre en mans andalusines es resolía tot sol, ja que cap altre príncep cristià no podia pretendre-les. Tanmateix, la mort del Bataller ja havia aclarit la situació, com mostra el fet que, en agraïment a la col·laboració en l'establiment de treves entre Alfons Jordà de Tolosa i Ramon Berenguer IV el 18 de setembre de 1134, l'any 1136 —abans que es pactés el matrimoni del comte amb la infanta Peronella— el comte cedís en feu a Guillem VI de Montpeller i als seus descendents la ciutat de Tortosa, quan la prenguessin.²³⁰ No era el primer cop que el comte de Barcelona disposava de Tortosa com si la conquesta fos segura i immediata, ja que en 1098 el seu pare havia encomanat a Artau II, comte de Pallars Sobirà, la suda i la ciutat de Tortosa, juntament amb altres forteses,²³¹ però aquests lliuraments indicaven intencions i drets, ni que fossin en forma de desitjos futurs.

De fet, la desintegració dels almoràvits, pressionats des del sud pels almohades i amb resultats desiguals en els seus enfrontaments amb els cristians del nord, avançava imparable. Alfons el Bataller els havia pres la part central de la vall de l'Ebre i havia penetrat amb la seva host fins a València, Granada i Còrdova, tot i que després el vengeren i el frenaren a Fraga; de menys abast, però d'una manera significativa, l'alcaid de Lleida es posava al servei del comte de Barcelona en 1120. Més a l'oest, Alfons VII l'Emperador, tan bon punt s'havia consolidat al tron, duia a terme en 1133 una llarga algarra de saqueig que penetrava ben endins de l'Àndalus; Alfons, a més, hi anava acompanyat d'Abu-Jàfar Àhmad Sayfad-Dawla, conegut en les fonts cristianes com a Zafadola, descendent dels hùdides que havien governat Saragossa i que sota la pressió almoràvit s'havien refugiat en el minúscul emirat de Rueda de Xalón (Rueda de Jalón), al qual Zafadola havia renunciat per a incorporar-se a la cort de l'Emperador; la raó per dur amb la seva host aquest cabdill andalusí només podia ser provocar la zitzània entre andalusins i almoràvits. I aquesta només fou la primera de les expedicions que Alfons VII duria a terme durant els anys 1130 i 1140, que li permetrien aconseguir el vassallatge de Còrdova o prendre Calatrava, Úbeda i Baeza.²³²

La balança semblava que a poc a poc tornava a inclinar-se cap al bàndol cristià, i Ramon Berenguer IV tornava a cobrar tributs d'alguns llocs de l'Àndalus a canvi de pau, tal com consta en la convinença signada el 24 de juliol de 1135 amb Deodat. En aquesta convinença, el comte li lliurava la desena part de les paries d'Espanya, amb la condició que anés a cobrar-les, i a més li prometia que li donaria fins a cinquanta cavalleries a la part de València a mesura que hi conquerís terres; al seu torn, Deodat es comprometia, quan hagués rebut les cinquanta cavalleries, a fer-se home del comte contra tothom, excepte contra el comte de Cardona. Per tot plegat, Deodat va pagar al comte 200 morabatins d'or.²³³

229. N. JASPERT, *El testament d'Alfons I*, en aquest mateix volum.

230. M. T. FERRER I MALLOL i M. RIU i RIU, *Tractats i negociacions*, I/1, Corpus, doc. núm. 46; P. BENITO i MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 45-46.

231. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, p. 580-581, doc. 296: 1098, gener 21.

232. FRANCISCO GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra. La experiencia castellano-leonesa frente al Islam (siglos XI-XIII)*, Sevilla, Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 2002, p. 85-92.

233. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, III, p. 1155-1157, doc. 696: 1135, juliol 24; CODOIN, 4, p. 47-48, doc. 20, datat en 1136; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 182 i 216, doc. 216, datat en 1136. Ubieto creia errònia la data donada per Bofarull i proposava datar-lo, només per motius de contingut, en 1149/1150, ja que aleshores li encaixava amb la treva amb Ibn Mardanix. Si bé és cert que sorprèn que en 1135, quan encara el domini almoràvit era fort a València, es parlés de futures conquestes i de tributs, cal tenir present que els tributs podien ser de senyors locals. En aquest sentit, cal recordar que, malgrat l'auge almoràvit, Ramon Berenguer III també havia cobrat tributs d'alguns senyors andalusins, com

De nou es començaven a formar protectorats, però aquesta vegada, a més, aquests espais d'actuació preferent de cada príncep duïen annexa d'una manera més clara i real la idea que podien esdevenir espais de conquesta. Cal tenir present que mentre que Aragó havia crescut territorialment durant el regnat del Bataller i Lleó durant el d'Alfons VI, el comtat de Barcelona pràcticament no havia modificat les seves fronteres —si descomptem, evidentment, els èxits territorials de la política barcelonina a Occitània—. Ramon Berenguer IV, però, va canviar aquesta dinàmica, no tan sols sense renunciar a la política occitana, sinó implicant Occitània en els seus projectes, com mostra l'esmentada cessió de Tortosa al montpellerí.

En aquest context, cal tenir en compte l'aproximació dels comtes de Barcelona a Gènova, una de les potències marítimes que podia proporcionar als barcelonins les naus necessàries per a la conquesta de les ciutats litorals de l'Àndalus. Si el tractat signat entre Gènova i Ramon Berenguer III en 1127 tenia un marcat caràcter comercial, amb un èmfasi especial en les naus que havien de passar pels territoris del comte camí de l'Àndalus —i les terres del comte aleshores anaven de Niça al cap de Tortosa, i per tant passar-hi resultava inevitable—,²³⁴ les negociacions en temps de Ramon Berenguer IV s'encaaminen directament a la col·laboració mútua per a la conquesta, que interessava vivament les dues parts, fins al punt que l'enfrontament entre Berenguer Ramon I de Provença, germà del comte de Barcelona, amb els genovesos, que causà la seva mort en 1144, no impedí l'acostament catalanogenovès, que s'acabaria concretant en la presa de Tortosa.

A mesura que la revolta almohade a l'Atlas s'estenia, el control almoràvit sobre l'Àndalus es va anar esvanint, fet que va donar naixement a un nou període, relativament breu, de fragmentació política. El primer a trencar amb els almoràvits fou Ibn Qassí, que en 1144 s'alçà a Mértola; el seguiren altres llocs, com Còrdova, que expulsà el governador almoràvit i proclamà senyor el cadí Ibn Hamdín, que arribà a intitular-se emir, essent reconegut per altres cabdills locals que començaven a desempallegar-se del govern almoràvit. El protegit d'Alfons VII, l'húvida Zafadola, també va intentar aprofitar el moment per a capitanejar un partit antialmoràvit i arribà a governar durant uns dies Còrdova, per refugiar-se després al Xarq al-Àndalus, on alguns senyors el seguiren reconeixent fins a la seva mort l'any 1146. De fet, Alfons VII s'immiscí plenament en les baralles andalusines, inicialment amb Zafadola, després directament, i arribà a aconseguir el vassallatge de Còrdova en 1146 o la conquesta de Calatrava el gener de 1147. Almeria, com tants altres llocs, no escapà a aquesta dinàmica i la població local va acabar expulsant-ne la guarnició almoràvit i designant com a sobirà Ibn ar-Ramimí. La ciutat, que havia florit en època califal, s'havia convertit en un dels focus de la pirateria almoràvit que interferia en el comerç de les ciutats italianes i això la va enemistar amb Gènova, que en 1146 hi dirigí un primer atac amb el seu estol, capitanejat per Caffaro i Oberto di Torre. Després d'un breu setge, els genovesos s'adonaren que no podien prendre-la sense disposar d'una host terrestre que els auxiliés, per la qual cosa proposaren el projecte a Alfons VII, que aleshores estava assetjant Còrdova i es presentava com un dels més actius governants cristians de la Península. Tot i que Almeria segurament no entrava entre les prioritats de l'Emperador, no podia deixar passar l'oportunitat d'intervenir en unes operacions mili-

mostra que inclogué en els seus testaments, com els seus avantpassats, l'«honor» de les marques i les Espanyes dins dels béns del comtat de Barcelona (I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, II, doc. 537, 1122 març 7, i 3, doc. 631: 1130 juliol 8; també a l'adveració: I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, I, doc. 633: 1130, agost 19). Consta, en aquest sentit, que, per tal d'evitar la intervenció simultània del comte de Barcelona i el rei d'Aragó a Lleida, els almoràvits haurien pagat 12.000 dinars anuals al comte català a canvi de pau. Vegeu Ambrosio HUICI MIRANDA, *Los Banu Hud de Zaragoza, Alfonso I el Batallador y los almorávides (Nuevas aportaciones)*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 7 (1962), p. 36-37; C. STALLS, *Possessing the Land*, p. 45-46.

234. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 172-176.

tars que li aportarien el domini directe sobre una ciutat prou important com Almeria. L'expedició va tenir lloc en 1147: a l'agost era assetjada la ciutat, que queia a l'octubre en mans cristianes.²³⁵

Fou, doncs, en relació amb l'expedició d'Almeria, en la qual també havia de participar Ramon Berenguer, que hi estava obligat pel vassallatge prestat per Saragossa al rei lleonès, que es gestà l'acord per a la conquesta de Tortosa.²³⁶ Aquesta vinculació explica que el pacte per a la presa de Tortosa, fixada per a quan l'estol genovès i la host comtal tornessin de l'expedició de l'Emperador, també inclogués un atac contra les Balears després que s'hagués pres Tortosa,²³⁷ i preveïés, a més, la possibilitat d'altres conquestes.²³⁸ Igual que Almeria, les Balears eren —de fet, seguien sent— un focus important de la pirateria a la Mediterrània occidental, que interferia en l'activitat comercial genovesa; per tant, no és estrany que es preveïés emular l'expedició de 1114-1115. La part genovesa de l'acord també esmentava el litoral situat entre l'Ebre i Almeria com a marc de possibles accions complementàries, si es presentava una oportunitat i si el comte de Barcelona hi consentia. Totes les conquestes, tant la de Tortosa com les espontànies, es repartirien a raó de dos terços per al comte barceloní i un terç per al Comú genovès, fins i tot si les conquestes no previstes les duia a terme l'estol genovès sol, sense la host barcelonina. La part barcelonina de l'acord, en canvi, posposava la darrera decisió sobre aquest aspecte al moment en què es trobaven al setge d'Almeria, ja que l'assumpte no sols afectava el comte i Gènova, sinó també Alfons VII i, per tant, calia negociar-ho. El que destaca de l'acord amb Gènova és que el comte de Barcelona es reservava un dret sobre els territoris entre Tortosa i Almeria i se n'atribuïa *de facto* la futura conquesta.²³⁹ Del dret al control del comerç reclamat per Ramon Berenguer III en 1127 s'havia passat al dret a participar en futures conquestes del seu fill en 1146. En un moment en què la desintegració de l'estat almoràvit era un fet inexorable,²⁴⁰ esdevenia important prendre posicions sobre àrees d'influència i protectorat i sembla que la iniciativa sorgí de la cort barcelonina.²⁴¹

Acabada la campanya d'Almeria, els genovesos s'implicaren en la campanya de Tortosa. De la mateixa manera que el papa Eugeni III havia convertit l'expedició a Almeria en croada, també ho féu amb

235. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 101-102; F. GARCÍA FITZ, *La Reconquista*, p. 201-205.

236. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 181.

237. Ramon Berenguer estava molt convençut de l'expedició a les Balears, com mostra el fet que el 3 d'agost de 1146, a més de donar al senescal Guillem Ramon la senyoria de Tortosa i la seva suda, amb tots els seus termes, així com un terç de les rendes que produïssin, també li lliurà el castell de Peníscola, la ciutat de Mallorca i Menorca i Eivissa, tots quatre amb les seves terres i en les mateixes condicions que Tortosa; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, III, p. 1379-1380, doc. 852; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 217, doc. 10. Tot el que el comte lliurava al seu dàpifer estava encara en mans andalusines; per tant, calia prendre-ho. Encara que aquesta mena de donacions eren habituals, indiquen clarament que la intenció de Ramon Berenguer era dur a terme la doble expedició a Tortosa i després a les Balears, amb la idea de prendre-les totes. La inclusió del castell de Peníscola, a prop de Tortosa, però que no devia formar part del seu territori, perquè se l'anomena a part, sembla indicar que la intenció inicial devia ser prosseguir les conquestes per les regions properes.

238. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 181-185.

239. És interessant aquesta puntualització, perquè demostra que el comte de Barcelona pretenia tenir un dret preeminent sobre aquest espai, independent de la participació activa en la seva conquesta, que *a priori* seria l'únic dret que es podria esgrimir sobre uns territoris independents. Qualsevol conquesta genovesa en aquest litoral implicava una expansió dels dominis del comte de Barcelona. Aquesta mateixa distinció entre dret de conquesta i dret de possessió la trobarem en el Tractat de Tudilén signat uns anys més tard amb Castella, en què, quan s'estableix el grau de dependència feudal respecte de l'Emperador de les futures conquestes, la participació dels castellanolleonesos en la conquesta efectiva és significatiu per a establir el tipus de jurament que caldrà prestar pels nous territoris al monarca castellanolleonès: si no hi participava, la subjecció era menor, i si hi participava, major; l'Emperador també pretenia tenir un dret preeminent sobre totes les conquestes futures del comte de Barcelona i príncep d'Aragó; cf. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

240. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 189-201.

241. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 183-185.

la de Tortosa. Això facilità la participació de croats anglesos, normands i flamencs que ja havien estat en la presa de Lisboa —Alfons I de Portugal també aprofitava la desintegració almoràvit per a expandir-se territorialment—. També els ordes militars, ben implantats als dominis de Ramon Berenguer des de la solució pactada al testament del Bataller, hi participaren amb importants contingents. Finalment, les relacions amb Occitània permeteren la implicació de Montpeller i Narbona, amb els seus senyors, Guillem VI de Montpeller i Ermengarda de Narbona.²⁴² El 29 de juny de 1148, l'exèrcit i l'estol sortiren de Barcelona per encetar un llarg setge i bloqueig marítim i fluvial de la ciutat. Tortosa es retia el 30 de desembre de 1148.²⁴³ L'expedició segurament fou més dura d'allò esperat i la projectada expedició a Mallorca no s'arribà a fer, com tampoc no s'havien produït conquestes espontànies al litoral entre Almeria i Tortosa.²⁴⁴ L'any següent, i en estreta col·laboració amb el comte d'Urgell Ermengol VI, Ramon Berenguer assetjava Lleida i Fraga, que després de cinc mesos de setge es lliuraven el 24 d'octubre de 1149.²⁴⁵

Totes tres ciutats capitularen després d'un llarg setge i, per tant, s'ha suposat que se signaren acords de capitulació entre els assetjants i els assetjats. Tanmateix, no s'ha conservat cap d'aquests acords, si és que mai es posaren per escrit. Amb tot, en el cas de Tortosa, sí que es conserva el que es coneix com la carta de seguretat que el comte de Barcelona atorgà als sarraïns d'aquella ciutat.²⁴⁶ En aquest document es recull l'estatut jurídic bàsic pel qual s'havia de regir la comunitat musulmana de Tortosa després de la conquesta cristiana. Com deixa clar la introducció, les disposicions naixien de la negociació menada entre Ramon Berenguer, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, «cum alguaçiris et alfachis et alchavis et cum alios homines de Tortoxa», és a dir, amb els *wuzarà* o agutzils —encarregats de l'ordre—, els

242. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 198-200.

243. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 42-72; Josep SERRANO DAURA, *La Carta de Seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148*, a SERRANO DAURA, Josep (ed.), *Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148-1149). Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850^e aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000, p. 109-115; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 181-200.

244. Per la donació al senescal Guillem Ramon del castell de Peníscola, juntament amb Tortosa i les Balears, en 1146 (vegeu *supra* n. 237), així com per la donació pocs dies després de la capitulació, el 8 de gener de 1149, dels castells d'Amposta i Orpesa als hospitalers —el segon encara en mans andalusines— (Joseph DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem 1100-1310*, I, París, E. Leroux, 1894-1906, p. 142; cf. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 189, n. 51), es pot deduir que la idea inicial del comte Ramon Berenguer era la de prosseguir la campanya tortosina prenent els castells propers més importants; tanmateix, la duresa de la presa de Tortosa degué fer desistir tots els combatents implicats a allargar la campanya. A més, ràpidament el projecte de la conquesta de Lleida i de Fraga degué ocupar l'atenció d'aquells implicats en la campanya tortosina.

245. J. LLADONOSA PUJOL, *La conquesta de Lleida*, especialment p. 28-37; Josep LLADONOSA PUJOL, *Lérida medieval*, I, *Siglos XII-XIII*, Lleida, Dilagro, 1974, p. 13-18; Xavier ERITJA, *De l'almúnia a la turrís: organització de l'espai a la regió de Lleida (segles XI-XIII)*, Lleida, Universitat de Lleida, 1998; Xavier ERITJA, *L'estructuració feudal d'un nou territori al segle XII: l'exemple de Lleida*, a Miquel BARCELÓ *et al.* (ed.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2003.

246. J. SERRANO DAURA, *La Carta de Seguretat*, p. 105. El document presenta certes anomalies: en primer lloc, no és signat pels seus protagonistes, sinó pel rei Alfons el Cast i per Berenguer d'Avinyó, mestre del Temple «in Provincie et partibus Yspanie», personatges que solament van poder coincidir entre 1181 i 1183 —període que no encaixa ni amb la capitulació ni amb cap dels trasllats documentats, tot i que Serrano situa entre 1181 i 1182 una confirmació de la carta: cf. Josep SERRANO DAURA, *La coexistència de les comunitats cristiana, jueva i sarraïna a Tortosa a la baixa edat mitjana*, «Revista de Dret Històric Català», 6 (2006), p. 182—; a més, és redactat en tercera persona, en lloc de la primera persona habitual en els acords. És probable que es tracti d'una memòria de la negociació de la capitulació, sancionada posteriorment —potser en 1181-1183, moment en què se li haurien afegit les signatures del mestre del Temple i del Cast— com a base de l'ordenament jurídic de la comunitat islàmica de Tortosa, raó per la qual se n'haurien fet trasllats posteriors —un en 1198 i dos en 1248, com a mínim—, dels quals solament conservem el fet l'1 d'agost de 1248; cf. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 68-70.

fuqahà o alfaquí —juristes— i els *quwwad* o alcaids —governadors— o *qudà* o cadis —jutges—. ²⁴⁷ En virtut d'aquestes negociacions i tal com els negociadors tortosins havien demanat, el comte els atorga els *firmamentos* —els acords signats— que Alfons I el Bataller havia concedit als moros de Saragossa en 1118²⁴⁸ i els *fueros* o furs que seguidament es transcriuen, d'aplicació tant als qui eren naturals de Tortosa com als *extraneos*, és a dir, els almoràvits que s'hi havien instal·lat. ²⁴⁹ En contrapartida a les concessions, els sarraïns es comprometien a ser fidels al comte i juraren, per Déu i la seva llei, que respectarien allò acordat, així com el comte i els rics homes que l'acompanyaven també ho juraren. ²⁵⁰

De cara a la instal·lació del nou poder, es donava un any als sarraïns que es volguessin quedar per establir-se fora muralles, on també s'hauria de traslladar la seva mesquita major. Fiscalment, tant els sarraïns tortosins com els de les seves viles —ja que l'acord s'aplicava també al territori tortosí— seguirien sotmesos a la seva llei, és a dir, a una fiscalitat islàmica, però el delme, és a dir, el *zakat* o *sadaqa*, l'almoïna alcorànica, el passava a cobrar el comte Ramon Berenguer —a més, se'ls eximia de tota sofrà o prestació personal a favor de la senyoria—. ²⁵¹ Judicialment, també se'ls reconeixia el dret a ser jutjats per la seva llei, és a dir, la sunna, i que els apliquessin justícia els seus jutges i els seus oficials. També políticament es governarien internament segons els seus costums o usatges i pels seus agutzils i oficials propis, que ells mateixos havien de triar. Se'ls autoritzava a partir amb llibertat i seguretat, tant per terra com per mar, després de vendre les seves propietats, acompanyats de les seves famílies i amb els seus béns; a la inversa, es permetia a tots els tortosins que havien marxat pel setge a tornar en quatre mesos, tot respectant-los les propietats tal com les tenien abans. Se'ls reconeixia plena capacitat de posseir i disposar dels seus béns, sense cap obligació a pagar drets per aquests conceptes. Se'ls protegia amb tot de mesures de caure en dependència de senyors cristians, de manera que aquests els poguessin demanar serveis o drets. També se'ls protegia d'abusos dels nous veïns cristians, com ara que cap cristià els obligués a acollir-lo a casa seva o al seu hort —proclamant, per tant, la inviolabilitat de les seves

247. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 70-71. Virgili interpreta que els *alchavis* són els *qudà* o cadis, els jutges; tanmateix, també podrien ser els alcaids o caps de la guarnició militar (Virgili ja adverteix, p. 71, que l'alcaid i el cadí es confonen fàcilment en les fonts llatines). En tots dos casos, estranya que dos càrrecs tan importants siguin esmentats en darrer lloc. Més avall, en el dispositiu, en què s'aferma l'alcaid/cadí en la seva honor i la seva justícia i el seu fill en la seva honor i *mandamentum* —que aquí parli de l'alcaid/cadí i el seu fill explicaria que abans s'hi refereixi en plural—, sí que l'alcaid/cadí i el seu fill són esmentats en primer lloc, abans dels agutzils, els alfaquí i els *maiores*, als quals se'ls tindrà en els seus furs —*maiores* seria una traducció poc precisa, com indica encertadament Virgili, de *xuyukh* o xeix, «vells», amb referència al «consell de vells» de la comunitat, de gran pes en totes les capitulacions, p. 70, n. 67—. Potser el fet que en l'encapçalament apareguin en darrer lloc és un signe del paper principal que haurien jugat les autoritats locals en la negociació de la capitulació, enfront dels càrrecs d'elecció «estatal» i, per tant, més «almoràvits».

248. Aquesta carta de seguretat s'inspirava, al seu torn, en la que el mateix monarca havia concedit als musulmans de Tudela. Ramon Berenguer IV coneixia tots dos documents i s'hi inspirà per a la redacció del tortosí; cf. J. SERRANO DAURA, *La Carta de Seguretat*, p. 105-109.

249. Serrano creu que es refereix a forans que en el futur s'instal·lessin a la ciutat. Això no obstant, el document s'hi refereix en present, «ibi sunt», per la qual cosa han de ser estrangers que ja hi són, és a dir, les guarnicions almoràvits instal·lades a les principals ciutats andalusines; cf. J. SERRANO DAURA, *La coexistència*, p. 177.

250. Corpus, doc. núm. 21. J. SERRANO DAURA, *La Carta de Seguretat*, p. 115-124; A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 68-72; J. SERRANO DAURA, *La coexistència*, p. 175-178.

251. Aquestes exempcions reduïen la pressió fiscal sobre els musulmans tortosins exclusivament a la fiscalitat religiosa alcorànica, situació que devia ser gairebé excepcional fins i tot als països islàmics, on a la fiscalitat religiosa s'havien afegit, des d'antic, taxes, drets i càrregues no alcoràniques; de fet, l'elevada fiscalitat de les taifes, contrària a les normes religioses, es trobava entre les crítiques més habituals als seus dirigents i explicaria l'èxit inicial dels almoràvits, que reclamaven un retorn a l'islam original, també en la seva fiscalitat. Des d'aquesta perspectiva, Ramon Berenguer esdevenia un governant «islàmic» modèlic; una altra cosa seria la pràctica. Cf. A. VIRGILI COLET, 'Ad detrimentum', p. 103-130; J. SERRANO DAURA, *La Carta de Seguretat*, p. 140-146; J. SERRANO DAURA, *La coexistència*, p. 179-182.

cases i horts—, o que se'ls obligués a lluitar contra altres musulmans, o encara que, si els almoràvits atacaven la regió, no se'ls fes pagar pel mal que aquests causessin. Se'ls donava llibertat per pasturar a les terres del comte, amb l'única obligació de pagar la *sadaga*, és a dir, la *sadaqa*, l'almoïna alcorànica,²⁵² així com llibertat de moviments dintre i fora de la ciutat o llibertat per a anar en vaixell. També se'ls reconeixia llibertat per a comerciar i per a mantenir els seus alfòndecs. En relació amb les portes de la ciutat, els sarraïns hi podrien tenir un porter sarraí que controlaria que els porters cristians no impedissin als sarraïns passar armats. Se'ls permetia conservar els captius, que no perdrien si abans no eren compensats econòmicament, fins i tot si el captiu es convertia al cristianisme. Es regulava la relació amb la comunitat jueva tortosina —a la qual l'any següent el comte concediria la seva pròpia carta de seguretat—. ²⁵³ Ara bé, cloent l'acord s'establí que els homes del comte —*i. e.* la seva guarnició— s'estarien a la suda.

La carta de seguretat inclou qüestions circumstancials i amb data de caducitat —com el trasllat obligatori als ravals extramurs o la possibilitat de retornar a la ciutat durant els propers quatre mesos—, vinculades a la capitulació i la pacificació, però també normes que podien tenir una llarga durada i que foren la base per a la constitució de l'aljama de Tortosa.²⁵⁴ Tanmateix, malgrat les seguretats ofertes per la carta, la convivència i la coexistència de diverses comunitats religioses no fou, ni de bon tros, fàcil, i les condicions inicials foren modificades i transformades i, sovint, retallades amb el pas del temps.²⁵⁵ Cal tenir present que la carta de 1148 era especialment generosa en alguns aspectes, com ara el règim de llibertat donat als musulmans tortosins, no sols en relació amb la subjecció personal que patien molts cristians de la Catalunya Vella, sinó fins i tot en comparació amb el nou règim vassallàtic que s'establiria a les comunitats cristianes de la Catalunya Nova.²⁵⁶

Preses Lleida, Fraga i Tortosa, solament restava una bossa de resistència: els sarraïns de les muntanyes de Prades, que servaren la seva independència fins que en 1153 la host de Ramon Berenguer IV s'emparà de Miravet i Siurana.²⁵⁷

9. LES RELACIONS AMB EL REI LLOP

Arran de l'expedició d'Almeria s'havia plantejat per primer cop el tema d'una delimitació de les futures conquestes. Amb Tortosa i Lleida, no hi hagué problema, perquè l'únic que es podia oposar al comte de Barcelona era el rei d'Aragó i, des de 1137, Ramon Berenguer exercia de rei d'Aragó, encara

252. Sobre el *zakat* o la *sadaqa* a la Corona d'Aragó, vegeu Josep TORRÓ, Concepción VILLANUEVA MORTE i Carles VELA AULESA, *Azaque i Delme 3*, a *Glossari crític de fiscalitat medieval*, <<http://www.1minut.info/glosariofiscalidad.org/wp/?lang=ca>> (consulta: 17 novembre 2015).

253. Ramon MIRAVALL DOLÇ, *La comunitat jueva de Tortosa i la seva Carta de Seguretat*, a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149). Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850^e aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000, p. 85-104; Ramon MIRAVALL DOLÇ, *El call jueu de Tortosa, l'any 1149*, Barcelona, R. Dalmau, 1998.

254. Sobre l'aljama sarraïna de Tortosa, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, *L'aljama islàmica de Tortosa a la baixa edat mitjana*, «Recerca», 7 (2003), p. 179-230.

255. J. SERRANO DAURA, *La coexistència*; Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la corona catalanoaragonesa en el segle XIV: segregació i discriminació*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1987.

256. J. SERRANO DAURA, *La coexistència*, p. 177.

257. F. SABATÉ CURULL, *L'expansió territorial*, p. 88. És possible que calgui posar en relació amb aquesta campanya les lletres executòries emeses pel papa Eugeni III el 22 de juny de [1152], en què exhortava tots els fidels a allistar-se a la croada que Ramon Berenguer IV havia d'emprendre en contra dels infidels. Cf. FRANCISCO MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón. Sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1948, p. 26-27, doc. 18; CODOIN, 4, p. 514-515.

que no se'n titulés. Però més enllà de la vall de l'Ebre la situació no era tan clara i calia tenir en compte l'opinió d'Alfons VII de Lleó, molt implicat des del 1133 en els assumptes andalusins, especialment en la zona central, però no exclusivament, com mostrava el fet que s'hagués apuntat al projecte genovès contra Almeria, una zona per la qual fins aleshores no s'havia interessat. Durant el setge d'Almeria és probable que el tema de les àrees d'influència aparegués sobre la taula i, com apunta Ferrer i Mallol, que s'acordés que la frontera entre aquestes àrees passés per Dénia.²⁵⁸

La situació en la zona del Xarq al-Àndalus, però, fou especialment caòtica durant aquest període. La principal ciutat en època almoràvit era València, però aquesta també es revoltà en 1145 i oferí el poder al cadí de la capital, Abu-Abd-al-Màlik Marwan ibn Abd-al-Aziz. Després de derrotar els almoràvits que s'havien fet forts a Xàtiva, Ibn Abd-al-Aziz aconseguí estendre el seu poder cap al sud, fins a Alacant, però l'exèrcit s'alçà en contra seu i acabà fugint. Aleshores fou escollit com a cap Ibn Iyad, que aconseguí reunir sota el seu poder també Múrcia. En aquesta província també havia esclatat una revolta antialmoràvit en 1145 i s'hi succeïren aquell mateix any diversos governants fins que a l'octubre entrà a la capital i es féu amb el poder Ibn Iyad. El Xarq al-Àndalus quedava unificat sota el govern d'aquest militar de prestigi. Tanmateix, en morir a l'agost de 1147, Múrcia va reconèixer de nou az-Zaghri, que ja l'havia dirigida breument en 1145, mentre que a València s'imposà Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix, més conegut com a rei Llop. Ibn Mardanix havia nascut a Peníscola en 1124/1125 dins d'una família muladí segurament de conversió relativament recent, que havia servit a la Frontera Superior fins que Alfons el Bataller l'ocupà i es traslladaren al Xarq al-Àndalus. Consolidat el govern a València, no sols acabaria fent-se poc després amb Múrcia, sinó que la convertiria en la seva capital. A diferència dels meteòrics governs dels seus antecessors, Ibn Mardanix es va mantenir en el poder fins a la seva mort el 27 de març de 1172, en uns dominis que s'estenien des de la Tortosa que Ramon Berenguer ocupà en 1148 fins a Almeria, presa per Alfons VII en 1147, mentre que per l'interior controlava fins a les muntanyes de Conca i la serra de Segura. Tot el Xarq al-Àndalus era a les seves mans i el va mantenir oposant-se als almohades que entre 1145 i 1158 s'havien fet amb tota la resta de l'Àndalus, eliminant els almoràvits i els segons regnes de taifes, incloent Almeria, que prenien als castellanollesos en 1157.²⁵⁹

Tenallat entre castellanollesos al sud i catalanoaragonesos al nord i pressionat pel discurs maximalista dels almohades a l'est, Ibn Mardanix optà per la col·laboració amb els cristians com a mitjà per a garantir la seva teòrica autonomia —ja que Ibn Mardanix no va prendre títol sobirà, sinó que reconeixia expressament la sobirania teòrica del califa abbàssida de Bagdad, el nom del qual usà en l'encunyació de moneda i féu pronunciar en els sermons dels divendres—. ²⁶⁰ És probable que el primer senyor cristià a qui s'acostés fos el comte de Barcelona. En la caòtica situació del Xarq al-Àndalus l'any 1146, un document aragonès del 22 d'abril esmenta que el comte Ramon Berenguer IV anà i tornà de València aquell mateix any, expedició que Ubieto considera que era per a donar suport a Ibn Iyad, que aleshores regia València, en contra del senyor de Múrcia, que aleshores era secundat per Alfons VII.²⁶¹ Tanmateix, a més que és probable que aleshores Ibn Iyad ja dominés ambdós territoris, el fet és que la

258. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

259. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 196-198; P. GUICHARD, *Al-Andalus*, p. 173-178 i 217-220.

260. P. GUICHARD, *Al-Andalus*, p. 175-176. El regnat del rei Llop presenta l'inconvenient que la majoria de coses que en sabem foren escrites des de les línies almohades i, per tant, en presenten una visió negativa tendent a construir una llegenda negra de mal governant, despòtic i cruel; tot i que potser ho va ser en alguns moments, sobretot cap al final del seu regnat, també és cert que durant la vintena llarga d'anys que va regnar la regió de Múrcia i València va conèixer una etapa de relativa prosperitat econòmica i cultural malgrat que les dificultats finals del seu regnat l'obscurissin.

261. ANTONIO UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, Saragossa, Anubar, 1981 (Historia de Aragón, 1), p. 222.

notícia per ella mateixa no permet saber si l'expedició, si realment va tenir lloc, era per a donar suport a Ibn Iyad o per a combatre'l.

El fet innegable, però, és que Ramon Berenguer tenia interessos a la regió i que la considerava la seva zona d'expansió, com quedaria plasmat poc després, en setembre de 1146, en l'acord amb Gènova ja comentat. Ara bé, aquest desig es concretava en un suport armat en forma de milícies al servei del rei Llop o en el pagament de tribut per part d'aquest al comte barceloní? O simplement era una aspiració del comte? El fet és que, de cara a la conquesta de Tortosa, programada per a després de la presa d'Almeria, al comte li interessava tenir bones relacions amb l'únic veí que podia ajudar Tortosa; per tant, és versemblant pensar que aleshores negociés amb Ibn Iyad o potser ja amb Ibn Mardanix la neutralitat —volguda o forçada— del regne de Múrcia-València en la campanya tortosina. El que sí que és cert és que el rei Llop, just després que el 30 de desembre de 1148 Tortosa caigués en mans cristianes, signà en 1149 sengles tractats de pau amb Pisa,²⁶² amb Gènova²⁶³ i potser també, en data indeterminada, amb Ramon Berenguer IV. Els acords de pau amb les repúbliques italianes se signaren per un període de deu anys a canvi de beneficis comercials, especialment la concessió de sengles alfòndecs a pisans i genovesos a València i a Dénia. A més, en el cas genovès, segurament per la posició de força d'aquesta república en disposar de les dues colònies a Tortosa i Almeria —que s'esmenten explícitament en el tractat—, el rei Llop acceptà pagar un tribut de 10.000 morabatins.

Aquests acords feien pràcticament impossible qualsevol campanya cristiana de conquesta en contra dels dominis del rei Llop, ja que tota expedició en contra seu requeria el suport d'un estol que, aleshores, només podia ser genovès —com s'havia fet amb Tortosa i Almeria— o pisà. La primera setmana de febrer de 1149, Ibn Mardanix s'entrevistà amb Alfons VII, que havia perdut poc abans el seu principal aliat en contra dels almohades, Ibn Ghàniya, però sembla que no s'arribà a cap acord o que aquest no es materialitzà,²⁶⁴ ja que el rei Llop acabà pagant paries al comte de Barcelona. De fet, a la *Ihata* d'Ibn al-Khatib s'esmenta que el rei Llop hauria pactat «en primer lloc» amb el comte de Barcelona i després amb el rei de Castella per tal de no ser atacat i rebre ajuda militar a canvi de pagar-los un tribut anual de 50.000 *mithqals*.²⁶⁵ Tot i que la referència és molt poc concreta, ja que es limita a indicar la prelació en els pactes sense indicar en quin any haurien tingut lloc, és probable que l'acord amb Ramon Berenguer fos coetani als acords amb Pisa i Gènova, aprofitant la posició de força que li donava la recent presa de Tortosa i la participació en la d'Almeria,²⁶⁶ així com la tradicional protecció dels comtes de Barcelona al senyor de València —tot i que cal tenir present que Ibn al-Khatib també assenyalava que el rei Llop pactà després amb el rei de Castella, que havia protegit fins aleshores el senyor de Múrcia—.

262. Michele AMARI, *I diplomati arabi del R. Archivio Fiorentino, Serie seconda*, Florència, Felice Le Monnier, 1863, p. 239-240, doc. 1.

263. *I Libri iurium della Repubblica di Genova*, I/1, edició a cura d'Antonella Rovere, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992, doc. 118, p. 180-182; vegeu també M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

264. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 104-105.

265. لسان الدين ابن الخطيب [LISĀN AD-DĪN IBN AL-ḤATĪB], الإحاطة في أخبار غرناطة [Al-ihāta fi-ahbār Ġarnāṭa], edició a cura de بوزيانى الدراجي, Alger, دار الأمل للدراسات والنشر والتوزيع, 2009, 2, p. 419-420. Tot i que el text és poc clar, sembla que la quantitat de 50.000 *mithqals* és la suma de les paries anuals a ambdós senyors; alguns historiadors van suposar que la quantitat era la que pagava a cadascun d'ells i, per tant, donaren com a xifra anual dels tributs 100.000 *mithqals*. Cf. FRANCISCO CODERA Y ZAIDÍN, *Decadencia y desaparición de los almorávides en España*, Saragossa, Tip. de Comas hermanos, 1899, p. 120-121; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 183-184. Codera i Gual també suposen que l'acord havia estat per quatre anys, tot i que Ibn al-Khatib no ho indica.

266. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 183-186; A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 227-229. A finals de 1151, Ramon Berenguer havia acudit a València amb la host en socors del rei Llop en contra dels almohades en virtut d'aquesta pau.

Les dades de què disposem són massa escasses per a saber quin fou l'ordre de tots aquests acords i si foren les repúbliques italianes —especialment Gènova— les que secundaren les relacions pacífiques amb el rei Llop o si fou el comte de Barcelona qui animà Gènova a pactar-hi, ja que, si bé la neutralitat genovesa li impedia a ell la conquesta de les ciutats costaneres dels dominis del rei Llop, també la hi impedia a Alfons VII i, per tant, allunyava el perill d'una hipotètica intervenció castellana a l'est d'Almeria. La iniciativa també hauria pogut partir, naturalment, del rei Llop, conscient que si podia disposar de la neutralitat de Pisa i Gènova, els seus veïns barceloní i castellà no el podrien atacar.²⁶⁷ Que l'acord amb el comte de Barcelona ja era vigent en 1149 ho avalaria el fet que el 18 de gener d'aquell any concedís als hospitalers 1.000 morabatins anuals sobre les paries d'Espanya, que versemblantment serien cobrades de València i Múrcia.²⁶⁸ Sí que ho era amb més certesa el setembre de l'any següent, quan Ramon Berenguer IV es compromet a pagar el deute de 6.400 morabatins que té envers el muntellerí Guilhèm Ibilot amb els diners de la paria d'Espanya que li ha de dur Bertran de Castellet, que seria el negociador.²⁶⁹ És probable que el vassallatge del rei Llop ajudés Ramon Berenguer IV a aconseguir d'Alfons VII el reconeixement dels seus drets més enllà de Dènia en l'Acord de Tudilén de 1151.²⁷⁰ Ara bé, l'aliança del rei Llop amb Castella era inevitable, sobretot quan restà pràcticament l'únic emir capaç de fer front als almohades. El setembre de 1152 s'entrevistaren tots dos a Llorca —justament una de les dues places que el rei castellà havia exclòs de l'Acord de Tudilén— i acordaren la conquesta de Guadix, efectivament annexionada per Ibn Mardanix poc després.²⁷¹

A partir d'aleshores i durant uns anys, usant massivament milícies cristianes, el rei Llop va prendre la iniciativa en els combats amb els almohades, tot duent a terme diverses expedicions als territoris veïns, i arribà a prendre temporalment Jaén, Écija o Carmona.²⁷² És evident que en aquesta política tenia el suport del rei de Lleó i del comte de Barcelona. En els darrers anys d'Alfons VII, quan amb poc temps perdia tot allò conquerit durant el seu llarg regnat, Ibn Mardanix es convertia, de fet, en el garant de la resistència antialmohade, com mostra l'intercanvi del castell d'Alicún de Ortega, proper a Baza, pel d'Uclés, que permetia a Alfons VII assegurar la defensa de Toledo. Mort Alfons VII i davant els conflictes que esclataren entre els seus dos fills, Ferran II de Lleó i Sanç III de Castella, i, després, durant la minoritat d'Alfons VIII el Noble, Ibn Mardanix esdevé cabdal per a contenir l'avanç almohade i, per tant, el suport castellà a les expedicions mardanixis per Andalusia és total fins a finals dels anys 1160.²⁷³

En relació amb el comte de Barcelona, l'acord de 1149 s'hauria mantingut vigent durant anys i, en el seu compliment, a finals de 1151 Ramon Berenguer IV hauria acudit en auxili del rei Llop en una

267. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 184.

268. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 184; J. DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire général*, I, p. 141. També es podria tractar de paries cobrades a Lleida i a Fraga o encara als sarraïns de les muntanyes de Prades, tot i que resulta poc creïble una donació anual sobre unes terres que es preveia conquerir tot seguit.

269. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, III, p. 1457-1458, doc. 905: 1150, setembre. Com sempre, l'expressió «ista paria Ispanie» impedeix saber amb precisió d'on provenia o on l'havia anat a cobrar Bertran de Castellet. Tot i que segurament no té cap relació amb aquesta missió, cal tenir present que Bertran de Castellet participà uns anys més tard en la conquesta de Siurana, on fou l'encarregat de distribuir les terres entre els repobladors: se li demanà a ell perquè coneixia bé la regió, ja que en 1150 havia tingut cura de cobrar-ne les paries? Sobre aquest home de confiança de Ramon Berenguer IV, vegeu M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 186.

270. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 105.

271. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 106.

272. P. GUICHARD, *Al-Andalus*, p. 176.

273. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 109-120.

breu expedició en contra dels almohades.²⁷⁴ Tanmateix, uns anys més tard, la treva s'hauria trencat. Amb tot, les notícies que en tenim són indirectes, cosa que fa difícil saber-ne els detalls exactes. A l'abril de 1157 la cúria comtal dictava sentència sobre les querelles entre el comte i Pere de Puigverd i, entre aquestes, el segon es queixava que no havia estat pagat pel servei que havia fet «in exercitu Lorcha», on acudí amb deu cavallers amb l'acord de rebre 30 morabatins mensuals.²⁷⁵ Per una altra sentència sense data, però que pel context es pot datar també a l'abril de 1157 o una mica abans, sabem que el comte es queixà a Galceran de Sales per no haver acudit a «ostem de Lorca» tal com el comte havia manat.²⁷⁶ Finalment, en una data indeterminada, Berenguer de Castellvell, castlà de Castellví de Rosanes, exposà els greuges que tenia contra el seu senyor, Guillem IV de Castellvell, i entre aquests hi figurava que quan va anar «ad host in Lorcha», perquè el seu senyor l'hi envià, hi va perdre un cavall i dues mules que no se li havien abonat.²⁷⁷

Abans de l'abril de 1157, doncs, Ramon Berenguer IV havia dut a terme una expedició contra Llorca, segurament l'estiu de 1156, quan la política occitana li ho va permetre.²⁷⁸ Que l'expedició fou contra Ibn Mardanix i no en suport seu —contra algun senyor local, per exemple, o contra els almohades— ens ho confirmen dues notícies també posteriors, però que han de referir-se a aquest episodi. En 1157, Ramon Berenguer concedia als hospitalers la desena part de les terres que ell pogués prendre sense auxili de ningú. En el context d'aquells anys, les úniques terres susceptibles de ser conquerides, a part de les Balears, eren les d'Ibn Mardanix; per tant, si preveia prendre'n, no hi devia estar en pau.²⁷⁹ La confirmació, tanmateix, la dona una butlla d'Adrià IV, del 23 de juny de 1158, en escriure als arquebisbes Bernat Tort de Tarragona i Berengüer de Narbona i als seus sufraganis per tal que amenacessin amb censures eclesiàstiques aquells qui gosessin atacar Ramon Berenguer, ja que la treva amb el rei Llop de València «discissa sit et penitus violata», just en el moment en què Ramon Berenguer IV es disposava a lluitar contra els musulmans segons li havien comunicat els bisbes de Pamplona i de Saragossa, Lope de Artajona i Pere de Torroja.²⁸⁰ La missiva papal estava relacionada amb la situació a Occitània, on el comte Ramon Berenguer tornava a estar en guerra amb Tolosa;²⁸¹ per això es comminava les autoritats eclesiàstiques a calmar la situació per tal de no posar en perill el flanc sud de Ramon

274. Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón*, I, edició d'Àngel Canellas López, edició electrònica de José Javier Iso (coord.), Maria Isabel Yagüe i Pilar Rivero, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003, *lib.* II, cap. XI; Antonio UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, [5]), p. 228; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 184-185 i n. 41.

275. CODOIN, 4, doc. XCIX; F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior*, II, p. 269-273, doc. 253; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, IV, p. 1630-1635, doc. 1014: 1157, abril 29; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 186-187.

276. CODOIN, 4, doc. CXLVI, F. MIQUEL ROSELL, *Liber feudorum maior*, II, doc. 511; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dirs.), *Els pergamins*, IV, p. 1627-1629, [c. 1157, abril 5]; per a la datació, vegeu I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, IV, p. 1629-1630, doc. 1013: 1157, abril 5.

277. I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, IV, p. 1769-1773, doc. 1103, [1157-1166].

278. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 186-187; Josep-David GARRIDO I VALLS, *Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2014, p. 183. A finals de 1156 i fins a principi de 1157 va estar ocupat a Occitània; cf. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinènca*, p. 56-60. Per tant, l'expedició hagué de ser abans d'aquestes dates.

279. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 185; J. DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire général*, I, p. 190; CODOIN, 4, p. 243, doc. 94; I. J. BAIGES, G. FELIU i J. M. SALRACH (dir.), *Els pergamins*, IV, p. 1660-1662, doc. 1028. La donació, a més de diversos llocs a Aragó, incloïa la donació del castell de Cervera del Maestrat o del de Cullera, aquell que triessin, «cum Deus mihi vel successoribus meis dederit», signe també clar que, si preveia la presa d'aquests dos castells en els dominis d'Ibn Mardanix, no hi podia ser en pau.

280. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 185 i 220, doc. 18; CODOIN, 4, p. 315-316, doc. 129; F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias*, p. 29, doc. 22.

281. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinènca*, p. 56-60.

Berenguer, però el text és clar sobre el fet que la treva havia estat violada, malgrat que desconeixem els motius del trencament.²⁸²

Realment sorprèn el trencament amb Ibn Mardanix en un moment en què el seu suport semblava més necessari que mai davant l'embranchada almohade de 1157. Des de Granada, que haurien conquerit en 1154/1155 o en 1156/1157, els almohades llençaren una ofensiva l'estiu de 1157 contra Almeria. És segurament per a la defensa d'Almeria que Ramon Berenguer IV s'havia ofert per carta a Alfons VII, sempre que la host fos encomanada a l'infant Sanç.²⁸³ Com que la dirigí Alfons VII, el comte no hi participà. Sí que hi participà finalment Ibn Mardanix, aleshores el principal aliàt dels castellanolleonesos en contra dels almohades. El leonès fou vençut i morí en el camí de tornada a Toledo.²⁸⁴ Existeix, però, una altra explicació per a l'expedició de Llorca i la ruptura: podria ser que el trencament amb Ibn Mardanix hagués tingut lloc després de la caiguda d'Almeria, potser arran d'alguna aproximació d'aquest als almohades, amb els quals passava a tenir frontera directa; si això fos així, la campanya de Llorca hauria pogut ser en suport del rei Llop. De fet, per una carta de 1153 del califa almohade Abd-al-Mumin a Ibn Mardanix, on el convida a seguir la crida almohade, es deixa entendre que tant a València com a Llorca hi havia hagut sengles revoltes proalmohades, sufocades per Ibn Mardanix.²⁸⁵ Hauria acudit Ramon Berenguer IV en auxili del rei Llop en 1156 —o potser abans, solament sabem que fou anterior a 1157—,²⁸⁶ per trencar-hi relacions després, en 1157/1158, potser per la pèrdua d'Almeria?

L'episodi és encara poc clar, però el distanciament amb el rei Llop segurament fou breu, perquè en 1159 Ibn Mardanix tornava a pagar paries, segons afirma Zurita.²⁸⁷ I degué ser així fins a la mort del comte en 1162, ja que en el seu epitafi s'esmentaren els «tributa ab omni regno Valencie, Murcie et omnibus eorundem regnorum oppidis et quasi a tota Hispania» que cobrava;²⁸⁸ tot i el caràcter marcadament hiperbòlic d'aquests texts, sembla evident que aquest indica que s'havia recuperat la treva amb el rei Llop.

Això no obstant, un núvol va enfosquir les relacions amb el rei Llop el darrer any de vida del comte de Barcelona i príncep d'Aragó, tot i que aquest poc hi va tenir a veure. En 1161, els genovesos enviaren una flota per la zona de Còrsega i Sardenya que s'acostà fins a Dénia, on el cap de l'expedició, Oberto Spinola, negocià amb el rei Llop la renovació de la treva per deu anys.²⁸⁹ La treva amb Gènova i Pisa era fonamental per a la seguretat dels seus dominis: com havien mostrat Almeria i Tortosa, solament amb el suport de les flotes italianes era possible prendre les grans ciutats; per tant, estar-hi en pau era imprescindible. Amb tot, potser l'acord no s'arribà a concretar, perquè el juny de 1162 Gènova negocià amb l'emperador Frederic Barba-roja un tractat molt important, dins el marc dels conflictes

282. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 185-186; L. PEÑARROJA TORREJÓN, *Cristianos*, p. 162-163. Una carta de datació incerta —entre 1159 i 1172— del papa Alexandre III al rei Llop intercedint per l'alliberament de captius cristians ha estat vinculada a aquest enfrontament entre Ibn Mardanix i Ramon Berenguer IV: M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 185.

283. Corpus, doc. núm. 28. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

284. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 106-107.

285. Abdelhadi TAZI, *Histoire diplomatique du Maroc (des origines à nos jours)*, [Mohammedia], 6: *L'époque almohade*, 1987=1407, 6, p. 31.

286. Es referia a la campanya de Llorca el papa Anastasi IV quan en 1153 o 1154 va concedir lletres de gràcia als qui s'allis-tessin a la croada que Ramon Berenguer volia emprendre contra els infidels? Cf. F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias*, p. 27, doc. 19: [1153-1154], setembre 24. Laterà.

287. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XVII; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 186.

288. P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes*, II, p. 201; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 186, n. 45.

289. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat*, p. 198 i 204-207.

entre l'emperador i el papat. Entre molts altres aspectes, en aquest tractat els genovesos oferiren a l'emperador d'ajudar-lo en una expedició contra el regne del rei Llop i també contra Mallorca i Menorca, amb la condició que els concedís la tercera part del territori conquerit, passats, però, els vuit anys de la pau signada el 1160 amb el rei de Mallorca —no s'esmenta, per tant, cap pau amb el rei Llop, que encara no s'havia signat o no havia arribat a bon port.

La interpretació d'aquest oferiment és poc clar. És cert que l'assumpte quedava lluny dels interessos de l'emperador; per tant, s'ha proposat que era un reflex d'un deteriorament de l'amistat de la ciutat lligur amb el comte de Barcelona, ja que la proposta sembla que anava directament a amenaçar-lo o perjudicar-lo. Tanmateix, estranya que l'emperador permetés aquest enfrontament just en un moment en què ell mateix s'estava apropant —en el context de les revoltes dels Baus i arran dels conflictes de l'emperador Barba-roja amb el papa Alexandre III— al comte barceloní, apropament reflectit en el casament de Ramon Berenguer III de Provença amb Riquilda de Polònia, vídua d'Alfons VII de Lleó i neboda de l'emperador, en 1161. L'any següent es pactà una concòrdia entre l'emperador i el comte en què s'acordà investir Ramon Berenguer III de Provença amb el comtat de Provença, la ciutat d'Arle i el comtat de Forcalquer, a canvi del suport barceloní a l'antipapa Víctor IV. En aquest context, doncs, sobta l'atac als interessos del comte de Barcelona a Múrcia-València i a les Balears recollit en l'acord de l'emperador amb Gènova; Schramm argüeix que la jugada de l'emperador consistia a pressionar el comte de Barcelona amenaçant-lo amb la pèrdua de les paries dels veïns andalusins, de manera que quan el barceloní i el seu nebot haurien emprès el viatge a Torí l'agost de 1162, oficialment per a resoldre la investidura de Ramon Berenguer III, durien en la cartera un acord secret per a assegurar que l'emperador no interviendria en els assumptes peninsulars a canvi de reconèixer Víctor IV.²⁹⁰ Però Schramm oblida que la reacció de Ramon Berenguer IV davant l'acord amb Gènova fou obrir negociacions secretes amb la principal adversària de Gènova, Pisa, que sembla que fou receptiva a la proposta —reduïda a atacar les Balears—. ²⁹¹ Tanmateix, la mort de Ramon Berenguer IV al Borg Sant Dalmatz el 6 d'agost de 1162 ho aturà tot. Ni l'emperador féu cap expedició als dominis del rei Llop o a les illes Balears, ni Pisa ni Gènova arribaren a concretar cap campanya amb cap dels seus possibles aliats. Potser sense ser-ne conscient, Ibn Mardanix aconseguia de nou que el perill s'allunyés de les seves terres.

L'ascens al tron d'un nen no afavoria l'organització de grans campanyes militars, de manera que inicialment la continuïtat marcà la política d'Alfons el Trobador envers el rei Llop.²⁹²

Aquest, al seu torn, des de 1159/1160 havia pres la iniciativa en els enfrontaments amb els almohades i, juntament amb el seu sogre Ibn Hamuixk i disposant de mercenaris cristians, dirigí una campanya fins a Còrdova, que arribà a lliurar-se-li. Els èxits militars se succeïren i aquell mateix any prenién Écija i Carmona i s'apropaven perillosament a Sevilla, la capital andalusina. Tot i que el califa almohade Abd-al-Mumin creuà l'Estret el novembre de 1160 per intentar imposar-se en el laberint andalusí, la resistència andalusina no s'aturà i Ibn Mardanix fins i tot arribà a emparar-se de Granada en 1162. La mort del califa el maig de 1163, seguida d'algunes dissensions entorn de la successió, endarrerí la reacció almohade a 1165. Aquest any, el nou cap almohade, Abu-Yaqub Yússuf, envià el seu germà Abu-Hafs Úmar a dirigir la lluita contra els rebels andalusins. Aconseguí alliberar Còrdova del setge a què era sotmesa i aquell mateix any s'endinsà pel regne d'Ibn Mardanix fins a la capital, Múrcia, als

290. Percy Ernst SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, a Enric BAGUÉ, Joan F. CABESTANY i Percy Ernst SCHRAMM, *Els primers comtes-reis*, 2a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980, p. 31-33; P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 60-62.

291. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat*, p. 204-207.

292. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 191.

afores de la qual li infringí una dura derrota.²⁹³ Tot i que aquesta ensopagada no va doblegar el rei Llop, sí que els seus ecos devien arribar a les corts cristianes occidentals. Els qui més es devien preocupar foren els castellans, que tot just començaven a recuperar-se de la llarga minoria d'Alfons VIII i que necessitaven la distracció mardanixí per a evitar que els almohades s'acostessin a les seves fronteres. La reacció del jove rei Alfons fou ben diferent.

La pau i treva que havia heretat del seu pare fou respectada fins a l'any 1165 o 1166. Un document saragossà de maig de 1165 o 1166 explicava que fou redactat «in anno quando rex Adefonsus et rex Lupus Murcie et Valencie rumperunt illas paces»;²⁹⁴ així mateix, el 7 de setembre de 1166 el rei cedia a Calvet de Biel diverses heretats i béns al castell i vila d'Albarrasí, així com l'aldea d'Exea d'Albarrasín (Gea de Albarracín) si l'ajudava a prendre-les.²⁹⁵ És probable que, sabent les notícies de la desfeta d'Ibn Mardanix a les portes de casa seva —els almohades arribaren a acampar a la seva residència, el *hisn* al-Fàraj, el castell de Larache, a la pedania de Monteagudo, Múrcia—, Alfons decidís que havia arribat el temps de trencar-hi relacions i aprofitar per a fer créixer els seus dominis. Si la primera notícia fos realment de 1165, és a dir, anterior a les desfetes militars del rei Llop, aleshores podríem fins i tot conjecturar si Alfons el Cast no hauria traït Ibn Mardanix pactant amb els almohades el trencament de la treva amb el rei Llop, la primavera de 1165, tot aprofitant la vinguda a la Península del nou califa i dins d'una campanya conjunta per a pressionar l'emir de Múrcia des del nord i des de l'oest.

Igual que no és senzill determinar quan es van considerar trencades les treves, ho és menys encara saber quan es tornaren a establir. El desembre de 1167, el senyor de Montpeller, Guillem VII, actuant com a procurador d'Alfons el Cast, va reconèixer deure al banquer montpellerí Guilhèm Leteric 2.500 morabatins lupins i aiadins i es va comprometre a pagar-n'hi mil per la Circumcisíó, mentre que la resta li la donaria «ad hanc primam proximam pariam mensis octobris, de prioribus morabatinis qui de ista paria exierint».²⁹⁶ En un altre document que segurament fou redactat el mateix any, Guerau de Jorba —que havia actuat de deutor-fiador del rei— reconeixia deure al mateix banquer 4.000 morabatins lupins i aiadins que es comprometia a pagar de la paria que s'havia negociat a l'octubre i que ell havia de rebre; si la paria no fos cobrada, Guerau pagaria dels seus béns propis abans de la primera setmana de la Quaresma següent.²⁹⁷ Tots dos documents fan esment d'unes paries negociades a l'octubre i que, segons sembla, al desembre encara no s'havien cobrat, o potser es referien a l'octubre de l'any següent? D'altra part, si, segons sembla, la treva amb Ibn Mardanix s'havia trencat feia un parell d'anys, qui pagava aquests tributs?

293. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 224-234 i 252-254; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 117-119.

294. Archivo de la Seo de Zaragoza, *Cartulario pequeño*, f. 70r-v; cf. A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 238, n. 63. Ubieto constata que el document presenta un problema de datació, perquè era i any del Senyor no coincideixen, 1165 i 1166; tot i que s'inclina per donar per bona l'era, perquè coincideix amb la indicció, datar-lo en 1166 pren més sentit en el context de la derrota d'Ibn Mardanix, esdevinguda la tardor de 1165. Ubieto adueix encara (p. 238, n. 64) que la carta de població d'Horta de Sant Joan, de gener de 1065, avançaria el trencament de la treva a aquest mes, ja que considera la repoblació d'Horta com un senyal de l'ocupació de l'espai entre el terme de Tortosa i el Sénia i, per tant, del trencament de la treva; ara bé, ell mateix indica que creu que la carta és de 1168 —opinió no compartida pels seus editors—. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 1, Madrid-Barcelona, 1969-1983, p. 184-185, doc. 126; Ana Isabel SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995, p. 62-63, doc. 25.

295. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 71-72, doc. 35.

296. ACA, C, pergs. Alfons I, núm. 48; Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, «Aplec de Treballs - Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 1 (1978), p. 59-60; Jordi VENTURA, *Alfons el Cast. El primer comte-rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 108. Alfons el Cast ja havia contret altres deutes amb aquest banquer montpellerí; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 74-75, doc. 37, 1167, març.

297. ACA, C, pergs. Alfons I, núm. 49; A. ALTISENT, *Seguint el rastre*, p. 60-61.

Ubieto situa en 1168 i dins el marc del trencament de la treva els intents de repoblar la regió entre l'Ebre i el Sénia;²⁹⁸ aleshores, qui pagava les paries esmentades en 1167?

Més encara, l'11 d'octubre de 1168, Guerau de Jorba convenia amb Alfons, rei d'Aragó, i Guillem VII de Montpeller que els pagaria 25.000 morabatins en nom del rei Llop, de manera que en el termini de trenta dies hauria pagat al segon —o a qui ell volgués— els primers 5.000 morabatins. En senyal de seguretat, el seu germà Guillem de Cervera, «Lodoreng»²⁹⁹ i el seu fill Guillem d'Alcarràs juraren que, si Guerau no complís, es lliurarien a Guillem o a qui ell volgués i allà on ell volgués —però entre Lleida i Girona— com a ostatges d'ell i del rei —pels 5.000 morabatins—. Els restants 20.000 morabatins els lliuraria el rei Llop al rei Alfons —o a Guillem de Montpeller, el text no és clar— o a qui aquest decidís abans del proper Nadal. A canvi, el rei convenia amb Guerau que tindria pau amb el rei Llop i ho feia jurar a Pelegrín de Castellazuelo, al seu majordom Blasco Romeu i al seu alferes Ximeno d'Artosiella, tot posant com a garantia Pero de Castellazuelo, Sancho Enyéguiz de Daroca, Galindo Ximénez de Belchit, Pero Ortiz i Ximeno d'Urreya. D'altra part, Guillem de Montpeller convenia amb Guerau que faria que aquests nobles acabats d'esmentar juressin tal com el rei havia promès i, si no, ell mateix es lliuraria com a ostatge, entre Girona i Lleida, i li retornaria els 5.000 morabatins. Un cop els cavallers indicats juressin i Guerau hagués pagat, es consideraria vigent la pau per dos anys a partir del següent 1 de maig. Seguidament, Guerau es comprometia envers el rei i Guillem de Montpeller que el rei Llop signaria la pau amb els seus *alchadites* —alcaids, o potser cadis— i que pagaria en els terminis establerts. Per acabar, Guillem de Cervera va jurar al rei Alfons i a Guillem de Montpeller que es lliuraria com a ostatge, i el mateix van fer «Lodoreng» i Guillem d'Alcarràs, mentre que Blasco Romeu va jurar que mantindria i faria mantenir la pau amb el rei Llop i el mateix van jurar Pelegrín de Castellazuelo i Ximeno d'Artosiella. L'acord fou signat en presència de l'arquebisbe de Tarragona [Hug de Cervelló], el bisbe de Barcelona [Guillem de Torroja], Hug de Baus, «Achuionis» de Castellnou, Guilhèm Raimon Gantèlme, Guillem Ulric i Gerbald, i actuà d'escrivà Bernat de Caldes.³⁰⁰

Aquest acord és excepcional, ja que Guerau de Jorba no solament seguia el camí de Bertran de Castellet com a cobrador de paries, sinó que arribà a fer de fiador-procurador del rei Llop.³⁰¹ És clar que aquesta devia ser una tasca que Guerau exercia de feia temps, ja que altrament no hauria pogut prendre un compromís com que el senyor de Múrcia signaria un acord de pau per dos anys. Ara bé, la data del document, 5 de novembre de 1168, es contradiu amb les notícies anteriors. El document indica clarament que el rei Llop no ha signat la pau, sinó que la signarà —aquesta és la tasca que ha de complir Guerau, a més d'avançar per Ibn Mardanix una cinquena part del tribut—. Aleshores, de quines paries es parlava en els documents anteriors en què també apareixia Guerau? Es tractava potser

298. A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 238-242.

299. Resulta difícil identificar aquest juramentat: potser és Lop Ferrenc de Luna? O algun noble italià (Loderingo) o lorenès (Loareng, és a dir, de la Lorena) acollit a la cort del Trobador?

300. Corpus, doc. núm. 38. José M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 3, Madrid, CSIC, 1952, p. 517; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 191-192; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 117; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 60; A. ALTISENT, *Seguint el rastre*, 61-62.

301. Sobre Guerau de Jorba, vegeu A. ALTISENT, *Seguint el rastre*; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat*, p. 187. Un pergami sense data, però que podem situar entre l'ascens al tron d'Alfons el Cast (1162) i la mort de Guerau de Jorba (1187), cf. A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 592-593, ens ofereix el reconeixement per part del monarca catalanoaragonès dels deutes contrets per Guerau essent al seu servei; entre aquests deutes hi havia despeses d'anar i tornar d'Espanya, és a dir, de l'Àndalus, així com diversos pagaments a *alchaidi*, caps de guarnicions que devia mantenir Alfons per assegurar-se'n la fidelitat; ACA, C, pergs. Alfons I, extrainventari, núm. 2624.

d'una renovació d'una pau anterior? Si fos així, la repoblació de la regió entre l'Ebre i el Sènia no seria un «acte de guerra» com pretenia Ubieto.³⁰²

Cal entendre també la situació d'Ibn Mardanix. Malgrat la derrota de 1165, el rei Llop no havia estat vençut i en 1168 encara era capaç de llençar un atac contra Ronda, amb les seves tropes cristianes. Tot i que l'expedició acabà en derrota, Ibn Mardanix seguia sent un personatge amb qui calia comptar, sobretot per part del rei de Castella.³⁰³ Els reis d'Aragó i de Navarra, però, no devien pensar el mateix, perquè dos mesos després que Alfons signés l'acord amb Guerau de Jorba es trobaren a San Adrián de Vadoluengo, a prop de Sangüesa, i signaren un acord de pau un dels principals punts del qual era que es repartirien a meitats allò que poguessin adquirir dels dominis del rei Llop o en altres terres de sarraïns —a excepció de les terres que havien tingut els homes del rei d'Aragó a Gúdar i al camp de Monteagudo [del Castillo], així com Terol i els seus termes, que s'excloïen de l'acord i serien únicament del rei d'Aragó—. També acordaren que farien conjuntament la guerra al rei Llop i als sarraïns en general, de la mateixa manera que, si un dels dos morís, el sobrevivent heretaria el difunt «in eadem conveniencia», és a dir, en allò acordat. Si s'arribés a signar la pau amb el rei Llop o amb altres sarraïns, les paries rebudes —«pecuniam et tributum quod inde habebunt»— es repartirien també a meitats.³⁰⁴ És notori que, aparentment, tots dos acords, el de Guerau i el de Sanç VI de Navarra, es contradeïen. Que les relacions amb Ibn Mardanix s'havien complicat és evident. Les referències al trencament de les treves són clares, però també ho són les proves que es cobraven paries, al mateix temps que se'n negociaven de noves. També cal tenir present que Ibn Mardanix no devia ser l'únic senyor andalusí que pagava tribut; per tant, les paries es podrien referir a aquests altres tributaris. Cal tenir en compte que, tot i que Ibn Mardanix controlava tot el Xarq al-Àndalus, el grau d'autonomia local havia de ser gran i no seria inversemblant que alguns senyors locals paguessin paries a canvi de seguretat i protecció del rei d'Aragó i comte de Barcelona.

Finalment, l'Acord de Vadoluengo se signà abans que entrés en vigor la treva, l'1 de maig de 1169; per tant, podria haver estat una maniobra d'Alfons el Cast per a pressionar Ibn Mardanix a pagar. Cal recordar que l'acord amb el navarrès preveia també l'opció de fer la guerra o signar treves amb altres sarraïns, segurament senyors locals que començaven a desertar de la fidelitat al senyor de Múrcia, per la qual cosa potser estava més encaminat a aquests senyors que volien trencar l'obediència al rei Llop que no al mateix sobirà murcià. Cal tenir present que seria en aquesta època quan Pedro Ruiz de Azagra s'ensenyorí d'Albarrasí, construint-hi un principat independent, segurament aprofitant els signes de debilitat del poder d'Ibn Mardanix.³⁰⁵ Potser la repoblació de la regió entre l'Ebre i el Sènia també aprofita un d'aquests buits de poder mardanixí.

De fet, en els anys següents se seguiren donant notícies aparentment contradictòries. L'11 de novembre de 1169 el rei Alfons concedia a l'orde del Temple que, quan fes pau amb el rei Llop o els seus

302. La situació de les àrees frontereres entre els dominis d'Alfons el Cast i els d'Ibn Mardanix és poc clara. L'aparició de la senyoria d'Albarrasí i els drets que en l'acord de Vadoluengo de 1168 amb Sanç el Savi de Navarra s'atribuïa el Trobador (cf. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum) més aviat apunten al fet que aquesta zona era un protectorat catalanoaragonès sota un control andalusí gairebé nominal, solament pendent de la capacitat per consolidar-ne el poblament cristià que assegurés els diferents llocs de cara a possibles incursions. Cal tenir present, en aquest sentit, que la repoblació acostumava a ser sempre lleugerament posterior a la conquesta o annexió del territori. Si l'espai entre l'Ebre i el Sènia es poblà en aquests anys, segurament ja estava sota control una mica abans; per tant, per si mateixa, la repoblació no seria un «acte de guerra» contra Ibn Mardanix, és a dir, no implicaria el trencament de les treves.

303. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 252-254; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 117-119.

304. Corpus, doc. núm. 39. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 516; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 60-61.

305. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

successors, els faria donar 1.000 morabatins de les paries, amb la indicació que, si no ho pogués fer, els hi donaria d'una altra paria rebuda de l'Àndalus.³⁰⁶ De nou aquesta indeterminació, com si el cobrament de les paries fos irregular o conflictiu. I ho devia ser, perquè, si l'acord de pau de 1168 s'arribà a signar, abans que s'acabés l'1 de maig de 1171 el rei de Castella en persona féu d'intermediari entre les corts catalanoaragonesa i murciana i aconseguí que Alfons el Cast signés l'Acord de Sahagún.

El 4 de juny de 1170, en aquesta localitat, els dos Alfons convenien que a partir de l'1 de gener següent el rei Llop estaria en pau amb el rei d'Aragó, com ho estava ja amb el de Castella i durant cinc anys, a canvi de rebre un tribut de 40.000 morabatins d'or anuals, tal com solia rebre'ls Ramon Berenguer IV del mateix rei Llop, o de la quantitat que s'havia acordat quan el comte havia marxat a Provença.³⁰⁷ Resulta interessant l'esment de les paries cobrades pel pare d'Alfons —i no qualssevol, sinó les darreres, les cobrades abans de partir Ramon Berenguer cap a Provença, on moriria—, ja que són preses com a referència d'allò que s'ha de cobrar i que deixen entreveure que durant els primers anys del regnat potser s'hauria trencat la regularitat o hauria disminuït la quantitat lliurada. Potser d'aquí arrencava l'allunyament entre Ibn Mardanix i Alfons el Cast. De fet, la quantitat acordada en 1170 era 15.000 morabatins superior a la que havia negociat Guerau de Jorba en 1168. Ara bé, també cal tenir present que la situació d'Ibn Mardanix havia canviat molt en aquests anys: la primavera de 1169 l'abandonava Ibn Hamuixk, que es passava a les files almohades, i el rei Llop perdia un dels seus suports principals.³⁰⁸ Debilitat, la necessitat de suports del senyor murcià era preemptòria i les presses s'havien de pagar.

Hi hagués o no acord abans de 1170 o fins i tot després, això no evità que els ordes militars duguessin diverses campanyes pel Baix Aragó el 1169 —valls de l'Algars, el Matarranya i el Guadalop— i que se'n produïssin de noves a finals de 1170, per les valls de l'Alfambra i el Guadalaviar, dirigides pel mateix monarca, malgrat l'acord.³⁰⁹ És molt probable que aleshores el poder del rei Llop en la part més septentrional dels seus dominis fos només nominal; de fet, en l'acord de Vadoluengo amb el rei de Navarra, el rei Alfons n'excloïa Gúdar, Monteagudo del Castillo i Terol, que considerava de conquesta exclusiva, com si ja hi exercís alguna mena de protectorat.

Si l'acord de pau entrà en vigor i Ibn Mardanix arribà a pagar paries, les arqueges d'Alfons el Cast amb prou feines ho devien notar,³¹⁰ perquè el rei Llop moria a Múrcia el març de 1172.³¹¹

El març de 1171 els almohades havien iniciat una nova campanya en contra d'Ibn Mardanix, però aquesta vegada tenien suport intern, perquè a Llorca, Baza i Elx esclataren revoltes antimardanixís. La

306. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 192 i 222, doc. xxiv; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 116-117, doc. 72; Alan J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, Conway (Arkansas), Library of Iberian Resources Online, Department of History, University of Central Arkansas, 2002?, p. 370-371, doc. iv; Joaquín MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «BRABLB», 2 (1903-1904), p. 266.

307. Corpus, doc. núm. 40. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum; J. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. xxviii; Luis de SALAZAR Y CASTRO, *Historia genealógica de la Casa de Lara*, Madrid, Imprenta Real, 1696-1697, III, lib. XVI, cap. I, i lib. XIX, cap. V; Jaime CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *La reconquista de Teruel*, «Teruel», 2 (1949), p. 143; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *El rey Lobo*, p. 520; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 192-193; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 122-123; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 792; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 61.

308. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 267-268.

309. J. ZURITA, *Anales*, i, lib. II, cap. xxv i xxix; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 193-196.

310. Potser era amb les paries del rei Llop que el rei Alfons pensava eixugar el deute de 2.400 morabatins als cavallers hospitalers, que es disposava a pagar en dues anualitats de 1.200 morabatins «in ipsa palia quam de Hispania accipio»: A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 168-169, doc. 106.; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 225, doc. 27; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 269.

311. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 275.

revolta s'estengué a altres localitats com Almeria, que Ibn Mardanix havia incorporat als seus dominis i on un cosí seu, Ibn Sàhib al-Bassit, es passà als almohades. Més al nord, entre Múrcia, que controlava ell, i València, regida pel seu germà Yússuf, es revoltà Alzira. El final s'acostava i amb poc temps la majoria de llocs reconegueren el califa almohade, inclòs el seu germà des de València. Perduda València, Ibn Mardanix pràcticament no tenia cap interès per al rei Alfons. Sol a Múrcia, hi moria el març de 1172, amb la recomanació als seus fills que acceptessin la sobirania almohade, com immediatament feren. La desfeta de l'emirat del rei Llop, tanmateix, tindria conseqüències importants per a la Corona d'Aragó, perquè donaria pas a l'època de màxima pressió almohade sobre els regnes cristians del nord.³¹² Abans, però, Alfons el Cast consolidà una nova frontera, un xic més meridional, que resseguia pràcticament el que actualment són Aragó i Catalunya, i que confià sobretot als ordes militars per tal d'assegurar-ne la defensa davant la puixança almohade.³¹³

10. LES ILLES BALEARS I ELS COMTES DE BARCELONA

Les illes Balears van estar molt sovint entre els desitjos de Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast i Pere el Catòlic. Com s'ha dit, en el moment de la conquesta de Tortosa s'havia planificat allargar la campanya a les Balears, però finalment la idea s'abandonà, segurament perquè el setge tortosí havia estat més llarg i dur del que s'esperava. La idea, però, no marxà del cap de Ramon Berenguer, tot i que no era l'únic que les desitjava o hi tenia interessos: l'any 1157, una flota siciliana atacà Eivissa i la saquejà.³¹⁴ Segurament es tractava d'una expedició de saqueig o de represàlia contra la pirateria balear, però cal tenir present que aquestes accions, fins i tot si solament buscaven botí, creaven drets sobre els territoris atacats o, com a mínim, indicaven l'interès per la regió.

Les Balears, com l'estat d'Ibn Mardanix, s'havien convertit, arran de la implosió de l'emirat almoràvit, en un regne independent on els Banu Ghàniya no sols van resistir la pressió almohade, sinó que van esdevenir un focus d'instabilitat al Magrib. En 1126/1127 va ser nomenat governador de les Balears Muhàmmad ibn Alí ibn Ghàniya, germà d'un dels més importants governadors almoràvits de l'Àndalus, Yahya ibn Alí ibn Ghàniya, que resistí fins a la seva mort l'any 1148 la pressió almohade. Desaparegut l'estat almoràvit, Muhàmmad consolidà la seva autonomia a les Balears, que convertí alhora en un centre comercial i corsari de la Mediterrània occidental. A la seva mort en 1153/1154 o 1155/1156 fou succeït pel seu fill Ishaq, que regnà fins a la seva mort en 1184/1185. Pare i fill protagonitzaren importants expedicions de saqueig a les costes catalanes, occitanes i sicilianes, però alhora també convertiren l'illa en un centre comercial de primer ordre, signant pactes comercials amb Gènova i Pisa en 1149 i 1150, respectivament.³¹⁵

En 1160, els Banu Ghàniya havien signat un tractat de pau amb Gènova per vuit anys. Això no impedí, però, que dos anys més tard els genovesos signessin un acord amb l'emperador Frederic Barba-roja que incloïa la possibilitat d'ajudar-lo en una campanya contra el regne del rei Llop i també contra Mallorca i Menorca, amb la condició que els concedís la tercera part del territori conquerit, passats, però, els vuit anys de la pau signada feia dos anys amb el rei de Mallorca. La proposta genovesa va provocar que el comte de Barcelona, que creia tenir drets sobre Mallorca, s'acostés als màxims ad-

312. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 268-269 i 275; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 120.

313. A. UBIETO ARTETA, *La formación territorial*, p. 247-276.

314. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat*, p. 178-179.

315. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 200-201; Michele AMARI (ed.), *I diplomati arabi del R. Archivio Fiorentino*, Florència, Felice le Monnier, 1863, p. xxvi.

versaris de Gènova, els pisans, amb els quals va obrir negociacions secretes per mitjà del jutge d'Arborea, Barisó. Tot i que sembla que Pisa es mostrà receptiva, la mort del comte ho aturà tot. Després, la minoritat d'Alfons va fer que el projecte s'abandonés, de la mateixa manera que els plans entre l'emperador i Gènova tampoc no es van acomplir.³¹⁶ De fet, cal tenir present que els italians van fer prevaler les relacions comercials sobre les militars en aquests casos, de manera que, per exemple, Pisa signà acords comercials amb Mallorca els anys 1161, 1173 i 1184, la qual cosa li impedia organitzar campanyes de saqueig i botí o de conquesta.³¹⁷

Alfons el Cast, com els anteriors comtes de Barcelona, també va compartir el somni de conquerir les illes. Consolidat després de les reeixides campanyes de 1175-1178 pel Llenguadoc i Provença com un dels més poderosos governants de la Mediterrània occidental, ressuscità el projecte de conquesta de les Balears. Aprofitant que el rei Guillem II de Sicília havia orientat la seva política vers la Mediterrània, almenys des del 1177, el juny de 1178 negocià amb un ambaixador sicilià, el comte Alfonso, la cessió de la meitat de les conquestes a les illes a canvi de la participació en l'expedició de l'estol del rei Guillem II de Sicília. L'expedició, tanmateix, sembla que no passà de projecte.³¹⁸ Uns anys més tard, entre 1180 i 1181, fou preparada una flota siciliana per tal d'atacar les illes Balears. Aquesta vegada, els sicilians buscaren el suport genovès, però Gènova preferí signar la pau amb el regne de Mallorca el juny o el juliol de 1181.³¹⁹ Quan en 1182 la flota, dirigida per Guillem de Moac, intentà atacar Mallorca, fracassà perquè fou dispersada per un temporal.³²⁰ No seria el darrer intent sicilià: en 1185, una flota que finalment es dirigí contra Tessalònica havia estat pensada inicialment per a atacar Mallorca.³²¹

En 1191, els genovesos tornaren a plantejar a l'emperador germànic, aleshores Enric VI, col·laborar en una campanya contra les Balears, però de nou l'assumpte no passà del paper escrit.³²² La mort al cap de pocs anys dels protagonistes —l'any 1196 Alfons el Cast i el 1197 l'emperador Enric VI— féu que el projecte s'oblidés.

Mentrestant, la situació a les Balears s'havia complicat. La successió d'Ishaq no fou fàcil, perquè el seu fill i successor, Muhàmmad —o potser Ishaq als anys finals del seu regnat—, se sotmeté als almohades, decisió que no fou acceptada per altres membres de la família regnant, de manera que Muhàmmad fou depositat i s'escollí com a nou governant el seu germà Alí, que immediatament partí cap a Bugia, que conquerí, fet que donà lloc a un llarg conflicte amb els almohades en aquella regió. A Mallorca hi havia deixat com a regent el seu germà Talha, que no va poder evitar un breu retorn del depositat Muhàmmad, que renovà la submissió als almohades. Sembla que aleshores, penedit de la decisió i temorós dels almohades, Muhàmmad hauria demanat ajuda al rei d'Aragó i comte de Barcelona, Alfons el Cast, que hi hauria enviat mercenaris. Aquests, però, no aconseguiren mantenir en el poder Muhàmmad, que fou derrocat per Taixufin, un altre germà, substituït seguidament per un tercer germà, Abd-Allah, enviat per Alí des del Magrib, des d'on els Banu Ghàniya —Alí i després el seu germà

316. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 204-207.

317. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 207.

318. J. ZURITA, *Anales*, l. lib. II, cap. xxxvi; J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 404; P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinènica*, p. 82; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 178-179; Joan F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, a E. BAGUÉ, J. F. CABESTANY i P. E. SCHRAMM, *Els primers*, p. 84.

319. Frédéric BAUDEN, *Due trattati di pace conclusi nel dodicesimo secolo tra i Banū Ghāniya, signori delle isole Baleari, e il Comune di Genova*, a Nuria MARTÍNEZ DE CASTILLA (ed.), *Documentos y manuscritos árabes del Occidente musulmán medieval*, Madrid, CSIC, 2010, p. 36-67.

320. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 179.

321. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 179.

322. M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 220-221.

Yahya— combateren directament els almohades durant més de cinquanta anys. Abd-Allah restaurà la independència dels Banu Ghàniya mallorquins, que reconeixien la superioritat dels califes abbàssides, en lloc dels almohades. Consolidat en el poder, Abd-Allah renovà en 1188 l'acord comercial amb els genovesos.³²³

Davant la impossibilitat de vèncer els Banu Ghàniya del Magrib, el califa Abu-Abd-Allah an-Nàssir decidí tallar-los la base d'operacions que per a ells representaven les Balears governades per Abd-Allah. L'estiu de 1202, un estol comandat per un oncle del califa, Abu-l-Alà Idrís, que havia partit de Dénia, es féu amb Menorca. L'any següent un altre estol va prendre Mallorca i en matà l'emir Abd-Allah; poc després, l'illa es retia.³²⁴

Quan an-Nàssir va comunicar als seus súbdits que havia pres les Balears, comentà el gran greuge que aquesta captura havia provocat en el «sàhib Aragon wa-Barxaluna» (el senyor d'Aragó i Barcelona), en al·lusió a Pere el Catòlic.³²⁵ Tot i que no gaire ben documentades, el Catòlic havia mantingut bones relacions amb l'emir Abd-Allah, essent com era un dels principals opositors als almohades.

Alliberat de qualsevol obligació envers els governadors de les Balears, ara sota control directe almohade, Pere el Catòlic, com abans el seu pare i el seu avi, també acaronà el somni de fer-se amb les illes Balears i com ells va voler comptar amb l'ajut d'un estol italià i el suport del papat. Tot aprofitant el viatge que va fer a Roma en 1204, on es féu coronar i prestà vassallatge al papa Innocenci III pels seus regnes, a més de negociar el casament de la seva germana, la infanta Constança, amb el rei Frederic de Sicília, segurament també exposà la proposta d'una croada per a la conquesta de les Balears. Tot i que l'acta papal no recull cap notícia d'aquest projecte, sí que les lletres papals hi feien referència i en 1205 el papa accedí a la petició del rei Pere d'establir una seu episcopal a Mallorca, quan fos conquerida.³²⁶ La intenció inicial del rei Pere havia estat de passar per Gènova i Pisa per tal de convèncer-los que acceptessin la pau i treva que els proposava i, d'aquesta manera, permetre la seva participació a la croada projectada; tanmateix, les presses del papa l'obligaren a viatjar directament de Marsella a Òstia.³²⁷ De fet, segurament tot formava part del joc d'interessos del rei Pere i d'Innocenci III entorn d'Occitània i la qüestió càtara. És molt probable que la intenció darrera de la proposta de Pere el Catòlic fos desviar l'atenció del papa del tema càtar, tot proposant-li una expedició en la qual podia fer participar com a croats els nobles occitans, protegint-los així de les pressions papals. El papa no va caure en el parany i, malgrat que el rei demanà la seva mediació, es mostrà renuent i, al final, el projecte no tirà endavant. Malgrat el discurs oficial, el papa no devia estar realment interessat en la croada balear, sinó que preferia solucionar en primer lloc el tema dels càtars, i Pere no se'n sortí de convèncer-lo. L'assumpte, com els projectes anteriors, acabà arxivat.³²⁸ Ja no es tornaria a reprendre fins al regnat del seu fill, Jaume I, amb un final ben diferent, com se sap.

323. M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 200-201 i 287-290.

324. F. BAUDEN, *Due trattati di pace*, p. 68-86; M.ª J. VIGUERA, *Los reinos de taifas*, p. 306-308.

325. A. TAZI, *Histoire diplomatique*, 6, p. 82; Évariste LÉVI-PROVENÇAL, *مجموع رسائل موحديّة*, Rabat, Institut des hautes-études marocaines, 1941 (Collection de textes arabes, 10), p. 241-248; Évariste LÉVI-PROVENÇAL, *Un recueil de lettres officielles almohades*, «Hespéris», 28 (1941), p. 68-69.

326. F. MIQUEL ROSELL, *Regesta de Letras Pontificias*, doc. 53; Josep MIRALLES ISBERT, *Documento relativo a un proyecto de conquista de Mallorca de Pedro II*, «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana», 10 (1906), p. 96; D. MANSILLA, *La documentación*, p. 349, doc. 318; Martín ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico. CSIC - Diputación de Zaragoza, 2010, p. 658, doc. 546: 1205, juny 16.

327. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 590-591, doc. 472: 1204, agost 8.

328. Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: the limits of papal authority*, Hampshire, Ashgate, 2004, p. 47-60; M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona*, p. 224-226.

11. LES RELACIONS AMB ELS ALMOHADES

La presència de l'estat mardanixí evità un contacte directe entre els almohades i la Corona d'Aragó durant els primers anys de la seva instal·lació a l'Àndalus, però en desaparèixer el rei Llop la relació directa esdevingué inevitable. El mateix 1172, arran de la mort d'Ibn Mardanix, Alfons el Cast emprenia una campanya contra el regne de València, regit per un germà d'Ibn Mardanix, Abu-l-Hajjaj Yúsuf, la capital del qual arribà a assetjar. Se'n retirà a canvi de tribut i es dirigí cap a Xàtiva, que també assetjà fins que se'n tornà, segons Zurita, a causa d'una incursió del rei Sanç de Navarra a les fronteres d'Aragó, després d'obtenir el compromís del nou senyor murcià que pagaria tribut. Tot i que, com ja va apuntar Miret i Sans, resulta difícil encabir una campanya contra València i Xàtiva en l'itinerari del rei Alfons d'aquell any,³²⁹ Soldevila, Gual, Cabestany i Ventura creuen que realment l'expedició va tenir lloc, tot i que discrepen en els objectius i els resultats, qualificant-la bé d'algar de botí —com fa Cabestany—, bé d'autèntica expedició de control dels senyors locals de la qual s'obtindrien diversos drets —la resta—. També és probable que la raó de partir de Xàtiva no fos realment una expedició navarresa —segurament, una simple escaramussa fronterera—, sinó motius interns de la mateixa algar —probablement, que es consideraven aconseguits els objectius—. ³³⁰ Cal tenir present que el maig de 1172 l'exèrcit almohade, dirigit pel califa en persona, sortia de Sevilla, prenia a Castella les possessions castellanes al sud de la Sierra Morena i a mitjan juliol assetjava —infructuosament— el castell de Huete.³³¹ Tot i que l'objectiu dels almohades eren els castellans i les seves relacions amb Lleó i Portugal,³³² és probable que els moviments militars a Sevilla fessin que la host catalanoaragonesa es plantegés tornar després d'haver forçat els senyors de València i Múrcia a pagar tribut i, potser, a mantenir-hi treves.

La política occitana va entretenir Alfons lluny dels assumptes andalusins i peninsulars en general durant força temps. El gener de 1177, aprofitant que el califa almohade era a Àfrica, els castellans van atacar Conca, que resistí amb valentia el setge. Dues algares almohades dirigides contra Toledo i Talavera no van aconseguir trencar el setge, però Alfons VIII va acabar demanant ajuda als dos reis veïns, el de Lleó i el d'Aragó. El juny s'entrevistaren a Tarassona i segurament hi acordaren sengles campanyes estivals que permeteren aguantar el setge i retre Conca.³³³ En aquest sentit, Alfons el Cast, després de participar en persona al setge, on se signaren importants acords amb el rei castellà,³³⁴ organitzà una expedició contra terres murcianes i arribà fins a la important fortalesa de Llorca.³³⁵ Tenia com a objectiu tallar possibles vies de subministrament o de reforç als andalusins assetjats o, com pretenia Zurita, recordar al senyor de Múrcia la seva dependència del rei d'Aragó?³³⁶ Resulta difícil saber-ho. Fos d'una manera coordinada o no, fins i tot Ferran II de Lleó aprofità l'ocasió per a fer una cavalcada per la vall del Guadalquivir.³³⁷

Els moments de col·laboració entre prínceps cristians, com en el setge de Conca, s'intercalaven amb etapes d'enfrontament, per a desesperació del papat, que insistia repetidament en la necessitat de

329. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 271; A. I. SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 194-203, doc. 126-132.

330. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXII; F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 161-162; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 191 i 196-199; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 81-82, J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 132-134.

331. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 127.

332. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 121-130.

333. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 130-131.

334. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

335. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 199-200; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 83; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 130.

336. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXV; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 130.

337. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 130.

l'entesa entre prínceps cristians per fer front al poderós califat almohade. Dos anys més tard de Conca, els dos reis Alfons es retrobaren de nou a Cazola, on signaren un doble acord en contra de Navarra i de repartició de les futures conquestes a l'Àndalus. Com després de Conca, també aquesta vegada la trobada fou seguida d'una cavalcada contra el Xarq al-Àndalus, concretament contra el castell de Morvedre.³³⁸ Seria la darrera expedició que Alfons el Cast dirigiria en persona contra territori andalusí. Tanmateix, la frontera meridional dels seus reialmes no fou oblidada, i fou durant els anys 1170 i 1180 que s'organitzà aquesta zona, assignant-la, sobretot, als ordes militars, amb l'objectiu de defensar-la d'un enemic que cada cop es veia més potent.³³⁹ A voltes també va ser des d'aquestes fortaleres frontereres que s'organitzaren expedicions particulars en contra de les terres andalusines veïnes, algunes de les quals acabaren amb la presa de castells com ara Polpís en 1190 per part dels templers.³⁴⁰ Tampoc no s'abandonaren les algares en territori andalusí, com ara aquella en què trobaren la mort el comte Ermengol d'Urgell i el seu germà Galceran de Salàs i altres cavallers en 1184.³⁴¹

Sense que es pugui dir que Alfons es desentengué dels assumptes andalusins, sí que és cert que la política occitana l'absorbí preferentment i que els conflictes amb Castella i Navarra, com també amb els Azagra establerts a Albarrasí, ocuparen més les seves preocupacions, limitant-se a salvaguardar els drets adquirits sobre futures conquestes en territori andalusí, com es féu en el Pacte de Cazola, en què Alfons renunciava al regne de Múrcia, però aconseguia, en canvi, la plena sobirania en els seus territoris i fins i tot per a les futures conquestes, circumstància especialment significativa tenint en compte que Alfons VIII pretenia recuperar la posició hegemònica del seu avi.³⁴²

En contra de la relativa tranquil·litat de les fronteres catalanoaragoneses amb l'Àndalus, els tres regnes peninsulars occidentals, Castella, Lleó i Portugal, no havien conegut pràcticament cap període llarg de pau des de l'entrada dels almohades als anys 1140, i encara menys des que havia desaparegut Ibn Mardanix. A les breus col·laboracions, com l'esmentada per a la presa de Conca —i encara no és segur que la col·laboració lleonesa no fos aparent—, seguien períodes d'enfrontament intern.³⁴³ Segurament aprofitant l'aliança anticastellana dels reis de Portugal, Lleó, Navarra i Aragó de 1189, les campanyes almohades de 1190 i 1191 foren especialment dures i provocaren que tant Sanç I de Portugal i Alfons IX de Lleó com Alfons VIII de Castella es veiessin obligats a signar treves amb els almohades. Si tenim en compte que poc abans, en 1187, a Terra Santa havia tingut lloc la derrota cristiana a la batalla de Hattín, resulta comprensible que el papa Celestí III temés que a l'Àndalus passés el mateix, de manera que va posar en marxa tot l'aparell diplomàtic papal per a aconseguir el que semblava impossible: la creació d'un front comú cristià en contra dels almohades. Per intentar-ho envià el cardenal Gregori, que maldà per a aconseguir l'acord, signat en 1194 a Tordehumos i pel qual els reis de Portugal, Lleó i Castella pretenien posar punt final a les desavinences entre ells. Aprofitant l'acabament de les treves signades per Castella, Alfons VIII ordenà una cavalcada per la vall del Guadalquivir, comandada per l'arquebisbe de Toledo, Martín López de Pisuerga. La reacció almohade no es féu esperar i envià una

338. J. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 200; J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast*, p. 84.

339. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 247-276.

340. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 201-204.

341. A. UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 288-289 —situa la mort a València de Alcántara—; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 201 —situa la mort a Requena. Cal no oblidar que alguns cavallers catalans seguien posant-se al servei dels dinastes musulmans: en 1187 Berenguer de la Guàrdia partí cap a «Spania», és a dir, l'Àndalus, per servir «regem de Marrocs», és a dir, el califa almohade, cf. J. E. RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes*, p. 203-206.

342. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

343. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 121-158.

host que es dirigí cap a Alarcos. Tot i que els reis de Lleó, Castella i Navarra s'havien posat d'acord per fer front conjuntament a l'ofensiva, la precipitació del castellà desembocà en la seva derrota enfront d'aquesta fortalesa manxega el 19 de juliol de 1195. No sols s'acabà l'entesa amb Navarra i Lleó, sinó que aquests dos regnes signaren treves amb els almohades i Lleó arribà a col·laborar en els atacs a Castella en 1196 i 1197.³⁴⁴ La derrota, a més, va tenir un gran impacte a l'Occident cristià i provocà l'aturada de la guerra entre França i Anglaterra i fins i tot un canvi d'aliances internacionals.³⁴⁵

A la Corona d'Aragó, l'eco d'Alarcos també va provocar una forta commoció, sobretot en el rei Alfons, que va prendre sobre les seves espatlles la tasca de construir una aliança de prínceps cristians en contra dels almohades. És en aquest context que cal entendre la seva peregrinació a Sant Jaume de Galícia entre novembre de 1195 i març de 1196.³⁴⁶ Tot i que el viatge tenia un evident component religiós, també va revestir un vessant diplomàtic, encaminat a fer avenir tots els regnes peninsulars cap a una gran aliança en contra dels almohades. Segurament, el Cast va compartir trajecte amb els reis de Castella i de Lleó mentre creuava els seus reialmes, i va entrevistar-se amb Sanç I de Portugal a Coïmbra; de tornada a Aragó, acompanyat d'Alfons el Noble, es trobà a la confluència dels tres regnes, al lloc anomenat la Taula dels Tres Reis, amb Sanç el Fort de Navarra.³⁴⁷ Tot i que infructuosament, Alfons s'esforçà a aconseguir l'acord per a un atac conjunt contra els almohades pel qual lluitava el legat apostòlic Gregori i al qual encoratjava el papa Celestí III amb dures missives als reis navarrès i leonès.³⁴⁸ Tanmateix, Alfons el Cast no va poder veure els fruits d'aquestes negociacions perquè moria a Perpinyà el 25 d'abril de 1196. El succeïa un jove rei Pere, encara sota la tutela de la reina vídua Sança,³⁴⁹ que consolidà el retorn a la col·laboració amb Castella que ja es detectava als darrers anys del regnat del Cast.³⁵⁰ En aquest sentit, l'estiu de 1196, abans fins i tot de prendre possessió del regne d'Aragó, Pere el Catòlic assistia amb la seva host a Alfons VIII de Castella, en una campanya en contra d'Alfons IX, aliat del califa almohade Abu-Yússuf Yaqub al-Mansur, cavalcada que es repetí l'any següent; l'amistat amb Castella es consolidà amb els acords de Calataiud de 1198.³⁵¹ La pressió almohade s'alleugerí durant uns anys arran de la mort del califa Abu-Yússuf Yaqub, ja que el seu successor, Abu-Abd-Allah Muhàmmad an-Nàssir, va mantenir les paus signades pel seu pare.³⁵²

Segurament arran del canvi dinàstic a Marràqueix, Pere el Catòlic hi envià l'any 1200 o potser l'any anterior un ambaixador, el jueu Benvenist, tot i que desconeixem els assumptes concrets que tractà

344. E. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 132-139; F. GARCÍA FITZ, *La Reconquista*, p. 187-190 i 203-205.

345. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 101-102.

346. Antonio UBIETO ARTETA, *La peregrinación de Alfonso II de Aragón a Santiago de Compostela*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952); J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 835-837; J. VENTURA, *Alfons el Cast*, p. 260-265.

347. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 444 i 446-447; Antonio UBIETO ARTETA, *Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval*, Braga, 1963, p. 40; JAIME CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 225; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 837-838; J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, *Historia política*, 2, p. 92; Luis Javier FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra de la soberanía navarra en Álava, Guipúzcoa y el Duranguesado (1199-1200)*, «Revista Internacional de los Estudios Vascos», 45:2 (2000), p. 472. Vegeu també, amb més detall, C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

348. A. UBIETO ARTETA, *La peregrinación*, p. 447; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 90, doc. 37; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 838-840; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 139-140; L. J. FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, *La quiebra*, p. 472.

349. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 198-199, doc. 50, 1196, maig; Enric BAGUÉ, *Pere el Catòlic*, a E. BAGUÉ, J. F. CABESTANY i P. E. SCHRAMM, *Els primers*, p. 108-109.

350. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 840-842; M. AURELL I CARDONA, *Les noces del comte*, p. 358.

351. C. VELA AULESA, *La política ibèrica*, en aquest mateix volum.

352. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 139-141.

amb el nou califa.³⁵³ El fet és que la tranquil·litat caracteritzà les relacions entre els catalanoaragonesos i els almohades durant uns anys, situació que es repetia en els altres regnes peninsulars, tots ells en pau amb el califat de Marràqueix.³⁵⁴ Aquests anys de pau, fins a la finalització en 1210 de les treves entre almohades i castellans, foren aprofitats pels monarques peninsulars per a resoldre els seus conflictes.

Abans de 1210, Zurita comenta indirectament un hipotètic setge de Pere el Catòlic a València en 1206, difícil de creure.³⁵⁵ Segons l'autor aragonès, mentre Diego López II de Haro va estar al servei dels almohades, Pere el Catòlic hauria assetjat València i, anant a cavall enfront dels murs, hauria caigut, accident del qual l'hauria salvat el d'Haro. La veritat és que aquesta campanya valenciana encaixa malament en l'itinerari del Catòlic,³⁵⁶ i també amb la dinàmica d'aquells anys, en què en general la pau regnava en les relacions islamocristianes i les preocupacions del rei Pere eren a Montpeller.³⁵⁷

La situació sí que canvià arran de la finalització de la treva entre Castella i els almohades en 1210. Aquell mateix any, Alfons el Noble va irrompre a les seves fronteres meridionals atacant Baeza, Andújar i Jaén. En resposta a un atac de la flota almohade per la costa catalana, que algarejà tot prenent-hi un important botí, Pere el Catòlic penetrà en els dominis almohades per la zona del Racó d'Ademús, on hauria retut les fortaleses d'Ademús, Castellfabib, Lo Cuervo (El Cuervo) i Serrella, amb participació de molts cavallers catalans i aragonesos, els bisbes Remón de Castrocol de Saragossa, García de Gúdal d'Osca i García Frontín de Tarassona, a més dels ordes del Temple i de l'Hospital.³⁵⁸

Les cavalcades castellanques es repetiren el 1211 i mogueren el califa almohade a creuar l'Estret. La reacció fou ràpida i els almohades es feren amb la fortalesa de Salvatierra, cosa que provocà una gran commoció entre els cristians, de manera que Alfons VIII es decidí a sol·licitar del papa la predicació d'una croada en contra dels almohades, petició que fou acceptada per Innocenci III. La maquinària croada començà a funcionar tot seguit i a la primavera de 1212 es trobaven a Toledo les hosts castellana i catalanoaragonesa —desatenent la greu situació a Occitània, especialment a Tolosa—, així com els contingents de més enllà dels Pirineus, atrets per l'esperit de croada. El rei Pere hi acudí acompanyat pels bisbes Berenguer de Palou de Barcelona i García Frontín de Tarassona, pel comte Hug IV d'Empúries i per un gran nombre de nobles catalans i aragonesos com Guillem de Cardona, Guillem de Cervera, García Romeu o Ximeno Cornel. Pocs dies després de sortir de Toledo, s'hi afegí la host navarresa de Sanç VII.³⁵⁹ L'enfrontament tingué lloc el 17 de juliol de 1212 a Las Navas de Tolosa, amb el resultat d'una gran victòria de les tropes cristianes i una estrepitosa derrota de la host almohade.³⁶⁰ El

353. JOAQUÍN MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, «BRABLB», 3 (1905-1906), p. 239; J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 854; JORDI VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 1996, p. 52; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 355-357, doc. 225: 1200, febrer 7.

354. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 140-141.

355. J. ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. LIII.

356. M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 2352-2353.

357. P. BENITO I MONCLÚS, *L'expansió territorial ultrapirinenca*, p. 116-119; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 140-142; GHISLAM BAURY, *Los ricoshombres y el rey en Castilla: el linaje Haro (1076-1322)*, «Territorio, Sociedad y Poder», 6 (2011), p. 60-62; M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 207-208.

358. M. GUAL CAMARENA, *Precedentes de la Reconquista*, p. 208-211; F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 142; M. ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, doc. 1057, 1059-1060, 1068, 1070-1077 i 1079, i II, 1 i 3.

359. F. GARCÍA FITZ, *Relaciones políticas y guerra*, p. 142-145.

360. J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, I, p. 875-877; AMBROSIO HUICI MIRANDA, *Estudio sobre la campaña de las Navas de Tolosa*, «Anales del Instituto General y Técnico de Valencia», 1/2 (1916), p. 1-196; FRANCISCO VIDAL CASTRO, *Al-'Iqâb: Las Navas de Tolosa en las fuentes árabes*, a *I Jornadas de Estudios históricos «La batalla de Las Navas de Tolosa» (15 de noviembre de 1998)*, Jaén, Asociación Cultural Torre del Homenaje, 1998, p. 21-36; CARLOS VARA THORBECK, *El Lunes de Las Navas*, Jaén, Universidad de Jaén, 1999; MARÍA DOLORES ROSADO LLAMAS i MANUEL GABRIEL LÓPEZ PAYER, *La batalla de Las Navas de Tolosa: Historia y Mito*,

rei Pere, però, no en va poder treure gaire beneficis, perquè els assumptes occitans i la croada contra els càtars l'absorbiren immediatament i fins a la seva mort a la batalla de Muret, el 12 de setembre de 1213.³⁶¹ La minoria del jove rei Jaume I tampoc no li va permetre treure'n rèdits fins que el nou monarca consolidà el seu poder, força anys més tard i en un altre context.

12. BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d', *Catalunya carolíngia*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1955.
- ABADAL, Ramon d', *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Teide, 1958. [2a ed.: 1980]
- ABADAL, Ramon d', *Dels visigots als catalans*, Barcelona, Edicions 62, 1969.
- AILLET, Cyrille, *Les mozarabes. Christianisme, islamisation et arabisation en péninsule Ibérique (IXe-XIIe siècle)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2010.
- ALTISENT, Agustí, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, «Aplec de Treballs - Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 1 (1978), p. 33-83.
- ALVIRA CABRER, Martín, *El Jueves de Muret. 12 de Septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Guerra e ideología en la España medieval: Cultura y actitudes históricas ante el giro de principios del siglo XIII —Batallas de Las Navas de Tolosa (1212) y Muret (1213)—*, tesi doctoral, 2000, edició en CD Rom, Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, 2003, 2 vols.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Muret 1213. La batalla decisiva de la Cruzada contra los Cátaros*, Barcelona, Ariel, 2008.
- ALVIRA CABRER, Martín, *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico. CSIC - Diputación de Zaragoza, 2010.
- AMARI, Michele (ed.), *I diplomi arabi del R. Archivio Fiorentino*, Florència, Felice le Monnier, 1863.
- AMARI, Michele, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, III/1, Florència, Felice Le Monnier, 1868.
- ARIÉ, Rachel, *España musulmana (siglos VIII-XV)*, a TUÑÓN DE LARA, Manuel (dir.), *Historia de España*, III, Barcelona, Labor, 1982.
- AURELL I CARDONA, Martí, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998.
- BAGUÉ, Enric, *Pere el Catòlic*, a BAGUÉ, Enric; CABESTANY, Joan F.; SCHRAMM, Percy Ernst, *Els primers comtes-reis*, 2a ed. Barcelona, Vicens-Vives (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 4), 1980, p. 105-152.
- BAIGES, Ignasi J.; FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, 4 vols.
- BALAGUER, Anna Maria, *Parias and myth of the mancus*, a *Problems of medieval coinage in the Iberian area*, 3, Santarem, 1988, p. 499-545.

Jaén, Caja Rural de Jaén, 2001; María Dolores ROSADO LLAMAS, *Las Navas de Tolosa. La Batalla*, Madrid, Almena, 2002; Martín ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología en la España medieval: Cultura y actitudes históricas ante el giro de principios del siglo XIII —Batallas de Las Navas de Tolosa (1212) y Muret (1213)—*, tesi doctoral, 2000, edició en CD Rom, Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, 2003; Francisco GARCÍA FITZ, *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005.

361. Martín ALVIRA CABRER, *El Jueves de Muret. 12 de Septiembre de 1213*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002; Martín ALVIRA CABRER, *Muret 1213. La batalla decisiva de la Cruzada contra los Cátaros*, Barcelona, Ariel, 2008.

- BALAGUER, Anna Maria, *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania*, Barcelona, Societat d'Estudis Numismàtics, 1993.
- BALAGUER, Víctor, *Historia de Cataluña*, Madrid, 1885-1886, 8 vols.
- BALLESTÍN NAVARRO, Xavier, *Prosopografía dels fuqahā' i 'ulamā' de la zona oriental del taqr al-'a'là: Balaā, Lārida, Ṭurtūša*, a MARÍN, Manuela (ed.), *Estudios Onomástico-biográficos de al-Andalus*, Madrid, CSIC, 1994, p. 55-119.
- BALLESTÍN NAVARRO, Xavier, *Tortosa, al-Andalus, Magreb, Orient. Relacions culturals*, a *Les darreres investigacions arxivístiques de la història de Tortosa*, Tortosa, Ajuntament de Tortosa, 1995, p. 9-31.
- BALLESTÍN NAVARRO, Xavier, *L'anomenada Frontera Superior d'al-Àndalus*, a BARCELÓ, Miquel (coord.), *Musulmans i Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1999, p. 61-76.
- BALLESTÍN NAVARRO, Xavier, *Al-Mansur y la dawla 'amiriya. Una dinàmica de poder y legitimidad en el occidente musulmán medieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2004.
- BARCELÓ, Miquel, *L'or d'al-Àndalus circulant als comtats catalans entre 967 i 1000: un or vist i no vist?*, a *Symposium Numismático de Barcelona*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 1979, p. 313-327.
- BARCELÓ, Miquel, *La qüestió dels documents d'un suposat acord entre 'Alī b. Mujāhid de Dānya i el bisbe Guislabert de Barcelona*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», 39 (1983), p. 7-29.
- BARCELÓ TORRES, Carme, *Minorías islámicas en el País Valenciano. Historia y dialecto*, València, Universitat de València, 1984.
- BAUCELLS I REIG, Josep; FÀBREGA I GRAU, Àngel; RIU I RIU, Manuel; HERNANDO I DELGADO, Josep; BATLLE I GALLART, Carme, *Diplomataris de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, 5 vols. (Diplomataris, 37, 38, 39, 40 i 41).
- BAUDEN, Frédéric, *Due trattati di pace conclusi nel dodicesimo secolo tra i Banū Ġaniya, signori delle isole Baleari, e il Comune di Genova*, a MARTÍNEZ DE CASTILLA, Nuria (ed.), *Documentos y manuscritos árabes del Occidente musulmán medieval*, Madrid, CSIC, 2010, p. 33-86.
- BAURY, Ghislam, *Los ricoshombres y el rey en Castilla: el linaje Haro (1076-1322)*, «Territorio, Sociedad y Poder», 6 (2011), p. 53-72.
- BENET I CLARÀ, Albert, *L'expansió del comtat de Manresa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1982.
- BENET I CLARÀ, Albert, *El procés d'independència de Catalunya (897-989)*, Sallent, Institut d'Arqueologia, Història i Ciències Socials, 1988.
- BENITO I MONCLÚS, Pere, *L'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó: guerra, política i diplomàcia (1067-1212)*, a FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIU I RIU, Manuel, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, I.1: *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 13-150 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- BENSCH, Stephen P. *Barcelona i els seus dirigents. 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona - Proa, 2000.
- BLANKINSHIP, Khalid Yahya, *The End of the Jihad State. The Reign of Hisham Ibn 'Abd al-Malik and the Collapse of the Umayyads*, Nova York, SUNY Press, 1994.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Los condes de Barcelona vindicados*, Barcelona, Impr. de J. Oliveres y Monmany, 1856, 2 vols.
- BONNASSIE, Pierre, *Catalunya mil anys enrera. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle x al final del segle XI*, Barcelona, Edicions 62, 1979-1981, 2 vols.

- BRAMON, Dolors, *De quan érem o no musulmans: textos del 713 al 1010*, Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, 2000.
- BRUCE, Travis, *An Intercultural Dialogue between the Muslim Taifa of Denia and the Christian County of Barcelona in the Eleventh Century*, «Medieval Encounters», 15 (2009), p. 1-34.
- BRUCE, Travis, *The politics of violence and trade: Denia and Pisa in the eleventh century*, «Journal of Medieval History», 32 (2006), p. 127-142.
- BRUCE, Travis, *Piracy as Statecraft: the Mediterranean Policies of the Fifth/Eleventh-Century Taifa of Denia*, «Al-Masaq», 22/3 (2010), p. 235-248.
- BRUCE, Travis, *Réseaux et territorialité dans la Méditerranée occidentale au XIe siècle: l'exemple de la taifa de Denia*, «Mélanges de la Casa de Velázquez. Nouvelle série», 40/2 (2010), p. 157-177.
- BRUCE, Travis, *La Taifa de Denia et la Méditerranée au XIe siècle*, Tolosa de Llenguadoc, Université de Toulouse-Le Mirail - Centre National de la Recherche Scientifique, 2013.
- CABESTANY, Joan F., *Alfons el Cast*, a BAGUÉ, Enric; CABESTANY, Joan F.; SCHRAMM, Percy Ernst, *Els primers comtes-reis*, 2a ed. Barcelona, Vicens-Vives, 1980 (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 4), p. 55-104.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 35-226.
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime, *La reconquista de Teruel*, «Teruel», 2 (1949), p. 133-152.
- CASTELL MAIQUES, Vicente, *Proceso sobre la ordenación de la Iglesia valentina entre los arzobispos de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, y de Tarragona, Pedro de Albalat. 1238-1246*, València, Corts Valencianes, 1996, 2 vols.
- CHABÁS LLORENS, Roque, *Mochéhid, hijo de Yusuf y Ali hijo de Mochéhid*, a *Homenaje a don Francisco Codera en su jubilación del profesorado*, Saragossa, Mariano Escar, 1904, p. 411-434.
- CHABÁS LLORENS, Roque, *Episcopologio valentino*, I, València, Imprenta F. Vives Mora, 1909.
- CHALMETA GENDRÓN, Pedro, *Después de Simancas-Alhandega. Año 328/938-940*, «Hispania», 40 (1980), p. 182-198.
- CINGOLANI, Stefano Maria, *Estratègies de legitimació del poder comtal: l'abat Oliba, Ramon Berenguer I, la Seu de Barcelona i les 'Gesta comitum Barchinonensium'*, «Acta Historica et Archæologica Mediævalia», 29 (2008), p. 135-175.
- CODERA Y ZAIDÍN, FRANCISCO, *Decadencia y desaparición de los almorávides en España*, Saragossa, Tip. de Comas hermanos, 1899.
- CODOIN = BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- COLLINS, Roger, *Califas y reyes. España, 796-1031*, Barcelona, Crítica, 2012.
- Crónica anónima de los reyes de Taifas*, introducció, traducció i notes de Felipe Maíllo Salgado, Madrid, Akal, 1991.
- DELAVILLE LE ROULX, Joseph, *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem 1100-1310*, París, E. Leroux, 1894-1906, 4 vols.
- DOZY, Reinhart Pieter Anne, *Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le Moyen Âge*, Leiden, E. J. Brill, 1860.
- EPALZA, Mikel de; LLOBREGAT, Enrique, *¿Hubo mozárabes en tierras valencianas? Proceso de islamización del Levante de la Península (Sharq Al-Andalus)*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», 36 (1982), p. 7-31.

- ERITJA, Xavier, *De l'almúnia a la turrís: organització de l'espai a la regió de Lleida (segles XI-XIII)*, Lleida, Universitat de Lleida, 1998.
- ERITJA, Xavier, *L'estructuració feudal d'un nou territori al segle XII: l'exemple de Lleida*, a BARCELÓ, Miquel [et al.] (ed.), *El feudalisme comptat i debatut: Formació i expansió del feudalisme català*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2003, p. 293-314.
- España sagrada*, tom 42: RISCO, Manuel, *Las antigüedades civiles y eclesiásticas de Dertosa, Egara y Empurias*, Madrid, 1801.
- FELIU, Gaspar; SALRACH, Josep M. (dir.), *Els pergamins de l'arxiu dels comtes de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I (992-1076)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, 3 vols.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *L'aljama islàmica de Tortosa a la baixa edat mitjana*, «Recerca», 7 (2003), p. 179-230.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, a FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIU I RIU, Manuel, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, I.1: *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 151-239 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa; RIU I RIU, Manuel, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, I.1: *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2009 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 83).
- FOREY, Alan J., *The Templars in the Corona de Aragón*, Conway (Arkansas), Library of Iberian Resources Online, Department of History, University of Central Arkansas, 2002?, <<http://libro.uca.edu/forey/templars.htm>> [Consulta: 15 novembre 2015].
- FORTÚN PÉREZ DE CIRIZA, Luis Javier, *La quiebra de la soberanía navarra en Álava, Guipúzcoa y el Duranguésado (1199-1200)*, «Revista Internacional de los Estudios Vascos», 45:2 (2000), p. 439-494.
- FUENTE, Vicente de la, *Historia eclesiástica de España*, III, Madrid, Compañía de impresores y libreros del reino, 1873.
- GARCÍA FITZ, FRANCISCO, *Relaciones políticas y guerra. La experiencia castellano-leonesa frente al Islam (siglos XI-XIII)*, Sevilla, Universidad de Sevilla. Secretariado de Publicaciones, 2002.
- GARCÍA FITZ, FRANCISCO, *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005.
- GARCÍA FITZ, FRANCISCO, *La Reconquista y la formación de la España medieval (de mediados del siglo XI a mediados del siglo XIII)*, a LADERO QUESADA, Miguel Ángel (coord.), *Historia militar de España*, 2: *Edad Media*, Madrid, Laberinto, 2010, p. 141-215.
- GARRIDO I VALLS, Josep-David, *Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2014.
- GONZÁLEZ, Julio, *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, Madrid, CSIC, 1960.
- GUAL CAMARENA, Miguel, *Precedentes de la Reconquista valenciana*, «Miscelánea de Estudios Medievales», 1 (1952), p. 167-246.
- GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en Occidente*, Barcelona, Barral, 1976.
- GUICHARD, Pierre, *Les Mozarabes de Valence et d'Al-Andalus entre l'histoire et le mythe*, «Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée», 40/2 (1985), p. 17-28.
- GUICHARD, Pierre, *Al-Andalus. 711-1492*, París, Hachette, 2000.

- GUICHARD, Pierre; SORAVIA, Bruna, *Los reinos de taifas. Fragmentación política y esplendor cultural*, 2a ed., Màlaga, Sarriá, 1996.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Los Banu Hud de Zaragoza, Alfonso I el Batallador y los almorávides (Nuevas aportaciones)*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 7 (1962), p. 7-38.
- HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Historia musulmana de Valencia y su región. Novedades y rectificaciones*, València, Ajuntament de València, 1969, 2 vols.
- I Libri iurium della Repubblica di Genova*, I/1, edició a cura d'Antonella Rovere, Roma, Ufficio Centrale per i Beni Archivistici, 1992.
- IBN IDĀRĪ, *La caída del Califato de Córdoba y los Reyes de Taifas (al-Bayān al-Mugrib)*, estudi, traducció i notes de Felipe Maíllo Salgado, Salamanca, Estudios Árabes e Islámicos. Universidad de Salamanca, 1993.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 3, Madrid, CSIC, 1952, p. 273-284.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Vida de Alfonso el Batallador*, Saragossa, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Zaragoza, Aragón y Rioja, 1971.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Historia política del Reino de Navarra. Desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla*, Pamplona, Aranzadi, 1972, 2 vols.
- LACARRA DE MIGUEL, José M.^a, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*, Saragossa, Anubar, 1982-1985, 2 vols. (Textos Medievales, 62 i 63).
- LAGARDÈRE, Vincent, *Les almoravides. Le djihād andalou (1106-1143)*, París-Mont-real, L'Harmattan, 1998.
- LALIENA CORBERA, Carlos, *La formación del estado feudal: Aragón y Navarra en la época de Pedro I, Osca*, Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1996 (Colección de Estudios Altoaragoneses, 42).
- LALIENA CORBERA, Carlos, *Guerra Santa y conquista feudal en el noroeste de la Península a mediados del siglo XI: Barbastro, 1064*, a *Cristianos y musulmanes en la península Ibérica: la guerra, la frontera y la convivencia*, XI Congreso de Estudios Medievales 2007, Àvila, Fundación Sánchez Albornoz, 2009, p. 187-218.
- LEMA PUEYO, José Ángel, *Alfonso I el Batallador, rey de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Gijón, Trea, 2008.
- LÉVI-PROVENÇAL, Évariste, *مجموع رسائل موحديّة*, Rabat, Institut des hautes-études marocaines, 1941 (Collection de Textes Arabes, 10).
- LÉVI-PROVENÇAL, Évariste, *Un recueil de lettres officielles almohades*, «Hespéris», 28 (1941), p. 1-80.
- LÉVI-PROVENÇAL, Évariste, *España musulmana hasta la caída del Califato de Córdoba (711-1031 dC)*, Madrid, Espasa-Calpe, 1957.
- LINAGE CONDE, Antonio, *Alfonso VI*, Burgos, La Olmeda, 1994.
- لسان الدين ابن الخطيب [LISĀN AL-DĪN IBN AL-ḤAṬĪB], *الإحاطة في أخبار غرناطة [Al-iḥāṭa fī-aḥbār Ġarnāṭa]*, edició a cura de بوزياني الدراجي, Alger, دار الأمل للدراسات والنشر والتوزيع, 2009, 2 vols.
- LLADONOSA PUJOL, Josep, *La conquesta de Lleida*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1961.
- LLADONOSA PUJOL, Josep, *Lérida medieval*, I: Siglos XII-XIII, Lleida, Dilagro, 1974.
- MANSILLA, Demetrio, *La documentación española del Archivo del «Castel S. Angelo» (395-1498)*, Roma, Iglesia Nacional Española, 1958.
- MANZANO MORENO, Eduardo, *La frontera de al-Andalus en época de los omeyas*, Madrid, CSIC, 1991 (Biblioteca de Historia, 9).
- MARTÍ, R. *L'expansió del comtat de Barcelona a ponent del Llobregat*, a *Catalunya romànica*, XIX, 1992, p. 28-35.

- MCCRANK, Lawrence J., *Restauración canónica e intento de reconquista de la sede Tarraconense (1076-1108)*, «Cuadernos de Historia de España», 61-62 (1977), p. 145-245.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón, *La España del Cid*, Madrid, Espasa-Calpe, 1947, 2 vols.
- MILLÀS VALLICROSA, Josep M., *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia*, «Quaderns d'Estudi», 14 (1922), p. 125-161.
- MIQUEL ROSELL, Francisco (ed.), *Liber feudorum maior, cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945.
- MIQUEL ROSELL, Francisco, *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón. Sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1948.
- MIRAVALL, Ramon, *Atacs franco-catalans contra Tortosa*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «BRABLB», 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.
- MIRET Y SANS, Joaquín, *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, «BRABLB», 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450 i 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36 i 91-114.
- PEÑARROJA TORREJÓN, Leopoldo, *Cristianos bajo el Islam. Los mozárabes hasta la reconquista de Valencia*, Madrid, Gredos, 1993.
- PILES IBARS, Andrés, *Valencia árabe*, València, Impr. de Manuel Alufre, 1901.
- PRIETO VIVES, Antonio, *Los reyes de taifas. Estudio histórico-numismático de los musulmanes españoles en el siglo v de la Hégira (xi de JC)*, Madrid, Junta para Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas, 1926.
- PUIG Y PUIG, Sebastián, *Episcopologio de la sede barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929.
- REILLY, Bernard F., *The Contest of Christian and Muslim Spain. 1031-1157*, Cambridge-Oxford, Blackwell, 1992.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni, *Història nacional de Catalunya*, Barcelona, Pàtria, 1926.
- RUBIERA MATA, María Jesús, *La taifa de Denia*, Alacant, Instituto Juan Gil-Albert - Diputació Provincial d'Alacant, 1985.
- RUBIERA MATA, María Jesús; EPALZA, Mikel de, *Xàtiva musulmana (segles VIII-XIII)*, Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1987.
- RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique, *En torno a un tratado comercial entre las ciudades de Génova y Barcelona en la primera mitad del siglo XII*, a *Atti del 1º Congresso Storico Liguria-Catalogna. Ventimiglia-Bordighera-Albenga-Finale-Genova 14-19 ottobre 1969*, Bordighera, Istituto internazionale di studi liguri, 1974, p. 151-160.
- RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique, *Ricard Guillem o el somni de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62, 2001.
- RUIZ-DOMÈNEC, José Enrique, *Quan els vescomtes de Barcelona eren: Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
- SABATÉ CURULL, Flocel, *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): ¿conquesta o repoblació?*, Lleida, Universitat de Lleida, 1996 (Espai/Temps, 28).
- SALARRULLANA Y DE DIOS, José, *Documentos correspondientes al reinado de Sancho Ramírez, desde 1063 hasta 1094*, Saragossa, 1907, 2 vols.
- SALAZAR Y CASTRO, Luis de, *Historia genealógica de la Casa de Lara*, Madrid, Imprenta Real, 1696-1697.
- SALRACH MARÈS, Josep M., *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, Barcelona, Edicions 62, 1978, 2 vols.

- SALRACH MARÈS, Josep M., *El procés de feudalització (segles III-XII)*, Barcelona, Edicions 62, 1987 (Història de Catalunya, II).
- SÁNCHEZ CASABÓN, Ana Isabel, *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza: documentos (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel, *La expedición de Al-Manşūr contra Barcelona en el 985 según las fuentes árabes, a Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil (Col·loqui Internacional Hugues Capet 987-1987. La France de l'an mil)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 293-301.
- SCHRAMM, Percy Ernst, *Ramon Berenguer IV*, a BAGUÉ, Enric; CABESTANY, Joan F.; SCHRAMM, Percy Ernst, *Els primers comtes-reis*, 2a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980 (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 4), p. 1-53.
- SÉNAC, Philippe, *La frontière et les hommes (VIIIe-XIIe siècles). Le peuplement musulman au nord de l'Ebre et les débuts de la reconquête aragonaise*, París, Maisonneuve et Larose, 2000.
- SÉNAC, Philippe, *Los soberanos carolingios y al-Ándalus (siglos VIII-IX)*, Granada, EUG, 2010.
- SERRANO DAURA, Josep, *La Carta de Seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148*, a SERRANO DAURA, Josep (ed.), *Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148-1149). Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850^e aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000, p. 105-150.
- SERRANO DAURA, Josep (ed.), *Les Cartes de Població cristiana i de Seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149). Actes de les Jornades d'Estudi commemoratives del 850e aniversari de la seva concessió. Tortosa, 14, 15 i 16 de maig de 1999*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000.
- SERRANO DAURA, Josep, *La coexistència de les comunitats cristiana, jueva i sarraïna a Tortosa a la baixa edat mitjana*, «Revista de Dret Històric Català», 6 (2006), p. 173-193.
- SIMONET, Francisco Javier, *Historia de los mozárabes de España*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1897-1903.
- SMITH, Damian J., *Innocent III and the Crown of Aragon: the limits of papal authority*, Hampshire, Ashgate, 2004.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els barons de Catalunya*, 4a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980 (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 3).
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Els grans comtes de Barcelona*, 3a ed., Barcelona, Vicens-Vives, 1980 (Història de Catalunya. Biografies Catalanes, 2).
- SOLDEVILA, Ferran, *Història de Catalunya*, I, Barcelona, Alpha, 1934.
- STALLS, Clay, *Possessing the Land. Aragon's Expansion into Islam's Ebro Frontier under Alfonso the Battler 1104-1134*, Leiden, E. J. Brill, 1995.
- Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1991, 2 vols.
- عهد الموحدين 6: [مطبوعة فضالة], Mohammedia, التاريخ الدبلوماسي للمغرب من أقدم العصور إلى اليوم، عبد الهادي، التازي، 1987=1407 = TAZI, Abdelhadi, *Histoire diplomatique du Maroc (des origines à nos jours)*, 6: *L'époque almohade*, [Mohammedia], [Imprimerie de Fedhala], 1987 = 1407.
- TUCOO-CHALA, Pierre, *Quand l'islam était aux portes des Pyrénées. De Gaston IV le Croisé à la Croisade des Albigeois*, Biarritz, J&D, 1994.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Homenaje de Aragón a Castilla por el condado de Navarra*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 3 (1947-1948), p. 7-28.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *La peregrinación de Alfonso II de Aragón a Santiago de Compostela*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 5 (1952), p. 438-452.

- UBIETO ARTETA, Antonio, *Relaciones de Aragón y Portugal en el siglo XII*, a *Actas do Congresso Histórico de Portugal Medieval*, Braga, 1963, p. 29-40.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Orígenes del Reino de Valencia: cuestiones cronológicas sobre su reconquista*, Saragossa, Anubar, 1979-1981.
- UBIETO ARTETA, Antonio, *La formación territorial*, Saragossa, Anubar, 1981 (Historia de Aragón, 1).
- UBIETO ARTETA, Antonio, *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1987 (Historia de Aragón, [5]).
- UDINA I ABELLÓ, Antoni M. *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001.
- VENTURA, Jordi, *Alfons el Cast. El primer comte-rei*, Barcelona, Aedos, 1961.
- VENTURA, Jordi, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, Selecta-Catalònia, 1996.
- VIGUERA, María Jesús, *Los reinos de taifas y las invasiones magrebíes (Al-Andalus del XI al XIII)*, Madrid, Mapfre, 1992.
- VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid, Imprenta Real Academia de la Historia, 1803-1852.
- VIRGILI COLET, Antoni, *L'expansió i l'afermament del feudalisme al Baix Gaià (segles XI i XII)*, Altafulla, Centre d'Estudis d'Altafulla, 1991.
- VIRGILI COLET, Antoni, 'Ad detrimentum Yspanie'. *La conquesta de Țurțușa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Barcelona-València, Universitat Autònoma de Barcelona - Universitat de València, 2001.
- VIRUETE ERDOZÁIN, Roberto, *La colección diplomática del reinado de Ramiro I de Aragón (1035-1064)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2013 (Fuentes Históricas Aragonesas, 66).
- VIRUETE ERDOZÁIN, Roberto, *Aragón en la época de Ramiro I*, tesi doctoral, Universitat de Saragossa, 2008, <<https://zaguan.unizar.es/record/3230>> [Consulta: 8 agost 2016].
- ZIMMERMANN, Michel, *Aux origines de la Catalogne. Géographie politique et affirmation nationale*, «Le Moyen Âge», 1 (1983), p. 5-40.
- ZIMMERMANN, Michel, *En els orígens de Catalunya. Geografia política i afirmació nacional*, «L'Avenç», 117 (1988), p. 30-37.
- ZIMMERMANN, Michel, *La presa de Barcelona per al-Mansūr i el naixement de la historiografia catalana*, a *En els orígens de Catalunya. Emancipació política i afirmació cultural*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 71-96.
- ZURITA, Jerónimo, *Anales de Aragón*, edició d'Ángel Canellas López, edició electrònica de José Javier Iso (coord.), María Isabel Yagüe i Pilar Rivero, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003, <<http://ifc.dpz.es/publicaciones/ver/id/2448>> [Consulta: 1 desembre 2014].

Corpus documental

Carles VELA AULESA,
amb la col·laboració de
Pere BENITO I MONCLÚS,
Rafael GINEBRA I MOLINS,
Teresa HUGUET-TERMES,
Roberto PILI
i Pilar SENDRA I BELTRAN

Taula d'abreviacions

ABREVIATURES GENERALS

(signatura)	signatura autògrafa	n.	nota
ab.	abans	núm.	número
ap.	apèndix	p.	pàgina
arm.	armari	perg.	pergamí
art.	article	publ.	publicat
c.	<i>circa</i>	r	<i>recto</i>
cap.	capítol	reg.	regestat, registre
carp	carpeta	s. d.	sense data
col.	columna	s. l.	<i>sine loco</i>
d.	després	s. n.	sense número
doc.	document	s. p.	sense paginar
ed.	edició	v	<i>verso</i>
f.	foli	vol.	volum
ms.	manuscrit		

REFERÈNCIES ARXIVÍSTIQUES

ACA	Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó
ACB	Barcelona, Arxiu de la Catedral de Barcelona
ADB	Barcelona, Arxiu Diocesà de Barcelona
AHN	Madrid, Archivo Histórico Nacional
ASV	Ciutat del Vaticà, Archivio Segreto Vaticano
BCT	Toledo, Biblioteca Capitular de Toledo
C	Reial Cancelleria
LFM	<i>Liber Feudorum Maior</i>
LT	<i>Liber Testamentorum</i>
ORM	Ordes Religiosos i Militars
RAH	Madrid, Real Academia de la Historia

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALBON, *Cartulaire général*
ALBON, A. d', *Cartulaire général de l'Ordre du Temple, 1119?-1150*, París, H. Champion, 1913-1922, 2 vols.
- ALMAGRO BASCH, *El señorío*
ALMAGRO BASCH, M., *El señorío de Azagra desde su fundación hasta la muerte de don Fernando Ruiz de Azagra*, Terol, Instituto de Estudios Turolenses, 1956 (Historia de Albarracín. Edad Media, III/2).
- ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic*
ALTURO I PERUCHO, J., *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1985.
- ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*
ALVIRA CABRER, M., *Pedro el Católico, Rey de Aragón y Conde de Barcelona (1196-1213). Documentos, Testimonios y Memoria Histórica*, Saragossa, Institución Fernando el Católico. CSIC - Diputación de Zaragoza, 2010.
- BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*
BAIGES, I. J.; FELIU, G.; SALRACH, J. M. (dir.), *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*, Barcelona, Fundació Noguera, 2010, 4 vols.
- BARCELÓ, *La qüestió*
BARCELÓ, M., *La qüestió dels documents d'un suposat acord entre 'Ali b. Mujāhid de Dānya i el bisbe Guislabert de Barcelona*, «Revista del Instituto de Estudios Alicantinos», 39 (1983), p. 7-29.
- BAUCELLS-FÀBREGA-RIU-HERNANDO-BATLLE, *Diplomatari*
BAUCELLS I REIG, J.; FÀBREGA I GRAU, À.; RIU I RIU, M.; HERNANDO I DELGADO, J.; BATLLE I GALLART, C., *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Segle XI*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, 5 vols.
- BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*
BOFARULL Y MASCARÓ, P. de, *Los condes de Barcelona vindicados y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su marca*, Barcelona, Impr. J. Oliveres y Monmany, 1836, 2 vols.
- BOFARULL Y MASCARÓ, *Traslado*
ACA, Traslats, P. de BOFARULL Y MASCARÓ, *Traslado de las escrituras en pergamino sueltas pertenecientes al Reynado del Señor Don Pedro I de Cataluña y II de Aragón que reynó desde el día 25 de abril de 1196 hasta el 13 de setiembre del año 1213*, I, sign. 5/17 i 5/18.
- BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*
BÜSCHGENS, A., *Die politischen Verträge Alfons' VIII von Kastilien (1158-1214) mit Aragón-Katalonien und Navarra: Diplomatische Strategien und Konfliktlösung im mittelalterlichen Spanien*, Frankfurt, Peter Lang, 1995 (Europäische Hochschulschriften, Reihe III, 678).
- CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*
CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, J., *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», VII (1962), p. 35-226.
- CASTELL MAIQUES, *Proceso*
CASTELL MAIQUES, V., *Proceso sobre la ordenación de la Iglesia valentina entre los arzobispos de Toledo, Rodrigo Jiménez de Rada, y de Taragona, Pedro de Albalat. 1238-1246*, València, Corts Valencianes, 1996, 2 vols.
- CHABÁS LLORENS, *División*
CHABÁS LLORENS, R., *División de la conquista de la España mora entre Aragón y Castilla, a I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, I, Barcelona, 1909, p. 139-141.
- CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*
CHABÁS LLORENS, R., *Episcopologio valentino*, I, València, Imprenta F. Vives Mora, 1909.
- CIROT, *Appendices*
CIROT, G., *Appendices à la Chronique latine des rois de Castille jusqu'en 1236*, «Bulletin Hispanique», 20 (1918), p. 149-184.

- CODOIN *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1847-1910, 41 vols.
- CRESPO VICENTE, *Documentos* CRESPO VICENTE, P., *Documentos para el estudio de las Órdenes Militares en España*, «Xiloca», 34 (2006), p. 185-214.
- DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire* DELAVILLE LE ROULX, J., *Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, París, E. Leroux, 1894-1906, 4 vols.
- DELAVILLE LE ROULX, *Les archives* DELAVILLE LE ROULX, J., *Les archives de l'Ordre de l'Hôpital de la Péninsule Ibérique*, París, E. Leroux, 1893.
- FELIU-SALRACH, *Els pergamins* FELIU, G.; SALRACH, J. M. (dir.), *Els pergamins de l'arxiu dels comtes de Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I (992-1076)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, 3 vols.
- FLÓREZ, *España Sagrada* FLÓREZ, E., *España Sagrada: teatro geográfico-histórico de la Iglesia de España: origen, divisiones y límites de todas sus provincias, antigüedad, traslaciones y estado antiguo y presenta de sus sillas, con varias disertaciones, críticas...*, Madrid, Real Academia de la Historia, Impr. José Rodríguez, 1859-1879.
- GONZÁLEZ, *Alfonso IX* GONZÁLEZ, J., *Alfonso IX*, Madrid, CSIC. Institución Jerónimo Zurita, 1944, 2 vols.
- GONZÁLEZ, *El reino de Castilla* GONZÁLEZ, J., *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, Madrid, CSIC, 1960.
- GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II* GONZÁLEZ, J., *Regesta de Fernando II*, Madrid, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, 1943.
- GUAL CAMARENA, *Precedentes* GUAL CAMARENA, M., *Precedentes de la reconquista valenciana, a Miscelánea de estudios medievales*, 1, València, CSIC, Institución Alfonso El Magnánimo, 1961, p. 167-246 (Estudios, xvi).
- IBARRA Y OROZ, *Estudio diplomático* IBARRA Y OROZ, M. Á., *Estudio diplomático de Pedro el Católico, rey de Aragón y conde de Barcelona (1196-1213)*, tesi doctoral inèdita, Universidad Central, Madrid, desembre de 1932, 2 toms.
- IDOATE, *Catálogo* IDOATE, F., *Catálogo de los Cartularios Reales del Archivo General de Navarra. Años 1007-1384*, Pamplona, Diputación Foral de Navarra, 1974.
- JIMENO-JIMENO, *Archivo General de Navarra* JIMENO JURÍO, J.; JIMENO ARANGUREN, R., *Archivo General de Navarra (1194-1234)*, Eusko Ikaskuntza, 1998 (Fuentes documentales medievales del País Vasco, 89).
- KEHR, *Papsturkunden* KEHR, P., *Papsturkunden in Spanien Vorarbeiten zur Hispania Pontificia I: Katalanien*, 1, Archivberichte, Berlín, Weidmannsche Buchhandlung, 1926.
- LACARRA, *Documentos* LACARRA, J. M.^a, *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*, Saragossa, Anubar, 1982-1985, 2 vols.
- LACARRA, *El rey Lobo* LACARRA, J. M.^a, *El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín*, a *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, 3, Madrid, CSIC, 1952, p. 515-526.
- LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático* LÓPEZ OLIVÁN, J., *Repertorio diplomático español*, Madrid, CSIC, 1944.
- MARCA, *Marca Hispanica* MARCA, P. de, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus...*, París, Baluze, 1688; Barcelona, Base, 1972 (reedició facsímil).

- MARICHALAR, *Colección diplomática*, «Boletín»
 MARICHALAR, *Colección diplomática*, 1934
 MAS, *Notes*
 MIQUEL ROSELL, *LFM*
 MIQUEL ROSELL, *Regesta*
 MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*
 MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*
 MIRET Y VIVES, *Traslado*
 MORET, *Anales*
 ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*
 PANO Y RUATA, *La Santa Reina*
 PANO Y RUATA, *Real Monasterio*
 RAMÍREZ-HERREROS-BEROIZ, *El primer cartulario*
 RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes*
 SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*
 SANCHIS Y SIVERA, *La diócesis valentina*
- Marichalar, C., *Colección diplomática del rey D. Sancho VIII el Fuerte*, «Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra», [s. n.] (1928), p. 283-301; 18/3 (1934), p. 153-222; 18/4 (1934), p. 264-313, i 19/2 (1935), p. 88-131.
 MARICHALAR, C., *Colección diplomática del rey Don Sancho VIII (El Fuerte) de Navarra*, Pamplona, Aramburu, 1934.
 MAS, J., *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, Barcelona, 1914-1915.
 MIQUEL ROSELL, F. (ed.), *Liber feudorum maior, Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, CSIC, 1945.
 MIQUEL ROSELL, F., *Regesta de Letras Pontificias del Archivo de la Corona de Aragón. Sección Cancillería Real (Pergaminos)*, Madrid, Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1948.
 MIRET Y SANS, J., *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña, II en Aragón*, «BRABLB», 2 (1903-1904), p. 257-278, 389-423 i 437-474.
 MIRET Y SANS, J., *Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213)*, «BRABLB», 3 (1905-1906), p. 79-87, 151-160, 238-249, 265-284, 365-387, 435-450 i 497-519, i 4 (1907-1908), p. 15-36 i 91-114.
 ACA, Traslats, A. M. MIRET Y VIVES, *Traslado de las escrituras en pergamino pertenecientes al Reynado del Sr Dn Pedro I de Cataluña y II de Aragón y 14º Conde de Barcelona (que empezó a reynar en 26 de abril de 1196 y acabó en 13 de septiembre de 1213)*, sign. 5/19.
 MORET, J. de, *Anales del Reyno de Navarra*, Pamplona, Huarte, 1695.
 ODRIOZOLA, C. de, *Ramón Berenguer IV, conde de Barcelona, caballero del Santo Sepulcro de Jerusalén. Memorias históricas referentes a la cesión en su favor de la Corona de Aragón, hecha por la orden militar del Santo Sepulcro, la del Hospital y del Temple en el año 1140*, Barcelona, 1911.
 PANO Y RUATA, M. de, *La Santa Reina Doña Sancha: hermana hospitalaria fundadora del monasterio de Sijena (Álbum de Sijena)*, Saragossa, E. Berdejo Casañal, 1943.
 PANO Y RUATA, M. de, *Real Monasterio de Santa María de Sijena*, Saragossa, CAI, 2004, p. 57.
 RAMÍREZ VAQUERO, E. (dir.); HERREROS LOPETEGUI, S.; BEROIZ LAZCANO, M., *El primer cartulario de los reyes de Navarra. El valor de lo escrito / Le premier cartulaire des rois de Navarre. La valeur de l'écrit*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 2013 (Corpus documental para la historia del reino de Navarra (CODHIRNA), sección III: «Códices y Cartularios», II).
 RUIZ-DOMÈNEC, J. E., *Quan els vescomtes de Barcelona eren: història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
 SÁNCHEZ CASABÓN, A. I., *Alfonso II, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza (1162-1196)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1995.
 SANCHIS Y SIVERA, J., *La diócesis valentina*, València, Imp. La Voz Valenciana, 1920-1921, 2 vols.

SASTACHS Y COSTAS, <i>Memoria</i>	SASTACHS Y COSTAS, J., <i>Memoria sobre el Archivo Prioral de Cataluña de la orden de S. Juan de Jerusalén</i> , Barcelona, 1885.
TRAGGIA, <i>Ilustración</i>	TRAGGIA, J., <i>Ilustración del reinado de Don Ramiro II de Aragón, dicho el Monje o Memorias para escribir su vida</i> , a <i>Memorias de la Real Academia de la Historia</i> , III, Madrid, 1799.
UBIETO ARTETA, <i>Creación y desarrollo</i>	UBIETO ARTETA, A., <i>Creación y desarrollo de la Corona de Aragón</i> , Saragossa, Anubar, 1987 (<i>Historia de Aragón</i> , [5]).
UBIETO ARTETA, <i>Documentos</i>	UBIETO ARTETA, A., <i>Documentos de Ramiro II de Aragón</i> , Saragossa, Anubar, 1988 (<i>Textos Medievales</i> , 78).
UBIETO ARTETA, <i>Los esponsales</i>	UBIETO ARTETA, A., <i>Los esponsales de la reina Petronila y la creación de la Corona de Aragón</i> , Saragossa, Diputación General de Aragón. Departamento de Cultura y Educación, 1987.
VILLANUEVA, <i>Viage literario</i>	VILLANUEVA, J., <i>Viage literario a las iglesias de España</i> , Madrid-Vallència, 1803-1852, 22 vols.
ZURITA, <i>Anales</i>	ZURITA, J., <i>Anales de la Corona de Aragón</i> , Saragossa, 1610, 4 vols.; Saragossa, 1669; Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1973 (reedició).

Corpus documental

1

[1052-1071, octubre 16. Dènia]¹

Fragment d'una carta adreçada per Alí ibn Mujàhid, emir de Dènia, a la «reina» Almodis, comtessa de Barcelona, de la qual es declara amic fidel. Després d'expressar bons desitjos per a Almodis i per al comte de Barcelona Ramon Berenguer I, li fa saber que ha rebut una carta seva que li ha lliurat Bernat Amat de Claramunt.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia o traducció llatina coetània.² ACA, C, perg. Ramon Berenguer I, carp. 12, núm. 182 dors. Deficient estat de conservació.³

Publ.: F. VALLS TABERNER, *Notes per a la història de la família comtal de Barcelona*, a *Recull de documents i estudis*, I, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1920, p. 214-215; A. ROVIRA I VIRGILI, *Història nacional de Catalunya*, III, Barcelona, Pàtria, 1924, p. 510 (reproducció fotogràfica); BARCELÓ, *La qüestió*, p. 12-13; FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, doc. 776, p. 1325-1326.

Reg.: GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 213, doc. 1.

Regina preclara vel gloriosa, domna Adalmus, honorificet eam Deus suos. Amicus fidelis, Gali, prolis Mugehid.

In Dei nomine et eius gratie. Prolonget Deus, o regina preclara vel gloriosa, tuam salvationem et protelet tuam iucumditatem adque retineat vel salbet te. Comex excellentissimus meus amicus vel gratus, honorificet eus Deus. Pervenit ad me, o regina gloriosa, tuam paginam preclaram com Bernar-

1. La carta, conservada parcialment, ha perdut la datació crònica i tòpica; és versemblant que fos escrita a Dènia, on residia l'emir de la taifa de Dènia. Cronològicament, només pot ser datada mentre Almodis de la Marca fou comtessa de Barcelona, és a dir, entre 1052 i el seu assassinat el 16 d'octubre de 1071 —Alí regnà a Dènia abans i després d'aquestes dates—. Tanmateix, si es té en compte que fou copiada en el dors d'una convinença redactada el 29 de març de 1056 i si suposem que ho fou poc després de ser rebuda, això ens permetria datar la missiva després de 1056, cosa que dona peu a plantejar la hipòtesi que la carta estigui relacionada amb l'acord entre Alí i el bisbe Guislabert (cf. infra doc. núm. 3) i, per tant, datar-la a l'entorn de 1058.

2. Resulta impossible saber si el text conservat és una traducció local d'una carta original en àrab o si la carta, clarament influenciada per la llengua àrab tot i estar redactada en llatí, fou escrita directament en llatí a Dènia o traduïda en aquesta ciutat, la qual cosa explicaria la forta influència de l'àrab en la seva redacció.

3. La carta es conserva al dors d'una convinença per la qual Ramon Berenguer I i Almodis, comtes de Barcelona, concedeixen per dos anys a Marcús i Bonfill Fredal el dret d'encunyar la moneda de plata, a canvi del pagament de deu cafissos de forment, del 29 de març de 1056; cf. FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, II, doc. 468, p. 873-874.

do Amato, tuo fidele, salbet eum Deus et sten^a cum illis super tua amicitate vel dilectione in me, vel tua sinceritate ad me, et tua loquutione optima de me, et Deus scit quod sum ad te in duplo de hoc quod michi diligis, vel in tua sinceritate quod ad me retines, vel est Deus super me testificator quod a seculo tuam karitatem in anime mee vel custodio ac rego tuam in corde meo sodalitem, et ubi gratias multimodas refero pro confirmatione mea amicitate contra comite magno conservet eum Deus de celo, et iam audibi, o regina gloriosa, tuam laudantiam me adque optima tua dictione in me, et ego retribuam tibi super illud cum plu...

a. Per stet.

2

1058, novembre 18

Acta de la dedicació de la nova catedral de Barcelona en presència dels arquebisbes Guifré de Narbona i Rambaud d'Arle i dels bisbes Guillem d'Urgell, Guillem de Vic, Berenguer de Girona, Artau d'Elna, Patern de Tortosa i Guislabert de Barcelona. Després d'una introducció històrica en què es relata que la ciutat de Barcelona fou recuperada de mans sarraïnes per Lluís el Piadós i que més tard es tornà a perdre, es fa constar que, després de la restauració de la seu per obra del bisbe Guislabert i dels comtes Ramon Berenguer I i Almodis, es decidí celebrar l'acte de consagració en aquesta data. L'ocasió s'aprofità també per a confirmar les possessions i els límits del bisbat de Barcelona, incloent-hi els bisbats de les illes Balears, de Dènia i d'Oriola, segons constava en un privilegi donat per Alí i pel seu difunt pare Mujàhid, emirs de Dènia, raó per la qual es transcriu la dotalia de la seu.

[A. Original, perdut.]

B. Trasllet autèntic, del 7 de juliol de 1230, fet per Pere de Bages, notari, ex A. ACB, perg. 3-4-2. 396 × 395 mm.

C1. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B. ASV, *Archivum Arcis*, 1-XVIII, 2.222, petia 21 *infra* i 22. En mal estat.

[C2. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B, a l'arxiu capitular de Toledo. Perduda.]

[C3. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B, a l'arxiu arxiepiscopal de Tarragona. Perduda.]

D. Còpia de 1251/1257, [feta a Toledo], ex C2. AHN, Sección de Códices y Cartularios, 987B, *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [I], f. 126r-180r.

E. Còpia de 1251/1257, feta a Toledo, ex D. BCT, mss. 42-33,^a (*olim* 42-23), *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [II], f. 107v-157v.

F. Còpia del segle XIII, ex A? ACB, *Liber Antiquitatum*, I, núm. 29, f. 14d-16b.

G. Còpia del segle XIII, ex A? ACB, *Liber Antiquitatum*, o, núm. 29 bis, f. 16b-17c.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, doc. CCXLV, col. 1113-1116; J. SÁENZ DE AGUIRRE, *Collectio maxima conciliorum Hispaniæ et novi orbis*, IV, Roma, 1753-1755, p. 416-417; BOFARULL, *Los condes de Barcelona*, II, p. 82-87; M. de VILLANUÑO, *Summa Conciliorum Hispaniæ, quotquot inveniri potuerunt ad usque sæculum proxime præteritum*, Barcelona, 1850, p. 423-525 (edició fragmentària); J. TEJADA Y RAMIRO, *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de España y de América (en latín y castellano) con notas e ilustraciones*, III, Madrid, 1859, p. 110-112 (només la dotalia, amb traducció castellana); MAS, *Notes*, I, ap. 5, p. 99-103 (amb traducció catalana), i XIII, ap. III, p. 192-198; SANCHIS Y SIVERA, *La diócesis valentina*, II, p. 298-303, doc. xxxii, ex D; S. PUIG I PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, ap. XLVII, p. 388-391; *Catalunya romànica*,

xx, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 158; CASTELL MAIQUES, *Proceso*, I, p. 280-285, ex C1; BAUCELLS-FÀBREGA-RIU-HERNANDO-BATLLE, *Diplomatari*, III, doc. 973, p. 1544-1550; RUIZ-DOMÈNEC, *Quans vescomtes*, p. 375-380, doc. 107.

Reg.: MAS, *Notes*, x, p. 29-30, doc. 747, ex F, i XII, p. 282, doc. 2669, ex G; D. MANSILLA, *La documentación española del Archivo del «Castel S. Angelo» (395-1498)*, Roma, Iglesia Nacional Española, 1958, p. 19, doc. 11.

^aPostquam imperator caeli^b ac terre, devicto mortis principe, ut aperiret^c mortalibus ianuam vite, glorificata^d per resurrectionem sui corporis carne, quam ex nobis pro nobis assumpsit de matre semper virgine, ascendit ad palacium^e caeleste^f cum Patre^g et Spiritu Sancto victurus et regnaturus sine fine, adimpleta^h Sancti Spiritus promissione, sonus apostolorum exivit in universum orbem terre et christiani nominis vocabulum primum apud Anthiochenamⁱ ecclesiam coepit^k esse,^l et sic deinde per omnem mundum in diversis locis facte sunt ecclesie, ut a solis ortu usque ad occasum nomen Domini esset laudabile.

Hoc videns invidus humani generis inimicus, suasit suis ministris, paganis ac gentilibus,^m ut persequerentur et occiderent fideles Christi gladiis et multis cruciatibus et destruerent ecclesias tam in urbibus quam in aliis mundi partibus, quod et factum est in Barchinonenseⁿ civitate antiquis temporibus a barbaris, Hispaniam intrantibus, peccatis^o christianorum exigentibus.

Set^p Christus, quamvis peccatricem miseratus^q christianam plebem, excitavit Ludovicum Pium regem, qui expulit Hismaeliticam gentem et liberavit Barchinonensem^r urbem, et christianis^s populus sic reparavit destructam Barchinonensis Ecclesie sedem.

Cumque idem rex mortis persolvisset debita et, volvente mundi rota, veteriosa temporum^t pertransissent secula, iterum propter hominum peccata gens invaluit pagana et capta est Barchinona, et interfecti sunt habitatores eius, et destructa sumaria,^u et, cum sacri ordinis ministris, eversa sunt altaria.^v

Set^w etiam^x Christus, misereri paratus, predictam urbem postea recuperavit fidelibus, expulsis pestiferis gentilibus, et per successionem hereditatis tradidit christianis comitibus. De quorum linea vel genealogia naturali venit gloriosus comes ac marchio^y Reimundus^z Berengarii, factus est propugnator et murus christiani populi et per eius victoriam, cum auiutorio^{aa} Christi, facti sunt ei tributarii pagani, christianorum adversarii, quos, plusquam omnes antecessores sui, comprimens et faciens profugios,^{ab} multos victoriae fecit triumphos^{ac} et christianorum amplificavit^{ad} terminos.

Iam vero divina gracia cum ipse comes ac marchio ampli honoris principatum optinisset in terra,^{ae} largitoris omnium bonorum recognovit beneficia et, pro tanto^{af} honore, rependens ei multa servicia, iuste et pie consideravit de Ecclesia, que Christi est sponsa et mater est nostra. Unde in principali trono sui honoris intra moenia^{ag} Barchinonensis^{ah} civitatis, cum vidisset aulam episcopali sedis iam deficere^{ai} vetustate operis et ex parte destructam a barbaris, indoluit causa divini amoris et eam renovari et restaurari fecit et annuit^{ak} a fundamentis ad honorem Christi et nomen Sancte Crucis Sancteque Eulalie, indigene martyris et virginis, et in renovatione et restauratione predictae sedis habuit consortem cooperatorem et factorem pium atque benignum Guilbertum, prefate^{al} presulem urbis. Postquam autem magnificus^{am} comes ac marchio Raimundus^{an} atque nobilis eius uxor dompna^{ao} Almodis et idem pontifex Barchinonensis, intergecta^{ap} evolutione^{aq} annosi tempus,^{ar} vidissent desideratam perfectionem^{as} coepti^{at} operis pro premiis eterne retributionis, coeperunt^{au} cogitare de die consecrationis, ut perfectius potuissent Deo placere de perfectione laboris et de comuni voto dedicationis.

Igitur tantus princeps et tam nobilis comitissa tamque^{av} pius et benignus episcopus constituerunt^{aw} consecrationis insigne opus, et quartus decimus dies kalendarum decembrium est constitutus,

et facta est ipso die dedicatio ad millesimi quinquagesimi octavi ab Incarnatione Domini tempus, secundum eram nonagesimam sextam,^{ax} inditionem^{ay} vero undecimam, propriis notam temporibus.

Et in ope et in opere dedicationis huius^{az} invitatus est ab eis reverentissimus Narbonencium^{ba} archiepiscopus urbis metropolitane Guifredus et^{bb} religiosissimus primas Arelatensis^{bc} ecclesie Rayenbaldus^{bd} archiepiscopus aliique episcopi, quorum numerus^{be} subscriptis declarabitur nominibus. Et congregatus est infinitus^{bf} diverse etatis ac sexus populus,^{bg} permixtis^{bh} clericorum et laicorum ordinibus, ut magni gaudii et festivitatis esset celebris conventus et anniversaria^{bi} memoria diei huius in futuris non cessaret temporibus, publicata etiam per seriem dotis huius factam et confirmatam ab ipsis^{bk} archiepiscopis atque pontificibus et ab ipso comite et comitissa aliisque principibus, clericis videlicet ac^{bl} laicis^{bmi} videntibus, que modo verbis sic incipit talibus:

«In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Guifredus, archiepiscopus Narbonensis, et ego Rayemballus,^{bn} archiepiscopus Arelatensis, et ego Guillelmus, episcopus Urgellensis, et ego alius Guillelmus, episcopus Ausonensis, et ego Berengarius, episcopus Gerundensis, et ego Arnaldus,^{bo} episcopus Elnensis, et ego Paternus, episcopus civitatis Tortosensis, et ego Guilabertus, episcopus Barchinonensis, una cum consensu ac iussu dompni^{bp} Raimundi,^{bq} principis Barchinonensis et comitis Gerundensis et marchionis Ausonensis, et cum assensu^{br} sue coniugis, nomine Almodis, comitisse nobilis, subarrantes anulo divine legis celesti Regi sponsam ecclesiam Barchinonensis sedis, donamus et confirmamus predicte sedi omnes ecclesias et universa sua predia, et omne deditum^{bs} sibi iuste debitum, et omnem censum et redditum, quantumcumque et quandocumque et ubicumque iuste adquisitum et acquirendum, ut secure et libere habeat et possideat in perpetuum,^{bt} et nulla potestas hoc^{bu} habeat vel aliquis homo per virtutem vel per ingenium preter episcopi ipsius sedis vel clericorum assensu.^{bv}

Preterea nos supra dicti omnes, excommunicando sub anathematis interdictione, confirmamus Mayorcas^{bw} et Minorcas^{bx} insulas Baleares et episcopatum civitatis Denie et episcopatum civitatis Oriole^{by} et earum^{bz} ecclesias omnes et quantum pertinet ad clericatus ordines,^{ca} ut omnes episcopi, presbiteri^{cb} et diachoni aliique clerici, in prelibatis insulis et in prefatis locis commorantes,^{cc} a minimo usque ad maximum et a puero usque ad senem, ab hodierno^{cd} die et deinceps minime conentur^{ce} deponere ab alio aliquo pontificum^{cf} ullius ordinationem clericatus neque crismatis sacre^{cg} confessionem^{ch} neque aliquem cultum ullius clericatus nisi ab episcopo Barchinonensi, aut ab illo^{ci} cui ipse preceperit sive permiserit, sicut illa^{ck} scriptura testatur, quam inde^{cl} Muiehid^{cm} et filius eius Aly,^{cn} hismaelite^{co} quondam,^{cp} fecerunt et Guilaberto episcopo Barchinonensi dederunt et tradiderunt.

Insuper etiam^{cq} admonemus atque mandamus ut Barchinonensis sedis Ecclesia omnino sit libera et semper gaudeat franchitate secura,^{cr} et chanonici^{cs} simul cum ipsa Canonica cum rebus ad eandem Canonicam^{ct} pertinentibus.

Terminos quoque episcopatus^{cu} sancte sedis barchinonensis ita volumus esse distinctos et ab Ausonensi et Gerundensi^{cv} episcopatu esse discretos, sicut per anticos^{cw} novimus populos et sicut debite constituti sunt contra orientalem et septemtrionalem plagam, sive per plana seu per colles devexos atque montes excelsos, et contra meridiem longe per gurgites maritimos, et contra occidentem versus Dertosam annotatos Balagarii^{cx} locos, ut quicquid intra et extra predicta sedes adquisivit vel adquisierit, per iuste largitionis modos habeat confirmatum per nos, predictos episcopos, et manu nostra roboratum^{cy} sive per alios, atque per me Remundum comitem^{cz} et per me comitissam Almodem et successores nostros, filios et nepotes et pronepotes^{da} et deinceps alios.

Nam et providencia nostra illud solerter^{db} providere curavit ut, si Terrago,^{dc} que diu elanguit, adhuc^{dd} per nos principes aut per successores nostros, largiente Deo, vires^{de} convalescendi habuerit et in^{df}

pristini honoris statum^{dg} Deus reduxerit, per nos et successores nostros, non perdat quod iuste habuit et habere debet et debite recuperare poterit.

Set^{dh} et propter honorem Christi^{di} et sancte Crucis gloriam, ut sicut regi Costantino^{dk} sic nobis de barbaris per crucis triumphum det^{dl} victoriam, constituimus huius diei aniversariam^{dm} de securitate et tranquillitate^{dn} gaudere memoriam, in qua nemo per VIII^{do} dies aniversarie^{dp} memorie huius consecrationis, quatuor^{dq} quidem qui precedent^{dr} et quatuor qui subsequuntur, interpositum nonum^{ds} diem festive rememorationis^{dt} istius sancte dedicationis, audeat tollere vel faciat tolli rem alicuius advenientis vel redeuntis, vel assalliat vel assalliri faciat vel noceat quocumque modo malignitatis, vel toloneum^{du} accipiat vel accipi faciat cuiuscumque hominis per hos dies convenientis sive revertentis^{dv} neque in ipso eodem die future rememorationis istius consacracionis.^{dw}

De ipsa quoque terra vel universis ecclesiis aut parrocheis^{dx} vel qualibuscumque^{dy} prediis, que ad Canonicam sancte Crucis sancteque Eulalie pertinent, videlicet que hodie iuste possidet vel ab hinc^{dz} per universa tempora iuste^{ea} possederit vel adquisierit, per auctoritatem beati Petri, apostolorum principis, et per ordinem nostrum excommunicamus et interdicimus ut nullus homo cuiuslibet potestatis aut sexus aut ordinis aliquid inde audeat tollere aut alienare vel ad dampnum predictae Canonice^{eb} quolibet modo transferre vel commutare,^{ec} nemo predia ipsius Ecclesie ubicumque debita illi^{ed} noverit celare audeat, set^{ee} mox ubi cognoverit, ad profectum illius confestim manifestare non pigeat.

Interdicimus quoque, iuxta^{ef} statuta sanctorum cannonum^{eg} et auctoritatem^{eh} sanctorum antiquorum patrum, ut nullus quorumlibet pontificum infra fines ipsius episcopatus ecclesiam consecrare vel penitentes^{ei} eiusdem episcopi^{ek} i^{el} suscipere nec eius clericos ordinare presumat, nisi forte presul prenominate^{em} sedis assensum spontaneum prebeat.

Igitur hanc universam nostre^{en} constitutionis dotem superius promulgatam perhenni lege valitaram censemus; omnemque hominem, illam observantem et ut stabilis permaneat adiuvantem^{eo} pro posse, benedicimus; et ut^{ep} diurnitatem vice presentis^{eq} et perpetuitatem semper manentis obtineat, preoptamus.

Statuimus autem sub divini iudicii obtestatione^{er} et anatematis^{es} interdictione ut, si quislibet homo cuiuscumque potestatis aut ordinis^{et} hanc dirumpere vel violare nisus fuerit aut dirumperit^{eu} aut violaverit, hic, de parte Dei omnipotentis et beati Petri apostoli omniumque sanctorum et nostra, excommunicatus^{ev} permaneat, et a conventu sancte Ecclesie et omnium christianorum alienus existat, tartareisque^{ew} vinculis innodatus inferorum poenas^{ex} aternaliter^{ey} sentiat. Quod si ab incepto desistat et digna penitudine simul et^{ez} emendatione satisfaciat, ab hac^{fa} excommunicatione solvatur. Et haec^{fb} nostra constitutio inrefragabilis^{fc} et inconvulsa perpetualiter habeatur.

Raimbaldus,^{fd} archiepiscopus, (*senyal*) +^{fe} Guislibertus, gratia Dei episcopus,^{ff} + Berengarius, Dei gratia Gerundensis episcopus,^{fg} + Patronus,^{fh} gratia Dei^{fi} Tostuensis^{fk} episcopus, (*senyal*).»

S+ Miro, presbitero,^{fl} qui haec^{fm} scripsit cum litteras rasas et emendatas et supra positas in linea XXI et in XXVII^a et in XXXII et in XLI, die et anno quo supra.^{fn}

a. B avantposa Hoc est translatum sumptum fideliter a quadam dodalia Ecclesie Barchinonensis, tenor cuius talis est; *Cl i D avantposen* Hoc est translatum sumptum de verbo ad verbum a quodam instrumento dotalitio Ecclesie Barchinonensis, cuius series talis est; *F avantposa la rùbrica* Hec est dodalia sedis Barchinone quam fecerunt Raimundus Berengarii comes et Almodis comitissa et Guislabertus episcopus in anno m^oLVIII quando fuit dedicata. – *b. celi Cl, D, Fi G.* – *c. aperisset F.* – *d. glorificatam D.* – *e. Sobre la u, una ratlla, B.* – *f. celeste Cl, D, Fi G.* – *g. Cl i D afegeixen et Filio.* – *h. aimpleta Cl i D.* – *i. Antiocenam G.* – *k. cepit Cl, D, Fi G.* – *l. esse omès Cl i D.* – *m. li correxit sobre b B.* – *n. Barchinona Cl i D.* – *o. pietatis Cl i D.* – *p. Sed Fi G.* – *q. miseram Cl i D.* – *r. Barchinonam Cl i D.* – *s. christianus Cl, D, Fi G.* – *t. ipsorum Cl i D.* – *u. sanctuarua Cl i D; scumaria G.* – *v. ialtria Cl i D; adtaria G.* – *w. Sed G.* – *x. iam G.* – *y. marchi Cl i D.* – *z. Reymundus Cl i D; Remundus Fi G.* – *aa. adiutorio Cl, D, Fi G.* – *ab. profugos Cl i D, Fi G.* – *ac. triumphos Cl i D; triumphos Fi G.* – *ad. amplificavit Cl i D.* – *ae. nostra Cl i D; terram G.* – *af. toto Cl i D.* – *ag. menia Cl, D, Fi G.* – *ah. Barchinone Cl i D.* – *ai. defficere Cl i D.* – *ak. anuit Cl.*

– al. *Gafegeix sedis, espuntuat.* – am. *Gafegeix is, espuntuat.* – an. Remundus *Cl, D, Fi G.* – ao. domina *Cl i D;* domna *Fi G.* – ap. interiecta *Fi G.* – aq. *ev corregeix ol, raspat.* – ar. temporis *Cl, D, Fi G.* – as. *La segona e corregida sobre una i.* – at. cepti *Cl, D i G;* ceptis *F.* – au. ceperunt *Cl, D, Fi G.* – av. tamquam *Cl i D.* – aw. constituunt *Cl i D.* – ax. vi *Cl i D.* – ay. inditione *F.* – az. eius *F.* – ba. Narbonensis *Cl i D;* Narbonensium *Fi G.* – bb. et omès *Cl i D.* – bc. Arlatensis *Cl i D.* – bd. Bagemballus *Cl i D;* Raienballus *F;* Raieballus *G.* – be. numem *Cl i D.* – bf. infructus *Cl i D.* – bg. populus *G.* – bh. per mixtiis, *amb la segona i ratllada G.* – bi. anniversaria *Cl i D.* – bk. episcopis *Cl i D.* – bl. et *Cl i D;* atque *F.* – bm. laycis *Cl i D.* – bn. Raiemballus *Fi G.* – bo. Arnallus *Fi G.* – bp. domini *Cl i D;* domni *Fi G.* – bq. Remundi *Cl, D, Fi G.* – br. asensu *Cl i D.* – bs. *La segona d corregida sobre una b.* – bt. imperpetuum *Fi G.* – bu. hoc manca *G.* – bv. assensum *Fi G.* – bw. Mayorgas *Cl i D;* Maiorgas *Fi G.* – bx. Minorgas *Cl, D, Fi G.* – by. Oriole *escrit sobre raspat F.* – bz. eorum *Cl i D.* – ca. ordines *escrit sobre raspat F.* – cb. presbyteri *Cl i D.* – cc. comorantes *Cl, D i G.* – cd. hodierna *D.* – ce. oneretur *Cl i D.* – cf. *La segona i corregida sobre una u.* – cg. sacri *Fi G.* – ch. confectionem *Cl, D, Fi G.* – ci. illo *escrit sobre raspat i afegeix o, expuntuada F; i corregida sobre una a G.* – ck. ipsa *Cl i D.* – cl. ille *Cl i D.* – cm. Muiehit *Cl i D.* – cn. Hali *Cl, D, Fi G.* – co. hismahelite *Cl i D;* hymaelite *F.* – cp. quondam omès *Cl i D;* condam *G.* – cq. autem *Cl i D.* – cr. segura *Fi G.* – cs. canonici *Cl, D, Fi G.* – ct. Chanonicam *Fi G.* – cu. *Gafegeix sui, expuntuat.* – cv. Ierundensi *F.* – cw. antiquos *Cl, D, Fi G.* – cx. Balagari *D.* – cy. *La primera r corregida sobre una l.* – cz. comitem *D.* – da. et pronepotes omès *G.* – db. sollerter *Cl, D, F;* solleter *G.* – dc. Terroga *D.* – dd. aduc *G.* – de. iures *G.* – df. in *interlineat B.* – dg. u *corregida sobre int, raspat G.* – dh. Sed *F.* – di. x *corregida sobre una e B.* – dk. Constantino *Fi G.* – dl. vel *D.* – dm. anniversarium *Cl i D;* anniversariam *Fi G.* – dn. tranquillitate *Cl, D, Fi G.* – do. octo *Cl, D, Fi G.* – dp. anniversarie *Cl, D i G.* – dq. III^{or} *Cl i D.* – dr. precedunt *D.* – ds. novit *G.* – dt. *La segona m corregida sobre or B.* – du. teloneum *Cl i D.* – dv. vel assalliat ... sive revertentis manca *G.* – dw. consecrationis *D, Fi G.* – dx. parrochiis *Cl, D, Fi G.* – dy. us *corregit sobre una e B;* qualibus quinque *G.* – dz. icit *G.* – ea. iuste omès *Cl i D.* – eb. o *corregida sobre una i B.* – ec. comutare *Cl, D i G.* – ed. illa *D.* – ee. sed *Fi G.* – ef. iusta *G.* – eg. canonum *G.* – eh. auctoritate *G.* – ei. *Abreviatura supèrflua B;* penitentem *F.* – ek. episcopii *Fi G.* – el. i, raspada *B;* omesa *Cl i D.* – em. primate *Cl i D.* – en. nostram *F.* – eo. adiuvente *G.* – ep. ut manca *F.* – eq. presentis vite *Cl i D.* – er. obstestatione *amb la primera s ratllada i la segona corregida sobre una n B.* – es. anathematis *Cl, D, Fi G.* – et. aut ordinis omès *Cl i D.* – eu. disruperit *F.* – ev. excommunicatus *Fi G.* – ew. tartareusque *F.* – ex. penas *Cl, D, Fi G.* – ey. *Sobre la primera a, una d B;* eternaliter *Cl, D, Fi G.* – ez. *Dafegeix cum.* – fa. ac *G.* – fb. *Sota la h, una a B;* hec *Cl, D, Fi G.* – fc. irrefragabilis *Cl i D.* – fd. Reinaldus *Cl i D.* – fe. *El senyal omès a Cl i D.* – ff. *Dafegeix subscribo.* – fg. *Dafegeix subscribo.* – fh. Paternus *Cl, D i F.* – fi. Dei gratia *Cl, D i F.* – fk. *La primera s podria ser una r, poc clar B;* Tortuensis *Cl i D;* r *interlineada sobre s, expuntuada F.* – fl. presbytero *Cl i D.* – fm. hoc *Cl i D;* hec *F.* – fn. *B i Fafegeixen Signum Raimundi de Ortis presbiteri +. S+ignum Bernardi presbiteri. Sig+num Guillelmi presbiteri. + Guillelmi presbiteri. Sig+num Arnaldi quod et presbiteri. Sig+num Raimundi de Sancto Iacobo presbiteri. Sig+num Petri de Palomera presbiteri. Sig+num Petri de Bages, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum ab originali scribi fecit et clausit, cum litteris emendatis in linea prima, nonas iulii, anno Domini millesimo cc tricesimo, amb tots els senyals autògrafs a B;* die et anno quo supra omès *Cl i D, que afegeixen Sig(senyal)num Quiho, canonici Barchilone, presbyteri, qui hoc translatum cum originali fideliter comprobavi, et in quo translato nichil plus nichilque minus quam in originali inveni, quod originale instrumentum vidi non abolitum non cancellatum nec in aliqua parte sui vitiatum, et hoc iuro per Deum et eius sancta Evvangelia in posse Petri Roldandi, clerici domini Toletani, Iohannis de Guardia, notarii domini Terrachonensis archiepiscopi, a venerabilibus reverendo Hispano, Dei gratia Olorensi episcopo, et magistro Iohanne Petri de Arroniz, canonico Toletano, et Guillelmo Vitalis, officiali domini Terrachonensis archiepiscopi, iudicibus domini Pape. Sig(senyal)num fratris R. Michaelis, sancti Pauli Barchinone et presbyteri, qui hoc translatum firmo et iuro fideliter a me comprobatum in eundem modum quo Arnaldus de Pax. Ego Raymundus, Barchinonensis archidiaconus, firmo et iuro in predictum modum. Arnaldus de Pax. Sig+num Petri de Bages, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum ab originali scribi fecit et clausit, etc. appositis in linea quintadecima, ubi scribitur «et episcopatum civitatis Denie», et in nonadecima, ubi dicitur «illud», et in vicesima secunda, ubi dicitur «iuste», et cum litteris emendatis in secunda linea, ubi dicitur «ut quod», et in nona, ubi dicitur «iis», et in septima, ubi dicitur «et», nonas iulii, anno Domini millesimo cc tricesimo. Nos tamen iudices non vidimus istud privilegium, nec scimus utrum isut sit transcriptum, quia non vidimus bullatum nec etiam sigillatum, nec scimus nec credimus quod publica manu sit roboratum, nec utrum scimus ab aliquo instrumento sit extractum; Raimbaldus, archiepiscopus ... die et anno quo supra omès G.*

3

1058¹

Guislabert, bisbe de Barcelona, en presència dels arquebisbes d'Arle i de Narbona i d'altres bisbes, recorda que Mujàhid, emir de Dénia, li va concedir que el clergat de les illes Balears depengués d'ell, i que després el seu fill i successor, Alí, va donar-li les esglésies i el bisbat de les esmentades illes i de la ciutat de Dénia, de la mateixa manera que ho havia fet el seu pare. Seguidament es copia l'acord signat a Dénia el 26 de desembre de 1057 per Alí ibn Mujàhid pel qual el primer lliura a la seu de Barcelona i al seu bisbe les esglésies i el bisbat del seu regne a perpetuïtat amb la condició que els seus clergues, preveres i diaques deguin obediència al bisbe de Barcelona; a canvi, el bisbe Guislabert ha d'acceptar que el làqab d'Alí, Iqbal-ad-Dawla, sigui esmentat en els sermons.

[A. Original, perdut.]

B. Trasllet autèntic, del 7 de juliol de 1230, fet per Pere de Bages, notari, ex A. ACB, perg. 3-3-8, 326 × 416 mm.

C1. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B. ASV, *Archivum Arcis*, 1-XVIII, 2.222, petia 21.

[C2. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B, a l'arxiu capitular de Toledo. Perduda.]

[C3. Còpia notarial, del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex B, a l'arxiu arxiepiscopal de Tarragona. Perduda.]

D. Còpia de 1251/1257, [feta a Toledo], ex C2. AHN, Secció de Códices y Cartularios, 987B, *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [1], f. 126r-180r.

E. Còpia de 1251/1257, feta a Toledo, ex D. BCT, mss. 42-33.ª (olim 42-23), *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [II], f. 107v-157v.

F. Còpia del segle XIII, ex A? ACB, *Liber Antiquitatum*, I, núm. 8, f. 5d-6a.

G. Còpia del segle XIII, ex A? ACB, *Liber Antiquitatum*, I, núm. 8 bis, f. 6b-c.

H. Còpia autenticada, del 27 de març de 1710, feta per Francesc Marçal, notari, ex B. ACB, Ms. *Privilegiorum regum*, núm. 8, f. 15c-17a.

Publ.: F. DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos Condes de Barcelona*, I, Barcelona, 1603, p. 108-109, ex F (només el text llatí d'Alí); F. DIAGO, *Anales del Reyno de Valencia*, València, 1613, p. 242 v. ex F (només el text llatí d'Alí); MARCA, *Marca Hispanica*, doc. CCXLIX, col. 1116-1117, ex F (sense el text en àrab); J. SÁENZ DE AGUIRRE, *Collectio maxima conciliorum Hispaniæ et novi orbis*, IV, Roma, 1753-1755, p. 418 (sense el text en àrab); BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, II, p. 81-82, ex F (sense el text en àrab); V. de la FUENTE, *Historia eclesiástica de España*, IV, Barcelona, Librería Religiosa, 1859, p. 557-558, doc. 6 (sense el text en àrab); M. de VILLANUÑO, *Summa Conciliorum Hispaniæ, quotquot inveniri poterunt ad usque sæculum proxime præteritum*, Barcelona, 1850, p. 425 (edició fragmentària); A. FURIÓ, *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca*, Palma, 1852, p. 74 (només el text llatí d'Alí); FLÓREZ, *España Sagrada*, VII, doc. 3, ex F (sense el text en àrab); R. CHABÁS LLORENS, *Historia de la ciudad de Denia*, Dénia, Pedro Botella, 1876 (Alacant, Ajuntament d'Alacant, 1972, facsímil), p. 195-196, n. 1 (sense el text en àrab i amb traducció castellana); V. BALAGUER, *Historia de Cataluña*, VII, Madrid, 1885-1886, ap. 3; F. J. SIMONET, *Historia de los mozárabes de España*, Madrid, Real Academia de la Historia, p. 652-654, ex MARCA; A. PILES IBARS, *Valencia árabe*, València, Imp. Manuel Alufre, 1901, p. 175 (traducció en castellà); R. CHABÁS LLORENS, *Mochéhid, hijo de Yusuf y Alí hijo de Mochéhid*, a *Homenaje a don Francisco Codera*

1. La datació d'aquest document és problemàtica, ja que inclou en el seu interior la còpia d'un acord anterior que sovint s'ha usat per a datar-lo. Tanmateix, amb propietat, la glossa sobre l'acord amb Alí de Dénia es va redactar en 1058, tal com s'indica en el primer paràgraf, sense més indicacions de dia i mes, malgrat que l'escrivà affirmi el contrari, ja que és impossible que el document fos redactat el 26 de desembre de 1057 a Dénia i la glossa es redactés el mateix dia a Barcelona, únic lloc on els arquebisbes i els bisbes que el signen podien ser presents. Per contra, resulta més versemblant que fos redactada el mateix dia que es va consagrar la nova catedral de Barcelona, el 18 de novembre de 1058, o algun dia proper a aquesta efemèride que reuní a Barcelona els arquebisbes i els bisbes signataris.

en su jubilación del profesorado, Saragossa, Mariano Escar, 1904, p. 428-430; CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 230-234; MAS, *Notes*, XIII, ap. x, p. 222-225 (amb el text en àrab traduït al català); SANCHIS Y SIVERA, *La diócesis valentina*, II, p. 296-298, doc. XXXI, ex D; S. PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense. Apuntes para la historia de la iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, ap. XLVI, p. 387-388, ex H (sense el text en àrab); A. HUICI MIRANDA, *Historia musulmana de Valencia y su región. Novedades y rectificaciones*, I, València Ajuntament de València, 1969, p. 249 ex CHABÁS (només el text àrab d'Alí); BARCELÓ, *La qüestió*, p. 22-28; L. PEÑARROJA TORREJÓN, *Cristianos bajo el Islam. Los mozárabes hasta la reconquista de Valencia*, Madrid, Gredos, 1993, p. 77-79, ex B; CASTELL MAIQUES, *Proceso*, I, p. 278-280, ex C1; BAUCCELLS-FÀBREGA-RIU-HERNANDO-BATLLE, *Diplomatari*, III, doc. 977, p. 1554-1558, ex B; RUIZ-DOMÈNEC, *Quan els vescomtes*, p. 373-375, doc. 106; T. BRUCE, *An intercultural dialogue between the Muslim taifa of Denia and the Christian county of Barcelona in the eleventh century*, «Medieval encounters», 15 (2009), p. 25, n. 90.

Reg.: MAS, *Notes*, x, p. 30-31, doc. 749, ex E, i XII, p. 282, doc. 2670, ex F; D. MANSILLA, *La documentación española del Archivo del «Castel S. Angelo» (395-1498)*, Roma, Iglesia Nacional Española, 1958, p. 18-19, doc. 10; GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 214, doc. 2.

«Noticie plurimorum tam instantium quam posteriorum, tradere satagimus qualiter, superno opitulante numine, sedes Sancte Crucis Sancteque Eulalie Barchinonensis, anno dominice Incarnationis LVIII° post millesimum,^b insistentibus^c gloriosissimi presulis eiusdem sedis Gislaberti intercessibus, insularum Balearum clericatus^d atque ordinum necnon urbis Denie adepta^e est donum.^f

Dux quoque predictae urbis Denie, dum viveret, nomine Mugehid,^g interventu iamdicti pontificis, revocavit atque^h subdividit insulas prelibatas Baleares, quasⁱ nunc vulgo Mayoretas^k et Minoretas vocant, sub iure^l et diocesi sancte prefate sedis Barchinonensis, statuens ac iubens ut omnis clericorum gradus in predictis degens insulis a nullo^m pontificum auderetⁿ expetere ordinem alicuius clericatus, neque sacri crismatis unctionem vel confectionem,^o neque ecclesie dedicationem, neque ullius clericatus cultum aliquem, excepto antistite Barchinonensi.

Huius itaque largitionis filius predicti^p ducis Mugehid,^q astructor atque imitator, nomine Ali,^r dedit ac subdividit omnes^s ecclesias et^t episcopatum prefatarum insularum et^u predictae urbis Denie iuri^v et diocesi sancte sedis Barchinonensis, eodem videlicet modo^w quo genitor suus Mugehid^x precatu pre-nominati pontificis inpertivit^y universa hec sedi prelocute.

Impertitionis autem predictarum ecclesiarum et episcopatus earumdem istoria,^z digna cognitu, ita se habet:

«In Dei omnipotentis nomine. Ego Ali,^{aa} dux urbis Denie et insularum Balearum, Mugehid^{ab} iamdicte urbis olim ducis proles, assensu^{ac} filiorum meorum et ceterorum ismaelitarum^{ad} in meo palacio^{ae} maiorum, contrado atque largior sedi Sancte Crucis Sancteque Eulalie Barchinonensi et predicto presuli omnes ecclesias et episcopatum regni mei,^{af} que sunt in insulis Balearibus^{ag} et in urbe Denia, in^{ah} perpetim^{ai} abinceps^{ak} maneat^{al} sub diocesi predictae urbis Barchinonensis^{am} et^{an} ut omnes clerici, presbiteri^{ao} et diachoni, in locis prefatis commorantes,^{ap} a minimo usque ad maximum, a puero^{aq} usque ad senem, ab odierno^{ar} die et tempore minime conentur deposcere ab aliquo pontificum ullius ordinationem clericatus, neque crismatis sacri confectionem, neque cultum aliquem ullius clericatus nisi ab episcopo Barchinonensi aut ab ipso cui ille preceperit.

Si aliquis, quod absit, hoc largitionis donum improbo nisu annullare^{as} vel disrumpere conatus fuerit, celestis Regis iram incurrat, et ab omni lege penitus exors fiat. Et^{at} postmodum hoc maneat indiscussum atque firmum omne per evum.

Facta carta donationis VII° kalendas ianuarii, anno prescripto, apud urbem Deniam,^{au} iussu Ali et assensu filiorum suorum^{av} maiorumque suorum^{aw} inferius corroboratorum.

B

C1^{ax}

انفذ^a هذا^a ويعمل به ان شاء الله مير^m محمد بن علي ومير^m
 مجاهد بن علي وعبد الله بن عبد العزيز^m بن عبد الله وهشام بن
 محمد بن ريان اشهده اقبال الدولة ايده الله على أنه اجاب غلبت
 الأسقف برشلونة الى أن يكون مذكور^m في النصرارى في بيعهم
 بجميع أعماله وهو ما انعقد بالخط الأعلى وذلك^m في شوال سنة
 تسع وأربعين وأربعمائة. عبد الله بن محمد بن احمد وعبد العزيز
 بن محمد بن إبراهيم النميري^m ومحمد بن مسلم بن مقبل بن
 وعلام مولى الموفق^m واحمد بن خلف المعافري وسلمه مولى
 الموفق، رحمه الله^m».

[[انفذ هذا وتعمل به ان شاء]] الله محمد بن علي [و] مجاهد بن
 علي وعبد العزيز بن علي [و] هشام بن محمد وكان اشهدهم
 اقبال الدولة ايده الله علم الدرجات مجلس أسقف برشلونة الى أن
 يكون منرا^m في حصب^m النصرارى في بيعتهم بجميع أعماله وهذا
 ما انعقد قبل هذا الخط اما عجمي وذلك في شوال سنة وأربعين
 وأربع مائة وعبد الله بن محمد بن احمد وعبد العزيز بن محمد
 بن ارقع^m النميري ومحمد بن مسلم بن مقبل بن أبي زياد
 المعافري وعبد الله [مولى؟] الموفق [و] احمد بن محمد بن خلف
 المعافري [و] عبد الله بن أبي الخازن الحمى^m وسلمة عمل
 الموفق، رحمه الله.»

Raimbaldus, archiepiscopus sedis Aralatenensis^{bn} +.^{bo} Arnaldus, episcopus Magdalonensis.^{bp} Guifredus, sancte prime sedis Narbonensis ecclesie archiepiscopus,^{bq} (senyal)^{br} +. Froterius, episcopus^{bs} +. Guillelmus, gratia Dei Urgellensis episcopus +.^{bt}

(Senyal) Arlovinus,^{bu} sacer,^{bv} qui hoc scripsit die et anno quo supra.^{bw}

a. B, C1 i D *avantposen* Hoc est translatum sumptum fideliter a quodam instrumento (a quodam instrumento fideliter sumptum, C1 i D), cuius series talis est; F *avantposa* la *rúbrica* Privilegium Denie et Maioricharum quod Ali, dux Denie, filius Mugeyd, dedit et subdidit insulas Baleares et totum episcopatum Denie sedi Barchinone et omnes ecclesias et clericos ipsius episcopatus; H la *rúbrica* Ali, dux Deniae subjacet Barchinonesi dioecessi omnes ecclesias Deniae, Majoricarum et Minoricarum et alias in suo regno constructas cum clericis eis deservientius. 7 kalendas ianuarii anno 1058. – b. anno ... millesimum omès C1 i D. – c. insistentibus *amb* si *interlineat* B. – d. clericam C1 i D. – e. adempta D. – f. domum C1 i D. – g. Mugechid C1 i D. – h. G *afegeix* G ordinum, *expuntuat*. – i. C1 *afegeix* [nomine], *esborronat*. – k. Maioretas C1, D, F i G. – l. *Abreviatura superflua* C1. – m. nobilio C1 i D. – n. audere C1 i D. – o. electionem *amb* l *corregit sobre* [o] B. – p. La *primera* i *corregit sobre* u B. – q. Mugehit D; Mugehud, *amb* h *interlineada*, F. – r. Hali C1, D, F i G. – s. omnes *interlineat* B. – t. et *interlineat* B. – u. ac C1 i D. – v. La *segona* i *corregit sobre* e B; iurei F. – w. m *corregit sobre* [a] B. – x. Mugehit D. – y. impertivit G. – z. historia C1, D, F i G. – aa. Hali C1, D i F. – ab. Mugehit D. – ac. ss *corregit sobre* c B. – ad. hismaelitarum C1 i D. – ae. palatio F i G. – af. nostri D. – ag. *Espai raspat* C1. – ah. ut C1, D, F i G. – ai. perpetuum D. – ak. abincebs G. – al. maneat D, F i G. – am. Barchinone D. – an. et omès C1 i D. – ao. presbyteri D. – ap. comemorates C1 i D. – aq. parvo D. – ar. hodierno F i G. – as. adnullare C1, D i F. – at. Quod C1 i D. – au. Denia C1 i D. – av. suorum omès C1 i D. – aw. maiorum que suorum *afegit al marge* F. – ax. C1 *és una versió molt descurada de B, que omet quasi sistemàticament els punts sobre les consonants; per alleugerir-ne l'edició, no s'indicarà en nota l'addició dels punts, necessària per fer mínimament intel·ligible el text. Entre claudàtors s'indiquen lletres que manquen, però necessàries per fer intel·ligible el text. Es pren com a referència per al contingut i el significat del text la versió B.* – ay. sense punt sobre ð B. – az. sense punt sobre ð B. – ba. sense punts sota ð B. – bb. sense punts sota ð B. – bc. sense punts sobre les z B. – bd. sense punt sobre la ð B. – be. sense punt sobre la ð B. – bf. lectura dubtosa B, deduit per C1. – bg. sense punts sobre ð B. – bh. f i escrites segons l'estil andalusí en tot el text, amb punt a sota la primera i punt a sobre la segona, que transcrivim segons la pràctica actual. El text en àrab omès a G, F i H. – bi. sic C1, segurament per مذكورا – bk. sic C1, segurament per حسب. – bl. sic C1, per أرقع – bm. Lectura dubtosa. – bn. Aralatenensis C1, D i F. – bo. + omès C1 i D; [fr] (frater?) C1, D i F, segurament pel senyal. – bp. Magalonenensis C1, D i F. – bq. episcopus C1, D, F i G. – br. subscripti C1 i D. – bs. episcopus omès F. – bt. C1 i D *afegeixen* subscripti. – bu. Arlovinus C1, D i F. – bv. sacerdos C1 i D. – bw. die et anno quo supra omès C1 i D. B *afegeix* Signum Raimundi de Ortis, presbiteri (senyal). (senyal) Signum Bernardi, presbiteri. Sig(senyal)num Guillelmi, presbiteri. (senyal) Guillelmi, presbiteri. Sig(senyal)num [Riadi quod et], presbiteri. Sig(senyal)num Raimundi de Sancto Iacobo, presbiteri. Sig(senyal)num Petri de Palomera, presbiteri. Sig(senyal)num Petri de Bages, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum ab originali scribi fecit et clausit, nonis iulii, anno Domini millesimo cc tricesimo. A B els senyals són tots autògrafs. C1 *afegeix* Nos tamen, iudices, non vidimus istud privilegium, nec scimus utrum istud sit transcriptum, quia non vidimus bullatum nec etiam sigillatum, nec scimus nec credimus quod publica manu sit roboratum, nec scimus utrum ab aliquo instrumento sit extractum.

4

1120, novembre 14

Avifilel [*Ibn Hilal*], *alcaid de Lleida, i Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i marquès, acorden que el comte lliurarà a l'alcaid vint galeres i tants gorabs com calguin per a dur dos-cents cavallers entre cristians i sarraïns a Mallorca i, a canvi, aquest li posarà com a ostatges els seus fills i tots els homes que el comte li demani, i també li donarà els castells de Xalamera, Saidí, Escarp, Seròs, Carratalà, Aitona, Gebut, Castelldans, Alcoletge, Albesa, Efasta i Montagut; d'altra banda, l'alcaid tindrà en alou Soses, els molins de Lleida i els alous que ja té. Si l'alcaid volgués honors a Barcelona o a Girona, el comte li'ls donarà si es posa al seu servei per Lleida i si, servint-lo a Tortosa o en altres parts de l'Àndalus, l'alcaid aconsegueix algun castell o ciutat, en lliurarà la potestat al comte, i si aconsegueix paries, se les repartiran a meitats.*

A. ACA, C, perg. Ramon Berenguer III, carp. 31, núm. 229 (*olim arm.* 3 Lleida, sac A, núm. 65), 490 × 260 mm. Bon estat de conservació.

B. Trasllet del segle XIII. Lleida, Arxiu de la Catedral, segons referència de Villanueva.

Publ.: P. PIFERRER i J. M. QUADRADO, *Islas Baleares*, I, Barcelona, 1844, ap. 4, ex A; VILLANUEVA, *Viage literario*, XVI, *Apéndice de documentos*, 1, p. 159-160, ex B; J. PLEYAN DE PORTA, *Apuntes de historia de Lérida, o sea compendiosa reseña de sus más principales hechos desde la fundación de la ciudad hasta nuestros tiempos*, Lleida, p. 468-469, ex B; LACARRA, *Documentos*, 1, p. 84-85, doc. 69; *Catalunya i l'exèrcit. Exposició, Palau Reial Major dels comtes de Barcelona*, Barcelona, Capitanía General de Catalunya - Ajuntament de Barcelona, 1981, p. 9 (reproducció fotogràfica); BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 2, p. 882-883, doc. 525.

Hec est convenientia que est facta inter alchaid Avifilel et domnum^a Raimundum, Barchinonensem comitem et marchio-^{/2} nem, quod de ista hora in antea sint amici inter se et fideles sine ullo malo ingenio et enganno, sicut bonus senior debet ^{/3} esse fidelis amicus suo fideli homini et amico et sicut fidelis homo debet esse fidelis et verus amicus suo meliori seniori, ^{/4} absque ullo enganno. Propter hoc convenit predictus comes iamdicto alchaid ut habeat illi viginti galeas et de *gorabs* ^{/5} tantos ut possit alchaid mittere ducentos cavallos inter christianos et sarracenos et ^b passet illum ad Maioricas. Propterea con-^{/6} venit prefatus alchaid de Lerida prenominato comiti ut mittat illi harrahenas filios suos et tantos de suis hominibus unde ^{/7} comes bene sit fids, quod ipse^c alchaid donet comiti Chalannera et Cegdi et Escarps et Soros et Calaterra et Aitona ^{/8} et Lebiad^d et Castel de Ases et Alcholea, et donet illi Albesa et Efasta et Monte Acuto, et alchaid teneat Soses per suum ^{/9} alodium et suos molinos in Lerida et suos alodios. Quod si alchaid vult honorem habere in Barchinonam et in Gerundam, ^{/10} donet illi comes ad laudamentum de suis amicis et alchaid sit illi *valedors* et *aiudadors* de^e Lerida et hoc totum, ^{/11} sicut superius scriptum est, prefatus alchaid attendat totum iamdicto comiti per fidem, sine enganno. Et iurat illi alchaid per Deum ^{/12} et per suam legem quod ita illi faciat et ex toto attendat sine malo ingenio et sine ullo enganno, sicut superius scriptum est. ^{/13} Et de Tortosa et de alia Hispania sit illi *aiudadors* sine malo enganno. Et hoc quod alchaid voluerit habere de his, ^{/14} habeat per manum comitis. Et si tenet alchaid castellum et civitatem, donet inde potestatem ad comitem sine enganno. ^{/15} De palies que exierint *de les terres* habeat inde comes medietatem et alchaid aliam medietatem de hoc quod alchaid ^{/16} tenuerit per comitem. Hoc etiam totum quod alchaid tenuerit per comitem habeant et teneant filii sui et omnis illius natu-^{/17} ra per comitem et per suam naturam. Quando autem alchaid liberaverit predictos castros iamdicti^f comiti,^g ipse comes ^{/18} habeat illi naves ubi alchaid possit suos

homines mittere et passare ad Maioricas. Et hoc totum, si Deus concesserit, /¹⁹ sit factum^h usque ad exitum mensis augusti veniente primo.

/²⁰ Actum est hoc x^oviii^o kalendas decembris, anno x^oiii^o regni Leovici regis.

/²¹ Signum+Raimundi comes.

الإله ياربي ان كان في ذلك الخيره فعجل²² ان شا الله وانا القايد بن هلال وبي الله الذي²³ لا يلماعا هو²⁴.

/²⁴ Factum est autem hoc in presentia Guilelmi Dalmatii et Arnalli Berengarii et Martini Umberti et Beren-/²⁵ garii Bernardi dapiferi.

/²⁶ Michaelisⁿ Salominis, capellanus et iudex, qui hoc scripsit prefato die et anno.

a. donmum al text. – b. et corregeix l. – c. p corregeix b. – d. En les darreres edicions s'ha transcrit Iebud, que remet al castell de Gebut, tanmateix la lectura és prou clara i, per tant, mantenim la nostra lectura tot i que en el regest seguim identificant aquest lloc amb Gebut, ja que Lebiad (d'al-àbyad* o al-bayda*, el blanc o la blanca?) no el podem identificar. Potser es refereix a la vall de Labuit, a tocar de Sarroca de Lleida? Villanueva, que va consultar la versió no localitzada de l'Arxiu de la Catedral de Lleida, va transcriure Lebut, i Piferrer i Quadrado van transcriure Lebrid. – e. d corregeix p. – f. La segona i corregeix o. – g. Segueix s expuntuada i et ratllat. – h. f corregeix a. – i. ذلك sense punt sobre ذ – k. ف ذ són escrites segons l'estil andalusí en tot el text, amb punt a sota la primera i punt a sobre la segona, que transcrivim segons la pràctica actual. – l. الذي sense punt sobre ذ. – m. El darrer fragment de la signatura d'Ibn Hilal, des de و بي, no té sentit, aparentment. Codera va proposar que fos un text corrupte per ذ. – n. El darrer fragment de la signatura d'Ibn Hilal, des de و بي, no té sentit, aparentment. Codera va proposar que fos un text corrupte per ذ. – o. والله الذي لا اله الا هو, cf. F. CARRERAS Y CANDI, «La ciutat de Barcelona», a F. CARRERAS Y CANDI (dir.), Geografia general de Catalunya, vol. 5, Barcelona, Establiment Editorial d'Albert Martín, [191.], p. 258-259, n. 492; J. E. GARCIA BIOSCA, «82. Convinença entre Ramon Berenguer III i el Qā'id de Lleida [Lārida] Ibn Hilāl», a L'Islam i Catalunya. Catàleg, Barcelona, Institut Català de la Mediterrània, Museu d'Història de Catalunya i Lunweg Editors, [1998], p. 110-111. Tot i que la proposta de l'arabista és versemblant, el fet que la signatura s'hagi conservat en un pergami original apunta més aviat cap a una fórmula més propera al text original que encara no hem pogut identificar. – n. Michaelis en monograma.

5

[1127],¹ juny 23 a juliol 25. Sahagún, Carrión de los Condes, Frómista, Palència i Burgos

Alfons VII, emperador de Lleó, Castella i Espanya, presta jurament a Ramon Berenguer III, comte de Barcelona i Besalú i duc i marquès de Provença, per la promesa de casament d'Alfons amb Berenguera, filla del comte de Barcelona. Aquell mateix dia i lloc i en dies successius i en diferents localitats dels dominis d'Alfons VII també ho juren diversos magnats del seu regne: Rodrigo Martínez, príncep de Lleó; el comte Suero [Vermúdez]; Pedro López [de Monforte]; Ladrón [Íñiguez]; Ramiro Froilaz; el comte Pedro [González] de Lara; Lope Díaz de Álava [i. e. de Haro]; García Garcés de Nájera [i. e. de Aza]; Rodrigo [González de Lara], comte de les Astúries [de Santillana]; Beltrán [de Risnel], comte de Burgos, i Rodrigo Gómez.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, perg. Ramon Berenguer III, carp. 33, sense data, núm. 28 (olim arm. 1 Catalunya, sac B, núm. 260), 263 × 160 mm. Regular estat de conservació degut a l'esvaniment de la tinta.

Publ.: BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1023-1025, doc. 611.

Nono kalendas iulii, in ecclesia^a Sancti Facundi, super altare Sancti Iohannis Babbiste, fecit hoc sacramentum Illelfonsus, Legionis, Kastle et Yspanie imperator, de coniugio filie Raimundi, Barchinonensis comitis, in manu Petri, Barchinonensis archidiaconi:

1. El document, sense any, havia estat datat tradicionalment en 1124, però atès que Alfons VII no succeí la seva mare fins a 1126, que fins a l'abril de 1127 no va recuperar Burgos i que el matrimoni fou celebrat el gener de 1128, resulta més versemblant datar-lo en 1127, l'any anterior al casament, moment en què s'haurien celebrat les negociacions prèvies a l'enllaç (BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, 2, p. 165; M. RECUERO ASTRAY, *Alfonso VII, emperador. El imperio hispánico en el siglo XII, Lleó, Centro de Estudios e Investigación San Isidoro - Caja de Ahorros y Monte de Piedad - Archivo Histórico Diocesano*, 1979, p. 206); Baiges, Feliu i Salrach el daten en 1128, per l'any de casament de Berenguera i Alfons VII, però, si tenim en compte que el casament fou al gener d'aquell any, les negociacions no poden ser posteriors al matrimoni.

«Iuro ego Aldefonsus, Legionis, Kastle et Yspanie imperator, tibi Raimundo, Barchinonensi, Bisuldunensi comiti et Provincie duci ac marchioni, quod Berengariam, filiam tuam, michi in uxorem accipiam cum benedictione ecclesiastica^b et, me vivente, eam ullo modo non dimittam, per Deum et hec sancta.»

Cum imperatore iuravit super idem altare Rodrig Martiniz, princeb Legionis:

«Iuro ego Rodrigus Martiniz tibi Raimundo, Barchinonensi comiti ac Provincie^c duci ac marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica,^d et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec^e sancta.»

Charrioni, die festo Sancti Petri, in ecclesia^f Sancti Zoili, super altare Sancte Marie, iuravit comes Suerius et Petrus Lobicz et Latron et Ranmirus Frolezc.

«Iuro ego comes Suerius tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^g et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

«Iuro ego Petrus Lobiz tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec^h sancta.»

«Iuro ego Ladron tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincieⁱ duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^k et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

«Iuro ego Ranmirus Frolez tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et^l Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^m et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

Sabbato, post festum Sancti Petri, Fromeste, Petrus, comes de Lara, iuravit super altare Sancti Martini:

«Iuro ego Petrus, comes de Lara, tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiasticaⁿ et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

Quarto nonas iulii, Palencie Comitis, iuravit super altare Sancte Eulalie Lub Diaz de Alava et Garzia Garcez de Nagera:

«Iuro ego Lub Diaz tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni,^o quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle et Ispaniae,^p Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^q et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

«Iuro ego Garzia Garcez tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastle^r et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^s et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec^t sancta.»

Septimo idus iulii, Burgis, super altare Sancti Stephani, iuravit comes Rudrigus de Esturiis^u et comes Bertrandus eiusdem loci:

«Iuro ego Rodrigus, comes de Esturiis, tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastelle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^v et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec^w sancta.»

«Iuro ego Bertrandus, comes de Burgis,^x tibi Raimundo, Barchinonensi comiti, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastelle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^v et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

Octavo kalendas augusti, Burgis, Rudrichus, filius comitis Gomiz, iuravit super altare Sancti Iacobi.

«Iuro ego Rudrichus Gomiz tibi Raimundo, Barchinonensi comitis, Provincie duci et marchioni, quod Aldefonsus, dominus meus, imperator Legionis, Kastelle et Ispanie, Berengariam, filiam tuam, sibi in uxorem accipiet cum benedictione ecclesiastica^z et dum vixerit eam ullo modo non dimittet, per Deum et hec sancta.»

Presencium principum sacramenta prescripto modo celebrata, vice domini sui comitis Barchinonensis, Petrus, Barchinonensis archidiachonus, suscepit.

a. la primera e caudada. – b. la primera e caudada. – c. e caudada. – d. la primera e caudada. – e. e caudada. – f. la primera e caudada. – g. la primera e caudada. – h. e caudada. – i. e caudada. – k. la primera e caudada. – l. et interlineat. – m. la primera e caudada. – n. la primera e caudada. – o. r interlineat. – p. e caudada. – q. la primera e caudada. – r. la primera e caudada. – s. la primera e caudada. – t. e caudada. – u. la segona i corregeix e. – v. la primera e caudada. – w. e caudada. – x. u corregeix i. – y. la primera e caudada. – z. la primera e caudada.

6

1131, octubre. Setge de Baiona

Alfons I el Bataller, rei dels aragonesos, dels navarresos i dels ribagorçans, atorga testament davant nombrosos testimonis en el qual deixa el castell d'Estella a la catedral de Santa Maria de Pamplona i al monestir de Sant Salvador de Leyre; els castells de Nájera i de Tobía al monestir de Santa María [La Real] de Nájera i al de San Millán [de la Cogolla]; el castell de Belorado al monestir de San Salvador de Oña; San Esteban de Gormaz i Almazán a la catedral de San Salvador d'Uviéu; Calahorra, Cervera [del Río Alhama] i Tudilén a la catedral de Sant Jaume de Galícia; el castell de Sangüesa amb la vila, els burgs i el mercat al monestir de Santo Domingo de Silos; el dot de la seva mare als monestirs de Sant Joan de la Penya i Sant Pere de Ciresa (Siresa), i nomena hereus després de la seva mort el Sepulcre del Senyor a Jerusalem; l'Hospital dels pobres a Jerusalem, al qual promet Tortosa si és conquerida, i el Temple del Senyor i els seus cavallers, als quals llega, a més, el seu cavall i les armes.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de mitjan segle XII feta per Ponç, escrivà de Ramon Berenguer IV, ex B. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, núm. 7 (*olim* arm. 30 Testaments Reials, sac Q, núm. 13), 357 × 310 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, núm. 7 dupl. (*olim* arm. 30 Testaments Reials, sac R, núm. 87), 546 × 278 mm. Regular estat de conservació per dos forats que afecten la part central i inferior del pergami.

- D. Còpia del final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 5a-d.
- E. Còpia de segle XII, incompleta. Saragossa, Biblioteca Universitaria de Zaragoza, *Libro Gótico de San Juan de la Peña*, f. 117r-v.
- F. Còpia del final del segle XII o principi del segle XIII. AHN, Códices, 595 B, *Cartulario del Temple*, f. 14r-18v.
- G. Còpia del final del segle XII o principi del segle XIII. AHN, Códices, 595 B, *Cartulario del Temple*, f. 186r-189v.
- H. Còpia del segle XIII. ADB, Fons Santa Anna, carp. 6, perg. núm. 14, 395 × 295 mm.
- I. Còpia del segle XIII. Pamplona, Archivo de la Catedral de Pamplona, *Libro Redondo*, f. 59v-60v.
- J. Còpia del segle XIII. ACA, C, reg. 310, f. 21r-v.
- K. Còpia del segle XIII, ex J. ACA, C, reg. 309, f. 50v-51v.
- L. Traducció catalana del segle XIII, ex J. AHN, Códices, 597 B, f. 157-160.
- M. Traducció catalana del segle XIII. AHN, Códices, 598 B, f. 24-27.
- L. Còpia. Silos, Archivo Municipal de Silos, ms. 71, f. 189-190.
- M. Còpia. AHN, Estado, lligall 2.451.
- N. Còpia. RAH, Colección Abella, tom XXII, ms. 9/5185, *Cuaderno de transcripciones de documentación de Alfonso I*.
- O. Còpia. RAH, Colección Abad y Lasiera, tom VI, ms. 9/3971, f. 117r-v, ex C.
[P. Osca, Archivo de la Catedral de Huesca, perduda.]
[Q. Pamplona, Archivo de la Catedral de Pamplona, perduda.]
- Publ.: P. RODRÍGUEZ CAMPOMANES, *Disertaciones históricas del orden y cavallería de los templarios*, Madrid, 1747, p. 198; J. A. FERNÁNDEZ, *Colección diplomática de la Sagrada, Hospitalaria y Militar Orden de San Juan de Jerusalén*, Saragossa, 1798, doc. 4; FLÓREZ, *España Sagrada*, 50, p. 393; SASTACHS Y COSTAS, *Memoria*, p. 19; CODOIN, IV, p. 9-12, doc. II; M. FEROTIN, *Recueil des chartes de l'abbaye de Silos*, París, 1897, doc. 42; DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire*, I, doc. 95; ALBON, *Cartulaire général*, I, doc. XL, p. 30-31; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 10-12, doc. 6; S. GARCÍA LARRAGUETA, *El gran priorado de Navarra de la orden de San Juan de Jerusalén: siglos XII-XIII*, 2, Pamplona, doc. 10, p. 15-18; A. J. MARTÍN DUQUE, *Documentación medieval de Leire. Siglos IX a XII*, Pamplona, 1983, doc. 299; ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic*, 2, doc. 211, p. 235-237; J. Á. LEMA PUEYO, *Colección diplomática de Alfonso I de Aragón y Pamplona (1104-1134)*, Sant Sebastià, Eusko Ikaskuntza, 1990, p. 356-368, doc. 241 i 242; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1079-1083, doc. 646.

[B-K]

In^a nomine summi et incomparabilis^b boni quod Deus est. Ego Adefonsus,^c Aragonensium et Pamplionensium siue Ripacorcensium^d rex, cogitans mecum et mente p[er]tractans quod omnes homines natura mortales^e genuit, proposui in animo meo dum vita et incolumitate^f pocior ordinare de regno^g a Deo mihi concesso et de possessionibus ac redditibus^h meis, quomodo sit post me. Igitur,ⁱ divinum timens iudicium, pro salute anime mee^k necnon patris et matris mee^l et omnium parentum^m facio hoc testamentum Deo et domino nostro Ihesu Christo et omnibus sanctis eius.ⁿ Et bono animo et spontanea voluntate offero^o Deo et beate^p Marie^q Pampilonensium Sanctoque^r Salvatori Legiogensi^s castrum Stelle^t cum tota villa et cum

[L]

El nom del sobirà e del comparable (*sic*) bé zò és Déus. Jo Halfós, dels aragonès e dels pamplonès e dels ribacorzans rex, pensan ab mi metex, purament tractan que Déus totz los hòmens per natura mortais enienrra, ordene en mon cor dementre que poderós era de vida e de salut, ordenar del regne meu de Déu a mi atorgat e de les possessions e rendes mies, en qual manera sia pres mi. Per zò, tement lo divinal jull, per salut della anima mia e encara de mon pare et de ma mare et de totz los parens meus, faz aquest testament a Déu e a nostre seyor Ihesu Christ et a totz los sants d'Él. E ab bon cor e ab agradable volentat offer a Déu e a la benavirada Senta Maria de Pampalona e a Sent Salvador de Ligués, lo castel del Estella ab tota la

omnibus que ad ius^u regale pertinent,^v ut medietas sit Sancte Marie^w et medietas sit^x Sancti Salvatoris. Similiter dono Sancte^r Marie Nagarensi et Sancto Emiliano castellum Nagarensense cum omnibus rebus^z sive honoribus qui^{aa} pertinent ad illud castrum, castrum quoque de Tubia^{ab} cum toto suo honore; et istorum omnium media pars sit Sancte Marie^{ac} et media pars^{ad} Sancti Emiliani. Ofero quoque Sancto Salvatori de Onia castrum *Bel Forad*^{ae} cum toto suo honore. Dono itidem^{af} Sancto Salvatori de Obieto Sanctum Stephanum de Gormaz^{ag} et Almazanum^{ah} cum omnibus suis pertinenciis. Dono etiam Sancto Iachobo de Gallicia^{ai} Calagurram et Cerberam^{ak} et Tutillon^{al} cum omnibus suis pertinenciis. Sancto etiam Dominico de Silos do castrum Sangosse cum villa et cum duobus burgis, novo et veteri, et mercatum eiusdem. Do etiam Beato Babbiste^{am} Iohanni de Pinna et Beato Petro de Siresa omnes illas dotes que fuerunt matris^{an} mee, scilicet Bel et Bailo et Astorint et Ardenes et Sios et omnes illas que poterint inquirere quod fuerunt dotaria matris mee; et horum media pars sit Sancti Iohannis de Pinna et media pars sit Sancti Petri de Siresa cum omnibus pertinenciis suis.^{ao}

Itaque post obitum meum heredem et successorem relinquo mei Sepulcrum Domini quod est Iherosolomis, et eos qui observant et custodiunt illud et ibidem serviunt Deo, et Ospitale pauperum quod Iherosolimis est,^{aq} et Templum Domini^{ar} cum militibus qui ad defendendum Christianitatis nomen ibi vigilant.^{as} His tribus totum regnum meum concedo, dominatum quoque quem^{at} habeo in tota terra regni mei principatum quoque et ius quod habeo in omnibus hominibus terre mee,^{au} tam in clericis quam in laicis, episcopis, abbatibus,^{av} canonicis, monacis,^{aw} obtimatibus, militibus, burgen-sibus,^{ax} rusticis et^{ay} mercatoribus, viris et^{az} mulieribus, pusillis et magnis, divitibus ac^{ba} pauperibus, iudeis etiam ac^{bb} sarracenis, cum tali lege et consuetudine quale^{bc} pater meus et frater meus et ego hactenus^{bd} habuimus et ha-

vila e ab totes coses que a la regalia d'aquel pertangen, axí que la meitat sia de Santa Maria e la meitat de Sen Salvador. Atresí do a Senta Maria de Nàgera et a Sent Milià, lo castel de Nàgera ab totes les rendes e honors que pertaynen a aquel castel e el castel encara de Tobia ab tota sa honor^{ap} e d'aquestz totz la meitat sia de Santa Maria e la altra meitat de Senti Emillà. Do encara a Sent Salvador d'Ovia (*sic*), lo castel de Belforat ab tota sa honor. Do atresí a Sent Salvador de Obiet, Sent Esteve de Gormaz et Almazà ab totes ses pertinencies. Do encara a Sent Jacme de Galícia, Calafora et Tudela ab totes ses pertinencies. A Sento Domingo encara, lo castel de Sangossa ab la vila e ab 11 burcs, noveyl e veyl, e el mercat d'aquí. Do encara al benauyrat Sent Jovan de la Pena e al benauyrat Sent Per de Ciresa, totz los dotz que foren della mia mare, e d'aquels, la meitat sie de Sent Jovan de la Pena e la meitat de Sent Per de Ciresa, e totes aqueles pertinencies que a aquels pertaynent, zò és a saber, Bel e Bayo e Austerito e Ardenes e Siotz e totes aqueles coses que poran trobar que foren dodaris della mia mare.

Encara, après lo méum òbit leyx herièrum e successor de mi lo Sepulcre de nostre Seyor que és en Jerusalem e aquels qui ténen e garden aquel e aquí servexen a Déu, e l'Espital del pobres que és en Jerusalem e aquels qui tenen e garden aquell, e a la Cavalleria del Temple qui a deffendre lo nom de Christ aquí vetlen. A aquetz tres tot lo méum regne atorg e la seyoria que é encara en tota la terra del regne méum, e el principat encara e el dret que é en totz los hòmens della terra mia, axí en clèrigues com en lechs, bisbes, abbatz, canonges, monges, nobles, cavalers, burceses, rústics, mercaters, hòmens, fembres, pocs e grans, rircs e pobres, jueus e sarrayns, ab aytal lig e custuma qual lo méum pare e mon frare e yo entrò ací avem aüda e devem aver. Enadesch encara a la Cavaleria lo caval méum ab totes les mies armes. E si Déus me

bere debemus. Addo etiam milicie^{be} Templi^{bf} equum meum cum omnibus armis meis et, si Deus dederit mihi Tortosam,^{bg} tota^{bh} sit Ospitalis Iherusalem.

Preterea, quia^{bi} non est mirum si fallimur quia homines sumus,^{bk} si qua ego aut pater meus sive frater^{bl} ecclesiis terre nostre,^{bm} sedibus aut monasteriis, de rebus,^{bn} honoribus vel possessionibus iniuste abstulimus, rogamus et iubemus ut prelati et^{bo} domini Sancti^{bp} Sepulcri et Ospitalis^{bq} et^{br} Templi iuste restituant. Eodem modo, si cui hominum,^{bs} viro vel mulieri, clerico vel laico, aut ego aut aliquis antecessorum meorum, hereditatem suam iniuste abstulimus,^{bt} ipsi misericorditer^{bu} et^{bv} iuste^{bw} restituant. Similiter, de proprietatibus^{bx} que nobis vel antecessoribus nostris^{by} hereditario iure^{bz} debentur, preter ea^{ca} que sanctis locis tradita^{cb} sunt, ab integro relinquo eas Sepulcro Domini et Ospitali pauperum et milicie^{cc} Templi tali tenore ut, post mortem meam, illi qui per me tenent eas teneant in tota vita sua sicut per me et post mortem illorum^{cd} sint ab integro Sepulcri et Ospitalis et Templi^{ce} et^{cf} cui dare voluerint eas. Hoc modo totum regnum meum ut suprascriptum est, totam terram meam,^{cg} quantum ego habeo et quantum michi remansit ab antecessoribus meis et quantum ego adquisivi vel in futurum auxiliante Deo adquiram,^{ch} et quidquid ego ad presens do et in antea iuste dare potero, totum tribuo et concedo Sepulcro Christi et Ospitali pauperum et Templi Domini,^{ci} ut ipsi habeant et possideant per tres iustas et equales partes.^{ck} Hec omnia suprascripta dono et concedo Domino Deo et sanctis superius scriptis^{cl} ita propria et firma, ut hodie sunt mea et habeant potestatem dandi et auferendi.^{cm} Et si aliquis^{cn} eorum qui modo habent istos^{co} honores vel habebunt in futuro,^{cp} voluerint se erigere^{cq} in superbiam et noluerint recognoscere^{cr} istis sanctis sicut michi, mei homines apellent^{cs} de traditione^{ct} et de baudia,^{cu} sicut facerent si ego essem vivus et presens, et adiuvent eos^{cv} per fidem, sine fraude.^{cw} Et^{cx} si in vita mea placuerit mihi quod de istis honoribus superius dictis^{cy} voluerim^{cz}

donarà Tortosa, tota sie del Temple de Jherusalem.

Esters que no és maravelya si falim car hòmens som, si alcunes coses yo o lo méum pare o l méum frare a les esglésies de la terra nostra, a seus o a monestirs delles honors e de les possessions lures a tort avem toltes, pregam e manam que ls prelatz e ls seyors dels Sepulcre e del Espital e della Cavalleria del Temple justament o reden. En aquella metexa manera, si a l'un hom o alguna fembra, clèrigue o lec, o yo o alguns dels meus antecessors sa eretat avem tolta a tort, aquel misericordialment la reden. Atrésí, propietatz que a nós o als nostres antecessors per dret d'eretatge són degudes, fora aquels coses que als sants logars són livrades, entegrament leyx aquelles al Sepulcre del nostre Seyor e a l'Espital dels pobres e a la Cavaleria del Temple, en aytal tenor que après la mia mort aquels qui per mi tenen aquells, tingen en lur vida axí com per mi e après la mort d'aquels sien entegrament del Sepulcre e del Espital e de la Cavaleria del Temple de Salamó e d'aquel al qual dar volran aquelles. En aquesta manera tot lo méum regne, axí com damunt és escrit, e tota la mia terra e tot quant yo he e quant a mi romàs dels meus antecessors, e quant yo he gaaaynat ni gaaynaré d'aquí avant, e qualque cosa en present yo he e d'aquí avant justament dar poré, tot o do e um atorg al Sepulcre de Christ e a l'Espital dels pobres e a la Cavaleria del Temple de Salamó, que aquels o ayen e u posseequen per tres justas e eguals partides. E totes aquestes coses sobreescrites do e atorch a nostre Seyor Déu e als sants sobreescritz, axí pròpies e fermes com huy som mies, e ayen poter de tornar e de tolre. E si algun d'aquels qui ara en aquestes honors o d'aquí avant auran, se volran levar en erguui o en supèrbia, que non volran reconèxer a aquetz santz axí com a mi, los meus hòmens e los meus feels apeylen aquels de tració e de baya axí com fariem si yo fos viu e present, e aiuden aquels per fe e sens engan. Si en

reliquere^{da} vel Sancte Marie vel Sancto^{db} Iohanni de Pigna^{dc} vel aliis sanctis, illi qui tenuerint eas^{dd} accipiant a me quod valeat.^{de} Hec au[tem]^{df} omnia facio pro anima patris mei et matris mee^{dg} et remissione^{dh} omnium peccatorum meorum et ut merear habere locum in vita eterna.^{di}

Facta carta in era millesima c lxxviii,^{dk} in mense octobris,^{dl} in obsessione Baione.^{dm}

Sancius Petre^{do} Rubee, scriptor regis, scripsit cartam,^{dp} sed Poncius, scriptor comitis Barchinonensis, hanc translatavit.^{dq}

Memoria de testes donativum regis Adefonso:^{dr} Enecho Exeminones de Segovia; Fertunio Lopiz de Soria;^{ds} Fertunio Acenarç de Berlanga^{dt} et^{du} Garsia Sanz de Berlanga; Ca[ix]sal; Sango Enecones suo^{dv} nepos et Fertunio Enecone.^{dw} Similiter Fertunio Exemeneç de Lerat; Lop Caissal;^{dx} Petro Ennegeç de Petralata;^{dy} Lop Ennegeç, suo germano;^{dz} Petro^{ea} Escherra; Ennechot^{eb} de Tobia; Exemeno Fertunienes^{ec} de Bastan; Ovelola;^{ed} Petro Momeç;^{ee} Petro Tizon et Lop Xemenes, suo nepoto;^{ef} comes Latrons^{eg} et Lop Ennecones et Fertunio Ennecones, suos fratres;^{eh} Gilem Acenarç;^{ei} Almorabet; Enneco Garceç de Lombierr;^{ek} Lop Xemenes de Torreles;^{el} Martin de Leeth;^{em} Oioa de Lerin; Marcho de Arrada;^{en} Iohan [Dideç];^{eo} Garsion de Bilforato;^{ep} Raimon Arnald de Sancta Cruce;^{eq} Garsion^{er} de Soula; Caboç;^{es} Garcia Açenarç^{et} de Ferrera; Maiaio; Exemeno Enecons d'Astaon^{eu} et Çecodix, suo germano;^{ev} Segin de illos Faios;^{ew} Lop Lopez de Arrigia; Rodrigo Pedrez de Orreia;^{ex} Lop Arzez Peregrino;^{ey} Orti Ortiz^{ez} de Fontes; Lop Sanz de Belchit; Artald^{fa} Gascon; Quadrato, caual medina;^{fb} don Counes; Fertunio Acenarç de Tyrassona;^{fc} Peire Mir de Entiença;^{fd} Per Gausçbert;^{fe} Berenguer Gombalt;^{ff} Per Raimon^{fg} d'Eril; comes de Pagares;^{fh} Per Raimon^{fi} de Estada; Tizon; Exemen Fertinons de Callesanz;^{fk} Atto Garcez de Barbastre;^{fl} Iohan Galinz de Antillon;^{fm} Lop Fertines^{fn} de Albero; Ferriz; Blasco Fertunones^{fo} de Aşior;^{fp} Sanz Iohan de Osca; Fertunio P[er]ez de Aierb;^{fq} Castan de Bel;^{fr} don Gomiz de Cereso^{fs} et^{ft} Per de Liçana^{fu} et^{fv} Bertran de Larvasa;^{fw} Michael de Aisçlor.^{fx}

la vida mia plaurà a mi que d'aquestes honors damunt escrites volré lexar o a Santa Maria o a Sant Jovan della Pena o a altres santz, aquels qui tenran aqueles prengen de mi quant vallya. Totes aquestes coses faz atz per la ànima de mon pare e de ma mare e en remessió del meus peccatz, que meresca aver loch e vida e perdurable. Amén.

Feita carta en la era m e c lxxix,^{dn} el mes d'uytubre, en lo setge de Bayona.

D'aquest encara donatiu són testimonis ab sacrament: Eneçó Exemiones de Sogòvia; Furtuyn Azenar de Berlanga; Caxal; Sungo (*sic*) Enecones, son nebot, e Furtuyn Egones, german d'el; Lop Cayxal; Furtuyn Exemèniz de Lerat; Per Enecez de Petralata; Lop Enechz, german d'el; Per Escherra; Ènech de Tobia; Exemèn Furtuyn de Bastant; Oveyllola; Per Mómez; Per Uzon; Lop Exemènez, nebot d'el; comte Lodró per nom e els frares d'el; Lop Eneçons; Garcia Azenarç; Almoraet; Eneçon Cazer (*sic*) de Lomber; Lop Exemonónez de Torelles; Martín de Let; Oioya de Clarín (*sic*); Marchó d'Arrada; Johan Díez; Gassió de Belforat; Ramon Arnau de Santa Crou; Gassió de Scula (*sic*); Caboz; Garcia Azenar de Ferrar; Maioyo et Xemenescons de Astaó e Zecondein, germa d'el; Segon de lo Faayoyos (*sic*); Lop Lópiz de Riçla; Rodriz Pétrez de Aureya; Lop Arzez Peregrín; Ordonio e Ortiz de Fontes; Lop Sanz de Belchit; Artal Gascó; Quadrat, zalalmedina; Oune; Fortuin Azenar de Tarazona; Per Mir d'Entenza; Per Iuzbert; Berenguer Gombalt; Per d'Eryl; comte Arnau Mir de Pallyares; Per Ramon d'Estada; Tizon e Xemèn Furtuno de Callesanz; Ható Garcez de Barbastre; Soa (*sic*) Galinz d'Antigó; Lop Furtuynós de Alber; Ferriz; Blasco Furtuynones de Aztor (*sic*); Sanz Johan d'Oscha; Furtuyn Lópiz de Yerp; Castion de Belssa; don Gómez de Cerezo; Per de Lezina; Bertran de Larvas; Michel de Alor e moltz altres que azí non són escritz.

a. I omès D. – b. incomparabile G. – c. Aldefonsus C, E, G, I i J. – d. Ripacurcensium C, E, F, G, I i J. – e. mortalis E i H. – f. incolomitate D, incolumpnitate I. – g. C, E, F, G i J *afegeixen* meo. – h. redditus E. – i. legitur I. – k. *Les dues e caudades* C. – l. *Les dues e caudades* C. – m. C, D, E, F, G, H, I i J *afegeixen* meorum. – n. eius omès G. – o. reffero I. – p. *La segona e caudada* B. – q. *La e caudada* B. – r. Sancto B. – s. Liguensi J. – t. *La segona e caudada* B. – u. eius C, F, G, I i J. – v. pertinet J. – w. *La e caudada* B. – x. sit omès C, E, F, G, I i J. – y. beate C. – z. redbitus C, E, F, G, I i J. – aa. *B afegeix* per ratllat. – ab. Tobia C, E, F, G, I i J. – ac. *La e caudada* B. – ad. et medietas C, E, F, G, I i J. – ae. Belforat C, E, F, G, I i J, Belfurat H. – af. identidem F. – ag. Gormat G. – ah. Almazano C, E i G; Almazano F; Almatano I. – ai. Iacobo de Gallitia C. – ak. Cerveram C. – al. Tutuion E; Tutullon G i J; Tutullone F i J. – am. *La e caudada* B. – an. a *interliniat* B. – ao. Do etiam Beato Iohanni de Pinna omnes illas dotes que fuerunt dotaria matris mee et horum media pars sit Sancti Iohannis de Pinna et media pars Sancti Petri de Siresa cum omnibus suis pertinentiis, scilicet Bel et Bailo et Asturias et Ardenes et Sios et omnes illas quas poterint inquirere que fuerunt dotaria matris mee C, E, G, F i J; F i J, però, *substituexen* cum omnibus suis pertinentiis per et omnes illas pertinencias que ibi pertinent. – ap. *L afegeix* do atressi *expuntuat*. – aq. quod est Iherosolimis H i I. – ar. Salomonis C, E, G, I i J; Solomonis F. – as. nomen invigilant C i E. – at. quim I. – au. *Les dues e caudades* C. – av. abbatibus F. – aw. canonicis, monachis C. – ax. burgensis C, F i J. – ay. et omès C, E, F, G i J. – az. et omès F i J. – ba. et C, F, G, I i J; omès E. – bb. et C, E, F, G, I i J. – bc. qualem C. – bd. h *interliniat* B. – be. *La e caudada* B. – bf. Templi omès C, E, F, G i J. – bg. si dederit mihi Deus Tortosam C, E, F, G, I i J. – bh. totam I. – bi. que F; quod J. – bk. homines enim sumus per quia homines sumus I. – bl. super per frater I. – bm. nostre terre I. – bn. rebus omès C, E, F, G, I i J. – bo. et omès I. – bp. Sancti omès C, E, F, G i I. – bq. Ospitali G. – br. C, E, F, G, I i J *afegeixen* militie. – bs. si cui homini meo D; sic cui hominum E; si cui homini mei H. – bt. abstulimus iniuste J. – bu. misericorditer omès J. – bv. et *interliniat* B; et omès C, E, F, G, I i J. – bw. iuste omès I. – bx. Similiter, proprietates C, E, F, G i J. – by. *B afegeix* iure *sense cancellar*. – bz. iure hereditario C i H. – ca. eas C, E, F, G i I. – cb. tradite C, E, F, G, I i J. – cc. *La e caudada* B; *E acaba aquí*. – cd. eorum C, E, F i I. – ce. E, F, G i I *afegeixen* Militie Salomonis; *J afegeix* Militie Salomonis. – cf. C, E, F, I i J *afegeixen* illius. – cg. et totam meam terram C, F, G i H. – ch. requiram F i J. – ci. et milicie Templi Salomonis C, E, F, G, I i J. – ck. e *interliniada*, *corregint* o *ratllada* B. – cl. suprascriptis C; super scriptis F i G; suprascriptis J. – cm. Similiter de proprietatibus ... habeant potestatem dandi et auferendi omès I. – cn. Et si quis aliquis F; Si vero, quod absit, aliqui I; Si quis J. – co. istos habent I; habet istos J. – cp. futurum D. – cq. *B afegeix* in futuro, *ratllat*. – cr. seivire et obedire per recognoscere I. – cs. C, E, F, G, I i J *afegeixen* eos; apellant J. – ct. tractione J. – cu. bauzia C, G, I i J; bauçia F. – cv. eos omès I i *afegeix* ac defendant sanctos et sanctorum predictorum fratres. – cw. *I afegeix* sicuti et mihi faciunt modo. – cx. Et omès F. – cy. supra scriptis J. – cz. voluerint C; voluero J. – da. relinquere C, D, E, F, G, H i I. – db. Sancti F i G; Sancto *interliniat* J. – dc. Pinna C, E, F, G, I i J. – dd. illas C, E, H i J. – de. Et si in vita mea ... quod valeat omès I. – df. autem omès C i J. – dg. *Les dues e caudades* C. – dh. et remissionem F; et propter remissionem I. – di. eternam C, E, F, G, I i J, i *afegeixen* amen. C, J, K i L *afegeixen* a *continuació* la *relació* de *testimonis* i al *final* de la *relació*, la *data*. – dk. millesima C, D, E, F, G, H, I i J. – dl. octubris F. – dm. obsidione Baione C, G i I; obsedione de Baione F; obcesione Baione H; obsidione de Baiona J. – dn. lxxix *interlineat* L. – do. *La segona e caudada* B. – dp. *B acaba aquí*. – dq. Sancius Petre ... *translatavit* omès C, E, G, I i J. *Afegim* la *relació* de *testimonis* a *partir* de C i J. – dr. Istius quoque doni testes sunt cum iuramento J. – ds. Fertun Lopez J. – dt. Fertun Azenarz J. – du. et omès J. – dv. sui J. – dw. Fortun Enecones, eius germanus J. – dx. Lop Caixal, Furtunio Exemenes de Lerat J. – dy. Petrus Eneches de Petralata J. – dz. Lope Enechez, eius germanus J. – ea. Petrus J. – eb. Enechet C. – ec. Exemen Furtunons J. – ed. Ovellola J. – ee. Petrus Momez J. – ef. Petrus Tizon. Lop Xemenes, nepos eius J. – eg. comes Latro nomine J. – eh. et fratres eius, Lop Enechons et Furtunius Enechons J. – ei. Azenarz J. – ek. Enneco Garzez de Lomber J. – el. Lop Exemenones de Torrellas J. – em. Martinus de Leeth J. – en. Arrade J. – eo. Dieç J. – ep. Gassion de Belforato C. – eq. Ramon Arnaldi de Sancta Cruce + J. – er. Gassion J. – es. Caboz J. – et. Garssia Azenarz J. – eu. Exemen Enechons de Astaon J. – ev. Zecondin, eius germanus J. – ew. Seguin de los Fayos J. – ex. Rodriz Petrez de Oreia J. – ey. Arzez Peregrin J. – ez. Ortino Ortiz J. – fa. Artalz J. – fb. Quadrato, zaualmédina J. – fc. Furtun Azenarz de Tirassona J. – fd. Per Mir de Entenza J. – fe. Per Uisbert J. – ff. -guer Gombalt *illegible* C. – fg. Ramon J. – fh. comes Arnal Mir de Paiars J. – fi. Ramon J. – fk. Fertinons de Calesanz *illegible* C. – fl. Garzea de Barbastro C. – fm. Antigon J. – fn. Fortinons J. – fo. -erriz. Blasco Fertunones *illegible* C. – fp. Ascior J. – fq. Fertun Lopez de Alerb J. – fr. Castange de Biele J. – fs. -omiz de Cereso *illegible* C. – ft. et omès J. – fu. Lezina J. – fv. et omès J. – fw. Larvas J. – fx. Aszior J, i *afegeix* et multi alii quos non nominavimus neque hic scripsimus.

7

1134, setembre 4. Sarinyena [Sariñena]

Alfons I, rei dels aragonesos, dels navarresos i dels ribagorçans, atorga testament en el qual llega els castells de Nájera i Belorado als monestirs de Santa María de Nájera i San Millán [de la Cogolla]; San Esteban de Gormaz i Almazán, a la catedral de Sant Salvador d'Uviéu; Calahorra, Cervera [del Río Alhama] i Tudilén, a la catedral de Sant Jaume de Galícia; el castell de Sangüesa amb la vila, els burgs i el mercat, al monestir de Santo Domingo de Silos; Biel i Bailo, al monestir de Sant Joan de la Penya; Xabierregai (Javierregay), Ardanés i Suesa amb tota la vall d'Aragüés fins al port, al monestir de Sant Pere

de Ciresa, i nomena hereus de tots el seus regnes i possessions presents i futures el Sant Sepulcre a Jerusalem; l'Hospital de pobres a Jerusalem, al qual promet Tortosa si és conquerida, i el Temple del Senyor i els seus cavallers, als quals llega a més el seu cavall i les armes.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia del segle XII. AHN, Clero, Huesca, San Juan de la Peña, carp. 712, núm. 15, 440 × 165 mm. Bon estat de conservació, amb algunes taques d'humitat.

Publ.: J. BRIZ MARTÍNEZ, *Historia de la fundación y antigüedades de San Juan de la Peña, y de los reyes de Sobraue, Aragón y Navarra*, Saragossa, 1620, p. 806; SASTACHS Y COSTAS, *Memoria*, p. 21; DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire*, doc. 106.

In nomine summi et incomparabilis boni quod Deus est. Ego Adefonsus, Aragonensium et Pamplonensium sive Ripacurcensium rex, cogitans mecum et mente pertractans quod homines (*sic*) homines natura mortales genuit, proposui in animo meo dum vita et incolumitate pocior ordinare de regno a Deo michi concessu et de possessionibus hac (*sic*) redivisibus meis, quomodo sit post me. Igitur, divinum timens iudicium, pro salute anime mee necnon patris et matris mee et omnium parentum meorum, facio hoc testamentum Deo et domino nostro Ihesu Christo et omnibus sanctis eius, et bono animo et spontanea voluntate offero Deo et beate Marie Nagarensi et Sancto Emiliano castellum Nagarensense cum omnibus rebus sive honoribus qui pertinent ad illum castrum, castrum quoque Belforat cum tota sua honore. Dono itidem Sancto Saluatori de Obieto Sanctum Stephanum de Gormaz et Almazano cum omnibus suis pertinenciis. Dono etiam Sancto Iacobo de Gallicia Calagurram et Cerberam et Tutullon cum omnibus suis pertinenciis. Sancto eciam Dominico de Silos do castrum Sangosse cum villa et cum duobus burgis, novi et veteri, et mercatum eiusdem. Do etiam beato Baptiste Iohanni de Pinna Bel cum tota sua honore et Bailo cum tota sua honore. Et dono a Sancto Petro de Siresa de illo ponte in surso de Xabierre sicut scriptum est in alias cartas, et Ardenes cum toto suo honore et Suersa cum toto valle de Araves cum hermo et populato usque ad portum.^a

Itaque post obitum meum heredem et successorem relinquo mei Sepulcrum Domini quod est Iherosolimis et eos qui observant et custodiant illud et ibidem serviunt Deo, et Hospitalis pauperum quod Iherosolimis est, et Templum Domini cum militibus qui ad defendendum Christianitatis nomen ibi vigilant. His tribus totum regnum meum concedo, dominatum quoque quem habeo in tota terra regni mei, principatum quoque et ius quod habeo in omnibus hominibus terre mee tam in clericis quam in laicis, episcopis, abbatibus, canonicis, monacis, obtimatibus, militibus, burgensibus, rusticis et mercatoribus, viris hac (*sic*) mulieribus, pusillis et magnis, divitibus hac (*sic*) pauperibus, iudeis etiam hac (*sic*) sarracenis cum tali lege et consuetudine quale pater meus et frater meus hactenus habuimus et habere debemus. Addo etiam Milicie Templi equum meum cum omnibus armis meis. Et si Deus dederit mihi Tortusam, tota sit Hospitalis Iherusalem.

Preterea, quia non est mirum si fallirum qui homines sumus, si qua ego aut pater siue frater meus ecclesie terre mee sedibus aut monasteriis, de rebus, honoribus vel possessionibus iniuste abstulimus, rogamus et iubemus ut prelati et domini Sancti Sepulcri et Hospitalis et Templi iuste restitute (*sic*). Eodem modo, si cui hominum, viro vel mulieri, clerico vel laico, aut ego aut aliquis antecessorum meorum hereditatem suam iniuste abstulimus, ipsi misericorditer iuste restituant. Similiter, de proprietatibus que nobis vel antecessoribus nostris hereditario iure debentur, preter eas que sanctis locis tradita sunt, ab integro relinquo eas Sepulcro Domini et Hospitali pauperum et Milicie Templi tali tenore ut post mortem meam illi qui per me tenent eas teneant in tota vita sua sicut per me et post mortem illorum sint ab integro Sepulcri et Hospitalis et Templi et cui voluerint dare eas. Hoc modo

totum regnum meum ut suprascriptum est, totam terram meam, quantum ego habeo et quantum mihi remansit ab antecessoribus meis et quantum ego adquisivi vel in futuro, auxiliante Deo, adquisiram, et quicquid ego ad presens do et in antea iuste dare potero, totum tribuo et concedo Sepulcro Christi et Hospitali pauperum et Templo Domini, ut ipsi habeant et possideant per tres iustas et equales partes. Hec omnia suprascripta dono et cedo Domino Deo et sanctis superius scriptis ita propria et firma, ut hodie sunt mea et habeant potestatem dandi et auferendi. Et si aliquis eorum qui modo habent istas honores vel habebunt in futuro voluerint se erigere in superbiam et noluerint recognoscere istis sanctis sicut mihi, mei homines et mei fideles appellent eos de tradicionem et de bauçia sicut facerent si ego essem vivus et presens et adiuvent eos per fidem, si non est fraude. Et si in vita mea placuerit mihi quod de istis honoribus superius dictis voluerim relinquere (*sic*) vel Sancte Marie vel Sancto Iohanne de Pinna vel aliis sanctis, illi qui tenerint eas accipiant a me quod valeat. Hec autem omnia facio pro anima patris mei et matris mee et remissione omnium peccatorum meorum et ut merear habere locum in vita eterna.

Facta carta in era M C LXX II, in mense septembrio, martis, die ante Nativitas Sancte Marie, apud castrum et populacionem quod vocitantur Saragnena.

a. portum *interlineat* B.

8

[1135-1137], juny 10. Pisa

Innocenci II escriu al rei Alfons VII [de Lleó] i als seus fills recordant-los les grans necessitats de l'Església oriental, així com el testament fet per Alfons, rei dels aragonesos, en què deixava un terç del seu regne al Sant Sepulcre, per la qual cosa els encomana que vigilin pel respecte dels drets del Sant Sepulcre.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 34, núm. 7 dupl. (*olim* arm. 30 Testaments Reials, sac R, núm. 87), 546 × 278 mm. Estat de conservació regular a causa de dos forats.¹

Publ.: CODOIN, IV, p. 9-12, doc. II; ALBON, *Cartulaire général*, I, p. 373-374, doc. II; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1286-1287, doc. 786.

Innocentius episcopus, servus servorum Dei. [Dilecto ...]^a filio Adefonso regi et dilectis filiis principibus per Yspaniam constitutis, salutem et ap[ostolicam benedictionem ...]^b sint ad ecclesie orientale et peregrinorum^c liberationem necessari qui Sepulchrum [...] ^dfama alii perceperunt. Accepimus autem quoniam Adefonsus, rex Aragonensium, terciam pa[rtem ...] ^em^e principes suos fecit iuramento firmare. Ideoque universitati vestre ma[ndamus ut]^f remissione [...] ^gqu]atenus^g ad hoc quod eis a prefato rege Adefonso collatum est acquirendum et retinend[um ...] ^het consilium unanimiter et devote prestetis.

Data Pisis, III idus iunii.

1. La carta és copiada al final del testament d'Alfons el Bataller, rei d'Aragó; vegeu doc. núm. 6.

a. Espai de 80 mm, il·legible a causa d'un forat. – b. Espai de 95 mm, il·legible a causa d'un forat. – c. -ri- omès. – d. Espai de 110 mm, il·legible a causa d'un forat. – e. Espai de 110 mm, il·legible a causa d'un forat. – f. Espai de 40 mm, il·legible a causa d'un forat. – g. Espai de nou lletres, aproximadament, il·legible a causa d'un forat. – h. Espai de quatre lletres, aproximadament, il·legible a causa d'un forat.

9

[c. 1135]

Relat del pacte fallit entre Ramir II, rei d'Aragó, i Garcia Ramires, rei de Navarra, pel qual ambdós es reconeixien sobirans i delimiten la separació dels territoris respectius. Recorda que els fets es van originar quan després de la mort d'Alfons el Bataller, rei d'Aragó, els navarresos, pel seu compte, van escollir com a rei Garcia Ramires i, en resposta, els aragonesos van escollir Ramir, germà del difunt Alfons, i com de tot això se'n derivà una guerra entre aragonesos i navarresos. Al cap d'un any, un consell de prohoms d'ambdós regnes es va reunir a Vadoluengo per tal d'acordar que els dos reis es reconeguessin mútuament de manera que Ramir, en qualitat de «pare», fos sobirà de tot el poble, mentre que Garcia, en qualitat de «fill», ho fos dels cavallers i dirigís la guerra. Aquest acord fou ratificat i signat per ambdós sobirans reunits a Pamplona en presència del bisbe, canonges i nobles, i establiren la divisió dels territoris respectius segons l'havia fet el rei Sanç el Gran, a excepció de les tinences donades al rei Garcia a Aragó i al rei Ramir a Navarra. A més, Garcia demanà a Ramir que «així com un pare dona al seu fill» li concedís algunes parts del seu regne per tenir-les en el seu nom. Ramir li donà Roncal, Alesves (Villafranca), Cadreita i Valtierra perquè les tingués en el seu nom vitaliciament sense que els fills de Garcia les poguessin heretar. Continua el relat de com Ramir fou alertat de la voluntat de Garcia de no respectar el pacte i fugí amb alguns dels seus homes al monestir de Leyre, de manera que, al final, l'acord quedà frustrat.

[A. Original, perdut.]

B. Trasl·lat de l'11 de juny de 1293. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 17 (*olim* arm. 7 Concòrdies Reials, sac Sant Francesc Xavier, núm. 18), 290 × 515 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: CODOIN, IV, p. 360-364, doc. CL; B. ESTORNES LASA, *Historia general de Euskalerría: 824-1234, época pamplonesa*, a *Enciclopedia general ilustrada del País Vasco: Cuerpo B, Enciclopedia Sistemática*, 1, Auñamendi, 1984, p. 432-435; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1163-1165, doc. 702.

Reg.: BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 376, doc. 23.

^aIncipit ab obitu Adefonsi regis. Post obitum Adefonsi, magni regis Aragonensis, surrexerunt Navarri et inierunt consilium Latro, filius de senior Enneneco Veliz, Guillelmus de Acenarz de Oiteza et Semen Acenarz de Torres et episcopus Panpilonensis Sancius de Larossa, isti cum multis aliis, et erexerunt regem in Panpilona civitatem^b Garsia Remiriz, sine consilio Aragonensium. Aragonenses vero hoc audientes quia sine eorum consilio Navarri facerunt sibi regem, ne genus Aragonensium regum deficeret, erexerunt Ranimirum sibi in regem, fratrem Adefonsi regis defuncti, filium Sancii regem bone memorie. Super hoc surrexit guerra inter Aragonenses et Panpilonenses. Tandem, anno transacto, ne guerra haberent Aragonenses cum Panpilonensibus et Panpilonenses cum Aragonensibus, quia urgebantur germanitate et consanguinitate, probi et sapientes viri hinc et inde inierunt consilium. Ex parte Aragonis: Lexal et Ferriz de Osca et Petro a Tereza; ex parte vero Navarre: Latro suprascriptus et Guillelmus Acenarz et Semen Acenarz. Et coadiniaverunt se in Vado Longo et tractaverunt quomodo

haberent pacem Aragonenses cum Navarris et Navarri cum Aragonensibus et facerent amicos ambos reges, et esset rex Raymundus^c pater et rex Garsias Remiriz filius; tamen uniusquisque cognoceret suum regnum et ut rex Ranimirus esset super omnem populum et rex Garsias Remiriz super omnes^d milites^e et ipse ageret bella et faceret prelia. Ab utraque parte bonum visum est consilium et ab utraque parte fuit laudatum et firmatum inter omnes. Ad regem Ranimirum venierunt Latro et Guillelmus Acenarz et Semen Acenarz et Lexal et Ferriz et Petro a Tereza et tot et tanta dixerunt ei quod placuit sibi et adquevit consilio eorum. Diem statuerunt et venit rex Ranimirus ad Pampilonam cum istis suprascriptis in die sabati et rex Garsias Remirrez cum militibus suis exivit ei obviam et recepit eum cum magna honorificencia. Et similiter episcopus cum suis canonicis et multis aliis clericis recepit eum honorifice cum magna processione. Tota die illa statuerunt et firmaverunt hoc quod superius scriptum est et diviserunt regnum Aragonense et regno Panpilonensi sicut divisit eum Sancius rex Maior, excepto illas tenenzas quas dedit regi Garsie in Aragone et regi Ranimiro in Navarra, de Sancta Garsia usque Biezal cum toto Roncali. Statuerunt ad Aragonem sicut semper fuit honor de Rosta et de Biozali, sicut curit Sarasazo usque cadit in Ida^f et inde sicut currit aqua ad pontem Sancti Martini, et de ponte Sancti Martini sicut vadit Ida^g et dividit Navarra et Aragona usque cadit in fluvio Aragonis, inde vero per medium^h postem usque Vadum Longum, et de Vado Longo usque Galipenzo et de Galipenzo vero, sicut currit fluvius Aragonis, usque iungit se cum Arga et cadit in Ebro flumine magno, et inde sicut currit Iber usque Tutelam. Hec omnis fuerunt firmata et collaudata a rege Ranimiro Aragonensi et a rege Garsia Remiriz Panpilonensi erant utraque parte. Hoc peracto, rex Garsia Remiriz cum Lexal et Feriz et Petro a Tereza et Latrone iamdicto et Guillelmo Acenarz deprecatus est regem Ranimirum quia ex quo ita erat pater et filius ut daret ei aliquid de regno suo sic pater dat ad filium suum et teneret illum pro eo. Petunt illi Roncalⁱ et Alasos et Quadrerra et Balterra, qui persuasus a deprecatoribus concessit ei et dedit illi Roncal usque Biozal et Alasos et Quadrerra et Balterra ut teneret eos per manum eius et hoc in vita sua, scilicet in vita regis Garsie Remiriz. Et fecit ei nomenage de hoc quod ita recognoceret ei et ut post mortem suam non se posset alzare filius eius cum ista honore. Et tunc in illa die firmaverunt amicitias inter se et paces. In eadem vero nocte venit quidam de consilio regis Garsie Remiriz ad Remirum regem Aragonensem, dicens^k ei secrete sciens in veritate quia rex Garsias Remiriz accepit consilium cum quibusdam de suis «ut in crastinum faciat tibi persolvere nomenage quod fecit tibi de Roncal et Alasos et Quadrerra et Balterra, quod datum est ei consilium quod modo potest habere regnum tuum, quia monachus es et non convenit tibi regnum; et si persolvere volueris ei nomenage non dimitat te donec illud persolvas ei et regnum Aragonis ei eredas et hoc pro certo habeas; super hoc vide quid sis facurus». ^l Ranimirus vero rex audiens talia expavit putans se esse deceptus a suis. Tamen convocans a se Caxal et Feriz et Petro a Tereza retulit eis omnia que sibi dicta fuerant, qui vix credere potuerunt quomodo talia facere posset, tamen timuerunt et habito consilio clam nocte et caute recesserunt et, per totam noctem equitantes, mane illucescente die dominica ad Ligerense pervenerunt monasterium cum pausis; et receperunt Garsias, abbas Sancti Salvatoris, et omnes monachi Ligerenses honorifice cum magna devocione et magna processione, sicut regem suum et dominum naturalem, et dederunt ei ense de Lop Iohan, qualis in toto regno inveniri non poterat, et mansit ibi tribus diebus expectans illos quos dimiserat in Pampilona. Mane autem facto, ut comperit rex Garsias Ramiriz^m ita esse videns se esse illusum ab Aragonensibus, iratus est valde et convocans ad se episcopum et obtimates suos quos ibi coadunaverat petiit ab eis consilium. Qui dederunt ei consilium ut faceret comitem in terra sua et faceret milites et abtaret ut posse se deffendere de inimicis adungentes hoc quia totum quod factum fuerat ab Aragonensibus, totum fuerat factum per consilium de Caxal. Erat enim tunc temporis consilium de Caxal quasi consilium achirofelicis et si aliqua occasione vel

quolibet modo posset fieri ut caperetur Caxal destrueretur penitus consilium aragonensium; et etiam de thesauro de Caxal posset abtare ducentos vel trescentos milites de omnibus armis et quod in presenti acciperet thesaurum Sancte Marie Pampilonensis et abtaret milites. Placuit regi Garsie Remiriz valde consilium et eadem die fecit Latronem, filium de senior Enneco Veliz, comite in Pampilona et impetravit thesaurum Sancte Marie ab episcopo et canonicis et misit insidias quomodo posset capere Caxal. Factum est autem quod Ranimirus, rex Aragonis, miteret Caxal ad imperatorem. Caxal vero putans se habere amicitiam cum quibusdam obtimatibus Navarre missit si posset habere transitum per Navarra; duo obtimates Navarros venerunt et ibant cum Caxal per Navarram et inter Zirauchi et Ochoren fuit captus Caxal. Erat enim Caxal valde amicus Garsie, abbatis Legerensis, qui postea, mandato Ranimiri, regis Aragonis, dedit thesaurum Sancti Salvatoris pro redempcione per Caxal. Caxal etiam per mandatum domini regis Aragonensis dedit Sancto Salvatori totum quod habebat in Tutela, in Sancto Adriano de Vado Longo, totum quod habebat excepto hoc quod dederat de cluniacenses.

a. B avantoposa Hoc est translatum fideliter translatum III idus iunii, anno Domini M° CC° XC° tercio, a quamdam carta precamenea cuius tenor talis est. – *b. civem B, que corregim.* – *c. En lloc de Ranimirus B.* – *d. s corregeix bus B.* – *e. s corregeix bus B.* – *f. En lloc de Ira B.* – *g. En lloc de Ira B.* – *h. i corregeix o B.* – *i. En lloc de Roncal B.* – *k. dices B, que corregim.* – *l. En lloc de facturus B.* – *m. a corregeix e.*

10

1137,¹ agost 11. [Barbastre]²

Ramir II, rei dels aragonesos, dóna a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i marquès, la seva filla [Pernel·la] com a esposa amb tot el regne d'Aragó i li promet la fidelitat de tots els homes del regne, la seva pròpia i la de la seva filla, de manera que, si aquesta morís, Ramon Berenguer esdevindria rei a la mort de Ramir. A més, li promet que heretarà també totes les honors i les fortaleses que el regne rebí en el futur. Finalment, estipula que ell, Ramir, serà considerat rei «pare» en aquest regne i en els territoris del comte.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 86 dupl. (*olim* 17 arm. Aragó, sac A, núm. 210), 317 × 157 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia de la segona meitat del segle XII, coetània de l'anterior. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 86 (*olim* 17, arm. Aragó, sac C, núm. 323), 418 × 268 mm. Bon estat de conservació.

D. Còpia del final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 5d-6b ex C. Miniatura iniciada.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1284-1285, doc. 394, ex D; TRAGGIA, *Ilustración*, p. 588-589, ex D; CO-DOIN, iv, p. 59-60, doc. xxiv, ex C; A. de BOFARULL, *La confederación catalano-aragonesa, realizada en el periodo mas notable des gobierno soberano del Conde de Barcelona, Ramon Berenguer IV. Estudio histórico, crítico, y documentado*, Barcelona, 1872, p. 115-117, núm. 2, ex D; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 12-13, doc. 7, ex D; UBIETO ARTETA, *Los esponsales*, p. 85-89, doc. 1; UBIETO ARTETA, *Documentos*, p. 133-134, doc. 110; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1191-1192, doc. 722.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 17, doc. 4.

1. *Els pergamins de Ramon Berenguer IV (B i C) daten el document en l'era 1176, però una nota marginal al Liber feudorum maior indica que ha de ser l'era 1175; aquesta segona datació és la que correspon a l'any de l'Encarnació 1137, expressada en tota la documentació i que considerem la correcta.*

2. *Tot i que el document no indica el lloc d'emissió, el doc. 12 permet situar-ne la redacció a Barbastre.*

“In Dei nomine. Ego Ranimirus,^b Dei gratia rex Aragonensis, dono tibi Raimunde,^c Barchinonensium comes et marchio, filiam meam in uxorem cum tocius regni Aragonensis^d integritate, sicut pater meus Sancius rex vel fratres mei Petrus et Ildefonsus^e melius umquam habuerunt vel tenuerunt, ipsi vel utriusque sexus homines per eos, salvis usaticis et consuetudinibus quas pater meus Sancius vel frater meus Petrus habuerunt in regno suo. Et comendo tibi omnes prephati regni homines sub hominio et iuramento ut sint tibi fideles de vita tua et de corpore tuo et de omnibus membris que in corpore tuo se tenent, sine omni fraude et decepcione, et ut sint tibi fideles de omni regno pretitulato et universis omnibus ad illud regnum pertinentibus, salva fidelitate mei et filie^f mee. Hec autem omnia superius scripta ego, prephatus rex Ranimirus,^g taliter facio tibi Raimunde, Barchinonensium comes et marchio, ut si filia mea mortua fuerit prephata, te superstite donacionem^h prephati regni libere et immutabiliter habeas absque alicuius impedimento post mortem meam. Interim vero si quid augmentacionisⁱ vel tradicionis^k de honoribus vel municionibus prephati regni, me vivente, facere tibi voluero, sub prephata hominum fidelitate firmum et immobile permaneat. Et ego, prephatus rex Ranimirus,^l sim rex dominus et pater in prephato regno et in totis comitatibus tuis dum mihi^m placuerit.

Quod est actum III idus augusti, anno Incarnacionis Dominiceⁿ c xxx vii post millesimum, era millesima c^{ma} o lxx^p vi,^q prephato rege Ranimiro^r regnante.

Signum Ranimiri^s (*alfa*) + (*omega*) regis.

Ut omnia superius scripta fideliter^t et incomutabiliter observentur prenominatus rex Ranimirus^u comendavit comiti Barchinonensi suos barones subscriptos sub hominio et iuramento. In primis, comitem Palearensem. Raimundum Petri de Eril.^v Petrum Raimundi,^w filium eius. Petrum Raimundi de Stada.^x Gomballum^y de Benavent. Blasc^z Furtuno d’Azlor.^{aa} Guilelmum^{ab} de Capela, filium Berengarii Gomballi.^{ac} Bernardum Petri de Laguarres. Petrum Lobiz^{ad} Sancti Stephani. Gali Garcez^{ae} Sancti Vincencii.^{af} Petrum Mironis de Entenza.^{ag} Gomballum^{ah} de Entenza. Lop Garcez *l’aita*. Frontinum Gomez. Ferriz.^{ai} Pelegri de Castelazol. Arpa. Sansanc^{ak} d’Arsu. Maza. Furtu Dat^{al} de Barbastro. Furtun^{am} Garcez, fratrem^{an} de Maza. Garcia Cez d’Oscha.^{ao} Garcia de Radelar.^{ap} Lapo Blasc^{aq} de Pomar. Porchet. Petrum, fratrem eius.^{ar} Ramon de Larbes. Michael^{as} d’Albera. Sanc d’Andilone.^{at} Gali Sanc^{au} de Grads. Lop^{av} Sanc^{aw} de Iacha. Gaiet. Pedro Lobiz^{ax} de Lusia. Gali Xemenons d’Alcala.^{ay}

Poncius scriptor hoc scripsit domini regis precepto, die annoque prephato, qui solito more hic suum posuit^{az} signum+.

a. *D avantposa la rubrica* Instrumentum quo Rex Ramirus dedit et tradidit filiam suam in uxorem Raimundo, venerabili comiti Barchinonensi, cum omni regno Aragonis. – b. Ranimirus *C i D*. – c. Raimundo *D*. – d. Aragonensis *omet D*. – e. Hillefonsus *C*; Ildefonsus *D*. – f. e *caudada C*. – g. Ranimirus *D*. – h. donacionem *D*. – i. augmentacionis *D*. – k. tradicionis *D*. – l. Ranimirus *D*. – m. michi *C*. – n. e *caudada C*. – o. centesima *C*. – p. lxx^{ma} *C*. – q. *Al marge dret de D, la nota: Anno Incarnacionis M^o cxxxvii non est era M^o clxxvi^a.* – r. Ranimiro *D*. – s. Ranimiri *D*. – t. *C repeteix fideliter ratllat*. – u. Ranimirus *C*; Ranimirus *D*. – v. d’Eril *C*. – w. Raimundi *omet B*. – x. d’Estada *C*. – y. Gomballum *D*. – z. Balasch *C*; Balach *D*. – aa. d’Aclor *C i D*. – ab. Guilelmum *D*. – ac. Gomballi *D*. – ad. Lobiz *D*. – ae. Garcez *C*. – af. de Sancto [Stephano *ratllat*] Vincencio *C*. – ag. Entenza *C*. – ah. Gombal *C*. – ai. Ferric *C*. – ak. Sansanz *D*. – al. Furtu Dat *la síl·laba tu interlineada B*; Furtundat *C i D*. – am. Furtu *C*. – an. frater *C i D*. – ao. Ces de Oscha *C i D*. – ap. Rodelar *C i D*. – aq. Lobalasc *C*; Lobalasc *D*. – ar. Petrus, frater eius *C i D*. – as. Michael, *la a sobreposada, B*. – at. d’Andio *C*; Sanz d’Andio *D*. – au. Sanz *D*. – av. Lup *C*. – aw. Sanz *D*. – ax. Lopiz *C*; Lopiz *D*. – ay. de Alchala *C i D*. – az. hoc imposuit *en lloc de* hic suum posuit *C i D*.

11

[1137, agost, entre 11 i 27. Barbastre o Jaca?]¹

Ramir II, rei d'Aragó, dóna a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, el seu regne juntament amb la seva filla tal com el va dividir amb el rei dels navarresos Garcia Ramires excepte les tinences que el rei Sanç el Gran va donar al seu avi Ramir I a Navarra. Delimita el territori de què fa donació tant de la part de Castella com de la de Navarra fent-ne algunes excepcions. Sobre Tudela, donada en temps del seu germà Alfons el Bataller al comte de Perche [Gilbert de l'Aigle] com a honor, el qual la va donar després a Garcia Ramires juntament amb la seva filla [Marguerite de l'Aigle], li recomana que negociï amb Garcia; sobre Saragossa, cedida vitalíciament a l'emperador de Castella [Alfons VII] amb la promesa de ser restituïda a la mort d'aquest, estipula que sigui retornada a Ramon Berenguer IV, i sobre els territoris del Roncal, Alesves (Villafranca), Cadreita i Valtierra, cedits vitalíciament al rei dels navarresos Garcia Ramires amb la promesa de ser restituïts a la mort d'aquest, estipula també que siguin retornats a Ramon Berenguer. Per la seva banda, Ramon Berenguer es compromet a no alienar aquest regne ni concedir, després de mort Garcia Ramires, els territoris del Roncal, Alesves, Cadreita i Valtierra als fills d'aquest, així com a tenir Ramir com a pare i senyor. Finalment, Ramir reté el domini reial sobre totes les esglésies del regne.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia del segle XIII. AHN, Clero, Montearagón, carp. 623, núm. 13, 380 × 290 mm.

C. Còpia fragmentària del segle XIV. AHN, Montearagón, Códice 222-B, f. 17r.

Publ.: F. D. AYNSA, *Fundación, excelencias, grandezas y cosas memorables de la antigua ciudad de Huesca*, Osca, 1619, p. 83-84, ex B; TRAGGIA, *Ilustración*, III, p. 586-587, doc. XI, ex B; J. M. QUADRADO, *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*. Aragón, Barcelona, Daniel Cortezo, 1886, p. 273-274, ex B; UBIETO ARTETA, *Los esponsales*, p. 91-92, doc. 2; UBIETO ARTETA, *Documentos*, p. 136-137, doc. 113.

Cit. ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. LVI, f. 57r; J. M.ª LACARRA, *Alfonso II el Casto, rey de Aragón y conde de Barcelona*, a VII Congreso de la Corona de Aragón, I, Barcelona, 1962, p. 104-105.

Ego^a Ranimirus, Sancii regis filius, rex Aragonensis, dono tibi Raimundo, comiti Barchinonensi, cum filia mea meum regnum Aragonis, totum ab integro, sicut divisit eum Sancius rex maior, avus patris mei, et sicut divisi ego eum cum rege Navarrorum Garsia Remiriz in Pampilona, excepto illas tenenzas quas dedit Sancius supra scriptus regi Ranimiro, avo meo, in Navarra.

Ex parte de Castella dono tibi de Hariza usque Ferrera, de Ferrera usque Tarazona, de Tarazona usque Tutela, villas et castella. Tutellam vero adquisivit et cepit frater meus rex Adefonsus et dedit eam comiti de Perges pro honore. Ipse autem dedit eam Garsie Remiriz cum filia sua. De hoc, sicut melius poteris facere, facias vel cum eo convenias. Cesaraugustam vero dedi imperatori de Castella, cum suis apendiciis, in vita sua tantum. Et fecit mihi nomenage de ea ut reddatur mihi vel successori meo post obitum suum. Quicquid enim mihi debebat facere, volo et mando ut tibi faciat. Hoc ex parte de Castella.

Ex parte vero de Navarra dono tibi de Sancta Gratia de Portu, quam pater meus rex Sancius, bone memorie, dedit Sancto Salvatori, suo monasterio, usque Biozal, cum roto^b Roncali, qui est honor de

1. El document, indatat, s'ha de datar entre la donació del regne —11 d'agost de 1137, doc. 10— i la confirmació de la donació —27 d'agost de 1137, doc. 12—. Segons una nota posterior, afegida a B i poc creïble, hauria estat emès a Jaca, però sembla més versemblant que es redactés a Barbastre, igual que el doc. 10, com Ubieto també proposa.

Rosta. Et de Biozali, sicut vadit aqua de Sarasazo et cadit in Ida; inde vero ad pontem Sancti Martini. Et de ponte Sancti Martini, sicut currit Ida et dividit Navarra et Aragona usque cadit in fluvium Aragonis. Et inde per medium pontem ad Vadum Longum. Et de Vado Longo ad Galipenzo, sicut currit aqua. De Galipenzo autem, sicut currit fluvius Aragonis et iungit se cum Arga et cadit in Ibero, flumine magno. Inde vero sicut currit Iber usque iam dictam Tutelam. De Roncali namque et Alasos et Quadreita et Balterra, sic dico tibi: quia dedi eas regi Navarrorum Garsie Remiriz tantum in vita sua et fecit mihi nomenage ut post obitum suum reddantur mihi vel successori meo, quicquid enim mihi debebat facere, volo et mando ut tibi faciat.

Hoc dono tibi et concedo filiis filiorum tuorum qui fuerint de generatione de mea filia, in secula seculorum.

Tu vero convenis mihi, in verbo veritatis, et mitis manus tuas inter manus meas ut non alienes neque facias alienare regnum istud quod ego dono tibi a generatione filiorum filie mee, nec post obitum regis Garsie Remiriz dimittas filio suo Roncal et Alasos et Quadreita et Balterra, et ut in tota vita mea teneas me sicut patrem et dominum.

Tamen retineo mihi regale dominium super omnes ecclesias regni mei, super monasterium scilicet Sancti Salvatoris Ligerensis, cui dono illam meam medietatem de illo olivare de Arasquos propter ensem quem ibi accepi, qui fuit de Lop Iohan, et super monasterium Sancti Iohannis de Pinna et super monasterium Sancti Victoriani et super omnes ecclesias parrochiales et proprie proprium super Sanctum Petrum de Ciresa cum suis pertinentiis et Pertusa et Sant Urbiz et Sancta Cecilia.

Licet regnum tibi tradam, tamen dignitatem meam non amitto.^d

a. E capital ornamentada, B. – b. roto, segurament mal transcrit d'un original que posaria toto, B. – c. A C manca tota la primera part del document fins a Sancti. – d. amito C. Una mà d'època moderna (segle XVII) afegeix a B, citant, segons nota al marge, a Beuter: Facta carta Iace, mense novembris, era M C LXXXVI, regnante me rege Ranimiro in Suprarvi, Ripacurtia et in imperio meo gener meus Raymundus Berengarius, comes Barchinonensis. Supscriperunt han cartan. A partir d'aquí una altra mà posterior, a B, afegeix tot un seguit de disbarats històrics sobre bisbes i tinentes, que ometem, com també ho ometé Ubieto en les seves dues edicions. L'era és equivocada, ja que el document havia de ser redactat el 1137, corresponent a l'era 1175; també resulta dubtós que s'escriu a Jaca.

12

1137,¹ agost 27. Ayerbe

Ramir II, rei d'Aragó, confirma la donació a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, de la seva filla [Peronella] amb la seva honor i els seus homes, i estableix, en presència del bisbe [Dodón] d'Osca, de l'abat [Fortún] de Montaragó i dels seus nobles, que des d'aquell dia qualsevol altra donació feta pel rei o per qualsevol altre sense el consentiment del comte s'ha de considerar nul·la.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 87 (olim arm. 17, Aragó, sac A, núm. 214), 162 × 151 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia del final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 6b-c.

1. Baiges, Feliu i Salrach corregeixen l'any a 1138 perquè troben que els sistemes de datació no coincideixen i consideren el document posterior a la convenença de Saragossa del 13 de novembre de 1137 (BAIGES-FELIU-SALRACH, Els pergamins, 3, p. 1219-1220, doc. 725); tanmateix, no tenen present que en el Liber feudorum maior no existeix aquesta incongruència de dates i que la datació de B es pot interpretar com una interpolació posterior. Optem, per tant, per mantenir la datació en 1137.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1285, doc. 395, ex C; TRAGGIA, *Ilustración*, p. 589-590, ex C; CODOIN, IV, p. 62, doc. XXVI, ex B; MIQUEL ROSELL, *LFM*, I, p. 13-14, doc. 8, ex C; UBIETO ARTETA, *Los esposales*, p. 95-96, doc. 4; UBIETO ARTETA, *Documentos*, p. 137-138, doc. 114; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1219-1220, doc. 741, ex B.

^aHoc^b est donativum quod facit dominus^c Ranimirus, rex Aragonensis, illustri Barchinonensium comiti Raimundo. Donat namque ei, confirmat et laudat, quod ab ipso die quo ei donavit filiam suam cum suo honore et suos homines ei in hominio comendavit apud Barbastrum, quicquid actenus rex alicui dedisset vel consensisset, totum irritum fiat nullamque stabilitatis rectitudinem habeat. Itemque donat ei et firmiter laudat quod ab odierna^d die in antea^e nichil unquam alicui donet vel laudet absque consilio et bona voluntate comitis, quod si fecerit, similiter irritum fiat et sine stabilitate.^f

Hoc donum fecit rex Ranimirus^g consilio et voluntate suorum nobilium hominum subscriptorum in castro d'Aierb,^h VI kalendas septembris, anno Dominice Incarnationis C XXX VII post millesimum, era M C LXX V,ⁱ in presencia^k episcopi Oscensis,^l abbatis Montis Aragonis,^m Gomez, Maza, Raimundi de Larbes,ⁿ Garcia Cerc^o de Oscha,^p Furtun^q de Bergua, Lop Garcec l'aitan,^r Enego Lopec,^s Lobalasc,^t Petri Lobez^u de Lusía,^v et aliorum multorum nobilium testium et auditorum curie regis, qui hoc fieri voluerunt et factum pariter laudaverunt.

Signum regis Ranimiri (*alfa*) + (*omega*).^w

Sign+num Poncii, scriptoris comitis, qui hoc scripsit ex mandato domini regis prephati.

a. *C avantposa la rubrica* Carta qua rex Ranimirus deduxit in irritum omnes donationes quas in regno Aragonis fecerat. – b. H, *capital de grans dimensions i sense ornamentació* C. – c. ac venerabilis, *afegeix* C. – d. hodierna C. – e. in ante C. – f. fiat. *C ho col·loca al final de la frase*. – g. Ranimirus C. – h. castro de Ierb C. – i. VI B, però sembla que el I s'ha afegit després equivocadament a B, ja que a C no apareix, per tant, seguint Ubieta, ho corregim. *C afegeix al marge*: Mª C^o LXXV Incarnationis MCXXXVII. – k. in presencia *omet* C. – l. episcopus Oschensis C. – m. abbas Montis Aragoni C. – n. del Arbes, C. – o. Cez C. – p. *Segueix* Frontinus a C. – q. Fruntun C. – r. Lop Garcez *laita* C. – s. Lobez C. – t. Lop Balasch C. *Segueix* Garcia Cez a C. – u. Petro Lobiz C. – v. et aliorum multorum nobilium testium et auditorum curie regis, qui hoc fieri voluerunt et factum pariter laudaverunt *substitueix a C per* et alii plurimi curie regis nobiles homines testes et auditores, qui hoc fieri voluerunt et factum pariter laudaverunt. Hoc totum facit propter multas deceptions et fraudes quas a multis sum passus et ne mihi ulterius fiant hunc modum imposui. – w. Signum regis (*alfa*) + (*omega*) Ranimiri C.

13

1137, novembre 13. Saragossa

Ramir II, rei d'Aragó, ordena als seus homes que prestin fidelitat a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, com a rei seu i li fa donació de tot allò que havia retingut en la carta de donació de la seva filla [Peronella] i del seu regne per tal que Ramon Berenguer ho tingui per sempre.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 85 (*olim* arm. 17, Aragó, sac A, núm. 206), 167 × 274 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia de la segona meitat del segle XII, coetània de l'anterior. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 85 dupl. (*olim* arm. 17, Aragó, sac A, núm. 207), 149 × 217 mm. Bon estat de conservació.

D. Còpia de final del segle XII. ACA, C, *LFM*, f. 6d, ex C.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1285-1286, doc. 396, ex D; TRAGGIA, *Ilustración*, III, p. 590-591, ex D; CODOIN, IV, p. 63-64, doc. XXVII, ex B; MIQUEL ROSELL, *LFM*, I, p. 14, doc. 9, ex D; UBIETO ARTETA, *Los*

esponsales, p. 99-100, doc. 6; UBIETO ARTETA, *Documentos*, p. 142-143, doc. 117; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1194-1195, doc. 725.

Reg.: R. del ARCO, *Referencia a acaecimientos históricos en los datos de documentos aragoneses de los siglos XI-XII*, a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, III, Saragossa, CSIC. Escuela de Estudios Medievales, 1947-1948, p. 341, doc. 88.

“Omnibus^b est manifestum quod ego Ranimirus, Dei gratia rex Aragonensis, dedi filiam meam Raimundo, comiti Barchinonensi, simul^c cum omni regni mei honore. Nunc ergo, spontanea voluntate ac firmo cordis affectu, volo, precor et mando cunctos homines meos, milites scilicet^d clericos, ac pedites, quatenus castra et municiones, sive alios omnes honores, ita per eundem Raimundum comitem deinceps teneant et habeant sicut per regem debent tenere et habere, et ei tanquam regi in omnibus sub continua fidelitate obediant. Et ut in hoc nullum ocasionis^e vel pessime^f machinacionis ingenium ab aliquo possit intelligi, totum ei dimitto,^g dono atque concedo, quiquid retinueram in ipsa alia carta donacionis regni quam ei antea feceram cum filiam meam ei dedissem. Supradicta quoque omnia ego Ranimirus, Aragonensium rex, dono et firmiter laudo prephato Raimundo, comiti Barchinonensi, ut hec que illi presencialiter dono et omnia alia^h que habebat, semper habeat ad servicium meum et fidelitatem omni tempore.

Quod est actum insuper Saragoza,ⁱ idus novembris, in presencia multorum nobilium hominum regni Aragonensis inibi asistencium,^k anno Dominice Incarnacionis c^{mo} xxx^{mo} vii^{mo} l^o post millesimum, era millessima^m c lxx v. Supradicta omnia illi dono et firmiter laudo sicut melius unquamⁿ habuit frater meus Andefonsus^o et habeat ea omnia^p ad fidelitatem meam omni tempore.

Signum regis (*alfa*) + (*omega*)^q Ranimiri.^r

Signum+ Poncii, scriptoris comitis, qui hoc scripsit domini regis precepto.

a. *D avantposa la rubrica* Instrumentum quo rex Ramirus deliberavit inclito comiti Barcinonensi quicquid in regno Aragonis retinuerat. – b. *O capital de grans dimensions i sense ornamentació*, D. – c. simul *omet C i D*. – d. scilicet *omet C i D*. – e. ocasionis C. – f. e *caudada*, B. – g. dimitto D. – h. alia *omet C i D*. – i. Zaragoza C i D. – k. assistencium D. – l. c xxx vii C i D. – m. M C i D. – n. *Segueix ea C i D*. – o. Adefonsus C i D. – p. et habeat ea omnia *omet C i D*. – q. Signum regis Ranimiri (*alfa*) + (*omega*) C i D. – r. Rammiri D.

14

1140, febrer 21. Carrión de los Condes

Convinença i concòrdia feta entre Alfons VII, emperador d'Espanya, i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, sobre el repartiment dels territoris del rei de Pamplona, Garcia Ramires el Restaurador. Alfons VII es quedarà Marañón i les terres navarreses que havien pertangut al seu avi Alfons VI, situades a l'esquerra de l'Ebre, mentre que Ramon Berenguer IV retindrà aquelles que tradicionalment havien format part d'Aragó durant els regnats de Sanç I i Pere I i per les quals aquests dos reis no havien retut homenatge a Alfons VI. De les terres per les quals els reis Sanç i Pere havien retut homenatge al rei de Lleó, se'n faran tres parts: una per a l'emperador —que ha d'incloure Estella— i dues per al comte —que han d'incloure Pamplona—, per les quals aquest haurà de prestar homenatge a Alfons VII tal com Sanç I i Pere I ho havien fet al seu avi Alfons VI. Tots dos monarques es comprometen a respectar allò acordat, a ajudar-se mútuament i a no signar treves amb el navarrès.

- A1. Jaca, Archivo Histórico Diocesano, lligall 1, documents reials, núm. 13, 320 × 395 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.
- [A2. Original a l'arxiu reial de Lleó, perdut.]
- B Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 96 (*olim* arm. 5 Tarragona, sac L, núm. 102), 180 × 366 mm. Bon estat de conservació.
- C. Còpia de la segona meitat del segle XII. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 35, núm. 96 dupl. (*olim* arm. 5 Tarragona, sac L, núm. 97), 100 × 281 mm. Bon estat de conservació malgrat l'esvaniment de la tinta a l'angle superior esquerre del pergami.
- D. Trasllat de la segona meitat del segle XII, fet per Andreu, *ex* A. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 36, núm. 134 (*olim* arm. 20 Negocis entre Reis, sac A, núm. 59), 200 × 275 mm. Bon estat de conservació.
- E. Còpia del final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 15d-16b, *ex* B. Miniatura ultimada, representant el rei Alfons VII i el comte Ramon Berenguer IV.
- Publ.: P. HUESCA, *Teatro histórico de las iglesias de Aragón*, VIII, Pamplona, 1880-1887, p. 443, *ex* A; CODOIN, IV, p. 64-65, doc. XXXVIII, *ex* B; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 37-38, doc. 28, *ex* E; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1258-1260, doc. 764.
- Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 17, doc. 5; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 364, doc. 1.

^aHec^b est conveniencia et concordia^c quam fecerunt inter se illustris^d Adefonsus, imperator Ispanie,^e et^f Raimundus Berengarii, comes Barchinonensis ac princeps^g Arago-/² nensis. Concordati sunt, in primis, super illam terram quam tenet Garsias, rex Pampilonensium, tali scilicet modo ut Adefonsus, imperator predictus, habeat ex ea /³ Maregno et totam aliam terram^h quam Adefonsus, rex avus illius, illo die quo mortuus est, ultra Iberum,ⁱ ex parte Pampilonie,^k tenebat. Consul vero Bar-/⁴ chinonensis habeat,^l de cetera terra^m quam tenet rex Garsias,ⁿ totam illam terram que regno Aragonensi pertinet, sicut eam dominus^o Sancius rex et Petrus rex, sine hominio quod /⁵ per illa fecissent, in temporibus suis possederunt.^p De alia quoque terra Pampilonie,^q pro qua rex Sancius^r et rex Petrus Adefonso, regi Legionensi, hominium^s fecerunt, habeat imperator Adefonsus /⁶ terciam partem ex ea, et Raimundus, comes Barchinonensis, duas. Et pro illis duabus partibus quas habebit, faciat imperatori Adefonso tale hominium quale rex Sancius et rex Petrus /⁷ Adefonso regi, avuo imperatoris Adefonsi, fecerunt. In ipsa vero tercia parte imperatoris sit castrum Stelle^t et in duabus partibus comitis sit Erunia^u civitas. Preterea, venerabilis /⁸ Adefonsus imperator^v et illustris Raimundus Barchinonensium^w comes in hoc sunt concordati ut de illis terris Pampilonie^x quas partituri^y sunt, sicut supradictum est, quiquid^z ambo vel unus sine altero, /⁹ aut per suos homines, quocumque modo recuperare aut^{aa} acquirere poterint,^{ab} habeat imperator terciam partem et comes iam dictus duas quo usque totum adquirant. Cum autem totum fuerit adquisitum, divi-/¹⁰ dant inter^{ac} se modo prescripto et firmiter habeant.^{ad}

/¹¹ Facta conveniencia et concordia apud Carrionem,^{ae} VIII kalendas marcii, anno Dominice Incarnacionis c^o xxx^o VIII^{oaf} post millesimum, era M^{aag} C LXX VIII,^{ah} presente^{ai} domno^{ak} Beren-/¹² gario, Salamantino episcopo,^{al} et Bernardo, Segontino^{am} episcopo,^{an} Petro, Burgensi^{ao} electo,^{ap} atque in presencia comitis Roderici Gomez et comitis Ferrandi et comitis /¹³ Osorii Martiniz^{aq} et^{ar} Goterii^{as} Ferrandez ac Poncii de Cabrera et^{at} Diag Monioci,^{au} maioris domus imperatoris, et Roderici Ferrandez et^{av} Lop Lopez^{aw} et Rai-/¹⁴ mundi Fulconis,^{ax} vicecomitis Cardone,^{ay} atque^{az} Guillelmi Raimundi, dapiferi, et Gaucerandi de Pinoso^{ba} ac Bernardi Guillelmi et Petri Taresa atque Frontini^{bb} et Iohannis Diaz ac^{bc} Lup Sancii /¹⁵ de Belxid^{bd} et^{be} Artalli de Alagone^{bf} aliorumque^{bg} nobilium^{bh} in curia^{bi} domini imperatoris existencium.

Tandem conveniunt inter se imperator et comes quod de supradictis^{bk} honoribus unus-/¹⁶ quisque

eorum valeat alteri,^{bl} per fidem, sine enganno, et nullus eorum treguam aut placitum cum prescripto Garsia^{bm} faciat sine alterius consilio.

^{l17} Sig+num imperatoris (*senyal*). Signum+ Raimundi, comes.^{bn}

a. E avantposa la rúbrica Incipiunt instrumenta convenienciarum quas ad invicem fecerunt nobilis imperator Yspaniarum et venerabilis Raimundus, comes Barchinone, ac Sancius rex, filius eiusdem imperatoris, necnon et rex Castellie, eius filius atque inclitus Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone ac Provincie marchio. Et primum conveniencia facta inter dominum imperatorem dictum et nobilem Raimundum, comitem Barchinonensem, super divisione regni Navarrorum. *Precedeix la rúbrica, en l'espai deixat a propòsit i sobrepasant els marges de la columna de text, una miniatura que representa Alfons VII de Lleó i el comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, asseguts en les respectives trones, escenificant amb l'encaixada de mans la signatura de la concòrdia de Carrión.* – b. H capital ornamentada, E. – c. concordia amb [on] *interlineat* C. – d. venerabilis C; illustris D. – e. e *caudada*, A, B; Yspanie E. – f. C *afegeix* illustris. – g. princeps C, D i E. – h. terram aliam C. – i. Yberum D i E. – k. e *caudada* D. – l. habeant C. – m. terra *interlineat* B. – n. C *afegeix* ta. – o. dompnus B. – p. Petrus rex temporibus suis, sine hominio (ninio C) quod pro illa fecissent, possederunt B, C i E. – q. e *caudada* A, B i D. – r. Sancius rex E. – s. hominum C. – t. e *caudada* A i B. – u. Erunnia E. – v. imperator Adefonsus D. – w. Barchinonensis C. – x. e *caudada* B i D. – y. partite C. – z. quicquid C i E. – aa. E *afegeix* ad. – ab. potuerit C. – ac. poterint amb ter *interlineat* a D. – ad. C *afegeix* Tandem conveniunt inter se imperator et comes quod de supradictis honoribus unusquisque eorum valeat alteri per bonam fidem sine enganno et nullus eorum cum prephato Garcia tregam aut placitum faciat sine consilio alterius, *que la resta de versions presenten entre les signatures dels nobles i les de l'emperador i el comte.* – ae. Charriorem B. – af. c xxxx E. – ag. millesima B. – ah. M^a C^a LXX^a V^{III}^a D. – ai. in presentia C. – ak. dompno B. – al. Berengarii, Salamantini episcopi C. – am. Segontino B; Bernardi, Sagontini episcopi C. – an. necnon et *afegeix* B, C, D i E. – ao. Petri, ecclesie Burgensis electi C. – ap. Les dues e *caudades* D. – aq. ac Roderici Gomez comitis et Ferandi comitis et Osorii Martiniz comitis C. – ar. et omet C. – as. Goterre B, Goterrii C i D; Goterri E. – at. ac D. – au. Digmunioci (la segona i *interlineada*) C; Diagri Munioci E. – av. atque C. – aw. Lop Lobe B; Lob Lob C; Lob Lopez D. – ax. Folconis C; Fulchonis E. – ay. e *caudada* B i D. – az. ac C. – ba. Pinos B. – bb. Frontoni C. – bc. et B i E. – bd. Belgid C; atque Guillelmi Raimundi Dapiferi et Gaucerandi de Pinos ac Bernardi Guillelmi et Petri Taresa atque Frontini et Iohannis Diaz ac Lup Sancii de Belxid omet D. – be. atque B, C, D i E. – bf. Alago B. – bg. et aliorum B i E. – bh. E *afegeix* virorum. – bi. curria C. – bk. suprascriptis E. – bl. alteri omet D. – bm. Garcia B. – bn. D *afegeix* Sig+num Andree, qui hoc translatavi. Tandem conveniunt ... alterius consilio. Sig+num Imperatoris. Signum+ Raimundi comes omet C.

15

1140, setembre 16. [Barbastre?]¹

Guillem [de Malines], patriarca de Jerusalem, juntament amb tot el capítol del Sant Sepulcre, representats per Ramon [de Puy], mestre de l'Hospital, i amb el consell i l'assentiment dels nobles i els cavallers del regne d'Aragó, dóna a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i als seus successors la part del regne que el rei Alfons llegà per testament al Sant Sepulcre i estipula, tanmateix, que si el rei morís sense fills, aquesta part hauria de tornar al Sepulcre. D'altra banda, es reserva un home «de cada llei» (de cada religió, i. e. un cristià, un musulmà i un jueu) amb la seva casa, les seves terres i els seus serveis, censos i usatges a Barbastre, a Osca, a Saragossa, a Daroca, a Calataiud, a Jaca i a tots els castells i les viles amb més de trenta habitants.

[A1. Original a l'arxiu de l'orde del Sant Sepulcre, perdut.]

A2. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 36, núm. 116 (*olim* arm. 17 Aragó, sac A, núm. 233), 336 × 534 mm.

Carta partida per ABC horitzontalment a la part superior. Bon estat de conservació.

B. Còpia del segle XII. ADB, fons de Santa Anna, carp. 6, perg. núm. 6, 270 × 285 mm. Regular estat de conservació.

1. Al marge del regest del canonge Josep Martí (c. 1788) s'hi anota «Balbarro», deixant entendre que la carta fou redactada a Barbastre, tot i que ni l'original ni cap de les còpies indiquen el lloc de redacció.

- C. Còpia del segle XII, coetània de B. ADB, fons de Santa Anna, carp. 6, perg. núm. 8, 195 × 400 mm. Bon estat de conservació.
- D. Trasllat de l'11 de juliol de 1259 fet pel notari públic Domingo Pérez, ex B. ADB, fons de Santa Anna, carp. 6, perg. núm. 5 (*olim* núm. 40), 220 × 350 mm. Bon estat de conservació.
- Publ.: CODOIN, IV, p. 70-73, doc. xxxii, ex A2; ODRIÓZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 16-19, doc. III, ex A; ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic*, II, p. 253-228, doc. 228, ex B; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1270-1272, doc. 774.
- Reg.: ADB, *Resum de Instruments del Arxiu de Sta. Anna fet per Josep Martí canonge de les Avellanés*, Barcelona, c. 1788, C.D.3, núm. 40, ex B; DELAVILLE LE ROULX, *Les archives*, p. 155; ODRIÓZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 34, doc. III; LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 6.

^aUniversorum^b per orbem fidelium^c noticiē^e pateat qualiter Adefonsus,^d inclitus Aragonensium rex, in^e suo pleno sensu et memoria et ad extremum etiam vite sue,^f totum suum regnum^g quod ipse habebat et tenebat dedit, et in suo testamento dimisit,^h omnipotenti Deo, redemptori nostro, /² eiusque sacrosancto Sepulcro, necnon et sanctissimo Iherosolimitano Ospitali,ⁱ venerandeque^k milicie Templi. Et^l ut post obitum^m eius hoc firmum et ratumⁿ haberetur, suos homines iurare fecit.

Qua de causa, venerandus patriarcha^o domnus^p Guilelmus^q Iherosolimitanus, cum comuni^r capitulo tocius /³ Sepulcri,^s rogavit domnum Raimundum, magistrum Ospitalis^t Iherusalem, rogandoque precepit et in suo arbitrio misit, ut quiquid^u de parte huius regni ad Ospitale^v pertinente faceret similiter de alia parte que pertinet Dominico Sepulcro^w fecisset. Igitur, supradictus Raimundus, dum /⁴ ad partes Ispanie^x venit, hoc suprascriptum^y regnum tenentem Raimundum,^z comitem Barchinonensem, invenit, quem utilem ac^{aa} necessarium ad regendam ac defendendam terram cognovit.

Ideoque,^{ab} comunicato consilio cum omnibus cannonici^{ac} Sepulcri quos invenire potuit, /⁵ cum Guilelmo,^{ad} videlicet priore Castelle,^{ae} cum Alexandro, priore Gronnii,^{af} aliisque quam pluribus, ad utilitatem Dominici Sepulcri cannonicorum,^{ag} sicut^{ah} fecit, ad opus sue^{ai} domus, hanc^{ak} cartulam^{al} sive hoc pactum facere iussit et hanc scripturam subtus scriptam in persona domini patriarce^{am} /⁶ scribere fecit et firmavit, ut dominus patriarcha hoc factum confirmet et^{an} sigillo suo assignet.^{ao}

Igitur ego, supramemoratus Guilelmus, Iherosolimitanus Dei gracia^{ap} patriarcha, una cum omni conventu^{aq} tocius ecclesie Dominici Sepulcri atque consilio et assensu /⁷ nobilium militum Aragonensis regni, qui hoc iuraverunt, damus et concedimus tibi suprascripto^{ar} comiti Barchinonensi Raimundo^{as} tueque cuncte proieniei,^{at} ad servicium Dei et fidelitatem predicti Sepulcri, partem que pertinet^{au} Dominico Sepulcro suprascripti^{av} regni, ut habeas et possideas /⁸ tu et omnis proienies tua sub hac fidelitate, evuo^{aw} perhenni^{ax} et secula cuncta.^{ay} Quod si forte contigerit te sine legitima prole^{az} obire, pars hec^{ba} tibi adlata,^{bb} sine^{bc} aliquo obstaculo^{bd} Sepulcro iamdicto remaneat. Et^{be} ego prenomiatus Iherosolimitanus patriarcha /⁹ Guillelmus, una cum omnibus Dominici Sepulcri cannonicis,^{bf} retinemus^{bg} in hac parte nostra tibi concessa in Barbastro, in Oscha, in Cesaraugusta, in Darocha, in Calataiub, in Iacha^{bh} et in omnibus aliis civitatibus quas, Deo iuvante, acquirere^{bi} poteris, singulos /¹⁰ homines de singulis legibus, cum domibus, et terris ac vineis, pratis, paschuis,^{bk} et aquis cunctisque eisdem domibus pertinentibus, cum omnibus serviciis, censibus et usaticis regi^{bl} pertinentibus. Ita ut^{bm} nec tu comes nec aliqua persona per te in predictis /¹¹ hominibus^{bn} vel eorum possessionibus audeas^{bo} aliquid requirere nisi quod contra paganos cum priore terre te adiuvent. Sub hac etiam^{bp} libertate similiter retinemus in omnibus castris et villis tocius regni ubi^{bq} plusquam xxx villani fuerint habita- /¹² tores, singulos homines cum omnibus eorum serviciis et usaticis, ut superius scriptum est.^{br}

Predicta vero omnia nostre parti pertinencia, tibi supramemorato comiti damus et confirmamus et de nostro iure in tuam potestatem tradimus et homines a iuramento /¹³ nobis facto absolvimus^{bs} et in tua fidelitate et servicio summitimus.^{bt} Si^{bu} qua igitur ecclesiastica^{bv} secularisve^{bw} persona contra hoc

factum nostrum temere venire vel frangere temptaverit, iram Dei omnipotentis incurrat^{bx} oculisque duobus /¹⁴ in vita^{by} a^{bz} fronte careat, a corpore et sanguine Christi alienus existat atque in extremo examine cum Iuda proditore participetur.^{ca}

Facta carta XVI kalendas octobris, anno Dominice Incarnacionis^{cb} millesimo C^{mo} XL^{mo}.

/¹⁵+ Signum Raimundi, magistri Hospitalis.^{cc} Sig+num Martini prioris.^{cd}

Sig+num Frontini. Sig+num Ferriz.^{ce} Sig+num Arpa. Sig+num Maza. Sig+num Fortun^{cf} Garcez.^{cg} Sig+num Garcia Cez.^{ch} Sig+num /¹⁶ Gali^{ci} Xemenons.^{ck} Sig+num Fortun^{cl} Guerra. Sig+num Michaelis de Albero.^{cm} Sig+num Lopo Blasco.^{cn} Sig+num Lop Arcez aitani.^{co} Sig+num Corneliu de Pespenn.^{cp}

/¹⁷ Signum+ Raimundi, comes.^{cq}

/¹⁸ Signum+ Poncii, notarii comitis, qui hoc scripsit, rasis literis et emendatis in secunda,^{cr} in quinta et sexta linea, et superpositis in linea VIII ubi dicitur «prole».^{cs}

a. D avantposa al text Hoc est traslatum bene et fideliter sumptum v^o idus iulii anno Domini M^oCC^oL^o nono cuius translati et tenor cuius talis est. – b. U capital amb ornamentació B. – c. e caudada A2. – d. Aldefonsus B; Adeffonsus D. – e. cum D. – f. e caudada A2. – g. regnum suum D. – h. dimisitque D. – i. Ospitali interlineat sobre sepulcro ratllat A2; Ospicio B, C i D. – k. la segona e caudada A2. – l. et omet D. – m. obitum omet C. – n. hoc ratum et firmum, B, C i D. – o. patriharchar D. – p. dompnus B. – q. Guillelmus B i C. – r. communi B. – s. capituli D. – t. Ospitale C i D. – u. quicquid B. – v. Hospitale D. – w. Sepulcro interlineat A2; Sepulcro dominico D. – x. Yspanie B i C. – y. supradictum B i D. – z. Raymundum D. – aa. et B, C i D. – ab. Ideo B, C i D. – ac. canonicis B, C i D. – ad. Guillelmo C i D. – ae. e caudada A2. – af. Grominii C. – ag. [ca]nonicorum dominici Sepulcri B; canonicorum dominici Sepulcri C i D. – ah. hoc D. – ai. e caudada A2. – ak. hac D. – al. cartula B – am. e caudada A2; patriarche B, C i D. – an. et omet B. – ao. et hanc scripturam ... et sigillo suo assignet escrit a sobre d'una raspadura. – ap. Iherosolimitanus Guillelmus gratia Dei B, C i D. – aq. omnibus conventui D. – ar. supradicto B, C i D. – as. Raimundo Barchinonensi B, C i D; Raymundo D. – at. proenie D. – au. iamdicto afegeix B. – av. supradicti D. – aw. cum B; euo C; evuo omet D. – ax. pereniet C. – ay. D afegeix [a]. – az. prole interlineat A2. – ba. hec omet D. – bb. allata B; adllata C; illata D. – bc. se D. – bd. Segueixen dues lletres raspades A2. – be. et omet C. – bf. canonicis B, C i D. – bg. La segona e caudada C. – bh. Iaca D. – bi. adiuvente adquirere D. – bk. pascuis B, C i D. – bl. regni D. – bm. quod D. – bn. omnibus D. – bo. audeatis D. – bp. e caudada B. – bq. ut D. – br. et cum compra et scalido et exemplo ita ut non difficiamus capud mansum afegeixen B i D. – bs. solvimus D. – bt. summimus B i D. – bu. sic B. – bv. La primera e caudada B. – bw. sive secularis D. – bx. incurret C. – by. in hac vita D. – bz. a ometen C i D. – ca. proditor participet D. – cb. anno ab Incarnacionis D. – cc. Ospitalis B i C; Ospitale D. – cd. priori B. – ce. Ferritz B; Ferricii C. – cf. Fertun B i C. – cg. Garceze D. – ch. Garciazez D. – ci. Galindo B, C i D. – ck. Xemenonz D. – cl. Fertun B; Fortuin D. – cm. Michael d'Albos B; Michaelis d'Albero C; Michaelae Albero D. – cn. Lupo Blach B; Lupo Blasc C; Lop Blasch D. – co. Lop Arcez utani C; Lupo Arcez attani D. – cp. Corneli de Bessen B, C i D. – cq. Sign+num Raimundi comes entre Lupo Blasc i Lop Arcez utani C. Ego Gaufridus, sancte basbastrensis ecclesie (la primera e caudada B) presul et exul, laudo et confirmo afegeixen B, C i D. – cr. in secunda interlineat A2. – cs. rasis literis ... ubi dicitur «prole» ometen B i D; rasis literis et emendatis in VI^a linea C. Sig+num Dominici Periz, publici tabellio, qui hoc traslatum fideliter extraxerit afegeix D.

16

1140, setembre 16. [Barbastre?]¹

Ramon [de Puy], mestre de l'Hospital, seguint el consell i el precepte de Guillem [de Malines], patriarca de Jerusalem, juntament amb tota l'assemblea de l'Hospital i amb el consell i l'assentiment dels nobles i els cavallers del regne d'Aragó, dona a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i als seus successors la part del regne que el rei Alfons el Bataller llegà per testament a l'Hospital i estipula, però, que si el rei morís sense fills, aquesta part hauria de tornar a l'Hospital. Es reserva, a més, un home «de cada llei» (de cada religió, i. e. un cristià, un musulmà i un jueu) amb la seva casa, les seves terres i els seus serveis, censos i usatges a Barbastre, a Osca, a Saragossa, a Daroca, a Calataiud, a Jaca i a tots els cas-

1. Al marge del regest del canonge Josep Martí (c. 1788) s'hi anota «Balbartro», deixant entendre que la carta fou redactada a Barbastre, tot i que ni l'original ni cap de les còpies indiquen el lloc de redacció.

tells i viles amb més de trenta habitants. A més, es reserva a Jaca un terreny per a construir-hi una casa i una església per a l'Hospital.

[A1. Original a l'arxiu de l'orde de l'Hospital, perdut]

A2. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 36, núm. 116 dupl. (*olim* arm. 23 Templers, sac F, núm. 375), 300 × 534 mm. Carta partida per ABC horitzontalment a la part superior. Bon estat de conservació.

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 8a-c. Miniatura iniciada.

Publ.: *Colección diplomática de la sagrada, hospitalaria y militar orden de S. Juan de Jerusalén*, Saragossa, Herederos Vda. F. Moreno, [segles XVIII-XIX], s. p., doc. 5, ex B; CODOIN, IV, p. 73-75, doc. xxxii, ex A2; SASTACHS Y COSTAS, *Memoria*, p. 21-22, ex B; DELAVILLE LE ROULX, *Cartulaire*, I, p. 111-112, doc. 136, ex B; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 20-22, doc. IV, ex A; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 17-19, doc. 12, ex B; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1272-1274, doc. 775.

Reg.: DELAVILLE LE ROULX, *Les archives*, p. 155; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 34-35, doc. IV.

^aUniversorum^b per orbem fidelium noticie^c pateat qualiter Adefonsus, inclitus Aragonensium rex, in suo pleno sensu et memoria, et etiam ad extremum vite sue,^d totum suum regnum quod ipse habebat et tenebat dedit, et in suo testa-^emento dimisit, domino Deo, redeptori^e nostro, eiusque salutifero Sepulcro, necnon etiam sanctissimo Iherosolimitano Ospitali, venerandeque milicie Templi. Et ut post eius obitum hoc ratum ac firmissimum perpetuo teneretur, suos homines iurare fecit.

^fEa de causa, Raimundus, Ospitalis predicti venerandus magister, consilio ac precepto domini Patriarche^f Iherosolimitani tociousque conventus suprascripti Ospitalis, ad partes Ispanie^g venit et prephatum regnum illustrem Raimundum, comitem Barchinonensem, tenentem ^hinvenit, quem utilem ac necessarium ad regendum et defendendum predictum regnum cognovit.

Igitur ego, supramemoratus Raimundus, licet indignus Ospitalis Iherusalem custos, una cum Martino priore et Caxale priore omnibusque aliis fratribus Ispaniarum ⁱatque consilio et assensu nobilium militum Aragonensis regni, qui hoc iuraverunt, damus et concedimus tibi supradicto comiti Raimundo Barchinonensi tueque cuncte proieniei,^h ad servicium Dei et fidelitatem Ospitalis predicti, partem que pertinet Ospitali suprascripti regni ut habeas ^jet possideas, tu et omnis proieniesⁱ tua, sub hac fidelitate, tu et omnis,^k evuo^l perhenni et secula cuncta. Quod si forte contigerit te sine legitima prole obire, pars hec tibi adlata^m sine aliquo obstaculo Ospitali iam dicto remaneat.

Et ego suprascriptus Raimundus, una cum omnibus fratribus ⁿmeis, retinemus in hac parte nostra tibi concessa, in Barbastro, in Oscha, in Cesaraugusta, in Darocha, in Calataiub, in Iacha et in omnibus aliis civitatibus quas, Deo iuvante, poteris acquirere, singulos homines de singulis legibus, cum domibus, et terris ac vineis,ⁿ pratis, ^opascuis et aquis, cunctisque eisdem domibus pertinentibus, cum omnibus serviciis, censibus et usaticis regi pertinentibus. Ita ut tu comes nec aliqua persona per te in predictis hominibus vel eorum possessionibus audeas aliquid requirere nisi quod contra paganos cum priore terre^o te adiuvent. Sub hac etiam libertate ^psimiliter retinemus in omnibus castris et villis tocius regni ubi plusquam xxx villani fuerint habitatores, singulos [homines]^p cum omnibus eorum serviciis et usaticis, ut superius^q est scriptum. Quin etiam retinemus in Iacha^r tantum spacium terre^s quo domus et ecclesia ad opus Ospitalis possint confici. Predicta vero ^tomnia nostre parti pertinentia tibi supramemorato comiti damus et confirmamus, et de nostro iure in tuam potestatem tradimus, et homines a iuramento nobis facto absolvimus et in tua fidelitate et servicio summitimus. Si qua igitur ecclesiastica secularisve persona ^ucontra hoc factum nostrum temere venire vel frangere temptaverit, iram Dei omnipotentis incurrat oculisque duobus in vita a fronte careat, a corpore et sanguine Christi alienus existat atque in extremo examine cum Iuda proditore participetur.^t Et hoc nostrum factum ^vpermaneat in secula firmum.

Facta carta xvi kalendas octobris, anno Dominice Incarnacionis millesimo cxi.

Sig+num Raimundi, Ospitalis magistri. Sig+num Martini, prioris.

Fortunius, abbas Montis Aragonis +. /¹³ Signum Frontini +. Signum Ferriz +. Signum Arpa +. Signum Maza +. Signum Fortun Garcez. Garci Garzez +. Galind Xemenons +. Fortun Guerra +. /¹⁴ Signum Micaelis d'Albero^u +. Signum Lop Blasco.^v Signum Lop Garciaz d'Aitan +. Signum Cornelii +. /¹⁵ Signum+ Raimundi, comes.^w
/¹⁶ Pontius, scriptor comitis, notavit.

a. B avantposa la rubrica Eadem donatio et concessio a Raimundo, Ospitalis Iherosolimitani magistro, eidem Raimundo, venerabili comiti Barchinonensi, super parte sua regni Aragonis facta. – b. B, espai deixat en blanc per a la lletra capital. – c. e caudada A2. – d. e caudada A2. – e. redemptori B. – f. e caudada. – g. Yspanie B. – h. progeniei B. – i. progenies B. – k. Segueix i sense cancel·lar; tu et omnis omet B. – l. euo, B. – m. allata B. – n. Segueix [prats] ratllat. – o. La segona e caudada A2. – p. Manca. – q. ut superius repetit A2. – r. Iacca B. – s. La segona e caudada A2. – t. Abreviatura superflua a la primera p A2. – u. Michael d'Alberon B. – v. Blascho B. – w. Signum+ Raimundi comes omet B.

17

1141, agost 29. [Barbastre/Jerusalem?]¹

Guillem [de Malines], patriarca de Jerusalem, juntament amb Pere, prior del Sant Sepulcre, i tots els seus canonges, dona a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i als seus successors la part del regne que el rei Alfons llegà per testament al Sant Sepulcre i li concedeix i l'autoritza a fer servir la dignitat reial. Estipula, però, que si el rei morís sense fills, aquesta part hauria de tornar al Sant Sepulcre i es reserva, a més, un home «de cada llei» (de cada religió, i. e. un cristià, un musulmà i un jueu) amb la seva casa, les seves terres i els seus serveis, censos i usatges a Barbastro, a Osca, a Saragossa, a Daroca, a Calataiud, a Jaca i a tots els castells i les viles amb més de trenta habitants.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, arm. Aragó, sac A, núm. 229, perdut.]

B. Còpia del segle XII. ADB, fons de Santa Anna, carp. 6, perg. núm. 7 (*olim* núm. 237), 245 × 265 mm. Bon estat de conservació.

C. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 7a-d. Miniatura sense ultimar.

Publ.: CODOIN, IV, p. 78-81, doc. xxxvi, ex C; FLÓREZ, *España Sagrada*, L, p. 396-398, ex C; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 23-26, doc. v, ex C; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 15-16, doc. 10, ex C; ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic*, II, p. 258-260, doc. 233, ex B.

Reg.: ADB, *Resum de Instruments del Arxiu de Sta. Anna fet per Josep Martí canonge de les Avellanes*, Barcelona, c. 1788, C.D.3, núm. 237, ex B; DELAVILLE LE ROULX, *Les archives*, p. 155; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 35, doc. v.

^aIn^b nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Universis sancte ecclesie pateat fidelibus^c quod Adefonsus, rex Aragonensium inclitus, in suo pleno sensu et memoria, et ad extremum etiam vite sue, tertiam partem regni sui, quod ipse habebat et tenebat, dedit et in suo testamento dimisit^d omnipotenti Deo, redemptori nostro, eiusque sanctissimo Sepulcro. Et, ut post obitum eius hoc ratum et firmum haberetur, suos homines iurare fecit, et sic Dominice Passionis et Resurrectionis ecclesiam heredita-

1. Al marge del regest del canonge Josep Martí (c. 1788) s'hi anota «Balbarro», deixant entendre que la carta fou redactada a Barbastro, tot i que ni l'original ni cap de les còpies indiquen el lloc de redacció; tanmateix, tant Odrizola en el seu regest com Zurita (ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. III, f. 60r) afirmen que el document va ser expedit a Jerusalem.

riam suam reliquit, ut secundum Apostolum coheres Christi, heres, autem, Dei fieri mereretur in celis. Quia, vero, regnum illud a Iherosolimorum partibus longissimis terre marisque finibus segregatur, et a saracenis^e assidue assultatur et impugnatur, christiani autem ibidem commanentes fidelissimo rectore atque industrissimo indigent defensore.

Ego Guillelmus,^f Dei misericordia humilis sancte civitatis Iherusalem patriarcha, communicato Iherosolimitani regni consilio, una cum Petro, venerabili Dominici Sepulcri priore, omnique canonicorum conventu eiusdem, tibi, Raymunde,^g venerande Barchinonensium comes, quem utilem et necessarium ad terram regendam et defensandam et sanctarum Iherusalem virtutum amatorem cognovimus tueque cuncte progeniei ad servicium Dei et fidelitatem predicti Sepulcri, partem que pertinet iam dicto Dominico Sepulcro suprascripti regni, damus et concedimus ut habeas, et secundum Deum in iusticia et veritate possideas tu et omnis progrenies tua sub hac fidelitate, euo perhenni^h et secula cuncta. Preterea, ut regia dignitate et regio nomine deincepsⁱ sublimeris, auctoritate domini nostri Iesu Christi et sui gloriosissimi Sepulcri, cui semper asistimus, quamvis indigni, et nostra tibi concedimus et auctorizamus. Quod si forte contigerit te sine legitima prole obire, pars hec tibi allata sine aliquo obstaculo Sepulcro iam dicto remaneat.

Nos, autem, atque successores nostri ad honorem et utilitatem sanctissimi Sepulcri retinemus in hac parte nostra tibi atque progeniei tue concessa in Barbastro, in Oscha, in Cesaraugusta, in Darocha, in Calataiub, in Iacha et in omnibus aliis civitatibus, quas, Deo iuvante, acquirere^k poteris, singulos homines de singulis legibus, cum domibus et terris et vineis, pratis, pascuis et aquis, cunctisque eidem domibus pertinentibus, cum omnibus serviciis, censibus et usaticis regi pertinentibus, ita ut, nec tu, comes, nec aliqua persona per te in predictis hominibus vel eorum possessionibus audeas aliquid requirere, sed omnino liberos ac sine omni inquietudine quietos dimittas. Sub hac, etiam, libertate similiter retinemus in omnibus castris et villis totius regni, ubi plusquam xxx villani fuerint habitatores, singulos homines cum omnibus eorum possessionibus, serviciis et usaticis, ut superius scriptum est. Tali, quidem, condicione, omnia nostre parti pertinentia, tibi, supra memorato comiti, damus et confirmamus et de nostro iure in tuam potestatem tradimus, et homines a iuramento nobis facto absolvimus, et in tua fidelitate et servicio submittimus. Si qua, igitur, ecclesiastica secularisve persona hanc nostre constitutionis paginam sciens violare presumpserit, si non satisfactione congrua emendaverit, a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et Domini, redemptoris nostri Ihesuchristi, aliena fiat, atque in extremo examine cum Iuda proditore deperat et excommunicacioni, donec satisfecerit, subiaceat.

Facta est autem hec carta IIII kalendas septembris anno Dominice Incarnationis MCXLI, indictione^l IIII^a.^m

+ Ego Wielmus, Dei gratia Iherusalem patriarcha, subscribo. + Ego Petrus, Dominici Sepulcri prior, subscribo. + Ego Petrus, subprior, subscribo. + Ego Obertus, sacerdos et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Lambertus, sacerdos et canonicus Sanctissimi Sepulcri subscribo. + Ego Aimericus, sacerdos et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Giraldu, sacerdos et canonicus Dominici Sepulcri, sancte Iherosolimitane ecclesie in Ispaniam legatus, subscribo. + Ego Guarnerius, sacerdos et canonicus Sanctissimi Sepulcri, subscribo. + Ego Lambertus, sacerdos et canonicus Dominici Sepulcri, subscribo. + Ego Wielmus, sacerdos et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Guillelmus, sacerdos et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Godefridus, sacerdos et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Rodbertus, et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Nicholaus, canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. Sig+num Petri Bernardi, sacerdotis et canonici Sanctissimii Sepulcri, subscribo. + Ego Giraldu, diachonus et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Willelmus, diachonus et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Burcardus, diachonus et canonicus Sancti Se-

pulcri, subscribo. + Ego Rainerius, diachonus et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Evrardus, subdiachonus et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo. + Ego Willelmus, subdiachonus et canonicus Sancti Sepulcri, subscribo.

a. C avantposa la rúbrica Instrumentum donationis et concessionis quam patriarcha Ierosolimitanus fecit inclito comiti Raimundo Barcinonensi super ea tertia parte que in regno Aragonis ab illustro rege Ildefonso Sepulcro Domini collata fuit. – b. I capital lleugerament ornamentada, B. – c. filii C. – d. dimissit C. – e. sarracenis C. – f. Wilelmus C. – g. Raimunde C. – h. perenni C. – i. deinceps C. – k. adquirere C. – l. indicione C. – m. A B el text acaba amb la data i manca de signatures.

18

s. d. [c. 1141 agost]¹

Carta de Guillem [de Malines], patriarca de Jerusalem; Pere, prior del Sant Sepulcre, i l'assemblea de canonges a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, en la qual li notifiquen que han rebut la seva carta amb l'acord sobre el regne d'Alfons el Bataller i que, acceptant les seves demandes, li cedeixen, a ell i als seus successors, la part del regne que pertocava al Sant Sepulcre. La mateixa carta anuncia que serà portada per Guerau, frare i canonge del Sant Sepulcre, el qual pregunten que sigui acceptat per Ramon Berenguer com a prior sobre totes les pertinences del Sant Sepulcre arreu del regne i que li sigui assignada una església.

A. ACA, C, pergams. Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data núm. 18 (*olim* arm. 17 Aragó, sac A, núm. 225), 195 × 165 mm. Regular estat de conservació; pergami retallat en estries horitzontals partint dels marges dret i esquerre del pergami.

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 7d-8a.

Publ.: CODOIN, IV, p. 325-326, doc. CXXXVII, ex B; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 27-28, doc. VI, ex B; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 16-17, doc. 11, ex B; ALTURO I PERUCHO, *L'arxiu antic*, II, p. 261-262, doc. 235 ex CODOIN; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1269-1270, doc. 773.

Reg.: ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 35, doc. VI.

“Willelmus,^b Dei gracia sancte civitatis Iherusalem patriarcha, et Petrus, Dominici Sepulcri prior eiusdemque conventus canonicorum, /² Raimundo, venerabili Barcinonensium^c comiti, amico et confratri in Christo, salutem et patriarchalem benedictionem. /³ Quoniam vestre ammirabilis et eximie probitatis virtus in tantum, divina gratia cooperante, effloruit ut vestri nominis /⁴ fama, quasi lucerna lucens in medio christianorum et sarracenorum prefulgeat, gratiarum acciones innumeras /⁵ omnipotenti Deo, redemptori nostro, a quo cuncta bona procedunt, humiliter persolvimus et, ut sublimius exaltetur, /⁶ coram sacratissimis eiusdem passionis et resurrectionis locis exoramus. Innotescimus, autem, dignitati vestre /⁷ quia litteras vestras, in quibus concordia super regno Adefonsi, pie memorie viri, continebatur, gratanter /⁸ suscepimus. Unde communicato Iherosolimitani regni consilio, vestris postulationibus digne assensum accom- /⁹ modantes, partem que pertinet Dominico Sepulcro secundum condicionem a vobis institutam, vobis et universe /¹⁰ proeniei^d vestre concessimus et per privilegium^e sigillo nostro insignitum confirmavimus. Ad recipiendam, /¹¹ igitur, iusticiam nostram unum

1. Tot i no tenir data, es pot suposar que fou redactada després del viatge de Ramon de Puy, mestre de l'Hospital, a la cort de Ramon Berenguer IV (cf. doc. núm. 15 i 16), i que és coetània a la cessió feta pel Sant Sepulcre (cf. doc. núm. 17).

de confratribus et concanonicis nostris, nomine G[iraldus], sacerdotali gloria, scientia et moribus /¹² Dei gratia decoratum, dirigimus. Precamur, autem, ex parte Domini nostri Ihesu Christi et sui gloriosissimi Sepulcri et nostra, ut /¹³ eum, quem per omne regnum vestrum priorem super cunctis nobis pertinentibus statuimus, cum ceteris confratribus nostris /¹⁴ honeste suscipiatis, et absque impedimento sive molestia supradictam iusticiam eis assignetis, locum, /¹⁵ etiam, vel^f ecclesiam, in quibus inter vos convenienter conversare, secundum Deum valeant, in remissione pecca- /¹⁶ torum et parentum vestrorum salute dandum sumopere studeatis. Nos, autem, fraternitatem nostram et participam /¹⁷ cionem omnium bonorum, que agimus in missis, psalmis, orationibus et ceteris bonis operibus ante Deum /¹⁸ concedimus. Per eundem, etiam, fratrem privilegium supradictum vobis mittimus, quem cum ceteris fratribus attentius /¹⁹ vobis comendamus, et ut eos adiuvetis et ubique defendatis, fraterne deprecamur. Mandamus, preterea, et man- /²⁰ dando rogamus, quatinus privilegium sigillo vestro insignitum, quemadmodum vobis fecimus, nobis de cunctis /²¹ nostris faciatis, atque eis delibere-
retis. Valet in Domino.^g

/²² Raimundo, Barchinonensium comiti.^h

a. *B avantposa la rúbrica* Littere domini patriarche Raimundo, comiti Barchinonensi, misse super donatione quam ei fecerat super ea parte quam in regno Aragonis habebat. – b. *B deixa espai en blanc per a la lletra capital.* Villelmus B. – c. Barchinonensium B. – d. progeniei B. – e. u corregeix a. – f. et B. – g. Valet in Domino en lletres capitals. *El text manca de signatures A i B.* – h. Raimundo, Barchinonensium comiti al dors; omès a B.

19

[ab. 1143, novembre 27]¹

Carta de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, a Ramon, mestre de la Milícia [del Temple] de Jerusalem,² en la qual, tot recordant la donació feta per Alfons, rei d'Aragó, del seu regne als ordes del Sant Sepulcre, de l'Hospital i del Temple i presentant-se com el seu successor en el regne, manifesta la seva voluntat de servir, honrar i magnificar aquests ordes, per la qual cosa concedirà al Temple la ciutat de Daroca i Lop Sánchez de Belchit (Belchite) amb els seus dos castells —Uesa (Huesa) i Belchit— i la seva honor de Cutanda. A més, en la ciutat de Saragossa els donarà un cristià, un musulmà i un jueu i, finalment, una quarta part de la vila de Quart (Cuarte), a prop d'Osca. També els ofereix la desena part de tot el que adquireixi a Espanya, és a dir a l'Àndalus. Tot això els ho dóna lliurement i sense cap retenció si l'orde dóna resposta diligent a la seva petició [i. e. que renunciï al testament d'Alfons el Bataller, petició que tanmateix no s'especifica en aquesta carta].

[A. Original perdut.]

B. Trasllat del 6 de setembre de 1311, fet per Bernat de Vilarrúbia, notari públic de Barcelona. ACA, C, perg.

Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 21 (*olim* arm 23 Templers, sac C, núm. 149), 390 (+ 22 de la plica) × 320 mm. Bon estat de conservació. Segell penjant perdut.

C. Còpia de principi del segle xiv. ACA, C, reg. 309, *Cartulari del Temple*, f. 50.

1. Carta sense datar, però que ha de ser anterior a la donació del 27 de novembre de 1143; cf. doc. núm. 20. Tot i que, per la intitució, podria haver estat redactada a partir de 1137, es pot recular aquesta data a 1140 o 1141, quan es va estar negociant amb l'Hospital i el Sant Sepulcre; cf. doc. núm. 15, 16, 17 i 18.

2. Malgrat que les còpies conservades anomenen Ramon el mestre de la Milícia del Temple, ha de tractar-se de Robert de Craon, mestre entre 1136 i 1147; segurament a l'hora de fer el trasllat, per confusió amb el nom del comte o perquè Robert era un nom poc comú, es va desenvolupar incorrectament R. o se li va canviar el nom.

Publ.: CODOIN, IV, p. 368-370, doc. CIII; ALBON, *Cartulaire général*, I, p. 102-103, doc. CXLV; CRESPO VICENTE, *Documentos*, p. 192-194, doc. 3; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1331-1333, doc. 820.

“Raimundus, Dei gracia Barchinonensium comes et marchio et princeps Aragonensis, Raimundo, Dei gracia Milicie^b Iherosolimitane magistro, et cunctis fratribus cismarinis et ultramarinis partibus Deo militantibus, salutem et eternam gloriam. Qualiter Adefonsus, rex Aragonensis, tempore sui obitus imminente totum regnum suum tripartite reliquerit Sepulcro videlicet Domini et Hospitali atque Templi Milicie satis omnibus est manifestum. Unde ego, successor illius in regno, volo eidem Milicie omnibus modis deservire et eam honorificare et honorifice magnificare. Vestre siquidem considerans ordinem professionis michi videtur ut sicut in primis sub beato Petro per apostolorum predicacionem ecclesia Dei fundata letatur,^c ita et nunc per officium vestrum eadem ecclesia deffendatur. Vestram itaque fraternitatem nos et omnis patrie Yspaniensis clerus et populus modis omnibus deprecamur quatinus ecclesie Dei provideatis et eius necessitatibus in quantum potestis subveniatis ut saltem x de fratribus vestris, quos aptos ad hoc benignitas vestra decreverit, nobis concedat et dirigat, sub quorum obedienda in partibus nostris^d et milites et alii fideles, qui huic exercicio pro salute animarum suarum se tradiderint, regantur et tueantur. Necessaria autem vite et milicie ipsis x militibus fratribus vestris quos nobis miseritis ego illis sufficienter tamdiu aministrabo de meo donec de meo honore tantum eis retribuam unde se bene conducere valeant. Hoc vera excepto,^e dono eis civitatem Darocham cum omnibus habitatoribus suis et cum omnibus terminis et apendiciis suis, cum rivis et aqueductibus et reductibus et cum omni dominacione^f quam ibi habeo vel habere debeo, omnia in omnibus, sicut melius ad utilitatem prefate Milicie intelligi vel nominari potest. Dono etiam illis Lope Sancium de Belgit cum suis duobus castellis, Osa et Belgit, et cum suo honore scilicet Cotanda cum omnibus suis^g pertinentiis. Addo etiam illis in Cesaraugusta civitate unum christianum et unum maurum et unum iudeum cum omnibus honoribus et possessionibus eorum et terras annuatim laborandas duobus paribus bovum. Dono iterum illis quartam partem unius ville iuxta Oscham existentis que dicitur Quart. Item illis concedo decimam partem omnium que in Yspania acquirere potero, tam in censu quam in honore vel in aliquibus rebus. Predicta vera omnia illis libere et solide et firmiter trado ad eorum propriam voluntatem inde complendam, sine ullo retentu quem ibi non facio. Si vera fraternitas vestra huic nostre petitioni diligenciam dederit, hec vobis complere et maiora quam^h litteris intimamus addere satagemus. Laudo etiam vobisⁱ atque confirmo donum ipsius honoris quem scripto feci Arnaldo de Bedocio^k in partibus Barchinone. Predictos vera x milites fratres vestros tamdiu teneam de meis redditibus et usaticis de Iacha et de Osca et de Cesaraugusta donec illis tantum honorem concedam unde se bene regere et conducere possint. Super hiis omnibus vestram fraternitatem humiliter imploramus ut ad tanti triumphi gloriam festinare curetis, et a tanta Dei servicio vos nullo modo subtrahatis, et vestrum responsum cicius inde nobis mitatis. Cum maius tardaveritis, maius ecclesie Dei dampnum facietis.

Signum+ Raimundi, comes.^l

a. *B avantposa* Hoc est translatum sumptum fideliter a quodam instrumento cuius tenor talis est. – b. Milicie omès C. – c. legatur C. – d. vestris C. – e. exceptor C. – f. donacione C. – g. suis omnibus C. – h. cum C. – i. vobis *interliniat* B. – k. Bedono C. – l. *B afegeix* Sig(*senyal*)num Jacobi de Folcheriis, notarii publici Barchinone, testis. Sig(*senyal*)num Berengarii de Lirana, notarii publici Barchinone, testis. Sig(*senyal*)num Berengarii de Valle Sicca, notarii publici Barchinone, testis. Sig+num Bernardi de Ponte, vicarii Barchinone et Vallesii, qui huic translato sumpto fideliter ab originali suo, non cancellato nec in aliqua parte sui viciato, ex parte domini regis et auctoritate officii quo fungimur, auctoritatem impendimus et decretum ut ei tamquam originali suo fides plenaria ab omnibus impendatur, appositum per manum mei Bernardi de Cumbis, notarii publici Barchinone regentisque scribaniam curie vicarii eiusdem civitatis, in cuius manu et posse dictus vicarius hanc firmam fecit vni^o idus septembris, anno Domini millesimo ccc undecimo, presentibus testibus Bernardo de Daurats, Iasperto de

Examins et Petro de Comellis. Et ideo ego, Bernardus de Cumbis, notarius predictus, hec scripsi et hoc meum sig(*senyal*)num hic apposui. Sig(*senyal*)num Bernardi de Villa Rubia, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum fideliter ab originali suo et cum eodem legitime comprobatum scribi fecit et clausit octavo idus septembris, anno Domini millesimo trecentesimo undecimo, cum litteris appositis in linea octavadesima, ubi dicitur «vobis», et rasis et emmendatis in linea vicesima prima ubi dicitur «maius».

20

1143, novembre 27. Girona

Donació de Ramon Berenguer, comte de Barcelona i «dominador» del regne d'Aragó, feta a la cúria celebrada a Girona i en presència del cardenal legat Guido, per la qual concedeix a Robert [de Craon], mestre de la Milícia [del Temple] de Jerusalem, i a tot l'orde —puix que han acceptat i concedit la seva petició—, els castells de Montsó, Montgai, Xalamera i Barberà [de la Conca] sense cap retenció, l'honor de Lop Sánchez de Belchit i els castells de Remolins i de Corbins quan els recuperi. També els concedeix la desena part de les seves terres, rendes i censos i mil sous anuals a Osca i mil a Saragossa, la cinquena part de les expedicions de l'orde i la desena de les conquestes que ell faci, a més de la cinquena part de les terres conquerides als sarraïns i la desena d'allò que a ell li pertocaria. Finalment, els ofereix ajut en la construcció de fortificacions contra els sarraïns, promet que no hi pactarà la pau sense llur consentiment i els declara exempts del pagament de lleudes, costums i passatges.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia imitativa del segle XII. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 37, núm. 159 tripl., 470 × 357 mm. Estat de conservació regular a causa de diversos forats i taques d'humitat.

C. Còpia coetània del segle XII. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 37, núm. 159 dupl., 227 × 602 mm. Bon estat de conservació malgrat una taca a la part esquerra.

[D. Original de la confirmació d'Alfons el Cast d'agost de 1172, perdut.]

E. Trasllet de la confirmació d'Alfons el Cast. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 37, núm. 159, 461 × 505 mm. Estat de conservació regular a causa de dues mutilacions al marge dret i d'algunes taques d'humitat.

[F. Original de la confirmació de Pere el Catòlic, perdut.]

[G. Original de la confirmació de Jaume I de juny de 1227, perdut.]

H. Còpia del segle XIII. ACA, ORM, Gran Priorat de Catalunya, pergamins, carp. 141, núm. 97 (*olim* Comuns, sac A, núm. 97).

I. Trasllet de la confirmació de Jaume I, del 8 de setembre de 1311, fet per Bernat de Vilarrúbia, notari públic de Barcelona. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 37, núm. 159 quadrupl. (*olim* arm 23 Templers, sac C, núm. 159), 646 × 517 mm. Bon estat de conservació. Restes de la cinta que subjectava el segell penjant a la plica.

Publ.: MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1291-1294, doc. 402; CODOIN, IV, p. 93-98, doc. CLIII; ALBON, *Cartulaire général*, p. 204-205, doc. CCCXIV; J. M. SANS I TRAVÉ, *Collecció diplomàtica de la casa del Temple de Barberà (945-1212)*, Barcelona, 1997, p. 110-112, doc. 53; CRESPO VICENTE, *Documentos*, p. 205-211, doc. 5; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1334-1339, doc. 822.

^{a+} Divine^b inspirationis gratia et pietatis ratio monet filios ecclesie^c summa in[tencione providere salutem]^d animarum ac libertati Catholice^e ecclesie.^f Ea propter ego Raimundus Berengarii,^g comes Barchinonensis et Dei gratia regni dominator Ara[gonensis, virtute Spiritus Sancti commotus], in celestis^h militieⁱ potencia, ad defendendam occidentalem ecclesiam^k que est in Ispaniis, ad deprimendam et debellandam et expellendam gentem maurorum, ad exaltandam Sancte Christianitatis^l fidem et reli-

gionem, ad exemplum militie^m Templi Salomonis in Iherusalem, que orientalem defendit ecclesiam,ⁿ in subiectione et obedientia illius, secundum regulam et eiusdem militie^o instituta, beate^p obedientie^q miliciam constituere decrevi. Quod iamdiu^r summo et bone mentis desiderio desideraveram et ad hac venerabilem Rodbertum, magne^s excellencie^t magistrum Iherosolimitane^u milicie,^v et ceterorum fratrum conventum per litteras et inter nuncios meos sepe et diligenter invitaveram. Huic autem desiderio meo ac petitioni, prefatus Radbertus magister et omnium fratrum conventus in capitulo fratrum militie in Iherusalem Dei gratia adqueverunt et unanimiter concesserunt, et per litteras ac fratres eiusdem Templi, bone^w voluntatis eorum, decretum atque consilium de constitutione Christi milicie^x in Hispaniis adversus mauros misericorditer renunciaverunt. Idcirco, ad exaltandam Christi ecclesiam, ad exercendum officium milicie^y in regione Ispanie^z contra sarracenos, in remissione peccatorum meorum, ad honorem Dei, qui honorat honorantes Se, ad salutem anime^{aa} patris mei, qui fuit miles ac frater sancte^{ab} iamdicte^{ac} milicie,^{ad} in cuius regula et habitu gloriose vitam finivit, tibi Rodberto, prefate milicie^{ae} venerande magistro,^{af} et successoribus ac fratribus tuis omnibus dono atque^{ag} concedo et^{ah} in manu vestra, per hanc presentem scripturam, potencialiter trado castrum totum quod dicitur Montsso^{ai} et castrum totum quod dicitur Mongaudi ut per alodium proprium ea teneatis et habeatis ac iure perpetuo possideatis vos et omnes vestri successores^{ak} per secula cuncta, cum omnibus territoriis et pertinentiis ac terminis eorum vel infra existentibus et cum omnibus usaticis ac consuetudinibus suis, cum omnibus leddis^{al} et passaticis, cum omnibus cultis et^{am} incultis, cum planis et montaneis, cum pratis et pascuis et omnibus ad predicta castra pertinentibus, omnia in omnibus, sicut melius et utilius ad honorem Dei ac supradicte^{an} milicie^{ao} utilitatem intelligi valeat, sine ullo retentu quem aliqua persona ibi non habeat. Eo quoque modo dono vobis castrum quad dicitur Xalamera^{ap} et Barberanum, cum territoriis ac pertinentiis et terminis eorum et cum omnibus ad iamdicta castra pertinentibus, sine ullo retentu alicuius persone,^{aq} et honorem Lup Sancii de Belxid, sicut ex hoc cum supradicto^{ar} Lup Sancio convenire poteritis; et castrum totum quod dicitur Remolinis,^{as} cum omnibus sibi pertinentibus, cum divina clemencia illud in meam tradiderit potestatem; et totum quad habere debeo in castro Curbinis,^{at} cum Deus illud michi dignatus fuerit reddere. Predicto etiam modo addo vobis omne decimum tocus terre^{au} mee,^{av} videlicet omnium reddituum et censuum meorum, tam de expletis quam de omnibus consuetudinibus rectis et de iusticiis, de quibus decimum accipere volueritis; et mille solidos in Oscha et mille solidos in Cesaraugusta quot annis. In omnibus vera cavalcatis vel expeditionibus Ispanie,^{aw} de vestris scilicet hominibus, quintas vobis perpetuum dimitto et dono. Si forte aliquid de honore meo dare, vendere vel impignerare mihi contigerit, decimum vestrum salvum et liberum vobis remaneat. De omnibus siquidem que Deo iuvante iuste conquirere potero, decimum quiete et libere vobis concedo. Et de conquisitione terrae sarracenorum, quintam partem vobis concedo et decimum totum ex his que parti mee pertineant. Quod si castellum vel^{ax} fortitudinem contra mauros edificare aut construere volueritis, opere^{ay} et consilium meum per omnia vobis diligenter^{az} atribuam. Convenio iterum vobis et dono in potencia celesti^{ba} et fortitudine Christi me ulterius pacem non facturum^{bb} cum mauris nisi vestro consilio. Prenominata siquidem omnia, devoto animo ac spontanea voluntate, cum omni integritate, omnipotenti Deo et vobis predicte^{bc} milicie^{bd} Rodberto magistro et fratribus, tam presentibus quam futuris, dono atque concedo. Et de meo iure in vestram ea trado potestatem atque dominium, regi Deo gratias reddens, qui vos ad defensionem ecclesie^{be} sue^{bf} elegit ac nostris precibus annuere fecit. Dono vobis iterum atque concedo quod de vestra propria causa [per totam terram me]am nulla leuda, nulla consuetudo, nullum passaticum accipiatur. Si qua autem laica secularisve persona presentem donationis scripturam in aliquo vel in tota dimovere [temptaverit, iram Omnipotentis incur]rat et tamdiu excommunicationis vinculo innodetur [do]nec digne de tanti reatus excessu satisfacciat.

Quod est actum v^{to} kalendas decembris, apud [Gerundam, dompno Gui]done, [romane ecclesie] cardinali, diacono et legato, celebrante conventum, in presencia omnium^{bg} subscriptorum testium, anno Dominice^{bh} Incarnationis millesimo^{bi} [centesimo quadragessimo] tercio.^{bk}

Notum autem sit quod hec presens donacio fuit facta in manu dompni Ebrardi,^{bl} magistri Gallie,^{bm} et in manu venerabilis Petri de Rovera,^{bn} magistri Provincie^{bo} et cuiusdam^{bp} partis Ispanie,^{bq} et in manu fratris Otonis Sancti Odmerii^{br} et fratris Ugonis de Bezanis ac fratris Petri de Arzacho et fratris^{bs} Berengarii de Cigunole^{bt} ac fratris Arnaldi de Sornano,^{bu} quod autem de decimis superius statutum est, ita^{bv} firmamus sicut superius legitur, salva^{bw} donacione que ecclesiis^{bx} facta est.

Signum+ Raimundi, comes.^{by}

Sig+num Bernardi, Cesaraugustani episcopi. Sig+num Dodonis, Oscensis episcopi. + Raimundus, Dei gratia Ausonensis episcopus. Sig+num Guilelmi, Rotensis electi. Sig+num Guilelmi, prepositi Rivipollensis.^{bz} Signum+ Gregorii, electi Terraconensis archiepiscopi. Sig+num Berengarii, Gerundensis episcopi.^{ca} Guilelmus, Cesaraugustensis + sacrista. Petrus, Rivipollensis^{cb} abba, salvo iure Sancte Marie. + Renalli, magistri Gerundensis ecclesie.^{cc} Berengarii, Sancti Felicis abas. Signum+ Petri, Barchinonensis archidiaconus.^{cd} Petrus, sacrista Barchinonensis (*senyal*). Sig+num Guilelmi, sacriste Rotensis. Si+gnum Arnaldi Mironis, comitis Palarensis.^{ce} Sig+num Artaldi, comitis Palarensis.^{cf} Sig+num Bernardi de Comingo, comitis. Sig+num Petri, comitis Bigorre.^{cg} Sig+num Guilelmi Raimundi, dapi-feri. Sig+num Gaucerandi de Pinos. Sig+num Bernardi de Bello Loco.^{ch} Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Guilelmi de Cervera. Sig+num Raimundi de Torroia. Sig+num Raimundi Berengarii de Ager. Sig+num Bernardi Guilelmi de Luciano. Sig+num Raimundi de Vilademuls. Sig+num Berengarii de Torreia.^{ci} Sig+num abatis Fortunii Montis Aragonis.

Sig+num Poncii, clerici Barchinonensis ecclesie,^{ck} scriptoris comitis Barchinonensis, qui in isto pargameno hec verba scripsit^{cl} ex mandato domini comitis, die annoque prescripto.^{cm}

a. *Avantposa* Hoc est translatum sumptum fideliter a quodam instrumento cuius tenor talis est. – b. e caudada B. – c. Primera i última e caudades B. – d. Completem ex C. – e. e caudada B. – f. Primera i última e caudades B. – g. Berengarius E. – h. Primera e caudada B. – i. e caudada B. – k. Primera e caudada B. – l. Trinitatis C. – m. e caudada B. – n. Primera e caudada B. – o. e caudada B. – p. Última e caudada B. – q. Última e caudada B. – r. tandem C. – s. e caudada B. – t. Última e caudada B. – u. Última e caudada B. – v. e caudada B. – w. e caudada B. – x. e caudada B. – y. e caudada B. – z. e caudada B. – aa. e caudada B. – ab. e caudada B. – ac. e caudada B. – ad. e caudada B. ac sancte iamdicte milite frater C. – ae. e caudada B. – af. magister C, E i I. – ag. et C. – ah. atque C. – ai. Monzo C. – ak. successores vestri C. – al. leudis C. – am. vel C. – an. e caudada B. – ao. e caudada B. – ap. Calamera C. – aq. Última e caudada B. – ar. predicto C. – as. Remolins C. – at. Corbins C. – au. Última e caudada B. – av. Última e caudada B. – aw. e caudada B. – ax. aut C i I. – ay. opem C, E i I. – az. diligenter vobis C. – ba. Primera e caudada B. – bb. facturum esse C. – bc. Última e caudada B. – bd. e caudada B. – be. Primera i última e caudades B. – bf. e caudada B. – bg. omnium omès C. – bh. e caudada B. – bi. mº E. – bk. cº xlº iº C i E. – bl. Ebarði I. – bm. e caudada B. – bn. Roveria I. – bo. e caudada B. – bp. cuius C. – bq. e caudada B. – br. Odinerii C. – bs. frater C, E i I. – bt. E. de Egunole C i E; B. de Ceguino I. – bu. frater Arnalis de Sornan C i E; fratri Arnale de Sorna I. – bv. ita etiam I. – bw. salva in omnibus C, E i I. – bx. Primera e caudada B. – by. Raimundus, comitis C; Raimundi, comes E; C i E *afegeixen* Sig+num regine, uxoris eius, qui hoc laudo et dono atque concedo; C *encara afegeix* Sig+num *sense cancellar*. – bz. Riupollensis E. – ca. e caudada B; Berengarius, Dei gratia Gerundensis ecclesie episcopus E; Berengarius, Gerundensis ecclesie episcopus I. – cb. Riupollensis E. – cc. Última e caudada B. – cd. archilevite E i I. – ce. Palearum E. – cf. *E situa aquesta signatura al final del text, després de la clausura de l'escrivà Ponç*. – cg. e caudada B. – ch. E i I *afegeixen* Sig+num Petri Bernardi de Bello Loco. – ci. Torroia I. – ck. Primera i última e caudada B. – cl. qui hoc scripsit E i I. – cm. Sig+num Bernardi, Cesaraugustani episcopi ... die annoque prescripto omès C; ex mandato domini comitis, die annoque prescripto omès I; E *afegeix* Signum + Illelfonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinonensis et Rossilionensis et marchionis Provincie, qui totum predictum donativum quod comes pater meus de dit milicie Templi laudo et confirmo et de omnibus illi que in presenciarum habeo vel in futurum, Deo annuente, acquirere potuero dono et concedo milicie Templi iamdicte eadem modo quo pater meus comes Barchinonensis dedit, sicut superius scriptum est. Testes sunt huius et confirmatione: Petrus, Cesaraugustanus episcopus, et Iohannes, Tirasonensis episcopus, et Berengarius, abbas Montis Aragonis, et Petrus de Ara Arazuri et Petrus de Castellazol, et Blasco Romeo et Xemenus de Artusella, maioridomus, et Gonzalbo Copellino, alferiz, et Marcho de Hosca, et Petrus Ortiz et Ximenus Romea et Dodo de Alchala. Et ego Sancius de Pera Rubea, qui hoc scripsi precepto domini mei regis apud Cesaraugustam, mense augusti, Era mº ccª xª et hoc signum (*senyal*) feci. *Sig(*senyal*)num Petri, presbiteri*. *Berengarius, presbiter de Gelida (*senyal*)*. *Sig+num Iohannis, presbiteri*. Sig+num Mironis, iudicis, qui huic translato meam auctoritatem dono. Translacio per manu Guilelmus subdiaconus, qui hoc scripsit ex mandato frater Almerani, domum milicie Templi, cum litteris rasis et emendatis in linea xxª iª et xxixª, et hoc signum (*senyal*) feci;

I afegeix Signum + Illelonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinonensis et Rossilionensis et marchionis Provincie, qui totum predictum donativum quod comes pater meus de dit milicie Templi laudo et confirmo et de illis omnibus que in presenciarum habeo vel in futurum, Deo annuente, adquirere potuero dono et concedo milicie Templi iamdicte eadem modo quo pater meus comes Barchinonensis dedit, sicut superius scriptum est. Testes sunt huius confirmacionis et donaciones: Petrus, Cesaraugustanus episcopus, et Iohannes, Tirasonensis episcopus, et Berengarius, abbas Montis Aragonis, et Petrus de Ara Arazuri et Petrus de Castellazol, et Blasco Romeo et Exemenus de Artusella, maioridomus, et Gonzalo Capellino, alferiz, et Marcho de Hosca, et Petrus Ortiz et Ximenu Romea et Dodo de Alchala. Et ego Sancius de Pera Rubea, qui hoc scripsi precepto domini mei regis apud Cesaraugustam, mense augusti, Era M^a CC^a X^a et hoc signum (*senyal*). Signum (*segueix un espai en blanc*) Raimundi Berengarii, comiti Provincie, fratris domini regis. Signum+ Petri, regis Aragonum et comitis Barchinone, qui omnia predicta laudo et confirmo. Sig+num Iacobi, Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone et domini Montispessulani, qui predicta omnia et singula confirmamus perpetuo valitura. Cuius confirmacionis testes sunt Guilelmus de Cervaria, Raimundus de Monte Catano, Guilelmus de Cardona, Raimundus Berengarii de Ager, Ato de Focibus, maioridomus Aragonensis, Garcia Pardi, Petrus Pomar. Quod factum fuit in Montesono, XI kalendas iulii, eram M^aCC^aLX^a quinta, mandato domini regis Iacobi et Guilelmi de Almogera et Guillelmi Rabacie, notariorum suorum, presente etiam Petro Sancii, notario et repostario suo, ab Arnaldo gramatico scriptum, qui hoc suum sig(*senyal*) num apposuit. Sig(*senyal*)num Iacobi de Folcheriis, notarii publici Barchinone, testis. Sig(*senyal*)num Berengarii de Lirana, notarii publici Barchinone, testis. Sig+num Berengarii de Valle Sicca, notarii publici Barchinone, testis. Sig+num Bernardi de Ponte, vicarii Barchinone et Vallensii, qui huic translato sumpto fideliter ab originali suo, non cancellato nec in aliqua parte sui viciato, ex parte domini regis et auctoritate officii quo fungimur, auctoritatem impendimus et decretum ut ei tanquam originali suo fides plenaria ab omnibus impendatur. Appositum per manum mei, Bernardi de Cumbis notarii publici Barchinone regentisque scribaniam curie vicarii eiusdem civitatis, in cuius manu et posse dictus vicarius hanc firmam fecit, VIII° idus september, anno Domini millesimo CCC undecimo, presentibus testibus Bernardo de Daurats, Iasperto de Examins et Petro de Comellis. Et ideo ego Bernardus de Cumbis, notarius predictus, hoc scripsi et hoc meum sig(*senyal*) num hic apposui. Sig(*senyal*)num Bernardi de Villa Rubia, notarii publici Barchinone, qui hoc translatum sumptum fideliter ab originali suo et cum eodem legitime comprobatur scribi fecit et clausit, octavo idus september, anno Domini millesimo trecentesimo undecimo, cum litteris punctatis in linea decima, sicut punctate erant in originali, ubi dicitur «cum», et cum litteris etiam rasis et emendatis in linea vicesima tertia ubi dicitur «Ottonis».

21

1148, desembre

Memòria de les condicions per a la capitulació de la ciutat de Tortosa firmades entre Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i els agutzils, alfaquís i alcaids [o cadis] de Tortosa. Ramon Berenguer es compromet, tal com ells li ho demanen, a acceptar per als tortosins les mateixes condicions que el rei Alfons el Bataller havia atorgat als musulmans de Saragossa, així com a mantenir-los els furs i usatges i la subjecció a la seva pròpia llei, a canvi de pagar-li el delme [i. e. el zekat o almoïna alcorànica]. Els garanteix també diverses llibertats, com la de moviment, la de propietat, la de comerç o la de pastura. Se'ls permet marxar de la ciutat lliurement, si així ho desitgen; els qui hi restin, tanmateix, hauran de marxar fora muralles. Finalment, es detalla com cal procedir en diferents casos de conflicte entre cristians i musulmans o entre jueus i musulmans.

[A. Original, perdut.]

[B. Trasllet del 5 de setembre de 1198, fet per Guillem de Cerques, perdut.]

[C. Trasllet del 15 d'abril de 1248, fet per Bernat de Linyola, capellà de l'església de Sant Nicolau, perdut.]

D. Trasllet de l'1 d'agost de 1248, fet per Bernat de Linyola, capellà de l'església de Sant Nicolau, ex C. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 38, núm. 209, 482 × 462 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: CODOIN, IV, p. 130-135, doc. LVI; J. SERRANO DAURA, *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Barcelona, 2000, p. 343-344, ap. I; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1413-1416, doc. 876.

“Hoc est firmamentum quod firmavi Raimundus Berengarii, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonensis, salvet illum Deus, cum algauciris et alfachis et alchavis^b et cum alios homines de

Tortoxa, custodiat illum Deus; in ora quando placuit domino Deo magno, affidiavit eos in lurs animas et in lures filios et in lures averes et in totas lurs causas in directa fide, salva sua fidelitate de Raimundus Berengarii comes, honorificet illum Deus, quomodo illis demandaverint, tales firmamentos quales astirmavit rex Adefonsus, quid sit requies, ad mauros de Çaragoca et tales fueros quales illis abent, qui sunt subtus scriptos.

Illos naturales qui sunt de Tortoxa et illos extraneos qui ibi sunt, quod teneat eos in illos fueros qui sunt scriptos in ista carta iuso, volenti Deo. Ut affirmet illo alcadii in suo honore et in sua iusticia et suo filio, salvet illum Deus, in suo honore et in suo mandamentum. Et totos illos alguaçiirs et alfachis et maiores, quod teneat eos in suos fueros. Et totos illos alios moros, quod stent in lures casas intra in illa civitate, de isto uno anno completo de termino de ista carta, et infra tantum quod faciant et indreçent casas in illos arrabales de foras. Et quod remaneat illa metzchida maiore in lurs manus usque ad isto anno completo. Et quod levant illos in lur fuero de lures hereditates quod habent in Tortoxa et in suas villas per directo et per iusticia, sicut est fuero in lure lege, id est, quod donent decima ad comes Raimundus Berengarii de totos lures fructos et totos lures alçatos. Et qui volunt ex eis sua alode vendere, qui non illi devetet aliquis et vendat ubi potuerit. Et qui voluerit ex illis exire de Tortoxa per ad alias terras, aut per terra vel per aqua, vadat solutus cum suo toto aure et cum filios et mulieres qua hora voluerit, prope vel tarde, et vadat ad salvetate si voluerit sine consilio de nullo homine. Et totos illos mauros quod stent in lures fueros et in lures iusticias et non inde illos dissolvat nullus homo. Et stet super illos lure iudice cum suos castigamentos sicut est in lure lege et in via de lure iudiçio. Et si venerit *pleito* vel *baralga* infer (*sic*) mauro et christiano, quod iudicet et castiget eos lur iudiçe de mauros ad illo moro et de iudice de christianos ad illo christiano; et non exeat nullus de iudiçio de sua lege. Et si habuerint aliquo mauro suspeitu de furtu vel de [sernpio] vel de alia mala facta, quod tangat ibi iudiçio vel castigamentum, quod sedeat preso per testamentum de fideles et verdaderos mauros et non credant christiano super illo mauro. Et si suspectaverit aliquo moro quod, cum compariat moro vel mora captivo in sua casa sine testimonio de mauro vel de christiano, non cerchet sua casa; et si habuerit testimonium, quod cerchet sua casa sola et non de suo vicino. Et quod non habeat mandamentum nec bailia super illos mauros nisi fideles christianos et bonos homines qui levant illos per directum. Et quod non sedeat forçato nullo mauro per andare ad expugnandos alios mauros. Et quod non moret nullo christiano per *força* in sua casa vel in suo orto. Et si cadigit iura supra mauro circa christiano, quod iuret sicut est in sua lege et non illos forcet per alia iura facere. Et qui voluerint habitare de illis in sua almunia vel in suo orto foras illa civitate, quod non ei devetet aliquis. Et non faciant illos de Tortoxa nulla *açofra*, nec illos homines nec suas bestias. Et non ponant super illos iudicem in nulla baiulia nec in nullas suas façendas. Et quod non demandent nullam occasionem super nullo serviciali qui antea tenuit aliquod servitium regale. Et sedeant comendatas totas causas de homines de Tortoxa ad *alguaçir* vel quem ei elegerit. Et quod levant ad illos^c alcades de illos moros super lures usaticos et suos fueros in quantum tenent in manus. Et quod sedeant honoratos in lures usaticos sicut fuerunt in tempus de suos alios reges et non inde illos tragat nullos. Et quod possent lures mercatos ubi fuit suo fuero in illos *alfondechs* saputos deposare. Et veniant illas arrafachas de totas terras ad fidelitate et non illas sachet nec tragat nullus de suos fueros. Et quantas maluras fuerint facta inter nos usque ad isto tempus, quod totas sedeant finitas. Et affidiavit comes ad alguaçiles et alcaldis et alfachis in lures animas et in lures hereditates; et illos quod sedeant suos fideles vasallos sicut illos alios bonos homines de Tortoxa. Et nullo iudeo comparet mora nec moro qui fuerit captivo. Et nullo iudeo non denostet ad mauro; et si fecerit, quod faciat inde directum. Et si almorabites fecerint aliquod malum ad illos christianos qui fuerint inter illos vel in suas terras, non prendant per inde nullo malo homines de Tortoxa. Et illos

moros qui modo sunt foras de Tortoxa et se tornaverint de isto termino ad IIII^{or} menses, quod habeant totas suas hereditates. Et vadant et paschant toto lur ganato de illos mauros ubi voluerint in terras de comes; et illosmetipsos vadant similiter per totas suas terras de comes sine ullo reguardo, quod donent sua açadaga directa de suas oves sic[ut]^d est lure fuero et lure lege. Et quando steterint illos moros in illos arraballes, post isto anno completo, et voluerint ire per ad lures honores et ad lures labores, quod vadant per illa civitate et per illo navio sine dubitatione. Et mittant ad unaquoque pirata^e uno mauro cum illos porteros de comes qui sedeant fideles super illos, necnon eos deshonoret aliquis et non tollat ad nullo mauro suas armas. Et qui habet de illis aliqua bestia qui fuerit de christianis usque ad diem quod intravit comes in Tortoxa, non eam tangat nullus. Et qui habet captivo vel captiva, non eos perdat sine redempcione. Et stent suos homines de comes, salvet illum Deus, in illa açuda. Et adfidiavit illos mauros quod sedeant fideles et vertaderios ad comes, sicut debent esse homines fideles in lures firmamentos qui stant super suo ligamento. Et iuraverunt super hoc totum suprascriptum per Deum omnipotentem qui su[n]^t omnia testimonia et per totos iuramentos de lege de mauros. Et iuravit comes et suos ricos homines per Deum altissimum et per Ihesum Christum et per Sancta Maria et per IIII^{or} Evangelia et per totos sanctos.

Facta carta ista in era M^a [C^a] LXXXX^aVI^a,^g in mense december.

Signum Ildefonsi (*senyal*) regis Aragonensis et comitis Barchinonensis. Sig+num fratris Berengarii de Avinione, magistri milicie Templi in Provincia et partibus Yspanie, qui hoc suprascriptum laudo et confirmo.^h

a. D avantposa Hoc est translatum bene et fideliter ab alio translato translaturum kalendas augusti, anno Domini M^o CC^o X^o L octavo, a quodam instrumento quod sic habetur: Hoc est translatum bene et fideliter translaturum xvii kalendas maii, anno Domini M^o CC^o X^o L octavo a quodam instrumento quod sic habetur: In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Hoc est translatum fideliter translaturum. – *b. h corregeix* [m] D. – *c. D afegeix* ad illos repetit. – *d. sic D.* – *e. pirata per porta D.* – *f. sut per sunt D.* – *g. c^a omès D.* – *h. Les signatures serien originals a A.* D *afegeix* Acta est translacio istius carte fideliter nonas mensis septembris, anno Domini M^o c xcviii. Guillelmus de Cerquas, iuratus, fideliter hanc cartam translaturavit et hoc sig(*senyal*)num fecit. Signum (*senyal*) Dominici, capellani Montis Chatani, subscribentis pro testes (*sic*). Sig(*senyal*)num Iohannis, subscribentis pro teste. Sig(*senyal*)num Iacobi, filii Stephani, subscribentis pro teste. Signum+ Bernardi de Linerola, ecclesie Sancti Nicholai capellani, qui hoc translaturum bene et fideliter translaturavit et cum originali cum comprobavit et eum fidele invenit cum raso et rescripto in viii^a linea ubi dicitur v^a et supraposito in x^a ubi dicitur non et in xii^a ubi dicitur credant et cum encausto effuso in xviii^a linea ubi dicitur tragat et supraposito in xxx^a ubi dicitur non, die et anno quo supra. Sig(*senyal*)num Iacobi, filii Stephani, subscribentis pro teste. Sig(*senyal*)num Bernardi de Linerola, ecclesie Sancti Nicholai capellani, qui hoc translaturum ab alio translato bene et fideliter translaturavi.

22

1149, juliol 1

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i Garcia Ramires, rei de Navarra, signen un acord de pau perpètua, segellat amb el compromís matrimonial entre el comte i la infanta Blanca, filla del rei Garcia, a celebrar abans de la propera festivitat de Sant Miquel, 29 de setembre de 1150. El comte es compromet a lliurar a la infanta dotze castells segons el costum d'Espanya com a dot i el rei a donar-ne quatre al comte i a la infanta —que els retindrà—: Taust (Tauste), Pratiella d'Ebro (Pradilla de Ebro), Los Fayos i Espetiella (Petiella d'Aragón?). La donació es farà el dia del matrimoni i aquell mateix dia el comte lliurarà al rei Carcastillo. Tot i que l'acord es vincula al matrimoni amb la infanta, en el cas que ella morís abans del casament o després, però sense fills, l'acord seguirà vigent.

Ambdós monarques també acorden repartir-se a meitats les conquestes en terres de sarraïns, tant si són dutes a terme per tots dos com per un de sol.

[A1. Original a l'arxiu reial de Pamplona, perdut.]

A2. [Possible esborrany]. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 38, núm. 214 (*olim* arm. 2 Concòrdies Reials, sac de Sant Agustí, núm. 94), 257 × 204 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Regular estat de conservació.

Publ.: CODOIN, IV, p. 140-142, doc. LIX, ex A2; UBIETO ARTETA, *Los esponsales*, p. 102-103, doc. 7, ex A2; UBIETO ARTETA, *Creación y desarrollo*, p. 167-168, n. 30, ex A2; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 3, p. 1425-1427, doc. 884, ex A2.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 7; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 376-377, doc. 24.

+ In nomine Sancte et Individue Trinitatis. Hec est carta firmissime convenientie et pacis indissolubilis facte inter Raimundum, Barchinonensem comitem, Aragone dominum et principem, ac Garsiam, Navarre regem, et successores eorum, in perpetuum.

In primis, igitur, eorum uterque alteri fidem suam dat sine dolo et fraude, quod amodo prorsus firmissime et fidelissime amici maneant, tam ipsi quam successores eorum, ita quod ulterius nulla fiat lis, nulla contentio inter ipsos vel successores eorum super regnis Navarre et Aragone, sed sibi ad invicem per fidem sinceram et integram consilium et auxilium prebeant.

Instinctu etiam divino, conveniunt rex et comes prenominati in legitimo matrimonio contrahendo inter ipsum comitem et Blancam, filiam legitimam ipsius regis. Et quia inter magnas personas non debet matrimonium contrahi sine legali instrumento dotis, ipse comes dabit predictae filie regis, ad minus, XII castella secundum morem regum Hispanie, si ipsum plus ei dare non compulerit sua nobilitas et liberalis amor.

Etiam rex dabit ipsi comiti et filie sue IIII^{or} castella, scilicet Taust, Pratellam, les Fais et Petellam, ipsa eadem die qua predictus comes ducet in uxorem legitime predictam regis filiam et cetera etiam comes dabit regi Carcastel. Possessores autem, tam predictorum IIII^{or} castrorum quam dotis, talem fidelitatem et hominum facient predictae filie regis quod ipsi prorsus respondebunt et obedient illi tanquam proprie domine sue, si illa superstes post comitem fuerit, vel si comes eam dimiserit sine delicto pro quo perdere debeat tam dotem quam predicta castra IIII^{or}, unde ipsa, stans in honore, vel nolit vel nequeat se purgare.

Conveniunt etiam ad invicem rex et comes quod si, quod absit predicta puella priusquam fiat matrimonium, vel etiam postea, sine herede moriatur, amicicia et concordia firma maneat et indissolubile in perpetuum, sicut inter ipsos sacramentis et fide statuitur.

Firmatur quoque inter ipsos ad invicem quod predictum matrimonium contrahetur usque ad proximam festivitatem beati Michaelis anni sequentis, sine fallacia et dubio, veracissime, si prius fieri nequeat ad honorem et utilitatem utriusque partis.

In acquisitionibus quoque suis amodo super terram saracenorum Deo volente faciendis taliter conveniunt: quicquid de Orpeis, et de Murel, et de terminis regni^a Cesarauguste, et Daroka et Calateu in antea aquirent rex et comes, vel simul ambo vel alter sine altero, seu manu forti seu dono seu quocumque modo, ex hinc in antea per medium inter se amicabiliter dividunt et sic concorditer tenebunt vel ex communi consilio dimittent acquisita.

Omnia quidem predicta, sicut melius et sanius ac sanctius intellegi possunt, omni dolo et fraude remotis, firmant se se tenere et teneri facere rex et comes predicti, tam fide propria et sacramentis sub personis eorum factis quam sacramentis plurium suorum hominum hinc inde ad presens factis et in

futuro faciendis, secundum quod hi vel ille ab altero querere voluerit rationabiliter et alter idonee facere potuerit.

Quod hec omnia presignata modo designato fiant, iurant ex parte comitis, primo Raimundus de Podio Alto et Bertrandus de Castellet. Ex parte quidem regis, Simeon Acenarz et Willelmus Acenarz et Rodericus de Acegre.^b

Magister Rodbertus, ecclesie Pampilonensis archidiaconus et regis Garsie principalis capellanus ac comitis predicti clericus, fecit hanc cartam era M C LXXXVII, kalendas iulii.

a. Segueix regni expuntuat. – b. Segueix, afegit amb posterioritat, la resta 1187 – 38 = 1149.

23

[1149], juliol 25. Cori

Lletres closes a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, amb les quals el papa Eugeni III es congratula per la pau que ha concertat amb Garcia Ramires, duc de Pamplona, tal com li ha comentat mestre Robert de Ketton.

A. ACA, C, Butlles, lligall 1, núm. 13, 145 × 145 mm. Bon estat de conservació. Presenta uns petits talls a esquerra i dreta del pergamí.

Publ.: CODOIN, IV, p. 318-319, doc. CXXXI; KEHR, *Papsturkunden*, p. 327-328, doc. 57.

Reg.: MIQUEL ROSELL, *Regesta*, p. 26, doc. 17.

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Dilecto filio Raimundo illustri Barchinonensium comiti salutem /² et apostolicam benedictionem. Personam et honorem tuum paterno affectu diligimus et ut actus tui semper /³ de bono in melius auctore Domino dirigantur optamus. Inde est quod adversitatibus tuis, /⁴ si forte, quod non optamus, emergunt, valde dolemus et cum prosperitates et successus tuos /⁵ audimus gratum nobis est et in Domino iocundamur. Pro pace vero et concordia, que inter te et /⁶ dilectum filium nostrum Garsiam illustrem Pampilonensium ducem, sicut per dilectum filium nostrum magistrum /⁷ Robertum nobis innotuit divina favente clementia incepta est, multum gaudeamus et Deo gratias /⁸ agimus, quoniam sicut de guerra, que^a diu inter vos peccatis exigentibus viguit ecclesiarum^b /⁹ detrimenta, oppressiones pauperum et alia plurima dampna peccatis exigentibus provenire- /¹⁰ re, ita nimirum de reformatione pacis honorem Deo, tranquillitatem christiano populo /¹¹ regimini tuo commisso et inimicis crucis Christi confusionem speramus opitulante Domino prove- /¹² re. Monemus itaque nobilitatem tuam et exhortamur in Domino, ut tantum bonum, quod iam initi- /¹³ atum est, producere et ad complementum Deo et hominibus gratum sollicitate et cum omni /¹⁴ diligentia perducere studeas: sine pacis namque et concordie^c unitate nec Deo gratum /¹⁵ exhibere obsequium nec terram regimini tuo a Deo commissam secundum iusticie^d tramitem /¹⁶ poteris gubernare.

Datum Core VIII kalendas augusti.

a. e caudada. – b. La primera e caudada. – c. e caudada. – d. e caudada.

24

1150, març 30. Laterà

Carta d'Eugeni III a Everard [des Barres], mestre del Temple, i als seus frares, en la qual els confirma la donació feta per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, a Robert [de Craon], mestre del Temple, dels castells de Montsó, Montgai, Xalamera, Barberà [de la Conca], Remolins i Corbins, de l'honor de Lope Sánchez de Belchit, de mil sous a Osca i mil a Saragossa cada any, de la cinquena part de les expedicions de l'orde, de la cinquena part de les terres conquerides als sarraïns i de la desena part de lleudes, costums i peatges a tot el seu territori.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia del segle XIII. ACA, ORM, Gran Priorat de Catalunya, pergamins, carp. 141, núm. 97 (*olim* arm. 23 Comuns, sac A, núm. 97).

C. Còpia del segle XV. AHN, Códices, L. 653, f. 114r-v = p. 189-190.

Publ.: J. DELAVILLE LE ROULX, *Bulles pour l'Ordre du Temple tirées des archives de St. Gervasio de Cassolas*, «Revue de l'Orient Latin», 11 (1908), p. 407-408, doc. 1; ALBON, *Cartulaire général*, p. 386-388, doc. 22; CRESPO VICENTE, *Documentos*, p. 211-214, doc. 6.

Eugenius,^a episcopus, servus servorum Dei. Dilectis filiis Everando, dominici Templi magistro, eiusque fratribus tam presentibus quam futuris regularem vitam professis in perpetuum.^b Officii nostri auctoritate compellimur et predecessorum nostrorum Romanorum pontificum exemplis instruimur quod religiosi^c locis et pauperibus divino cultui mancipatis a regibus, principibus et aliis Christi fidelibus devotionis intuitu rationabiliter conferuntur, sedis apostolice munimine roborare. Inde est^d quod dilecti in Domino filii, iustiis vestris postulationibus gratum^e impartientes assensum, donationes et concessionones quas Raymundus Berengarius, Barchinonensium comes, bone memorie Roberto, predicti Templi magistro, et fratribus fecisse dinoscitur,^f sicut rationabiliter facte sunt et scripto ipsius comitis^g continentur, vobis vestrisque successoribus, auctoritate sedis apostolice confirmamus et ratas et inconulsas^h futurisⁱ temporibus manere decernimus: donationem videlicet castri quod dicitur Monson, castrum etiam Montgaudi,^k castrum Xalannera,^l Barbaranum cum universis^m pertinentiis omnium predictorum castrorum, castrum quod dicitur Remulinis,ⁿ castrum Corbinis cum omnibus pertinentiis suis; honorem Lup^o Sancii de Belxith,^p m^q solidos in Oscha, m^r solidos in Cesaraugusta, vobis et successoribus vestris annis singulis persolvendos, quintam partem quam predictus comes de omnibus expeditionibus christiane videlicet de vestris hominibus, sicut in perpetuum^s vobis concessit habendam; quintam quoque^f partem ex terris Sarracenorum ex tunc in posterum divina clementia capiendis, leudas, consuetudines et pedagia que vobis ab eodem comite^u per totam terram suam sunt in vestra causa remissa, et quedam alia que in eodem instrumento plenius continentur; concesiones etiam^v decimarum consensu^w bone memorie Terraconensis atque venerabilium fratrum nostrorum Bernardi Cesaraugustani, Odonis Oscensis,^x Raimundi Ausonensis,^y Berengarii Gerundensis^z et Guillelmi Rotensis^{aa} episcoporum facte sunt, sicut eorum subscriptiones ostendunt, vobis vestrisque successoribus nichilominus confirmamus. Si qua igitur in futurum^{ab} ecclesiastica secularisve persona hanc^{ac} nostre confirmationis paginam sciens, contra eam temere venire temptaverit,^{ad} secunda tertiave^{ae} commonita, nisi reatum suum congrua emendatione correxerit potestatis honorisque sui^{af} dignitate careat, reamque se divino iudicio existere et perpetrata iniquitate cognoscat. Et a sacratissimo corpore ac sanguine Dei et domini redemptoris nostri Ihesu Christi aliena fiat atque in extremo examine districte ulcioni subiaceat.

^{ag}Ego Eugenius, catholice sedis episcopus (*senyal*).^{ah} Ego Conradus,^{ai} Sabinensis episcopus (*senyal*).^{ak} Ego Obdo,^{al} diaconus cardinalis^{am} sancti Georgii ad Velum Aureum (*senyal*).^{an} Ego Theodeuinus,^{ao} Portuensis episcopus (*senyal*).^{ap} Ego Octavianus, diaconus^{aq} cardinalis^{ar} sancti^{as} Nicholai in Carcere Tulliano (*senyal*).^{at} Ego Ymarus, Tusculanus episcopus (*senyal*). Ego Iohannis Paparo,^{au} diaconus cardinalis sancti^{av} Adriani (*senyal*).^{aw} Ego Gaurinus, Prenestinus episcopus (*senyal*).^{ax} Ego Astaldus,^{ay} diaconus cardinalis sancti^{az} Eustachii iuxta^{ba} Templum Aggripe (*senyal*).^{bb} Ego Guido, Hostiensis^{bc} episcopus (*senyal*).^{bd} Ego Iohannes, diaconus cardinalis sancte^{be} Marie Nove (*senyal*).^{bf} Ego Gregorius, presbiter cardinalis tituli Calixti (*senyal*).^{bg} Ego Dubaldus, presbiter cardinalis tituli sancte^{bh} Marie Praxedis (*senyal*).^{bi} Ego Nicholaus, presbiter cardinalis^{bk} sancti Ciriaci^{bl} (*senyal*).^{bm} Ego Manfredus, presbiter cardinalis tituli sancte Savine (*senyal*).^{bn} Ego Arbertus, presbiter cardinalis tituli sancte^{bo} Anastasie (*senyal*).^{bp}

Datum Laterani, per manum Marimani, Rome^{bq} curie scriptoris, III° kalendas aprilis, indictione XII^a, incarnatione dominice anno^{br} M^o C^o L^o, pontificatus vero domini Eugenii^{bs} pape III, anno VI°.

a. Espai per a la E, però no s'escriu B; Ugenius C. - b. imperpetuum C. - c. B afegeix s, que no ratlla. - d. Inde est repetit C. - e. gradum C. - f. dignoscitur C. - g. comittis C. - h. inconvulsas C. - i. futuriis C. - k. Mongaudi C. - l. Xalamera C. - m. universis C. - n. Remolinis C. - o. Luppi C. - p. Belchit C. - q. mille C. - r. mille C. - s. imperpetuum C. - t. vero C. - u. comitte C. - v. et C. - w. consensu C. - x. Ocessis C. - y. Ausonensis C. - z. Gerundensis C. - aa. Rotensis C. - ab. futurarum B. - ac. hac C. - ad. temptaverit venire C. - ae. tertiove B. - af. suis C. - ag. B deixa un espai en blanc on hauria d'anar el senyal del papa; C avantposa una mena d'esbós de senyal difícil d'interpretar. - ah. B deixa un espai en blanc on hauria d'anar el senyal de Conrad. - ai. Ego Conradus omès C. - ak. + omès C. - al. Odo C. - am. cardinalis omès C. - an. + omès C. - ao. Teodenius C. - ap. + omès C. - aq. diaconus C. - ar. cardenal C. - as. santi C. - at. + omès C. - au. Paco per Iohannis Paparo C. - av. santi C. - aw. + omès C. - ax. + omès C. - ay. Dubaldus C. - az. santi C. - ba. iusta C. - bb. + omès C. - bc. Ostiensis C. - bd. + omès C. - be. sante C. - bf. + omès C. - bg. + omès C. - bh. sante C. - bi. + omès C. - bk. C afegeix tituli. - bl. Ciriacci C. - bm. + omès C. - bn. + omès C. - bo. sante C. - bp. C afegeix el senyal i Ego sense corregir. - bq. Romane C. - br. Domino C. - bs. Eugeni C.

25

1151, gener 27. Tudilén

Tractat signat, d'una banda, per Alfons VII, emperador d'Espanya, i el seu fill el rei Sanç III i, de l'altra, per Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, pel qual s'acorda una pau perpètua i la repartició de les honors i les terres del difunt rei Garcia: l'emperador recuperarà Marañón i les terres fins a l'Ebre que havien pertangut al seu avi Alfons VI, mentre que el comte tindrà tota la terra que hagués pertangut al regne d'Aragó. De les terres de Pamplona per les quals els reis Sanç i Pere havien fet homenatge al rei Alfons VI, se'n faran dues meitats, de manera que en la de l'emperador hi entri Estella i en la del comte, Pamplona, i per aquesta meitat el comte haurà de fer homenatge a l'emperador tal com el feien els reis Sanç i Pere al rei Alfons VI. En relació amb les terres d'Espanya, és a dir, l'Àndalus, acorden que les ciutats de València —des del riu Xúquer fins al regne de Tortosa— i Dènia corresponen al comte, que les tindrà en homenatge a l'emperador en els mateixos termes que els reis Sanç i Pere el prestaven a Alfons VI per Pamplona. D'altra banda, la ciutat de Múrcia i el seu regne, llevat dels castells de Llorca i Vera, els tindrà en les condicions que ja té el regne de Saragossa si l'emperador l'ajuda en la conquesta i fins i tot si no l'ajuda, però no ho fa per malaltia o altre just impediment; per contra, si no hi participa sense causa justificada, el comte tindrà el regne de Múrcia en les mateixes condicions que el de València. Així mateix, el comte convé amb el rei Sanç que, un cop el pare d'aquest mori, totes les honors que tingui del seu pare les tindrà per ell en les mateixes condicions i que li farà homenatge per elles i,

Sanç es mor, les tindrà pel seu germà el rei Ferran. Si el comte li ho demana, el rei Sanç es compromet a deixar la filla del rei Garcia —la infanta Blanca—. Com a garantia, Alfons VII i Sanç III lliuren al comte els castells d'Alagón, Ricla, María [de la Uerva] (María de Huerva) i Belchit.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 16b-17d.

Publ.: CODOIN, IV, p. 168-174, doc. LXII, ex B; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 39-42, doc. 29, ex B.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 8; GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 218-219, doc. xv; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 364-365, doc. 2.

^aIn^b nomine sancte et individue Trinitatis, hec est vera pax et firma conveniencia ac perpetua concordia que, ex consultu sume deitatis, ad honorem Dei et tocius christianitatis est facta et corroborata inter illustrem Ildefonsum, imperatorem Yspanie, et filium eius, regem Sancium, et venerabilem Raimundum, comitem Barchinonensem, que ita se habet.

In primis, omnes querimonias et omnes clamores ac omnes offensas quas inter se quolibet modo usque hodie habuerunt, per bonam fidem sine malo ingenio, sibi indulgent et perdonant.

Concordati, quidem, sunt et faciunt placitum de omni honore illo et tota terra illa, scilicet, civitatibus, castellis, villis, montibus et planis, desertis et populatis, que omnia rex Garsias, die illo quo mortuus est, tenebat et possidebat. Hec, autem, conveniencia, finis et concordia talis est: ut predictus imperator habeat ex prenominata terra Maragno et totam aliam terram quam Ildefonso rex, avus illius, illo die quo obiit, ultra Yberum ex parte Pampilone tenebat; predictus, vero, comes Barchinonensis, habeat, de cetera terra quam predictus rex Garsias tenebat, totam illam terram integritate que regno Aragonensi pertinet; aliam quoque terram Pampilone, pro qua rex Sancius et rex Petrus Ildefonso, regi Legionensi, hominum fecerunt, predictus imperator et prenominatus comes habeant equaliter per medium; et pro illa medietate quam prenominatus comes habebit, faciat idem comes predicto imperatori Ildefonso tale hominium quale rex Sancius et rex Petrus Ildefonso, regi, avo predicti imperatoris Ildefonsi, fecerunt. In illa medietate imperatoris sit Estella, in medietate, vero, comitis sit Erunnia civitas, sed cum ipsi venerint ad divisionem, utraque, scilicet, Stella et Erunnia, in divisione illa suum obtineant valorem. Civitatem, vero, Tutele cum suis pertinenciis et castella illa cum suis pertinentiis que condam rex Garsias vel homo per eum tenebat, que sunt cytra Yberum versus Montem Gaudii, habeant similiter per medium et dividant equaliter, exceptis illis castellis que comitis fuerunt.

Preterea, predictus imperator et prenominatus comes se invicem conveniunt et faciunt placitum et concordiam de terra Yspanie quam modo sarraceni tenent, ut comes habeat civitatem Valenciam cum omni terra illa que durat a flumine Xuchari usque ad terminum regni Tortose et habeat similiter civitatem Deniam cum omnibus suis pertinenciis et cum omni illo dominio quod tempore sarracenorum ipsi sarraceni habeant, tali pacto, ut habeat predictas civitates prelibatus comes per iam dictum imperatorem per tale hominium quale rex Sancius et rex Petrus Ildefonso, regi, avo predicti imperatoris Ildefonsi, fecerunt pro Pampilona. Item, predictus imperator donat iam dicto comiti et modis omnibus concedit civitatem Murciam et totum regnum eiusdem, excepto castro de Lorcha et castro de Bera, cum omnibus eorum terminis, tali conveniencia, ut predictus imperator adjuvet prelibatum comitem per bonam fidem, sine fraude, predictam civitatem Murciam et totum regnum eiusdem adquirere et lucrari et, adquisitam et lucrata, teneat eam et habeat predictus comes per prenominatum imperatorem eo modo quod habet per eum civitatem Cesaraugustam et regnum eius. Si, vero, imperator propter infirmitatem aut iustum et cognitum impedimentum in quo nullus dolus interesset,

predictum comitem adiuare non posset, nullum ex hoc imperator paciatur incomodum, sed de quantumque comes acquirere poterit, de Murcia et eius regno, ita habeat per imperatorem sicut habet Cesaraugustam et regnum eius. Sed, si imperator predicto comiti eandem civitatem et regnum eius acquirere et lucrari sine dolo non adiuaret, aut adiuare nollet, et ipse comes eandem civitatem et regnum eius vel aliquid de eis quoquo modo acquirere poterit, quicquid inde adquisierit, habeat per iam dictum imperatorem eo modo quo habet Valenciam.

De duabus partibus Pampilone, quas comes in prima conveniencia quam cum imperatore contraxerat accepturus erat, quas modo in hac convenientia quam invicem faciunt, predicto imperatori comes ad medietatem reducit, accipit imperator comitem in suo bono causimento quod comiti sit congruum.

Ego, sepe dictus imperator, et filius meus rex Sancius preterea convenimus tibi, predicto comiti, ut a primo festo Sancti Michaelis in antea, fideles adiutores erimus tibi per bonam fidem, sine *engan*, de omni supradicta terra quam rex Garsias, condam, tenebat ad acquirendam et lucrandam, quam nos suprascripto partituri convenimus et, quantumcumque interim nos vel aliqui per nos de supradicta terra adquisiverimus et lucrati fuerimus et ab ipso termino in antea quocumque modo lucrari poterimus et acquirere, fideles tibi erimus et equaliter dividemus tecum per medium. Hec omnia supradicta per fidem, sine *engan*, tibi attendere et adimplere convenimus, nisi infirmitas vel iustum et cognitum impedimentum intervenerit. Et ego Raimundus, comes Barchinonensis, vobis, imperatori et filio vestro regi Sancio, simili modo attendere et adimplere convenio.

Item, ego Raimundus, comes, convenio tibi, regi Sancio, ut omnem honorem, tam Yspanie quam christianorum, quem per patrem vestrum imperatorem teneo vel in antea per conveniencias que inter me et ipsum sunt habere spero, si prenominatus pater vester obiret, ita per vos accipiam, sicut habeo per patrem vestrum; et illud hominium et easdem conveniencias quas illi exinde feci, vobis faciam sine *engan*; et si, quod absit, vos mori contingeret, fratri vestro, regi Ferrando, similiter attendere et adimplere promitto eo quod ipse in eisdem convenienciis michi staret.

Et ego imperator tibi, comiti, convenio quod, ab hac prima festivitate Sancti Michaelis in antea, quantumcumque cognoveris et volueris, tam per tuum profectum quam per nostrum, predictus filius meus, rex Sancius, filiam Garsie tenebit. Deinde vero, quodcumque volueris et me comonueris per te vel tuos nuncios, statim sine aliquo interdicto, eandem filiam Garsie, filius meus, rex Sancius penitus dimittet et a se separabit, nunquam eam amplius quolibet modo recuperaturus.

Ego, autem, rex Sancius vobis, Raimundo, comiti Barchinonensi, sicut pater meus vobis convenit, ita ego per omnia adimplere convenio, scilicet, quod predictam filiam Garsie dimittam et a me separabo, nec in perpetuum eam recuperabo, nec aliquo modo eam michi associabo, quando vos volueritis, et me per vos aut per vestros nuncios commonueritis.

Supradicta, quoque, omnia placita, scilicet, et conveniencias que superius ordinate et scripte sunt convenit predictus imperator iam dicto comiti Raimundo attendere et per omnia adimplere per bonam fidem, sine *engan*, unde dat ei suam bonam fidem et suam veram credenciam et recipit eum in illa dominio et hominio quod est inter eos.

Simili, autem, modo, Raimundus, comes Barchinonensis, dat imperatori suam fidem et suam credenciam et ponit istud in eo dominio quod est inter eos. Hoc, idem, convenit predictus comes iam dicto regi Sancio et dat ei suam fidem et suam credenciam et propter hoc facit ei hominium suis propriis manibus.

Simili, namque, modo, rex Sancius convenit predicto comiti Barchinonensi et dat ei suam bonam fidem et suam firmam credenciam et propter hoc facit hominium sepredicto comiti suis propriis ma-

nibus, quod eo faciunt, quod sic faciant, et attendant per bonam fidem, sine *engan*, sicut superius scriptum est.

Preterea, ego imperator Ildefonsus et filius meus, rex Sancius, per predicta placita et conveniencias que inter nos et vos superius scripte sunt, solvimus tibi et impigneramus illa quatuor castella que per nos tenes nominatim, Alagonem, Riclam, Mariam et Belxid, cum omnibus eorum dominacionibus et terminis, eo modo quod, si placita et conveniencias, sicut inter nos et vos superius scripte sunt, tibi non attenderemus et adimpleremus, predicta III^{or} castella in tuam potestatem incurrerent et per alodium et per hereditatem, quod ea te nullomodo repetere possemus nec per hominum nec per aliquas conveniencias quas inde nobis fecisses, donec plenarie tibi restitueremus per laudamentum et consilium meorum proborum hominum et vestrorum, qui inde comune bonum inquirere vellent.

Item, super hec omnia ego imperator tibi, comiti, convenio quod, sicut erat ordinatum et comprehensum inter nos et vos de honore Pampilone, scilicet, quod tu haberes inde duas partes et ego terciam, si predictas istas conveniencias et placita tibi infringeres et non attenderes, illas easdem duas partes habeas in terra illa sine aliquo interdicto mei vel meorum, quod ego vel aliquis per me tibi facere posset modo vel omni tempore. Et propter hoc quod nullus inter nos et te aliquod malum verbum, pro quo discordia interveniret, dicere possit, ego imperator et filius meus, rex Sancius, convenimus tibi, predicto comiti, quod aliquem hominem de terra tua nec retineamus nec adiuvemus in aliquo contra tuam voluntatem aliquo modo per fidem, sine *engan*.

Et ego Raimundus, comes, simili modo convenio vobis, imperatori et filio vestro, per fidem, sine *engan*.

Hec quidem supradicte conveniencie et placita, fuerunt confirmata et corroborata in loco qui dicitur Tudilen, iuxta Aquas Calidas, VI° kalendas februarii anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o, in presentia nobilium virorum inferius subscriptorum, qui predicta omnia suo sacramento confirmaverunt.

Iuro ego, comes Poncius, tibi, Raimundo, comiti Barchinonensi, quod, sicut predicte conveniencie et placita inter imperatorem Ildefonsum et filium eius regem Sancium, superius scripta sunt et ordinata, sic imperator predictus et filius eius rex Sancius, facient et attendant predicto comiti per omnia, per Deum et sancta quatuor Evangelia. Simili modo ego, Gonterriz Ferrandus, iuro et confirmo. Simili modo ego, Poncius de Menerba, iuro et confirmo.

Ex parte, vero, comitis, ego, Arnallus Mironis, comes de Palars, iuro tibi, imperatori, et filio vestro regi Sancio, quod, sicut predicte conveniencie et placita inter vos et comitem superius scripta sunt et corroborata, sic predictus comes vobis faciet et attendet per omnia, per Deum et sancta quatuor Evangelia. Simili modo ego, Guillelmus Raimundi, dapifer, iuro et confirmo.

Nos omnes supradicti sumus huius rei testes et iuramus hec omnia per fidem, sine *engan*.

S+ Raimundi, comes. Rex Sancius +. Signum imperatoris (*senyal*).

Poncius, Barchinonensis ecclesie decanus, scripsit hec die et anno + quo supra.

a. B avantposa la rúbrica Sequitur et altera convenientia inter dictum imperatorem filiumque eius, regem Sancium, et venerabilem Raimundum, comitem Barchinonensem, facta super divisione dicti regni Navarrorum et Yspanie, ac filia Garcie, regis Navarrorum, a Sancio, rege dicto, dimittenda pro voluntate domini comitis et mandato. – *b. I ornamentada*.

26

1152, abril 4. Barcelona

Testament de Peronella, reina d'Aragó, estant de part, en el qual deixa tot el regne al seu fill encara nonat a condició que el seu marit, Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, el regenti vitaliciament i que, en morir ell, el regne passi al seu fill. Així mateix especifica que, en cas que el fill mori sense descendència, romandrà ferma la donació a Ramon Berenguer de tot el regne i l'honor per fer-ne el que vulgui i que, en cas de parir una filla, el seu marit l'haurà de maridar honorablement amb honors i dot i igualment romandrà ferma la donació a Ramon Berenguer de tot el regne i l'honor per fer-ne el que vulgui. Finalment, fa donació de dos mil morabatins —mil per a les esglésies d'Aragó i mil per a les esglésies dels comtats de Barcelona, Girona, Besalú i Osona— i en nomena marmessors Guillem [de Torroja], bisbe de Barcelona; Berenguer [de Llers], bisbe de Girona; Bernat [Ximénez], bisbe de Saragossa; Dódón, bisbe d'Osca; García Ortiz; Ferriz de Uesca; Guillem de Castellvell, i Arnau de Llers per tal que els divideixin i distribueixin segons llur parer amb l'encàrrec que els morabatins siguin donats als dits marmessors pel seu marit Ramon Berenguer.

A. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 38, núm. 250 (*olim arm.* 30 Testaments Reials, sac R, núm. 60), 302 × 383 mm. Bon estat de conservació.

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 10a-c, ex A. Miniatura iniciada.

C. Còpia de mitjan segle XIV. ACA, C, LT, f. 8r-v, ex A.

Publ.: P. A. BEUTER, *Coronica general de España*, València, 1604, llibre segon, cap. XVIII, p. 98, ex A (edició fragmentària); MARCA, *Marca Hispanica*, col. 1314-1315, doc. 418, ex B; BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, 2, p. 205-207; CODOIN, IV, p. 202-203, doc. LXXIII, ex A; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 22-23, doc. 16, ex B; UBIETO ARTETA, *Los esponsales*, p. 104-107, doc. 8, ex A; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1543-1544, doc. 949.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 9.

“Ad cunctorum noticiam volumus pervenire quoniam ego Peronella, regina Aragonensis, iacens et in partu laborans apud Bar-² chinonam, concedo, dono et firmiter laudo infanti meo qui est ex utero meo Deo volente processurus totum regnum Arago-³ nense (*sic*), cum omnibus comitatibus et episcopatibus et abbatibus et cum omnibus eidem regno pertinentibus, sicut rex Adefonsus melius unquam tenuit ⁴ et habuit. Ea videlicet condicione ut dominus et maritus meus Raimundus, ^b comes Barchinonensis, habeat, ^c teneat et possideat integritet et potenter ⁵ sub imperio et dominacione sua totum predictum regnum cum omni sibi pertinente honore omni tempore vite ^d sue. ^e Post obitum vero suum, remaneat totum ⁶ supradictum regnum integritet filio meo iamdicto. Quod si ^f filius meus iamdictus obierit absque legitimo filio, totum supradictum regnum et honorem ⁷ prephatum, sicut habuit et tenuit nobilissimus rex Adefonsus, concedo similiter et dono iamdicto viro meo Raimundo, ^g comiti Barchinonensi, ad omnem suam ⁸ voluntatem exinde faciendum. Si autem filia ex utero meo processerit, maritet eam honorifice iamdictus vir meus, comes iamdictus, cum honore et ⁹ pecunia, ^h sicut melius ei placuerit; et remaneat viro meo prenominato solide et libere totum supradictum regnum cum omnibus sibi pertinentibus ad omnem ¹⁰ voluntatem suam perficiendam, absque alicuius hominis vel femine ⁱ blandimento.

Et dono pro anima mea ¹¹ milia morabetinos, ^l mille ad ecclesias ^m / ¹¹ Aragonis et mille ad ecclesias ⁿ Barchinonensis comitatus, Girundensis, ^o Bisullunensis necnon et Ausonensis. Et pono meos manumissores, videlicet / ¹² Guillelmum, Barchinonensem episcopum, et Berengarium, Girundensem ^p

episcopum, ac Bernardum, Cesaraugustanum episcopum, necnon et Dodonem, Oscensem episcopum, et Garciam Ortiz^q /¹³ et Ferriz de Oscha^r et Guillelmum de Castlvel et Arnallum de Lercio, qui dividant et distribuunt supradictos morabatinos^s per ipsas ecclesias^t sicut melius /¹⁴ et utilius eius fuerit visum; quos morabatinos^u prenomatos donet vir meus Raimundus, comes iamdictus, supradictis manumissoribus meis.

Facta carta ii^e nonas /¹⁵ aprilis anno dominice^v Incarnacionis millesimo c^o l^o ii^o.

/¹⁶ Sig+num Peronelle,^w regine^x Aragonensis, que hoc donum feci, firmavi, et hoc totum laudo atque confirmo in vita et in morte, et testibus /¹⁷ firmare mandavi.

Sig+num Guillelmi, Barchinonensis episcopi +. /¹⁸ Sig+num Lup Enegons de Luna. Sig+num Guillelmi de Castlvel.^y Sig+num Bernardi de Bellog. *Sig+num Petri Arnalli*. /¹⁹ Sig+num Bernardi Marcucii. *Signum+ Petri, primicherii. * Sig+num Rodberti, archidiaconi Pampilonensis. /²⁰ *Sig+num abbatis Olive*. Sig+num Calveti,^z prioris Tirasonensis.

/²¹ Sig+num Poncii, scribe,^{aa} qui hoc rogatus scripsit die et anno quo supra.

a. B avantposa la rúbrica Testamenti similitudo vel potius donatio causa mortis, quam fecit Peronella, regina Aragonis, domino Raimundo, comiti Barchinonensi et filiis ad invicem procreatis. *C avantposa la rúbrica* Donatio regni Aragonie et aliorum facta per nobilem Pertronillam reginam Aragonensem prenatam in utero suo requentisi ad lucem veniret et masculus esset. – *b.* Raymundus C. – *c.* Segueix et B. – *d.* e caudada A. – *e.* e caudada A. – *f.* si manca A i C. – *g.* Raymundo C. – *h.* pecunia B. – *i.* e caudada A. – *k.* duo C. – *l.* morabatinos C. – *m.* La primera e caudada A. – *n.* La primera e caudada A. – *o.* Gerundensis B i C. – *p.* Gerundensem B i C. – *q.* Garsiam Ortis C. – *r.* Ferriz de Osca, C. – *s.* morabatinos C. – *t.* La primera e caudada A. – *u.* morabatinos C. – *v.* e caudada A. – *w.* La darrera e caudada A. – *x.* La darrera e caudada A. – *y.* Castellvell B i C. – *z.* Calveti B i C. – *aa.* e caudada A.

27

1157, gener, 15. Montpeller

Lope [de Artajona], bisbe de Pamplona, com a garant de les treves signades entre Sanç, rei de Navarra, i els seus homes i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, en haver trencat el primer les treves, es constitueix com a ostatge del comte, ja que, havent sotmès l'assumpte al papa, aquest n'havia encarregat la solució a l'arquebisbe de Tarragona i al bisbe de Lleida, raó per la qual es lliura en espera d'una resolució.

A1. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 297 (*olim* arm. 17 Aragó, sac C, núm. 319), 385 × 158 mm.

Carta partida per ABC al marge superior. Bon estat de conservació.

[A2. Original a l'arxiu diocesà de Pamplona?, Perdut.]

B. Còpia coetània, ex A2. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 39, núm. 297 dupl. (*olim* arm. 17 Aragó, sac C, núm. 322), 241 × 167 mm. Carta partida per ABC al marge inferior. Bon estat de conservació.

Publ.: CODOIN, IV, p. 230-232, doc. 87 (datat en 1156); BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1605-1607, doc. 996 (datat en 1156).

Notum sit omnibus quod ego Lupus, Pampilonensis episcopus, propter plurima malefacta et dampna^a /² que iniuste et sub tregua fuerant facta a Sancio, rege Navarre,^b et ab homi- /³ nibus eius comiti Barchinonensi et Aragonensium principi in regno Aragonensi, videns /⁴ dampna et pericula que propter hoc iminebant terre^c Navarre,^d precibus et mandato predicti /⁵ regis ac nobilium virorum terre illius, intravi in ostatico et in manu iamdicti comi- /⁶ tis pro redirigendis et restituendis omnibus dam-

pnis et malefactis que, post datam /⁷ treguam, supradictus rex et sui comiti Barchinonensi et suis in terra eius intulerant. /⁸ Et conveni ei, sub fide et ordine meo, ne ab eius potestate aliquo modo discederem abs- /⁹ que eius licencia vel permissione donec omnia supradicta malefacta in integrum /¹⁰ ei restituerentur. Tandem, quia visum est comiti quod pacta que facta fuerant sibi /¹¹ secundum tenorem rei non implebantur, domino Pape super me suam querimoniam fecit. Dominus /¹² vero Papa per literas suas mihi mandavit quatenus iudicio Terrachonensis archiepiscopi ac /¹³ Ilerdensis episcopi, sicut conveniam comiti, ita sibi atenderem et complerem. Visis itaque /¹⁴ literis domini Pape,^e ego Lupus, Pampilonensis episcopus, ad dominum comitem Barchinonensem, ad Mon- /¹⁵ tem Pessulanum, sine mora perveni. Ibi que, recognoscens me supradictum sibi fecisse /¹⁶ ostaticum, misi me ipsum in potestate sua per ostaticum et conveni ei in osculo /¹⁷ pacis, sub fide et ordine meo, ne de manu vel potestate sua aliquo modo exirem /¹⁸ sine sua licencia; etsi quandoque ipse mihi daret licenciam exeundi, redirem /¹⁹ et starem in sua potestate quocienscumque ipse mihi mandaret, per se vel per nuncium /²⁰ aut nuncios suos. Et ut hoc totum firmiter ei atenderem et complerem, /²¹ feci hoc totum domino comiti convenire dominum meum Terrachonensem archie- /²² piscopum et Guillelmum, Barchinonensem episcopum, et Artallum, Helenensem episcopum, conce- /²³ dens in hoc negocio dominum Papam iamdicto comiti etiam^f choadiutorem.^g

/²⁴ Et hoc totum fuit factum apud Montem Pessulanum in presencia predictorum epis- /²⁵ coporum et Guillelmi Montis Pessulani atque Guillelmi Raimundi^h dapiferi, /²⁶ et Guillelmi de Castro Vetulo ac Bernardi de Bello Loco, et Raimundi de /²⁷ Podio Alto etⁱ Berengarii de Turre Rubea, et Arnalli de Lercio ac Rai- /²⁸ mundi de Villa de Mulis,^k atque Arberti de Castro Vetulo et Artalli /²⁹ de Castro Novo, et aliorum plurimorum nobilium virorum, anno ab Incar- /³⁰ natione Domini millesimo c lvi, xviii kalendas februarii.

/³¹ *Sig+num Lupi, Pampilonensis episcopi. *^m /³² *Sig+num Bernardi, Tarrachonensisⁿ archiepiscopi. * /³³ *S+ignum Guillelmi, Barchinonensis episcopi +. * /³⁴ *+ Artalli, Helenensis episcopi. *^o /³⁵ * (senyal) Raimundi, abbatis Sancti Rufi. *^p

/³⁶ S+num Guillelmi Montis Pessulani. S+num Guillelmi Raimundi^q dapiferi. /³⁷ S+num Guillelmi de Castro Vetulo. S+num Bernardi de Bello Loco. /³⁸ S+num Raimundi de Podio Alto. S+num Berengarii de Turre Rubea. ^r /³⁹ S+num Arnalli de Lercio. S+num Raimundi de Villa /⁴⁰ de Mulis. ^s Sig+num Arberti de Castro Vetulo. /⁴¹ Sig+num Artalli de Castro Novo. ^t

/⁴² Sig+num Poncii scribe, ^u qui hoc scripsit.

a. p interlineat A1. – b. e caudada B. – c. La segona e caudada B. – d. e caudada B. – e. e caudada A1 i B. – f. etiam interliniat B. – g. coadiutorem B. – h. Raimundi repetit. – i. ac B. – k. s corregeix r. – l. Al marge esquerre, S sense cancel·lar A1. – m. A B, primer la signatura de l'arquebisbe de Tarragona, després la del bisbe de Pamplona. – n. Tarragonensis B. – o. Situada abans de la signatura del notari a B. – p. Situada després de les signatures dels nobles a B. – q. Reimundi B. – r. bea interlineat A1. – s. Muls B. – t. Vetulo B. – u. e caudada A1 i B.

[1157, entre gener 15 i maig]¹

Carta de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, dominador del regne d'Aragó i marquès de Provença, a Alfons VII, emperador de les Espanyes, en la qual el primer es compromet, a requeriment de l'emperador, a no entrar amb la host a Navarra fins a la festa de Sant Martí, l'11 de novembre. A més, el comte demana a Alfons VII que posi el seu fill Sanç al capdavant d'un exèrcit i li assegura que ell hi acudirà per tal de lluitar contra els musulmans. D'altra banda, el comte encomana a l'emperador els seus fills, Ferran i Sanç, i li demana que els doni més poder, i també li encomana el comte Gonzalo, que s'havia casat amb una neboda del comte. Finalment, li demana que intervingui per tal que es restitueixin al bisbe de Pamplona les seves honors i les seves terres que Sanç VI li havia pres quan es lliurà com a ostatge per precepte del papa.

A. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 23, 215 × 143 mm. Bon estat de conservació. Publ.: CODOIN, IV, p. 372-374, doc. CLV; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1662-1663, doc. 1029. Reg.: BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 365, doc. 3.

Illustrissimo Dei gratia Aldefonso, Hispaniarum imperatori, Raimundus, comes Barchinone regni-que /² dominator Aragonensis ac Provincie marchio, de bono in melius provehi. Cum rerum /³ utilitate et verborum veritate^a crescat amicitia constancie^b ac to-/⁴ lerancie^c virtute roboratur. Inde est inde cogor vestris semper iussionibus obtempera-/⁵ re et rogatui vestro quem mihi fecistis ut non intrarem regnum Navarre nisi rex /⁶ ille intraret terram meam ostiliter adquiesco nec homines mei facerent ei gue-/⁷ rram nisi sui facerent mihi. Et hoc in veritate vobis promito tempore determinato /⁸ usque ad festum Sancti Martini nisi nos ambo in simul comitemus consilium. Sed /⁹ quia non solum estis amicus verum etiam dominus, ut amici et vassalli mea semper nego-/¹⁰ cia ante vestros oculos vos deprecor ponite. Volo enim antepone vestra meis ex-/¹¹ pectando bonam promissionem vestram nolo co[n]traire^d mandatis vestris. Set quoniam amo-/¹² do negocia vestra mea recolo visum esset mihi vobis utile fore, si de consilio vestro esset, /¹³ ut miteretis filium vestrum regem Sancium in exercitum et ego venirem ad vos /¹⁴ ad suscipiendum consilium de vestris et meis factis quibus possemus tendere ad maiorem /¹⁵ ruinam inimicorum crucis Christi. Regem Ferrandum, filium vestrum et nepotem meum, /¹⁶ quem diligo ut filium, vobis specialiter comendo ut de ipso congruam curam geratis, sic /¹⁷ ut dicatur rex a re, non a solo nomine. Nec minus comendarem vobis regem San-/¹⁸ cium nisi ipse

1. *Aquest document, sense cap indicació crònica explícita, ha estat datat també el 1144 (CODOIN, IV, p. 372-374; A. UBIETO ARTETA, Navarra-Aragón y la idea imperial de Alfonso VII de Castilla, Saragossa, [s. n.], 1956, reed. a A. UBIETO ARTETA, Quince temas medievales publicados por el Profesor Don Antonio Ubieta, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1991, p. 61). Ubieta ho justifica en el fet que, segons un document del 3 d'octubre de 1145, el rei Sanç va anar a Saragossa a veure el comte (UBIETO ARTETA, Navarra-Aragón, p. 61, n. 94). Tanmateix, pel context, per l'esment al bisbe de Pamplona, Lope de Artajona, que el 15 de gener havia anat fins a Montpeller a lliurar-se al comte Ramon Berenguer IV —conflicte que es reflecteix a la carta—, així com pels esments als fills d'Alfons VII com a persones adultes —li demana que Sanç es posi al capdavant d'un exèrcit contra els musulmans i que atorgui més poder a Ferran—, la carta no encaixa amb l'any 1144, quan no existia cap conflicte entre el rei de Navarra i el bisbe de Pamplona i els dos infants castellanolleonesos tenien deu i set anys i eren, per tant, massa joves. Sí que encaixa, en canvi, en el context de l'any 1157. Lacarra la data a l'abril d'aquell any, quan l'emperador hauria demanat a Ramon Berenguer IV que no atacés el rei de Navarra si no era en resposta a un atac previ del navarrès (J. M.ª LACARRA DE MIGUEL, Historia política del Reino de Navarra. Desde sus orígenes hasta su incorporación a Castilla, 2, Pamplona, Aranzadi, 1972, p. 46); tanmateix, la carta és de Ramon Berenguer i no pas de l'emperador, raó per la qual no gosem datar-la amb tanta precisió, ans preferim, seguint Büschgens, situar-la entre el 15 de gener i el maig (BÜSCHGENS, Die politischen Verträge, p. 365).*

se comendaret. De cetero pro comite Gandisalvo cui neptam meam /¹⁹ tradidi in uxorem, immo vobis preces multimodas efundo ut prosint ei apud vos /²⁰ amici et non noceant inimici. Preterea pro Pamplonensi episcopo, quem rex Navarre et homines /²¹ eius pro restituendis treguis mihi obsidem dederunt et nunc ex precepto domini Pape in meam se /²² posuit potestatem, vestram deprecor excellenciam quatenus ei a rege Navarre,^e qui propter hoc /²³ honorem suum et terram sibi emparavit, reddi faciatis et solvi amore mei /²⁴ qui de negotio Navarre mandato vestro et voluntati me obedire proposui, quod /²⁵ nisi vestro rogatu nullo modo adquiescerem. Sicque precor de eo agatis ne ini-/²⁶ mici sui quod pro bono fecisse cognoscitur ad dampnum sibi evenisse letentur. /²⁷ Cetera que vobis non scribo per Migdoniensem episcopum, fidelissimum vestrum, vestre ma-/²⁸ iestati denuncio et eum specialiter vobis comendo.

a. Segueix veritate ratllat. – b. e caudada. – c. La segona e caudada. – d. [n] manca. – e. e caudada.

29

1157, maig. Lleida

Lope [de Artajona], bisbe de Pamplona, després de recordar que, per tal que hi hagués treva entre Ramon Berenguer IV i Sanç VI, va acudir al primer i que aquest li la va concedir i que ell la va acceptar en nom del rei Sanç, però que aquest després la va trencar, per la qual cosa, en virtut de l'obligació contreta i per manament del papa Adrià IV, es va lliurar com a ostatge i es va comprometre a romandre-hi fins que el comte fos restituit, li jura ara fidelitat. En contrapartida, el comte es compromet a mantenir-lo i a no pactar ni amb el rei Sanç de Navarra ni amb l'emperador de Castella i els seus fills sense el seu consell.

A1. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 40, núm. 306 (*olim* arm. 7 Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 25), 217 × 254 mm. Carta partida per ABC pel marge inferior. Bon estat de conservació.

[A2. Original a l'arxiu episcopal de Pamplona, perdut.]

Publ.: CODOIN, IV, p. 260-263, doc. c; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1639-1641, doc. 1018.

Pateat cunctis fidelibus quod ego Lupus, Dei gratia Pampilonensis episcopus, cernens quamplurima dampna, destructiones ac cedas que diu in terra Navarre incessanter contigerant propter gravissimam guerram et multis timendam quam Raimundus, comes Barchinonensis, princeps Aragonensis, ac Sancius, rex Navarre, diu inter se agitaverant, desiderans et studens tantis malis finem imponere, ante presenciam iamdicti comitis veni eumque, crebris et indefessis precibus meis, rogavi quatenus ipsius pestifere guerre trevam daret. Tandem, sicut episcopalis officii est, cum ad tantum malum sedandum et mitigandum pacem et treguam a supradicto comite diligenter exquirerem, supradictus venerabilis comes ipsam trevam in manu mea dedit et a parte regis Navarre per manum meam accepi. Quam treguam, cum predictus rex Navarre et sui postmodum fregissent et quamplurima malefacta^a et maxima dampna iamdicto comiti et terre sue Aragone fecissent et ne iniquitas super iniquitatem iterum aponeretur, ad supradictum comitem rursus accessi et in potestate sua, tam pro restituendis omnibus malefactis quam pro pace reformanda, me ipsum obsidem dedi. Postmodum vero, cum prephatus rex Navarre et sui iamdicta malefacta et dampna supradicto comiti redirigere vel restituere

nollent, prenominatus comes ex his me sepius requisivit atque comonuit et ad ultimum per internuncios suos et literas domino Pape,^b de me suam querimoniam fecit, qui mihi propter hoc literas suas et mandatum direxit. Quapropter ego Lupus, Dei gratia Pampilonensis episcopus, visis literis domini pape Adriani apud Montem Pessulanum et audito eius mandato in mense ianuario, anno Domini millesimo CLVI, tam pro fide mea comiti supradicto promissa quam pro mandato domini mei Pape, cuius preceptis contraire nec possum nec debeo, posui me ipsum et tradidi in manu et in potestate suprascripti Raimundi, comitis Barchinonensis, per ostaticum. Et ei, sub fide mea et ordine, conveni atque promisi ne de ostatico suo aliqua occasione vel ingenio me subtraherem vel exirem, nisi rex Pampilonensis me de isto ostatico traheret grato animo et voluntate comitis et comes iamdictus me inde gratis absolveret, restituis et emendatis sibi^c omnibus supradictis malefactis et dampnis. Unde ego prelibatus Lupus, Pampilonensis episcopus, bona fide ac spontanea voluntate mea, convenio tibi supranominato Raimundo comiti, Aragonensium principi, in vera fide et ordine meo et debita romane ecclesie^d reverencia, quod deinceps sim tibi fidelis de corpore tuo et de vita tua et de omni honore quem modo habes vel in antea conquirere poteris; et adiuvabo te ac tibi valebo, cum omnibus castris meis et villis quos habeo vel habebo et cum omnibus hominibus meis, contra omnes homines et feminas, sine tuo *engan*, nisi rex Pampilonensis iamdictus de tuo ostatico me eduxerit et tu inde me absolveris gratis et sine aliqua vi, restituis tibi et redirectis supradictis omnibus dampnis et malefactis. Et ut suprascripta omnia tibi fidelius ac firmiter compleam et atendam, interpono tibi dominum meum Papam Adrianum in fideiussorem atque patronum ut que superius scripta sunt mente fideli tibi compleam et atendam sine malo ingenio. Et hoc facio tibi asecurari a venerabili Bernardo, Tarrachonensi archiepiscopo, sub cuius diocesi sum constitutus, et a discretis episcopis Barchinonensi atque Cesaraugustano me, sicut suprascriptum est, recta fide et sine aliqua fraude tibi firmiter tenere atque complere.

Et ego Raimundus, comes Barchinonensis, princeps Aragonensis et marchio, convenio tibi iamdicto Lupo, per Dei gratiam Pampilonensi episcopo, ut ab hoc die in antea te manuteneam et tibi valeam et contra omnes homines et feminas consilium tibi et auxilium prebeam bona fide, sine *engan*; et quod non faciam placitum ullum aut trevam cum supradicto Sancio, rege Navarre, aut cum imperatore Castelle^e ac filiis suis regibus absque tuo consilio vel voluntate. Et per easdem personas suprascriptas quibus michi asecurasti facio tibi asecurari ut que superius tibi convenio tibi firmiter compleam et atendam sine malo ingenio.

Acta sunt hec in mense maio, apud Ilerdam, anno Domini millesimo CLVII, in presencia episcoporum Barchinonensis et Cesarauguste et Arnalli Mironis, comitis Palearensis, et Raimundi de Podio Alto ac Guillelmi de Castro Vetulo et Guillelmi de Cervera.

Sig+num Lupi, Pampilonensis episcopi.

Sig+num Arnalli Mironis, comitis Palearensis. *S+ignum Guillelmi*, Barchinonensis episcopi. Sig+num Raimundi de Podio Alto. Sig+num Guillelmi de Castro Vetulo.^f Sig+num Guillelmi de Cervera.^g

Signum+ Raimundi, comes.

Petrus, Dei gratia Cesaraugustanus episcopus (*senyal*).

Sig+num Poncii, scribe, qui hoc scripsit die et anno quo supra.^h

a. *Segueix* et dampna, *ratllat*. – b. e *caudada*. – c. sibi *interlineat*. – d. *La primera i la darrera e caudades*. – e. *La darrera e caudada*. – f. Castro Vetulo *corregeix* Podio Alto. – g. *Segueix* Castro Vetulo, *ratllat*, i Cervera, *afegit interlineat*. – h. Acta sunt hec ... die et anno quo supra *escrit per una altra mà*.

30

1157,¹ maig. Lleida

Convinença entre Alfons VII, emperador de les Espanyes, i els seus fills Sanç i Ferran, reis, i Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona. El darrer renova allò acordat a Tudilén sobre el repartiment per meitats del regne de Navarra. A més, es comprometen mútuament a no aliar-se ni a defensar el rei Sanç VI en contra de la voluntat de l'altra part. Per a enfortir l'acord, acorden el matrimoni d'una filla de l'emperador amb un fill del comte.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 18a-b.

Publ.: CODOIN, IV, p. 239-241, doc. XCI, ex B; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 42-43, doc. 30, ex B.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 10; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 365, doc. 4.

“In^b nomine sancte et individue Trinitatis. Hec est conveniencia et concordia que facta est inter domnum et illustrissimum Ildefonsum, Yspaniarum imperatorem, filiosque eius Sancium et Ferrandum, reges, ac venerabilem Raimundum, comite (*sic*) Barchinonensem. Ego, igitur, Raimundus, comes Barchinonensis, princeps^c Aragonis ac Provincie marchio, concedo et laudo et recognosco illam divisionem et convenienciam per medium factam inter me et illustrissimum imperatorem Adefonsum et filios eius, regem Sancium atque Ferrandum, de regno Navarre eiusdemque terris, sicut olim statutum est inter nos et religione sacramenti firmatum, et scriptura illa resonat que facta fuit in loco qui dicitur Tudilen, iusta Aquas Calidas, vi kalendas februarii anno Domini M^o C^o L^o.

Concedo, itaque, et convenio ego, predictus comes, iam dicto imperatori Adefonso et filiis eius suprascriptis, ut nunquam recipiam nec manuteneam nec deffendam regem Sancium Navarre dictis neque factis, nec auxilium ei prebeam aliquo modo contra voluntatem imperatoris et filiorum suorum. Ita, quidem, quod imperator et filii eius non manuteneant nec defendant iam dictum regem Sancium Navarre, nec auxilium ei prebeant aliquo modo dictis nec factis contra voluntatem meam.

Et quia placuit excellentissime maiestati domini imperatoris ad insolubile perpetue dileccionis vinculum innodandum dare filiam suam filio meo in uxorem, ego, innumerabiles ei gracias referendo, iure matrimonii recipio eam filio meo in uxorem et do ei filium meum filie^d sue in virum in causimento et beneplacito suo. Prephatas, autem, conveniencias ego iam dictus comes laudo et per fidem meam, sine dolo et fraude, confirmo perficiendas atque complendas.

Hoc Petrus, Cesaraustanus episcopus, et Guillelmus, Barchinonensis episcopus, per fidem et ordinem suum confirmant. Et Raimundus de Podio Alto et Palacinus ac Raimundus Ville Mulorum religione sacramenti hoc idem confirmant. Comes, vero, Arnallus Palearensis et Guillelmus Raimundi, dapifer, qui convenienciam inter nos factam iuraverunt, istas sub eadem atestacione iuramenti confirmant.

Acta est conveniencia apud urbem Ylerdam mense maio, era M^a C^a CX^a V^a, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o VI°.^e

1. El document és datat l'any 1156 segons l'Encarnació, però el 1157 segons l'era hispànica. Tanmateix, l'itinerari de Ramon Berenguer IV obliga a datar-lo el segon dels dos anys esmentats; cf. A. UBIETO ARTETA, Un frustrado matrimonio de Alfonso II de Aragón, a VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, 1-6 octubre 1962, II, Comunicaciones a las ponencias I a VII, Barcelona, Fidel Rodríguez, 1962, p. 263, n. 2; A. UBIETO ARTETA, De nuevo sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón, «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón», 6 (1956), p. 204-206; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 365.

a. B avantposa la rúbrica Sequitur tertia conveniencia facta inter dictum imperatorem filiosque eius, reges Sancius et Ferdinandus, ac dominum comitem, in qua confirmaverunt antecedentem convenienciam et idem comes suscepit filiam dicti imperatoris filio suo in uxorem tradendam. – *b. I ornamentada B.* – *c. princebes, que corregim.* – *d. Segueix mee, sense sentit.* – *e. Nota a la dreta del ms., intentant corregir-ne la datació:* Era M^a C^a CXCv (sic). Anno ab incarnatione Domini MCLVI.

31

1158, febrer. Nájima

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, i Sanç III, fill d'Alfons VII, emperador, per tal de posar fi a les discòrdies aparegudes després de la mort d'Alfons VII sobre el regne de Saragossa, que el comte de Barcelona tenia de l'emperador, acorden que el primer ho posa tot en mans del segon, que tot seguit ho dóna a l'infant Ramon, fill primogènit de Ramon Berenguer IV —el futur Alfons el Cast— i, si Ramon moria, al fill o la filla que el succeís en el regne d'Aragó, amb la condició que qui el tingui haurà de fer homenatge al rei Sanç i als seus successors en el regne de Castella; serà home del rei de Castella, però sense donar-ne la potestat, i tindrà les obligacions d'acudir a la cort castellana quan el rei de Castella ho demani i de ser present a la coronació dels reis de Castella duent espasa.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 18b-19a. Miniatura ultimada al final del text.

Publ.: CODOIN, IV, p. 245-247, doc. XCV; FLÓREZ, *España Sagrada*, XLIX, p. 375-376; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 43-45, doc. 31; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 66-67, doc. 36.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 18, doc. 11; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 366, doc. 5.

^aNotum^b sit omnibus hominibus tam presentibus quam futuris ad quos hec scriptura pervenerit quod, post mortem prestantissimi imperatoris Adefonsi, orta fuit discordia et controversia inter illustrem Sancium, regem, iamdicti imperatoris filium, ac venerabilem Raimundum, comitem Barchinonensem et Aragonensium principem, super Cesaraugustam et Chalataiub et omnibus ad regnum Cesaraugustanum pertinentibus que prephatus comes ab ipso imperatore habebat. Tandem, iamdictus [comes]^c Barchinonensis et princeps Aragonensis, intervenientibus plurimis sapientibus ac discretissimis viris, volens cum iamdicto rege Sancio, nepote suo, ad finem et concordiam pervenire, posuit hoc totum in manu et in causimento regis iamdicti. Rex, autem, videns bonam voluntatem avunculi sui, comitis supradicti, ex liberalitate sua et spontanea voluntate, concedit et donat Raimundo, primogenito filio iamdicti comitis, Cesaraugustam et Calataiub et omnia ad predictum regnum Cesaraugustanum pertinentia. Quod, si predictus primogenitus filius comitis obierit sine legitima prole, habeat predictum regnum Cesaraugustanum et omnia ad ipsum regnum pertinentia ille filius vel filia iamdicti comitis qui regnum Aragonensem habuerit, et sic fiat per successiones posteritatis imperpetuum. Ea, tamen, condicione ut ipse primogenitus filius comitis aut ille filius vel filia iamdicti comitis qui regnum Cesaraugustanum habuerit, faciat hominibus prenominato Sancio, regi, et omnibus successoribus suis qui de genere suo regnum Castelle tenuerint, et sit homo eius de isto honore, excepto quod non donet nec donent ei vel eis potestatem de predicto honore et faciat vel faciant ei inde tale servicium quod, quandocumque rex Sancius se coronaverit et eum vocaverit, veniat ad curiam suam et, dum coronabitur, ante ipsum teneat ense. Et convenit predictus Raimundus, filius iamdicti comi-

tis Barchinonensis, ut valeat prephato Sancio, regi, contra omnes homines, exceptis hominibus suis, de quibus ei directum facere possit. Simili modo, predictus rex Sancius convenit supra scripto Raimundo, filio iamdicti comitis, ut valeat ei contra omnes homines, exceptis hominibus suis, de quibus ei directum facere possit. Et sic fiat per successiones sine fraude et dolo in perpetuum.

Facta ista carta in mense februarii in era M^a C^a XC^a VI^a, anno ab incarnatione Domini M^o C^o L^o VII°, in loco qui dicitur Naxama.

Huius finis atque concordie sunt testes visores et auditores: comes Amalricus, comes Poncius, comes *don* Beila, Goter Ferrandus, Gomez Gonzalvez, Albaro Pedriz, Gozalvo Rudriz, Sancius Diaz; comes Urgellensis Ermengaudus, comes Palearensis Arnallus, comes Melgorii Raimundus Berengarii, Guillelmus Raimundi. Guillelmus de Castro Vetulo, Raimundus de Podio Alto, Berengarius de Torroja, Palacinus, Furtun Acenarez, Petrus de Castelaciolo, Galindo Xemenis de Belxid, Sancius Enecones, Blascho Maza, Petrus Lopez de Luna.

Ego Iohannes, Toletanus archiepiscopus et Hispaniarum primas, subscribo. Cerebrunus, Saguntinus episcopus, subscribo. Rodericus, Calagurrensis episcopus, subscribo. S+ignum Guillelmi, Barchinonensis episcopi +. Sig+num Bernardi, Urgellensis episcopi. S+ignum comitis Amalrici. S+ignum Goter Ferrandus.

Petrus, Dei gracia Cesaraugustanus episcopus (*senyal*). Martinus, Tirasonensis episcopus, audivi, vidi, subscripsi (*senyal*). Sig+num Guillelmi Raimundi. Sig+num Gomez Gonzalvez. Sig+num comitis Vela. Sig+num comitis Poncii.

S+ignum Raimundi, comes.

+ Rex Sancis.

S+ignum Poncii, scribe, qui hoc scripsit per mandatum comitis et regis.

a. B avantposa la rúbrica Concordia facta inter venerabilem Raimundum, comitem Barchinonensem dictum, et Sancium, regem Castellie superius nominatum, sororis sue filium. – *b. N ornamentada*. – *c. comes falta al ms.*

32

1158, febrer. Saragossa

Lope de Artajona, bisbe de Pamplona, reconeix a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, que és ostatic seu fins que el rei de Navarra satisfaci Ramon Berenguer i el bisbe sigui restituit en la seva dignitat i se li retornin els castells i les honors. També recorda que es va lliurar com a ostatic per ordre del papa i, a més, es compromet a seguir sent fidel al comte de Barcelona un cop sigui restituit, alhora que convé que aleshores li lliurarà la potestat dels seus castells. Finalment, també acorda que restituirà al comte qualsevol dany que hagi pogut patir pel fet que ell fos el seu ostatic. A canvi de tot plegat, el comte es compromet a ajudar-lo.

A. ACA, C, perg. Ramon Berenguer IV, carp. 40, núm. 316 (*olim* 7 arm. de Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 37), 245 × 201 mm. Pergamí palimpsest, reutilitzat. Regular estat de conservació.

Publ.: CODOIN, iv, p. 247-248, doc. xcvi; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1665-1666, doc. 1031.

Notum sit omnibus hominibus ad quos hec scripta pervenerit quam ego Lupus, Pam[pi]lonensis episcopus, atorgo et recognosco tibi Raimundo Berengarii, Barchinonensium comiti atque Aragonensium principi, ipsum ostaticum quod tibi feci, pro quo sum in manu tua per mandatum domini mei Pape et sicut in cartis et scriptis inter me et te habetur et continetur. Et convenio tibi in bona fide et ordine meo ut cum fuero restitutus in ordine et officio meo, a quo sum modo suspensus, interdicam regem Navarre^a et totam ipsam terram et tandiu sub interdicto tenebo quousque pro ostatico isto, quo tibi subpositus sum, tibi iam dictus rex satisfaciat et castra mea que mihi abstulit et honorem mihi restituat. Convenio etiam tibi in recta fide mea ut cum recuperata habuero castra et honorem meum adiuvabo te et valebo tibi per fidem, sine tuo *engan*, contra omnes homines sine aliqua fraude, cum omnibus meis castellis et villis et hominibus meis et cum omni pertinencia mea, et dabo tibi potestatem de ipsis castris que recuperavero, si eam michi quesieris, sine ullo tuo *engan*. Et propter dampnum quod tibi evenit pro isto meo ostatico, faciam tibi emendacionem et restitutionem qualem tu suprascripte comes mihi mandaveris vel Barchinonensis et Cesaraugustanus episcopi mihi laudaverint et consuluerint. Sicut superius scripta sunt omnia, ita convenio et affido tibi Raimundo comiti suprascripto in vera fide et ordine meo ac Romane^b ecclesie^c debita reverencia, pro cuius mandato et obedientia in tuo sum devolutus ostatico, ut ita compleam tibi firmiter et atendam sine tuo *engan*, excepto quantum tuo grato animo me inde absolveris vel prolongaveris. Et iuro tibi propria manu ut sicut superius scripta sunt omnia ita faciam tibi et ita compleam et atendam sine tuo *engan*, per hec sancta III^{or} Evangelia. Ego insuper Raimundus comes iam dictus convenio tibi suprascripto Lupo, Pampilonensi episcopo, ut ex tunc valeam tibi et adiuvem te cum mea potencia sine tuo^d *engan*.

Actum est hoc in mense februarii apud Cesaraugustam, in presencia episcoporum videlicet Barchinonensis ac Cesaraugustani, in era millesima c xc vi, anno ab incarnatione Domini millesimo c l vii.

Sig+num Lupi, + Pampilonensis episcopi.

*S+ignum Guilelmi, Barchinonensis episcopi +.**Petrus, Dei gratia Cesaragustanus episcopus (*senyal*).*

Sig+num Poncii scribe,^e qui hoc scripsit.

a. e caudada. – b. e caudada. – c. La primera i la darrera e caudades. – d. tuo interlineat. – e. e caudada.

33

[1158], juny 24. Sutri

Butlla del papa Adrià IV aprovant i confirmant la cessió del regne d'Aragó feta a Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, pels ordes del Sant Sepulcre, l'Hospital i el Temple, els quals l'havien rebut d'Alfons el Bataller pel seu testament.

A. ACA, C, pergs. Butlles, lligall 1, núm. 17 (*olim* arm. Aragó, sac A, núm. 205), 220 × 240 mm. Bon estat de conservació, malgrat que la tinta és molt clara.

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 8d-9a.

Publ.: CODOIN, IV, p. 317-318, doc. CXXX, ex A; ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 29-30, doc. VII, ex A; KEHR, *Papsturkunden*, p. 364-365, doc. 81; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 19, doc. 13, ex B.

Reg.: ODRIOZOLA, *Ramón Berenguer IV*, p. 35-36, doc. VII; MIQUEL ROSELL, *Regesta*, p. 29, doc. 23.

^aAdrianus,^b episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio, nobili viro Raimundo, Barchinonensi comiti, salutem /² et apostolicam benedictionem. Et si ex iniuncto nobis a Deo apostolatus officio, universis Dei fidelibus existamus in sua iustitia /³ debitores, illis specialiter oportet nos sua iura servare et eorum postulationes admittere, qui potentia et /⁴ nobilitate preclari sacrosancte Romane ecclesie fideles existunt, et in eius sunt servitio et devotione fer-/⁵ ventes. Ea propter, dilecte in Domino fili Raimunde, illustris comes, illius devotionis sinceritatem et integritate-/⁶ tem fidei, quam erga beatum Petrum et nos ipsos habere dinosceris, attendentes, iuxta tue peti-/⁷ cionis instantiam, totam terram quam Adefonsus, condam Aragonensium rex, sine herede decedens, Sepul-/⁸ chro^c Domini, Hospitali et Templo pro anime sue salute reliquit; et fratres Sepulchri^d cum consensu patriar-/⁹ che, Hospitalarii et Templarii eandem terram tibi postea concessisse noscuntur, sicut ab eis /¹⁰ nobilitati tue concessa est et scriptis propriis roborata, tam tibi quam heredibus tuis auctori-/¹¹ tate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli, ergo, hominum liceat hanc /¹² paginam nostre confirmationis infringere vel ei aliquatenus contraire. Si quis, autem, hoc /¹³ attemptare presumpserit, secundo terciove commonitus, nisi reatum suum congrua satis-/¹⁴ factione correxerit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reumque se divino iudicio exi-/¹⁵ stere de perpetrata iniquitate cognoscat, atque in extremo examine divine ultioni subiaceat. /¹⁶ Cunctis, vero, eam servantibus sit pax Domini nostri Ihesucristi, quatinus et hic fructum bone /¹⁷ actionis percipiant, et apud districtum iudicem premia eterne pacis inveniant.

Datum /¹⁸ Sutrii, VIII kalendas iulii.

a. B avantposa la rúbrica Instrumentum confirmationis facte a domino papa Adriano super regno Aragonis domino Raimundo, comiti Barchinonensi, sicut a patriarcha et magistris Ospitalis et Milicie Templi adquisierat. – *b. B, espai deixat en blanc per a la lletra capital A.* – *c. Sepulcro B.* – *d. Sepulcri B.*

34

1160, gener 30. Tui

Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, rep d'Alfons, rei de Portugal, la seva filla Mafalda com a esposa del seu fill Ramon, que serà el proper comte de Barcelona —el futur rei Alfons el Cast—. La infanta rebrà, en concepte d'arres, la ciutat i el comtat de Girona i el castell de Cabrera amb el seu terme, vitalíciament, i, en morir, passaran als seus fills i, si mor sense fills, retornaran a la casa de Barcelona.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[B. Arxiu episcopal de Braga, *Liber fidei*. Perdut.]¹

Publ.: A. BRANDÃO, *Terceira parte da Monarchia lusitana*, Lisboa, per Pedro Craesbeck, 1632, f. 195v-196r (reed. *Crónica de D. Afonso Henriques*, Porto, Livraria Civilização, 1945, p. 175), ex B; A. UBIETO ARTETA, *Un frustrado matrimonio de Alfonso II de Aragón*, a VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, 1-6 octubre 1962, II, *Comunicaciones a las ponencias I a VII*, 1962, p. 267, ex BRANDÃO.

1. Com que tant l'original A com la còpia portuguesa B s'han perdut, transcrivim a partir de l'edició de Brandão.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Notum sit omnibus hominibus tam praesentibus quam futuris quoniam ego Raymundus, Dei gratia comes Barchinonensis et princeps Aragonensis, recipio a te Alfonso, eadem gratia rege Portugalliae, filiam tuam reginam nomine Mahaldam, eo pacto ut tradam eam in uxorem filio meo Raymundo, qui debet esse post me comes Barchinonensis. Dono itaque et concedo iamdictae reginae in arris iure matrimonii civitatem Gerundam cum omnibus terminis et cum universo comitatu suo et castrum de Capraria cum omnibus terminis, et hoc donum facio tali ordine et pacto ut memorata regina habeat et possideat omnibus diebus vitae suae et post mortem suam remaneat infantibus qui ex ea et filio meo fuerint generati; si vero ex ea et filio meo filius superstes non fuerit, remaneat propinquioribus meis.

Facta carta in Tudensi civitate tertio kalendas februarii era M^a C^a LX^aVIII^a.

Praesente me comite Barcinonensi cum rege Portugalliae, praesente etiam Joanne, Bracharensi archiepiscopo, et Vilhelmo, Barcinonensi episcopo, et Petro, Cesaraugustano, et Menendo, Lamecensi episcopo, nec non et Isidoro, Tudensi episcopo.

Praesentibus quoque Raymundo de Provincia et Mergurio, et Pontio de Capraria, et Arnaldo Parariensi, et comite donno Petro de Asturias, et comite donno Ramiro, et donno Gunsalvo, nec non et comite donno Valasco.

Praesentibus quoque aliis baronibus, videlicet Gunsalvo de Sousa, memorati regi dapifero, Petro Pelagii, signifero, necnon et Egea Fafila, eiusdem regis barone.

35

[1160, febrer/març]¹

Jurament feudal pel qual Ferran II, rei de Lleó i dominador de Galícia, juntament amb els bisbes, comtes, potestats i altres grans del seu regne, promet al seu oncle Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, que l'ajudarà en tot com si el comte fos ell mateix i que el tindrà com a pare, així com al fill del comte, el seu cosí —l'infant Ramon, el futur rei Alfons—, el tindrà com a germà, de la mateixa manera que el comte de Barcelona sempre l'havia tingut a ell com a fill. I el comte haurà de fer el mateix per Ferran II, a qui considerarà com a un fill.

A. Esborrany. ACA, C, pergs. Ramon Berenguer IV, carp. 41, sense data, núm. 9 (*olim* arm. 5 Tarragona, sac L, núm. 99), 167 × 154 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: CODOIN, IV, p. 336-337, doc. CXLIII; BAIGES-FELIU-SALRACH, *Els pergamins*, 4, p. 1687, doc. 1050.

Ego Fernandus, Dei gratia rex Legionensium et Gallecie dominator,^a iuro et firmo cum episcopis, comitibus, potestatibus et ceteris /² maioribus regni mei atque fideliter promitto vobis caro avunculo

1. *Tot i que sense data, pel seu contingut es pot datar entre febrer i març de 1160, just després que se signés l'Acord de Tui amb el rei Alfons I de Portugal (doc. núm. 34) i mentre el comte s'estava al regne de Lleó en companyia del seu nebot el rei Ferran II. Cf. GONZÁLEZ, El reino de Castilla, I, p. 785; GONZÁLEZ, Regesta de Fernando II, p. 41-43. Baiges, Feliu i Salrach proposen datar-lo entre 1158 i 1159, entre el naixement de l'infant Ramon, el futur Alfons, i el Tractat de Sahagún, del 23 de maig de 1158, tot i que en aquelles dates no consta que Ramon Berenguer anés al regne de Lleó, mentre que sí que hi era entre finals de 1159 i principi de 1160; cf. A. UBIETO ARTETA, Un frustrado matrimonio de Alfonso II de Aragón, a VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Barcelona, 1-6 octubre 1962, II, Comunicaciones a las ponencias I a VII, Barcelona, Fidel Rodríguez, 1962, p. 265-266.*

meo, domino Raimundo, comiti Barchinone, quod vos diligens super /³ omnes et contra omnes^b iu-
vem et ad tuendum vobis ac defendendum honorem vestrum semper pro posse invigilem. Ideoque sic
pro vobis faciam sicut /⁴ pro me ipso et vos loco boni patris habeam et pro vobis tamquam pro bono
patre faciam. Et hoc totum similiter filio vestro, /⁵ consanguineo meo, promitto quem semper loco
boni fratris volo habere si ipse me loco fratris recipiat, sicut vos /⁶ me loco filii receiptis. Quod ideo
facio ut vos simili modo me contra omnes alios iuветis, diligatis et pro honore meo sicut /⁷ pro vestro
faciatis et in omnibus pro me sicut pro bono filio faciatis. Et sicut dictum est, totum hoc firmo in ma-
nibus amicorum vestrorum /⁸ fidelium episcopi videlicet Mindoniensis et Poncii de Minerba atque a
baronibus meis quos modo presentes non habeo, hoc similiter /⁹ firmari faciam.

(1a columna) /¹⁰ Ego comes Petrus hoc bonum pactum et convenienciam iuro et confirmo. /¹¹ Ego
comes Gonzalvus hoc iuro et confirmo. Ego Menendus Bregancia, signifer regis, hoc idem iuro et con-
firmo. /¹² Ego comes Ramirus hoc iuro et confirmo. /¹³ Ego Poncius de Minerba iuro et confirmo. /¹⁴
Ego Alvarus Roderici iuro et confirmo. /¹⁵ Ego Apriles^c iuro et confirmo. /¹⁶ Ego Petrus Balzanus iuro
et confirmo.

(2a columna) /¹⁰ *Ego Menendus Bregancia confirmo.*

a. Segueix [e] ratllat. – b. diligens super omnes et contra omnes corregeix fragment esborrat. – c. Segueix espai en blanc de sis lletres apro-
ximadament.

36

1162, setembre 27. Àgreda

*Ferran II, rei de les Espanyes, convé amb el seu cosí Alfons el Cast, rei d'Aragó i comte de Barcelona —que
pren la seva germana com a esposa—, que li fa homenatge i sacrament que li serà fidel amic, tutor,
defensor i ajudant contra tothom, especialment contra el rei de Navarra, i que no ajudarà cap enemic
del rei Alfons ni hi signarà treves o pacte sense el seu consentiment, pacte fet després de la mort del pare
d'Alfons, quan va prendre Alfons i la seva terra en defensa i tutela. D'altra banda, Alfons convé el ma-
teix i en els mateixos termes amb Ferran, cosí i cunyat seu, a qui pren com a tutor i defensor com si fos
el seu pare i a qui fa homenatge i sacrament.*

[A1. Original a l'arxiu reial de Lleó, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània, ACA, C, pergs. d'Alfons I, carp. 42, núm. 2 (*olim* arm. 20 Negocis entre Reis, sac O, núm.
397), 280 × 200 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: VILLANUEVA, *Viage literario*, xvii, p. 326-328, ap. liii; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 36-38, doc. 4.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, ii, p. 260; GONZÁLEZ, *Regesta de Fernando II*, p. 370-371;¹
CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 4-5.

Scripture titulus custos est memorie. Ideoque ego Fernandus, Dei gratia Hispaniarum rex, convenio
hoc scripto vobis, consanguineo meo, Ildefonso, Dei gratia regi Aragonensi et comiti Barchinonensi,

1. La referència «AHN, Estado, leg. 7.943, carta 17, ag. 1751, núm. 8», donada per Julio González, no es correspon amb aquesta època i document.

qui meam sororem ducitis in uxorem et religione sacramenti, firmo cum archiepiscopis, episcopis, comitibus et baronibus terre mee,^a facientibus vobis hominium et mecum sacramentum, quod ego, consilio et auxilio, cum omnibus meis sim vobis fidelis amicus et vestri corporis et honoris tutor, defensor atque adiutor contra omnes homines et feminas qui sunt in regno vestro et extra regnum vestrum, tam christianos quam sarracenos, et precipue^b contra regem Navarre eiusdemque terram et homines, et quod nullum inimicum vestrum foveam in regno meo nec in vestro, nec vasallum meum nec vestrum, et sim amicorum vestrorum amicus et inimicorum inimicus, nec faciam cum rege Navarre nec cum aliquo inimico vestro treguas, nec pactum sine consilio et mandato vestro, sed illos quos potero vestre dicioni per pacem submittam, et quos non potero per pacem, per vim pro posse vobis subdam. S[i]^c quis vero meus vassallus in hoc pacto mecum esse noluerit, honorem et terram ei auf[eram] et de eo quantum mandaveritis faciam. Suprascriptum autem pactum et convenienciam tenebo et tenere faciam omni tempore, per fidem rectam, sine vestro *engan*. Hoc pactum et hanc convenienciam, sacro et stabili iuramento, firmatam feci vobis post obitum patris vestri in Agreda, v^o kalendas octobris, quando per manum Bernardi, Tarrachonensis archiepiscopi, et Guilelmi Barchinonensis, et Petri Cesaraugustani, et Martini Tirasonensis episcoporum, atque baronum terre vestre, in defensionem et tutelam vos et terram vestram suscepi.

Et ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, et comes Barchinonensis, convenio vobis^d Fernando, Dei gratia regi Ispaniarum, consanguineo et sororio meo, quem loco patris tutorem ac defensorem meum et terre mee^e suscepi et religione sacramenti, firmo cum archiepiscopis, episcopis, comitibus et baronibus terre mee,^f facientibus vobis hominium et mecum sacramentum, quod ego, consilio et auxilio, cum omnibus meis sim vobis fidelis amicus et vestri corporis et honoris, defensor atque adiutor, contra omnes homines et feminas qui in regno vestro sunt et extra regnum vestrum, tam christianos quam sarracenos, et precipue contra regem Navarre eiusdemque terram et homines, et quod nullum inimicum vestrum foveam in regno meo nec in vestro, nec vassallum meum nec vestrum, et sim amicorum vestrorum amicus et inimicorum inimicus, nec faciam cum rege Navarre nec cum aliquo inimico vestro treguas nec pactum sine consilio et mandato vestro, sed illos quos potero vestre dicioni per pacem submittam, et quos non potero per pacem, per vim pro posse vobis subdam. Si quis vero meus vassallus in hoc pacto mecum esse noluerit, honorem et terram ei auferam et de eo quantum mandaveritis faciam. Suprascriptum autem pactum et convenienciam tenebo et tenere faciam omni tempore, per fidem rectam, sine vestro *engan*. Hoc pactum et hanc convenienciam, sacro et stabili iuramento, firmatam feci vobis post obitum patris mei in Agreda, v^o kalendas octobris, quando per manum Bernardi, Tarrachonensis archiepiscopi, et Guilelmi Barchinonensis, et Petri Cesaraugustani, et Martini Tirasonensis episcoporum, atque baronum terre mee,^g in defensionem et tutelam vestram me et terram meam suscepistis.

Actum est^h hoc sub era M^a CC^a.

Iuro ego Fernandus, Dei gratia Ispaniarum rex, quod, sicut superius scriptum est et melius ad utilitatem de vobis rege Ildefonso, consanguineo meo, intelligi potest, ita omni tempore tenebo et tenere faciam, per bonam fidem, sine *engan*, per Deum et hec Sancta IIII^{or} Evangelia.

Et ego similiter Ildefonsus, Dei gratia Aragonensis rex et Barchinonensis comes, iuro quod, sicut superius scriptum est et melius ad utilitatem vestram intelligi potest, ita omni tempore tenebo et tenere faciam, per bonam fidem, sine *engan*, per Deum et hec Sancta IIII^{or} Evangelia.

Ego Fernandus, Dei gratia rex Hispanorum, hoc convenientie scriptum + propria manu et signo meo roboro et confirmo.ⁱ

Huius rei testes sunt in quorum presencia facta est^k prescripta convenienciam, ex parte domini regis

Fernandi: Iohannes, Toletanus archiepiscopus, Petrus Miduniensis, Ordonius Salamantinus, Celebrunus Seguntinus, Iohannes Oxomensis episcopi, Alvarus Rodiz, Nunno Fernandiz, Ferrandus Poncii, signifer regis, Petrus Pelagii pauper, Nunno Melendiz, Velascho Melendiz, Munnio Sanxo. Et ex parte domini regis Ildefonsi: Bernardus, Tarrachonensis archiepiscopus, Guillelmus Barchinonensis, Petrus Cesaraugustanus, Martinus Tirosonensis episcopi, Fortunio Acenarz, Blascho, Petrus Urtiz, Sancius Enegons, Palacinus, Galindus Examenz, Marcus Peregrinus, Petrus Lobez de Luna, Petrus Lobez de Lusia, Arpa, Fortunio d'Estada, Petrus d'Alcala, Petrus Pardus, Petrus d'Arvanes, Marcus de Rada, Guillelmus de Castro Vetulo, Guillelmus de Cervera.

+ (*senyal*)^l

Poncius levita, qui hoc scripsit (*senyal*).

a. Les dues e caudades. – b. Segueix una paraula esborrada. – c. [i] esborrada. – d. Segueix paraula ratllada. – e. Les dues e caudades. – f. Les dues e caudades. – g. Les dues e caudades. – h. e caudada. – i. Ego Fernandus...et confirmo amb tinta més forta, afegit posteriorment en l'espai entre línies. – k. e caudada. – l. + amb tinta més forta, afegit posteriorment en l'espai entre línies. Una mà posterior afegí, a la dreta, en forma de resta en vertical i sense cap signe matemàtic: 1200 – 38 = 162 (sic).

37

1164, juny 18. Barcelona

Testament de Peronella, reina d'Aragó i comtessa de Barcelona, vídua de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó, amb el consell i el consentiment de diferents bisbes i nobles tant aragonesos com barcelonins, pel qual dóna i concedeix al seu fill Alfons, rei d'Aragó i comte de Barcelona, i als seus successors tot el regne d'Aragó amb l'excepció que, en cas que Alfons mori sense descendència, el regne passarà als seus germans seguint l'ordre fixat pel seu marit Ramon Berenguer.

A. ACA, C, pergs. d'Alfons I, carp. 42, núm. 15, 400 × 360 mm. Bon estat de conservació.

[B. Trasllat del 27 de juliol de 1171, fet per Pere de Corró, escrivà, perdut.]

C. Còpia de final del segle XII, ACA, C, LFM, f. 10c-11a, ex A. Miniatura iniciada.

D. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 8v-9r, ex A.

E. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 9v-10r, ex B.

Publ.: BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, 2, p. 209-211; CODOIN, IV, p. 391-393, doc. CLXVI, ex C; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 23-24, doc. 17, ex C; UBIETO ARTETA, *Los esponsales*, p. 115-118, doc. 11, ex A.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 19, doc. 12.

^aAuctoritate legali decretum est ut res donate, si in presenti tradite sunt, nullo modo repetantur a donatore. ^l Quapropter, in Dei eterni regis nomine, ego Petronilla, Dei gratia Aragonensis regina et Barchinonensis comitissa, uxor que fui ve-^l nerabilis Raimundi^b Berengarii, comitis Barchinonensis et principis Aragonensis, libenti animo et promptissima voluntate, cum consilio et consen-^l su et providencia Ugonis,^c Dei dignatione Tarrachonensis archiepiscopi, et Petri, Cesaraugustani episcopi, ac Guillelmi, Barchinonensis episcopi, et comitis Palea-^l rensis^d atque Petri de Castelazolo^e et^f Deusa-juda et Petri Ortiz^g et Blasco^h Romeo et Exemeni de Artosellaⁱ et Dodonis de Alchala^k atque Fortunii^l ^l Maza et Guillelmi Raimundi^m dapiferi et Guillelmi de Castrovetulo et Arberti de Castrovetulo aliorumque magnatum, tam Aragonensium quam Barchinonensium, ^l dono et laudo et concedo tibi di-

lecto filio meo Ildefonso, regi Aragonensi et comiti Barchinonensi, qui in testamento eiusdem viri mei vocaris Raimundus et /⁸ omni posteritati tue omne regnum Aragonis integriter, civitates quoque et castra, villas et ecclesias et monasteria, terras cultas et heremas, /⁹ rochas, /ⁿ montes et fortitudines et aquas, potestates universas, milites et homines, dominationes et senioraticos, tam terrarum quam hominum /¹⁰ et cum omnibus terminis et possessionibus et pertinenciis que ad prefatum^o regnum Aragonis pertinent et quocumque modo pertinere debent^p et sicut /¹¹ unquam avus et proavus meus melius ipsum regnum Aragonis tenuerunt et habere debuerunt, cum introitibus et exitibus suis integriter, simul cum omnibus /¹² augmentationibus et acquisitionibus que, Deo auxiliante, ad prefatum^q regnum acquirere et habere potueris per omnia et in omnibus tibi predicto /¹³ filio meo Ildefonso regi omnique posteritati tue trado et solvo et dono, ut melius dici vel nominari potest humano ore, cum /¹⁴ omni sua integritate, sine ulla voce et aliqua dominatione inibi a me ullo modo retenta. Et ut melius hec mee bone /¹⁵ voluntatis donatio firma et stabilis in perpetuum habeatur et teneatur, confirmo propria manu mea et laudo et concedo ordinationem testa-/¹⁶ menti eiusdem viri mei et ultimam voluntatem suam, sicut idem vir meus, pater tuus, de omni predicto^r regno et de ceteris statuit et ordinavit in suo testa-/¹⁷ mento de quo iudicium iure iurando obligatum et corroboratum est a magnatibus suis, ut ordinatio et ultima eius voluntas firma /¹⁸ et stabilis nunc et in perpetuum firmiter persistat. Si autem te mori contigerit sine prole legitima,^s sequatur ordinatio testamenti^t eiusdem viri mei, patris tui, /¹⁹ inter alios fratres tuos. Si quis contra hanc huius donationis scripturam ad infringendum venire temptaverit nullo modo fa-/²⁰ cere possit, sed supradicta omnia in duplo componat et insuper hoc donum omni tempore sit stabile et firmum.

Actum est hoc in /²¹ Barchinona, XIII kalendas iulii, anno dominice Incarnationis millesimo C^o LX° IIII°.^u

/²² Sig+num Petronille,^v Dei gratia regine Aragonensis et comitisse Barchinonensis, que hoc laudo et confirmo et testes firmare rogo.

/²³ *Sig+num Guillelmi, Barchinonensis episcopi. * *+ Petrus, Dei gratia Cesaraugustanus episcopus (*senyal*)*.^w /²⁴ Sig+num Arnalli^x Mironis, comitis Palearensis.^y Sig+num Petri de Castellazol.^z Sig+num Deusajuda. Sig+num Petri Ortiz.^{aa} Sig+num Blasco Romeo. /²⁵ Sig+num Exemeni de Artosella. Sig+num Dodonis^{ab} de Alchala.^{ac} Sig+num Fortunii^{ad} Maza. Sig+num Guillelmi Raimundi^{ae} dapiferi. /²⁶ Sig+num Guillelmi de Castrovetulo. Sig+num Arberti de Castrovetulo. *Sig+num Bernardi Marcucii*. *Sig+num Petri Arnalli*.^{af}

/²⁷ Sig+num Petri de Corron, scriptoris, qui hec scripsit cum litteris suprapositis in linea XVI et^{ag} XVIII, die et anno quo supra.^{ah}

a. *C avantposa la rúbrica* Sequitur instrumentum donationis quam fecit nobilis regina Petronilla dicta post mortem illustrissimi comitis Barchinonensis et principis Aragonis, viri sui dicti, venerabili filio suo Ildefonso, regi Aragonis, comiti Barchinonensi super regno Aragonis. *D avantposa la rúbrica* Donatio facta per prefatam reginam Petronillam filio suo Ildefonso, regi Aragonis, de regno Aragonis et ceteris (*la primera e caudada*) aliis. *E avantposa la rúbrica* Eadem donatio de regno Aragonis *i, al marge esquerre*, iam in supra. – b. Raymundi *E*. – c. Hugonis *D*. – d. Palarensis *D*. – e. Castellazol *C*; Castellazolo *E*. – f. e *D i E*. – g. Ortis *D*. – h. Blascho *C*. – i. Dertosella *D*. – k. Alcala *D*. – l. Ffortunii *D*; Fortunnii *E*. – m. Raymundi *D i E*. – n. rocas *D*. – o. prephatum *C*. – p. debet *C*. – q. prephatum *C*. – r. predicto *interlineat A*. – s. legitima *D i E*. – t. testamenti *interlineat A i D*. – u. M^o C^o LX° IIII° C; M^o centesimo LX° IIII°, *D*. – v. Patronille *E*. – w. Sig+num Guillelmi, Barchinonensis ... Cesaraugustanus episcopus *omet E*. – x. Arnaldi *E*. – y. Pallarensis *D*; Palearensis *E*. – z. Castellazol *D*; Castellazolo *E*. – aa. Ortis *D*. – ab. Dodanis *E*. – ac. Alcala *D i E*. – ad. Fortunnii *E*. – ae. Raymundi *E*. – af. Arnaldi *E*. – ag. *D afegeix* in. – ah. *D afegeix* pro cum originali. *E omet* Sig+num Petri de Corron ... quo supra *i afegeix* Sig+num Petri de Corron, scriptoris, qui hunc translatum scripsit die vi kalendas augusti anno xxx IIII regni Lodiviçi junioris.

1168, novembre 5

Guerau de Jorba convé amb Alfons el Cast, rei d'Aragó, i Guillem VII de Montpeller que els pagarà 25.000 morabatins en nom del rei Llop [Abu-Abd-Al·lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix], de manera que en el termini de trenta dies hagi pagat al segon —o a qui ell vulgui— els primers 5.000 morabatins. En senyal de seguretat, el seu germà Guillem de Cervera, «Lodoreng» i el seu fill Guillem d'Alcarràs juren que, si Guerau no compleix, es lliuraran a Guillem o a qui ell vulgui i allà on ell vulgui —entre Lleida i Girona— com a ostatges d'ell i del rei —pels 5.000 morabatins—. Els 20.000 morabatins restants els lliurà el rei Llop al rei Alfons —o a Guillem de Montpeller, el text no és clar— o a qui aquest decideixi abans del proper Nadal. A canvi, el rei convé amb Guerau que tindrà pau amb el rei Llop i ho fa jurar a Pelegrín de Castellazuelo, al seu majordom Blasco Romeu i al seu alferes Ximeno d'Artosiella, tot posant com a garantia Pero de Castellazuelo, Sancho Ennéguiz de Daroca, Galindo Ximénez de Belchit, Pero Ortiz i Ximeno d'Urreya. D'altra banda, Guillem de Montpeller convé amb Guerau que farà que els esmentats més amunt jurin tal com el rei ha promès i, si no, ell mateix es lliurà com a ostatge, entre Girona i Lleida, i li retornarà els 5.000 morabatins. Quan jurin i Guerau pagui es considerarà vigent la pau per dos anys a partir del proper 1 de maig. Seguidament, Guerau es compromet envers el rei i Guillem de Montpeller que el rei Llop signarà la pau amb els seus alcaids (o cadis) i que pagarà en els terminis establerts.

[A1. Original a l'arxiu particular de Guerau de Jorba?, perdut.]

A2. ACA, C, perg. d'Alfons I, carp. 43, núm. 62, 321 × 246 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Regular estat de conservació degut a la presència de taques i raspades i a la mutilació de l'angle superior dret del pergami.

Publ.: VILLANUEVA, *Viage literario*, xvii, p. 328-330, doc. 54, ex A2; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 94-96, doc. 56, ex A2.

Reg.: GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 221, doc. xxii; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 103.

Sit notum cunctis quod ego Geraldus de Iorba convenio persolvere xxv millia morabetinos pro rege Lupo tibi [domino] /² meo Ildefonso, regi Aragonensi, et Guillelmo de Monte Pessulano,^a tali scilicet modo quod usque ad xxx dies primos venturos habeam tibi, Guillelme,^b vel [cui] /³ tu mihi mandaveris, v millia paccatos de supradictis xxv millia morabetinos. Et quod hoc tibi, Guillelme,^c sic attendant iura[re] /⁴ tibi frater meus Guillelmus de Cervaria et Lodoreng, et ego facio tibi [iura]re Guillelmum de Alcharaz, filium meum, qui tr[es], /⁵ si ego non persolvero tibi, Guillelme, vel cui tu mandaveris^d iamdicta v millia morabetinos usque ad iamdictos xxx dies, teneant tibi, Guillelmo, et domino regi^e ostaticum pro illos /⁶ v millia morabetinos ubicumque tu, Guillelme,^f volueris et eis mandaveris, a Gerunda usque Ilerdam. Reliqua vero xx millia morabetinos /⁷ rex Lupus persolvat tibi vel cui tu mandaveris usque ad nativitatem Domini primam venientem vel quam citius /⁸ ego potero ab illo habere.

Ego vero rex convenio tibi Geraldo de Iorba quod teneam pacem regi Lupo et /⁹ facio hoc tibi iurare Peregrino de Castello Azolo et Blascho Romeu, meo maiori domo, et Ximinio de Ar- /¹⁰ tusela, meo alferiz, et convenio tibi sub illo eodem sacramento, quod ipsi pro me tibi faciunt, quod ego faciam tenere /¹¹ et observare ipsam pacem ab hominibus meis regi Lupo et quod faciam eam teneri et iurari a Petro de Castello /¹² Azolo, Sancio Enegons de Darocha, Galindo Exameniz de Belxit, Petro Ortiz et Ximinio de /¹³ Orrea.

Et ego Guillelmus de Monte Pessulano convenio tibi Geraldo de Iorba quod faciam istos predictos tibi iurare, sicut dominus /¹⁴ meus rex tibi promittit, pro posse meo, aut si non potero hoc facere, tenebo tibi ostaticum ubicumque tu mihi mandaveris, a Ge- /¹⁵ runda usque Ilerdam, donec supradicta v millia morabetinos sint tibi persoluta cum illo gravamine quod inde feceris. Et /¹⁶ postquam isti supradicti iuraverint, statim mea erunt supradicta v millia morabetinos ita quod ex tunc non tenebor tibi /¹⁷ de his v millia morabetinos, sed tantum modo de ipsa pace quod teneatur, per bonam fidem, secundum meum posse, a proximis kalendis /¹⁸ may venturis usque ad duos annos.

Simili quoque modo convenio ego Geraldus tibi domino meo Ildefonso, regi Aragonensi, /¹⁹ et tibi Guillelmo de Monte Pessulano quod rex Lupus firmet hanc pacem per suos alchadites et solvat [predicta]^s statu- /²⁰ tis temporibus.

Iuro ego Guillelmus de Cervaria tibi domino meo Ildefonso, regi Aragonensi, et tibi Guillelmo de Monte Pessulano quod tenebo /²¹ ostaticum sicut superius scriptum est, per bonam et rectam fidem, sine *engan*, per Deum et hec sancta IIII^{or} evangelia. Similiter /²² iuro ego Lodoreng. Similiter iuro ego Guillelmus de Alcharaz, mandato patris mei Geraldi de Iorba. /²³ Iuro ego Blascho Romeu, maior domo, ex mandato domini mei Ildefonsi, regis Aragonensis, quod tenebo et faciam /²⁴ tenere pacem regi Lupo secundum meum posse, per bonam fidem, sine *engan*, a proximis kalendis may primis venientibus /²⁵ usque ad duos annos. Similiter iuro ego Peregrinus de Castello Azolo. Similiter iuro ego Ximinus de Artu- /²⁶ sela.

/²⁷ Actum est hoc in presencia domini archiepiscopi Tarrachonensis, episcopi Barchinonensis, Hugonis de Baucio, Achuionis de Castro Novo, /²⁸ Guillelmi Raimundi Gantelmi, Guillelmi Ulrici et Gerbaldi, /²⁹ anno ab incarnatione Domini millesimo C^o LX° VIII°, nonas novembris.

/³⁰ Ego Bernardus de Calidis, scriba regis, scripsi hanc cartam cum litteris suprapositis in linea II^a et III^a et v^a et VI^a, /³¹ et rasis et emendatis in linea x^a et XI^a, et feci hoc sig+num.

a. et Guillelmo de Monte Pessulano *interlineat.* – b. Guillelme *interlineat.* – c. Guillelme *interlineat.* – d. Guillelme, vel cui tu mandaveris *interlineat.* – e. Guillelmo et domino regi *interlineat.* – f. Guillelme *interlineat.* – g. *Paraula de lectura difficil.*

39

1168, desembre 19. San Adrián de Vadoluengo (Sangüesa)

Sanç el Savi, rei de Navarra, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, convenen pau i treva per vint anys entre ells i els seus successors. Acorden també que tot el que puguin adquirir en els dominis del rei Llop o en altres terres de sarraïns s'ho repartiran a mitges, a excepció de les terres que havien tingut els homes del rei d'Aragó a Gúdar i al camp de Monteagudo del Castillo, així com Terol i els seus termes —que seran per al rei d'Aragó, se sobreentén—. Si s'arribés a signar la pau amb el rei Llop o amb altres sarraïns, les paries rebudes es repartirien també a meitats. En anotació al marge, ambdós reis es comprometen a reunir-se en el termini de vint dies a partir de la festa de Sant Tomàs, el 21 de desembre, entre Sangüesa i Ulle de Sangüesa per tal de resoldre l'assumpte del castell de Pau, per la qual cosa el rei Alfons hi ha de fer anar Guillem de Montcada. També en anotació marginal es fa una llista dels nobles que juraren la convinença.

[A1. Original a l'arxiu reial de Pamplona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània de l'original. ACA, C, perg. d'Alfons I, carpeta 43, núm. 64 (*olim* arm. 7 Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 31), 413 × 540 mm. Carta partida per ABC horitzontalment a la part superior. Bon estat de conservació.

Publ.: LACARRA, *El rey Lobo*, p. 523-526, ex B; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 97, doc. 58, ex B.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 265; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 104; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 377, doc. 25.

In nomine Domini. Hec est conveniencia que facta est inter Sancium, regem Navarre, et inter Aldefonsum, regem Aragone. Conveniunt namque sibi ad invicem quod ab hac die in antea habeant firmam pacem et treguas, per bonam fidem, sine fraude et malo ingenio, usque ad xx^{ti} annos, ipsi et heredes eorum, si eos infra hoc tempus mori contingat, quod Deus avertat. Simili quoque modo sibi ad invicem conveniunt, per bonam fidem, sine engano, quod quidquid ab hac di[e]^a in antea potuerint capere vel acquirere in tota terra regis Lupi vel tota alia terra sarracenorum, per medium dividant et habebunt in heremo et populato, excepta illa terra quam tenuerunt homines regis Aragone in Gudar et in campo de Monte Acuto, facta super hoc diligenti inquisitione, et excepto Torol cum suis terminis, sine engano.

Conveniunt etiam sibi ad invicem firmiter quod faciant ambo guerram regi Lupo et aliis sarracenis secundum suum posse et adiuvent se fideliter de hoc, per bonam fidem, sine malo ingenio. Si vero contigerit alterum ex regibus mori infra predictum tempus, ille qui superstes fuerit sit heredi alterius in eadem conveniencia. Similiter si contigerit quod pacem faciant cum rege Lupo vel cum aliis sarracenis, dividant per medium pecuniam et tributum quod inde habebunt. Et in ista adquisicione qualescumque guerra fuerit inter eos vel eorum heredes, semper habeant pacem sine fraude. Supradictam autem adquisicionem quam facient in terra sarracenorum, ut dictum est, fideliter dividant quocumque modo adquirant per se vel per suos homines.

Hec omnia que suprascripta sunt iuro ego Sancius, rex Navarre, et ego Aldefonsus, rex Aragone, iuro similiter, et facimus iurare nostros homines ita tenere et attendere. Et si quis nostrum scilicet regum supradictas conveniencias infregerit, habeatur proditor et alevosus. Dono etiam et concedo ego Sancius, rex Navarre, vobis domno Aldefonso, regi Aragone, securitatem, per fidem bonam, sine malo ingenio, et sub iuramento pono quod quociens volueritis intrare in terram meam vel inde exire aut ibi morari, sitis securus ab omni impedimento mei et omnium meorum hominum. Et ego Aldefonsus, rex Aragone, simili modo dono et concedo vobis domno Sancio, regi Navarre, securitatem, per fidem bonam, sine malo ingenio, et sub iuramento pono quod quociens volueritis intrare in terram meam vel inde exire aut ibi morari, sitis securus ab omni impedimento mei et omnium meorum hominum. Si autem contigerit quod homines regis Aragone fecerint damnum vel predam aliquam in terram regis Aragone^b et usque ad xxx^a dies non fuerit emendatum, rex Aragone tollat illi qui hoc damnum vel predam fecerit et illi in cuius honorem intraverit, honores vel hereditates, si habuerint, et ipse rex emendet male facta, et si honores vel hereditates non habuerint, quisquis regum malefactores capere potuerit, reddat alteri. Simili modo si homines regis Navarre damnum vel predam aliquam in terra regis Aragone fecerint et usque ad xxx^a dies emendatum non fuerit, rex Navarre tollat illi qui hoc damnum vel predam fecerit, et illi in cuius honorem intraverit, honores et hereditates, si habuerint, et ipse rex emendet male facta, et si honores vel hereditates non habuerint, quisquis regum malefactores capere potuerit, reddat alteri.

Et ut supradicte conveniencie firmiter teneantur, rex Navarre facit facere hominum Aldefonso,

regi Aragone, de istis castellis: Sancius Remirez facit hominium Aldefonso, regi Aragone, de Sangossa et de Funes, Garcia Bermudez de Balterra, Sancius Ezcherra de Sancta Maria de Ussua, tali pacto quod si rex Navarre supradictas treguas vel conveniencias infregerit, isti attendant Aldefonso, regi Aragone, cum supradictis castellis. Similiter Aldefonsus, rex Aragone, facit hominium facere Sancio, regi Navarre, de istis castellis: Furtun Azenarez facit hominium Sancio, regi Navarre, de Penna et de Uncastel, Deus Aiuda de Sos et de Argedas, tali pacto quod si rex Aragone infregerit supradictas conveniencias, isti attendant Sancio, regi Navarre, cum supradictis castellis. Et super hoc concessit Sancius, rex Navarre, in veritate sua et sub iuramento^e quod faciat facere hominium regi Aragone de Galipenz. Et Aldefonsus, rex Aragone, concessit in veritate sua et sub iuramento^d quod faciat facere hominium Sancio, regi Navarre, de Ul.

Facta carta in mense decembrio, XIII kalendas ianuarii, in ecclesia Sancti Adriani de Sangossa, sub era M^a CC^a VI^a.

Ego Exsiminus, scriptor regis Navarre, hanc cartam scripsi et hoc signum + feci.

(*Al marge esquerre escrit en vertical*) Convenerunt etiam ambo reges simul et ceperunt placitum de festivitate Sancti Tome usque ad xx^{ti} dies super illud castellum de Pau quod habeant iuntam eo die inter Sangossam et Ul, et quod rex Aragone adducat ibi Guilem de Montcada. Et si ipsum habere non potuerit, ipse rex Aragone sit ibi. Et si rationem regi Navarre ostenderet^e non potuerit, quod non debet ei reddere illud castellum de Pau, reddat eidem regi Navarre illud castellum de Pau rex Aragone, si potuerit, per fidem, sine malo ingenio. Si vero illud reddere non potuerit, quod desamparet rex Aragone Guilem de Montcada et adiuvet regem Navarre, per fidem, sine malo ingenio, quomodo predictum castellum de Pau recuperare possit.

(*Al marge dret escrit en vertical*) Iuraverunt ex parte regis Navarre isti quod teneant et faciant tenere regi suo secundum suum posse, per bonam fidem, sine fraude, istas conveniencias, sicut hic scripte sunt. In primis iuravit Petrus de Arazuri, Sancio Remirez, Semen de Aivar, Gonzalvo Copelin, Sancius Ezcherra, Guilem Azenarez, Sancius Enecones de Subiza, Garcia Bermudez, Petro Semenez *arcalde*, Lop Enecones *arcalde*. Iuraverunt similiter ex parte regis Aragone quod faciant tenere regi suo et teneant secundum suum posse, per bonam fidem, sine fraude, istas conveniencias sicut hic scripte sunt. In primis, iuravit Blasco Romeo, Blasco Maza, Galind Anaia, Furtun de Stada, Petro Lopez de Lusia, Furtun Azenarez de Tarazona, Gombalt de Benabent, Arpa, Semen de Artosela, *don Vales*.

a. e de lectura difícil a causa d'una taca. – b. Aragone en l'original, però ha de ser Navarre. – c. et sub iuramento *interlineat*. – d. et sub iuramento *interlineat*. – e. en lloc d'ostendere.

40

1170, juny 4. Sahagún

Convinença entre Alfons VIII, rei de Toledo i Castella, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per la qual, donades la fe i l'amistat que el primer tenia amb Llop, rei de Múrcia, acorden que el segon també la tindrà a partir de l'1 de gener de 1171 i durant cinc anys, a canvi de rebre'n 40.000 morabatins d'or anuals, tal com solia rebre'ls Ramon Berenguer IV del mateix rei Llop, o menys quantitat si així es va acordar quan el comte va marxar a Provença. Per tal de resoldre les querelles que hi ha hagut entre el rei Llop i Alfons el Cast, el primer ha escollit com a àrbitres els comtes

Ermengol VII d'Urgell, Nuño Pérez de Lara, Gómez González de Manzanedo i Pedro Manrique de Lara, o els que puguin de tots quatre —amb autorització explícita per al darrer per ser substituït per Gonzalo Rodríguez de Bureba—, amb el compromís per part dels tres comtes castellans de lliurar-se com a ostatsges al rei d'Aragó si els acords no es compleixen, àrbitres que Alfons accepta. D'altra banda, el rei Alfons el Cast convé que tindrà pau amb el rei Llop per cinc anys sempre que pagui allò acordat; a més, Alfons es compromet a no fer la pau amb els almohades. En garantia de l'acord, el juren Ramon Folc de Cardona, Ramon de Montcada i Guillem de Santmartí, amb el compromís de lliurar-se com a ostatsges al rei del Castella si Alfons el Cast no compleix la seva part.

[A1. Original a l'arxiu reial de Castella, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània de l'original. ACA, C, pergs. d'Alfons I, carp. 43, núm. 85 (*olim* arm. 17 Aragó, sac de Sant Martí, núm. 49), 254 × 350 mm, ex A2. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior, retallada en ziga-zagues. Bon estat de conservació, malgrat l'existència de petites mutilacions al marge esquerre del pergami.

C. Còpia del segle XIII. AHN, Clero Secular-Regular, Montearagón, carp. 624, núm. 17, 545 × 175 mm, ex A1? Bon estat de conservació.

D. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 19v-20v, ex A2 o B.

Publ.: M. GUAL CAMARENA, *Las fronteras y castillos fronterizos del reino de Valencia en el siglo XIII*, Madrid-València, tesi doctoral, 1946, doc. 1, ex B; GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 222-224, doc. XXV, ex B; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 239-240, doc. 140, ex B; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 147-150, doc. 90, ex B.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 267; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 118; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 366, doc. 6.

“Hec est conveniencia facta inter Aldefonsum, regem Toleti et Castelle, et Ildefonsum,^b regem Aragone, comitem Barchinone^c et marchionem Provincie. Innotescat omnibus quod ego Aldefonsum, Dei gratia rex Toleti et Castelle, consilio Celebruni, Toletani archiepiscopi, Raimundi,^d Palentini episcopi, comitum aliorumque procerum curie mee, convenio in fide et legallitate mea vobis Ildefonso, consanguineo meo, eadem gratia regi Aragone, comitis Barchinone et marchioni Provincie, per ipsam fidem et amicicium quam ad invicem cum baronibus nostris confederatam et firmatam habemus, quod Lupum, regem Murcie, vobis talem habeam quod a kalendis ianuarii primis venientibus usque ad v annos et ulterius quamdiu cum ipso potteritis convenire, firmabit et dabit vobis per singulos annos integre ipsum *aver*, quod^e patri vestro, bone memorie^f comiti Barchinone, dare solebat, scilicet XL^a milia^g morabetinos maiores in auro, statutis terminis inter ipsum regem et memoratum comitem, vel minus si tunc minus dare debebat quando postremo ipse comes ivit Provinciam, secundum^h verum et recognitionemⁱ Guillelmi Ramun^k et Gerald^l de Iorba et illorum qui tunc ipsum *aver* pro comite recipiebant. Similiter convenio vobis per eandem fidem et amicicium quod de querimoniis quas adversus eum vos habere dicitis, ipse rex Lupus stabit arbitrio IIII^{orm} comitum, videlicet comitis Urgellensis, comitis Nunnii, comitis G[omez] et comitis Petri, aut trium istorum aut duorum, si plures ad esse non poterint. Ut autem hec omnia superius dicta vobis firmiter compleantur, vobis facio iurare et hominumⁿ facere comitem Nunnium, comitem G[omez], comitem Petrum, quod hoc totum, sicut superius dictum est, vobis compleantur, vel si forte, quod absit, ita vobis factum non fuerit, quod ipsi^o veniant obsides^p in manum vestram, de potestate vestra, quousque hec omnia vobis compleantur, preter voluntatem vestram nullatenus egressuri. Si vero comes Petrus interim meus vasallus esse desierit, eo ab hoc iure iurando liberato, vice eius Gundisalvus Roiz^q vobis teneatur. Hoc autem sacramento predicti comites tamdiu vobis teneantur quousque rex Lupus iam dictum *aver* se vobis^r daturum, bene et sine

omni vestro *engan*, firmiterque firmaverit; quo facto, deinde a sacramento isto sint liberati. Ego autem tenebor vobis de omni supradicta convencione usque ad predictum tempus ut vobis integre compleatur, et isti alii similiter teneantur vobis super hoc per illam amiciciam [que in]ter^r me et vos firmata est.

Ego quoque Ildefonsus, Dei gratia rex Aragone,^t comes Barchinone^u et marchio Provincie, consilio baronum curie mee, episcoporum et aliorum procerum meorum, convenio in fide et legalitate mea vobis Aldefonso, consanguineo [meo],^v eadem gratia regi Toleti et Castelle, per illam fidem et amiciciam quam ad invicem cum baronibus nostris confederatam et firmatam habemus, quod cum rege Lupo usque ad v annos ipso mihi^w dante iam dictum *aver*, pacem habebo, et [in eo]^x amore et amicicia quo erat^y cum eo comes Barchinone quando postremo ivit Provinciam in eadem secum ero, et cum masmutis pacem vel amorem infra predictum tempus nullatenus habebo. Similiter convenio vobis [per]^z eandem fidem et amiciciam quod de querimoniis, si quas rex Lupus adversus me se dicit habere, stabo arbitrio IIII^{oraa} comitum, scilicet comitis Urgellensis, comitis Nunnii, comitis G[omez], comitis Petri, aut trium istorum aut duorum, si plures adesse^{ab} non poterint. Ut autem hec omnia superius dicta compleantur, facio vobis iurare et hominium^{ac} facere Raimundum Folconem,^{ad} Raimundum de Montchada^{ae} et Guillelmum de Sancto Martino, quod hoc totum, sicut superius dictum est, compleatur, vel si forte, quod habsit,^{af} factum non fuerit, quod ipsi veniant obsides^{ag} in manum vestram de potestate vestra quousque compleatur, preter voluntatem vestram nullatenus egressuri. Hoc autem sacramento isti predicti tamdiu vobis teneantur quousque rex Lupus iam dictum *aver se mihi*^{ah} daturum bene firmaverit, et ego similiter usque ad constitutum tempus pacem ei firmatam habeam; et, eo facto, a sacramento isto sint liberati. Ego autem tenebor vobis de predicta convencione^{ai} et isti alii similiter per illam amiciciam que inter me et vos firmata est.

Ego, comes Nunnus, hec omnia, sicut superius dicta sunt et promissa a domino meo rege Castelle, iuro me facere et complere, bona fide et sine malo ingenio, per Deum et Sancta IIII^{orak} Evangelia, et inde vobis Ildefonsi, regi Aragone,^{al} hominium facio. Ego comes G[omez], ego comes Petrus, ego Gundisalvus Roiz^{am} iuramus similiter et hominium facimus. Ego Raimundus Folco^{an} et ego Raimundus de Muncada^{ao} et ego Guillelmus de Sancto Martino^{ap} hec omnia, sicut superius dicta et promissa sunt a domino nostro rege Aragone,^{aq} iuramus nos facere ac complere, bona fide et sine malo ingenio, per Deum et sancta IIII^{orar} Evangelia, et vobis Aldefonso regi Castelle hominium^{as} facimus.

Facta carta in Sancto Facundo,^{at} II^{au} nonas iunii, era M^a CC^a VIII^a.

Celebrunus, Toletane sedis archiepiscopus^{av} et Yspaniarum primas, testis. Raimundus, Palentinus episcopus, testis. Comes Nunnus, testis. Comes G[omez], comes Petrus, Gundizalvus Roiz,^{aw} testes. Rodericus Goterez,^{ax} testis. Albarus Roderici, testis. Petrus Garsie, testis. Martinus Gonsalvez, testis. Willelmus,^{ay} Barchinonensis episcopus, testis. Petrus, Cesaraugustanus episcopus, testis. Raimundus de Montcada, testis. Raimundus Folc,^{az} testis. Willelmus^{ba} de Sancto Martino, testis. B. de Barchinone,^{bb} testis.

(*segell rodāt*: Signum regis Aldefonsi)^{bc}

Raimundus, cancellarius regis, scripsit hanc cartam.^{bd}

a. *D avantposa la rúbrica* Convenientia inter regem Castelle et regem Aragonum contra regem Murcie ratione tributi. – b. Ildefonsum *C i D*. – c. Barchinonensium *D*. – d. Raymundi *D*. – e. de *C i D*. – f. morie (*sic*) *B*. – g. milia *omet D*. – h. sedem *i*, *al marge esquerre*, per una *mà posterior*, secundum *D*. – i. re- *interlineat*. – k. Raimundi *D*. – l. Gillelmi *D*. – m. quator *D*. – n. ominium *D*. – o. *La segona i corregeix* e *B*. – p. obssides *C*. – q. Roiz *D*. – r. nobis *C*. – s. *Falta tros del pergami B*. – t. Aragonensium *D*. – u. Barchinonensium *D*. – v. *Falta tros del pergami B*. – w. michi *D*. – x. *Falta tros del pergami B*. – y. -r- *interlineat*. – z. *Falta tros del pergami B*. – aa. quatuor *D*. – ab. ad- *interlineat B*. – ac. ominium *D*. – ad. Fulchonem *C*. – ae. Montcada *C*. – af. absit *C i D*. – ag. obssides *C*. – ah. michi *D*. – ai. conveniencia *C*. – ak. quatuor *D*. – al. Aragonum *D*. – am. Ruiz *D*. – an. Fulco *C*. – ao. Montcada *C*; Muntchada *D*. – ap. Sancti Martini *C*. – aq. Aragonum *D*. – ar. quatuor *D*. – as. ominium *D*. – at. Faccundo *C*. – au. secundo *D*. – av. e *caudada*. – aw. Ruiz *D*. – ax. Rodericus Goterriz *C*. – ay. Guillelmus *C*. – az. Fulco *C*. – ba. Guillelmus *C*. – bb. Barchinona *C*. – bc. *C omet el segell rodāt*. – bd. *C afegeix* Petrus Roiz, filius comitis Roderici, Gundizalvus Roiz *el Duc*, Petrus Roiz de Gosma, Ordonius Garciz, Blascus Romeu, Petrus de Lazori, Blascus Mazo, Petrus Orti, isti hocto fecerunt hominium.

1170, juliol. Saragossa

Alfons VIII, rei dels castellans, i Alfons el Cast, rei dels aragonesos, comte dels barcelonins i marquès de Provença, signen un acord de pau i amistat vitalícia i es comprometen a ajudar-se mútuament contra tot cristià, exceptuat el rei d'Anglaterra, Enric II, al qual tots dos tenen com a pare. Si un dels dos trenqués relacions amb un tercer, ho hauria de notificar a l'altre per carta o per missatgers i aquest també hi trencaria. En garantia de l'acord, el rei de Castella hi posa els castells de Nájera, Viguera, Clavijo, Ocón i Ágreda, que lliura al comte Nuño Pérez de Lara el primer, a Pedro Jiménez de Cameros els tres següents i el darrer a Gonzalo Portales, els quals els haurien de lliurar a Alfons el Cast si Alfons VIII incomplia l'acord. Per la seva banda, Alfons el Cast posa com a garantia els castells de Fariza (Ariza), Daroca, Aranda de Moncayo, Epila (Épila) i Borja, que es lliuren, respectivament, a Blasco Romeu, Pedro de Arazuri, Pero Ortiz, Ximeno d'Urreya i Blasco Maza, en les mateixes condicions que s'havien lliurat els castells castellans. Finalment, es preveu el cas que el rei d'Aragó se'n vagi a Provença o fora dels seus reialmes, i aleshores el castellà tindrà cura dels seus dominis.

[A1. Original a l'arxiu reial de Castella, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània sense signatures. ACA, C, pergs. Alfons I, carp. 43, núm. 88 (*olim* arm. 17 Aragó, sac de Santa Engràcia, núm. 133), 367 × 521 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació malgrat la presència de petites taques i mutilacions al costat dret del pergami, ex A2?

C. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 19a-20a, ex A2? Miniatura ultimada representant els reis Alfons VIII de Castella i Alfons el Cast d'Aragó.

D. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 17r-18v, ex A2?

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 45-47, doc. 32, ex C; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 250-253, doc. 147, ex C; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 151-153, doc. 92, ex C.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 267; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 47; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 366-367, doc. 7.

“In^b nomine Domini Nostri Ihesu Christi. Ego Adefonsus,^c Dei gratia rex Castellanorum, et ego Adefonsus,^d eadem gratia rex Aragonensis, comes Barchinonensis et marchio Provincie,^e facimus et firmamus veram amicitiam et perpetuam concordiam ac pacem inter nos omnibus diebus vite^f nostre,^g per bonam fidem, sine fraude et dolo atque aliquo^h malo ingenio, quod iuvenus nos ad invicem super et contra omnes christianos, preter regem Anglie, quem pro patreⁱ habemus. Et si aliquis nostrum diffidaverit aliquem hominem, significet alteri per litteras suas vel per notos nuntios, et ex tunc similiter diffidet diffidatum^k et adiuvet^l diffidantem^m et faciat ei omneⁿ malum quodcumque^o poterit. Et ut hoc quod superius scriptum est firmum et stabile ab hodierno^p die in antea^q semper a nobis teneatur, ego Adefonsus, rex Castelle, pono in fidelitate^r hec castra, scilicet Nagara,^s Vechera,^t Clavillo, Ochon,^u Agreda, cum omnibus pertinentiis quas hodie habent, et hoc iuramento confirmo. Et barones mei, videlicet comes Nun[ius], comes Gomez,^v comes Petrus, Gozalbo^w Rodriz, Albaro^x Rodriz de Massiella,^y Petrus Radriz^z et Ferrandus Rodriz, eius fratres, Petrus Rodriz, filius comitis Rodriz, Rodricus Goterrez^{aa} et fratres^{ab} eius, Petrus Goterrez, Petrus Ximenez, Gomez Garcez, et^{ac} Ordonius Garcez et Garcia Garcesz,^{ad} eius fratres, Gozalbo Rodriz^{ae} *duch*, Lupus Diaz^{af} de Mena, Garcia Ordonez de Villa Maior,^{ag} Gozalbo Portales,^{ah} Tegle^{ai} Pedrez, Lop Lobeiz, filius comitis Lupi, similiter hoc iuramento confirmant.

Quod si ego rex Adefonsus^{ak} Castelle hoc quod supra scriptum est non attendero,^{al} ex tunc sim periurus, fide mentitus, proditor et alevosus,^{am} et amittam predicta castella, ita quod veniant in potestate regis Adefonsi^{an} Aragonensium. Et predicti barones mei reddant sese ad servicium Adefonsi,^{ao} regis Aragonensium, in potestate eius, per bonam fidem, sine malo ingenio. Et si hoc facere noluerint, ex tunc^{ap} sint periuri et proditores. Et illi mei vassalli^{aq} qui tenent predicta castella [per] me faciunt hominiam^{ar} Adefonso,^{as} regi Aragonensium, comes Nun[ius], de Nagara,^{at} Petrus Ximez,^{au} de Vechera,^{av} de Clavillo et de Ochon, Gozalbo Portales,^{aw} de Agreda, quod si ego Adefonsus,^{ax} rex Castelle, conventionem supradictam non observavero, irati et pachati, per bonam fidem et sine malo ingenio, dent illa castella Adefonso,^{ay} regi Aragonensium, vel quibus ipse mandaverit. Et si ego aliquod de castellis istis vel omnia alicui nobili vel nobilibus de terra mea dare voluero, illi qui nunc^{az} tenent et hominiam faciunt de illis, non dent illa castella mihi^{ba} donec^{bb} ego faciam illi vel illis nobilibus^{bc} quibus dederō tale hominiam^{bd} facere regi Aragonensi de illis castellis quale faciunt illi qui nunc^{be} tenent. Et illi nobiles sint^{bf} filii nobilium et de terra mea. Et modo accipiat ista castella Adefonsus,^{bg} rex Aragonensium, vel ille cui ipse mandaverit per manum mei portarii, et rex Aragonis per manum portarii sui det illa castella^{bh} illis qui nunc^{bi} tenent ea. Et si forte contigerit, propter guerram vel aliquam occasionem, regem Adefonsum^{bk} ire in Provinciam^{bl} vel alias extra terram suam, ego^{bm} teneam et manuteneam terram suam per bonam fidem, sine malo ingenio. Et si ego rex Adefonsus Castelle ab hodierno die et deinceps, aliqua occasione vel ingenio vel fraude vel persuasione,^{bn} alicuius vel aliquorum vel de^{bo} aliquo alio modo illud quod supra taxatum est mutavero, amittam predicta castella et sim periurus, fide mentitus et proditor et alevosus.

Ego quoque Adefonsus,^{bp} rex Aragonensium, ut hoc quod superius scriptum est^{bq} firmum et stabile a nobis semper teneatur, pono in fidelitate hec^{br} castella, videlicet Fariza, Darocha,^{bs} Aranda, Epila, Borchia,^{bt} cum omnibus pertinentiis quas hodie^{bu} habent,^{bv} et hoc iuramento confirmo. Et barones mei, videlicet Arnaldus Mironis, comes Pallarenensis,^{bw} Petrus de Azarum,^{bx} Petrus de Castellazolo, Blascho^{by} Romeo, Petrus Artiz,^{bz} Pelegrin,^{ca} Blascho^{cb} Maza, Xemen de^{cc} Artusella, Xemen de Orreia,^{cd} Galindus Ximenez, Artal,^{ce} Galindus de Naia, Deus Aiuda, Fortunius de Stada, Guillelmus Raimundi^{cf} dapiifer, Raimundus de Montcada, Guillelmus de [Ca]stro Vetulo, Guillelmus de Sancto Martino, Guillelmus de Cervaria, Guiraldus de Iorba, similiter hoc iuramento confirmant. Quod si ego rex Adefonsus^{cg} Aragonensis^{ch} hoc^{ci} quod suprascriptum est non attendero, ex tunc^{ck} sim periurus, fide mentitus, proditor [et] alevosus, et amittam^{cl} predicta castella, ita quod veniant in potestate regis Adefonsi Castelle, et predicti barones mei reddant sese ad servicium Adefonsi, regis Castelle, in potestate eius, per bonam fidem, sine malo ingenio. Et si hoc facere noluerint, ex tunc^{cm} sint periuri et proditores. Et illi mei vassalli qui tenent predicta castella per me faciunt hominiam^{cn} Adefonso, regi Castelle, Blascho^{co} Romeo, de Fariza, Petrus de Arazuri, de Darocha, Petrus Ortiz, de Aranda, Xemen de Orreia,^{cp} de Epila, Blascho^{cq} Maza, de Borga, quod si ego Adefonsus,^{cr} rex Aragonensis, conventionem supradictam non observavero, irati et pachati,^{cs} per bonam fidem, sine malo ingenio, dent illa castella^{ct} Adefonso, regi Castelle, vel quibus ipse mandaverit. Et si ego aliquod de castellis istis vel omnia alicui nobili vel nobilibus de terra mea dare voluero, illi qui nunc^{cu} tenent et hominiam^{cv} faciunt de illis, non dent illa castella mihi donec^{cw} ego faciam illi vel illis nobilibus quibus dederō tale hominiam facere Adefonso, regi Castelle, de illis castellis, quale faciunt illi qui nunc^{cx} tenent. Et illi^{cy} nobiles sint filii nobilium et de terra mea. Et modo accipiat ista castella Adefonsus,^{cz} rex Castelle, vel^{da} ille cui ipse mandaverit, per manum mei portarii, et rex Castelle per manum portarii sui det illa^{db} illis qui nunc^{dc} tenent ea. Et si ego rex Adefonsus^{dd} Aragonensium ab hodierno die et deinceps,^{de} aliqua occasione vel ingenio vel fraude vel persuasione, alicuius vel aliquorum vel aliquo alio modo illud quod supra taxatum est mutavero, amittam predicta castella, et sim periurus, fide mentitus, et proditor et alevosus.

Facta carta in Cesaragusta, mense iulii, era M^a CC^a VIII^a, anno ab incarnatione Domini M^o C^o LXX°.
(*segell rodar*: Signum regis Aldefonsi)

Signum Ildefonsi +^{df} regis Aragone,^{dg} comitis Barchinonensis et marchionis^{dh} Provincie.

Ego Sancius de Petra Rubea, scriba domini regis, hanc cartam scripsi et hoc signum (*senyal*) feci.^{di}

a. C avantposa la rúbrica Sequuntur exinde conveniencie regis Castellie et domini regis Aragonum. Et primum, concordia eorundem regum quod adiuvent se ad invicem contra omnes homines, excepto tamen regis Anglie. *D avantposa la rúbrica* Amicitia, pax et concordia inite et firmate inter regem Castellianorum et regem Aragonensis, sic quod promittunt se iuvare contra omnes christianos preter regem Anglie. – *b. I ornamentada C i D.* – *c.* Adefonsus D. – *d.* Ildefonsus C; Adefonssus D. – *e.* e caudada B. – *f.* e caudada B. – *g.* e caudada B. – *h.* alio D. – *i.* parte D. – *k.* difidet difidatum D. – *l.* -v- interlineat B. – *m.* diffidantem C; difidantem D. – *n.* omnem C. – *o.* Segueix facere C. – *p.* odierno D. – *q.* atea D. – *r.* pono in fidelitate omet D. – *s.* Nagera C; Nagarra D. – *t.* et Vechere D. – *u.* Ocon D. – *v.* Gomes D. – *w.* Gonzalbo D. – *x.* -l- interlineat B. – *y.* Massiella escrit al damunt de raspat B. – *z.* Rodriz C. – *aa.* Gueterrez D. – *ab.* frater C. – *ac.* et omet D. – *ad.* Garcez C. – *ae.* Rodiz D. – *af.* Dias D. – *ag.* Minori D. – *ah.* Portoles C. – *ai.* Telge C. – *ak.* Adefonssus, D, a més segueix rex. – *al.* attendo D. – *am.* alefosus D. – *an.* Ildefonsi C; Adefonssi D. – *ao.* Ildefonsi C. – *ap.* tunch D. – *aq.* vassalli C i D. – *ar.* hominium escrit sobre raspat B; ominium D. – *as.* Ildefonso C; Adefonso D. – *at.* Nagera C; Nagarra D. – *au.* Xemenez C. – *av.* Vachera D. – *aw.* Portoles C. – *ax.* Adefonssus D. – *ay.* Ildefonso C. – *az.* nunch D. – *ba.* mihi interlineat B; michi C i D. – *bb.* donech D. – *bc.* hominibus D. – *bd.* ominium D. – *be.* nunch D. – *bf.* sint interlineat B. – *bg.* Ildefonsus C; Adefonssus D. – *bh.* det illa castella repetit tot seguit D. – *bi.* nunch D. – *bk.* Ildefonsum C, a més segueix Aragonensium C. – *bl.* Provincia C. – *bm.* C afegeix defendam et manu teneam ... terra suam. – *bn.* suasionem C. – *bo.* de omet C. – *bp.* Ildefonsus C; Adefonssus D. – *bq.* est omet D. – *br.* e caudada B. – *bs.* Derocha D. – *bt.* Borga C. – *bu.* odie D. – *bv.* habet B i D, que corregim segons C. – *bw.* Palearensis C. – *bx.* Arazuri C; Asarum D. – *by.* Blasco D. – *bz.* Ortiz C. – *ca.* Pelegryn D. – *cb.* Blasco D. – *cc.* de omet B. – *cd.* Orreya D. – *ce.* Galindus Ximenes, Artal, omet D. – *cf.* Raymundi D. – *cg.* Ildefonsus C; Adefonssus D. – *ch.* Aragonensium D. – *ci.* hoc interlineat B. – *ck.* tunch D. – *cl.* amitam C. – *cm.* tunch D. – *cn.* ominium D. – *co.* Blasco D. – *cp.* Urrea D. – *cq.* Blasco D. – *cr.* Ildefonsus C. – *cs.* paccati C. – *ct.* castra D. – *cu.* nunch D. – *cv.* ominium D. – *cw.* michi donech C. – *cx.* nunch D. – *cy.* Ille C. – *cz.* Adefonssus D. – *da.* Segueix ipse C. – *db.* Segueix castella C. – *dc.* nunch D. – *dd.* Ildefonsus C. – *de.* deinceps C. – *df.* Signum + Ildefonsi D. – *dg.* Aragonie D. – *dh.* marchio D. – *di.* El segell rodar d'Alfons de Castella i el senyal d'Alfons d'Aragó, a més del nom de l'escrivà reial, omesos B.

42

1173 (o 1174),¹ octubre 24. Barcelona

Publicació del testament de Peronella, reina d'Aragó, a la seva mort en presència del jutge Miró i actuant com a testimonis mestre Guillem i Ramon Dalmau, prevere, pel qual confirma la concessió al seu fill Alfons, rei d'Aragó, de tot el regne en la seva integritat.

A. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 44, núm. 137 (*olim* arm. Testaments, sac R, núm. 59), 260 × 400 mm. Bon estat de conservació.

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 11a-c, ex A. Miniatura sense ultimar.

C. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 1r-v, ex A.

Publ.: BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, 2, p. 211-212; CODOIN, IV, p. 393-394, doc. CLXVII, ex B; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 25, doc. 18, ex B.

Reg.: LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 19, doc. 14.

“Hec^b est sacramentalis conditio ac legalis^c publicatio ultime voluntatis nobilis regine Aragonensis Petronille nomine verbis tantummodo edite cuius ordo infra vi^d /² menses coram sacerdote et iudice

1. Tot i que, seguint Zurita, la majoria d'autors daten la mort i la publicació del testament el 13 i el 24 d'octubre de 1173 (ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. XXXII), Bofarull converteix l'any 37 del regnat de Lluís el Jove per 1174 (BOFARULL Y MASCARÓ, *Los condes de Barcelona*, 2, p. 191); Miret, que ho comenta tot, no es posiciona, però situa la notícia al 1173; cf. MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 277-278.

Mirone legaliter actus est. Nos scilicet magister Guillelmus et Raimundus^e Dalmacii presbiteri testes et iuratores sumus testificamur namque iuran- /³ do per Deum vivum et verum in personis trinum et in deitate unum super altare Sancti Felicis^f martiris quod est constructum in ecclesia beatorum martirum Justi et Pastoris infra menia urbis /⁴ Barchinone, supra cuius sacrosanctum altare has condiciones manibus propriis iuramus quia vidimus et audivimus et presentes adfuimus quando iamdicta testatrix, egritudine /⁵ detenta unde obiit, suis verbis ordinavit suam ultimam voluntatem de honore suo et de rebus suis.

Concessit domino Ildefonso filio suo regi Aragonensi omne suum /⁶ regnum Aragonis integriter. Dimisit Barchinonensi sedi suum corpus ad sepeliendum et mandavit familiam suam induere unumquemque secundum suum valorem. /⁷ Hoc totum ita ordinavit iamdicta testatrix III° idus octobris anno xxxvii regni Ledoyci iunioris. Deinde ingravescente languore^g quo detinebatur /⁸ migravit ad Deum^h eodem die et anno. Hanc igitur ipsius testatrix ultimam voluntatem nos prescripti testes sicut vidimusⁱ et audivimus in prescripto altari co- /⁹ ram sacerdote et iudice Mirone et aliis testibus clericis ac laicis veram esse fideliter corroboramus et iurando confirmamus. Hoc adiecto ut omnia sua de- /¹⁰ bita et malefacta de suis rebus solvantur. Late condiciones viiii kalendas novembris et anno prefixo.

Sig+num magistri Guillelmi presbiteri. /¹¹ *(senyal) Raimundi presbiteri*. Nos huius rei testes et iuratores sumus.

/¹² *Sig+num Petri de Rivopulli*. *Sig+num Guillelmi de Alfodio*. *Sig+num Raimundi, ^k primicherii*. /¹³ Sig+num Petri Arberti^l Poncii. *Sig+num Burgetus*. *Sig+num Geralli^m de Fexa*. *(senyal) Mironis iudicis*. Nos qui huic sacramento /¹⁴ presentes adfuimus.

/¹⁵ S(senyal)m Petri de Corron iunioris, qui hoc scripsit die et anno quo supra."ⁿ

a. B *avantposa la rúbrica* Sequitur etiam sacramentalis conditio ultime voluntatis eiusdem nobilis regine qua reliquit eidem filio suo Ildefonso inclito regi Aragonensi regnum Aragonis superius nominatum. C *avantposa la rúbrica* Ultima voluntas nobilis regine Aragonensi Petronille (*segona e caudada*) nomine, quae testamentum sacramentale appellatur. — b. H *inicial amb lleugera ornamentació*, A. — c. *legis amb -is ratllat i -alis interlineat* B. — d. *sex C.* — e. *Raymundus C.* — f. *Ffelicis C.* — g. *langore C.* — h. *dominum B.* — i. *Segueix et aud interlineat i ratllat C.* — k. *Raymundi C.* — l. *Arberti C.* — m. *Geraldi C.* — n. *C afegeix* Probatus cum originali.

43

1174, gener 18. Saragossa

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, fa donació propter nuptias a la seva promesa Sança, reina, amb qui ha de casar-se, dels castells i viles de Monclús, Barbastre, Pomar, Tamarit de Llitera, Naval, Saidí, Mequinensa, Boleya (Bolea), Quart, Tierz, Pina d'Ebro (Pina de Ebro) —quan sigui alliberat de la penyora que hi té Pedro de Arazuri—, Mediano —quan sigui alliberat de la penyora que hi té Ximeno d'Artosiella—, Almonecir (Almonacid) i Alfamén, a Aragó, amb els seus termes i pertinences, i de Tarragona —amb tot el que hi té per l'arquebisbe Guillem i l'Església de Tarragona—, Siurana, Tortosa, Ascó, Castellldans, Almenar, Camarasa, Cubells, Cervera, Tàrrrega, Manresa, Santpedor, Vilafranca del Penedès, Avinyonet del Penedès, l'Arboç, Montblanc amb la Riba —amb la penyora que hi té Guerau de Jorba—, Gavà, Sant Feliu de Llobregat, Viladecans, Terrassa, Caldes de Montbui, Vilamajor, Moià —amb tot el que el rei té a Vic—, Osor, Caldes de Malavella, Llagostera, Palafrugell, Besalú amb la seva vila i la dominicatura que el rei hi té, així com els prats que

són sobre el monestir de Santa Maria d'Arles, al comtat de Barcelona, tot amb els seus termes i adjacents. També hi inclou tot el comtat de Rosselló, que té després de la mort del comte Girard II, i Lagunarrota, a Aragó. Ho rep tot mentre visqui i, si el rei la premor —hi hagi fills o no—, ho tindrà vitalíciament sempre que no es torni a casar; en morir o en tornar-se a casar, tot revertirà en qui succeeixi el rei Alfons.

A. ACA, C, pergs. Alfons I, carp. 44, núm. 146 (*olim* arm. 17 Aragó, sac de Sant Martí, núm. 41), 505 × 709 mm. Bon estat de conservació, malgrat la presència d'un estrip i d'un petit forat al marge esquerre del pergamí.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 236-238, doc. 161, ex A.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 278; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 73.

Masculi^a atque femine legitima convinctio quam nupcias sive matrimonium appellamus cum divino nutu sit prodita humani generis immortalitatem suis vicibus conservare ^{/2} dinoscitur, ad quam copulandam et sine tedio conservandam dos et donatio intervenire solent. Qua propter, in Dei nomine et eius Sancte et Individue Trinitatis, ego Ildefonsus, Dei gratia ^{/3} rex Aragonensis, comes Barchinonensis et marchio Provincie, dono et constituo in donationem propter nupcias sive sponsalium tibi sponse mee Sancie, illustrissime regine, quam ducturus ^{/4} sum in uxorem, Montem Clausum et Barbastre et Pomar et Tamaritum et Nabal et Zaidin et Michinenza et Boleia et Quard et Terz et Pinam, cum suis terminis, cum anexu pignoris quo tenetur astricta Petro de Arazuri fue-^{/5} rit liberata, et Mediana, cum fuerit similiter liberata anexu pignoris legitime quo tenetur Ximino de Artusela, meo maioridomo. Et dono tibi in sponsalium Almonizir^b et Alfamem. Hec omnia predicta castra seu villas, cum omnibus suis ^{/6} terminis et pertinentiis, dono tibi in regno Aragonis cum omnibus que ibi habeo vel habere debeo. In Catalonia autem dono tibi Terrachonam, cum omnibus suis terminis et directis meis, et cum his omnibus quomodo ibi accipio, et cum his ^{/7} omnibus que ibi habeo et habere debeo per Guillelmum archiepiscopum et ecclesiam Terrachonensem. Similiter dono tibi Siuranam cum suis terminis, scilicet castra et omnes villas que infra terminos suos sunt, eo excepto quod iam dicto archiepiscopo et ecclesie Terra-^{/8} chonensi ego ipse reddidi. Iterum dono tibi in sponsalium Tortosam et Azchon et Castrum Asinorum et Almenar et Camarasam et Cubels, Cervariam quoque et Tarregam, Manresanam et Sanctum Petrum d'Or, Villam Francam et Avinionem ^{/9} et ipsum Arboz, que tria sunt in Pentensi. Montem Blanchum et ipsam Ripam dono tibi similiter, cum anexu pignoris quo tenentur Geraldo de Iorba et suis fuerint liberata; Gavanum quoque et Sanctum Felicem et Villam de Canibus et Ter-^{/10} raciam et Calidas et Villam Maiorem et Modianum, cum omnibus que in Vico habeo et habere debeo. Preterea Osor, Calidas de Gerundensi, Lagosteram^c et Palacium Frugellum, Bisuldivium quoque cum ipsa villa et cum dominicatura quam ibi nunc habeo ^{/11} vel in antea habuero, et prata que sunt super Arulatense monasterium, in sponsalium tibi dono et presenti carta confirmo. Supradicta autem omnia, cum suis terminis et adiacenciis et cum omnibus que ego ibi habeo et ^{/12} habere debeo, dono ego iam dictus rex Ildefonsus tibi iam dicte sponse mee^d Sancie, illustrissime regine, in donationem propter nupcias sive in sponsalium, ea scilicet lege et pacto ut, si ego prius te obiero sine liberis ^{/13} ex me et te existentibus sive^e non, habeas et possideas predicta omnia quamdiu vixeris et innupta honeste permanseris; post obitum vero tuum vel si ad secundas nupcias convolaveris, revertantur hec omnia predicta his qui mihi succedent ex ^{/14} testamento [vel] ab intestato. Addo insuper iam dicte donationi comitatum totum Rossilionis, sicut ego habeo et habere debeo per vocem et dimissionem Gerardi, comitis Rossilionis, quondam defuncti, supradicta lege et pacto. Lacunam ^{/15} Rotam quoque similiter dono tibi iam dicte Sanxie, sponse mee, iam dicta lege et pacto superius scripto.^f

/¹⁶ *+ Ego Iacinctus, Sancte Marie in Cosmydyn diaconus cardinalis, apostolice sedis legatus (*senyal*).*

/¹⁷ *+ Ego Guillelmus, Terrachonensis archiepiscopus, apostolice sedis legatus, subscribo.*

/¹⁸ Actum est hoc apud Cesaraugustam, anno ab Incarnatione Domini millesimo c^o LXX° III°, era millesima CC^a XII^a, x^o v^o kalendas februarii.

/¹⁹ Signum + Ildefonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinonensis et marchionis Provincie.

*Sig+num Berengarii, abbatis Montis Aragonis (*senyal*).* /²⁰ *Sig+num fratris Arnaldi de Turre Rubea, partium Provincie et Hispanie tunc temporis militie Templi magistri, salvo ubique iure domus nostre et omnium pignorum que tenemus inter predicta loca.* /²¹ *Sig+num Arnaldi, Urgellensis episcopi.* *Signum+ Petri, Pampilonensis episcopi.* *Poncius, Dei dignacione Dertusensis episcopus, signum+.* /²² *Petrus, Ausonensis episcopus (subscribo).* *Ego Iohannes, Tirassonensis episcopus, et si indignus confirmo pariter et subscribo hoc supradictum et signo nostro munio (*senyal*).* /²³ *Guillelmus, Dei gratia Gerundensis episcopus.* *Ego Bernardus, Barchinonensis episcopus, subscribo.* *Signum Guillelmi, Ilerdensis episcopi.*

/²⁴ Facta carta apud Cesaraugustam, regnante me rege et dominante in Aragonie et in Barchinona et in Provincia, episcopo Petro in Cesaraugusta, episcopo Stephano in Oscha, Iohanne Frontino episcopo in Tirassona, episcopo Guilelmo Petri in Ilerda, comite Arnaldo Mironis Pa-/²⁵ learensi senior in Ricla, Ximino de Artusela, maiordomo regis, senior in Loarre et in Boleia, Sanxio Remiriz, alferiz domini regis, Petro de Castellazol senior in Calataiub, Petro de Arazuri senior in Oscha et in Darocha, Blascho /²⁶ Romeu senior in Cesaraugusta, Ximino Romeu senior in Tirassona, Blascho Maza senior in Boria, Artaldo senior in Alagon, Galindo Xemeniz senior in Belxit, Deusaiuda senior in Sos, Gombaldo in Bel, Petro de Alcha-/²⁷ la in Sancto Stephano, Pelegrino in Barbastre^g et in Alchezer.

/²⁸ Ego Bernardus de Calidis, scriba domini regis, scripsi hanc cartam cum litteris rasis et emendatis in linea x^a et XII^a et XIII^a et XX^aVI^a, /²⁹ et feci hoc sig+num.

a. Masculi en lletres capitals ornamentades. – b. Paraula corregida, la m escrita damunt una z. – c. et habere debeo ... Lagosteram escrit al damunt de raspat. – d. Les dues e caudades. – e. ea sillicet ... existentibus sive escrit al damunt de raspat. – f. Addo insuper ... superius scripto afegit posteriorment amb una altra mà. – g. Barbastre escrit al damunt de raspat.

44

1177, agost. Setge de Conca

Alfons VIII, rei de Castella, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, confirmen les convinences signades anteriorment i convenen que s'ajudaran contra tothom, cristià o sarraí, exceptuat el rei Ferran II de Lleó, i que tindran pau o guerra comunament, tal com està establert en les seves convinences. Seguidament acorden que cadascun d'ells tingui lliurement i posseeixi tranquil·lament allò que en aquell mateix moment tenen i que cap dels dos pugui exigir res a l'altre per cap raó que aparegui a les convinences fetes entre els seus predecessors.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 21a-b.

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 47-48, doc. 33, ex B; ALMAGRO BASCH, *El señorío*, p. 111-112, doc. 10, ex

MIQUEL ROSELL; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 473-474, doc. 288, ex B; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 330-331, doc. 239, ex B.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 401; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 98; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 367, doc. 8.

“Quantus^b ex pace proveniat fructus commoditatis, ipsius liquido declarat effectus. Pax, siquidem, parua magnificat, pauca multiplicat, sicut e contrario discordia non solum magna et multa diminuit, sed sepe ad nichilum redigit. Unde pax omnimodis est amanda inte[r] omnes generaliter, inter reges, autem, et principes potissimum et specialiter, ex quorum concordia comunis crescit utilitas et multiplex omnino devitatur pernicies. Hinc est quod, in Dei nomine et eius gracia, ego Aldefonsus, rex Castelle, et ego Ildefonsus, rex Aragonis, grato animo et bona fide, cupientes pacem firmam in perpetuum habere, ad maiorem firmitatem presenti scripto roboramus et confirmamus, communi consilio et consensu principum et baronum nostrorum, illas conveniencias seu divisiones quas olim ex beneplacito nostro et consilio baronum nostrorum inter nos fecimus, et etiam convenimus ut iuvenus nos ad invicem contra omnes homines christianos et sarracenos, excepto rege Ferrando, et habeamus communiter pacem vel gueram cum aliis omnibus, sicut in convenienciis nostris scriptum est.

Preterea, statuimus et diffinimus quod uterque nostrum libere habeat et quiete possideat in perpetuum quicquid hodie tenet, et neuter possit aliquid exigere ab altero aliquo modo vel racione seu aliqua iuris subtilitate propter ullas conveniencias que facte fuissent inter predecessores suos, servatis, tamen, illis convenienciis ac divisionibus superius prelibatis.

Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, tactis sacrosantis Evangeliiis, hanc cartam confirmo.

Facta carta in obsidione super Concam, era m^a cc^a xv^a, mense augusti.

Huic rei interfuerunt comes Petrus, comes Gundisalvus, alferiz, Rodericus Guterrez, maiordomus curie, Petrus Roderici, filius comitis, Petrus de Arazuri, Petrus Guterrez, Gundisalus Copellini, Suerius Pelagii et alii quamplures de regno Castelle. De regno, autem, Aragonis, domnus Berengarius, Terrachonensis archiepiscopus, Petrus, Cesaraugustanus episcopus, Hugo de Mataplana, Poncius de Guardia, Sancius de Orta, Ferrandus de Darocha, Artaldus de Foz et alii quamplures.

Et ego Aldefonsus, Dei gratia rex Castelle, tactis sacrosantis Evangeliiis, hanc cartam confirmo, presentibus prescriptis personis.

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

(*segell rodar*: Signum regis Ildefonsi)

Ego Micahel, iussu utriusque regum, hanc cartam scripsi.

a. B avantposa la rúbrica Carta confirmacionis et corroboracionis eorumdem regum, in qua promittunt se observare ad invicem dictas conveniencias, et quod uterque eorum ex inde, quiete et secure teneat et habeat quicquid hodie tenet et habet, et quod neuter eorum, propter conveniencias ullas quae inter predecessores suos facte fuissent, possint aliquid exigere ab altero. – *b. Q lleugerament ornamentada*.

45

1179, març 20. Cazola¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Alfons VIII, rei de Castella, signen una concòrdia, pacte i amistat perpètua entre ambdós que renova tots els pactes i les convinences anteriors, especialment els relatius al rei de Navarra i a la seva terra, i pel qual tots dos es comprometen a ajudar-se l'un a l'altre en persona i amb les seves terres i els seus homes contra tothom, cristià o sarraí, i especialment contra el rei de Navarra. El rei Alfons el Cast es compromet, a més, que de la propera festa de Sant Miquel —29 de setembre— en un any l'ajudarà contra el rei de Navarra, mentre que Alfons VIII es compromet al mateix des de la propera Pasqua —1 d'abril— en un any. S'especifica que, fora d'aquests terminis, no estan obligats a ajudar-se. Acorden també que, quan el rei de Castella pugui recuperar la terra que li té presa el rei de Navarra, el rei d'Aragó li lliurarà la seva part de Leguín i Portilla. Sobre aquests castells, s'autoritza Alfons VIII a donar-los —s'entén que al rei de Navarra— si és per a recuperar les seves terres, i Alfons el Cast no s'hi podrà oposar, però no podrà oferir cap altra terra, heretat o honor al navarrès, excepte quantitats en metàl·lic. Convenen finalment que, passats els terminis que s'han imposat, cap d'ells no signarà pau o treva amb el rei de Navarra sense el vistiplau de l'altra part, de la mateixa manera que tampoc no faran cap pau o treva amb cristians o sarraïns l'un sense l'acord de l'altre.

[A. Original escrit per *maestro* Gerardo, notari del rei de Castella, perdut.]

B. Trasllat coetani sense data. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 47, núm. 267 (*olim* arm. 17 Aragó, sac D, núm. 342), 191 × 406 mm. Bon estat de conservació, ex A.

C. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 21a-22a, ex A.

D. Còpia del segle XIV. ACA, C, LT, f. 44a-45a, ex A?

Publ.: MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 48-49, doc. 34, ex C; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 530-532, doc. 320, ex C; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 376-378, doc. 280, ex C.

Reg.: CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 116.

^aIn ^bnomine Domini nostri Ihesu Christi. Hec est concordia et pactus^c et perpetua amicitia firmissime firmata inter illustres reges Ildefonso, regem Aragonum, comitem Barchinone, marchionem Provincie, et Aldefonso, regem Castelle. Laudant itaque atque concedunt sibi invicem omnes conveniencias, amicitie et pacti que olim facte fuerant inter eos et in scriptis redacte, et nunc de novo conveniunt sibi ad invicem ut ab hac hora in antea alter^d alterum iuvet cum corpore suo et cum terra sua et cum hominibus suis, per bonam fidem, sine enganno, omni etiam fraude et dolo remoto, contra cunctos homines christianos et sarracenos, et nominatim contra regem Navarre.

Item, laudant atque concedunt sibi ad invicem predicti reges omnes illas conveniencias quas inter se condam^e fecerant contra predictum regem Navarre et de terra sua.

Promittit etiam Ildefonso, rex Aragonum, regi Aldefonso Castelle quod a proximo festo Sancti Michaelis usque ad unum^f annum in antea iuvet ipsum cum corpore suo et hominibus suis et terra sua

1. Arran de Zurita, que situava l'entrevista entre els dos reis a Andalusia (ZURITA, *Anales*, I, lib. II, cap. XXXVII), es va identificar erròniament Cazola amb Cazorla (CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 316); tanmateix, segons l'itinerari d'Alfons i el que era costum entre els reis d'Aragó i comtes de Barcelona i els reis de Castella i Lleó, la trobada havia de ser a la zona fronterera comuna, a la Rioja. Va ser Julio González qui finalment va identificar correctament Cazola amb un lloc situat al camí entre Huerta i Fariza, sobre l'antiga calçada de Medinaceli, a la ratlla d'Aragó i Castella (GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 814).

per bonam fidem, sine enganno, contra predictum regem Navarre. Rex quoque Aldefonsus^g Castelle promittit similiter regi Aragonum se iuvaturum illum contra regem Navarre a primo venturo festo Pasce^h usque ad unum annum in antea, per bonam fidem et sine omni fraude et dolo, cum corpore suo et cum terra sua et cum hominibus suis. Etⁱ infra spacia assignata utrique predictorum regum alter alterum non teneatur iuvare contra regem Navarre.

Quandocumque vero Aldefonsus, rex Castelle, possit terram suam recuperare a rege Navarre, predictus Ildefonsus rex Aragonum dimitat^k et quitat^l regi Aldefonso Castelle suam partem de Laguin et de Portello ne deinceps^m super hisⁿ castellis aliquam demandacionem ei faciat.

Conveniunt etiam sibi invicem ut, transacto predicti temporis spacio utrique assignato, neuter eorum possit facere pacem nec treguas^o cum rege Navarre sine voluntate et consilio alterius.

Conveniunt etiam sibi invicem ut neuter eorum possit facere pacem nec treguas^p cum christianis nec sarracenis sine consilio et voluntate alterius.

Ut autem predicta concordia et pactum firmissime inter eos rata et stabilis omni tempore permaneat, fecerunt sibi invicem hominum et iuraverunt super sacrosancta Evangelia IIII^{or}, quia^q quicumque eorum alteri dictas conveniencias et pacta non attendet, esset traditor et alevos, fide mentitus atque periurus.

Hoc idem etiam iuraverunt, ex parte regis Castelle, Petrus de Arazuri, Gomez Garsie, alferiz regis, Tello Petri. Et ex parte regis Aragonum iuraverunt hoc idem Santius de Orta, maiordomus^r regis, Artaudus de Alagon, alferiz regis. Et episcopus Petrus Cesaraugustanus,^s hoc idem affirmavit in sua veritate.

Facta carta apud Cazolam, dum haberent ibidem colloquium ambo predicti reges, XIII° kalendas aprilis, era M^a CC^a VIII^a.^t

Item in eodem colloquio et eodem die et eodem loco, convenerunt predicti reges in hoc quod sequitur. Convenit rex Aragonum regi Castelle ut omni tempore possit dare rex Castelle predicta castra de Laguin et de Portello pro recuperanda sua terra sine omni contradictione regis Aragonum. Et quod de cetero rex Aragonum^u nunquam repetat partem de predictis castris a rege Castelle. Ita tamen quod nullam aliam terram vel hereditatem neque honorem donet rex Castelle pro recuperanda terra sua, nisi predicta duo castra, sed, si voluerit^v dare pecuniam liceat ei dare.

Item convenerunt sibi invicem ut quicquid et^w quolibet tempore poterunt lucrari de terra regis Navarre, per medium dividant.

Adhuc etiam convenerunt ut si totum regnum Navarre acquirere possent antequam predicta duo castra dedisset rex Castelle pro recuperanda sua terra, totum regnum et predicta duo castra per medium dividant, sicut in convenienciis suis scriptis continetur.

Signum + Ildefonsi, Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.^x

(*segell rodar*: Signum Aldefonsi, regis Castelle)

Magister Geraldus, notarius regis Castelle, hanc cartam scripsit.

a. B avantposa Hoc est translatum fideliter translatum; *C avantposa la rúbrica* Sequitur etiam carta conveniencie et pacti quod ad invicem fecerunt dicti reges, quod adiuvet se contra cunctos homines et expresse contra regem Navarrorum, et in hac conveniencia dividerunt terram eiusdem regis Navarrorum, eo modo quod per medium eam habeant. – *b.* In. *La lletra I capital ornamentada*, C. – *c.* pactum C. – *d.* alter omet C. – *e.* quondam D. – *f.* predictum afegeix C. – *g.* Aldefonssus D. – *h.* Pasche C. – *i.* Et omet D. – *k.* dimittit C. – *l.* quietat C. – *m.* deinceps C. – *n.* hiis D. – *o.* treguas D. – *p.* treguas D. – *q.* et C; quod D. – *r.* maiordomo D. – *s.* Cerausagustanus B. – *t.* M^aXVIII^a C; millesima VII^a X^a D. – *u.* Aragonensis C. – *v.* voluerunt C. – *w.* et omet C. – *x.* *La signatura d'Alfons el Cast manca a C, i per tant devia mancar a l'original. Fou afeigida a B, segons A. Mundó, de la mà de Pere de Blanes per a donar-li valor d'original.*

46

1179, març 20. Cazola¹

Alfons VIII, rei de Castella, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, signen una convenença sobre la divisió de les terres d'Espanya, és a dir, de l'Àndalus. El primer concedeix al segon que tingui lliurement València i tot el seu regne amb totes les seves pertinences, poblades o ermes, Xàtiva amb totes les seves pertinences i Biar amb tots els seus termes i tota la terra que hi ha del port de Biar cap a Xàtiva, València i Dénia, i també Dénia amb totes les seves pertinences des de l'esmentat port fins al mar per Calp, tot especificant que reconeix a Alfons, rei d'Aragó, tots els castells i les viles, ermes i poblades, a l'interior d'aquests regnes i els seus termes. Per la seva banda, Alfons el Cast reconeix a Alfons VIII que tindrà lliurement tota la terra d'Espanya, erma i poblada, més enllà de l'esmentat port de Biar, amb tots els seus castells i viles i amb totes les seves pertinences. La divisió l'estableixen per a ells i els seus successors a perpetuïtat i es comprometen a no disminuir o prendre res del que correspon a l'altre ni posar-hi cap impediment.

[A. Original, escrit per Berenguer de Parets, perdut.]

B. Còpia imitativa de l'original, escrita en paper vers 1180 per Ramon de Sitges. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 47, núm. 268, 278 × 256 mm. Regular estat de conservació degut a la presència de forats, estrips i mutilacions coincidents amb els plecs del paper, que ha estat restaurat modernament, ex A.

C. Còpia de final del segle XII. ACA, C, LFM, f. 22a-c, ex A.

[D. Trasllat del 14 de desembre de 1239, fet per Domingo de Monzón, capellà, ex A?, perdut.]

E1. Còpia notarial del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex D. ASV, *Archivum Arcis*, 1-XVIII, 2.222, petia 22. En mal estat.

[E2. Còpia notarial del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex A?, a l'arxiu capitular de Toledo. Perduda.]

[E3. Còpia notarial del 12 de gener de 1240, feta a Tudela, ex A?, a l'arxiu arxiepiscopal de Tarragona. Perduda.]

F. Còpia de 1251/1257, [feta a Toledo], ex E2. AHN, Sección de Códices y Cartularios, 987B, *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [1], f. 130.

G. Còpia de 1251/1257, feta a Toledo, ex F. BCT, mss. 42-33.ª (olim 42-23), *Liber privilegiorum Ecclesie Toletane* [1], f. 152r-v.

H. Còpia del segle XVII. RAH, Colección Salazar, lligall C, carpeta 2, núm. 3 (olim Colección Velázquez, 8), ex F?

Publ.: S. CARRERES ZACARÉS, *Tratados entre Castilla y Aragón, su influencia en la terminación de la reconquista*, València, 1908, p. 39-41, ex F; CHABÁS LLORENS, *Episcopologio valentino*, I, p. 316-317, n. 12, ex G; CHABÁS LLORENS, *División*, p. 140-141, ex B?; SANCHIS Y SIVERA, *La diócesis valentina*, II, p. 303, doc. XXXIII; MIQUEL ROSELL, LFM, I, p. 49-51, doc. 35, ex C; ALMAGRO BASCH, *El señorío*, p. 112-114, doc. 11, ex MIQUEL ROSELL; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 528-530, doc. 319, ex B; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 378-379, doc. 281, ex C; CASTELL MAIQUES, *Proceso*, I, p. 285-287, ex E1.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso*, p. 408; LÓPEZ OLIVÁN, *Repertorio diplomático*, p. 19, doc. 15a; GUAL CAMARENA, *Precedentes*, p. 228, doc. XXXIV; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 115-116; A. M. MUNDÓ, *El pacto de Cazola del 1179 i el «Liber Feudorum Maior»*. *Notes paleogràfiques i diplomàtiques*, a *X Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Saragossa, CSIC. Institución Fernando el Católico, 1980, p. 119-129 (comentari paleogràfic i diplomàtic); BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 368-369, doc. 10.

1. Chabàs data erròniament aquest document l'any 1178 perquè no s'adona que està datat per l'any de l'Encarnació (CHABÁS LLORENS, *División*, p. 140). Sobre la identificació de Cazola, vegeu doc. núm. 45, n. 1.

^aIn^b Christi nomine.^c Hec est convenientia^d fac[ta^e in]ter illustres^f Aldefonsum, regem Castelle, et^g Ildefonsum,^h regem Aragonum,ⁱ comitem^k Barchinone^l et ma[rc]hionem Provincie, super divisione^m terre Yspanie.ⁿ

Dividunt namque inter se ter[ra]m Yspanie^o hoc scilicet modo:^p

Laudat siquidem concedit atque in perpetuum^q diffinit per se et per^r suos successores predictus^s Aldefonsus,^t rex Castelle, iamdicto Ildefonso,^u regi Aragonensium,^v et successoribus suis ut adquirant,^w sibi habeant^x et in perpetuum^y possideant^z libere,^{aa} solide et [a]bsolute, non interveniente aliqua con[tra]ria, ab uno ad^{ab} alterum, Valenciam^{ac} et totum regnum^{ad} Valencie cum omnibus suis pertinentiis, heremis^{ae} et p[ro]pulis,^{af} que^{ag} sibi pertinent^{ah} et p[er]tinere] debent.

Similiter laudat, concedit atque diffinit eidem et successoribus suis in perpetuum Exativam cum omnibus sibi pertinentibus, heremis et populatis, et Biar cum suis terminis, heremis et populatis, et totam terram heremam et populatam que est a portu qui est ultra Biar, qui^{ai} portus dicitur port^{ak} de Biar,^{al} sicut respicit versus^{am} Exativam^{am} et^{ao} Valenciam et^{ap} Deniam, et totum^{aq} regnum Denie cum omnibus suis pertinentiis, heremis et populatis,^{ar} sicut [ten]dit^{as} et ducit portus usque ad^{at} mare et vadit usque^{au} ad^{av} Calp.

Laudat etiam concedit^{aw} atque in perpetuum d[i]ffinit per se et per^{ax} suos s[uc]cessores predicto Ildefonso, regi Aragonum, et suis successoribus omnia castella et [v]illas, heremas et populatas, [c]um omnibus pertinentiis suis que sunt et erunt infra predicta regna et^{ay} predictos^{az} terminos.^{ba}

Similiter, predictus^{bb} Ild[efo]nsus, rex Aragonum,^{bc} c[on]mes Barchinone^{bd} et marchio Provincie,^{be} laud[at], concedit atque in perpetuum^{bf} diff[ini]t per se et per^{bg} suos successores^{bh} iamdicto^{bi} [Alde]fonso,^{bk} regi Castell[e], et successoribus suis ut adquirant^{bl} si[bi] et] habeant et in perpetuum possideant libere,^{bm} solide et absolute^{bn} totam terram [Yspa]nie,^{bo} heremam et popula[tam], que est ultra predictum [portum qui] est ultra^{bp} Biar, qui portus dicitur portus de Biar,^{bq} cum omnibus castellis^{br} et villis, heremis et populatis, et^{bs} omnibus pertinentiis suis que [s]unt et erunt ultra predictum portum, non interveniente aliqua contraria, ab uno ad^{bt} alterum.

Hanc itaque divisionem, concessionem atque^{bu} diffinicionem^{bv} faciunt inter se et successores suos predicti reges, bona^{bw} fide et sine omni fraude et dolo, libenti animo^{bx} [et s]pontanea voluntate perpetuo valituram et duraturam.^{by} Et conveni[un]t inter se quod neuter alteri de assignata sibi porcione [aliquid au]ferat^{bz} vel diminuat,^{ca} nec alter^{cb} contra alterum super predictam divisionem^{cc} aliquid impedimenti vel maliciose mac[h]inetur.^{cd}

Fa[cta] carta apud Cazolam,^{ce} cum ibi ha[ber]ent colloquium^{cf} predicti reges,^{cg} anno Domini m^o c^o LXX° VIII°, era M^a CC^a XVII^a, XIII° kalendas aprilis.^{ch}

(*segell rodar*: Signum Aldefonsus,^{ci} regis Castelle).^{ck}

Signum +^{cl} Ildefonsi, reg[is] Arago]num, comitis^{cm} Barchinone et march[ion]is^{cn} [Pro]vincie.^{co}

(*1a columna*) Sunt^{cp} testes, ex parte regis Castelle, comes Petrus, Petrus Roderici^{ca} de Azagra,^{cr} Petrus de Arazori,^{cs} Gomez Garcia,^{ct} Petrus Roderici de Gosman,^{cu} Tello^{cv} Petri, Garcia Portales,^{cw} Martinus Roderici de Azagra,^{cx} Suerus Pelagii, Raimundus Pelagii,^{cy} Garcia M[uni]z.^{cz}

(*2a columna*) Sunt^{da} testes, ex parte regis Aragonum, dompnus^{db} Petrus,^{dc} Cesaraugustanus episcopus, Arnaldus de Turre Rubea,^{dd} magister milicie^{de} Templi, Petrus^{df} de Castelazol,^{dg} Blacho Romeu,^{dh} Arnaldus^{di} de Pontibus, Artallus^{dk} de Alagon, al[fer]iz^{dl} regis, Sanc[ius] de] Orta, maiordomo,^{dm} Michael [de] Sancta Cruce, Bereng[arius] d'Entenza,^{dn} Petrus de Sancto Vincencio, Fortunio de Begoa,^{do} Garcia de Albero.^{dp}

Signum^{dq} Berengarii de Parietibus, qui hanc cartam scripsit mandato supradictorum regum, cum litteris rasis et emendatis in linea XII^a et XIII^a].^{dr}

a. *C avantposa la rúbrica* Adhuc similiter sequitur divisio quam ad invicem fecerunt ipsi reges super terra Ispanie, et his ultimis divisionibus standum est; *EI, F i G avantposen* Hoc est translatum fideliter factum anno Domini M^o CC^o XXX° nono. – b. *I capital ornamentada* C. – c. Amen *afegeix H*. – d. fideliter *afegeix EI, F i G*. – e. facta *omet H*. – f. illustres *ometen F i H*. – g. inter *afegeix H*. – h. Adefonsum *H*. – i. Aragonis *H*. – k. comitem *F*. – l. Barchionem *H*. – m. divisionem *EI i F*. – n. Hispanie *EI*; Hyspanie *F i G*; terre Yspanie *omet H i en lloc seu afegeix* et confinis regnorum. – o. Hispanie *EI, F i G*. – p. Dividunt namque inter se ter[ra]m Yspanie hoc scilicet modo *omet H*. – q. imperpetuum *G i H*. – r. per *ometen EI, F i G*. – s. predictos *F*. – t. Alfonsus *G*; Adefonsus *H*. – u. Alfonso *H*. – v. Aragonum *G i H*. – w. adquirit *G*; acquirit *H*. – x. habeat *G i H*. – y. et in perpetuum *omet H i en lloc seu afegeix* in mandatis. – z. possideat *G*; posideat *H*. – aa. et *afegeix H*. – ab. in *H*. – ac. Valentia *EI, F i G*. – ad. Valentiam totam et regnum totum *H*. – ae. habemus *H*. – af. popullatis *F*. – ag. qui *F i G*. – ah. pertinent *omet C*. – ai. que *F*. – ak. portus *EI i F*; *omet G*. – al. Similiter laudat ... port de Biar *omet H i en lloc seu afegeix* eodem mandamus Xativam et Biar que dicitur portus Habier. – am. usque *G*. – an. Eativam *C*; Xativam *H*. – ao. et *omet H*. – ap. et *omet H*. – aq. totum *omet H*. – ar. cum omnibus suis pertinenciis, heremis et populatis *omet H*. – as. redit *H*. – at. ad *omet H*. – au. mare et vadit usque *repeteix H*. – av. ad *ometen F, G i H*. – aw. concedit *ometen EI, F i G*. – ax. per *omet F i G*. – ay. et *omet G*. – az. predictorum *G*. – ba. Laudat etiam ... predictos terminos *omet H i en lloc seu afegeix* Eodem modo omnia castella et villas que sunt intra predicta regna cum heremis et populatis et populandis. – bb. predictos *F*; dictus *H*. – bc. Alfonsus, rex Aragonis *H*. – bd. Barchinonensis *C*. – be. comes Barchinone et marchio Provincie *omet H*. – bf. *F afegeix erròniament* concedit, *encara que ho subratlla en haver detectat l'error*. – bg. per *omet G*. – bh. concedit atque in perpetuum diffinit per se et per suos successores *omet H i en lloc seu afegeix* et cetera. – bi. predicto *H*. – bk. Aldefonso *F*; Adefonso *H*. – bl. acquirant *EI, F i G*. – bm. libere possideant *F i G*. – bn. et successoribus suis ut ... solide et absolute *omet H i en lloc seu segueix* et cetera. – bo. Hispanie *EI*; Hyspanie *F i G*; Hispaniam *H*. – bp. [portum qui] est ultra *omet H i en lloc seu afegeix* terminum de. – bq. qui portus dicitur portus de Biar *omet H*. – br. castellis *omet H i en lloc seu afegeix* terminis et castris. – bs. populandis et cum *afegeix H*. – bt. in *H*. – bu. atque *omet G*. – bv. definitionem *H*. – bw. boni *F*. – bx. animo libenti *H*. – by. *Segueixen quatre lletres ratllades B*; valitura et duratura *H*. – bz. auferat *EI*. – ca. assignatis sibi provintiis aliquid auferre vel diminuere *H*. – cb. aliter *G*. – cc. divisionem *C*. – cd. aliquid impedimenti vel maliciose mac[h]inetur *omet H i en lloc seu afegeix* adimpediat vel malitiam machinetur per se neque per alium. – ce. Caçolam *F i G*; Cazorlam *H*. – cf. habent collegium *H*. – cg. regis *H*. – ch. anno Domini ... kalendas aprilis *ometen EI, F, G i H*. – ci. Aldefonsi *C*. – ck. *F, G i H ometen el segell rodar*. – cl. Signum + *omet F*. – cm. comittis *F*. – cn. et marchionis *omet F*. – co. Provincia *F*; *C i EI intercalen* Signum + *ldefonsi ... march[ion]is [Pro]vincie entre els dos paràgrafs de testimonis; H omet la signatura*. – cp. Sunt *omet H*. – cq. Oderici *B*. – cr. d'Azagra *EI*; d'Açagra *F*; Zagra *H*. – cs. d'Arazori *EI*; d'Araçori *F*. – ct. Comes Garcia *F*; *H «reuneix» aquests dos signataris en un inexistent Petrus Gometius Garsie*. – cu. Roderiçi de Gosman *F*; Roderici de Guzman *H*. – cv. Telius *H*. – cw. Garcia Portoles *C*; Garsias Portelis *H i el postposa a Martinus Roderici de Azagra*. – cx. Açagra *F*; Azoga *H*. – cy. Raymundus Pelagii *EI i F*; *C l'omet; H hi avantposa una B*. – cz. Guarcia Muniz *F*; Garsias Munoz *H*. – da. Sunt *omet H*. – db. domnus *C*; dopnus *F*; dominus *G i H*. – dc. de Castellazola *afegeix H*. – dd. Ruba *F*. – de. militum *F i G*. – df. Pellegrinus *H*. – dg. Castellazol *C, EI i H*; Castrallaçol *F*; Castallaçol *G*. – dh. Blascho Romeu *C*; Blasco Romeo *EI*; Blasco Romeo *F*; Blasco Romero *G*; Blascos Rameo *H*. – di. Artaldus *H*. – dk. Arnallus *H*. – dl. alferiç *F i G*; alferiz *H*. – dm. maiordomus *EI, F, Gi H*. – dn. de Entencia *EI i F*; de Entençia *G*; Enteza *H*. – do. Ffortunio de Vergua *EI*; Furtunius de Vergua *F*; Fortunius de Vergua *G*; Fortunius de Bengua *H*. – dp. Garcia de Alberro *G*; Garcia de Alberro *ometen F i H. F i G capgiren els paràgrafs dels testimonis i inclouen primer els d'Aragó i després els de Castella*. – dq. + *ometen F i H*. – dr. -arius d'Entenza ... in linea XII^a et XIII^a mutilat a B, reconstruït a partir de C; cum litteris rasis et emendatis in linea XII^a et XIII^a *ometen EI, F i G i afegeixen* Ego Raymundus de Mila, capellanus domini archiepiscopi, subscribo. Ego Poncius, presbyter (presbiter *F i G*), subscribo ut testis. Actum est hoc xviii kalendas Ianuarii. Ego Dominicus de Monson (Monçon *F*), cappellanus, hoc translatum scripsi et hoc sig[senyal; en blanc *F*]num feci prout inspexi in originale contineri (continetur *F*). Nos tamen iudices non vidimus istud privilegium nec scimus utrum istud sit transcriptum quia non vidimus bullatum, non sigillatum et etiam non (nec *F*) scimus nec credimus quod publica manu sit roboratum, nec scimus utrum ab aliquo instrumento sit extractum; hanc cartam ... et XIII^a *omet H i en lloc seu afegeix* de mandato predictorum regum hoc scripsi.

1186, gener 21. Àgreda

Alfons VIII, rei de Castella i Toledo, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, recorden, confirmen i juren el pacte fet pel qual cap d'ells no rebrà com a vassall Pedro Ruiz [de Azagra], ni els seus germans, parents i homes —que serveixin Pedro Ruiz—, llevat de Gonzalo Ruiz, que aleshores servia el rei de Castella i Toledo, mentre el segueixi servint.

[A. Original a l'arxiu real de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània de l'original. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 50, núm. 402 (olim arm. 5 Tarragona, sac L, núm. 100), 203 × 244 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: CIROT, *Appendices*, p. 154-155; ALMAGRO BASCH, *El señorío*, p. 116, doc. 13; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 770-771, doc. 449; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 558-559, doc. 421.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 437; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 155; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 369-370, doc. 11.

Hec est commemoratio pacti quod dominus Aldefonsus, rex Castelle et Toleti, et dominus Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, habuerunt super Petrum Roderici, videlicet ut nullus eorum reciperet Petrum Roderici, nec eum, nec fratres suos, nec parentes suos, qui ad suum proficuum ibi essent, neque facerent eidem Petro Roderici bonum, nec profectum, nec aliquibus hominibus qui ad proficuum Petri Roderici forent, preter Gonzalvum Roderici, qui tunc temporis erat vassallus domini Aldefonsi, regis Castelle et Toleti, quem scilicet Gunzalvum Roderici habuit rex dominus Aldefonsus secum tenere, et pro isto pacto eum non eicere, set non habuit ei facere bonum ad profectum Petrum Roderici, et postquam dictus Gonzalvus Roderici semel se partisset de rege domino Aldefonso, non habuit illum postea recipere rex Castelle Aldefonsus, nec rex Aragonum Ildefonsus, sed habuit esse in predicto pacto sepe dictus Gonzalvus Roderici, sicut et ceteri parentes Petri Roderici, et istud totum habuit esse per bonam fidem et sine malo ingenio et sine omni enganno. Et nos ambo reges, ego Aldefonsus, rex Castelle et Toleti, et ego dominus Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, suprascriptum pactum, prout dictum est, fecimus, concedimus et affirmamus et promittimus et iuramus quod illud, sicut in presenti pagina scriptum est, servemus et teneamus per bonam fidem et sine malo enganno, ita quod nemo nostrum possit supramemoratum pactum solvere absque consensu et voluntate alterius.

Facta carta apud Agredam, era M^a CC^a XX^a III^a, XII° kalendas februarii.

Testes huius rei et pacti, ex parte domini Aldefonsi regis Castelle, domnus Rodericus, senescallus regis, domnus Didacus Xementz, domnus Tellus Petri, domnus Lupus Didaci, merinus regis; ex parte domini Ildefonsi, regis Aragonum, domnus Sancius de Orta, senescallus regis, domnus Gumbaldus, Ylerdensis archidiachonus.

Petrus de Blandis, notarius domini regis Aragonum, magister Mica, domini Aldefonsi regis Castelle notarius, presente et assistente eodem Petro de Blandis, notario regis Aragonum, hanc cartam scripsit.^a

a. A baix, al marge inferior dret, Hoc est escrit dues vegades, la segona seguit d'una altra paraula il·legible i ratllat.

48

1186 octubre, 5. Berdello [Berdejo]

Alfons VIII, rei de Castella i Toledo, i Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, acorden un tractat d'amistat perpètua pel qual el segon lliura al primer, totalment i a perpetuïtat, el castell de Fariza amb totes les seves pertinences i termes, llevat de l'aldea d'Alchezira [Algecira], mentre que el de Castella lliura al d'Aragó el castell de Berdello, amb totes les seves pertinences i termes. Alfons VIII també li lliura el castell de Santa Maria d'Albarrasí, amb totes les seves pertinences i termes, si Pedro Ruiz de Azagra traeix el pacte que han contret ells dos —Pedro i Alfons VIII— i el darrer es compromet a ajudar Alfons el Cast a prendre el dit castell. El Cast, al seu torn, lliura al castellà tots

els castells, amb tots els seus termes, que té Pedro Ruiz de Azagra, llevat de l'esmentat castell de Santa Maria d'Albarrasí, i també es compromet a ajudar-lo en la seva captura. Es precisa que, si canvia el senyor de Santa Maria d'Albarrasí o dels altres castells, sigui Pedro Ruiz viu o mort, el pacte seguirà vigent, de la mateixa manera que si Pedro Ruiz no volgués signar treves amb Alfons el Cast, el de Castella no s'oposaria al fet que el rei d'Aragó l'ataqués. D'altra banda, ambdós monarques es comprometen a ajudar-se mútuament a atacar el rei de Navarra quan l'altre ho demani, així com a no establir cap pacte, concòrdia o amistat amb el navarrès sense l'acord previ de l'altra part. Per acabar, tots dos monarques es prometen ajuda mútua contra els sarraïns i contra el rei de Navarra i Pedro Ruiz de Azagra. Per donar fermesa a l'acord, cadascun posa en fidelitat de l'altre tres castells: pel rei de Castella, els d'Ágreda, Cervera del Río Alhama i Aguilar del Río Alhama, que són posats en mans de Diego Jiménez de Cameros, mentre que el d'Aragó posa els castells d'Aranda de Moncayo, Borja i Arguedas en mans de Berenguer d'Entença, i s'estableixen successors per a aquests tinents en cas de mort, captura, o si algun decideix retirar-se.

[A1. Original a l'arxiu reial de Castella, perdut.]

A2. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 50, núm. 431 (*olim* arm. 17 Aragó, sac de Sant Martí, núm. 44), 356 × 432 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior, retallada d'una manera ondulada. Regular estat de conservació degut a taques d'humitat que afecten la major part del pergami i a diverses mutilacions al marge esquerre.

A3. Esborrany, sense signatures ni datació. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 56, extrainventari núm. 3626 (*olim* arm. 26 Terol, sac A, núm. 39), 302 × 434 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació malgrat la presència de taques d'humitat

B. Còpia coetània de l'original. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 50, núm. 431 dupl. (*olim* arm. 17 Aragó, sac B, núm. 265), 363 × 337 mm, ex A2. Bon estat de conservació, malgrat la presència de quatre mutilacions semicirculars de mida creixent, de dalt a baix, al marge esquerre del pergami.

C1. Còpia del segle XIV. ACA, C, *LT*, f. 57r-59r, ex A2.

C2. Còpia del segle XIV. ACA, C, *LT*, f. 33v-35r, ex A3.

Publ.: CIROT, *Appendices*, p. 150-154, ex A2; ALMAGRO BASCH, *El señorío*, p. 117-121, doc. 14, ex B; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, II, p. 786-790, doc. 460, ex A2; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 564-569, doc. 426.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 439; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 158-159; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 370, doc. 12.

[A2, B, C1]

[In Dei nomine. Notum]^a sit omnibus hominibus quod nos ambo reges, ego Aldefonsus, Dei gratia rex Castelle et Toleti, et ego Ildefonsus, eadem gratia rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, facimus pacem, contrahimus^b concordiam et firmamus amicitiam^c veram inter nos et filios et nostras filias^d et posteros et omnes successores nostros^e /² [perpe] tuo duraturam.

Modus itaque nostre pacificationis est hic.

Ego dictus Ildefonsus, rex Aragone, comes Barchinone et marchio^f Provincie, diffinio,^g absolvo et relinquo libere et absolute vobis preta-

[A3, C2]

^{fs}In Dei nomine. Notum sit omnibus hominibus quod nos ambo reges, ego Aldefonsus,^{fh} Dei gratia rex Castelle et Toleti, et ego Ildefonsus, eadem gratia rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, facimus pacem, contrahimus concordiam et firmamus amicitiam veram inter nos et filios et /² filias nostras et posteros et omnes successores nostros perpetuo duraturam.

Modus itaque nostre^{fi} pacificationis hic est.

Ego dictus Ildefonsus, rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, diffinio,^{fk} absolvo et relinquo libere et absolute vobis preta-

xato^h domino Aldefonso, regiⁱ Castelle et Toleti, castellum quod vocatur Fariza,^k cum omnibus pertinentiis et terminis^l suis quos hodie tenet idem castellum /³ et possidet, preter aldeam que dicitur Algezira^m cum terminis suis, vobis et filiis et filiabus vestris et posteris et omnibus successoribus vestris iure hereditario, in perpetuum habendum et irrevocabiliter possidendum. Ita quod nec ego nec filius meus nec aliquis de posteris seu successoribus meis aliquam habeamus rationem vel causam /⁴ habendi dictum castrum Farizamⁿ nomine, nec possimus illud a vobis vel a filiis vestris vel filiabus vel ab aliquo posteriorum vel^o successorum vestrorum repetere, nec super eiusdem castri possessione^p aliquo modo vos^q inquietare.^r

Similiter ego Aldefonsus, dictus rex Castelle et Toleti, diffinio,^s absolvo et relinquo libere et absolute vobis pretaxato domino Ildefonso, regi /⁵ Aragone,^t comiti Barchinone et marchio Provincie, castellum quod dicitur Verdeio, cum omnibus pertinentiis et terminis^u suis quas^v hodie tenet idem castellum et possidet, vobis et filiis et filiabus vestris^w et posteris et omnibus successoribus vestris iure hereditario, in^x perpetuum habendum et irrevocabiliter possidendum. Ita quod nec ego nec^y filius meus nec /⁶ aliquis de posteris seu successoribus meis aliquam habeamus rationem^z sive causam habendi dictum castrum Verdeio nomine, nec possimus illud a vobis vel a filiis vestris vel filiabus vel ab aliquo posteriorum vel^{aa} successorum vestrorum repetere, nec super eiusdem castri possessione aliquo modo vos inquietare.

Necnon et ego Aldefonsus, rex Castelle et /⁷ Toleti, diffinio,^{ab} absolvo et relinquo libere et absolute vobis domino Ildefonso, regi Aragone,^{ac} comiti Barchinone et marchioni Provincie, castellum quod dicitur Sancta Maria de Alverrazim,^{ad} cum pertinentiis et terminis suis omnibus, postquam Petrus Rodrici [de Azaphra^{ae} mentitus] fuerit michi super pacto quod mihi^{af} fecit, ut vos postquam pactum mihi^{ag} /⁸ factum ipse infregerit aut mihi^{ah} mentitus fuerit, illud

xato domino Aldefonso, regi Castelle et Toleti, castellum quod vocatur Fariza,^{fl} /³ cum terminis et pertinentiis suis omnibus quas hodie tenet idem castellum et possidet, preter aldeam que dicitur Algezira cum terminis suis, vobis et filiis et filiabus vestris et posteris et omnibus successoribus vestris iure hereditario, in perpetuum^{fm} habendum et irrevocabiliter possidendum. Ita quod nec ego nec filius meus /⁴ nec aliquis de posteris seu^{fn} successoribus meis aliquam habeamus^{fo} rationem vel causam habendi dictum castrum Fharizam^{fp} nomine, nec possimus illud a vobis vel a filiis vestris vel filiabus vel ab aliquo posteriorum vel successorum vestrorum repetere, nec super eiusdem castri possessione aliquo modo vos^{fq} inquietare.

Similiter ego Aldefonsus, dictus rex /⁵ Castelle et Toleti, diffinio,^{fr} absolvo et relinquo libere et absolute vobis pretaxato domino Ildefonso, regi Aragone,^{fs} comiti Barchinone et marchio^{ft} Provincie, castellum quod dicitur Verdeio, cum omnibus terminis et pertinentiis suis quas hodie tenet idem castellum^{fu} et possidet, vobis et filiis et filiabus vestris et posteris et omnibus successo- /⁶ ribus vestris iure hereditario, in perpetuum^{fv} habendum et irrevocabiliter possidendum. Ita quod nec^{fv} ego nec filius meus^{fc} nec aliquis de posteris seu successoribus meis aliquam habeamus rationem sive causam habendi dictum castrum Verdeio nomine, nec possimus illud a vobis vel a filiis vestris vel filiabus vel ab aliquo posteriorum vel successo- /⁷ rum vestrorum repetere, nec super eiusdem castri possessione aliquo modo inquietare.

Necnon et ego Aldefonsus, rex Castelle et Toleti, diffinio,^{fy} absolvo et relinquo libere et absolute vobis domino Ildefonso, regi Aragone,^{fz} comiti Barchinone et marchioni Provincie, castellum quod dicitur Sancta Maria de Alverrazim,^{ga} postquam Petrus Rodrici de Aszafra men- /⁸ titus fuerit mihi^{gb} super pacto quod mihi^{gc} fecit, ut vos postquam pactum mihi^{gd} factum ipse infregerit aut mihi^{ge} mentitus fuerit, illud adquiratis et iure hereditario vos et

adquiratis et iure hereditario vos et omnis vestra posteritas et successio in perpetuum^{ai} habeatis. Et promitto vobis et convenio quod, ex quo ipse mihi mentitus fuerit, vos adiuve[m et meum vobis] auxilium ad predicti castri acquisitionem inpendam,^{ak} bona fide et sine /⁹ omni fraude, dolo^{al} et enganno. Et si ego vel aliquis successor meus vel vassallus meus vel successoris^{am} mei ab hac die in antea illud aliquo modo adquisierimus, vobis et successoribus vestris illud reddamus et tribuamus bona fide et sine omni fraude et enganno.

Et ego Ildefonsus, rex Aragone,^{an} comes Barchinone et /¹⁰ marchio Provincie, diffinio,^{ao} absolvo et relinquo libere et absolute omnia castella, cum omnibus terminis suis, que habet Petrus Rodrici de^{ap} Aszafra^{aq} et^{ar} tenet, et omnem^{as} hereditatem eiusdem Petri Rodrici,^{at} preter predictum^{au} castrum nominatum Sancta Maria de Alverrazin,^{av} cum suis terminis et pertinentiis omnibus,^{aw} vobis domino Aldefonso,^{ax} regi /¹¹ [Castelle] et Toleti, ut illa adquiratis et iure hereditario vos et omnis vestra posteritas et successio in perpetuum^{ay} habeatis. Et promitto vobis et convenio quod vos adiuvem et meum vobis auxilium ad predictorum castrorum Petri Rodrici et tocus hereditatis sue adquisicionem, preter predictum castrum nominatum Sancta Maria de Alverrazin,^{az} im]pendam, bona fide et sine omni fraude et enganno. Et si ego vel aliquis de posteris meis vel aliquis vassallus meus vel posterorum meorum aliquid vel aliqua castrorum Petro^{ba} Rodrici, vel aliquam eius hereditatem, preter sepenominatum castrum Sancta Maria de Alverrazin^{bb} cum terminis^{bc} et pertinentiis^{bd} omnibus, adquisierimus /¹³ [aliquo modo, vobis et successoribus vestris illud^{be} vel illa vel illam reddamus et tribuamus, bona fide et sine omni fraude et enganno.

Et si forte Petro Rodrici,^{bf} ante quam mentiatur regi Castelle, defuncto vel ipso vivo existente, alter in castro Sancte Marie vel in aliquo vel aliquibus ceterorum castrorum vel aliqua eius hereditate illi suc-/¹⁴ [cesserit, in hoc eo-

omnis vestra posteritas et successio in perpetuum^{gf} habeatis. Et promitto vobis et convenio quod, ex quo ipse mihi^{gg} mentitus fuerit,^{gh} vos adiuvem et meum vobis auxilium ad predicti castri acquisitionem inpendam,^{gi} bona fide et sine omni fraude et dolo. Et si ego vel aliquis successor meus vel vassallus meus vel successoris-/⁹ ris mei ab hac die in antea illud^{gk} aliquo modo adquisierimus,^{gl} vobis et successoribus vestris illud reddamus et tribuamus bona fide et sine omni fraude et dolo et sine enganno.

Et ego Ildefonsus,^{gm} rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, diffinio,^{gn} absolvo et relinquo libere et absolute omnia castella, cum omnibus terminis suis, que habet Petrus Rodrici^{go} de Aszafra et tenet, et omnem hereditatem eiusdem Petri Rodrici, preter predictum castrum nominatum Sancte Marie^{gp} de Alverrazim,^{gq} cum suis terminis et pertinentiis omnibus, vobis domino^{gr} Aldefonso,^{gs} regi Castelle et Toleti, ut illa adquiratis et iure hereditario vos et omnis vestra posteritas et successio in /¹¹ perpetuum^{gt} habeatis. Et promitto vobis et convenio quod vos adiuvem^{gu} et meum vobis^{gv} auxilium ad predictorum castrorum Petri Rodrici et tocus hereditatis sue adquisicionem,^{gw} preter predictum castrum de Sancta Maria de Alverrazin,^{gx} inpendam,^{gy} bona fide et sine omni fraude et dolo et sine enganno. Et si ego vel aliquis de /¹² posteris meis vel aliquis vassallus meus vel posterorum meorum aliquid vel aliqua castrorum Petro Rodrici, vel aliquam eius hereditatem, preter sepenominatum castrum de Sancta Maria de Alverrazin^{gz} cum terminis et pertinentiis suis omnibus, adquisierimus^{ha} aliquo modo, vobis et successoribus vestris illud vel illa vel illam reddamus /¹³ et tribuamus, bona fide et sine omni fraude et dolo.

Et si forte Petro Rodrici,^{hb} ante quam mentiatur regi Castelle, defuncto vel ipso vivo existente, alter in castro Sancte Marie vel in aliquo vel aliquibus ceterorum castrorum vel aliqua eius hereditate illi successerit, in hoc eodem

dem pacto] nos ambo reges nobis ad invicem contra illum teneamur astricti, quod contra Petrum Rodrici supradiximus observandum.

Et ego Aldefonsus, rex Castelle,^{bg} concedo et absolvo vobis Ildefonso, regi Aragone,^{bh} quod si Petrus Rodrici noluerit treugas habere vobiscum, ad voluntatem et ad^{bi} monitum meum, infer-^{/15} [a]tis ei [malum] quod poteritis.

Ego preterea Ildefonsus,^{bk} rex Aragone,^{bl} comes Barchinone et marchio Provincie, facio tale pactum et convenienciam vobis sepenominato Aldefonso, regi Castelle et Toleti, quod ab hac die in antea quandocumque meum auxilium postulaveritis ad inquietandum regem Navarre, vos iuven et meum vobis iuva-^{/16} men conferam contra ipsum, bona fide et sine omni fraude et enganno.

Et ego Aldefonsus,^{bm} rex Castelle et Toleti, promitto et convenienciam facio vobis Ildefonso,^{bn} regi Aragone,^{bo} quod postquam vos vestrum mihi semel^{bp} feceritis adiutorium contra regem Navarre, ego deinceps tenear vos adiuvere contra eum omni tempore, et ex tunc^{bq} ^{/17} adiuvemus nos ambo ad invicem alter alterum contra regem Navarre, bona fide et sine omni fraude et enganno, in perpetuum.^{br} Item promitto et convenio vobis quod a modo nullum federis pactum vel^{bs} concordie vel amicicie unitatem contraham, ultra illud quod iam dudum contraxi cum rege^{bt} Navarre, nec accipiam si ^{/18} ipse etiam mihi^{bu} velit [dare Alavam, nec Ruedam, nec] aliquod castrum vel aliquam aliam^{bv} hereditatem ab eo, preter castella que sunt in fidelitate in manu Reimiri^{bw} de Barea, sine voluntate vestra et assensu.

Asimili ego Ildefonsus,^{bx} rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, promitto et convenio vobis^{by} ^{/19} Aldefonso, regi Castelle et Toleti, quod a modo nullum federis pactum vel concordie vel amicicie unitatem contraham cum rege Navarre, nec castra que mihi^{bz} abstulit, nec aliquod castrum vel castra alia, nec aliqua aliam hereditatem ab eo accipiam, etiam si

pacto nos ambo reges nobis ^{/14} ad invicem contra illum teneamur astricti, quod contra Petrum Rodrici^{hc} suprascripsimus observandum.

Et ego Aldefonsus,^{hd} rex Castelle, concedo et absolvo vobis Ildefonso, regi Aragone, quod si Petrus Rodrici noluerit^{he} treugas habere vobiscum, ad voluntatem et ad monitum meum, inferatis ei malum quod poteritis.

Ego preterea ^{/15} Ildefonsus, rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, facio tale pactum et convenienciam vobis sepenominato Aldefonso, regi Castelle et Toleti, quod ab hac die in antea quandocumque vos, Aldefonsus,^{hf} rex Castelle, meum auxilium postulaveritis ad inquietandum Navarre regem, vos iuven et meum vobis iuvenamen conferam ^{/16} contra ipsum, bona fide et sine omni fraude et dolo et sine enganno.

Et ego Aldefonsus,^{hg} rex Castelle et Toleti, promitto et convenienciam facio vobis Ildefonso, regi Aragone, quod postquam vos vestrum mihi semel feceritis adiutorium contra regem Navarre, ego deinceps tenear vos adiuvere contra eum omni ^{/17} tempore, et ex tunc adiuvemus nos ambo ad invicem alter alterum contra regem Navarre,^{hh} bona fide et sine omni fraude et dolo et sine omni enganno in perpetuum.^{hi} Item promitto et convenio vobis quod a modo nullum federis pactum vel^{hk} concordie vel amicicie unitatem contraham, contra^{hl} illud quod iam ^{/18} dudum contraxi cum rege Navarre, nec accipiam si ipse etiam mihi^{hm} velit dare Alavam, nec Ruedam, nec aliquod castrum vel aliquam aliam hereditatem ab eo, preter castella que sunt in fidelitate in manu Reimiri^{hn} de Barea, sine voluntate vestra et assensu.

Asimili ego Ildefonsus, rex Aragone, comes^{ho} ^{/19} et marchio Provincie, promitto et convenio vobis Aldefonso, regi Castelle et Toleti, quod a modo nullum federis pactum vel concordie vel amicicie unitatem contraham cum rege Navarre, nec castra que mihi^{hp} abstulit, nec aliquod castrum vel alia castra, nec aliqua aliam hereditatem ab eo accipiam, etiam si

ipse mihi^{ca} velit dare, sine voluntate vestra et assensu.

^{/20} Ad hec nos [ambo reges, ego Aldefonsus, rex Castelle et] Toleti, et ego Ildefonsus, rex^{cb} Aragone,^{cc} comes Barchinone et marchio Provincie, promittimus et convenimus nobis ad invicem quod iuvenus nos, et alter alteri auxilium suum inpendat,^{cd} omni tempore, bona fide et sine omni fraude et enganno,^{ce} contra sarracenos, et etiam iuvenus nos, ^{/21} bona fide et sine omni [fraude] et enganno, contra regem Navarre et contra^{cf} Petrum Rodrici^{cg} de Szafra^{ch} suprascripto modo.

Ut igitur supramemoratum pactum et conveniencia rata et stabilis omni tempore perseveret et inviolata permaneat, nos ambo reges mittimus sex castra in fidelitate, quisque nostrum tria.

Ego Aldefonsus, ^{/22} rex Castelle et Toleti, mitto in fidelitate, in manu domini^{ci} Didaci Xemenis,^{ck} subscripta tria castella: Agredam, Cervariam et Aguilar, ut ipse dominus^{cl} Didacus Xemeniz^{cm} teneat ea^{cn} in fidelitate per manum regis Aragone,^{co} tradita sibi a portario eius, et non sit de illis vassallus meus, sed regis Aragone, ^{/23} et teneat ea per tres^{cp} annos tali modo, ut^{cq} si interim ego vel aliquis vassallus meus suprascriptum pactum infregerimus, si ego infra

ipse ^{/20} mihi^{hq} velit dare, sine voluntate vestra et assensu.

Ad hec nos ambo reges, ego Aldefonsus,^{hr} rex Castelle et Toleti, et ego Ildefonsus,^{hs} rex Aragone, comes Barchinone et marchio Provincie, promittimus et convenimus nobis ad invicem quod iuvenus nos, et alter alteri auxilium suum inpendat,^{ht} omni tempore, bona fide et sine omni ^{/21} fraude et dolo, contra sarracenos, et etiam iuvenus nos, bona fide et sine fraude et dolo,^{hu} contra regem Navarre et Petrum Rodrici^{hv} de Szafra suprascripto modo.

Statuimus preterea nos ambo reges dicti quod nullus miles vel milites, qui sunt in terra regis Aragone, vassalli eius, habentes castrum aliquod vel ^{/22} castra in terra regis Aragone,^{hw} habeat ea emparata vel defensa per regem Aragone nec rex Aragone defendat sibi illa nec munit; sed miles vel milites, quicumque sint, stent de illo vel de illis castris, quecumque sint, iudicio curie regis Castelle. Similiter nullus miles vel milites, qui sint in terra regis ^{/23} Castelle, vassalli eius, habentes castrum aliquod vel castra in terra regis Aragone, habeant ea emparata vel defensa per regem Castelle nec rex etiam Castelle defendat sibi illa vel munit; sed miles vel milites, quicumque sint, stent de illo vel de illis castris, quecumque sint, iudicio curie regis Aragone.^{hx}

Ut ^{/24} igitur supramemoratum pactum et conveniencia rata et stabilis omni tempore perseveret et inviolata permaneat, nos ambo reges mittimus sex castra in fidelitate, quisque nostrum tria.

Ego Aldefonsus, rex Castelle et Toleti, mitto in fidelitate, in manu domini Didaci Xemenis,^{hy} subscripta ^{/25} tria^{hz} castella: Agredam, Cervariam et Aguilar, ut ipse dominus Didacus Xemenis^{ia} teneat in fidelitate per manum Ildefonsi, regis Aragone,^{ib} tradita sibi a portario eius, et non sit^{ic} de illis vassallus meus, vel^{id} regis Aragone,^{ie} et teneat^{if} ea per tres^{ig} annos tali modo, quod si interim ego vel aliquis vassallus meus ^{/26} prescripta infregerimus,^{ih} siⁱⁱ ego infra quatuor

quatuor^{cr} menses^{cs} postquam a rege Aragone^{ct} vel a nunciis suis fuero commonitus,^{cu} quod infractum fuerit non fecero resarciri et malum illatum emendari, perdam prenominata /²⁴ castra fidelitatis, et domnus^{cv} Didacus det ea vobis, predicto regi Aragone,^{cw} et ob hoc minus non valeat.

Similiter ego Ildefonsus, rex Aragone,^{cx} comes Barchinone et marchio Provincie, mitto eodem modo in fidelitate^{cy} in manu Berengarii de Entencia^{cz} hec subscripta tria castra: Arandam, Boriam et^{da} Argedes, /²⁵ [ut]^{db} ipse Berengarius^{dc} de^{dd} Entencia teneat ea in fidelitate per manum regis Castelle, tradita sibi a portario eius, et non sit de illis vassallus meus, sed regis Castelle, et teneat ea per tres^{de} annos tali modo, quod si interim ego vel aliquis vassallus meus suprascriptum pactum infregerimus, si ego infra /²⁶ [quatuor] menses^{df} postquam a rege Castelle vel a nunciis suis fuero premonitus,^{dg} infractum pactum non fecero resarciri et malum illatum emendari, perdam prenominata castra fidelitatis, et domnus^{dh} Berengarius det ea predicto^{di} Aldefonso, regi Castelle, et ob hoc minus non valeat.

Si forte tamen domnus^{dk} Didacus /²⁷ [Xemenis^{dl} vel domnus] Berengarius, sive ambo, in horum trium annorum spacio decesserint, aut capti fuerint, aut a sua voluerint patria recedere, substituantur loco eorum alii duo fideles qui prescripta castra prescripto modo teneant, ex parte regis Castelle, Lupus Diaz^{dm} de Mena vel^{dn} Egidius /²⁸ [Gomiz, quem horum duorum] elegerit pro fideli et maluerit rex Aragone,^{do} ex parte regis Aragone, domnus^{dp} Peregrinus de Castellazol aut frater eius Willelmus de Castellazol, quem horum duorum elegerit pro fideli^{dq} rex Castelle. Post istos vero tres^{dr} annos, rex qui voluerit mutare fidelem, mutet /²⁹ [hoc modo, videlicet ut rex Caste]lle substituat Lupum Diaz de Mena vel Egidium Gomiz, qualem istorum rex Aragone maluerit. Et rex Aragone^{ds} substituat domnum^{dt} Peregrinum aut fratrem eius Willelmum de Castellazol, qualem istorum rex

menses^{ik} postquam a rege Aragone^{il} vel a nunciis suis fuero comonitus, quod infractum fuerit non fecero resarciri et malum illatum emendari, perdam prenominata castra fidelitatis, et domnus Didacus Xemenis^{im} det ea vobis, predicto regi Aragone,ⁱⁿ et ob hoc minus /²⁷ non valeat.

Similiter ego Ildefonsus, rex Aragone,^{io} comes Barchinone et marchio Provincie, mitto eodem modo in fidelitate in manu Berengarii de Entencia hec subscripta tria castra: Arandam, Boriam et Argedes, ut ipse Berengarius de Entencia^{ip} teneat ea in fidelitate per manum regis /²⁸ Castelle, tradita sibi a portario eius, et non sit de illis vassallus meus, sed regis Castelle, et teneat ea per tres^{iq} annos tali modo, quod si interim ego vel aliquis vassallus meus supra-scripta infregerimus, si ego infra quatuor^{ir} menses postquam a rege Castelle vel a nunciis suis fuero commonitus, infractum /²⁹ pactum non fecero resarciri et malum illatum emendari, perdam prenominata castra fidelitatis, et domnus Berengarius det ea predicto Aldefonso, regi Castelle, et ob hoc minus non^{is} valeat.

Si forte tamen domnus Didacus Xemenis^{it} vel^{iu} domnus Berengarius, sive ambo, in horum trium^{iv} annorum spacio decesserint, aut /³⁰ capti fuerint, aut a sua voluerint patria recedere, substituantur loco eorum alii duo fideles qui predicta castra prescripto modo teneant, ex parte regis Castelle, Lupus Diaz de Mena vel Egidius Comiz, quem horum duorum elegerit pro fideli et maluerit rex Aragone,^{iw} ex parte /³¹ regis Aragone,^{ix} domnus Peregrinus de Castellazol aut frater eius Willelmus de Castellazol, quem horum duorum elegerit^{iy} pro fideli et maluerit rex Castelle. Post istos vero tres annos, rex qui voluerit mutare fidelem, mutet hoc modo, videlicet ut rex Castelle substituat Lupum Diaz de Mena vel Egidium Gomiz, /³² qualem istorum rex Aragone maluerit. Et rex Aragone substituat domnum Peregrinum aut fratrem eius Willelmum de Castellazol, qualem istorum rex

Castelle maluerit. Et si forte omnes prenomina-
ti /³⁰ [milites obierint, aut ca]pti fuerint, aut a
sua patria^{du} recesserint,^{dv} substituant loco eo-
rum dicti reges alios predictorum castrorum
fideles, videlicet ut rex Castelle^{dww} de regno regis
Aragone^{dx} quem voluerit fidelem, et rex Arago-
ne^{dy} similiter eligat de regno^{dz} regis Castelle /³¹
quem voluerit fidelem. Et illi ambo fideles pre-
fata castra sex, secundum pacti prescripti teno-
rem teneant, et de illis, sicut suprascriptum
est,^{ea} faciant.

Et nos ambo reges, ego Aldefonsus,^{eb} rex
Castelle, et ego Ildefonsus, rex Aragonie, assecu-
ramus vos domnum^{ec} Didacum Xemenis^{ed} et^{ee}
domnum^{ef} Berengarium de /³² Entencia et ves-
tra corpora et sex supranominata castella, et
convenimus vobis quod ea vobis non furemur
nec furari faciamus, nec forcemus^{eg} ea vobis nec
forzari faciamus, nec aliquam^{eh} fraudem sive
engannum vobis in illis faciamus. Et si aliquis in
illis vobis malum fecerit, iuvenus vos /³³ contra
eum, bona fide et sine enganno.

Facta carta apud castrum^{ei} Verdeio,^{ek} era ma
cc^a xx^a iiii^a, anno Incarnacione^{el} mo c^o lxxx^o
vi^o, tercio^{em} nonas octobris.^{en}

Et ego Aldefonsus, sepedictus rex^{eo} Castelle
et Toleti, hanc cartam propria manu^{ep} roboro et
confirmo et signo meo et sigillo^{eq} munio.^{er}

Ego /³⁴ similiter Ildefonsus,^{es} rex Aragonie,
comes Barchinone et marchio Provincie, hanc
cartam^{et} propria manu^{eu} roboro et confirmo et
signo proprio et sigillo munio.^{ev}

(*segell rodat d'Alfons VIII, al marge inferior
dret: Signum Aldefonsi, regis Castelle*)

/³⁵ (*centrat*) Signum + Ildefonsi, Dei gratia
regis Aragonie, comitis Barchinone et marchio-
nis Provincie.^{ew}

(*1a columna*) /³⁵ Testes huius rei et pacti
sunt, ex parte regis Aragonie: /³⁶ domina Sancia,
regina Aragonie, comitissa Barchinone et mar-
chiona Provincie, /³⁷ domnus^{ex} Berengarius,
Tarracone^{ey} archiepiscopus, /³⁸ domnus^{ez} Pere-
grinus de Castellazol; (*2a columna*) /³⁵ ex parte
regis Castelle: /³⁶ domnus^{fa} Tellus Petri, Lupus

Castelle maluerit. Et si forte omnes prenomina-
ti milites obierint, aut capti fuerint, aut a sua
patria recesserint, substituant loco eorum dicti
reges predictorum castrorum fideles, /³³ vide-
licet ut rex Castelle de regno regis Aragonie^{iz}
quem voluerit fidelem, et rex Aragonie^{ka} simili-
ter eligat de regno regis Castelle quem voluerit
fidelem. Et illi ambo fideles prefata castra sex,
secundum pacti prescripti tenorem teneant, et
de illis, sicut suprascriptum est, faciant.

Et nos ambo reges, ego /³⁴ Aldefonsus, rex
Castelle, et ego Ildefonsus, rex Aragonie,^{kb} assecu-
ramus^{kc} vos domnum Didacum Xemeniz^{kd} et
vos domnum Berengarium de Entencia et ves-
tra corpora et sex prenominata castella, et con-
venimus vobis quod ea^{ke} vobis non furemur nec
furari faciamus, nec forcemus ea vobis nec for-
zari faciamus, nec aliquam^{kf} fraudem sive en-
gannum vobis in illis /³⁵ faciamus. Et si aliquis
in illis vobis malum fecerit, iuvenus vos contra
eum, bona fide et sine enganno.

Diaz de Fitero, Lupus Diaz de Mena, /³⁷ Sancius Martini, Martinus Lupi de Lograno.

/³⁸ Ego Petrus de Blandis, notharius domini regis Aragone,^{fb} presente et teste^{fc} magistro Mica,^{fd} nothario domini regis Castelle,^{fe} hanc cartam scripsi, et sum testis^{ff} et feci hoc sig(*senyal*) num.

a. A2 presenta diversos forats que restaurem amb B. – b. contraimus B. – c. -ci- interlineat B. – d. filias nostras B. – e. successores nostros omnes B. – f. et marchio omet B. – g. difinio C1. – h. vobis afegeix C1, rascat. – i. rege B. – k. Ferisa C1. – l. terminis et pertinenciis B. – m. Alierizam B; Algeziram C1. – n. Ferisam C1. – o. seu B. – p. possessione C1. – q. nos B. – r. inquiettare C1. – s. difinio C1. – t. Aragonum C1. – u. terminis et pertinenciis B. – v. quos B. – w. vestris afegeix A2, repetit. – x. in omet B. – y. nec interlineat A2. – z. rationem habeamus B. – aa. seu B. – ab. difinio C1. – ac. Aragonum C1. – ad. Alverrazin B; Alverrasin C1. – ae. Aszafra C1. – af. michi C1. – ag. michi C1. – ah. michi C1. – ai. imperpetuum C1. – ak. impendam C1. – al. dolo omet B. – am. successores B. – an. Aragonum C1. – ao. difinio C1. – ap. de omet B. – aq. Azaphra B; Azafra C1. – ar. et omet B. – as. omnez C1. – at. Rodriçi C1. – au. dictum B. – av. Alvarrazin C1. – aw. omnibus omet B. – ax. Adefonso C1. – ay. imperpetuum C1. – az. Alvarrasim C1. – ba. Petri C1. – bb. Alvarrasin C1. – bc. perterminis A2. – bd. suis afegeix B. – be. illud afegeix C1, ratllat. – bf. Rodroci C1. – bg. et Toleti afegeix B. – bh. Aragonum C1. – bi. ad omet B. – bk. Ildefonsus omet B. – bl. Aragonum C1. – bm. Adefonssus C1. – bn. Ildefonso C1. – bo. Aragonum C1. – bp. vos semel mihi vestrum C1. – bq. tunch C1. – br. imperpetuum C1. – bs. et C1. – bt. regem B. – bu. michi C1. – bv. aliam aliquam B. – bw. Reimirii B; Reymirri C1. – bx. Ildefonsus omet B, que afegeix cum. – by. promitto vobis et convenio B. – bz. michi C1. – ca. michi C1. – cb. x corregeix g[i] B. – cc. Aragonum C1. – cd. impendat C1. – ce. et enganno omet B. – cf. contra omet B. – cg. Rodricum C1. – ch. Azafra B. – ci. domini omet B; dompni C1. – ck. Xemeniz C1. – cl. dompnus C1. – cm. Didagus Xemenis B. – cn. ea omet B. – co. Aragonum C1. – cp. III C1. – cq. quod B. – cr. III° B i C1. – cs. menses C1. – ct. Aragonum C1. – cu. comonitus C1. – cv. dompnus C1. – cw. Aragonum C1. – cx. Aragonum C1. – cy. in manu afegeix C1, ratllat. – cz. Atença B. – da. et omet B. – db. quod C1. – dc. Bernardus C1. – dd. de omet B. – de. III C1. – df. III° menses C1. – dg. commonitus B. – dh. dompnus C1. – di. predicto omet B. – dk. dompnus C1. – dl. Xemenizz C1. – dm. Didaz B. – dn. et C1. – do. Aragonum C1. – dp. dompnus C1. – dq. et maluerit afegeixen B i C1, a C1 interlineat. – dr. III C1. – ds. Aragonum C1. – dt. domnum interlineat C1. – du. patria sua B. – dv. receserint C1. – dw. eligat afegeix B. – dx. Aragonum C1. – dy. Aragonum C1. – dz. regno afegeix A2, cancel-lat per punts. – ea. suprascriptum sicut est B. – eb. Adefonsus C1. – ec. dompnus C1. – ed. Xemeniz C1. – ee. vos afegeix B. – ef. dompnus C1. – eg. forçemus B i C1. – eh. aliquod B. – ei. de afegeixen B i C1, a C1 interlineat. – ek. Verdeio, mot esvanit a A2 i sobreescrit en època moderna amb tinta forta i una altra mà. – el. Incarnationis C1; Domini afegeix B. – em. III° C1. – en. octubris B. – eo. rex Aldefonsus sepedictus B. – ep. manu propria B. – eq. signo et sigillo meo B. – er. et afegeix B; C1 afegeix aquí el segell rodat. – es. sepedictus afegeix B. – et. chartam B. – eu. manu propria B. – ev. B omet des del segell rodat fins al final del document. – ew. Afegit després dels testimonis a C1. – ex. dompnus C1. – ey. Tarrachonensis C1. – ez. dompnus C1. – fa. dompnus C1. – fb. Aragonum C1. – fc. et teste interlineat C1. – fd. Micha C1. – fe. Castelle interlineat C1. – ff. et sum testis interlineat C1. – fg. C2 avantposa la rúbrica Pacem et concordiam factam inter regem Aragone et regem Castelle. – fh. Adefonsus C2. – fi. nostre interlineat A3. – fk. difinio C2. – fl. Feriza C2. – fn. imperpetuum C2. – fo. vel C2. – fo. La segona a interlineada C2. – fp. Farizam C2. – fq. vos interlineat A3. – fr. difinio C2. – fs. Aragonum C2. – ft. marchioni C2. – fu. illud castrum C2. – fv. imperpetuum C2. – fw. nec interlineat C2. – fx. Segueix nec ratllat C2. – fy. difinio C2. – fz. Aragonensi C2. – ga. Alvarrazim C2. – gb. michi C2. – gc. michi C2. – gd. michi C2. – ge. michi C2. – gf. imperpetuum C2. – gg. mihi omet C2. – gh. illud adquiratis et iure ... mentitus fuerit interlineat A3. – gi. impendam C2. – gk. illud interlineat A3. – gl. atquisierimus C2. – gm. Ildefonssus C2. – gn. difinio C2. – go. Rodriçi C2. – gp. Sancte Marie interlineat A3. – gq. Alverrezim C2. – gr. domino interlineat A3. – gs. Adefonso C2. – gt. imperpetuum C2. – gu. adiuviam C2. – gv. vobis interlineat A3. – gw. acquisitionem C2. – gx. Alvarrazin C2. – gy. impendam C2. – gz. Alvarrasin C2. – ha. acquisierimus C2. – hb. Rodriçi C2. – hc. Rodriçi C2. – hd. Adefonsus C2. – he. voluerit C2. – hf. Adefonso C2. – hg. Adefonssus C2. – hh. e caudada A3. – hi. imperpetuum C2. – hk. et C2. – hl. contra omet C2. – hm. michi C2. – hn. Reymirri C2. – ho. et mar- afegeixen A3 i C2, en lloc de Barchinone. – hp. michi C2. – hq. michi C2. – hr. Adefonssus C2. – hs. Ildefonssus C2. – ht. impendat C2. – hu. et dolo interlineat A3. – hv. Rodriçi C2. – hw. Tot i que al pergami indica clarament Aragone, pel sentit ha de ser Castelle. – hx. Statuimus preterea ... iudicio curie regis Aragone subratllat A3 i omet C2. – hy. Xemeniz C2. – hz. III^a C2. – ia. Xemeniz C2. – ib. Aragonum C2. – ic. sint C2. – id. sed C2. – ie. vel regis Aragone interlineat A3; Aragonum C2. – if. teneant C2. – ig. III C2. – ih. infrigerimus C2. – i i. si interlineat A3. – ik. menses C2. – il. Aragonum C2. – im. Xemeniz C2. – in. Aragonum C2. – io. Aragonum C2. – ip. d'Entencia C2. – iq. III C2. – ir. III° C2. – is. hec C2. – it. Xemeniz C2. – iu. vel omet C2. – iv. III° C2. – iw. Aragonum C2. – ix. Aragonum C2. – iy. -le- interlineat A3. – iz. Aragonum C2. – ka. Aragonum C2. – kb. Aragonum C2. – kc. asecuramus C2. – kd. Xemeniz C2. – ke. ea interlineat A3 i omet C2. – kf. aliquem C2.

49

1187, maig. Saragossa

Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, dóna a la reina Sança com a esponsalici els castells de Daroca, Epila, Uncastiello (Uncastillo), Pina d'Ebro, Barbastre, Sant Esteve de Llitera, Tamarit de Llitera, Cervera, Montblanc i Siurana amb les seves pertinences i termes, sota la condició que els cavallers que els tinguin per ell li'n faran homenatge a ella.

A1. ACA, C, pergs. d'Alfons I, carp. 51, núm. 454 (*olim* arm. 21 Regne de València, sac C, núm. 185), 223 × 267 mm. Carta partida per ABC al marge dret. Al marge inferior, quatre forats del segell penjant.

[A2. Original a l'arxiu de la reina, perdut.]

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 585-586, doc. 442.

Reg.: MIRET YSANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 442-443; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 163.

In Dei nomine. Sit notum cunctis quod ego Ildefonsus, Dei gracia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, dono, concedo et cum /² hac presenti carta confirmo vobis Sancie, regine, eorumdem dilecte uxori mee, in tota vita vestra haec decem castra per vestrum spon- /³ salicium scilicet Darocam, Epilam, Unum Castellum, Pinam, Barbastrum, castrum Sancti Stephani, Tamaritum, Cervariam, Montem Album et /⁴ Siuranam, cum eorum pertinentiis et terminis. Tali quidem condicione, ut milites qui per me predicta castra tenent, recipiant ea per manu /⁵ vestri portarii et inde vobis hominum faciant. Ea consideracione, quod si me primus vobis decedere contingeret predicta castra, irati sive /⁶ paccati, sine omni dolo et fraude, vobis reddant prout vassallus debet facere domino suo. Si interim, vero, vellem aliquando aliquam /⁷ alium in predictis castris mutare, dominum ille qui castrum recepturus esset cum altero qui foret removendus veniant, simul, ante pre- /⁸ senciam vestram. Et faciat vobis hominum qui castrum fuerit recepturus et per manum vestri portarii, sicut prior fecerat. Verumtamen, si /⁹ miles qui castrum teneret, vellet illud dimittere et ego noluerò dare, militem qui hominum vobis faceret et per manum vestri /¹⁰ portarii reciperet, liceat ei militi qui castrum tenuerit illud vobis reddere, sine toto malestare. A simili si vos /¹¹ nolletis recipere hominum illius militis^a cui ego castrum vellem tradere et portarium vestrum ei dare, liceat ei qui /¹² castrum tenuerit mihi illud reddere, sine omni malestare. Sciendum tamen, quod post obitum vestrum, ille cui regnum Aragonum /¹³ dimiserò habeat ex supradictis castris ea que ad regnum Aragonum pertinent, et ille cui comitatum Barchinone dimiserò, /¹⁴ habeat ea que ad comitatum pertinent Barchinone.

Datum apud Cesaraugusta, era M^a CC^a XX^a V^a, anno M^o C^o LXXX° VII° /¹⁵ ab Incarnacione Domini, mense madii.^b

/¹⁶ Signum (*senyal*) Ildefonsi regis Aragonum, comitis Barchinone et marchioni Provincie.

/¹⁷ *Sig(*senyal*)num Sancie, regine Aragonum, comitisse Barchinone et marchisse Provincie.*

/¹⁸ Huius rei testes sunt Didacus Xamenis, vasallus regis Castelle, Berengarius de Entencia, Pelegrinus de Castellozol, Willelmus, frater eius, /¹⁹ Tarinus, alferiz, Martinus Pedriz, Michael de Valamanzano, Examen de Artusella, Don d'Alcalano, Petrus Cornel, /²⁰ Fortunius de Stada, Artaldus de Alagone, Examen Cornel, Assalitus de Godal, Aznardus Pardi, Petrus de Stopanano.

/²¹ Ego Petrus de Blandis, notharius domini regis, haec supradicta scripsi mense et anno quo supra et hoc sig(*senyal*)num feci.

a. m corregida sobre [con]. – b. mense madii sembla afegit per una altra mà.

50

1187, setembre 30. Sauquillo [de Alcázar]

Alfons VIII, rei de Castella i Toledo, recorda a Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, el que han decidit sobre l'assumpte de Fernando Ruiz de Azagra, que seguidament exposen. El rei de Castella deslliura el d'Aragó per tal que aquest pugui rebre Fernando Ruiz com a vassall, i si en el termini de dos anys a partir del proper Nadal Fernando Ruiz donés al Cast el castell de Santa Maria d'Albarrasí, que el pugui tenir com a vassall, si el rei vol, amb la condició, però, que si Fernando Ruiz i el Cast volguessin arribar a un acord n'haurien de fer saber abans les condicions al de Castella, que hi hauria de donar el vistiplau vinculant. D'altra banda, Alfons d'Aragó deslliura el de Castella de l'obligació d'ajudar-lo contra Fernando Ruiz fins passats dos anys després del proper Nadal si abans el d'Aragó no aconsegueix arribar a un acord amb Fernando sobre el castell en les condicions esmentades. Finalment, si Alfons el Cast arribés a un acord amb Fernando Ruiz, el de Castella quedaria lliure per sempre de tot pacte d'ajuda en contra de Fernando Ruiz; tanmateix, si no arribessin a cap acord en el termini de dos anys a partir del proper Nadal, el Cast haurà de deseparar Fernando Ruiz i no el podrà tenir per vassall mai més si no és amb l'acord del rei de Castella. Per a cloure el pacte, acorden que, passats els dos anys i si no s'ha arribat a una solució, el document present serà cremat, però aleshores Alfons VIII estarà obligat a ajudar el d'Aragó contra Fernando Ruiz.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània de l'original o esborrany? ACA, C, pergs. d'Alfons I, carp. 51, núm. 460 (*olim* arm. 17 Aragó, sac de Santa Engràcia, núm. 125), 209 × 247 mm. Bon estat de conservació.

Publ.: CIROT, *Appendices*, p. 155-156; ALMAGRO BASCH, *El señorío*, p. 121-122, doc. 15; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, p. 837-839, doc. 485; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 593-594, doc. 448.

Reg.: BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 370-371, doc. 13.

Hec est memoratio amoris quam facit dominus Aldefonsus, rex Castelle et Toleti, domino Ildefonso, regi Aragonum, comiti Barchinone et marchioni Provincie, de negocio Fernandi Roderici de Azagra. Absolvit ei quod recipiat Fernandum Roderici statim pro vassallo et, si infra spacium duorum annorum post proximum festum Natalis Domini, Fernandus Roderici iam dictus dederit castrum Sancte Marie de Alvarrazin Ildefonso, regi Aragonum, habeat et teneat idem rex illum pro vassallo deinceps, si voluerit. Et si pleitum vel compositionem voluerit facere Fernandus Roderici regi Aragonum Ildefonso de castro predicto quod ipsi regi placeat, significet et aperiat et referri faciat dominus Ildefonsus, rex Aragonum, domino Aldefonso, regi Castelle, ordinem illius pleiti et compositionis quam Fernandus Roderici ei facere voluerit. Et, si placuerit regi Castelle, faciat illud pleitum rex Aragonum cum Fernando Roderici, sed sine voluntate et assensu regis Castelle non possit illud pleitum facere vel contrahere Ildefonsus, rex Aragonum, cum Fernando Roderici. Preterea dominus Ildefonsus, rex Aragonum, absolvit dominum Aldefonsum, regem Castelle, ut sit solutus ab hac die hodierna in antea usque ad transactos duos annos post proximum festum Natalis Domini ab omni illo auxilio et iuvamine quod ei facere tenebatur hucusque et impendere contra Fernandum Roderici. Et transactis istis duobus annis post proximum festum Natalis Domini, iuvet Aldefonsus, rex Castelle, Ildefonsum, regem Aragonum, contra Fernandum Roderici, bona fide et sine malo enganno, sicut hucusque tenebatur, si Ildefonsus, rex Aragonum, pleitum non habuerit de castello illo, sicut in presenti pagina ista superscriptum est. Et si pleitum habuerit Ildefonsus, rex Aragonum, de prephato castello, sicut

suprascriptum est, usque ad transactos duos annos post festum Natalis Domini rex Castelle Aldefonsus sit absolutus deinceps imperpetuum ab omni pacto quo tenebatur usque nunc de faciendo illi suo auxilio contra Fernandum Roderici. Quod si dominus Ildefonsus, rex Aragonum, usque ad transactos duos annos post proximum Natalis Domini non fecerit compositionem cum Fernando Roderici, eo modo sicut prescriptum est in hac pagina, Ildefonsus, rex Aragonum, desamparet Fernandum Roderici et non teneat nec habeat eum pro vassallo nec unquam amplius possit eum pro vassallo recipere, nisi cum voluntate et assensu domini Aldefonsi, regis Castelle. Transactis vero sepe dictis duobus annis, carta ista igne comburatur, sed rex Castelle Aldefonsus, teneatur deinceps iuvare Ildefonsum, regem Aragonum, contra Fernandum Roderici per bonam fidem et sine malo enganno, sicut hactenus tenebatur, si rex Aragonum Ildefonsus, suprascripto modo, sicut superius est scriptum, non composuerit de castello prenominato et non aliter.

Testes huius rei sunt dominus Berengarius, Tarrachone archiepiscopus, domnus Didacus Xemeniz, domnus Rodericus, maiordomus curie regis Castelle, domnus Gomez Garsie.

Facta carta apud aldeam Sorie Savuquello, era m^a cc^a xx^a v^a, crastina die post festum Michaelis archangeli.

51

1190, setembre 7. Borja; setembre [d. 7]. Daroca¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Sanç VI, rei de Navarra, convenen que s'ajudaran contra Alfons VIII, rei de Castella, de manera que cap dels dos no signarà treves amb el castellà sense el consentiment de l'altre. Sanç es compromet també a ajudar Alfons si els sarraïns penetren als seus dominis. D'altra banda, si un vassall d'un d'ells prengué un castell o un lloc d'un vassall de l'altre, el rei de l'infractor es compromet a obligar el seu vassall a restituir-lo o ajudar el desposseït a recuperar-lo. Si l'atacant fos vassall d'un tercer senyor, els dos reis hauran d'ajudar a recuperar el castell o lloc i es comprometen a no posicionar-se a favor de l'infractor. A més, tots dos reis acorden que no donaran suport a cap actuació que pugui provocar dany en el regne o les terres de l'altre. Per tal de donar fermesa a tot allò acordat, ambdós reis pacten lliurar deu castells en fidelitat a Fernando Ruiz de Azagra: Borja, Malón, Sos d'o Rei Católico (Sos del Rey Católico), Ruesta i Petiella d'Aragón (Petiella de Aragón), per Aragó, i Santa María de Ujué, Valtierra, Ablitas, Monteagudo i Castellón de Sangüesa per Navarra. Si alguna part infringeix l'acord i no hi posa remei en el termini de tres mesos, Fernando Ruiz lliurarà els castells d'aquesta part al rei perjudicat, sense que l'altre monarca s'hi pugui oposar. Si Fernando Ruiz no pogués dur a terme la tasca encomanada, el podran substituir, per Aragó, per Artal d'Alagón, Sancho de Huerta, Aznar Pardo o Miguel de Santa Cruz, i per Navarra, per Pedro de Cascante, Bartolomé Jiménez de Rada, Lope de Valtierra o Almoravid. L'acord fou jurat i signat pels dos reis i pels seus dos hereus, els infants Pere i Sanç. Uns dies més tard, a Daroca, confirmaren tot allò acordat i feren jurar l'acord a diversos barons de cadascun dels dos regnes.

1. Els acords foren redactats («acta») a Borja el 7 de setembre i tot seguit, aquell mateix mes, confirmats («concessa et confirmata») a Daroca pels nobles («barones») dels dos regnes.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia del segle XIV, ACA, C, *LT*, f. 85v-88r.

Publ.: SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 684-687, doc. 520 (edició fragmentària); BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 381-385; ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, I, p. 184, doc. 12 (edició fragmentària).

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 452-453; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 260-261; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 377, doc. 26.

In^a Christi nomine. Hec est scriptura conventionum que facte sunt inter Ildefonsum, dominum regem Aragonum, comitem Barchinone et marchionem Provincie et dominum Sancium, regem Navarre. Veniunt ambo isti reges ad finem et bonam concordiam pro se et pro filiis suis et pro omnibus illorum generationibus et posteritatibus regnaturis.

Conveniunt itaque inter se et promittit alter alteri bona et legali fide et absque aliquo enganno quod se adiuvent contra Alfonsum, regem Castelle, et successores eius in regno. Ipsi et filii eorum et generationes omni tempore et aliquis illorum duorum non possit facere treugas nec pacem sive aliquam concordiam cum rege Castelle quicumque sit et fuerit sine consilio et voluntate et assensu alterius. Conveniunt etiam quod uterque eorum, dum in regno suo presens fuerit, in propria persona et cum gentibus suis iuvet alterum contra Adefonsum, regem Castelle, et successores eius in regno. Et si quando absens a regno suo fuerit reversus, ad idem teneatur. Quamdiu vero rex Aragonum a regno suo absens fuerit propter aliqua negotia, non sit aliter astrictus in hiis, nisi quod constituat et faciat, ut militia et alii homines regni Aragonis adiuvent regem Navarre contra regem Castelle. Eodem modo teneatur et faciat rex Navarre regi Aragonum, si quando absens fuerit a regno suo.

Preter hec convenit Sancius, rex Navarre, Ildefonso regi Aragonum, quod si sarraceni intrarent in aliquam partem regni sui cum exercitu, ipse in^b propria persona sua cum omnibus militibus et cum aliis gentibus suis et posse suo adiuvet illum deffendere suum regnum Aragonis et emparare sine enganno et omni fraude ipso rege Aragonum absente sive presente.

Si vero aliquis vassallus istorum predictorum regum furatus fuerit castrum vel villam cuiuslibet eorum, ille rex cuius esset vassallus restituat alteri castrum suum vel villam bona fide, sed ad eum pervenerit vel inde adiuvet eum cum omni posse suo ad recuperandum ipsum. Si autem non esset suus vassallus ut de regno eorum ille qui occuparet castrum vel villam alicuius eorum illorum, unus alterum bona et legali fide adiuvet quousque castrum vel villa restituatur ei qui amiserit illud et eidem raptori auferant et emparent omnes suas hereditates proprias, et neuter eorum umquam illum recipiat in regno suo sine consensu et voluntate alterius. Conveniunt iterum inter se per bonam fidem et sine enganno quod nullus eorum sustineat vel consenciat aliquod malum vel dampnum fieri in regno vel in terra alterius, nec per se ipsos nec per alios homines suos.

Ad maiorem autem confirmationem omnium predictorum et ut firmiter ab omni parte predicta observentur, mittit rex Aragonum in fidelitate in manu Ferrandi Rodriçi predicti quinque castella, videlicet castrum de Burgia, castrum de Malon, castrum de Sos, castrum de Rosta et castrum de Pitella. Similiter rex Navarre mittit in fidelitate in manu Ferrandi Rodrici^c quinque castella, videlicet castrum de Sancta Maria de Ussue, castrum de Valterra, castrum de Abblitas, castrum de Monte Accuto et Castillon de Sangossa. Et hec prenomina castra sunt ita tradita Ferrando Rodrici, quod rex Aragonum tradidit sua predicta castella portario regis Navarre. Et ille portarius tradidit eat (*sic*) Ferrando Rodriçi. Similiter rex Navarrorum sua castra prenomina tradidit portario regis Aragonum et ille portarius tradidit ea Ferrando Rodrici. Propter hec autem tenet Ferrandus Rodriçi predicta castella in fidelitate a supradictis regibus quod ipsi observent bene omnes conveniencias predictas prout scripta sunt. Si vero alter istorum regum infringeret vel disrumperet conveniencias alteri nec eas observaret prout scripta sunt,

Ferrandus Rodriçi, si pars que infregerit infra III menses, ex quo admonita fuerit, infractionem, non emendaverit bona fide et sine enganno, donet et tradat omnia predicta castra alteri regi, cui fuerit infractum. Et alius rex propter hoc non possit dicere malum Ferrando Rodriçi nec apponere contra illum aliquam culpam nec possit de eo aliquam facere querimoniam, unde corpus Ferrandi Rodrici minus valeat.

Et predicti siquidem reges Ildefonsus, rex Aragonum, et Sancius, rex Navarre, promittunt et assecurant predicta castella Ferrando Rodrici bona fide et sine enganno quod non auferant ei illa castra vel auferri faciant vel furari nec per se nec per suos nec faciant fieri aliquod ingenium quo ipse amittat illa castella. Et si forte aliquis furaretur vel auferret predicto Ferrando Rodrici aliquod predictorum castrorum ambo prenominati reges adiuvent illum bona fide et sine enganno cum omni posse suo quousque recuperet illud castrum. Si vero forte Ferrandus Rodrici moreretur vel relinqueret habitum secularem vel nollet tenere istas fidelitates, predicta castella regis Aragonum tradantur et comitantur eodem modo quo Ferrandus Rodriçi tenet ea, Artaldo de Alagone vel Sancio de Orta vel Acenario Pardi vel Michaeli de Sancta Cruce, videlicet uni ex hiis cui rex Navarre tradere voluerit, et tradantur recipienti per manum portarii regis Navarre et sub eadem conveniencia qua Ferrandus Rodriçi recepit ea. Similiter predicta castella regis Navarre tradantur et committantur eodem modo quo Ferrandus Rodrici tenet ea, Petro de Cascante vel Bartholomeo de Rada vel Lupo de Valterra vel Almoravit, videlicet uni ex hiis cui rex^d Aragonum tradere voluerit, et tradatur recipienti per manum portarii regis Aragonis. Et sub eadem conveniencia qua Ferrandus Rodrici recepit ea. Et si illi duo qui post Ferrandum Rodrici tenuerint illas fidelitates morerentur vel forte reliquerent secularem habitum vel vellent dimittere illas fidelitates duo alii de electis fidelibus prenomnatis recipiant ipsas^e fidelitates sub predictis rationibus et convenientiis quibus alii tenebant eas. Et si omnes predicti fideles morerentur vel forte dimitterent habitum secularem vel nollet tenere istas fidelitates, rex Aragonum eligat quos sibi placuerit de regno Navarre nobiles genere ad tenenda predicta castra regis Navarre in fidelitate sub predictis rationibus et convenientiis. Similiter rex Navarre eligat quos sibi placuerit de regno Aragonis nobiles genere ad tenenda predicta castra regis Aragonis in fidelitate sub eiusdem^f rationibus et convenientiis. Est autem sciendum quod quicumque tenuerit iamdicta castra fidelitatum in fidelitate tam Ferrandus Rodrici quam alii debent illa tenere tali modo quod non faciant peioramentum in ipsis castris nec in hominibus nec in rebus aliis illorum castrorum. Et quod faciant servitium propter illa castra et de illis castris illi regi cuius sunt ea.

Sciendum est etiam quod est licitum iamdictis regibus si ambo convenerint et voluerint muttare fideles in illis castris et comittere ea quibuscumque voluerint.

Dominus autem Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, et infans Petrus, filius eius, et dominus Sancius, rex Navarre, et infans Sancius, filius eius, iurant super crucem et sacrosancta Evvangelia se omnia predicta bona fide observaturos imperpetuum et in amicitia fideli et sincera concordia in eternum unum erga alterum permansuros.

Notum sit etiam quod ambo predicti reges faciunt hominibus Ferrando Rodrici quod observent et attendant omni bona fide et sine enganno illud quod prescriptum est de comissa sibi fidelitate supradictorum castrorum.

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie, qui predicta laudat et suo signo confirmat. Signum (*espai en blanc*) infantis Petri, filii eius.

Signum + Sancii, regis Navarre, qui predicta laudat et suo signo confirmat sua propria manu facto. Signum (*espai en blanc*) Sancii, filii eius.

Teste de regno Aragonis: Artaldus de Alagone, Petrus Cornelii, Eximinus Cornelii, Michael de Valamazano, Acenarius Pardi, Sancius de Orta, maiordomus regis Aragonum.

Teste de regno Navarre: Eneco de Oriz, Almoravit, Michael de Lerat, Petrus de Cascante, Bartholomeus de Rada, Lupus de Valterra, maiordomus regis Navarre.

Acta sunt hec apud Burgiam septimo idus mensis septembris sub anno ab incarnatione Domino m^o c^o xc^o, era m^a ducentesima xx^a viii^a. Sub eodem anno, mense subscripto, fuerit concessa et confirmata hec omnia verum supradicta et subsequencia apud Darocham.

His omnibus supradictis firmatis ut in ipsa patet pagina a sepe supranominatis regibus post modum in augmentum obligationum eorum compositionis et amicicie ante anni revolutionem augusto mense, barones regis Aragonis mandato eius iuraverunt regi Navarre quod ipsi tenendo honores a rege Aragonum non loquerentur cum rege Aragonis nec cum alio homine nec faceret quicumque aliud unde compositio et amicicia illorum amborum firmata per iuramenta et per cartas et per castella fidelitatum supradicta separarentur, iuraverunt etiam quod si alter istorum regum non teneret et observaret alteri amiciciam et conveniencias supradictas transirent ad relicum regem cui forte infracta conveniencia et servirent ei per annum ipso dando illis et eorum hominibus victum et equitaturis prebendam.

Similiter barones regis Navarre mandato eius iuraverunt regi Aragonum quod ipsi tenendo honores a rege Navarre non loquerentur cum rege Navarre nec cum alio homine nec facerent quicumque aliud unde compositio et amicicia illorum amborum firmata per iuramenta et per cartas et per castella fidelitatum supradicta separarentur, iuraverunt etiam quod si alter istorum regum non teneret et observaret alteri amiciciam et conveniencias suprascriptas transirent ad reliquum regem cui forte infracta conveniencia et servirent ei per annum illo dando ipsis et hominibus eorum victum et equitaturis prebendam.

Fuit quoque tunch statutum ab ambobus regibus^s prenominatis quod quicumque succederet in honorem alicui baronum qui iuraverunt, iurare hoc^h eodem modo quo ipsa iuraverunt. De regno Aragonum iuraverunt Sancius de Orta, Artaldus de Alagon, Petrus Cornelii, Semen Cornelii, Aznar Pardi, Loferrrenç de Luna, Rodricus de Stada, Petro de Cesse. De regno Navarre iuraverunt Petrus Latro, Michael de Lerat, Bartholomeo de Rada, Martinus de Rada, Petrus de Cascante.

Signum (*senyal*) Iohannis Berachensis, domini regis notharius, qui hanc cartam scripsit.

a. I lletra capital ornamentada. – *b.* in correxit sobre [...]. – *c.* cinque castella ... Ferrandi Rodrici afegit al peu amb un senyal al marge que hi remet. – *d.* Segueix Navarre ratllat. – *e.* ipsas sobre [...] rascat. – *f.* eiusdem, paraula corregida. – *g.* ambobus regibus correxit sobre [... regis]. – *h.* h correxit sobre [i].

52

1191, maig. Osca

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per un costat, i Sanç I, rei de Portugal i l'Algarve, i Alfons IX, rei de Lleó i Galícia, de l'altra, acorden que s'ajudaran mútuament contra Alfons VIII, rei de Castella. El primer es compromet a no signar cap pau, treva, composició o pacte amb el rei de Castella sense el consentiment dels altres reis, i que els ajudarà i farà la guerra al rei de Castella mentre aquests hi estiguin en guerra. Per donar més força a l'acord, Alfons el Cast presta homenatge de mans a Giraldo de Bezón, cavaller que actua en nom dels altres dos monarques, homenatge que també fan els barons que acompanyen el rei Alfons: Artal d'Alagón, Fortún

d'Estada, Guillem de Granada, Tarín, Ximeno Cornel, Sancho de Huerta, Arbert de Castellvell, Guillem de Cervelló, Arnal Palacín, García Ortiz, Miguel de Velamazán, Lop Ximénez i Ximeno d'Artosiella.

[A. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

B. Còpia coetània. ACA, C, perg. Alfons I, carp. 53, núm. 585 (*olim* arm. 17 Aragó, sac B, núm. 280), 268 × 426 mm. Carta partida horitzontalment, d'una manera ondulada, en el marge superior, per ABC. Bon estat de conservació.

C. Còpia del segle XIV. ACA, C, *LT*, f. 108-109.

Publ.: CIROT, *Appendices*, p. 156-157, *ex B*; GONZÁLEZ, *Alfonso IX*, II, p.70-71, doc. 43, *ex B*; SÁNCHEZ CASA-BÓN, *Alfonso II*, p. 701-702, doc. 533, *ex B*.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 455; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 194.

^aIn^b Christi nomine et eius divina clemencia. Hec est scriptura conventionum quas ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, facio cum illustribus regibus, videlicet cum Sancio,^c rege Purtugalensi et Algarbi, et Aldeffonso,^d regi Legionum et Gallicie. Licet inter nos parentela et sanguinis linea non in merito concordiam iunxerit^e et amorem, ad maioris tamen dilectionis evidenciam et inimicorum nostrorum detrimentum, firmamus ut nos, ad invicem, bono animo et affectu, iuvemus, bona legalique fide et absque enganno, contra Aldeffonssum,^f regem Castellie. Ego itaque predictus Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, promito et bona veraque fide convenio, et absque aliquo enganno, quod numquam in omni vita mea faciam pacem, treugas sive aliam aliquam compositionem vel^g pactum cum predicto rege Castelle sine consilio, voluntate et assensu predictorum regum, et semper eos adiuvem, bona fide et sine enganno, contra predictus regem Castelle, et ei guerram semper faciam dum ipsi cum eo guerram habuerint. Ad maiorem autem confirmacionem huius pacti et convencionis et ut firmiter observentur predicta, ego predictus Ildefonsus^h rex facio et presto hominum et fidelitatem tibi Guiraldo de Bezon, militi supradictorum regum, positis manibus meis inter tuas, sub nomine ipsorum regum, videlicet Sancii,ⁱ regis Purtugalensis et Algarbi, et Aldeffonso, regi Legionum et Gallicie, cum baronibus meis inferius scriptis, quod omnes predictas conveniencias et pactiones, prout continentur in hac presenti pagina, bona fide et legali et absque aliquo enganno vel ingenio, bene et fideliter, servem et attendam omnibus diebus vite mee prenominatis regibus, videlicet domino Sancio,^k regi Purtugalensi et Algarbi, et Aldeffonso, regi Legionum et Gallicie. Nomina siquidem eorum qui hominum^l fecerunt: Artaldus de Alagone, Fortunius de Stata, Guillelmus de Granata, Tarinus, Eximinus Corneli, Sanctius^m de Orta, Arbertus de Castro Veteri, Guillelmus de Cervilione, Arnaldus Palatini, Garsias Urtiz, Michael de Valamazano, Lupus Exemenz et Eximinusⁿ de Artosella.

Datum apud Oscam,^o mense madio, sub anno ab incarnato Domino M^o C^o XC^o I^o.

Signum + Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie, qui predicta promito attendere et proprio signo confirmo et corroboro.

Testes huius rei Ferrandus Rodrici, Berengarius de Atencia,^p Eximinus de Lusía, Bernardus de Roda, Pelegrinus de Castellazolo.^q

Signum (*estrella de David*) Iohannis de Berachio, domini regis Aragonum notarius, qui hanc cartam, eiusdem mandato, scripsit mense et anno quo supra.

a. C *avantposa la rubrica* Quedam confederacio inter reges Aragonum, Portugalie et Legionis, contra regem Castelle. – b. I *lletra capital lleugerament ornamentada*, C. – c. Sanctio C. – d. o *corregeix s.* – e. *vinxerit C.* – f. Aldeffonsum C. – g. ut C. – h. Ildeffonsus C. – i. Sanctii C. – k. Sanctio C. – l. ominium C. – m. Sanctius C. – n. Exeminus C. – o. Oscham C. – p. Atencia C. – q. Castellazol C.

1192, juliol. Tarassona¹

Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, i Sanç VI, rei de Navarra, convenen i juren observar les convinences i pactes continguts en l'instrument que Fernando Ruiz [de Azagra] conserva, acords que no trencaran ni pel sagrament prestat al cardenal ni per cap altra raó. Així mateix es comprometen a ajudar-se mútuament si entren en guerra amb el rei de Castella i, si un no ho fa, Fernando Ruiz o aquell qui tingui els castells donats en penyora els lliurarà a l'altra part.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Pamplona, perdut.]

B. Còpia coetània, sense signatura del notari, ex A1. ACA, C, perg. d'Alfons I, carp. 54, núm. 630 (*olim arm.* 7 Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 24), 190 × 286 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part inferior. Bon estat de conservació.

Publ.: CIROT, *Appendices*, p. 157-158; SÁNCHEZ CASABÓN, *Alfonso II*, p. 705-706, doc. 537.

Reg.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Alfonso I*, p. 458-459; CARUANA, *Itinerario de Alfonso II*, p. 195-196; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 378, doc. 27.

Manifestum sit omnibus, tam presentibus quam futuris, quod nos ambo reges, ego videlicet Ildefonsus, rex Aragonum, comes Barchinone, marchio Provincie, et ego Sancius, rex Navarre, convenimus inter nos, ad invicem, bona et legali fide, et etiam, prestito corporaliter sacramento super sacra Evangelia, iuramus quod alter alteri, bene et fideliter et sine omni fraude et enganno, observemus et attendamus convenientias et pactiones que continentur in instrumento conventionum nostrarum, quod Ferrandus Rodrici habet et tenet, pro utriusque nostrum fidelitate, et nec ipso sacramento quod facimus domino cardinali, nec aliqua occasione alia, ille convenientie que scripture sunt in illo instrumento predicto, aliquatenus infringantur sive deleantur, set eas, sicut in instrumento quod pro nobis tenet Ferrandus Roderici et in cartis nostris conventionum continentur, firmiter, bona fide, teneamus et observemus.

Promittimus etiam et convenimus inter nos, ad invicem, quod quandocumque alter nostrum submonuerit alterum ad guerram regi Castelle faciendam, adiuvemus nos bona fide, et ei guerram faciamus; et si alter nostrum, ab altero monitus, guerram regi Castelle facere noluerit, mandamus Ferrando Rodrici quod donet et reddat castra fidelitatis illius regis qui convenientias attendere et servare noluerit, reliquo regi, infra tempus quod assignatum est in aliis nostris cartis conventionum. Et si forte Ferrandus Rodrici non teneret illa castra fidelitatum, statuimus quod illi qui ea tenuerint, teneantur nobis sub eisdem convenientiis quibus Ferrandus Rodrici tenetur.

Acta sunt hec apud Tirasonam, mense iulio, era M^a CC^a xxx^a.

1. Tot i que la datació del document és clara —juliol de l'era 1230, que correspon a l'any 1192—, Caruana i Sánchez Casabón la posen en dubte i, seguint l'itinerari del rei, addueixen que el Cast no podia ser a Tarassona el juliol de 1191, ja que al juny era a Perpinyà i al juliol serà a Barcelona, mentre que el juliol de 1191 sí que se'l documenta a Tudela, per la qual cosa endarrerixen a aquest any el document. Aquests autors, tanmateix, obvien que a l'agost de 1192 el rei era a Osca, cosa que encaixaria amb una possible estada un mes abans a Tarassona. A més de l'itinerari, la veritat és que datar el document en 1191 lliga perfectament amb el context històric, ja que situa la renovació de l'acord dins el marc de la guerra amb Castella de 1191 i els pactes de Navarra amb Lleó i d'Alfons el Cast amb Lleó i Portugal d'aquest mateix any. A més, concordaria amb el termini que es van donar els dos monarques per a implementar l'acord de Borja-Daroca —l'agost de 1191— i amb la consolidació de Fernando Ruiz com a gran senyor de les fronteres occidental i meridional del regne d'Aragó. D'altra part, tot i que no en conservem l'original, sinó una còpia, resulta difícil pensar en un possible error del copista a l'hora de datar el document, ja que les eres 1230 i 1229 s'escriuen prou diferent. Per tot plegat i seguint Büschgens, acceptem com a correcta, amb precaucions, la datació del document.

Signum + Ildefonsi regis Aragonum, comitis Barchinone, marchionis Provincie, laudantis et confirmantis hec omnia suprascripta.

Signum + Sancii, regis Navarre, laudantis et confirmantis hec omnia suprascripta.

Testes ex parte regis Aragonum, Sancius de Orta, maiordomus, Artaldus de Alagone, alferiç.

Testes ex parte regis Navarre, Michael de Lerat, alferiç, Petrus de Cascante.

54

1198, maig 20. Calataiud

Alfons VIII, rei de Castella i Toledo, i Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, signen un acord perpetu de pau, concòrdia, amistat i convenció entre ells i els seus successors. Per aquest acord, Alfons esdevé amic fidel de Pere i de qui el succeeixi i promet que no li farà ni maquinà cap dany en contra seu o del seu regne. Tots dos prometen i convenen que a partir d'aquell dia s'ajudaran en contra del rei de Navarra, sigui qui sigui, i de qui el succeeixi, així com en contra de tothom, exceptuats Sança, reina mare d'Aragó, i els vassalls respectius —amb l'excepció del comte d'Urgell o qui regeixi aquest comtat, ja que si el d'Aragó hi entra en guerra, el de Castella l'haurà d'ajudar—. Ambdós monarques també es comprometen a no signar pau, treva o composició amb el rei i el comte esmentats l'un sense l'acord de l'altre, i a ajudar-se contra els sarraïns, amb qui tampoc no podran fer la guerra o signar-hi treva sense el vistiplau de l'altre —exceptuat el cas que estiguessin en guerra contra un tercer enemic comú—. També acorden dividir-se el regne de Navarra, si el conquereixen: Alfons retindria Corella, Milagro, Funes, Peralta, Falces, Miranda de Arga, Larraga i Mendigorria i les localitats a ponent d'una línia divisòria que de Mendigorria seguiria cap a l'est per Muru Arterderreta i després per Noain i Badoztain fins al port de Roncesvalls, incloent la vall d'Erro i Roncesvalls —la línia passaria també per Pamplona, que quedaria dividida en dos pel riu, de manera que tots els llocs d'Uharte en amunt, és a dir, la vall d'Esteribar, serien per a Castella—. Pere, per contra, retindria Cortes, Fontellas, Ablitas, Monteagudo, Tudela, Arguedas, Valtierra, Alesves, Caparros, Olite, Tafalla i Artajona, a més dels llocs al costat del regne d'Aragó en relació amb la línia esmentada, incloent-hi la meitat de Pamplona. D'altra banda, ambdós monarques es comprometen amb la reina Sança, mare de Pere i tia d'Alfons, que sempre hi tindran «bona convenença» i que, si mai aparegués un conflicte entre un d'ells i ella, aquest se sotmetrà a l'arbitri i consell de l'altre i, si no acceptés el que aquest decidís, aleshores el primer podrà ajudar la reina, sense que això afecti els castells lliurats seguidament en penyora de l'acord. Finalment, per donar fermesa a l'acord, Alfons posa cinc castells en fidelitat: Ágrede, Autol, Arnedo, Aguilar del Río Alhama i Cervera del Río Alhama, que són lliurats a mans de Guillermo González —o d'un dels substituïts que s'anomenen seguidament—, mentre que Pere posa en fidelitat els castells de Borja, Arandiga (Arándiga), Malón, Berdello i Santa Cruz de Moncayo, lliurats a Pedro Ladrón —o a un dels substituïts que s'anomenen seguidament—. S'especifica que els fidels que tinguin els castells de fidelitat del rei d'Aragó hauran de fer homenatge al rei de Castella per aquests castells.

[A. Original a l'arxiu reial de Castella, perdut.]

B. Còpia del segle XIII. AHN, Sección Códices, *Liber Privilegiorum Ecclesiae Toletanae*, Códices, ms. 1242, 996B, f. 33v-34v. Regular estat de conservació degut a una gran taca que fa esvanir la tinta de la part central superior del llibre.

Publ.: J. GONZÁLEZ, *Reclamaciones de Alfonso VIII a Sancho El Fuerte y Tratado del reparto de Navarra en 1198*, «Hispania», 13 (1943), p. 562-568; GONZÁLEZ, *El reino de Castilla*, III, p. 179-186, doc. 667, ex B; ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, p. 299-305, doc. 154.
Reg.: BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 371.

“In^b nomine Domini. Hec est pax, concordia, amicitia atque conventionis quas ego Alfonsus, Dei gratia rex Castellae et Toleti, et ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, statuimus et firmamus in perpetuum, bona fide et sine omni malo ingenio, inter nos et filios nostros et eos omnes qui nobis successerint in regna, perpetuo et irrevocabiliter duraturas.

Ego quidem Adefonsus, rex Castellae, devenio honus et fidelis amicus ab hac die in antea vobis Petro, illustri regi Aragonum, et filiis vestris cum eos habueritis, vel eis qui vobis successerint in regnum; et promitto et convenio, bona fide et sine omni malo ingenio, quod malum dampnum sive detrimentum aliquod vobis aut regno vestro non faciam nec inquiram, neque machiner, neque per me neque per meos nec etiam fieri aliquo modo faciam aut machinari, et quod omne bonum vestrum bona fide velim et profectum.

Promittimus etiam et convenimus nos ambo prenominati reges nobis ad invicem, tam per successores nostros, quam ab ista presenti die in antea iuvemus nos ad invicem, bona fide et sine omni malo ingenio, contra regem Navarre, quicumque sit, et contra eos qui sibi successerint in regnum, et etiam contra cunctos homines et feminas, quicumque et quecumque sint, excepta domina Sancia, regina Arragonum (*sic*), penes quam nos habeamus quamdiu vixerit prout inferius in presenti pagina continetur, et exceptis vassallis nostris. Verumtamen, si rex Arragonum aut successores sui habuerint guerram cum comite Urgellensi, vel cum eo vel cum eis qui sibi successerint aut tenuerint comittatum illum, rex Castellae et successores sui teneantur ipsum regem Arragonensem adiuvere et successores suos bona fide et sine omni malo ingenio in perpetuum contra eos.

Promittimus etiam et convenimus nobis ad invicem per nos et per omnes successores nostros, bona fide et sine omni malo ingenio, sicut melius dici aut intelligi potest, quod alter sine altero ab hac die in antea [non faciat aliquam pacem], treugam vel compositionem, [vel alio modo se componat] per se vel per aliquem alium cum pre[dicto rege vel comite] neque aliquibus successorum [suorum in regno Navarre] sibi succedentibus.

Promitti[mus etiam et convenimus] nobis ad invicem bona fide [et sine omni malo ingenio], quod ab hac die in antea [iuvemus nos contra sarra]cenos; et quod alter sine altero [non faciat treugam neque guerram, et sine] placito alterius non faciat treugas vel conventionem aliquam vel ullam cum eis, nec [cum aliis, per se vel] per aliquem alium. Preterea [iuvemus] nobis ad invicem, bona fide et si[ne malo ingenio], quod, si aliquis moverit guerram [contra aliquem inimicum] nostrum, vel nos vel alter nostrum contingerit [infestari], ambo si voluerimus, habeamus treu[guas cum sarracenis] si eas habere potuerimus et iuvemus [nos contra eum] cum quo guerram habuerimus. Si vero treugas cum [sarracenis] habere non potuerimus, iuvemus bona fide et contra sa[r]racenos et contra illum vel illos cum quo vel quibus guerram [habuerimus]. Tamen ille ex nobis qui guerram habuerit cum aliquo [alio] moneat alterum ut faciat treugas cum sarrace[nis, et] si ille qui ammonitus fuerit treugas cum sarrace[nis] facere noluerit, liceat ei sarracenos inquietare, [et] non ob hoc minus teneatur adiuvere alterum regem contra illum cum quo guerram habuerit, nec possimus [habe]re aliquam excusationem quin prestemus nobis invicem auxilium contra illum cum quo aliquis nostrum habuerit guerram, etiam si nos ambo vel alter nostrum de consensu alterius treugam habuerimus cum illo, et alter qui guerram habuerit cum aliquo alio, faciat per se treugas cum sarracenis si voluerit.

Si forte rex Aragonum absens a regno suo fuerit, non teneatur regem Castelle adiuuare in propria persona, quamdiu absens fuerit, sed statuatur milites et gentes de regno suo qui adiuuent regem Castelle bona fide et sine engano. Reuersus tamen rex Aragonum, ad predictum pactum teneatur. Similiter, si rex Castelle absens a regno suo fuerit, non teneatur adiuuare regem Aragonum in propria persona, quamdiu absens fuerit, sed statuatur milites et gentes suas que adiuuent regem Aragonum bona fide et sine enganno. Reuersus tamen rex Castelle ad predictum pactum teneatur.

Conuenimus etiam inter nos et bona fide statuimus quod regnum Navarre sic dividatur inter nos si, Deo concedente, illud acquirere potuerimus. Ego Adefonsus, rex Castelle, debeo habere Corellam, Miraculum, Funes, Petra Altam, Falces, Mirandam, Ragam, Mendigorriam, deinde sicut dividit Arterderreta et exit ad Noan, deinde ad Bodoztam, medietatem Panpilonis, deinde sicut dividit rivus qui venit de Rissona ad Panpilonem, deinde sicut dividit Valderro et Ronzasvals usque ad portum de Ronzasvals, ita tamen quod Noan et Badonztan et Valderro et Ronzasvals sint de regno Arragonum, et in sursum, Uharte intus stando, quomodo vadit versus regnum Castelle totum sit regnum Castelle. Ego autem Petrus rex Arragonum debeo habere Cortes, Fontellas, Ablitas, Montem Acutum, Tudelam, Argedas, Valterram, Alesues, Caparroso, Olyt, Tafallam, Artaxona, deinde sicut dividit Arterderreta et exit ad Noan, deinde [ad Bodoztan medietatem Pampilonis, deinde] sicut dividit rivus [qui venit de Risona ad] Pampilonam, deinde sicut dividit Valde[rro et Ronzasvals usque ad portum] de Ronzasvals, et [Valderro intus stando ver]sus regnum Arragonum sit [totum regni Arragonum. Quae autem vi]lle vel castella fuerint indi[..... in] divisione regis Arragonum habeant [omnes suas pertinencias] sicut hodie habent. Si autem [de his omnibus alter] alterius aliquid adquisierit [... illum] cuius divisione fuerint acqui[siti, Conuentiones autem] que facte fuerunt ante istas inter [regem Castelle et regem Arra]gonum super divisionem istam [regni Navarre nullum] habeant valorem.

Concedimus [etiam ad invicem nos ambo reges inter nos], bona fide et sine omni malo in[genio, per nos et successo]res nostros, quod divisio illa quam [ego Adefonsus, rex Cas]telle, et Petrus, rex Arragonum, comendabi[mus scripto, sicut nos et pate]r vester olim fecimus super terram sarrace[no-rum sicut in ip]sis iam factis instrumentis continetur, fi[deliter semper inter] nos et stabile perseveret in perpetuum.

Preterea [ego Petrus], rex Arragonum, promitto et conuenio domine Sancie [regine], honorande matris mee, quod semper habeam bonam [contin]enciam erga eam, et, si non habuero et ipsa depo[suerit] inde querelam regi Castelle, ego emendem illud [iuxta] arbitrium et cognicionem ipsius regis et sicut ipse dixerit et pro bono viderit quod sit emendandum, et, si istud facere noluero, rex Castelle adiuuet eam contra me bona fide et sine malo ingenio, sed non ob hoc amittat castra fidelitatis. Similiter ego Adefonsus, rex Castelle, promitto et conuenio domine Sancie, regine Arragonum, honorande amite mee, quod semper habeam bonam continenciam erga eam, et, si non habuero et ipsa depo[suerit] inde querelam regi Arragonum, filio suo, ego emendem illud iuxta arbitrium suum et cognicionem ipsius regis et sicut ipse dixerit et pro bono viderit quod sit emendandus, et, si istud facere noluero, rex Arragonum adiuuet eam contra me bona fide et sine malo ingenio, sed non ob hec amittat castra fidelitatis.

Ut hec autem pax, concordia, amicitia et conueniencie predictae firme et stabiles perpetuo et inconcusse inter nos et omnes successores nostros permaneant sicut in hac presenti pagina declaratur, ego Adefonsus, rex Castelle, pono in fidelitate v castra, scilicet, castrum de Agreda, castrum de Arol, castrum de Arneto, castrum de Aguilar, castrum de Cervera, in manu Guillelmi Gonzalvi, qui ea recipiat per manum portarii regis Arragonum, et ea teneat per regem Arragonum, et deveniat inde suus vasallus, ita quod, si non observavero pacta et conueniencias sicut in hac carta continetur, amittam pre-

dicta castra fidelitatis, et fidelis qui ea tenuerit tradat ea regi Arragonum et fidelis remaneat inde sine culpa et crimine sue persone, et sua similiter castra fidelitatis regi reddantur Arragonum.

Ego quoque Petrus, rex Arragonum, pono in fidelitate v castra, scilicet, castrum de Burgra, castrum de Arendega, castrum de Malon, castrum de Berdello et castrum de Sancta Cruce, in manu Petri Latronis, qui ea recipiat per manum portarii regis Castelle, et ea teneat per regem Castelle, et sit inde suus vassallus, ita quod, si ego non observavero pacta et conveniencias sicut in hac carta continetur, amittam predicta castra fidelitatis, et fidelis qui ea tenuerit tradat ea regi Castelle, et fidelis remaneat inde sine crimine sue persone et sua similiter castra fidelitatis regi Castelle reddantur.

Si vero predictus Guillelmus Gonzalvi obierit vel castra fidelitatis tenere noluerit, vel nos ambo reges de comuni voluntate ipsum mutare voluerimus tradantur, eodem modo quo ipse Guillelmus Gonzalvi recepit et tenet illa, comiti Petro, vel comiti Ferrando, vel Gundisalvo Roderici, vel Petro Roderici, fratri suo, vel Alfonso Tellit, Alvaro Nuniz, videlicet, uni ex hiis cui rex Arragonum tradere voluerit si rex Castelle ipsum habere poterit; et tradantur recipienti per manum portarii regis Arragonum et sub eadem conveniencia et hominio quibus Guillelmus Gonzalvi recepit ea, et, si forte omnes isti morerentur aut non essent vassalli regis Castelle aut rex Castelle non posset eos habere, rex Arragonum alium, quemcumque voluerint, de regno regis Castelle quem rex Castelle ad hoc possit habere, qui sit vassallus eius naturalis et generosus, qui predicta castra fidelitatis predicto modo recipiat et teneat, et rex Castelle teneatur bona fide illum suum vassallum de vi prenomatis vel alium de regno suo, quem rex^c Arragonum elegerit et quem rex Castelle habere potuerit, ad recipienda et tenenda castra fidelitatis infra xxx dies ex quo sibi fuerit nunciatum. Sin autem, amittat castra fidelitatis et dentur regi Arragonum et etiam sua castra ei reddantur.

Similiter, si Petrus Latro obierit vel castra fidelitatis tenere noluerit, vel nos ambo reges de comuni voluntate ipsum mutare voluerimus, tradantur, eodem modo quo ipse Petrus Latro recepit et tenet illa, Guillelmus de Castellazolo vel Berengarius de Attencia, vel Garcia Oriz, vel Martino Pedriz de Vilel, vel Michaeli de Lusua, vel Petrus Xemenez de Orrea, videlicet, uni ex hiis cui rex Castelle tradere voluerit, si rex Arragonum ipsum habere potuerit, et tradantur recipienti per manum portarii regis Castelle sub eadem conveniencia et hominio quibus Petrus Latro recepit illa. Et si forte omnes isti morerentur aut non essent vassalli regis Arragonum aut rex Arragonum non posset eos ad hoc habere, rex Castelle eligat alium, quemcumque voluerit de regno regis Arragonum, quem rex Arragonum ad hoc habere possit, qui sit vassallus eius naturalis et generosus, qui predicta castra fidelitatis predicto modo recipiat et teneat, et rex Arragonum teneatur dare bona fide illum suum vassallum de vi prenomatis vel alium de regno suo, quem rex Castelle elegerit, et quem rex Arragonum habere potuerit, ad recipienda castra fidelitatis infra xxx dies ex quo sibi fuerit nunciatum. Sin autem, amittat castra fidelitatis et dentur regi Castelle et etiam sua castra ei reddantur.

Fideles autem qui tenuerint castra fidelitatis regis Arragonum sint de regno regis Castelle et faciant hominium regi Castelle de castris fidelitatum.

Sciendum tamen est quod fideles illi non debent facere aliquod peioramentum in illis castris fidelitatum, nec in hominibus, nec in aliis rebus ipsorum castrorum, et quod faciant consueta servicia propter illa castra et de illis castris illi regi cuius sunt castra. Notandum est autem quod predicti fideles, et alii qui loco eorum substituentur, propter hoc tenent predicta castella in fidelitate a predictis regibus, quod ipsi reges bene observent istas omnes conueniencias prout scripte sunt, et, si eas fideliter non observaverint et eas infringerint, tradant castra fidelitatis illius regis qui eas infringerit alteri regi cui infracte fuerint; et hoc statum post conffractionem convencionum istarum vel alicuius earum, et hoc tenentur facere hominio et sacramento utriusque regi facto, quod, si facere voluerint, sint inde prodito-

res et alevosi, ita quod non possint se inde predicte omne salvare. Quandocumque vero fideles redierint castra fidelitatum illi regi cui debuerint, debent illa reddere cum retinimento sufficienti xx dierum tam de armis quam de conducto.

Promittimus quoque et convenimus ad invicem, bona fide et sine omni malo ingenio, quod alter alteri castra fidelitatis non furetur nec aliquo alio modo subripi faciat vel auferri; verum, si aliquis vassallus regis Castelle subripere (*sic*) aliquo modo vel auferret, aliquod castrum fidelitatis, seu aliud aliquod castrum regis Aragonum, ego predictus Adefonsus, rex Castelle, illud vel illa reddi pro posse meo regi Aragonum; et si fuerint de fidelitate redeant ad fidelitatem, et, si hoc facere non possem, iuvabo regem Aragonum quousque castrum amissum vel castra amissa recuperentur, et hoc bona fide et sine malo ingenio.

Similiter, si aliquis vassallus regis Aragonum subriperet aliquo modo vel auferret castrum fidelitatis, seu aliud aliquod castrum regi Castelle, ego predictus Petrus, rex Aragonum, faciam illud vel illa reddi pro posse meo regi Castelle, et, si fuerint de fidelitate, redeant ad fidelitatem, et, si hoc facere non possem, iuvabo regem Castelle quousque castrum amissum vel castra amissa recuperentur, et hoc bona fide et sine omni malo ingenio.

Si vero aliquis vassallus regis Castelle transierit ad alium dominum causa infestandi regem Aragonum, ego Adefonsus, rex Castelle, bona fide auferam ei amorem meum et beneficium perpetuo ita quod nunquam amplius restituatur in meo amore et beneficio, nisi cum voluntate et beneplacito regis Aragonum, et faciam ei illud idem quod deberem facere secundum forum Castelle, si me et regnum meum infestaret.

Similiter, si aliquis vassallus regis Aragonum transierit ad alium dominum causa infestandi regem Castelle, ego Petrus, rex Aragonum, auferam ei bona fide meum amorem et beneficium perpetuo ita quod nunquam amplius restituatur in meo amore et beneficio, nisi cum voluntate et beneplacito regis Castelle, et faciam ei illud idem quod deberem facere secundum forum Arragonum, si me et regnum meum infestaret.

Preterea, si ego Adefonsus, rex Castelle, intravero hostiliter terram regis Aragonum cum exercitu meo, uel exercitus meus sine me, castra fidelitatis amittam, et fidelis qui ea tenuerit tradat ea regi Aragonis, et ob hoc non valeat inde minus fidelis.

Similiter, si ego Petrus, rex Aragonum, intravero terram regis Castelle cum exercitu meo, vel exercitus meus sine me, castra fidelitatis amittam, et fidelis qui ea tenuerit tradat ea regi Castelle et ob hoc non valeat inde minus fidelis.

Preterea, si que querelle exorte fuerint super aliquo dampno de regno ad regnum illato, tunc dentur et restituantur bona fide infra spacium IIII^{or} mensium, si rex fuerit in regno suo, postquam querela illa pervenerit ad regem ex cuius parte dampnum fuerit illatum.

Statuimus etiam inter nos et concedimus quod omnia instrumenta et carte in quibus continetur de castris fidelitatum, que videlicet inter me, Adefonsum, regem Castelle, et Ildefonsum,^d regem Aragonum, patrem vestrum, composita fuerant cassentur de cetero et adnichilentur, excepta carta de divisione terre sarracenorum.

Et, ut hec [omnia predicta perpetuam habeant] stabilitatem, nos ambo reges, [alter alteri, facimus homi]nium, et, tactis sacrosanctis evangeliis [presentem paginam iura]mento corroboramus et confirmamus, [quod, sicut in presenti pa]gina continentur, bona fide [compleamus et complere facia]mus. Et quisquis nostrum contra [eam venire attemptauerit, vel aliquid] seu aliqua de castris [fidelitatis per se vel per aliquem alium] iu vel clam fidelibus for[zaverit, sit inde proditor et peri]urus. Fideles quoque qui [castra fidelitatis tenuerint], nisi hec omnia predicta prescripto [modo compleverint et complere fe]cerint, sint periuri et pr[oditores et nullo modo possint] se inde de produccionem salvare.

[Facta carta apud Calata]iub, era MCCXXXVI, [vicesima die mensis] madii. Scripta per manum Johannis [Beraxensis, domini regis Aragonum] notarii.

(*segell rodat d'Alfons VIII*)^e

(*1a columna*) Comes Petrus; Petrus Roderici; Rodericus Roderici, frater eius; Alfonsus Telli; Gomez Petri; Munio Sancii; Petrus Guterrii, filius Guterre Diaz; Michael de Lara.

Signum (*senyal*) Petri, regis Aragonum et comitis Barchinonensis.

(*2a columna*) Testes ex parte regis Aragonum sunt isti: Guillelmus de Castellazolo, maiordomus; Petrus Latro, alferiz; Berengarius de Antenza; Aassallitus de Guda; Petrus Sese; Lupus de Valterra; Guillelmus de Cervilione; Blasco Rumei.

a. B avantposa la rúbrica De forma pacis inter regem Castelle et regem Aragonum. – *b. I letra capital ornamentada.* – *c. reg amb una x interlineada sobre la g.* – *d. Petrum al ms.* – *e. Al segell rodat hi manquen el nom i la intitulado.*

55

1200, setembre 26. Fariza

Sança, reina d'Aragó, comtessa de Barcelona i marquesa de Provença, i el seu fill Pere, rei d'Aragó i comte de Barcelona, signen una concòrdia amb el consell i en presència d'Alfons VIII, rei de Castella i Toledo, per la qual intercanvien les viles i castells d'Epila, Fariza i Embid, juntament amb diversos drets a Calataiud, Osca i Seròs, per les ciutats i castells d'Ascó i Tortosa. A més, Pere confirma a la seva mare el domini sobre Siurana, Montblanc, Cervera, Tamarit de Llitera, Sant Esteve de Llitera, Barbastre, Pina d'Ebro, Híjar, Uncastiello, Daroca i Burbaguena (Burbáguena).

A. ACA, C, pergs. Pere I, carp. 58, núm. 98 (*olim* arm. 30 Testaments Reials, sac [S], núm. 103), 378 × 515 mm. Carta partida per ABC.

B. Traslát de 1817. MIRET Y VIVES, *Traslado*, f. 84r-87v.

C. Traslát de 1820. BOFARULL Y MASCARÓ, *Traslado*, f. 119v-124r.

Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 245-246 (data el 30 de setembre) (edició fragmentària); CIROT, *Appendices*, p. 160-163; PANO Y RUATA, *La Santa Reina*, p. 67-68 (edició fragmentària); ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, doc. 261, p. 396-400.

Reg.: V. BARDAVÍU PONZ, *Historia de la antiquísima villa de Albalate del Arzobispo*, Saragossa, 1914, p. 87, *ex A*; IBARRA Y OROZ, *Estudio diplomático*, I, doc. 84; PANO Y RUATA, *Real Monasterio*, p. 57.

In nomine Domini. Notum sit cunctis quod post multas contentiones que fuerunt inter me dominam Sanciam, reginam Aragonum, comitissam Barchinone et marchionissam Provincie, et filium meum dominum Petrum, regem Aragonum et comitis Barchinone, veniendo invicem ad finem et ad profectum concordiam de omnibus supradictis, /² consilio et laudamento domini Adefonsi, illustris regis Castelle et Toleti, et in manu et presencia ipsius, ego unquam supradicta domina regina per me et per meos reddo et trado, absolvo et diffinio in perpetuum vobis domino Petro prefato regi, filio meo, castrum et villam de Fariza, cum castro et cum villa de Embith et /³ cum omnibus dominicaturis et omnibus aldeis et terminis et pertinentiis suis omnibus, donationibus exceptis, quas ibidem ad quosdam de creatione mea contuli et in ecclesiam quam de novo construxi ob remissionem peccatorum meorum et venerabilis viri mei domini Ildefonsi, bone memorie regis Aragonum, et /⁴ salve restitutione

vinee quam feci Petro Enniguez. Item reddo, trado, absolvo et diffinio in perpetuum vobis prenominato filio meo et omnibus successoribus vestris, castrum et villam de Epila cum omnibus terminis et pertinentiis suis. Item restituo vobis illud ius et rationem quam ego habebam in ⁵ redditibus caldarie de Calatajub, et ius et rationem quam ego habebam in orto de Jerundella qui est in Osca iuxta Sanctum Ciprianum. Item restituo vobis prenominato filio meo illos ccc morabetinos censuales quos habebam in redditibus de Seros. Item ego prenominata domina Sancia, regina ⁶ Aragonum, absolvo et diffinio inperpetuum vobis domino Petro, regi Aragonum, prefato filio meo et successoribus vestris, illas petitiones quas ego movebam vel movere poteram contra vos super illa parte sponsalicii quam ego non tenebam quocumque locorum sit constituta in Catalonia vel in Aragone, eo ⁷ salvo quod inferius a vobis accipio pro hac transactione. Omnia itaque jura et singula que in supradictis locis et singulis sicut superius continetur habebam vel habere debebam, dono et remitto per me et per omnes meos vobis sepedicto venerabili filio meo et successoribus vestris, sine ⁸ aliqua retentione quam ibi non facio aliquo modo, et sicut melius dici aut intelligi potest, ad bonum et utilitatem vestram et vestrarum. Adicio etiam quod ille qui a me castella et villas inferius connumerandas habet, tenet, habuerit et tenuerit faciat vobis fidelitatem et hominium, quod ⁹ post obitum meum vel in vita mea, si ego voluero, vobis et successoribus vestris ea reddat sine aliquo contradicto, nulla excepcione ab eo obecienda vobis vel successoribus vestris pro impensis, pro opere, pro melioramento quolibet, in eis quocumque modo facto.

E contra, ego prememoratus dominus ¹⁰ Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, propter bonum pacis et propter maternam dilectionem et reverentiam quam vobis venerabili matri mee domine Sancie, regine Aragonum, exhibere debeo, dono, reddo et in presentiarum trado castrum et villam de Azcon cum omnibus terminis et pertinentiis suis, ¹¹ franchum et ingenuum, et castrum et civitatem de Tortosa ingenuam, liberam et quietam cum militibus et cum hominibus et mulieribus presentibus et futuris, cum dominicaturis, leuzdis et passaticis, cum terminis et pertinentiis suis omnibus, pratis, pascuis, aquis, silvis et nemoribus, montibus et planis, ¹² heremis et populatis, cum omni omnino sennorivo integro et pleno, quod per aquam et per terram in singulis locis superius comprehensis, pater meus dominus Ildefonsus, bone memorie, habebat et habere debebat et sicut vobis supradicta loca in sponsaliciam contulerat largitatem, eo tempore quando supra-¹³ dictum castrum et villam de Azcon et supradictum castrum et civitatem Dertose Templariis tradidit et donavit, salvo et excepto omni et iure quod Templarii tunc temporis in supradictis locis habebant et habere debebant, et salva ea portione emptionum, he-¹⁴ lemosinarum et acquisitionum omnium quas Templarii ibidem ab illo tempore fecerunt, sicut in instrumento inter illustrem patrem meum, bone memorie, et Templarios facto plenissime continetur, et salvo stabilimento candele quam dominus pater meus statuit ad altare Sancte Marie ¹⁵ Dertose, et salvis c solidis Barchinone quos fratres de Xartosa annuatim debent ibi accipere et salvis x morabetinos quos domine de Valbona annuatim sunt ibi accepture, que omnia domina regina persolvere debet dum Dertosam tenuerit. Item ego dominus Petrus, rex Aragonum, concedo ¹⁶ et confirmo vobis sepedicte venerabili matri mee, sine aliqua retentione quam ibi non facio devita vestra tamen, totum illud sponsaliciam quod vos nunc tenetis in Catalonia et in Aragone, sicut plenissime in instrumento vestro continetur, eo salvo et excepto quod mihi superius reddidistis ¹⁷ et diffinistis, prout superius continetur. Est autem sciendum quod illa loca sponsalicii vestri que modo vos tenetis, et que vobis confirmo, sunt hec: castrum de Siurana cum omnibus castellis suis et villis et omnibus terminis et pertinentiis suis, et cum castello et villa Montis Albi ¹⁸ cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Cervera cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Tamarito cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam Sancti Stephano cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Bar-¹⁹ bastro cum

omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Pina cum omnibus terminis et pertinentiis suis, per terram et per aquam, et castrum et villam de Yxar cum omnibus terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Unicastro cum omnibus terminis et pertinentiis suis, /²⁰ et castrum et villam de Daroca cum omnibus castellis et aldeis, terminis et pertinentiis suis, et castrum et villam de Burbagana cum omnibus terminis et pertinentiis suis. Superius itaque connumerata omnia loca et singula que vobis nunc confirmo, et castrum et villam de Azcon, et castrum /²¹ et civitatem Dertose que vobis pro hac transactione tradidi et donavi, volo quod habeatis libera, quieta et ingenua, cum omnino suo sennorivo per aquam et terram ad omnes vestras voluntates faciendas, sine aliqua retentione quam ibi non facio de tota vestra sive in /²² seculo remanseritis sive ordinem intraveritis, sicut melius et plenius dici vel intelligi potest, ad bonum et utilitatem vestram, hac sola conditione adjecta, quod post obitum vestrum supradicta omnia loca et singula que vobis nunc confirmo, et nominatim castrum et villam de Azcon /²³ et castrum et civitas Dertose cum omnibus terminis et pertinentiis suis, sicut superius est comprehensum, que vobis nunc dono et trado pro hac transactione, ad me revertantur et ad successores meos libera et quieta, illesa penitus et incorrupta sine aliquo peioramento, et cum omni omnino /²⁴ melioramento a vobis ibidem vel ab hominibus vestris in opere vel alio quecumque modo facto, eo salvo quod dictum est post dies vestros de tota montana de Siurana sicut in instrumento vobis facto a patre meo plenissime continetur. Et si forte, quod absit, contingeret quod ego vel alius /²⁵ nomine meo in supradictis locis omnibus et singulis, vel in Tortosa vel in Azcon, tangerem, prenderem vel forciam aliquid sine voluntate vestra, promitto vobis interroganti^a et convenio bona fide et sine enganno quod ego infra II menses postquam per vos, per litteras vestras vel per nuncium /²⁶ vestrum, fuero commonitus, plene vobis restituam et sine aliquo contradicto. Quod nisi facerent, volo quod liceat vobis supradictis omnes querimonias sponsalicii vel alias quas superius mihi remisistis ex integro suscitare, presenti vobis transactione, rata transactione manente^b in aliquo non obstante. Item ego /²⁷ prenominatus dominus Petrus, rex Aragonum et comes Barchinone, promittendo in fide et legalitate mea, recipio per bonam fidem et sine enganno sub mea defensione et protectione personam vestram et omnes homines vestros, tam masculos quam feminas, et omnes res vestras tam mobiles quam immobiles, /²⁸ et omnium hominum vestrorum nulla penitus exceptione facta.

Est autem sciendum quod ego domina Sancia, regina Aragonum, et ego prenominatus Petrus, rex Aragonum, convenimus nobis et promittimus ad invicem per bonam fidem et sine enganno quod observemus nobis ad invicem omnes alias con-/²⁹ venientias que in scriptis non sunt redacte.

/³⁰ Datum Farice, ultima die martis mensis septembris, per manum Johannis de Berix, domini regis notarii, et mandato eius scripta a Petro scriptore, sub era M^a CC^a XXX^a VIII^a et anno Domini M^o CC^o.

/³¹ Signum (*senyal*) Petri, regis Aragonum et comitis Barchinone.

Signum (*senyal*) Sancie, Dei gratia regine Aragonum, comitisse Barchinone, marchesse Provincie.

/³² Signum (*estrella de David*) Johannis de Berax, domini regis notarii.

*Ego Raimundus, Cesaraugustanus episcopus, hoc sig(*senyal*)num facio.* *Sig(*senyal*)num Gomballi, Ylerdensis episcopi.*

(1a columna) Testis: Petrus Ferrandiz. Testes: Guillelmus de Castellazolo, Eximinius Cornelii, Bernardus de Benavento, Martinus Pedriz de Vilel, Eximinius de Lusua, Eximinius de Rada, Michael de Lusua, Petrus Xemenes de Orrea, Petrus Latro, Lupus de Valterra.

(2a columna) Arnaldus de Stopannano, Raimundus de Castroveteri, Hugo de Turre Rubea, Petrus de Mediano, Jurdanus de Petra Alta, Assalitus de Gudal.

a. interroganti *interlineat*. – b. rata transactione manente *interlineat*.

56

1201, novembre. Daroca

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, després de les dissensions hagudes amb la seva mare, la reina Sança, hi signa una concòrdia per la qual Pere es compromet a respectar la seva mare i el seu esponsalici. Per donar major fermesa a la composició, la fa jurar a Berenguer d'Entença, Guillén de Castellazuelo, García Romeu, Guillem de Cardona, Arbert de Castellvell i Ramon de Vilademuls, que es comprometen a ajudar la reina si Pere trenca els seus compromisos. Si un dels signants mor, Sança el podrà substituir per un altre noble que ella mateixa triï. Pere també confirma la Concòrdia de Fari-za, feta en presència d'Alfons VIII, rei de Castella. D'altra banda, Sança promet oblidar tot el rancor existent entre ambdós i es compromet que els castells del seu esponsalici retornin al rei Pere quan ella mori.

- A. ACA, C, perg. Pere I, carp. 59, núm. 121 (*olim* arm. 19 Osca, núm. 24), 292 × 417 mm. Carta partida per ABC. Amb vuit forats per als llaços dels segells.
- B. Còpia coetània. ACA, C, perg. Pere I, carp. 65, apèndix, sense núm. (*olim* 17 arm. Aragó, sac C, núm. 317). 287 × 402 mm. Carta partida per ABC. Amb restes del llaç d'un dels segells.
- C. Trasllet de 1817. MIRET Y VIVES, *Traslado*, f. 109r-111v.
- D. Trasllet de 1820. BOFARULL Y MASCARÓ, *Traslado*, I, f. 151r-154r.
- Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 248 (edició fragmentària); CIROT, *Appendices*, p. 163-167; PANO Y RUATA, *La Santa Reina*, p. 69-70 (edició fragmentària); ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, doc. 299, p. 432-434.
- Reg.: J. J. MORENO, *Jerusalén Religiosa o Santa historia del Real Monasterio de Nuestra Señora de Sijena de religiosas de la Orden de San Juan de Jerusalén, del reino de Aragón, 1622-1624*, Osca, Archivo Diocesano de Huesca, ms. 7-3-128, I, cap. 45, f. 108v-109r; IBARRA Y OROZ, *Estudio diplomático*, I, doc. 99. *ex* ZURITA, *Anales*, I, lib. I, cap. XLIX; PANO Y RUATA, *Real Monasterio*, p. 57.

Omnibus sit manifestum quod ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone, bono animo et spontanea voluntate post multas et varias dissensiones que inter me et vos dominam Sanciam, reginam matrem meam, /² fuerunt, venio ad finem et concordiam et amicabilem compositionem vobiscum super omnibus querimoniis et controversis quas adversus vos usque in presentem diem habebam vel habere poteram. Modus autem compositionis talis est: quod ego iamdictus rex /³ Petrus convenio vobis domine Sancie, regine, matri mee, quod ab hoc ora in antea corpus vestrum salvum et securum custodiam et teneam omni tempore vite mee ab omni inquietacione et gravamine, et benigne ac fideliter /⁴ tractem sine omni dedecore et vexacione.

Promitto etiam vobis atque convenio quod omnia castra vestra, villas que habetis racione sponsalicii vestri et vasallos et omnes homines vestros cum omnibus que habent et habituri sunt et omnia /⁵ vestra, que in presenti habetis vel in antea estis habitura, vobis intemerata et inviolata conservem, nec inde vobis aliquid auferam nec aliquis nomine meo sive studio aut ingenio meo, nec auferri permittam, et hoc vobis promitto per bo- /⁶ nam fidem sine malo ingenio ad vestrum bonum intellectum.

Et ad maiorem securitatem vestri vestrorumque et cautelam, facio vobis hominium, et iuro in propria persona super sancta IIII^{or} Evangelia quod hec omnia, sicut superius scripta sunt, /⁷ compleam et attendam et attendi faciam, bona fide sine omni vestro vestrorumque enganno. Adhuc etiam ad maiorem et firmissimam securitatem vestram vobis addo, asigno et constituo quod Berengarius de Entencia, Guillelmus de /⁸ Castro Azol, et Garcia Rumei, et Guillelmus de Cardona, Arbertus de Castro

Veteri, et Raimundus de Villa Mulorum iurent vobis et hominium faciant, quod ego hec omnia sicut superius scripta sunt, vobis attendam. Quod nisi fecero, vo-^{/9} lo quod ipsi cum corporibus et hominibus et hereditatibus suis se vobiscum teneant, et adiuvent vos fideliter per bonam fidem sine malo ingenio omnibus diebus vite vestre. Si vero aliquis eorum forte obierit vel a terra mea recesserit^{/10} rit, promitto et convenio vobis quod alium loco eius vobis statuam iuxta vestri voluntatem, qui simile vobis hominium faciat et sacramentum prestat.

Ego vero Berengarius de Entenza facio vobis domine Sancie, regine predictae, hominium, et super^{/11} sancta III^{or} Evangelia iuro quod ego dem operam et studium bona fide, ut dominus rex Petrus, predicta vobis attendat. Si autem in aliquo contravenerit, et non satisfecerit vobis infra II menses postquam per vos aut per nuncium vestrum ei denunciatum fuerit,^{/12} promitto vobis sub hominio et sacramento, quod omnibus diebus vite mee adiuvem vos in propria persona cum hominibus et hereditatibus meis bona fide, sine malo ingenio, vestro bono intellectui.

Hoc idem hominium facio iurans, conveniens et promittens ego^{/13} Guillelmus de Castro Azol. Hoc idem hominium facio iurans, conveniens et promittens ego Garcia Rumei. Hoc idem hominium facio iurans, conveniens et promittens ego Guillelmus de Cardona. Hoc idem hominium facio iurans, conveniens et promittens ego Arbertus de Castro Veteri.^{/14} Hoc idem hominium facio iurans, conveniens et promittens ego Raimundus de Villa Mulorum.

Preterea est sciendum quod ego Petrus, rex predictus, laudo, confirmo atque concedo illas conveniencias que fuerunt facte inter me et vos dominam Sanciam, reginam, matrem^{/15} meam, apud Ferizam in presencia Aldefonsi, regis Castelle.

Et ego Sancia, Dei gratia regina Aragonum, comitissa Barchinone et marchissia Provincie, convenio vobis Petro, regi Aragonum, comiti Barchinone, supradicto filio meo, atque promitto per^{/16} bonam fidem, sine omni enganno, quod vos et omnia ad honorem et commodum vestrum spectancia bono animo et sincera fide diligam, excepto quod guerram per vos cum aliquo non intrabo, nisi de mea fuerit voluntate. Preterea remitto vobis^{/17} bono animo et spontanea voluntate, omnem rancorem animi et omnem malam voluntatem si quam usque vos unquam habui, bona fide sine omni enganno. Adicio etiam atque convenio et promitto quod ille vel illi qui castra sive villas que ego a patre^{/18} vestro habeo tenuerint vel habuerint, faciant vobis fidelitatem et hominium, ut post obitum meum, aut in vita mea si ego voluero, vobis vel ei qui locum vestrum tenuerit, ea reddant sine aliquo contradicto, nulla occasione ab eis^{/19} vobis vel successoribus vestris obicienda neque pro impensis, nec pro opere, neque pro alio quolibet melioramento quocumque modo ibi facto sicut continetur in instrumento inter me et vos apud Ferizam in presencia Aldefonsi, regis Castelle, facto, eo etiam salvo quod^{/20} continetur in instrumento a patre vestro mihi facto de tota montanna de Siurana. Hec siquidem omnia, sicut superius scripta sunt, promitto et convenio vobis, dicto filio meo, per bonam fidem sine enganno attendere et complere. Preterea est sciendum quod^{/21} ego Sancia, regina supradicta, laudo et confirmo atque concedo illas conveniencias que fuerunt facte inter me et vos apud Ferizam in presencia Aldefonsi, regis Castelle.

^{/22} Datum apud Darocam, mense novembris anno M^o CC^o I^{oa} et era M^a CC^a XXX^a VIII^a.

^{/23} Sig(*senyal*)num Petri, Dei gracia regis Aragonum et comitis Barchinone, qui hoc laudo et firmo.

Sig(*senyal*)num Sancie, Dei gratia regine Aragonum, comitissa Barchinone, marchionissa Provincie.

(1a columna) ^{/24} S(*senyal*)num Berengarii de Entenza. ^{/25} S(*senyal*)num Guillelmi de Castro Azol. ^{/26} S(*senyal*)num Garcie Rumei.

(2a columna) S(*senyal*)num Guillelmi de Cardona. S(*senyal*)num Arberti de Castro Veteri. S(*senyal*)num Raimundi de Villa Mulorum.

(3a columna) S(*senyal*)num Raimundi de Gurb, magistri Milicie Templi. S(*senyal*)num Exemeni de Lavata, magistri Emposte. S(*senyal*)num Exemeni Cornelii, maioris domus Aragonum. ^{l27} S(*senyal*)num Ferrandi Martiniz de Fita, ^b fratris de Ocles.

(4a columna) S(*senyal*)num Garcie Ortiz. S(*senyal*)num Artaldi de Allagone. ^c S(*senyal*)num Martini Periz de Vilello. S(*senyal*)num Petri Sesse.

(5a columna) S(*senyal*)num Michaelis de Lusua. S(*senyal*)num Arnaldi Paladini. S(*senyal*)num Petri de Belvis. S(*senyal*)num Arnaldi de Fuxano. ^d

^{l28} S(*senyal*)num Guillelmi de Corrone, ^e domini regis notarii, qui hoc scripsit mandato domini regis et domine regine, cum litteris rasis et emendatis in linea XII^a et XIII^a et XIV^a, ^f mense et anno quo supra.

a. primo B. – b. de Fita omès B. – c. Alagone B. – d. Fuxan B. – e. Corrore B. – f. et XIV^a omès B.

57

1204, gener 29.¹ La Estaca (Las Bardenas)

Carta de confraria o germandat, salvada la fidelitat als reis de Navarra i Aragó, entre vint-i-un pobles limítrofs de la regió de Las Bardenas, feta per Jimeno de Rada, per part navarresa, i Ximeno de Luesia, per part aragonesa. Els confreres es comprometen a ajudar-se mútuament i estableixen mecanismes per a regular els conflictes que puguin aparèixer entre ells o amb terceres persones. La confraria es regirà per una junta formada per dos junteros en representació de cada lloc. Els pobles implicats, per part navarresa, foren Tudela, Murillo de Tudela [Murillo de las Limas], Arguedas, Valtierra, Cadreita, Alesves [Villafranca], Milagro, Peralta, Falces, Caparrosa, Santacara, Villaçuruz, Murillo el Fruto i Carcastillo, mentre que per Aragó hi participaren Taust, Eixea, Luna, O Bayo (El Bayo), Luesia, Biota i Erla.

[A. Original, perdut.]

B. Còpia de mitjan segle XIII (1248-1253). AGN, Comptos, C.1, p. 208-210.

C. Còpia de mitjan segle XIII. AGN, Comptos, C.2, p. 148-149.

Publ.: MARICHALAR, *Colección diplomática*, «Boletín», 18/3 (1934), p. 192-194, doc. XXX, ex B; MARICHALAR, *Colección diplomática*, 1934, p. 67-69, doc. XXX, ex B; JIMENO-JIMENO, *Archivo General de Navarra*, p. 73-75, doc. 38; J. J. JIMENO JURÍO i R. JIMENO ARANGUREN, *Colección documental de Sancho VII el Fuerte (1194-1234)*. *Archivo General de Navarra*, Euskara Kultur Elkargoa - Pamiela - Udalbide, 2008 (Obras completas de José María Jimeno Jurío, 8), p. 135-138, doc. 65, ex C; ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, p. 557, doc. 437 (edició fragmentària); RAMÍREZ-HERREROS-BEROIZ, *El primer cartulario*, p. 574-576, doc. 286, ex B.

Reg.: MORET, *Anales*, II, lib. XX, cap. VI, p. 361, doc. G; IDOATE, *Catálogo*, p. 76-77, doc. 133, ex F.

1. Com que el document és datat el darrer dijous del mes de gener, és a dir, el dia 29, alguns autors, sense fixar-se en la indicació precisa del dia, daten aquest document el 31 de gener; cf. MARICHALAR, *Colección diplomática*, «Boletín», 18/3 (1934), p. 192, doc. XXX; MARICHALAR, *Colección diplomática*, p. 67, doc. XXX; ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, p. 557, doc. 437.

“In^b Dei nomine et eius gratia. Hec est carta et memoria de illa confratria, quam fecerunt inter navarros et aragoneses^c in illa Staca^d que est in Bardena, salva fidelitate domini regis Navarre et similiter salva fidelitate domini regis Aragone, et fuit ibi ex parte Navarre *don* Simen de Rada et similiter ex parte Aragone *don* Simen de Lusia. Et est facta ista confratria que est superscripta ex utraque parte per fidem sine ullo enganno.

Et habent stabilimentum factum quod si nullus homo fecerit nullum malum nec ulla *força* ad aliquem confratrem quod tota confratria adiuvent ad illum qui tenebit directum de tota costa et de tota dispensa.^e

Et similiter est stabilimentum factum quod nullus confrater non pignoret ad suum confratrem donec demonstret^f in illa iuncta ad illos *iunteros* nisi esset^g sua fidaça vel suum debitorem.

Et paraverunt ibi quod si *batailla*^h voluerunt facere inter confratres quod illos *iunteros* de Navarra *demanden* *batailer* inter suos confratres, et similiter *demanden* illos iuncteros ex parte Aragone *batailer* inter suos confratres, et si non invenerint *batailer* inter suos confratres, quod illos iuncteros *demanden* *batailer* unusquisque in terram suam.

Et fecerunt stabilimentum quod si nullus confrater invenerit nullum latronem cum mala *feita*, accipiat illum cito et non sperent ad regem neque ad senioem; quod sit inforcato et reddant ad suum senioem totum suum; et si forte laxaverit confratrem illum latronem, pectet LX solidos et sit persiu-rado et sit maledictus cum Datan et Abiron et exeat de nostra confratria.

Et similiter si nullus confrater invenerit nullum latronem *fora de carrera*, accipiat illum et mittat illum in illa *prison* domini regis, et si laxaverit illum latronem pectet LX solidos.

Et si nullus confrater dederit ospicium in sua domumⁱ ad nullum latronem nisi cum suo seniore, pectet LX solidos.

Et similiter si nullus confrater fecerit *força* ad suum confratrem et illo confrater fecerit *apellido* et non exierint illos confratres ubi audierint *la apellido*, pectent c solidos ad illam confratriam.

Et similiter illos *iunteros*^k que sunt de unicuique villa veniant ad illa iuncta,^l ad caput *de tres setmanas*, unum vel duos et illos qui non fuerint ad illa iuncta ex utraque parte pectent xx solidos.

Et si nullus homo tulit *ganado* ad nullum confrater et invenit illum ut habet suspectam quod sit *furtado*, accipiat illum hominem et illo *ganado* et teneant illum donec det *irecabdo*.

Et si nullus confrater teneat tortum ad suum confratrem et non vult venire ad directum ad illa iuncta ante illos *iunteros*, habeant stabilimentum factum quod unum de illos *iunteros* quod erit de illa villa sedeat captum, donec illum confratrem veniat ad mandamentum.

Et de istas colonias que sunt suprascripte sit medietate de illos *iunteros* et alia medietate sit de illa confratria, per facere suos nuncios.

Et sunt in ista confratria suprascripta, ex parte Nauarre: ville Tutela sunt *iunteros don* Iohannes, qui fuit iusticia, et Garcia, *çatiquero*; de Muriello super Tutelam sunt *iunteros* Falcon et L[op] Arc[es]; de Arguedas sunt *iunteros* L[op] de Valterra et Johan de Cascant; de Valterra sunt *iunteros* Roi Martin de Borovia et Apparitio; de Cadreita sunt *iunteros* Martin Soperegero et Garcia Goiç; de Alesves sunt *iunteros* Tomas et Bertholomeo de Cascant; de Miraclo sunt *iunteros* Climent et Sancio^m de Irueda; de Pedralta sunt *iunteros* Lop de Petralta et L[op] de Falces; de Falces sunt *iunteros* Garcia Cavallero et Garcia, *filio del alcalde*;ⁿ de Caparroso sunt *iunteros* Pasqual de Johana, *don* Sanç^o Sopereguero; de Sancta Cara sunt *iunteros* O. Lopiz et Garcia; de Villaçuruz^p sunt *iunteros* Pasqual Alaves et Petro Soper-reguero; de Muriel Freito sunt *iunteros* Pero Cavallero et Sancio de Ocon, de Carcastiello sunt *iunteros* P[ero] Martin et Fortun Garcia.

Et ex parte Aragone sunt: ville Taust sunt *iunteros don* Oreila, Estevan de Taust; de Esseia sunt

iunteros don Nicholai et don Michael; de Luna sunt iunteros P[ero] Sunaç,^q don Sancio, alcalde; del Vaio sunt iunteros Johan de Esseia, P[ero] Miranda; de Luesia sunt iunteros Johan Polo et don Loçano; de Biota sunt iunteros don Trumon^r et Enec Arc[es]; de Erla sunt iunteros Pelegrin et Ferrer de Boleia.

Facta carta jovis ultimo ianuarii, era M^a CC^a XL^a II^a.

a. B i C avantposen la rúbrica De confratria quam fecerunt inter navarros et aragonenses in illa Staca in Bardena; in Bardena afegit amb posterioritat B i manca C. – b. I lletra capital lleugerament ornamentada. – c. aragonenses C. – d. Estaca C. – e. dispensa C. – f. demostrat C. – g. La primera e caudada B. – h. bataila C. – i. sic B; domu C. – k. yunteros C. – l. iunta C. – m. Soperreguero; de Funes sunt iunteros Garcia de Funes et Sanchio afegeix C. – n. alchalde C. – o. Sanz C. – p. Villaçuruç C. – q. Lectura dubtosa; podria ser Simaç. – r. Lectura dubtosa; podria ser Irumero o Irumon.

58

1208,¹ febrer 10. Monteagudo

Sanç el Fort, rei de Navarra, i Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, convenen mútuament que no acolliran com a vassall i home propi ni permetran que s'estigui al seu reialme cap home de la terra de l'altre, sigui ric home, baró o altre cavaller o qualsevol altre home, si no és amb llicència del seu rei. També convenen que si cap ric home o cavaller de l'altre s'aixeca en contra d'aquest prenent un castell, puig, talaia o penya o es rebel·la des d'un castell, vila, força, etc., o encara que fes la guerra o provoqués disturbis contra el seu rei, l'altre l'ajudarà a recuperar el castell o lloc que el rebel hagi pres, sempre que el primer li ho demani i que el castell, vila o lloc sigui al regne del primer.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Navarra, perdut.]

B. Còpia coetània, ex A1? ACA, C, perg. de Pere I, carp. 63, núm. 312 (*olim* arm. 7 Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 3), 170 × 305 mm. Carta partida horitzontalment, d'una manera ondulada, per ABC a la part superior. Regular estat de conservació degut a la presència de taques i raspadures.

C. Traslats de 1817. MIRET Y VIVES, *Traslado*, f. 311r-312r.

Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 441-442 (edició fragmentària), ex B; CIROT, *Appendices*, p. 169-170, ex C?; MARICHALAR, *Colección diplomática*, «Boletín», 18/3 (1934), p. 213, doc. XLIV (edició fragmentària), ex MIRET; MARICHALAR, *Colección diplomática*, 1934, p. 88, doc. XLIV (edició fragmentària), ex MIRET.

Reg.: IBARRA Y OROZ, *Estudio diplomático*, I, doc. 290, ex MIRET; BÜSCHGENS, *Die politischen Verträge*, p. 378, doc. 27.

Sit notum cunctis, quod ego Sancius, Dei gratia rex Navarre, convenio et promitto, bona fide et sine aliquo malo ingenio, vobis karissimo consanguineo meo Petro, eadem gratia regi Aragonum, comiti Barchinone, quod ab hac hora in antea non recipiam unquam neque colligam per vassallum vel per hominem meum neque in tota terra mea permitam esse, consenciam stare vel remanere aliquo modo aliquem hominem vel aliquos homines de terra vestra, sive illi sint richi omnes sive barones vel alii milites sive alii quicumque homines, absque assensu, licencia et voluntate vestra. Convenio etiam

1. *El tractat ha estat sovint datat l'any 1209 des que Cirot i Miret van errar en la transcripció del document donant l'era 1247 quan el pergami indica clarament 1246 —Miret, tanmateix, tot i l'error en la transcripció, el data correctament, en 1208—. Tanmateix, la lectura de B és clara i no permet dubtes i, a més, la datació en l'era 1246 i l'any 1208 encaixa en l'itinerari d'ambdós monarques.*

vobis eidem regi quod si aliquis richus homo vester vel quilibet miles vel aliquis alius homo quicumque sit de terra vestra ceperit aliquod castrum vestrum, podium vel oterum vel pinnam, vel contra vos cum castro vestro proprio, villa vel forcia vel aliquo alio modo, se levaverit vel guerram aliquam vel disturbium aliquod vobis fecerit in toto Aragone, adiuvem vos fideliter et sine aliquo ingenio meo posse recuperare omnia illa loca que isti supradicti ceperint vel tenuerint in Aragone contra voluntatem vestram, et de illis personis bonam et dignam vindictam accipere statim cum a vobis per nuncium aut per literas vestras fuero requisitus, ita tamen quod illa castra, ville vel loca iamdicta sint vestra propria et specialia et sint in Aragone et persone que hoc fecerint sint similiter in Aragone.

Et ego Petrus, rex Aragonum, simili modo convenio et promito, bona fide et sine aliquo malo ingenio, vobis karissimo consanguineo meo Sancio, Dei gratia regi Navarre, quod ab hac hora in antea non recipiam unquam neque colligam per vassallum vel per hominem meum neque in tota terra mea permitam esse, consenciam stare vel remanere aliquo modo aliquem hominem vel aliquos homines de terra vestra, sive illi sint richi homines sive barones vel alii milites sive alii quicumque homines, absque assensu, licencia et voluntate vestra. Convenio etiam vobis eidem regi Navarre quod si aliquis richus homo vester vel quilibet miles, vel aliquis alius homo quicumque sit de terra vestra, ceperit aliquod castrum vestrum, podium vel oterum vel pinnam, vel contra vos cum castro vestro aliquo, villa vel forcia vel aliquo alio modo, se levaverit vel guerram aliquam vel disturbium aliquod vobis fecerit in tota Navarra, adiuvem vos fideliter et sine aliquo ingenio meo posse recuperare omnia illa loca que isti supradicti ceperint vel tenuerint in tota Navarra contra voluntatem vestram, et de illis personis bonam et dignam vindictam accipere statim cum a vobis per nuncium aut per literas vestras fuero requisitus.

Adicimus etiam nos predicti reges et promittimus nobis ad invicem quod quisquis nostrum contra supradictam convenienciam veniret ingenio aliquo, fraude vel scatima, valeat inde minus semper et possit inde reptari et dici ei malum de suo corpore, neque possit se inde salvare, sicut ille qui mentitur illud quod promittit in bona fide sua et in legalitate sui hominii.

Actum est hoc apud Montem Agut, IIII° idus februarii, era M^a CC^a XL^a VI^a.

Ego Petrus Christofori, regis Navarre notarius, hoc scripsi mandato ipsius et domini Petri, illustris regis Aragonum, loco, die et era prefixis.

59

1209,¹ juny 4. Mallén

Pere el Catòlic, rei d'Aragó i comte de Barcelona, empenyora i lliura a Sanç el Fort, rei de Navarra, els seus castells d'A Penya, Escó, Petiella d'Aragón i Gallur amb les seves viles, termes i pertinences, així com els seus homes i dones, per 20.000 morabatins d'or que Sanç li presta in magna necessitate. Els quatre

1. Tot i que la datació del document és clara en totes les còpies conservades, tant en la versió catalanoaragonesa com en la navarresa —era 1247, és a dir, any 1209—, Laborie i Alvira proposen datar l'empenyorament en 1208, ja que així encaixa amb l'itinerari de Pere el Catòlic, que passà la major part d'aquell any al regne d'Aragó; cf. ALVIRA CABRER, Pedro el Católico, v, p. 2356-2361. Tanmateix, si tenim en compte que el notari reial Ferrer va rebre la quantitat de l'empenyorament una setmana més tard, l'11 de juny d'aquell mateix any 1209, aquest fet avala que la datació de 1209 és la correcta. Potser la necessitat peremptòria de diners va fer, com apuntava Miret, que el rei es traslladés sobtadament de Barcelona a Aragó per aconseguir el préstec del rei navarrès; MIRET Y SANS, Itinerario del rey Pedro I, 3, p. 501-502.

castells els tindrà Jimeno de Rada per tots dos reis fins tres dies després del proper Nadal. Si aleshores el rei Pere ha tornat el préstec, Jimeno li retornarà els castells; si no, els lliurarà al rei Sanç, que els retindrà fins que Pere no li hagi tornat tota la quantitat, moment en què Sanç els retornarà a Pere o al seu germà que aleshores regni a Aragó. Sanç accepta el préstec i promet, per l'homenatge que fa a Pere, que quan li retornin els 20.000 morabatins retornarà els castells a Pere o al germà que el succeeixi en el regne d'Aragó, sigui Alfons, comte de Provença, o Ferran. A més, Pere i Sanç es comprometen a ajudar-se mútuament a respectar la integritat dels castells l'un enfront de l'altre o de qualsevol altra persona que els ataqués o els volgués prendre. Sanç es compromet, finalment, si és pagat dins el termini fixat, a restituir els quatre castells a Arnal d'Alascún, a Martín de Caneto o a Fortún Valerio. Si Sanç morís abans, els castells serien lliurats per Gómez Garcés, Martín Fernández o Jimeno de Rada al rei o al seu germà que regnés a Aragó.

[A1. Original a l'arxiu reial de Barcelona, escrit per *maestro* Domingo, notari del rei de Navarra, perdut.]

[A2. Original a l'arxiu reial de Navarra, escrit per Ferrer, notari del rei d'Aragó, perdut.]

B. Còpia imitativa coetània, ex A1. ACA, C, pergs. de Pere I, carp. 63, núm. 325 (*olim* arm. 7 Concòrdies Reials, sac de Sant Francesc Xavier, núm. 33), 262 × 414 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

C. Còpia imitativa coetània, ex A2? AGN, Documentos, pergs. caja 1, núm. 78, 260 × 417 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

D. Còpia imitativa coetània, ex A2? AGN, Documentos, pergs. caja 1, núm. 79, 242 × 411 mm. Carta partida horitzontalment per ABC a la part superior. Bon estat de conservació.

E. Còpia imitativa coetània, ex A2? AGN, Documentos, pergs. caixa 1, núm. 80, 242 × 412 mm. Bon estat de conservació malgrat l'existència d'algunes taques.

F. Còpia de mitjan segle XIII (1248-1253), ex C. AGN, Comptos, C.1, f. 91r-92r = p. 179-181.

G. Còpia de mitjan segle XIII (1248-1253), ex D. AGN, Comptos, C.1, f. 126v-127v = p. 231-233.

H. Còpia de mitjan segle XIII (1248-1253), ex E. AGN, Comptos, C.1, f. 117r-118r = p. 250-252.

I. Còpia de mitjan segle XIII, ex F. AGN, Comptos, C.2, p. 128-130.

J. Còpia de mitjan segle XIII, ex H. AGN, Comptos, C.2, p. 131-132.

K. Còpia de mitjan segle XIII, ex G. AGN, Comptos, C.2, p. 133-134.

L. Còpia del segle XIV, ex B. ACA, C, reg. 287, f. 165r-166v. En mal estat de conservació.

M. Còpia de finals del segle XVI. RAH, Colección Salazar, O-10, f. 56r-57r.

N. Còpia del segle XVII. AGN, Papeles de Moret, II, f. 57v-58v.

O. Trasllat de 1817, ex B. MIRET Y VIVES, *Traslado*, f. 325r-327r.

Publ.: MIRET Y SANS, *Itinerario del rey Pedro I*, 3, p. 501-502 (edició fragmentària), ex B; MARICHALAR, *Colección diplomática*, «Boletín», 18/3, p. 214-217, doc. XLVI, ex F; MARICHALAR, *Colección diplomática*, 1934, p. 89-92, doc. XLVI, ex F; JIMENO-JIMENO, *Archivo General de Navarra*, p. 103-106, doc. 65, ex C; J. M. JIMENO JURÍO, *Colección documental de Sancho VII el Fuerte (1194-1234)*, Pamplona, Archivo General de Navarra, 2008 (Obras Completas, 8), p. 135-138, doc. 65, ex C; ALVIRA CABRER, *Pedro el Católico*, II, p. 979-983, doc. 899; RAMÍREZ-HERREROS-BEROIZ, *El primer cartulario*, p. 527-529, 613-615 i 643-645, doc. 259, 303 i 317, ex F, G i H, respectivament.

Reg.: IBARRA Y OROZ, *Estudio diplomático*, I, doc. 304, ex B; J. R. CASTRO, *Catálogo del Archivo General de Navarra. Sección de Comptos. Documentos*, I, 842-1331, Pamplona, Diputación Foral de Navarra, 1952, p. 91-92, doc. 144, ex C; IDOATE, *Catálogo*, p. 86-87, doc. 152, ex F; A. SINUÉS RUIZ i A. UBIETO ARTETA, *El Patrimonio Real en Aragón durante la Edad Media*. Índice de los libros consignados en el «Liber Patrimonii Regii Aragoniæ» del Archivo de la Corona de Aragón, Saragossa, Anubar, 1986, p. 170, doc. 966.

“Sit^b notum cunctis quod ego Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, impignoro^c et pro vestro pignore^d trado^e vobis dompno Sanccio,^f per eandem illustri regi Navarre, Pinnam,^g Esco,^h Pitellam et Gallur,ⁱ castra nostra,^k cum villis et terminis et pertinenciis suis et hominibus^l et feminis qui ibi sunt, pro viginti^m milibus morabetinorum boni auri et recti ponderis, quos nobis mutuastis in

magna neccesitate, quos omnes a vobis recepimus profitentes nos bene de eis esseⁿ pccatos. Hoc autem pignus vobis facimus tali modo^o quod hec quatuor^p castra cum villis suis et omnibus ad ea pertinentibus Exemenus de Rada teneat plenarie et potenter per vos et^q nos usque ad terciam diem post Natalem^r Domini primo venturum. Ita quod si tunc nos vobis^s dicto^t regi vel mandatario^u vestro habuimus^v redditos predictos morabetinos omnes in simul et non per partes, dictus Exemenus reddat nobis in pace et sine aliqua excusatione et mora predicta quatuor^w castra cum omnibus que ad ea pertinent.^x Si vero hos morabetinos vobis ad^y predictum^z diem non habuimus^{aa} persolutos, quod eorum in auro fuerit in aurum et quod in argento^{ab} in argentum, secundum quod valuerit, bona fide, dictus Exemenus de Rada reddat^{ac} vobis predicto regi quiete ex tunc predicta castra cum omnibus pertinentiis suis, et vos teneatis illa omnia integre et habeatis tamdiu donec nos reddiderimus vobis in pace omnes predictos morabetinos, ut dictum est,^{ad} et vos reddatis nobis vel, si forte nos mori contingeret, illi^{ae} fratri nostro^{af} qui^{ag} regnaret in Aragona, hec castra omnia^{ah} cum omnibus ad se pertinentibus statim,^{ai} bona fide et sine omni^{ak} excusatione et occasione et mora.

Preterea promittimus vobis dicto regi^{al} Navarre firmiter, in fide et legalitate nostra, quod hec castra^{am} que vobis impignoramus vel aliquid vel aliqua ad ea pertinencia non forciabimus nec forciari ab aliquo permittemus nostro posse, permittentes vobis firmiter quod si aliquis vassallus noster, altus vel bassus, furaretur vobis forte^{an} predicta castra vel aliquod vel aliqua ex eis, vel vobis auferret vel tolleret ullo modo qui dici vel nominari potest, nos illud castrum vel illa castra ablata vel detenta vobis reddamus statim sine omni dubio, bona fide et sine aliqua fraude. Ita quod vos^{ao} teneamini nobis iuvare nos,^{ap} toto posse vestro,^{aq} bona fide et sine malo ingenio, recuperare castra hec de omnibus vassallis vestris, altis et bassis, qui ea quamdiu fuerint^{ar} vestrum^{as} pignus vel aliquod vel aliqua eorum auferrent per furtum vel raperent per aliquam aliam maneram. Preterea promittimus^{at} vobis dicto regi Navarre ut si rex aliquis vel^{au} alius^{av} quilibet homo vel femina predicta castra vel aliquod vel aliqua de predictis castris vobis per furtum^{aw} vel per aliquam aliam maneram auferret vel forciaret, nos iuvenus vos fideliter bona fide ad illud castrum vel illa castra recuperanda,^{ax} toto posse nostro, bona fide et sine aliquo malo ingenio.

Et ego Sanccius,^{ay} dictus rex Navarre, laudo et concedo hec omnia que superius dicta sunt, et promitto in fide et^{az} legalitate mea^{ba} et sub hominio inde a me corporaliter facto vobis dompno Petro, regi Aragonum supradicto, quod^{bb} quandocumque vos vel alter de fratribus vestris, Ildefonsus scilicet^{bc} comes Provincie vel Ferrandus, quicumque eorum^{bd} post vos forte regnaret in Aragona, persolveret mihi vel mandatario^{be} meo integre et sine^{bf} diminutione predicta viginti milia morabetinorum omnino, ut dictum est, ego reddam vobis sine omni excusatione et occasione et contradictione et dilatione, in pace, omnia predicta castra cum omnibus que ad ea pertinent vel alteri de predictis fratribus vestris^{bg} qui post vos, si vos forte non viveretis, regnaret in Aragona. Promitto^{bh} etiam vobis regi Aragonum ego dictus rex Navarre, bona fide, quod si aliquis de vassallis meis, ut dictum est, vel aliquis alius homo qui non sit vester,^{bi} per furtum vel per aliquam aliam^{bk} maneram predicta castra vel aliquod vel aliqua de predictis castris tolleret vel raperet quandiu^{bl} erunt meum pignus, ego iuvenus vos ea^{bm} recuperare, bona fide, toto meo posse.^{bn} Ita tamen quod ego illa castra habeam et teneam pro meo pignore donec pacatus sim de predicto meo avere, ut dictum est. Et si forte hec omnia non attenderem et completerem, ut dictum est, vobis dicto regi Aragonum vel illi de predictis fratribus vestris^{bo} qui post vos^{bp} regnaret in^{bq} Aragona si forte migratus essetis ante^{br} seculo, posset inde dici malum de meo corpore manifeste et vobis similiter posset dici malum de vestro corpore, si hec non completeretis, ut superius promisistis in fide et legalitate et hominio et osculo pacis.

Preterea statutum est inter nos et firmiter promissum quod si nos rex Aragonum furaremur vobis regi Navarre predicta castra vel aliquod vel aliqua de predictis castris, vel forciaremur vobis aut^{bs} fura-

ri aut forciari faceremus aut tolli quamdiu erunt vestrum pignus,^{bt} statim illa castra que remanerent in potestate vestra nisi illud castrum vel illa castra que^{bu} de hiis^{bv} rapta essent vel forciata vel ablata vobis a nobis vel ab aliquo, per nos restitueremus vobis^{bw} vel restitui faceremus in pace, essent incursa^{bx} in posse vestro ad vestram voluntatem et^{by} nostra^{bz} propria in perpetuum,^{ca} ita quod vobis inde non^{cb} posset^{cc} dici malum unquam nec possetis^{cd} inde reptari ante^{ce} nobis vel^{cf} ab^{cg} aliquo alio vivente ullo modo.

Preterea dictum est firmiterque statutum inter nos quod ego rex^{ch} Navarre reddam in pace usque ad prefixum diem^{ci} hec IIII^{orck} castra Arnaldo de Alascuno^{cl} vel Martino de Caneto vel Fortunio^{cm} Valerio statim cum de predicta pecunia^{cn} tota fuero bene paccatus et ab aliquo^{co} eorum de mandato vestro fuero demandatus infra terminum supradictum et^{cp} post non, sed vobis vel fratri vestro, ut dictum est,^{cq} et^{cr} quod si forte me mori contingeret ante quam^{cs} hec castra redimerentur,^{ct} Gomez Garcez^{cu} vel Martinus Ferrandi^{cv} vel Exemenus^{cw} de Rada reddat^{cx} vobis vel illi de fratribus vestris^{cy} qui, si vos non^{cz} viveretis, regnaret in Aragone, omnia predicta castra sine aliqua contrarietate, in pace, solutis tamen prius integre et sine omni diminutione nobis vel mandatario^{da} nostro supradictis omnibus xx^{ti} milibus morabetinis modo quo dictum est.

[B i M]

Datum ante castrum de Mallen, in quodam campo, II nonas iunii, era M^a CC^a XL^a septima, per manum magistri Dominici, notarii regis Navarre.

Signum Sancii (*senyal d'àguila*), regis Navarre.

[C, D, E, F, G, H, I, J i K]

Datum^{db} ante castrum de Mallen, in quodam campo, II nonas iunii, era M^a CC^a XL^a septima,^{dc} per manum Ferrarii, notarii regis^{dd} Aragonum.

Sig+num (*senyal*)^{de} Petri Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone.^{df}

Testes et^{dg} visores et auditores huius rei sunt dompnus Exeminus de Moreta,^{dh} prior Hospitalis in^{di} Navarre,^{dk} Petrus de Cascant,^{dl} Martinus Ferrandi, Exeminus de Rada, Michael^{dm} de Lusua, Lop^{dn} Ferrer de Luna, Arnaldus de Alascuno, Azcennarius Pardi,^{do} Arnaldus de Fuxano, Martinus de Caneto,^{dp} Furtunius^{dq} Valerius, Guillelmus de Cervaria et multi alii^{dr} aragonenses, catalani et navarrenses.^{ds}

[B i M]

Ego magister Dominicus, notarius domini regis Navarre, mandato utriusque regis, scripsi et suprascripti in XIII^a linea ubi dicitur «qui non sit vester», et in XIX^a ubi dicitur «usque ad prefixum diem», et in eadem ubi dicitur «infra terminum supradictum et post non, sed vobis vel fratri vestro, ut^{dt} dictum est», loco, die et era prefixis.

[C, D, E, F, G i H]

Ego Ferrarius, notarius domini regis Aragonum hoc scribi feci a Bonanato, mandato utriusque regis, et suprascripti in X^a III^a linea ubi dicitur «qui non sit vester», et in X^a IX^{adu} ubi dicitur «usque ad prefixum diem», et in eadem ubi dicitur «infra terminum supradictum et post non, sed vobis vel fratri vestro, ut^{dv} dictum est», loco, die et era prefixis.

a. F i *Avantposen la rúbrica* De Penna, Esquo, Pitella et Gallur, quae rex Petrus Aragonum impignoravit regi Sancio Navarre; G *avantposa la rúbrica* De impignoramento castrorum scilicet Pinna, Esco, Pitella et Gallur facto a Petro, rege Aragonie, Santio, regi Navarre; H *avantposa la rúbrica* De impignamento facto a Petro, rege Aragonie, Sancio, regi Navarre; J *avantposa la rúbrica* De Penna, Esco, Pitella, Gallur que Petrus, rex Aragonum, impignoravit domino regi Sancio; K *avantposa la rúbrica* De Penna, Esco, Pitella, Gallur impignorantis; L *avantposa la rúbrica* Habetur carta originalis in archivo palacii [Barchinone ... et] est sigillata sigillo pendenti regis Navarre et [dim... ..] i, *escrit*

per una mà posterior, In armario [... ciis ...ne]gocium R. [ecerit... ...] iure regni Navarr[e]. – b. S lletra capital lleugerament ornamentada F, G i H. – c. inipignoramus C, E, F, G, I, J i K; inipignoramus vobis afegeix H. – d. pignore vestro C, F i I. – e. tradimus C, D, E, F, G, H, I, J i K. – f. Sancio F, G, H, I, J i K. – g. Pennam F i I; Pinneta H. – h. Esquo F i I. – i. Galur C, D i E. – k. meo F. – l. omnibus H. – m. xxⁱⁱ K. – n. Les dues e caudades K. – o. tali modo fecimus C, F i I. – p. 1111^{or} J. – q. per afegeixen C, F i I. – r. Natale C, D, E, F, G, I, J i K; Nathale H. – s. vobis omès J. – t. dilecto H; iamdicto J. – u. mandatorio F, G, H i I. – v. habuerimus H, I, J i K. – w. 1111^{or} F, I, J i K. – x. pertinentent I. – y. a E i H. – z. pactum G. – aa. habuerimus I, J i K. – ab. fuerit afegeix K. – ac. de Rada reddat esdevé, per error, de Radat J. – ad. est omet G. – ae. illi ometen C, F i I. – af. Provincie afegeixen E, H i K. – ag. qui ometen C, F i I i al seu lloc afegeixen comiti Provincie si. – ah. omnia castra J. – ai. per afegeix H. – ak. omni ometen G i I. – al. rege G. – am. castra esborrat E. – an. forte omet G. – ao. nos G. – ap. nos ometen C, F i I. – aq. nostro G. – ar. fuerunt H. – as. nostrum F. – at. promittimus J i K. – au. vel omet C. – av. alius repeteixen dues vegades C i I. – aw. per furtum ometen E i H. – ax. recuperando H. – ay. Sancius F, H, I, J i K. – az. et omet G. – ba. mea omet F. – bb. quem H. – bc. et afegeix J. – bd. vel alter de fratribus vestris, Ildefonsus scilicet comes Provincie vel Ferrandus, quicumque eorum ometen C, E, F, H i I i al seu lloc C, F i I afegeixen vel frater vester, Ildefonsus scilicet comes Provincie qui si; E, H i K afegeixen vel alter frater vester Ildefonsus scilicet (illud [usch] H per una mala lectura d'E) comes Provincie quando eum. – be. mandatorio F, H i I. – bf. Segueix omni L. – bg. alteri de predictis fratribus vestris ometen C, E, F, H, I i K i al seu lloc C, F i I afegeixen alii fratri vestro iamdicto i E, H i K afegeixen illi predicto (predicti H) fratri vestro. – bh. Promittimus F i I. – bi. qui non sit vester interlineat B, C, D i E. – bk. aliam interlineat B. – bl. quamdiu C, D, E, H, I, J i K. – bm. ea ometen C i I. – bn. posse meo C i F. – bo. de predictis fratribus vestris ometen C, E, F, H, I i K i al seu lloc C, F i I afegeixen fratri vestro iamdicto i E, H i K afegeixen predicto fratri vestro. – bp. vos ometen F i I. – bq. in ometen C i I. – br. a J i K. – bs. ut H. – bt. et afegeix H. – bu. remanerent in potestate vestra nisi illud castrum vel illa castra que omet H. – bv. his F, I i J. – bw. nobis H. – bx. incurssa J. – by. ad afegeix K. – bz. vestra C, D, E, F, G, H, I, J i K. – ca. imperpetuum L. – cb. non omet H. – cc. mihi afegeix K. – cd. possitis F i I. – ce. a I, J i K. – cf. nec F i I. – cg. ab afegeix, repetit, F. – ch. rex interlineat J. – ci. usque ad prefixum diem interlineat B, C, D i E; usque ad prefixum diem reddam in pace hec 1111^{or} castra F, G, H, I i K; reddamin pace (reddam in pace interlineat L) usque ad prefixum diem (segueix in pace ratllat L) hec 1111^{or} castra J i I. – ck. quatuor C. – cl. Alascon K. – cm. Furtunio C, D, E, G i I. – cn. peccunia G, H, I, J i K. – co. aliquis F. – cp. et omet G. – cq. infra terminum supradictum et post non, sed vobis vel fratre vestro, ut dictum est interlineat B, C, D i E; vel fratri vestro, ut dictum est omet J, que ho afegeix després, desordenat. – cr. et omet F. – cs. quod H. – ct. vel fratri vestro, ut dictum est afegeix J, que abans havia omès. – cu. Garceiz I, J i K. – cv. Fferrandi L. – cw. Eximius C, F i I. – cx. redda C i I; reddam F. – cy. de fratribus vestris ometen C, E, F, H, I i K i al seu lloc C, F i I afegeixen fratri vestro predicto i E, H i K afegeixen dicto fratri vestro. – cz. non omet F. – da. mandato F i I; mandatorio G. – db. Data E i H. – dc. 1111^a F, G i H. – dd. regi F. – de. E omet el senyal reial; Sig+(senyal)num I. – df. C afegeix · · · · · ; K omet la signatura del rei. – dg. et ometen J i K. – dh. Morieta C, F i K; Murieta I i J. – di. in omet F. – dk. Navarra C, D, E, G, H i K. – dl. et afegeix G. – dm. Micahel K. – dn. Lope C, F, I, J i K. – do. Acenarius Pardi C; Acenarius Pardo F i I; Acenarius Pardi G, H, J i K. – dp. Canneta E i H; Carieto F. – dq. Fortunius E, F, H, I, J i K; Ffurtunius L. – dr. alii omet C. – ds. navarreses H. – dt. ubi L. – du. 1111^a F; 1111^a G. – dv. ubi K.

Índex de noms de lloc i de persona

PILAR SENDRA I BELTRAN
CARLES VELA AULESA

Aquest índex recull els topònims, antropònims i etnònims dels toms 1 i 2, indicats a l'índex en negreta. Els números que els segueixen remetent a la pàgina. Solament han quedat excloses de l'índex les variants recollides en nota a l'aparat crític.

La llengua de l'índex és el català. Quan el lloc o persona no tenen una forma catalana, s'han indexat per la forma pròpia en la llengua del país —alemany, aragonès, asturià, castellà, èuscar, francès, neerlandès, occità o portuguès—, si aquesta era coneguda, o per la forma en què apareixien als documents. Els mots llatins s'han indexat per la forma en nominatiu per al singular i en acusatiu per al plural, sempre que ha estat possible. Les veus en àrab s'han indexat a partir de la seva transcripció simplificada seguint la *Proposició sobre els sistemes de transliteració i transcripció dels mots àrabs al català*, publicada per acord de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans del 21 de desembre de 1989.

L'ordre de l'índex és estrictament alfabètic. En cas d'homonímia, primer s'han indicat els topònims (en versaleta), després els prenom i finalment els «cognoms». La numeració, els agnoms i les variants no s'han tingut en compte en l'ordenació, excepte per distingir entre formes idèntiques. El guió, el punt volat, els parèntesis i els claudàtors tampoc han estat presos en consideració.

En el cas dels topònims, s'ha fet un esforç per identificar-ne la localització actual, fins i tot d'aquells esmentats només en el cos dels documents. De cada nom de lloc se n'ha indicat el municipi, si no n'és el cap, i la regió (comarca, comunitat autònoma, departament, *merindad* o província) i país —excepte per als dels Països Catalans— per tal de facilitar-ne la identificació. Els topònims aragonesos i occitans van seguits de la forma castellana i francesa corresponent entre claudàtors, que també ha estat indexada. Ciutats, regions i països són en general l'entrada principal de l'índex; les altres «unitats jurisdiccionals» vinculades a un mateix lloc s'han indexat sota d'aquesta. Les indicacions de càrrec o ofici, traduïdes sistemàticament al català —per exemple, rei, abat, bisbe, emir o cònsol—, s'han indexat dins de la «unitat jurisdiccional» corresponent —regne, monestir o abadia, diòcesi, emirat, ciutat.

Els noms de persona o família s'han indexat pel prenom, però s'han creat redireccions des dels «cognoms» o noms de llinatge. Quan ha estat possible, s'han completat i homogeneïtzat les filiacions i les intitolacions per agilitzar la identificació. Per tal de facilitar la consulta de l'índex, s'han indexat sota una única entrada totes les persones amb un mateix prenom amb variants força diverses —per exemple, Pedro, Peire, Pèire, Peiro, Peiron, Per, Pere, Pero, Petro, Petrus, Pietro s'han indexat sota la forma PERE, en negreta—, circumstància que s'ha marcat amb el signe » precedint cada entrada.

En general, la consecució de dos prenom habituals s'ha considerat un prenom doble, especialment si anava seguit d'un nom de lloc precedit per *de*. Com que sovint molts «cognoms» són noms de lloc escrits de forma deturpada, s'ha maldat per identificar-los i crear-ne remissions, així com entre variants molt diverses d'un mateix «cognom», tot amb l'objectiu d'aplanar la consulta de l'índex. Els «cognoms» s'han ordenat sistemàticament després dels prenom amb formes idèntiques. No s'han indexat els noms d'historiadors actuals.

- A., abat de Josafat **1** 480
A., arquebisbe de Natzaret **1** 480
A., bisbe de Barcelona v. Arnau de Gurb
A., bisbe de Nimes v. Aldebert d'Usès
A., mestre del Temple v. Arnau de Torroja
A. Bonot, d'Arle **1** 447
A. d'Arèta **1** 426
A. de Fuxano v. Arnau de Foixà
A. de Guda v. Asalit de Gúdar
A. de Palaciolo v. Arnau de Palou
A. Dominico, de Carcassona **1** 278
Aalguer v. G. –
Aassallitus de Guda v. Asalit de Gúdar
Abadia v. Ebrardus R. de –
Abbadia v. Petrus de –
abbàsides, califes **2** 168 • v. també Bagdad
Abblitas v. Ablitas
'Abd al-Rahman b. Mutarrif b. 'Abd al-Rahman b. Asbag al-Ta'i al-Hagg v. Abd-ar-Rahman b. Mutarrif b. Abd-ar-Rahman b. Àsbaugh at-Taí al-Hajj
Abd-al-Aziz al-Mútamin, emir de València **2** 132
Abd-al-Aziz ibn Alí (عبد العزيز بن علي) v. Abd-Al-ah ibn Abd-al-Aziz ibn Abd-Al-lah
Abd-al-Aziz ibn Àrquam an-Numayrí, secretari d'Alí de Dènia **2** 134, 136, 197
Abd-al-Aziz ibn Muhàmmad ibn Arqa an-Numayrí (عبد العزيز بن محمد بن ارفع النميري) v. Abd-al-Aziz ibn Àrquam an-Numayrí
Abd-al-Aziz ibn Muhàmmad ibn Ibrahim an-Numayrí (عبد العزيز بن محمد بن إبراهيم النميري) v. Abd-al-Aziz ibn Àrquam an-Numayrí
Abdal-là ibn Mardanix v. Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix
Abd-Al-lah (عبد الله), llibert o *mawla* de Mujàhid al-Muwàffaq **2** 197, v. també Alam, llibert o *mawla*
Abd-Al-lah al-Balansí **2** 119
Abd-Al-lah az-Zaghri **2** 38, 156
Abd-Al-lah ibn Abd-al-Aziz ibn Abd-Al-lah (بن عبد الله بن عبد العزيز) **2** 134, 197
Abd-Al-lah ibn Abi-l-Khàzin al-H.mí (الخازن الحمي) (عبد الله بن أبي) **2** 197
Abd-Al-lah ibn Hàkam, emir de Saragossa **2** 127
Abd-Al-lah ibn Ishaq, emir o rei de Mallorca, fill d'Ishaq ibn Muhàmmad **2** 167-168
Abd-Al-lah ibn Mardanix v. Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix
Abd-Al-lah ibn Mazdalí **2** 146
Abd-Al-lah ibn Muhàmmad ibn Àhmad (محمد بن احمد بن عبد الله) **2** 134, 197
Abd-al-Màlik al-Mudhàffar, *hàjib*, fill de Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur **2** 123-124
Abd-al-Mumin, califa almohade **2** 160-161
Abd-ar-Rahman II, emir omeia de Còrdova **2** 120
Abd-ar-Rahman III, califa omeia de Còrdova **2** 19, 121-122
Abd-ar-Rahman IV, califa omeia de Còrdova **2** 125-126
Abd-ar-Rahman b. Mutarrif b. Abd-ar-Rahman b. Àsbaugh at-Taí al-Hajj **1** 152
Abella v. Abella de la Conca
ABELLA DE LA CONCA, lloc (com. Pallars Jussà) **1** 188, 220
Aben Hut, senyor de Lleida v. Sulayman Sàyyid-ad-Dawla
Abiron, personatge bíblic **2** 302
ABIZANDA, L' [Abizanda], lloc (com. Sobrarb, Aragó) **2** 51
ABLITAS (*Abblitas*), castell (mer. Tudela, Navarra) **2** 86, 95, 285-286, 291, 293
Abolena v. Bolena
Abraam de Henrenc, de Terra Santa **1** 481
Abril (*Apriles*) **2** 49, 252
ABRUZZO, regió d'Itàlia **1** 156
Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix, dit Ibn Mardanix o rei Llop (*Lupus*), rei de València i Múrcia **1** 184-185, 187, 198, 204-205, 218, **2** 39-40, 53-60, 63, 67, 74, 150, 155-166, 169-170, 256-261 • alcaids o cadis d'– **2** 163, 256-257 • regne d'– **1** 61, 204, 221, **2** 161, 164, 166 • els fills d'– **2** 166

- Abu-Abd-Al·lah Muhàmmad ibn Yaqub an-Nàssir, califa almohade **1** 125, **2** 168, 171
- Abu-Abd-al-Màlik Marwan ibn Abd-al-Aziz, cadí de València **2** 156
- Abu-Bakr ibn Abd-al-Aziz, senyor o emir de València **2** 140
- Abu-Bakr Yahya ibn Alí ibn Ghàniya, governador almoràvit **2** 149, 157, 166
- Abu-Hafs Úmar, general almohade **2** 161
- Abu-Jàfar Àhmad Sayf-ad-Dawla v. Ibn Hud Sayf-ad-Dawla
- Abu-l-Àhwas Man ibn Abd-al-Aziz at-Tujibí, rebel andalusí **2** 123
- Abu-l-Alà Idrís, general almohade **2** 168
- Abu-l-Hajjaj Yússuf, germà d'Ibn Mardanix **2** 166, 169
- Abu-Yaqub Yússuf, califa almohade **2** 161
- Abu-Yússuf Yaqub al-Mansur, califa almohade **2** 87, 94, 171
- Acconensis v. Acre
- Accous v. Acós
- Acegre v. Rodericus de –
- Acenarç, Açenarç v. Fertunio – de Berlanga; Fertunio – de Tyrassona; Garscia – de Ferrera; Gilem – Acenarez v. Furtun –
- Acenarius Pardi v. Aznar Pardo
- Acenarz v. Fortunius –; Guillelmus –; Guillelmus de – de Oiteza; Semen –; Semen – de Torres; Simeon –
- Achos v. Azbeg d'–
- Achoss v. Gaiard d'–; Petrus d'–
- Achuionis* de Castellnou (*Achuionis de Castro Novo*) **2** 163, 257
- Achuionis* de Castro Novo v. *Achuionis* de Castellnou
- Acós [Accous], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Achos, Achoss
- ACRE (*Acconensis*) o SANT JOAN D'ACRE, ciutat d'Israel **1** 115-116, 201, 480-481 • burgesos d'– **1** 480-481 • cort d'– **1** 115
- (*Acrensis*), diòcesi de: bisbe d'– v. Gautier
- Acrensis v. Acre
- Adalaidis v. Adelaida
- Adalbert v. Adelbert
- Adalberti v. G. –; Petrus –
- Adalbertus v. Adelbert
- Adalburn v. G. –
- Adale, Adalés, Adalez v. Adelaida
- Adalgarda, muller de Bernat de Bell-lloc **1** 186
- Adalger v. Guillem –; Stephe –
- Adalgerii v. Wilelmus –
- Adalmodis, Adalmudis, comtessa v. Almodis de la Marca
- Adalmus, reina v. Almodis de la Marca
- Adalra* v. Berenguerius –; Raimundus – *de Pelisana*
- Adalradi v. R. –
- Adam Coste, de Terra Santa **1** 481
- Adam d'Alascone **1** 426
- Adam Iuvenis o Adam el Jove, de Terra Santa **1** 481
- Adam v. Lovan –; Pere –; Petrus –
- ADAU*, possiblement un riu d'Occitània **1** 330
- Adde v. Aude
- Adefonsus v. Alfons
- ADELAIDA = Adalaidis = Adale = Adalés = Adalez**
- » Adalaidis, filla de Pere Ramon v. Adelaida de Carcassona
- » Adale, comtessa de Cerdanya v. Adelaida, comtessa de Cerdanya
- » Adalés, muller de Ramon de Vilademuls **1** 193
- » Adalez, muller de Guillem Ramon v. Adelaida de Carcassona
- » Adelaida, «comtessa d'Avinyó i de Forcalquer», muller de Guillem I de Forcalquer v. Adelaida de Forcalquer
- » Adelaida (*Adale*), comtessa de Cerdanya, muller de Ramon I Guifré de Cerdanya **1** 255
- » Adelaida, filla de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda **1** 148
- » Adelaida, filla d'Hug Jofre de Marsella, promesa d'Hug V de Baus i casada a la força amb Roncelin, abat de St. Víctor **1** 100
- » Adelaida, filla de Ramon Borrell de Barcelona i d'Ermessenda de Carcassona, muller en primeres núpcies de Roger de Tosny i en segones núpcies de Ricard, comte d'Evreux **1** 143
- » Adelaida, filla de Ramon Trencavell i d'Adelaida, muller de Sicard de Lautrèc **1** 145
- » Adelaida, muller d'Ermengol, comte de Roergue **1** 146
- » Adelaida, muller de Matfred, vescomte de Narbona **1** 147
- » Adelaida, muller de Ramon I Trencavell **1** 53, 145
- » Adelaida, vídua d'Ermengol V v. Adelaida de Forcalquer
- » Adelaida de Carcassona, àlies Sança (*Adalaidis*, *Adalez*), comtessa de Cerdanya, filla de Pere II Ramon de Carcassona i de Rangarda de la Marca, muller de Guillem I Ramon, comte de Cerdanya **1** 20, 23-25, 144, 253-255, 264, 267-269
- » Adelaida de Forcalquer, filla de Guillem V Bertran de

- Provença i d'Adelaida, muller d'Ermengol IV d'Urgell **1** 24, 37, 43
- » Adelaida [de Melguèlh], muller de Roger I el Vell, comte de Carcassona **1** 144
- » Adelaida de Pons, muller de Roger I Trencavell **1** 145
- » Adelaida de Tolosa, filla de Ramon V de Tolosa i de Constança de França, muller de Roger II de Besiers **1** 65, 92, 145-146
- ADELBERT = Adalbert = Adalbertus**
- » Adalbert, de Carcassona **1** 279
- » Adalbert, fill de Guitard, vescomte de Barcelona **2** 125
- » *Adalbert Raimund de Cheralto* **1** 257
- » Adalbertus **1** 254
- » Adalbertus, levita i escrivà **1** 264
- » Adelbert, abat del monestir de Sant Honorat de Lerins [Lérins] **1** 414
- ADEMAR = Adémar = Ademarius = Ademar = Aymar = Aymarius**
- » Ademar, d'Arle **1** 447
- » Ademar, de Carcassona **1** 279
- » Ademar, fill de Guillem Ademar i d'Agnès **1** 194
- » Adémar de Chabannes, cronista francès **1** 154
- » Ademar de Murvièlh **1** 87, 409
- » Ademar de Puertris **1** 453
- » Ademar de Puig **1** 194
- » Ademar Guillelmi **1** 254
- » Ademarius *de Braz*, provençal **1** 308
- » Ademar Rodstagni **1** 266
- » Aymar de Lairon (*Aymarius de Cesarea*), senyor de Cesarea **1** 481
- » Aymarius de Cesarea v. Aymar de Lairon
- Ademar v. Guillem –
- Ademari v. Petrus –; Stephanus –
- Ademarii v. Arnallus –; Bernardus – de *Veneian*
- Ademarius, Ademar v. Ademar
- ADEMÚS, castell (com. Racó d'Ademús) **2** 172
- Adillano v. Bernardus de –; Guillelmus de –; P. de –; Petrus de –; Stephanus de –
- Adrià IV (*Adrianus*), papa de Roma **2** 15, 43, 159, 244-245, 249-250
- Adrianus, papa v. Adrià IV
- Advocatus v. Lanfrancus –; Rolandus –
- Aeci, bisbe de Barcelona **2** 125
- Aegidius v. Bertrandus –
- Afaiatd d'Orchum, aspès **1** 344
- AFLOR [Azlor], lloc (com. Semontano de Barbastre, Aragó) v. Alor; Azlor
- ÀFRICA **2** 169 • nord d' – **1** 9, 204
- AGADÈS, comarca d'Occitània **1** 48, v. també Agde, vescomtat de
- Agalbursa de Cervera, reina i jutgessa d'Arborea, muller de Barisó I d'Arborea **1** 205-206, 217-218, 319, 421-423, 425
- Agar, personatge bíblic **1** 169 • fills d' – **1** 169
- Agarna v. P. d' –
- Agathensis v. Agde
- Agaza v. Otger –
- AGDE, ciutat (dept. Erau, Occitània) **1** 27, 36 • catedral de Sant Esteve d' – **1** 93
- , comtat d' **1** 35, **2** 26
- , diòcesi d' **1** 45 • bisbe d' – **1** 92-93, 109, v. també Berenguer Miró; Ramon de Montpeller
- , vescomtat d' **1** 19-20, 23, 35, 75, 80, 92-93, 121, v. també Agadès • vescomtat d' – i Besiers **1** 19, 30, 64 • vescomte d' – **1** 93, v. també Bernat Ató V de Besiers; Bernat Ató VI de Besiers; Guillem I Ramon de Carcassona; Pere II Ramon de Carcassona; Ramon Bernat Trencavell; Ramon Trencavell; Ramon I Trencavell • vescomtessa d' – v. Ermengarda de Carcassona; Guillema de Montpeller; Rangarda de la Marca
- Agde-Besiers v. Guillem d' –
- AGEN, ciutat (dept. Òlt i Garona, Occitània) **1** 125
- AGENÈS, comarca d'Occitània **1** 92, 102, 125-126
- , comtat d': comte d' – **1** 28 • senescal de l' – v. Hug d'Alfaro
- ÀGER, lloc (com. Noguera) **2** 127, 129 • vall d' – **2** 127
- , vescomtat d': vescomte d' – **1** 193, v. també Guerau Ponç II de Cabrera
- Ager v. Raimundus Berengarii de –
- Agibert Croc, d'Arle **1** 448
- Agilera v. G. d' –
- Agnavis v. Arnava
- Agnès, filla de Guillem VIII de Montpeller i d'Agnès de Castella, muller de Ramon Roger II Trencavell **1** 104, 121, 145, 148
- Agnès, filla de Ramon Berenguer I el Vell i d'Almodis de la Marca, segona muller de Guigó I, comte d'Albon **1** 143
- Agnes, mare de Guillem de Montpeller v. Agnès de Castella
- Agnès, muller de Guillem Ademar **1** 194
- Agnès de Castella (*Agnes*), amistançada de Guillem VIII de Montpeller, mare de Guillem IX de Montpeller **1** 109, 148, 493
- Agnès de Peiteu (*Agnès de Poitiers*), filla de Guillem IX

- de Poitiers i de Felipa de Tolosa, muller de Ramir II d'Aragó **2** 13, 35
- Agnès de Poitiers v. Agnès de Peiteu
- Agneta, muller de Guillem Humbert de Basella **1** 190
- Agolt v. P. de –; Raimbaldus d'–; Ramon d'–
- Agolt-Sumiana v. Inaurs, àlies «Pietat»
- Agoto v. Raimundus de –
- Agoult-Simiane v. Agolt-Sumiana
- ÀGREDA (*Agreda*), castell (prov. Sòria, Castella i Lleó) **2** 49-53, 61, 73, 76-79, 82-83, 92-93, 95, 252-253, 262-263, 273-275, 279, 291, 293
- AGREMONT, castell no identificat del Rasès **1** 271
- AGREMONT, muntanya (Alanha [Alaigne], dept. Aude, Occitània) **1** 271
- Agresol v. Raimundis de –
- AGRIGENT (*Agrigentum*), comtat d' (Sicília, Itàlia) **1** 227, 490-491
- Agrigentum v. Agrigent
- Agud de Salt, aspès **1** 344
- Agud Dorcha, aspès **1** 344
- AGUDES, LES, castell (Massís del Montseny, com. Vallès Oriental) **1** 190
- Agueira v. Ugo de –
- AGÜERO, lloc (com. Plana d'Osca, Aragó) **2** 87
- Aguilar v. Aguilar del Río Alhama
- AGUILAR DEL RÍO ALHAMA (*Aguilar*), castell (la Rioja) **2** 78, 95, 275, 279, 291, 293
- AGUILÓ, castell (Santa Coloma de Queralt, com. Conca de Barberà) **1** 190
- Aguiló, els, família **1** 186-187
- Agula v. Goffredus de –; Guiguo de –
- AGULHA [Éguilles], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. Agula
- Aguseio v. Ausejo
- Ahivar v. Einegus de –
- Àhmad, fill de Sulayman ibn Hud v. Àhmad al-Múqtadir
- Àhmad al-Múqtadir (*Alfaqib, Alhàgib*), senyor o emir de Saragossa, després també de Tortosa, fill de Sulayman ibn Hud **2** 21, 126-132, 138-139
- Àhmad al-Mustain, senyor o emir de Saragossa, fill de Yússuf al-Mútaman **2** 22, 140-143
- Àhmad ibn Khàlaf al-Muafirí (أحمد بن خلف المعافري) **2** 134, 197
- Àhmad ibn Muhàmmad ibn Ilyàs, alcaid de Tortosa **2** 121
- Àhmad ibn Muhàmmad ibn Khàlaf al-Muafirí (أحمد بن محمد بن خلف المعافري) v. Àhmad ibn Khàlaf al-Muafirí
- Àhmad v. Abu-Jàfar – Sayf-ad-Dawla
- Ahonés v. Pero d'–
- AIBAR, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 98 • vall d'– **2** 98 • v. Ahivar; Jimeno de –
- Aicard Saumada, provençal **1** 308
- Aicardi v. Petrus –; Petrus – de *Landa*; Poncius –
- Aicardus de Vidalbano **1** 380
- Aicfred de Levezon **1** 147
- Aierb v. Ayerbe; Fertunio Perez de –
- Aiga Bela **1** 432
- Aigas v. Torre d'Egues, La
- Aigera v. I. de –
- Aigieras v. Aiguiera; Imbert d'–
- Aigle v. Gilbert de l'–; Marguerite de l'–
- Aiglina, muller de Rostany [IV] de Poscaris **1** 117
- Aiguera v. Guillelmus d'–
- Aigües-Mortes v. Aigüesmortes
- AIGÜESMORTES (*Aigües-Mortes*), vila (dept. Gard, Occitània) **1** 105
- AIGUIERA [Eyguières] (*Aigieras*), castell (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 68 • v. Agueira; Aiguera
- AIMARGUES (*Armanicis, Almanicis*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 387-390 • v. Bertran d'–
- Aime v. R. –
- Aimeric, Aimerichs, Aimericus, Aimerrigus v. Eimeric
- Aimes v. P. –
- Aimin v. P. –
- Aimo v. Goffredus –
- Aimon d'Ais (*Amions Dais*), de Terra Santa **1** 481
- Ainardi v. Pontius –
- AINAT [Aynat] (*Dasnacus*), castell (Vedelhac e Ainat [Bédeilhac-et-Aynat], dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- Ainrici v. Raimundus –
- AÏNSA, lloc (com. Sobrarb, Aragó) **2** 62
- Aiol Assi de Salt, aspès **1** 344
- Aiol de Salt, aspès **1** 344
- Aiol de Salt, aspès **1** 344
- Airadi, Airtadi v. Guilelmus –
- Ais v. Aimon d'–; Aquis; Guillem Bernat d'– • v. també Aix
- AIS DE PROVENÇA [Aix-en-Provence] (*Aguas, Aquis, Aquensis*), ciutat (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 39, 42, 49, 51-52, 78, 81, 91, 98-99, 107, 122, 227, 325, 345, 414, 437, 439, 441, 443, 459, 463 • catedral d'– **1** 91
- , arxidiòcesi d': arquebisbe d'– **1** 79, 81, 98, 107, 119, 459-460, v. també Bertran de Rotgiers; Gui de Fòs • capítol de canonges de la catedral d'– **1** 413 • preposít d'– v. B., preposít

- Aisardus Pardo v. Aznar Pardo
 Aisçlor v. Michael de –
 aita, aitán, Aitan, aitani v. Lop Garcés, *aitán*
 AITONA, castell (com. Segrià) 2 147, 198
 Aittardus 1 449
 Aiul v. Sanc – de Seta
 Aivar v. Semen de –
 Aix v. Petrus Lautaldus de – • v. també Ais
 Aix-en-Provence v. Ais de Provença
 Alà de Roucy 1 130
 ÀLABA (*Alava*), vila (País Basc) 2 21, 78, 80-81, 98, 278
 ALACANT, ciutat (com. Alacantí) 2 156
 ALAGÓ (*Alago, Alagon*), castell (com. Ribera Alta d'Ebre, Aragó) 1 378, 2 13, 37, 62, 87, 92, 237, 239, 267
 Alagon, Alagón v. Alagó; Artal I d'–; Artal II d'–
 Alagone v. Artaldus de –; Artallus de –
 Alagu v. Arnallus d'–
 Alaian v. Pere d'–
 Alaigne v. Alanha
 ALAIRAC (*Alairag*), castell (dept. Aude, Occitània) 1 53, 92, 334-335, 429
 Alairag v. Alairac
 Alam (الام), llibert o *mawla* de Mujàhid al-Muwàffaq 2 134, 197
 Alamagni v. Guillelmus –
 Alaman de Salt, aspès 1 344
 Alaman v. P. – • v. també Alemany
 Alamanda de Castellvell, senyora de Falset i Siurana, potser segona muller de Guillem de Santmartí 1 189
 Alamandi v. Deatus –
 Alamandon v. Lamanon
 Alamano v. Ollebert d'–
 Alamazon 1 426
 Alamon v. Alamont
 ALAMONT [Allemont] (*Alamon*), monestir (Monestier Alamont [Monétier-Allemont], dept. Alts Alps, Occitània) 1 98, 440
 ALANHA [Alaigne], lloc (dept. Aude, Occitània) 1 271
 Alaon v. Artaudus de –
 Alarac v. Arnallus d'–
 ALARCOS, fortalesa (prov. Ciudad Real, Castella-la Manxa) 1 101, 2 87, 92-94, 97, 100, 171
 Alaruz v. Raimundus Guilelmi d'–
 Alascar v. Lescar
 Alaschon, Alaschun v. Arnaldus de –
 Alaschu v. Arnallus de –
 Alascone v. Adam d'–
 Alascun, Alascún v. Arnal d'–; Arnau d'–
 Alascuno v. Arnaldus de –
 Alasos, Alasves v. Alesves
 Alau de Falcho, provençal 1 308
 Alau v. Bn. Bn. –
 Alava, Álava v. Àlaba; Lope Díaz de –
 Alavés v. Pascual –
 Alaxe v. Calvet d'–; Raimundus Escherra d'–
 Alazchu v. Arnallus de –
 ALBACETE, ciutat de Castella-la Manxa 2 38
 Albaisio v. Cl. de –
 Albaix v. Aubais; Elisarius d'–
 Alban v. Enric d'–
 Albanes v. Petrus de –
 Albaneso v. Guillelmus de –; Petrus de –
 ALBANO, diòcesi d' (Laci, Itàlia): cardenal bisbe d'– v. Enric de Marciac
 Albano v. Mateu d'–
 Albaric v. Bertran –; P. –
 Albarici v. Petrus –
 Albarig v. Guillem –
 Albario v. Iacobus de –
 ALBARON (*Albaronis, Albaronus, Albaronius*), lloc, castell i mota (Arle, dept. Boques del Roine, Occitània) 1 63, 75, 80, 90, 95, 208-210, 221-222, 292, 366-368, 378-379, 384-385, 414, 432-433, 449-451
 Albaron v. Pere d'–
 Albarone, Albaronio v. Petrus de –
 Albaronis, Albaronius, Albaronus v. Albaron
 ALBARRASÍ O SANTA MARIA D'ALBARRASÍ (*Sancta Maria, Sancta Maria de Alvarrazin, Sancta Maria de Alverrazim, Sancta Maria de Alverrazin*), castell i vila (com. Serra d'Albarrasí, Aragó) 2 56, 75, 77, 79-82, 88, 162, 274-277, 284 • districte d'– 2 56
 —, diòcesi d' 2 75-76 • bisbe d'– v. Hispà; Segòbriga, bisbe de • esglésies d'– 2 60
 —, senyoria d' 2 56-57, 67, 71, 73-74, 76, 79-80, 82-84, 88-89, 164, 170 • senyor d'– 2 71, 75, 77, 83-84, 275, v. també Fernando Ruiz de Azagra; Pedro Ruiz de Azagra
 —, taifa d' 2 56, 126, 139
 Albars v. Aubais
 Albarus v. Àlvar
 ALBÀS [Albas], castell (dept. Aude, Occitània) 1 26 • v. també Aubais
 Albedun v. Besòla, La
 ALBENGA, vila (Ligúria, Itàlia) 1 71
 Alber v. Lop Furtuynós de – • v. també Albero
 Albera v. Michael d'–

- Alberic Tallaferro, fill de Ramon V de Tolosa i de Constança de França **1** 146
- Alberico v. Anselmo –; Griffó –; Lanfranco –; Robaldo –
- Albericus de Renis **1** 418
- Albericus Vicecomes, genovès **1** 317
- Albericus v. Anselmus –; Grifus –; Lanfrancus –; Rubaldus –
- Albero v. García d'–; Lop Fertines de –; Michael de – • v. també Alber
- Albert, marquès de Saxònia v. Albert I de Brandenburg
- Albert Avogadro (*Albertus*), patriarca llatí de Jerusalem **1** 480-481
- Albert I de Brandenburg l'Ós (*Albertus*), marcgravi de Brandenburg **1** 363
- Albert Rauchilos, d'Arle **1** 447
- Alberto di Mandello (*Albertus de Mandello*), ciutadà de Milà, *podestà* de Gènova **1** 221-222, 449-451
- Alberto Malaspina, marquès de Gènova, fill d'Opizzo II Obertengo **1** 175
- Albertus, bisbe de Nimes v. Aldebert d'Usès
- Albertus, marquès de Saxònia v. Albert I de Brandenburg
- Albertus, patriarca v. Albert Avogadro
- Albertus de Casali, mestre, escrivà del Comú de Gènova **1** 309, 321, 323, 367, 422, 424, 450
- Albertus de Castelli Veteri v. Arbert [II] de Castellvell
- Albertus de Mandello v. Alberto di Mandello
- Albertus de Volta, genovès **1** 318
- ALBESA, castell (com. Noguera) **2** 126, 147, 198
- ALBI, ciutat (dept. Tarn, Occitània) **1** 27
- , comtat d' **2** 26 • comte d'– v. Ponç
- , diòcesi d': bisbe d'– **1** 60, 65, 83, v. també Frotari [I]; Guillem Pere • paborde d'– v. Guillem Pere
- , regió d' **1** 125, v. també Albigès
- , vescomtat d' **1** 64, 73, 80, 121, 124 • vescomtat d' – i Nimes **1** 30 • vescomte d'– **1** 17, 21, 28, v. també Bernat-Odó I; Bernat-Odó II; Bernat-Odó III; Odó II; Ramon Bernat Trencavell; Ramon Roger II Trencavell; Roger I Trencavell; Roger II Trencavell • vescomtessa d'– v. Ermengarda de Carcassona
- ALBIGÈS, comarca d'Occitània **1** 27, 36, 47-48, 60, 83, 92, 95, 104, 121, 124, 126
- Albignoscus, Albinoscus v. Aubinhòsc
- ALBINYANA, castell (com. Baix Penedès) **1** 189
- ALBON, comtat d' (dept. Droma, Occitània): comte d'– v. Guigó I
- Alcala, Alcalà, Alcalá v. Dodón d'–; Gali Xemenons d'–; Guillén d'–; Pero d'–
- Alcalano v. Don d'–; Guillelmus de –; P. de –; Petrus de –
- Alcalde v. Sancho –
- ALCANYÍS, lloc (com. Baix Aragó, Aragó) **2** 62
- ALCARRÀS, senyoriu d' (com. Segrià) **1** 187
- Alcarràs v. Guerau d'–; Guillem d'–; Guillem Ramon d'–
- Alcarraz v. G. d'–
- Alchala v. Dodo de –; Petrus de –
- Alchalan v. Dodo de –
- Alcharaz v. Guillelmus de –
- Alcherii v. Rolandus –
- Alcherio v. Niccola –; Rolando –; Robaldo de –
- Alcherius de Cornelano **1** 266
- Alcheser, Alchezer v. Alquèssar
- ALCHEZIRA [Algecira] (*Algezira*), aldea (Fariza, com. Comunitat de Calataiud, Aragó) **2** 77-78, 274, 276
- Alcholea v. Alcoletge
- ALCOLETGE (*Alcholea*), castell (com. Segrià) **2** 147-148, 198
- ALDEA, l', lloc (com. Baix Ebre) **1** 186
- ALDEBERT = Aldebertus = Ollebert = Ollebertus**
» Aldebert d'Usès (*A.*, *Albertus*), bisbe de Nimes **1** 377, 380
» Aldebertus de *Kanilaz* v. Ollebertus de *Canilag*
» Aldebertus de Morlanis, morlanès **1** 344
» Aldebertus de Stagno **1** 369
» Oldebertus de Morlanis **1** 373
» Ollebert d'Alamano, provençal **1** 308
» Ollebert Ega Vaira, provençal **1** 307
» Ollebert Iari, provençal **1** 308
» Ollebert Targa Vaira, provençal **1** 307
» Ollebertus de *Canilag* (*Aldebertus de Kanilaz*) **1** 275-276
- Aldebert v. G. –
- Aldeberti v. G. –; Laurencius –; Raimundus –
- Aldebertus v. Aldebert
- Aldeffonsus, Aldefonssus, Aldefonsus v. Alfons
- Aldeguerius v. Guillelmus –; Poncius –; Ysnardus –
- Aldobrandino, pisà **1** 223
- Alegre de Termenes **1** 405
- Alegret **1** 405
- Alegret de Palagano **1** 405
- Alemania, Impera di v. Frederic I Barba-roja
- Alemannus v. Henricus –; Tericus –
- Alemaný Bertran de Subirats, senyor del castell de Subirats **1** 188
- ALEMANYA **1** 125
- Alen v. Guido de –

Aleran Angles, d'Arle **1** 448

Aleraneges v. Bernad d'–

Alest v. R d'–

Alesto v. Umbertus de –

Alesues v. Alesves

ALLESVES (*Alasos, Alasves, Alesues*), lloc, actualment Vilafranca (mer. Tudela, Navarra) **2** 95, 102, 209-210, 213-214, 291, 293, 301-302

Alexander, prior de Logroño del Sant Sepulcre **2** 219

Alexander de Redes **1** 254

Alexandre II, papa de Roma **1** 258

Alexandre III, papa de Roma **1** 60, 63, 68, 83, 87, 110, 206, 213, 360, **2** 44, 160-161

ALEXANDRIA, ciutat d'Egipte **1** 206, 213

Alexo, comte, nunci de Manuel I Comnè **1** 215

ALFACHARÍN [Alfajarín], lloc (com. Saragossa, Aragó) **2** 70

Alfagib v. Àhmad al-Múqtadir

Alfain v. Alfany

Alfajarín v. Alfacharín

ALFAMBRA, vall de l'Aragó **2** 60, 165

Alfamem v. Alfamén

ALFAMÉN (*Alfamem*), lloc (com. Camp de Carinyena, Aragó) **2** 63, 265-266

Alfan v. Alfany; Poncius –

Alfanni v. Rostagnus –

Alfannus v. Alfany; Rostagnus –

Alfant (*Elephans*), bisbe d'Ate **1** 259

ALFANY = Alfain = Alfan = Alfannus

» Alfain Muges de Lambisco, noble provençal **1** 288

» Alfan Musteron, d'Arle **1** 446

» Alfannus de Mesoaga v. Alfany de Mesoarga

» Alfannus de Tarascone **1** 348

» Alfannus Romei **1** 489

» Alfany de Mesoarga [Mézoargues] (*Alfannus de Mesoaga*) **1** 350-351

Alfany v. Rostany –

ALFAPANS, coll del Llenguadoc (Occitània) **1** 336

Alfar v. Hug d'–

ALFARO, lloc (la Rioja) **2** 58, 101

Alfaro v. Hug d'–

ALFÉS, castell (com. Segrià) **2** 147

Alfodio v. Guillelmus de –

ALFONS = Adefonsus = Aldeffonsus = Aldefonssus = Aldefonsus = Alfonso = Alfonsus = Alifonso = Amfusius = Amphonsus = Andefonsus = Anfosius = Anfossus = Anfosus = Anfus = Anfusius = Anfusius = Ellefonsus = Halfós = Ildefonsus = Ildephonsus = Ildefonsus = Illefonus

» Adefonsus, comte de Tolosa v. Alfons Jordà

» Adefonsus, emperador d'Espanya v. Alfons VII l'Emperador

» Adefonsus, rei d'Aragó v. Alfons I el Bataller

» Adefonsus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast

» Adefonsus, rei de Castella v. Alfons VIII el Noble

» Adefonsus, rei de Lleó v. Alfons VI

» Aldeffonsus, rei de Lleó v. Alfons IX de Lleó

» Aldefonssus, comte de Provença v. Alfons II de Provença

» Aldefonssus, rei de Castella v. Alfons VIII el Noble

» Aldefonsus, comte de Provença v. Alfons II de Provença

» Aldefonsus, emperador d'Espanya v. Alfons VII l'Emperador

» Aldefonsus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast

» Aldefonsus, rei de Castella v. Alfons VIII el Noble

» Aldefonsus, rei de Lleó v. Alfons IX de Lleó

» Alfons, comte sicilià v. Alfonso, comte sicilià

» Alfons I, comte de Tolosa i de Sant Gèli v. Alfons Jordà

» Alfons VII, emperador d'Espanya, de les Espanyes o de Castella v. Alfons VII l'Emperador

» Alfons, infant d'Aragó, fill d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó v. Alfons II de Provença

» Alfons II, marquès de Provença v. Alfons II de Provença

» Alfons I el Bataller (*Adefonsus, Andefonsus, Halfós, Ildefonsus, Illefonus*), rei d'Aragó i Pamplona, fill de Sanç I d'Aragó **1** 34-36, 45-46, 169, 178, **2** 7, 9-10, 12, 14-15, 25-27, 29-31, 35, 38, 55, 57, 59, 71, 75, 81, 88-89, 146, 148-151, 153-154, 156, 201-202, 205, 207-209, 212-213, 216, 218-222, 224-226, 230-231, 240, 249-250

» Alfons el Cast o el Trobador (*Adefonsus, Aldefonsus, Alfonso, Alfonsus, Ildefonsus, Ildephonsus, Illdefonsus, Illefonus*), rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, fill de Ramon Berenguer IV i de Peronella **1** 30, 39, 56, 59, 62-65, 67-103, 106-108, 143, 149, 179, 185-187, 190, 192, 195, 208-217, 219-222, 224, 305-306, 365-404, 406, 408-424, 426-446, 448-451, 459, 461, **2** 13-14, 30, 43-45, 48-94, 97-99, 150, 153, 161-167, 169-171, 206, 218, 227, 229-230, 232, 247-248, 250-281, 283-291, 295-297, 300 • pare d'– **2** 252 • tutors d'– **2** 52

» Alfons el Franc o el Liberal, rei d'Aragó, València i

- Mallorca i comte de Barcelona, fill de Pere el Gran i Constança de Sicília 2 8
- » Alfons VIII el Noble (*Adefonsus, Aldefonssus, Aldefonsus, Alfonsus*), rei de Castella i Toledo, fill de Sanç III el Desitjat i de Blanca de Navarra 1 54, 97, 105, 417-418, 458, 2 36, 41, 48-50, 52-54, 56-61, 63-101, 105-106, 158, 162, 169-172, 259-264, 267-281, 284-286, 288-289, 291-293, 295-296, 299-300
- » Alfons, rei de Lleó i Galícia v. Alfons IX
- » Alfons VI (*Adefonsus, Alfonso, Ildefonsus*), rei de Lleó, Galícia i Castella, fill de Ferran I de Lleó i de Sança de Lleó 1 32, 159-160, 180, 2 21-28, 30-32, 36-38, 42, 139-143, 151, 216-217, 236-237
- » Alfons VII l'Emperador (*Adefonsus, Alfonso, Aldefonssus, Ildefonsus, Illefonssus*), rei de Lleó, Castella i Galícia, emperador d'Espanya, fill de Ramon de Borgonya i d'Urraca I de Lleó 1 46, 50, 54, 60, 143, 181-184, 189, 214, 309-310, 314-315, 2 12-13, 25, 27-33, 36-45, 48-50, 59, 63, 65, 67, 80, 101, 150-152, 156-158, 160-161, 199-201, 208, 211, 213, 216-218, 236-239, 243, 246-247 • una filla d'– 2 43-44, 47, 246 • els fills d'– 2 243
- » Alfons, rei dels aragonesos v. Alfons I el Bataller; Alfons el Cast
- » Alfons, rei dels aragonesos, comte dels barcelonins i marquès de Provença v. Alfons el Cast
- » Alfons I, rei dels aragonesos, dels navarresos i dels ribagorçans v. Alfons I el Bataller
- » Alfons, rei dels castellans v. Alfons VIII
- » Alfons VII de Castella v. Alfons VII l'Emperador
- » Alfons VIII de Castella v. Alfons VIII el Noble
- » Alfons IX de Lleó (*Aldeffonssus, Aldefonssus*), rei de Lleó, fill de Ferran II de Lleó i d'Urraca de Portugal 2 49, 84-85, 91-94, 101, 103, 106, 170-171, 288-289
- » Alfons de Poitiers, infant de França, comte de Peitieu i Tolosa, fill de Lluís VIII de França i de Blanca de Castella 1 146
- » Alfons I de Portugal (*Alfonsus*), comte i després rei de Portugal, fill d'Enric de Borgonya i de Teresa de Lleó 2 32, 48-49, 85, 153, 250-251
- » Alfons II de Portugal, rei de Portugal, fill de Sanç I de Portugal i de Dolça de Barcelona 2 49
- » Alfons I de Provença v. Alfons el Cast
- » Alfons II de Provença (*Aldefonssus, Anfosiuss, Anfusiuss, Ildefonssus*), infant d'Aragó, comte de Provença, vescomte de Millau, Gavalda i Rodés, fill d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó 1 91-92, 94, 98-99, 101, 104-108, 111-114, 117, 122, 143, 149, 226-227, 418-419, 430-431, 438-442, 448, 453-455, 457-464, 466, 469-471, 476-477, 488, 490, 2 104-105, 305-306
- » Alfons de Tolosa, fill d'Alfons Jordà de Tolosa i de Faidida 1 146
- » Alfons Jordà (*Adefonsus, Amfusus, Amphonsus, Ellefonssus, Ildefonssus, Illefonssus*), comte de Tolosa i de Sant Gèli, fill de Ramon IV i d'Elvira 1 36, 40-50, 52, 54, 56, 75, 146, 172, 174, 285, 292, 294-296, 298, 302, 306, 308, 324-325, 327, 346, 359, 362, 378-379, 2 33, 150
- » Alfons Raimúndez, infant de Lleó v. Alfons VII l'Emperador
- » Alfonso v. Alfons VI
- » Alfonso (*Alfons*), comte sicilià, ambaixador de Sicília 1 82, 179, 2 167
- » Alfonso II v. Alfons el Cast
- » Alfonso VII, emperador v. Alfons VII l'Emperador
- » Alfonso Téllez de Meneses *el Viejo* (*Alfonsus Telli, Alfonsus Tellit*) 2 96-97, 294, 296
- » Alfonsus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast
- » Alfonsus, rei de Castella v. Alfons VIII el Noble
- » Alfonsus, rei de Portugal v. Alfons I de Portugal
- » Alfonsus Telli, Alfonsus Tellit v. Alfonso Téllez de Meneses *el Viejo*
- » Alifonso de Balbastro (*Anfus de Barbastre*) 1 418
- » Amfusus, Amphonsus, comte v. Alfons Jordà
- » Andefonssus, rei d'Aragó v. Alfons I el Bataller
- » Anfosiuss, comte de Provença v. Alfons II de Provença
- » Anfossus Boter, cònsol genovès 1 197, 317
- » Anfossus Guercius, genovès 1 316
- » Anfus de Barbastre v. Alifonso de Balbastro
- » Anfusiuss, comte de Provença v. Alfons II de Provença
- » Anfusus, mestre de l'Hospital v. Fernando Afonso de Portugal
- » Ellefonssus, comte v. Alfons Jordà
- » Halfós, rei d'Aragó v. Alfons I el Bataller
- » Ildefonssus, comte de Provença v. Alfons II de Provença
- » Ildefonssus, comte de Tolosa v. Alfons Jordà
- » Ildefonssus, emperador d'Espanya v. Alfons VII l'Emperador
- » Ildefonssus, rei d'Aragó v. Alfons el Cast; Alfons I el Bataller
- » Ildefonssus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast
- » Ildefonssus, rei de Lleó v. Alfons VI
- » Ildephonssus, comte de Provença v. Alfons II de Provença

- » Ildephonsus, rei d'Aragó v. Alfons el Cast
 » Illdefonsus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast
 » Illefonsus, comte de Tolosa v. Alfons Jordà
 » Illefonsus, emperador d'Espanya v. Alfons VII l'Emperador
 » Illefonsus, rei d'Aragó v. Alfons I el Bataller
 » Illefonsus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença v. Alfons el Cast
- Alfonso v. Alfons; Pedro – de Asturias; Teresa –
 Alfonsus v. Alfons
 Alfou v. Guillem d'–
 Algarbi v. Algarve
 ALGARS, vall entre Catalunya i l'Aragó 2 60, 165 • ribera de l'– 2 55
 ALGARVE, regió de Portugal 2 87
 Algecira v. Alchezira
 Alhàgib v. Àhmad al-Múqtadir; Múndhir al-Hàjib, al-
 ALHAMA, lloc no identificat 2 128, v. també Alhama de Aragó
 ALHAMA, vall de la Rioja 2 26
 ALHAMA DE ARAGÓN, lloc (com. Comunitat de Catalunya, Aragó) 2 128
 Alí de Dénia, duc de Dénia i les illes Balears v. Alí ibn Mujàhid
 Alí ibn Hammud, califa hammudita 2 125
 Alí ibn Ishaq, rei o emir de Mallorca, fill d'Ishaq ibn Muhàmmad 2 167
 Alí ibn Mujàhid Iqbal-ad-Dawla (*Ali Mugehid proles, Aly, Gali prolis Mugehid*, إقبال الدولة), emir o rei de Dénia i les Balears 2 132-139, 189-190, 192, 195-197 • fills i majors d'– 2 196
 Alí ibn Yússuf, sultà almoràvit 1 194
 Alí Iqbal-ad-Dawla v. Alí ibn Mujàhid
 Ali Mugehid proles v. Alí ibn Mujàhid
 ALIAT [Alliat] (*Heliatus*), *cauna* o balma (dept. Arieja, Occitània) 1 497
 ALICÚN DE ORTEGA, castell (prov. Granada, Andalusia) 2 158
 Alienor v. Elionor
 Alifonso v. Alfons
 Alió v. Bernat d'–
 Alionis, Alions v. Bernardus –
 Allagone v. Artaldus de –
 Allebert v. Iohan –
 Alleberti v. Petrus –
 Allemont v. Alamont
 Allucingoli v. Ubaldo –
 Almaçano v. Almazán
 Almainanus v. Petrus –
 Almanicis v. Aimargues
 Almansor v. Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur
 Almararius v. Ugo –
 Almaria v. Almeria
 Almazà v. Almazán
 ALMAZÁN (*Almaçano, Almazà, Almazanum*), lloc (prov. Sòria, Castella i Lleó) 2 45, 92, 201, 203, 206-207
 Almazanum v. Almazán
 ALMENAR, lloc (com. Segrià) 1 188, 2 32, 63, 140, 265-266
 Almeradi, Almerado v. Petrus –
 Almeranus, frare del Temple 2 229
 ALMERIA (*Almaria*), ciutat (prov. Almeria, Andalusia) 1 50, 152, 180-186, 188-189, 197-198, 211, 304, 309, 314-315, 2 33-34, 39, 42-43, 71, 120, 122, 151-153, 155-158, 160, 166 • costa d'– 1 152 • territori d'– 1 184
 —, regne o taifa d' 2 39-40 • senyor o emir d'– v. Ibn ar-Ramimí; Khayran
 Almerii v. Guido –
 Almis v. Blacacius de –
 Almo v. P. –
 Almodis, comtessa de Barcelona v. Almodis de la Marca
 Almodis, reina v. Almodis de la Marca
 Almodis de Barcelona, filla de Ramon Berenguer II de Barcelona i de Mafalda de Pulla, muller de Bernat Amat I, vescomte de Cardona 1 143
 Almodis de Barcelona, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Dolça I de Provença, muller de Ponç II de Cervera, vescomte de Bas 1 143
 Almodis de la Marca (*Adalmodis, Adalmudis, Adalmus, Almodis*), comtessa de Tolosa, després comtessa de Barcelona, filla de Bernat de la Marca i d'Amèlia, possiblement muller en primeres núpcies d'Hug de Lesinhan, en segones núpcies de Ponç de Tolosa i en terceres núpcies de Ramon Berenguer I de Barcelona 1 13, 19-21, 24, 26, 28-29, 143, 146, 156-157, 247-251, 253, 255-265, 267-272, 274, 2 130-133, 136-138, 189-193
 Almodis de Mortain, filla de Robert, comte de Mortain, segona muller de Ramon Berenguer III, comte de Barcelona 1 143, 158
 Almodis de Tolosa, filla de Ponç de Tolosa i d'Almodis de la Marca, muller de Pere, comte de Melguèlh 1 20, 146
 Almogera v. Guilelmus de –

- almohades (*masmutis*) **1** 101, 125-126, 204, **2** 36, 39, 44, 53, 58-59, 87, 90, 92-94, 97-98, 100-103, 105-106, 156-162, 165-172, 260, v. també califat almohade
- Almonacid v. Almonecir
- Almonacid de la Cuba v. Almonecir de la Cuba
- Almonacid de la Sierra v. Almonecir de la Sierra
- ALMONECIR [Almonacid] (*Almonizir*), lloc **2** 265-266, v. també – de la Cuba; – de la Sierra
- ALMONECIR DE LA CUBA [Almonacid de la Cuba], lloc (com. Camp de Belchit, Aragó) **2** 63
- ALMONECIR DE LA SIERRA [Almonacid de la Sierra], lloc (com. Val de Xalón, Aragó) **2** 63
- Almonizir v. Almonecir
- Almorabet (*Almoraet*) **2** 205
- almorabites v. almoràvits
- Almoraet v. Almorabet
- Almoravid (*Almoravit*) **2** 86, 285, 287-288
- almoràvides v. almoràvits
- Almoravit v. Almoravid
- almoràvits (*almorabites*, *almoràvides*, *Amirales*) **1** 32-34, 37, 45, 165, 167, 176-177, 180, 278, **2** 24, 141-142, 144-145, 148-151, 154-156, 231, v. també emirat almoràvit
- Alms v. Blacaz d'–
- Almudafar v. Yússuf al-Mudhàffar
- Alo v. Pere –
- Aloard v. Pere –; Petrus –
- Aloni v. Geralt –
- Alor v. Michel de –
- Alòs v. Alòs de Balaguer
- ALÒS DE BALAGUER, castell (com. Noguera) **2** 131
- ALPS, ELS (*Alpes*), serralada **1** 50, 61, 95, 97, 206, 359, 362, 415 • – del Montgenebre (*Alpes montis Iani*) **1** 432-433
- ALQUÈSSAR (*Alcheser*, *Alchezer*), lloc (com. Semontano de Barbastro, Aragó) **1** 378, **2** 62, 97, 267
- Alsona v. Bernadus d'–; Bernardus d'–; Petrus d'–
- ALT, pont [Pont-Haut], pont sobre la Bòna [la Bonne] (Sousville, dept. Isèra, França) **1** 43
- ALT EMPORDÀ, comarca de Catalunya **1** 165
- ALT PENEDÈS, comarca de Catalunya **1** 202
- ALTA GARROTXA, subcomarca de Catalunya **1** 193
- Alta Piz v. Garsia d'–
- Alta Riba v. Raimundus Ato de –
- Altardi v. Rainaldus –
- Altariba v. Raimundus Ato de –
- Altiniaco v. G. de –
- Alto Polio v. Petrus Raimundus de –
- Alto Pullo v. Petrus de –; Petrus Raimundus de –
- Altopullo v. Petrus Raimundus de –
- Altpol v. Guillelmus Petrus de –
- Altrude, muller d'Odó de Rasès **1** 144
- ÀLVAR = Albarus = Àlvar = Alvarus = Álvaro**
- » Albarus Pedriz v. Álvaro Pérez de Lara
- » Albarus Roderici v. Álvaro Rodríguez de Guzmán o de Mansilla
- » Albarus Rodriz de Massiella v. Álvaro Rodríguez de Guzmán o de Mansilla
- » Àlvar Háñez **2** 21-22, 140
- » Álvaro Gutiérrez, dels Girón **2** 61
- » Álvaro Núñez de Lara (*Alvarus Nuniz*) **2** 96, 294
- » Álvaro Pérez de Lara (*Albarus Pedriz*) **2** 46, 248
- » Álvaro Rodríguez de Castro (*Alvarus Roderici*, *Alvarus Rodiz*) **2** 49, 51, 252, 254
- » Álvaro Rodríguez de Guzmán o de Mansilla (*Albarus Roderici*, *Albarus Rodriz de Massiella*) **2** 59, 61, 261-262
- » Álvaro Rodríguez de Mansilla v. Álvaro Rodríguez de Guzmán o de Mansilla
- » Alvarus Nuniz v. Álvaro Núñez de Lara
- » Alvarus Roderici, Alvarus Rodiz v. Álvaro Rodríguez de Castro
- Àlvar, Àlvaro v. Àlvar
- Alvarrazin v. Sancta Maria de –
- Alvarus v. Àlvar
- Alveo v. Rainaldo –
- Alver v. Arnallus d'–
- Alverge v. Guillelmus d'–
- Alverger v. Pere de –
- Alvernacius Stralandus, genovès **1** 318
- Alverne v. Gantelmus d'–; P. de –
- Alvernge v. Rostan d'–
- ALVÈRNIA (*Arvernicus*), regió d'Occitània **1** 13, 33, 69, 93, 32, 376, **2** 19
- , comtat d': comte d'– v. Robert d'Alvèrnia
- Alverrazim, Alverrazin v. Sancta Maria de –
- Alvira v. Elvira
- Aly v. Alí ibn Mujàhid
- ALZIRA, ciutat (com. Ribera Alta) **2** 166
- ALZONA [Alzonne], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Alsona
- Alzonne v. Alzona
- AMALFI, ciutat (Campània, Itàlia) **1** 156
- Amalone v. G. de –
- Amalric, abat de Cîteaux v. Arnau Amalric, abat Amalric I de Jerusalem, rei de Jerusalem, fill de Folc de Jerusalem i de Melisenda **1** 115, 480

- Amalric de Lusignan (*Amalricus*), rei de Xipre, fill d'Hug VIII de Lusignan i de Borgonya de Rancon **1** 103
- Amalric I de Narbona, vescomte de Narbona, fill d'Eimeric III de Narbona i de Margarida de Montmorcency **1** 147
- Amalrici v. Petrus –
- Amalricus **1** 332
- Amalricus, comte v. Manrique Pérez de Lara
- Amalricus, rei de Jerusalem v. Amalric I de Jerusalem
- Amalricus de Sancto Bertino, de Terra Santa **1** 481
- Amati v. Renardus –
- Amaury v. Amalric de Lusignan; Arnau Amalric, abat
- AMBIALET (*Ambiletum*), castell (dept. Tarn, Occitània) **1** 36, 281, 282
- Ambiletum v. Ambialet
- Amblard v. Guillelm –; Ponc –
- Amblardus *Pelapol* **1** 404
- AMBRUN [Embrun], ciutat (dept. Alts Alps, Occitània) **1** 43, 51
- , arxidiòcesi d' **1** 43, 50, 105 • arquebisbe d'– **1** 79, 94, 107, 119, 459-460, v. també Pèire Roman
- Amei v. Ameli; Guillelm – de Ierad; Pere –; Raimon –
- Amel v. Ameli; G. –; Guilelmus –; P. –; R. P. –
- Amelau v. Millau
- Amelei v. Bernardus –
- AMELI = Amei = Amel = Amelius = Amellius = Amellus**
- » Amei Atorh, de Carcassona **1** 279
- » Amel **1** 405
- » Amel Mal Ordi **1** 404
- » Ameli, de Carcassona **1** 279
- » Ameli, de Carcassona, pare de Poncius **1** 278
- » Ameli Cornel, de Carcassona **1** 279
- » Ameli de Carcassona, de Carcassona **1** 34, 278
- » Ameli de Coserans, comte de Comenge, fill d'Arnau I de Comenge i d'Arsenda de Carcassona **1** 18
- » Amelius, de Carcassona **1** 279
- » Amelius Faber, de Carcassona **1** 279
- » Amellius Carbonelli, de Carcassona **1** 279
- » Amelus Fredoli **1** 291
- Ameli v. Bernardus –
- Amèlia de Rasès (*Amelia*), comtessa de la Marca, muller de Bernat I de la Marca **1** 269
- Ameliano, Ameliavum v. Millau
- Amelii v. B. – de Narbona; Bernardus –; Raimundus – de Avezola; Guillelmus –; *Stevan* –
- Amelio v. Joan de –
- Amelius, Amellius, Amelus v. Ameli
- Americi v. Berengarius –
- Americus v. Pere –
- AMÉSCOA BAJA, lloc (mer. Estella, Navarra) **2** 98
- Amfusus v. Alfons
- Amic Raimond de Savadan (*Amicus Raimundus de Salvadan*), de Carcassona **1** 34, 278
- Amic v. P. –
- Amica, muller de Roger I Bernat de Foix **1** 19
- Amici v. Berengarius –; Geraldus –; Guillelmus –; Petrus –
- Amícia (*Amicia*), filla de Simó IV de Montfort **1** 124, 491-492
- Amico Grillo (*Amicus Grillus*), cònsol genovès **1** 196, 317
- Amicus Grillus v. Amico Grillo
- Amicus Raimundus de Salvadan v. Amic Raimond de Savadan
- Amicus v. Berengarius –; Geraldus –; Guillelmus –; Petrus –; P. –
- Amigueth, de Carcassona **1** 279
- Amil v. Guillelmus –
- Amilianum v. Millau
- Amiliavo v. Petrus de –
- Amiliavum, Amillanensis v. Millau
- Amillavo v. Bernardus Bertrandus de –
- Amillavum, Amilliavum v. Millau
- Amions Dais v. Aimon d'Ais
- Amiot* v. Bernardus Bertrandus de –
- Amirales v. almoràvits
- amírida, dinastia **2** 140 • *hàjibs* amírides **2** 124, v. també Abd-al-Màlik al-Mudhàffar; Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur
- Amoros v. P. –
- Amorreos v. amorreus
- amorreus (*Amorreos*), poble de l'antic Orient **1** 32, v. també almoràvits
- Amphonsus v. Alfons
- AMPOSTA, castell (com. Montsià) **2** 143, 153
- , castellania d': castellà d'– v. Ximeno de Labata
- Anaclet II, antipapa **2** 13
- Anagie v. Najas • vallis – v. Vaunaja, La
- Anaia v. B. de –; Galind –
- Anallerius v. Armannus –
- Anastasi IV, papa de Roma **2** 160, v. també Corrado di Suburra
- Anaya v. Galindo d'–
- Ancelmus v. Anselm
- ÀNDALUS, l' (*al-Àndalus*) **1** 61, 127, 151-152, 200, 216, 297, 383, **2** 7, 19, 26, 30, 36-37, 42-43, 53, 55, 68-71, 83, 87, 92, 97-98, 101, 105-106, 117-121, 123-125,

- 127-128, 131, 136-141, 144-147, 150-151, 156, 163, 165-166, 169-170, 198, 225, 236, 271, v. també Espanya; Hispania Citerior • Frontera Superior de l'– 2 117, 119, 121, 126-127, 156 • Fronteres Orientals de l'– 2 123 • valí de l'– v. Uqba ibn al-Hajjaj as-Salulí • v. també andalusins; Xarq al-Àndalus
- ANDALUSIA 2 68, 87, 158, 269
andalusins 2 59, 93, 118-123, 128, 131, 150
Andefonsus v. Alfons
Andilone v. Sanc d'–
Andrea Doria, genovès 1 218
Andreas, d'Arle 1 447
Andreas, escrivà 1 333
Andreas, notari 1 491
Andreas Aurie 1 423
Andreas de Mirabel, de Terra Santa 1 481
Andreas Roges, d'Arle 1 447
Andreas v. I. –; P. –
Andree v. I. –
Andreu, escrivà 2 217
Andreu Homo Dei, de Carcassona 1 279
Andreu v. Guillelmus –; Guillem –; Ponc –; Raimon –
ANDÚJAR, lloc (prov. Jaén, Andalusia) 2 172
Andusa [Anduze], els, família 1 23, 56, 58, v. també Bernat [III] d'–; Bernat [IV] d'–; Bernat [VI] d'–; Bernat [VII] d'–; Bernat I Pelet d'–; Felipa; Pere d'–; Pere Bermon [IV] d'–; Pere Bermon [VI] d'–
Andusia v. Bernardus de –; Poncius de –
Andusie v. Bernardus –
Anduze v. Andusa
Aner v. Sanc – de Salt; Sanç –, bisbe de Lescar
Anfosius, Anfossus, Anfusus, Anfus, Anfusius, Anfusus v. Alfons
Anglairola v. Anglesola
ANGLATERRA (*Anglia*), regne d' 1 10-11, 58, 69, 95, 101-102, 130, 2 50, 65, 84, 171 • infanta d'– v. Elionor d'Anglaterra; Joana d'Anglaterra • rei d'– (*rex Anglie, rex Anglorum*) 1 33, 58-59, 69-70, 74, 87-88, 93, 97, 105, 458, 2 50, 52, 62-63, 262, 264, v. també Enric I; Enric II Plantagenet; Enric III; Guillem I el Conqueridor; Joan sense Terra; Ricard Cor de Lleó
Anglerola v. Arnallus Berengarius de –
Angles v. Aleran –
Anglesa, filla de Berenguer i de Gelvira 1 188
Anglesola, els, família 1 219, v. també Arnau Berenguer d'–; Berenguer Arnau d'–; Bernat d'–; Guillem d'–
Anglia, Anglos v. Anglaterra
Angolt v. Raimundus de –
ANGULEMA, ciutat (dept. Charente, França) 2 100
–, comtat d': comte d'– 1 88, 93
ANHANA [Aniane], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Sant Salvador d'Anhana
Aniane v. Anhana
Aniort v. Bernardus Otonis de –
ANJOU, ducat d' (França): duc d'– v. Carles I d'Anjou
Annaba v. Bona
Annot v. Anòt
ANOIA, comarca de Catalunya 1 191, 2 64
ANÒT [Annot], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Not
Ansaldó Crispini (*Ansallus Crispini*), ambaixador de Gènova 1 175, 297, 299
Ansaldó Doria (*Ansaldus de Auria*), cònsol genovès 1 196-197, 316, 318
Ansaldó Golias (*Ansaldus Golias*), cònsol genovès 1 196, 318
Ansaldó Mallone (*Ansaldus Malon*), cònsol genovès 1 196-197, 201, 316
Ansaldó Pizzo (*Ansaldus Pizo*), cònsol genovès 1 197, 318
Ansaldus Bolachese, genovès 1 318
Ansaldus de Auria v. Ansaldó Doria
Ansaldus Golias v. Ansaldó Golias
Ansaldus Malon v. Ansaldó Mallone
Ansaldus Pizo v. Ansaldó Pizzo
Ansalite v. Filippo –
Ansallus Crispini v. Ansaldó Crispini
Ansel de Bonveisin, de Terra Santa 1 481
ANSELM = Ancelmus = Anselmo = Anselmus
» Ancelmus de Marsilia 1 486
» Anselmo Alberico (*Anselmus Albericus*), genovès, germà de Lanfranco Alberico 1 317
» Anselmus 1 463, 471
» Anselmus Albericus v. Anselmo Alberico
» Anselmus Signoraldus, genovès 1 317
Anselmo, Anselmus v. Anselm
ANSOÍS [Ansois] (*Assana*), castell (dept. Valclusa, Occitània) 1 98, 440
Ansois v. Ansoís
Ansúrez v. Fernando II –; Maria –; Pedro –
Antakya v. Antioquia
Antenza v. Berengarius de
Anthiocha v. P. de –
ANTÍBOL [Antibes] (*Antipolitanus*), diòcesi d' (dept. Alps Marítims): bisbe d'– 1 39, 76, 94, 168-170, 174, 298, v. també Folc, bisbe; Ramon Grimaldi
Antignac v. Antinhac

- Antigó v. Soa Galinz d'—
 ANTILLÓN, lloc (com. Plana d'Oasca, Aragó) v. Andilone; Antillon
 Antillon v. Iohan Galinz de —
 Antinhac v. Guillem d'—
 ANTIOQUIA, actualment Antakya, ciutat de Turquia
 1 201 • v. també Anthiocha
 Antipalol v. Fulco —
 Antipolitanus v. Antíbol
 Anweiler v. Markwald d'—
 Aones v. Petrus —
 Aonisio v. Petrus de —
 Aparicio (*Apparitio*), *juntero* per Valtierra 2 102, 302
 Apparitio v. Aparicio
 Apriles v. Abril
 Arol v. Autol
 Apt v. Ate
 ΑΡΥΛΙΑ, ducat d' (Itàlia) 1 178, 2 149, v. també Pulla • duc d'— 1 177, v. també Frederic II; Robert Guiscard; Roger, dit Bursa; Roger II de Sicília • príncep d'— v. Robert Guiscard; Roger II de Sicília
 Aqua Mol v. Guillem —
 Aqua Morta v. Guillemus de —; Raimundus de —
 Aquaria v. Petrus de —
 Aquas v. Ais de Provença
 Aquas Calidas v. Baños de Fitero
 Aquensis v. Ais de Provença
 Aquila v. Ciutat, La
 Aquilegensis v. Aquileia
 AQUILEIA, ciutat (Friül-Venècia Júlia, Itàlia) 1 96
 —, patriarcat d': patriarca d'— v. Ulrich von Treffen
 Aquis v. Ais de Provença; Berengarius de —; Bertrandus de —; Guillelmus Bernardus de —; Guillelmus Bertrandus de —; Ugo de —
 AQUITÀNIA, regió d'Occitània 1 58, 158, 2 62, 72
 —, ducat d' 1 417, 2 65, 72, 85 • duc d'— 1 92, 172, 2 13, 73, 148, v. també Guillem IX d'—; Ricard Cor de Lleó • duquessa d'— v. Elionor d'— • senescal d'— v. Savaric de Maulion
 Ara v. Petrus de — Arazuri
 Aracer v. Petrus de —
 ARAGÓ (*Aragonis*), riu d'Aragó 2 210, 214
 ARAGÓ (*Aragón. Aragona, Aragona, Aragonense, Aragonensis, Aragonia, Aragonis, Aragonum*), regne d' 1 46, 58-59, 65, 72, 74, 80-81, 84, 100-101, 118, 155, 200, 208, 220, 368, 372-373, 378, 391, 444, 446, 483, 2 7, 11-15, 27, 30-32, 35-36, 38, 41, 45-47, 49, 52-53, 55, 57, 60, 62-68, 71-72, 78-79, 81-86, 88-90, 92-98, 101-105, 149, 151, 159, 166, 169, 171, 209-222, 224-225, 233, 236-237, 240-241, 244, 247, 249-250, 254-255, 265-269, 283, 285-288, 291, 293, 297, 302, 304-307, v. també Corona d'Aragó • esglésies d'— 2 240 • homes d'— 1 390-391 • infant d'— v. Alfons, infant; Alfons II de Provença; Ferran; Jaume; Jaume II de Mallorca; Pere, infant; Pere d'Aragó; Ramon Berenguer IV de Provença; Ramon Berenguer, infant; Sanç, infant; Sanç I; Ramon, infant • infanta d'— v. Constança d'—; Dolça, infanta; Elionor d'—; Sança d'— • príncep d'— 1 52, 206, 2 30, 38, 41, 49, 150, 152, 160, 241, 255, v. també Ramon Berenguer IV de Barcelona • regne d'— i Pamplona 2 24, 30 • rei d'— 1 17, 35-36, 59, 65, 67-70, 72-76, 79, 82-84, 86, 88-89, 91-95, 98, 100, 103-105, 107-111, 114-115, 117-118, 121, 123-128, 130, 160, 211, 215, 280-281, 285, 305, 365, 399, 402, 488, 2 27, 29-30, 49, 51, 54-60, 62, 64-65, 67-69, 71, 73-75, 77-84, 86, 89, 91-93, 95-97, 100-101, 103, 105, 128, 131, 140, 142, 146, 150-151, 155, 164-165, 169-170, 211, 257-264, 269-270, 272, 275, 279-281, 284, 286-289, 291-296, 301-302, 306, v. també Alfons el Cast; Alfons I el Bataller; Jaume I; Pere I d'Aragó; Pere el Catòlic; Pere el Cerimoniós; Pere el Gran; Ramir I; Ramir II el Monjo; Sanç I Ramires • rei d'— i Pamplona 2 22 • reina d'— 1 116, 128, 399, 402, v. també Maria de Montpeller; Peironella; Sança de Lleó • reis d'— 1 16-17, 58, 81, 108, 111-112, 368, 2 63, 137, 269 • senyor d'— 2 30, 121, 150 • senyor d'— i Barcelona (*sàhib Aragon wa-Barxaluna*) 2 168, v. també Pere el Catòlic • v. també Baix —
 —, casal d', família 1 67, 92, 112, 122, 130
 —, Corona d' 1 9-10, 16, 18, 58, 62, 65, 67-69, 73-74, 77, 81, 96, 102, 111, 124, 127, 130, 383, 2 7, 19, 31, 65, 67, 70, 72, 74-75, 83-85, 87-88, 93-94, 97, 99, 104-106, 117, 140, 155, 166, 169, 171, v. també Aragó, regne d' • rei de la Corona d'— 2 106
 Arago v. R. —
 Aragón, Aragona, Aragona, Aragonense v. Aragó
 Aragonenses v. aragonesos
 Aragonensis v. Aragó
 aragoneses v. aragonesos
 aragonesos (*aragoneses, Aragonenses*) 1 387, 2 119, 209-210, 254, 302-303, 307 • nobles — 2 12, 14 • reidels — v. Alfons I el Bataller; Alfons el Cast
 Aragonia, Aragonis, Aragonum v. Aragó
 ARAGÜÉS (*Araves*), vall d'Aragó (com. Jacetània, Aragó) 2 206-207 • port d'— 2 206-207
 Aragon wa-Barxaluna, sàhib v. Aragó i Barcelona, senyor d'

- Arain v. Vall d'Aran
 Aralate, Aralatenensis, Aralatenensis v. Arle
 Aran, vall d' v. Vall d'Aran
 Aranda v. Aranda de Moncayo
 ARANDA DE MONCAYO (*Aranda*), castell (com. Aranda, Aragó) **1** 374, 378, **2** 51, 62, 70, 78, 87, 91, 96, 262-263, 275, 280
 ARANDIGA [Arándiga] (*Arendega*), castell (com. Comunitat de Calataiud) **2** 96, 291, 294
 ARASCUÉS (*Arasquos*), lloc (Nueno, com. Plana d'Oscà, Aragó) **2** 214
 Arasquos v. Arascués
 Arazori v. Petrus de –
 Arazuri v. Pedro de –
 Arbanes v. Guillelmus de –
 Arbaniés v. Pero d'–
ARBERT = Arbertus = Ariberto = Asbert
 » Arbert, monjo, fill de Ramon I de Tolosa i de Berta **1** 146
 » Arbert [II] de Castellvell (*Albertus de Castellu Veteri, Arbertus, Arbertus de Castro Veteri, Arbertus de Castro Vetulo, Arbertus de Castrovetulo*) **1** 202, 209, 338-339, 347-348, 366, **2** 42, 52, 91, 100, 242, 254-255, 289, 299, 300-301
 » Arbertus v. Arbert [II] de Castellvell
 » Arbertus, cardenal v. Ariberto
 » Arbertus de Castro Veteri, Arbertus de Castro Vetulo, Arbertus de Castrovetulo v. Arbert [II] de Castellvell
 » Arbertus de Montgai **1** 443
 » Ariberto (*Arbertus*), cardenal prevere del títol de Santa Anastàsia **2** 236
 » Asbert de Castellvell v. Arbert [II] de Castellvell
 Arbert v. Galan –; Ponc –
 Arberti v. Guillelmus –
 Arbertus v. Arbert
 ARBOÇ, L' (*Arboz*), lloc (com. Baix Penedès) **2** 64, 265-266
 ARBOREA (*Arborensis*), jutjat i regne d' (Sardenya, Itàlia) **1** 216, 218-219, 271, 421-423, 425 • jutge d'– v. Barisó I d'Arborea; Hug II de Bas • rei de – v. Barisó I d'Arborea • reina d'– v. Agalbursa de Cervera —, els, família **1** 211, 219, v. també Barisó I d'–; Pere I d'–
 Arborensis v. Arborea
 Arboz v. Arboç, l'
Arbus v. Raimundus *Ot de* –
 Arces v. Enec –; Lop –
 Arcez v. Enyego –; Lop – aítani; Lope –
 Arcs, els v. Arcs, Leis
 ARCS, LEIS [Les Arcs], castell (dept. Var, Occitània) **1** 52, 107
 ARDANÉS (*Ardenes*), lloc, probablement a Embún (Val d'Echo [Valle de Hecho], com. Jacetània, Aragó) **2** 203, 206, 207 • v. també Ardenes
Ardenes v. Ardanés; Arnallus d'–; Bernardus de –; Petrus d'–; Raimundus de –
 Ardenis, Ardenus v. Arzens
 Arduino v. Guglielmo –
 Arduinus v. Wilelmus –
 Areas v. Ieras
 Aregia v. Arièja
 Arelate v. Arle; G. de –; Porcellus de –
 Arelatenensis v. Arle
 Arelati v. Guibertus de –
 Arena v. Bernat de s'–; Pèire Bernat de s'–; Uc de s'–
 ARÈNAS, LAS [les Arènes] (*Arenis*), castell v. Nimes
 Arendega v. Arandiga
 Arènes, les v. Arènes, las
 Arenis v. Arènes, las; Ugo de –
 Arenys v. Arnau d'–
 Areta v. A. d'–
 ARGA, riu de Navarra **2** 97, 210, 214 • vall de l'– **2** 95, 98
 ARGA, senyoria d' (Síria): senyor d'– **1** 163, v. també Guillem II Jordà
 Argedas, Argedes v. Arguedas
 Argemme v. Lanfrancus –
 ARGENÇA [Argence] (*Argentia*), comarca d'Occitània **1** 28, 40, 70, 87, 172, 292, 294-296 • – septentrional **1** 43
 Argence v. Argença
 ARGENÇOLA, lloc (com. Anoia) **2** 128
 Argentia v. Argença
 Argiol de Delz, aspès **1** 344
 ARGUEDAS (*Argedas, Argedes*), castell (mer. Tudela, Navarra) **2** 32, 54, 78, 95, 102, 259, 275, 280, 291, 293, 301-302
 Ariberto v. Arbert
 Ariège v. Arièja
 ARIÈJA [Ariège] (*Aregia*), riu d'Occitània **1** 336
 Ariis v. Ieras
 ARINÇANA, lloc a la desembocadura del Var (dept. Var, Occitània) **1** 76
 Ariza v. Fariza
 Arlatani v. Gaufredus –
 ARLE [Arles] (*Aralate, Aralatenensis, Arelate, Arelatenensis*), ciutat (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 27,

- 38-39, 42, 49, 51-52, 55, 57, 61-64, 71, 78, 81, 95, 97, 100, 162, 172, 174, 215, 289-290, 306, 324-331, 344, 347-351, 353, 359-363, 369-372, 380-381, 444-446, 448-449, 2 161 • burg de Trencatalla d'— v. Trencatalla • Burg Nou d'— (*burgo novo Arelatense*) 1 52, 55, 326, 346-347 • castell de Portaldosa [Porte Aldose] (*Portaldosa, Portal Dosa*) 1 52, 55, 325, 327-328, 346-347 • cònsols d'— 1 444-446, v. també R. de Erraga • homes d'— 1 325, 444-446 • nobles d'— 1 172, 446 • palau comtal d'— 1 64 • palau de la Trolha [Trouille] (*Trulla*) 1 38 • port d'— 1 55 • porta de Sant Esteve 1 448-449 • Santa Maria d'— 1 152 • senyors d'— 1 174, v. també Porcelet, els
- , arxidiòcesi d' 1 360, 362 • arquebisbe d'— 1 55, 61, 75, 79-80, 107, 111, 116, 119, 208, 359-360, 362, 459-460, 482, 492, 2 195, v. també Ató de Borniquèl; Imbert d'Aigieras; Miquèl de Moriés; Pèire Isnard; Ramon de Bolena; Ramon de Montredon • capítol d'— 1 80 • catedral de Sant Tròfim d'— 1 55, 80, 330, 344, 347, 446 • Església d'— 1 40, 105, 172, 360, 362, 448, 458
- , comtat d': comte d'— v. Bosó II de Provença • comtessa d'— v. Gerberga d'Arle
- , regió d' 1 52, 55, 331, 350-351, 353
- v. també Gerberga d'—; Hug d'—; Porcelet d'—; R. de — v. també Arelati, Arlede
- Arlede v. Carbonnellus de —; Petrus *Belerot d'—*; Porcel d'—
- Arles v. Arle; Santa Maria d'Arles
- Arlet v. P. —
- Arloví (*Arlovinus*), sacerdot 2 134, 135, 197
- Arlovinus v. Arloví
- Arlucino v. Guillelmus —
- ARLUZ, castell (dept. Erau, Occitània) 1 464-465
- Armadanicis, Armanicis v. Aimargues
- Armannus Anallerius 1 478
- Arnal, Arnaldo, Arnaldus v. Arnau
- ARNALDUS RAIMUNDUS DE RIVOSICO, casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) 1 261
- Arnaldus v. Arnau
- Arnalli v. Petrus —
- Arnallus v. Arnau
- ARNAU = Arnal = Arnaldo = Arnaldus = Arnalldus = Arnallus = Arnaud = Arnaudus = Arnaut**
- » Arnal, de Carcassona 1 279
- » Arnal Bona, burgès de Melguèlh 1 306
- » *Arnal Bona Fide*, de Carcassona 1 279
- » Arnal Canel 1 405
- » Arnal Carbonel, de Carcassona 1 279
- » Arnal Catalan, de Carcassona 1 34, 279
- » Arnal Catalan, de Carcassona 1 34, 280
- » Arnal Cigarra, de Carcassona 1 279
- » Arnal Colom, de Carcassona 1 279
- » Arnal Correger, de Carcassona 1 279
- » Arnal d'Alascún (*Arnaldus de Alascuno*) 1 494, 2 104-105, 305, 307
- » Arnal d'Urdoss, aspès 1 344
- » Arnal de Brom, de Carcassona 1 280
- » Arnal de Camon, de Carcassona 1 279
- » Arnal de Campian, de Carcassona 1 280
- » Arnal de Casiag, de Carcassona 1 280
- » Arnal de Cumingan, de Carcassona 1 279
- » Arnal de Garsan, de Carcassona 1 279
- » Arnal de *Goienchs*, de Carcassona 1 279
- » Arnal de Leuhc, de Carcassona 1 279
- » Arnal de Periaig, burgès de Melguèlh 1 306
- » Arnal de Pont Labeg, de Carcassona 1 279
- » Arnal de Vila Mostanzon, de Carcassona 1 279
- » Arnal Draper, de Carcassona 1 279
- » Arnal Faber, de Carcassona 1 280
- » Arnal Guasc, de Carcassona 1 280
- » Arnal Guasch, de Carcassona 1 279
- » Arnal Molton, de Carcassona 1 279
- » Arnal Morel, de Carcassona 1 280
- » Arnal Mulner, de Carcassona 1 280
- » Arnal Palacín (*Arnaldus Palacini, Arnaldus Paladini, Arnaldus Palatini*), tinent de Terol 1 494, 2 91, 289, 301
- » Arnal Paraire, de Carcassona 1 280
- » Arnal Pelicer, de Carcassona 1 280
- » Arnal Pilicer, de Carcassona 1 280
- » Arnal Pontoner, de Carcassona 1 279
- » Arnal Raimon Gitard, de Carcassona 1 279
- » Arnal Silver, de Carcassona 1 280
- » Arnal Tedgard, de Carcassona 1 279
- » Arnal Tort, de Carcassona 1 279
- » Arnal Truga, de Carcassona 1 280
- » Arnal Vidal, de Carcassona 1 280
- » Arnaldo de Burdin (*Arnaldus de Burdin*), genovès 1 219, 420
- » Arnaldo de Turca, genovès 1 210
- » Arnaldo Mironis Palearensi, Arnaldo Palariensi v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnaldus, abat v. Arnau, abat de Saint-Pierre-le-Vif
- » Arnaldus, bisbe d'Auloron v. Arnau, bisbe d'Auloron
- » Arnaldus, bisbe d'Elna v. Arnau, bisbe d'Elna
- » Arnaldus, bisbe d'Urgell v. Arnau de Preixens

- » Arnaldus, bisbe de Besiers v. Arnau de Levezon
- » Arnaldus, bisbe de Magalona v. Arnaut, bisbe de Magalona
- » Arnaldus, fill de Bernardus Arnalli, de Carcassona **1** 278
- » Arnaldus, frare del Cister **1** 492
- » Arnaldus, prevere **1** 454
- » Arnaldus (*Riadus*), prevere **2** 194, 197
- » Arnaldus, sagristà i diaca de Barcelona **1** 303
- » Arnaldus Calveria **1** 454
- » Arnaldus d'Eril v. Arnau d'Erill
- » Arnaldus de Alaschon, Arnaldus de Alaschun v. Arnau d'Alascun
- » Arnaldus de Alascuno v. Arnal d'Alascún
- » Arnaldus de Baldaco **1** 469
- » Arnaldus de Bedocio **2** 226
- » Arnaldus de Burdin v. Arnaldo de Burdin
- » Arnaldus de Castro Novo **1** 358
- » Arnaldus de Castro Novo, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Arnaldus de Colle **1** 454
- » Arnaldus de Darnitiis **1** 384
- » Arnaldus de Focian, Arnaldus de Foissan, Arnaldus de Fortiano, Arnaldus de Foxano, Arnaldus de Fuxano v. Arnau de Foixà
- » Arnaldus de Iera, aussalès **1** 343
- » Arnaldus de Lercio v. Arnau de Llers
- » Arnaldus de *Mazlac* **1** 373
- » Arnaldus de Palacio **1** 389 • v. també Arnau de Palou
- » Arnaldus de Palaciolo, Arnaldus de Palatholo, Arnaldus de Palodo v. Arnau de Palou
- » Arnaldus de Pax **2** 194
- » Arnaldus de Pontibus v. Arnau de Ponts
- » Arnaldus de Rausio, pare d'Arnaldus de Roausio, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Arnaldus de Roausio, cònsol de Tolosa de Llenguadoc, fill d'Arnaldus de Rausio **1** 496
- » Arnaldus de Roausio, cònsol de Tolosa de Llenguadoc, fill d'Arnaldus de Roausio **1** 496
- » Arnaldus de Roausio, pare d'Arnaldus de Roausio, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Arnaldus de Santa Cecília **1** 454
- » Arnaldus de Santa Cruce **1** 373
- » Arnaldus de Savadi, de Carcassona **1** 278
- » Arnaldus de Sornano, frare del Temple **2** 229
- » Arnaldus de Stopannano **2** 298
- » Arnaldus de Torroia, Arnaldus de Turre Rubea v. Arnau de Torroja
- » Arnaldus de Vilar **1** 418
- » Arnaldus de Villa Mulorum v. Arnau de Vilademuls
- » Arnaldus Flota **1** 443
- » Arnaldus *Garsias de Cadelon* **1** 373
- » Arnaldus *Gauzel* **1** 257
- » Arnaldus Gilabertus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Arnaldus *gramaticus* **2** 230
- » Arnaldus Guillelmi de Salviano **1** 265-266
- » Arnaldus Mironis, comte de Pallars v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnaldus Morlana (*Arnallus Morlana*) **1** 387, 390, 395, 397, 400, 402, 404
- » Arnaldus Oleberti **1** 373
- » Arnaldus Palacini, Arnaldus Paladini, Arnaldus Palatini v. Arnal Palacín
- » Arnaldus, germà de Berenguer de Torroja v. Arnau de Torroja
- » Arnallus, comte de Pallars v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnallus, de Carcassona, germà de Poncius de Carcassona **1** 278
- » Arnallus, germà de Guilhèm Raimon de Castèlnòu v. Arnau, germà de Guilhèm Raimon de Castèlnòu
- » Arnallus Ademarii **1** 405
- » Arnallus Bastard d'Olza, aspès **1** 344
- » Arnallus Bedoz **1** 405
- » Arnallus Berengarius de Anglerola v. Arnau Berenguer d'Anglesola
- » Arnallus Bernardus, de Carcassona **1** 279
- » Arnallus Blanc **1** 405
- » Arnallus Bonet **1** 405
- » Arnallus Carbonel **1** 405
- » Arnallus *Carreger* **1** 405
- » Arnallus *Col de Boch* **1** 405
- » Arnallus d'Alagu, aspès **1** 344
- » Arnallus *d'Alarac* **1** 405
- » Arnallus d'Alazchu v. Arnau d'Alascun
- » Arnallus *d'Alver* **1** 405
- » Arnallus d'Andorra **1** 405
- » Arnallus d'Ardenes **1** 405
- » Arnallus d'Arrover **1** 405
- » Arnallus de Alaschu v. Arnau d'Alascun
- » Arnallus de *Brugarrolas* **1** 405
- » Arnallus de Busa, aspès **1** 344
- » Arnallus de Busa, aussalès **1** 343
- » Arnallus de Campaia **1** 405
- » Arnallus de Caves **1** 405
- » Arnallus de Caves **1** 405
- » Arnallus de Erminis, de Carcassona **1** 279

- » Arnallus de Lerc, Arnallus de Lercio, Arnallus de Lertio v. Arnau de Llers
- » Arnallus de Les, aspès 1 344
- » Arnallus de *Leu* 1 405
- » Arnallus de Magriano 1 405
- » Arnallus de Prexano 1 405
- » Arnallus de Pui Molsos 1 405
- » Arnallus de Ril v. Arnau d'Erill
- » Arnallus de *Romense* 1 405
- » Arnallus de *Saribeira* 1 405
- » Arnallus de *Sen Folc* 1 405
- » Arnallus de Stella 1 405
- » Arnallus de Stopanano v. Arnau d'Estopanyà
- » Arnallus de Torroia v. Arnau de Torroja
- » Arnallus de Villa Mulorum v. Arnau de Vilademuls
- » Arnallus de *Villadel* 1 405
- » Arnallus de *za Val* 1 405
- » Arnallus *dez Molins* 1 404
- » Arnallus *Divern* 1 404
- » Arnallus *Forner* 1 405
- » Arnallus *Forrol* 1 404
- » Arnallus *Gilabert* 1 405
- » Arnallus *Guasch* 1 404
- » Arnallus Guasconus 1 261
- » Arnallus Guilaberti, de Carcassona 1 278
- » Arnallus Guilia, de Carcassona 1 278
- » Arnallus Guillelmi 1 404
- » Arnallus *Iohan* 1 405
- » Arnallus Magistri, de Carcassona 1 279
- » Arnallus *Malet* 1 405
- » Arnallus *Marti* 1 405
- » Arnallus *Mercer* 1 405
- » Arnallus *Milsen* 1 405
- » Arnallus Mironis 1 404
- » Arnallus Mironis, comte de Pallars v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnallus *Morel* 1 405
- » Arnallus Morlana v. Arnaldus Morlana
- » Arnallus *Pages* 1 405
- » Arnallus *Picaire* 1 405
- » Arnallus *Rale* 1 405
- » Arnallus *Raulfi* 1 405
- » Arnallus *Sicard* 1 405
- » Arnallus *Torrans* 1 405
- » Arnallus *Trexager* 1 404
- » Arnallus *Vile* 1 405
- » Arnallus *Zabater* 1 405
- » Arnau (*Arnaldus*), abat de Saint-Pierre-le-Vif (Sens) 1 32-33
- » Arnau, abat de Sant Ruf d'Avinyó 1 124
- » Arnau (*Arnaldus*), bisbe d'Auloron 1 343
- » Arnau (*Arnaldus, episcopus Elnensis*), bisbe d'Elna 2 133, 190, 192
- » Arnau (*Arnallus*), comte de Pallars v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnau II, comte de Pallars Sobirà 2 143
- » Arnau, fill de Galceran de Sales i d'Arsendis, v. Arnau Joan, fill de Galceran de Sales i d'Arsendis
- » Arnau, fill de Ramon Berenguer I el Vell i d'Elisabet 1 143
- » Arnau, germà de Berenguer de Torroja v. Arnau de Torroja
- » Arnau (*Arnallus*), germà de Guilhèm Raimon de Castèlnòu 1 273
- » Arnau Amalric, abat de Poblet i abat general del Cister, arquebisbe de Narbona, legat papal 1 111, 118-123, 126-127, 129
- » Arnau Bastons 1 218
- » Arnau Berenguer (*Arnallus Berengarii*) 2 147, 199 • v. també Arnau Berenguer [I] d'Anglesola
- » Arnau Berenguer [I] d'Anglesola 1 191, 2 148 • v. també Arnau Berenguer
- » Arnau Berenguer [II] d'Anglesola (*Arnallus Berengarius de Anglerola*), senyor d'Anglesola, fill d'Arnau Berenguer [I] d'Anglesola 1 191, 200, 313, 323
- » Arnau d'Alascun [Lescun] (*Arnaldus de Alaschon, Arnaldus de Alaschun, Arnallus d'Alazchu, Arnallus de Alaschu*), aspès 1 343-344, 373-374
- » Arnau d'Arenys 1 222
- » Arnau d'Erill (*Arnaldus d'Eril, Arnallus de Ril*), senyor d'Erill 1 220, 387, 389, 427
- » Arnau d'Estopanyà (*Arnallus de Stopanano*) 1 188, 312
- » Arnau I de Carcassona v. Arnau I de Comenge
- » Arnau de Cîteaux v. Arnau Amalric, abat
- » Arnau I de Comenge, comte de Comenge, Carcassona i Rasès 1 18, 144
- » Arnau de Coserans v. Arnau I de Comenge
- » Arnau de Foixà (*A. de Fuxano, Arnaldus de Focian, Arnaldus de Foissan, Arnaldus de Foxano, Arnaldus de Fuxano*) 1 111, 225, 227, 457, 471-473, 477, 2 105, 301, 307
- » Arnau de Gurb (*A.*), bisbe de Barcelona 1 429
- » Arnau de la Guàrdia, senyor del castell de la Guàrdia de Ripoll 1 194
- » Arnau de Levezon [Lévezon] (*Arnaldus*), bisbe de Besiers, després arquebisbe de Narbona 1 45, 48, 147, 319

- » Arnau de Llers (*Arnaldus de Lercio, Arnallus de Lerc, Arnallus de Lercio, Arnallus de Lertio*), comdor del comtat de Besalú **1** 192-193, 202, 313, 326, 338-339, 355-358, **2** 42, 240-242
- » Arnau de Palajà **1** 41
- » Arnau de Palou (*A. de Palaciolo, Arnaldus de Palaciolo, Arnaldus de Palatholo, Arnaldus de Palodo, Arnaudus de Palozo*) **1** 218, 365, 380-382, 384, 399, 402, 413, 422 • v. també Arnaldus de Palacio
- » Arnau de Pontils **1** 187
- » Arnau de Ponts (*Arnaldus de Pontibus*) **2** 69, 272
- » Arnau de Preixens (*Arnaldus*), bisbe d'Urgell **2** 64, 267
- » Arnau de Santpol **1** 211
- » Arnau de Sauvian **1** 33; família de – **1** 33
- » Arnau de Tamarit **1** 222
- » Arnau de Torroja, fra (*A., Arnaldus de Torroia, Arnaldus de Turre Rubea, Arnallus de Torroia*), mestre del Temple per a la Provença i parts d'Espanya, després gran mestre del Temple **1** 70, 75, 202-203, 333, 338-339, 341, 377, **2** 64, 69, 267, 272
- » Arnau de Vilademuls (*Arnaldus de Villa Mulorum, Arnallus de Villa Mulorum, Arnaudus de Vila de Muls*) **1** 75, 379, 382, 384, 386-387, 389, 394-395, 397-400, 402, 407-408
- » Arnau Joan de Sales **1** 193
- » Arnau Joan, fill de Galceran de Sales i d'Arsendis **1** 193
- » Arnau Mir (*Arnallus, Arnaldus Mironis, Arnaldus Mironis, Arnallus Mironis, Arnaldo Mironis, Arnaldo Palariensi, Arnallus Mironis, Arnallus Palearensis, Arnau Mir de Pallyares*), comte de Pallars Jussà, tinent de Ricla **1** 185, 200, 312, 323, **2** 37, 43-44, 46, 48, 62, 205, 229, 239, 245-246, 248, 251, 255, 263, 267
- » Arnau Mir de Pallyares v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
- » Arnau Mir de Tost **2** 127, 129, 131
- » Arnau Pere de Gurb, germà de Guillem de Sentmenat i de Pere de Sentmenat **1** 188
- » Arnaud, arquebisbe de Narbona v. Arnau de Levezon
- » Arnaud de Leveson v. Arnau de Leveson
- » Arnaudus de Palozo v. Arnau de Palou
- » Arnaudus de Vila de Muls v. Arnau de Vilademuls
- » Arnaut (*Arnaldus, episcopus Magdalonensis*), bisbe de Magalona **2** 134, 197
- Arnau v. Pere –
- Arnaud, Arnaudus, Arnaut v. Arnau
- ARNAVA [Arnave] (*Agnavis*), cauna o balma (dept. Ariège, Occitània) **1** 497
- Arnave v. Arnava
- ARNEDO (*Arneto*), castell (la Rioja) **2** 95, 291, 293
- Arneto v. Arnedo
- Arnilius de Eris, noble provençal **1** 289
- Arnuf Tintorer, d'Arle **1** 446
- Arnulf, bisbe de Vic **2** 125
- ARO, vall d' (Baix Empordà) **2** 133
- Arover v. Guillelm –; Petrus –; Poncius – • v. també Arrover
- Arpa, tinent de Lobarre i Mequinensa **2** 51, 55, 212, 220, 222, 254, 259
- Arpedela v. Pere –
- Arpedez v. Raimundus de –
- Arra v. Raimundus –
- Arrada v. Marchó d'–
- Arraganum v. Aragó
- ARRAONA, castell (Sabadell, com. Vallès Occidental) **1** 188, 191 • v. també Sant Feliu d'Arraona
- Arri v. Castèlnou d'–
- Arrigia v. Lop Lopez de –
- ARRION [Rion-des-Landes], lloc (dept. Landes, Occitània) v. Darrions
- Arroniz v. Iohannes Petri de –
- Arrover v. Arnallus d'– • v. també Arover
- Arrozal v. Nicola –
- Arsac v. Ponç d'–
- Arsenda, filla de Gelabert Udaldard, vescomte de Barcelona **1** 194
- Arsenda, filla de Ricard I de Millau i de Ricsenda de Narbona, muller d'Aicfred de Levezon **1** 147
- Arsenda, primera muller de Guillem III Tallaferro de Tolosa **1** 146
- Arsenda de Carcassona, muller d'Arnau I de Comenge **1** 18, 144
- Arsenda de Roergue v. Arsenda de Carcassona
- Arsendis, muller de Galceran de Sales **1** 193
- Arsendis, muller de Guerau Alemany [III] de Cervelló **1** 190
- Arsenes v. Raimundus de –
- Arso v. Sansanc d'–
- ARTAJONA (*Artaxona*), vila (mer. Estella, Navarra) **2** 41, 46, 95, 291, 293
- , regne d' **2** 41, 46
- Artajona v. Juan de –; Lope de –
- Artal, Artald, Artaldus, Artallus v. Artau
- Artasona v. Iohannes de –
- ARTAU = Artal = Artald = Artaldus = Artallus = Artaudus**
- » Artal **2** 263 • v. també Artal II d'Alagón

- » Artal d'Alagó v. Artal II d'Alagón
- » Artal I d'Alagón (*Artallus de Alagone*), comte de Pallars Sobirà v. Artau III, comte de Pallars Sobirà
- » Artal II d'Alagón (*Artaldus, Artaldus de Alagon, Artaldus de Alagone, Artaldus de Allagone, Artallus de Alagon, Artallus de Alagone, Artaudus de Alagon*), alferes i signífer reial, tinent de Pedrola, Alcanyís, Alagó, Borja i Taust **1** 75, 378, 380, 419, 453, **2** 62, 69, 86, 90-91, 267, 270, 272, 283, 285, 287-289, 291, 301 • v. també Artal; Artaudus de Alaon
- » Artal de Castellnou (*Artaldus Castelli Novi, Artallus de Castello Novo, Artallus de Castellnou, Artallus de Castro Novo*), vescomte de Castellnou **1** 185, 303, 312, 335, **2** 42, 242
- » Artal [I] de Foces (*Artaldus de Fociis, Artaldus de Foz*) **1** 419, **2** 62, 66, 268
- » Artal Gascó (*Artald Gascon*) **2** 205
- » Artald Gascon v. Artal Gascó
- » Artaldus v. Artal II d'Alagón
- » Artaldus, alferes del rei v. Artal II d'Alagón
- » Artaldus, comte de Pallars v. Artau III
- » Artaldus Castelli Novi v. Artal de Castellnou
- » Artaldus de Alagon, Artaldus de Alagone, Artaldus de Allagone v. Artal II d'Alagón
- » Artaldus de Fociis, Artaldus de Foz v. Artal [I] de Foces
- » Artallus, bisbe d'Elna v. Artau, bisbe d'Elna
- » Artallus de Alagon, Artallus de Alagone v. Artal II d'Alagón
- » Artallus de Castello Novo, Artallus de Castellnou, Artallus de Castro Novo v. Artal de Castellnou
- » Artau (*Artallus, Helenensis episcopus*), bisbe d'Elna **2** 42, 242
- » Artau I, comte de Pallars Sobirà **2** 130, 131
- » Artau II, comte de Pallars Sobirà **2** 150
- » Artau III (*Artaldus*), comte de Pallars Sobirà **2** 32, 217, 229
- » Artaudus de Alagon v. Artal II d'Alagón
- » Artaudus de Alaon **1** 430 • v. també Artal d'Alagó
- Artaudus v. Artau
- Artaxona v. Artajona
- Artederreta v. Muru Artederreta
- Artes v. R. –
- Artesa v. Artesa de Segre
- ARTESA DE SEGRE, castell (com. Noguera) **2** 131
- Arti v. Raimon –
- Artiz v. Petrus –
- Artosela v. Semen de –
- Artosella v. Exemenus de –
- Artosiella v. Ximeno d' –
- Artosilla v. Artosiella
- Artusela v. Ximinus de –
- Artusella v. Ximèn d' –
- Arulatensis v. Santa Maria d'Arles
- Arundetus **1** 381
- Arvanes* v. Pero d' –
- Arvei v. Guillelmus –; Hugo –
- Arvernicus v. Alvèrnia
- Arvernus v. Clarmont d'Alvèrnia
- Arveu v. Guillelmus –
- Arzacho v. Petrus de –
- Arzacio v. Petrus de –; Raimundus de –
- Arzencs v. Arzens
- ARZENS (*Arzencs, Ardenus*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 53, 92, 334-335, 429
- Arzez v. Lop – Peregrín
- Asalit v. Asalit de Gúdar
- Asalit de Gúdar (*A. de Guda, Aassallitus de Guda, Asalit, Assailhicus de Gual, Assalit de Gúdal, Assalitus, Assalitus de Godal, Assalitus de Gudal, Assalius de Gudal, Assallait, Assallin, Assallitus, Assallitus de Guda, Assallitus de Gudal*), jurista, tinent d'Alquèssar, veguer de Catalunya **1** 220, 291, 370, 389, 397, 402, 427, 446, 449, 453-454, 457, 463, 471, 494, **2** 97, 283, 296, 298
- Asbert v. Arbert
- Ascher de Cauvon **1** 381
- Ascher de Vinol **1** 381
- Asçior v. Blasco Fertunones de –
- ASCÓ (*Azchon, Azcon*), castell i vila (com. Ribera d'Ebre) **1** 199, **2** 63, 99, 265-266, 296-298
- Asino v. Bernard Brages de –
- ASPA, vall del Bearn (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 344, 373 • v. Garsio d' –
- Aspenses v. aspesos
- Asperel* v. Bonifacius de –
- aspesos (*Aspenses*) **1** 343 • v. també Aspa
- Assailhicus de Gual v. Asalit de Gúdar
- Assaiol de Salt, aspès **1** 344
- Assalit de Gúdal, Assalitus, Assalitus de Godal, Assalitus de Gudal v. Asalit de Gúdar
- Assalius de Gudal v. Asalit de Gúdar
- Assallait, Assallin, Assallitus v. Asalit de Gúdar
- Assana v. Ansoís
- Assi v. Aiol – de Salt; Sanc – de Borza; Sanc – de Less
- Assís, ciutat (Úmbria, Itàlia): palau papal d' – **1** 472

- Assisius Regnus **1** 481 • v. també Balduinus, mestre
 Assoin v. G. –
 Ast v. Rufinus de –
 Astaldo degli Astalli (*Astaldus*), cardenal diaca de Sant Eustaqui **2** 236
 Astalli v. Astaldo degli –
 Astaó v. Xemenecons de –
 Astaon v. Exemeno Enecons d' –
 ASTARAC, comtat d' (Gascunya, Occitània): comte d' – **1** 28
 Astegnus v. Fulco –
 Astorint v. Astorito
 ASTORITO (*Austorito*, *Astorint*), lloc (Puert d'a Reina de Chaca [Puente la Reina de Jaca], com. Jacetània, Aragó) **2** 203
 Astro v. G. Pontius –
 Astuald v. Bonifacius –
 Asturias v. Pedro Alfonso de –
 ASTURIAS DE SANTILLANA, comtat de les: comte de les – v. Rodrigo González de Lara
 ASTÚRIES, regió **2** 41
 Aszafra v. Petrus Rodrici de –
 ATARÉS, lloc (Jaca, com. Jacetània, Aragó) **2** 54 • v. Pero Tresa o d' –
 ATÀS [Athas], lloc (Les e Atàs [Lées-Athas], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Atass
 Atass v. Calvet d' –; Raimundus d' –
 Atbrandi v. Geraudus –; R. –; Raimundus –
 ATE [Apt], ciutat (dept. Valclusa, Occitània) **1** 43, 51, 78, 112
 —, diòcesi d' **1** 43, 50 • bisbe d' – **1** 79, v. també Alfant, bisbe
 Atencia v. Berengarius de –
 Atenolf de Bel Vilar, provençal **1** 308
 Athas v. Atàs
 Atho v. Ató
 ATLÀNTIC, oceà **1** 93
 ATLES, serralada del Màgrib **2** 151
ATÓ = Ato = Atto = Azzo = Ható
 » Ato, arquebisbe d'Arle v. Ató de Borniquèl
 » Ató, vescomte de Zuberoa **1** 146
 » Ato, vescomte vell d'Ambialet v. Odó II, vescomte d'Albi
 » Ató de Borniquèl [Bruniquel] (*Ato*), arquebisbe d'Arle **1** 35, 280-281, 283
 » Ato de Focibus, majordom d'Aragó **2** 230
 » Ato de Sossents, aspès **1** 344
 » Atho, cònsol de Pisa v. Azzo Marignano
 » Atto Garcez de Barbastre v. Ható Garcez de Barbastre
 » Azzo del fu Marignano v. Azzo Marignano
 » Azzo Marignano (*Atho*), cònsol de Pisà, fill de Marignano **1** 164, 289, 291
 » Ható Garcez de Barbastre (*Atto Garcez de Barbastre*) **2** 205
 Atorh v. Amei –
 Attencia v. Berengarius de –
 Atto v. Ató
 AUBAIS (*Albaix*, *Albars*, *Albàs*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 114, 387-390, 477 • v. també Albaisio; Albaix
 AUBENÀS [Aubenas], vila (dept. Ardecha, Occitània) **1** 119
 Aubignosc v. Aubinhòsc
 AUBINHÒSC [Aubignosc] (*Albignoscus*, *Albinnoscus*), castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 98, 440-444
 Aucellarre v. Poncius –
 Auch v. Aush
 AUDE (*Adde*), riu d'Occitània **1** 120, 261
 Audebran v. R. –
 Audena v. Durandus –
 Audinos v. Gilius –
 Auger v. Gaucelm –; Guilemus –; Otger
 Augerius v. Otger; Rotulinus – de Castello
 AULORON [Oloron-Sainte-Marie] (*Oleron*), ciutat i castell (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 373, 499
 — (*Olorensis*, *Olerensis*), diòcesi d' **1** 373 • bisbe d' – **1** 343, 372, v. també Arnau, bisbe; Bernat de Sadirac; Ispan, bisbe
 AUMELAÇ [Aumelas] (*Homeliacius*, *Homeliacus*, *Homellacius*, *Omelacius*, *Omellatius*), castell i vila (dept. Erau, Occitània) **1** 114, 464-465, 474-475, 484, 492-493 • v. també Aumelas
 Aumelas v. Aumelaç; Guillem d' –
 Aunisio v. Poncius de –
 Aups v. Blacàs d' –
 Auralevada v. Ugo –
 Aurasica v. Guillem d' –
 AURASON [Oraison], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Aureson; Auresone
 Aurenga, d'Arle **1** 446
 Aurenga v. P. de –
 AURENJA [Orange] (dept. Valclusa, Occitània) **1** 40, 42, 51, 78 • príncep d' – **1** 80, 99, 150
 Aureson v. R. Guirardi de –
 Auresone v. Ugo –
 Aureya v. Rodriz Pétrez de –

- Auria v. Doria
 AURIAC (*Auriag*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 25-26, 270
 Auriac v. Bernat d'—; Bernat Ponç d'—
 Auriaco v. Bernardus de —
 Auriag v. Auriac
 Auriago v. Bernardus Pontius de —
 Aurie v. Andreas —
 Aurillac v. Orllac
 Auriol v. Petrus —
 Auriz v. Raimundus —
 AURONS, castell (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 63
 AUSEJO (*Aguseio*), lloc (la Rioja) **2** 78, 88
 Auset [*Auzet*], castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 98 • v. també Oseda
 AUSH [*Auch*], vila (dept. Gers, Occitània): capítol catedralici d'— **1** 103
AUSIÀS = Elesiarius = Elisiarius = Elsiar = Elsiardus = Elzéar = Helefiarius = Helisiarius
 » Ausiàs d'Usès (*El. de Hucecia*) **1** 454
 » Ausiàs [I] d'Usès (*Elsiardus de Uzez*) **1** 296
 » Ausiàs [II] d'Usès (*Elsiar de Udez*), fill de Bremon [I] d'Usès **1** 350-351
 » Ausiàs del Cailar (*Elesiarius de Castlar, Elesiarius de Castlaro*) **1** 457-458
 » Elesiarius de Castlar, Elisiarius de Castlaro v. Ausiàs del Cailar
 » Elisiarius **1** 377
 » Elisiarius d'*Albaix*, batlle de Ramon VI de Tolosa **1** 477
 » Elisiarius de Avinione **1** 434
 » Elsiar de Udez v. Ausiàs [II] d'Usès
 » Elsiardus de Uzez v. Ausiàs [I] d'Usès
 » Elzéar d'Uzès v. Ausiàs d'Usès
 » Helefiarius **1** 404
 » Helisiarius, causidic d'Avinyó **1** 413
 Ausonensis v. Osona
 aussalesos (*Orsalenses*) **1** 343 • v. també Aussau
 AUSSAU (*Orsal, Orsales*), vall del Bearn (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 343-344, 373 • v. també Orsal
 Austor de Lunas **1** 145
 Austorgius de Orllaco **1** 468
 Austorito v. Astorito
 ÀUSTRIA, ducat d': duc d'— **1** 97, v. també Leopold V
 AUTAFÒRT [*Hautefort*], castell (dept. Dordonya, Occitània) **1** 88, **2** 72
 Autardi v. Reinaldus —
 Auta-riba v. Raimon Aton d'—
 Autignac v. Autinhac
 AUTINHAC [*Autignac*], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Altiniaco; Guillem d'—
 AUTOL (*Aprol*), castell (la Rioja) **2** 95, 291, 293
 Autpol [*Hautpoul*] v. Guilhèm Pèire d'—; Pèire d'—; Pèire Raimon d'—
 Aux v. Ferrando Díaz d'—
 AUZA [*Oze*], vila (dept. Alts Alps, Occitània) v. Oseda
 Ava, filla de Ramon III de Ribagorça i de Garsenda d'Armanyac, muller de Garcia I Fernández de Castella **2** 20
 Aveo v. Ennecus de —
 AVERSA, comtat d' (Campània, Itàlia): comte d'— v. Rainulf Drenгот; Ricard de Càpua
 Avesnes v. Balduí d'—
 Avezola v. Raimundus Amelii de —
 Avifilel v. Ibn Hilal
 Avinio v. Avinyó; Avinyonet del Penedès
 Avinione v. Berengarius de —; Bertrandus de —; Elisiarius de —; Guillelmus de —; Guillelmus Raimundus de —
 Avinonensis v. Avinyó
 AVINYÓ (*Avinio, Avinonensis*), ciutat (dept. Valclusa, Occitània) **1** 40-41, 43, 51, 62, 73, 78, 90, 94, 113, 122, 293-294, 359, 362, 365, 413-415, 432-433, **2** 77 • cònsols d'— **1** 120 • monestir de Sant Ruf d'— v. Sant Ruf, monestir • v. també Avinione; Avinyó-Forcalquer
 —, comtat d': comte d'— v. Bosó II de Provença • comtessa d'— v. Adelaida de Forcalquer
 —, diòcesi d': bisbe d'— **1** 90, 413, 492, v. també Pèire, bisbe
 —, vescomtat d' **1** 40 • vescomtes d'— **1** 40 • vescomtessa d'— v. Ermessenda, vescomtessa
 Avinyó v. Avinyonet del Penedès; Berenguer d'—; Bertran d'—
 Avinyó-Forcalquer, els, família **1** 43 • v. també Forcalquer
 AVINYONET DEL PENEDÈS (*Avinio*), lloc (com. Alt Penedès) **2** 64, 265-266
 Avvocato v. Lanfranco —
 AYERBE (*Aierb*), castell (com. Plana d'Osca, Aragó) **2** 86, 214-215 • v. també Yerp
 Aymar, Aymarius v. Ademar
 Aynardus Pardo v. Aznar Pardo
 Aynat v. Ainat
 Àysar, al-, general andalusí **2** 140
 Aza, els **2** 61, v. també García Garcés o García de —; García García de —; Ordoño Garcés o García de —; Pedro García de — o de Lerma; Rodrigo Ordóñez de —

- Azac v. Petrus d'–
 Azag v. Bernard d'–
 Azagra, els 2 56, 59-60, 71, 73-77, 79-80, 83-84, 89, 96, 170, v. també Fernando Ruiz de –; García Ruiz de –; Gonzalo Ruiz de –; Martín Ruiz de –; Pedro Fernández de –; Pedro Ruiz de –; Rodrigo Pérez de –; Rodrigo Ruiz de –; Sancho Fernández de –; Sancho Pérez de –; Toda Pérez de –
 Azalats, filla de Ramon I de Baus i d'Estefania de Provença, muller de Pèire de Lambesc 1 150
 Azan, suposat delegat del valí d'Osca 2 119
 Azaphra v. Petrus Rodrici de –
 Azarum v. Petrus de –
 Azbeg d'Achos, aspès 1 344
 Azcennarius Pardi v. Aznar Pardo
 Azchon, Azcon v. Ascó
 Azenar v. Fortuin – de Tarazona; Furtuyn – de Berlanga; Garcia – de Ferrar
 Azenarez v. Furtun – de Tarazona; Guilem –
 Azenarz v. Garcia –
 Azillano v. Adillano; Guillelmus de –
 Azille v. Azilhan lo Comtal
 AZILHAN LO COMTAL [Azille], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Adillano; Azillano
 Azlor v. Aflor; Blascz Furtuno d'–
 Aznar Pard, Aznar Pardi v. Aznar Pardo
 Aznar Pardo (*Acenarius Pardi*, *Aisardus Pardo*, *Aynardus Pardo*, *Azcennarius Pardi*, *Aznar Pard*, *Aznar Pardi*, *Aznardus Pardi*, *Azenarius Pardi*), majordom, tinent de Boleya, Borja, Eixeia i Jaca 1 418, 436, 454, 458, 494, 2 51, 86, 105, 283, 285, 287-288, 307
 Aznar v. Fortún – o Aznárez de Tarazona; Guillermo – o Aznárez de Oteiza; Guillermo Aznárez o –; Jimeno – o Aznárez de Torres • v. també Acenarç. Acenarz, Azenar, Azenarez
 Aznardus Pardi v. Aznar Pardo
 Aznárez v. Fortún Aznar o – de Tarazona; Guillermo – o Aznar; Guillermo Aznar o – de Oteiza; Jimeno Aznar o – de Torres • v. també Acenarç; Açenarç; Acenarez; Acenarz; Azenar; Azenarez; Azenarz
 Azsenarius Pardi v. Aznar Pardo
 Aztor v. Blasco Furtuynones de –
 Azzo v. Ató
- B., abat de Sant Afrodisi de Besiers 1 483
 B., ardiaca de Nimes 1 486
 B., bisbe de Besiers v. Bernat Gaucelin
 B., prepòsit d'Ais 1 463
 B., prepòsit de Magalona 1 483
- B., sagristà de Magalona 1 483
 B. Amelii v. Bernardus Amelii
 B. Amelii de Narbona v. Bernat Amèl de Narbona
 B. Arnaldus Rainaldus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
 B. Badat (*B. Badati*), cònsol de Niça 1 382, 430
 B. Badati v. B. Badat
 B. Berengarius 1 486
 B. Catalani 1 377
 B. de Anaia, ardiaca de Nimes 1 486
 B. de Andusia v. Bernat [VI] d'Andusa
 B. de Balcio v. Bertran II de Baus
 B. de Barchinona, B. de Barchinone v. Berenguer de Barcelona
 B. de Cavallione 1 380
 B. de Lignano 1 483
 B. de Montealto, canonge de Magalona 1 486
 B. de Seron, comanador de Rua [Ruou] 1 432
 B. de Sportella v. Bertrandus de Sportella
 B. de Tres Mals 1 404
 B. Ega 1 377
 B. Ferreolo, causidic? 1 483
 B. Maeler, d'Arle 1 446
 B. Peleti v. Bernat V Pelet
 B. Petrus de Cosan, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
 B. Radulfi v. Bertrandus Radulfi
 B. Rahimbaudi 1 478
 B. Raimbaudo 1 380
 B. Rascaszol 1 469 • v. també Bernardus Racastol
 B. Senioreti 1 486
 BABON, puig v. Marsella
 Bacon v. P. –
 Bacsachus 1 486
 BADALONA, vila (com. Barcelonès) 1 188
 Badat v. B. –; P. –
 Badaza v. Durandus –; G. –
 Badeons v. Ponc de –
 Badonztan v. Badoztain
 BADOZTAIN (*Badonztan*, *Bodoztam*, *Bodoztan*), lloc (Eguesibar, mer. Sangüesa, Navarra) 2 95, 291, 293
 BAEZA, ciutat (prov. Jaén, Andalusia) 2 150, 172
 BAGDAD, califat de (Iraq): califa abbàsida de – 2 156 • v. també abbàsides, califes
 Bages v. Pere de –
 Bagnères-de-Bigorre v. Banhèras de Bigòrra
 Bagnères-de-Luchon v. Banhèras de Luishon
 Bagneria v. Banyera
 Bahlul ibn Marzuq (*Bahlul*), «senyor» d'Osca 2 118

- Baianeges v. GERAL de –
 Baies v. Pere de –
 BAILO (*Bayo*), lloc (com. Jacetània, Aragó) **2** 203, 206-207
 Baimiac v. Ramon de –
 BAIONA, castell prop de Sabadell (com. Vallès Occidental) **1** 188
 BAIONA (*Bayona*), ciutat (Lapurdi, País Basc) **2** 9, 201, 205
 Baiona v. Berenguer de –
 Baiulus v. Ugo –
 BAIX ARAGÓ, comarca d'Aragó **2** 55, 60, 165
 BAIX EMPORDÀ, comarca de Catalunya **1** 153, 202
 BAIX LLOBREGAT, comarca de Catalunya **1** 202
 BAIXA RIBAGORÇA, comarca d'Aragó **2** 21, 131
 Balagarii v. Balaguer
 BALAGUER (*Balagarii*), ciutat (com. Noguera) **2** 24, 26, 119, 129, 142, 144, 146, 192 • sarraïns de – **2** 142 • suda de – **2** 27
 Balansí, al- v. Abd-Al·lah –
 Balb v. Pere –
 Balbartro v. Barbastre
 Balbastro v. Alifonso de –
 Balcio v. B. de –; Baus; Guillelmus de –; Mataronus de –; Petrus Isnardi de –; Raimundus de –; Ugo de –
 Baldaco v. Arnaldus de –
 Baldeçonus Iordani de Porta v. Baldezono Giordano de Porta
 Baldeçonus vicecomes v. Baldezono Visconti
 Baldezono Giordano de Porta (*Baldeçonus Iordani de Porta*), genovès **1** 210, 372
 Baldezono Visconri (*Baldeçonus vicecomes*), genovès **1** 210, 372
 Baldizon Ususmaris v. Baldizone Usodimare
 Baldizone Usodimare (*Baldizon Ususmaris, Baldizonus Ususmaris*), cònsol genovès **1** 197, 317, 341-342
 Baldizone v. Ugo de –
 Baldizonus Ususmaris v. Baldizone Usodimare
 Baldoinus, cònsol de Gènova v. Baldovino, cònsol de Gènova
 Baldovino (*Baldoinus, Balluvinus*), cònsol de Gènova **1** 341-342
 Baldovino Usodimare, cònsol de Gènova v. Baldizone Usodimare
 Balduí d'Avesnes **1** 129
 Balduí de Tolosa, fill de Ramon V de Tolosa i Constança de França **1** 146
 Balduino (*Balduinus*), cònsol genovès **1** 196-197, 317-318
 Balduino Guercio, nunci de Manuel I Comnè **1** 215
 Balduino v. Iacopo di –
 Balduinus, castellà de Jaffa **1** 481
 Balduinus, cònsol genovès v. Balduino, cònsol genovès
 Balduinus, mestre, clergue **1** 481
 Balduinus de Nores, de Terra Santa **1** 481
 Balduinus de Pinguens **1** 481
 Balears, insulas v. Balears, illes
 BALEARS, illes de la Mediterrània (*insulas Baleares*) **1** 34, 39, 50, 82, 152, 161, 166-167, 169, 177-180, 182, 205, 304, 309-310, 313-315, **2** 103, 132-134, 136, 145, 148-149, 152-153, 159, 161, 166-168, 192, 196-197
 —, diòcesi de les illes **2** 134, 190, 195 • clergat de les illes – **2** 195 • esglésies de les illes – **2** 195
 —, província de l'Àndalus: governador de les – **2** 168
 —, regne o emirat de les **1** 61, v. també Dènia, regne, ducat, emirat o taifa • sarraïns de les – **1** 61 • senyor o emir de les – **1** 154 v. Alí ibn Mujàhid; Mujàhid al-Muwàffaq
 Balens v. Seginus de –
 Ballhausen v. Konrad von –
 Ballinus de Carona, capità dels anglesos en la conquesta de Tortosa **1** 199
 Ballistarii v. Petrus –
 Ballisterius v. Raimundus –
 Balluvinus, cònsol genovès v. Baldovino, cònsol de Gènova
 Balsareny v. Guillem de –
 Baltealdus v. Ogerius –
 Balterra v. Valtierra
 Baltogat v. Poncius de –
 Baluhusen v. Conradus de –
 Balzán v. Pedro –
 Balzanus v. Petrus –
 Balzio v. Hugo de –
 Balzius v. Baus, els
 BANHÈRAS DE BIGÒRRA [Bagnères-de-Bigorre] (dept. Alts Pirineus, Occitània) **1** 452
 BANHÈRAS DE LUISHON [Bagnères-de-Luchon] (*Banners*), vila (dept. Alta Garona, Occitània) **1** 108, 452-453
 Banneras v. Banhèras de Luishon
 Bannuls v. Bernardus de –
 BAÑOS DE FITERO (*Aguas Calidas*), lloc (Fitero, mer. Tudela, Navarra) **2** 239, 246
 Banu at-Tawil, els **2** 120
 Banu *Betir*, els **2** 23, 142
 Banu Ghàniya, els **2** 166, 167 • els – del Magrib **2** 168 •

- els – mallorquins **2** 168, v. també Abd-Al-lah ibn Ishaq; Abu-Bakr Yahya ibn Alí ibn Ghàniya; Alí ibn Ishaq; Ishaq ibn Muhàmmad; Muhàmmad ibn Alí ibn Ghàniya; Muhàmmad ibn Ishaq; Taixufin ibn Ishaq; Talha ibn Ishaq; Yahya ibn Ishaq
- Banu Hud, els **2** 128, 145, 150, v. també Àhmad al-Múqtadir; Ibn Hud Sayf-ad-Dawla; Lubd; Muhàmmad; Múndhir; Múndhir al-Hàjib, al-; Sulayman ibn Hud al-Mustain; Yússuf al-Mudhàffar; Yússuf al-Mútaman
- Banu Qassi, els **2** 20, 120, v. també Mutàrrif ibn Lubd
- Banu Tàhir, els **2** 139
- Banu Tujib, els **2** 120, 126-127, v. també Múndhir I ibn Yahya at-Tujibí; Múndhir II ibn Yahya; Yahya al-Mudhàffar
- BANYERA (*Bagneria*), lloc prop de Tortosa (com. Baix Ebre) **1** 318-319
- BANYERES, castell (Banyeres del Penedès, com. Baix Penedès) **1** 189
- Banyoles v. Sant Esteve de –
- Banyuls v. Banyuls dels Aspres; Bernat de –
- BANYULS DELS ASPRES, lloc (com. Rosselló) **1** 67
- Baptizad v. Pere –
- BAR, comtat de (França): comte de – **1** 125, v. també Teobald I
- Bar. **1** 483
- Bar v. Nicolau Gentil de –
- Barachens v. Iohannes –
- Baral v. Barral de Marsella
- Baran v. Bernardus de –
- Barba v. Bernardus –
- Barba Bruna v. Guillelm –; Ponc –; Tedbert –
- Barba-roja, emperador romanogermànic v. Frederic I Barba-roja
- Barbairan [Barbaira] v. Aimeric de –
- Barban v. Poncius –
- Barbaranum v. Barberà de la Conca
- bàrbars (*barbaros*) **1** 169, 319 • v. també maures; sarraïns
- BARBASTRE (*Balbartro, Barbastro, Barbastrum*), castell i vila (com. Semontano de Barbastro, Aragó) **1** 220, 374, 410, 412, 426-427, **2** 13-14, 21, 27, 55, 62-64, 84, 92, 99, 131, 138, 142, 211, 213, 215, 218-223, 265-267, 283, 296-297
- , districte de l'Àndalus **2** 128
- Barbastre v. Anfus de –; Ható Garcez de –
- Barbastro v. Barbastre; Furtu Datal de –
- Barbastrum v. Barbastre
- Barbat v. R. –
- Barbera v. Bernard –; Gruillelmus de –
- BARBERÀ DE LA CONCA (*Barbaranum, Barberanum*), castell (com. Conca de Barberà) **2** 14, 227-228, 235
- Barbaranum v. Barberà de la Conca
- BARCELONA (*Barchino, Barchinona, Barchinonensis, Barchinonia, Barcilona*), ciutat (com. Barcelonès) **1** 32, 35, 37, 44-45, 50, 62, 73, 126, 151-153, 157, 166-169, 171, 173, 175-176, 178, 181, 190, 198-199, 204, 206, 209, 211, 223, 228, 290-291, 297-299, 325, 341-342, 367-368, 397, **2** 19, 20, 22, 65, 90, 104, 117-119, 121-123, 133-135, 137, 139-140, 145, 153, 190-191, 195, 226, 240, 254-255, 264, 290, 304 • Castellvell de – **1** 194 • catedral o seu de la Santa Creu i de Santa Eulàlia de – **1** 166, 199, **2** 30, 133-135, 191-192, 195-197, 265 • església dels Sants Just i Pastor: altar de Sant Fèlix, màrtir **2** 265 • governador de – v. Sadun ar-Ruayní • homes de – **1** 171, 176, 299 • mestre de la catedral de – **1** 170 • moneda de – **1** 24-26, 211, 248, 255-257, 260-263, 272-273, **2** 297 • monestir de Sant Pau del Camp **1** 186 • monestir de Sant Pere de les Puelles **1** 153 • nova catedral de – **2** 190, 195 • port de – **1** 175, 209-210 • prior de la casa dels predicadors de – v. P. de Sancto Poncio • prohoms de – **1** 199, 223 • «senyor de →» **1** 57-58, 84, 160, 305, 358, 374-375, 386-388, 392, 402, 406-408 • senyor d'Aragó i – (*sàhib Aragon wa-Barxaluna*) **2** 168, v. també Pere el Catòlic • «senyora de →» **1** 358, 402 • «senyors de →» **1** 28, 85, 389, 394 • terra de – **1** 428-429
- , casal o casa comtal de **1** 10, 13, 26-27, 60-61, 67, 97, 99, 103, 228, 306, **2** 19, 48, 250, v. també Aragó, casal d' • casa de Barcelona-Aragó **1** 83
- (*Barchino, Barchinona, Barchinonensis*), comtat de **1** 14, 18, 23, 27-28, 32, 36-38, 40, 44-46, 49-50, 56, 59, 62-63, 66, 68, 73-74, 80-81, 84, 86, 92, 95, 101-105, 151, 153, 176, 178, 304, 378, 385, 387-389, 395-396, 398-402, **2** 7, 19-21, 24, 27, 30, 38, 45, 52, 64, 72, 117, 120, 123, 126-127, 130-131, 133-134, 136-140, 144-145, 147-149, 151, 198, 266-267, 283 • comte de – **1** 10, 14-16, 20, 25-26, 32, 34-40, 48, 50, 52-58, 61, 65, 84, 86, 104-105, 158-160, 162-163, 167-168, 170, 172-173, 175, 178, 180-182, 189, 194-195, 206, 266, 285, 299, 304-306, 308-309, 314-315, 318, 324, 338-339, 341-342, 344-345, 360, 386-387, 389, 406-407, **2** 13, 20, 22, 25-27, 29-30, 33-50, 53, 64-65, 71, 74, 123, 125-131, 139, 141-142, 144-153, 155-158, 160-161, 164, 166, 212, 216-217, 229-230, 237-238, 241-242, 247-248, 250-251, 255, 260-261, v. també Alfons el Cast;

- Berenguer Ramon I; Berenguer Ramon II; Borrell II; Guifré II Borrell; Guifré el Pilós; Jaume I; Pere el Catòlic; Pere el Cerimoniós; Pere el Gran; Ramon Berenguer I el Vell; Ramon Berenguer II Cap d'Estopes; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona; Ramon Borrell; Sunyer I • comtes de – 1 13-19, 21-31, 38, 43, 53, 77, 81, 83, 85, 99, 105, 110, 143, 153, 165, 173, 192, 247, 255, 258-259, 262, 265, 269, 292, 297, 2 19, 21, 63, 122, 128, 130, 132, 138, 140, 142, 151, 157, 166-167, 269 • comtessa de – 1 266, 2 133, v. també Almodis de la Marca; Dolça I de Provença; Elisabet [de Zuberó]; Ermessenda de Carcassona; Mafalda de Pulla i Calàbria; Maria de Montpeller • cort de – 1 53, 56, 65, 156, 305 • esglésies del comtat de – 2 240 • un fill del comte de – 2 44, 246 • infant de – 2 50, v. també Berenguer de –; Pere Ramon de – • infanta de – v. Almodis de –; Berenguera de –; Ermengarda de –; Mafalda de –; Maria de –; Riquilda de –; Sança de –; Ximena de –
- (*Barchinonesi*), diòcesi de 2 133, 137, 190, 192, 196-197 • ardiaca de – 1 170, v. també Pere, ardiaca • Petrus, ardiaca • arxilevita de – v. Pere • bisbe de – (أسقف برشلونة) 1 64, 126, 165, 169, 2 43, 134, 137, 144, 192, 195-197, 245, 249, 257, v. també Aeci; Arnau de Gurb; Berenguer de Palou; Bernat de Berga; Guillem de Torroja; Guislabert; Oleguer, abat de Sant Ruf; Ramon Guillem; Umbert de Cervelló • canonge de – v. Quiho • canònica de – (*Canonica sancte Crucis sancteque Eulalie*) 2 192-193 • degà de – v. Ramon de Caldes • diaca de – v. Arnaldus, sagristà • Església de – 2 193 • levita de – v. Ramon de Caldes • precentor de – v. Ponç d'Osor • sagristà de – v. Arnaldus, sagristà; Berengarius, sagristà; Petrus, sagristà
- , vegueria de: veguer de – 1 202, v. també Guillem IV de Castellvell • veguer de – i el Vallès v. Bernardus de Ponte
- , vescomtat de: família vescomtal de – 1 194 • vescomtes de – 1 189, v. també Berenguer Reverter; Gelabert Udaldar; Geribert; Guitard; Reverter
- Barcelona v. Berenguer de –; Ponç Dodó de – barcelonins, comte dels v. Alfons el Cast
- Barchino v. Barcelona
- Barchinona v. B. de –; Barcelona
- Barchinone v. B. de –
- Barchinonensis v. Barcelona
- Barchinonia v. Barcelona; Pontius Dodonis de –
- Barcilona v. Barcelona
- Bardena v. Bardenas, Las
- BARDENAS, LAS (*Bardena*), regió entre Navarra i Aragó 2 101, 301-303 • confraria de – 2 104
- Bardinon* Rozza, germà de Bonifacio Rozza, genovès 1 317
- Barea v. Reimirus de –
- Barghawatí, al- v. Raixiq –
- Bargolinus, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- Bargols v. Barjòs
- Bariag v. Raimundus de –
- Barisó I d'Arborea (*Parason*), rei i jutge d'Arborea 1 205-207, 217, 319-320, 2 167
- Barjols v. Barjòs
- BARJÒS [Barjols] (*Bargols*), prepositura de (dept. Var, Occitània): prepòsit de – v. Olivarius, prepòsit
- Barlot v. Pere –
- Barnardus v. Bernat
- Baron v. Pere –; Raimon –
- Baronis v. Petrus –; Poncius –
- Barra v. *Guillelm* de ipsa –
- Barral, d'Arle 1 448
- Barral, vescomte de Provença v. Barral de Marsella
- Barral de Marsella (*Baral*, *Barralus*, *Barrallus*), vescomte de Marsella, procurador del rei d'Aragó a Provença, germà de Jofre de Marsella, bisbe de Besiers, i de Roncelí de Marsella 1 92, 94-95, 99-100, 148, 430, 432-433, 437-438 • casa de – 1 437-438
- Barrala de Marsella, filla de Barral de Marsella, muller d'Hug V de Baus 1 150
- Barraler v. Bn. –
- Barrali v. Bernardus –
- Barrallus, Barralus, vescomte de Marsella v. Barral de Marsella
- Barrau v. Geral –
- BARRAVÉS, vall (com. Alta Ribagorça) 1 220, v. també Sant Andreu de –
- Barravi v. Petrus –
- Barraz v. Guilelmus de –; Raimundus de – Equa Varia
- Barreira v. Isnardus de –
- Barrera v. Bernard –
- Barrera v. Guilelmus –
- Barrerius 1 377
- Barres v. Everard des –
- Barret, d'Arle 1 447
- Barta v. Guilelmus –
- Bartholomeus, Bartolomé, Bartolomeus v. Bartomeu
- BARTOMEU = Bartholomeus = Bartolomé = Bartolomeus = Bertholomeus = Bertomeu**

- » Bartholomeus Bigorra (*Bartholomeus Bigorre*) **1** 467
- » Bartholomeus Bigorre v. Bartholomeus Bigorra
- » Bartholomeus Cornut, d'Arle **1** 447
- » Bartholomeus de Rada v. Bartolomé Jiménez de Rada
- » Bartholomeus Fogassa, d'Arle **1** 448
- » Bartholomeus *Mazota* **1** 405
- » Bartolomé de Cascante (*Bertholomeus de Cascant*), *juntero* per Alasves **2** 102, 302
- » Bartolomé Jiménez de Rada (*Bartholomeus de Rada*), senyor de Rada, fill de Jimeno Pérez de Rada **2** 86, 101, 285, 287-288 • v. també Bartolomeus de Rasa
- » Bartolomeus **1** 405
- » Bartolomeus de Rasa **1** 418 • v. també Bartolomé Jiménez de Rada
- » Bertholomeus de Cascant v. Bartolomé de Cascante
- » Bertomeu **1** 405
- » *Bertomeu* Corregerius **1** 405
- » Bertomeu Gruer **1** 405
- » Bertomeu Teuler **1** 405
- Barut v. Gilo de –
- BAS, vescomtat de: vescomte de – **1** 165, 217, 219, v. també Hug I Ponç de Cervera; Hug II de Bas; Pere I de –; Pere Udaldar; Ponç [III] de Cervera • v. també Besalú, vescomte de
- BÀSCARA, lloc (com. Alt Empordà) **1** 193
- Bascol, Basculus v. Blasc
- Basella v. Guillem Humbert de –
- Basilia v. Umbertus de –
- Bassa v. Guillem de –
- Bassia v. Guillelmus de –
- Bassiag v. Ponc de –
- Bastan v. Exemeno Fertunienes de –
- Bastant v. Exemèn Furtuyn de –
- Bastard v. Arnallus – d'Olza
- Basterii v. P. –
- Basto v. Iaufredus –
- Baston v. Jaufre –
- Bastonis v. Gaufredus –
- Bastons v. Arnau –; Gaufred –; Guillem Gaufred –; Jofre –
- Bataller, el v. Alfons I –
- BATH, diòcesi de (Anglaterra): bisbe de – **1** 83
- Batsach **1** 471
- Bauç de Provença, Lei v. Baus
- Baucio v. Bernardus de –; Bertrandus de –; Bertrannus de –; Hugo de –; Raimundus de –
- Baucius v. Baus, els
- Bauradi v. Petrus –
- BAUS, ELS [Baux-de-Provence, Les] (*Balzius, Baucius*), lloc, castell i vall (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 42, 51, 55, 60, 347-349, 360 • senyors dels –, vescomtes de Marsella **1** 150
- , els, família **1** 37-39, 48-50, 52-56, 60-63, 99-100, 119, 150, 206, 306, 350-351, 353, **2** 34, 161, v. també Bernat de –; Bertran de –; Bertran I de –; Bertran II de –; Estefania de –; Gilbert I de –; Guillem I de –; Guillem II de –; Guillem III de –; Guillem-Hug I de –; Guillem-Hug II de –; Hug I de –; Hug II de –; Hug III de –; Hug IV de –; Hug V de –; Mataró de –; Matella dels –; Ponç-Hug de –; Ramon de –; Ramon I de –; Ramon II de –; Ramon III de –
- Baus v. Pere Isnard de –
- Bautio v. Ugo de –
- Bautugaz de Sancto Remigio, noble provençal **1** 288
- Baux-de-Provence, Les v. Baus, els
- Bauz v. Pere del –
- BAVIERA, ducat de (Alemanya): duc de – v. Odó [I] de Wittelsbach
- BAYO, O [El Bayo] (*el Vaio*), lloc (Biota, com. Cinco Villas, Aragó) **2** 87, 102, 301, 303
- Bayo v. Bailo
- Bayona v. Baiona
- Baysan, vila d'Israel v. Bessan
- BAZA, ciutat (prov. Granada, Andalusia) **2** 158, 165
- BAZTAN, vall de Navarra (mer. Pamplona, Navarra) v. Bastant
- Bearieses v. bearnesos
- BEARN (*Bearnus, Bearnensis, Biarnensis*), regió d'Occitània **1** 17, 372, 374, 452, **2** 26
- (*Bearnensis*), vescomtat de **1** 58, 65, 80-81, 343, **2** 62, 81 • casa vescomtal de – **1** 65, **2** 57 • vescomte de – **1** 96, 108, 127-128, v. també Gastó IV de –; Gastó V de –; Gastó VI de –; Guillem [I] de Montcada; Guillem [II] de Montcada; Guillem Ramon I de –; Pere I de – • vescomtessa de – **1** 343, v. també Guiscarda; Maria de –
- Bearnensis v. Bearn
- bearnesos (*Bearieses*) **1** 343
- Bearnus v. Bearn
- Beatriu, filla de Guillem Humbert de Basella i d'Agnetta, muller de Ramon Ademar **1** 190
- Beatriu, hereva del Delfinat, muller d'Alberic Tallaferro **1** 146
- Beatriu, muller de Fortuny, mare de Deodat de Claromunt **1** 194
- Beatriu de Besiers, filla de Ramon Trencavell de Besiers i de Saura, segona muller de Ramon VI de Tolosa **1** 82, 145-146

- Beatriu III de Bigorra v. Estefania de Bigorra
 Beatriu de Mauguïò [Mauguio] v. Beatriu I de Melguèlh
 Beatriu I de Melguèlh (*Beatrix*), comtessa de Melguèlh, filla de Ramon II de Melguèlh i de Guillema de Montpeller, muller en primeres núpcies de Berenguer Ramon I de Provença i en segones núpcies de Bernat V Pelet **1** 17, 44-45, 49-50, 62, 66, 68, 110, 149, 305-306, 375
 Beatriu de Montcada, muller en primeres núpcies de Guillem Ramon, dàpifer, i en segones núpcies primera muller de Guillem de Santmartí **1** 163, 189
 Beatriu I de Provença, comtessa de Provença, vescomtessa de Millau, Gavaldà i Rodés, filla d'Alfons II de Provença i de Garsenda v. Beatriu I de Provença, comtessa de Provença, vescomtessa de Millau, Gavaldà i Rodés, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia
 Beatriu I de Provença, marquesa de Provença, vescomtessa de Millau, Gavaldà i Rodés, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia, muller de Carles I d'Anjou **1** 149
 Beatriu de Sabran, filla de Rainier de Sabran i de Garsenda de Forcalquer, muller de Guigues André, delfí del Vienès **1** 98, 105
 Beatrix, comtessa de Melguèlh v. Beatriu I de Melguèlh
 Beatus Babtista Iohannes de Pinna, monestir v. Sant Joan de la Penya
 beatus Laurentius, illa v. Tortosa
 Beatus Petrus de Siresa, monestir v. Sant Pere de Ciresa
 Beaucaire v. Bèucaire
 Beauville v. Bòuvila
 Beauvoisin v. Bèuvesin
 Beçan v. Gormundus de –
 Bececi v. Ponc de –
 BECET [Besset], lloc (dept. Arieja, Occitània) v. Besech
 Bederes v. Bederrès
 BEDERRÈS (*Bederes*, *Biterrensis*), comarca d'Occitània **1** 23, 36, 48, 56, 97, 337, 355-356
 Beders v. Berengarius de –; Besiers; Guillelmus Arnaldi de –; Raimundus de –
 Bedocio v. Arnaldus de –
 BEDÓS [Bedous], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Bedos; Bedoz
 Bedos v. Bru de –; Guilem Fort de –; Lop Donat de –
 Bedous v. Bedós
 Bedoz v. Arnallus –; Guillelmus –; Stephanus –
 Begeria v. Raimundus de –
 Bego v. Raimon –
 Begoa v. Fortunius de –
 Begonus de Calmonte **1** 454
 Beila, *don* v. Vela Ladrón o Vela Íñiguez
 Beinag v. Guillelm de –
 BEIRUT, senyoria de: senyor de – v. Joan d'Íbelin • v. també Gilles de –
 Bel v. Biel; Castan de –; Petrus –
 Bel Forad v. Belorado
Bel log v. Reamballus de –
 Bel Vilar v. Atenolf de –; Bertran de –; Gaudemar de –
 Belamuto (*Belamutus*), cònsol genovès **1** 196, 317
 Belamuto v. Obertus de –
 Belamutus v. Belamuto
Belard v. Raimundus –
 Belarot v. Guillelmus – • v. també Belerot; Bellarot
 Belcaire v. Bèucaire
 BELCHIT [Belchite] (*Belgit*, *Belxid*, *Belxit*), castell (com. Camp de Belchit, Aragó) **2** 10, 14, 37, 46, 69, 77, 83, 87-89, 225-226, 237, 239, 267
 Belchit v. Galindo Ximénez de –; Lop Sánchez o Sancho de –
 Belchite v. Belchit
 BELEÑA, lloc (prov. Salamanca, Castella i Lleó) **2** 59
 Belerot v. Petrus – d'Arlede • v. també Belarot; Bellarot
 Beleroti v. Petrus –
 Belforat v. Belorado; Gassió de –
 Belgit v. Belchit; Lope Sancius de –
 Beli v. Bernad –
 Belial (*Belyal*), personatge bíblic **1** 502
 Beliarda, muller de Guillem II Bernat de Montpeller **1** 148
 Belicadrum v. Bèucaire
 Bella v. Guido di –
 Bellarot v. Guillelmus –; Raimundus – • v. també Belarot, Belerot
 Bellaroti v. Bertrannus –
 Bellccadrum v. Bèucaire
 Belli Homini v. Petrus –; Renal –
 Belli Loci v. Bernardus de –
 Bellicadrum v. Bèucaire
 BELL-LLOC, castell (la Roca del Vallès, Vallès Oriental) **1** 186
 —, els, família **1** 186, v. també Bernat de –; Guillem de –; Pere de –; Pere Bertran de –
 Bello Locho v. Bernardus de –
 Bello Loco v. Bernardus de –; Bernardus de – de Canoves; Petrus de –
 Bello Viso v. P. de –
 Belloc v. Petrus Bertrandus de –

- Bellog v. Bernardus de –; Petrus Bertrandus de –; Raimon de –
- Bello loco v. Bernardus de –; Petrus de –
- Bellone v. Guillelmus de –
- BELLPUIG, lloc (com. Urgell) **1** 219
- Bellum Cadrum v. Bèucaire
- Bellusvicinus, d'Arle **1** 447
- Bellví v. Bello Viso
- Belmustus*, genovès **1** 317 • v. també Belamuto
- Belog v. Bernardus de –; Petrus Bertrandus de –
- Belon v. Bn. Guillelmus –
- BELORADO (*Bel Forad, Belforat*), castell (prov. Burgos, Castella i Lleó) **2** 201, 203, 206-207 • v. també Belforat
- Belpech v. Bèlpuèg
- Belpel v. G. –
- BÈLPUÈG [Belpech] (*Belpug*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 53, 335
- Belpug v. Bèlpuèg
- Belqaire v. Bèucaire; Ugo de –
- Belquarre v. Bèucaire
- Bels v. Bernards –; Guillelmus –; Pere –; Poncius –
- Bels Om v. Guillelm –
- Belssa v. Castion de –
- Beltrán v. Bertran
- Belvecinus, Belvezinus v. Bèuvesin
- Belvis v. Petrus de –
- Belxid v. Belchit; Galindus Xemenis de –; Lup Sancii de –
- Belxit v. Belchit; Galindus Exameniz de –
- Belxith v. Lupus Sancii de –
- Belyal v. Belial
- Ben Alcama v. Ibn Àlqama
- Benabent v. Gombalt de –
- Benassay, pisà **1** 223
- Benastruc v. Ugo –
- Benavent v. Berenguer de –; Gombaldo de –; Gonballus de –
- Benavente v. Bernat de –; Gombaldo de –
- Benavento v. Bernardus de –
- Benedet v. Benet; Stephe –
- Benedeth v. Benet
- Benedicti v. Petrus –; Poncius –; R. –
- Benedictus v. Benet
- BENEDORMIENS, castell (Castell i Platja d'Aro, com. Baix Empordà) **2** 133
- Beneet v. Guillelmus –; Petrus –
- Benest v. Perfet ben Ishak ben –
- BENET = Benedet = Benedeth = Benedictus**
- » Benedet de Berger, aspès **1** 344
- » Benedeth Forner, de Carcassona **1** 279
- » Benedictus, d'Arle **1** 448
- » Benedictus, d'Arle **1** 448
- » Benedictus, mestre **1** 500
- » Benet VIII, papa de Roma **2** 132
- » Benet XII, papa de Roma **1** 472
- BENEVENTO, ciutat (Campània, Itàlia) **1** 156
- , principat de **1** 156
- Benjamí de Tudela **1** 204
- Benvenist, jueu, ambaixador de Pere el Catòlic **2** 171
- Bera, castell v. Vera
- Berachensis v. Iohannes –
- Berachio v. Iohannes de –
- Beragensis v. Iohannes –
- Berart, d'Arle **1** 448
- Berart v. P. –
- Berax v. Juan de –
- Beraxensis v. Iohannes –
- BERBEGAL, lloc (com. Semontano de Barbastre, Aragó) **2** 70
- Berdejo v. Berdello
- BERDELLO [Berdejo] (*Castro Verdejo, Verdeio*), castell (com. Comunitat de Calataiud, Aragó) **1** 219, 423, 277-78, 80-83, 88, 96, 274, 276, 281, 291, 294
- BERDÚN, lloc (A Canal de Berdún [Canal de Berdún], com. Jacetània, Aragó) **2** 87
- Bereminus v. Ramir
- BEREMUND = Bermon = Bermundus = Braimundus = Bremon = Bremundus**
- » Bermon, de Carcassona **1** 280
- » Bermundus, escrivà i notari del rei d'Aragó **1** 380, 415
- » Bermundus de Udez v. Bremon [I] d'Usès
- » Braimundus Cornut **1** 439
- » Bremon [I] d'Usès [Uzès] (*Bremundus de Udez, Bermundus de Udez*), senyor d'Usès, fill de Decan [I] de Poscarias **1** 55, 330-331, 350 • els fills de – **1** 55
- » Bremundus, notari **1** 434
- » Bremundus de Salve **1** 458-459
- » Bremundus de *Torreves*, noble provençal **1** 288
- » Bremundus de Udez v. Bremon [I] d'Usès
- Berengaria, filla de Ramon Berenguer III v. Berenguera de Barcelona
- Berengario, Berengarius, Berengerius v. Berenguer
- BERENGUER = Berengario = Berengarius = Berenger = Berengerius = Berenguerius = Berenguièr = Berlingarius**

- » Berengario (*Berengarius*), bisbe de Salamanca 2 31, 217
- » Berengarius v. Berenguer [III] d'Entença
- » Berengarius, abat de la Grassa v. Berenguer de Narbona
- » Berengarius, abat de Montaragó v. Berenguer de Barcelona
- » Berengarius, abat de Sant Feliu de Guíxols v. Berenguer, abat
- » Berengarius, arquebisbe de Narbona v. Berenguer de Narbona
- » Berengarius, arquebisbe de Tarragona v. Berenguer de Palou; Berenguer de Vilademuls
- » Berengarius, bisbe de Girona v. Berenguer Dalmau; Berenguer de Llers; Berenguer Guifré, bisbe
- » Berengarius, bisbe de Lleida v. Berenguer de Barcelona
- » Berengarius, bisbe de Salamanca v. Berengario
- » Berengarius, clergue i escrivà 1 257
- » Berengarius, comte de Barcelona v. Berenguer Ramon II el Fratricida
- » Berengarius, comte de Provença v. Berenguer Ramon I de Provença
- » Berengarius, dâpifer v. Berenguièr, dâpifer
- » Berengarius, prevere de Gelida 2 229
- » Berengarius, sagristà de Barcelona 1 436
- » Berengarius, vescomte v. Berenguer, vescomte
- » Berengarius Americi 1 469
- » Berengarius Amici v. Berengarius Amicus
- » Berengarius Amicus (*Berengarius Amici*) 1 467
- » Berengarius Arnallus v. Berenguer Arnau
- » Berengarius Bernardi 1 288
- » Berengarius Bernardi, dâpifer o senescal v. Berenguer Bernat
- » Berengarius Bernardi de *Sobiraz* 1 282
- » Berengarius Bertrandi 1 365, 369
- » Berengarius Bertrandus de Amillavo 1 376
- » Berengarius Biterrensis 1 335
- » Berengarius d'Entensa, Berengarius d'Entenza v. Berenguer [III] d'Entença
- » Berengarius de Antenza v. Berenguer [III] d'Entença
- » Berengarius de Aquaviva 1 477
- » Berengarius de Aquis 1 354
- » Berengarius de Atencia, Berengarius de Attencia v. Berenguer [III] d'Entença
- » Berengarius de Avinione v. Berenguer d'Avinyó
- » Berengarius de Baiona v. Berenguer de Baiona
- » Berengarius *de Beders* 1 337 • v. també Berenguer de Besiers
- » Berengarius de Benavent v. Berenguer de Benavent
- » Berengarius de Castelleto v. Berenguer de Castellet
- » Berengarius de Ceritania 1 375, 389
- » Berengarius de Cheralt v. Berenguer de Queralt
- » Berengarius de Cigunole, frare del Temple 2 229
- » Berengarius de Conchis 1 467, 469, 471
- » Berengarius de Entencia, Berengarius de Entenza v. Berenguer [III] d'Entença
- » Berengarius de Fraxine 1 288
- » Berengarius de Lirana, notari públic de Barcelona 2 226, 230
- » Berengarius de Manso 1 469
- » Berengarius de Materone 1 489
- » Berengarius de Median 1 439
- » Berengarius de *Milera* 1 374
- » Berengarius de *Palatiol* 1 419 • v. també Berenguer de Palou
- » Berengarius de Parietibus v. Berenguer de Parets
- » Berengarius de Sancta Eugenia v. Berenguer de Santa Eugènia
- » Berengarius de Sentilles v. Berenguer de Centelles
- » Berengarius de Taradel v. Berenguer de Taradell
- » Berengarius de Torreia, Berengarius de Torroia, Berengarius de Torroja v. Berenguer de Torroja
- » Berengarius de Turre Rubea v. Berenguer de Torroja
- » Berengarius de Valle Sicca, notari públic de Barcelona 2 226, 230
- » Berengarius Geraldi 1 370
- » Berengarius Gonballi v. Berenguer Gombalt
- » Berengarius Guadalli v. Berenguer Guadall
- » Berengarius Mironis, bisbe v. Berenguer Miró
- » Berengarius Raimundi, comte de Provença v. Berenguer Ramon I de Provença
- » Berengarius Raimundus de Lavinera, de Carcassona 1 278
- » Berengarius Remundus 1 254
- » Berenger, de Carcassona 1 280
- » Berenger Bertran v. Berenguer Bertran
- » Berenger de Torreves, provençal 1 308
- » Berenger Vifranc, burgès de Melguèlh 1 306
- » Berengerius de Mazoles 1 405
- » Berenguer, abat de la Grassa v. Berenguer de Narbona
- » Berenguer (*Berengarius*), abat de Sant Feliu de Guíxols 2 229
- » Berenguer, arquebisbe de Narbona v. Berenguer de Barcelona
- » Berenguer, bisbe de Girona v. Berenguer Guifré, bisbe
- » Berenguer, bisbe de Lleida v. Berenguer de Barcelona

- » Berenguer, clergue, fill de Ramon II Berenguer de Narbona **1** 147
- » Berenguer, de Carcassona **1** 279
- » Berenguer, fill de Ramon Berenguer I el Vell i d'Elisabet **1** 143
- » Berenguer, fill de Reverter v. Berenguer Reverter
- » Berenguer, marit de Gelvira, pare de Guillem de Sant Vicenç, Vidià, Bertran de Badalona, Berenguer Guadall, Ramon de Cabanyes i Anglesa **1** 188
- » Berenguer (*Berengarius*), vescomte [de Berga?] **1** 254
- » Berenguer I, vescomte de Narbona, fill de Ramon I de Narbona i de Ricarda de Millau **1** 26-27, 147, **2** 138 • l'esposa de – **2** 138 • un fill de – **2** 138 • hereus de – **1** 26
- » Berenguer Arnau (*Berengarius Arnallus*) **1** 191, 313 • v. també Berenguer Arnau d'Anglesola
- » Berenguer Arnau d'Anglesola **1** 191
- » Berenguer Bernat (*Berengarius Bernardi*), dàpifer o senescal **2** 147, 199
- » Berenguer Bertran (*Berenger Bertran*) **1** 186, 312
- » Berenguer d'Avinyó (*Berengarius de Avinione*), mestre del Temple a Provença i parts d'Espanya **2** 153, 232
- » Berenguer [III] d'Entença (*Berengarius, Berengarius d'Entensa, Berengarius d'Entenza, Berengarius de Atencia, Berengarius de Atencia, Berengarius de Atencia, Berengarius de Entencia, Berengarius de Entenza*), tinent de Borja, Calataiud, Fariza, Saragossa, Zuera i Alfacharín **1** 419, **2** 70, 78, 91, 96-97, 100, 272, 275, 280-281, 283, 289, 294, 296, 299-300
- » Berenguer d'Orla **1** 67
- » Berenguer Dalmau (*Berengarius*), bisbe de Girona **1** 163, 290, **2** 229
- » Berenguer de Baiona (*Berengarius de Baiona*), senyor del castell de Baiona, castlà del castell d'Arraona **1** 188, 313
- » Berenguer de Barcelona (*B. de Barchinona, B. de Barchinone*) **1** 213, 380, **2** 59, 261
- » Berenguer de Barcelona (*Berengarius*), abat de Montaragó, bisbe de Lleida i arquebisbe de Narbona, fill natural de Ramon Berenguer IV de Barcelona **1** 95, 102, 111, 121, 143, 219, 420, 425, 437, **2** 64, 229-230, 267
- » Berenguer de Benavent (*Berengarius de Benavent*) **1** 203, 341
- » Berenguer de Besiers **1** 60 • v. també Berengarius de Beders
- » Berenguer de Canet **1** 188
- » Berenguer de Castellet (*Berengarius de Castelleto*) **1** 471
- » Berenguer de Castellvell, castlà de Castellví de Rosanes **2** 159
- » Berenguer de Cavalleria **1** 211
- » Berenguer de Centelles (*Berengarius de Sentilles*) **1** 436
- » Berenguer de Correà **1** 195
- » Berenguer de la Guàrdia **2** 170
- » Berenguer de Llers (*Berengarius*), bisbe de Girona **2** 235, 240
- » Berenguer de Narbona, arquebisbe de Narbona v. Berenguer de Barcelona
- » Berenguer de Narbona (*Berengarius, Berenguièr de Narbona*), monjo de Sant Ponç de Tomeres, abat de la Grassa i arquebisbe de Narbona, fill d'Eimeric I de Narbona i de Mafalda **1** 56-57, 121, 147, 319, 355-357, **2** 159
- » Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona **1** 128, 291, 492, **2** 172 • v. també Berengarius de Palatiol
- » Berenguer de Parets (*Berengarius de Parietibus*), escriptor del rei d'Aragó **2** 70-71, 271-272
- » Berenguer de Puègserguièr **1** 84
- » Berenguer de Queralt (*Berengarius de Cheralt*) **1** 288
- » Berenguer de Santa Eugènia (*Berengarius de Sancta Eugenia, Berenguerius de Sancta Eugenia*) **1** 220, 382, 427, 475
- » Berenguer de Taradell (*Berengarius de Taradel*), senyor de Taradell **1** 195, 313
- » Berenguer de Torroja (*Berengarius de Torreia, Berengarius de Torroia, Berengarius de Torroja, Berengarius de Turre Rubea*) **1** 191, 193, 202-203, 313, 338-339, 341, **2** 42, 46, 229, 242, 248
- » Berenguer de Vilademuls (*Berengarius*), arquebisbe de Tarragona **1** 90, 94, 220, 389, 414-415, 419-420, 429, 432-433, **2** 66, 78, 82, 268, 281, 285
- » Berenguer Gombalt (*Berengarius Gonballi*) **2** 205, 212
- » Berenguer Guadall (*Berengarius Guadalli*) **1** 192, 313
- » Berenguer Guadall, dels Montbui **1** 192
- » Berenguer Guadall, dels Sant Vicenç **1** 192
- » Berenguer Guadall, fill de Berenguer i de Gelvira **1** 188
- » Berenguer Guifré (*Berengarius*), bisbe de Girona i comte de Berga, fill de Guifré II de Cerdanya **2** 133, 190, 192-193
- » Berenguer Miró (*Berengarius Mironis*), bisbe d'Agde **1** 259-260
- » Berenguer Ramon I el Corbat, comte d'Osona i Barcelona, fill de Ramon Borrell i d'Ermessenda **1** 143, 154-155, **2** 20, 127
- » Berenguer Ramon II el Fratricida (*Berengarius*),

- comte de Barcelona, fill de Ramon Berenguer I de Barcelona i d'Almodis de la Marca **1** 28-30, 143, 158, 160, 165, 176, 259, **2** 22-24, 137, 139-144
- » Berenguer Ramon, comte de Melguèlh i marquès de Provença v. Berenguer Ramon I, comte de Provença
- » Berenguer Ramon de Castellet **1** 194
- » Berenguer Ramon I de Provença (*Berengarius, Berengarius Raimundi*), comte de Provença, vescomte de Millau, Gavaldà, Carladès i Rodés, fill de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Dolça de Provença **1** 44-45, 47, 49, 52, 110, 143, 149, 181, 305-306, 308, 324-329, 345-352, 354, **2** 27, 151
- » Berenguer Reverter, vescomte de Barcelona **1** 194-195
- » Berenguer Sa-guardia **1** 186
- » Berenguerius *Adalra* **1** 382
- » Berenguerius de Sancta Eugenia v. Berenguer de Santa Eugènia
- » Berenguièr (*Berengarius*), dàpifer [del comte de Tolosa] **1** 295
- » Berenguièr de Narbona, arquebisbe de Narbona v. Berenguer de Narbona
- » Berlingarius de Cardona **1** 384
- Berenguera, filla d'Arnau Berenguer d'Anglesola, muller de Guillem de Cervera **1** 191
- Berenguera, tercera muller de Ramon Guillem d'Òdena **1** 191
- Berenguera de Barcelona (*Berengaria*), reina consort de Lleó i Castella, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Dolça I de Provença, muller d'Alfons VII, rei de Lleó i Castella **1** 143, **2** 28, 30, 42, 199-201
- Berenguera I de Castella, reina de Castella i reina consort de Lleó, filla d'Alfons VIII de Castella i d'Elionor d'Anglaterra, muller en primeres núpcies de l'infant Conrad i en segones núpcies d'Alfons IX de Lleó **2** 84, 92-93, 103
- Berenguera [de Montcada?], muller de Galceran [III] de Pinós **1** 192
- Berenguera de Navarra, infanta de Navarra, filla de Sanç VI de Navarra i de Sança de Castella, muller de Ricard Cor de Lleó **1** 97, **2** 73, 85
- Berenguera de Queralt, filla de Berenguer [I] de Queralt i de Sança [d'Anglesola?], muller de Guerau Ponç III de Cabrera **1** 193
- Berenguerius, Berenguièr v. Berenguer
- BERGA, vila (com. Berguedà) **1** 195, 220 • casa de – **1** 195, v. també Berga, els
- , els, família **1** 195, v. també Guillem de –; Guillem Ramon de –
- , vescomtat de: vescomte de – v. Berenguer, vescomte
- Berga v. Bernat de –; Fortunus de –
- Berger v. Benedet de –
- Bergoa v. Fortunius de –
- Bergonnon v. Guiu Borgonyó
- Bergua v. Chuan de –; Fortún de –; Fortún de –; Furtun de –; Martín de –; Vallés de –
- BERGUEDA, comtat de v. Cerdanya, comtat de
- Berix v. Johannes de –
- Berizo v. Rainaldus de –
- Berlanga v. Furtuyn Azenar de –; Garsia Sanz de –
- Berlingarius v. Berenguer
- Bermon v. Beremund; G. –
- Bermúdez v. García –
- Bermundus v. Beremund
- Bernad v. Bernat
- Bernada, muller d'Arnau de Palou, germana d'Arnau i Jofre Bastons **1** 218
- Bernada de Comenge, muller de Roger I Trencavell **1** 145
- Bernadus, Bernand, Bernard v. Bernat
- Bernardinus, batlle de Pere el Catòlic **1** 476, 479
- Bernardo, Bernards v. Bernat
- Bernardus v. Bernat
- BERNARDUS DEGA, casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) **1** 261
- BERNAT = Barnardus = Bernad = Bernadus = Bernand = Bernard = Bernardo = Bernards = Bernardus = Bernedet**
- » Barnardus Atonis v. Bernat Ató IV de Besiers
- » Bernad, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Bernad Beli, de Melguèlh **1** 306
- » Bernad d'Aleraneges, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Bernad de Calverag, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Bernad de Marrochs, aspès **1** 344
- » Bernad Romeu (*Bernardus Romeu*) **1** 404-405
- » Bernad Ug, de Carcassona **1** 279
- » Bernadus d'Alsona **1** 405
- » Bernand Ortola, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Bernard, comte de Comenge v. Bernat IV de Comenge
- » Bernard, de Carcassona **1** 280
- » Bernard Barbera, de Carcassona **1** 280
- » Bernard Barrera, de Carcassona **1** 279
- » Bernard Bertrand de Milhau (*Bernardus Bertrandi de Ameliano*) **1** 281, 283
- » Bernard Bilacher, burgès de Melguèlh **1** 306
- » *Bernard Brages* de Asino, de Carcassona **1** 279
- » Bernard Bregon, de Carcassona **1** 279

- » Bernard Bruneht, de Carcassona 1 280
- » Bernard Capuzaz, de Carcassona 1 279
- » Bernard Catala, burgès de Melguèlh 1 306
- » Bernard d'Azag, de Carcassona 1 280
- » Bernard de Carcassona, burgès de Melguèlh 1 306
- » Bernard de Carcassona, de Carcassona 1 278
- » Bernard de Confolent, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Confolent, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Erminis, de Carcassona 1 280
- » Bernard de Lobier, aussalès 1 344
- » Bernard de Mildas, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Ovezinas, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Palaianes, de Carcassona 1 280
- » Bernard de Pina, de Melguèlh 1 306
- » Bernard de Porta, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Savedan, de Carcassona 1 279
- » Bernard de Sent Feliu, de Carcassona 1 280
- » Bernard de Seyan, de Carcassona 1 280
- » Bernard de Soreden, de Carcassona 1 278
- » Bernard de Valle Magna 1 254
- » Bernard de Vila Domiz, de Carcassona 1 279
- » Bernard Escudler, de Carcassona 1 280
- » Bernard Faber, de Carcassona 1 279
- » Bernard Geral, de Carcassona 1 279
- » Bernard Gitard, de Carcassona 1 279
- » Bernard Gruer, de Carcassona 1 279
- » Bernard Guerra, de Carcassona 1 279
- » Bernard Guirau, de Carcassona 1 280
- » Bernard Isarn 1 403
- » Bernard Isarn, de Carcassona 1 280
- » Bernard Mergre, burgès de Melguèlh 1 306
- » Bernard Molton, de Carcassona 1 279
- » Bernard Neura, de Carcassona 1 280
- » Bernard Ortolan, de Carcassona 1 280
- » Bernard Pelicer, de Carcassona 1 279
- » Bernard Picaire, de Carcassona 1 280
- » Bernard Raimon, de Carcassona 1 279
- » Bernard Raimon, de Carcassona 1 279
- » Bernard Raimon, de Carcassona 1 280
- » Bernard Redon, de Carcassona 1 279
- » Bernard Remon de Ponça 1 254
- » Bernard Ricolf, de Carcassona 1 279
- » Bernard Sabater, de Carcassona 1 279
- » Bernard Sadol, de Carcassona 1 280
- » Bernard Sesmon 1 254
- » Bernard Stevan, de Carcassona 1 280
- » Bernard Tedmar, de Carcassona 1 280
- » Bernard Tixere, de Carcassona 1 280
- » Bernard Tort, de Carcassona 1 279
- » Bernard Vidal, de Carcassona 1 279
- » Bernardo (*Bernardus*), bisbe de Sigüenza 2 31, 217
- » Bernardo (*Bernardo*), canceller i cònsol de Pisa 1 164, 291
- » Bernardo de Sahagún, arquebisbe de Toledo, legat papal 2 24
- » Bernardo Maragone, cronista 1 215
- » Bernardo Marignano (*Bernardus Marignanus*) 1 384
- » Bernards Bels, de Carcassona 1 279
- » Bernardus, arquebisbe de Tarragona v. Bernat Tort
- » Bernardus, bisbe d'Auloron v. Bernat de Sadirac
- » Bernardus, bisbe d'Urgell v. Bernat Sanç
- » Bernardus, bisbe de Barcelona v. Bernat de Berga
- » Bernardus, bisbe de Besiers v. Bernat Gaucelin
- » Bernardus, bisbe de Saragossa v. Bernat Ximénez
- » Bernardus, bisbe de Sigüenza v. Bernardo, bisbe de Sigüenza
- » Bernardus, clergue i jutge de Girona 1 264
- » Bernardus, comte de Comenge v. Bernat IV de Comenge; Bernat V de Comenge
- » Bernardus, comte de Melguèlh v. Bernat IV de Melguèlh
- » Bernardus, comte en part de Carcassona v. Bernat II Guillem de Carcassona
- » Bernardus, de Carcassona, germà d'A. Dominico 1 278
- » Bernardus, germà de Guillem Ramon, senescal v. Bernat d'Hostoles
- » Bernardus, notari de Roger II de Besiers 1 394, 419
- » Bernardus, prevere 1 397
- » Bernardus, prevere 2 194, 197
- » Bernardus, prevere i escrivà 1 252
- » Bernardus, prevere i escrivà 1 259
- » Bernardus, vescomte de Besiers v. Bernat Ató IV de Besiers
- » Bernardus, vescomte de Nimes i Agde v. Bernat Ató V de Besiers
- » Bernardus Adalberti de Numeratra 1 314
- » Bernardus Adalbertus 1 261
- » Bernardus Ademarii de *Veneian* 1 353
- » Bernardus Alionis, Bernardus Alions v. Bernat d'Alió
- » Bernardus Amatus v. Bernat Amat de Claramunt
- » Bernardus Amatus de Monte Sereno 1 281, 283
- » Bernardus Amelei 1 475
- » Bernardus Ameli, de Carcassona 1 279
- » Bernardus Amelii 1 457, 459, 479, 486, 492
- » Bernardus Amelii, de Carcassona 1 278
- » Bernardus Andusie v. Bernat [VI] d'Andusa
- » Bernardus Arnallus, de Carcassona 1 278

- » Bernardus Athonis, Bernardus Atonis, vescomte de Besiers v. Bernat Ató IV de Besiers
- » Bernardus Atonis, vescomte de Nimes i Agde v. Bernat Ató V de Besiers; Bernat Ató VI de Besiers
- » Bernardus Barba **1** 405
- » Bernardus Barrali **1** 404
- » Bernardus Belli Loci v. Bernat de Bell-lloc
- » Bernardus Bertran v. Bernat Bertran
- » Bernardus Bertrandi **1** 275-276
- » Bernardus Bertrandi v. Bernat Bertran
- » Bernardus Bertrandi de Ameliano v. Bernard Bertrand de Milhau
- » Bernardus Bertrandus **1** 426
- » Bernardus Bertrandus de *Amiot* **1** 287
- » Bernardus Bertranni **1** 292
- » Bernardus Bisbe **1** 376, 380
- » Bernardus Bonus Homo **1** 404
- » Bernardus *Brun* **1** 373
- » Bernardus Catalani **1** 405
- » Bernardus *Claver* **1** 405
- » Bernardus *Cler* **1** 405
- » Bernardus *Cornaire* **1** 405
- » Bernardus *d'Alsona* **1** 404
- » Bernardus d'Auriac v. Bernat d'Auriac
- » Bernardus d'Eril v. Bernat d'Erill
- » Bernardus *Dalman* **1** 405
- » Bernardus de Adillano (*Bernardus de Azillano*), germà de Guillelmus i Petrus de Adillano **1** 467
- » Bernardus de Andusa, Bernardus de Andusia v. Bernat d'Andusa
- » Bernardus de Ardenes **1** 405
- » Bernardus de Auriaco v. Bernat d'Auriac
- » Bernardus de Azillano v. Bernardus de Adillano
- » Bernardus de Bannuls v. Bernat de Banyuls
- » Bernardus de *Baran* **1** 405
- » Bernardus de Baucio v. Bernat de Baus
- » Bernardus de Bello Locho, Bernardus de Bello Loco v. Bernat de Bell-lloc
- » Bernardus de Bello Loco de Canoves **1** 429
- » Bernardus de Bellog, Bernardus de Bello loco, Bernardus de Belog v. Bernat de Bell-lloc
- » Bernardus de Benavento v. Bernat de Benavente
- » Bernardus de Beuvila **1** 418
- » Bernardus de Biron **1** 405
- » Bernardus de Bleta **1** 375
- » Bernardus de *Brugarrola* **1** 405
- » Bernardus de Burgo, potser Bernat de Gurb **1** 291
- » Bernardus de Calidis, escrivà reial v. Bernat de Caldes
- » Bernardus de Campaies **1** 404
- » Bernardus de Caned, Bernardus de Canned v. Bernat de Canet
- » Bernardus de Carcassona, de Carcassona **1** 278
- » Bernardus de Cardarz **1** 405
- » Bernardus de *Cauna* **1** 405
- » Bernardus de Cavenat **1** 405
- » Bernardus de Cintillis v. Bernat [III] de Centelles
- » Bernardus de Colle **1** 479
- » Bernardus de Comingo, comte v. Bernat I de Comenge
- » Bernardus de Confolent **1** 405
- » Bernardus de Cumbis, notari públic de Barcelona, regent l'escrivania de la cor del veguer de Barcelona **2** 226, 227, 230
- » Bernardus de Daurats **2** 226, 230
- » Bernardus de Flazano **1** 405
- » Bernardus de Foxano v. Bernat de Foixà
- » Bernardus de Furno, de Carcassona **1** 279
- » Bernardus de Fuxano v. Bernat de Foixà
- » Bernardus de Genova **1** 405
- » Bernardus de *Gogenes* **1** 405
- » Bernardus de *Lairad* **1** 405
- » Bernardus de Lancenis **1** 500
- » Bernardus de *Leu* **1** 405
- » Bernardus de Linerola v. Bernat de Linyola
- » Bernardus de Lopiano **1** 446
- » Bernardus de *Mardhes*, de Carcassona **1** 278
- » Bernardus de Minorisa v. Bernat de Manresa
- » Bernardus de *Mont Long* **1** 405
- » Bernardus de Mont Oliu **1** 405
- » Bernardus de Mulnellis v. Bernat de Monells
- » Bernardus de *Nant* **1** 337
- » Bernardus de Navata v. Bernat de Navata
- » Bernardus de Ortols **1** 468
- » Bernardus de *Palaian*, de Carcassona **1** 278
- » Bernardus de Pinnano **1** 303 • v. també Bernat, fill de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda
- » Bernardus de Ponte, veguer de Barcelona i el Vallès **2** 226, 230
- » Bernardus de Porta, notari de Montpeller **1** 468
- » Bernardus de Portella **1** 446, 494
- » Bernardus de Pulcro Loco v. Bernat de Bell-lloc
- » Bernardus de Redorta **1** 468
- » Bernardus de Roda v. Bernat de Roda
- » Bernardus de Sancta Eugenia v. Bernat de Santa Eugènia
- » Bernardus de Sancto Andrea **1** 405
- » Bernardus de Sancto Senon (*Bernardus de Sensenone*) **1** 403, 418
- » Bernardus de Seiano **1** 405

- » Bernardus de Senseone v. Bernardus de Sancto Senon
- » Bernardus de Sentellis v. Bernat [II] de Centelles
- » Bernardus de Talamanca **1** 494
- » Bernardus de Ugenacco, notari del comte de Foix **1** 497
- » Bernardus de Ventaione **1** 403
- » Bernardus de Villa Longa **1** 405
- » Bernardus de Villa Rubia v. Bernat de Vilarrúbia
- » Bernardus de Vindemiis **1** 405
- » Bernardus de za Brisa **1** 405
- » Bernardus de za Sala **1** 457
- » Bernardus de Zarena v. Bernat de s'Arena
- » Bernardus *del Bosc* **1** 331
- » Bernardus *Deuda* **1** 405
- » Bernardus *dez Morer* **1** 405
- » Bernardus *dez Zorel* **1** 405
- » Bernardus Ermengaudi de Fraxianeto **1** 494
- » Bernardus Escorga **1** 405
- » Bernardus Gastonis **1** 405
- » Bernardus Gatelli, fra, guardià de la casa de frame-nors de Barcelona **1** 429
- » Bernardus Gauter **1** 405
- » Bernardus Geraldus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Bernardus *Griveler* **1** 405
- » Bernardus Guilelmi de Luciano v. Bernat Guillem de Lluçà
- » Bernardus Guilelmus de Sardagna v. Bernat I Guillem de Cerdanya
- » Bernardus Guillelmi v. Bernat Guillem de Lluçà
- » Bernardus Guillelmi, comte en part de Carcassona v. Bernat II Guillem de Carcassona
- » Bernardus Guillelmi de Luciano v. Bernat Guillem de Lluçà
- » Bernardus Iohannis, de Carcassona **1** 279
- » Bernardus Isarni **1** 405
- » Bernardus *Mainer* **1** 405
- » Bernardus Marcucii v. Bernat Marcús
- » Bernardus Marignanus v. Bernardo Marignano
- » Bernardus *Marti* **1** 405
- » Bernardus *Marti* **1** 405
- » Bernardus Martini **1** 405
- » Bernardus Mascaron de Poscheriis **1** 351
- » Bernardus *Modela*, de Carcassona **1** 278
- » Bernardus Nevia **1** 405
- » Bernardus Nozel **1** 405
- » Bernardus Odonis v. Bernat Odó de Niort
- » Bernardus *Oliver* **1** 405
- » Bernardus Otonis de Aniort v. Bernat Odó de Niort
- » Bernardus Pautoner **1** 404
- » Bernardus *Pelicer*, de Carcassona **1** 279
- » Bernardus Petri de Laguarres **2** 212
- » Bernardus Petronis **1** 254
- » Bernardus Petrus Trytius, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Bernardus Politus, de Carcassona **1** 279
- » Bernardus Poncii **1** 405
- » Bernardus Pontius de Auriago v. Bernat Ponç d'Auriac
- » Bernardus Racastol (*Bernardus Rascazol*) **1** 467-468 • v. també B. Rascazol
- » Bernardus Raimon **1** 405
- » Bernardus Raimundi de Capendud v. Bernat Raimon de Campendut
- » Bernardus Raimundi de *Crescel* **1** 369
- » Bernardus Raimundi Sancti Menati v. Bernat Ramon de Sentmenat
- » Bernardus Raimundus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Bernardus Rascazol v. Bernardus Racastol
- » Bernardus Reniarda **1** 354
- » Bernardus Rodgarii, comte de Carcassona v. Bernat I Roger de Carcassona
- » Bernardus *Romeu* v. Bernat Romeu
- » Bernardus *Romeu de Bonzac* **1** 405
- » Bernardus Rotgerii de Pattes **1** 273
- » Bernardus Sicardi **1** 405
- » Bernardus Surigarius v. Bernat Suriguer
- » Bernardus Tediuni **1** 260
- » Bernardus Tedmaret (*Bernardus Tetmari*) **1** 252, 259
- » Bernardus Tetmari v. Bernardus Tedmaret
- » Bernardus *Tolzan* **1** 405
- » Bernardus *Vilardonel* **1** 405
- » Bernardus *Xermar* **1** 405
- » Bernardus *Zabater* **1** 405
- » Bernat, arquebisbe de Tarragona v. Berenguer de Vilademuls, arquebisbe de Tarragona
- » Bernat II, comte de Bigorra, fill de Bernat I Roger de Carcassona i de Garsenda de Bigorra **1** 144
- » Bernat, comte de Provença v. Bertran I, comte de Provença
- » Bernat, comte de Tolosa, fill de Ramon I de Tolosa i de Berta **1** 146
- » Bernat, fill de Berenguer Ramon I de Barcelona i de Guisla de Lluçà **1** 143
- » Bernat, fill de Guillem V de Montpeller i d'Ermen-garda **1** 148 • v. també Bernardus de Pinnano

- » Bernat, fill de Ramon Bernat de la Guàrdia o Saguàrdia i de Ponça **1** 194
- » Bernat, fill il·legítim de Ramon I de Comenge **1** 144
- » Bernat, jueu, ambaixador de Riquilda, muller d'Otò, vescomte de Narbona **2** 121
- » Bernat, senyor de Foix v. Bernat I Roger de Carcassona
- » Bernat Amat de Claramunt (*Bernardus Amatus*) **2** 21, 133, 138, 189-190
- » Bernat Amat I de Claramunt, vescomte de Cardona **1** 143, 165
- » Bernat Amèl de Narbona (*B. Amelii de Narbona*) **1** 454
- » Bernat Ató IV, vescomte de Carcassona v. Bernat Ató IV de Besiers
- » Bernat Ató IV de Besiers (*Barnardus Atonis, Bernardus, Bernardus Atonis, Bernardus Athonis*), vescomte de Besiers, fill de Ramon Bernat Trencavell i d'Ermengarda **1** 28-31, 33-36, 38, 40-41, 43-44, 53, 145, 172, 277, 280-286, **2** 26 • la muller de – **1** 277-278, v. també Cecília de Provença • els fills de – **1** 277, v. també Bernat Ató V de Besiers; Ramon I Trencavell; Roger I Trencavell
- » Bernat Ató V de Besiers (*Bernardus, Bernardus Atonis*), vescomte de Nimes i Agde, fill de Bernat Ató IV de Besiers i de Cecília **1** 44, 46, 53, 57-58, 60, 145, 148
- » Bernat Ató VI de Besiers (*Bernardus Atonis*), vescomte de Nimes i Agde, fill de Bernat Ató V i de Guillem de Montpeller **1** 64, 66, 81-89, 91-93, 145, 386-392, 410-412
- » Bernat Ató VI de Nimes v. Bernat Ató VI de Besiers
- » Bernat Berenguer, abat de Sant Cugat del Vallès **1** 143
- » Bernat Berenguer, vescomte de Narbona, fill de Berenguer I de Narbona i de Garsenda de Besalú **1** 147
- » Bernat Bertran (*Bernardus Bertrandi*) **1** 186, 312
- » Bernat d'Alió (*Bernardus Alionis, Bernardus Alions*) **1** 86, 395, 397, 399-400, 402-403, 407-408
- » Bernat [III] d'Andusa (*Bernardus de Andusa, Bernardus de Andusia*) **1** 36, 40, 44, 285, 295-296
- » Bernat [IV] d'Andusa (*Bernardus de Andusia*) **1** 47-48, 54-57, 147, 350-351
- » Bernat [VI] d'Andusa (*Bernardus Andusie, Bernardus de Andusa, Bernardus de Andusia*) **1** 72, 87, 90, 409-413
- » Bernat [VII] d'Andusa (*B. de Andusia, Bernardus de Andusia*) **1** 469, 478
- » Bernat d'Anglesola **1** 73
- » Bernat d'Auriac (*Bernardus d'Auriac, Bernardus de Auriaco*) **1** 382, 384
- » Bernat d'Erill (*Bernardus d'Eril*) **1** 203, 333, 341
- » Bernat d'Hostoles (*Bernardus*), fill de Ramon d'Hostoles, germà del senescal Guillem I d'Hostoles **1** 261
- » Bernat de Banyuls (*Bernardus de Bannuls*) **1** 446
- » Bernat de Baus (*Bernardus de Baucio*) **1** 75, 380
- » Bernat de Bell-lloc (*Bernardus Belli Loci, Bernardus de Bello Locho, Bernardus de Bello Loco, Bernardus de Bello loco, Bernardus de Belog, Bernardus de Bellog, Bernardus de Pulcro Loco*), fill de Pere Bertran de Bell-lloc i de Sança **1** 186, 303, 312, 318-319, 326, 348, 356-357, **2** 42, 229, 241-242
- » Bernat de Bell-lloc (*Bernardus de Pulcro Loco*) **1** 291
- » Bernat de Benavente (*Bernardus de Benavento*) **1** 413, **2** 298
- » Bernat de Berga (*Bernardus*), bisbe de Barcelona **1** 90, 415, **2** 64, 267
- » Bernat III de Besalú, comte de Besalú, fill de Guillem I de Besalú i d'Estefania de Provença **1** 34, 143
- » Bernat de Caldes (*Bernardus de Calidis*), escrivà i notari reial **1** 74, 219, 374, 380, 421, **2** 64, 163, 257, 267
- » Bernat de Canet (*Bernardus de Caned, Bernardus de Canned*) **1** 48, 281, 283, 333
- » Bernat [II] de Centelles (*Bernardus de Sentellis*) **1** 494
- » Bernat [III] de Centelles (*Bernardus de Cintillis*) **1** 291
- » Bernat de Claravall, abat de Claravall **1** 172, **2** 13
- » Bernat I de Comenge (*Bernardus de Comingo*), comte de Comenge, fill de Roger III de Comenge **2** 229
- » Bernat IV de Comenge (*Bernard, Bernardus*), comte de Comenge, fill de Bernat III de Comenge **1** 96, 102-103, 108, 110, 124, 127, 148, 434-435, 452-454, 494, 498, 500
- » Bernat V de Comenge (*Bernardus*), comte de Comenge, fill de Bernat IV de Comenge i de Comdors de la Barta **1** 498
- » Bernat de Foixà (*Bernardus de Foxano, Bernardus de Fuxano*) **1** 188, 312, 381
- » Bernat de Gurb v. Bernardus de Burgo
- » Bernat de l'Illa Jordà **1** 146
- » Bernat de Linyola (*Bernardus de Linerola*), capellà de l'església de Sant Nicolau **2** 230, 232
- » Bernat [I] de Lluçà v. Bernat Guillem de Lluçà
- » Bernat de Manresa (*Bernardus de Minorisa*), veguer de Manresa **1** 192, 313
- » Bernat IV de Melguèlh (*Bernardus*), comte de Melguèlh **1** 44, 148
- » Bernat de Monells (*Bernardus de Mulnellis*) **1** 195, 313

- » Bernat de Navata (*Bernardus de Navata*), potser fill de Bernat de Navata **1** 188, 405
- » Bernat de Navata (*Bernardus de Navata*), senyor del castell de Navata **1** 188, 312
- » Bernat de Roda (*Bernardus de Roda*) **2** 92, 289
- » Bernat de s'Arena [des Arènes] (*Bernardus de Zarena*), cavaller **1** 84, 390-391
- » Bernat de Sadirac (*Bernardus*), bisbe d'Auloron **1** 373
- » Bernat de Santa Eugènia (*Bernardus de Sancta Eugenia*) **1** 291
- » Bernat de Vilarrúbia (*Bernardus de Villa Rubia*), notari públic de Barcelona **2** 225, 227, 230
- » Bernat Desclot, cronista **1** 167
- » Bernat Gaucelin (*B.*, *Bernardus*), bisbe de Besiers, després arquebisbe de Narbona **1** 90, 94-95, 377, 415, 432-433
- » Bernat Guillem, comte en part de Carcassona v. Bernat II Guillem de Carcassona
- » Bernat Guillem d'Entença **2** 32
- » Bernat II Guillem de Carcassona (*Bernardus, Bernardus Guillelmi*), comte en part de Carcassona, fill de Guillem I Ramon de Carcassona **1** 19-20, 25, 144, 255-257, 273
- » Bernat I Guillem de Cerdanya (*Bernardus Guilelmus de Sardagna*), comte de Cerdanya **1** 163, 290
- » Bernat Guillem de Lluçà (*Bernardus Guillelmi de Luciano, Bernardus Guillelmi, Bernardus Guillelmi de Luciano*), senyor de Lluçà, fill de Guillem [I] de Lluçà i de Guisla **1** 195, 313, **2** 32, 217, 229
- » Bernat Guillem IV de Montpeller v. Guillem IV de Montpeller
- » Bernat Jordà v. Bernat de l'Illa Jordà
- » Bernat Marcús (*Bernardus Marcucii*) **1** 212, 386, **2** 41, 241, 255
- » Bernat Odó v. Bernat Odó de Niort
- » Bernat Odó V de Nimes-Agde v. Bernat Ató V de Besiers
- » Bernat Odó de Niort (*Bernardus Odonis, Bernardus Otonis de Aniort*) **1** 20, 25, 144, 260-261, 272
- » Bernat Pelet, fill de Ramon II Berenguer de Narbona **1** 147
- » Bernat V Pelet (*B. Peleti*), comte de Melguèlh, marit de Beatriu de Melguèlh **1** 49-50, 58-60, 66, 306, 352-353
- » Bernat I Pelet d'Andusa, senyor d'Andusa **1** 19
- » Bernat Ponç d'Auriac (*Bernardus Pontius de Auriago*) **1** 273
- » Bernat Raimon de Campendut (*Bernardus Raimundi de Capendud*) **1** 403
- » Bernat Ramon, càtar, principal de Carcassona **1** 87
- » Bernat Ramon de Sentmenat (*Bernardus Raimundi Sancti Menati*) **1** 257
- » Bernat I Roger de Carcassona (*Bernardus Rodgarii*), comte en part de Carcassona, comte de Foix-Cosersans i Bigorra, fill de Roger el Vell de Carcassona i d'Adelaida [de Melguèlh] **1** 13, 19-20, 24, 144, 155, 263, 267-269
- » Bernat I Roger de Foix, Bernat Roger de Foix-Cosersans v. Bernat I Roger de Carcassona
- » Bernat Sanç, batlle reial de Perpinyà **1** 88
- » Bernat Sanç (*Bernardus*), bisbe d'Urgell **2** 46, 248
- » Bernat Suriguer (*Bernardus Surigarius*), notari de Mallorca **1** 289, 291
- » Bernat I Tallaferró, comte de Besalú, fill d'Oliba I Cabreta i d'Ermengarda **1** 153, **2** 124
- » Bernat Tort (*Bernardus*), arquebisbe de Tarragona **1** 178, 319, **2** 42, 50-51, 53, 159, 242, 245, 253-254
- » Bernat Ximénez (*Bernardus*), bisbe de Saragossa **2** 229, 235, 240-241
- » Bernat-Odó I, vescomte d'Albi **1** 145
- » Bernat-Odó II, vescomte d'Albi, fill de Bernat-Odó I i Diafronissa **1** 145
- » Bernat-Odó III, vescomte d'Albi, fill d'Odó II i Gerberga **1** 145
- » Bernedet d'Olza, aspès **1** 344
- » Bernedet de Mediabila, aussalès **1** 343
- » Bernedet de Seta, aspès **1** 344
- Bernat v. també Bn.; Bt.
- Bernedet v. Bernat; Garsia – de Les Berner **1** 373
- BERNIÇ [Bernis] (*Bernis, Berniz, Verniz*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 387-388, 390
- Berniç v. Pèire de –
- Bernis v. Berniç
- Bernissio v. Petrus de –
- Berniz v. Berniç
- Bernizon Seria, genovès **1** 317
- Bernre v. I. R. de –
- BÈRRA [Berre-l'Étang] (*Berra*), vila (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 52, 292, 324-325, 346 • senyoria de – **1** 39, 292 • senyors de – **1** 150
- [Berre], estany (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 63, 208
- Berre v. Bèrra
- Berre-l'Étang v. Bèrra
- Berriag v. Pere de –
- BERRY, regió de França **1** 93
- Berta, muller de Ramon I de Tolosa **1** 146

- Berthold (*Bertolfus*), *triscamerarius* **1** 363
- Bertholomeus v. Bartomeu
- Bertinus, d'Arle **1** 447
- Bertoldus, comte, a Terra Santa **1** 481
- Bertolfus v. Berthold
- Bertollo v. Iohannes –
- Bertomeu v. Bartomeu
- Bertramus v. Bertran
- BERTRAN = Beltrán = Bertramus = Bertrand = Bertrandus = Bertrannus**
- » Beltrán de Risnel (*Bertrandus*), comte de Burgos **2** 29, 199-201
- » Bertramus de Marino, genovès **1** 317
- » Bertran, comte de Tolosa, fill de Ponç de Tolosa i d'Almodis de la Marca v. Bertran I de Sant Gèli
- » Bertran, comte de Tolosa, fill de Ramon IV de Sant Gèli, comte de Tolosa v. Bertran I de Sant Gèli
- » Bertran, fill de Ramon IV de Sant Gèli v. Bertran I de Tolosa
- » Bertran, fill il·legítim de Ramon VII de Tolosa **1** 146
- » Bertran VI, pare de Bertran I Pelet v. Bernat V Pelet, comte de Melguèlh
- » Bertran Albaric **1** 295
- » Bertran d'Aimargues (*Bertrandus de Armadanicis*) **1** 352-353
- » Bertran d'Avinyó (*Bertrandus de Avinione*) **1** 108, 459, 462, 471
- » Bertran de Badalona, fill de Berenguer i de Gelvira **1** 188
- » Bertran de Baus (*Bertrannus de Baucio*) **1** 292
- » Bertran I de Baus (*Bertrandus, Bertrandus de Baucio*), fill de Ramon I de Baus i d'Estefania de Provença **1** 52, 55, 62-64, 80, 89, 100, 150, 324-331, 344-354, 364-365, 369-370, 411
- » Bertran II de Baus (*B. de Balcio, Bertrandus de Baucio*), fill de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja **1** 150, 411-413, 430-431, 434, 438 • un fill de – **1** 438
- » Bertran de Bel Vilar, provençal **1** 308
- » Bertran de Castellet (*Bertrandus de Castelet, Bertrandus de Castellet, Bertrandus de Castelleto*) **1** 186-187, 194, 312, **2** 34, 158, 163, 234
- » Bertran de Castellet, fill o nebot de Bertran de Castellet **1** 186, 426
- » Bertran I de Forcalquer, comte de Forcalquier, fill de Guillem I de Forcalquer i de Garsenda d'Albon **1** 43
- » Bertran de Lanzaneges, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Bertran de Larvasa (*Bertran de Larvaz*) **2** 205
- » Bertran de Larvaz v. Bertran de Larvasa
- » Bertran de Marsella, vescomte de Marsella, germà de Jofre, Hug Jofre i Bertran de Marsella **1** 206
- » Bertran de Melguir, de Melguèlh **1** 306
- » Bertran de Niort (*Bertrandus*), fill de Bernat Odó de Niort **1** 25, 260-261
- » Bertran de Rotgiers (*Bertrandus*), arquebisbe d'Ais de Provença **1** 385-386
- » Bertran de Saissac (*Bertrandus de Saxacco, Bertrandus de Saxaco, Bertrandus de Seixac, Bertrandus de Sexaco, Bertrandus de Sexacco, Bertran de Sexac*) **1** 86, 101, 397, 399-400, 402-403, 407-408
- » Bertran I de Sant Gèli, comte de Tolosa **1** 31, 35, 38, 40, 43, 146, 277, **2** 26
- » Bertran de Sexac v. Bertran de Saissac
- » Bertran de Sinna, provençal **1** 308
- » Bertran de Tarascó (*Bertrandus de Tarascone*) **1** 108, 459, 462
- » Bertran de Tolosa, comte v. Bertran I de Sant Gèli
- » Bertran I de Tolosa, comte de Provença, fill de Guillem III Tallaferro de Tolosa i d'Emma de Provença **1** 28, 146 • una filla de – **1** 28
- » Bertran I de Tolosa, comte de Tolosa v. Bertran I de Sant Gèli
- » Bertran de Vilamurs (*Bertrandus de Villa Muro*) **1** 107, 460, 462
- » Bertran Gerard, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Bertran Giraldi **1** 404
- » Bertran Maltos, cavaller de Melguèlh **1** 306
- » Bertran I Pelet (*Bertrandus*), comte de Melguèlh, fill de Bernat V Pelet i de Beatriu, comtes de Melguèlh **1** 55-56, 66-69, 76, 305, 352, 374-376
- » Bertran Porcelet (*Bertran Porcellet*) **1** 295
- » Bertran Porcelet (*Bertrandus Porcelleti*) **1** 489
- » Bertran Porcelet v. Bertran Porcelet
- » Bertran Richau, provençal **1** 308
- » Bertran Saix **1** 405
- » Bertrand d'Usès (*Bertrandus de Ucecchia*), fill de Bremon [I] d'Usès **1** 457, 459
- » Bertrand de Poscaris (*Bertrandus de Poscheriis*) **1** 351
- » Bertrandus v. Beltrán de Risnel; Bertran de Niort
- » Bertrandus, arquebisbe d'Ais de Provença v. Bertran de Rotgiers
- » Bertrandus, comte de Burgos v. Beltrán de Risnel
- » Bertrandus, comte de Melguèlh v. Bertran I Pelet
- » Bertrandus, fill d'Estefania de Baus v. Bertran II de Baus
- » Bertrandus Aegidius v. Bertrandus Egidius
- » Bertrandus Bernardi **1** 254

- » Bertrandus Cornuti **1** 463
- » Bertrandus Dardarius **1** 405
- » Bertrandus de Aquis **1** 434
- » Bertrandus de Armadanicis v. Bertran d'Aimargues
- » Bertrandus de Avinione v. Bertran d'Avinyó
- » Bertrandus de Baucio v. Bertran I de Baus; Bertran II de Baus
- » Bertrandus de Bolbono **1** 365
- » Bertrandus de Cardatio **1** 404
- » Bertrandus de Castelet, Bertrandus de Castellet, Bertrandus de Castelleto v. Bertran de Castellet
- » Bertrandus de Claustro **1** 330
- » Bertrandus de *Colliaz* **1** 351
- » Bertrandus de *Laudim* **1** 353
- » Bertrandus de Lechis v. Bertrandus de Lethis
- » Bertrandus de Lethis (*Bertrandus de Lechis*) **1** 411-412
- » Bertrandus de Malo Consilio (*Bertrannus de Malo Consilio*) **1** 332, 354
- » Bertrandus de Mesuaga **1** 434
- » Bertrandus de Orianicis **1** 457, 459, 478
- » Bertrandus de Pertusis (*Bertrandus de Pertuso*) **1** 460, 462
- » Bertrandus de Pertuso v. Bertrandus de Pertusis
- » Bertrandus de Poscheriis v. Bertran de Poscaris
- » Bertrandus de Sancta Cruce, tinent de Fariza i Terol **1** 378
- » Bertrandus de Sancto Lupo, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Bertrandus de Saxacco, Bertrandus de Saxaco, Bertrandus de Seixac, Bertrandus de Sexaco, Bertrandus de Sexacco v. Bertran de Saissac
- » Bertrandus de Sportella (*B. de Sportella*) **1** 430, 449
- » Bertrandus de Ucecia v. Bertran d'Usès
- » Bertrandus de Vallauques v. Bertrandus de Vallauques
- » Bertrandus de Vallauques (*Bertrandus de Vallauques*), fill de Pontius de Vallauques **1** 467
- » Bertrandus de Venranicis, germà de G. de Venranicis **1** 469
- » Bertrandus de Villa Muro v. Bertran de Vilamurs
- » Bertrandus Egidius (*Bertrandus Aegidius*) **1** 467, 469
- » Bertrandus Emiso, provençal **1** 307
- » Bertrandus Galardi, d'Arle **1** 446, 449
- » Bertrandus Gantelmi **1** 348
- » Bertrandus Gantelmi **1** 489
- » Bertrandus Lucii **1** 404
- » Bertrandus P. Pestre, d'Arle **1** 447
- » Bertrandus Porcelleti v. Bertran Porcelet
- » Bertrandus *Rabinel* **1** 353
- » Bertrandus Radulfi (*B. Radulfi*), causídic **1** 457, 459, 467, 486
- » Bertrandus Rainaldi **1** 469
- » Bertrandus Reamballi **1** 326
- » Bertrannus, noble provençal, fill de Raimundus de Sancto Amando **1** 288
- » Bertrannus Bellaroti **1** 332
- » Bertrannus Cauferius (*Bertrannus Causerius*) **1** 331-332, 354
- » Bertrannus Causerius v. Bertrannus Cauferius
- » Bertrannus de Baucio v. Bertran de Baus
- » Bertrannus de *Iuncar*, noble provençal **1** 289
- » Bertrannus de Malo Consilio v. Bertrandus de Malo Consilio
- » Bertrannus de Margaritis **1** 331
- » Bertrannus dol Burg, noble provençal **1** 288
- » Bertrannus Guillelmus, noble provençal **1** 288
- » Bertrannus Udolricus, noble provençal **1** 288
- Bertrand, Bertrandus, Bertrannus v. Bertran
- BESALÚ (*Bisuldivium*), vila (com. Garrotxa) **2** 64, 265-266
- (*Bisullunensis*), comtat de **1** 80, 163, **2** 64 • casa comtal de — **1** 13, **2** 19, v. també Garsenda de — • comte de — **1** 33, v. també Bernat I Tallaferro; Bernat III de —; Guifré II de —; Ramon Berenguer III el Gran; Sunifred II • esglésies del comtat de — **2** 240
- , vescomtat de: vescomte de — **1** 165, v. també Udarlard Bernat • v. també Bas, vescomte de
- Besalza v. Poncius de —
- Besarri v. Guillelm —
- Bescad v. Raimundus Guilelmus de —
- Bescat v. Raimon Guilhèm de —
- Besech* v. Rembaldus de —
- BESIERS (*Beders, Biterras, Biterris*), ciutat (dept. Erau, Occitània) **1** 27, 54, 64-65, 83-84, 86, 88, 101, 120-121, 210, 337, 386-390, 392, 418 • abadia de Sant Afrodisi de — (*Sanctus Frodilius*) v. B., abat de Sant Afrodisi de — • abadia de Sant Jacme de — (*Sanctus Iacobus Biterrensis*) v. Petrus, abat de Sant Jacme de — • barri dels jueus **1** 65 • església de Santa Magdalena **1** 64 • procònsol de — **1** 65
- , comtat i vescomtat **1** 19-20, 23, 27, 35, 53, 73, 75, 80, 121, 124, **2** 26 • comte de — v. Pere II Ramon de Carcassona • els fills del vescomte de — **1** 34 • la muller del vescomte de — **1** 34 • vescomtat de — i Agde **1** 19, 30, 64 • vescomte de — **1** 16-17, 21, 29-30, 34, 36, 41, 43, 46, 56, 83, 122, 127, 193, 258, 277-278, 285, v. també Bernat Ató IV de —; Guillem I Ramon de Carcassona; Guillem II; Ramon Bernat Trenca-vell;

- Ramon I Trencavell; Ramon Roger II Trencavell; Roger II Trencavell; Roger III de Carcassona; Simó IV de Montfort • vescomte de Carcassona i – 1 58, 85 • vescomte de Carcassona-Rasès i – 1 83 • vescomtessa de – v. Cecília de Provença; Ermengarda de Carcassona; Rangarda de la Marca; Saura
—, diòcesi 1 45 • bisbe de – 1 54, 70, 116, 482, v. també Arnau de Levezon; Bernat Gaucelin; Ermengau, bisbe; Jofre de Marsella • precentor de – v. G. de Boiano
— v. també Beatriu de –; Berenguer de –; Bernat Ató V de –; Bernat Ató VI de –; Biterris; Cecília de –; Garsenda de –; Rangarda de –; Roger II de –
- BESÒLA, LA [La Bézole] (*Albedun*), castell (dept. Aude, Occitània) 1 25-26, 270-271
- BESORA, lloc (Navès, com. Solsonès) 1 185
- Besora v. Pere de –
- BESÒS, riu 1 163
- BESPÉN, lloc (Angüés, com. Plana d’Osca, Aragó) 2 55
- Bessan v. Gormund de –
- Bestort v. G. –; Poncius –
- Besun, Lo [Bézu], família 1 26
- Beszano v. R. de –
- Bethiehem v. Betlem
- BETLEM, (*Bethiehem*) bisbat de (Palestina): bisbe de – v. Pere, bisbe de Betlem
- BÈUCAIRE [Beucaire] (*Belcaire, Belicadrum, Bellcadrudrum, Bellicadrum, Bellum Cadrum, Belquaire, Belquarre*), vila i castell (dept. Gard, Occitània) 1 40, 42-43, 62, 70, 94, 103, 172, 292, 294-296, 364-365, 378, 380, 453-454, 468
- Bèucaire v. Uc de –
- Bèucaire d’Argença [Beucaire d’Argence] v. Bèucaire
- BÈUVESIN [Beauvoisin] (*Belvecinus, Belvezinus*), castell (dept. Gard, Occitània) 1 84, 91, 387-388, 390
- Beuvila v. Bernardus de –
- Bezanis v. Ugo de –
- Bézole, La v. Besòla, La
- Bezón v. Giraldo de –
- Bézu v. Besun, Lo
- BIANDRATE, comtat de (Piemont, Itàlia): comte de – v. Umberto de –
- BIAR, lloc (com. Alt Vinalopó) 2 69, 71, 137, 271-272 • port de – (*portus de Biar*) 2 69, 271-272 • territori de – 2 71
- Biarnensis v. Bearn
- Biatriz* v. Raimundus –
- Biaxa v. Martinus –
- Bibensaqua v. Willelmus –
- Bicairel v. Bt. –
- Bidocii v. G. –
- BIDÒS [Bidos], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Bidos; Bidocii
- Bidos v. Guilem Arnallí de –
- BIEL (*Bel*), lloc (com. Cinco Villas, Aragó) 1 378, 2 54-55, 92, 203, 206-207, 267 • v. també Bel
- Biel v. Calvet de –
- Bielle v. Vièla
- Biert v. Dalmau de –
- Biezal v. Bigüézal
- Bigbilius v. Vic Vilh
- BIGORRA, regió d’Occitània 1 452
- (*Bigorra, Bigorritanus*), comtat de 1 19, 74, 80-81, 96, 108, 434-436 • comte de – 1 74, 2 26, v. també Bernat I Roger de Carcassona; Bernat II; Cèntul II de –; Cèntul III de –; Pere de Marsan • comtessa de – v. Estefania de –; Garsenda de –; Peronella I de – • família comtal de – 1 144
- Bigorra v. Bartholomeus –
- Bigorritanus v. Bigorra
- BIGÜÉZAL (*Biezal, Biozal, Biozali*), lloc (Romanzado, mer. Sangüesa, Navarra) 2 210, 213-214
- Bila v. Garsia Donad de –; Raimundus Sicard de –
- Bilacher v. Bernard –
- Bileles v. Fortaner de –; Raimundus de –
- Bilforato v. Garsion de –
- Bilhères v. Vilhèras
- Binzerrus v. Otto –
- BIOTA, lloc (com. Cinco Villas, Aragó) 2 102, 301, 303
- Biozal, Biozali v. Bigüézal
- Biron v. Bernardus de –
- Bisanchis v. Petrus de –
- Bisbe v. Bernardus – • v. també Episcopus
- BISCAIA, província del País Basc 2 21, 103 • v. també Teresa d’Haro de –
- Bisdocti v. G. –
- Bisuldívium, Bisullunensis v. Besalú
- Biterras v. Besiers
- Biterrensis v. Bederrès; Berengarius –
- Biterrí v. Guilelmus Arnaldí de –
- Biterris v. Besiers; Guilelmus Arnaldí de –; Guilelmus Arnaldí de –; Guilelmus Petri de –; Guitardus Lupi de –; Petrus Rainardi de –; Petrus Siguarii de –; Petrus Siguierii de –; Rotgerius de –
- Bitterris v. Besiers
- Bixed v. Oliver de –
- BIZANCI, capital de l’Imperi bizantí 1 212 • bisbe bizantí 1 215 • consellers imperials bizantins 1 215 • v. també Imperi bizantí

- Blacacius, Blacacius de Almis v. Blacàs d'Aups
 Blacàs v. Blacàs d'Aups
 Blacàs d'Aups (*Blacàs, Blacacius, Blachacius, Blacacius de Almis, Blacaz d'Alms, Blanchacus, Blanchatius, Blanchaz*) **1** 81, 94-95, 380-382, 385-386, 430-434, 459, 462
 Blacas de Sesteron, frare templer **1** 382
 Blacaz d'Alms v. Blacàs d'Aups
 Blachacius v. Blacàs d'Aups
 Blacho v. Blasc
 BLAIA [Blaye], castell (dept. Gironda, Occitània) **1** 58, 87
Blanc v. Arnallus –; Petrus –
 Blanca, filla de Garcia Ramires v. Blanca de Navarra
 Blanca, segona muller de Ramon Berenguer I el Vell **1** 143
 Blanca de Navarra (*Blanca*), infanta de Navarra, reina consort de Castella, filla de Garcia VI Ramires i de Marguerite de l'Aigle, muller de Sanç III el Desitjat **2** 32, 34-37, 40-41, 232-233, 237
 BLANCAFÒRT [Blanquefort] (*Blancafört*), castell (Rènnas del Castèl, dept. Aude, Occitània) **1** 25-26, 270-271
 Blancafört v. Wilelmus de –
 Blanch Anel **1** 405
 Blanchacus v. Blacàs d'Aups
 Blanchart, d'Arle **1** 447
 Blanchatius, Blanchaz v. Blacàs d'Aups
 Blancher **1** 405
 Blancher v. Petrus –; Ugo –
 Blandalron v. Biandrate
 Blandii, Blandis v. Petrus de –
 BLANES, vila (com. Selva) **1** 208
 Blanes v. Pere de –
 Blanquefort v. Blancafört
BLASC = Bascol = Basculus = Blacho = Blascho = Blasco = Blascus = Blascz
 » Bascol Romieu v. Blasco Romeu
 » Basculus Cornil **1** 410
 » Blacho Romeu v. Blasco Romeu
 » Blascho **2** 254 • v. també Blasco Romeu
 » Blascho Maza v. Blasco Maza
 » Blascho Romeo, Blascho Romeu v. Blasco Romeu
 » Blasco Fertunones de Açior, Blasco Furtuynones de Aztor v. Blasz Furtuno d'Azlor
 » Blasco Maça (*Blascho Maza, Blasco Maza, Blascus Maça, Blascus Mazo*), tinent de Borja **1** 75, 378, 380, **2** 46, 51, 55, 59, 62, 248, 259, 261-263, 267
 » Blasco Maza v. Blasco Maça
 » Blasco Romeo v. Blasco Romeu
 » Blasco Romeu (*Bascol Romieu*), fill de Garcia Romeu **1** 457
 » Blasco Romeu (*Blacho Romeu, Blascho Romeo, Blascho Romeu, Blasco Romeu, Blasco Rumei, Blascus Romeu*), majordom i alferes reial, tinent de Saragossa, Eixea, Tarassona, Uncastiello i Jaca **1** 75, 374, 378, 380, **2** 55, 59, 62, 69, 97, 163, 229-230, 254-257, 259, 261-263, 267, 272, 296
 » Blasco Rumei v. Blasco Romeu
 » Blascus Mazo v. Blasco Maza
 » Blascus Romeu v. Blasco Romeu
 » Blasz Furtuno d'Azlor (*Blasco Furtuynones de Aztor, Blasco Fertunones de Açior*) **2** 205, 212
 Blasc v. Guilelmus – d'Olza; Lapo – de Pomar
 Blascho v. Blasc
 Blasco v. Blasc; Lop –
 Blascus, Blasz v. Blasc
 Blaye v. Blaia
 Bleger v. Bt. –
 Bleta v. Bernardus de –
 Blierii v. Iohannes –
 Bn. Barraler, d'Arle **1** 448
 Bn. Bernat, d'Arle **1** 447
 Bn. Bn. Alau, d'Arle **1** 447
 Bn. Bonpan, d'Arle **1** 447
 Bn. Borser, d'Arle **1** 447
 Bn. Cani, d'Arle **1** 447
 Bn. Cauzamira, d'Arle **1** 448
 Bn. Cerraler, d'Arle **1** 448
 Bn. Dause, d'Arle **1** 448
 Bn. de Borriano, d'Arle **1** 448
 Bn. de Causoara, d'Arle **1** 447
 Bn. de Malana, d'Arle **1** 447
 Bn. de Sancto Laurencio, d'Arle **1** 447
 Bn. de Villa, d'Arle **1** 448
 Bn. Elias, d'Arle **1** 447
 Bn. Erlot, d'Arle **1** 448
 Bn. G. Jordanus, d'Arle **1** 448
 Bn. Ger, d'Arle **1** 448
 Bn. Guillelmus Belon, d'Arle **1** 447
 Bn. Iuvenis, d'Arle **1** 446
 Bn. Maltas, d'Arle **1** 447
 Bn. P. Ner, d'Arle **1** 448
 Bn. Rabuix, d'Arle **1** 448
 Bn. Rama Penxa, d'Arle **1** 448
 Bn. Rautard, d'Arle **1** 446
 Bn. Sabater, d'Arle **1** 446
 Bn. Taverner, d'Arle **1** 448

- Boc [Bouc-Bel-Air], salines (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 71
- Boc v. Petrus de –; Raimundus de –
- Bocadós v. Joan –
- Bocca v. Lanfranco –
- Boccados v. G. –; R. –
- Boch v. P. –
- Bocha Daniel, genovès **1** 211
- Bocher v. Calveht –; Raimon –
- Bocheron v. Ogerio de –
- Bocheto v. Raimundus de –
- Bocoiran [Boucoiran] v. Dragonetus de –
- Bodoztam, Bodoztan v. Badoztain
- Boer **1** 405
- Bohemos v. Bohèmia
- BOHÈMIA, ducat de: duc de – v. Uldaricus
- Boí, vall (com. Alta Ribargoça) **1** 220
- Boiamons (*Boiamundo*), cònsol genovès **1** 196, 316
- Boiamundo v. Boiamons
- Boiano v. G. de –
- Boionag v. Rodger de –
- BOISSESON [Boissezon] (*Boxazon*), castell (dept. Tarn, Occitània) **1** 36, 281-282
- Boissezon v. Boissezon
- Boixazò v. Boissezon
- BOJAN [Boujan-sur-Libron], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Boiano
- Bolachese v. Ansaldus –
- Bolbo v. Iaufre de –
- BOLBON [Boulbon], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. Bolbo; Bolbon; Bolbono
- Bolbon v. Guillelmus de –; Wuillelmus Petri de –
- BOLBÒNA [Boulbonne] (*Bolbono*), bosc (Maseras [Mazères], dept. Arieja, Occitània) **1** 336
- Bolbono v. Bertrandus de –; Bolbòna
- Bolchogat v. Ugo –
- Bolea v. Boleya
- Boleia v. Boleya; Ferrer de –
- BOLENA [Bollène] (*Abolena*), castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 103, 453-454
- Bolena v. Ramon de –
- BOLEYA [Bolea] (*Boleia*), lloc (com. Plana d'Osca, Aragó) **2** 55, 63, 86, 265-267
- Boleya v. Ferrer de –
- Bolferici v. Bonvassallo –
- Bolfericus v. Dodo –
- Bolgarel (*Bolgarellus*), d'Arle **1** 446, 449
- Bolgarellus v. Bolgarel
- Bollène v. Bolena
- BOLTANYA, lloc (com. Sobrarb, Aragó) **2** 70
- Bomacip, de Carcassona **1** 278
- Bombello v. Guglielmo –
- Bon Mercad, de Carcassona **1** 280
- BONA, ciutat, actualment Annaba (Algèria) **1** 159, **2** 141
- BÒNA, LA [La Bonne], riu del Delfinat, França **1** 43
- Bona v. Arnal –; Petrus –
- Bona Fide v. Arnal –; Stevan –
- Bonacorso, pisà **1** 223
- Bonas Valles v. Bonesvalls
- Bonafos v. Richerius –
- Bonafoss, burgès de Melguèlh **1** 306
- Bonanatus (*Bononatus*), escrivà reial **1** 489-490, 494, **2** 307
- Bonança v. Petrus –
- Bonefacii v. Radulphus –
- Bonefacius v. Bonifaci
- Boneht, de Carcassona **1** 279
- BONESVALLS [Bonnevaux] (*Bonas Valles*), abadia (Ville-neuve-de-Marc, dept. Isèra, França): abat de – **1** 94, v. també Hug de –
- BONET (*Boneti*), casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) **1** 261
- Bonet, d'Arle **1** 447
- Bonet, de Carcassona **1** 279
- Bonet de Seta, aspès **1** 344
- Bonet Leforner, d'Arle **1** 447
- Bonet v. Arnallus –
- Boneth, de Carcassona **1** 280
- Boneti v. Bonet
- Bonfil v. Guillelmus –
- Bonfill, comte, fill de Sendred **2** 122
- Bonfill Fredal **2** 189
- BONIFACI = Bonefacius = Bonifacio = Bonifacius = Bonifatius = Bonofacius**
- » Bonefacius, genovès v. Bonifacio
- » Bonefacius de Petra *Castelana*, provençal **1** 307
- » Bonefacius Lamberti, genovès **1** 317
- » Bonefacius Mortussitis, genovès **1** 317
- » Bonefacius Roza v. Bonifacio Rozza
- » Bonefacius Vicecomes, genovès **1** 317
- » Bonifaci de Castelana (*Bonifacius de Castellana, Bonifatius de Castellana, Bonofacius de Castellana*) **1** 94, 382, 430-432
- » Bonifacio (*Bonefacius*), genovès, fill de Caffaro, cònsol de Gènova **1** 175, 298
- » Bonifacio della Volta, fill d'Ingo della Volta **1** 197
- » Bonifacio Rozza (*Bonefacius Roza*), genovès **1** 317
- » Bonifacius Astuald, d'Arle **1** 446

- » Bonifacius de *Asperel* **1** 431
 » Bonifacius de Castellana, Bonifatius de Castellana, Bonofacius de Castellana v. Bonifaci de Castelana
 Bonifacii v. R. –
 Bonifacio, Bonifacius, Bonifatius v. Bonifaci
 Bonihominis v. Iohannes –
 Bonils v. R. –
 Bonne, La v. Bòna, La
 Bonnevaux v. Bonesvalls
 Bonofacius v. Bonifaci
 Bonome v. P. –
 Bononatus, escrivà v. Bonanatus
 Bononi v. Odorico –
 Bonot v. A. –
 Bonpan v. Bn. –
 Bons v. D. –
Bonsom v. Petrus – • v. també Bonus Homo
 Bonus Filius, de Carcassona **1** 279
 Bonus Filius, pare de Raimundus, jutge **1** 264
 Bonus Homo, de Carcassona **1** 279
 Bonus Homo v. Bernardus –; Guillelmus – • v. també Bonsom
 Bonus Vasallus, Bonusvassal, Bonusvassallus v. Bonvassallo
 Bonusvicinus de Campo v. Bonvicino de Campo
 Bonvassal v. Bonvassallo
BONVASSALLO = Bonus Vasallus = Bonusvassal = Bonusvassallus = Bonvassal
 » Bonus Vasallus, notari v. Bonvassallo, notari
 » Bonusvassal de Castro v. Bonvassallo de Castro
 » Bonusvassallus Cimademar, genovès **1** 317
 » Bonusvassallus de Medolico, genovès **1** 317
 » Bonusvassallus de Moro v. Bonvassallo de Moro
 » Bonvassal de Cantano, genovès **1** 317
 » Bonvassallo (*Bonus Vasallus*), notari **1** 319
 » Bonvassallo Bolferici (*Bonusvassallus Bolferici*), genovès **1** 203, 341
 » Bonvassallo de Castro (*Bonusvassal de Castro*), cònsol genovès **1** 197, 318
 » Bonvassallo de Moro (*Bonusvassallus de Moro*), genovès establert a Tortosa **1** 203, 341
 » Bonvassallo di Odone, cònsol genovès **1** 196
 Bonveisin v. Ansel de –
 Bonvicino de Campo (*Bonusvicinus de Campo*), cònsol genovès **1** 196, 317
 Bonvillan v. Otto de –
 Bonvillano v. Otto –
Bonzac v. Bernardus Romeu de –
 Boravols v. Guillelmus de –
 BORBONÈS, regió de França **1** 93
 BÒRÇA [Borce], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Borza
 Borcha v. Borja
Bordel v. Peregrinus de –
 Bordello v. Peregrinus de –
 BORDÈRAS [Bordères], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Bordèras, senyoria de
 BORDÈRAS (*Borderas*), senyoria de, potser Bordèras o Bordèras de Loron **1** 377
 BORDÈRAS DE LORON [Bordères-Louron] (dept. Alts Pirineus, Occitània) v. Bordèras, senyoria de
 Bordet v. Robert –
 BORDEUS, ciutat (dept. Gironda, Occitània) **1** 87
 Borelli v. G. –
 BORG SANT DALMATZ, LO [Borgo San Dalmazzo], vila (prov. Coni, Occitània) **1** 59, 61, 206, **2** 50, 161
 Borga v. Borja
 Borgo San Dalmazzo v. Borg Sant Dalmatz, Lo
 Borgon v. Raimundus –
 Borgondionis v. Raimundus –
 Borgonhon v. Estève –
 Borgonon v. P. –
 Borgonus v. P. –
 BORGONYA, regió de França **1** 97
 —, ducat de: duc de – **1** 33, 88, 119, 121, v. també Hug II
 —, regne de: rei de – **1** 49, 80, 215, v. també Rodolf III
 — v. també Enric de –; Matilde de –; Ramon de –
 Borgonya (*Bourguigne*), filla d'Amalric de Lusignan i d'Esquiva d'Ibelin, muller en primeres núpcies de Walter de Montbéliard i en segones núpcies (tercera) muller de Ramon VI de Tolosa **1** 103, 146
 Borgonyó v. Guiu –
 Boria v. Borja
 BORIANA [Bouriane], comarca del Carcí (Occitània) v. Guillelmus de –; Guillelmus, fill de Poncius Guillelmi de –; Poncius Guillelmi de –
 BORJA (*Borcha, Borga, Boria, Burgia, Burgra*), castell (com. Camp de Borja, Aragó) **1** 378, **2** 40, 62, 69, 70, 78, 85-92, 96, 262-263, 267, 275, 280, 285-286, 288, 290-291, 294
 Bormio v. Rolando –
 Bormius v. Rolandus –
 BORNAC [Bournac] (*Bornac*), castell (Sant Africa [Saint-Affrique], dept. Avairon, Occitània) **1** 455
 BORNQUÈL [Bruniquel], vescomtat de (dept. Dordonya, Occitània): vescomte de – v. Pere, vescomte • v. també Ató de –
 Bornoc v. P. de –

- Boron v. Willelmus –
 BORONET, lloc prop de Montpeller **1** 464
 Borota v. Ximinus de –
 BORRASSÀ, lloc (com. Alt Empordà) **1** 188
Borrel v. Guillelmus –
 Borrell II de Barcelona, comte de Barcelona, Girona i Osona i d'Urgell **1** 146, **2** 122-123
 Borres v. Rostan –
 BORRIANA, lloc (com. Plana Baixa) **2** 140
 Borriano v. Bn. de –; P. de –
 Borser v. Bn. –; Bt. –; I. –; P. –; Raimundus –
 Borza v. Calvet de –; Fort Sanc de –; Garcia, fill de Sanzol de –; Garsia Donad de –; Guarner de –; Guillelmus Agud de –; Lop Donat de –; Raimon de –; Ramon Cortes de –; Sanc Assi de –; Sanzol de –
 Borzes v. Firminus –
Bosc v. Bernardus *del* –
 Boscaudo v. Boscodon
 Boscheras v. Ugo de –
 BOSCODON (*Boscaudo*), abadia de (Las Cròtas [Crots], dept. Alts Alps, Occitània): abat de – **1** 460
 Bosó (*Boso*), cardenal i legat papal **1** 161, 166, 170-171
 Boso, d'Arle **1** 448
 Bosó II de Provença, comte d'Arle, Avinyó i Provença **1** 37, 40, 172
 Botar v. Conradus –
 Botella v. Mateu –
 Boter v. Anfosus –
 Botericus (*Butericus*), cònsol genovès **1** 197, 317
 Bouc-Bel-Air v. Boc
 Boucoiran v. Bocoiran
 Boulbon v. Bolbon
 Boulbonne v. Bolbòna
 Bourguigne v. Borgonya
 Bouriane v. Boriana
 Bournac v. Bornac
 BÒUVILA [Beauville], lloc (dept. Òlt i Garona, Occitània) v. Beuvila
 Bovarius v. Petrus –
 Bovert, de Carcassona **1** 279
 Bovet v. P. –; Poncius –; Stephanus –
 Boxazon v. Boisseson
Boxeires v. Ugo de –
 Br. Umbert, d'Arle **1** 447
 Braç de Seta, aspès **1** 344
 Bracharensis v. Braga
 BRAGA, arxidiòcesi de (Portugal): arquebisbe de – v. João Peculiar
 Bragança v. Mendo de –
Brages v. Bernard – de Asino
 Braimundus v. Beremund
 Brancha de Isacurte, notari **1** 314
 Brandenburg v. Albert I de –
 Brando v. P. de –
 Brantols v. G. de –
 Bras-de-Fer v. Guillem –
 Brasil v. Merlo de –
Braz v. Ademarius *de* –
 BREDÒM [Bredons], lloc (Alba Pèira e Bredòm [Albepierre-Bredons], dept. Cantal, Occitània) v. Durand de –
 Bredons v. Bredòm
 Bregancia v. Menendus –
 Breht v. Marti –
 Bremon v. Beremund; Bernard –; Guillelmus –
 Bremundus v. Beremund
 Bret v. Iohan –
 BRETANYA, comtat de: comte de – v. Jofre de Bretanya
 Breuil v. Jofre de –
 Brexano v. Poncius de –
 Brez, d'Arle **1** 447
 Brezon v. G. –
Brim v. Raimundus –
 Brisa v. Bernardus de za –
 Brisebarre v. Gautier III de –
 Brom v. Arnal de –; Petrus de –; Stevan de –
Brossetus v. Guglielmo –
BRU = Brun = Brunetus = Brunus
 » Bru, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Bru de Bedos, aspès **1** 344
 » Brun **1** 373
 » Brunetus **1** 405
 » Brunus, de Carcassona **1** 279
 » Brunus Bt. Deuslogard, d'Arle **1** 446
 » Brunus de Villa *Aldegud*, de Carcassona **1** 279
 » Brunus Faber, de Carcassona **1** 279
 » Brunus Forner, d'Arle **1** 447
 » Brunus Sabater, d'Arle **1** 446
 BRUGAIRÒLAS [Brugairolles], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Brugarrola; Brugarrolas
Brugarrola v. Bernardus de –
Brugarrolas v. Arnallus de –
Brugeran v. Petrus de –
 Brugeriis v. Poncius de –
 Bruguera v. Ponz de –
 Bruguèira, La [Labruguière], família **1** 26
 Bruies v. Gilibertus de –
 BRULHÉS [Brulhois], comarca d'Occitània **1** 65

- Brulhois v. Brulhés
 Brun v. Bernardus –; Bru; Sene –
 Brunet v. Guillelm –; Petrus –
 Bruneht v. Bernard –
 Brunetus v. Bru
 Bruniquel v. Borniquèl
 Brunus v. Bru; P. –
 BRUSCA [Brusque] (*Bruscha*), castell (dept. Avairon, Occitània) 1 86, 406-408
 Bruscha v. Brusca
 Brusetus v. Willelmus –
 Brusque v. Brusca
 Brussans-Palliol, els, família 1 39
Bruxedus v. Guglielmo *Brossetus*
 Bt. Alvernax, d'Arle 1 447
 Bt. Bicairel, d'Arle 1 447
 Bt. Bleger, d'Arle 1 447
 Bt. Borsier, d'Arle 1 447
 Bt. Capeler, d'Arle 1 447
 Bt. d'Uzes, d'Arle 1 447
 Bt. de Masenas, d'Arle 1 447
 Bt. de Nemse, d'Arle 1 447
 Bt. de Sancto Iuliano, d'Arle 1 448
 Bt. Forner, d'Arle 1 447
 Bt. Fraxer, d'Arle 1 448
 Bt. Gauter, d'Arle 1 447
 Bt. Medelon, d'Arle 1 447
 Bt. Michel, d'Arle 1 448
 Bt. Nadal, d'Arle 1 447
 Bt. Partenase, d'Arle 1 448
 Bt. Pascalis, d'Arle 1 447
 Bt. Pelicer., d'Arle 1 446
 Bt. Poncius, d'Arle 1 447
 Bt. Rainer, d'Arle 1 446
 Bt. Rainer, d'Arle 1 446
 Bt. Ribarrer, d'Arle 1 447
 Bt. Sabater, d'Arle 1 448
 Bt. Taverner, d'Arle 1 446
 Bt. Tornaire, d'Arle 1 447
 Bt. Tos, d'Arle 1 448
 Bt. Ugo Poder, d'Arle 1 447
 Bt. Valader, d'Arle 1 447
 Bt. Viader, d'Arle 1 446
 Bt. Vilan, d'Arle 1 447
 Bt. v. també Gili –
 Bucafuria v. Gandulfus –
 Bucca v. Lanfrancus –
 Buccafurni, genovès 1 317
 Buce v. Lanfrancus –
 Bucella v. Otto –
 BUECH [Buëch], riu d'Occitània 1 99, 105, 112
 Buferius v. Fulco –; Guglielmo –
 BUGIA, ciutat d'Algèria 2 167
Buironus v. Guglielmo –
 Bulbonosus Arnaldi de Turca, genovès 1 210, 372
 Bulgaro v. Ugo de –
 BURADÓN, lloc (Bastida, prov. Àlaba, País Basc) 2 80
 Burbagana v. Burbaguena
 BURBAGUENA [Burbáguena] (*Burbagana*), castell i vila (com. Xiloca, Aragó) 2 99, 296, 298
 Burcafols v. Pere –
 Burcardus, diaca i canonge del Sant Sepulcre 2 223
 Burchard (*Burgardus*), burggravi de Magdeburg 1 363
 Burdi v. Pere –
 Burdin v. Arnaldo de –
 Bureba v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz de –; Rodrigo Gómez de –
 Bureta v. Ximeno de –
 Burg v. Bertrannus dol –
 BURG NOU [d'Arle] v. Arle
 Burgardus v. Burchard
 Burgariis v. Poncius de –
 Burgensis v. Burgos; Firmunus –
 Burgeras v. Poncius de –
 Burgetus 2 265
 BURGI, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) 2 98, 104
 Burgi v. Burgos
 Burgia v. Borja
 Burg v. Bernardus de –; Raimon Pere de –
 BURGOS (*Burgi*), ciutat de Castella i Lleó 2 28, 199 •
 altar de Sant Esteve (*Sanctus Stephanus*) 2 29, 200
 • altar de Sant Jaume (*Sanctus Iacobus*) 2 29, 201
 — comtat de: comte de – v. Beltrán de Risnel
 — diòcesi de: bisbe de – v. Pedro
 Burgra v. Borja
 Burgundionis v. Stephanus –
 Burgundionus v. Borgonya
 Burone, v. Guglielmo –
 Burono v. Guillelmus –
 Burota v. Ximinus de –
 BURRIAC, castell v. Sant Vicenç, castell
 Burriano v. P. de –
 Bursa v. Roger, dit Bursa
 Busa v. Arnallus de –
 BUSCA, comtat de (Piemont, Itàlia): comtessa de – v. Mobilia
 —, marquesat de: marquès de – 1 77, v. també Maiafred

- Busia v. Guilelmus de –
 Butericus v. Botericus
 Buxer v. R. –
- C., arquebisbe de Tir **1** 480
 C. de Ila **1** 477
 C. de Nostradamus, historiador **1** 79
 Caba Pont v. Raimundus de –
 Caballero v. García –; Pero –
 Cabanis v. G. de –
 Cabannis v. Petrus de –
 Cabanyes v. Ramon de –
 CABARET, castell i ciutadella (Las Tors, dept. Aude, Occitània) **1** 26, 121, 124
 Cabaret v. Pere de –
 Cabdergol v. Guillelmus –
Cabdergul v. Guglielmo –
 Cabenis v. Raimundus de –
 Cabilione v. Guido de –
 Caboç (*Caboz*) **2** 205
 Caboz v. Caboç
 CABRA, coll de [Cabre, col de], coll entre les valls de la Droma i del Buech (Occitània) **1** 43
 Cabre, col de v. Cabra, coll de
 CABRERA (*Capraria*), castell (l'Esquirol, com. Osona) **2** 48, 250-251
 CABRERA, vescomtat de **1** 166, 193, v. també Girona, vescomtat de
 —, els **2** 29, 74, v. també Guerau Ponç II de –; Guerau Ponç III de –; Ponç III de –; Ponç Guerau de –; Ponce de –, els
 CABREROS DEL MONTE, lloc (prov. Valladolid, Castella i Lleó) **2** 103
 Cabrespini v. Renardus –
 Caxal, prior de l'Hospital **2** 221 • v. també Caxal
 Cadalona v. Guilielm de –
 Cadarassa v. Poncius de –
 Cadaraxa v. Guilem Raimon de –
 Cadarossa [Caderousse] v. Guillèm Raimon de –; Pèire de –; Ponç de –; Uc de –
 Cadel v. Raimundus –
 Cadelli v. G. –
 Cadelo v. Cadilhon
Cadelon v. Arnaldus Garsias de –; Cadilhon
 CADENET, castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 62
 Caderousse v. Cadarossa
 CADILHON [Cadillon] (*Cadelo*, *Cadelon*), castell (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 374, 499 • v. també Cadelon
- Cadoal v. Petrus –
 Cadonel v. Ponc –
 Cadoval v. Pere de –
 CADREITA (*Quadreita*, *Quadrerra*), lloc (mer. Tudela, Navarra) **2** 102, 209-210, 213-214, 301-302
 Cafaro v. Guillelmus de –; Otto de –
 Caffaro (*Chafarus*), cònsol i ambaixador de Gènova, cronista **1** 175, 180-181, 197, 199, 205-206, 210, 217, 297-299, **2** 33, 151
 Caffaro v. també Guglielmo de –; Otto de –
 Cahors v. Càors
 Cailar v. Ausiàs del –; Rainier [I] de Sabran; Rainés de lo –
 Cailar, Le v. Cailar, Lo
 CAILAR, LO [Le Cailar] (*Castlar*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 36, 281-282
 CAILAR, LO [Le Cailar] (*Castlarius*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 84, 387-390
 Caillac v. Calhac
 Caïm v. Guglielmo –
 Cairat v. Poncius de –
 Caissac [Queyssac] v. Elies de –
 Caissal v. Lop –
 CAISSARGUES (*Chexaneges*), castell **1** 84, 387-388, 390
 Caixsal v. Caxal
 Cajal v. Fortún Garcés –; Teresa – • v. també Caxal; Sango Enecones
 CAJUELOS (*Caxelus*), castell navarrès o de la Rioja no identificat **1** 417-418, **2** 71, 73, 81
 CALÀBRIA, regió d'Itàlia **1** 156, 221
 —, comtat de: comte de – **1** 177, v. també Roger I de Sicília; Roger II de Sicília
 —, ducat de **1** 178 • duc de – v. Robert Guiscard; Roger, dit Bursa
 — v. també Mafalda de Pulla i –
Calac v. Stephanus de –
 Calafat v. P. –
 Calafora, Calagurra, Calagurrensis v. Calahorra
 CALAHORRA (*Calafora*, *Calagurra*, *Calagurrensis*), vila (la Rioja) **2** 40-41, 58, 63, 201, 203, 206-207
 —, diòcesi de: bisbe de – v. Rodrigo de Cascante
 CALANDA, lloc (com. Baix Aragó, Aragó) **2** 55
 Calasanz v. Xemèn Furtuno de –
 CALASSANÇ, castell i lloc (Peralta i Calassanç, com. Llitera, Aragó) **2** 27, 30, 142 • v. també Calasanz
 Calatagironi v. Caltagirone
 Calataiub v. Calataiud
 CALATAIUD (*Calataiub*, *Calatajub*, *Calateu*, *Chalataiub*), ciutat (com. Comunitat de Calataiud, Ara-

- gó) **1** 219, 374, 378, 420, 423, **2** 14, 26, 34, 45-46, 54, 69-70, 77, 81, 83, 86, 89, 92, 95, 98-99, 127, 146, 148, 171, 218-223, 233, 247, 267, 291, 296-297 • senyor de – **2** 45, 88, v. també Muhàmmad
- Calatajub, Calatau v. Calataiud
- Calaterra v. Carratalà
- Calateu v. Calataiud
- CALATRAVA, lloc (Carrión de Calatrava, prov. Ciudad Real, Castella-la Manxa) **2** 150-151 • v. també Camp de –
- Calavi v. Guillelmus de –
- Calb, el v. Carles –
- CALCHETAS, torre (Cascante, mer. Tudela, Navarra) **2** 40
- Caldes v. Bernat de –; Ramon de –
- CALDES DE MALAVELLA (*Calidas de Gerundensi*), lloc (com. Selva) **2** 64, 265-266
- CALDES DE MONTBUI (*Calidas*), lloc (com. Vallès Oriental) **2** 64, 265-266
- Calesanz v. Exemen Fertinons de –
- CALHAC [Caillac], lloc (dept. Òlt, Occitània) v. Calac
- Calidas v. Caldes de Montbui
- Calidas de Gerundensi v. Caldes de Malavella
- Calidis v. Bernardus de –; Raimundus de –
- CALIFAT ALMOHADE **2** 92, 98, 103, 170, v. també almohades • califa almohade **2** 67, 103, 166, 170, 172, v. també Abd-al-Mumin; Abu-Abd-Al·lah Muhàmmad ibn Yaqub an-Nàssir; Abu-Yaqub Yússuf; Abu-Yússuf Yaqub al-Mansur • v. també Marroc, rei del; miramamolí
- Caligana v. R. de –
- Calixt II, papa de Roma **1** 40
- CÀLLER, ciutat (Sardenya, Itàlia): arquebisbe de – **1** 206 • prior del monestir de San Saturnino **1** 206
- Calmont v. Calmonte
- Calmonte v. Begonus de –
- CALONGE, lloc (com. Baix Empordà) **2** 133
- CALP, lloc (com. Marina Alta) **2** 69, 71, 271-272
- CALTAGIRONE (*Calatagironi*), ciutat (Sicília, Itàlia) **1** 490-491
- Calveht v. Calvet
- Calvera, d'Arle **1** 447
- Calverag v. Bernad de –
- Calveria v. Arnaldus –
- CALVET = Calveht = Calvettus**
- » Calveht, de Carcassona **1** 280
- » Calveht Bocher, de Carcassona **1** 279
- » Calveht de Forn, de Carcassona **1** 279
- » Calvet d'Alaxe, aspès **1** 344
- » Calvet d'Atass, aspès **1** 344
- » Calvet de Biel **2** 56, 75, 162
- » Calvet de Borza, aspès **1** 344
- » Calvet de Tholosa, de Carcassona **1** 279
- » Calvet Moneder, de Carcassona **1** 279
- » Calvet Zabater, de Carcassona **1** 278
- » Calvettus, prior de Tarassona **2** 241
- Calvet v. P. –; Stephanus –; Stephe –
- Calvettus v. Calvet
- Calvicinis, Calvicion, Calvincion, Calvison, Calvisson, Calvition v. Cauviçon
- Calvo v. Loysius –
- CAMARASA, castell (com. Noguera) **2** 63, 128-131, 265-266
- Camarasa v. Guillem de –
- Camarès v. Pònt, Lo
- CAMARGA [Camargue] (*Camarges*), comarca d'Occitània **1** 43, 49, 63, 208, 326, 346 • illa de – **1** 75, 378-379
- Camarges, Camargis v. Camarga, la
- Camargue v. Camarga, la
- Cambas Longas **1** 354, 380, 382
- Cambas Longas v. Umbertus –
- Cameros, els **2** 54, v. també Diego Jiménez de –; Pedro Jiménez de –
- Camins v. Raimon de –
- Camon v. Arnal de –
- Camp Borrel v. R. de –
- CAMP DE CALATRAVA, comarca castellana **1** 97
- CAMP DE TARRAGONA **1** 178, **2** 148
- Camp Franchus v. Canfranc
- Camp Pendud v. Campendut
- Campaia v. Arnallus de –
- Campaies v. Bernardus de –
- Campeador, el v. Rodrigo Díaz de Vivar el Cid
- CAMPENDUT [Capendu] (*Camp Pendud*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 25, 270
- Campian v. Arnal de –
- Campo v. Bonvicino de –; Ido de –; Vassallus de –
- Campo Nova v. Iohan de –
- Campo Novo v. Simon de –
- Camporellis v. Gombaldus de –
- Camporrells v. Gombau de –
- Campendut v. Campendut
- Campus Franchus v. Canfranc
- Cananellas v. Cananillas
- CANANILLAS (*Cananellas*), castell provençal, potser Chénerilles (Malijai, dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) o Chanolles (Prats de Blèuna Auta [Prads-Haute-Bléone], dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 98, 440-443

- CANAS [Cannes], ciutat (dept. Alps Marítims, Occitània) **1** 77
- Candaraire v. Stephanus – • v. també Candoraire
- Candespina v. Gómez González de –
- CANDIAC (*Candiachus, Candiacus*), castell (Vestric e Candiach, dept. Gard, Occitània) **1** 84, 387-388, 390
- Candiachus, Candiacus v. Candiach
- Candoraire v. G. – • v. també Candaraire
- Caned v. Bernardus de –
- Canel v. Arnal –; Raimundus de –
- CANELLES, castell (Tragó de Noguera, Os de Balaguer, com. Noguera) **2** 130-131
- Canes v. Ricardus –
- Canet v. Berenguer de –; Bernat de –; Ramon Berenguer de –; Ramon de –
- CAÑETE, castell (prov. Conca, Castella-la Manxa) **2** 79
- Caneto v. Guillelmus de –; Martín de –; Raimundus de –
- CANFRANC (*Camp Franchus, Campus Franchus*), vila (com. Jacetània, Aragó) **1** 58, 343
- CANHAC [Caignac] v. Caniag
- Cani v. Bn. –
- Caniag v. Raimon de –
- Canilag* v. Ollebertus de –; Raimundus de –
- CANILHAC, lloc (dept. Losera, Occitània) v. *Canilag*
- Cannabacer v. Guillem –
- Canned v. Bernardus de –; Raimundus Berengarius de –
- Canneto v. Martinus de –
- CANORGA, LA [La Canourgue] (*la Canorga*), castell (dept. Losera, Occitània) **1** 455
- CANOSSA, lloc (Emília-Romanya, Itàlia) **1** 157
- Canourgue, La v. Canorga, La
- Canoves v. Bernardus de Bello Loco de –
- Cantano v. Bonvassal de –
- CÀORS [Cahors] (*Caturicensis*), vila (dept. Òlt, Occitània) **1** 59, 93, 125
- , comtat de **2** 26; comte de – **1** 28
- , diòcesi: bisbe de – **1** 273
- Cap d'Estopes v. Ramon Berenguer II –
- Cap de Fust v. Guillem –
- Capa v. G. –; Poncius de –
- CAPARROSO, lloc (mer. Olite, Navarra) **2** 95, 102, 291, 293, 301-302
- Capela v. Guillelmus de –
- Capeler v. Bt. –; Poncius –
- CAPELLA, castell (com. Ribagorça, Aragó) **1** 188
- Capella v. Guillem de –
- Capellani v. Guglielmo –
- Capellino v. Gonzalo –
- Capendu v. Campendut
- Capendud v. Bernardus Raimundi de –
- Capet, els, família **1** 47, 88 • cort dels – **1** 128 • rei – **1** 66, 69, 102, 104, 106, 111, 128 v. també Enric I; Felip I; Felip II August; Felip IV; Lluís VI; Lluís VII; Lluís VIII; Lluís IX; Robert II
- Capitis Porci v. Guido –
- Capo, *cursor* de la reina Maria de Montpeller **1** 500
- Capra v. Guilabert –
- Capraria v. Cabrera; Pontius de –
- CÀPUA, ciutat (Campània, Itàlia) **1** 155 • príncep de – **1** 155, v. també Frederic II; Ricard de Càpua
- Capud Porci v. Guido –
- Caput Argolium **1** 203 • v. també Guglielmo *Cabdergul*
- Capuzaz v. Bernard –
- Caracio v. P. Menant –
- Carag v. Auger de –
- Çaragoca v. Saragossa
- Carbo v. Obertus de –
- CARBONEIRA, vila, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) **1** 261
- Carbonel v. Arnal –; Arnallus –
- Carbonell v. Pere –
- Carbonelli v. Amellius –; P. –; P. – de Agde; Petrus –; Poncius –
- Carbonellus Ordearii **1** 469
- Carbonera v. Rostany de –
- Carboneres, Carboneriis v. Rostagnus de –
- Carbonnellus de Arlede **1** 376
- Carcassensis v. Carcassès; Carcassona
- Carcasses **1** 406
- CARCASSÈS (*Carcasses, Carcassensis, Carcassonensis, Carchassensis*), comarca d'Occitània **1** 19, 21-22, 25-26, 29-30, 48, 53, 74, 85, 92, 124, 247-248, 259-260, 277-278, 285, 332-334, 337, 393-399, 427-428
- , comtat de **1** 248-249, 251, 257-258, 265-267, 269, v. també Carcassona, comtat de
- , diòcesi de v. Carcassona, diòcesi de
- CARCASSONA (*Carcassona, Carchassona, Carcassonensis*), ciutat (dept. Aude, Occitània) **1** 15, 21-22, 24-25, 27, 29-31, 33-36, 40-41, 54, 57, 83-86, 91-92, 101, 120-121, 125, 130, 172, 247-248, 250-252, 255-257, 266, 271-272, 277-278, 280-281, 285, 332-334, 337, 393-403, 406-408, 427-429, **2** 77 • abadia de Santa Maria (*Sancta Maria*), al burg de Carcassona, **1** 21, 247-248 • burgs de – **1** 248, 251-252 • castell o palau comtal de – **1** 25, 57, 92, 270-271, 429 • catedral de Sant Nazari (*Sanctus Nazarius*) **1** 91,

- 248 • esglésies de – 1 248, 251 • homes de – 1 277-278, 280, 393, 403 • moneda de – 1 25, 260-261 • «senyor de –» 1 123, 358, 428-429 • senyoria de – 1 31, 59, 92 • territori de – 1 427
- (*Carcassonensis*), comtat de 1 13-14, 17-31, 33-36, 43, 46, 53, 80-81, 83, 85, 104, 124, 248, 250, 252-253, 255-257, 260, 262-263, 266-270, 272-273, 277, 280, 282-283, 334, 2 26, 50, 145, v. també Carcassona, vescomtat de • comte de – 1 19, 21, 26, 28-30, 123, 144, 248, 251-252, 272, 274, v. també Bernat I Roger de –; Bernat II Guillem de –; Frèdol; Guillem I Ramon de –; Pere I de Foix; Pere I Roger de –; Pere II Ramon de –; Pere III Guillem de –; Ramon Berenguer I el Vell; Ramon Berenguer II Cap d'Estopes; Ramon I de Tolosa; Ramon I Roger de –; Ramon II Guillem de –; Roger I el Vell; Roger II Bernat de –; Roger III de – • comte de – i Rasès 1 274 • comtessa de – 1 25, v. també Rangarda de la Marca
- (*Sanctus Nazarius, Sanctus Nazarius de Carcassona*), diòcesi de 1 21-22, 24-25, 45, 53, 247-248, 250, 255-257, 272, 334-335 • ardiaca de – 1 75, v. també Petrus, ardiaca • bisbe de – 1 22, 251, v. també Hilari de Carcassona
- , llinatge de 1 19, 23, 53, v. també Adelaida de –; Arsenda de –; Ermengarda de –; Ermessenda de –; Pere Bernat de –
- , vegueria de: veguer de – v. Hug de Romagós; Isarnus Bernardi
- , vescomtat de 1 21, 36, 38, 53, 57, 64, 74-75, 86, 92, 121, 127, 247, 250-251, 393, 399-402, v. també Carcassona, comtat de • vescomtat de Carcassona-Rasès 1 64 • vescomte de – 1 22, 30, 104, 122, v. també Bernat Ató IV de Besiers; Ramon Arnau; Ramon I Trencavell; Ramon Roger II Trencavell; Roger I Trencavell; Roger II Trencavell; Simó IV de Montfort • vescomte de – i Besiers 1 58, 85 • vescomte de Carcassona-Rasès i Besiers 1 83
- Carcassona v. Ameli de –; Bernard de –; Bernardus de –; Guilhèm Ponç de –; Poncius de –; Raimundus de –
- carcassonencs 1 278
- Carcassonensis v. Carcassès; Carcassona
- Carcastel, Carcastiello v. Carcastillo
- CARCASTILLO (*Carcastel, Carcastiello*), lloc (mer. Tudela, Navarra) 2 34, 102, 232-233, 301-302
- Carcelano v. Gaucerandus de –
- Carchassensis v. Carcassès
- Carchassona v. Carcassona; Guillelmus Pontius de –
- CARCÍ (*Caurc*), regió d'Occitània 1 59, 93, 102, 125, 126, 415
- , comtat de 1 80, 90 • comte de – v. Ramon I de Tolosa
- Cardarz v. Bernardus de –
- Cardatio v. Bertrandus de –
- CARDONA, comtat de (com. Bages): comte de – 2 150
- , família 1 165
- , vescomtat de: vescomte de – v. Bernat Amat I de Claramunt; Ramon Folc [II] de –; Ramon Folc [III] de –
- Cardona v. Berlingarius de –; Guillem de –; Ramon de –
- Cardone v. Petrus de –
- Carera v. Petrus –; Poncius – • v. també Carrera
- Carfanno v. Petrus –
- Caríntia v. Hermann de – el Dàlmata
- Carla v. Carlat
- Carladensis v. Carladès
- CARLADÈS (*Carlades, Carlatensis*), comarca d'Occitània 1 64, 88, 369-370, 379, 412-413
- (*Carladensis*), comtat de 1 274-275, 369, 411
- , vescomtat de 1 75-76, 80, 82, 275-276, 370, 378 • vescomte de – v. Berenguer Ramon I de Provença; Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Barcelona • vescomtessa de – v. Dolça I de Provença; Dolça II de Provença
- CARLAT (*Carla*), castell (dept. Cantal, Occitània) 1 370, 413
- , comtat de 1 38, 44, 101
- , vescomtat de 1 38, 49 • vescomte de – v. Hug I de Rodés; Hug II de Rodés; Ricard III de Millau
- Carlatensis v. Carladès
- Carle v. G. –; Poncius –
- Carlemany, emperador carolingi 2 118-119
- Carles el Calb, emperador carolingi 1 152, 2 118, 120
- Carles I d'Anjou, comte de Provença, rei de Nàpols, duc d'Anjou 1 149
- Carmadino v. Ido de –
- CARMONA, lloc (prov. Sevilla, Andalusia) 2 158, 161
- Carnala v. Einard –; Salvang –
- CARNOLAS [Carnoules], lloc (dept. Var, Occitània) v. Carnala
- Carnoules v. Carnolas
- carolingis, dinastia 2 118, 120, v. també Imperi carolingi
- Carona v. Ballinus de –
- CARPENTRÀS [Carpentras], vila (dept. Valclusa, Occitània) 1 43

- CARRATALÀ (*Calaterra*), castell (Aitona, com. Segrià) 2 147, 198
Carreger v. Arnallus –
 Carrera v. Guillelmus de – • v. també Carera
 CARRIÓN, comtat de: comte de – v. Pedro Ansúrez
 Carrion v. Carrión de los Condes; Diego Muñoz de –
 CARRIÓN DE LOS CONDES (*Carrion, Charrion*), vila (prov. Palència, Castella i Lleó) 2 31-32, 36, 85, 95, 199, 216-218 • altar de Santa Maria de l'església de San Zoilo (*Sancta Maria*) 2 28, 200
 Cartellà v. Galceran de –
 Casa v. Iohannes de –
 Casal Bo v. Guilelmus de –
 Casali v. Albertus de
 Casanova v. Oto de –
 Cascan v. Rodricus de –
 Cascano v. Rodericus de –
 Cascant v. Bertholomeus de –; Johan de –; Petrus de –
 CASCANTE, lloc (mer. Tudela, Navarra) 2 40
 Cascante v. Bartolomé de –; Juan de –; Pedro de –; Rodrigo de –
 Casci v. Pietro di ser –
 Casiag v. Arnal de –
 CASILHAC [Cazilhac] (*Casiliag*), vila (dept. Aude, Occitània) 1 21-22, 247-248, 258
 Casiliag v. Casilhac
 CASP, lloc (com. Baix Aragó-Casp, Aragó) 2 55
 Cassà v. Santa Maria de Cassià o –
 CASSERRES, castell (com. Berguedà) 2 131
 CASSES, LES [Les Cassés], castell dels senyors de (dept. Aude, Occitània) 1 104
 Cassià v. Santa Maria de –
 Cassini, cartògraf francès 1 260
 Cast, el v. Alfons –
 Castagna v. Marchio –
 Castan de Bel (*Castion de Belssa*) 2 205
 Castejón de Sobrarbe v. Castellón de Sobrarbe
 Castel Azol v. Guillelmus de –; Peregrinus de –; Petrus de –
 Castel de Ases v. Casteldans
 Castel Doble v. Guillem de –; Isnard de –
Castel Rainart v. Rostagnus *Mataro de* –
 Castel Reinairo v. Guillelmus Rostagnus de –
 Castel Reinal v. P. de –
Castel Reinard v. Guilelmus de –; Guillelmus Umberti de –; Poncius Acardi de –; Uguo Bermundus de –
 Castel Reinart v. Emens de –
 Castel Renard v. Guilelmus de –
 Castel Renardi v. Guillelmus de –
 Castelaciolo, Castelaçol v. Petrus de –
 CASTELANA [Castellane] (*Castellana*), vila (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) 1 94, 431-432 • senyor de – 1 77
 Castelana v. Bonifaci de –; Bonifacius de Petra –
 Castelazol v. Pelegri de –; Petrus de –
 Castelazolo v. Petrus de –
 Castelet v. Bertrandus de –; Guillelmus Petri de –
 Castell Azol v. Pelegrinus de –; Willelmus de –
 Castell Nou de Montpeller v. Castèlnou de Les
 CASTELLA (*Castellia, Castilla*), regne de 1 54, 97, 159, 171, 184-185, 189, 191, 2 7, 13, 21, 23, 25, 27, 29, 36, 38, 40-41, 45-48, 50, 52-53, 55, 57-58, 60, 62-63, 65-68, 70-75, 77-85, 87-100, 103-104, 106, 152, 158, 169-172, 213, 247, 268-269, 290-291, 293 • emperador de – 2 43, 213, 244-245 • fills de l'emperador de – 2 43, 244, 245 • infant de – v. Ferran de Castella • infanta de – v. Urraca • regne de – i Lleó 2 31, 45 • rei de – 1 65, 91, 185, 423, 2 37, 39-40, 46, 56, 59, 61-62, 64, 67-69, 71-73, 75-80, 82-83, 90-91, 93, 95-101, 106, 157, 164-165, 170-171, 247, 260-264, 269-270, 272, 275, 277, 279-281, 284, 286, 288-296, v. també Alfons VI; Alfons VII l'Emperador; Alfons VIII el Noble; Sanç III el Desitjat • rei de – i Toledo 2 273 • reina consort de – v. Berenguera de Barcelona; Blanca de Navarra; Elionor d'Anglaterra • reina de – v. Berenguera I de Castella; Urraca de Lleó • reis de – 2 46, 247 • reis de – i Lleó 2 269
 —, comtat de 2 20 • comte de – 2 20, 123, v. també Garcia I Fernández; Sanç Garcia de –
 — v. també Agnès de –; Elionor de –; Múnia de –; Sança de –
 Castellaçol v. Peregrinus de –
 Castellana v. Bonifacius de –
 Castellane v. Castelana
 Castellanos v. Castella
 castellans 2 22, 119, 169, 172
 CASTELLAR, castell (Castellar del Vallès, com. Vallès Occidental) 1 185
 Castellazol v. Peregrinus de –; Petrus de –; Willelmus de –
 Castellazolo v. Guillelmus de –; Pelegrinus de –; Petrus de –
 CASTELLCIR, castell (com. Moianès) 1 191
 CASTELLDANS (*Castel de Ases, Castrum Asinorum*), castell (com. Garrigues) 1 187, 190, 2 63, 147-148, 198, 265-266
 Castelles Cyri v. Tir, castellà de

- CASTELLET, castell (Castellet i la Gornal, com. Alt Penedès) **1** 189, **2** 131
- CASTELLET, castell (Sant Vicenç de Castellet, com. Bages) **1** 194
- Castellet v. Berenguer de –; Berenguer Ramon de –; Bertran de –; Bertrandus de –; Guillem Pere de –
- Castelleto v. Berengarius de –
- CASTELLFABIB, castell (com. Racó d'Ademús) **2** 172
- Castelli Novi v. Artaldus –
- Castelli Veteri v. Albertus de –
- Castellia v. Castella
- CASTELNÒU, vescomtat de: vescomtes de – **1** 185, v. també Artal de –; Guillem III Uzalgar; Jaspert II; Udalgar [I]
- Castelnou v. *Achuionis* de –
- Castelló, Castello v. Castelló de la Plana; Oto de –; Philippus de –; Rotulinus Augerius de –; Thomas de –; Villanus de –
- Castello Azolo v. Peregrinus de –; Petrus de –
- CASTELLÓ D'EMPÚRIES, lloc (com. Alt Empordà) **1** 153
- CASTELLÓ DE LA PLANA, castell (com. Plana Alta) **2** 38, 143
- Castello Novo v. Artallus de –; Guillelmus Bertran de –; Guillelmus Raimundus de –
- Castello Rainardo v. Guillelmus de –
- Castello Urache v. Iohannes –
- CASTELLOÍ, lloc (com. Anoia) **1** 187
- CASTELLÓN DE SANGÜESA (*Castillon de Sangossa*), castell (Sangüesa, mer. Sangüesa, Navarra) **2** 86, 285-286
- CASTELLONROI, castell (com. Llitera) **2** 123
- Castellozol v. Pelegrinus de –
- Castellum Novum v. Castèlnòu
- Castellvell v. Alamanda de –; Arbert [II] de –; Berenguer de –; Castellvell de la Marca; Castellví de Rosanes; Guillem IV de –; Guillem [V] de –; Ramon de – • v. també Barcelona
- CASTELVELL DE LA MARCA, castell (Castellví de la Marca, com. Alt Penedès) **1** 189, 202
- Castellví de la Marca v. Castellvell de la Marca
- CASTELLVÍ DE ROSANES, lloc (com. Baix Llobregat) **1** 202
- Castelnau v. Castèlnòu
- Castèlnau d'Estretasfonts v. Castèlnòu d'Estretasfonts
- Castelnau-d'Estrétefonds v. Castèlnòu d'Estretasfonts
- Castelnau-le-Lez v. Castèlnòu de Les
- Castelnaudary v. Castèlnòu d'Arri
- Castelnod v. Gari de –
- CASTÈLNÒU [Castelnau] (*Castellum Novum*), castell al Tolosà (Occitània), potser Castèlnòu d'Estretasfonts [Castelnau-d'Estrétefonds] (dept. Erau, Occitània) **1** 36, 281-282 • v. també Castèlnòu d'Estretasfonts
- Castelnou, Castèlnòu [Castelnau] v. Artallus de –; Castelnod; Castèlnòu de Les; Guilhèm Bertrand de –; Guilhèm Raimon de –; Pèire de – • v. també Eimeric, els
- CASTÈLNÒU D'ARRI [Castelnaudary] (*Castrum Novum de Arri*), castell i vila (dept. Aude, Occitània) **1** 114, 125, 477
- CASTÈLNÒU D'ESTRETASFONTES [Castelnau-d'Estrétefonds], lloc (dept. Erau, Occitània) **1** 59 • v. també Castèlnòu
- CASTÈLNÒU DE LES [Castelnau-le-Lez] (*Castrum Novum*), castell i vila (dept. Erau, Occitània) **1** 76, 89, 95, 114, 117-118, 464-465, 474, 476, 479, 482
- Castelonus v. Castilhon
- CASTELPENDENT (*Castrum Pendens*), castell desaparegut (Mèrcus, Garravet e Amplanh [Mercus-Garrabet], dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- CASTELPOR, castell (Jocon, dept. Aude, Occitània) **1** 26
- Castelsarrasin v. Sarrasins, Los
- Castelvel v. Guillelmus de –
- Castelvell v. Asbert de –
- CASTÈLVERDUN [Château-Verdun] (*Castrum Verdunense*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- Casteron v. Guillelmus – de Novis
- CASTÈUDOUBLE [Châteaouble], lloc (dept. Var, Occitània) v. Castel Doble
- CASTÈURAINARD [Châteaurenard], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. Castel Rainart, Castel Reinairo; Castel Reinal; Castel Reinard; Castel Reinart
- CÀSTIAS [Castris] (*Castris, Castris*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 95, 114, 117, 464-465, 474, 476
- CASTILHON [Castillon] (*Castillon*), castell (Lo Parador [Paradou], dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 55, 347-349
- , vescomtat de: vescomte de – v. Gaubert de Fumel
- Castilhon v. Ponç de –
- Castilione v. Poncius de –
- Castilla v. Castella
- Castillazuelo v. Guillén de –; Pelegrín de –; Pelegrín de –; Pero de –
- Castillon v. Castilhon; Pontius de –
- Castillon de Sangossa v. Castellón de Sangüesa
- CASTILLÓN DE SOBRARBE [Castejón de Sobrarbe], lloc (L'Aínsa-Sobrarbe, com. Sobrarb, Aragó) **2** 51, 70
- Castion de Belssa v. Castan de Bel

- Castlar v. Cailar, Lo; Elesarius de –
 Castlarius v. Cailar, Lo
 Castlaro v. Elesarius de –
 CASTRAS [Castres], vila (dept. Tarn, Occitània) **1** 121, 123
 Castras v. Helisard de –
 Castres v. Castras
 Castri Vetuli v. Guillelmus de –
 Castries v. Càstias
 Castriis v. Càstias
 Castriis Maioris v. Raimundus de –
 Castris v. Càstias; Heleisardus de –
 Castro, els, família **2** 29, 50, v. també Álvaro Rodríguez de –; Gutierre Fernández de –; Pedro Fernández de –; Rodrigo Fernández de –
 Castro v. Bonvassallo de –; Ugo de –
 Castro Aszol v. Guillelmus de –
 Castro Azol v. Guillelmus de –
 CASTRO DE LOS JUDÍOS, lloc, actualment Puente Castro (Lleó, Castella i Lleó) **2** 94
 Castro Novo v. Achuionis de –; Arnaldus de –; Artallus de –; Rufus de –; v. també Castellnou; Castèlnou
 Castro Verdejo v. Berdello
 Castro Veteri v. Arbertus de –; Raimundus de –
 Castro Vetulo v. Arbertus de –; Guillelmus de –; Raimundus de –
 Castrocol v. Remón de –
 Castroveteri v. Raimundus de –
 Castrovetulo v. Arbertus de –; Guillelmus de –
 Castrum Asinorum v. Castelldans
 Castrum Novum v. Castèlnou de Les
 Castrum Novum de Arri v. Castèlnou d'Arri
 Castrum Pendens v. Castelpendent
 Castrum Verdunense v. Castèlverdun
 Catal. v. Hugo –
 Catala v. Bernard –; Guillem –
 Catalan v. Arnal –; G. –; R. –; Raimond –; Raimundus –
 catalanensis, dux **1** 162 • v. també Barcelona, comte de Catalani v. B. –; Bernardus –; Guillelmus –; Petrus –
 Catalanos v. catalans
 catalans (*Catalanos*) **1** 297, 304, 387, **2** 119, 307
 Catalanus, d'Arle **1** 446
 Catalanus, d'Arle **1** 447
 Catalanus v. Petrus –
 Catalonia v. Catalunya
 Cataluing v. Geral de –
 CATALUNYA (*Catalonia*), principat de **1** 9-11, 23, 29-30, 33-34, 38, 46, 67-68, 70, 84, 100, 113, 118, 122, 126, 128, 153-154, 156, 158, 161-162, 165-166, 168, 171, 175, 187, 189, 193-194, 200, 206, 208, 211, 216, 219, 222, 444, 446, 483, **2** 7, 14-15, 63, 68, 84, 117, 166, 266, 297 • homes de – **1** 390-391, v. també catalans • veguer de – v. Asalit de Gúdar
 CATALUNYA NOVA **2** 117-118, 155
 CATALUNYA VELLA **2** 19, 117-118, 155
 CATÀNIA, ciutat (Sicília, Itàlia) **1** 177
 Catòlic, el v. Pere –
 Catro Novo v. Petrus de –
 Caturicensis v. Càors
 Cauferius v. Bertrannus –
 Caumont v. Caumont de Durença; Stephanus de –
 CAUMONT DE DURENÇA [Caumont-sur-Durance] (*Caumont, Caumunt*), vila i castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 43, 293-294, 365
 Caumont-sur-Durance v. Caumont de Durença
 Caumunt v. Caumont de Durença
 Cauna, La [Lacaune], família **1** 26
 Cauna v. Bernardus de –; Petrus –
 CAUNAS [Caunes] (*Sanctus Petrus de Caunas*), abadia (Caunas de Menerbès [Caunes-Minervois], dept. Aude, Occitània) **1** 22, 24, 250, 252, 262-263, 265, 267
 Caurc v. Carcí
 Causerius v. Bertrannus –
 Causidico v. Radulfus –
 Causoara v. Bn. de –
 CAUVIÇON [Calvisson] (*Calvicinis, Calvicion, Calvin-cion, Calvison, Calvition*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 36, 84, 88, 114, 281-282, 387-390, 392, 412, 477
 Cauvon v. Ascher de –
 Cauzamira v. Bn. –
 Cavag v. Guillelmus Ponz de –
 Cavaillon v. Cavalhon
 Cavaler v. G. –; P. –
 Cavaleria v. G. de –
 Cavaleria del Temple de Salamó v. Temple, orde
 CAVALHON [Cavaillon] (*Cavelco*), lloc (dept. Valclusa, Occitània) **1** 43, 112 • v. també Cavallione
 Cavalhon v. Gui de –
 Cavalleria v. Berenguer de –
 Cavalleria del Temple de Salomó (*Cavaleria del Temple de Salamó*) v. Temple, orde
 Cavallero v. Garcia –; Pero –
 Cavallione v. B. de –
 Cavallon, Cavallone v. Guido de –
 Cavanac v. Petrus de –

- Cavanat* v. Guillelmus de –; Raimundus *Rodger de* – • v. també Cavenat
- Cavanes v. Martí de –
- Cavaruncus v. Rubaldus –
- Cavelco v. Cavalhon
- Cavellon v. Guido de –
- Cavenat v. Bernardus de – • v. també Cavanac Cavanat
- Caves v. Arnallus de –; Guillemus de –
- Cavis v. Poncius de –
- Caxal (*Caixsal*, *Lexal*) 2 205, 209-211 • v. també Cacxal, prior; Cajal; Furtuyn Egones
- Caxelus v. Cajuelos
- CAYLUS (*Castluz*), castell (La Cressa [La Cresse], dept. Avairon, Occitània) 1 455
- Cayxal v. Lop –
- Cazer v. Enegon – de Lomber
- Cazilhac v. Casilhac
- CAZOLA, lloc al camí entre Santa María de Huerta i Fariza (Castella i Lleó) 2 68, 70-72, 74, 80, 83, 95, 170, 269-272
- CAZORLA, lloc (prov. Jaén, Andalusia) 2 68, 269
- Ceba (*Ceba*), cònsol genovès 1 196-197, 201, 317
- Ceba v. Rainaldus de –
- CEBROR, vila (Larraga, mer. Olite, Navarra) 2 41
- Cecilia, filla de Ramon Trencavell v. Cecília de Besiers
- Cecilia, serventa de Maria de Montpeller 1 478-479
- Cecilia, vescomtessa v. Cecília de Provença
- Cecília de Besiers (*Cecilia*), filla de Ramon Tencavell, vescomte de Besiers, i d'Adelaida, muller de Roger Bernat I de Foix 1 53, 64, 92, 145, 334-336
- Cecília de Provença (*Cecilia*), vescomtessa de Besiers, muller de Bernat Ató IV de Besiers 1 36, 145, 281-282, 286, 334
- Çecodix v. Zecondein
- Cegdi v. Saidí
- Celans v. G. de –; R. de –
- Celebrunus, bisbe de Sigüenza, després arquebisbe de Toledo i primat de les Espanyes v. Cerebruno
- Celestí III, papa de Roma 1 95, 101-102, 2 64, 93, 94, 170, 171, 267
- CELrà, vila (com. Gironès) 1 218
- Cenactum v. Genat
- Cenebru d'Olza, aspès 1 344
- Cens* v. Poncius de za –
- Centelles v. Berenguer de –; Bernat [II] de –; Bernat [III] de –
- Centrago (*Centragus*), ambaixador genovès 1 175, 298
- Centrago v. Filippo –
- Centragus v. Centrago
- CENTRAIRARGUES, lloc, potser Sautairargues [Sautey-rargues] (dept. Erau, Occitània) 1 95
- Cèntul II de Bigorra, comte de Bigorra 1 143, 2 27, 75, 81 • v. també Cèntul III de Bigorra
- Cèntul III de Bigorra (*Centullus*), comte de Bigorra 1 73-74, 96, 108, 377, 434-435 • v. també Cèntul II de Bigorra
- Centullus v. Cèntul III de Bigorra
- Centumcellas v. Civitavecchia
- Cera v. Pere Manu de –
- Cerarius (*Cerarius*) 1 468
- Cerbera v. Cervera del Río Alhama
- Cerco v. Garcia – de Oscha
- Cerdan v. Pere – • v. també Ceritano
- CERDANYA (*Ceritania*, *Cerritania*), comtat de 1 59, 80-81, 91, 249, 2 50, 138 • comtat de Cerdanya-Conflent-Berguedà 1 163 • comte de – 1 24-25, 37, 158, 161-163, 166, 2 128, 145, v. també Bernat I Guillem de –; Guifré el Pilós; Guifré II de –; Guillem I Ramon de –; Guillem II Jordà; Jaume II; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Provença; Ramon I Guifré de –; Salomó d'Urgell-Cerdanya; Sanç I; Sunifred II • comtessa de – v. Adelaida, comtessa de –; Adelaida de Carcassona –, vescomtat de: vescomte de – v. Guillem Arnau – v. també Ceritania; Guifré de –; Guillem de –
- Cerebruno (*Celebrunus*), bisbe de Sigüenza, després arquebisbe de Toledo i primat de les Espanyes 2 46, 51, 59-60, 248, 254, 260-261
- Cerarius v. Cerarius
- Cereso v. Gomiz de –, *don*
- Cerezo v. Gómez de –, *don*
- Cerimoniós, el v. Pere –
- Ceriol, de Melguèlh 1 306
- Cerioni v. Ildebrando di ser –
- Ceritania v. Berengarius de –; Cerdanya
- Ceritano v. Raimundus Stephani de – • v. també Cerdan
- Cerquas v. Guillelmus de –
- Cerques v. Guillem de –
- Cerraler v. Bn. –
- Cerritania v. Cerdanya
- Cervaria v. Cervera; Guilelmus de –; Poncius de –
- Cerveira v. Ger de –
- CERVELLÓ, lloc i castell (com. Baix Llobregat) 1 165, 190
- , els, família 1 190, v. també Guerau Alemany [I] de –; Guerau Alemany [III] de –; Guerau Alemany

- [IV] de –; Guerau Alemany [V] de –; Guillem [I] de –; Hug de –
- CERVERA (*Cervaria*), castell i vila (com. Segarra) **1** 434, 2 64, 84, 99, 130-131, 265-266, 283, 296-297 • corts de – **1** 106
- , els, família **1** 187, 190, v. també Agalbursa de –; Bas, els; Guillem de –; Guillem I de –; Guillem II de –; Guillem III de –; Guillem IV de –; Guillem Dalmau de –; Hug II de Bas; Hug I Ponç de –; Ponç [II] de –; Ponç [III] de –; Ramon de –
- Cervera v. Cervera del Río Alhama; Geral de –; Ponç de –
- CERVERA DEL MAESTRAT, castell (com. Baix Maestrat) **2** 159
- CERVERA DEL RÍO ALHAMA (*Cerbera*, *Cervera*, *Cerveria*), castell (la Rioja) **2** 78, 95, 201, 203, 206-207, 275, 279, 291, 293
- Cerveria v. Cervera del Río Alhama; Guilelmus de –; Poncius de –
- CERVIA, castell i vila (com. Gironès) **1** 163-164, 193, 218
- , els, família **1** 192, v. també Guillem Gaufred de –; Llers, els
- CERVIAN [Servian], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Cirviano
- Cervian v. Esteve de –
- Cerviano v. Guilelmus Gaudredi de –
- Cervilione v. Guilelmus de –
- CÉRVOLES, castell (la Pobla de Cérvoles, com. Garrigues) **1** 190 • senyors de Juneda i – **1** 190
- Cesaragusta v. Saragossa
- Cesaraugusta v. Marchisius de –; Saragossa
- Cesaraugustanum, regnum v. Saragossa, regne de
- Cesaraugustanus, Cesaraugustensis v. Saragossa
- CESAREA, senyoria de (Israel): senyor de – v. Aymar de Lairon; Gautier III de Brisebarre
- , arxidiòcesi de: arquebisbe de – v. P., arquebisbe de –
- Cesarea v. Aymarius de –
- Cesariensis v. Gualterius –
- Cesse v. Petrus de –
- CÈTA [Cette] (*Sesta*, *Seta*), lloc (Cèta e Eigun [Cette-Eygun], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 344 • v. també Seta
- CEUTA, ciutat nord-africana **1** 203
- Cevenerii v. P. –; Petrus –
- Ceveterii v. Petrus –
- Cez v. Garcia – d'Oscha
- Chabannes v. Adémar de –
- Chafarus v. Caffaro
- CHAIRAC [Chirac] (*Chirac*), castell (dept. Losera, Occitània) **1** 455
- Chalannera v. Xalamera
- Chalataiub v. Calataiud
- CHAMPSAUR, EL, vall d'Occitània **1** 43
- CHANOLLES, lloc (Prats de Blèuna Auta [Prads-Haute-Bléone], dept. Alps d'Alta Provença, Occitània), castell v. Cananillas
- Charrion v. Carrión de los Condes
- CHARTRES, ciutat (dept. Eure i Loir, França) **1** 211
- Château-Verdun v. Castèlverdun
- Châteaudouble v. Castèudoble
- Châteaurenard v. Castèurainard
- CHÉNERILLES, lloc (Malijai, dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Cananillas
- Cheralt v. Queralt
- Cheralto v. *Adalbert Raimund de* – • v. també Queralt
- Chexaneges v. Caissargues
- CHINON, lloc (dept. Indre i Loira, França) **2** 100
- Chirac v. Chairac
- Christianitas v. Cristiandad
- Christofori v. Petrus –
- Chuan v. Joan
- Chy yphe v. Haifa
- Ciana v. Sianha, La
- Cicero, de Carcassona **1** 279
- Cid, el v. Rodrigo Díaz de Vivar –
- Cigala v. Guglielmo –
- Cigarra v. Arnal –
- Cigunole v. Berengarius de –
- Cillas v. Siliis
- Cimademar v. Bonusvassallus –
- CINCA, riu d'Aragó **2** 146
- Cintegabelle v. Senta Gabèla
- Cintillis v. Bernardus de –; Centelles
- Ciotat, La v. Ciutat, La
- CIRAUQUI (*Zirauchi*), lloc (mer. Estella, Navarra) **2** 211
- CIRESA v. Sant Pere de –
- Cirviano v. Reimundus Stefani de –
- Ciscar v. Gombaldus de –
- Cisensis v. Naumburg-Zeit
- CISTER, orde del: abat general del – v. Arnau Amalric • v. també Cîteaux
- CÎTEAUX, abadia de (Saint-Nicolas-lès-Cîteaux, dept. Costa d'Or, França) **1** 119, v. també Cister • abat de – **1** 492, v. també Arnau Amalric • capítol general de – **1** 82
- Cîteaux v. Arnau de –

- Citerior Hispania v. Hispania Citerior
 Cittadino v. Gandulfo –
 CIUTAT, LA [La Ciotat], ciutat (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 175
 Ciutat de Mallorca v. Palma
 Ciutat Eterna v. Roma
 CIVITATE, lloc, actualment Torrociudad [Torreciudad] (Secastella, com. Ribagorça, Aragó) **2** 87
 CIVITAVECCHIA (*Centumcellas*), ciutat (Laci, Itàlia) **1** 151
 Cl. de Albaisio **1** 454
 Clamos v. Pere de –
 CLARÀ, castell (Moià, com. Moianès) **1** 185
 Claramunt v. Bernat Amat de –; Bernat Amat I de –; Deodat de – o de Tamarit; Guillem de –
 CLARAVALL, monestir de (Ville-sus-la-Ferté, dept. Aube, França): abat de – v. Bernat de –; Enric de Marciac
 CLARENÇAC [Clarensac] (*Clerencacus*, *Clerenciacus*, *Clerencianus*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 387-390
 Clarensis, episcopus v. Ate, bisbe de
 Clareth v. Gaucelmus de –
 Clarín v. Oioya de –
 Claris Vallibus v. Guillelmus de –
 Clarius de Sens, monjo **1** 154
 CLARMONT [Clermont] (*Arvernus*, *Clermond*), ciutat (dept. Puèi Domat, Occitània) **1** 32-33
 Clarmont v. Guillem de –
 Claromonte v. Guillelmus de –; P. de –
 Claustro v. Bertrandus de –; Guillelmus de –
 Claver v. Bernardus –
 CLAVIJO (*Clavillo*), castell (la Rioja) **2** 61, 262-263
 Clavillo v. Clavijo
 Clemença, filla de Guillem VII de Montpeller i de Matilde de Borgonya **1** 475, 479, 500
 Clement, d'Arle **1** 447
 Clement v. I. –
 Clemente (*Climent*), juntero per Milagro **2** 102, 302
 Clemenz v. Petrus –
 Cler v. Bernardus –
 Clerencacus, Clerenciacus, Clerencianus v. Clarençac
 Clericus v. Petrus –; Raimundus –
 Clermond, Clermont v. Clarmont
 Climent III, antipapa **1** 171
 Climent, juntero per Milagro v. Clemente
 CLUSA, coll de (*portus Cluse*), a Provença **1** 90, 415
 CLUSA, LA (*Clusa*), lloc (les Cluses, com. Vallespir) **1** 464, 466
 Cluse, portus v. Clusa, coll de
 CLUSES, LES, lloc (com. Vallespir) v. Clusa, la
 Cobertorer v. Gaufridus –
 Cobiatis v. Guillelmus de –
 Cocoliberum v. Cotlliure
 Codognan v. R. –
 CODOLET, lloc (dept. Gard, Occitània) v. Codolet
 Codolet v. Rostagnus de –
 Coga v. Guillelmus –
 COÏMBRA, ciutat de Portugal **2** 49, 93, 171
 Col de Boch v. Arnallus –
 COLLBATÓ, castell (com. Baix Llobregat) **1** 194
 Colle v. Arnaldus de –; Bernardus de –
 Colleti v. Rolrandus –
 Colliaz v. Bertrandus de –
 Collumbus v. Colom, mestre
 Colobes v. Filippus de –
 Colobreria v. Peronetus de –
 Colom (*Collumbus*, *Columbus*), mestre, notari reial, procurador del rei a Roma **1** 126, 457, 475, 492, 502
 Colom v. Arnal –
 COLÒNIA (*Colonia*), ciutat (Rin del Nord-Westfàlia, Alemanya): marques d'or de – **1** 61 • pes de – **1** 359-360, 362
 —, arxidiòcesi de: arquebisbe de – v. Rainald von Dassel
 Colt de Bot v. Guillelmus –
 Columbi v. Père –
 Columbus, mestre v. Colom, mestre
 Comarre v. Guillelm –
 Comeiensis v. Comenge
 Comellis v. Petrus de –
 COMENGE, comarca d'Occitània **1** 19-20, 24-25, 43, 125-126, 262, v. també Comenge, comtat de
 —, comtat de (*Comeiensis*, *Comeniensis*) **1** 25, 73, 80, 108, 263-270, 452 • comte de – (*comes Convenarum*) **1** 40, 46, 74, 104, 110, 115, 125, 127-129, 453, 495, 499, 501-502, v. també Ameli de Coserans; Arnau I de –; Bernat I de –; Bernat IV de –; Bernat V de –; Roger I de –
 —, diòcesi de: bisbe de – **1** 103
 —, família de **1** 108, v. també Bernada de –
 Comeniensis v. Comenge
 Comerius Rainaldus, de Terra Santa **1** 481
 Comingo v. Bernardus de –
 Comiz v. Egidius –
 Comnè v. Eudòxia –; Joan – Ducas; Manuel I –
 Comnena v. Maria –
 COMPÈIRE [Compeyre] (*Cumpeire*), castell (dept. Avairon, Occitània) **1** 455

- Composta v. Amposta
 Compostellanus, rex v. Lleó, rei de
 COMPS D'ARTUBI [Comps-sur-Artuby] (*Coms, Coras*), castell (dept. Var, Occitània) **1** 94, 431-432 • terra de – **1** 431
 Comps-sur-Artuby v. Comps d'Artubi
 Coms v. Comps d'Artubi; Gigo de –
 COMTAT VENAÏSSÍ (*Comtat Venaissin*), regió d'Occitània **1** 40, 43, 120
 Comtat Venaissin v. Comtat Venaissí
 Comuniano, ambaixador de Manuel I Comnè **1** 215
 CONCA (*Cuenca*), ciutat (Castella-la Manxa) **2** 65-68, 70-72, 75-76, 83, 106, 140, 169-170, 267-268 • alcaid de – **2** 91 • muntanyes de – **2** 156 • senyor de – **2** 71
 Concas [Conques], família **1** 25-26
 CONCHES, abadia de (Conches-en-Ouche, dept. Eure, França) **1** 154
 Conchis v. Berengarius de –; G. de –; Guillelmus de –; Petrus de –; W. de –
 Conegutus **1** 489
 CONFLENT (*Confluens*), comtat de **1** 249, v. també Cerdanya, comtat de • comte de – v. Guifré el Pilós
 Confluens, Confluent v. Conflent
 CONFOLENÇ [Couffoulens] (*Confolent*), castell i vila (dept. Aude, Occitània) **1** 21-22, 25, 247-248, 258, 270 • v. també Confolent
 Confolent v. Bernard de –; Bernardus de –; Guillelmus de –; Petrus Raimundus de –; Poncius de –; Raimon de –; Rodger de –; Stevan de –
 Congeniis v. Aimericus de –
 Conqueridor, el v. Jaume I –
 Conques v. Concas
CONRAD = Conradus = Conrandus = Corrado = Konrad
 » Conrad, duc de Suàbia, fill de l'emperador Frederic Barba-roja **2** 85, 92
 » Conrad II, emperador romanogermànic **1** 155
 » Conrad III (*Conradus*), emperador romanogermànic **1** 49, 54, 62, 361, 363
 » Conrad de Hohenstaufen (*Conradus*), comte palatí del Rin, germà consanguini de l'emperador Frederic Barba-roja **1** 363
 » Conrad I de Montferrat (*Conradus*), marquès de Montferrat, rei consort de Jerusalem **1** 115, 480
 » Conrad I de Wittelsbach (*Conrandus*), arquebisbe electe de Magúncia **1** 363
 » Conradus, comte palatí del Rin v. Conrad de Hohenstaufen
 » Conradus, emperador romanogermànic v. Conrad III
 » Conradus, marquès de Montferrat v. Conrad I de Montferrat
 » Conradus Botar, genovès **1** 317
 » Conradus de Baluhusen v. Konrad von Ballhausen
 » Conradus Rufus v. Corrado Ruffo
 » Conrandus v. Conrad I de Wittelsbach
 » Corrado di Suburra (*Conradus*), bisbe de Sabina, després papa de Roma **2** 236, v. també Anastasi IV
 » Corrado Ruffo (*Conradus Rufus*), cònsol genovès **1** 196, 317
 » Konrad von Balhausen (*Conradus de Baluhusen*) **1** 363
 Conradus, Conrandus v. Conrad
 Constança, filla de Ramon VI de Tolosa i de Beatriu, muller en primeres núpcies de Sanç VII de Navarra i en segones núpcies de Pere Bermon [VI] d'Andusa **1** 146
 Constança, reina v. Constança de França
 Constança, senyora d'Aitona, filla il·legítima del rei Pere el Catòlic, muller de Guillem Ramon de Montcada **1** 143
 Constança d'Aragó, infanta d'Aragó, reina de Sicília i emperadriu romanogermànica, filla d'Alfons el Cast i de Sança, muller en primeres núpcies d'Eimeric I d'Hongria i en segones núpcies de Frederic II, emperador romanogermànic **1** 105, 113, 122, 143, 223-228, 458, **2** 168
 Constança de França (*Constancia*), filla de Lluís VI de França i d'Adelaida de Savoia, muller en primeres núpcies d'Eustaqui IV de Blois i en segones núpcies de Ramon V de Tolosa **1** 58, 63, 101, 146, 458
 Constança I de Sicília, emperadriu romanogermànica, filla de Roger II de Sicília i de Beatriu de Rethel, muller d'Enric VI, emperador romanogermànic **1** 221, 223-224
 Constancia, reina v. Constança de França
 Constanti, de Carcassona **1** 279
 Constantí (*Constantinus*), emperador romà **1** 156, **2** 193
 Constantí Ducas, emperador bizantí **1** 157
 Constanti v. Guillelmus –
 CONSTANTINOBLE, actualment Istanbul, ciutat de Turquia **1** 205, 213-214
 Constantinus v. Gauter –
 Constanz, de Carcassona **1** 279
 CONSUEGRA, lloc (prov. Toledo, Castella-la Manxa) **2** 24
 Conti v. Lotari –

- Convenae v. Comenge
 Copelín v. Gonzalo –
 Copellini v. Gundisalus –
 Copellino v. Gonzalbo –
 COPONS, vila (Anoia) **1** 165
 Coras v. Comps d'Artubi
 Corbat, el v. Berenguer Ramon I –
 CORBERES, LES, serralada entre Catalunya i Occitània
1 19, 120, **2** 19
 Corbinis v. Corbins
 CORBINS (*Corbinis*, *Curbinis*), castell (com. Segrià) **2**
 14, 26, 148, 227-228, 235
Corbonag v. Raimon de –
 Corbonis v. Guilelmus de –
 Corcis v. corsos
Corda v. Petrus –
 Cordel, germà de Guilemus Auger, provençal **1** 308
 Cordelius **1** 460, 462
 Cordelius Salvang de Not **1** 431
 Cordera v. Raimundus –
 CORDOLOR, castell entre els llocs de Sant Canat
 [Saint-Cannat], Agulha [Éguilles] i Venèla [Vene-
 lles], prop d'Ais de Provença [Aix-en-Provence],
 potser Codoç [Coudoux] (dept. Boques del Roine,
 Occitània) **1** 325, 345
 CÒRDOVA, ciutat (prov. Còrdova, Andalusia) **1** 50, **2** 19,
 26, 117-123, 125, 148, 150-151, 161 • comarca de –
2 27
 —, califat de **2** 20, 118-119, 121-122, 124-125, 131 •
 califa de – **2** 20, 122-123, v. també Abd-ar-Rahman
 III; Abd-ar-Rahman IV; Håkam II, al-; Hixam II;
 Muhàmmad II al-Mahdí; Sulayman al-Mustaín •
hàjib del califat omeia de – v. Abd-al-Màlik
 al-Mudhàffar; Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Man-
 sur
 —, emirat de **1** 152, **2** 121 • emir de – v. Abd-ar-Rah-
 man II; Håkam I, al-; Muhàmmad I • emirs de – **2**
 20
 —, taifa o emirat de **2** 150-151 • emir de – v. Ibn Ham-
 dín
 Core v. Cori
 CORELLA, lloc (mer. Tudela, Navarra) **2** 95, 291, 293
 Cores v. Comps d'Artubi
 CORI (*Core*), lloc (Laci, Itàlia) **2** 234
Cornaire v. Bernardus –
 Cornedan **1** 406
 Cornel v. Ameli –; Pere [II] –; Pero [III] –; Ximeno
 [I] –
Cornelan v. Poncius de –; Raimundus de –
 Cornelano v. Alcherius de –
 Cornelii v. Eximinus –; Petrus –
 Cornelius v. Cornelius de Perpenn
 Cornelius de Pespenn (*Cornelius*) **2** 220, 222
 CORNELLÀ DEL TERRI, castell (com. Pla de l'Estany)
1 193
 Cornelli, Cornellii v. Petrus –
 Corni v. P. –
 Cornil v. Basculus –
 Cornon Sec, Cornon Siccum v. Cornonsec
 CORNONSEC [Cournonsec] (*Cornon Siccum*), castell
 (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
 CORNUALLA, comtat de: comte de – v. Ricard d'Angla-
 terra
 Cornut v. Bartholomeus –; Braimundus –
 Cornuti v. Bertrandus –
 Corona catalanoaragonesa **1** 151, v. també Aragó, Co-
 rona d'
 Corrado v. Conrad
 Correà v. Berenguer de –
 Correger v. Arnal –; Guillelm –
 Corregerius v. *Bertomeu* –
 Correndario v. Petrus de –
 Correyer v. Pere –
 CORRÓ, EL, parròquia (les Franqueses del Vallès, com.
 Vallès Oriental) **1** 220
 Corró v. Pere de –
 Corron v. Petrus de –
 Corrone v. Guillelmus de –
 CÒRSEGA (*Corsica*), illa de la Mediterrània **1** 151,
 160-161, 164, 171-172, 205, **2** 119, 160 • mar de
 – **1** 198
 —, arxidiòcesi de: arquebisbe metropolità de – **1** 160,
 v. també Daimberto • bisbats de – **1** 176 • esglésies
 de – **1** 171
 corsos (*Corcis*) **1** 289-291
 Corsus Serra, cònsol genovès **1** 197
 Cortada v. Raimundus de –
 Cortenus v. Poncius –
 Cortes v. Cortes de Navarra; Ramon – de Borza; Gui-
 llelm –
 CORTES DE NAVARRA, lloc (mer. Tudela, Navarra) **2** 33,
 95, 291, 293
 Cortus v. Iohannes –
 Corul v. G. –
 Cosan v. B. Petrus de –
 Coseranensis v. Coserans
 COSERANS, regió d'Occitània **1** 19, 24, 25, 125, 126,
 262, v. també Coserans, comtat de

- , comtat de (*Coseranensis, Cosseranensis*) **1** 19, 25, 80, 263-270
- , diòcesi de **1** 19 • bisbe de – v. Navar d'Ac
- , vescomtat de: vescomte de – v. Roger I de Comenge
- v. també Ameli de –; Arnau de –
- Cosseranensis v. Cosserans
- Costa v. Petrus –
- Constantinus, rei v. Constantí, emperador
- Coste v. Adam –; Iohannes –
- Cota v. Lart in –
- Cotanda v. Cutanda
- Cotignac v. Guillelmus de –
- COTLLIURE (*Cocoliberum, Quoquoliberum*), vila (com. Rosselló) **1** 114, 223, 474-475, 478
- Couffoulens v. Confolent
- Counes, *don* v. Oune
- Cournonsec v. Cornonsec
- Covanach v. Guilielm de –
- Covizan v. Raimundus –
- Craon v. Robert de –
- CRAU, LA (*Crau*), plana i comarca d'Occitània (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 39, 52, 329-330
- Crau d'Arle v. Crau, la
- Creatura v. Raimon –
- Creisseill v. G. de –
- Creissello v. Petrus de –
- CREISSÈLS [Creissels], lloc (dept. Avairon, Occitània) v. Crescel
- Creixell v. Dalmau de –; Guillem de –; Pere de –
- Crescel* v. Bernardus Raimundi de –
- CREUS, cap de (com. Alt Empordà) **1** 216, **2** 122
- Crexello v. Dalmacius de –; Guillelmus de –; Petrus de –
- Crispin v. Raimundus –
- Crispini v. Ansaldo –
- Crispino v. Guglielmo –; Raimondo –
- Cristiandat (*Christianitas*) **1** 101, **2** 11, 117
- crístians (النصارى) **2** 122, 197
- Cristina, filla de Rodrigo Díaz de Vivar el Cid, muller de Ramir Sanxes de Pamplona **2** 24
- Cristóbal, Cristóforo v. Pedro o Cristóbal
- Croc v. Agibert –
- Crota v. G. de –
- Cruilla v. Stephanus –
- Cruzol v. P. de –
- Cuarte v. Quart
- CUBELLS (*Cubels*), castell (com. Noguera) **2** 64, 128-131, 265-266
- Cubels v. Cubells
- CUBILLAS DE CERRATO, lloc (prov. Palència, Castella i Lleó) **2** 89
- CUCURON (*Cucuron*), castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 98, 440
- Cuenca v. Conca
- CUERVO, LO [El Cuervo], castell (com. Comunitat de Terol, Aragó) **2** 172
- CUIXÀ v. Sant Miquel de –
- Culierada v. Marchio –
- CULLA, castell (com. Alt Maestrat) **2** 38, 143
- CULLERA, castell (com. Ribera Baixa) **2** 159
- CULLEY o CULLEY-SUR-ORNE, lloc v. Robodanges
- Cultellarius v. Stephanus –
- Cumbis v. Bernardus de –
- Cumingan v. Arnal de –
- Cumpeire v. Compèire
- Curbinis v. Corbins
- Curia v. Rubaldus de –
- CURULL, castell (Sant Pere de Torelló, com. Osona) **1** 185
- CURVALA [Curvalle] (*Curvallis*), castell (dept. Tarn, Occitània) **1** 36, 281-282
- Curvallis v. Curvala
- CUTANDA (*Cotanda*), lloc (Calamocha, com. Xiloca, Aragó) **2** 14, 146, 148, 226 • honor de – **2** 225
- Cyrensis, Cyrus v. Tir
- D. Bons, d'Arle **1** 447
- DACS [Dax], vescomtat de (dept. Landes, Occitània): vescomte de – v. Ramon II Arnau.
- Dadau v. G. –; Poncius –
- Daganie v. Guillem –
- Daimberto, bisbe de Pisa, arquebisbe metropolità de Còrsega **1** 171
- Dais v. Amions –
- Daivar v. Examen –
- Dalbata v. Raimundus Vitalis de –
- Dalfin v. Inardus –; Riembaldus –
- Dalmacii v. Raimundus –
- Dalmacius v. Dalmau
- Dalman* v. Bernardus –
- Dàlmata, el v. Hermann de Caríntia –
- Dalmatii v. P. –
- Dalmatius v. Dalmau
- DALMAU = Dalmacius = Dalmatius**
- » Dalmacius, de Carcassona **1** 280
- » Dalmacius Bernardi de Petra Taliada v. Dalmau Bernat de Peratallada

- » Dalmacius de Crexello v. Dalmau de Creixell
 » Dalmacius de *Mala Mort*, noble provençal **1** 288
 » Dalmacius de Palaciolo **1** 439
 » Dalmacius de Petra Taiada maior, Dalmacius de Petra Taiata v. Dalmau de Peratallada
 » Dalmatius de Biert v. Dalmau de Biert
 » Dalmatius de Crexello v. Dalmau de Creixell
 » Dalmatius de Requerent **1** 457
 » Dalmau [III] Berenguer de Rocabertí, vescomte de Rocabertí, senyor de Rocabertí, Quermançó i Peratlada **1** 165
 » Dalmau Bernat de Pertallada (*Dalmacius Bernardi de Petra Taliada*) **1** 259-260
 » Dalmau de Biert (*Dalmatius de Biert*) **1** 215, 383-384
 » Dalmau de Creixell (*Dalmacius de Crexello, Dalmatius de Crexello*) **1** 399, 402, 477
 » Dalmau de Peratallada (*Dalmacius de Petra Taiada maior, Dalmacius de Petra Taiata*), senyor de Peratlada **1** 202-203, 338-339, 358 • un fill de – **1** 202, 338-339 • un germà de – **1** 202, 338-339
 Dalmau v. Ramon –
 Dalmaz v. G. –
 Dalos v. Saher –
 Dalrani v. Raimundus –
 DAMASC, califat de (Síria) **2** 117
 Damiano di Osnago (*Danius de Osenaygo, Danius de Osnaiago*), *podestà* de Gènova **1** 309, 314, 321, 323, 367, 450
 Daniel de Malenbec, de Terra Santa **1** 481
 Danius de Osenaygo, Danius de Osnaiago v. Damiano do Osnago
 Danter v. Geraldus –
 Dantravenas v. P. –
 Dardarius v. Bertrandus –
 Darnitiis v. Arnaldus de –
 DAROCA (*Darocha, Daroka*), castell i vila (com. Camp de Daroca, Aragó) **1** 374, **2** 14, 23, 26, 34, 46, 54, 62-63, 66, 69, 74, 77, 83-84, 87-92, 99-100, 218-223, 225-226, 233, 262-263, 267, 283, 285, 288, 290, 296, 298-300 • senyor de – **2** 90 • senyoria de – **2** 76, 88
 Daroca v. Ferrando de –; Sancho Enyéguiz de –
 Darocha v. Daroca; Ferrandus de –; Sancius Enegons de –
 Daroka v. Daroca
 Darracina v. Tortosa
 Darraga v. R. –
 Darrians v. Guilelmus –
 Darrions v. Wilelmus Seginus –
 Darsonat v. G. –
 Dasnacus v. Ainat
 Dassel v. Rainald von –
 Dat v. Fortun –
 Datal v. Furtu – de Barbastro
 Datalo v. Ido de –
 Datan, personatge bíblic **2** 302
 Datan v. Gaufridus –
 Daurats v. Bernardus de –
 Dause v. Bn. –
 Dautanes v. P. –
 Daveganus v. Davejan
 DAVEJAN [Davejean] (*Daveganus*), vila (dept. Aude, Occitània) **1** 254 • església de – **1** 253
 Daveu v. Enegus –
 Davi v. Oliver –
 David, d'Arle **1** 448
 David, estrella de **1** 386, **2** 289, 298
 Davineira v. Petrus Raimundi de –
 Dax v. Dacs
 Deatus Alamandi **1** 454
 Decan [I] de Poscarias (*Decanus de Poscheres, Decanus de Poscheriis*) **1** 40, 287, 292
 Decanus de Poscheres, Decanus de Poscheriis v. Decan [I] de Poscarias
 Dega v. Bernardus –
 Delfi, comte (*comes Delfinus*) **1** 62, 364-365
 DELFINAT v. Beatriu, hereva del –
 Delfinus v. Delfi
 Della Volta, els v. Volta, els
 Delz v. Argiol de –
 DÉNIA (*Denia*), ciutat (com. Marina Alta) **1** 184, 198, 205, **2** 23, 37, 39, 69, 71, 133-135, 137-139, 142, 156-158, 160, 168, 189, 195-197, 236-237, 271-272 • palau major **2** 134
 —, diòcesi de **2** 133, 190, 192, 195, 197
 —, regne, ducat, emirat o taifa de **1** 159, **2** 22-23, 38-40, 67, 131-134, 136-139, 145, 189, 237, 272 • duc de – v. Alí ibn Mujàhid; Mujàhid al-Muwàffaq • emir, rei o senyor de – v. Alí ibn Mujàhid; Mujàhid al-Muwàffaq; Múndhir al-Hàjib, al-; Sulayman Sayyid-ad-Dawla • emir o príncep de – v. Muhàmmad ibn Alí Muízz ad-Dawla; Mujàhid ibn Alí Siraj-ad-Dawla • emirs de – **2** 137 • esglésies del regne de – **2** 195
 Deo v. Petrus de –; Poncius de –
 Deodat, cavaller v. Deodat de Claramunt
 Deodat de Claramunt o de Tamarit (*Deodatus, Deusde de Tamarice*), fill de Fortuny i de Beatriu **1** 194, 200, 313, 322, **2** 38, 150

- Deodat de Tamarit v. Deodat de Claramunt
 Deodati v. Poncius – de Tolosa
 Deodatus v. Deodat de Claramunt; P. –
 Derdone v. Rogeron –
 Dertosa, Dertusensis v. Tortosa
 Desbela Xe, morlanès 1 344
 Desclot v. Bernat –
 Descot v. Portanerius –
 Desder v. P. –
 Desiran v. Pere –
 Desitjat, el v. Sanç III –
 Destelet v. Ugo –
 Déu v. Pere de –
Deuda v. Bernardus –
Deuden v. Guillelmus –
 Deus Aiuda, Deusaiuda, Deusajuda v. Deusayuda
 Deusayuda (*Deus Aiuda, Deusaiuda, Deusajuda*),
 tinent d'Atarés, Biel, Sos, Jaca i Arguedas 1 374,
 378, 2 54, 62, 254-255, 259, 263, 267
 Deusde, d'Arle 1 447
 Deusde, d'Arle 1 447
 Deusdé de Claramunt v. Deodat de Claramunt
 Deusde de Tamarice, Deusdé de Tamarit v. Deodat de
 Claramunt
 Deusde Maleires, burgès de Melguèlh 1 306
 Deusde v. Girbertus –; *Pere* –; R. –
 Deusdedit, germà de Guilhèm Ponç de Carcassona 1
 273
 Deuslofecit, d'Arle 1 446
 Deuslogard v. Brunus Bt. –
 DIÀ [Die], vila (dept. Droma, Occitània) 1 43
 Diafronissa, muller de Bernat-Odó I 1 145
 Diag v. Dídac
 Diaspre v. Petrus de –
 Díaz v. Ferrando – d'Aux; Guterre –; Díaz v. Gutierre
 – de Sandoval; Lope – [I] de Haro; Lope – de Álava;
 Lope – de Fitero; Lope – de Mena; Rodrigo – de
 Vivar el Cid; Sancho –
DÍDAC = Diag = Didacus = Diego
 » Diag Monioci v. Diego Muñoz de Carrión
 » Didacus v. Diego Jiménez de Cameros
 » Didacus Xamenis, Didacus Xemenis, Didacus Xeme-
 niz, Didacus Xementz v. Diego Jiménez de Cameros
 » Diego, bisbe d'Osma 1 119
 » Diego Gelmírez, arquebisbe de Santiago de Compos-
 tel·la 2 25, 29
 » Diego Jiménez de Cameros (*Didacus, Didacus Xame-
 nis, Didacus Xemenis, Didacus Xemeniz, Didacus
 Xementz*) 2 76, 78, 82, 274-275, 279-281, 283, 285
 » Diego López I de Haro, senyor de Biscaia, fill de Lope
 Íñiguez 2 32
 » Diego López II de Haro, senyor de Biscaia 2 76-77,
 89, 172
 » Diego Muñoz de Carrión (*Diag Monioci*), majordom
 de l'emperador 2 31, 217
 » Diego Rodríguez, fill de Rodrigo Díaz de Vivar el Cid
 2 24
 Didaci v. Ferrandus –; Lupus –
 Didacus v. Dídac
 Dideç v. Iohan –
 Die v. Diá
 Diego v. Dídac
 Díez v. Johan –
 Digna v. Dinha
 Digne-les-Bains v. Dinha
 DIGONS, castell del vescomtat de Millau, potser Digons
 (Pébrac, dept. Alt Loira, Occitània) 1 455
 DINHA [Digne-les-Bains] (*Digna*), lloc (dept. Alps
 d'Alta Provença, Occitània) 1 50-51, 307-308
 Dionisii v. G. –
Dions v. Raimundus de –
 Dispòdia, mare de Guillem de Mata 1 188
Divern v. Arnallus –
 Doat d'Olza, aspès 1 344
 Dobilò v. Ugo –
 Dodi, els, família 1 164
**DODÓ = Dodo = Dodón = Dodonus = Dodus = Don
 = Dot = Duodo**
 » Dodo, bisbe d'Osca v. Dodón
 » Dodo, cònsol de Pisa 1 291 • v. també Duodo Duodi;
 Duodo Teperti
 » Dodo Bolfericus, genovès 1 317
 » Dodo de Alchala, Dodo de Alchalan v. Dodón d'Al-
 calà
 » Dodón (*Dodo, Odo*), bisbe d'Osca 2 214, 229, 235,
 240-241
 » Dodón d'Alcalá (*Dodo de Alchala, Dodo de Alchalan,
 Dodus de Alcalá, Don d'Alcalano*), tinent d'Alcalá
 1 220, 419, 427, 2 229-230, 254-255, 283
 » Dodonus de *Gausser*, noble provençal 1 288
 » Dodus de Alcalá, Don d'Alcalano, Dot d'Alcalà v.
 Dodón d'Alcalà
 » Duodo Duodi, pisà 1 164
 » Duodo Teperti, pisà 1 164
 Dodó v. Ponç – de Barcelona
 Dodón v. Dodó
 Dodonus v. Dodó; Petrus – de Torreves
 Dodus v. Dodó

DOLÇA = Dulcia = Dulcis = Dultia

- » Dolça, infanta d'Aragó, filla d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó, monja de Sixena **1** 143
- » Dolça (*Dulcia*), infanta d'Aragó, filla de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó, muller de Sanç I de Portugal **1** 143, **2** 52, 65, 85
- » Dolça, [segona?] muller de Guillem de la Guàrdia **1** 195
- » Dolça I de Provença (*Dulcis, Dulcia, Dultia*), comtessa de Provença i Barcelona, vescomtessa de Millau, Gavaldà, Carladès i Rodés, filla de Gerbert de Gavaldà i de Gerberga d'Arle, tercera muller de Ramon Berenguer III de Barcelona **1** 33, 35, 37-39, 43, 47, 49, 143, 149, 158, 172, 175-176, 274-275, 287-288, 292, 294-299, 328, 334, 348, **2** 28, 38, 144, 145
- » Dolça II de Provença, comtessa de Provença i Melguèlh, vescomtessa de Millau, Gavaldà, Carladès i Rodés, filla de Ramon Berenguer III de Provença i Riquilda de Polònia **1** 62-63, 66, 68, 75, 149, 208
- » Dulcia, Dulcis, Dultia, comtessa v. Dolça I de Provença

DOMÈNEC = Dominicus = Domingo

- » Domènec, sant v. Domènec de Guzman
- » Domènec de Guzmán, sant **1** 119
- » Domingo (*Dominicus*), *maestro*, notari del rei de Navarra **2** 105, 305, 307
- » Domingo de Monzón, capellà **2** 271
- » Domingo Pérez, notari públic **2** 219
- » Dominicus, capellà de Montcada **2** 232
- » Dominicus, *maestro* v. Domingo, *maestro*
- Domi v. Garsias Arnall de –; Raimon de –
- DOMIN [Doumy], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Domi
- Domingo v. Domènec
- Dominico v. A. –; Pere –
- Dominicus v. Domènec
- Don v. Dodó
- Donad v. Garsia – d'Orsal; Garsia – de Bila; Garsia – de Borza
- Donat Garsia de Seta, aspès **1** 344
- Donat v. Lop – de Bedos; Lop – de Borza
- Donati v. Simone –
- DONGES (*Ungiis*), vescomtat de (dept. Loire Atlàntic, França): vescomte de – **1** 492
- Dorbas v. Guillem de las –; Ugo de las –
- DÓRBIAS [Dourbies], lloc (dept. Gard, Occitània) v. Dorbas
- Dorcha v. Agud –
- Doria v. Andrea –; Ansaldo –; Aurie; Iacopo –

- DORNA [Dourne] (*Dorna*), castell (Fontanes [Fontanès-de-Sault], dept. Aude, Occitània) **1** 25-26, 260-261
- Dot v. Dodó
- Doumy v. Domin
- Dourbies v. Dórbias
- Dourne v. Dorna
- Draconetus v. Dragonet
- Dragonet (*Draconetus, Dragonetus*) **1** 95, 377, 432-434, 458
- Dragonetus v. Dragonet
- Dragonetus de Bocoiran **1** 457
- Dragonetus Lodon **1** 439
- Draguignan v. Draguinhan
- DRAGUINHAN [Draguignan], vila (dept. Var, Occitània) **1** 73, 77, 94
- Draper v. Arnal –
- Drac v. P. –
- Drogon, senyor normand, fill de Tancred d'Hauteville **1** 156
- DROLA (*Drola*), lloc al límit entre la Provença i la Llombardia **1** 76, 380-381
- DROMA [Drôme], departament francès d'Occitània **1** 61
- Drôme v. Droma, la
- Du v. Raimundus de –
- Dubaldus, cardenal prevere del títol de Santa Pràxedes v. Ubaldo Allucingoli
- Duc, el v. Gundisalvus Roiz –
- Duc, lo v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz –
- Ducas v. Constantí –; Joan Comnè –
- duch v. Gozalbo Rodriz –
- Dulcia, Dulcis, Dultia v. Dolça
- Dumi v. Raimundus de –
- Duodi v. Duodo –
- Duodo v. Dodó
- Duran v. Gir- P. –; Pere –; Ugo –
- Durance v. Durença, la
- Durand de Bredòm [Bretons] (*Durandus*), bisbe de Tolosa i abat de Moissac **1** 259
- Durandi v. Poncius –
- Durandus, d'Arle **1** 447
- Durandus, d'Arle **1** 448
- Durandus Audena, d'Arle **1** 447
- Durandus Badaza, d'Arle **1** 448
- Durandus Galin, d'Arle **1** 447
- Durandus Mercer, d'Arle **1** 447
- Durandus Rigaud, d'Arle **1** 447
- Durandus Taverner, d'Arle **1** 447

- Durandus v. P. –
 DURANGUESAT, regió del País Basc 2 98, 103
 Durantia v. Durença, la
 Durantus de Gros 1 469
Durban v. Guillelmus de –; Raimundus de –
 Durdoss v. Lop Fuert –
 DURENÇA, LA [Durance] (*Durantia*, *Durencia*, *Durentia*), riu d'Occitània 1 39, 42-43, 50-51, 62-63, 69, 78-79, 99, 107, 292-295, 359, 362, 376-377, 461 • v. també Durençola
 Durencia v. Durença, la
 DURENÇOLA (*Durenzola*), riu o canal d'Occitània 1 330
 • v. també Durença, la
 Durentia v. Durença, la
 Durenzola v. Durençola
 Durfer v. Guillelmus –
 Durfort v. Fulcho de –; Guillem –
 Durfortis v. Guillelmus –
- E., abat de Sant Gèli v. Ermengau, abat de Sant Gèli
 Eble II de Roucy 1 157-158
 Ebrardi v. R. –
 Ebrardus v. Everard
- EBRE (*Ebrus*, *Hyberus*, *Iberus*, *Yberus*), riu de la península Ibèrica 1 35, 183, 199, 314-315, 2 20, 31, 33, 36-37, 73, 118, 126, 138, 143, 152, 163-164, 210, 214, 216-217, 236-237 • Delta de l'– 2 146 • ribera d'– castellana 1 159, 2 23 • goles de l'– 1 166 • vall de l'– 1 46, 2 20-21, 26, 30, 55, 60, 117, 120, 126-127, 131, 141, 144, 146, 150, 156
- Ebredunensis v. Ambrun
 Ebrini v. Guillelmus –
 Ebrino v. Poncius –
 Ebrus v. Ebre
 Ebusus v. Eivissa
Echard v. Poncius –
- ECHARREN DE GUIRGUILLANO, lloc (Guirguillano, mer. Pamplona, Navarra) v. *Ochoren*
 ÉCIJA, lloc (prov. Sevilla, Andalusia) 2 158, 161
 Éclans v. Esclans
- EFASTA, castell no identificat (com. Segrià o Noguera) 2 147, 198
- Ega v. B. –
 Ega Vaira v. Ollebert – • v. també Equa Varia
 Egas Fafes de Lanhoso (*Egea Fafila*), baro del rei de Portugal 2 48, 251
 Egea Fafila v. Egas Fafes de Lanhoso
 Egidius v. Bertrandus –; Gil
 Egilfre v. Guillem –
- EGIPTE, sultanat d': sultà d'– 1 213
- Egones v. Furtuyn –
 Eguider v. Raimundus –
 Êguilles v. Agulha
- EIMERIC = Aimeric = Aimerichus = Aimericus = Aimerrigus = Eimericus = Emeric = Emericus**
 » Aimeric de Barbairan (*Aimericus de Barbarano*, *Aimericus de Barbairan*) 1 355, 359
 » Aimerichus, vescomte de Narbona v. Eimeric II de Narbona
 » Aimericus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre 2 223
 » Aimericus, vescomte de Narbona v. Eimeric II de Narbona
 » Aimericus de Barbairan, Aimericus de Barbarano v. Aimeric de Barbairan
 » Aimericus de Congeniis 1 469
 » Aimerrigus Narbone v. Eimeric de Lara
 » Eimeric, els, família de Castèlnòu 1 94
 » Eimeric, fill d'Eimeric II de Narbona i d'Ermengarda 1 147
 » Eimeric I, rei d'Hongria 1 105, 122, 143, 224-225, 458
 » Eimeric de Foix, fill de Ramon Roger I de Foix 1 121
 » Eimeric de Lara (*Aimerrigus Narbone*), fill de Manrique de Lara i d'Ermessenda de Narbona 1 56, 64, 82, 92, 147, 384
 » Eimeric III de Lara, vescomte de Narbona, fill de Pere de Lara i de Sança de Navarra 1 97, 104, 147
 » Eimeric I de Narbona, vescomte de Narbona, fill de Bernat Berenguer de Narbona i de Fe de Roergue 1 147, 158, 176
 » Eimeric II de Narbona (*Aimerichus*, *Aimericus*, *Emericus*, *Eimericus*), vescomte de Narbona, fill d'Eimeric I de Narbona i de Mafalda 1 33-37, 40, 44-45, 56, 82, 147, 161, 166, 174, 276-277, 284-285, 295-296, 298, 356
 » Eimericus, vescomte de Narbona v. Eimeric II de Narbona
 » Eimeric I d'Hongria v. Eimeric I d'Hongria
 » Emericus, vescomte de Narbona v. Eimeric II de Narbona
- Eimericus v. Eimeric
 Eimerig v. Guillem –; Petrus –; Ponc –; Stephe –
 Eimovi v. Raimon –
- EINA, vall d' (com. Alta Cerdanya) 1 192
 Einard Carnala 1 432
 Einardus de *Flaiosc* (*Inardus de Flaiosc*) 1 431, 443
 Einego v. Ènnec
 Eissauciaco v. Petrus de –

- EIVISSA (*Ebusus, Eviça, Evisa, Eviza, Ibiza*), illa de l'arxipèlag de les Balears **1** 37, 166-167, 178, 180, 305, 310, 313, 315, **2** 145, 149, 152, 166 • alcàsser d'– **1** 166
- ΕΙΧΕΙΑ (*Esseia*), lloc (com. Cinco Villas, Aragó) **2** 32, 55, 86, 99, 102. 301-302
- EIXIMÈN = Examen = Examenus = Exemen = Exemèn = Exemeno = Exemenus = Exeminus = Eximinius = Exominus = Exsiminus = Jimeno = Semen = Simen = Simeon = Siminus = Xemèn = Xemenicons = Xemenus = Ximeno = Ximenus = Ximinus = Ximino = Ximinus**
- » Examen Cornel v. Ximeno [I] Cornel
 - » Examen Daivar v. Jimeno de Aibar
 - » Examen de Artusella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Examen de Lavata, Examenus de Labata v. Ximeno de Labata
 - » Exemen Fertinons de Calesanz v. Xemèn Furtuno de Calasanz
 - » Exemèn Furtuyn de Bastant (*Exemeno Fertunienes de Bastan*) **2** 205
 - » Exemeno Enecons d'Astaon (*Xemenicons de Astaó*) **2** 205
 - » Exemeno Fertunienes de Bastan v. Exemèn Furtuyn de Bastant
 - » Exemenus Corneli v. Ximeno [I] Cornel
 - » Exemenus de Artosella, Exemenus de Artusella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Exemenus de Lavata, mestre d'Amposta v. Ximeno de Labata
 - » Exemenus de Rada v. Jimeno de Rada
 - » Exeminus de Moreta v. Jimeno de Murieta
 - » Exeminus de Rada v. Jimeno de Rada
 - » Eximinus Corneli v. Ximeno [I] Cornel
 - » Eximinus de Artosella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Eximinus de Lusia v. Ximeno de Luesia
 - » Eximinus de Rada v. Jimeno de Rada
 - » Exominus de Foribus v. Ximeno [I] de Foces
 - » Exsiminus, escrivà del rei de Navarra v. Jimeno, escrivà
 - » Jimeno (*Exsiminus*), escrivà del rei de Navarra **2** 54, 259
 - » Jimeno Aznar o Aznárez de Torres (*Semen Acenarz, Semen Acenarz de Torres, Simeon Acenarz*) **2** 34, 209-210, 234
 - » Jimeno Aznárez de Torres v. Jimeno Aznar o Aznárez de Torres
 - » Jimeno de Aibar (*Examen Daivar, Semen de Aivar*) **1** 418, **2** 54, 259
 - » Jimeno de Murieta (*Exeminus de Moreta*), prior de l'Hospital a Navarra **2** 105, 307
 - » Jimeno de Rada (*Exemenus de Rada, Exeminus de Rada, Eximinus de Rada, Simen de Rada*), fill de Bartolomé Jiménez de Rada **1** 446, **2** 101-102, 104-105, 298, 301-302, 305-307
 - » Jimeno López de Haro, fill de Lope Íñiguez, senyor de Biscaia **2** 32
 - » Jimeno Pérez de Rada **2** 101
 - » Semen Acenarz, Semen Acenarz de Torres v. Jimeno Aznar o Aznárez de Torres
 - » Semen Corneli v. Ximeno [I] Cornel
 - » Semen de Aivar v. Jimeno de Aibar
 - » Semen de Artosela v. Ximeno d'Artosiella
 - » Simen de Lusia v. Ximeno de Luesia
 - » Simen de Rada v. Jimeno de Rada
 - » Simeon Acenarz v. Jimeno Aznar o Aznárez de Torres
 - » Siminus de Artusella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Siminus *Romeus* v. Ximeno Romeu
 - » Xemèn Furtuno de Calasanz (*Exemen Fertinons de Calesanz*) **2** 205
 - » Xemenicons de Astaó v. Exemeno Enecons d'Astaon
 - » Xemenus de Artusella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Xemenus de Orreia v. Ximeno d'Urreya
 - » Ximèn d'Artusella v. Ximeno d'Artosiella
 - » Ximèn Romeu v. Ximeno Romeu
 - » Ximeno [I] Cornel (*Examen Cornel, Exemenus Corneli, Eximinus Corneli, Semen Corneli*), majordom, tinent d'Osca, Calataiud, Uncastello, Lobarre i Ayerbe **1** 494, **2** 86, 91, 172, 283, 287-289, 298, 301
 - » Ximeno d'Artosiella (*Examen de Artusella, Exemenus de Artosella, Exemenus de Artusella, Eximinus de Artosella, Semen de Artosela, Siminus de Artusella, Xemenus de Artusella, Ximinus de Artusela, Ximinus d'Artosella, Ximinus de Artusela*), majordom i alferes del rei, tinent de Boleya i Lobarre **1** 210, 369, 371, 378, 419, **2** 55, 62-63, 91, 163, 229-230, 254-257, 259, 263, 265-267, 283, 289
 - » Ximeno d'Urreya (*Xemenus de Orreia, Ximinus de Orrea, Ximinus de Orreia*), tinent de Borja, Daroca, Epila, Urreya i Terol **1** 378, **2** 62, 163, 256, 262-263
 - » Ximeno de Bureta (*Ximinus de Borota, Ximinus de Burota*) **1** 413, 419
 - » Ximeno [I] de Foces (*Exominus de Foribus*) **1** 370
 - » Ximeno de Labata (*Examen de Lavata, Examenus de Lavata, Exemenus de Lavata, Symon de Lavata*), fraire hospitaler, prior de Sant Gèli i castellà d'Amposta **1** 475, 477, 480, **2** 301

- » Ximeno de Luesia (*Eximinus de Lusia*, *Simen de Lusia*), tinent de Biel, Sos i Val d'Onsella 2 91-92, 101-102, 289, 298, 301-302
- » Ximeno Romeu (*Siminus Romeus*, *Ximèn Romeu*, *Ximino Romeu*, *Ximinus Romeu*), tinent de Tarassona 1 210, 369, 371, 374, 378, 2 267
- » Ximenus Romea 2 229-230
- » Ximinius de Artusela v. Ximeno d'Artosiella
- » Ximinius de Orrea v. Ximeno d'Urreya
- » Ximino Romeu v. Ximeno Romeu
- » Ximinus d'Artosella, Ximinus d'Artusella, Ximinus de Artusela v. Ximeno d'Artosiella
- » Ximinus de Borota, Ximinus de Burota v. Ximeno de Bureta
- » Ximinus de Orriea v. Ximeno d'Urreya
- » Ximinus *Romeu* v. Ximeno Romeu
- El. de Hucecia v. Ausiàs d'Usès
- Elenc v. Poncius –
- Elephans v. Alfant
- Elesiarius v. Ausiàs
- Elias v. Bn. –; Elies; R. –; Raimundus –
- ELIES = Elias = Helies**
- » Elias, frare de l'Hospital 1 382
- » Elies de Caissac [Queyssac] 2 105
- » Helies, vescomte de Natzaret 1 481
- ELIONOR = Alienor**
- » Alienor, muller de Ramon VI de Tolosa v. Elionor d'Aragó
- » Elionor d'Anglaterra, reina consort de Castella, filla d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània, muller d'Alfons VIII de Castella 2 58, 61-63, 73, 75, 81, 85, 98
- » Elionor d'Aquitània, duquessa d'Aquitània, filla de Guillem X d'Aquitània i d'Elionor de Châtellerault, muller en primeres núpcies de Lluís VII de França i en segones núpcies d'Enric II Plantagenet 1 47, 58, 2 52, 61
- » Elionor d'Aragó (*Alienor*), infanta d'Aragó, filla d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó, cinquena muller de Ramon VI de Tolosa 1 103-104, 143, 146, 453-454
- » Elionor d'Aragó, infanta d'Aragó, filla de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó 1 143
- » Elionor de Castella, filla d'Alfons VIII de Castella i d'Elionor d'Anglaterra, primera muller de Jaume I el Conqueridor 1 143
- » Elionor de Peiteu [Poitou], esposa d'Enric d'Anglaterra v. Elionor d'Aquitània
- » Elionor de Provença, filla d'Alfons II de Provença i de Garsenda v. Elionor de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia
- » Elionor de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia, muller d'Enric III d'Anglaterra 1 149
- » Elionor Plantagenet v. Elionor d'Anglaterra
- Elisabet d'Urgell, filla d'Ermengol III d'Urgell, segona muller de Guillem I Ramon de Cerdanya 1 24
- Elisabet [de Zuberó], comtessa de Barcelona, primera muller de Ramon Berenguer I el Vell 1 28, 143, 2 138
- Elisarius v. Ausiàs
- Ellefonsus v. Alfons
- ELNA, ciutat (com. Rosselló) 1 27
- , diòcesi d' 1 70 • bisbe d' – 1 67, 455, v. també Arnau; Artau
- Elnensis v. Elna
- Elo González, amistançada de Nunó I Sanç 1 149
- Elric v. G. –
- Elsiar, Elsiardus v. Ausiàs
- ELSÓN, O [Olsón], lloc (L'Aínsa-Sobrarbe, com. Sobrarb, Aragó) 2 70
- Elvira (*Alvira*), tercera muller de Ramon IV, comte de Tolosa 1 146, 296
- Elvira Rodríguez de Lara, filla del comte Rodrigo González de Lara, muller d'Ermengol VI d'Urgell 2 60
- ELX, lloc (com. Baix Vinalopó) 2 165
- Elzéar v. Ausiàs
- Emanuel, emperador v. Manuel I Comnè
- EMBID (*Embith*), vila (prov. Guadalajara, Castella-la Manxa) 2 99, 296
- Embith v. Embid
- Embredunensis v. Ambrun
- Embrinus v. P. –
- Embrun v. Ambrun
- Emengardis v. Ermengarda
- Emens de Castel Reinart, noble provençal 1 288
- Emeric, Emericus v. Eimeric
- EMIRAT ALMORÀVIT 2 166, v. també almoràvits • emir o sultà almoràvit 1 167, v. també Alí ibn Yússuf; Tamim; Yússuf ibn Taixfin • general – v. Ibn Àixa; Ibn Taqartas • governador – v. Abu-Bakr Yahya ibn Alí ibn Ghàniya
- EMIRAT OMEIA v. Còrdova, emirat de
- Emiso v. Bertrandus –
- Emma, filla de Guillem III Tallaferro de Tolosa i d'Emma de Provença, muller d'Odó Ramon, senyor de l'Illa Jordà 1 146

- Emma, filla de Robert de Mortain, segona muller de Guillem IV de Tolosa **1** 146, 157
- Emma de Provença, filla de Rotbald II, comte de Provença, muller de Guillem III Tallaferro de Tolosa **1** 37, 40, 146
- Emperador, l', emperador, l' (*imperator*) v. Alfons VII –
- EMPORDÀ, regió de Catalunya **1** 163 • v. també Alt –; Baix –
- Emposta v. Amposta
- Empuriarum, Empuriensis v. Empúries
- EMPÚRIES, ciutat (l'Escalada, com. Alt Empordà) **1** 152-153 • litoral d'– **2** 19
- , comtat d' **1** 67, 153, 216 • comtat d'Empúries-Peralada **1** 73, 80 • comte d'– **1** 37, 153, 155, 161, 165, 189, 192, **2** 148, v. també Ermenguer d'–; Gaufred I; Hug I d'–; Hug II d'–; Hug III d'–; Hug IV d'–; Ponç I d'–; Ponç II d'–; Ponç III d'–; Ponç IV d'–; Sunyer II • llinatge d'– **1** 165
- Endrez, d'Arle **1** 447
- Enec v. Ènnec
- Enecez v. Per – de Petralata
- Ènech, Enecho v. Ènnec
- Enechz v. Lop –
- Eneco v. Ènnec
- Enecone v. Fertunio –
- Enecones v. Lop –; Sancius –; Sancius – de Subiza; Sango –
- Enecons v. Exemeno – d'Astaon
- Enego, Enegó v. Ènnec
- Enegons v. Lop –; Lup – de Luna; Sancius – de Darocha
- Enegus v. Ènnec
- Engolmar v. Petrus Raimundus –
- Enmeniardis v. Ermengarda
- ÈNNEC = Einego = Enec = Ènech = Enecho = Eneco = Enegó = Enegon = Enegus = Ennechot = Enneco = Ennecus = Enneneco = Enyego = Íñigo**
- » Einego de Ahivar **1** 479
- » Enec Arces v. Enyego Arcez
- » Ènech de Tobia (*Ennechot de Tobia*) **2** 205
- » Enecho de Aveo v. Ennecus de Aveo
- » Enecho Exeminones de Segovia v. Enegó Exemiones de Sogòvia
- » Eneco de Oriz v. Íñigo de Oriz
- » Enegó Exemiones de Sogòvia (*Enecho Exeminones de Segovia*) **2** 205
- » Enego Lopeç **2** 215
- » Enegon Cazer de Lomber v. Enneco Garceç de Lombierr
- » Enegus Daveu v. Ennecus de Aveo
- » Ennechot de Tobia v. Ènech de Tobia
- » Enneco Garceç de Lombierr (*Enegon Cazer de Lomber*) **2** 205
- » Enneco Veliz v. Íñigo Vélaz
- » Ennecus de Aveo (*Enecho de Aveo, Enegus Daveu*) **1** 418, 436, 439
- » Enneneco Veliz v. Íñigo Vélaz
- » Enyego Arcez (*Enec Arces*), juntero per Biota **2** 102, 303
- » Enyego Galíndez **2** 81
- » Íñigo de Oriz (*Eneco de Oriz*) **2** 86, 288
- » Íñigo Íñiguez de Ipiés **2** 32
- » Íñigo Vélaz (*Enneco Veliz, Enneneco Veliz*), comte a Pamplona **2** 209, 211
- Ennechot, Enneco v. Ènnec
- Ennecones v. Fertunio –; Lop –
- Ennecus v. Ènnec
- Ennegeç v. Lop –Petro – de Petralata
- Enneguez v. Petrus –
- Enneneco v. Ènnec
- Enolacus v. Ormolac
- ENRIC = Enrico = Entho = Hendrik = Henri = Henrico = Henricus**
- » Enric, abat de Claravall v. Enric de Marciac
- » Enric, comte de Portugal, fill d'Enric de Borgonya i de Sibilla de Barcelona **1** 143
- » Enric II, emperador romanogermànic, fill d'Enric II, duc de Baviera, i de Gisela de Borgonya **1** 49
- » Enric III, emperador romanogermànic, fill de Conrad II i de Gisela de Suàbia **1** 156
- » Enric IV, emperador romanogermànic, fill d'Enric III i d'Agnès de Peiteu **1** 157
- » Enric V (*Henricus*), emperador romanogermànic, fill d'Enric IV i de Berta de Savoia **1** 169-170
- » Enric VI el Cruel, emperador romanogermànic, fill de Frederic I Barba-roja i de Beatriu I de Borgonya **1** 96-98, 100, 221, 223, 441, **2** 85, 167
- » Enric el Jove, fill d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània **1** 69, 88, **2** 72-73
- » Enric, fill de Frederic I de Sicília i de Constança d'Aragó **1** 228
- » Enric, fill de Guillem III Tallaferro de Tolosa i d'Arsenda **1** 146
- » Enric I, rei d'Anglaterra, fill de Guillem I d'Anglaterra el Conqueridor **1** 32
- » Enric II Plantagenet, rei d'Anglaterra, fill de Jofre d'Anjou i de Matilde d'Anglaterra **1** 58-59, 64, 69, 82, 87-88, 93, 95, 376, 417, **2** 52-53, 61-63, 67, 70, 72-73, 84, 262; una filla d'– **2** 63

- » Enric III, rei d'Anglaterra, fill de Joan I Sense Terra i d'Isabela d'Angulema **I** 149
- » Enric I, rei dels francs, fill de Robert II i de Constança d'Arle **I** 21, 247, 253, 255-256, 260, 262, 269
- » Enric (*Enricus*), vescomte, fill de Ramon I, comte de Cerdanya **I** 254
- » Enric d'Alban, cardenal v. Enric de Marciac
- » Enric de Borgonya, fill de Robert I de Borgonya **I** 143
- » Enric de Marciac, abat d'Hautecombe, després de Claravall [Clairvaux] i cardenal bisbe d'Albano **I** 83, 87-88
- » Enric II de Rodès (*Henricus*), comte de Rodès, fill d'Hug IV de Rodès **I** 370
- » Enrico, cònsol de Pisa v. Enrico Eriçi
- » Enrico (*Entho*), cònsol de Pisa, fill de Guinizzo, de la família Sismondi, cònsol de Pisa **I** 164, 291 • v. també Enrico Eriçi
- » Enrico, pisà v. Enrico Masca
- » Enrico Confaloniere (*Henricus Confalonierius*), *podestà* de Gènova **I** 309, 321-322, 367, 421, 424, 450
- » Enrico del Vasto, il Guercio (*Henricus Werze*), marquès de Vasto, fill de Bonifacio del Vasto **I** 363
- » Enrico Eriçi (*Enrico, Erithon*), cònsol de Pisa **I** 164, 289, 291
- » Enrico Guercio (*Enricus, Henricus*), cònsol de Gènova **I** 202-203, 338, 340-341
- » Enrico Guercio (*Henricus Guersius*), genovès, fill d'Enrico Guercio, cònsol genovès **I** 203, 341
- » Enrico Malocello, cònsol genovès **I** 196
- » Enrico Masca (*Enrico, Eritho*), pisà **I** 164, 291
- » Enrico Tancleri, genovès **I** 218, 423
- » Enricus, cònsol de Gènova v. Enrico Guercio
- » Enricus, genovès **I** 317
- » Enricus, vescomte v. Enric, vescomte
- » Enricus Mazal, genovès **I** 317
- » Entho, cònsol de Pisa v. Enrico, cònsol de Pisa; Enrico Eriçi
- » Hendrik van Leyen (*Henricus*), bisbe de Lieja **I** 363
- » Henri de Leez v. Hendrik van Leyen
- » Henrico Guersius v. Enrico Guercio
- » Henricus v. Enric II de Rodés
- » Henricus, bisbe de Lieja v. Hendrik van Leyen
- » Henricus, cònsol de Gènova v. Enrico Guercio
- » Henricus, emperador v. Enric V
- » Henricus Alemannus, de Terra Santa **I** 481
- » Henricus Confalonierius v. Enrico Confaloniere
- » Henricus de Montbran **I** 443
- » Henricus *Werze* v. Enrico del Vasto
- Enrico, Enricus v. Enric
- Ensenat v. G. Bt. –
- Entença v. Berenguer [III] d'–; Bernat Guillem d'–; Gombau d'– • v. també Entenza
- Entencia, Entensa v. Berengarius d'–
- Entenza v. Berengarius de –; Gomballus de –; Per Mir d'–
- Entho v. Enric
- Entiença v. Peire Mir de –
- Enyego v. Ènnec
- Enyéguiz v. Sancho – de Daroca; v. també Egones; Enecone; Enecones; Enecons; Enegons; Ennecones; Ennegeç; Enneguez; Ìniguez
- EPILA [Épila], castell i vila (com. Val de Xalón, Aragó) **I** 378, **2** 54, 62, 69, 84, 86, 99, 262-263, 283, 296-297
- Episcopus v. Stephanus – • v. també Bisbe
- Equa Varia v. Raimundus de Barraz – • v. també Ega Vaira
- ERAMPRUNYÀ, castell (Gavà, com. Baix Llobregat) **I** 189
- Erarius v. Erau, l'
- Eras v. Raimundus Petrus de –
- ERAU [Hérault] (*Erarius, Eravus*), riu d'Occitània **I** 95, 97, 114, 432-433, 477
- Eravus v. Erau, l'
- ERGA, lloc (Iruztzun, mer. Pamplona, Navarra) **2** 47
- Eriçi v. Enrico –
- Eril v. Arnaldus d'–; Bernardus d'–; Per Raimon d'–; Raimundus Petri de –
- ERILL, lloc (el Pont de Suert, com. Alta Ribargorça) **I** 220
- Erill v. Arnau d'–; Bernat d'–; Pere Ramon d'–; Ramon d'–; Ramon Pere d'–
- Erillcastell v. Erill
- Eris v. Arnilius de –
- Erithon, cònsol de Pisa v. Enrico Eriçi • v. també Enrico Masca
- ERLA, lloc (com. Cinco Villas, Aragó) **2** 102, 301, 303
- Erlebold (*Erleboldus*), abat de Stavelot **I** 363
- Erleboldus v. Erlebold
- Erlot v. Bn. –
- Ermelina, abadessa de Sant Sever de Marsella, filla de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja **I** 150
- ERMENGARDA = Emengardis = Enmeniardis = Ermengardis = Ermengaudis = Ermeniardis = Hermengardis**
- » Emengardis, vescomtessa v. Ermengarda de Carcassona
- » Enmeniardis, vescomtessa v. Ermengarda de Narbona
- » Ermengarda, filla de Guillem III Tallaferro de Tolosa

- i d'Arsenda, muller de Robert, comte d'Alvèrnia **1** 146
- » Ermengarda, muller de Guillem V de Montpeller **1** 148
- » Ermengarda, primera muller d'Eimeric II de Narbona **1** 147
- » Ermengarda de Barcelona, filla de Ramon Borrell de Barcelona i d'Ermessenda de Carcassona, muller de Geribert, vescomte de Barcelona **1** 143
- » Ermengarda de Carcassona (*Emengardis*, *Ermengardis*, *Ermeniardis*), vescomtessa d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, filla de Pere II Ramon de Carcassona i de Rangarda de la Marca, muller de Ramon Bernat Trencavell **1** 20-25, 28-30, 144-145, 247-252, 258-260, 262-265, 284, 286
- » Ermengarda de Lara, filla de Manrique de Lara i d'Ermessenda de Narbona **1** 147
- » Ermengarda de Melguèlh, muller de Bernat Guillem IV de Montpeller **1** 148
- » Ermengarda de Mévouillon, muller de Guillem III de Baus **1** 150
- » Ermengarda de Narbona (*Enmeniardis*, *Ermengardis*, *Ermengaudis*, *Hermengardis*), vescomtessa de Narbona, filla d'Eimeric II de Narbona i d'Ermengarda, muller de Bernat d'Andusa **1** 17, 45-48, 53-62, 64-66, 69, 75, 82, 84, 88, 90, 97, 101, 147, 198, 319, 344, 347, 354-357, 359, 379-380, 415, 2 72, 153
- » Ermengarda Trencavella, filla de Bernat-Ató IV i de Cecília, muller de Guasfred III, comte de Rosselló **1** 145
- » Ermengardis, vescomtessa v. Ermengarda de Carcassona; Ermengarda de Narbona
- » Ermengaudis, vescomtessa v. Ermengarda de Narbona
- » Ermeniardis, vescomtessa v. Ermengarda de Carcassona
- » Hermengardis, vescomtessa v. Ermengarda de Narbona
- Ermengardis v. Ermengarda
- Ermengau v. Petrus –; Uguo –
- Ermengaud v. Ermengol
- Ermengaudis v. Ermengarda
- Ermengaudus v. Ermengol; Remundus –
- ERMENGOL = Ermengau = Ermengaud = Ermen-gaudus = Hermengaudus**
- » Ermengau (*E.*), abat de Sant Gèli **1** 434
- » Ermengau (*Ermengaudus*), bisbe de Besiers **1** 483, 485-486
- » Ermengau de Melguèlh (*Ermengaudus de Melgorio*) **1** 459
- » Ermengaud Malras, de Carcassona **1** 280
- » Ermengaudus **1** 406
- » Ermengaudus, bisbe de Besiers v. Ermengau, bisbe de Besiers
- » Ermengaudus, comte d'Urgell v. Ermengol VI d'Urgell; Ermengol VII d'Urgell
- » Ermengaudus de Leucata v. Ermengol de Leucata
- » Ermengaudus de Melgorio v. Ermengau de Melguèlh
- » Ermengaudus de Rusticans **1** 403
- » Ermengaudus de Verneto **1** 429
- » Ermengol, comte d'Empúries v. Ermenguer
- » Ermengol, comte de Roergue, fill d'Odó de Tolosa i de Garsenda **1** 146
- » Ermengol I d'Urgell, comte d'Urgell **2** 124-125
- » Ermengol II d'Urgell, comte d'Urgell **2** 126, 129
- » Ermengol III d'Urgell, el de Barbastre, comte d'Urgell, fill d'Ermengol II d'Urgell i de Constança de Besalú **1** 24, 2 21, 27, 127, 129-130
- » Ermengol IV d'Urgell, el de Gerb, comte d'Urgell, fill d'Ermengol III d'Urgell i de Clemença de Bigorra **1** 37, 43, 2 131, 139, 142
- » Ermengol V d'Urgell, el de Mollerussa, comte d'Urgell, fill d'Ermengol IV d'Urgell i potser de Llúcia de la Marca **1** 37, 43, 189, 2 23-24, 29, 142
- » Ermengol VI d'Urgell (*Ermengaudus*), el de Castella, comte d'Urgell, fill d'Ermengol V i de Maria An-súrez **1** 185, 189, 313, 2 24, 26-27, 60, 144, 153
- » Ermengol VII d'Urgell (*Ermengaudus*), el de València, comte d'Urgell, fill d'Ermengol VI d'Urgell i d'Arsenda de Cabrera **1** 193, 2 46, 58, 60, 170, 248, 260
- » Ermengol VIII d'Urgell, comte d'Urgell **2** 97
- » Ermengol de Leucata (*Ermengaudus de Leucata*, *Hermengaudus de Leucata*) **1** 56, 355-357
- » Ermengol de Narbona, arquebisbe de Narbona, fill de Matfred de Narbona i d'Adelaida **1** 147
- » Hermengaudus de Leucata v. Ermengol de Leucata
- » Hermengaudus Udalrici **1** 333
- Ermenguer d'Empúries (*Ermengol*, *Ermengarius*), comte d'Empúries **1** 151, 2 119
- Ermeniarda, filla de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda **1** 148
- Ermeniardis v. Ermengarda
- Ermessenda, filla de Guerau Alemany [IV] de Cervelló i de Saurina **1** 190
- Ermessenda, filla de Pere Bernat de Queralt, primera muller de Ramon Guillem d'Òdena **1** 191
- Ermessenda, muller d'Arnau de Tamarit **1** 222
- Ermessenda, muller d'Arnau Joan de Sales **1** 193

- Ermessenda, muller de Guillem II de Cervera **1** 190
- Ermessenda, muller de Guillem III Uzalgar de Castellnou **1** 185
- Ermessenda, muller de Jordà de Santmartí **1** 189
- Ermessenda, segona muller d'Eimeric II de Narbona **1** 147
- Ermessenda, vescomtessa d'Avinyó, muller de Rostand Berenguer **1** 43
- Ermessenda de Carcassona, comtessa de Barcelona, filla de Roger I el Vell, comte de Carcassona, i d'Adelaida, muller de Ramon Borrell de Barcelona **1** 13, 143-144, 153-155, 157, **2** 121, 130, 132-133
- Ermessenda de Mauguïó v. Ermessenda de Melguèlh
- Ermessenda de Melguèlh, filla de Bernat V Pelet i de Beatriu I de Melguèlh, muller en primeres núpcies de Pere Bermon de Sauva i en segones núpcies de Ramon VI de Tolosa **1** 66, 68-69, 76, 82, 146
- Ermessenda de Narbona, filla d'Eimeric II de Narbona i d'Ermengarda, muller de Manrique de Lara, comte de Molina **1** 54, 56, 147
- Ermessenda de Rocabertí, primera muller de Sanç I, infant d'Aragó **1** 149
- Ermessenda Pelet v. Ermessenda de Melguèlh
- Ermessenda [Trencavella] (*Ermessendis*), filla de Bernat-Ató IV i de Cecília, muller de Rostany [II] de Poscarías **1** 145, 331
- Ermessendis, mare de Rotany [I] de Poscarías v. Ermessenda [Trencavella]
- Ermingarius, comte d'Empúries v. Ermenguer d'Empúries
- Erminis v. Arnallus de –; Bernard de –; Poncius d'–; Raimon de –
- Ermins* v. Petrus de –
- Erraga v. R. de –
- ERRO, vall d' (*Valderro*) (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 95, 291, 293
- Ersenda de Tolosa, muller de Francó, vescomte de Narbona **1** 147
- Erunia, Erunnia v. Pamplona
- Eryl v. Per d'–
- Escala v. Guillem de l'– • v. també Scala
- ESCALADEI, cartoixa de (la Morera de Montsant, com. Priorat) v. Xartosa
- Escalquens v. Scalquencibus
- ESCANDINÀVIA **1** 153
- ESCARP (*Escarps*), castell (la Granja d'Escarp, com. Segrià) **2** 147, 198
- Escarps v. Escarp
- Escarvat **1** 406
- Escasset v. Guerau –
- Eschafredi v. Ugo –
- Escherra v. Per –; Raimundus – d'Alaxe
- Eschot v. Fortaner d'–
- ESCLANS [Éclans], castell (La Mota [La Motte], dept. Var, Occitània) **1** 107
- ESCÓ (*Esco*, *Esquo*), castell (Sigüés, com. Jacetània, Aragó) **2** 104, 304-305, 307
- Escobion v. Raimundus de –
- Escoder v. Michaelis G. –
- Escordga v. Raimon –
- Escorga v. Bernardus –
- Escòt v. Fontaner d'–
- Escudler v. Bernard –
- ESCURAS [Escrurès] (*Escures*), castell (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 374
- Escures, Escurès v. Escuras
- Esgarrabeu, de Carcassona **1** 280
- Església (*Ecclesia*) **1** 14, 16, 40, 70, 87, 95-96, 101-102, 104-106, 108, 119-123, 156, 174, 359, 480, 496-499, 500-502, **2** 191, 222 • – catalana i narbonesa **1** 90, 106 • – narbonesa **1** 90, 106 • – oriental **2** 13, 208 • – provençal **1** 106 • – de Roma o romana v. Roma, Església de
- Esmido de *Madalgues*, noble provençal **1** 289
- ESPA, L, lloc (Saldes, Berguedà) **1** 192
- Espada **1** 460
- Espairon v. Guillelmus d'–
- ESPANYA O ESPANYES (*Hispania*, *Hyspanea*, *Hyspania*, *Ispania*, *Ispaniae*, *Spania*, *Yspania*, *Yspaniensis*) **1** 75, 127, 151, 158, 169, 173, 177-178, 183, 200, 216, 290, 297-299, 301, 311-312, 320-323, 383-384, **2** 37-38, 81, 128, 131, 138-139, 147, 150-151, 158, 160, 163, 165, 170, 191, 198, 208, 219, 221, 225-228, 238-239, 272-273, v. també Àndalus • costum d'– **2** 34, 232-233 • emperador d'– o de les – (*imperator Yspaniarum*) **2** 49, 218, v. també Alfons VII l'Emperador • Era d'– **1** 21, 262, 267 • – islàmica o musulmana **1** 152, 172-173, 175, 200, 206, 216, **2** 135 • moros d'– **1** 151 • primat d'– o de les – v. Cerebruno; Juan de Segovia • rei de les – (*Ispaniarum rex*) **2** 50, 52 • reina de les – v. Riquilda de Polònia • sarraïns d'– **1** 127, 300 • terra o terres d'– **2** 69, 236-237, 271
- Espaon v. Espon
- Esperit v. Petrus –
- ESPETIELLA (*Petella*), castell a la frontera entre Aragó i Navarra no identificat, potser Petiella d'Aragón (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 34, 232-233

- Espital, Espital dels pobres v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- ESPITALET DE LARZAC, L' [L'Hospitalet-du-Larzac] (*hospital de Larsac*), lloc (dept. Avairon, Occitània) **1** 72
- ESPON [Espaon] (*Spaon*), lloc (dept. Gers, Occitània) **1** 378
- Esquívus* v. Gent –
- Esquo v. Escó
- Esseia v. Eixea; Johan de –
- ESTACA, LA (*illa Staca*), lloc de Las Bardenas (mer. Tudela, Navarra) **2** 101, 301-303
- ESTADA, lloc (com. Semontano de Barbastre, Aragó) **2** 51, 87
- Estada v. Fortún d'–; Per Ramon d'–; Rodrigo d'–
- ESTADILLA (*Stadela*), lloc (com. Semontano de Barbastre, Aragó) **1** 374, 378, **2** 51, 87
- ESTAUN, lloc (Samianigo [Sabiánigo], com. Alt Gallego, Aragó) v. Astaon
- Este v. Hug d'–
- ESTEFANIA = Estefanía = Stephania**
- » Estefania, filla d'Ermengol V d'Urgell i de María, àlies Estefanía Pérez, muller de Rodrigo González de Lara **2** 60
 - » Estefania, filla de Berenguer Ramon I el Corbat v. Estefania, filla de Ramon Borrell i d'Ermessenda
 - » Estefania, filla de Bernat Roger de Foix-Coserans i de Garsenda de Bigorra v. Estefania, filla de Ramon Borrell i d'Ermessenda
 - » Estefania, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Dolça I de Provença, muller en primeres núpries de Cèntul III de Bigorra i en segones núpries de Ramon II Arnau, vescomte de Dacs **1** 143
 - » Estefania, filla de Ramon Bernat de la Guàrdia o Sa-guardia i de Ponça **1** 194
 - » Estefania, filla de Ramon Borrell de Barcelona i d'Ermessenda **1** 153-155, **2** 21
 - » Estefania, muller de Bertran II de Baus **1** 150
 - » Estefania d'Urgell, filla d'Ermengol VI d'Urgell i d'Arsenda de Cabrera, primera muller d'Arnau Mir de Pallars Jussà **1** 185
 - » Estefania de Baus v. Estefania de Provença
 - » Estefania de Bigorra, comtessa de Bigorra, filla de Cèntul III de Bigorra i de Matella dels Baus, muller en primeres núpries de Pere, vescomte de Dacs, i en segones núpries de Bernat IV de Comenge **1** 108
 - » Estefania de Provença (*Stephania*), comtessa de Provença, filla de Gerbert de Gavalvà i de Gerberga d'Arle, muller de Ramon I de Baus **1** 38, 49, 52, 55, 150, 324-331, 344-354
 - » Estefanía Pérez v. María, àlies Estefanía Pérez
 - » Estefanía Sánchez, filla de Sanç Garcés, muller de Fruela Díaz **2** 29
 - » Stephania, muller de Ramon de Baus v. Estefania de Provença
- ESTELLA (*el Estella, Stella*), castell i vila (mer. Estella, Navarra) **2** 31, 36, 201-202, 216-217, 236-237
- Stephe v. Geral – • v. també Esteve
- ESTERIBAR, vall d' (mer. Pamplona, Navarra) **2** 95, 291
- Estevan v. Esteve
- ESTEVE = Estevan = Estève = Stefanus = Stephanus = Stephe = Stevan**
- » Estevan, bisbe d'Osca v. Estevan de Sant Martín
 - » Estevan de Sant Martín (*Stephanus*), bisbe d'Osca **1** 374, 378, **2** 267
 - » Estevan de Taust, *juntero* per Taust **2** 102, 302
 - » Estevan Rossel, de Carcassona **1** 280
 - » Estève Borgonhon (*Stephanus Burgundionis*), canonge de Magalona **1** 469
 - » Esteve de Cervian **1** 109
 - » Esteve Gairaud, notari d'Arle **1** 330
 - » Stefanus Sicfredi (*Stephanus Sicfredi*), escrivà **1** 282-283
 - » Stephanus, bisbe d'Osca v. Estevan de Sant Martín
 - » Stephanus, canonge de Sant Ruf **1** 304
 - » Stephanus, capellà de cambra del papa **1** 500
 - » Stephanus, causídic v. Stephanus Iohannes
 - » Stephanus, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus, de Carcassona **1** 279
 - » Stephanus Ademari **1** 478
 - » Stephanus Bedoz, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus Bovet, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus Burgundionis v. Estève Borgonhon
 - » Stephanus Calvet, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus Candaraire, d'Arle **1** 446
 - » Stephanus Cruilla, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus Cultellarius **1** 404
 - » Stephanus de Adillano (*Stephanus de Azillano*) **1** 467
 - » Stephanus de Azillano v. Stephanus de Adillano
 - » Stephanus de *Calac* **1** 406
 - » Stephanus de Caumont **1** 418
 - » Stephanus de Lanzac, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus de Limotgis (*Stephanus de Litmogis*) **1** 467
 - » Stephanus de Litmogis v. Stephanus de Limotgis
 - » Stephanus de Manduil, d'Arle **1** 448
 - » Stephanus de Mesuaga, d'Arle **1** 447
 - » Stephanus de Moleges, d'Arle **1** 447

- » Stephanus de Nemze, d'Arle 1 447
- » Stephanus de Ovellano 1 469
- » Stephanus de Sancto Egidio 1 353
- » Stephanus de *Venanzan*, de Carcassona 1 279
- » Stephanus Episcopus, de Carcassona 1 279
- » Stephanus Fanfgearre, d'Arle 1 447
- » Stephanus *Fariz* 1 406
- » Stephanus Forner, d'Arle 1 448
- » Stephanus Girvaix, d'Arle 1 447
- » Stephanus Griss, d'Arle 1 447
- » Stephanus Gui, d'Arle 1 448
- » Stephanus Iohannes, causidic 1 467, 480
- » Stephanus *Pelicer* 1 406
- » Stephanus Porton, d'Arle 1 446
- » Stephanus Quatergas, d'Arle 1 447
- » Stephanus Rainald, d'Arle 1 447
- » Stephanus Sarner, d'Arle 1 447
- » Stephanus Sicfredi v. Stefanus Sicfredi
- » Stephanus Signerius, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
- » Stephanus Tabernarii 1 469
- » Stephanus *Torro* 1 406
- » Stephanus Vitalis, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
- » Stephanus *Zabater* 1 406
- » Stephe, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Adalger, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Benedet, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Calvet, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Eimerig, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Pinall, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stephe Zabater, burgès de Melguèlh 1 306
- » Stevan, de Carcassona 1 279
- » Stevan, de Carcassona 1 280
- » Stevan, de Carcassona 1 280
- » Stevan, de Carcassona 1 280
- » Stevan, eremita, de Carcassona 1 279
- » *Stevan Amelii*, de Carcassona 1 279
- » *Stevan Bona Fide*, de Carcassona 1 279
- » Stevan de Brom, de Carcassona 1 279
- » Stevan de Confolent, de Carcassona 1 279
- » Stevan de Soreden, de Carcassona 1 279
- » Stevan Gairan, de Carcassona 1 279
- » Stevan Garrig, de Carcassona 1 279
- » Stevan Margai, de Carcassona 1 280
- » Stevan Mercer, de Carcassona 1 279
- » Stevan Pungera, de Carcassona 1 279
- » *Stevan Rex*, de Carcassona 1 279
- » Stevan Sicard, de Carcassona 1 279
- » Stevan Tixere, de Carcassona 1 280
- » Stevan Vei, de Carcassona 1 280
- Esteve v. Vidal d'– • v. també Estephe
- Estevingo, de Carcassona 1 279
- Estirat v. Pere –
- ESTOPANYÀ, castell (com. Ribagorça, Aragó) 2 130-131
- Estopanyà v. Arnau d'–; Pere d'– • v. també Stopanano
- Estret, l' v. Gibraltar, estret de
- Esturiis v. Asturias de Santillana; Rudrigus –
- Esxarena v. Petrus del – • v. també Exarena
- Eteriano v. Ugo –
- Etsaut v. Saut, Eth
- Eudes v. Odó
- Eudòxia, filla de Manuel Comnè v. Eudòxia, princesa bizantina, filla de Joan Comnè Ducas
- Eudòxia Comnè, princesa bizantina, filla de Joan Comnè Ducas, primera muller de Guillem VIII de Montpeller 1 79-80, 103, 109, 148, 214-215
- Eugeni III (*Eugenius*), papa de Roma 1 198, 319, 2 15, 35, 152, 155, 234, 235, 236
- Eugenius, papa de Roma v. Eugeni III
- Europa 1 9, 44, 97, 100, 2 93 • – continental 1 67 • – occidental 2 142
- Everandus v. Everard
- EVERARD = Ebrardus = Everandus = Evrardus**
- » Ebrardus, mestre del Temple per a França v. Everard des Barres
- » Ebrardus R. de Abadia, d'Arle 1 447
- » Everandus, gran mestre del Temple v. Everard des Barres
- » Everard des Barres (*Ebrardus, Everandus*), mestre del Temple per a França, després gran mestre del Temple 2 229, 235
- » Evrardus, sotsdiaca i canonge del Sant Sepulcre 2 224
- Eviça, Evisa, Eviza v. Eivissa
- Evrardus v. Everard
- ÉVREUX, comtat d' (dept. Eure, França): comte d'– v. Ricard d'–; Simó IV de Montfort
- Examen v. Eiximèn
- Examenis v. Petrus – de Osia
- Exameniz v. Galindus – de Belxit
- Examenus v. Eiximèn
- Examenz v. Galindus –
- Examins v. Iaspertus de –
- Exarena v. Guilem del – • v. també Esxarena

- Exativa v. Xàtiva
 EXEA D'ALBARRAZÍN [Gea de Albarracín], aldea (com. Serra d'Albarrasí, Aragó) 2 56, 162
 Exemen, Exemèn v. Eiximèn
 Exemeneç v. Fertunio – de Lerat
 Exemènez v. Lop –
 Exemeni v. Rodericus –
 Exemèniz v. Furtuyn – de Lerat
 Exemeno, Exemenus v. Eiximèn
 Exemenz v. Lupus –
 Exeminones v. Enecho – de Segovia
 Exeminus v. Eiximèn
 Exemiones v. Enegó – de Sogòvia
 Exemonónez v. Lop – de Torelles
 Exeya v. Chuan d'–
 Eximinus, Exominus v. Eiximèn
 Exsarid v. Lantelm –
 Exsiminus v. Eiximèn
 Eyguières v. Aiguiera
 Ezcherra v. Sancius –
 Ezimbar v. Petrus d'–
 Ezquerra v. Sancho –
- F., bisbe de Tolosa de Llenguadoc v. Folquet de Marselha
 Faayoyos v. Segon de lo –
 Faber v. Amelius –; Arnal –; Bernard –; Brunus –; Guillelmus –; P. –; Petrus –; Ponc –; Poncius –; Raimundus –
 Fabiano Superbi (*Fabianus Superbi*), genovès 1 203, 341
 Fabianus Superbi v. Fabiano Superbi
 Fabre v. Martinus –
 Fada v. Radolf de –
 Fafes v. Egas – de Lanhoso
 Fafila v. Egea –
 Faiac v. Guillelmus de –
 Faiag v. Ponc de –
 Faidida, filla d'Alfons Jordà de Tolosa i de Faidida, muller d'Ombert III de Savoia 1 146
 Faidida, filla de Decan [I] de Poscarías, muller d'Alfons Jordà de Tolosa 1 146, 294-295
 Fainari v. P. –
 Faios v. Segin de illos –
 Fais, les v. Fayos, Los
 FALCES, lloc (mer. Olite, Navarra) 2 95, 102, 291, 293, 301-302
 Falces v. Lope de –
 Falcheth Guilabert, de Carcassona 1 279
 Falcho v. Alau de –; Guilem de –; Guilem Ug de –; Lantelme de –; Rostan de –; Ugo de –
 Falchon v. Guillelmus de –
 Falco v. Pere de –
 Falcón (*Falcon*), *juntero* per Murillo de Tudela 2 102, 302
 FALSET, terme de (com. Priorat) 1 218
 Fangearre v. Stephanus –
 FANJAUS [Fanjeaux], castell i vila (dept. Aude, Occitània) 1 53, 121, 129
 Fanjeaux v. Fanjaus
 FAR, EL, castell (Llinars del Vallès, com. Vallès Oriental) 1 186
 Faraecia v. R. de sa –
 Fàraj, al-, *hisn* v. Larache, castell
 Faranga, al- v. Faranja, al-
 FARANJA, AL-, país d' 1 152
 Faraut Pe[...], monjo, d'Arle 1 447
 Fardel v. I. –
 Fardensis v. Verden
 Farica v. Fariza
 Faris v. Pere –; Raimon –
 Fariz v. Stephanus –
 FARIZA [Ariza] (*Farica*, *Feriza*, *Fhariza*, *Hariza*), castell i vila (com. Comunitat de Calataiud, Aragó) 1 378, 417-418, 2 26, 62, 68-70, 72-73, 77-80, 82-83, 99-100, 213, 262-263, 269, 274, 276, 296, 298-300
 Fattiboni v. Odone –
 FAUCON, lloc (dept. Valclusa, Occitània) v. Falcho, Falco
 FAYOS, Los (*les Fais*), castell (com. Tarassona i el Moncayo, Aragó) 2 34, 36, 232-233 • v. també Faios
 Fe de Roergue, muller de Bernat Berenguer de Narbona 1 147
 Febez v. R. –
 Federicus v. Frederic
 Felgeroles v. Raimon de –
FELIP = Filippo = Filippus = Philippe = Philippus = Philipus
 » Felip I (*Philippus*), rei dels francs, fill d'Enric I i d'Anna de Kiev 1 21, 247-248, 250, 252-257, 260-262, 264, 266-270, 273
 » Felip II August (*Philippus*), rei de França, fill de Lluís VII de França i d'Adela de Xampanya 1 88, 90, 93, 95, 101, 111, 119, 128, 414, 492, 495-496, 2 72, 84
 » Felip d'Ibelin (*Philippus*), regent de Xipre, fill de Bahlà d'Ibelin i de Maria Comnena, reina de Jerusalem 1 481
 » Felip II de França v. Felip II August

- » Felip IV de França, el Bell (*Philipus*), rei de Navarra i de França, fill de Felip III de França i d'Elisabet d'Aragó **1** 468
- » Felip I de Namur, marquès de Namur **1** 128
- » Felip de Suàbia, emperador romanogermànic, fill de Frederic I Barba-roja i de Beatriu I de Borgonya **1** 111
- » Filippo (*Philipus*), ambaixador genovès **1** 181, 312; v. també Filippo de Lamberti; Filippo Ansalite
- » Filippo Ansalite (*Philipus Ansalite*), genovès **1** 181, 318
- » Filippo Centrago (*Philippus centracus seu preco*) **1** 222, 451
- » Filippo de Lamberti (*Filippo de Lamberto, Filippo Lamberto, Philipus Lamberti, Philipus de Lamberto*), cònsol de Gènova **1** 181, 196-197, 317-318
- » Filippo de Lamberto, Filippo Lamberto v. Filippo de Lamberti
- » Filippus de Colobes **1** 418
- » Philippe du Plessis, gran mestre del Temple **1** 481
- » Philippus, *centracus* o *preco* v. Filippo Centrago
- » Philippus, germà de Joan, batlle de Jerusalem v. Felip d'Ibelin
- » Philippus, mestre del Temple v. Philippe du Plessis
- » Philippus, rei dels francs v. Felip I; Felip II August; Felip IV de França
- » Philippus de Castello, de Terra Santa **1** 481
- » Philipus, ambaixador genovès v. Filippo, ambaixador genovès
- » Philipus Ansalite v. Filippo Ansalite
- » Philipus de Lamberto, Philipus Lamberti v. Filippo de Lamberti
- Felipa, filla de Guillem IV de Tolosa i d'Emma, muller en primeres núpcies de Sanç I d'Aragó i en segones núpcies de Guillem IX d'Aquitània **1** 31, 146
- Felipa d'Andusa, muller d'Amalric I de Narbona **1** 147
- Feliu (*Felix*), notari de Mallorca **1** 289, 291
- Felix v. Feliu
- Feneia v. Guillelm de –
- Fenen v. Guillelmus –
- Fenoliet v. Petrus de –
- FENOLLEDES (*Fonogledes, Fonoledes*), comarca d'Occitània **1** 96, 276, 436-437
- FENOLLET [Fenouillet] (*Fonogled, Fonoglet*), castell (dept. Pirineus Orientals, Occitània) **1** 34, 276-277, 437
- , vescomtat de: vescomte de – v. Udalgar [I]
- Fenouillet v. Fenollet
- Ferarius v. Ferrer
- Ferdinandus v. Ferran
- Feri v. Ugo –
- Feriz v. Ferriz de Uesca
- Feriza v. Fariza
- Fermí v. Firminus
- Fernández v. Garcia I –; Gonzalo – de Traba; Gutierre – de Castro; Martín –; Nuño –; Pedro – de Azagra; Pedro – de Castro; Rodrigo – de Castro; Sancha – de Traba; Sancho – de Azagra
- Fernandiz v. Nunno –
- Fernando, Fernandus, Ferradus v. Ferran
- Ferrallet, provençal **1** 307
- Ferrallus de Toarz, provençal **1** 307
- FERRAN = Ferdinandus = Fernando = Fernandus = Ferradus = Ferrando = Ferrandus**
- » Ferdinandus, rei de Lleó v. Ferran II de Lleó
- » Fernando Afonso de Portugal (*Anfusus*), gran mestre de l'orde de l'Hospital **1** 482
- » Fernando II Ansúrez **2** 123
- » Fernando Núñez de Lara (*Ferrandus*), comte **2** 96, 294
- » Fernando Pérez de Traba (*Ferrandus*), comte **2** 31, 42, 217
- » Fernando Ponce (*Ferrandus Poncii*), signífer o alferes del rei, fill de Ponç Guerau de Cabrera **2** 51, 254
- » Fernando Rodríguez de Azagra v. Fernando Ruiz de Azagra
- » Fernando Rodríguez de Guzmán (*Ferrandus Rodriz*) **2** 61, 75, 262
- » Fernando Ruiz de Azagra (*Fernandus Roderici, Fernandus Roderici de Azagra, Ferradus Rodriçi, Ferrandus Roderici, Ferrandus Rodriçi, Ferrandus Rodriçi*), senyor d'Albarrasí, tinent de Daroca, Terol, Calataiud, Tarassona, Belchit i Mont Albán **2** 35, 66, 74, 76-77, 82-84, 86-91, 284-287, 289-290
- » Fernandus, rei de Lleó v. Ferran II de Lleó
- » Fernandus Roderici, Fernandus Roderici de Azagra v. Fernando Ruiz de Azagra
- » Ferradus Rodriçi v. Fernando Ruiz de Azagra
- » Ferran (*Ferrandus*), infant d'Aragó, fill d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó, abat de Montaragó **1** 143, 224, **2** 104-105, 305-306
- » Ferran, rei de les Espanyes v. Ferran II de Lleó
- » Ferran de Castella, infant de Castella, fill d'Alfons VIII el Noble i de Blanca de Navarra **2** 106
- » Ferran I de Lleó, rei de Lleó **2** 138
- » Ferran II de Lleó (*Ferdinandus, Fernandus, Ferrandus*), rei de Lleó, fill d'Alfons VII l'Emperador i de Berenguera de Barcelona **2** 37, 42-45, 48-53, 60, 63-67, 77, 84, 158, 169, 237-238, 243, 246-247, 251-

- 254, 267-268 • la germana de – 2 252-253 v. Sança de Lleó
- » Ferrando de Daroca (*Ferrandus de Darocha*) 2 66, 74, 76, 83, 268 • v. també Fernando Ruiz de Azagra
- » Ferrando Díaz d'Aux (*Ferrandus Didaci*), majordom de la cort 1 291
- » Ferrandus, comte v. Fernando Núñez de Lara; Fernando Pérez de Traba
- » Ferrandus, germà de Pere el Catòlic v. Ferran, infant d'Aragó
- » Ferrandus, rei v. Ferran II de Lleó
- » Ferrandus de Darocha v. Ferrando de Daroca
- » Ferrandus Didaci v. Ferrando Díaz d'Aux
- » Ferrandus Martiniz de Fita, frare d'Uclés 2 301
- » Ferrandus Poncii v. Fernando Ponce
- » Ferrandus Roderici, Ferrandus Rodrici, Ferrandus Rodriçí v. Fernando Ruiz de Azagra
- » Ferrandus Rodriz v. Fernando Rodríguez de Guzmán
- Ferrandez v. Goterius –; Rodericus –
- Ferrandi v. Martinus –
- Ferrandiz v. Petrus –
- Ferrando v. Ferran
- Ferrandus v. Ferran; Gonterriz –
- Ferrar v. Garcia Azenar de –
- Ferrarii v. Guillelmus –
- Ferrarius v. Ferrer
- Ferreoli v. Petrus –
- Ferreolo v. B. –
- FERRER = Ferarius = Ferrarius**
- » Ferarius Notarii v. Ferrer, notari
- » Ferrarius, notari del rei d'Aragó v. Ferrer, notari del rei d'Aragó
- » Ferrarius Bertrandi 1 397
- » Ferrer (*Ferarius, Ferrarius*), notari del rei d'Aragó 1 475, 494, 2 104-105, 304-305, 307
- » Ferrer de Boleia v. Ferrer de Boleya
- » Ferrer de Boleya (*Ferrer de Boleia*), juntero per Erla 2 102, 303
- Ferrera 2 213
- Ferrera v. Garscia Açenaç de –
- Ferris v. Marchus –
- Ferriz v. Marzo –
- Ferriz de Osca, Ferriz de Oscha v. Ferriz de Uesca
- Ferriz de Uesca (*Feriz, Ferriz de Osca, Ferriz de Oscha*) 2 205, 209-210, 212, 220, 222, 240-241
- Fertines v. Lop – de Albero
- Fertinons v. Exemen – de Calesanz
- Fertunienes v. Exemeno – de Bastan
- Fertunio v. Fortuny
- Fertunones v. Blasco – de Asçior
- Ferulfi, Ferulfo v. Petrus –
- FESTA, casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) 1 261
- Fexa v. Gerallus de –
- Fhariza v. Fariza
- FIACCONE, castell (Fraconalto, Piemont, Itàlia) 1 201
- Figeres v. Guillelmus de –
- Figiaco v. G. Petris de –
- FÍGOLS, castell (com. Berguedà) 1 195
- FIJAC [Figeac], lloc (dept. Òlt, Occitània) v. Figiaco
- Filardus v. Willelmus –
- Filario v. Petrus de –
- Filart v. Petrus de –
- FILERA, lloc (Sos d'o Rei Catolico, com. Cinco Villas, Aragó) 2 32, 36
- Filippo, Filippus v. Felip
- FINESTRES, castell (Sant Aniol de Finestres, com. Garrotxa) 1 194
- franç v. francs
- Firminus, canonge de Magalona 1 486
- Firminus Borzes (*Firminus Burgensis*) 1 467
- Firminus Burgensis v. Firminus Borzes
- Firminus Fulcrandi 1 469
- Fita v. Ferrandus Martiniz de –
- FITERO, lloc (mer. Tudela, Navarra) 2 36
- Fitero v. Lope Díaz de –
- FLAIÒSC [Flayosc], lloc (dept. Var, Occitània) v. Flaiosc
- Flaiosc v. Einardus de –; Iulon Rostangno de –
- Flamenc v. Gauzbert –; Hugo –
- Flavius v. Guillelmus –
- Flayosc v. Flaiòsc
- Flazan v. Ponc de –; Raimon de –
- Flazano v. Bernardus de –
- Flexia v. Fressia; Vivianus de –
- Flexio v. Fressia
- FLIX, vila (Ribera d'Ebre) 1 197 • senyoriu de – 1 218, 221
- Flix v. Vidià de –
- Floreie v. Florièyes
- FLORENÇAC [Florensac] (*Florenzacus*), vila (dept. Erau, Occitània) 1 114, 124, 475, 477-478
- FLORÈNCIA, ciutat (Toscana, Itàlia) 1 161, 164
- Florens v. P. –
- Florensac v. Florençac
- Florent de Ville 1 130
- Florentinos v. florentins
- florentins (*Florentinos*) 1 289, 291
- Florenzacus v. Florençac

- Flori v. Wilelmus de –
 FLORIÈYES (*Florieie*), abadia de (Tortor [Tourtour], dept. Var, Occitània): abat de – **1** 460
- Flota v. Arnaldus –; P. –
 Flote de Tarascone **1** 489
- Flulirianus **1** 406
- FLUVIÀ, riu de Catalunya **1** 193
- Foces v. Artal [I] de –; Ximeno [I] de – • v. també Focibus
- Focian v. Arnaldus de –
 Focibus v. Ato de –
 Fociis v. Artaldus de –
 Fogassa v. Bartholomeus –
 Fogeth v. Miro –
 Foissan v. Arnaldus de –
 Foix, castell (Torrelles de Foix, com. Alt Penedès) **1** 186
 Foix (*Fuxum*), ciutat i castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 19, 27, 35, 125, 497
 —, casa o llinatge comtal dels **1** 21, 23-24, 92, v. també Eimeric de –
 —, comtat de (*Foxensis*) **1** 19, 80, 92, 104, 336, 427, 428 • comte de – (*Fussensis*, *Fuxensis*) **1** 20-21, 25-26, 35, 47, 53, 91-92, 96, 104, 121, 123, 125-130, 144, 217-219, 429, 453, 495, 501-502, 2 97, v. també Pere I de –; Ramon Roger I de –; Roger II de –; Roger III de –; Roger Bernat I de –; Roger Bernat II de –; Roger II Bernat de Carcassona • comte de Foix-Coserans v. Bernat I Roger de Carcassona • senyor de – **1** 13
 —, país de, comarca d'Occitània **1** 19, 27
- Foix v. Francesc –
 Foixà, castell (com. Baix Empordà) **1** 188
 Foixà v. Arnau de –; Bernat de –
- FOLC = Folquet = Fulcho = Fulco**
 » Folc, bisbe d'Antíbol **1** 413
 » Folc de Grassa [Grasse] (*Fulco de Grassa*), cosenyor de Grassa **1** 174, 298
 » Folc de Montpesat (*Fulco*), templer, comanador de Masdéu **1** 477
 » Folc de Pontevès (*Folc de Ponteves*), provençal **1** 308 • v. també Spadet Fulco de Ponteves
 » Folc de Solers, provençal **1** 308
 » Folquet, bisbe de Tolosa de Llenguadoc v. Folquet de Marselha
 » Folquet de Marselha (*F.*, *Fulco*), bisbe de Tolosa de Llenguadoc **1** 124, 126, 495-496, 501, 503
 » Fulcho, d'Arle **1** 446
 » Fulcho, preposít de Niça **1** 430
 » Fulcho de Durfort **1** 257
 » Fulcho de Rugnis, noble provençal **1** 288
 » Fulcho Poig de Lambisco, noble provençal **1** 288
 » Fulco, bisbe de Tolosa de Llenguadoc v. Folquet de Marselha
 » Fulco, fra, comanador de Masdéu v. Folc de Montpesat
 » Fulco, notari **1** 410
 » Fulco Antipalol v. Folc, bisbe d'Antíbol
 » Fulco Astegnus **1** 382
 » Fulco Buferius, genovès **1** 317
 » Fulco de Grassa v. Folc de Grassa
 Folc v. Guilelm – • v. també Fulcho; Fulco; Fulconis
 Folcarcarum v. Forcalquer
 Folcher, d'Arle **1** 447
 Folcher v. P. –
 Folcheriis v. Iacobus de –
 Folco v. Petrus – • v. també Fulcho; Fulco; Fulconis
 Folcrand, bisbe de Tolosa de Llenguadoc **1** 93
 Folio Alquerii v. Hugo de –
 Folium Alquerium v. Forcauquier
 Folos v. Pere de –
 Folquet v. Folc
- FONDARELLA, castell (com. Pla d'Urgell) **1** 70, 191 • Pau de – **1** 106
- Foneian v. Guillelmus de –
 Fonogledes, Fonoledes v. Fenolledès
 Fonolet, Fonoletum v. Fenollet
- FONT PORCEL, lloc (país de Saut [Sault], dept. Aude, Occitània) **1** 261
- Fontaner d'Escòt [Escot] (*Fortaner d'Eschot*, *Fortaneriis d'Eschot*) **1** 343
- FONTANES [Fontanès-de-Sault], lloc (dept. Aude, Occitània) **1** 260 • església de Sant Joan de – **1** 261
- Fontanès-de-Sault v. Fontanes
 Fonte v. Guillelm de –; Martinus de –; Petrus de –
- FONTELLAS, lloc (mer. Tudela, Navarra) **2** 41, 95, 291, 293
- Fontes v. Orti Ortiz de –
- FONTFREDA [Fontfroide], abadia de (Narbona, dept. Aude, Occitània) **1** 380 • monjos de – **1** 191
- Fontfreja, Fontfroide v. Fontfreda
- FONTIÈS D'AUDE [Fontiès-d'Aude] (*Frontia*, *Pontian*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 53, 92, 334-335, 429
- FONT-RUBÍ, castell (com. Alt Penedès) **1** 186
- Forats v. I. de –
 Forcalcherium v. Forcalquer
- FORCALQUER [Forcalquier], ciutat i castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 43, 51, 73, 78-79, 99,

- 112 • cort del castell de – 1 113 • parròquia de Santa Maria 1 99 • paborde de – v. Pere, paborde • prepòsit de – v. Hynardus; Petrus Grossi
- , comtat de (*Forcalcherium, Foricalcherium, Foricalquerium, Forocalquerium, Forum Chalkerium*) 1 43, 50-51, 61-62, 73, 77-81, 96, 98, 105-107, 112-114, 122, 359-362, 364-365, 439-440, 459, 461, 488, 2 101, 161 • casa comtal de –, v. també Garsenda de – 1 98 • comte de – (*Forocalquerium, Forum Chalcherium, Furcalcher, Furnum Calquerium, Furnum Chalcherium*) 1 43-44, 50, 61-62, 77, 79, 89-90, 95, 98-99, 105-108, 112-113, 117, 216, 296, 306, 308, 360, 362, 414-415, v. també Bertran I de –; Guigó de –; Guillem I de –; Guillem IV de –; Guillem [V] de Sabran • comtessa de – v. Adelaida de –; Garsenda III de Sabran
- Forcalquerium, Forcalquier v. Forcalquer
- FORCAS [Fourques] (*Furcas, Furchas*), vila (dept. Gard, Occitània) 1 42, 87, 294
- Forcaquier v. Forcalquer; Uc de –
- Forchalcherium v. Forcalquer
- Foreden v. Guillem de –
- Forejuliensis v. Frejús
- Foribus v. Exominus de –
- Foricalcariensis, Foricalcherium, Foricalquerium v. Forcalquer
- FORMENTERA (*Fromentera*), illa de l'arxipèlag de les Balears 1 310, 313, 315
- Forn Calcher v. Forcalquer
- Forn v. Calveht de – • v. també Furno
- Fornarius v. Petrus –
- Forner v. Arnallus –; Benedeth –; Brunus –; Bt. –; G. –; Guillem Isarn –; Guillemus –; P. –; Pere –; Pere Bernard –; Poncius –; R. –; Raimundus –; Stephanus – • v. també Furner
- Forocalquerium v. Forcalquer
- Foroiuliensis v. Frejús
- Forques v. Forcas
- Forrol v. Arnallus –; Petrus –; Poncius –; Rodgerius –
- Fort, el v. Sanç VII –
- Fort Sanc de Borza, aspès 1 344
- Fort v. Guilem – de Bedos; Petrus – • v. també Fuert
- Fortaner d'Eschot v. Fontaner d'Escòt
- Fortaner de Bileles, aussalès 1 343
- Fortaner de Rochafort 1 453
- Fortaneri d'Eschot v. Fontaner d'Escòt
- Fortiano v. Arnaldus de –
- Fortinus v. Fortuny
- Fortonis v. Pontius –; Guillemus, germà de Pontius –
- Fortuin, Fortun, Fortún, Fortunio, Fortunius v. Fortuny
- Fortuñones v. Furtuynones; Furtuynós
- Fortunus v. Fortuny
- FORTUNY = Fertunio = Fortinus = Fortuin = Fortun = Fortún = Fortunio = Fortunius = Fortunus = Furtu = Furtun = Furtunius = Furtuyn**
- » Fertunio Acenarç de Berlanga v. Furtuyn Azenar de Berlanga
- » Fertunio Acenarç de Tyrassona v. Fortuin Azenar de Tarazona
- » Fertunio Enecone v. Furtuyn Egonas
- » Fertunio Ennecones v. Fortún Íñiguez
- » Fertunio Exemeneç de Lerat v. Furtuyn Exemèniz de Lerat
- » Fertunio Lopiz de Soria 2 205
- » Fertunio Perez de Aierb v. Furtuyn Lópiz de Yerp
- » Fortinus de Berga v. Fortún de Bergua
- » Fortuin Azenar de Tarazona (*Fertunio Acenarç de Tyrassona*) 2 205
- » Fortún (*Fortunius*), abat de Montaragó 2 214, 222, 229
- » Fortún Aznar o Aznárez de Tarazona (*Fortunius Acenarç, Furtun Acenarez, Furtun Azenarez, Furtun Azenarez de Tarazona*), tinent de Tarassona i Uncastello 2 46, 51, 54-55, 248, 254, 259
- » Fortún Aznárez de Tarazona v. Fortún Aznar o Aznárez de Tarazona
- » Fortún d'Estada (*Fortunius d'Estada, Fortunius de Stada, Fortunius de Stata, Fortunus de Estada, Furtun de Stada*), tinent d'Estada, Estadilla, L'Abizanda i Monclús 1 374, 378, 2 51, 55, 62, 91, 254, 259, 263, 283, 288-289
- » Fortun Dat (*Fortunius Dat*), aspès 1 344, 373
- » Fortún de Bergua (*Fortunius de Begoa, Fortunius de Bergua, Fortinus de Berga, Fortunus de Berga, Fortunius de Bergoa*) 1 388, 390, 397-399, 402, 419, 2 70, 272
- » Fortún Garcés (*Fortun Garcez, Furtun Garcez*) 2 212, 220, 222
- » Fortún Garcés Cajal v. Caxal
- » Fortún Garcés Maza v. Fortún Garcés
- » Fortun Garcez v. Fortún Garcés
- » Fortún García (*Fortun Garcia*), juntero per Carcastillo 2 102, 302
- » Fortun Guerra 2 220, 222
- » Fortún Íñiguez (*Fertunio Ennecones*), dels Ladrón 2 205
- » Fortún Maza (*Fortunius Maza*) 2 254-255

- » Fortún Valerio (*Fortunio Valerio, Furtunius Valerius*) 2 105, 305, 307
- » Fortunio Valerio v. Fortún Valerio
- » Fortunius, abat de Montaragó v. Fortún, abat de Montaragó
- » Fortunius Acenarz v. Fortún Aznar o Aznárez de Tarazona
- » Fortunius d'Estada v. Fortún d'Estada
- » Fortunius *Dat* v. Fortun Dat
- » Fortunius de Begoa, Fortunius de Bergoa, Fortunius de Bergua v. Fortún de Bergua
- » Fortunius de Stada, Fortunius de Stata v. Fortún d'Estada
- » Fortunius Maza v. Fortún Maza
- » Fortunus de Berga v. Fortún de Bergua
- » Fortunus de Estada v. Fortún d'Estada
- » Fortunus de *Tena* 1 374
- » Fortuny, pare de Deodat de Claramunt 1 194
- » Furtu Datal de Barbastro 2 212
- » Furtun Acenarez, Furtun Azenarez de Tarazona, Furtun Azenarez v. Fortún Aznar o Aznárez de Tarazona
- » Furtun de Bergua 2 215
- » Furtun de Stada v. Fortún d'Estada
- » Furtun Garcez v. Fortún Garcés
- » Furtunius Valerius v. Fortún Valerio
- » Furtuyn Azenar de Berlanga (*Fertunio Acenarç de Berlanga*) 2 205
- » Furtuyn Egones (*Fertunio Enecone*) 2 205
- » Furtuyn Exemèniz de Lerat (*Fertunio Exemeneç de Lerat*) 2 205
- » Furtuyn Lópiz de Yerp (*Fertunio Perez de Aierb*) 2 205
- Forum Chalkerium v. Forcalquer
- Fòs [Fos-sur-Mer] (*Fos*), vila i castell (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 39, 51, 63, 171, 292 • golf de – 1 39 • v. també Foss
- , els, família 1 49, v. també Guiu de –; Ponç de –; Raimon Jaufré de –
- Fos-sur-Mer v. Fòs
- Foscari v. Guarino –
- Foss v. Raimon Iofre de –; Rostannus de –
- Fossato v. Gauterius de –
- Fosses v. Gui de –
- Fossis v. Guido de –
- Fosso v. Ramon Jofre de –
- Fourques v. Forcas
- Foxano v. Arnaldus de –; Bernardus de –
- Foxensis v. Foix
- Foz v. Artaldus de –
- Fraconalto v. Fiaccone
- FRAGA, ciutat (com. Baix Cinca, Aragó) 1 45, 186, 2 26, 34, 148-150, 153, 155, 158 • regió de – 2 27
- FRANÇA, regne de 1 10-11, 15, 95-96, 101, 111, 119, 125, 130, 226, 2 7, 62, 84, 106, 171, v. també Ifranja • corona de – 1 66 • fill primogènit del rei de – 1 128 • – occidental 1 13 • infant de – v. Alfons de Poitiers • infanta de – v. Constança de – • províncies de – 1 119 • rei de – 1 32, 58-59, 69, 74, 82, 87, 90, 93, 102, 105, 120, 128, 130, 165, 215, 364, 414-415, 458, 464, 2 53, v. també Enric I; Felip I; Felip II August; Felip IV; Lluís VI; Lluís VII; Lluís VIII; Lluís IX; Robert II • reis de – 2 71
- Francae Valles v. Francavau
- Francardi v. Roberto –
- FRANCAVAU [Franquevaux], abadia de (Bèuvesin [Beauvoisin], dept. Gard, Occitània) 1 87 • abat de – v. Petrus, abat
- Francesc Foix, notari reial 1 259, 396, 403
- Francesc Marçal, notari 2 195
- Franchos v. França
- Franchus 1 404
- Franchus de Osa 1 443
- Francó, vescomte de Narbona 1 147
- Francos v. França
- francs (*françj*) 2 122 • reis – 1 13 • rei dels – (*rex Francorum, rex Franchorum*) v. França, rei de
- Franquevaux v. Francavau
- FRASCATI, diòcesi de (Laci, Itàlia): bisbe de – v. Imar
- Fratricida, el v. Berenguer Ramon II –
- Fraxer v. Bt. –
- Fraxianeto v. Bernardus Ermengaudi de –
- Fraxine v. Berengarius de –
- FRAXINETUM (La Gàrdia Frainet, dept. Var, Occitània) v. Fraxianeto
- Fredal v. Bonfill –
- Freder v. Guillelm –
- FREDERIC = Federicus = Fredericus = Fridericus**
- » Federicus, emperador v. Frederic I Barba-roja
- » Frederic, emperador v. Frederic I Barba-roja
- » Frederic I Barba-roja (*Federicus, Fredericus, Fridericus*), emperador romanogermànic, fill de Frederic II de Suàbia i de Judit de Baviera 1 43, 54, 60-63, 77-80, 82, 99, 110, 185, 197-198, 204, 206-207, 212-213, 215, 221, 359-364, 384-385, 2 50, 85, 92, 160-161, 166 • dàpifer de – v. Rudolf
- » Frederic, rei de Sicília, duc d'Apúlia i príncep de Càpua v. Frederic II
- » Frederic II (*Fredericus*), rei de Sicília i emperador

- romanogermànic, fill d'Enric VI i de Constança de Sicília **1** 113, 122, 143, 223-227, 367, 490-491, **2** 168
- » Frederic I de Sicília v. Frederic II
- » Frederic IV de Suàbia (*Fridericus*), duc de Suàbia, fill de l'emperador Conrad III i de Gertrudis de Sulzbach **1** 363
- » Fredericus, emperador v. Frederic I Barba-roja
- » Fredericus, rei de Sicília v. Frederic II
- » Fridericus, duc de Suàbia v. Frederic IV de Suàbia
- » Fridericus, emperador v. Frederic I Barba-roja
- Fredericus v. Frederic
- Frèdol, comte de Roergue, Tolosa, Carcassona, Rasès, Pallars i Ribagorça **1** 146
- Fredoli v. Amelus –
- FREJÚS [Fréjus] (*Forejuliensis, Foroiuliensis*), diòcesi de (dept. Var, Occitània): ardiaca de – v. Joan de Amelio • bisbe de – **1** 39, 55, 79, 168-169, 174, 298, 460, v. també Pèire de Montlaur
- Fresia v. Ingo de –
- Fressia (*Flexia, Flexio, Frexia*), família **1** 218, v. també Ingo de –; Ramon de –; Vivianus de –
- Frexia v. Fressia
- Fridericus v. Frederic
- Froenzo Gontardo (*Froenzo Gontardus*), cònsol genovès **1** 196, 317
- Froenzo Gontardo v. Froenzo Gontardo
- Froilaz v. Ramiro –
- Frolez v. Ranmirus –
- Frolezc v. Ramiro Froilaz
- Fromentera v. Formentera
- Fromesta v. Frómista
- FRÓMISTA (*Fromesta*), lloc (prov. Palència, Castella i Lleó) **2** 199-200 • altar de Sant Martí (*Sanctus Martinus*) **2** 28, 200
- FRONTERA EXTREMA DE L'ÀNDALUS: valí de la – v. Mu-hàmmad ibn Rizq al-Jafari
- FRONTERA SUPERIOR DE L'ÀNDALUS v. Àndalus
- Frontia v. Fontiès d'Aude
- Frontignan v. Frontinhan
- Frontín (*Frontinus*) **2** 32, 212, 217, 220, 222
- Frontín v. García –; Juan –
- FRONTINHAN [Frontignan] (*Frontiniano*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 97, 114, 464-465, 474, 500
- Frontiniano v. Frontinhan
- Frontino v. Iohannes –
- Frontinus v. Frontín
- Frotardus, abat de Sant Ponç de Tomeres **1** 273
- Frotari [I], bisbe d'Albi, després de Nimes, fill de Bernat-Odó II i de Gàucia **1** 145
- Frotari [II] (*Froterius*), bisbe de Nimes, fill d'Odó II i de Gerberga **1** 145, 259, **2** 134, 197
- Froterius, bisbe de Nimes v. Frotari [II]
- Frotier v. Pèire –
- Fuentes de Jiloca v. Fuents de Xiloca
- Fuents [Fuentes] v. Fuents de Xiloca
- FUENTS DE XILOCA [Fuentes de Jiloca], lloc (com. Comunitat de Calataiud, Aragó) **2** 51, 70 • v. també Fontes
- Fuert v. Lop – Durdoss • v. també Fort
- Fuger, de Carcassona **1** 280
- Fuïel v. Ugo de –
- Fulcho v. Folc; R. –; Raimundus –
- Fulco v. Folc; Poncius –; Ugo – • v. també Folc; Folco
- Fulcoald, comte de Roergue **1** 146
- Fulcoald, fill de Ramon I de Tolosa i de Berta **1** 146
- Fulcodii v. P. –; Petrus –
- Fulconis v. Poncius –; Raimundus – • v. també Folc; Folco
- Fulcrandi v. Firminus –; Iohannes –
- Fumel v. Gaubert de –
- FUNES, castell (mer. Olite, Navarra) **2** 54, 95, 259, 291, 293
- Furcalcher v. Forcalquer
- Furcas, Furchas v. Forcas
- Furcis v. Ger de –; R. de –
- Furner v. P. – • v. també Fornarius; Forner
- Furno v. Bernardus de – • v. també Forn
- Furnum Calquerium, Furnum Chalcherium v. Forcalquer
- Furtu, Furtun, Furtunius v. Fortuny
- Furtuno v. Blasc Blasz – d'Azlor; Xemèn – de Calasanz
- Furtuyn v. Exemèn – de Bastant; Fortuny
- Furtuynones v. Blasco – de Aztor
- Furtuynós v. Lop – de Alber
- Fussensis v. Foix
- Fuxano v. A. de –; Arnaldus de –; Bernardus de –
- Fuxensis, Fuxum v. Foix
- G., bisbe d'Acre v. Gautier, bisbe d'Acre
- G., comte v. Gómez González de Manzanedo
- G., frare del Cister **1** 492
- G., preceptor de l'Hospital de Sant Joan **1** 480
- G., sagristà d'Osona **1** 454
- G. *Aalguer* **1** 382
- G. Adalberti **1** 457
- G. Adalburn, d'Arle **1** 447
- G. Aldebert, d'Arle **1** 448

- G. Aldeberti **1** 458
 G. Amel, d'Arle **1** 447
 G. Assoin, d'Arle **1** 446
 G. Badaza, d'Arle **1** 447
 G. Bepel, d'Arle **1** 447
 G. Bermon, d'Arle **1** 446
 G. Bertrandi, d'Arle **1** 447
 G. Bertrandi, d'Arle **1** 447
 G. Bestort, d'Arle **1** 447
 G. Bidocii **1** 469
 G. Bisdocti, canonge de Magalona **1** 486
 G. Bn., d'Arle **1** 447
 G. Bn., d'Arle **1** 448
 G. Bn. Sabater, d'Arle **1** 447
 G. Boccados **1** 469
 G. Borelli **1** 469
 G. Brezon, d'Arle **1** 447
 G. Bt., d'Arle **1** 447
 G. Bt. Ensenat, d'Arle **1** 448
 G. Cadelli v. Guillem Cadell
 G. Candoraire, d'Arle **1** 447
 G. Capa, d'Arle **1** 448
 G. Capitis Porci v. Guido Capitis Porci
 G. Carle, d'Arle **1** 447
 G. Catalan, d'Arle **1** 448
 G. Cavaler, d'Arle **1** 446
 G. Corul, d'Arle **1** 447
 G. d'Agilera, d'Arle **1** 448
 G. d'Alcarraz **1** 382
 G. d'Anglairoia v. Guillem d'Anglesola
 G. Dadau, d'Arle **1** 447
 G. *Dalmaz* **1** 432
 G. Darsonat, d'Arle **1** 447
 G. de Altiniaco **1** 486
 G. de Amalone, canonge de Magalona **1** 486
 G. de Arelate **1** 469
 G. de Boiano, precentor de l'església de Besiers **1** 483
 G. de Brantols, d'Arle **1** 447
 G. de Cabanis, d'Arle **1** 446
 G. de Cavaleria, d'Arle **1** 446
 G. de *Celans* **1** 431
 G. de Conchis v. Guillelmus de Conchis
 G. de Creisseill v. Guillem de Creixell
 G. de Crota, d'Arle **1** 447
 G. de Durfort v. Guillem Durfort
 G. de las Molas, d'Arle **1** 447
 G. de Latrula, d'Arle **1** 447
 G. de Lobrega, d'Arle **1** 448
 G. de Lunello **1** 469
 G. de Malana, d'Arle **1** 447
 G. de Malana, d'Arle **1** 447
 G. de Maschone **1** 469
 G. de Moleges, d'Arle **1** 447
 G. de Paris, d'Arle **1** 447
 G. de Puteo, d'Arle **1** 447
 G. de Rabastencho, G. de Rabastencs v. Guillelmus Rabastenc
 G. de Sa **1** 382
 G. de Sabrano v. Guillem [III] de Sabran
 G. de Sancto Antonino **1** 469
 G. de Sancto Honorato, d'Arle **1** 447
 G. de Sanflor, d'Arle **1** 447
 G. de Sen, d'Arle **1** 446
 G. de Serex, d'Arle **1** 448
 G. de Venranicis, germà de Bertrandus de Venranicis **1** 469
 G. Dionisii **1** 469
 G. Elric, d'Arle **1** 447
 G. Forner, d'Arle **1** 447
 G. G. Porton, d'Arle **1** 447
 G. Galardi, d'Arle **1** 446
 G. Galia, d'Arle **1** 447
 G. Gandulf, d'Arle **1** 447
 G. Gariberni **1** 469
 G. Garner, d'Arle **1** 448
 G. Gir Tinxorer, d'Arle **1** 447
 G. Gralon **1** 432
 G. I., d'Arle **1** 448
 G. I. det Montanac, d'Arle **1** 448
 G. Iacobus, d'Arle **1** 447
 G. Isnardus, d'Arle **1** 447
 G. Lamberti, d'Arle **1** 447
 G. Maeler, d'Arle **1** 448
 G. Magister, d'Arle **1** 447
 G. Mainan, d'Arle **1** 447
 G. Manentis **1** 469
 G. Martini, d'Arle **1** 448
 G. Martinus, d'Arle **1** 446
 G. Meres, d'Arle **1** 447
 G. Mil, d'Arle **1** 448
 G. Milo **1** 382
 G. Nadal, d'Arle **1** 448
 G. Ortolanus, d'Arle **1** 447
 G. Ostol, d'Arle, 447
 G. P., d'Arle **1** 447
 G. P., d'Arle **1** 448
 G. Palmer, d'Arle **1** 447
 G. Palmer, d'Arle **1** 447

- G. Parole, d'Arle 1 447
 G. Pelier, d'Arle 1 448
 G. Pelicer, d'Arle 1 447
 G. Pelicer, d'Arle 1 447
 G. Pelicer, d'Arle 1 448
 G. Pestre, d'Arle 1 448
 G. Petri de Figiaco 1 469
 G. Poncius, d'Arle 1 446
 G. Poncius, d'Arle 1 447
 G. Poncius, d'Arle 1 447
 G. Pontius Astro, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
 G. Porcellet v. Guillem Porcelet
 G. Prim, d'Arle 1 447
 G. R., d'Arle 1 447
 G. R. Matheus, d'Arle 1 447
 G. R. Sabater, d'Arle 1 448
 G. Raibaudi 1 382
 G. Raimon Gantelm v. Guillem Ramon Gantelm
 G. Ricardi 1 382
 G. Ricardi 1 487; v. també G. Ricardo
 G. Ricardo, causidic 1 483; v. també G. Ricardi
 G. Rigal, d'Arle 1 446
 G. Robaut, d'Arle 1 448
 G. Robert, d'Arle 1 447
 G. Rossellus, conseller de Montpellier 1 486
 G. Rostan, d'Arle 1 447
 G. Rostan, d'Arle 1 448
 G. Rostani, d'Arle 1 446
 G. Rugat, d'Arle 1 447
 G. Russus, d'Arle 1 447
 G. Sabater, d'Arle 1 446
 G. Segi, d'Arle 1 448
 G. Stephani, d'Arle 1 446
 G. Telan, d'Arle 1 447
 G. [...]teroni, d'Arle 1 447
 G. Torneri, d'Arle 1 447
 G. Trencher, d'Arle 1 447
 G. Umbert, d'Arle 1 446
 G. Umbert, d'Arle 1 447
 G. Varrat, d'Arle 1 448
 G. Vedel, d'Arle 1 447
 G. Vescen, d'Arle 1 447
 G. Vitalis, d'Arle 1 447
 G. Xabert, d'Arle 1 448
 G. Xautart, d'Arle 1 447
 Gabaldanensis, Gabaldanum v. Gavaldà
 Gabardan v. Gavardan
 Gabarret v. Gavarret
 Gabaston v. Raimon Garsias de –
 Gabernia, genovès 1 316
 Gadget v. Petrus –
 GAETA, ciutat (Laci, Itàlia) 1 164
 Gagero v. Gageron
 GAGERON (*Gagero*, *Gandageron*), conomines de (Arle, dept. Boques del Roine, Occitània) 1 325, 346
 Gagnac v. Ganhac
 Gai de Ioerz, aspès 1 344
Gaians v. Rai. de –
 Gaiard d'Achoss, aspès 1 344
 Gaiard d'Olza, aspès 1 344
 Gaiard de Morlana (*Gaiardus de Morlana*) 1 343
 Gaiardus de Morlana v. Gaiard de Morlana
 Gaiet 2 212
 Gaileng v. Guillelmus de –
 Gairan v. Stevan –
 Gairaud v. Esteve –
 Gairig v. Pere –
 Gaites 1 418
 Galacianus v. Wilelmus –
 Galafrit v. Guillem –
 Galan Arbert, morlanès 1 344
 Galardi v. Bertrandus –; G. –
Galauder v. Guillelmus –
 Galbert v. Peiro de –
GALCERAN = Gassaranus = Gaucerandus = Gauceranus = Haucerandus = Haucerrandus
 » Galceran de Cartellà (*Gaucerandus de Carcelano*) 1 291
 » Galceran II de Pinós (*Gaucerandus de Pinos*, *Gaucerandus de Pinoso*), fill de Galceran I de Pinós i d'Adelaida 1 192, 303, 2 32, 217, 229
 » Galceran III de Pinós (*Gaucerandus de Pinos*, *Gauceranus de Pinos*, *Haucerrandus de Pinos*), fill de Galceran II de Pinós 1 90, 192, 200, 313, 322, 414-415
 » Galceran de Salàs, fill d'Ermengol VI d'Urgell i d'Elvira de Lara 1 193, 2 170; v. també Gassaranus de Salis
 » Galceran de Sales (*Haucerandus de Sales*, *Gaucerandus de Sales*), fill d'Arnau Joan de Sales i d'Ermessenda 1 193, 313, 2 159; v. també Gassaranus de Salis
 » Gassaranus de Salis 1 384; v. també Galceran de Salàs; Galceran de Sales
 » Gaucerandus de Carcelano v. Galceran de Cartellà
 » Gaucerandus de Pinos v. Galceran II de Pinos; Galceran III de Pinós
 » Gaucerandus de Pinoso v. Galceran II de Pinós
 » Gaucerandus de Sales v. Galceran de Sales

- » Gauceranus de Pinos v. Galceran III de Pinós
 » Haucerandus de Sales v. Galceran de Sales
 » Haucerrandus de Pinos v. Galceran III de Pinós
 Galeta v. Ingo –
GALÍ = Gali = Galind = Galindo = Galindus
 » Gali Garcez Sancti Vincencii 2 212
 » Gali Sanc de Grads 2 212
 » Gali Xemenons v. Gali Xemenons d'Alcala
 » Gali Xemenons d'Alcala (*Gali Xemenons, Galind Xemenons*) 2 212, 220, 222
 » Galind Anaia v. Galindo d'Anaya
 » Galind Xemenons v. Gali Xemenons d'Alcala
 » Galindo d'Anaya o de Naya (*Galind Anaia, Galindus de Naia*), tinent de Bospén, Labata i Luesia 2 55, 62, 259, 263
 » Galindo de Naya v. Galindo d'Anaya o de Naya
 » Galindo Ximénez de Belchit (*Galindus Exameniz de Belxit, Galindus Exameniz, Galindus Xemenis de Belxid, Galindus Xemeniz, Galindus Ximenez*), tinent de Belchit 2 46, 51, 62, 163, 248, 254, 256, 263, 267
 » Galindus de Naia v. Galindo d'Anaya
 » Galindus Exameniz de Belxit, Galindus Exameniz v. Galindo Ximénez de Belchit
 » Galindus Xemenis de Belxid, Galindus Xemeniz, Galindus Ximenez v. Galindo Ximénez de Belchit
 Gali prolis Mugehid v. Alí ibn Mujàhid
 Galia v. G. –; P. –
 GALÍCIA, regne de 2 25 • rei de – v. Alfons VI; Alfons VII l'Emperador
 Galicia, burgès de Melguèlh 1 306
 Galin v. Durandus –; R. –
 Galind v. Galí
 Galíndez v. Enyego –
 Galindo, Galindus v. Galí
 Galinz v. Iohan – de Antillon
 Galipenz, Galipenzo v. Gallipienzo
 Galiz v. Iohannes –
 Galleta v. Ingo –
 GÀLLIA 2 117 • mestre de la – (*magister Gallie*) v. Temple, orde
 GALLIPIENZO (*Galipenz, Galipenzo*), lloc (mer. Sangüesa, Navarra) 2 32, 54, 210, 214, 259
 Gallocia v. Pietro –
 GALLUR, castell (com. Ribera Alta d'Ebre, Aragó) 2 33, 47, 104, 304-305, 307
 Gallus v. Merlus de –
 Galter v. Pere –
 Galterius v. Gualter
 Galteronus, d'Arle 1 447
 Galtherius v. Gualter
 Galvaldà v. Gavalvà
 Gandageron v. Gageron
 Gandalena v. P. –
 Gandalmar v. Raimon –
 Gandisalvus v. Gonçal
 Gandolfo, notari genovès 1 199
 Gandulf v. G. –
 Gandolfo Cittadino, genovès 1 201
 Gandolfo v. Iohatas de – Rufo
 Gandulfus Bucafuria, genovès 1 317
 Gandulfus Sardena, genovès 1 317
 Ganelus v. Guilelmus Raimundus –
 GANHAC [Gagnac] (*Gaunac*), castell (Galhac [Gailac-d'Aveyron], dept. Avairon, Occitània) 1 455
 Ganlardus 1 418
 Gantalmi v. Rostagnus –
 Gantelm v. Guillem Ramon –; Rostany –
 Gantèlme v. Guilhèm Raimon –
 Gantelmi v. Bertrandus –; Guilelmus –; Guilelmus Raimundi –; Raimundus –
 Gantelmus 1 348
 Gantelmus d'Alverne, noble provençal 1 288
 Gantelmus de *Ventabren* 1 332
 Gantelmus v. Petrus –
 Ganter v. P. –
 GAP, ciutat (dept. Alts Alps, Occitània) 1 51 • regió de – 1 43
 —, diòcesi 1 43, 50, 105
 Gara v. Raimundus de –
 Garcec, Garceç v. Enneco – de Lombierr; Lop – *l'aitan*
 Garcés v. Fortún –; García – de Nájera; García – o García de Aza; Gómez –; Gómez – o García de Aza; Lop –, *aitán*; Ordoño – o García de Aza; Sanç – de Navarra; Sanç I –; Sança – • v. també Arzez; Garceç; Garcesz; Garcez; Garzez; García
 Garcesz v. García –
 Garcez v. Fortun –; Gali – Sancti Vincencii; Garczia –; Garzia – de Nagera; Gomez –; Ható – de Barbastre; Lop – *l'aita*; Ordonius –
 Garci v. Garcia
GARCIA = Garci = García = Garczia = Garscia = Garsia = Garsias = Garsio = Garssia = Garzia = Gerras
 » Garci Garzez 2 222
 » García (*Garcia*), *çatiquero, juntero* per Tudela 2 102, 302
 » García, cavaller, *juntero* per Falces v. García Caballero
 » García, comte, alferes v. Gonzalo de Maraón

- » García (*Garcia*), fill de l'alcalde, *juntero* per Falces **2** 102, 302
- » García, fill de Sanzol de Borza **1** 426
- » García (*Garcia*), *juntero* per Santacara **2** 102, 302
- » García, rei de Navarra v. García Sanxes III; García VI Ramires
- » García, rei de Pamplona v. García Sanxes III
- » García, senyor de Pamplona v. García Sanxes I
- » García Almoravid v. Almoravid
- » García Azenar de Ferrar v. Garscia Açenař de Ferrera
- » García Azenar v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » García Bermúdez o Vermúdez (*Garcia Bermudez*) **2** 54, 259
- » García Caballero (*Garcia Cavallero*), *juntero* per Falces **2** 102, 302
- » García Çatiquero, *juntero* per Tudela v. García, *çatiquero*
- » García Cavallero v. García Caballero
- » García Cerco de Oscha v. García Cez d'Oscha
- » García Cez v. García Cez d'Oscha
- » García Cez d'Oscha (*Garcia Cerco de Oscha, Garcia Cez*) **2** 212, 215, 220
- » García d'Albero (*Garcia de Albero*), tinent d'Aranda i Ricla **2** 70, 272 • v. també García Ortiz
- » García de Albero v. García d'Albero
- » García de Gúdal, bisbe d'Osca **2** 172
- » García de Huerta (*Gerras de Orta*) **1** 291
- » García III de Navarra, rei v. García Sanxes III
- » García de Pamplona, rei v. García VI Ramires
- » García III de Pamplona v. García Sanxes III
- » García de Radelar **2** 212
- » García de Resa **1** 446
- » García de Turribus **1** 446
- » García el Restaurador v. García VI Ramires
- » García I Fernández, comte de Castella **2** 20
- » García Frontín, bisbe de Tarassona **2** 172
- » García Garcés o García de Aza (*Garcia Garcesz*) **2** 61, 262
- » García Garcés de Nájera v. García García de Aza
- » García Garcesz v. García Garcés o García de Aza
- » García García de Aza (*Garczia Garcez, Garzia Garcez de Nagera*), **2** 29, 199-200
- » García García de Aza v. García Garcés o García de Aza
- » García Goiç (*Garcia Goiç*), *juntero* per Cadreita **2** 102, 302
- » García Muniz v. García Muñoz
- » García Muñoz (*Garcia Muniz*) **2** 69, 272
- » García Ordóñez, comte de Nájera **1** 159, **2** 23
- » García Ordóñez de Villamayor (*Garcia Ordonnez de Villa Maior*) **2** 61, 262
- » García Ordonnez de Villa Maior v. García Ordóñez de Villamayor
- » García Oriz v. García Ortiz
- » García Ortiz (*Garcia Oriz, Garcia Ortiz, Garsias Urtiz*), tinent d'Aranda, Ricla i Fuents **2** 70, 91, 96, 289, 294, 301 • v. també García d'Albero
- » García Ortiz (*Garcia Ortiz*) **2** 240-241
- » García Pardi **2** 230
- » García Pérez de Murieta, tinent de Buradón-Portilla i de Rueda de Xalón **2** 80-81
- » García Portales o Portolés o Puértolas (*Garcia Portales*) **2** 69, 272
- » García Portolés v. García Portales
- » García Puértolas v. García Portales
- » García Ramires, duc de Pamplona v. García VI Ramires
- » García Ramires, rei de Navarra o dels navarresos v. García VI Ramires
- » García Ramires, senyor de Montsó v. García VI Ramires
- » García VI Ramires de Pamplona (*Garsias, Garsias Ramiriz, Garsia Remiriz, Garsias Remiriz, Garsias Remirrez*), el Restaurador, rei de Pamplona, fill de Ramir Sanxes de Pamplona i de Cristina Rodríguez de Vivar **2** 12, 31-37, 40, 44, 57, 209-211, 213-214, 216-218, 232-234, 236-238 • una filla de – **2** 37, 40, 237-239, v. també Blanca de Navarra • fills de – **2** 209, 213
- » García Rodríguez de Azagra v. García Ruiz de Azagra
- » García Roi d'Olza, García, aspès **1** 344
- » García Romeu (*Garcia Rumei, Garsias Romieu, Garsia Romei*), alferes **1** 457-458, 494, **2** 100, 172, 299-300
- » García Rodríguez de Azagra **2** 74
- » García Rumei v. García Romeu
- » García Sánchez, infant, fill de Sanç Ramírez **2** 32
- » García Sanxes de Pamplona v. García Sanxes III
- » García Sanxes I, rei o senyor de Pamplona **2** 20, 121
- » García Sanxes III, el de Nájera, rei de Pamplona, fill de Sanç III de Pamplona i de Múnia **1** 154-155, **2** 12, 21, 25
- » García Sanxes III de Navarra v. García Sanxes III, el de Nájera
- » Garscia Garcez v. García García de Aza
- » Garscia Açenař de Ferrera (*Garcia Azenar de Ferrar*) **2** 205

- » Garsia Bernedet de Les, aspès 1 344
- » Garsia d'Alta Piz, aspès 1 344
- » Garsia de Seta, aspès 1 344
- » Garsia de Vilanova 1 418
- » Garsia Donad d'Orsal, aspès 1 344
- » Garsia Donad de Bila, aussalès 1 343
- » Garsia Donad de Borza, aspès 1 344
- » Garsia Lup de Seta, aspès 1 344
- » Garsia Remiriz, rei v. Garcia VI Ramires
- » Garsia Sanz de Berlanga 2 205
- » Garsias, abat de Sant Salvador de Leyre 2 210, 211
- » Garsias, rei de Pamplona v. Garcia VI Ramires
- » Garsias Arnaldi *Oldeger* 1 373
- » Garsias Arnalli de Domi 1 343
- » Garsias Ramiriz, Garsias Remiriz, Garsias Remirrez, rei v. Garcia VI Ramires
- » Garsias Romieu v. García Romeu
- » Garsias Urtiz v. García Ortiz
- » Garsio d'Aspa, aspès 1 344
- » Garsia Romei v. García Romeu
- » Garzia Garcez de Nagera v. García García de Aza
- » Gerras de Orta v. Garcia de Huerta
- García, Garcia v. García – de Aza; García Garcés o – de Aza; Gomez –; Gómez – de Roa; Gómez Garcés o – de Aza; Ordoño Garcés o – de Aza; Pedro – de Aza o de Lerma; Sanç – • v. també Garcés; Garcesz; Garzez
- Garciaz v. Lop – d'Aitan
- Garciz v. Ordonius –
- Garczia v. Garcia
- Gardena v. Umbertus de –
- GARDENY, castell de (Lleida, com. Segrià) 2 26
- Gardia v. Guilelmus de –
- Garfanni v. Petrus –
- Gari, burgès de Melguèlh 1 306
- Gari de Castelnod, de Melguèlh 1 306
- Gari v. Isnard – de Toarz
- Gariberni v. G. –
- Gariga v. Petrus –
- Garin Rostanus, d'Arle 1 447
- Garini v. Petrus –
- Garinus 1 354
- Garinus 1 405
- Garinus, monjo d'Anhana 1 500
- Garner v. G. –; Ger. Bt. –
- Garnus v. Gir. –
- GARONA (*Garona*), riu 1 35, 69, 129 • alta vall de la – 1 108 • vall de la – 1 19
- Garona v. Verdun de –
- GARRAVET (*Gavarretum*), castell i lloc (dept. Gers, Occitània) 1 378
- Garrig v. Stevan –
- Garrigis v. Vitalis Poncius de –
- GARRIGUES, comarca de Catalunya 1 218
- GARROTXA, comarca de Catalunya v. Alta –
- Garsan v. Arnal de –
- Garscia v. Garcia
- GARSENDA = Garsendis = Garsindis = Garsenna = Garssendis = Garsenna**
- » Garsenda, comtessa de Forcalquer i Niça v. Garsenda III de Sabran
- » Garsenda, comtessa de Provença v. Garsenda III de Sabran
- » Garsenda, filla d'Odó de Narbona i de Riquilda de Barcelona, muller de Ramon III Ponç, comte de Tolosa 1 146-147
- » Garsenda (*Garsendis, Garsindis*), filla de Pere II Ramon de Carcassona i de Rangarda de la Marca, muller de Bernat Odó de Niort 1 25, 144, 260-261
- » Garsenda, muller d'Odó, comte de Tolosa 1 146
- » Garsenda de Besalú, muller de Berenguer I de Narbona 1 147
- » Garsenda de Besiers, filla de Guillem II, vescomte de Besiers, i d'Ermentruda, muller en primeres nupcies de Ramon I Roger de Carcassona i en segones nupcies de Bernat I Pelet 1 19, 23, 144
- » Garsenda de Besiers-Agde v. Garsenda de Besiers
- » Garsenda de Bigorra, hereva del comtat de Bigorra, muller de Bernat I Roger de Carcassona 1 19, 144, 155
- » Garsenda de Bigorra, muller de Pere I de Foix v. Letgarda
- » Garsenda de Forcalquer (*Garsenna*), filla de Guillem IV de Forcalquer, muller de Rainer [I] de Sabran 1 440
- » Garsenda de Provença (*Garsendis*), filla d'Alfons II de Provença i de Garsenda III de Sabran, muller de Guillem [II] de Montcada 1 113, 488-489
- » Garsenda III de Sabran (*Garsenda, Garsendis, Garsendis, Garsenna*), comtessa de Provença i de Forcalquer, filla de Rainer [I] de Sabran i de Garsenda de Forcalquer, muller d'Alfons II de Provença 1 98-99, 105, 107-108, 113, 122, 149, 439-440, 459-462, 488-489 • un germà de – 1 98, v. també Rainier [II] de Sabran • una germana de – 1 98, v. també Beatriu de Sabran
- » Garsendis, comtessa de Provença v. Garsenda III de Sabran

- » Garsendis, Garsindis, muller de Bernat Odó de Niort v. Garsenda
- » Garssena, filla de Guillem IV de Forcalquer v. Garsenda de Forcalquer
- » Garssendis, comtessa de Provença v. Garsenda III de Sabran
- » Garssendis, filla d'Alfons II de Provença v. Garsenda de Provença
- » Garssenna, comtessa de Provença v. Garsenda III de Sabran
- Garsendis v. Garsenda
- Garsia v. Garcia; Raimundus – de Gavasto; Raimundus – de Les; Ramon – de Salt; Donat – de Seta
- Garsias v. Arnaldus – de Cadelon; Garcia; Raimon – de Gabaston; Raimundus – de Spelunca
- Garsie v. Gomez –; Petrus –
- Garsindis v. Garsenda
- Garsio v. Garcia
- Garsion de Bilforato v. Gassió de Belforat
- Garsion de Soula v. Gassion de Sola
- Garssena, Garssendis, Garssenna v. Garsenda
- Garssia v. Garcia
- Garzez v. Garci –
- Garzia v. Garcia
- Gasc v. Guillem – • v. també Guasc; Guasch
- Gasconia v. Gascunya
- Gascó v. Artal –
- Gascon v. Artald –
- Gasconia v. Gascunya
- Gasconus v. Gastó
- GASCUNYA (*Gasconia, Guasconia, Guasconia, Gasconia*), regió d'Occitània **1** 114, 125-126, 343, 372, 374, 477, **2** 30, 62, 81, 85, 98 • v. també Sant Sever de –
- Gassaranus v. Galceran
- Gassió de Belforat (*Garsion de Bilforato*) **2** 205
- Gassió de Scula v. Gassion de Sola
- Gassion de Sola (*Gassió de Scula, Garsion de Soula*), vescomte de Zuberoa **2** 205
- GASTÓ = Gasconus = Gaston**
- » Gasconus, vescomte v. Gastó VI de Bearn
- » Gasto, vescomte v. Gastó VI de Bearn
- » Gastó VI, vescomte de Bearn i comte de Bigorra v. Gastó VI de Bearn
- » Gastó IV de Bearn, vescomte de Bearn, fill de Cèntul V de Bearn i de Gisela de Gascunya **2** 25, 27, 146
- » Gastó V de Bearn (*Gaston*), vescomte de Bearn, fill de Pere I de Bearn i de Matella dels Baus **1** 58, 65, 372, **2** 57
- » Gastó VI de Bearn (*Gasconus, Gasto, Gaston, Gaston de Bearno*), vescomte de Bearn, fill de Guillem [I] de Montcada i de Maria I de Bearn **1** 74, 93, 96, 125, 127-128, 426, 434-436, 495, 498-499, 502, **2** 57, 81, 103-104
- » Gastó IV de Montcada v. Gastó VI de Bearn
- » Gastó VI de Montcada v. Gastó VI de Bearn
- » Gaston, vescomte v. Gastó V de Bearn
- » Gaston de Bearno v. Gastó VI de Bearn
- Gaston v. Gastó
- Gastonis v. Bernardus –
- Gatelli v. Bernardus –
- Gaubert v. Gausbert; Pere –; Raimon –
- Gauceberti v. Raimundus –; Umbertus –
- Gaucebertus v. Gausbert
- Gaucelino v. Petrus –; Raimundus –
- Gaucelm Auger, de Carcassona **1** 279
- Gaucelmi v. Raimundus –
- Gaucelmus Arnaldus **1** 252
- Gaucelmus de Clareth **1** 295
- Gaucerandi v. Raimundus –
- Gaucerandus, Gauceranus v. Galceran
- Gàucia, muller de Bernat-Odó II **1** 145
- Gaudemar de Bel Vilar, provençal **1** 308
- Gaufred v. Jofre
- Gaufredi v. Raimundus –; Ugo –; Hugo – Massilie
- Gaufredus v. Augerius –; Jofre
- Gaufridus v. Jofre
- Gaunac v. Ganhac
- Gaurinus, bisbe de Palestrina v. Guarino Foscari
- GAUSBERT = Gaubert = Gaucebertus = Gauzbert = Gauzbertus = Iaspertus = Jaspert**
- » Gaubert de Fumel, vescomte de Castilhon **1** 418
- » Gaucebertus v. Jaspert II
- » Gauzbert, de Carcassona **1** 280
- » Gauzbert Flamenc **1** 418
- » Gauzbertus v. Jaspert II
- » Iaspertus de Examins **2** 226-227, 230
- » Jaspert II (*Gaucebertus, Gauzbertus*), vescomte de Castellnou **1** 143, 303
- Gausçbert v. Per –
- Gauser v. Dodonus de –; Vbertus de –
- Gausfred v. Jofre
- Gauson v. Rainaldo –
- Gautardus **1** 377
- Gauter v. Bernardus –; Bt. –; Gualter; P. –; Petrus –
- Gauterius, Gautier v. Gualter
- Gauzbert v. Gausbert; Raimon –; Ug –
- Gauzberti v. Umbertus –
- Gauzbertus v. Gausbert

- Gauzel* v. Arnaldus –
Gauzfridus v. Jofre
 GAVÀ (*Gavanum*), lloc (com. Baix Llobregat) 2 64, 265-266
 GAVALDÀ (*Gabaldanum*, *Galvaldà*, *Gavaldanum*), comarca d'Occitània 1 88, 92, 105, 379, 411-413, 418-419
 —, comtat de (*Gabaldanensis*, *Galvaldà*, *Gavaldanensis*, *Gavallanensis*) 1 38, 44, 80-81, 101, 104-105, 274-275, 385, v. també Gavaldà, vescomtat de • comtat de Millau i – 1 456 • comte de – v. Gerbert de – • terres de Millau i – 1 33
 —, diocesi de (*Gavaldensis*) 1 90, 95, 414-415, 432-433
 —, vescomtat de (*Gavaldanensis*) 1 49, 64, 75-76, 80, 82, 91, 378-379, 455, v. també Gavaldà, comtat de • vescomte de – v. Alfons II de Provença; Berenguer Ramon I de Provença; Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Barcelona • vescomtessa de – v. Beatriu I de Provença; Dolça I de Provença; Dolça II de Provença
 Gavaldan v. R. G. –
 Gavaldanensis, Gavaldanum, Gavaldensis, Gavallanensis v. Gavaldà
 Gavanum v. Gavà
 GAVARDAN [Gabardan], comarca d'Occitània 1 65
 GAVARRET [Gabarret] (*Gavarretum*), castell i lloc (dept. Landes, Occitània) 1 374
 Gavarreto v. Petrus de –
 Gavarretum v. Garravet; Gavarret
 Gavasto v. Raimundus Garsia de –
 Gavernes v. Ugo de –
 Gaytani v. Sigerius –
 Gea de Albarracín v. Exea d'Albarrazín
 Gebeardus de Luchemberga v. Gebhard von Leuchtenberg
 Gebhard von Leuchtenberg (*Gebeardus de Luchemberga*) 1 363
 GEBUT (*Iebud*, *Lebiad*, *Lebrid*, *Lebut*), castell (Soses, com. Segrià) 2 147-148, 198-199
 Gelabert v. Gilabert
 Gelasi II, papa de Roma 1 171, 2 146, 148
 GELIDA, lloc i castell (com. Alt Penedès) 1 32, 190, 2 144
 Gelmírez v. Diego –
 Gelvira, muller de Berenguer, mare de Guillem de Sant Vicenç, Vidià, Bertran de Badalona, Berenguer Guadall, Ramon de Cabanyes i Anglesa 1 188
 GENAT [Génat] (*Cenactum*), castell (dept. Arieja, Occitània) 1 497
 Gencianus 1 377
 Generenses, abadia v. Sent Pèr de Bigòrra, abadia de
 GÈNOVA (*Génova*, *Genua*, *Ianua*, *Ianuensis*), ciutat, districte i república (Ligúria, Itàlia) 1 9, 11, 37-39, 47, 49-50, 61-63, 65-66, 71-72, 76-77, 89-90, 103, 111, 152, 158-161, 166, 168-169, 171-175, 177, 179-185, 187, 190, 192, 194, 197-199, 201-208, 210-213, 216-223, 225, 297-298, 304, 310, 315, 320-321, 338, 340, 342, 365, 371, 421, 423, 427, 449-452, 2 23, 25, 33, 36, 39-40, 141, 145-146, 151-152, 157-158, 160-161, 166-168 • ambaixadors de – 1 50 • arquebisbe de – 1 68, 196, 204, 452 • bisbe de – 1 176, v. també Sigfred • canceller de – v. Oberto • capità de – v. Oberto di Torre; Oberto Spinola • catedral de Sant Llorenç de – (*ecclesia Sancti Laurentii*) 1 199, 201-202, 338, 340, 342 • ciutadans de – 1 175, 450 • clavari de – v. Willelmus Guercius de Ponte • Compagna, la 1 175, 222 • Comú de – 1 71, 103, 151, 175, 184, 199, 201-204, 210-211, 218-219, 221-222, 297, 309-310, 312, 314, 321, 323, 338-342, 367, 420, 422-425, 449-450, 452, 2 33, 81, 152 • consell de – 1 202, 338, 340-342 • consellers de – 1 449, 451 • cònsol de – v. Amico Grillo; Anfossus Boter; Botericus; Ansaldo Doria; Ansaldo Golias; Ansaldo Mallone; Ansaldo Pizzo; Baldizone Usodimare; Baldovino; Balduino; Belamuto; Boiamons; Bonifacio; Bonvassallo de Castro; Bonvassallo di Odone; Bonvicino de Campo; Caffaro; Ceba; Corrado Ruffo; Corsus Serra; Enrico Guercio; Enrico Malocello; Filippo de Lambert; Froenzo Gontardo; Giordano de Porta; Giovanni Malocello; Guglielmo Bombello; Guglielmo Brossetus; Guglielmo Buferius; Guglielmo Burone; Guglielmo Cigala; Guglielmo della Volta; Guglielmo Lusio; Guglielmo Nigro; Guglielmo Pevere; Guglielmo Piccamiglio; Guglielmo Porcus; Guglielmo Stangon; Guglielmo Tornello; Guido Laude; Ido de Guiscardo; Ido Gontardo; Ingo de Fressia; Ingo della Volta; Lanfranco Alberico; Lanfranco Pevere; Marino de Porta; Martino Mauro; Nicola Rozza; Oberto della Volta; Oberto di Torre; Oberto Malocello; Oberto Spinola; Oberto Usodimare; Ogerio de Guido; Ogerio Vento; Opizzo Lecavello; Oto *iudex*; Otto de Caffaro; Otto Ruffo; Rainaldo Gauson; Rodoaño Mauro; Ruggiero Maraboto; Tancredo Mauro; Ugo de Baldizone; Ugo *iudex* • cònsol de justícia o *de placitis* 1 195, 222, 451 • còsols (del Comú) de – 1 68, 71, 175-176, 195-197, 206, 209, 219-220, 222, 298, 300, 309-312, 314-315, 341-342, 366, 420-424, 427, 449 • Església de – 1 182-183 • homes de

- v. poble de – • illa de – v. Sant Llorenç, illa de • mar de – 1 182-183 • marquès de – 1 175, 299, v. també Alberto Malaspina; Opizzo II Obertengo • moneda de – 1 382 • monestir de Sant Siro de – 1 174 • poble de – 1 173-176, 202, 208, 222, 297-300, 305, 309-310, 315, 320-323, 338, 340-342, 366-367, 371, 422-423, 425, 449-451, 2 119, 151, 160-161, 168 • *podestà* de – v. Alberto di Mandello; Damiano di Osnago; Enrico Confaloniere; Guidotto di Robbobbio; Iacopo di Balduini; Manegoldo de Tetocio; Remedio Rusca • senyoria de – 1 299
- Genova v. Bernardus de –
 genovesos v. Gènova, poble de
 Gent *Esquivus* 1 418
 Gentelmi v. Guillelmus Raimundus –
 Gentil de Bar v. Nicolau –
 Genua v. Gènova
 Genui, mons v. Montginebre
 Georig v. Raimon –
 Ger v. Bn. –
 Ger. Bn. de Lavileta, d'Arle 1 447
 Ger. Bt. Garner, d'Arle 1 447
 Ger de Cerveira, d'Arle 1 448
 Ger de Furcis, d'Arle 1 447
- GÈRA [Gère], lloc (Gèra e Belesten [Gère-Bélesten], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Iera
 Geral v. Bernard –; Guerau; Pere –; Petrus –; Ponc –
 Gerals v. Berengarius –; Guillelmus –; Petrus –; Poncius –
 Geraldus v. Bernardus –; Guerau
 Gerallus, Geralt v. Guerau
 Gerard v. Bertran –; Guerau
 Gerardo, Gerardus, Geraudus v. Guerau
 Gerb v. Gerp
 Gerbald (*Gerbaldus*) 2 163, 257
 Gerbaldus v. Gerbald
 Gerberga, muller d'Odó II 1 145
 Gerberga d'Arle (*Gerberga*, *Girberga*, *Girberta*), comtessa d'Arle, filla de Jofré I de Provença, muller de Gerbert de Gavalda 1 37-38, 40, 49, 274-276, 287, 324, 328, 345, 348, 363
 Gerberga de Provença, comtessa de Provença v. Gerberga d'Arle
 Gerbert, Gerbertus v. Gilbert
 Gerderes v. Raimundus Arnalli de –
 Gerderest v. Jarderés
 Gère v. Gèra
 Geribert, vescomte de Barcelona, fill de Guitard, vescomte de Barcelona, i de Gerberga 1 143
- Geribertus Guitardi 1 257
 Germània v. Otó I de –
 GERNEGA [Jarnègues] (*Gernica*), illa al Roine, antigament situada entre Bèucaire i Tarascó, actualment unida a Tarascó 1 73, 75, 90, 94, 378, 380, 414, 432, 434 • v. també Tarascó
 Gernica v. Gernega
 Geronela v. Raimundus de –
 GERP, castell (Os de Balaguer, com. Noguera) 2 142
 Gerras v. Garcia
 Gerunda, Gerundensis v. Girona
 Gervasius, mestre, causídic 1 486
 Ghàniya v. Banu –; Ibn –
 Gherardeschi, els, família 1 164, v. també Gherardo –
 Gherardo v. Guerau
 Giacinto Bobone Orsini, cardenal diaca de Santa Maria *in Cosmedin* v. Jacint
 Gibelleto 1 201
 Gibertus v. Gilbert
 Gibos v. P. –
 GIBALTAR, estret de 2 161, 172
 Gidbertus v. Gilbert
 Gido v. Raimon –
 Gifredi v. Petrus –
 Gigo v. Guigó
- GIL = Egidius = Gili = Gilius = Gilles = Gilo**
 » Egidius Comiz, Egidius Gomiz v. Gil Gómez
 » Gil Gómez (*Egidius Comiz*, *Egidius Gomiz*), fill de Gómez González de Manzanedo 2 78, 280
 » Gili Bt., d'Arle 1 447
 » Gili Moiolier, d'Arle 1 447
 » Gili Mulner, de Carcassona 1 279
 » Gilius Audinos, d'Arle 1 447
 » Gilius de Monte Pessulano, d'Arle 1 448
 » Gilius Rostan, d'Arle 1 448
 » Gilles de Beirut (*Gilo de Barut*), de Terra Santa 1 481
 » Gilo de Barut v. Gilles de Beirut
- GILABERT = Gelabert = Gislabertus = Guilabert = Guilabertus = Guilabertus = Guislabert = Guislabert = Guislabertus = Guislibertus = غلبيرت**
 » Gelabert Udaldard, vescomte de Barcelona, fill d'Udalard II i Guisla de Lluçà 1 194
 » Gilabert v. Gilabert de Lautrèc
 » Gilabert de Lautrèc 1 146
 » Gislabertus, bisbe de Barcelona v. Guislabert
 » G.l.b.rt (غلبيرت), bisbe de Barcelona v. Guislabert
 » Guilabert Capra, de Carcassona 1 280
 » Guilabert de Laurac (*Guilabertus de Lauraco*) 1 409
 » Guilabert de Montferrand 1 60

- » Guilabertus, bisbe de Barcelona v. Guislabert
- » Guilabertus, germà de Petrus de Laurag **1** 273
- » Guilabertus de Lauraco v. Guilabert de Laurac
- » Guislabert (*Gislabertus, Guilabertus, Guislabertus, Guislibertus, غلبيرت*), bisbe de Barcelona **2** 127, 133-134, 137, 189-193, 195-197
- » Guislabert I, comte de Rosselló **1** 153
- » Guislabert II, vescomte de Barcelona v. Gelabert Udalard
- » Guislabertus, Guislibertus, bisbe de Barcelona v. Guislabert
- Gilabert* v. Arnallus –; Pere –; Raimundus – • v. també Guilabert; Guilaberti
- Gilabertus* v. Arnaldus – • v. també Guilabert; Guilaberti
- GILBERT = Gerbert = Gerbertus = Gibertus = Gidbertus = Gilibertus = Girbertus = Giribertus = Gisbertus = Guirbertus**
- » Gerbert de Baus v. Gilbert I de Baus
- » Gerbert de Gavaldà (*Gilbert, Girbertus, Giribertus, Gisbertus, Guilbertus, Guislabertus*), comte de Provença, fill de Berenguer de Rodés i d'Adela de Carlat, marit de Gerberga d'Arle **1** 37-39, 49, 52, 64, 274-276, 292, 324-325, 345-346, 363, 370
- » Gerbertus, canonge de Sant Ruf i prevere **1** 303-304
- » Gibertus, Gidbertus, fill d'Estefania de Baus v. Gilbert I de Baus
- » Gilbert I de Baus (*Gibertus, Gidbertus, Girbertus, Gisbertus, Guirbertus*), fill de Ramon I de Baus i d'Estefania de Provença **1** 52, 55, 150, 324-331, 344-354
- » Gilbert de Gavaldà, comte de Gavaldà v. Gerbert de Gavaldà
- » Gilbert de l'Aigle, comte de Perche **2** 213
- » Gilibertus de Bruies, cavaller flamenc, capità dels flamencs a la conquesta de Tortosa **1** 199
- » Girbertus, comte v. Gerbert de Gavaldà
- » Girbertus, fill d'Estefania de Baus v. Gilbert I de Baus
- » Girbertus Deusde, d'Arle **1** 447
- » Giribertus, comte v. Gerbert de Gavaldà
- » Gisbertus, comte v. Gerbert de Gavaldà
- » Gisbertus, fill d'Estefania de Baus v. Gilbert I de Baus
- » Guilbertus, comte v. Gerbert de Gavaldà
- » Guirbertus, fill d'Estefania de Baus v. Gilbert I de Baus
- Gilem v. Guillem
- Gili v. Gil; P. –; Peiro –
- Giliberto v. Raimundus –
- Gilibertus v. Gilbert
- Gilius, Gilles, Gilo v. Gil
- Gilon v. Guillelmus –
- Ginan v. Peiro –
- Ginandus de Simiana v. Guinand [I] de Simiana
- Giordano v. Jordà
- Gir de Nense, d'Arle **1** 447
- Gir. Garnus, d'Arle **1** 448
- Gir Lambert, d'Arle **1** 447
- Gir. Maeler, d'Arle **1** 447
- Gir. P. Duran, d'Arle **1** 448
- Gir Rais, d'Arle **1** 448
- Gir v. G. – Tinxorer; Pere –
- Giral v. Raimundus –
- Giraldi v. Petrus – de Nemse; *Bertran* –; Raimundus –
- Giraldo, Giraldus v. Guerau
- Girannus v. Uguo –
- Girard v. Guerau
- Girardi v. R. –
- Girardus v. Guerau
- Girau v. Poncius –
- Giraudus v. Guerau
- Girberga, comtessa v. Gerberga d'Arle
- Girbert* v. Guillelmus –
- Girberta, comtessa v. Gerberga d'Arle
- Girberti v. P. –; Petrus –
- Girbertus v. Gilbert
- Giri de Laudera, provençal **1** 308
- Giribertus v. Gilbert
- Girón, els **2** 76, v. també Álvaro Gutiérrez; Gonzalo Rodríguez –; Pedro Gutiérrez; Pedro Rodríguez –; Rodrigo Gutiérrez –; Rodrigo Rodríguez –
- GIRONA (*Gerunda*), ciutat (com. Gironès) **1** 24, 29, 37, 103, 158, 258-259, 262, 264-265, 278, 290, **2** 14, 48, 117, 163, 227, 229, 250-251, 256-257 • església de Sant Feliu de – **1** 291 • seu de – **2** 135
- (*Girundensis*), comtat de **1** 176, **2** 48, 130, 147, 198, 250-251 • comte de – v. Borrell II; Guifré el Pilós; Guifré II Borrell; Ramon Borrell de Barcelona • esglésies del comtat de – **2** 240
- (*Gerundensis*), diòcesi de **2** 192 • ardiaca de – **1** 170 • arxilevita de – v. Guillelmus, arxilevita • bisbe de – **1** 59, 62, 164, 166, 193, **2** 123, v. també Berenguer Dalmau; Berenguer de Llers; Berenguer Guifré; Gotmar; Guillem de Monells; Guillem de Peratallada; Ot; Pere I Roger de Carcassona • capítol de l'església de – **1** 262 • Concili de – **1** 258-259 • Església de – **1** 59 • mestre de l'Església de – v. Renallus
- , vescomtat de **1** 166, 193 • vescomtes de – **1** 193, v. també Guerau Ponç II de Cabrera • v. també Cabrera, vescomtat de

- Girona v. Pere de –
 GIRONDA, estuari de la (dept. Girona, Occitània) **1** 58, 87
- Girunda v. Petrus de –
 Girundensis v. Girona
 Girvaix v. Stephanus –
- Gisberga-Ermessenda, filla de Bernat Roger de Foix-Coserans i de Garsenda de Bigorra, muller de Ramir, germà natural de Garcia Sanxes de Pamplona **1** 155
- Gisbertus v. Gilbert
 Gislabertus v. Gilabert
- Gisors, castell (dept. Eure, França) **1** 32
- Gitard v. Arnal Raimon –; Bernard –
- Gixals v. Sanctus Felix de –
 G.l.b.rt (غلبرت) v. Gilabert
- Gobaldus v. Gombau
Godafre v. Guillelmus –
 Godal v. Assalitus de –
 Godefridus, Goffredo, Goffredus, Gofridus v. Jofre
Gogenes v. Bernardus de –
 Goglielmo v. Guillem
Goiç v. García –
Goienchs v. Arnal de –
 Goiran v. Pere –
Goire v. Raimundus –
 Golfard v. Rostan –
 Golias v. Ansaldo –; Petrus –
Golirz v. Oggerius de –
 Golman v. Ponc –; Raimon –
- GOLMÉS, castell (com. Pla d'Urgell) **1** 191
- Gombaldo, Gombaldus, Gomballus v. Gombau
 Gombalt v. Berenguer –; Gombau
- GOMBAU = Gobaldus = Gombaldo = Gombaldus = Gomballus = Gombalt = Gonballus**
- » Gobaldus de Siscar v. Gombaldus de Siscar
 - » Gombaldo de Benavente (*Gombaldus, Gombaldus de Benavent, Gombalt de Benabent*), tinent de Barbastre i Biel **1** 378, **2** 55, 259, 267
 - » Gombaldus, tinent de Biel v. Gombaldo de Benavente
 - » Gombaldus de Benavent, tinent de Biel v. Gombaldo de Benavente
 - » Gombaldus de Camporellis v. Gombau de Camporells
 - » Gombaldus de Siscar (*Gobaldus de Siscar*) **1** 418, 427
 - » Gomballus, bisbe de Lleida v. Gombau de Camporells
 - » Gomballus de Entenza **2** 212
 - » Gombalt de Benabent v. Gombaldo de Benavente
 - » Gombau d'Entença **2** 49, 51
 - » Gombau de Camporells (*Gombaldus de Camporellis, Gomballus, Gumbaldus*), ardiaca, després bisbe de Lleida **1** 419, **2** 76, 274, 298
 - » Gonballus de Benavent **2** 212
 - » Gumbaldus, ardiaca de Lleida v. Gombau de Camporells
- Gombert v. P. –
 Gomez **2** 212, 215 • v. també Gómez de Cerezo
 Gomez, comte v. Gómez González de Manzanedo
 Gómez de Cerezo (*Gomiz de Cereso*), *don* **2** 205
 Gómez Garcés (*Gomez Garcez*) **2** 105, 305, 307
 Gómez Garcés o García de Aza (*Gomez Garcez*) **2** 61, 262
- Gomez Garcez v. Gómez Garcés; Gómez Garcés o García de Aza; Gómez García de Roa
 Gómez García de Aza v. Gómez Garcés o García de Aza
 Gómez García de Roa (*Gomez Garcez, Gomez Garcia, Gomez Garsie*), alferes del rei de Castella **2** 61, 69, 82, 262, 270, 272, 285
- Gomez Garcia v. Gómez García de Roa
 Gomez Garsie, alferes v. Gómez García de Roa
 Gómez González de Candespina (*Gomiz*), comte **2** 29, 31, 201
- Gómez González de Manzanedo (*G., Gomez, Gomez Gonzalvez*), comte **2** 46, 58-61, 78, 248, 260-262
- Gomez Gonzalvez v. Gómez González de Manzanedo
 Gómez Pérez (*Gomez Petri*) **2** 97, 296
- Gomez Petri v. Gómez Pérez
- Gomez, Gómez v. Gil –; Gonzalo –; Rodericus –; Rodrigo – de Bureba
- Gomiz, comte v. Gómez González de Candespina
 Gomiz de Cereso, *don* v. Gómez de Cerezo, *don*
- Gomiz v. Egidius –; Rudrichus –
- Gonballi v. Berengarius –
 Gonballus v. Gombau
- GONÇAL = Gandisalvus = Gonçalo = Gonzalbo = Gonzalo = Gonzalvo = Gonzalvus = Gozalbo = Gozalvo = Gundisalvus = Gundisalvus = Gunsalvus = Gunzalvus**
- » Gandisalvus, comte v. Gonzalo, comte
 - » Gonçalo Mendes de Sousa (*Gunsalvus de Sousa*), dàpifer del rei de Portugal **2** 48, 251
 - » Gonzalbo Copellino v. Gonzalo Copelín
 - » Gonzalo (*Gandisalvus*), comte **2** 42, 243-244
 - » Gonzalo, comte v. Gómez, comte
 - » Gonzalo Capellino v. Gonzalo Copelín
 - » Gonzalo Copelín (*Gonzalbo Copellino, Gonzalo Ca-*

- pellino, Gonzalvo Copelin, Gundisalus Copellini*), alferes del rei d'Aragó 2 54, 66, 229-230, 259, 268
- » Gonzalo de Marañón (*Gundisalvus*), comte, alferes d'Alfons VII l'Emperador 2 42, 66, 268
- » Gonzalo Fernández de Traba, comte 2 42
- » Gonzalo Gómez, comte 2 42
- » Gonzalo González, *don* (*Gonzalvus, Gonsalvus*), comte 2 48-49, 251-252
- » Gonzalo Pérez de Lara, comte de Molina, fill de Pere de Lara i de Sança de Navarra 1 147
- » Gonzalo Portales o Portolés o Puértolas (*Gozalbo Portales*) 2 61, 262-263
- » Gonzalo Portolés v. Gonzalo Portales
- » Gonzalo Puértolas v. Gonzalo Portales
- » Gonzalo Rodríguez de Azagra v. Gonzalo Ruiz de Azagra
- » Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba (*Gozalbo Roderiz, Gozalvo Rudriz, Gundisalvus Roiz, Gundizalvus Roiz*) 2 46, 58-61, 248, 260-262
- » Gonzalo Rodríguez o Ruiz *lo Duc* (*Gozalbo Rodriz duch, Gundisalvus Roiz el Duc*) 2 59, 61, 261-262
- » Gonzalo Rodríguez Girón (*Gundisalvus Roderici*) 2 96, 294
- » Gonzalo Ruiz, comte 2 42
- » Gonzalo Ruiz de Bureba v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba
- » Gonzalo Ruiz *lo Duc* v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz *lo Duc*
- » Gonzalo Ruiz de Azagra (*Gonzalvus Roderici, Gonsalvus Roderici*) 2 60, 74, 76-77, 79, 273-274
- » Gonzalvo Copelin v. Gonzalo Copelín
- » Gonzalvus, comte v. Gonzalo González, *don*
- » Gonzalvus Roderici v. Gonzalo Ruiz de Azagra
- » Gozalbo Portales v. Gonzalo Portales o Portolés o Puértolas
- » Gozalbo Rodriz v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba
- » Gozalbo Rodriz duch v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz *lo Duc*
- » Gozalvo Rudriz v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba
- » Gundisalus Copellini v. Gonzalo Copelín
- » Gundisalvus, comte v. Gonzalo de Marañón
- » Gundisalvus Roderici v. Gonzalo Rodríguez Girón
- » Gundisalvus Roiz el Duc v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz *lo Duc*
- » Gundisalvus Roiz, Gundizalvus Roiz v. Gonzalo Rodríguez o Ruiz de Bureba
- » Gonsalvus, donnus v. Gonzalo González, *don*
- » Gonsalvus de Sousa v. Gonçalo Mendes de Sousa
- » Gunzalvus Roderici v. Gonzalo Ruiz de Azagra
- Gonçalo v. Gonçal
- Gonsalvez v. Martinus –
- Gontardo v. Froenzo –; Ido –
- Gonterriz Ferrandus v. Gutierre Fernández de Castro
- Gontroda, amistançada d'Alfons VII l'Emperador 2 33
- Gonzalbo v. Gonçal
- González v. Elo –; Gómez – de Candespina; Gómez – de Manzanedo; Gonzalo –, *don*; Guillermo –; Martín –; Pedro – de Lara; Rodrigo – de Lara
- Gonzalo v. Gonçal
- Gonzalvez v. Gomez –
- Gonzalvi v. Guillelmus –
- Gonzalvo, Gonzalvus v. Gonçal
- GÒRDA [Gordes], lloc (dept. Valclusa, Occitània) 1 43
- Gordes v. Gòrda
- GORMAZ v. San Esteban de –
- Gormund de Bessan [Baysan] (*Gormundus de Beçan*), de Terra Santa 1 481
- Gormundus de Beçan v. Gormund de Bessan
- Gosma v. Petrus Roiz de –
- Gosman v. Petrus Roderici de –
- GÓSOL, castell (com. Berguedà) 1 192
- Goter Ferrandus v. Gutierre Fernández de Castro
- Goterez v. Rodericus –
- Goterius Ferrandez v. Gutierre Fernández de Castro
- Goterrez v. Petrus –; Rodricus –
- GÒTIA, regió de l'Imperi carolingi 1 13, 89
- , marquesat de 1 45
- Gotmar, bisbe de Girona 2 121, 122
- Gozalbo, Gozalvo v. Gonçal
- Gozan v. Ponc –
- GRABÈLS [Grabels], vila (dept. Erau, Occitània) 1 66
- Grads v. Gali Sanc de –; Pere de –
- Gralon v. G. –; R. –
- Gran, el v. Pere –; Sanç III –
- Gran Senescal v. Guillem Ramon, dàpifer
- GRANADA, ciutat 2 26, 148, 150, 160-161 • comarca de – 2 27
- , taifa de 2 131, 137, 139
- Granada v. Guillem de –
- Granata v. Guillelmus de –
- GRAND SELVA, abadia de: abat de – v. Ramon de Montpellier
- Grandmesnil v. Guillaume de –
- GRANS, castell (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 63
- GRANYENA, castell v. Granyena de Segarra

- GRANYENA DE SEGARRA, castell (com. Segarra) 2 10, 130-131, 143
- GRASSA [Grasse], ciutat (dept. Alps Marítims, Occitània) 1 62, 73, 76, 78, 94, 216, 430-431 • senyor de – 1 77
- GRASSA, LA [Lagrasse] (*Sancta Marie Crasse*), abadia (La Grassa [Lagrasse], dept. Aude, Occitània) 1 21-22, 247-248, 250-251 • abat de la – 1 51, 318, v. també Berenguer de Narbona
- Grassa v. Folc de –; Guillem de –; R. de –; Riambaldus de –
- Grasse v. Grassa
- Grasse, la v. Grassa, la
- Grasset v. Pere –
- Grassin v. R. –
- Gratianus, de Terra Santa 1 481
- GRAUS, lloc (com. Ribagorça, Aragó) 2 65 • v. també Grads
- Graveson v. Giraudus de –; P. de –
- Gravesont* v. Raimundus de –
- Gravezon v. Poncius de –
- Gregori VIII, antipapa 1 171
- Gregori (*Gregorius*), arquebisbe de Tarragona 2 229
- Gregori, cardenal diaca de Sant Àngel *in Pescheria*, legat papal 2 90, 92-94, 170-171, 290
- Gregori VII, papa de Roma 1 157, 161, 171
- Gregorius, arquebisbe de Tarragona v. Gregori
- Gregorius, prevere cardenal del títol de Sant Calixt o de Santa Maria *in Trastevere* 2 236
- Gregorii v. Petrus –
- GRÈSAS [Grèzes] (Greze), castell (dept. Losera, Occitània) 1 455
- Greze v. Grèsas
- Grèzes v. Grèsas
- Griffo Alberico (*Grifus Albericus*), genovès 1 197, 318
- Grifus Albericus v. Griffo Alberico
- Grillo v. Amico –
- Grillus v. Amicus –
- Grimaldi v. Ramon –
- Grimaldus de Salas 1 369
- Grimoardus 1 405
- Griss v. Stephanus –
- Griveler* v. Bernardus –
- Gronnius v. Logroño
- Gros v. Durantus de –; Guillelmus –; Petrus –
- Gross v. Guillelmus –
- Grossi v. Guillelmus –; Petrus –
- Gruer v. Bernard –; Bertomeu –; Geral –
- Gruillelmus v. Guillem
- Grumbach v. Markward von –
- GUADALAJARA, lloc (Castella-la Manxa) 2 103
- GUADALAVIAR, vall d'Aragó 2 60, 165 • v. també Túria
- Guadall v. Berenguer –
- Guadalli v. Berengarius –
- GUADALOP, riu d'Aragó 2 55 • vall del – 2 60, 165
- GUADALQUIVIR, vall d'Andalusia 2 169-170
- GUADIX, lloc (prov. Granada, Andalusia) 2 158
- Guaiard v. Raimundus – d'Olza; Raimundus – de Bileles
- Guaiter v. Tron de –
- Gual v. Assailhicus de –
- Gualandi, els, família pisana 1 164. v. també Pietro –
- GUALBA, lloc (com. Vallès Oriental) 1 29
- GUALTER = Galterius = Galtherius = Gauter = Gualterius = Gautier = Gualterius = Guater**
- » Galterius, capità dels lorenesos en la conquesta de Tortosa 1 199
- » Galtherius Poncius de Villa Mostanzo, de Carcassona 1 279
- » Gauter 1 405
- » Gauter, d'Arle 1 448
- » Gauter Constantinus, d'Arle 1 448
- » Gauterius de Fossato 1 418
- » Gauterius Menudus 1 418
- » Gautier (G.), bisbe d'Acre (*Acrensis*) 1 480
- » Gautier III de Brisebarre (*Gualterius Cesariensis*), senyor de Cesarea 1 481
- » Gualterius Cesariensis v. Gautier III de Brisebarre
- » Gualterius de Sancto Bertino, de Terra Santa 1 481
- » Guater Serraler 1 405
- Gualterius v. Gualter
- Guaracus v. Merlus –; Ugo –
- Guardena v. Raimundus de –
- Guardia, Guàrdia v. Arnau de la –; Berenguer de la –; Guillem de la –; Iohannes de –; Ponç de la – o de Saguàrdia; Ramon Bernat de la –
- GUÀRDIA DE MONTSERRAT, LA, castell (el Bruc, com. Anoia) 1 194
- GUÀRDIA DE RIPOLL, LA, castell (les Llosses, com. Ripollès) 1 194
- Guàrdia del Bruc, la v. Guàrdia de Montserrat, la
- GUARDIOLA, LA, lloc (Sant Martí de Riucorb, com. Urgell) 1 190
- Guardiola v. Guilelmus de –
- Guarin v. Geral –
- Guarino Foscari (*Gaurinus*), bisbe de Palestrina 2 236
- Guarinus *Pelicer*, de Carcassona 1 279
- Guarnali v. Petrus de –
- Guarner de Borza, aspès 1 344

- Guarnerius, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre 2 223
- Guarnerius Theutonicus, de Terra Santa 1 481
- Guasc v. Arnal –; Raimundus – • v. també Gasc
- Guasch v. Arnal –; Arnallus –; Petrus –; Raimon – • v. també Gasc
- Guaschonia v. Gascunya
- Guaschonus v. Raimundus –
- Guasco Bonifazio della Volta (*Guascus Bonifacii de Volta*), genovès 1 210, 372
- Guasconia v. Gascunya
- Guasconus v. Arnallus –
- Guascus Bonifacii de Volta v. Guasco Bonifazio della Volta
- Guasfredus v. Jofre
- Guater v. Gualter
- Guda v. Aassallitus de –
- Gudal, Gúdál v. Assalitus de –; García de –
- GÚDAR (*Gudar*), lloc (com. Gúdar-Chabalambre, Aragó) 2 54-56, 164-165, 257-258 • v. també Gudal
- Gúdar v. Assalit de –
- Gudinilda, muller de Ramon II de Tolosa 1 146
- Gueralda, filla de Guerau de Jorba i de Saurina, muller de Pere de Puigverd 1 187
- GUERAU = Geral = Geraldus = Gerallus = Geralt = Gerard = Gerardo = Gerardus = Geraudus = Gherardo = Giraldo = Giraldus = Girard = Girardus = Giraudus = Guiraldus**
- » Geral Barrau, de Carcassona 1 280
- » Geral de Baianeges, burgès de Melguèlh 1 306
- » Geral de Cataluing, de Carcassona 1 34, 280
- » Geral de Cervera, de Carcassona 1 280
- » Geral de Laudera, provençal 1 308
- » Geral de Mont Agud, burgès de Melguèlh 1 306
- » Geral de Mont Clar, provençal 1 308
- » Geral de Pau, veguer de Morlans 1 344
- » Geral de Someire, burgès de Melguèlh 1 306
- » Geral del Portal, burgès de Melguèlh 1 306
- » Geral Estephe, burgès de Melguèlh 1 306
- » Geral Gruer, de Carcassona 1 280
- » Geral Guarin, de Carcassona 1 279
- » Geral se Terc, burgès de Melguèlh 1 306-307
- » Geraldus, d'Arle 1 446
- » Geraldus, *maestro*, notari v. Gerardo, *maestro*
- » Geraldus Alamandus, Geraldus Alamannus v. Guerau Alemany [I] de Cervelló
- » Geraldus Amici v. Geraldus Amicus
- » Geraldus Amicus (*Geraldus Amici*, *Guiraldus Amicus*) 1 365, 377, 380
- » Geraldus Danter 1 404
- » Geraldus de Iorba v. Guerau de Jorba
- » Geraldus de Porzan 1 405
- » Geraldus de Sagas, levita 1 454
- » Gerallus Alamagni v. Guerau Alemany [IV] de Cervelló
- » Gerallus de Cabrera v. Guerau Ponç III de Cabrera
- » Gerallus de Fexa 2 265
- » Gerallus de Iorba v. Guerau de Jorba
- » Gerallus de Lobier, aussalès 1 343
- » Gerallus de Rupiano v. Guerau de Rupia
- » Geralt Aloni, burgès de Melguèlh 1 306
- » Gerard, comte, senyor de Levà v. Gerard Leman
- » Gerard II, comte de Rosselló v. Girard II de Rosselló
- » Gerard de Vilanova (*Guiraldus de Villa Nova*), senyor dels Arcs [Les Arcs] 1 107, 460
- » Gerard Leman, abanderat del comte de Barcelona 1 165
- » Gerardo (*Geraldus*), *maestro*, notari del rei de Castella 2 69, 269-270
- » Gerardo, pisà v. Gherardo Gherardeschi
- » Gerardo, vescomte, pisà 1 164
- » Gerardo visconte (*Gerardus vicecomes*), vescomte, pisà, fill del vescomte Gerardo 1 164, 291
- » Gerardus, comte del Rosselló v. Girard II
- » Gerardus, pisà v. Gherardo Gherardeschi
- » Gerardus, vescomte v. Gerardus visconte
- » Geraudus Atbrandi 1 410
- » Gherardo Gherardeschi (*Gerardo*, *Gerardus*), pisà 1 164
- » Giraldo de Bezón (*Guiraldus de Bezon*), cavaller 2 91, 288-289
- » Giraldus, diaca, sacerdot, frare i canonge del Sant Sepulcre v. Guerau
- » Giraldus de Paernas 1 295
- » Giraldus *Pere*, noble provençal 1 288
- » Girard de Morlanis, morlanès 1 344
- » Girard II de Rosselló (*Gerardus*), comte de Rosselló, fill de Gaufred III de Rosselló 1 17, 67-68, 189, 2 64, 266
- » Girardus Scotus, genovès 1 318
- » Giraudus de *Graveson*, noble provençal 1 288
- » Guerau (*Giraldus*), diaca, sacerdot, frare i canonge del Sant Sepulcre, legat del patriarca de Jerusalem 2 14, 223-225
- » Guerau, pare de Pere de Rocaverd 1 73
- » Guerau Alemany v. Guerau Alemany [IV] de Cervelló
- » Guerau Alemany [I] de Cervelló (*Geraldus Alamandus*, *Geraldus Alamannus*) 1 259, 273
- » Guerau Alemany [II] de Cervelló 2 140

- » Guerau Alemany [III] de Cervelló **1** 165, 190
- » Guerau Alemany [IV] de Cervelló (*Gerallus Alamagni*, *Guerau Alamany*), fill de Guerau Alemany [III] i d'Arsendis **1** 187, 190, 313
- » Guerau Alemany [V] de Cervelló, fill de Guerau Alemany [IV] i de Saurina **1** 190
- » Guerau d'Alcarràs v. Guerau de Jorba
- » Guerau de Cabrera, trobador v. Guerau Ponç III de Cabrera
- » Guerau de Jorba o d'Alcarràs (*Geraldus de Iorba*, *Gerallus de Iorba*, *Guiraldus de Iorba*), fill de Guillem de Pujalt i de Laureta **1** 187, 203, 312, 333, 341, 369-370, **2** 58-59, 62, 64, 162-165, 256-257, 260, 263, 265-266
- » Guerau de Niort **1** 149
- » Guerau de Rupjà (*Gerallus de Rupiano*) **1** 189, 312
- » Guerau de Someres, de Barcelona **1** 211
- » Guerau Escasset **1** 211
- » Guerau Ponç, tutor d'Ermengol VI d'Urgell v. Guerau Ponç II de Cabrera
- » Guerau Ponç, vescomte de Girona v. Guerau Ponç II de Cabrera
- » Guerau Ponç II de Cabrera, vescomte de Girona i d'Àger, fill de Ponç I de Cabrera i de Letgarda **1** 166, **2** 27, 29, 144, 146
- » Guerau Ponç III de Cabrera (*Gerallus de Cabrera*), vescomte de Girona, després de Cabrera, i d'Àger **1** 193, 313
- » Guiraldus Amicus v. Geraldus Amicus
- » Guiraldus de Bezon v. Giraldo de Bezón
- » Guiraldus de Iorba v. Guerau de Jorba
- » Guiraldus de Sancto Egidio **1** 457
- » Guiraldus de Villa Nova v. Gerard de Vilanova
- » Guiraldus Lupi **1** 259-260
- Guerau v. Pere –
- Gueraua, filla de Guerau de Jorba i de Saurina v. Gueralda
- Guercio v. Balduino –; Enrico –
- Guercio, il v. Enrico del Vasto
- Guercius v. Anfusus –; Guillelmus –; Willelmus – de Ponte
- Guerra v. Bernard –; Fortun –
- Guerreiat v. Guido –
- Guerrejat v. Guiu – de Montpeller
- Guerrero, comte sicilià **1** 226
- Guersius v. Henricus –
- Guersus v. Petrus – de Trencatalis
- Guglielmo v. Guillem
- Gui, Gui. v. Guiu; R. –; Stephanus –
- Guia v. Pere –
- Guiberti v. Raimundus –; Rostagnus –
- Guibertus Arelatensis v. Guibertus de Arelati
- Guibertus de Arelati (*Guibertus Arelatensis*) **1** 287, 292
- Guido v. Guiu; Ogerio de –
- Guidotto, Guidotus v. Guiu
- GUIENA, regió d'Occitània **1** 58, 87
- Guifre, Guifré v. Jofre; Pere –
- Guifredus v. Jofre
- GUIGÓ = Gigo = Guigues = Guiguo**
- » Gigo de Coms **1** 431-432
- » Gigo de Mont Briso, provençal **1** 308
- » Gigo de Romoles, provençal **1** 307
- » Guigó I, comte d'Albon, fill de Guigó el Vell i d'Adelaida de Savoia **1** 143
- » Guigó de Forcalquer, comte de Forcalquer, fill de Guillem I de Forcalquer i de Garsenda d'Albon **1** 43
- » Guigues André, delfí del Vienès, fill d'Hug III de Borgonya i de Beatriu d'Albon **1** 105
- » Guiguo de *Agula*, noble provençal **1** 289
- Guigues, Guiguo v. Guigó
- Guilabert v. Falcheth –; Gilabert
- Guilaberti v. Arnallus –; P. – • v. també Gilabert; Gilabertus
- Guilabertus v. Gilabert
- Guilelm v. Guillem
- Guilelma v. Guillema
- Guilelmus, Guilem, Guilemus, Guilhèm v. Guillem
- Guilia v. Arnallus –
- Guilielm v. Guillem
- Guilielmotus **1** 382
- Guilielmus v. Guillem
- Guilienzono v. Willelmus de –
- Guillaume v. Guillem
- Guillelma v. Guillema
- Guillelmus v. Guillem
- GUILLEM = Gilem = Goglielmo = Gruillelmus = Guglielmo = Guilelm = Guilelmus = Guilem = Guilemus = Guilhèm = Guilielm = Guilielmus = Guillaume = Guillelm = Guillelmus = Guillemus = Guillén = Guillermus = Guillielmus = Willelmus = Wielmus = Wilelmus = Wilielmus = Willelmus = Wm. = Wuiellmus = Wuillelmus**
- » Gilem Acenarç v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » Goglielmo v. Guillem VII de Montpeller
- » Gruillelmus de Barbera **1** 405
- » Guglielmo Arduino (*Wilelmus Arduinus*), genovès **1** 210, 372

- » Guglielmo Bombello (*Willelmus de Bombello*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo *Brosssetus* o *Bruxedus* (*Willelmus Brusetus*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo *Buferius* (*Willelmus Buferius*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo *Buironus* v. Guglielmo Burone
- » Guglielmo Burone (*Guillelmus Burono*) **I** 423
- » Guglielmo Burone (*Willelmus Boron, Wilielmus Buironus*), cònsol i ambaixador genovès **I** 51, 199, 218, 317-319
- » Guglielmo *Cabdergul* o *Caput Argolium* (*Guillelmus Cabdergol*), genovès **I** 203, 341; v. també *Caput Argolium*
- » Guglielmo Caïm, cònsol de Pisa **I** 48
- » Guglielmo Capellani (*Guillelmus Capellani*), genovès **I** 203, 341
- » Guglielmo Cigala (*Willelmus Cigala*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo Crispino (*Willelmus Crispino*), genovès **I** 210, 371
- » Guglielmo de Caffaro (*Guillelmus de Cafaro, Willelmus de Kafaro*), genovès **I** 219-220, 420, 427
- » Guglielmo della Volta (*Guillelmus de Volta, Wilielmus de Volta*), genovès, cònsol de Gènova i de Narbona **I** 51, 197, 318-319
- » Guglielmo di San Giorgio (*Guillelmus de Sancto Georgio*), notari imperial **I** 309, 321, 323, 367-368, 422, 424, 450
- » Guglielmo Lusio (*Guillelmus Lusii*), cònsol genovès **I** 201-202, 338, 340
- » Guglielmo Mauro (*Willelmus de Mauro*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo Nigro (*Guillelmus Nigri, Willelmus de Nigro, Willelmus Niger*), cònsol genovès **I** 196, 202, 316-317, 338, 340-341
- » Guglielmo Pevero (*Willelmus Piper*), cònsol genovès **I** 196, 316
- » Guglielmo Piccamiglio (*Willelmus Picamiliium*), cònsol genovès **I** 196-197, 201, 316, 318
- » Guglielmo *Porcus* (*Willelmus Porcus*), cònsol genovès **I** 196, 317
- » Guglielmo Sigerio (*Guilielmus Sigerio, Guillem Sigerio*), genovès, cònsol de Narbona **I** 51, 318-319
- » Guglielmo *Stanconius* v. Guglielmo Stangon
- » Guglielmo Stangon o *Stanconius* (*Willelmus Stangon*), cònsol genovès **I** 196-197, 317
- » Guglielmo Tornello (*Guillelmus Tornello*), cònsol de Gènova **I** 217, 421-422
- » Guglielmo Tornello (*Willelmus Tornellus*), genovès **I** 317
- » Guglielmo Vento, ambaixador genovès **I** 197
- » Guilelm Bertran **I** 295
- » Guilelm Folc **I** 295
- » Guilelm Rannes **I** 295
- » Guilelmus, bisbe d'Osona v. Guillem de Tavertet, bisbe de Vic
- » Guilelmus, bisbe de Barcelona v. Guillem de Torroja
- » Guilelmus, bisbe de Girona v. Guillem de Peratallada
- » Guilelmus, bisbe de Roda v. Guillem Pere de Ravidats
- » Guilelmus, comte de Forcalquer v. Guillem IV de Forcalquer
- » Guilelmus, comte de Tolosa v. Guillem IV de Tolosa
- » Guilelmus, fill de Guillem de Montpeller v. Guillem VII de Montpeller
- » Guilelmus, patriarca de Jerusalem v. Guillem de Malines
- » Guilelmus, preposít de Ripoll **2** 229
- » Guilelmus, prevere **I** 397
- » Guilelmus, prevere **I** 454
- » Guilelmus, prevere v. Guilelmus, prevere
- » Guilelmus, prevere de l'església de Sant Miquel **I** 454
- » Guilelmus, prior del Sant Sepulcre a Castella **2** 219
- » Guilelmus, sagristà de Roda **2** 229
- » Guilelmus, sagristà de Saragossa **2** 229
- » Guilelmus, senyor de Montpeller v. Guillem VIII de Montpeller
- » Guilelmus, sotsdiaca **2** 229
- » Guilelmus Agud de Borza, aspès **I** 344
- » Guilelmus Airtadi v. Guilelmus Airadi
- » Guilelmus Arnaldi **I** 439
- » Guilelmus Arnaldi de Biterri **I** 413
- » Guilelmus Arnaldus v. Guillem Arnau, vescomte de Cerdanya
- » Guilelmus Barreria **I** 443
- » Guilelmus Bernardus de Aquis v. Guillem Bernat d'Ais
- » Guilelmus Blasc d'Olza, aspès **I** 344
- » Guilelmus d'Urdoss, aspès **I** 344
- » Guilelmus Dalmatii v. Guillem Dalmau de Cervera
- » Guilelmus *Darrians* **I** 443
- » Guilelmus de Almogera, notari reial **2** 230
- » Guilelmus de Barraç **I** 443
- » Guilelmus de Bassa v. Guillem de Bassa
- » Guilelmus de Busia **I** 373
- » Guilelmus de Cardona v. Guillem de Cardona
- » Guilelmus de Casal Bo, aussalès **I** 343
- » Guilelmus de *Castel Reinard* (*Guillelmus de Castel*)

- Renard, Guilelmus de Castel Renardi, Guillelmus de Castello Rainardo*) 1 307, 326, 330-331
- » Guilelmus de Castel Renard v. Guilelmus de Castel Reinard
 - » Guilelmus de Castro Aszol v. Guillén de Castellazuelo
 - » Guilelmus de Cervaria v. Guillem II de Cervera; Guillem IV de Cervera
 - » Guilelmus de Cervera v. Guillem II de Cervera
 - » Guilelmus de Cerveria v. Guillem II de Cervera; Guillem IV de Cervera
 - » Guilelmus de Cervilione v. Guillem [I] de Cervelló
 - » Guilelmus de Claris Vallibus 1 374
 - » Guilelmus de Claromonte v. Guillem de Clarmont
 - » Guilelmus de Corbonis, provençal 1 307
 - » Guilelmus de Crexello v. Guillem de Creixell
 - » Guilelmus de Figeres, morlanès 1 344
 - » Guilelmus de Gardia 1 463
 - » Guilelmus de Guardiola 1 397
 - » Guilelmus de Lago, aspès 1 344
 - » Guilelmus de Mari 1 454
 - » Guilelmus de Mensoa 1 439
 - » Guilelmus de Monte Olivo 1 463
 - » Guilelmus de Pratellis 1 492
 - » Guilelmus de Rippis 1 471
 - » Guilelmus de Rusticans 1 403
 - » Guilelmus de Sabrano v. Guillem [II] de Sabran
 - » Guilelmus de Sala, notari reial 1 291
 - » Guilelmus de Salsas 1 429
 - » Guilelmus de Sancto Felice v. Guillem de Sant Feliu
 - » Guilelmus de Sancto Paulo v. Guillelmus de Sancto Paulo
 - » Guilelmus de Sancto Saturnino v. Guillelmus de Sancto Saturnino
 - » Guilelmus de Sancto Vincencio v. Guillem de Sant Vicenç
 - » Guilelmus de Sebrano v. Guillem de Sabran
 - » Guilelmus de Tarascon 1 348
 - » Guilelmus de Tarascone, fill de Rostagnus de Tarascone 1 348
 - » Guilelmus de Turre v. Guillelmus de Turre
 - » Guilelmus de Villa Nova 1 463
 - » Guilelmus Durfer, Guilelmus Durfort, Guilelmus Durfortis v. Guillem Durfort
 - » Guilelmus Ferrarii v. Guillem Ferrer
 - » Guilelmus Gantelmi 1 348
 - » Guilelmus Gaufredi de Cerviano v. Guillem Gaufred de Cervià
 - » Guilelmus Gros, Guilelmus Grossi v. Guillem el Gros de Marsella
 - » Guilelmus Laugerii, Guilelmus Laugerii de Insula, Guilelmus Laugerus v. Guillem de Laugier de l'Illa
 - » Guilelmus Montis Pessulani v. Guillem VI de Montpellier
 - » Guilelmus Petri, bisbe de Lleida v. Guillem Pere de Ravidats
 - » Guilelmus Porcelleti, Guilelmus Porcelliti v. Guillem Porcelet
 - » Guilelmus Raimbaudi, cònsol de Niça 1 430
 - » Guilelmus Raimundi v. Guillem Ramon I de Bearn
 - » Guilelmus Raimundi, dàpifer v. Guillem Ramon, dàpifer
 - » Guilelmus Raimundi Dapifer v. Guillem Ramon, dàpifer
 - » Guilelmus Raimundus v. Guillem Ramon, dàpifer
 - » Guilelmus Raimundus, senescal v. Guillem Ramon, dàpifer
 - » Guilelmus Raimundus de Avinione 1 365
 - » Guilelmus Raimundus Ganelus v. Guillem Ramon Gantelm
 - » Guilelmus Raincardi 1 295
 - » Guilelmus Xeberti 1 333
 - » Guilem Arnalli de Bidos, aussalès 1 343
 - » Guilem Azenarez v. Guillermo Aznárez o Aznar
 - » Guilem de Falcho, provençal 1 308
 - » Guilem de Lambesc, provençal 1 308
 - » Guilem de Les, aspès 1 344
 - » Guilem de Lusa, aussalès 1 344
 - » Guilem de Marseia, provençal 1 308
 - » Guilem de Montanag, provençal 1 308
 - » Guilem de Montcada v. Guillem [I] de Montcada
 - » Guilem de Sen Iorz, provençal 1 308
 - » Guilem de Turries, provençal 1 308
 - » Guilem del Exarena, provençal 1 308
 - » Guilem Fort de Bedos, aspès 1 344
 - » Guilem Isnard, provençal 1 308
 - » Guilem Ollebert, provençal 1 308
 - » Guilem Porcelet v. Guillem Porcelet
 - » Guilem Raimon de Cadaraxa v. Guilhèm Raimon de Cadarossa
 - » Guilem Richau, provençal 1 308
 - » Guilem Ug de Falcho 1 308
 - » Guilemus Auger, provençal 1 308; v. també Cordel
 - » Guilemus de *Moster*, provençal 1 308
 - » Guilhèm Bertrand de Castèlnòu (*Guillelmus Bertran de Castello Novo*), noble provençal 1 288
 - » Guilhèm d'Usès (*Guillelmus, Guillelmus Usetiae*), bisbe de Nimes 1 90, 434, 483, 485-486

- » Guilhèm de Ròcamaura (*Willelmus de Roca Maura*)
I 353
- » Guilhèm Ibilot, de Montpeller v. Guillem d'Obilet
- » Guilhèm Leteric, banquer de Montpeller I 262
- » Guilhèm Pèire d'Autpol (*Guillelmus Petrus de Altpol*)
I 355
- » Guilhèm Pèire de Poscaris (*Guillelmus Petri de Poscheriis*) I 331, 351
- » Guilhèm Ponç de Carcassona (*Guillelmus Pontius de Carcassona*) I 273
- » Guilhèm Raimon de Cadarossa (*Guilem Raimon de Cadaraxa*), provençal I 308
- » Guilhèm Raimon de Cadarossa (*Guilem Raimon de Cadaraxa*), provençal I 308
- » Guilhèm Raimon de Castèlnoù (*Guillelmus Raimundus de Castello Novo*) I 273
- » Guilhèm Raimon de Poscaris (*Guillelmus Raimundi de Poscheriis*) I 351
- » Guilhèm Raimon Gantèlme v. Guillem Ramon Gantèlme
- » *Guilielm Arnal* Magnus, de Carcassona I 279
- » *Guilielm Barba* Bruna, de Carcassona I 279
- » *Guilielm Berenguer*, de Carcassona I 279
- » *Guilielm de Cadalona*, de Carcassona I 279
- » *Guilielm de Covanach*, de Carcassona I 279
- » *Guilielm de Feneia*, de Carcassona I 279
- » *Guilielm de Pruins*, de Carcassona I 279
- » *Guilielm Ysarni*, de Carcassona I 279
- » *Guilielmus*, de Carcassona I 279
- » *Guilielmus Sigerio* v. *Guglielmo Sigerio*
- » *Guillaume de Grandmesnil*, noble normand I 157
- » *Guillelm Amblard*, de Carcassona I 279
- » *Guillelm Amei* de Ierad, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Arover*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Bels Om*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Besarri*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Brunet* I 404
- » *Guillelm Cap de Fust*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Comarre*, de Carcassona I 279
- » *Guillelm Correger*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Cortes*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Beinag*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Fonte*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Foreden*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm* de ipsa Barra, de Carcassona I 279
- » *Guillelm de Lavaur*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Palagan*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Sera*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm de Suran*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Freder*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Hug* I 404
- » *Guillelm IIII Polices*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Iocon*, de Carcassona I 279
- » *Guillelm Isarn Forner*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Lera*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Michel* I 404
- » *Guillelm* Piscator, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Sabrosa*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Tedmar*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm Tedmar*, de Carcassona I 280
- » *Guillelm* Texberti I 404
- » *Guillelm Tixere*, de Carcassona I 279
- » *Guillelm Zabater*, de Carcassona I 280
- » *Guillelmus*, arquebisbe de Tarragona v. *Guillem de Torroja*
- » *Guillelmus*, arxilevita de Girona I 264
- » *Guillelmus*, bisbe, segurament *Guillem de Torroja*, bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona I 323
• v. també *Guillem de Torroja*
- » *Guillelmus*, bisbe d'Osona v. *Guillem de Tavertet*
- » *Guillelmus*, bisbe d'Urgell v. *Guillem de Cerdanya*
- » *Guillelmus*, bisbe de Barcelona v. *Guillem de Torroja*
- » *Guillelmus*, bisbe de Girona v. *Guillem de Monells*
- » *Guillelmus*, bisbe de Magalona v. *Guillem d'Autinhac*
- » *Guillelmus*, bisbe de Nimes v. *Guilhèm d'Usès*
- » *Guillelmus*, bisbe de Roda v. *Guillem Pere de Ravidats*
- » *Guillelmus*, bisbe de Vic v. *Guillem de Balsareny*
- » *Guillelmus*, comte v. *Guillem I Ramon de Cerdanya*
- » *Guillelmus*, comte de Tolosa v. *Guillem IV de Tolosa*
- » *Guillelmus*, comte sicilià v. *Guillem*, comte sicilià
- » *Guillelmus*, de Carcassona I 279
- » *Guillelmus*, escrivà I 370
- » *Guillelmus*, fill d'Estefania de Baus v. *Guillem II de Baus*
- » *Guillelmus*, fill de Bernat Odó i de Garsenda v. *Guillem de Niort*
- » *Guillelmus*, fill de *Guillem de Castellvell* v. *Guillem [V] de Castellvell*
- » *Guillelmus*, fill de *Pontius Aldeguerius* v. *Guillelmus Aldeguerius*
- » *Guillelmus*, germà de *Folc de Grassa* v. *Guillem de Grassa*
- » *Guillelmus*, germà de *Ioannes Lutianus* v. *Guillelmus Lucianus*
- » *Guillelmus*, germà de *Pontius Fortonis* I 273
- » *Guillelmus*, germà de *Raimundus Rainardi de Rocha*
I 281, 283

- » Guillelmus, mestre **1** 459
- » Guillelmus, mestre, *corrector* **1** 500
- » Guillelmus, mestre, prevere v. Guillem, mestre, prevere
- » Guillelmus, noble provençal, fill de Petrus Lautaudi **1** 288
- » Guillelmus, noble provençal, fill de Poncius Guillelmi de *Boriana* **1** 288
- » Guillelmus, patriarca de Jerusalem v. Guillem de Malines
- » Guillelmus, prepòsit de Tolosa de Llenguadoc **1** 273
- » Guillelmus (*Guilelmus*), prevere **2** 194, 197
- » Guillelmus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- » Guillelmus, senyor de Montpeller v. Guillem VIII de Montpeller
- » Guillelmus, vescomte de Besiers v. Guillem II, vescomte de Besiers
- » Guillelmus Acenarz v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » Guillelmus Adalberti de Iudigas **1** 260
- » Guillelmus Ademar v. Guillem Ademar
- » Guillelmus Airadi (*Guilelmus Airtadi*) **1** 303
- » Guillelmus Alamagni **1** 405
- » Guillelmus Aldeguerius, fill de Poncius Aldeguerius **1** 468
- » Guillelmus Amati de Sancto Remigio, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Amel **1** 405
- » Guillelmus Amelii (*Guillelmus Amil*) **1** 397, 404
- » Guillelmus Amici v. Guillelmus Amicus
- » Guillelmus Amicus (*Guillelmus Amici*) **1** 434
- » Guillelmus Amil v. Guillelmus Amelii
- » Guillelmus *Andreu* **1** 405
- » Guillelmus Arberti, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus Arlucino **1** 257
- » Guillelmus Arnal **1** 405
- » Guillelmus Arnaldi *de Beders* (*Guillelmus Arnaldi de Biterris*) **1** 333, 335, 337
- » Guillelmus Arnaldi de Biterris v. Guillelmus Arnaldi de Beders
- » Guillelmus Arnalli **1** 405
- » Guillelmus Arnalli v. Guillem Arnau
- » Guillelmus Arnallus *Molton*, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus Artaudi **1** 405
- » Guillelmus Arvei **1** 332
- » Guillelmus Arveu **1** 354
- » Guillelmus Barta **1** 405
- » Guillelmus Bedoz **1** 405
- » Guillelmus *Belarot* **1** 260
- » Guillelmus *Bellarot* **1** 332
- » Guillelmus Bels **1** 405
- » Guillelmus Beneet **1** 405
- » Guillelmus Berengarius **1** 467
- » Guillelmus Berengarius **1** 467
- » Guillelmus *Berenger* **1** 405
- » Guillelmus Bernardi **1** 405
- » Guillelmus Bernardus **1** 261
- » Guillelmus Bernardus de Aquis v. Guillem Bernat d'Ais
- » Guillelmus Bernardus Rapina **1** 354
- » Guillelmus Bertran de Castello Novo v. Guilhèm Bertrand de Castèlnou
- » Guillelmus Bertrandus de Aquis **1** 449
- » Guillelmus Bertrannus **1** 332
- » Guillelmus Bonfil **1** 405
- » Guillelmus Bonus Homo **1** 405
- » Guillelmus *Borrel* **1** 405
- » Guillelmus Borrell (*Guillelmus Borrelli*) **1** 467
- » Guillelmus Borrelli v. Guillelmus Borrell
- » Guillelmus *Bremon* **1** 405
- » Guillelmus Bremundi de Vellonicis **1** 434
- » Guillelmus Burono v. Guglielmo Burone
- » Guillelmus Cabdergol v. Guglielmo *Cabdergul*
- » Guillelmus Capellani v. Guglielmo Capellani
- » Guillelmus Casteron de Novis, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Catalani **1** 489
- » Guillelmus *Coga* **1** 405
- » Guillelmus *Col de Bot* **1** 405
- » Guillelmus Constanti **1** 404
- » Guillelmus *d'Aiguera* **1** 332
- » Guillelmus *d'Alverge* **1** 405
- » Guillelmus d'Espairon, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus de Acenarz de Oteiza v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » Guillelmus de Adillano (*Guillelmus de Azillano*), germà de Petrus i Bernardus de Adillano **1** 467
- » Guillelmus de Albaneso (*Guillelmus de Arbanes*) **1** 446, 449
- » Guillelmus de Alcalano v. Guillén d'Alcalá
- » Guillelmus de Alcharaz v. Guillem d'Alcarràs
- » Guillelmus de Alfodio v. Guillem d'Alfou
- » Guillelmus de Aqua Morta **1** 404
- » Guillelmus de Arbanes, Guillelmus de Arbenes v. Guillelmus de Albaneso
- » Guillelmus de Avinione **1** 404
- » Guillelmus de Azillano v. Guillelmus de Adillano
- » Guillelmus de Balcio v. Guillem III de Baus

- » Guillelmus de Bassia v. Guillem de Bassa
- » Guillelmus de Bellone **1** 292
- » Guillelmus de Berga v. Guillem de Berga
- » Guillelmus de Bolbon **1** 287-288
- » Guillelmus de Boravols **1** 405
- » Guillelmus de *Boriana*, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus de Cafaro v. Guglielmo de Caffaro
- » Guillelmus de *Calavi* **1** 405
- » Guillelmus de Caneto **1** 477
- » Guillelmus de Capella v. Guillem de Capella
- » Guillelmus de Cardona v. Guillem de Cardona
- » Guillelmus de Carrera **1** 405
- » Guillelmus de Castel Azol, Guillelmus de Castellazo-
lo v. Guillén de Castellazuelo
- » Guillelmus de Castello Rainardo v. Guillelmus de
Castel Reinard
- » Guillelmus de Castelvell, Guillelmus de Castri Vetuli
v. Guillem IV de Castelvell
- » Guillelmus de Castro Azol v. Guillén de Castellazuelo
- » Guillelmus de Castro Veteri v. Guillem [V] de Cas-
tellvell
- » Guillelmus de Castro Vetulo v. Guillem IV de Castell-
vell; Guillem [V] de Castelvell
- » Guillelmus de Castrovetulo v. Guillem IV de Castell-
vell
- » Guillelmus de *Cavanat* **1** 405
- » Guillelmus de Caves **1** 405
- » Guillelmus de Caves **1** 405
- » Guillelmus de Cerquas v. Guillem de Cerques
- » Guillelmus de Cervaria v. Guillem de Cervera; Gui-
llem II de Cervera; Guillem IV de Cervera
- » Guillelmus de Cervera v. Guillem II de Cervera; Gui-
llem IV de Cervera
- » Guillelmus de Cervilione v. Guillem [I] de Cervelló
- » Guillelmus de Claromonte v. Guillem de Clarmont
- » Guillelmus de Claustro, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus de Cobiatis **1** 283
- » Guillelmus de Conchis (*W. de Conchis*) **1** 468
- » Guillelmus de Confolent **1** 405
- » Guillelmus de Confolent, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus de Conquis (*G. de Conchis, W. de Con-
chis*), fill de Petrus de Conchis **1** 467, 469
- » Guillelmus de Corrone, notari reial **2** 301
- » Guillelmus de Cotignac **1** 489
- » Guillelmus de *Durban* **1** 333-334
- » Guillelmus de Durfort v. Guillem Durfort
- » Guillelmus de Escala v. Guillem de l'Escala
- » Guillelmus de Faiac **1** 405
- » Guillelmus de Falchon **1** 381
- » Guillelmus de Foneian **1** 405
- » Guillelmus de Gaileng, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus de Granata v. Guillem de Granada o de la
Granada
- » Guillelmus de Guardia v. Guillem de la Guàrdia
- » Guillelmus de Guilienzono v. Willelmus de Guilien-
zono
- » Guillelmus de *Larac* **1** 405
- » Guillelmus de *Leu* **1** 405
- » Guillelmus de *Limos* **1** 405
- » Guillelmus *de Luc* **1** 405
- » Guillelmus de *Mardhes*, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus de *Mardhes*, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus de *Mardhes*, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus de Mata v. Guillem de Mata
- » Guillelmus de Mont Reial **1** 405
- » Guillelmus de Monte Catano v. Guillem de Montcada
- » Guillelmus de Monte Pessulano v. Guillem VII de
Montpeller
- » Guillelmus de Monte Pestelario, Guillelmus de Mon-
te Pislerii v. Guillem IV de Montpeller
- » Guillelmus de Monte Totino, cònsol de Tolosa de
Llenguadoc **1** 496
- » Guillelmus de Montepessulano v. Guillem VI de
Montpeller; Guillem VIII de Montpeller; Gui-
llem IX de Montpeller
- » Guillelmus de Montepessulo v. Guillem VI de Mont-
peller
- » Guillelmus de Monzon **1** 405
- » Guillelmus de Niort v. Guillem de Niort
- » Guillelmus de *Novals* **1** 405
- » Guillelmus de Pictavis, Guillelmus de Pietavis v. Gui-
llem de Peitieu
- » Guillelmus de Pincinniac v. Guillem de *Pincianniac*
- » Guillelmus de Porcelleti v. Guillem Porcelet
- » Guillelmus de Portella v. Guillem de Portella
- » Guillelmus de Posano, cònsol de Tolosa de Llengu-
adoc **1** 496
- » Guillelmus de Pruins (*Guillelmus de Pruinus*) **1** 404-
405
- » Guillelmus de Pruinus v. Guillelmus de Pruins
- » Guillelmus de Pug Surian **1** 405
- » Guillelmus de Pugalto v. Guillem de Pujalt
- » Guillelmus de Randon **1** 331
- » Guillelmus de Rosso v. Guillelmus de Rosson
- » Guillelmus de Rosson (*Guillelmus de Rosso*) **1** 457,
489
- » Guillelmus de Sabrano v. Guillem [II] de Sabran;
Guillem [III] de Sabran

- » Guillelmus de Sancto Felice, Guillelmus de Sancto Felicio v. Guillem de Sant Feliu
- » Guillelmus de Sancto Georgio v. Guglielmo di San Giorgio
- » Guillelmus de Sancto Marti **1** 405
- » Guillelmus de Sancto Martino v. Guillem de Santmartí
- » Guillelmus de Sancto Minato v. Guillem de Sentmenat
- » Guillelmus de Sancto Paulo (*Guillelmus de Sancto Paulo, Willelmus de Sancto Paulo*) **1** 394-395, 397-400, 403, 407-408
- » Guillelmus de Sancto Saturnino **1** 296, 335
- » Guillelmus de Sancto Vincencio v. Guillem de Sant Vicenç
- » Guillelmus de Sarocha **1** 404
- » Guillelmus de *Seian* **1** 405
- » Guillelmus de *Sepia* **1** 405
- » Guillelmus de Solario **1** 405
- » Guillelmus de Subiran v. Guillem de Subirats
- » Guillelmus de *Talan* **1** 405
- » Guillelmus de Turre (*Guillelmus de Turre*) **1** 387, 411-412
- » Guillelmus de *Vasega* **1** 405
- » Guillelmus de Vico, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus de Vitrola **1** 332
- » Guillelmus de Volta v. Guglielmo della Volta
- » Guillelmus *Deuden* **1** 405
- » Guillelmus dez Pug **1** 405
- » Guillelmus Durfortis v. Guillem Durfort
- » Guillelmus Ebrini, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus Faber **1** 404
- » Guillelmus Fenen **1** 405
- » Guillelmus Flavius, noble provençal **1** 289
- » Guillelmus *Forner* **1** 405
- » Guillelmus *Galauder* **1** 405
- » Guillelmus Gaucefredi de Massilia v. Guillem Jofre de Marsella
- » Guillelmus Geraldi **1** 405
- » Guillelmus Gilon **1** 405
- » Guillelmus *Girbert* **1** 359
- » Guillelmus *Godafre* **1** 405
- » Guillelmus Gonzalvi v. Guillermo González
- » Guillelmus Gros, Guillelmus Gross de Marsilia, Guillelmus Gross de Massilia v. Guillem el Gros de Marsella
- » Guillelmus Guercius, genovès **1** 316, 317
- » Guillelmus Guitberti **1** 332
- » Guillelmus Hectoris **1** 369
- » Guillelmus Hug **1** 405
- » Guillelmus Hug **1** 405
- » Guillelmus Hug **1** 405
- » Guillelmus Iacca **1** 405
- » Guillelmus Ibeloti v. Guillem d'Obilet
- » Guillelmus Ibern **1** 405
- » Guillelmus Ibiloti v. Guillem d'Obilet
- » Guillelmus Ioannis **1** 254
- » Guillelmus *Iohan* **1** 405
- » Guillelmus Iordan **1** 405
- » Guillelmus Isarnus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Guillelmus Laugerii, Guillelmus Laugerii de Insula, Guillelmus Laugerius v. Guillem de Laugier de l'illa
- » Guillelmus Lucianus (*Guillelmus*), germà de Iohannes Lucianus **1** 467
- » Guillelmus Lusii v. Guglielmo Lusio
- » Guillelmus Mainardus **1** 405
- » Guillelmus Malvesi **1** 489
- » Guillelmus *Mazaribes* **1** 405
- » Guillelmus *Mir* **1** 404
- » Guillelmus Montis Pessulani v. Guillem VII de Montpellier
- » Guillelmus Mota **1** 380
- » Guillelmus Nigri v. Guglielmo Nigro
- » Guillelmus Notarius **1** 404
- » Guillelmus Obilot, Guillelmus Obiloti v. Guillem d'Obilet
- » Guillelmus Ollarius **1** 405
- » Guillelmus Olricus **1** 380
- » Guillelmus Orifila **1** 405
- » Guillelmus Otonis **1** 405
- » Guillelmus *Pelegrin*, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus *Pelicer* **1** 405
- » Guillelmus Pelliparius **1** 405
- » Guillelmus Petri **1** 405
- » Guillelmus Petri **1** 405
- » Guillelmus Petri **1** 405
- » Guillelmus Petri **1** 405
- » Guillelmus Petri, bisbe de Lleida v. Guillem Pere de Ravidats, bisbe de Lleida
- » Guillelmus Petri, escrivà **1** 348, 353
- » Guillelmus Petri de Biterris **1** 266
- » Guillelmus Petri de Castelet v. Guillem Pere de Castelet
- » Guillelmus Petri de Poscheriis v. Guilhèm Pèire de Poscarias
- » Guillelmus Petri de Ulmis **1** 405
- » Guillelmus Petrus **1** 332

- » Guillelmus Petrus, paborde d'Albi v. Guillem Pere, paborde d'Albi
- » Guillelmus Petrus de Altpol v. Guilhèm Pèire d'Autpol
- » Guillelmus *Picaire* **1** 405
- » Guillelmus *Picamil* **1** 405
- » Guillelmus Poncii **1** 405
- » Guillelmus Pontius de Carchassona v. Guilhèm Ponç de Carcassona
- » Guillelmus Ponz de Cavag, de Carcassona **1** 279
- » Guillelmus Porcelet, Guillelmus Porcellet, Guillelmus Porcelleti v. Guillem Porcelet
- » Guillelmus Rabacie, notari reial **2** 230
- » Guillelmus Rabastenc (*G. de Rabastencho, G. de Rabastencs, W. de Rabastenes*), causidic i conseller de Montpellier **1** 467, 486, 487
- » Guillelmus Raimun **1** 405
- » Guillelmus Raimundi v. Guillem Ramon, dâpifer; Guillem Ramon [I] de Montcada
- » Guillelmus Raimundi, dâpifer v. també Guillem I d'Hostoles; Guillem Ramon, dâpifer
- » Guillelmus Raimundi, notari **1** 468
- » Guillelmus Raimundi, senescal v. Guillem I d'Hostoles; Guillem Ramon II de Montcada
- » Guillelmus Raimundi dapifer v. Guillem Ramon, dâpifer
- » Guillelmus Raimundi de Berga v. Guillem Ramon de Berga
- » Guillelmus Raimundi de Poscheriis v. Guilhèm Raimon de Poscarias
- » Guillelmus Raimundi de Redorta **1** 282
- » Guillelmus Raimundi Gantelmi v. Guillem Ramon Gantelm
- » Guillelmus Raimundus, fill d'Adelaida v. Guillem I Ramon de Cerdanya
- » Guillelmus Raimundus de Castello Novo v. Guilhèm Raimon de Castèlnòu
- » Guillelmus Raimundus Gantelmi, Guillelmus Raimundus Gentelmi v. Guillem Ramon Gantelm
- » Guillelmus Ramun v. Guillem Ramon, dâpifer
- » Guillelmus *Rapaut*, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Renaldi, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus Renardi **1** 288
- » Guillelmus Rex **1** 405
- » Guillelmus *Roger* **1** 405
- » Guillelmus Rostaignus de Castel Reinairo, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Rostaignus de *Mala Mort*, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Rotgerii **1** 475
- » Guillelmus Rufus de Velausio, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Sancti Felicis v. Guillem de Sant Feliu
- » Guillelmus Sancti Martini v. Guillem de Santmartí
- » Guillelmus Sancti Minati v. Guillem de Sentmenat
- » Guillelmus *Savanel* **1** 405
- » Guillelmus *Sicard* **1** 405
- » Guillelmus Silvestre **1** 405
- » Guillelmus *Steve* **1** 405
- » Guillelmus Tedberti, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus Textor **1** 404
- » Guillelmus Tornello v. Guglielmo Tornello
- » Guillelmus Ugo **1** 332, 354
- » Guillelmus Ugoni, de Carcassona **1** 278
- » Guillelmus Ulrici v. Guillem Ulric
- » Guillelmus Umberti v. Guillem Humbert (o Umbert) de Basella
- » Guillelmus Umberti de Castel Reinard, noble provençal **1** 288
- » Guillelmus Umberti de Sancto Boneto **1** 351
- » Guillelmus Usalgerius **1** 380
- » Guillelmus Usetiae v. Guilhèm d'Usès
- » Guillelmus Vitalis, oficial de l'arquebisbe de Tarragona **2** 194
- » Guillelmus Vivet **1** 405
- » Guillelmus *Zabater* **1** 405
- » Guillem, arquebisbe de Tarragona v. Guillem de Torroja
- » Guillem, bisbe d'Urgell v. Guillem de Cerdanya, bisbe d'Urgell
- » Guillem, bisbe de Vic v. Guillem de Balsareny
- » Guillem, comte de Carcassona v. Guillem I Ramon de Carcassona
- » Guillem I, comte d'Osona, fill de Berenguer Ramon I de Barcelona i de Guisla de Lluçà **1** 143
- » Guillem II, comte de Forcalquer **1** 43; v. també Guillem IV de Forcalquer
- » Guillem IX, comte de Poitiers v. Guillem IX d'Aquitània
- » Guillem (*Guillelmus*), comte sicilià, fill del comte Silvestre **1** 227, 491
- » Guillem, els, família v. Guillem de Montpellier, els
- » Guillem, fill de Bernat Amat de Claramunt, vescomte de Cardona **1** 165
- » Guillem, fill de Guerau Alemany [IV] de Cervelló i de Saurina v. Guillem de Camarasa
- » Guillem, fill de Guillem de Castellvell v. Guillem [V] de Castellvell

- » Guillem, germà de Rimbau Humbert v. Guillem Humbert de Basella
- » Guillem I, marit d'Adelaida, «comtessa d'Avinyó i de Forcalquer» v. Guillem I de Forcalquer
- » Guillem II el Llibertador, marquès de Provença **1** 37
- » Guillem, mestre, capellà de Ramon Berenguer IV **2** 52
- » Guillem (*Guillelmus*), mestre, prevere **2** 264, 265
- » Guillem, pare de Bernat Guillem de Lluçà v. Guillem [I] de Lluçà
- » Guillem, prevere **1** 453
- » Guillem I el Conqueridor, rei d'Anglaterra **1** 157-158
- » Guillem, vescomte v. Guillem de Laurac
- » Guillem II (*Guillelmus*), vescomte de Besiers **1** 24, 262, 264
- » Guillem Adalger, de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Ademar (*Guillelmus Ademar*), senyor de Porqueres i castlà de Finestres **1** 194, 313
- » Guillem Albarig, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Andreu, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Appuli **1** 157
- » Guillem Aqua Mol, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Arnau (*Guillelmus Arnalli*) **1** 203, 341
- » Guillem Arnau (*Guillelmus Arnaldus*), vescomte de Cerdanya **1** 163, 290
- » Guillem Bernat d'Ais (*Guillelmus Bernardus de Aquis, Guillelmus Bernardus de Aquis*) **1** 98, 434, 442
- » Guillem II Bernat de Montpeller, senyor de Montpeller **1** 148
- » Guillem Bertolmeu, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Bertran, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Guillem Bras-de-Fer, senyor normand, fill de Tancred d'Hauteville **1** 156
- » Guillem Cadell (*G. Cadelli*), mestre del Temple a Provença i parts d'Espanya **1** 454
- » Guillem Cannabacer, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Catala, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem d'Agde-Besiers v. Guillem I Ramon de Carcassona
- » Guillem d'Alcarràs (*Guillelmus de Alcharaz*), fill de Guerau de Jorba **2** 163, 256-257
- » Guillem d'Alfou (*Guillelmus de Alfodio*), prohoms barceloní **1** 211, 2 265
- » Guillem d'Anglesola (*G. d'Anglairo, Willelmus de Anglerola*) **1** 219, 425, 457-458
- » Guillem d'Antinhac [Autignac], bisbe de Magalona v. Guillem d'Autinhac [Autignac]
- » Guillem IX d'Aquitània, el Trobador, duc d'Aquitània i comte de Poitiers **1** 31-32, 35, 40, 47, 146, 172, 2 26, 148
- » Guillem X d'Aquitània, duc d'Aquitània, fill Guillem IX d'Aquitània i de Felipa de Tolosa **1** 47
- » Guillem d'Aumelas, fill de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda **1** 148
- » Guillem d'Aurasica, notari públic d'Arle **1** 330
- » Guillem d'Autinhac [Autignac] (*Guillelmus*), bisbe de Magalona **1** 109, 116, 468-469, 482, 485-487
- » Guillem I d'Hostoles (*Guillelmus Raimundi*), senescal o dàpifer, fill de Ramon d'Hostoles **1** 35, 260-261, 273, 280-281, 283 • un germà de – **1** 273, v. també Bernat d'Hostoles
- » Guillem d'Ibelot v. Guillem d'Obilet
- » Guillem d'Obilet (*Guilhem Ibilot, Guillem d'Obilot, Guillem d'Ibelot, Guillem Ibelot, Guillem Ibilot, Guillelmus Ibeloti, Guillelmus Ibiloti, Guillelmus Obilot, Guillelmus Obiloti*), de Montpeller **1** 200, 203, 322-323, 341, 350-351, 2 158
- » Guillem d'Obilot v. Guillem d'Obilet
- » Guillem d'Urgell, fill d'Ermengol IV d'Urgell i d'Adelaida v. Guillem I de Forcalquer
- » Guillem Daganie, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Dalmau de Cervera (*Guillelmus Dalmatii*) **1** 187, 2 147-148, 199
- » Guillem de Balsareny (*Guillelmus*), bisbe de Vic **2** 21, 133, 190, 192
- » Guillem de Bassa (*Guillelmus de Bassa, Guillelmus de Bassia*), notari del rei d'Aragó **1** 386, 388, 390, 395, 397, 399, 401-402, 407-408, 411, 413, 436
- » Guillem I de Baus, fill il·legítim de Guillem-Hug I de Baus **1** 150
- » Guillem II de Baus (*Guillelmus*), cavaller de l'Hospital de Sant Joan, fill de Ramon I de Baus i d'Estefania de Provença **1** 52, 55, 150, 324-331, 344-354
- » Guillem III de Baus (*Guillelmus de Balcio*), fill de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja **1** 100, 150, 437-439, 464, 466-467, 469; un fill de – **1** 438
- » Guillem de Bell-lloc **1** 68
- » Guillem de Berga (*Guillelmus de Berga*) **1** 195, 313
- » Guillem de Camarasa, fill de Guerau Alemany [IV] de Cervelló i de Saurina **1** 190
- » Guillem de Capella (*Guillelmus de Capela, Guillelmus de Capella*), fill de Berenguer Gombalt **1** 188, 312, 2 212
- » Guillem de Cardona (*Guillelmus de Cardona, Guillelmus de Cardona*) **2** 100, 172, 230, 299-301
- » Guillem de Castel Doble, noble provençal **1** 288
- » Guillem IV de Castellvell (*Guillelmus Castri Vetuli, Guillelmus de Castelvel, Guillelmus de Castro Veteri, Guillelmus de Castro Vetulo, Guillelmus de Cas-*

- trovetulo*), senyor de Castellvell o Castellví de Rosanes i de Castellvell de la Marca, veguer de Barcelona **1** 143, 202-203, 303, 338-339, 341, **2** 42, 44, 46, 51, 159, 240-242, 245, 248, 254-255
- » Guillem [V] de Castellvell (*Guillelmus de Castro Vetulo*), fill de Guillem IV de Castellvell **1** 202, 338-339, 375, **2** 62, 263
- » Guillem de Cerdanya (*Guillelmus*), bisbe d'Urgell **2** 128, 133-134, 190, 192, 197
- » Guillem de Cerques (*Guillelmus de Cerquas*) **2** 230, 232
- » Guillem [I] de Cervelló (*Guilelmus de Cervilione*, *Guillelmus de Cervilione*), fill de Guerau Alemany [V] de Cervelló **1** 494, **2** 91, 97, 289, 296
- » Guillem de Cervera (*Guillelmus de Cervaria*), fill de Guillem de Pujalt i de Laureta, germà de Guerau de Jorba **1** 187, **2** 62, 163, 256-257, 263
- » Guillem I de Cervera **1** 190
- » Guillem II de Cervera (*Guillelmus de Cervaria*, *Guilelmus de Cervera*, *Guillelmus de Cervera*), fill de Guillem I de Cervera i de Maria **1** 190-191, 202-203, 313, 338-339, 341, **2** 44, 51, 229, 245, 254; un germà de – **1** 202, 338-339
- » Guillem III de Cervera, fill de Guillem II de Cervera i d'Ermessenda **1** 190-191
- » Guillem IV de Cervera (*Guilelmus de Cervaria*, *Guilelmus de Cerveria*, *Guillelmus de Cervaria*) **1** 471, 475, 477, 490, 492, 494, **2** 105, 172, 230, 307
- » Guillem de Claramunt **1** 75, 88, 213
- » Guillem de Claromont (*Guilelmus de Claromonte*, *Guillelmus de Claromonte*) **1** 380, 411, 413
- » Guillem de Creixell (*G. de Creisseill*, *Guilelmus de Crexello*) **1** 436, 457
- » Guillem I de Forcalquer, comte de Forcalquer, fill d'Ermengol IV d'Urgell i d'Adelaida de Forcalquer **1** 37, 43
- » Guillem IV de Forcalquer (*Guilelmus*), comte de Forcalquer, fill de Bertran I de Forcalquer **1** 62, 77-79, 89, 98-99, 105-108, 112-113, 116, 122, 216, 308, 439-444, 459-463, 488; v. també Guillem II de Forcalquer
- » Guillem de Granada o de la Granada (*Guillelmus de Granata*), preceptor de l'infant Pere, germà de Bertran de Castellet **1** 186, 437, **2** 91, 289
- » Guillem de Grassa [Grasse] (*Guillelmus*), cosenyor de Grassa **1** 174, 298
- » Guillem de Iorda, de Melguèlh **1** 306
- » Guillem de l'Escala (*Guillelmus de Escala*), governador de Tolosa de Llenguadoc **1** 126, 489
- » Guillem de la Guàrdia (*Guillelmus de Guardia*), fill de Guillem Ramon i d'Arsenda **1** 194-195, 313
- » Guillem de Lader, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem de las Dorbas, provençal **1** 308
- » Guillem de Lauger, Guillem de Laugier v. Guillem de Laugier de l'Illa
- » Guillem de Laugier de l'Illa (*Guilelmus Laugerii*, *Guilelmus Laugerii de Insula*, *Guilelmus Laugerus*, *Guillelmus Laugerii*, *Guillelmus Laugeriarius*) **1** 98, 107, 380, 434, 440-444, 460, 462
- » Guillem de Laurac **1** 87
- » Guillem de Laurac, vescomte **1** 48
- » Guillem [I] de Lluçà, senyor de Lluçà **1** 195
- » Guillem de Malines (*Guilelmus*, *Guillelmus*, *Wielmus*, *Willelmus*), patriarca de Jerusalem **2** 14, 218-220, 222-224
- » Guillem de Mata (*Guillelmus de Mata*) **1** 188, 312
- » Guillem de Mata, cosenyor del castell de Mata, germà de Pere de Mata **1** 188
- » Guillem de Mata, senyor del castell de Mata, fill de Dispòdia **1** 188
- » Guillem de Mediona **2** 128
- » Guillem de Moac **1** 179, **2** 167
- » Guillem de Monells (*Guillelmus*), bisbe de Girona **2** 64, 267
- » Guillem de Montagut **1** 187
- » Guillem [I] de Montcada (*Guilem de Montcada*, *Guillelmus de Monte Catano*, *Willelmus de Monte Catano*, *Willelmus de Muncada*), vescomte de Bearn, fill de Guillem Ramon, dàpifer, i de Beatriu I de Montcada **1** 65, 210, 326, 369-371, **2** 54, 57, 257, 259
- » Guillem [II] de Montcada (*Guillelmus de Monte Catano*), vescomte de Bearn, fill de Guillem Ramon [I] de Montcada i de Guillema de Castellvell **1** 494
- » Guillem [V] de Montferrat (*Wilelmus*), marquès de Montferrat **1** 363
- » Guillem de Montpeller, els, família **1** 97, 110, 148. v. també Adelaida; Agnès; Bernat; Clemença; Ermeniardea; Guillem d'Aumelas; Guillem II Bernat de Montpeller; Guillem III de Montpeller; Guillem IV de Montpeller; Guillem V de Montpeller, Guillem VI de Montpeller; Guillem VII de Montpeller; Guillem VIII de Montpeller; Guillem IX de Montpeller; Guillem de Tortosa; Guillema de Montpeller; Guiu Borgonyó; Guiu Guerrejat de Montpeller; Maria de Montpeller; Pere de Montpeller; Ponç; Ramon de Montpeller; Trudgarda
- » Guillem I de Montpeller, senyor de Montpeller **1** 148

- » Guillem III de Montpeller, senyor de Montpeller, fill de Guillem II Bernat de Montpeller i de Beliarda **I** 148
- » Guillem IV de Montpeller (*Guillelmus de Monte Pesselario, Guillelmus de Monte Piserii*), senyor de Montpeller, fill de Guillem II de Montpeller i de Beliarda **I** 148, 259-260
- » Guillem V de Montpeller, senyor de Montpeller, fill de Bernat Guillem IV de Montpeller i d'Ermengarda **I** 148
- » Guillem VI de Montpeller (*Guillelmus de Monte Pessulano, Guillelmus de Montepessulo, Guillelmus Montis Pessulani*), senyor de Montpeller, fill de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda **I** 37, 44-45, 47-48, 50, 56, 110, 148, 161, 166, 198, 200, 207, 296, 302-303, 304-306, 319, 322, **2** 150, 153
- » Guillem VII de Montpeller (*Goglielmo, Guillelmus, Guillelmus de Monte Pessulano, Guillelmus Montis Pessulani*), senyor de Montpeller, fill de Guillem VI de Montpeller i de Sibila **I** 54-55, 57-61, 63-64, 66, 68, 81, 110, 148, 215-216, 319, 359, 369-370, 374-375, **2** 42, 162-163, 242, 256-257
- » Guillem VIII de Montpeller (*Guillelmus, Guillelmus de Monte Pessulano, Willelmus, Willelmus*), senyor de Montpeller, fill de Guillem VII de Montpeller i de Matilde de Borgonya **I** 68, 72, 74, 76, 82, 87, 89, 95, 97, 103-104, 108-110, 114, 148, 409-410, 452, 463, 465, 474, 492, 500
- » Guillem IX de Montpeller (*Guillelmus de Monte Pessulano*), fill de Guillem VIII de Montpeller i d'Agnes de Castella **I** 109, 116, 128, 148, 492-494
- » Guillem de Neubridge **I** 64
- » Guillem de Niort (*Guillelmus, Guillelmus de Niort*), fill de Bernat Odó de Niort i de Garsenda **I** 25, 260-261, 437
- » Guillem de Pau (*Patx, Pax*) **I** 211-212
- » Guillem de Peire, bisbe de Mende **I** 105
- » Guillem de Peitieu [Peytieu] (*Guillelmus de Pictavis, Guillielmus de Pictavis, Guillelmus de Pietavis*) **I** 56, 355-357
- » Guillem de Peratallada, bisbe de Girona **I** 365
- » Guillem de Pincianniaco (*Guillelmus de Pincinniaco*), ambaixador de Roger II de Sicília **I** 177, 301
- » Guillem IX de Poitiers v. Guillem IX d'Aquitània
- » Guillem de Portella o Saportella (*Guillelmus de Portella*), senyor del castell de la Portella **I** 195, 313
- » Guillem I de Provença, comte de Provença **I** 40
- » Guillem de Puèglaurenç [Puylaurens] **I** 103-104
- » Guillem de Pujalt (*Guillelmus de Pugalto*) **I** 187, 303
- » Guillem de Rians **I** 49
- » Guillem de Sabran (*Guillelmus de Sebrano, Guillelmus de Sabrano, Willelmus de Sabrano*) **I** 107, 410-415, 434, 460, 462
- » Guillem [II] de Sabran (*Guillelmus de Sabrano, Guillelmus de Sabrano*) **I** 40, 55, 60, 88-90, 351-352, 365
- » Guillem [III] de Sabran (*Guillelmus de Sabrano, G. de Sabrano*), conestable del comte de Tolosa **I** 70-72, 75, 376-377, 379
- » Guillem [V] de Sabran, comte de Forcalquer **I** 113
- » Guillem de Sant Feliu (*Guillelmus de Sancto Felice, Guillelmus de Sancto Felice, Guillelmus de Sancto Felicio, Guillelmus Sancti Felicis*) **I** 86, 333, 335, 337, 355, 359, 397, 403
- » Guillem de Sant Llorenç **I** 67
- » Guillem de Sant Vicenç (*Guillelmus de Sancto Vincencio*) **I** 291
- » Guillem de Sant Vicenç (*Guillelmus de Sancto Vincencio*), fill de Berenguer i de Gelvira **I** 188, 312
- » Guillem de Santmartí (*Guillelmus de Sancto Martino, Willelmus de Sancto Martino*) **2** 59, 62, 260-261, 263
- » Guillem de Santmartí (*Guillelmus Sancti Martini*), fill de Jordà de Santmartí i d'Ermessenda **I** 189, 313
- » Guillem de Sentmenat (*Guillelmus Sancti Minati, Guillelmus de Sancto Minato*), germà d'Arnau Pere de Gurb i de Pere de Sentmenat **I** 188, 312-313, 333
- » Guillem I de Sicília, rei de Sicília, fill de Roger II de Sicília i d'Elvira de Castella **I** 178, 197, 223
- » Guillem II de Sicília (*Willelmus*), rei de Sicília, fill de Guillem I de Sicília i de Margarida de Navarra **I** 82, 97, 179, 221, 223, 367, **2** 149, 167
- » Guillem de Subiran v. Guillem de Subirats
- » Guillem de Subirats (*Guillelmus de Subiran, Guillelmus de Subiran*), fill d'Alemanys Bertran de Subirats **I** 188, 312
- » Guillem de Tavertet (*Guillelmus*), bisbe de Vic **I** 489-490
- » Guillem I de Tolosa, comte de Tolosa **2** 118
- » Guillem II de Tolosa, comte de Tolosa **2** 120
- » Guillem IV de Tolosa (*Guillelmus, Guillelmus, Wuiellmus*), comte de Tolosa, fill de Ponç de Tolosa i d'Almodis de la Marca **I** 20-21, 26, 28, 31, 40, 146, 157, 272-274 • la muller de –, comtessa de Tolosa **I** 26, 272-273 v. també Matilde
- » Guillem de Torroja (*Guillelmus, Guillelmus, Vilhelmus, Willelmus*), bisbe de Barcelona, després arquebisbe de Tarragona **I** 200, 369-370, **2** 42-44, 46, 48, 50-52, 59-60, 63-65, 163, 240-242, 245-246, 248-249, 251, 253-255, 261, 265-267

- » Guillem de Tortosa, fill de Guillem VI de Montpeller i de Sibil·la **1** 148
- » Guillem de Verdu, de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Durfort (*G. de Durfort, Guilelmus Durfer, Guilelmus Durfort, Guilelmus Durfortis, Guillelmus Durfortis, Guillelmus de Durfort*), regent de Catalunya pel rei Pere el Catòlic **1** 211, 223, 457-458, 463, 471, 475, 490, 494
- » Guillem Egilfre, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Eimerig, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem el Gros de Marsella (*Guillelmus Gros, Guillelmus Gross de Massilia, Guillelmus Gros de Marsilia, Guilelmus Grossi*) **1** 380, 388-389, 413, 438 • casa de – **1** 437
- » Guillem IX el Trobador v. Guillem IX d'Aquitània
- » Guillem Ferrer (*Guilelmus Ferrarii*), notari de Mallorca **1** 291
- » Guillem Galafrit, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Guillem Gasc **1** 118
- » Guillem Gaufred Bastons v. Guillem Gaufred de Cervià
- » Guillem Gaufred de Cervià (*Guilelmus Gaufredi de Cerviano*), senyor de Púbol i Cervià, fill de Gaufred Bastons **1** 163, 290
- » Guillem Gaufred de Marsella v. Guillem Jofre de Marsella
- » Guillem Hug v. Guillem-Hug I de Baus
- » Guillem Humbert (o Umbert) de Basella (*Guillelmus Umberti*), fill de Guillem Umbert I i de Guillema **1** 188, 190, 193, 313
- » Guillem Ibelot, Guillem Ibilot v. Guillem d'Obilet
- » Guillem Iozbert, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Jofre de Marsella (*Guillelmus Gaucefredi de Massilia*), vescomte de Marsella **1** 174, 298
- » Guillem II Jordà, comte de Cerdanya i senyor de Tortosa i Arga **1** 163
- » Guillem Laiet, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Lauter, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Llobatò **2** 143
- » *Guillem* Magister, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Ortola, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Pelicer, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Pelicer, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Pere (*Guillelmus Petrus*), paborde d'Albi, després bisbe d'Albi **1** 90, 415
- » Guillem Pere de Castellet (*Guillelmus Petri de Castellet*), germà petit de Bertran de Castellet **1** 194, 202, 313, 338-339; un fill de – **1** 202, 338, 339
- » Guillem Pere de Ravidats (*Guilelmus, Guilelmus Petri, Guillelmus*), bisbe de Roda, després de Lleida **1** 374, 378, **2** 42, 64, 229, 235, 267
- » Guillem Porcelet (*G. Porcellet, Guillelmus Porcellet, Guillelmus de Porcelleti*) **1** 434, 458-459, 462, 471, 489
- » Guillem Porcelet (*Guilem Porcelet, Guilelmus Porcelleti, Guilelmus Porcelliti, Guillelmus Porcelet, Guillelmus Porcelleti*) **1** 108, 174, 295, 298, 307, 348, 358
- » Guillem Raimon de Vedèna **1** 40
- » Guillem Ramballi (o Riamballi) **1** 188-189
- » Guillem Ramon, castlà **1** 194
- » Guillem Ramon, dàpifer, el Gran Senescal (*Guilelmus Raimundi dapifer, Guilelmus Raimundi Dapifer, Guilelmus Raimundus, Guillelmus Raimundi dapifer, Guillelmus Raimundi, Guillelmus Ramon, Willelmus Raimundo, Willelmus Raimundi dapifer*), senescal o dàpifer, probablement fill de Guillem I d'Hostoles **1** 63, 65, 163, 185, 199-200, 202-203, 209, 290, 292, 312, 318-319, 322-323, 326, 333-334, 338-339, 341, 347, 355, 359, 366, 369-370, **2** 32, 37, 42-43, 46, 50, 52, 58, 62, 65, 152-153, 217, 229, 239, 242, 246, 248, 254-255, 260, 263 • un fill de – **1** 202, 338-339, v. també Ramon [I] de Montcada; Guillem [I] de Montcada, vescomte de Bearn
- » Guillem Ramon, fill de Ramon de Vilademuls i d'Adalés **1** 193
- » Guillem Ramon, senescal v. Guillem I d'Hostoles, senescal; Guillem Ramon, dàpifer
- » Guillem Ramon d'Alcarràs, fill de Guerau de Jorba i de Saurina **1** 187
- » Guillem Ramon I de Bearn (*Guilelmus Raimundi*), vescomte de Bearn, fill de Guillem [I] de Montcada i de Maria I de Bearn **1** 436, **2** 57
- » Guillem Ramon de Berga (*Guillelmus Raimundi de Berga*), castlà de Berga, fill de Sicardis **1** 195, 313
- » Guillem I Ramon de Carcassona, comte en part de Carcassona, fill de Ramon I Roger de Carcassona i de Garsenda de Besiers **1** 19-20, 23, 25, 30, 144, 256 • els fills de – **1** 23, v. també Bernat II Guillem de Carcassona; Pere II Guillem de Carcassona; Ramon II Guillem de Carcassona
- » Guillem I Ramon de Cerdanya (*Guillelmus, Guillelmus Raimundus*), comte de Cerdanya, fill de Ramon I Guifré de Cerdanya i d'Adelaida **1** 20, 24-25, 143-144, 253-256, **2** 21, 128
- » Guillem Ramon de Montcada, senescal v. Guillem Ramon, dàpifer
- » Guillem Ramon [I] de Montcada (*Guillelmus Rai-*

- mundi*), senescal, fill de Ramon [I] de Montcada i de Ramona de Tornamira **1** 143, 494
- » Guillem Ramon II de Montcada v. Guillem Ramon, dàpifer
- » Guillem Ramon Gantelm (*G. Raimon Gantelm, Guilelmus Raimundus Ganelus, Guilelmus Raimundus Gantelmi, Guillelmus Raimundi Gantelmi, Guillelmus Raimundus Gantelmi, Guillelmus Raimundus Gantelmi, Wilelmus Raimundus Gantelmi*) **1** 81, 348, 365, 369, 382, 385-386, 410-411, 413, 434, **2** 163, 257
- » Guillem *Riamballi* v. Guillem *Ramballi*
- » Guillem Rocha, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Rostan, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Guillem Rostan, de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Saportella v. Guillem de Portella
- » Guillem Segui, de Melguèlh **1** 306
- » Guillem Sigerio v. Guglielmo Sigerio
- » Guillem III Tallaferró, comte de Tolosa **1** 37, 40, 146
- » Guillem Torroja v. Guillem de Torroja
- » Guillem Ulric (*Guillelmus Ulrici*) **2** 163, 257
- » Guillem Umbert I, pare de Guillem Humbert o Umbert de Basella **1** 190
- » Guillem III Uzalgar, vescomte de Castellnou **1** 185
- » Guillem-Hug I de Baus, fill d'Hug I de Baus i d'Inaurs **1** 49, 150
- » Guillem-Hug II de Baus, fill de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja **1** 150
- » Guillelmus de Castel Renardi v. Guilelmus de Castel Reinard
- » Guillén d'Alcalá (*Guillelmus de Alcalano*) **1** 446
- » Guillén de Castellazuelo (*Guilelmus de Castro Aszol, Guillelmus de Castel Azol, Guillelmus de Castellazolo, Guillelmus de Castro Azol, Willelmus de Castell Azol, Willelmus, Willelmus de Castellazol*), major-dom del rei d'Aragó **1** 387-389, 397-400, 402, 426, 436, **2** 78, 96-97, 100, 280, 283, 294, 296, 298-300
- » Guillermo Aznar v. Guillermo Aznárez o Aznar
- » Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza (*Garcia Azenarz, Gilem Acenarz, Guillelmus Acenarz, Guillelmus de Acenarz de Oiteza, Willelmus Acenarz*) **2** 34, 205, 209-210, 234
- » Guillermo Aznárez o Aznar (*Guilem Azenarez*) **2** 54, 259
- » Guillermo Aznárez de Oteiza v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » Guillermo González (*Guillelmus Gonzalvi, Guillelmus Gonzalvi*) **2** 95-96, 291, 293-294
- » Guillelmus Rasicot **1** 469
- » Guillelmus Tropassen **1** 469
- » Guillelmus de Pictavis v. Guillem de Peitieu
- » Guillelmus Gonzalvi v. Guillermo González
- » Vilhelmus, bisbe de Barcelona v. Guillem de Torroja
- » Wilelmus, patriarca de Jerusalem v. Guillem de Malines
- » Wilelmus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- » Wilelmus, marquès de Montferrat v. Guillem [V] de Montferrat
- » Wilelmus, senyor de Montpeller v. Guillem VIII de Montpeller
- » Wilelmus Adalgerii **1** 410
- » Wilelmus Arduinus v. Guglielmo Arduino
- » Wilelmus de Blancafort **1** 418
- » Wilelmus de Flori, de Terra Santa **1** 481
- » Wilelmus de Kafaro v. Guglielmo de Caffaro
- » Wilelmus de Montliard, de Terra Santa **1** 481
- » Wilelmus de Porta (*Wm. de Porta*), escrivà **1** 479
- » Wilelmus de Sabrano v. Guillem de Sabran
- » Wilelmus de *Trossil* **1** 426
- » Wilelmus Galacianus **1** 426
- » Wilelmus Raimundi de Pino **1** 418
- » Wilelmus Raimundus Gantelmi v. Guillem Ramon Gantelm
- » Wilelmus Seginus Darrions **1** 418
- » Wilelmus Vassalli **1** 418
- » Wilelmus Buironus v. Guglielmo Burone
- » Wilelmus de Volta v. Guglielmo della Volta
- » Wilelmus Raimundi v. Guillem Ramon, dàpifer
- » Willelmus, bisbe de Barcelona v. Guillem de Torroja
- » Willelmus, diaca i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- » Willelmus, germà de Pelegrín de Castellazuelo v. Guillén de Castellazuelo
- » Willelmus, patriarca de Jerusalem v. Guillem de Malines
- » Willelmus, rei de Sicília v. Guillem II de Sicília
- » Willelmus, senyor de Montpeller v. Guillem VIII de Montpeller
- » Willelmus, sotsdiaca i canonge del Sant Sepulcre **2** 224
- » Willelmus Acenarz v. Guillermo Aznar o Aznárez de Oteiza
- » Willelmus Aldebertus de *Ledenana*, noble provençal **1** 288
- » Willelmus Bibensaqua, genovès **1** 317
- » Willelmus Boron v. Guglielmo Burone
- » Willelmus Brusetus v. Guglielmo *Brossetus*
- » Willelmus Buferius v. Guglielmo *Buferius*
- » Willelmus Cigala v. Guglielmo Cigala
- » Willelmus Crispino v. Guglielmo Crispino
- » Willelmus de Anglerola v. Guillem d'Anglesola

- » Willelmus de Bombello v. Guglielmo Bombello
- » Willelmus de Castell Azol, Willelmus de Castellazol v. Guillén de Castillazuelo
- » Willelmus de Guilienzono (*Guillelmus de Guilienzo-no*), genovès, jutge i assessor del *podestà* Remedio Rusca **1** 322-323, 425
- » Willelmus de Mauro v. Guglielmo Mauro
- » Willelmus de Monte Catano, Willelmus de Muncada v. Guillem [I] de Montcada
- » Willelmus de Murta, genovès **1** 317
- » Willelmus de Nigro v. Guglielmo Nigro
- » Willelmus de Petra, de Terra Santa **1** 481
- » Willelmus de *Roca Maura* v. Guilhèm de Ròcamaura
- » Willelmus de Sancto Martino v. Guillem de Santmartí
- » Willelmus de Sancto Paulo v. Guillelmus de Sancto Paulo
- » Willelmus de Sancto Stephano **1** 353
- » Willelmus de Vualdo, genovès **1** 317
- » Willelmus Filardus, genovès **1** 317
- » Willelmus Guercius de Ponte, clavari genovès **1** 318, 341
- » Willelmus Malusocellus, genovès **1** 316
- » Willelmus Niger v. Guglielmo Nigro
- » Willelmus Picamilium v. Guglielmo Piccamiglio
- » Willelmus Piper v. Guglielmo Pevere
- » Willelmus Polesin, genovès **1** 318
- » Willelmus Porcus v. Guglielmo *Porcus*
- » Willelmus Raimundi dapifer v. Guillem Ramon, dàpifer
- » Willelmus Saccus, genovès **1** 317
- » Willelmus Stangon v. Guglielmo Stangon
- » Willelmus Tornellus v. Guglielmo Tornello
- » Wm. de Porta v. Wilelmus de Porta
- » Wuiellmus, comte de Tolosa v. Guillem IV de Tolosa
- » Wuillelmus Petri de Bolbon, noble provençal **1** 288
- GUILLEMA = Guilelma = Guillelma = Guillemeta**
- » Guilelma, vescomtessa v. Guillema de Montpeller
- » Guillelma, filla de la vescomtessa Ermengarda v. Guillelma, filla de Ramon Bernat Trencavell i d'Ermengarda
- » Guillelma, serventa de la reina Maria de Montpeller v. Guillema, serventa
- » Guillelma, filla de la vescomtessa Ermengarda v. Guillelma, filla de Ramon Bernat Trencavell i d'Ermengarda
- » Guillelma (*Guillelma*), filla de Ramon Bernat Trencavell i d'Ermengarda, muller de Pere, vescomte de Menèrba/Borniquèl **1** 145, 264
- » Guillelma, filla il·legítima de Ramon VII de Tolosa, muller d'Hug d'Alfaro **1** 146
- » Guillelma, muller de Guillem Umbert I **1** 190
- » Guillelma (*Guillelma*), serventa de la reina Maria de Montpeller **1** 500
- » Guillelma, vescomtessa v. Guillelma de Montpeller
- » Guillelma de Montpeller, filla de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda, muller de Bernat [IV] de Melguèlh **1** 44, 148
- » Guillelma de Montpeller, vescomtessa de Nimes i Agde, filla de Guillem VI de Montpeller i de Sibilla, muller de Bernat Ató V de Besiers **1** 145, 148, 390
- » Guillemeta de Montpeller v. Guillelma de Montpeller, filla de Guillem V de Montpeller i d'Ermengarda
- Guillemeta v. Guillelma
- Guillelmus, Guillén v. Guillem
- Guillermo v. Martín –
- Guillelmus, Guillelmus v. Guillem
- Guinand [I] de Simiana (*Ginandus de Simiana, Guinandus de Simiana*) **1** 326, 348, 352-353
- Guinand [II] de Simiana (*Guiraudus de Simiana*) **1** 380
- Guinandus de *Simiana* v. Guinand [I] de Simiana
- Guinegisus, genovès **1** 317
- Guinizzo, pisà, pare d'Enrico, cònsol de Pisa **1** 164
- Guiu v. Guiu
- GUIPÚSCOA, província del País Basc **2** 21, 98, 103
- Guiraldus v. Guerau
- Guiranni v. Rimbaldus –
- Guirant v. Rostagnus –
- Guirardi v. R. – de Aureson
- Guirau v. Bernard –
- Guiraud v. Raimbaud –
- Guiraudus de Simiana v. Guinand [II] de Simiana
- Guirbertus v. Gilbert
- Guiscarda (*Guiscarda*), vescomtessa de Bearn, filla de Gastó IV de Bearn i de Talesa d'Aragó, muller de Pere III de Gabarret **1** 343
- Guiscardo v. Ido de –
- Guisla, filla de Reverter, vescomte de Barcelona, potser muller de Guillem de la Guàrdia **1** 194
- Guisla, filla del comte d'Empúries, segona muller de Berenguer Ramon I de Barcelona **1** 155; v. també Guisla de Lluçà
- Guisla de Banyeres, senyora dels castells de Banyeres, Castellvell, el Montmell, Marmellar, Albinyana i Tivissa, potser segona muller de Guillem de Santmartí **1** 189
- Guisla de Lluçà, filla de Sunifred de Lluçà i d'Ermesenda de Balsareny, segona muller Berenguer Ra-

- mon I, comte d'Osona i de Barcelona **1** 143; v. també Guisla, filla del comte d'Empúries
- Guislabert, Guislabertus, Guislibertus v. Gilabert
- Guitard, vescomte de Barcelona **1** 143, **2** 122-123, 125
- Guitardi v. Geribertus –; Gumbertus –
- Guitardus Lupi de Biterris **1** 266
- Guitardus Lupi de Biterris **1** 273
- Guitberti v. Guillemus –
- GUIU = Gui = Guido = Guidotto = Guidotus = Guio**
- » Gui, fill de Robert Guiscard i de Sikelgaita **1** 157
- » Gui de Cavalhon (*Guido de Cabilione, Guido de Cavallon, Guido de Cavallone, Guido de Cavellon*) **1** 459, 462, 467, 471, 489
- » Gui de Fòs (*Guido*), arquebisbe d'Ais de Provença **1** 434, 442
- » Gui de Fosses (*Guido de Fossis*) **1** 218, 422; v. també Guiu de Fòs
- » Guido, arquebisbe d'Ais de Provença v. Gui de Fòs
- » Guido, bisbe d'Òstia **2** 236
- » Guido, cardenal diaca, legat papal **2** 227, 229
- » Guido, de Carcassona **1** 278
- » Guido, de Carcassona **1** 279
- » Guido, mestre, causídic **1** 486
- » Guido, mestre, *iuvénis* de Montpeller **1** 489
- » Guido, prepòsit de Magalona **1** 467, 472
- » Guido Almerii, genovès **1** 317
- » Guido Bergonnon v. Guiu Borgonyó
- » Guido Capitis Porci v. Guido Capitis Porci
- » Guido Capud Porci (*G. Capitis Porci, Guido Capitis Porci*), conseller de Montpeller **1** 457, 459, 478, 486
- » Guido de *Alen*, noble provençal **1** 288
- » Guido de Cabilione, Guido de Cavallon, Guido de Cavallone, Guido de Cavellon v. Gui de Cavalhon
- » Guido de Fossis v. Gui de Fosses
- » Guido de Laude v. Guido Laude
- » Guido de Luceio **1** 492
- » Guido de Monte Forti v. Guiu de Montfort
- » Guido de Seucirac, Guido de Seveirac, Guido de Severacco, Guido de Severaco, Guido de Severacco v. Guiu de Severac
- » Guido de Torredis, noble provençal **1** 289
- » Guido di Bella, pisà **1** 213
- » Guido Guerreiat v. Guiu Guerrejat de Montpeller
- » Guido Laude (*Guido de Laude*), cònsol genovès **1** 196, 316
- » Guidotto di Rodobbio (*Guidotus de Rodobio*), *podes-tà* de Gènova **1** 309, 321, 323, 367, 422, 424, 450
- » Guidotus de Rodobio v. Guidotto di Rodobbio
- » Guidotus Surlus, genovès **1** 317
- » Guio de Severiaco v. Guiu de Severac
- » Guiu, marquès de Toscana **2** 122 • un ambaixador de – **2** 122
- » Guiu Borgonyó (*Guido Bergonnon*), fill de Guillem VII de Montpeller i de Matilde de Borgonya **1** 82, 148, 469
- » Guiu de Fòs, senyor de Ieras [Hyères] **1** 52 • v. també Gui de Fosses
- » Guiu de Montfort (*Guido de Monte Forti*), germà de Simó de Montfort **1** 125, 481
- » Guiu de Montpeller v. Guiu Guerrejat de Montpeller
- » Guiu de Severac (*Guido de Seucirac, Guido de Seveirac, Guido de Severaco, Guido de Severacco, Guido de Severacco, Guio de Severiaco*) **1** 75, 365, 369, 370, 380, 388, 389, 390
- » Guiu des Vaux de Cernay **1** 121
- » Guiu Guerrejat de Montpeller (*Guido Guerreiat*), fill de Guillem VI de Montpeller i de Sibila **1** 64, 66, 68, 72, 75, 81-82, 148, 379
- Gulaoire v. Pere –
- Gumbertus Guitardi **1** 273
- Gundisalus, Gundisalvus, Gundizalvus, Gunsalvus, Gunzalvus v. Gonçal
- Gurb v. Arnau de –; Arnau Pere de –; Bernat de –; Ramon de –
- Gurrandi v. Raimbaldus –
- Gusmari, els, família **1** 164, v. també Lotario –
- Guterre Diaz v. Gutierre Díaz de Sandoval
- Gutierrez v. Petrus –; Rodericus –; Rodericus –
- Guterrii v. Petrus –
- Gutierre Díaz de Sandoval (*Guterre Diaz*), *merino mayor* de Castella **2** 97, 296
- Gutierre Fernández de Castro (*Gonterriz Ferrandus, Goter Ferrandus, Goterius Ferrandez*) **2** 31, 37, 46, 58, 217, 239, 248
- Gutiérrez v. Álvaro –; Pedro –; Rodrigo –
- Guzmán v. Álvaro Rodríguez de – o de Mansilla; Domènec de –; Fernando Rodríguez de –; Pedro Rodríguez de –
- H., abat de Sant Tiberi d'Agde **1** 380
- H., abat de Valmagna **1** 483
- HAIFA, senyoria de (Israel): senyor de – v. Roardus
- Hàjib, al- v. Múndhir –
- Hàkam I, al-, emir omeia de Còrdova **2** 118
- Hàkam II, al-, califa omeia de Còrdova **2** 122-123
- Hàlaf b. Zuhri (*Halaf b. Zuhri*), mariner de Pechina **1** 152

- Halfós v. Alfons
 hammudita, califa v. Alí ibn Hammud
 Háñez v. Álvar –
 Hariza v. Fariza
 Haro, els 2 76, v. també Diego López II de –; Diego López II de –; Jimeno López de –; Lope Díaz [I] de –; Lope Íñiguez; Lope López de –; Pedro López de –; Teresa d' – de Biscaia
 Hasday ibn Ishaq ibn Xabrut al-Israílí, secretari del califa omeia de Còrdova 2 121
 Hàssan, fill de Mujàhid al-Muwàffaq 2 132
 Ható v. Ató
 HATTÍN, lloc de Palestina 2 170
 Haucerandus, Haucerrandus v. Galceran
 Haus v. Nhaus
 Hautefort v. Autafòrt
 Hauteville, els, família normanda 1 156, v. també Drogon; Guillem Bras-de-Fer; Onfroi; Robert Guiscard; Roger I
 Hautpoul v. Autpol
 Haxama v. Nájima
 Hectoris v. Guillelmus –
 Helefiarius v. Ausiàs
 Heleisardus de Castris v. Helisard de Castras
 Helena, filla de Robert Guiscard i de Sikelgaita v. Isabel o Helena
 Helena, segona muller de Bertran, comte de Tolosa 1 146
 Helenensis v. Elna
 Helias 1 406
 Heliatus v. Aliat
 Helies v. Elies
 Helisard de Castras [Castris] (*Heleisardus de Castris*) 1 75, 380
 Helisiarius v. Ausiàs
 Helye v. Raimundus –
 Hendrik v. Enric
 Hennecort v. Iacobus de –
 Hennecourt v. Jacques de –
 Henrenc v. Abraam de –
 Henri, Henrico, Henricus v. Enric
 Herisfeldiensis v. Hersfeld
 Hermann (*Hermannus*), abat de Hersfeld 1 363
 Hermann (*Hermannus*), bisbe de Hildesheim 1 363
 Hermann de Caríntia el Dàlmata 2 35
 Hermann von Wennerde (*Hermannus*), bisbe de Verden 1 363
 Hermannus, abat de Hersfeld v. Hermann, abat
 Hermannus, bisbe de Hildesheim v. Hermann, bisbe
 Hermannus, bisbe de Verden v. Hermann von Wennerde
 Hermanus, *camerarius* 1 363
 Hermengardis v. Ermengarda
 Hermengaudus v. Ermengol
 Herrlingen v. Ulrich von –
 HERSFELD (*Herisfeldiensis*), abadia d' (Bad Hersfeld, Hesse, Alemanya): abat d' – v. Hermann, abat
 HESPÈRIA (*Hesperia*) 1 157, v. també Espanya
 Hilari de Carcassona, bisbe de Carcassona, sant 1 22
 Hildenesheimensis v. Hildesheim
 HILDESHEIM (*Hildenesheimensis*), diòcesi d' (Baixa Saxònia, Alemanya): bisbe d' – v. Hermann, bisbe de Hildesheim
 Himyarí, al- 2 138
 Hismaelítica gens v. sarraïns
 Hisnardus v. Isnard
 Hispà, bisbe d'Albarrasí 1 126 • v. també Segòbriga, bisbe de
 HISPÀNIA (*Hispania*) v. Espanya • – Citerior 1 169
 Hixam II, califa omeia de Còrdova 2 123
 Hixam ibn Muhàmmad ibn Uthman, cap de policia, alcaid de Tortosa i València 2 123
 Hixam ibn Muhàmmad ibn Zayyan (بن محمد بن زيان هشام بن محمد) 2 134, 197
 HÍXAR (*Yxar*), castell i vila (com. Baix Martín, Aragó) 2 99, 296, 298
 Hludovicus v. Lluís
 Hohenstaufen, els, família 1 228 • cort dels – 1 61, 79
 Homeliacius, Homeliacus, Homellacius v. Aumelaç
 Homo Dei, de Carcassona 1 280
 Homo Dei v. Andreu –; Pere –
 HONGRIA (*Ungaria*), regne d': rei d' – 1 458, v. també Eimeric I
 Honorat v. Hug –
 Honori II, papa de Roma 1 171, 178
 Honori III, papa de Roma 1 111
 HORTA DE SANT JOAN, lloc (com. Terra Alta) 2 162
 Hosca v. Marcho de –
 Hospital de Jerusalem v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
 HOSPITAL DE SANT JOAN DE JERUSALEM (*Espital, Espital dels pobres, Hospitale, Hospitale Iherosolimitanum, Hospitale Iherusalem, Hospitale pauperum, Iherosolimitanum Hospitale, Iherosolimitanum Ospitale, Ospitale, Ospitale pauperum, Ospitale Iherusalem*), orde religiós i edifici de Jerusalem 1 46, 106, 169, 189-190, 2 9-11, 14, 172, 201, 203-204, 207-208, 219-221, 225-226, 249-250 • assemblea o *conventus*

- de l'– 2 220-221 • cavallers o frares de l'– (*Hospitalarii*) 1 16, 106, 191, 193, 198, 377, 431, 2 10-11, 13-14, 146, 153, 158-159, 165, 250 • comanda hospitalera de Niça v. Niça • frares de l'– a les Espanyes 2 221 • gran mestre de l'orde de l'– v. Fernando Afonso de Portugal • mestre d'Amposta v. Ximeno de Labata • mestre de l'– 2 250, v. també Ramon de Puy; Uc de Forcauquier • preceptor de l'– v. G., preceptor • prior de l'– 1 130, v. també Caxal; Martinus • prior de l'– a Navarra v. Jimeno de Murieta • priorat hospitaler de Sant Gèli v. Sant Gèli
- Hospital dels Pobres v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Hospitalarios v. hospitalers
- Hospitale, Hospitale Iherusalem, Hospitale pauperum, v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- hospitalers v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Hospitalet-du-Larzac, L' v. Espitalet de Larzac, L'
- Hospitalis, Hospitalis Iherosolimitanus v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Hostia, Hostiensis v. Òstia
- Hostoles v. Bernat d'–; Guillem I d'–
- Hoveden, Howden v. Roger de –
- Hualger v. Petrus –
- Hucecia v. Usès
- húdides, els, v. Banu Hud
- HUÉCAR, riu de Castella-la Manxa 2 67
- HUÉLAMO, castell (prov. Conca, Castella-la Manxa) 2 79
- HUERTA, lloc (Santa Maria de Huerta, prov. Sòria, Castella i Lleó) 2 68, 269
- Huerta v. Garcia de –; Sancho de –
- Huesa del Común v. Uesa
- HUETE, castell (prov. Conca, Castella-la Manxa) 2 67, 169
- HUG = Hugo = Huguet = Hugus = Uc = Ug = Ugo = Uguo**
- » Hug II, duc de Borgonya 1 32
- » Hug Candi (*Hug Càndid*), cardenal prevere de Sant Climent, legat papal 1 158, 258
- » Hug Càndid v. Hug Candi
- » Hug d'Alfar v. Hug d'Alfaro
- » Hug d'Alfaro (*Hug d'Alfar*), senescal de l'Agenès 1 124, 146
- » Hug d'Arle, marquès de Provença 2 121-122
- » Hug I d'Empúries, comte d'Empúries, fill de Gaufred I 1 153
- » Hug II d'Empúries (*Ugo*), comte d'Empúries, fill de Ponç I i d'Adelaida de Besalú 1 165, 189, 273
- » Hug III d'Empúries, comte d'Empúries, fill de Ponç II: un fill d'– 1 54
- » Hug IV d'Empúries (*Hugo*), comte d'Empúries, fill de Ponç III i d'Adelaida 1 370, 2 172
- » Hug [V] d'Este, comte de Maine 1 157
- » Hug de Bas, vescomte de Bas v. Hug I Ponç de Cervera
- » Hug II de Bas, jutge d'Arborea i vescomte de Bas, fill d'Hug I Ponç de Cervera i de Sinispella de Lacon-Serra 1 217, 421-423, 425
- » Hug I de Baus 1 150
- » Hug II de Baus, fill d'Hug I de Baus i d'Inaurs 1 150
- » Hug III de Baus, fill de Guillem-Hug I de Baus i de Vierna 1 150
- » Hug IV de Baus (*Hugo de Baucio, Hugo de Balzio, Ugo, Ugo de Balcio, Ugo de Baucio, Ugo de Bautio, Ugo Berengarius*), fill de Ramon I de Baus i d'Estefania de Provença 1 52, 54-55, 60-62, 64, 78-79, 150, 209, 324-331, 344-354, 359-361, 363-366, 369-370, 2 163, 257 • mare i germans d'– 1 360 v. també Bertran I de Baus; Estefania de Provença; Gilbert I de Baus; Guillem II de Baus
- » Hug V de Baus (*Hugo de Baucio, Ugo, Ugo de Balcio, Ugo de Baucio*), fill de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja 1 100, 107, 111, 150, 225, 434, 437-439, 459, 462, 464, 467, 469, 471-473
- » Hug de Bonesvalls (*Hugo*), abat de Leoncèl, després de Bonesvalls, sant 1 432
- » Hug de Cervelló (*Hugo, Ugo*), arquebisbe de Tarragona, fill de Guerau Alemany [IV] i de Saurina 1 190, 221, 365, 369-370, 2 163, 254
- » Hug de la Roca 1 43 • un fill de – 1 43
- » Hug de Mataplana (*Ugo de Mataplana*) 1 418
- » Hug [III] de Mataplana (*Hugo de Mataplana*) 2 66, 268
- » Hug de Mont-real 1 94
- » Hug de Montferrand 1 60
- » Hug de Provença v. Hug d'Arle
- » Hug de Rodés (*Hugo*), bisbe de Rodés, fill d'Hug I de Rodés i d'Ermengarda de Creissèls 1 64, 369-370
- » Hug I de Rodés, comte de Rodés i vescomte de Carlat, fill de Ricard III de Millau 1 47, 54
- » Hug II de Rodés (*Hugo*), comte de Rodés i vescomte de Carlat, fill d'Hug I de Rodés i d'Ermengarda de Creissèls 1 60, 64, 66, 82, 337, 369-370
- » Hug IV de Rodés (*Hugo*), comte de Rodés, fill d'Enric I de Rodés 1 370
- » Hug de Romagós (*Hugo de Romegos, Hugus dez Romegos*), veguer de Carcassona 1 75, 380, 397

- » Hug de Tolosa, fill de Ponç de Tolosa i d'Almodis de la Marca **I 146**
- » Hug de Torroja (*Hugo de Turre Rubea, Ugo de Turre Rubea*) **I 463, 2 298**
- » Hug Gaufred, gran mestre del Temple v. Hug Jofre, gran mestre del Temple
- » Hug Gaufred, vescomte de Marsella v. Hug Jofre de Marsella, vescomte de Marsella
- » Hug Honorat, mestre, arxiver de l'arxiu reial d'Ais de Provença **I 293**
- » Hug Jofre (*Hugo Gaufredus, Ugo Gaufredi*), gran mestre del Temple **I 75-76, 378-379, 382** • v. també Hug Jofre de Marsella, vescomte de Marsella
- » Hug Jofre de Marsella (*Hugo Gaufredi Massilie*), vescomte de Marsella, germà de Jofre, Bertran i Ramon Jofre de Marsella **I 75, 206, 379** • v. també Hug Jofre, gran mestre del Temple
- » Hug Jofre de Marsella (*Ugo Jaufredi*), germà de Ramon Jofre de Marsella **I 100, 437, 438** • una filla de – **I 438**, v. també Adelaida
- » Hug I Ponç de Cervera (*Hugo de Basis, Ugo de Bas, Ugo de Basis*), vescomte de Bas **I 73, 217-218, 384, 421-423, 425** • un fill d'– v. Hug II de Bas
- » Hugo, abat de Bonesvalls v. Hug de Bonesvalls
- » Hugo, arquebisbe de Tarragona v. Hug de Cervelló
- » Hugo, bisbe de Rodés v. Hug de Rodés
- » Hugo, comte d'Empúries v. Hug IV d'Empúries
- » Hugo, comte de Rodés v. Hug II de Rodés; Hug IV de Rodés
- » Hugo, magnus, marquès de Vasto v. Ugomagno del Vasto
- » Hugo Arvei **I 292**
- » Hugo Catal., mestre, escrivà **I 430**
- » Hugo de Balzio v. Hug IV de Baus
- » Hugo de Basis v. Hug I Ponç de Cervera
- » Hugo de Baucio v. Hug IV de Baus; Hug V de Baus
- » Hugo de Folio Alquerii v. Uc de Forcauquier
- » Hugo de Landa (*Ugo de Landa, Uguo de la Landa*), noble provençal **I 288, 292, 354**
- » Hugo de Mataplana v. Hug [III] de Mataplana
- » Hugo de Monte Rotundo v. Uc de Montredon
- » Hugo de Panaz **I 369**
- » Hugo de Remogoso **I 404**
- » Hugo de Romegos v. Hug de Romagós
- » Hugo de Samor **I 381**
- » Hugo de Turre Rubea v. Hug de Torroja
- » Hugo Flamenc, de Terra Santa **I 481**
- » Hugo Gaufredi Massilie v. Hug Jofre de Marsella, vescomte de Marsella
- » Hugo Gaufredus, mestre del Temple v. Hug Jofre, gran mestre del Temple
- » Hugo Iahelenc **I 489**
- » Hugo Laurentius (*Ugo Laurencius, Ugo Laurentius*), notari de Montpeller **I 446, 468-469, 480**
- » Hugo Mironis **I 404**
- » Hugo sacrista v. Uc Sacristan
- » Hugo Surdus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **I 496**
- » Huguet de Bas v. Hug II de Bas
- » Hugus *dez Romegos* v. Hug de Romagós
- » Uc de Bèucaire (*Ugo de Belqaire*) **I 295**
- » Uc de Cadarossa (*Ugo de Cadarossa*) **I 377**
- » Uc de Forcauquier (*Hugo de Folio Alquerii*), fra, mestre de l'Hospital **I 291**
- » Uc de Montredon (*Hugo de Monte Rotundo, Ugo de Monte Rodundo*) **I 467-469**
- » Uc de s'Arena (*Ugo de Arena, Ugo de Arenis, Ugo de Zarena*), fill de Poncius Aicardi **I 330, 332, 354**
- » Uc de Saissac (*Ugo de Sexac, Ugo de Sexago*) **I 257, 273**
- » Uc Sacristan (*Ugo sacrista*) **I 348**
- » Uc Sacristan (*Ugo sacrista, Hugo sacrista*) **I 459, 462, 489**
- » Ug (*Ugo*) **I 409**
- » Ug Gauzbert, de Carcassona **I 280**
- » Ugo v. Ug
- » Ugo, arquebisbe de Tarragona v. Hug de Cervelló
- » Ugo, fill d'Estefania de Baus v. Hug IV de Baus
- » Ugo, fill del comte Ponç d'Empúries v. Hug II d'Empúries
- » Ugo, germà de Bertran de Baus v. Hug V de Baus
- » Ugo, notari imperial v. Ugo del fu Bernardo Margignano
- » Ugo, pisà, participant a la conquesta de Mallorca **I 164**
- » Ugo, potser fill d'Ugo Eschafredi **I 273**
- » Ugo Almararius, d'Arle **I 447**
- » Ugo Auralevada, d'Arle **I 447**
- » Ugo Auresone, provençal **I 308**
- » Ugo Baiulus, d'Arle **I 447**
- » Ugo Benastruc **I 457**
- » Ugo Berengarius v. Hug IV de Baus
- » Ugo Bertrandi **I 457**
- » Ugo Blancher, d'Arle **I 447**
- » Ugo Bolchogat, d'Arle **I 447**
- » Ugo de *Agueira* **I 354**
- » Ugo de Aquis **I 331**
- » Ugo de Arena, Ugo de Arenis v. Uc de s'Arena
- » Ugo de Balcio v. Hug IV de Baus; Hug V de Baus

- » Ugo de Baldizone, cònsol genovès **1** 195-196, 317
- » Ugo de Bas, Ugo de Bassis v. Hug I Ponç de Cervera
- » Ugo de Baucio v. Hug IV de Baus; Hug V de Baus
- » Ugo de Belqaire v. Uc de Bèucaire
- » Ugo de Bezanis, frare del Temple **2** 229
- » Ugo de Boscheras, d'Arle **1** 447
- » Ugo de *Boxeires*, de Melguèlh **1** 306
- » Ugo de Bulgaro, genovès **1** 317
- » Ugo de Cadarossa v. Uc de Cadarossa
- » Ugo de Castro, genovès **1** 317
- » Ugo de Falcho, provençal **1** 308
- » Ugo de Fuiel, provençal **1** 307-308
- » Ugo de Gavernes, de Melguèlh **1** 306
- » Ugo de Landa v. Hugo de Landa
- » Ugo de las Dorbas, provençal **1** 308
- » Ugo de Mataplana v. Hug de Mataplana
- » Ugo de *Mont Ferran*, de Melguèlh **1** 306
- » Ugo de Mont Ross, provençal **1** 308
- » Ugo de Monte Rodundo v. Uc de Montredon
- » Ugo de Pardaban **1** 418
- » Ugo de Puiol **1** 418
- » Ugo de Rodes, d'Arle **1** 447
- » Ugo de Sexac, Ugo de Sexago v. Uc de Saissac
- » Ugo de Tolosa, d'Arle **1** 447
- » Ugo de Turre Rubea v. Hug de Torroja
- » Ugo de Zarena v. Uc de s'Arena
- » Ugo del fu Bernardo Marignano (*Ugo*), notari imperial, fill de Bernardo Marignano **1** 384
- » Ugo Destelet, d'Arle **1** 447
- » Ugo Dobilò, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Ugo Duran, d'Arle **1** 448
- » Ugo Eschafredi **1** 273
- » Ugo Eteriano **1** 214
- » Ugo Feri **1** 463, 471
- » Ugo Fulco **1** 295
- » Ugo. G. Sabater, d'Arle **1** 447
- » Ugo Gaufredi, mestre del Temple v. Hug Jofre, gran mestre del Temple
- » Ugo Guaracus, genovès **1** 317
- » Ugo *iudex* (*Ugo iudex*), cònsol i jutge genovès **1** 197, 199, 317
- » Ugo Laurentius, Ugo Laurentius v. Hugo Laurentius
- » Ugo Leccar, genovès **1** 317
- » Ugo Magister, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Ugo Peilevileyn, castellà de Tir **1** 481
- » Ugo Raimundus **1** 432
- » Ugo *Rigall*, de Melguèlh **1** 306
- » Ugo sacrista v. Uc Sacristan
- » Ugo Stephanus Palender, d'Arle **1** 447
- » Ugo Tortorel, provençal **1** 308
- » Ugo Viscafredi **1** 260
- » Uguo Bermundus de *Castel Reinard*, noble provençal **1** 288
- » Uguo de la Landa v. Hugo de Landa
- » Uguo de *Laberbent*, noble provençal **1** 288
- » Uguo de Sancto Amando, noble provençal **1** 288
- » Uguo Ermengau, noble provençal **1** 289
- » Uguo Girannus, noble provençal **1** 288
- Hug v. Guillelm –; Guillelmus –
- Hugo v. Hug
- Hugonets v. Petrus –
- Huguet, Hugus v. Hug
- Hulardus, de Terra Santa **1** 481
- HUMBERT = Humbertus = Ombert = Umbert = Umberto = Umbertus**
- » Humbert III de Savoia, comte de Savoia, fill d'Amadeu III de Savoia i de Matilde de Mahon **1** 146
- » Humbertus, comte de Biandrate v. Umberto de Biandrate
- » Ombert III v. Humbert III
- » Umbert de Cervelló, bisbe de Barcelona **1** 273
- » Umberto de Biandrate (*Humbertus*), comte de Biandrate **1** 363
- » Umbertus, bisbe electe de Barcelona v. Umbert de Cervelló
- » Umbertus Cambas Longas **1** 292
- » Umbertus de Alesto **1** 469
- » Umbertus de Basilia **1** 288
- » Umbertus de Gardena, noble provençal **1** 288
- » Umbertus Gauceberti (*Imbertus Gauceberti, Umbertus Gauzberti*) **1** 259, 260, 273
- » Umbertus Gauzberti v. Umbertus Gauceberti
- » Umbertus *Scot*, noble provençal **1** 288
- Humbert v. Guillem – de Basella; Martí –; Riambau – • v. també Umbert; Umberti
- Humbertus v. Humbert
- Huringen v. Ulricus de –
- Hyberus v. Ebre
- Hyères v. Ieras
- Hynardus, Hysnardus v. Isnard
- Hyspania, Hyspanea v. Espanya
- I. Andreas (*I. Andree*), conseller de Montpeller **1** 485, 487
- I. Andree v. I. Andreas
- I. Borser, d'Arle **1** 446
- I. Clement, d'Arle **1** 447
- I. de Agrifolio, causidic **1** 483

- I. de Aigera, d'Arle 1 446
 I. de Aigera, d'Arle 1 447
 I. de Forats, d'Arle 1 447
 I. de Latis, conseller de Montpeller 1 486-487 • v. també Iohannes de Latis; Ioseph de Latis
 I. de Mairocal, d'Arle 1 446
 I. de Mandon, d'Arle 1 447
 I. de Mesoaga, d'Arle 1 448
 I. de Monte Lauro, ardiaca de Magalona 1 486
 I. de Sancto Victorio, d'Arle 1 447
 I. Fardel, d'Arle 1 447
 I. Luciani v. Iohannes Lucianus
 I. Lucianus, conseller de Montpeller v. Iohannes Lucianus
 I. Nutifog, d'Arle 1 447
 I. R. de Bernre, d'Arle 1 447
 I. Segnadus, d'Arle 1 447
 I. v. Poncius –
 Iaca v. Jaca
 Iacca v. Guillelmus –
 Iacha v. Jaca; Lop Sanc de –
 Iacinctus, diaca cardenal de Santa Maria *in Cosmedin* v. Jacint
 Iacobus v. G. –; Jaume
 Iacopo v. Jaume
 Iahelenc v. Hugo –
 Iani, mons v. Montgenebre
 Ianua, Ianuensis v. Gènova
 Ianuino Osbergerio, escrivà del Comú de Gènova 1 309, 321, 323, 367, 422, 424, 450
 Iari v. Ollebert –
 Iarua v. R. de –
 Iaspertus v. Gausbert
 Iaufre, Iaufredus, Iaufridus v. Jofre
 Ibáñez v. Teresa – • v. també Iohan; Johan
 Ibelin v. Joan d' –
 Ibelot v. Guillem d' –
 Ibeloti v. Guillelmus –
 IBÈRICA, península 1 125, 151, 157-159, 171, 204, 225, 2 10, 22, 30, 48, 84, 92-93, 132, 151, 162
 Ibern v. Guillelmus –
 Iberus v. Ebre
 Ibilot v. Guillem –
 Ibiloti v. Guillelmus –
 Ibiza v. Eivissa
 Ibn Abbad v. Mútamid –, al-
 Ibn Abd-al-Aziz v. Abu-Abd-al-Màlik Marwan ibn Abd-al-Aziz
 Ibn Àghlab, governador de Mallorca 2 145
 Ibn Àixa, general almoràvit 2 145
 Ibn al-Hajj, valí almoràvit de Saragossa 2 145
 Ibn al-Kardabús, historiador magribí 1 160, 166
 Ibn al-Khatib 2 39, 157
 Ibn al-Múndhir 2 122, v. també Sunifred II d'Urgell
 Ibn Àlqama, historiador andalusí 1 160
 Ibn Ammar, visir d'al-Mútamid de Sevilla 2 139
 Ibn ar-Ramimí, senyor d'Almeria 2 151
 Ibn Àrqam an-Numayrí v. Abd-al-Aziz ibn Àrqam an-Numayrí
 Ibn Ghàniya v. Abu-Bakr Yahya ibn Ali –
 Ibn Hamdín, cadí, senyor o emir de Còrdova 2 151
 Ibn Hamuixk, cabdill andalusí, sogre d'Ibn Mardanix 2 161, 165
 Ibn Hayyan, historiador andalusí 2 19, 121
 Ibn Hilal (*Aviflèl*, ابن هلال), alcaid o governador de Lleida 2 146-147, 198-199
 Ibn Hud Sayf-ad-Dawla, dit Zafadola, emir húdida 2 38, 80, 150-151
 Ibn Iyad, senyor de València i Múrcia 2 38-39, 156-157
 Ibn Lubbut, visir, senyor de Morvedre 2 140
 Ibn Mahqur, governador de Xàtiva 2 140
 Ibn Mardanix v. Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix
 Ibn Qassí, rebel andalusí a Mértola 2 151
 Ibn Ramiro v. Sanç Ramires, rei d'Aragó
 Ibn Sàhib al-Bassit, cabdill andalusí, cosí d'Ibn Mardanix 2 166
 Ibn Taqartas, general almoràvit 1 167
 Ibn Xabrut v. Hasday ibn Ishaq – al-Israilí
 Ida, riu v. Irati
 Iddeo, cònsol de Pisa v. Ildebrando Orlandi
 Ido de Campo, genovès 1 317
 Ido de Carmadino 1 199
 Ido de Datalo, genovès 1 317
 Ido de Guiscardo (*Ido de Guiscardo*), cònsol genovès 1 196, 317
 Ido Gontardo (*Ido Gontardus*), cònsol genovès 1 196-197, 317
 Ido Gontardo, menor (*Ido Gontardus minor*), genovès 1 197, 318
 Ido Gontardus v. Ido Gontardo
 Ido Scotus, genovès 1 318
 Idrís v. Abu-l-Alà –
 Idrissí, al- (*Idrisi, al-*), geògraf magribí 1 178
 Iebud v. Gebut
 Iera v. Arnaldus de –
 Ierad v. Guillelm Amei de –

- IERAS [Hyères] (*Areas, Ariis*), vila, castell i puig (dept. Var, Occitània) **1** 52, 71, 174, 298, 421-422
- Ierosolima v. Jerusalem; Radulfus de –
- Ierosolimitanus v. Jerusalem
- Ifranja **2** 122 • v. també França
- Igina v. Iofre de –
- IGUALADA, vila (com. Anoia) **1** 191
- Iherosalimitanus, Iherosolima v. Jerusalem
- Iherosolimitanum Ospitale v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Iherosolimitanus v. Jerusalem
- Iherosolimitanum Hospitale v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Iherusalem v. Jerusalem
- IIII Polices v. Guillelm –
- Illa v. C. de –
- Ildebrandino o Ildebrando (*Ildebrandinus*), cònsol de Pisa **1** 215, 383-384
- Ildebrandinus, cònsol de Pisa v. Ildebrandino
- Ildebrando, cònsol de Pisa v. Ildebrandino
- Ildebrando di ser Cerioli, luquè **1** 213
- Ildebrando Orlandi (*Iddeo*), cònsol de Pisa **1** 164, 291
- Ildefonsus, Ildephonsus v. Alfons
- Ilerda, Ilerdensis v. Lleida
- Illa v. Guillem de Laugier de l'–; Illa de Sòrga, L'
- ILLA DE SÒRGA, L' [L'Isle-sur-la-Sorgue], vila (dept. Valclusa, Occitània) **1** 112-113 • v. també Isla
- Illa Jordà v. Bernat de l'–
- [...]illaco **1** 480
- Illedefonsus, Illefosus v. Alfons
- Illes, les v. Balears, illes
- Imar (*Ymarus*), bisbe de Frascati **2** 236
- Imbert d'Aigieras [Eyguières] (*Ymbertus*), arquebisbe d'Arle **1** 100, 448-449
- Imbertus, fra **1** 478
- Imbertus Gauceberty v. Umbertus Gauceberty
- imperator v. Alfons VII l'Emperador; Sacre Imperi Romanogermànic, emperador del
- Imperi v. Sacre Imperi Romanogermànic
- Imperi bizantí **1** 204, 212, 215 • emperador de l'– **1** 213-214, v. també Constantí Ducas; Manuel I Comnè • princesa bizantina v. Eudòxia Comnè
- Imperi carolingi **1** 13, **2** 19, 118-119 • emperador carolingi **2** 19, 71, v. també Carlemany; Carles el Calb
- Imperi romà: emperador – v. Constantí
- Impuriarum v. Empúries
- Inardi v. Raimundus –
- Inardus Dalfin **1** 443
- Inardus de Flaiosc v. Einardus de Flaoisc
- Inaurs, àlies «Pietat», [d'Agolt-Sumiana], muller d'Hug I de Baus **1** 150
- India, filla il·legítima de Ramon V de Tolosa, muller en primeres núpcies de Gilabert de Lautrèc i en segones núpcies de Bernat de l'Illa Jordà **1** 146
- Ingo de Fresia v. Ingo de Fressia
- Ingo de Fressia (*Ingo de Fresia*), fill d'Ingo della Volta, cònsol genovès **1** 218, 221, 423
- Ingo de Volta v. Ingo della Volta
- Ingo della Volta (*Ingo de Volta*), cònsol genovès **1** 197, 210, 218, 221, 316, 371
- Ingo Galeta v. Ingo Galleta
- Ingo Galleta (*Ingo Galeta*) **1** 196, 317
- Ingo Phariseus, genovès **1** 317
- Íñigo v. Ènnec
- Íñiguez v. Fortún –; Íñigo – de Ipiés; Ladrón –; Lope –; Lope – de Mendoza; Sancho – de Subiza; Vela – • v. també Egones; Enecone; Enecones; Enecons; Enecons; Ennecones; Ennegeç; Ennegeç; Ennegeç; Enyéguez
- Innocenci II (*Innocentius*), papa de Roma **1** 45, 47, 110, 172, **2** 13, 208
- Innocenci III (*Innocentius*), papa de Roma **1** 101-103, 111, 115-116, 118-120, 124, 126-129, 223-224, 226, 472-473, 487, 495, 497-502, **2** 94, 98-99, 101, 105, 168, 172
- Innocenci IV, papa de Roma **1** 472
- Innocentius, bisbe v. Innocenci II; Innocenci III
- Innocentius, papa v. Innocenci III
- Insula v. Guillelmus Laugerii de –; Obertus de –; Oto de –; Richardus de –
- INZURA, lloc (Améscoa Baja, mer. Estella, Navarra) **2** 98
- Ioachim, causídic **1** 467 • v. també Stephanus Iohannes
- Ioannes v. Joan
- Ioannis v. Guillelmus – • v. també Iohan; Iohannes; Iohannis
- Ioc v. Ponc de –
- Iocon v. Guillelm –
- Ioel, genovès **1** 318
- Ioerz v. Gai de –
- Iofre v. Jofre
- Iohan v. Arnallus –; Guillelmus –; Joan; Lop –; Ponc –; Sanz – de Osca • v. també Ibáñez; Ioannis; Iovan
- Iohanna v. Joana
- Iohannes v. Joan; Pere –; Petrus –; Stephanus –
- Iohannis v. Bernardus –; Petrus –; S. –
- Iohatas de Gandulfo Rufo, genovès **1** 317
- Iohcho v. Pere de –
- Ionatas de Merlo, genovès **1** 317

- Ioppensis v. Jaffa
 Iorba v. Geraldus de –
 Iorda v. Guillem de –
 Iordan v. Guillelmus –; R. –
 Iordanes, Iordanus v. Jordà
 Iordanus v. Raimundus – • v. també Jordanus
 Iosaphat v. Josafat
 Ioseph v. Josep
 Ioufre v. Jofre
 Iovan v. Joan; Ponc –
 Iovent v. R. –
 Iozbert v. Guillem –
 Ipiés v. Íñigo Íñiguez de –
 Iqbal-ad-Dawla (إقبال الدولة) v. Alí ibn Mujàhid
 IRATI (*Ida*), riu de Navarra 2 210, 214
 Irla v. Ricau de –
 Irueda v. Sancho de –
 Irumero v. Trumón o Irumero
 Isaac bar Moshé bar Saknay, rabí 2 137
 Isaac bar Reuven ha-Barkeloni, rabí i talmudista de Barcelona 2 137
 Isabel o Helena, filla de Robert Guiscard i de Sikelgaita, promesa a Constantí Ducas, casada després amb Hug d'Este 1 157
 Isabel I de Jerusalem (*Isabella*), reina de Jerusalem, filla d'Amalric I de Jerusalem i de Maria Comnena, muller en primeres núpcies de Humphrey de Toron, en segones núpcies de Conrad de Montferrat, en terceres núpcies d'Enric de Courtenay i en quartes núpcies d'Amalric de Lusignan 1 480
 Isabella, reina de Jerusalem v. Isabel I de Jerusalem
 Isacurte v. Brancha de –
 Isarn, de Carcassona 1 280
 Isarn v. Bernard –; Guillem – Forner; Pere –; Raimon –
 Isarni v. Bernardus – • v. també Ysarni
 Isarnus 1 406
 Isarnus, germà de Iordanes 1 273
 Isarnus Bernardí, veguer de Carcassona 1 416
 Isarnus v. Guillelmus –
 Isciardus de Sancto Romano, noble provençal 1 288
 ISÈRA [Isère] (*Isera*), riu d'Occitània 1 42-43, 78, 99, 292, 294
 Ishak v. Perfet ben – ben Benest
 Ishaq ibn Muhàmmad, rei o emir de Mallorca, fill de Muhàmmad ibn Alí ibn Ghàniya 2 166-167
 Isidoro (*Isidorus*), bisbe de Tui 2 48, 251
 Isidorus, bisbe de Tui v. Isidoro
 Isla v. Rostagnus de la –
 ismaelites v. musulmans
 Ismidon de Pauta (*Ismidon de Pauta*) 1 75, 379
ISNARD = Hisnardus = Hynardus = Hysnardus = Isnardus = Ysnardus
 » Hisnardus de Sancto Vincentiu v. Isnard de Sant Vicenç
 » Hynardus, prepòsit de Forcalquer 1 463
 » Hysnardus de Sancto Vincentio v. Isnard de Sant Vicenç
 » Isnard de Sant Vicenç (*Hysnardus de Sancto Vincentio, Hisnardus de Sancto Vincentio*) 1 107, 460, 462
 » Isnard de Volo, provençal 1 308
 » Isnard Gari de Toarz, provençal 1 307
 » Isnardus, d'Arle 1 447
 » Isnardus de Barreira, provençal 1 308
 » Isnardus de *Castel Doble*, noble provençal 1 289
 » Isnardus de *Latorre*, noble provençal 1 289
 » Isnardus de Romoles, provençal 1 308
 » Isnardus de Ruignis, noble provençal 1 289
 » Isnardus de Tarascone 1 348
 » Ysnardus Aldeguerius, causidic 1 486
 Isnard v. Guilem –
 Isnardi v. Poncius –
 Isnardus v. G. –; Isnard
 ISOLA SACRA, illa (Roma, Laci, Itàlia) 1 472
 Ispan (*Ispanus*), bisbe d'Auloron 2 194
 Ispania, Ispanias v. Espanya
 Ispanus, bisbe d'Auloron v. Ispan
 Israïl, al- v. Hasday ibn Ishaq ibn Xabrut –
 Istanbul v. Constantinoble
 ISTRÉ [Istres] (*Istrus*), lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 330
 Istres v. Istre
 Istrus v. Istre
 ITÀLIA (*Italia*) 1 9, 11, 43, 151, 154, 156, 166, 170-171, 174, 205, 221, 293, 295, 297, 2 148 • – meridional o sud d'– 1 151, 154-158, 178, 212, 2 132 • v. també Italiana, península
 ITALIANA, península 1 151 • v. també Itàlia
 Iter v. P. –
 Iuchoeira 1 406
 iudex de Palacio v. Palacio, iudex de
 iudex de Pelasgos v. Pelasgos, iudex de
 Iudigas v. Guillelmus Adalberti de –
 Iuffredus v. Jofre
 Iulianus 1 406
 Iulon Rostangno de Flaiosc 1 432
Iuncar v. Bertrannus de –
 Iusol v. Marabotus –
 Iustaron 1 463

- Iuvenis v. Adam –; Bn. –
Iuzbert v. Per –
- JACA (*Iaca, Iacha*), ciutat (com. Jacetània, Aragó) **1** 65, 372, 374, 452, **2** 14, 54-55, 86, 103, 213-214, 218-223, 226 • v. també Iacha
—, diòcesi de: bisbe de Jaca-Osca **2** 13
- Jacint (*Giacinto Bobone Orsini, Iacinctus*), diaca cardinal de Santa Maria *in Cosmedin*, legat papal v. Celestí III
- Jacques v. Jaume
- JAÉN, ciutat d'Andalusia **2** 158, 172
- JAFFA, castellà de (Israel) v. Balduinus, castellà de Jaffa
- Jaime v. Jaume
- Jalón v. Xalón
- Jarderés [Gerderest] v. Raimon Arnau de –
- Jarnègues v. Gernega
- Jaspert v. Gausbert
- Jaufré v. Jofre
- JAUME = Iacobus = Iacopo = Jacques = Jaime**
» Iacobus **1** 406
» Iacobus, fill de Stephanus **2** 232
» Iacobus, rei d'Aragó v. Jaume I el Conqueridor
» Iacobus de Albario, notari **1** 309, 314, 321, 323, 367, 450
» Iacobus de Balduino v. Iacopo di Balduino
» Iacobus de Folcheriis, notari públic de Barcelona **2** 226, 230
» Iacobus de Hennecort v. Jacques de Hennecourt
» Iacobus de Nivella **1** 469
» Iacobus de Turca **1** 430
» Iacobus Laurentii, notari **1** 468
» Iacobus Lombardi **1** 469
» Iacobus Russ, d'Arle **1** 448
» Iacopo di Balduino (*Iacobus de Balduino*), *podestà* de Gènova **1** 314, 368, 423, 452
» Iacopo Doria **1** 309, 313-314, 321, 323, 367, 422-424, 450
» Jacques de Hennecourt (*Iacobus de Hennecort*), de Terra Santa **1** 481
» Jaime Juan Moreno, prior de Sixena, cronista del monestir **1** 226
» Jaume, infant d'Aragó v. Jaume I el Conqueridor; Jaume II de Mallorca
» Jaume I el Conqueridor (*Iacobus*), rei d'Aragó, València i Mallorca, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, fill de Pere el Catòlic i de Maria de Montpeller **1** 111, 116, 118, 124, 128, 130, 143, 162, 167, 203, 210, 214-215, 220, 222-223, 228, 289-291, 370, 455, 499-500, **2** 8, 104-106, 137, 168, 173, 227, 230
» Jaume II de Mallorca, rei de Mallorca, comte de Rosselló i Cerdanya i senyor de Montpeller, fill de Jaume I el Conqueridor i de Violant d'Hongria **1** 370
- Javierregay v. Xabierregay
- Jeroni Pujades, historiador **1** 175
- JERUSALEM (*Iherosolima, Iherusalem*), ciutat de Palestina **2** 11-12, 24, 222-223, 228 • Hospital de Pobres de – v. Hospital de Sant Joan de – • ordes de – **2** 13 • Sant Sepulcre de – v. Sant Sepulcre de – • Temple de – v. Temple, orde
—, patriarcat de: patriarca de – **1** 115, **2** 10, 13-14, 221, 224-225, 250, v. també Albert Avogadro; Guillem de Malines
—, regne de (*Ierosolimitanus, Iherosolimitanus*) **1** 481, **2** 9-10, 223-224 • batlle reial del – **1** 480, v. també Joan d'Ibelin • rei de – v. Amalric I de –; Conrad I de Montferrat • reina de – v. Isabel I de –; Maria de Montferrat
- Jiloca v. Xiloca
- Jiménez v. Bartolomé – de Rada; Diego – de Cameros; Pedro –; Pedro – de Cameros; Rodrigo – de Rada • v. també Exameniz; Examenz; Examins; Exemeneç; Exemènez; Exemèniz; Exeminones; Exemiones; Exemonónez; Xemenons; Ximénez; Ximez
- Jimeno v. Eiximèn
- JOAN = Chuan = Ioannes = Iohan = Iohannes = Ioan = Joannes = João = Johan = Juan = Soa**
» Chuan d'Exeya (*Johan de Esseia*), *juntero* per O Bayo **2** 102, 303
» Chuan de Bergua (*Iohannes de Bergua*) **1** 418
» Chuan Polo (*Johan Polo*), *juntero* per Luesia **2** 102, 303
» Giovanni Buonomo (*Iohannes Bonihominis*), canceller del Comú de Gènova **1** 309, 314, 321, 323, 367, 450
» Giovanni Malocello, cònsol genovès **1** 196
» Giovanni Malocello, cònsol genovès **1** 196
» Giovanni Paparoni (*Iohannes Paparo*), diaca cardinal de Sant Adrià **2** 236
» Ioannes Bocados v. Joan Bocadós
» Ioannes Lutianus v. Iohannes Lucianus
» Iohan Allebert, burgès de Melguèlh **1** 306
» Iohan Bret **1** 406
» Iohan de Campo Nova **1** 406
» Iohan Dideç v. Juan Díaz
» Iohan Galinz de Antillon (*Soa Galinz d'Antigó*) **2** 205
» Iohan Martin **1** 406

- » Iohan Maurici, burgès de Melguèlh 1 306
- » Iohan Orch, morlanès 1 344
- » *Iohan Pater* 1 406
- » Iohannes 2 232
- » Iohannes, arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya v. Juan de Segovia
- » Iohannes, batlle del regne de Jerusalem v. Joan d'Ibelin
- » Iohannes, bisbe d'Osma v. Juan
- » Iohannes, bisbe de Tarassona v. Juan Frontín
- » Iohannes, de Carcassona 1 278
- » Iohannes, diaca cardenal de Santa Maria Nova 2 236
- » Iohannes, *don*, justícia de Tudela v. Juan, *don*
- » Iohannes, pare de Lucas 1 492
- » Iohannes, prevere 2 229
- » Iohannes Barachens, Iohannes Berachensis, Iohannes Beragensis, Iohannes Beraxensis v. Juan de Berax
- » Iohannes Bertollo 1 380
- » Iohannes Blikerii 1 469
- » Iohannes Bonihominis v. Giovanni Buonomo
- » Iohannes Castello Urache, mestre, metge del papa 1 500
- » Iohannes Cortus, de Terra Santa 1 481
- » Iohannes Coste, de Terra Santa 1 481
- » Iohannes de Artasona v. Juan de Artajona
- » Iohannes de Berachio v. Juan de Berax
- » Iohannes de Bergua v. Chuan de Bergua
- » Iohannes de Casa 1 469
- » Iohannes de Guardia, notari de l'arquebisbe de Tarragona 2 194
- » Iohannes de Latis, causídic 1 467 • v. també I. de Latis; Ioseph de Latis
- » Iohannes de Monte Beliardo (*Iohannes de Montebeliardo*) 1 467, 475 • v. també Ioseph de Monte Beliardo
- » Iohannes de Montebeliardo v. Iohannes de Monte Beliardo
- » Iohannes de Sancto Sepulcro, d'Arle 1 447
- » Iohannes de Trehes, de Terra Santa 1 481
- » Iohannes de Ylori, de Terra Santa 1 481
- » Iohannes Diaz v. Juan Díaz
- » Iohannes Frontino, bisbe de Tarassona v. Juan Frontín
- » Iohannes Fulcrandi 1 468
- » Iohannes Galiz 1 489
- » Iohannes Lucianus (*I. Luciani, Ioannes Lutianus, I. Lucianus*), conseller de Montpeller, germà de Guillelmus Lucianus 1 467, 485, 487
- » Iohannes Marchi, jutge de la senescalia de Bèucaire i Nimes 1 468
- » Iohannes Novedela, genovès 1 317-318
- » Iohannes Paparo v. Giovanni Paparoni
- » Iohannes Petri de Arroniz, mestre, canonge de Toledo 2 194
- » Iohannes *Poma*, de Melguèlh 1 306
- » Iohannes Poster, d'Arle 1 447
- » Iohannes Simia, genovès 1 317
- » Iovan de Mont Long, de Carcassona 1 279
- » Iovan Mulner, de Carcassona 1 280
- » Joan, bisbe de Magalona v. Joan de Montlaur
- » Joan Bocadós (*Ioannes Bocados*), sindic i cònsol de Montpeller 1 117, 479
- » Joan Comnè Ducas, sebastocràtor 1 214
- » Joan Crisòstom 1 214
- » Joan d'Ibelin (*Iohannes*), el Vell, senyor de Beirut, batlle del regne de Jerusalem, fill de Balià d'Ibelin i de Maria Comnena, reina de Jerusalem 1 481
- » Joan de Amelio, ardiaca de Frejús i clergue de la cambra del papa 1 472
- » Joan de Montlaur, bisbe de Magalona 1 68, 72, 89
- » Joan sense Terra, rei d'Anglaterra, fill d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània 1 69, 93, 125, 128, 2 100
- » Joannes, arquebisbe de Braga v. João Peculiar
- » João Peculiar (*Joannes*), arquebisbe de Braga 2 48, 251
- » Johan de Cascant v. Juan de Cascante
- » Johan de Esseia v. Chuan d'Exeya
- » Johan Díez v. Juan Díaz
- » Johan Polo v. Chuan Polo
- » Iohannes Beraxensis, Iohannes de Berax, Iohannes de Berix v. Juan de Berax
- » Juan (*Iohannes*), bisbe d'Osma 2 51, 254
- » Juan (*Iohannes*), *don*, justícia de Tudela, *juntero* per Tudela 2 102, 302
- » Juan de Artajona (*Iohannes de Artasona*) 1 459, 462, 471
- » Juan de Berax (*Iohannes Barachens, Iohannes Berachensis, Iohannes Beragensis, Iohannes Beraxensis, Iohannes de Berachio, Iohannes Beraxensis, Iohannes de Berax, Iohannes de Berix*), notari del rei d'Aragó 1 439, 441, 443, 446, 2 87, 92, 97, 288-289, 296, 298
- » Juan de Cascante (*Johan de Cascant*), *juntero* per Arguedas 2 102, 302
- » Juan de Segovia (*Iohannes*), arquebisbe de Toledo i primat d'Espanya 2 46, 51, 248, 254

- » Juan Díaz (*Iohan Dideç, Iohannes Diaz, Johan Díez*), tinent d'Arguedas, Maluenda i Almenar **2** 32, 205, 217
- » Juan Frontín (*Iohannes, Iohannes Frontino*), bisbe de Tarassona **1** 378, **2** 64, 229-230, 267
- » Juan Vela o Vélaz o Vélez, senyor de Biscaia **2** 89
- » Juan Vélaz v. Juan Vela
- » Juan Vélez v. Juan Vela
- » Soa Galinz d'Antigó v. Iohan Galinz de Antillon
- JOANA = Iohanna**
- » Iohanna, reina v. Joana d'Anglaterra
- » Joana, comtessa de Tolosa v. Joana d'Anglaterra
- » Joana, filla de Ramon VII de Tolosa i de Sança, muller d'Alfons de Poitiers **1** 146
- » Joana, muller de Guillem II de Sicília v. Joana d'Anglaterra
- » Joana d'Anglaterra (*Iohanna*), reina de Sicília i comtessa de Tolosa, muller en primeres núpcies de Guillem II de Sicília i en segones núpcies (quarta) muller de Ramon VI de Tolosa, filla d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània **1** 97, 102-104, 114, 125, 146, 475-476, 478
- Joannes, João v. Joan
- JOFRE = Gausfred = Gausfred = Gausfredus = Gaufridus = Gausfred = Gauzfridus = Godefridus = Goffredo = Goffredus = Gofridus = Guasfredus = Guifré = Guifredus = Iaufre = Iaufredus = Iaufridus = Iofre = Ioufre = Iuffredus = Jaufré**
- » Gausfred I, comte d'Empúries i Rosselló **1** 153
- » Gausfred II, comte de Rosselló **1** 153
- » Gausfred III, comte de Rosselló v. Gausfred III de Rosselló
- » Gausfred Bastons (*Gaufredus Bastonis*), pare de Guillem Gausfred de Cervià **1** 163, 273
- » Gausfredus Arlatani **1** 449
- » Gausfredus Baston v. Jaufré Baston
- » Gausfredus Bastonis v. Gausfred Bastons
- » Gausfredus de Mairanicis **1** 332
- » Gausfredus de Mansia **1** 295
- » Gausfredus de Rochabertino v. Jofre [III] de Rocabertí
- » Gausfredus de Ruignis, noble provençal **1** 289
- » Gausfredus Porcelliti, Gausfredus Porcelliti v. Jofre Porcelet
- » Gausfredus Rostagni v. Gaufridus Rostagni
- » Gaufridus, comte de Rosselló v. Gausfred III de Rosselló
- » Gaufridus Cobertorer, d'Arle **1** 447
- » Gaufridus Datan, d'Arle **1** 446
- » Gaufridus de Rocabertino v. Jofre [II] de Rocabertí
- » Gaufridus de Taunar **1** 418
- » Gaufridus de Telnay, vassall de Ricard de Peiteu **1** 418
- » Gaufridus Rostagni (*Gaufredus Rostagni*) **1** 454, 459, 462, 471
- » Gaufridus Rostagni, major **1** 463
- » Gausfred I v. Gausfred I
- » Gausfred II v. Gausfred II
- » Gausfred III de Rosselló (*Gaufridus*), comte de Rosselló **1** 145, 189, 313
- » Gausfredus, bisbe de Besiers v. Jofre de Marsella
- » Gauzfridus de Rochabertino v. Jofre [II] de Rocabertí
- » Godefridus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- » Goffredo, cardenal del títol dels sants Marcel·lí i Pere, legat papal **1** 224
- » Goffredo il Barbutto, marquès de Toscana **1** 164
- » Goffredus Aimò, noble provençal **1** 288
- » Goffredus de Agula, noble provençal **1** 288
- » Goffredus de Kaignos, noble provençal **1** 288
- » Goffredus de *Ledenana*, noble provençal **1** 288
- » Goffredus de Sancto Amando, noble provençal **1** 288
- » Goffredus de Sancto Remigio, noble provençal **1** 288
- » Goffredus Guillelm de *Mala Mort*, noble provençal **1** 288
- » Gofridus de Rocabruno **1** 358
- » Guasfredus Porcelleti v. Jofre Porcelet
- » Guifré, arquebisbe de Narbona v. Guifré de Cerdanya
- » Guifré, comte v. Guifré el Pilós
- » Guifré, senyor de Barcelona v. Guifré el Pilós
- » Guifré el Pilós, comte de Barcelona, Girona i Osona, comte d'Urgell i Cerdanya i comte de Conflent **1** 13, **2** 120, 122
- » Guifré II Borrell, comte de Barcelona, Girona i Osona **2** 121
- » Guifré II de Besalú, comte de Besalú **2** 19
- » Guifré de Cerdanya (*Guifredus*), arquebisbe de Narbona, fill de Guifré II de Cerdanya i de Guisla de Pallars **1** 253-254, 259-260, 264, **2** 133-134, 190, 192, 197
- » Guifré II de Cerdanya, comte de Cerdanya **2** 124
- » Guifré de Narbona v. Guifré de Cerdanya
- » Guifredus, arquebisbe de Narbona v. Guifré de Cerdanya
- » Iaufre de Bolbo, provençal **1** 307
- » Iaufredus Basto, Iaufridus Baston v. Jaufré Baston
- » Iofre de Igina, provençal **1** 308
- » Iofre de Torredes, provençal **1** 308
- » Ioufre de Valona, provençal **1** 308
- » Iuffredus de Massilia v. Jofre de Marsella

- » Jaufré Baston (*Gaufredus Baston, Iaufredus Basto, Iaufridus Baston*) 1 332, 354, 439
- » Jofre Bastons 1 218
- » Jofre de Bretanya, comte de Bretanya, fill d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània 1 88, 417, 2 72
- » Jofre de Breuil, cronista 1 70
- » Jofre de Marsella (*Gausfredus*), bisbe de Besiers, germà de Barral i Roncelí de Marsella 1 94, 101, 432-433
- » Jofre de Marsella (*Iuffredus de Massilia*), vescomte de Marsella 1 206, 320
- » Jofre [I] de Rocabertí, vescomte de Rocabertí, fill de Dalmau [III] de Rocabertí 1 189, 193
- » Jofre [II] de Rocabertí (*Gaufridus de Rocabertino, Gauzfridus de Rochabertino*), vescomte de Rocabertí, fill de Dalmau [IV] de Rocabertí i d'Arnau de Castellet 1 436, 477
- » Jofre [III] de Rocabertí (*Gaufredus de Rochabertino*), vescomte de Rocabertí, fill de Dalmau [V] de Rocabertí i d'Arsenda de Pinós 1 291
- » Jofre Porcelet (*Gaufredus Porcelleti, Gaufredus Porceliti, Guasfredus Porcelleti*) 1 39, 275-276, 295
- Jofre, família vescomtal de Marsella v. Marsella, família vescomtal de
- Jofre v. Guillem – de Marsella; Hug – de Marsella; P. –; Ramon – de Marsella
- Johan v. Joan; Sanz – d'Oscha
- Johana v. Pasqual de –
- JORBA, castell (Anoia) 1 187
- Jorba v. Guerau de –
- JORDÀ = Giordano = Iordanes = Iordanus = Jordán = Jurdanus**
- » Giordano de Porta (*Iordanus de Porta*), cònsol genovès 1 51, 196, 199, 317-319
- » Giordano Porta v. Giordano de Porta
- » Iordanes, germà d'Isarnus 1 273
- » Iordanus 1 406
- » Iordanus de Porta v. Giordano de Porta
- » Iordanus de Sancto Felice 1 404
- » Jordà de Santmartí 1 189
- » Jordán de Peña, tinent de Rueda de Xalón 2 80
- » Jurdanus de Petra Alta 2 298
- Jordán v. Jordà
- Jordanus v. Bn. G. –; v. també Iorda; Iordan; Iordanus
- Josafat, abadia de (Jerusalem, Palestina): abat de – v. A., abat de Josafat
- JOSEP = Ioseph**
- » Ioseph de Latis, causídic 1 467 • v. també I. de Latis; Iohannes de Latis
- » Ioseph de Monte Beliaro 1 467 • v. també Iohannes de Monte Beliaro
- » Josep Martí, canonge 2 218, 220, 222
- Juan v. Joan
- Juana v. Pascual de –
- jueus 2 137, 203
- JUNAC (*Ugenaccus*), castell (Capoleg e Junac [Capoulet-et-Junac], dept. Arieja, Occitània) 1 497 • v. també Ugenacco
- JUNEDA, vila (com. Garrigues) 1 190 • senyors de – i Cérvoles 1 190
- Jurdanus v. Jordà
- Kafaro v. Wilelmus de –
- Kaignos v. Goffredus de –
- Kanilaz v. Aldebertus de –
- Karcassona v. Carcassona
- Kastella v. Castella
- Kausoni v. R. –
- Kavaleria, Kavalleria v. Cavalleria del Temple de Salomó
- Ketton v. Robert de – o de Retines
- Khàlaf ibn Ràixid 2 118
- Khayran, senyor o emir d'Almeria 2 125-126
- Konrad v. Conrad
- LABATA, lloc (Casbas de Uesca [Casbas de Huesca], com. Plana d'Osca, Aragó) 2 55, 66
- Labata v. Ximeno de –
- Labeia v. Ponç –
- Laberbent* v. Uguo de –
- Labib de Tortosa, llibert d'Almanson, després senyor o emir de Tortosa 2 126, 132
- Labruguière v. Bruguièira, La
- LABUIT, vall de (Sarroca de Lleida, com. Segrià) 2 199
- Lacaune v. Cauna, La
- Laciliis v. Sanctius de –
- Lacon-Serra v. Sinispella de –
- Lacuna Rota v. Lagunarrota
- Lader v. Guillem de –; Lazari
- Ladet v. Lazari
- Ladislaus, duc de Polònia, potser Boleslau l'Alt, duc de Silèsia, fill de Ladislau II l'Exiliat i d'Agnès de Babenberg 1 363
- Ladron, Ladrón v. Ladrón Íñiguez
- Ladrón, els, senyors de Biscaia 2 89, v. també Fortún Íñiguez; Lop Enegons; Pedro –; Vela – o Vela Íñiguez
- Ladrón Íñiguez (*Ladron, Latro, Latron, Latrons, Lo-*

- dró*), comte, senyor d'Àlaba i Biscaia, fill d'Íñigo Vélaz **2** 28-29, 35, 44, 199-200, 205, 209-211 • germans de – **2** 205
- Lagostera v. Llagostera
- Lagrasse v. Grassa, la
- Lagu v. Guilelmus de –
- Laguarres v. Bernardus Petri de –
- Laguín v. Leguín
- LAGUNARROTA (*Lacuna Rota*), lloc (Peralta d'Alcofeya [Peralta de Alcofea], com. Semontano de Barbastre, Aragó) **2** 64, 266
- Laiet v. Guillem –
- Lairad* v. Bernardus de –
- Lairal v. Pere de –
- Lairon v. Aymar de –
- LAISSAC (*Laissac*), castell (Laissac e Severac de la Glèisa [Laissac-Sévérac-l'Église] dept. Avairon, Occitània) **1** 455
- LAMANON (*Alamandon*), castell (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 122, 488-489
- Lambert v. Gir –
- Lambert de Monteil (*Lambertus de Montilio*) **1** 150, 439
- Lamberti v. Bonifacius de –; Filippo de –; G. –; P. –; Raimundus –
- Lamberto, cònsol de Pisa v. Lamberto Ricucchi
- Lamberto di ser Verardi, luquès **1** 213
- Lamberto Ricucchi (*Lamberto*), cònsol de Pisa **1** 164, 291
- Lamberto v. Filippo de –
- Lambertus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- Lambertus de Marino, genovès **1** 317
- Lambertus de Montilio v. Lambert de Monteil
- Lambertus Mussus, genovès **1** 317
- Lambertus v. R. Ugo –
- LAMBESC, lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 52
- Lambesc, els, família **1** 49, v. Guilem de –; Lauger de –; Pèire de –; Ranolf de –
- Lambesch v. Petrus de –
- Lambisco v. Alfain Muges de –; Fulcho Poig de –; Petrus de –; Poncius Isnart de –
- Lamecensis v. Lamego
- LAMEGO, diòcesi de (Portugal): bisbe de – v. Mendo
- Lancenis v. Bernardus de –
- Landa v. Hugo de –; Petrus Aicardi de –; R. de –
- Landolfo, bisbe de Pisa, vicari apostòlic per Còrsega **1** 171
- Lanfranchus, advocat genovès v. Lanfranco Avvocato
- Lanfranco Alberico (*Lanfrancus, Lanfrancus Albericus*), cònsol genovès, germà d'Anselmo Alberico **1** 195, 197, 317-318
- Lanfranco Avvocato (*Lanfrancus Advocatus*), ambaixador genovès **1** 173-175, 297-298
- Lanfranco Bocca (*Lanfrancus Bucca, Lanfrancus Buce*), genovès **1** 201, 203, 210, 371-372
- Lanfranco Pevere (*Lanfrancus Piperis*) **1** 430
- Lanfranco Pevere (*Lanfrancus Piper*), cònsol genovès **1** 48, 51, 196, 199, 316, 318-319
- Lanfrancus, cònsol genovès v. Lanfranco Alberico
- Lanfrancus, genovès, germà d'Anselmus Albericus v. Lanfranco Alberico
- Lanfrancus Advocatus v. Lanfranco Avvocato
- Lanfrancus Albericus v. Lanfranco Alberico
- Lanfrancus Argemme, genovès **1** 318
- Lanfrancus Bucca, Lanfrancus Buce v. Lanfranco Bocca
- Lanfrancus de Pallo, genovès **1** 317
- Lanfrancus Mollis, genovès **1** 317
- Lanfrancus Piper, Lanfrancus Piperis v. Lanfranco Pevere
- Langasco v. Oberto de –
- Langogne v. Lengonha
- Lanhoso v. Egas Fafes de –
- Lantelm Exsarid, provençal **1** 308
- Lantelme de Falcho, provençal **1** 308
- Lantelme de Mont Clar, provençal **1** 308
- Lantelmo (*Lantelmus*), notari **1** 321-323, 423, 425
- Lantelmus, notari v. Lantelmo
- Lanzac v. Stephanus de –
- Lanzaneges v. Bertran de –
- Lanzolin, de Carcassona **1** 279
- LAODICEA, actualment Latakia, ciutat de Síria **1** 201
- Lapanouse v. Panosa, La
- Lapo v. Llop
- Lara, els **2** 50, 59, 60, 74, 75, v. també Álvaro Núñez de –; Álvaro Pérez de –; Eimeric de –; Eimeric III de –; Elvira Rodríguez de –; Ermengarda de –; Fernando Núñez de –; Gonzalo Pérez de –; Manrique de –; Manrique Pérez de –; Miguel de –; Milia Pérez de –; Nuño Pérez de –; Pere de –; Pedro González de –; Pedro Rodríguez de –; Rodrigo González de – • comte de – v. Pedro González de Lara
- Larac* v. Guillelmus de –
- LARACHE, castell (Monteagudo, Múrcia, Regió de Múrcia) **2** 162
- Laraz* v. Raimundus de –
- Larbes v. Ramon de –
- LARBESA, lloc (Jaca, com. Jacetània, Aragó) v. Larbes; Larvasa

- Laredorta v. Raimon de –
Larena v. Raimundus de –
 Laroche v. Robertus de –
 Larossa v. Sancius de –
 LARRAGA (*Raga*), vila (mer. Olite, Navarra) 2 41, 95, 291, 293
 LARRASOÀÑA (*Risona, Risonna*), lloc (Esteribar, mer. Pamplona, Navarra) 2 293
 Larrosa v. Sancho de –
 Larsac, hospital de v. Espitalet de Larzac, L'
 Lart in Cota, d'Arle 1 448
 Larvasa, Larvaz v. Bertran de –
 Lascar v. Lescar
 Laschurrensis, Lascurrensis v. Lescar
 LASQUARRI, lloc (com. Ribagorça, Aragó) 2 27
 LATAS [Lattes] (*Latis*), castell i lloc (dept. Erau, Occitània) 1 48, 76, 89, 109, 112, 114, 116-118, 463-465, 474, 479, 482-484, 492-493
 LATERÀ, Concili I del 1 171 • Concili III del – 1 70, 82-83, 87, 102 • Concili IV del – 1 121 • v. també Roma
 Lateranen., Lateranum v. Laterà; Roma
 Latis v. I. de –; Iohannes de –; Ioseph de –; Latas
Latorre v. Isnardus de –
 Latro v. Ladrón Íñiguez; Petrus –
 Latron v. Ladrón Íñiguez
 Latrons, comte v. Ladrón Íñiguez
 Latrula v. G. de – • v. també Trula
 Lattes v. Latas
 Laude v. Guido –
 Laudera v. Geral de –
Laudim v. Bertrandus de –
 Lauger v. Laugier
 Lauger d'Orgo, provençal 1 308
 Lauger de Lambesc, provençal 1 308
 Laugerii v. Guillelmus –
 Laugier v. Guillem de – de l'Illa; Raimon –
 LAURAC (*Laurachus, Lauracus, Laurag, Lauragus*), vila i castell (dept. Aude, Occitània) 1 26-29, 53, 85, 266, 272-274, 332-334, 393-399, 428
 Laurac v. Guilabert de –; Guillem de –; Sicard de –
 Laurachus v. Laurac
 Lauraco v. Guilabertus de –
 Lauracus v. Laurac
 Laurada v. Martinus de –; Truan de –
 Laurag v. Laurac; Pere de –; Petrus de –; Guilabertus, germà de Petrus de –
 Lauragensis, Laurages v. Lauraguès
 LAURAGUÈS, comarca d'Occitània (*Lauragensis, Laura-* ges) 1 26-27, 29, 48, 53, 85, 92, 124, 332-334, 393-399, 427-428
 Lauragus v. Laurac
 Lauras v. Petrus de –
 Laurencius v. Llorenç
 Laurentii v. Iacobus –
 Laurentio v. Llorenç
 Laurentius v. Hugo –
 Lauret v. Pere –
 Laureta, filla de Guillem Dalmau de Cervera, muller de Guillem Pujalt 1 187
 LAURETE, casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) 1 261
 Laureti v. Petrus –
 Laused v. Ponc Richau de –
 Lautaldus v. Petrus – de Aix
 Lautaudi v. Petrus –
 Lautaudus v. Raimundus – de Torreeves
 Lauter v. Guillem –
 LAUTRÈC [Lautrec], vescomtat de (dept. Tarn, Occitània): vescomte de – 1 95, v. també Gilabert de –; Sicard de –
 Lavata v. Examen de –
 Lavaur v. Guilelm de –
 Lavérune v. Veiruna, La
 Lavileta v. Ger. Bn. de –
 Lavinera v. Berengarius Raimundus de –
 Lavineria v. Petrus Raimundi de –
 LAVIT, castell (Torrelavit, com. Alt Penedès) 1 189, 191
 LAZARI [Lazer] (*Lader*), castell (dept. Alts Alps, Occitània) 1 98, 440
 Lazer v. Lazari
 Lazori v. *Pedro de* –
 LE MANS, vila (dept. Sarthe, França) 1 102
 LEBERON [Luberon], serra d'Occitània 1 43
 Lebiad, Lebrid, Lebut v. Gebut
 Lecavello v. Opizzo –
 Lecavellum v. Opizzo –; Oto –
 Leccar v. Ugo –
 Lechis v. Bertrandus de –
Ledenana v. Goffredus de –; Willelmus Aldebertus de –
 Ledinana, Ledinans v. Linhana
 Ledovicus, Ledoycus v. Lluís
 Leet v. Pedro Martínez de –
 Leeth v. Martin de –
 Leez v. Henri de –
 Leforner v. Bonet –
 Léger v. Laugier
 Legerensis v. Leyre

- Legio v. Lleó
 Legiorensis v. Sanctus Salvator –
 LEGNANO, vila (Llombardia, Itàlia) **1** 79, 213, 215
 LEGUÍN (*Laguin*), castell (Izagaondoa, mer. Sangüesa, Navarra) **2** 67-70, 269-270
 Leheth v. Petrus Martini de –
 LEICESTER, comtat de (Anglaterra): comte de – **1** 121, v. també Simó IV de Montfort
 Leman v. Gerard –
 LENGONHA [Langogne] (*Longonna*), castell (dept. Llosera, Occitània) **1** 455
 Leodegari v. Laugier
 Leodiensis v. Lieja
 Leogarda, filla de Ramon III Ponç de Tolosa i de Garsenda, muller de Borrell, comte de Barcelona **1** 146
 LEONCÈL [Léoncel], abadia de (dept. Droma, Occitània): abat de v. Hug de Bonesvalls
 Leone Tusco, de Pisa **1** 214
 Leone, Leonis v. P. –
 Leonz de Pontidz, provençal **1** 308
 Leopold V el Virtuós, duc d'Àustria **1** 96
 Leovicus v. Lluís
 Lera v. Guillelm –
 Lerat v. Furtuyn Exemèniz de –; Michael de –
 LERATE, lloc (Gesalatz, mer. Estella, Navarra) v. Lerat
 Lerate v. Miguel de –
 Lerc v. Arnaldus de –
 Lercio v. Arnaldus de –
 Lerida, Lérida v. Lleida
 Lerin v. Oioa de –
 LERINS [Lérins], abadia de (illa de Sant Onorat [Saint-Honorat], Canas [Cannes], dept. Alps Marítims, Occitània) **1** 45, 77 • abat de Sant Honorat de – v. Adelbert
 Lerma v. Pedro García de Aza o de –
 Lertio v. Arnallus de –
 Les v. Arnallus de –; Garsia Bernedet de –; Guilem de –; Raimundus Garsia de –
 LESCAR (*Alascar, Lascar, Laschurrensis, Lascurrensis*), diòcesi de (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània): bisbe de – **1** 372-373, v. també Raimon, bisbe de –; Sanç Aner
 Leschar v. Rodlan de –
 LESCUN, lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Alascun
 Less v. Sanc Assi de –
 Let v. Martín de –
 Leteric v. Guilhèm –
 Letgarda, muller de Pere I de Foix **1** 144
 Lethis v. Bertrandus de –
 Letosus v. Lledó
 Leu v. Arnallus de –; Bernardus de –; Guillelmus de –
 Leucata [Leucate] v. Ermengol de –
 Leucate v. Leucata
 Leuchtenberg v. Gebhard von –
 Leuhc v. Arnal de –
 Leveson v. Arnaud de –
 Levezon v. Aicfred de –; Arnau de –
 Lexal v. Caxal
 Leyen v. Hendrik van –
 Leyre, monestir v. Sant Salvador de –
 Lezina v. Per de –
 LHOR DAT [Lordat] (*Lurdar*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 Liçana v. Per de –
 Liecestria v. Leicester
 LIEJA, diòcesi de (Bèlgica): bisbe de – v. Hendrik van Leyen
 Ligerensis v. Sant Salvador de Leyre
 Lignane v. Linhana
 Lignano v. B. de –
 Ligués v. Sent Salvador de –
 LIGÚRIA, regió d'Itàlia **1** 61 • costa de – **2** 141
 Limia v. Velasco Menéndez de –
 LIMÓS [Limoux] (*Limos, Limosus*), ciutat (dept. Aude, Occitània) **1** 27, 73-74, 83, 85-86, 121, 395-398, 406 • homes de – **1** 393-394, 403
 Limos v. Limós; Guillelmus de –; Raimundus de –
 Limosus v. Limós
 Limotgis v. Stephanus de –
 Limoux v. Limós
 LINCÈL (Sant Miquèu de l'Observatòri [Saint-Michel-l'Observatoire], dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 78-79
 Linerola v. Bernardus de –
 Lingua *Dalmol* v. Petrus –
 LINHANA [Lignane] (*Ledinana, Ledinans*), castell (Puegricard [Puyricard], Ais de Provença [Aix-en-Provence], dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 325, 345
 Linyola v. Bernat de –
 LIÓ, ciutat (dept. Roine, França) **1** 97, 120
 Lirana v. Berengarius de –
 LISBOA, ciutat, capital de Portugal **1** 183, 198, **2** 49, 153
 Lisia v. Raimundus de –
 Litmogis v. Stephanus de –
 Liveires, Liveriis v. Liviera
 Liverre v. Petrus –

- LIVIÈRA [Livières] (*Liveires, Liveriis*), castell (dept. Gard, Occitània) 1 84, 387-390, 392, 412
Livières v. Livièra
- LLAGOSTERA (*Lagostera*), lloc (com. Gironès) 2 10, 64, 265-266
- LLAGUARRES, lloc (Capella, com. Ribagorça) v. Laguarres
- LLEDÓ (*Letosus*) 1 188, 312
- LLEIDA (*Ilerda, Lerida, Ylerda*), ciutat (com. Segrià) 1 52, 70, 169, 171, 185-194, 202, 227, 341, 338, 340, 376, 378, 2 20, 22, 26, 30, 34, 40, 42-43, 45, 50-51, 63, 65, 92, 95, 103, 127, 145-149, 151, 153, 155, 158, 163, 198, 244-246, 256-257 • castell de Gardeny v. Gardeny • Concili de – 1 70 • Corts de – 1 59 • molins de – 2 198 • territori de – 1 187, 2 27
—, diòcesi de 2 267 • ardiaca de – v. Gombau de Camporrells • bisbe de – 1 65, 2 241-242, v. també Berenguer de Barcelona; Gombau de Camporrells; Guillem Pere de Ravidats;
— (*Lérida*), emirat o taifa de 1 160, 2 22-23, 126-128, 130, 139-140, 142, 146 • emir o senyor de – 2 22, 129-131, 138, 142, v. també Múndhir al-Hàjib, al; Sulayman ibn Hud al-Mustaín; Sulayman Sàyyid-ad-Dawla; Yússuf al-Mudhàffar • taifa de Lleida-Tortosa-Dènia 2 22
—, marquesat de: marquès de – 1 52
—, província andalusina de 2 147 • alcaid o governador de – 2 147-148, 150, 198, v. també Ibn Hilal; Raixiq al-Barghawatí; Yússuf al-Mútaman • valí de – 2 26 • valí de la frontera de – v. Muhàmmad ibn Rizq al-Jafarí
- LLEMOSSÍ, regió d'Occitània 1 58, 88
—, comtat de: comte de – v. Ramon I de Tolosa
- LLEMOITGES, ciutat i castell (dept. Alta Viena, Occitània) 1 69, 88, 2 72 • v. també Limotgis
—, vescomtat de: vescomte de – 1 88
- LLENGUADOC, regió d'Occitània 1 13, 17-18, 23, 26-29, 31, 33-36, 39, 45-47, 54, 58-59, 66, 68-69, 73-75, 82-84, 87-88, 90, 104-106, 111, 118, 122-123, 125, 166, 247, 258, 501, 2 19, 30, 49, 167 • baix – 1 14, 23, 56, 64, 91 • diòcesis del – 1 14
- LLEÓ, ciutat de Castella i Lleó 2 33 • Puente Castro v. Castro de los Judíos
— (*Legio*), regne de 2 22, 24, 27, 29-30, 32-33, 41, 45, 49-51, 53, 56, 63, 65-67, 83, 90-91, 93-94, 103, 106, 151, 169, 170-171, 251, 290 • infant de – v. Sanç de – • infanta de – v. Urraca • príncep de – v. Rodrigo Martínez • regne de Castella i – 2 31, 36, 45 • rei de – (*rex Compostellanus*) 1 90, 414-415, 2 21, 31, 49-50, 64, 71, 91-92, 97, 101, 142, 158, 169-171, 216, 289, v. també Alfons VI; Alfons VII l'Emperador; Alfons IX de –; Ferran I de –; Ferran II de –; Ramir II de – • rei de – i Castella 2 22 • reina de – v. Urraca de – • reina consort de – v. Berenguera de Barcelona; Berenguera I de Castella • reis de Castella i – 2 269
- Lleó IX, papa de Roma 1 156
- lleonesos 2 22, 94
- LLERONA, parròquia (les Franqueses del Vallès, com. Vallès Oriental) 1 220
- LLERS, lloc (Alt Empordà) 1 193
- Llers, els, família 1 164, v. també Arnau de –; Berenguer de –; Cervià, els
- LLEVANT MEDITERRANI 1 201
- LLIERCA, riu de Catalunya 1 193
- LLO, castell (com. Alta Cerdanya) 1 192
- Llobató v. Guillem –
- Llobet v. Pere –
- LLOBREGAT, riu de Catalunya 2 19, 125
- LLOMBARDIA (*Lombardia*), regió d'Itàlia 1 76-77, 107, 161, 164, 380-381, 461
- llombards (*Longobardi*) 1 289, 291
- LLOP = Lapo = Lop = Lope = Lopo = Lub = Lubb = Lup = Lupus**
» Lapo Blasc de Pomar (*Lobalasc, Lop Blasco, Lopo Blasco*) 2 212, 215, 220, 222
» Llop, rei de València i Múrcia, rei v. Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix
» Lop Arces v. Lope Arcez
» Lop Arcez aitani v. Lop Garcés, *aitán*
» Lop Arzez Peregrín (*Lop Arzez Peregrino*) 2 205
» Lop Arzez Peregrino v. Lop Arzez Peregrín
» Lop Blasco v. Lapo Blasc de Pomar
» Lop Caissal v. Lop Cayxal
» Lop Cayxal (*Lop Caissal*) 2 205
» Lop de Falces v. Lope de Falces
» Lop de Petralta v. Lope de Peralta
» Lop de Valterra v. Lope de Valtierra
» Lop Donat de Bedos, aspès 1 344
» Lop Donat de Borza, aspès 1 344
» Lop Enechz v. Lop Ennegeç
» Lop Enecones v. Lope Íniguez
» Lop Enegons (*Lop Ennecones*) 2 205
» Lop Ennecones v. Lop Enegons
» Lop Ennegeç (*Lop Enechz*) 2 205
» Lop Exemènec (*Lop Xemenec*) 2 205
» Lop Exemonónec de Torelles (*Lop Xemenes de Torrelles*) 2 205
» Lop Ferrenc de Luna v. Lofferrenc o Lop Ferrenc de Luna

- » Lop Fertines de Albero v. Lop Furtuynós de Alber
 - » Lop Fuert Durdoss, aspès 1 344
 - » Lop Furtuynós de Alber (*Lop Fertines de Albero*) 2 205
 - » Lop Garcec *l'aitan* v. Lop Garcés, *aitán*
 - » Lop Garcés, *aitán* (*Lop Arcez aitani*, *Lop Garcec l'aitan*, *Lop Garcez l'aita*, *Lop Garciaz d'Aitan*) 2 212, 215, 220, 222
 - » Lop Garcez *l'aita* v. Lop Garcés, *aitán*
 - » Lop Garciaz d'Aitan v. Lop Garcés, *aitán*
 - » Lop Iohan 2 210, 214
 - » Lop Lobež v. Lope López de Haro
 - » Lop Lopez v. Lope López
 - » Lop Lopez de Arrigia v. Lop Lópiz de Ricla
 - » Lop Lópiz de Ricla (*Lop Lopez de Arrigia*) 2 205
 - » Lop Sanc de Iacha 2 212
 - » Lop Sánchez o Sancho de Belchit (*Lop Sanz de Belchit*, *Lope Sancius de Belgit*, *Lup Sancii de Belxid*, *Lupus Sancii de Belxith*) 2 32, 205, 217, 225-228, 235
 - » Lop Sancho de Belchit, Lop Sanz de Belchit v. Lop Sánchez o Sancho de Belchit
 - » Lop Xemeneç v. Lop Exeménez
 - » Lop Xemenes de Torreles v. Lop Exemonónez de Torrelles
 - » Lop Ximénez (*Lupus Exemenz*) 2 91, 289
 - » Lope Arcez (*Lop Arces*), *juntero* per Murillo de Tudela 2 102, 302
 - » Lope de Artajona (*Lupus*), bisbe de Pamplona 2 40-44, 46-47, 159, 241-245, 248-249
 - » Lope de Falces (*Lop de Falces*), *juntero* per Peralta 2 102, 302
 - » Lope de Peralta (*Lop de Petralta*), *juntero* per Peralta 2 102, 302
 - » Lope de Valtierra (*Lop de Valterra*), *juntero* per Arguedas 2 102, 302
 - » Lope de Valtierra (*Lupus de Valterra*), majordom del rei de Navarra i de la reina d'Aragó 2 86-87, 97, 102, 285, 287-288, 296, 298
 - » Lope de Varea 2 88
 - » Lope Díaz de Álava (*Lub Diaz de Alava*) v. Lope Díaz [I] de Haro
 - » Lope Díaz de Fitero (*Lupus Diaz de Fitero*), *merino mayor* de Castella 2 78, 281-282
 - » Lope Díaz [I] de Haro (*Lupus*), comte 2 29, 61-62, 199, 200, 262
 - » Lope Díaz de Mena (*Lupus Diaz de Mena*, *Lupus Didaci*), *merino* del rei 2 61, 76, 78, 262, 274, 280, 282
 - » Lope Íñiguez (*Lop Enecones*), alcaid 2 54, 259 • v. també Lope Íñiguez de Mendoza
 - » Lope Íñiguez, senyor de Biscaia 2 32
 - » Lope Íñiguez de Mendoza 2 54 • v. també Lope Íñiguez, alcaid
 - » Lope López (*Lop Lopez*) 2 32, 217 • v. també Lope López de Haro
 - » Lope López de Haro, alferes d'Alfons VII l'Emperador, fill de Lope Íñiguez, senyor de Biscaia 2 32 • v. també Lope López
 - » Lope López de Haro (*Lop Lobež*), fill del comte Lope Díaz [I] de Haro 2 61-62, 262
 - » Lope Sancius de Belgit v. Lop Sánchez o Sancho de Belchit
 - » Lopo Blasco v. Lapo Blasc de Pomar
 - » Lub Diaz de Alava v. Lope Díaz de Álava
 - » Lubb, senyor d'Osca, fill de Sulayman ibn Hud 2 127
 - » Lup Enegons de Luna 2 241
 - » Lup Sanc de Salt, aspès 1 344
 - » Lup Sancii de Belxid v. Lop Sánchez o Sancho de Belchit
 - » Lupus, bisbe de Pamplona v. Lope de Artajona
 - » Lupus, comte v. Lope Díaz [I] de Haro
 - » Lupus de Valterra v. Lope de Valtierra
 - » Lupus Diaz de Fitero v. Lope Díaz de Fitero
 - » Lupus Diaz de Mena v. Lope Díaz de Mena
 - » Lupus Didaci v. Lope Díaz de Mena
 - » Lupus Exemenz v. Lop Ximénez
 - » Lupus Sancii de Belxith v. Lop Sánchez o Sancho de Belchit
- LLORCA (*Lorca*, *Lorcha*), ciutat i castell (Regió de Múrcia) 1 184, 2 37, 40, 68, 158-160, 165, 169, 236-237
- LLORENÇ = Laurencius = Laurentio**
- » Laurencius Aldeberti 1 469
 - » Laurencius Ricardi 1 469
 - » Laurencius *Xetmar* 1 404
 - » Laurentio Raimundo Multone v. Llorenç Raimon Moltó
 - » Llorenç Raimon Moltó (*Laurentio Raimundo Multone*), genovès, cònsol de Narbona 1 51, 318-319
- LLUÇÀ, castell (com. Osona) 1 195
- Lluçà v. Bernat Guillem de –; Guillem [I] de –; Guisla de –; Pere [I] de –
- Llúcia de la Marca, filla de Bernat de la Marca i d'Amèlia, muller en primeres núpcies de Guillem II de Besalú, en segones núpcies d'Artau I de Pallars Sobirà i potser en terceres núpcies d'Ermengol IV d'Urgell 2 130-131
- LLUÍS = Hludovicus = Ledovicus = Ledoycus = Leovicus = Lodiviçus = Lodoicus = Lodovicus = Loysius = Ludoicus = Ludovicus**

- » Hludovicus, rei v. Lluís VI el Gros
 » Ledovicus, rei v. Lluís VI el Gros; Lluís VII el Jove
 » Ledoycus iunior, rei de França v. Lluís VII el Jove
 » Leovicus, rei de França v. Lluís VI el Gros
 » Lluís el Piadós, duc d'Aquitània v. Lluís el Piadós, rei d'Aquitània
 » Lluís, príncep de França v. Lluís VIII el Lleó
 » Lluís el Piadós (*Ludovicus Pius*), rei d'Aquitània i emperador dels francs, fill de Carlemany i d'Hildegarda 2 118, 190-191
 » Lluís VI el Gros (*Hludovicus, Ledovicus, Leovicus, Lodoicus, Ludoicus*), rei de França, fill de Felip I de França i de Berta d'Holanda 1 32-33, 165, 275-276, 282-283, 2 144, 199
 » Lluís VII el Jove (*Ledovicus, Ledoycus iunior, Lodiviscus junior, Lodoicus iunior, Lodovicus, Ludovicus iunior*), rei de França, fill de Lluís VI de França i d'Adelaida de Savoia 1 47, 58-60, 63, 66, 69, 82, 87, 335-337, 355, 393, 2 65, 255, 264-265
 » Lluís VIII el Lleó, rei de França, fill de Felip II August i d'Isabel d'Hainault 1 492
 » Lluís IX el Sant, rei de França, fill de Lluís VIII de França i de Blanca de Castella 1 149
 » Lodiviçus junior, rei de França v. Lluís VII el Jove
 » Lodoicus, rei v. Lluís VI el Gros
 » Lodoicus iunior, rei v. Lluís VII el Jove
 » Lodovicus, escrivà 1 365
 » Lodovicus, rei v. Lluís VII el Jove
 » Loysius Calvo, canceller de Gènova 1 309, 314, 321, 323, 367, 450
 » Ludoicus, rei v. Lluís VI el Gros
 » Ludovicus iunior, rei v. Lluís VII el Jove
 Loareng, noble lorenès v. Lodoreng
 Loarre v. Lobarre
 Loarrenc de Luna v. Loferrenc o Lop Ferrenc de Luna
 Lobalasc v. Lapo Blasc de Pomar
 LOBARRE [Loarre] (*Loarre*), lloc (com. Plana d'Osca, Aragó) 1 378, 2 51, 55, 86, 267
 Lobeti v. Petrus –
 Lobe v. Lop –; Petrus – de Luna; Petrus – de Lusía
 Lobiz v. Pedro – de Lusía; Petrus – Sancti Stephani
 Lobicz v. Petrus –
 LOBIÈR [Louvie], dos llocs a la vall d'Ossau (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Lobier
 Lobier v. Bernard de –; Gerallus de –; Raimundus Guilelmi de –
 LOBIÈRAS [Loubières] (*Lupariis*), illa a la Camarga (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 43, 75, 294, 378-379
 Lobiz v. Petrus –
 Lobrega v. G. – de; P. de –
 Lobrega v. P. –
 Loçano, *don* v. Lozano, *don*
 Loderingo, noble italià v. Lodoreng
 LODEVA [Lodève], ciutat (dept. Erau, Occitània) 1 27
 • abat de – v. Sant Salvador de Lodeva
 —, comtat de: comte de – 1 28
 —, diòcesi de 1 45 • bisbe de – 1 116, 482, v. també Peire Frotier; Ramon de Montpeller
 Lodève v. Lodeva
 Lodiviçus, Lodoicus v. Lluís
 Lodon v. Dragonetus –
 Lodoreng 2 163, 256-257
 Lodovensís v. Lodeva
 Lodovicus v. Lluís
 Lodró, comte v. Ladrón Íñiguez
 Loferrenc de Luna v. Loferrenc o Lop Ferrenc de Luna
 Loferrenc o Lop Ferrenc de Luna (*Loarrenc de Luna, Loferrenc de Luna, Lop Ferrenc de Luna*), tinent de Luna, Agüero, O Bayo, Alagó, Taust i Ruesta 1 436, 2 87, 105, 163, 288, 307
 Loger v. Petrus –
 Lograno v. Martinus Lupi de –
 Logroño v. Martín López de –
 LOGRONYO (*Lucronio*), ciutat de la Rioja 2 13, 53, 70, 78, 88 • v. també Logroño
 —, comanda del Sant Sepulcre de: prior de – v. Alexander
 LOIRA, riu d'Occitània i França 1 128
 LOJA, EL [Louge], riu d'Occitània 1 129-130
 Lombar, de Carcassona 1 280
 Lombardi v. Raimundus – • v. també Lumbardi
 Lombardia v. Llombardia
 Lombardus, d'Arle 1 448
 Lomber v. Enegon Cazer de –
 LOMBÈRS [Lomers], vila (dept. Tarn, Occitània) 1 121, 123
 Lombez v. Lombèrs
 Lombierr v. Enneco Garceç de –
 Longobardi v. llombards
 Longonna v. Lengònha
 LÓNGUIDA, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) 2 32
 Longus v. R. –
 Lop, Lope v. Llop
 Lopec v. Enego –
 Lopez, López v. Diego – I de Haro; Diego – II de Haro; Jimeno – de Haro; Lop – de Arrigia; Lope –; Lope – de Haro; Martín – de Logroño; Martín – de Pi-

- suerga; O. –; Orella –; Pedro – de Haro; Pedro – de Monforte; Pero – de Luesia; Pero – de Luesia; Pero – de Luna • v. també Lobez; Lobic; Lobicz; Lobiz; Lopec; Lopiz; Lópiz
- LOPIAN [Loupian] (*Lupiano*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 114, 464-465, 474
- Lopiano v. Bernardus de –
- Lopiz, Lópiz v. Fertunio – de Soria; Furtuyn – de Yerp; Lop – de Ricla; O. –
- Lopo v. Llop
- Lorca, Lorcha v. Llorca
- LORDA [Lourdes] (*Lurda*), castell (dept. Alts Pirineus, Occitània) **1** 434-435, 499
- Lordat v. Lhordat
- Lotari Conti, cardenal v. Innocenci III
- Lotario Gusmari (*Loyteria*), pisà **1** 164, 291
- Loubières v. Lobièras
- Loupian v. Lopian
- Lourdes v. Lorda
- Louvie v. Lobièr
- LOUVIERS, vila (dept. Eure, França): Tractat de – **1** 101-102
- Lovan Adam, de Carcassona **1** 280
- Lovan, de Carcassona **1** 279
- Lovan, de Carcassona **1** 280
- Lovan, de Carcassona **1** 280
- Loysius v. Lluís
- Loyteria, cònsol de Pisa v. Lotario Gusmari
- Lozano (*Loçano*), don, juntero per Luesia **2** 102, 303
- Lub, Lubb v. Llop
- Luberon v. Leberon
- Luc* v. Guillelmus *de* –
- Lucas, fill de Iohannes **1** 492
- LUCCA (*Luca*), ciutat (Toscana, Itàlia) **1** 161, 164, 207, 320
- Luceio v. Guido de –
- Lucenses v. luquesos
- Luchas Pulverelli v. Luchas Pulverellus
- Luchas Pulverellus (*Luchas Pulverelli*) **1** 467
- Luchemberga v. Gebeardus de –
- Luciani v. Lucianus
- Luciano v. Bernardus Guillelmi de –
- Lucianus v. Guillelmus –; Iohannes –; Petrus –
- Lucii v. Bertrandus –
- Lucronio v. Logronyo
- LUCY, diversos llocs de França v. Luceio
- Ludoicus v. Lluís
- Ludovicus v. Lluís
- Ludovicus Pius v. Lluís el Piadós
- LUESIA, lloc (com. Cinco Villas, Aragó) **2** 51, 55, 86, 102, 301, 303
- Luesia v. Miguel de –; Pero López de –; Ximeno de –
- Luimeria v. Petrus Raimundi de –
- Lumbardi v. Iacobus –; Petrus – • v. també Lombardi
- LUMBIER, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) v. Lombierr
- LUNA, lloc (com. Cinco Villas, Aragó) **2** 87, 102, 301, 303
- Luna v. Loferrenc o Lop Ferrenc de –; Lup Enegons de –; Pero López de –
- Lunas v. Austor de –
- LUNÈL [Lunel] (*Lunellum*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 69-70, 376-377
- Lunèl v. Ponç Gaucelm de –
- Lunello v. G. de –; P. Bertrandi de –; Poncius Gaucelm de –; Raimundus Gaucelmi de –
- Lunes v. Mar. de –
- LUNI, vila (Ortonovo, Ligúria, Itàlia) **1** 159
- Lup v. Garsia – de Seta; Llop
- Lupariis v. Lobièras
- Lupeti v. P. –
- Lupi v. Guiraldus –; Guitardus – de Biterris; Martinus – de Lograno
- Lupiano v. Lopian
- Luplande v. Milo de –
- Lupus v. Llop
- luquesos (*Lucenses*) **1** 289, 291
- Lurda v. Lorda
- Lurdar v. Lhordat
- Lusa v. Guilem de –
- Lusia v. Eximinus de –; Michael de –; Petrus Lobez de –; Simen de –
- Lusignan v. Amalric de –
- Lusii v. Guillelmus –; Obertus –
- Lusio v. Guglielmo –; Oberto –
- LUSSA (*Lussa*), illa a la Camarga (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 75, 378-379
- Lutianus v. Lucianus
- LUXEMBURG, comtat de: comte de – v. Teobald I de Bar
- Luzan v. Pontius de –
- M., abat del Mont Tabor **1** 480
- Maaltis v. Mafalda
- Mabilia, genovesa, muller de *Caput Argolium* **1** 203
- Mabilla, filla de Robert Guiscard i de Sikelgaita, muller de Guillaume de Grandmesnil **1** 157
- Maça v. Blasco –
- Machehnes v. Pere de –
- Macip v. Poncius –

Madalgues v. Esmido de –

Maeler, d'Arle **1** 448

Maeler v. B. –; G. –; Gir. –

MAFALDA = Maaltis = Mahalda = Mahaldis = Mahaltis = Mahaut

» Maaltis, comtessa v. Mafalda de Pulla i Calàbria

» Mafalda, filla de Roger I de Sicília i de Judit d'Évreux, segona muller de Ramon IV de Sant Geli **1** 146, 157

» Mafalda d'Apúlia v. Mafalda de Pulla i Calàbria

» Mafalda de Barcelona, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Dolça I de Provença, muller de Jaspert II, vescomte de Castellnou, i potser també de Guillem de Castellvell **1** 143, 202

» Mafalda de Portugal (*Mahalda*), infanta de Portugal, filla d'Alfons I de Portugal i de Mafalda de Savoia **2** 48-49, 51, 250-251

» Mafalda de Pulla i Calàbria (*Maaltis, Mahaldis, Mahaltis*), comtessa de Barcelona, filla de Robert Guiscard i de Sikelgaita, muller en primeres núpcies de Ramon Berenguer II de Barcelona i en segones núpcies d'Eimeric I de Narbona **1** 29-30, 143, 147, 155-158, 176, 178, 276-278, 284, 296

» Mahaldis, Mahaltis, comtessa v. Mafalda de Pulla i Calàbria

» Mahaut de Pulla i Calàbria v. Mafalda de Pulla i Calàbria

MAGALLÓN, lloc (com. Camp de Borja, Aragó) **2** 69

MAGALONA [Maguelonne] (*Magalonensis*), diòcesi de (dept. Erau, Occitània) **1** 27, 45, 58, 482, 486 • ardiaca de – v. I. de Monte Lauro; Pèire de Castèlnou • bisbe de – **1** 60, 70, 76, 109-110, 116-118, 171, 376-377, 482, 488, v. també Arnaut; Guillem d'Autinhac; Joan de Montlaur • canonges de – **1** 468, 469, v. també B. de Montealto; Estève Borgonhon; Firminus; G. Bisdocti; G. de Amalone; Petrus de Eisauciaco; R. Girardi • capítol catedralici de – **1** 468-469 • Església de – **1** 110, 468-469, 484 • paborde de – **1** 109 • palau o casa del bisbe de – v. Vilanòva de Magalona • preposít de – v. B., preposít; Guido, preposít • prior de – **1** 468-469 • sagristà de – v. B., sagristà • vila de – v. Vilanòva de –

Magalonensis, Magdalonensis v. Magalona

Magdeburg, burggravi de v. Burchard

Magdeburgensis v. Magdeburg

Magister v. G. –; *Guillem* –; Michel –; P. –; *Ponc* –; Poncius –; Rostan –; Ugo –

Magistri v. Arnallus –

Magnana v. Martinus de –

Magnus v. *Guilielm Arnal* –

Magriano v. Arnallus de –

Magrib, regió d'Àfrica **1** 211, **2** 67, 166-167

Maguelonne v. Magalona

Magúncia, arxidiòcesi de (Renània-Palatinat, Alemanya): arquebisbe de – v. Conrad I de Wittelsbach

Maguncina v. Magúncia

Mahalda, Mahaldis, Mahaltis, Mahaut v. Mafalda

Mahdí, al- v. Muhàmmad II –

MAHDIA, ciutat de Tunísia **1** 153, 159, 171, **2** 23, 141

Maiafred (*Maiafredus*), marquès de Busca **1** 76, 380-381

Maiafredus v. Maiafred

Maiaio v. Maioyo

Mainan v. G. –

Mainard **1** 406

Mainard, de Carcassona **1** 280

Mainardi v. Petrus Raimundi –

Mainardus de *Tar* **1** 406

Mainardus v. Guillelmus –

MAINE, comtat de (França): comte de – v. Hug [V] d'Este

Mainer v. Bernardus –

Maiorga v. Mallorca, illa

Maiorica v. Mallorca, illa; Mallorca, regne de; Palma

Maioricarum, civitas v. Palma

Maioricas, Maioricha, Maiorichas v. Mallorca, illa

Maioyo (*Maiaio*) **2** 205

Mairaneges, Mairanges v. Mairarga

Mairanicis v. Guafredus de –

MAIRARGA [Meyrargues] (*Mairaneges, Mairanges*), castell (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 325, 345 • v. també Mairanicis

Mairocal v. I. de –

Mairois v. R. de –

Major, filla de Garcia I Fernández de Castella i d'Ava de Ribagorça, muller de Ramon IV de Pallars Jussà **2** 20

Major, muller de Ponç, comte de Tolosa **1** 146

Majorica v. Mallorca, illa; Mallorca, regne de; Palma

Majoricas v. Mallorca, illa

Mal Erba v. Raimundus –

Mal Irad v. Ponç –

Mal Ordi v. Amel –; Raimon –

Mal Pel, provençal **1** 308

Mala Mort v. Dalmacius de –; Goffredus Guillelm de –; Guillelmus Rostaigus de –

Mala Sang v. Rostan –

MÀLAGA, taifa de **2** 139

MALAGASTRE, castell (Foradada, com. Noguera) **2** 131

- Malana v. Bn. de –; G. de –; P. de –; R. de –
 Malaspina, els, família **1** 175, v. també Alberto –; Ober-
 tenghi, els
Malausena v. Raimondus de –
 Malbeng v. Maubèc
 Malboscho v. Poncius de –
 Malcan v. R. –
 Malcanus, d'Arle **1** 446
 Maleires v. Deusde –
 Malenbec v. Daniel de –
 Malendi v. Suerus –
Maler v. Pere –
Malet v. Arnallus –
 MALLÉN (*Mallen*), castell (com. Camp de Borja, Ara-
 gó) **2** 104, 304, 307
 Mallone v. Ansaldo –
 MALLORCA (*Maiorgas, Maiorica, Maioricas, Maiori-
 cha, Maiorichas, Majorica, Majoricas, Mayorcas,
 Mayoretas*), illa de les Balears **1** 36, 82, 111, 151,
 153, 159-160, 162-163, 165-170, 177, 179-180, 184-
 185, 200, 203-205, 221, 223, 225-226, 289-292, 310,
 313, 315, **2** 25, 101, 119, 133-134, 145, 147-149, 153,
 166, 168, 192, 196-197, 198-199 • – islàmica v. Ma-
 llorca, emirat o regne islàmic de
 —, Ciutat de v. Palma
 —, diòcesi de **1** 226, **2** 135-136, 168
 — (*Maiorica*), emirat o regne islàmic de **1** 161-162,
 166, 177, 179-180, 204-205, 207, 289, 304-305,
 319-320, **2** 145, 161, 166-167 • corsaris de – **1** 165 •
 emir o rei de – **1** 204, **2** 161, 166, v. també Mallor-
 ca, Abd-Al-lah ibn Ishaq; Alí ibn Ishaq; Ishaq ibn
 Muhàmmad; Mubàixxir; Muhàmmad ibn Ishaq;
 Taixufin ibn Ishaq • emir o rei de – i de Menorca **1**
 61 • regent del regne de – v. Talha ibn Ishaq
 —, regne de: rei de – v. Jaume I el Conqueridor; Jaume
 II de –; Pere el Cerimoniós
 —, senyoriu de **1** 203 • senyor de – v. Pere de Portugal
 Mallorca, ciutat de v. Palma
 Malo Consilio v. Bertrandus de –
 Malo Vicino v. R. –
 Malocello v. Enrico –; Giovanni –; Oberto – • v. també
 Malusocellus
 MALÓN (*Malon*), castell (com. Tarassona i el Moncayo,
 Aragó) **2** 86, 96, 285-286, 291, 294
 Malon v. Ansaldo –
 Malorques, ciutat de v. Palma
 MALPÀS, lloc (el Pont de Suert, com. Alta Ribagorça) **1**
 220
 Malpux v. P. –
 Malras v. Ermengaud –
 MALTA, illa de la Mediterrània **1** 177
 Maltas v. Bn. –
Maltos v. Bertran –
 MALUENDA, lloc (com. Comunitat de Calataiud, Ara-
 gó) **2** 32
 Malus Avellus v. Obertus –
 Malusocellus v. Willelmus – • v. també Malocello
Malver v. Poncius de –; Raimundus de –
 Malvesi v. Guillelmus –
 Mamun, al-, emir o rei de Toledo v. Yahya al-Mamun
 Manciet, Mancietus v. Mansiet
 Mandatarius v. Poncius –
 Mandello v. Alberto di –
 Mandol v. R. de –
 Mandon v. I. de –
 Manduil v. Martinus –; Stephanus –
 Manegoldo di Tetocio, oriünd de Brescia, *podestà* de
 Gènova **1** 221
 Manentis v. G. –
 Manfred, marquès de Busca v. Maiafred, marquès de
 Busca
 Manfred I (*Menfridus*), marquès de Saluzzo, fill de Bo-
 nifacio del Vasto **1** 363
 Manfredus, prevere cardenal del títol de Santa Sabina
2 236
 MANÒSCA [Manosque], vila (dept. Alps d'Alta Proven-
 ça, Occitània) **1** 43, 51, 78, 106, 112-113
 MANRESA (*Manresana*), ciutat (com. Bages) **1** 187, **2**
 64, 265-266 • esglésies de – **1** 192 • veguer de – **1**
 192, v. també Bernat de Manresa
 Manresa v. Bernat de –
 Manresana v. Manresa
 MANRESANA, LA, lloc (els Prats de Rei, com. Anoia)
2 64
 MANRESANA, LA, lloc (Sant Ramon, com. Segarra) **2** 64
 Manrique de Lara, comte v. Manrique Pérez de Lara
 Manrique Pérez de Lara (*Amalricus*), comte de Molina
1 54, 147, **2** 42, 46, 57, 248
 Mansia v. Gaufredus de –
 MANSIET [Manciet] (*Mancietua*), castell (dept. Gers,
 Occitània) **1** 374
 Mansilla v. Álvaro Rodríguez de Guzmán o de –
 Manso v. Berengarius de –; Sebastianus de – • v. també
 Mas
 Mansum Dei v. Masdéu
 Mansur, al-, *hàjib* andalusí v. Muhàmmad ibn Abi-
 Àmir –
 Mansur, al- v. Abu-Yússuf Yaqub –

- Manu v. Pere – de Cera
 Manuel I Comnè (*Emanuel*), emperador de Constantinoble **1** 79, 212-215
 Manzanedo v. Gómez González de –
 Mar. de Lunes, d'Arle **1** 447
 Mar v. P. –
 Maraboto v. Ruggiero –
 Marabotto v. Rogerio –
 Marabotus Iusol, genovès **1** 317
Marac v. Petrus de –
 Maragno v. Marañón
 Maragone v. Bernardo –
 Maran v. Pere –
 MARAÑÓN (*Maregno, Maragno*), lloc (mer. Estella, Navarra) **2** 31, 36, 216-217, 236-237
 Marañón v. Gonzalo de –
 MARATA, parròquia (les Franqueses del Vallès, com. Vallès Oriental) **1** 220
MARC = Marcho = Marchó = Marchus = Marco = Marcus
 » Marchó d'Arrada (*Marcho de Arrada*) **2** 205
 » Marcho de Arrada v. Marchó d'Arrada
 » Marcho de Hosca v. Marco de Uesca
 » Marcho Ferriz v. Marchus Ferris
 » Marchus de Rada v. Marco de Rada
 » Marchus Ferris (*Marcho Ferriz*), tinent d'Osca **1** 378, 426
 » Marco de Rada (*Marchus de Rada, Marcus de Rada*) **1** 374, **2** 51, 254
 » Marco de Uesca (*Marcho de Hosca*) **2** 229-230
 » Marco Pelegrín (*Marcus Peregrinus*) **2** 51, 254
 » Marcus de Rada v. Marco de Rada
 » Marcus Peregrinus v. Marco Pelegrín
 MARCA, comtat de la (Occitània): comtessa de la – v. Amèlia de Rasès • v. també Almodis de la –; Llúcia de la –; Rangarda de la –
 MARCA HISPÀNICA **1** 173, **2** 19, 117
 Marçal v. Francesc –
 MARÇAN [Marsan], lloc (dept. Gers, Occitània) v. Marsan
Marcelhecs v. Raimundus de –
 Marceliano v. R. de –
 Marcellan v. Porrames de –
 Marchi v. Iohannes –
 Marchio Castagna, genovès **1** 317
 Marchio Culierada, genovès **1** 317
 Marchio *iudex*, genovès **1** 316
 Marchisius de Cesaraugusta **1** 413
 Marcho, Marchó, Marchus v. Marc
 Marciac, v. Enric de –
 Marco v. Marc
 Marcucii v. Bernardus –
 Marcús **2** 189
 Marcus, Marcús v. Bernat –; Marc mardanixí, estat **2** 169 • v. també Abu-Abd-Al·lah Mu-hàmmad ibn Sad ibn Mardanix
 Mardhes v. Bernardus de –; Guillelmus de –; Pere –
 Maregno v. Marañón
Marela v. Raimundus de –
 MAREMMA, regió entre la Toscana i el Laci (Itàlia) **1** 221
 Marescalci v. Poncius –
 MARESME, comarca de Catalunya **1** 188, 192
 Margai v. Stevan –
 MARGARIDA [Marguerittes] (*Margarides, Margaritis*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 387-390, 410
MARGARIDA = Marguerite
 » Margarida, segona muller de Pere de Lara, comte de Molina i vescomte de Narbona **1** 147
 » Margarida, segona muller de Ramon VII de Tolosa **1** 146
 » Margarida de Montmorency, segona muller d'Eimeric III, vescomte de Narbona **1** 147
 » Margarida de Provença, filla d'Alfons II de Provença i de Garsenda v. Margarida de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia
 » Margarida de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia, muller de Lluís IX de França **1** 149
 » Marguerite de l'Aigle, filla de Gilbert de l'Aigle, muller de Garcia VI Ramires **2** 213
 Margarides v. Margarida
 Margaridis v. Poncius de –
 Margaritis v. Bertrannus de –; Margarida
Marges v. Petrus de –
 Marguardus de Grumbach v. Markward von Grumbach
 Marguerite v. Margarida
 Marguerittes v. Margarida
 Mari v. Guillelmus de –; Merlus de –
 María, àlies Estefanía Pérez, filla del comte Pedro An-súrez, muller en primeres núpcies de Rodrigo Ordóñez de Aza i en segons núpcies d'Ermengol V d'Urgell **2** 23, 29
 Maria, castell v. María de la Uerva
 Maria, filla de Conrad, marquès de Montferrat v. Maria de Montferrat

- Maria, filla de Felip II August, muller en primeres núpcies de Felip I de Namur i en segones d'Enric I de Brabant **1** 128
- Maria, filla de Guillem VIII de Montpeller v. Maria de Montpeller
- Maria, filla de Nunó I Sanç i probablement de Teresa d'Haro **1** 149
- Maria, filla del Cid v. Maria Roderic de Vivar
- Maria, muller de Guillem I de Cervera **1** 190
- Maria, reina d'Aragó v. Maria de Montpeller
- Maria, reina de Jerusalem v. Maria Comnena
- Maria, senyora de Montpeller v. Maria de Montpeller
- Maria, vescomtessa de Bearn v. Maria de Bearn
- Maria Ansúrez, filla de Pedro Ansúrez, muller d'Ermençol V d'Urgell **1** 189
- Maria Comnena (*Maria*), reina de Jerusalem, filla de Joan Ducas Comnè, muller en primeres núpcies d'Amalric I de Jerusalem i en segones núpcies de Bailà d'Ibelin **1** 115, 480-481
- Maria de Barcelona, infanta de Barcelona, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona i de Maria Roderic **2** 38
- Maria de Bearn, vescomtessa de Bearn, filla de Pere I de Bearn i de Matella dels Baus, muller de Guillem [I] de Montcada **1** 65, 372-374, **2** 57
- María de Huerva v. María de la Uerva
- MARÍA DE LA UERVA [María de Huerva] (*Maria*), castell (com. Saragossa, Aragó) **2** 37, 237, 239
- Maria de Montferrat (*Maria*), reina de Jerusalem, filla de Conrad de Montferrat i d'Isabel I de Jerusalem, muller de Joan de Brienne **1** 115, 480-481
- Maria de Montpeller (*Maria*), reina d'Aragó, comtessa de Barcelona i senyora de Montpeller, filla de Guillem VII i d'Eudòxia Comnè, muller en primeres núpcies de Barral de Marsella, en segones núpcies de Bernat IV de Comenge i en terceres núpcies de Pere el Catòlic **1** 103-104, 108-111, 114-118, 128, 143, 148, 215, 452, 455, 463-468, 470, 474-476, 478-479, 482, 492, 499-500, **2** 105
- Maria Roderic de Vivar, filla de Rodrigo Díaz de Vivar el Cid i de Ximena, primera muller de Ramon Berenguer III de Barcelona **1** 143, 158, 180, **2** 24, 38, 144
- Maria Ruiz de Vivar v. Maria Roderic de Vivar
- Marigrani, els, família **1** 164, v. també Azzo Marignano; Bernardo Marignano; Marignano; Ugo del fu Bernardo Marignano
- Marignano (*Marignanus*), cònsol de Pisa **1** 164
- Marignano v. Azzo –; Bernardo –; Ugo del fu Bernardo –
- Marignanus v. Marignano
- Marimanus, escrivà de la cúria romana **2** 236
- Marino de Porta (*Marinus de Porta*), cònsol genovès **1** 196, 316
- Marino v. Bertrannus de –; Lambertus de –
- Marinus de Porta v. Marino de Porta
- Mariscalc v. Pere –
- Markwald d'Anweiler **1** 224
- Markward von Grumbach (*Marguardus de Grumbach*) **1** 363
- MARMELLAR, castell (el Montmell, com. Baix Penedès) **1** 189
- Marouil v. Maruèjols
- Marquesa, muller de Guillem de Portella o Saportella **1** 195
- MARQUESAT, EL **1** 40-42, v. també Provença continental
- MARRÀQUEIX, ciutat del Marroc **2** 171 • califat de – **2** 172
- MARROC, regne del Magrib **1** 186, 194-195 • rei del – (*rex de Marrocs*) **2** 170 • v. també califat almohade
- Marrochs v. Bernad de –
- Marrocs v. Marroc
- MARSAN, vescomtat de (dept. Gers, Occitània): vescomte de – v. Pere de Marsan
- Marseia v. Guilem de –
- Marseillan v. Massilhan
- Marselha v. Folquet de –
- MARSELLA (*Marsilia*, *Massilia*), ciutat (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 62, 71, 81, 84, 96-100, 111, 113, 216-217, 221, 225, 437-438, 469, 471, **2** 168 • abadessa de Sant Sever de – v. Ermelina • abadia de Sant Víctor de – **1** 14, 38, 100 • abat de Sant Víctor de – v. Ricard de Millau; Roncelí de Marsella • ciutat baixa de – **1** 100 • comuna de – **1** 100 • confraria de l'Esperit Sant **1** 100 • port de – **1** 89, 216-217 • puig Babon **1** 438 • senyors de – **1** 437-438
- , diòcesi de: bisbe de – **1** 79, 460
- , família vescomtal de **1** 75, 100, 174, 206 v. Adelaida, filla d'Hug Jofre de –; Barral de –; Barrala de –; Bertran de –; Guillem Jofre de –; Hug Jofre de –; Jofre de –; Ramon Jofre de –; Roncelí de –
- , vescomtat de, 437; vescomte de – **1** 99, 100, 206, 438, v. també Barral de –; Bertran de –; Guillem Jofre; Hug Jofre de –; Jofre de –; Ramon Jofre; Roncelí de Marsella; vescomtes de – **1** 150, v. també Baus, els
- Marsilia v. Ancelmus de –; Marsella; Ricavus de –
- MARTÈL [Martel], vila (dept. Òlt, Occitània) **1** 88
- Martelli v. Petrus –

- MARTÍ = Marti = Martin = Martín = Martino = Martinus**
- » Marti, burgès de Melguèlh **1** 306
 - » Marti, burgès de Melguèlh **1** 306
 - » Marti Brehth, de Carcassona **1** 279
 - » Martí de Cavanès **1** 406
 - » Martí Humbert (*Martinus Umberti*) **2** 147, 199
 - » Martí Tort, de Carcassona **1** 279
 - » Martin, de Carcassona **1** 279
 - » Martín, *soperegero* v. Martín Soperegero
 - » Martín de Bergua (*Martinus*), bisbe de Tarassona **2** 46, 50-51, 248, 253-254
 - » Martín de Caneto (*Martinus de Caneto, Martinus de Canneto*) **1** 463, **2** 104-105, 305, 307
 - » Martin de Leeth v. Martín de Let
 - » Martín de Let (*Martin de Leeth*) **2** 205
 - » Martín de Rada (*Martinus de Rada*) **2** 87, 288
 - » Martin de Sen Caprasii, de Carcassona **1** 279
 - » Martín Fernández (*Martinus Ferrandi*) **2** 105, 305, 307
 - » Martín González (*Martinus Gonsalvez*), tinent de Beleña **2** 59, 261
 - » Martín Guillerme **2** 71
 - » Martín López de Logroño (*Martinus Lupi de Lograno*) **2** 78, 282
 - » Martín López de Pisuerga, arquebisbe de Toledo **2** 170
 - » Martín Pérez de Villel (*Martinus Pedriz, Martinus Pedriz de Vilel, Martinus Periz de Vilello*), tinent de Villel, Pina i Ricla **2** 96, 283, 294, 298, 301
 - » Martin Poncio, de Carcassona **1** 279
 - » Martín Rodríguez de Azagra v. Martín Ruiz de Azagra
 - » Martín Ruiz de Azagra (*Martinus Roderici de Azagra*) **2** 69, 71, 74, 272
 - » Martín Soperegero (*Martin Soperegero*), *juntero* per Cadreita **2** 102, 302
 - » Martino de Mauro, Martino de Moro v. Martino Mauro
 - » Martino Mauro (*Martino de Mauro, Martino de Moro, Martinus de Mauro, Martinus de Moro*), cònsol genovès **1** 196-197, 202, 317-318, 338, 340-341
 - » Martinus, bisbe de Tarassona v. Martín de Bergua
 - » Martinus, de Carcassona **1** 279
 - » Martinus, de Terra Santa **1** 481
 - » Martinus, prior de l'Hospital **2** 220-222
 - » Martinus Biaxa, d'Arle **1** 447
 - » Martinus de Caneto, Martinus de Canneto v. Martín de Caneto
 - » Martinus de Fonte, de Carcassona **1** 280
 - » Martinus de Laurada, d'Arle **1** 448
 - » Martinus de Magnana, d'Arle **1** 446
 - » Martinus de Mauro v. Martino Mauro
 - » Martinus de Rada v. Martín de Rada
 - » Martinus Fabre, d'Arle **1** 448
 - » Martinus Ferrandi v. Martín Fernández
 - » Martinus Gonsalvez v. Martín González
 - » Martinus Lupi de Lograno v. Martín López de Logroño
 - » Martinus Manduil, d'Arle **1** 446
 - » Martinus Pedriz, Martinus Pedriz de Vilel, Martinus Periz de Vilello v. Martín Pérez de Villel
 - » Martinus Roderici de Azagra v. Martín Ruiz de Azagra
 - » Martinus Rubeus **1** 404
 - » Martinus Umberti v. Martí Humbert
 - » Martinus Willelmi, cavaller **1** 418
 - Marti, Martí v. Arnallus –; Bernardus –; Josep –
Marti Serra v. Martisèrra
 - Martin, Martín v. Iohan –; Martí; Ponç –; Pero – o
Martínez; Poncius –; Ruy – o Martínez de Borovia;
Sancho –
 - Martina v. Ponz –; Ramon –
 - Martínez v. Osorio –; Pedro – de Ocariz; Pedro – de
Leet; Pero Martín o –; Rodrigo –; Ruy Martín o –
de Borovia
 - Martini v. Bernardus –; G. –; Petrus – de Leheth; Sancius –
 - Martiniz v. Ferrandus – de Fita; Osorius –; Rodrig –
Martino v. Martí
 - Martinus v. G. –; Martí
 - MARTISSÈRRA [Martisserre] (*Marti Serra*), lloc (dept.
Alta Garona, Occitània) **1** 378
 - Martisserre v. Martisèrra
 - MARTORELL, vila (com. Baix Llobregat) **1** 32, 34, **2** 145
 - MARUÈJOLS [Marvejols] (*Marouil*), vila i castell (dept.
Losera, Occitània) **1** 105, 455
 - Marvejols v. Maruèjols
 - Mas v. Sebastià de –
 - Masca, els, família pisana **1** 164, v. també Enrico –
Mascalch v. Petrus –
 - Mascaron v. Bernardus – de Poscheriis
 - Maschone v. G. de –
 - MASDÉU (*Mansum Dei*), comanda del Temple (Trullars, com. Rosselló): comanador de – v. Folc de Montpesat
 - Masenas v. Bt. de –
 - masmutis v. almohades

- MASOL [Mézouls], lloc (Mauguiò [Mauguio], dept. Erau, Occitània) **1** 72-74 • església de Sant Nazari de – **1** 491-492
- Massiella v. Albarus Rodriz de –
- MASSILHAN [Marseillan], vila (dept. Erau, Occitània) v. Marceliano; Marcellan
- Massilia v. Guillelmus Gaucefredi de –; Iuffredus de –; Marsella; Raimundus Gaucefredi de –
- Mastal v. Odezon –
- MATA, castell (Porqueres, com. Pla de l'Estany) **1** 188
- Mata v. Guillem de –; Pere de –
- Mata Plana v. Poncius de –
- Mataplana v. Hug de –; Hug [III] de –; Ponç de –
- MATARÓ, castell (com. Maresme) **1** 186
- Mataró de Baus (*Mataronus de Balcio*) **1** 332
- Mataronus de Balcio v. Mataró de Baus
- MATARRANYA, riu d'Aragó: ribera del – **2** 55 • vall del – **2** 60, 165
- Matelhes v. Petrus de –
- Matelina, filla de Bernat-Ató IV i de Cecília, muller d'Austor de Lunas **1** 145
- Matella v. Matella dels Baus
- Matella dels Baus (*Matella*), muller en primeres núp-cies de Pere I de Bearn i en segones núp-cies de Cèntul III de Bigorra **1** 73, 377
- Materone v. Berengarius de –; Poncius de –
- MATEU = Matheu = Matheus**
- » Mateu Botella **1** 340
- » Mateu d'Albano **2** 13
- » Matheu, d'Arle **1** 447
- » Matheus **1** 406
- » Matheus, conseller de Montpeller **1** 486
- » Matheus de Quensi, de Terra Santa **1** 481
- Matfred (*Matfredus*), abat de Sant Pau de Narbona **1** 259-260
- Matfred, vescomte de Narbona, fill d'Odó de Narbona i de Riquilda de Barcelona **1** 147
- Matfredus, abat v. Matfred, abat de Sant Pau de Narbona
- Mathenhcs v. Pere de –
- Matheu v. Mateu
- Matheus v. G. R. –; Mateu; P. –
- Matilde (*Matildis*), filla de Bernat IV de Comenge i de Maria de Montpeller **1** 500
- Matilde, primera muller de Guillem IV de Tolosa **1** 146
- Matilde, segona muller de Ramon IV de Tolosa v. Mafalda, filla de Roger I de Sicília i de Judit d'Évreux
- Matilde de Borgonya, muller de Guillem VII de Montpeller **1** 148
- Matildis, filla de Maria de Montpeller v. Matilde, filla de Bernat IV de Comenges
- MAUBÈC [Maubecq] (*Malbeng*), castell (Sètza e Maubèc [Sedze-Maubecq], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 374
- Maubecq v. Maubèc
- MAUGUIÒ [Mauguio], castell (dept. Erau, Occitània) **1** 69
- Mauguiò v. Beatriu de –; Ermessenda de –
- Mauléon v. Savarics de –
- Maulion v. Savaric de –
- Maurand v. Peire –
- Maurel (*Maurelius*), bisbe de Senec **1** 431
- Maurel* v. Petrus –; Raimundus –
- Maurelius, bisbe v. Maurel, bisbe de Senec
- Maurí (*Maurinus*), mestre, de Montpeller **1** 374
- MAURIAC D'AUVÈRNHE [Mauriac] (*Mauriacensis*), lloc (dept. Cantal, Occitània) **1** 33 • prior del monestir de Sant Pèire de Mauriac **1** 32
- Mauriacensis v. Mauriac d'Auvèrnhe
- Maurici v. Iohan –
- Mauricius v. R. –
- MAURIÈNA [Maurienne], comtat de (dept. Savoia, França) **1** 69 • comte de – **1** 69
- Maurienne v. Maurièna
- Maurin, de Carcassona **1** 279
- Maurinus, mestre v. Maurí
- Mauro v. Guglielmo –; Martino –; Rodoano –; Tancredo –
- mauros v. moros
- Mayorcas, Mayoretas v. Mallorca, illa
- Maza **2** 212, 215, 220, 222
- Maza v. Blasco –; Fortún –; Fortún Garcés
- Mazal v. Enricus –
- Mazaribes v. Guillelmus –; Pere –
- Mazdalí, governador almoràvit de Lleida **2** 146
- Mazdalí v. Abd-Al-lah ibn –
- Mazlac* v. Arnaldus de –
- Mazo v. Blascus –
- Mazoles v. Berengerius de –
- Mazolio v. Sanctus Nazarius de –
- Mazot v. Peiro –
- Mazota v. Bartholomeus –; Ponç –
- MAZZARA DEL VALLO, diòcesi de (Sicília, Itàlia): bisbe de – **1** 226
- Medelon v. Bt. –
- Medenas v. Ramoardus de –
- Medenes* v. Renouardus de –
- Mediabila v. Bernedet de –

- Median v. Berengarius de –
 Mediana v. Mediano
 MEDIANO (*Mediana*), lloc (A Fueva [La Fueva], com. Sobrarb, Aragó) 2 63, 265-266
 Mediano v. Petrus de –
 MEDINACELI, lloc (prov. Sòria, Castella i Lleó) 2 68, 269
 Mediolanum v. Milà
 Mediona v. Guillem de –
 MEDITERRÀNIA, mar 1 27, 42, 51, 73, 80, 159, 179, 2 141, 149, 167 • – occidental 1 36-37, 82, 177, 216, 2 136, 149, 152, 166-167 • – oriental 1 213
 Medolico v. Bonusvassallus de –
 Meianas, Meianes, Meianis v. Mijanes
 Méjanes v. Mijanes
 Meléndez v. Nuño –; Suero –
 Melendiz v. Nunno –; Velascho –
 MELFI, ciutat (Basilicata, Itàlia) 1 156
 Melgoliensis v. Melguèlh
 MELGOR, comtat de (Occitània): comte de – v. Ramon Berenguer III de Provença
 melgoresos v. Melguèlh, vila i castell
 Melgorienses v. melgoresos
 Melgoriensis v. Melguèlh
 Melgorio v. Ermengaudus de –
 Melgorium v. Melguèlh
 Melgueil v. Melguèlh
 MELGUÈLH [Melgueil] (*Melguir, Melgorium*), vila i castell (dept. Erau, Occitània) 1 15, 44, 50-51, 68-69, 117, 305, 307, 374, 376, 479-480 • estany de – 1 306 • homes de – o melgoresos 1 305-307, 375-376 • moneda melgoresa (*Melgoliensis, Melgoriensis, Melguriensis, Mergoriensis*) 1 280-281, 298, 336, 350-354, 379, 500 • port de – 1 49
 —, comtat de (*Melgur, Melgoriensis, Melgorium*) 1 27, 44-45, 49-50, 62, 66, 68-69, 75-76, 80, 89-90, 95, 305-306, 364-365, 374-376, 379, 414, 432-433 • comte de – 1 35, 45, 67, 76, 95, 114, 306, v. també Berenguer Ramon I de Provença; Bernat IV de –; Bernat V Pelet; Bertran I Pelet; Pere I de –; Ramon II • comtessa de – v. Beatriu I de –; Dolça II de Provença • homes del comtat de – 1 306, v. també Melguèlh, homes de • senyor de – 1 375
 — v. també Adelaida de –; Ermengarda de –; Ermengau de –; Ermessenda de –
 Melguir v. Bertran de –; Melguèlh; Raimon Arnal de –
 Melgur, Melguriensis v. Melguèlh
 MÉLIDA, lloc (mer. Tudela, Navarra) 2 102
 Mena v. Lope Díaz de –
 Menant Caracio v. P. –
 Menarbensis v. Menèrba, comtat de
 MENDE (*Mimatensis*), diòcesi de (dept. Losera, Occitània) 1 370 • bisbes de – 1 105, v. també Guillem de Peire
 Mendes v. Gonçalo – de Sousa
 MENDIGORRIA, lloc (mer. Olite, Navarra) 2 95, 291, 293
 Mendo (*Menendus*), bisbe de Lamego 2 48, 251
 Mendo de Bragança (*Menendus Bregancia*), signífer o alferes del rei de Lleó 2 49, 252
 Mendoza v. Lope Íñiguez de –
 Menéndez v. Velasco – de Limia
 Menendus, bisbe de Lamego v. Mendo
 Menendus Bregancia v. Mendo de Bragança
 MENÈRBA [Minerve] (*Menerba, Minerba*), vila i castell (dept. Erau, Occitània) 1 19, 27, 66, 85, 122-123, 394-399
 — (*Menarbensis, Menerbensis, Minerbensis*), comtat de 1 22, 24, 258, 262-270, v. també Menerbès
 —, vescomtat de: vescomte de – v. Pere, vescomte de –
 Menèrba v. Pere de –; Ponç de –
 Menerbensis v. Menèrba, comtat de; Menerbès
 MENERBÈS (*Menerbensis, Menerbes, Minerbensis*), comarca d'Occitània 1 24-25, 27, 74, 85, 260, 262, 394-399 • honor del – 1 259-260
 Meneses v. Alfonso Téllez de – *el Viejo*; Tello Pérez de –
 Menfridus, marquès de Vasto v. Manfred I, marquès de Saluzzo
 MENORCA (*Minorcas, Minoretas, Minorica, Minoricas*), illa de les Balears 1 180, 185, 204, 221, 304, 310, 313, 315, 2 33, 133-134, 152, 161, 166, 168, 192, 196-197 • rei de Mallorca i de – 1 61
 Menova v. Petrus de –
 Mensoa v. Guilelmus de –
 Menudus v. Gauterius –
 MEQUINENSA (*Michinenza*), lloc (com. Baix Cinca) 2 51, 63, 149, 265-266
 Mercer v. Arnallus –; Durandus –; Pere –; Petrus –; Richard –; Stevan –
 Mercerii v. Petrus –
 Mercerius v. Petrus –
 MERCOIROL, castell (Las Airas [Les Aires], dept. Erau, Occitània) 1 36, 281-282
 Mercuer v. Raimundus de –
 Mereglos v. Miglòs
 Meres v. G. –

- Mergoriensis v. Melguèlh
 Mergotus, *vailletus* de Maria de Montpeller **1** 500
 Mergre v. Bernard –
 Mercurio v. Raymundus de Provincia et –
 Merindol v. Ponc de –
 Merlo de Brasil, genovès **1** 317
 Merlo v. Ionatas de –
 Merlus de Gallus, genovès **1** 317
 Merlus de Mari, genovès **1** 317
 Merlus Guaracus, genovès **1** 317
 MÉRTOLA, lloc (Alentejo, Portugal) **2** 151
 MESA [Mèze] (*Mesoa, Messo*a), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 36, 281-282
 MESETA, altiplà de la península Ibèrica **2** 55
 Mesoa v. Mesa
 Mesoaga v. Alfannus de –; I. de –; Mesoarga • v. també Mesuaga
 MESOARGA [Mézoargues] (*Mesoaga*), castell (Sant Pèire de Mesoarga [Saint-Pierre-de-Mézoargues], dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 294
 Mesoarga v. Alfany de – • v. també Mesuaga
 Mesol v. Masol
 MESSINA, ciutat (Sicília) **1** 156
 —, ducat de: duc de – v. Robert Guiscard
 Messoa v. Mesa
 Mesua v. P. de –; R. de –
 Mesuaga v. Bertrandus de –; Stephanus de – • v. també Mesoaga; Mesoarga
 Mévouillon v. Ermengarda de –
 Meyrargues v. Mairarga
 Mèze v. Mesa
 Mézoargues v. Mesoarga
 Mézouls v. Masol
 Mézous v. Mézouls
 Mica, *maestro*, notari del rei de Castella **2** 76, 78, 274, 282
 Micael, Micahel, Michael v. Miquel
 Michaelis v. Miquel; R. –
 Michel v. Bt. –; Guillelm –; Miquel
 Michinenza v. Mequinensa
 Miduniensis, Migdoniense v. Mondoñedo
 Miger v. P. –
 MIGLÒS [Miglos] (*Mereglos*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 Miguel v. Miquel
 MIJANES [Méjanes] (*Meianas, Meianes, Meianis*), lloc (Arle, dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 39, 52, 292, 324-325, 346
 Mil v. G. –
 MILÀ (*Mediolanum*), ciutat (Llombardia, Itàlia) **1** 62, 363
 MILAGRO (*Miraclum, Miraculum*), castell (mer. Olite, Navarra) **2** 65, 95, 102, 291, 293, 301-302
 Mildars v. Raimon de –
 Mildas v. Bernard de –
 Milera v. Berengarius de –
 Milhau v. Millau; Raimon Bertrand de –; Bernard Bertrand de –
 Milia Pérez de Lara, muller de Gómez González de Manzanedo **2** 60
 Miliaco v. Roberto de –
 Milicia Templi, militia Templi Salomonis in Iherusalem v. Temple, orde
 MILLAU (*Amelau, Ameliavum, Amilianum, Amiliavum*), ciutat (dept. Avairon, Occitània) **1** 81, 104, 385, 419, 455, 457-458 • burg de – **1** 455-457 • terra de – v. Millau, vescomtat de • v. també Amiliavo; Amillavo; Milhau
 — (*Amiliavum, Amillavum, Amilliavum*), comtat de **1** 83, 86, 92, 104, 122, 227, 406-407, 418-419, 490, v. també Millau, vescomtat de • comtat de – i Gavaldà **1** 456 • comte de – i Gavaldà v. Ricard II de – • senyor de – **1** 407-408 • senyoria de – **1** 408 • terres de – i Gavaldà **1** 33
 —, els, família **1** 23, v. també Ricard II de –; Ricard III de –; Ricarda de –
 —, vescomtat de (*Amillanensis*) **1** 49, 64, 72, 75-76, 80, 82, 91, 378-379, 455, v. també Millau, comtat de • vescomte de – v. Alfons II de Provença; Berenguer Ramon I de Provença; Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Barcelona • vescomtessa de – v. Beatriu I de Provença; Dolça I de Provença; Dolça II de Provença
 Milo de Luplande, de Terra Santa **1** 481
 Milo v. G. –
 Milsen v. Arnallus –
 Mimatensis v. Mende
 Mindoniense v. Mondoñedo
 Minerba v. Menèrba; Petrus de –; Poncius de –
 Minerbensis v. Menèrba, comtat de; Menerbès
 Minerve v. Menèrba
 Ministralis v. Petrus –
 Minorcas, Minoretas, Minorica, Minoricas v. Menorca
 Minorisa v. Bernardus de –
MIQUEL = Micael = Micahel = Michael = Michaelis = Michel = Miguel = Miquèl
 » Micael d'Albero v. Michael de Albero
 » Micahel, escrivà v. Miguel, escrivà

- » Michael, arquebisbe d'Arle v. Miquel de Moriés
 » Michael, *don* v. Miguel, *don*
 » Michael, servent de Maria de Montpeller **1** 500
 » Michael d'Albera v. Michael de Albero
 » Michael de Aisçlor v. Michel de Alor
 » Michael de Albero (*Micael d'Albero, Michael d'Albera*) **2** 212, 220, 222
 » Michael de Lara v. Miguel de Lara
 » Michael de Lerat v. Miguel de Lerate
 » Michael de Lusía v. Miguel de Luesia
 » Michael de Sancta Cruce v. Miguel de Santa Cruz
 » Michael de Valamanzano, Michael de Valamazano v. Miguel de Velamazán
 » Michael Olobrege, d'Arle **1** 447
 » Michaelis G. Escoder, d'Arle **1** 447
 » Michaelis Salominis v. Miquel Salomó
 » Michaelis Taverner, d'Arle **1** 447
 » Michel, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Michel, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Michel de Alor (*Michael de Aisçlor*) **2** 205
 » Michel Magister, d'Arle **1** 448
 » Miguel (*don Michael*), *don, juntero* per Eixea **2** 102, 303
 » Miguel (*Micahel*), escrivà **2** 66, 268
 » Miguel de Lara (*Michael de Lara*) **2** 97, 296; v. també Miguel de Lerate
 » Miguel de Lerate (*Michael de Lerat*), alferes del rei de Navarra **2** 86, 90, 288, 291; v. també Miguel de Lara
 » Miguel de Luesia (*Michael de Lusía*), alferes i major-dom, tinent de Tarassona i Aranda **1** 436, 477, 494, **2** 96, 105, 294, 298, 301, 307
 » Miguel de Santa Cruz (*Michael de Sancta Cruce*), tinent de Belchit, Mont Albán (Montalbán), Borja, Epila, Calataiud, Daroca, Terol, Magallón i Fariza **2** 69, 86, 272, 285, 287
 » Miguel de Velamazán (*Michael de Valamanzano, Michael de Valamazano*), tinent d'Epila i Urreya **2** 86-87, 91, 283, 287, 289
 » Miquel, misser, legat del papa Celestí III **1** 102
 » Miquel de Moriés (*Michael*), arquebisbe d'Arle **1** 472-473, 483, 485-487
 » Miquel Salomó (*Michaelis Salominis*), capellà i jutge **2** 147, 199
 Mir v. Guillelmus –; Per – d'Entenza
 Mirabel v. Andreas de –
 Miraclum, Miraculum v. Milagro
 MIRALCAMP, castell (com. Pla d'Urgell) **1** 191
 MIRALLES, castell (Santa Maria de Miralles, com. Anoia) **1** 190
 miramamolí **2** 93, 100 • v. també califa almohade
 Miramon, Miramons v. Miramont
 MIRAMONT (*Miramon*), castell (Miramont e Sensac [Miramont-Sensacq], dept. Landes, Occitània) **1** 499
 MIRAMONT (*Miramons*), castell desaparegut entre Ravat [Rabat-les-Trois-Seigneurs] i Saurat (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 Miranda v. Miranda de Arga; Pero –
 MIRANDA DE ARGA (*Miranda*), vila (mer. Olite, Navarra) **2** 41, 95, 98, 291, 293
 MIRANDA DE EBRO (prov. Burgos, Castella i Lleó) **2** 22
 MIRAPEIS [Mirepoix], vila (dept. Arieja, Occitània) **1** 121
 Mirapex v. Petrus Rodgerii de –
 Miraval, Miravalle v. Miravau
 MIRAVALLS, castell (Massís del Montseny, com. Vallès Oriental) **1** 190
 MIRAVAU [Mireval] (*Miraval, Miravalle*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 116, 464-465, 500
 MIRAVET, lloc (com. Ribera d'Ebre) **2** 155
 Mirendol v. Raimundus de –
 Mireval v. Miravau
 Miró I, comte de Barcelona, Girona i Osona **2** 122; un emissari del comte – **2** 122
 Miró (*Miro*), jutge de Palau i sacerdot **1** 386, 389, 398-399, 402, **2** 229, 264-265 • v. també Palacio, iudex de
 Miro, prevere **2** 193
 Miro Fogeth (*Miro Foghet*) **1** 261, 273
 Miro Foghet v. Miro Fogeth
 Miro Mironis **1** 260
 Miro Riculfi **1** 261
 Mironis v. Arnallus –; Hugo –; Miro –; Petrus –; Petrus – de Entenza; Raimundus –
 Mitacius v. R. –
 Moab, personatge bíblic **1** 169 • fills de – **1** 169, v. també moabites
 moabitae v. moabites
 moabites (*moabitae*) **1** 32 • v. també Moab; sarraïns
 Moac v. Guillem de –
 Mobilia, comtessa de Busca, mare de Maiafred, marquès de Busca **1** 381
 Modela v. Bernardus –
 Modianum v. Moià
 MOIÀ (*Modianum*), lloc (com. Moianès) **2** 64, 265, 266
 Moioler v. Gili –

- MOISSAC (*Moxacum*), vila (dept. Tarn i Garona, Occitània) **1** 93, 114, 125, 477 • abadia de – **1** 14 • abat de – v. Durand de Bredòm
- Molas v. G. de las –
- Moleges v. G. de –; Stephanus de –
- MOLINA, comtat de: comte de – v. Gonzalo Pérez de Lara; Pere de Lara • v. també Molina de Aragón
- MOLINA DE ARAGÓN, senyoria de (prov. Guadalajara, Castella-la Manxa) **1** 54, **2** 57, 59, 67, 75
- Molins* v. Arnallus *dez* –
- Mollis v. Lanfrancus –
- Molner v. P. –; Poncius –
- Moloverni, d'Arle **1** 446
- Moltó v. Llorenç Raimon –
- Molton v. Arnal –; Bernard –; Guillelmus Arnallus –; Raimon –
- Momeç v. Petro –
- Mómez v. Per –
- Monachus v. Poncius –
- MÒNACO (*Monacum*), vila (Mònaco) **1** 61, 100, 202, 221, 338, 340-342 • port de – **1** 338, 340, 342 • puig de – **1** 71
- Monacum v. Mònaco
- Monastier-Pin-Morie, Le v. Monastier, Lo
- MONASTIÈR, LO [Le Monastier-Pin-Morie] (*Monestiers*), castell (dept. Losera, Occitània) **1** 455
- MONCAYO (*Mons Gaudius*), muntanya entre Aragó i Castella **2** 37, 237
- MONCLÚS (*Mons Clausus*), lloc (Moriello de Monclús [Morillo de Monclús], A Fueva [La Fueva], com. Sobrarb, Aragó) **2** 51, 63, 265-266
- MONDOÑEDO (*Migdoniensis*, *Mindoniensis*), diòcesi de (prov. Lugo, Galícia): bisbe de – **2** 244, 252, v. també Pedro
- Moneder v. Calvet –
- Monells v. Bernat de –; Guillem de –; Ponç de –
- Monestiers v. Monastier, Lo
- Monforte v. Pedro López de –
- Mongaudi v. Montgai
- Monioci v. Diag –
- Moniuzieu v. Montjosieu
- Monjo, el v. Ramir II –
- Monlong v. Montlong
- MONNA, LA [Le Monna] (*Monnar*), castell (Millau, dept. Aviron, Occitània) **1** 455
- Monna, Le v. Monna, La
- Monnar v. Monna, La
- Monreal v. Mont-reyal
- Monreal del Campo v. Mont-reyal
- Monrodar v. Montrodar
- Mons Accutus v. Monteagudo
- Mons Acutus v. Montagut; Monteagudo • camp de – v. Monteagudo del Castillo
- Mons Agut v. Monteagudo
- Mons Albanus v. Montalban
- Mons Albus v. Montblanc
- Mons Aragonis v. Montaragó
- Mons Arnaldus v. Montarnaud
- Mons Blanchus v. Montblanc
- Mons Clausus v. Monclús
- Mons Ferrandus v. Montferrand, castell
- Mons Ferrarius v. Montferrièr de Les
- Mons Gaudius v. Moncayo
- Mons Iustinus v. Montjustin
- MONS MOLON, clusa de, a Provença, potser Mormeiron [Mormoiron] (dept. Valclusa, Occitània) **1** 69, 376-377
- Mons Olivus v. Montoliu
- Mons Pessulanus v. Montpeller
- Mons Regalis v. Montreal de Sòs
- Mons Rotundus v. Montredon
- Monsalbanus v. Montalban
- MONSERRET, castell del vescomtat de Millau, potser Montferrier (Bertolena [Bertholène], dept. Aviron, Occitània) o potser Montserat (Leinhac [Leynhac] dept. Cantal, Occitània) **1** 455
- Monson v. Montsó
- Monspessulus v. Montpeller
- Mont Agud v. Geral de –; Rodbert de –
- MONT ALBÁN [Montalbán], lloc (com. Conques Mines, Aragó) **2** 69, 83
- Mont Briso v. Gigo de –
- Mont Clar v. Geral de –; Lantelme de –; Pere de –
- Mont Dragon v. Poncius de –; R. –
- Mont Ferran* v. Ugo de –
- Mont Janus v. Montginebre
- Mont Long v. Bernardus de –; Iovan de –
- Mont Oliu v. Bernardus de –
- Mont Pesler* v. Petrus Guillelmi de –
- Mont Reial v. Guillelmus de –; Poncius de – • v. també Mont-real; Monte Rexal
- Mont Ross v. Ugo de –
- MONT TABOR, abadia del (Israel): abat del – v. M., abat del –
- MONTADOS, lloc a la Camarga **1** 330
- Montagnac v. Montanhac
- MONTAGUT (*Mons Acutus*), castell (Alcarràs, com. Segrià) **1** 187, **2** 103, 147, 198

- MONTAGUT, castell (Querol, com. Alt Camp) **1** 165, 190 • castlania del castell de – **1** 187
- Montagut v. Guillem de –
- MONTAGUT DE LLITERA v. Montagut, castell (Alcarràs)
- MONTALBAN [Montauban] (*Mons Albanus, Monsalbanus*), vila (dept. Tarn i Garona, Occitània) **1** 114, 126-127, 477, 494-495
- Montalbán v. Mont Albán
- Montalt v. Montaut
- Montanac v. G. I. det –
- Montanag v. Guillem de –
- MONTANÈR [Montaner] (*Montanerius*), castell (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 499
- Montanerius v. Montanèr
- Montanhac [Montagnac] v. Montanac; Montanag
- MONTARAGÓ (*Mons Aragonis*), monestir de (Quicena, com. Plana d'Osca, Aragó): abat de – **2** 13, 215, v. també v. Berenguer de Barcelona; Ferran, infant d'Aragó; Fortún
- MONTARNAUD (*Mons Arnaldus*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
- Montauban v. Montalban
- MONTAUT (*Montalt*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 336 • v. també Monte Alto; Montealto
- MONTBASIN [Montbazin] (*Montebasenus*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
- Montbazin v. Montbasin
- MONTBÉLIARD, lloc (dept. Dobs, França) v. Monte Beliaro
- MONTBLANC (*Mons Albus, Mons Blanchus*), castell i vila (com. Conca de Barberà) **1** 187, **2** 64, 84, 99, 265-266, 283, 296-297
- Montbran v. Henricus de –
- Montbrió v. Montbrió de la Marca
- MONTBRIÓ DE LA MARCA, castell (Sarral, com. Conca de Barberà) **1** 187
- Montbrison v. Mont Briso
- MONTBUI, castell (Bigues i Riells, com. Vallès Oriental) **1** 186
- , els, família **1** 192
- MONTCADA, lloc (Montcada i Reixac, com. Vallès Occidental) **1** 185
- , els, família **1** 65, 188, 192, v. també Beatriu de –; Gastó VI de Bearn; Guillem [I] de –; Guillem [II] de –; Ot de –; Ramon [I] de –; Ramon [II] de –
- Montchada v. Raimundus de –
- MONTCLAR, castell (Pontils, com. Conca de Barberà) **1** 165, 190
- Montclar v. Mont Clar
- MONTCLÚS, lloc (Sant Esteve de Palautordera, com. Vallès Oriental) **1** 190
- Montdragon v. Mont Dragon
- Monte Alto v. R. de – • v. també Montealto
- Monte Arbedono v. Rostan de –
- MONTE AURON, castell no identificat **2** 130
- Monte Beliardo v. Iohannes de –; Ioseph de –
- Monte Catano v. Guillelmus de –; Raimundus de –
- Monte Catena v. Raimundus de –
- Monte Forti v. Guido de –
- Monte Galardi v. Montgalhard
- Monte Lauro v. I. de –; P. de –; Pontius de –; Raimundus de – • v. també Montelauro
- Monte Longo v. Poncius de – • v. també Montelongo
- Monte Mirato v. Poncius de –
- Monte Olivo v. Guillelmus de –
- Monte Pesato v. Raimundus B. de –
- Monte Pessulano v. Gilius de –
- Monte Pestelario v. Guillelmus de –
- Monte Pislerei v. Guillelmus de –
- Monte Rexal v. Petrus de – • v. també Mont Reial; Mont-real
- Monte Rodundo v. Poncius Guillelmi de –; Hugo de –
- Monte Sereno v. Bernardus Amatus de –
- Monte Totino v. Guillelmus de –
- MONTEAGUDO (*Mons Accutus, Mons Acutus, Mons Agut*), castell (mer. Tudela, Navarra) **2** 86, 95, 103, 285-286, 291, 293, 303-304
- MONTEAGUDO, pedania de Múrcia **2** 162 • castell de Larache v. Larache
- MONTEAGUDO DE LAS SALINAS, castell (prov. Conca, Castella-la Manxa) **2** 79
- MONTEAGUDO DEL CASTILLO (*Mons Acutus*), camp de (com. Comunitat de Terol, Aragó) **2** 54-56, 164-165, 257-258
- Montealto v. B. de – • v. també Monte Alto
- Montebasenus v. Montbasin
- Montebeliardo v. Iohannes de –
- Montecatano v. Raimundus de –
- Monteferrarius v. Montferrièr de Les
- Monteferrato v. Montferrat
- Monteil v. Lambert de –
- MONTELAIMAR [Montélimar], vila (dept. Droma, Occitània) **1** 73
- Montelauro v. Petrus de – • v. també Monte Lauro
- Montélimar v. Montelaimar
- Montelongo v. Pontius de – • v. també Monte Longo
- Montemaiori v. R. de –

- Montepezolano v. Montpellier
 Montesceno v. Sanctus Felix de –
 Monteschiu, d'Arle **1** 447
 Montesono v. Montsó
 Montexellus, genovès **1** 317
 MONTFERRAND (*Mons Ferrandus*), castell, possiblement al Puòg de Sant Lop [Pic Saint-Loup] (dept. Erau, Occitània) **1** 45, 433
 MONTFERRAND, vila (Clarmont-Ferrand, dept. Puèi Domat, Occitània) **1** 69, 376 • v. també Mont Ferran
 Montferrand v. Guilabert de –; Hug de –
 MONTFERRAT, marquesat de (Piemont, Itàlia): marquès de – v. Conrad I de –; Guillem [V] de –
 Montferret v. Maria de –
 MONTFERRIER, lloc (Bertolena [Bertholène], dept. Avairon, Occitània) v. Monserret
 MONTFERRIÈR DE LES [Montferrier-sur-Lez] (*Mons Ferrarius, Monteferrarius*), castell i vila (dept. Erau, Occitània) **1** 114, 117, 464-465, 474, 476
 Montferrier-sur-Lez v. Montferrièr de Les
 MONTFORT (*Montis Forti, Montis Fortis*), comtat de (dept. Yvelines, França): comte de – **1** 502-503, v. també Simó IV de –
 —, els, família **1** 125; v. també Guiu de –; Simó IV de –
 MONTFURON, lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 79
 MONTGAI (*Mongaudi, Montgaudi*), lloc (com. Noguerà) **2** 14, 227-228, 235
 Montgai v. Arbertus de –
 Montgaillard v. Montgalhard
 MONTGALHARD [Montgaillard] (*Mons Galardi*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 Montgaudi v. Montgai
 Montgenebre, Mont-genebre v. Alps del –; Montginebre
 Montgenèvre v. Montginebre
 MONTGINEBRE [Montgenèvre] (*mons Iani, mons Genui, Mont Janus, Montgenebre*), lloc (dept. Alps, Occitània) **1** 42-43, 90, 95, 293-295, 415 • v. també Alps del –
 Montilio v. Lambertus de –
 Montis Aragones v. Montaragó
 Montis Forti, Montis Fortis v. Montfort
 Montis Lauri v. Raimundus –
 Montis maioris v. Montmajor
 Montjezieu v. Montjosieu
 MONTJOSIEU [Montjezieu] (*Moniuzieu*), castell (La Canorga [La Canourgue], dept. Losera, Occitània) **1** 455
 MONTJÒUS [Montjoux] (*Montjous*), lloc (dept. Droma, Occitània) **1** 61
 Montjoux v. Montjòus
 MONTJUSTIN (*Mons Iustinus*), castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 78-79, 98, 440-444
 Montlaur v. Monte Lauro; Montelauro; Pèire de –
 Montliard v. Wilelmus de –
 MONTLONG [Monlong], lloc (dept. Alps Pirineus, Occitània) v. Mont Long; Monte Longo; Montelongo
 MONTMAGASTRE, castell (Artesa de Segre, com. Noguera) **2** 131
 MONTMAJOR, abadia (Arle [Arles], dept. Boques del Roine, Occitània): abat electe de – **1** 472
 MONTMAJOR, castell (com. Berguedà) **1** 195
 Montmajor v. també Montemaiori
 Montmajour v. Montmajor
 MONTMANEU, lloc (com. Anoia) **1** 187
 MONTMELL, EL, castell (com. Baix Penedès) **1** 189
 MONTMIRAT, lloc (dept. Gard, Occitània) v. Monte Mirato
 Montmorency v. Margarida de –
 Montoliu v. Montoliu
 MONTOLIU [Montolieu] (*Mons Olivus*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 MONTOLIU, castell (la Riera de Gaià, com. Tarragonès) **1** 194
 MONTOLIU [Montolieu], lloc (dept. Aude, Occitània) **1** 22, 27, 250, 265
 Montoliu v. també Monte Olivo; Montoliu de Lleida
 MONTOLIU DE LLEIDA (com. Segrià) **1** 187
 MONTORNÈS, castell (Benicàssim, com. Plana Alta) **2** 38, 143
 MONTORNÈS, castell (Vallromanes, com. Vallès Oriental) **1** 186
 MONTPELLER (*Mons Pessulanus, Monspessulus*), ciutat (dept. Erau, Occitània) **1** 27, 32-33, 40, 42, 48-49, 51, 57, 62, 66, 68-69, 72-73, 78, 87-89, 102-103, 105, 109-111, 114, 116-118, 121-122, 124, 210, 215, 220, 228, 357, 359, 369-371, 374-376, 410-412, 456, 463-465, 467, 469, 474-475, 478, 482, 484, 486, 491-493, 241, 42, 172, 241-243, 245 • batlle de – v. Petrus de Bisanchis • burgesos de – **1** 47, 109, 111, 116, 118, 482 • casa del Comú de – **1** 117 • casa del mestre Maurí **1** 374-375 • casa dels Templers **1** 109, 463-464, 467 • castell (reial) de – **1** 68, 114, 116-118, 474-475, 482-484 • Comú de – **1** 117-118, 479 • Concili de – **1** 115 • conseller de – v. G. Rossellus;

- Guido Capud Porci; Guillelmus Rabastenc; I. Andreas; I. de Latis; Iohannes Lucianus; Matheus; P. Deodatus; Petrus de Bisanchis; Petrus Lucianus; Radulphus Bonefacii; S. Iohannis • cònsols de – **1** 112, 117-118, 479, 485, 487, 496, v. també Joan Bocadós • poble o homes de – **1** 68, 117-118, 174, 176, 298-299, 466, 478-479, 482-485, 487 • església de Santa Maria de – **1** 109, 468-469 • església de Santa Maria de Taules **1** 109 • jueus de – **1** 118 • prohoms de – **1** 68, 117, 470, 478 • síndics de la vila de – **1** 116, v. també Joan Bocadós; Pere Llobet • universitat de – **1** 117-118, 479, 483-487
- (*Montepezolano*), senyoria de **1** 46-47, 49, 65-68, 76, 80, 103-104, 108-111, 114, 124, 128, 198, 207, 215, 463-464, 475, **2** 101, 153 • senyor de – **1** 35, 46, 48, 58, 69, 72, 108, 116, 118, 174, v. també Guillem I de –; Guillem II Bernat de –; Guillem III de –; Guillem IV de –; Guillem V de –; Guillem VI de –; Guillem VII de –; Guillem VIII de –; Jaume I el Conqueridor; Jaume II de Mallorca; Pere el Catòlic • senyora de – v. Maria de Montpeller
- v. també Agnès de –; Guillem de –; Guillem IX de –; Guiu Guerrejat de –; Pere de –; Ramon de –
- MONTPELAT [Montpezat], diversos llocs d'Occitània v. Folc de –; Monte Pesato
- Montpezat v. Montpesat
- MONTREAL [Montréal], vila (dept. Aude, Occitània) **1** 121
- Mont-real, Montreal [Montréal] v. Hug de – • v. també Mont Reial; Monte Rexal
- MONTREAL DE SÒS [Montréal-de-Sos] (*Mons Regalis*), castell (Ausat [Auzat], dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- MONTREDON (*Mons Rotundus*), castell (Someire [Sommières], dept. Gard, Occitània) **1** 114, 477
- Montredon v. Ponç Guillem de –; Ramon de –; Uc de –
- MONT-REYAL [Monreal], lloc (com. Xiloca, Aragó): confraria de – **2** 10
- MONTRODAT (*Monrodat*), castell (dept. Losera, Occitània) **1** 455
- MONT-ROIG DEL CAMP, vila (com. Baix Camp) **1** 186
- Montrós v. Mont Ross
- MONTSENY, massís de Catalunya **1** 190
- Montseny v. Rimbau de –
- MONTSERAT, lloc (Leinhac [Leynhac] dept. Cantal, Occitània) v. Monserret
- MONTSERET [Montséret], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Monte Sereno
- MONTSÓ (*Monson, Montesono, Montsso*), castell (com. Cinca Mitjà, Aragó) **2** 14, 227-228, 230, 235 • valí de la frontera de – v. Muhàmmad ibn Rizq al-Jafarí
- Montsono v. Raimundus de –; Monzon
- Montsso v. Montsó
- Monza v. Petrus de –
- MONZÓN DE CAMPOS, castell (prov. Palència, Castella i Lleó) **2** 25
- Monzon, Monzón v. Domingo de –; Guillelmus de – • v. també Montsono
- MOR, EL, castell (Tàrrrega, com. Urgell) **1** 219
- Morel v. Arnal –; Arnallus –
- MORELLA DEL MAESTRAT (*Murel*), lloc (com. els Ports) **2** 34, 233
- Moreno v. Jaime Juan –
- Morer v. Bernardus *dez* –
- Moreriis v. Rostagnus de –
- Morers v. Petrus de –
- Moreta v. Exeminus de –
- Moriconi v. Pietro –
- MORIELLO DE MONCLÚS [Morillo de Monclús], lloc (A Fueba [La Fueva], com. Sobrarb, Aragó) v. Monclús
- Moriés [Mouriès] v. Miquèl de –
- Morillo de Monclús v. Moriello de Monclús
- Morlaàs v. Morlans
- Morlana v. Arnaldus –; Gaiard de –
- Morlaneses v. morlanesos
- morlanesos (*Morlaneses*) **1** 343
- Morlanis v. Aldebertus de –; Girard de –; Morlans; Oldebertus de –; Richard de –
- MORLANS [Morlaàs] (*Morlanis*), vila (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **1** 344, 373, **2** 75 • moneda morlanesa **1** 435, **2** 103-104 • veguer de – v. Giral de Pau • v. també Morlana; Morlanis
- MORMEIRON [Mormoiron] (dept. Valclusa, Occitània) v. Mons Molon
- Mormoiron v. Mormeiron
- Moro v. Bonvassallo de –; Martino de –
- moros (*mauros*) **1** 169-170, 319, **2** 227 • v. també bàrbars; Espanya; sarraïns
- Morret, de Carcassona **1** 279
- MORTAIN, comtat de (dept. Manche, França): comte de – v. Robert de –
- Mortain v. també Almodis de –; Rotró II de Perche i de –
- Mortussitis v. Bonefacius –
- MORVEDRE, castell (com. Camp de Morvedre) **2** 24, 68, 72, 140, 170 • senyor de – v. Ibn Lubban

- Mossolencs v. Ponc de –
Mosteiol v. Ramon de –
 Moster v. Guilemus de –; Raimon de –
 Mosters, Mostier v. Mostiers
 MOSTIERS [Moustiers] (*Mosters*), castell (Mostiers Santa Maria [Moustiers-Sainte-Marie, dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 94, 431-432
 MOTA, LA [La Motte], castell (dept. Var, Occitània) **1** 107
 Mota v. Guillelmus –; Mota d'Egues, La; Petrus de –
 Mota Albaronis v. Mota d'Albaron
 Mòta d'Aigas, La v. Mota d'Egues, La
 Mota d'Albaron (*Mota Albaronis, Mota de Albarone*) v. Albaron
 MOTA D'EGUES, LA [La Motte-d'Aigues] (*Mota*), castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 98, 440
 Mota de Albarone v. Mota d'Albaron
 Mouriès v. Moriés
 Moustiers v. Mostiers
 Moxacum v. Moissac
 Moxag de Sossenys, aspès **1** 344
 Muafirí, al- v. Àhmad ibn Khàlaf –
 Muaytí, al-, califa omeia de Còrdova **2** 132
 Mubàixxir (*Mubassir*), emir o senyor de Mallorca **1** 160, 167, **2** 145
 Mubassir v. Mubàixxir
 Mudhàffar, al- v. Abd-al-Màlik –; Yahya –; Yússuf –
 Mugehid, Muget, Mugeyd v. Mujàhid al-Muwàffaq
 Muhàmmad I, emir omeia de Còrdova, fill d'Abd-ar-Rahman II **2** 118, 120
 Muhàmmad, senyor de Calataiud, fill de Sulayman ibn Hud **2** 127
 Muhàmmad II al-Mahdí, califa omeia de Còrdova **2** 125
 Muhàmmad ibn Abi-Àmir al-Mansur, més conegut com a Almansor, *hàjib* del califa omeia de Còrdova **1** 153, **2** 121, 123-124, 126, 132
 Muhàmmad ibn Alí ibn Ghàniya, governador de les Balears, després emir independent **2** 166
 Muhàmmad ibn Alí Muizz ad-Dawla (محمد بن علي), emir o príncep de Dènia, fill d'Alí ibn Mujàhid **2** 134, 136, 197
 Muhàmmad ibn Hàixim at-Tujibí **2** 122
 Muhàmmad ibn Ishaq, rei o emir de Mallorca, fill d'Ishaq ibn Muhàmmad **2** 167
 Muhàmmad ibn Múslim ibn Múqbil (محمد بن مسلم), ministre d'Alí ibn Mujàhid de Dènia **2** 134, 136, 197
 Muhàmmad ibn Múslim ibn Múqbil ibn Abi-Ziyad al-Muafirí (محمد بن مسلم بن مقليل بن أبي زياد المعافري) v. Muhàmmad ibn Múslim ibn Múqbil
 Muhàmmad ibn Rizq al-Jafarí, valí de la frontera de Lleida, de Montsó i de la Frontera Extrema **2** 123
 Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix v. Abu-Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix
 Muiehid v. Mujàhid al-Muwàffaq
 Muizz-ad-Dawla v. Muhàmmad ibn Alí –
 Mujàhid, duc de Dènia v. Mujàhid al-Muwàffaq
 Mujàhid al-Muwàffaq (*Mugehid, Muget, Mugeyd, Muiehid, Mujahid*), emir o duc de Dènia **1** 154, 159, **2** 121, 126, 132-135, 141, 189-190, 192, 195-197
 Mujàhid ibn Alí Siraj-ad-Dawla (مجاهد بن علي), emir o príncep de Dènia, senyor de Segura, fill d'Alí ibn Mujàhid de Dènia **2** 134, 136, 139, 197
 Mulnellis v. Bernardus de –
 Mulner v. Arnal –; Gili –; Iovan –; Raimon –
 Muncada v. Raimundus de –; Willelmus de –
 Múndhir, al- v. Múndhir al-Hàjib, al-
 Múndhir, senyor de Tudela, fill de Sulayman ibn Hud **2** 127
 Múndhir al-Hàjib, al- (*Alhàgib*), emir o senyor de Lleida, Tortosa i Dènia, fill d'Àhmad al-Múqtadir **2** 22-23, 139-142
 Múndhir I ibn Yahya at-Tujibí, senyor de Tudela, després emir o senyor de Saragossa **2** 20, 125-127
 Múndhir II ibn Yahya, senyor o emir de Saragossa, fill de Yahya al-Mudhàffar **2** 127
 Múnia de Castella, filla de Sanç Garcia **2** 21
 Munio v. Nunó
 Muniz v. Garcia –
 Munnio v. Nunó
 Muñoz v. Diego – de Carrión; García –
 MUNTANYA NEGRA, massís d'Occitània **1** 25
 Muqàtil, llibert d'Almansor, senyor de Tortosa **2** 126
 Múqtadir, al-, de Saragossa, al- v. Àhmad –
 MURA, LA [La Mure], lloc (dept. Isèra, França) **1** 43
 Muraçon v. Murasson
 MURASSON (*Murazon*), castell (dept. Avairon, Occitània) **1** 86, 406-408
 Murazon v. Murasson
 MÚRCIA (*Murcia*), ciutat de la Regió de Múrcia **2** 21, 37, 53, 59, 139, 142, 145, 156, 161-162, 165-166, 236-238 • pedania de Monteagudo v. Monteagudo
 —, emirat, regne o taifa de **1** 61, 180, 184-185, 204, **2** 37, 38-40, 67, 71, 80, 131, 137, 139, 156, 158, 160, 170, 236-238 • emir, rei o senyor de – **2** 38-39, 57, 68, 156-157, 162-164, 169, 261, v. també Abu-

- Abd-Al-lah Muhàmmad ibn Sad ibn Mardanix;
Ibn Iyad • regne de Múrcia-València 2 157, 161
—, província andalusina de 2 156 • senyor o governador almohade de – 2 169
—, regió de 1 184, 2 55, 156
Mure, La v. Mura, La
Murel v. Morella del Maestrat
Muret, vila (dept. Alta Garona, Occitània) 1 11, 113, 125, 129-130, 2 106, 173 • plana de Pesqueirs 1 129 • pont de Sant Serní 1 129 • porta de Tolosa 1 129
Muriel Freito v. Murillo el Fruto
Muriello super Tutelam v. Murillo de Tudela
Murieta v. García Pérez de –; Jimeno de –
Murillo de las Limas v. Murillo de Tudela
MURILLO DE TUDELA (*Muriello super Tutelam*), actualment Murillo de las Limas (Tudela, mer. Tudela, Navarra) 2 102, 301-302
MURILLO EL FRUTO (*Muriel Freito*), lloc (mer. Olite, Navarra) 2 102, 301-302
Murta v. Willelmus de –
MURU ARTERDERRETA (*Arterderreta*), lloc (Tiebas-Muru Arterderreta, mer. Pamplona, Navarra) 2 95, 291, 293
Murviel, Murviel-lès-Béziers v. Murvièlh
MURVIÈLH [Murviel-lès-Béziers], castell (dept. Erau, Occitània) 1 87
Murvièlh v. Ademar de –
Mussus v. Lambertus –
Mustaín, al- v. Àhmad –; Sulayman –; Sulayman ibn Hud –
Mustaín de Saragossa, al- v. Àhmad al-Mustaín
Musteron v. Alfán –
musulmans 2 93, 122, 134
Mútaman, al- v. Yússuf –
Mútamid ibn Abbad, al-, emir de Sevilla 2 21, 139
Mútamin, al- v. Abd-al-Aziz –
Mutàrrif ibn Lubd, dels Banu Qassi 2 20, 120 • una filla de – 2 20, 120
Mutetus, d'Arle 1 448
Muwàffa, al- v. Mujàhid –

N., comte v. Nuño Pérez de Lara
Nabal v. Naval
Nabil, llibert d'Almansor, senyor de Tortosa 2 126
Nabo de Valat, d'Arle 1 448
Nadal v. Bt. –; G. –; Poncius –; v. també Natal
Nagara, Nagarensis v. Nájera
Nagera, Nàgera v. Garzia Garcez de –; Nájera
Nages v. Najas
Nágima, riu v. Nájima
Naia v. Galindus de –
Naiach v. Najac
NAJAC (*Naiach*), vila (dept. Avairon, Occitània) 1 91, 417, 2 72-73
NAJAS [Nages] (*Anagie*), castell (Najas e Solòrgues [Nages-et-Solorgues], dept. Gard, Occitània) 1 84, 392, 412
NÁJERA (*Nagara, Nagarensis, Nàgera*), castell i vila (la Rioja) 2 33, 61, 70, 201, 203, 206-207, 262-263 • Santa Maria La Real de – (*beata Maria Nagarensis, Sancta Maria Nagarensis, Senta Maria de Nàgera*), monestir 2 201, 203, 206-207
—, regne de 2 41
Nájera v. García Garcés de –
NÁJIMA (*Naxama*), lloc no identificat (prov. Sòria, Castella i Lleó) 2 43, 45-48, 58, 66, 247-248
NÁJIMA o NÁGIMA, riu de Castella 1 192, 2 45
NAMUR, marquesat de (Valònia, Bèlgica): marquès de – v. Felip I de –
Nant v. Bernardus de –; Raimundus de –
NAPOLA, LA [La Napoule], lloc (Mandaluc la Napola [Mandelieu-la-Napoule], dept. Alps Marítims, Occitània) 1 77
NÀPOLS, regne de: rei de – v. Carles I d'Anjou
Napoule, La v. Napola, La
NARBONA (*Narbona, Nerbona, Nerbonensis*), ciutat (dept. Aude, Occitània) 1 27, 36, 51, 53, 71, 82, 84-85, 90, 94, 96-97, 111, 120-121, 123-124, 187, 193, 284, 332-334, 355-357, 413-414, 432, 436-437, 450-451, 2 117, 133 • abat de Sant Pau de – v. Matfred • clergat de – 1 95 • consell de – 1 319 • cònsol de – v. Guglielmo della Volta; Guglielmo Sigerio • església de Sant Just 1 104 • grau de – 1 211 • poble de – 1 318-319 • regió o terra de – 1 24-25, 82, 260, 437, v. també Narbonès
— (*Narbonensis*), arxidiòcesi de 1 27, 45 • arquebisbe de – 1 24, 27, 33, 36, 45, 53, 56, 75, 95, 103-104, 106, 119-120, 126, 258, 262, 264, 285, 2 195, v. també Arnau de Levezon; Berenguer de Barcelona; Berenguer de –; Bernat Gaucelin; Ermengol de –; Guifré de Cerdanya; Pere Berenguer de –; Pere d'Andusa; Ponç d'Arsac; Ricard de Millau • concili provincial de – 1 101 • seu metropolitana de – 1 14
—, casa vescomtal de 1 33, 49, 306, v. també Ermesenda de –
— (*Narbonensis*), comtat de 1 22, 24-25, 35, 249, 256-258, 262-264, 266-270, 2 26, v. també Narbona, vescomtat de; Narbonès, comtat de

- (*Narbona*), ducat de **1** 114, 477 • duc de — **1** 45, 50, v. també Ramon IV de Sant Geli; Ramon V de Tolosa; Ramon VI de Tolosa
- (*Narbonensis*), província de **1** 151
- (*Narbonensis*), vescomtat de **1** 45-48, 56-57, 59, 63, 73, 80, 82, 87, 92, 96, 97, 104, 172, 198, 222, 436-437, **2** 50, 153 • vescomte de — (*Narbone*) **1** 23, 40, 96-97, 147, 172, 247, 437, v. també Amalric I de —; Berenguer I; Bernat Berenguer; Eimeric I de —; Eimeric II de —; Eimeric III de Lara; Matfred; Odó; Pere de Lara; Ramon I de —; Ramon II Berenguer de —; Volverad • vescomtessa de — **1** 16, 81, 89, v. també Ermengarda de — • vescomtes de — **2** 74
- Narbona v. Bernat Amèl de —; Petrus de —; Petrus Raimundi de —
- Narbonensis v. Narbona; Narbonès
- NARBONÈS (*Narbonensis, Narbones*), comarca d'Occitània **1** 19, 24, 26, 48, 56, 118, 260, 262, 355, 356-357
- , comtat de **1** 265, 267, 269, v. també Narbona, comtat de
- Nàssir, an-, califa almohade v. Abu-Abd-Al-lah Muḥammad —
- Natal v. P. —; v. també Nadal
- NATZARET, arxidiòcesi de (Palestina): arquebisbe de — v. A., arquebisbe de Natzaret
- , vescomte de v. Helies
- Nauarra v. Navarra
- NAUMBURG-ZEITZ, diòcesi de (Saxònia-Anhalt, Alemanya): bisbe de — v. Udo von Veldenz
- NAVAL (*Nabal*), lloc (com. Semontano de Barbastre, Aragó) **2** 62-63, 265-266
- Navar d'Acs, bisbe de Coserans **1** 119
- NAVARRA (*Nauarra, Navarria, Navarrorum*), regne de **1** 46, 81, **2** 27, 29-32, 35-36, 40-47, 51, 53, 55, 57, 62-63, 65, 67-74, 78, 80-81, 84-85, 87-90, 93-95, 97-98, 100-106, 170-171, 209-211, 213-214, 218, 233, 239, 243, 246, 270, 285, 287-288, 290-293, 302, 304, 308 • infant de — v. Sanç • infanta de — v. Berenguera de —; Blanca de —; Sança de — • rei de — (*rex Navarrorum*) **1** 65, 91, 96, 155, 418, **2** 40-41, 43-44, 46-47, 50-51, 54, 56, 62, 68-69, 71, 73-74, 78, 80, 86-89, 91, 94-95, 97, 101, 103, 164-165, 170-171, 243-244, 248-249, 252-253, 258-259, 269-270, 275, 278-279, 286-288, 291-292, 301-302, 306-307, v. també Sanç VI el Savi; Sanç VII el Fort; Teobald I • reis de — **2** 56, 81 • terra de o terra del rei de — **2** 241, 244, 249, 269, 270
- , comtat de **2** 41
- navarrenses v. navarresos
- navarresos (*navarrenses, Navarri*) **2** 12, 119, 209-211, 302-303, 307 • rei dels — v. Alfons I el Bataller
- Navarri v. Navarra; navarresos
- Navarria v. Navarra
- NAVAS DE TOLOSA, LAS, lloc (La Carolina, prov. Jaén, Andalusia) **1** 126, **2** 105-106, 172
- NAVASCUÉS, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 47
- NAVATA, castell (com. Alt Empordà) **1** 188
- Navata v. Bernat de —
- Naxama v. Nájima
- Naya v. Galindo de —
- Nazarensis v. Natzaret
- Nedel v. Pere —
- Nem, Nemausensis, Nemausius, Nemausus v. Nimes
- Nemse v. Bt. de —; Petrus Giraldi de —
- Nemze v. Stephanus de —
- Nense v. Gir de —
- Ner v. Bn. P. —; R. —
- Nerbona, Nerbonensis v. Narbona
- Neubridge v. Guillem de —
- Neura v. Bernard —
- NEVERS, comtat de (dept. Nièvre, França): comte de — **1** 119, 121
- Nèvia (*Nevia*), muller de Guillem de Niort **1** 260-261
- Nevia v. Bernardus —
- NHAUS [Niaux] (*Haus*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- Niaux v. Nhaus
- NIÇA (*Nicaea, Nicia, Niscia, Niza*), ciutat (dept. Alps Marítims, Occitània) **1** 38, 42, 51, 62-63, 71, 73, 76-78, 80-81, 94, 151, 176, 202-203, 208-209, 213, 216, 299, 338-339, 366-368, 382, 430, **2** 151 • cònsols de — **1** 381-382, 430, v. també B. Badat; Guilelmus Raimbaudi; P. Badat; P. Riquerii • poble de — **1** 382, 430
- , comanda hospitalera de —: prior de la — v. Rogerius, prior
- , comtat de: comtessa de — v. Garsenda III de Sabran
- , diòcesi de (*Niciensis*) **1** 382 • bisbe de — (*Nisenus, Niciensis*) **1** 39, 168-170, 460, v. també Peire, bisbe • preposít de — v. Fulcho
- Nicaea v. Niça
- niçards (*Nicienses*) **1** 382
- Nicola, Nicholas v. Nicolau
- Nicia v. Niça
- Nicienses v. niçards
- Niciensis v. Niça
- Nicola v. Nicolau

- NICOLAU = Niccola = Nicholaus = Nicola = Nicolaus = Nicolò**
- » Niccola Alcherio (*Nicola Alcheri*), genovès **1** 210, 372
 - » Nicholai, *don* v. Nicolau, *don*
 - » Nicholaus **1** 449
 - » Nicholaus, canonge del Sant Sepulcre **2** 223
 - » Nicholaus, prevere cardenal de Sant Quirze **2** 236
 - » Nicola Alcheri v. Niccola Alcherio
 - » Nicola Arrozal, genovès **1** 211; v. també Rozza
 - » Nicola Rozza (*Nicola Roza*), cònsol genovès **1** 197, 318
 - » Nicolau (*don Nicholai*), *don*, juntero per Eixea **2** 102, 303
 - » Nicolau II, papa de Roma **1** 156
 - » Nicolau Gentil de Bar, notari públic al comtat de Provença i de Forcalquer **1** 293
 - » Nicolaus de Sancto Laurentio v. Nicolò di San Lorenzo
 - » Nicolò di San Lorenzo (*Nicolaus de Sancto Laurentio*), mestre, notari imperial **1** 309, 321-323, 367, 421-422, 424, 450
- Nicolaus, Nicolò v. Nicolau
- Niger v. P. –; R. –; Willelmus –
- Nigrelli, Nigrello v. Petrus –
- Nigri v. Guillelmus –
- Nigro v. Guglielmo –
- NIMES** (*Nemausensis, Nemausius, Neumasus*) **1** 27, 44, 64, 69, 84, 91, 101, 247, 386-391, 410 • castell de la Tor Manha [la Tour Magne] (*Torre Magna, Turris Magna*) **1** 84, 387-388, 390 • castell de las Arènes [les Arènes] (*Arenis*) **1** 84, 387-390 • cònsols de – **1** 120 • homes o poble de – **1** 388-389 • senescalia de Bèucaire i – **1** 468
- , comtat de: comte de – **1** 91, v. també Ramon V de Tolosa
- , diòcesi de **1** 45 • ardiaca de – v. B., ardiaca; B. de Anaia • bisbe de – **1** 70, 75, 116, 376-377, 482, v. també Aldebert d'Usès; Frotari [I]; Frotari [II]; Guillèm d'Usès • sagristà de – v. R., sagristà
- , vescomtat de **1** 27, 73, 75, 80, 83, 86-87, 91-93, 104, 388, v. també Nimes, país o regió de • vescomte de – **1** 83-84, v. també Bernat Ató V de Besiers; Bernat Ató VI de Besiers; Ramon Bernat Trencavell • vescomtessa de – v. Ermengarda de Carcassona; Guillema de Montpeller
- , país o regió de **1** 36, 47, 386, 388, v. també Nimes, vescomtat de
- Nimes v. Pere Guerau de – • v. també Nemse; Nemze
- Niòrt, castell v. Niòrt de Saut
- Niòrt [Niort], família **1** 26, v. també Bernat Odó de –; Bertran de –; Guerau de –; Guillem de –
- NIÒRT DE SAUT [Niort-de-Sault], castell (dept. Aude, Occitània) **1** 26
- Niort-de-Sault v. Niòrt de Saut
- Niscia, Nisenus v. Niça
- Nivalaz v. Poncius de –
- Nivella v. Iacobus de –
- Niza v. Niça
- NOAIN (*Noan*), lloc (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 95, 291, 293
- Noan v. Noain
- Noble, el v. Alfons VIII –
- Nogelarius v. Oleguer
- Nontaire* v. Raimundus –
- Nores v. Balduinus de –
- NORMANDIA**, ducat de (França) **1** 153-154, 157-158 • duc de – (*dux Normannorum*) **1** 33, 154, v. també Ricard II
- normands **1** 151-152, 154-159, 177-178, **2** 141, 149
- Normannos v. Normandia
- Nostradamus v. C. de –
- Not v. Cordelius Salvang de –
- Notarii v. Ferarius –
- Notarius v. Guillelmus –
- Nothus v. Noto
- Noro (*Nothus*), terra, vall i castell (Sicília) **1** 156, 221, 227, 490-491
- Novals* v. Guillelmus de –
- Nòvas [Noves] v. Noves; Novis
- Novedela v. Iohannes –
- Novel v. Ponc –
- Noves* v. Raimundus de –
- Novis v. Guillelmus Casteron de –; Petrus de –
- Nozel v. Bernardus –
- Nugerol **1** 406
- Numayrí, an- v. Abd-al-Aziz ibn Àrçam –
- Numeratra v. Bernardus Adalberti de –
- Núñez v. Álvaro – de Lara; Fernando – de Lara; Sañça – de Lara
- Nunius v. Nunó
- Nuniz v. Alvarus –
- Nunnius, Nunno v. Nunó
- NUNÓ = Munio = Munnio = Nunius = Nunnius = Nunno = Nuño**
- » Munio o Nuño Sánchez (*Munio Sancii*), tinent de Fariza **2** 72, 97, 296
 - » Munio Sancii v. Munio o Nuño Sánchez
 - » Munnio Sanxo v. Nuño Sancho

- » Nunius, Nunnus, comte v. Nuño Pérez de Lara
 » Nunno Fernandiz v. Nuño Fernández
 » Nunno Melendiz v. Nuño Meléndez
 » Nuño Fernández (*Nunno Fernandiz*) 2 51, 254
 » Nuño Meléndez (*Nunno Melendiz*) 2 51, 254
 » Nuño Pérez de Lara (*Nunius, Nunnus*), comte 2 58, 59, 61, 260-263
 » Nunó I Sanç (*Nuno Sancii*), comte de Rosselló i Cerdanya, fill de Sanç I, infant d'Aragó 1 122, 149, 227, 291, 489-491, 494
 » Nuño Sánchez v. Munio o Nuño Sánchez
 » Nuño Sancho (*Munnio Sanxo*) 2 51, 254
 » Nuno Sancii v. Nunó I Sanç
 » Nuno, fill de Sanç, comte v. Nunó I Sanç
 Nuño v. Nunó
 Nutifog v. I. –
- O. López (*O. Lopiz*), juntero per Santacara 2 102, 302
 O. Lopiz v. O. López
 Obdo v. Odó
 Obertenghi, els, família 1 175, v. també Alberto Malaspina; Malaspina, els; Opizzo II Obertengo
 Obertengo v. Opizzo II –
 Oberto (*Obertus*), canceller de Gènova 1 196, 210, 316
 Oberto de Langasco, genovès, escrivà del Comú de Gènova 1 309, 321, 323, 367, 421, 424, 450
 Oberto della Volta, cònsol de Gènova 1 223
 Oberto di Torre (*Obertus Turrus*), cònsol i capità genovès 1 180-181, 197, 318, 2 33, 151
 Oberto Lusio (*Obertus Lusii*), genovès 1 203, 341
 Oberto Malocello, cònsol genovès 1 196 • v. també Obertus Malus Avellus
 Oberto Piccamiglio (*Obertus Picamilium*), genovès 1 317
 Oberto Spinola (*Obertus Spinda*), cònsol i capità genovès 1 197-198, 205, 318, 2 160
 Oberto Torre v. Oberto di Torre
 Oberto Usodimare (*Obertus Usus de Mari*), cònsol genovès 1 197, 316
 Obertus, canceller v. Oberto, canceller
 Obertus, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre 2 223
 Obertus de Belamuto, genovès 1 317
 Obertus de Carbo, genovès 1 317
 Obertus de Insula, genovès 1 317
 Obertus Lusii v. Oberto Lusio
 Obertus Malus Avellus, genovès 1 317 • v. també Oberto Malocello
 Obertus Picamilium v. Oberto Piccamiglio
- Obertus Spinda, genovès v. Oberto Spinola
 Obertus Turrus v. Oberto di Torre
 Obertus Usus de Mari v. Oberto Usodimare
 Obiet, Obieto v. Uviéu
 Obilet, Obilot v. Guillem d'–
 Obiloti v. Guillelmus –
 Obitonus, mestre 1 500
Obra v. Poncius de za –; Raimundus de za –
 Ocariz v. Pedro Martínez de –
 OCCIDENT 1 126, 215 • – cristià 1 101, 2 171
 OCCITÀNIA 1 9-11, 14, 18, 33, 35, 69-70, 81, 87-89, 95-96, 100, 103, 105, 108, 111, 130, 172, 176, 207, 212, 220, 222, 224, 226, 2 7, 24, 41, 63, 65, 98, 151, 153, 159, 168, 172
 Ochon v. Ocón
 OCHOREN, lloc no identificat, potser Echarren de Guirguillano (Guirguillano, mer. Pamplona, Navarra) 2 211
 Ocles v. Uclés
 OCÓN (*Ochon*), castell (la Rioja) 2 61, 262-263
 Ocón v. Sancho de –
 Octavianus, diaca cardenal de Sant Nicolau *in Carcere* v. Ottaviano de' Monticelli
 Oculo v. Pere – de Vino
 Oda, muller de Frèdol, comte de Roergue, Tolosa, Carcassona, Rasès, Pallars i Ribagorça 1 146
 ÒDENA, lloc i castell (Anoia) 1 187, 191
 Òdena v. Ramon Guillem d'–
 Odezon Mastal, genovès 1 317
ODÓ = Eudes = Obdo = Odon = Odone = Ot = Otho = Oto = Otó = Otto = Ottone = Ottonus
 » Eudes, comte de Rasès v. Odó de Rasès
 » Obdo v. Odone Fattiboni
 » Odo, bisbe d'Osca v. Dodón
 » Odó, comte de Tolosa 1 146
 » Odó II, vescomte d'Albi, fill de Bernat-Odó II i de Gàucia 1 145, 265
 » Odó, vescomte de Narbona, fill de Francó, vescomte de Narbona, i d'Ersenda de Tolosa 1 147, 2 121
 » Odó de Rasès (*Eudes, Ot, Oto*), comte de Rasès, fill d'Arnau I de Comenge i d'Arsenda de Carcassona 1 18-19, 24, 144, 262-263, 267-269
 » Odó [IV] de Ventimiglia (*Oto*), comte de Ventimiglia 1 430
 » Odó [I] de Wittelsbach (*Otto Palatinus*), el Pèl-roig, comte palatí de Baviera, després duc de Baviera 1 363
 » Odó Ramon, senyor de l'Illa Jordà 1 146
 » Odon de Saint-Omer (*Oto Sancti Odmerii*), frare del

- Temple, fill de Guillaume [II] de Saint-Omer i de Melisende de Picquigny **2** 229
- » Odone Fattiboni (*Obdo*), diaca cardenal de Sant Jordi *in Velabro* **2** 236
- » Ot, bisbe de Girona **2** 125
- » Ot, dàpifer (*Oto dapifer*) **1** 203, 341
- » Ot de Montcada v. Ot, dàpifer
- » Ot de Rasès v. Odó de Rasès
- » Otho de Rodolenhs, de Carcassona **1** 279
- » Oto, comte de Rasès v. Odó de Rasès
- » Oto, comte de Ventimiglia v. Odó [IV] de Ventimiglia
- » Otó II el Sanguinari, emperador romanogermànic **2** 123
- » Oto de Casanova **1** 418
- » Oto de Castello **1** 343
- » Otó I de Germània, el Gran, emperador romanogermànic **2** 122
- » Oto de Insula **1** 418
- » Oto *iudex*, cònsol genovès **1** 196, 316
- » Oto Lecavellum, genovès **1** 317
- » Oto Sancti Odmerii v. Odon de Saint-Omer
- » Otto Binzerrus, genovès **1** 318
- » Otto Bucella, genovès **1** 317
- » Otto de Bonvillan v. Otto o Ottone de Bonvillano
- » Otto o Ottone de Bonvillano (*Otto de Bonvillan*), genovès **1** 184, 197, 318
- » Otto de Cafaro v. Otto de Caffaro
- » Otto de Caffaro (*Otto de Cafaro*), cònsol genovès, fill de Caffaro, cronista **1** 196, 317
- » Otto Palatinus, comte de Wittelsbach v. Odó [I] de Wittelsbach
- » Otto Pisano v. Ottone Pisano
- » Otto Ruffo (*Otto Ruffus*), cònsol genovès **1** 196, 317
- » Otto Ruffus v. Otto Ruffo
- » Ottone de Bonvillano v. Otto o Ottone de Bonvillano
- » Ottone Pisano (*Otto Pisano*), genovès **1** 210, 371
- » Ottonus de Sancto Beato **1** 291
- Odon v. Otó
- Odone v. Bonvassallo di –; Odó
- Odor v. Poncius d'–
- Odorico Bononi, servidor de Maria de Montpeller **1** 500
- Oger, Ogerio, Ogerius, Oggerius, Oglerius v. Otger
- Oioa de Lerin (*Oioya de Clarín*) **2** 205
- Oioya de Clarín v. Oioa de Lerin
- Oiteza v. Guillelmus de Acenarz de –
- Okariz v. Ocáriz
- Oldegarius v. Oleguer, abat de Sant Ruf
- Oldeger* v. Garsias Arnaldi –
- Oldřich d'Olomouc v. Uldaricus
- Oleberti v. Arnaldus –
- Oleguer (*Nogelarius, Oldegarius, Ollegarius*), abat de Sant Ruf, després bisbe de Barcelona i arquebisbe de Tarragona, sant **1** 46, 163-164, 166-168, 170-171, 175-176, 178, 290, 299, 303, **2** 148-149
- Oleguer, sant v. Oleguer, abat de Sant Ruf
- Oleguer de Barcelona, arquebisbe v. Oleguer, abat de Sant Ruf
- OLÈRDOLA, castell (com. Alt Penedès) **1** 32, 189, **2** 144
- Olèrdola v. Sanç d'–
- Olerensis v. Auloron
- Oleron v. Auloron; Petrus Arnaldi Rubeus de –
- OLITE (*Olyt*), vila (mer. Olite, Navarra) **2** 41, 95, 291, 293
- Oliva (*Oliva*), monestir de la v. Santa Maria la Real de la Oliva
- Olivarius **1** 254
- Olivarius, prepòsit de Barjòus **1** 431
- Oliver, cavaller, de Melguèlh **1** 306
- Oliver Davi, morlanès **1** 344
- Oliver de Bixed, morlanès **1** 344
- Oliver de Urgel, de Carcassona **1** 280
- Oliver v. Bernardus –; Pere –
- Oliverii v. Petrus –
- Olivis v. Raimundus de –
- Ollarius v. Guillelmus –
- Ollebert v. Aldebert; Guilem –
- Ollebertus v. Aldebert
- Ollegarii v. Raimundus –
- Ollegarius v. Oleguer, abat de Sant Ruf
- Olmera v. Peiro –
- ÒLMES [Olmes], país d', comarca del Llenguadoc (dept. Arieja, Occitània) **1** 60
- Olobrege v. Michael –
- Olomouc v. Oldřich d'–
- Olorensis v. Auloron
- Oloron-Sainte-Marie v. Auloron
- OLOST, castell (Osona) **1** 195
- Olost v. Ramon d'–
- Olricus v. Guillelmus –
- Olsón v. Elsón, O
- OLUGES, marca d' (com. Segarra) **2** 130
- Olyt v. Olite
- Olza v. Arnallus Bastard d'–; Bernedet d'–; Cenebru d'–; Doat d'–; Gaiard d'–; Garcia Roi d'–; Guillelmus Blasc d'–; Oussa; Raimundus Guaiard d'– • v. també Oza
- Ombert v. Humbert

- omeies 2 118, 121 • – de Còrdova 2 118, 120 • v. també Còrdova, emirat de; Còrdova, califat de
- Omelacius, Omellatius v. Aumelaç
- Oña v. San Salvador de –
- Onfroi, senyor normand, fill de Tancred d'Hauteville 1 156
- ONTINYENA, lloc (com. Baix Cinca, Aragó) 2 62
- Operibus v. Petrus de –
- Opizo Lecavellum v. Opizzo Lecavello
- Opizzo Lecavello (*Opizo Lecavellum*), cònsol genovès 1 196, 317
- Opizzo II Obertengo, marquès de Gènova 1 175
- Opizzo Scaramango, genovès 1 201, 203
- Oraison v. Aurason
- Orange v. Aurenja
- ORCET (*Urticidum*), vila (dept. Puèi Domat, Occitània) 1 32-33
- Orch v. Iohan –
- Orchum v. Afaitad d'–
- ORCUN, lloc (Bedós [Bedous], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Orchum
- Ordearii v. Carbonellus –
- Ordóñez v. García – de Villamayor; García –, comte; Rodrigo – de Aza
- Ordonio v. Orti Ortizez de Fontes
- Ordonius, bisbe de Salamanca v. Ordoño
- Ordonius Garcez, Ordonius Garciz v. Ordoño Garcés o García de Aza
- Ordonnez v. Garcia – de Villa Maior
- Ordoño (*Ordonius*), bisbe de Salamanca 2 51, 254
- Ordoño Garcés o García de Aza (*Ordonius Garcez, Ordonius Garciz*) 2 59, 61, 261-262
- Ordoño García de Aza v. Ordoño Garcés o García de Aza
- Oreila, *don, juntero* per Taust 2 102, 302
- Orella v. Oreila
- Orella López v. O. López, *juntero*
- Orgo v. Lauger d'–
- ORGON (*Orgonis*), castell (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 108, 462
- Orgonis v. Orgon
- Òria d'Entença, filla de Gombau d'Entença, segona muller d'Arnau Mir de Pallars Jussà 1 185
- Orianicis v. Bertrandus de –
- Orient 1 213 • – Mitjà 2 10, 24
- Orifila v. Guillelmus –
- ORIOLA, lloc (com. Baix Segura) 2 137
- , diòcesi d' 2 133, 137, 190, 192
- Oriz v. Garcia –; Íñigo de –; Petrus –
- Orla v. Berenguer d'–
- Orlandi, els, família 1 164, v. també Ildebrando –
- ORLHAC [Aurillac], diversos llocs d'Occitània v. Orllaco
- Orllaco v. Austorgius de –
- Ornadons v. Ornasons
- Ornaisons v. Ornasons
- ORNASONS [Ornaisons] (*Ornadons*), castell (dept. Aude, Occitània) 1 24, 26, 262-263
- ORNOLAC (*Enolacus*), cauna o balma (Ornolac e Ussat [Ornolac-Ussat-les-Bains], dept. Arieja, Occitània) 1 497
- ORPEIS, lloc no identificat, potser Orpesa 2 34, 233 • v. també Orpesa
- ORPESA, castell (com. Plana Alta) 2 34, 38, 143, 153 • v. també *Orpeis*
- Orrea v. Petrus Xemenex de –; Ximinius de –
- Orreia v. Rodrigo Pedrez de –; Xemenus de –
- Orriea v. Ximinus de –
- Orsal v. Aussau; Garsia Donad d'–
- Orsalenses v. aussalesos
- Orsales v. Aussau
- Orsini v. Giacinto Bobone –
- Orta v. Gerras de –; P. de –; Sancius de –
- Orti Ortizez de Fontes (*Ordonio e Ortiz de Fontes*) 2 205
- Ortí v. Pero Ortiz o –
- Ortis v. Raimundus de –
- Ortiz v. García –; Pero – o Orti
- Ortiz de Fontes v. Orti Ortizez de Fontes
- Ortizet v. Orti – de Fontes
- Orto v. Rubeo de –
- Ortola v. Bernand –; Guillem –
- Ortolan v. Bernard –; Ponc –
- Ortolanus v. G. –; P. –
- Ortols v. Bernardus de –
- OS DE BALAGUER, castell (com. Noguera) 2 146
- Osa v. Franchus de –; Uesa
- Osbergerio v. Ianuino –
- OSCA (*Osca, Oscha*), ciutat (com. Plana d'Osca, Aragó) 1 93, 96, 378, 410, 412, 423, 426, 436-437, 2 14, 27, 52, 54, 63, 75, 82, 85-86, 90-91, 99, 127, 142, 218-223, 225-228, 235, 267, 288-290, 296-297 • hort de *Jerundella* (Girondiella?) 2 297 • regió d'– 2 145 • Sant Cibrián [San Cebrián] (*Sanctum Ciprianum*) 2 297
- (*Oscha, Oscensis*), diòcesi de 2 267 • bisbe d'– 1 65, 374, 2 215, v. també Dodón; Estevan de Sant Martín; García de Gúdal; Ricard, bisbe
- , districte andalusí d' 2 128 • senyor d'– v. Bahlul ibn Marzuq; Lubb • valí d'– 2 119

- Osca v. Ferriz de –; Petrus de –; Sanz Iohan de – • v. també Oscha; Uesca
- Oscensis v. Osca
- Oscha v. Ferriz de –; Garcia Cez d'–; Osca; Sanz Iohan d'–
- OSEDA, castell provençal, potser Auset [Auzet] (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) o Auza [Oze] (dept. Alts Alps, Occitània) 1 440-443
- Osenaygo v. Danius de –
- Osia v. Petrus Examenis de –
- OSMA, diòcesi d' (Burgo de Osma, prov. Sòria, Castella i Lleó): bisbe d'– 2 91, v. també Juan, bisbe
- Osnago v. Damiano di –
- Osnaigo v. Danius de –
- OSONA, comtat d' 2 130 • comte d'– v. Berenguer Ramon I; Borrell II; Guifré el Pilós; Guifré II Borrell; Guillem I; Ramon Borrell de Barcelona • esglésies del comtat d'– 2 240
- (*Ausonensis*), bisbat de 2 192, v. també Vic, diòcesi de • bisbe d' – 1 62, 64, v. també Vic, bisbe de • sagristà d'– v. G., sagristà
- OSOR, lloc (com. Selva) 1 27, 2 64, 265-266
- Osor v. Ponç d'–
- Osore v. Poncius de –
- Osorio Martínez (*Osorius Martiniz*), comte 2 31, 45, 217
- Osorius Martiniz v. Osorio Martínez
- Ospitale, Ospitale Iherusalem, Ospitale pauperum v. Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Osse-en-Aspe v. Òussa
- Ossmon v. Ponc
- ÒSTIA (*Hostia, Ostia*), ciutat i port (Roma, Laci, Itàlia) 1 112, 225, 2 168 • illa entre Porto i – v. Isola Sacra
- , diòcesi d': bisbe d'– v. Guido, bisbe
- Ostol v. G. –
- Ot v. Odó
- Oteiza v. Guillermo Aznar o Aznárez de –
- OTGER = Auger = Augerius = Oger = Ogerio = Ogerius = Oggerius = Oglerius = Otgerius**
- » Auger de Carag, burgès de Melguèlh 1 306
- » Augerius Gaufredus 1 273
- » Augerius Venti 1 430
- » Oger de Bocheron v. Ogerio de Bocheron
- » Ogerio de Bocheron (*Oger de Bocheron*), genovès 1 197, 318
- » Ogerio de Guido (*Ogerius de Guido*), cònsol genovès 1 196, 316
- » Ogerio Pane (*Ogerius Panis*), notari, escrivà i ambaiador genovès, cronista oficial de Gènova 1 217, 219, 421-424
- » Ogerio Vento (*Ogerius Ventus, Oglerius Ventus*), cònsol genovès 1 51, 197, 199, 317-319
- » Ogerius Baltealdus, genovès 1 317
- » Ogerius de Guido v. Ogerio de Guido
- » Ogerius Panis v. Ogerio Pane
- » Ogerius Ventus v. Ogerio Vento
- » Oggerius Agaza v. Otger Agaza
- » Oggerius *de Golirz* 1 373
- » Oglerius Ventus v. Ogerio Vento
- » Otger Agaza (*Oggerius Agaza*) 1 203, 341
- » Otgerius de *Ries* 1 380
- Otgerius v. Otger
- Otho, Oto, Otó v. Odó
- Otonis v. Guillelmus –
- Ottaviano de' Monticelli (*Octavianus*), diaca cardenal de Sant Nicolau *in Carcere*, després antipapa Víctor IV v. Víctor IV
- Otto v. Odó
- Ottobon Vicecomes, genovès 1 317
- Ottone, Ottonus v. Odó
- Otxoa v. Oioa
- Oune (*don Counes*) 2 205
- ÒUSSA [*Osse-en-Aspe*], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Olza; Oza
- Ovellano v. Stephanus de –
- Ovelola v. Oveyllola
- Oveyllola (*Ovelola*) 2 205
- Ovezinas v. Bernard de –; Raimundus de –
- Oviedo v. Uviéu
- Oxomensis v. Osma
- Oza v. Sancius Parra de – • v. també Olza
- Oze v. Auza
- Oztor 1 406
- P. (*P. Sancti Guillelmi*), abat de Sant Guillèm dau Desèrt 1 483
- P., ardiaca de Magalona v. Pèire de Castèlnou
- P., arquebisbe de Cesarea 1 480
- P., bisbe de Betlem v. Pere, bisbe de Betlem
- P., comte v. Pedro Manrique de Lara
- P., escrivà del comte de Tolosa 1 454
- P. Aimes, d'Arle 1 447
- P. Aimin, d'Arle 1 448
- P. Alaman, d'Arle 1 448
- P. Albaric, d'Arle 1 448
- P. Almerado v. Petrus Almeradi
- P. Almo 1 479
- P. Amel, d'Arle 1 446
- P. Amic, frare de l'Hospital 1 382

- P. Amicus, d'Arle 1 446
 P. Amoros, d'Arle 1 446
 P. Andreas, d'Arle 1 447
 P. Archimbald, d'Arle 1 447
 P. Arlet, d'Arle 1 448
 P. Aunanza, d'Arle 1 448
 P. Bacon, d'Arle 1 447
 P. Badat, cònsol de Niça 1 382, 430
 P. Basterii 1 469
 P. Berart, d'Arle 1 447
 P. Bertrandi de Lunello 1 457
 P. Bg., d'Arle 1 447
 P. Bn., d'Arle 1 447
 P. Bn., d'Arle 1 447
 P. Bn., d'Arle 1 448
 P. Boch, d'Arle 1 447
 P. Bonome, d'Arle 1 446
 P. Borgonon, d'Arle 1 447
 P. Borgonus, d'Arle 1 447
 P. Borser, d'Arle 1 447
 P. Bovet, d'Arle 1 447
 P. Brunus, d'Arle 1 448
 P. Calafat, d'Arle 1 446
 P. Calvet, d'Arle 1 447
 P. Carbonelli 1 469
 P. Carbonelli de Agde 1 486
 P. Cavaler, d'Arle 1 448
 P. Cevenerii 1 454
 P. Corni, canonge 1 377
 P. d'Agarna, d'Arle 1 448
 P. Dalmatii 1 486
 P. Dantravenas, d'Arle 1 447
 P. Dautanes, d'Arle 1 447
 P. de Adillano 1 469 • v. també Petrus de Adillano
 P. de Agolt, d'Arle 1 447
 P. de Alcalano v. Pero d'Alcalá
 P. de Alverne, d'Arle 1 448
 P. de Anthiocha, d'Arle 1 448
 P. de Aurenga, d'Arle 1 448
 P. de Bello Viso 1 426
 P. de Bisanchis v. Petrus de Bisanchis
 P. de Bornoc, d'Arle 1 448
 P. de Borriano, d'Arle 1 447
 P. de Brando, d'Arle 1 447
 P. de Burriano, d'Arle 1 447
 P. de Castel Reinal, d'Arle 1 447
 P. de Claromonte, causídic 1 483
 P. de Cruzol, d'Arle 1 448
 P. de Graveson, d'Arle 1 447
 P. de la Trula, d'Arle 1 447
 P. de Lobrega, d'Arle 1 447
 P. de Malana, d'Arle 1 447
 P. de Mesua 1 486
 P. de Monte Lauro, causídic 1 483
 P. de Orta, d'Arle 1 446
 P. de Paon, d'Arle 1 447
 P. de Porta v. Petrus de Porta
 P. de Riufreg, d'Arle 1 447
 P. de Riufreg, d'Arle 1 447
 P. de Rocaficha 1 486
 P. de Salvaneg, d'Arle 1 447
 P. de Salviano 1 469
 P. de Sancto Genisio, d'Arle 1 448
 P. de Sancto Poncio, fra, prior de la casa dels predica-
 dors de Barcelona 1 429
 P. de Saumada, d'Arle 1 447
 P. de Sauzet, d'Arle 1 447
 P. de Scala, d'Arle 1 448
 P. de Veiruna 1 486
 P. de Verruna, d'Arle 1 447
 P. de Xamac, d'Arle 1 447
 P. del Bauz, d'Arle 1 448
 P. Deodatus, conseller de Montpeller 1 485
 P. Desder, d'Arle 1 447
 P. *Droc* 1 382
 P. Durandus, d'Arle 1 447
 P. Durandus, d'Arle 1 447
 P. Embrinus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496
 P. Faber, d'Arle 1 447
 P. Fainari, d'Arle 1 447
 P. Florens, d'Arle 1 447
 P. Flota, d'Arle 1 447
 P. Folcher, d'Arle 1 447
 P. Forner, d'Arle 1 447
 P. Fulcodii, causídic 1 486
 P. Furner, d'Arle 1 446
 P. G., d'Arle 1 447
 P. G., d'Arle 1 448
 P. Galia, d'Arle 1 447
 P. Gandalena, d'Arle 1 447
 P. Ganter, d'Arle 1 447
 P. Gauter, d'Arle 1 447
 P. Gibos, d'Arle 1 447
 P. Gili, d'Arle 1 447
 P. Gili, d'Arle 1 447
 P. Girberti, d'Arle 1 447
 P. Gombert, d'Arle 1 448
 P. Guilaberti 1 478

- P. Iter, frare templer **1** 382
P. Jofre, d'Arle **1** 448
P. Lamberti, causídic **1** 486
P. Lamberti, d'Arle **1** 447
P. Leone (*P. Leonis*), causídic **1** 483, 487
P. Leonis v. P. Leone
P. Lobrege, d'Arle **1** 447
P. Lucianus, conseller de Montpeller v. Petrus Lucianus
P. Lupeti v. Pere Llobet
P. Magister, d'Arle **1** 448
P. Malpunx, d'Arle **1** 448
P. Mar, d'Arle **1** 448
P. Matheus, d'Arle **1** 447
P. Menant Caracio, cònsol de Niça **1** 430
P. Miger, d'Arle **1** 447
P. Molner, d'Arle **1** 447
P. Natal, d'Arle **1** 447
P. Niger **1** 382
P. Ortolanus, d'Arle **1** 447
P. Ortolanus, d'Arle **1** 447
P. Penxenat, d'Arle **1** 447
P. Poncius, d'Arle **1** 447
P. Poncius, d'Arle **1** 447
P. Primus, d'Arle **1** 447
P. R., d'Arle **1** 447
P. Raibaldi **1** 382
P. Rainald, d'Arle **1** 447
P. Ramaldi **1** 469
P. Rascaz, d'Arle **1** 447
P. Rebul, d'Arle **1** 447
P. Redorter, d'Arle **1** 447
P. Ricard, d'Arle **1** 447
P. Richerii v. P. Riquerii
P. Ricolf, d'Arle **1** 447
P. Riquerii (*P. Richerii*), cònsol de Niça **1** 382, 430
P. Rostan, d'Arle **1** 447
P. Rover, d'Arle **1** 447
P. Sabater, d'Arle **1** 447
P. Salamon, d'Arle **1** 447
P. Salvaire **1** 469
P. Sancti Guillelmi v. P., abat de Sant Guilhèm dau Desèrt
P. Scriptor, notari del comte de Tolosa **1** 457, 459
P. Trugia, d'Arle **1** 446
P. Ugo, d'Arle **1** 447
P. Venti **1** 430
P. Xibaut, d'Arle **1** 447
Paernas v. Giraldus de –
Paes v. Pero –
Paga v. Petrus –
PAGANELL, castell (Anglesola, com. Urgell) **1** 191
Paganello, pisà **1** 223
Paganus **1** 404
Paganus de Volta, genovès **1** 318
Pagares v. Pallars • comte de – v. Arnau Mir, comte de Pallars Jussà
Pages v. Arnallus –
PAÍS VALENCIÀ **1** 152, 184 • sarraïns del – **1** 186
Palacín (*Palacinus*) **2** 43, 46, 51, 246, 248, 254
Palacín d'Alagón v. Palacín
Palacín v. Arnal –
Palacini v. Arnaldus –
Palacinus v. Palacín
Palacio, iudex de (*iudex de Pelasgos*) **1** 397, 402 • v. també Miro, jutge de palau
Palacio v. Raimon de –
Palaciolo v. Arnaldus de –; Dalmacius de –
Palacium Frugellum v. Palafrugell
Paladini v. Arnaldus –
PALAFRUGELL (*Palacium Frugellum*), lloc (com. Baix Empordà) **2** 64, 265-266
Palagan v. Guillem de –
Palagano v. Alegret de –; Petrus de –
Palaian v. Bernardus de –
Palaianes v. Benard de –
Palajà v. Arnau de –
Palarensis v. Pallars
Palariensi v. Arnaldo –
Palars v. Pallars
Palatholo v. Arnaldus de –
Palatini v. Arnaldus –
Palatinus v. Otto –
Palatio v. Raimundus de –
Palatiol v. Berengarius de –
PALAU DE L'HORTA, lloc (Lleida, com. Segrià) **1** 187
Palairensi v. Arnaldo Mironis –
Palairensis v. Pallars
PALÈNCIA (*Palencia Comititis*), lloc (Castella i Lleó) **2** 29, 199 • altar de Santa Eulàlia (*Sancta Eulalia*) **2** 28, 200
—, diòcesi de: bisbe de – v. Raimundo, bisbe
Palencia Comititis v. Palència
Palender v. Ugo Stephanus –
Palentinus v. Palència
Palerii v. Pallars
PALERM (*Panormus*), ciutat (Sicília, Itàlia) **1** 113, 122, 156, 177, 223, 300-302 • cort de – **1** 300 • palau ducal de – **1** 301-302

- PALESTINA **1** 96-97, 100, 163, **2** 143 • ordes de – **2** 10, 12, 14
- PALESTRINA, diòcesi de (Laci, Itàlia): bisbe de – v. Guarino Foscarì
- PALLARS (*Palearensis*), comtat de **1** 80, **2** 83, 131 • casa comtal de – **1** 13, **2** 19, 27 • comte de – **1** 46, 73, **2** 20, 26, 83, 128, 212, 254, v. també Frèdol; Ramon II; Sunyer I • comtes de – **2** 20, 120-121 • v. també Pallars Jussà; Pallars Sobirà
- PALLARS JUSSÀ, comarca de Catalunya **1** 193
—, comtat de **1** 81, **2** 130 • comte de – v. Arnau Mir; Ramon IV de –; Ramon V de –; Ramon VI de –
- PALLARS SOBIRÀ, comtat de **2** 130 • comte de – v. Arnau II; Artau I; Artau II; Artau III
- Pallearensis v. Pallars
- Pallo v. Lanfrancus de –
- Pallyares v. Arnau Mir de –
- PALMA (*Ciutat de Mallorca, ciutat de Mallorca, ciutat de Malorques, Maiorica, civitas Maioricarum, Majorica*) **1** 37, 160, 166-168, 203, 289, 291, 305, **2** 145, 152, 168 • Almudaina **1** 166 • la Suda **1** 166
- Palmer v. G. –
- Palodo v. Arnaldus de –
- Palomar v. Sant Andreu de –
- PALOMERA, LA, muntanya de Catalunya **1** 192
- Palomera v. Petrus de –
- Palou v. Arnau de –; Berenguer de –
- Palozo v. Arnaudus de –
- PÀMIAS [Pamiers] (*Pamias*), vila i castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 53, 121, 123, 126, 335 • Estatuts de – **1** 126
- Pamiers v. Pàmias
- Pampilo, Pampilona, Pampilonensis, Pampilonia v. Pamplona
- PAMPLONA (*Erunia, Erunnia, Pampilo, Pampilona, Panpilo, Panpilonia*), ciutat de Navarra **2** 31-33, 35-36, 47, 95, 209-210, 213, 216-217, 236-237, 291, 293 • catedral de Santa Maria de Pamplona (*beate Marie Pampilonensium, Sancte Marie, Sancte Marie Pampilonensis, Santa Maria, Senta Maria de Pamplona*) **2** 201-203, 205, 208, 211 • honor de – **2** 37, 239 • terres de – (*Pampilona, Pampilonia*) **2** 31, 36, 217, 236-238
—, comtat de: comte a – v. Íñigo Vélaz • comtes de – **2** 120
— diòcesi de (*Pampilonensis*) **2** 47 • ardiaca de – v. Robert de Ketton o de Retines • bisbe de – **1** 116, **2** 12, 41-42, 44, 46, 209-211, 243-244, v. també Lope de Artajona; Pedro de París; Remón o Raimundo; Sancho; Sancho de Larrosa • canonges de – **2** 209, 210, 211 • clergues de – **2** 210
— (*Pampilo, Panpilonensis, Pampilonia*), regne **2** 20-21, 25, 30, 32, 37-38, 79, 210, 217, 237 • infant de – v. Ramir, infant; Ramir Sanxes de – • regne d'Aragó i – **2** 24, 30 • rei de – (*Pampilonensis*) **2** 34, 71, 131, 140, 245, v. també Garcia Sanxes I; Garcia Sanxes III; Garcia VI Ramires de –; Sanç III de –; Sanç IV de – • rei d'Aragó i – **2** 22, v. també Pere I d'Aragó; Alfons I el Bataller; Sanç I Ramires • reina consort de – v. Urraca • senyor de – **2** 121, v. també Sanç I Garcés
- pamplonesos (*Panpilonenses*) **2** 209 • rei dels – v. Alfons I el Bataller
- Panaz v. Hugo de –
- Pane v. Ogerio –
- Pangross **1** 426
- Panis v. Ogerius –
- Panormus v. Palerm
- PANOSA, LA [Lapanouse] (la Panosa), castell (Severac d'Avairon [Sévérac-d'Aveyron], dept. Avairon, Occitània) **1** 455
- Panpilo, Panpilonia v. Pamplona
- Panpilonenses v. pamplonesos
- Panpilonensis v. Pamplona
- Paollano v. Paulhan
- Paon v. P. de –
- Papa Rancaios, patró genovès **1** 211
- Paparoni v. Giovanni –
- papat v. Roma
- Papilonensis v. Pamplona
- Paracollis v. Petrus de –
- Paraire v. Arnal –
- Parason v. Barisó I d'Arborea
- Pard v. Aznar –
- Pardaban v. Ugo de –
- Pardi v. Aznar –; Garcia –; Petrus –
- Pardo v. Aznar –; Pero –
- Pardus v. Petrus –
- Parets v. Berenguer de –
- Parietibus v. Berengarius de –
- Paris, París v. G. de –; Pedro de –
- PARÍS, ciutat de França **1** 10, 128
- Parlascio v. Rodolfo –
- Parole v. G. –
- Parra v. Sancius – de Oza
- Partenase v. Bt. –
- Parter v. Raimundus *Xetmar de* –
- Pascalis v. Bt. –

- Paschal **1** 404
 Paschalis v. Pasqual II; Raimundus –
 Pascual Alavés (*Pasqual Alaves*), *juntero* per *Villaçuruz* **2** 102, 302
 Pascual de Juana (*Pasqual de Johana*), *juntero* per Caparros **2** 102, 302
 Pasqual Alaves v. Pascual Alavés
 Pasqual de Johana v. Pascual de Juana
 Pasqual II (*Paschalis*), papa de Roma **1** 36-37, 161, 166, 169-171, **2** 145-146
 PASSANANT, castell (Passanant i Belltall, com. Conca de Barberà) **1** 191
 Pastor v. Raimundus –
 Pater v. Iohan –
 Patern (*Paternus*, *Patronus*), bisbe de Tortosa **2** 133, 190, 192-193
 PATERNA, lloc (com. Horta Oest) **2** 138
 Paternus, bisbe de Tortosa v. Patern
 patriarca (*patriarcha*) v. Jerusalem
 Patronus, bisbe de Tortosa v. Patern
 Pattes v. Bernardus Rotgerii de –
 PATTI, lloc (Sicília, Itàlia) **1** 177
 Patx v. Guillem de Pau
 PAU, castell (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) **2** 54, 57, 257, 259
 Pau (*Paulus*), sant **1** 170, 470, 485, 488
 Pau v. Geral de –; Guillem de –
 Pauc v. Pere –
 PAULHAN (*Paollano*, *Poallano*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465, 492-493
 Paulus, sant v. Pau, sant
 Pauta v. Ismidon de –
 Pautoner v. Bernardus –
 Pavia v. Pere de –
 Pax v. Arnaldus de –; Guillem de Pau; Raimundus de –
 Pe[...] v. Faraut –
 PECHINA, ciutat (prov. Almeria, Andalusia) **1** 152, **2** 120 • port de – **1** 152
 Peculiar v. João –
 Pedenaz v. Pesenàs
 Pedralta v. Peralta
 Pedrez v. Rodrigo – de Orreia; Tegle –
 Pedriz v. Albarus –; Martinus –; Martinus – de Vilel
 Pedro v. Pere
 PEDROLA, lloc (com. Ribera Alta d'Ebre, Aragó) **2** 62
 PEGUERA, castell (Fígols, com. Berguedà) **1** 195
 Peilevileyn v. Ugo –
 Peille v. Pelha
 Peillon v. Pelhon
 PÈIRALATA [Pierrelatte] (*Peralada*), lloc (dept. Droma, Occitània) **1** 60
 PÈIRAPERTUSA [Peyrepertuse] (*Pera Pertusa*, *Peraper-tussa*, *Petrapertuça*, *Petrapertusa*), castell (Dulhacjos Pèirapertusa [Duilhac-sous-Peyrepertuse], dept. Aude, Occitània) **1** 27, 34, 276-277, 437
 Peire, Pèire v. Guillem de –; Pere
 PEIRIAC DE MENERBÉS [Peyriac-Minervois] (*Periag*, *Periag Menerbensi*), castell (dept. Aude, Occitània) **1** 24-25, 262-263, 270
 Peiro, Peiron v. Pere
 Peironella v. Petrus –
 PEIRUÍS [Peyruis] (*Petrosium*), vila (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 113
 Peitavin v. Raimon –
 PEITEU [Poitou], comtat de (França): comte de – v. Ricard Cor de Lleó • v. també Peitieu; Poitiers – v. també Agnès de –; Elionor de –; Ricard de –
 PEITIEU [Peytieu], comtat de (França): comte de – v. Alfons de Poitiers • v. també Peiteu, Poitiers – v. també Guillem de –
 Pela v. Pelha
 Peláez v. Pedro – *pauper*; Raimundo –; Suero –
 Pelagez, de Melguèlh **1** 306
 Pelagii v. Petrus –; Petrus – *pauper*; . Raimundus –; Suerus –
 Pelapol v. Amblardus –
 Pelasgos, iudex de v. Palacio, iudex de
PELEGRÍ = Pelegrín = Pelegrinus = Peregrinus
 » Pelegri de Castelazol, Pelegrí de Castellaçol v. Pelegrín de Castillazuelo
 » Pelegrin v. Pelegrín de Castillazuelo
 » Pelegrín (*Pelegrin*), *juntero* per Erla **2** 102, 303
 » Pelegrín, tinent de Barbastre i Alquèsser v. Pelegrín de Castillazuelo
 » Pelegrín de Castillazuelo (*Pelegrin de Castelazol*) **2** 212
 » Pelegrín de Castillazuelo (*Pelegrin*, *Pelegrinus*, *Pelegrinus de Castell Azol*, *Pelegrinus de Castellazolo*, *Pelegrinus de Castellozol*, *Peregrinus de Castell Azol*, *Peregrinus de Castellaçol*, *Peregrinus de Castellaçol*, *Peregrinus de Castello Azolo*), tinent d'Aïnsa, Alquèssar, Barbastre, Naval, Pertusa, Ontinyena, Pomar i Saragossa **1** 210, 369, 371, 374, 378, 426, **2** 62, 78, 92, 163, 256-257, 263, 267, 280-281, 283, 289
 » Pelegrinus v. Pelegrín de Castillazuelo
 » Pelegrinus, de Carcassona **1** 278
 » Pelegrinus de Castell Azol, Pelegrinus de Castellazo-

- lo, Pelegrinus de Castellozol v. Pelegrín de Castilla-zuelo
- » Peregrinus de Bordel (*Peregrinus de Bordello*) 1 373, 436
- » Peregrinus de Bordello v. Peregrinus de Bordel
- » Peregrinus de Castel Azol, Peregrinus de Castellaçol, Peregrinus de Castellazol, Peregrinus de Castello Azolo v. Pelegrín de Castillazuelo
- Pelegrin, Pelegrín v. Guillelmus –; Marco –; Pelegrí
- Pelegrinus v. Pelegrí
- Peler v. G. –
- Pelet, comte de Melguèlh v. Bernat V Pelet; Bertran I Pelet
- Pelet v. Bernat –; Bernat I – d'Andusa; Bernat V –; Bertran I –; Ermessenda –
- PELHA [Peille] (*Pela*), vila (dept. Alps Marítims, Occitània) 1 73, 77
- PELHON [Peillon], vila (dept. Alps Marítims, Occitània) 1 73, 77
- Peliçana [Pélissanne], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. *Pelisana*
- Pelicer v. Arnal –; Bernard –; Bernardus –; Bt. –; G. –; Guarinus –; Guillelmus –; Guillem –; Pere –; Stephanus – • v. també Pilicer
- Pelisana* v. Raimundus *Adalra* de –
- Pellicer v. Ramon –
- Pelliparius v. Guillelmus –
- Pelrzana v. Poncius de –
- Pena v. Sant Jovan della –
- Peña, La v. Peña, A
- Peña v. Jordán de –
- PEÑALÉN, lloc (prov. Guadalajara, Castella-la Manxa) 2 21
- Peñas de Riglos, Las v. Penyas de Riglos, As
- PENEDÈS (*Pentensis*), regió de Catalunya 1 32, 2 64, 122, 266 • marca del – 2 131 • v. també Alt –
- Península v. Ibèrica, península
- PENÍSCOLA, castell (com. Baix Maestrat) 2 152-153, 156
- Penna v. Peña, A
- Pentensis v. Penedès
- Penxenat v. P. –
- PENYA, A [La Peña] (*Penna, Pinna*), lloc i castell (As Penyas de Riglos [Las Peñas de Riglos], com. Plana d'Osca, Aragó) 2 54, 63, 104, 259, 304-305, 307
- PENYAS DE RIGLOS, AS [Las Peñas de Riglos], lloc (com. Plana d'Osca, Aragó) 2 63
- Per v. Pere
- Pera Pertusa v. Pèirapertusa
- Pera Pertuses v. Perapertusès, el
- Pera Rubea v. Sancius de –
- Pera Verd v. Raimon de –
- Peragorcensius v. Perigord
- PERALADA, vila (com. Alt Empordà) 1 165
- , comtat de 1 67 • comtat d'Empúries-Peralada 1 73, 80
- Peralada v. Pèiralata
- PERALTA (*Pedralta, Petra Alta*), lloc (mer. Olite, Navarra) 2 95, 102, 291, 293, 301-302 • v. també Petralata
- Peralta v. Lope de –
- PERAPERTUSÈS (*Perapertuses, Pera Pertuses*), comarca d'Occitània 1 96, 276, 436-437
- Perapertussa v. Pèirapertusa
- Perarrua v. Sancho de –
- PERATALLADA, lloc (Forallac, com. Baix Empordà) 1 202
- Peratallada v. Dalmau de –; Dalmau Bernat de –; Guillem de –
- PERCHE (*Perges*), comtat de (França) comte de 2 213, v. també Gilbert de l'Aigle • la filla del comte de – 2 213, v. també Marguerite de l'Aigle
- v. Rotró II de – i de Mortain
- PERE = Pedro = Peire = Pèire = Peiron = Per = Pero = Petro = Petrus = Pietro**
- » Pedro (*Petrus*), bisbe de Burgos 2 31, 217
- » Pedro (*Petrus*), bisbe de Mondoñedo 2 49, 51, 254
- » Pedro, monjo, traductor de l'Alcorà 2 35
- » Pedro, *sopereguero* v. Pedro Sopereguero
- » Pedro Alfonso de Asturias, *don* (*donno Petro de Asturias, Petrus*), comte 2 48-49, 251-252
- » Pedro Ansúrez, comte de Carrión i Saldaña i senyor de Valladolid 2 24, 26-27, 144
- » Pedro Balzán (*Petrus Balzanus*) 2 49, 252
- » Pedro Cristóbal v. Pedro Cristóforo o Cristóbal
- » Pedro Cristóforo o Cristóbal (*Petrus Christofori*), notari del rei de Navarra 2 103, 304
- » Pedro de Arazuri (*Petrus de Ara Arazuri, Petrus de Arazori, Petrus de Arazuri, Petrus de Azarum*), cavaller navarrès, tinent de Daroca, Epila, Osca, Ruesta i Calataiud 1 374, 2 54, 62-63, 66, 69, 71, 74, 229-230, 259, 262-263, 265-268, 270, 272 • v. també Pedro de Lazori
- » Pedro de Cascante (*Petrus de Cascant, Petrus de Cascante*) 2 86, 90, 105, 285, 287-288, 291, 307
- » Pedro de Lazori (*Petrus de Lazori*) 2 59, 261 • v. també Pedro de Arazuri
- » Pedro de París (*Petrus*), bisbe de Pamplona 2 64, 88, 267
- » Pedro Fernández de Azagra 2 89

- » Pedro Fernández de Castro (*Petrus Ferrandiz*), el Castellano, majordom del rei d'Aragó 2 298
- » Pedro García de Aza o de Lerma (*Petrus Garsie*) 2 59, 261
- » Pedro González de Lara (*Petrus*), comte 2 28-29, 199-200
- » Pedro Gutiérrez (*Petrus Goterrez, Petrus Guterrez*) 2 61, 66, 262, 268
- » Pedro Gutiérrez (*Petrus Guterrii*), fill de Gutierre Díaz de Sandoval 2 97, 296
- » Pedro Jiménez (*Petro Semenez*), alcaid 2 54-55, 259 • v. també Pedro Jiménez de Cameros
- » Pedro Jiménez de Cameros (*Petrus Ximenez, Petrus Ximez*) 2 54-55, 61, 262-263 • v. també Pedro Jiménez, alcaid
- » Pedro Ladrón (*Petrus Latro*), cavaller navarrès, alferes del rei d'Aragó i tinent de Belchit, Berdún, Terol, Borja i Sos 2 87, 89, 96-97, 288, 291, 294, 296, 298
- » Pedro Lobcic de Lusía v. Pero López de Luesía
- » Pedro López de Haro, fill de Lope Íñiguez, senyor de Biscaia 2 32
- » Pedro López de Monforte (*Petrus Lobicz, Petrus Lobiz*) 2 28, 199-200
- » Pedro Manrique de Lara, comte v. Pere de Lara
- » Pedro Martínez de Leet (*Petrus Martini de Leheth*) 1 494
- » Pedro Martínez de Ocaríz [Okariz], tinent d'Albarasí 2 88
- » Pedro Peláez *pauper* (*Petrus Pelagii pauper*) 2 51, 254
- » Pedro Rodríguez de Azagra v. Pedro Ruiz de Azagra
- » Pedro Rodríguez de Guzmán (*Petrus Radriz, Petrus Roderici de Gosman, Petrus Roiz de Gosma*) 2 59, 61, 69, 75, 261-262, 272
- » Pedro Rodríguez de Lara (*Petrus Roderici, Petrus Roderiz, Petrus Roiz*), fill del comte Rodrigo González de Lara 2 59, 61, 66, 261-262, 268
- » Pedro Rodríguez Girón (*Petrus Roderici*) 2 96-97, 294, 296
- » Pedro Rouric, *don* 2 43 • v. també Pedro Ruiz, *don*
- » Pedro Ruiz, *don* 2 43 • v. també Pedro Rouric, *don*
- » Pedro Ruiz de Azagra (*Petrus Roderici, Petrus Roderici de Azagra, Petrus Rodrici, Petrus Rodrici de Azafra, Petrus Rodrici de Azaphra, Petrus Rodrici de Szafra*), senyor d'Albarasí, tinent de Daroca 2 35, 56-57, 59, 66-67, 69, 71, 74-80, 82-84, 96, 164, 272-279 • germans de – 2 82, 273 • homes de – 2 82, 273 • parents de – 2 273
- » Pedro Sopereguero [o sopereguero] (*Petro Sopereguero*), juntero per *Villaçuruz* 2 102, 302
- » Pèire (*Petrus*), bisbe d'Avinyó 1 369
- » Pèire (*Petrus*), bisbe de Niça 1 430
- » Pèire (*Pere*), bisbe de Tolosa 1 154, 2 132
- » Pèire Bernat de s'Arena (*Petrus Bernardus de Arena, Petrus Bernardus de z'Arena*) 1 387, 410
- » Pèire d'Autpol (*Petrus de Alto Pullo*) 1 407
- » Pèire de Berniç (*Petrus de Bernissio*) 1 68, 86, 380
- » Pèire de Cadarossa (*Petrus de Cadarossa*) 1 365
- » Pèire de Castèlnou [Castelnau] (*Petrus, Petrus de Castro Novo*), ardiaca de Magalona i monjo de Cîteaux, legat papal 1 110, 116, 118-119, 123, 482-483, 485-486
- » Pèire de Lambesc (*Petrus de Lambesc, Petrus de Lambesch, Petrus de Lambisco*) 1 98, 108, 150, 288, 440-444, 462-463, 489
- » Pèire de Montlaur (*Petrus*), bisbe de Frejús 1 347
- » Pèire de Tolosa, bisbe v. Pèire, bisbe de Tolosa
- » Pèire Frotier (*Petrus*), bisbe de Lodeva 1 483, 485-487
- » Pèire Isnard, arquebisbe d'Arle 1 434
- » Peire Maurand, mercader tolosà 1 83
- » Peire Mir de Entiença v. Per Mir d'Entenza
- » Pèire Ramon d'Autpol (*Petrus Raimundus de Alto Pullo, Petrus Raimundus de Alto Polio, Petrus Raimundus de Altopullo*) 1 380, 387, 394-395, 397-400, 403, 408, 416, 419
- » Pèire Roman (*Petrus*), arquebisbe d'Ambrun 1 431
- » Peiro de Galbert, provençal 1 307
- » Peiro Gili, provençal 1 307
- » Peiro Ginan, de Melguèlh 1 306
- » Peiro Mazot, burgès de Melguèlh 1 306
- » Peiro Olmera, de Melguèlh 1 306
- » Peiro Seger, burgès de Melguèlh 1 307
- » Peiro Seger, de Melguèlh 1 306 • un fill de – 1 306
- » Peiron, d'Arle 1 447
- » Per d'Eryl v. Pere Ramon d'Erill
- » Per de Lezina v. Per de Liçana
- » Per de Liçana (*Per de Lezina*) 2 205
- » Per Enecez de Petralata v. Petro Ennegeç de Petralata
- » Per Escherra (*Petro Escherra*) 2 205
- » Per Gausçbert v. Per Iuzbert
- » Per Iuzbert (*Per Gausçbert*) 2 205
- » Per Mir d'Entenza (*Peire Mir de Entiença, Petrus Mironis de Entenza*) 2 205, 212
- » Per Mómez (*Petro Momeç*) 2 205
- » Per Raimon de Estada v. Per Ramon d'Estada
- » Per Ramon d'Estada (*Per Raimon de Estada, Petrus Raimundi de Stada*) 2 205, 212
- » Per Uzon v. Petro Tizon

- » Pere (*Petrus*), ardiaca de Barcelona, ambaixador de Ramon Berenguer III **1** 177, 301, 2 28, 30, 199, 201
- » Pere, arquebisbe de Pisa v. Pietro Moriconi
- » Pere, arxilevita de Barcelona **2** 30
- » Pere (*P.*), bisbe de Betlem **1** 480
- » Pere, bisbe de Girona v. Pere I Roger de Carcassona
- » Pere, bisbe de Tolosa v. Pèire, bisbe de Tolosa
- » Pere (*Petrus*), comte de Bigorra v. Pere de Marsan
- » Pere, escrivà v. Pere, prevere i escrivà
- » Pere, fill de Bernat Guillem de Lluçà v. Pere [I] de Lluçà
- » Pere, fill de Guillem d'Agde-Besiers v. Pere III Guillem de Carcassona
- » Pere, fill de Guillem Ramon de Berga **1** 195
- » Pere, fill de Pere I de Foix i de Garsenda de Bigorra v. Pere, fill de Pere I de Foix i de Letgarda
- » Pere, fill de Pere I de Foix i de Letgarda **1** 144
- » Pere (*Petrus*), infant d'Aragó v. Pere el Gran
- » Pere, infant d'Aragó, fill d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó v. Pere el Catòlic
- » Pere (*Petrus*), infant d'Aragó, fill de Pere el Catòlic i de Maria de Montpeller **1** 491-492, v. Jaume I el Conqueridor
- » Pere, infant d'Aragó, fill de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó v. Ramon Berenguer IV de Provença
- » Pere, infant d'Aragó, primogènit de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó **2** 43-44
- » Pere, mestre de l'orde del Temple v. Pere de Rovera
- » Pere (*Petrus*), paborde de Forcalquer **1** 98, 442
- » Pere (*Petrus*), prevere i escrivà **1** 247-248, 250, 252, 256, 261, 268-270
- » Pere (*Petrus*), prevere cardenal del títol de Sant Marcel, legat papal **1** 480-481
- » Pere (*Petrus*), prior del Sant Sepulcre **2** 222-224
- » Pere, rei d'Aragó i comte de Barcelona v. Pere el Catòlic
- » Pere el Catòlic (*Petrus*), rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller, fill d'Alfons el Cast i de Sança de Lleó **1** 11, 81, 101-119, 121-130, 143, 148, 211, 215, 220-227, 449-455, 457-480, 482, 485-499, 501-502, **2** 7, 86, 91, 94-101, 103-106, 166, 168, 171-173, 227, 230, 285, 287, 291-300, 303-307 • batalla de – v. Bernardinus • consellers del rei – **1** 224
- » Pere el Cerimoniós, rei d'Aragó, València i Mallorca i comte de Barcelona, fill d'Alfons el Benigne i de Teresa d'Entença **1** 259
- » Pere el Gran, rei d'Aragó i València i comte de Barcelona, fill de Jaume el Conqueridor i de Violant d'Hongria **1** 368, 370, **2** 8
- » Pere I, rei dels aragonesos i els pamplonesos, fill de Sanç I Ramires v. Pere I d'Aragó
- » Pere (*Petrus*), sant **1** 33, 170, 470, 473, 485, 488, **2** 193, 226, 250 • cavaller de Sant – **1** 112
- » Pere (*Petrus*), vescomte de Menèrba/Borniquèl **1** 145, 273
- » Pere Adam, de Carcassona **1** 279
- » Pere Alo, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Aloard, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Pere Amei, de Carcassona **1** 279
- » Pere Ameli, de Carcassona **1** 278
- » *Pere Americus*, de Carcassona **1** 279
- » Pere Arnau (*Petrus Arnalli*) **2** 41, 241, 255
- » Pere Arpedela, de Carcassona **1** 279
- » Pere Balb, de Carcassona **1** 278
- » Pere Baptizad, de Carcassona **1** 279
- » Pere Baptizad, de Carcassona **1** 280
- » Pere Barlot, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Baron, de Carcassona **1** 280
- » Pere Barran, de Carcassona **1** 279
- » Pere Bels, de Carcassona **1** 279
- » Pere Berenger, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Berenguer, de Carcassona **1** 279
- » Pere Berenguer de Narbona, clergue, bisbe de Rodés, arquebisbe de Narbona, fill de Berenguer I de Narbona i de Garsenda de Besalú **1** 147
- » Pere Berenguer de Riudeperes (*Petrus Berengarii de Rivo Pirorum*) **1** 494
- » Pere Bermon [IV] d'Andusa v. Pere Bermon de Sauva
- » Pere Bermon [VI] d'Andusa (*Petrus Bremundi*), fill de Bernat [VII] d'Andusa **1** 146, 478
- » Pere Bermon de Sauva (*Petrus Bremundi*), senyor d'Andusa **1** 66, 68, 146
- » Pere Bernard Forner, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Bernard, de Carcassona **1** 280
- » Pere Bernat de Carcassona v. Pere I de Foix
- » Pere Bernat de Queralt **1** 191
- » Pere Bernat de Rocabertí (*Petrus Bernardi de Rebutino*) **1** 419
- » Pere Bertran (*Petrus Bertrandi*) **1** 186, 312
- » Pere Bertran de Bell-lloc (*Petrus Bertrandus de Belloc, Petrus Bertrandus de Bellog, Petrus Bertrandus de Belog*) **1** 186, 202, 303, 312, 322, 326, 338, 339 • un fill de – **1** 202, 338-339
- » Pere Burcafols, de Carcassona **1** 280
- » *Pere Burdi*, de Carcassona **1** 279

- » Pere Carbonell (*Petrus Carbonelli*), notari de Barcelona **1** 427, 429
- » Pere Cerdan, de Carcassona **1** 280
- » Père Columbi, historiador **1** 79
- » Pere Correyer, de Carcassona **1** 279
- » Pere d'Alaian, de Carcassona **1** 280
- » Pere d'Albaron (*Petrus de Albarone, Petrus de Albaronio*) **1** 75, 380, 434
- » Pere d'Andusa, arquebisbe de Narbona **1** 147
- » Pere d'Aragó, infant v. Pere I d'Aragó, rei d'Aragó i Pamplona
- » Pere d'Aragó, infant d'Aragó, fill de Pere I d'Aragó i d'Agnès d'Aquitània **2** 24
- » Pere I d'Aragó (*Petrus*), rei d'Aragó i Pamplona, fill de Sanç I d'Aragó **2** 24, 30-31, 36-37, 141-142, 146, 212, 216-217, 236-237
- » Pere I d'Arborea, fill de Barisó I d'Arborea i de Pellegrina de Lacon **1** 217
- » Pere d'Estopanyà (*Petrus de Stopanano*), senyor d'Abella de la Conca **1** 220, 427, 2 283
- » Pere I d'Urgell, comte d'Urgell v. Pere de Portugal
- » Pere d'Usès (*Petrus*), abat de Psalmodi **1** 380
- » Pere de Alverger, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Bages (*Petrus de Bages*), notari públic de Barcelona **2** 190, 194-195, 197
- » Pere de Baies, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere I de Bas v. Pere Udalard
- » Pere I de Bearn (*Petrus de Gavarreto*), vescomte de Bearn, fill de Pere II de Gavarret i de Guiscarda de Bearn **1** 58, 73, 343, 372, 377
- » Pere II de Bearn v. Pere I de Bearn
- » Pere de Bell-lloc (*Petrus de Bello Loco, Petrus de Belloloco*), fill de Pere Bertran de Bell-lloc i de Sança **1** 186, 200, 203, 312, 341, 358
- » Pere de Berniç [Bernis] v. Pèire de Berniç
- » Pere de Berriag, de Carcassona **1** 280
- » Pere de Besora (*Petrus de Besora*) **1** 381
- » Pere de Bigorra, comte v. Pere de Marsan
- » Pere de Blanes (*Petrus de Blandii, Petrus de Blandis*), escrivà, notari reial i secretari de Pere el Catòlic **1** 113, 219-220, 223, 425-427, 434, 437, 475, 478, 2 76, 78, 270, 274, 282-283
- » Pere de Cabaret, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Cadoval, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Clamos, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Corró (*Petrus de Corron*), escrivà **2** 254-255
- » Pere de Corró (*Petrus de Corron*), júnior, escrivà **2** 265
- » Pere de Creixell (*Petrus de Creissello, Petrus de Crexel·lo*) **1** 439, 480
- » Pere de Déu (*Petrus de Deo, Petrus de Deu*), cavaller, batlle de Prades **1** 218, 422, 471
- » Pere de Falco, provençal **1** 308
- » Pere I de Foix (*Petrus Bernardus*), comte de Foix i comte en part de Carcassona, fill de Bernat I Roger de Carcassona **1** 25, 144, 272
- » Pere de Folos, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere de Girona (*Petrus de Girunda*) **1** 218, 422-423
- » Pere de Girona, bisbe de Girona v. Pere I Roger de Carcassona
- » Pere de Girona, frare del Temple **1** 218
- » Pere de Grads, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere de Iohcho, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Pere de Lairal, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Lara (*Petrus*), comte de Molina i vescomte de Narbona, fill de Manrique de Lara i d'Ermessenda de Narbona **1** 56, 84, 96-97, 147, 436-437, 2 58-61, 66, 69, 96-97, 260-262, 268, 272, 294, 296
- » Pere de Laurag, de Carcassona **1** 279
- » Pere [I] de Lluçà, senyor de Lluçà, fill de Bernat Guillem de Lluçà i de Ramona **1** 195
- » Pere de Machehnes, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Mardhes, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Marsan (*Petrus*), vescomte de Marsan i comte de Bigorra, fill de Llop Aner de Marsan **1** 58, 343, 2 229
- » Pere de Mata (*Petrus de Mata*) **1** 188, 312
- » Pere de Mata, cosenyor del castell de Mata, germà de Guillem de Mata **1** 188
- » Pere de Mathenhcs, de Carcassona **1** 280
- » Pere I de Melguèlh, comte de Melguèlh, fill de Ramon I de Melguèlh i de Beatriu de Peitieu **1** 20, 146
- » Pere de Menèrba **1** 48
- » Pere de Mont Clar, provençal **1** 308
- » Pere de Montpeller, fill de Guillem II de Montpeller i de Beliarda **1** 148; v. també Petrus Guillelmi de *Mont Pestler*
- » Pere de Pavia, cardenal de Sant Crisògon **1** 82
- » Pere de Portugal, infant de Portugal, senyor de Mallorca, fill de Sanç I de Portugal i de Dolça de Barcelona **1** 203, 2 49
- » Pere de Porzan, de Carcassona **1** 280
- » Pere de Preixan, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Puigverd **1** 187, 192, 2 159
- » Pere de Pujalt (*Petrus de Podioalto*) **1** 203, 341
- » Pere de Redorta (*Petrus*), bisbe de Vic **1** 365, 370, 2 64, 267
- » Pere de Rocaverd **1** 73
- » Pere de Rovera (*Petrus, Petrus de Rovera*), mestre del

- Temple a Provença i parts d'Espanya **1** 200, 322, 2 229
- » Pere de Salt, aspès **1** 344
- » Pere de Salvadan, de Carcassona **1** 280
- » Pere de Sancti Caprassii, de Carcassona **1** 280
- » Pere de Sant Marcel v. Pere, prevere cardenal del títol de Sant Marcel
- » Pere de Sentmenat, germà de Guillem de Sentmenat i Arnau Pere de Gurb **1** 188
- » Pere de Sorede, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Tamarit (*Petrus de Tamarito*), notari de Tortosa **1** 291
- » Pere de Tolosa, bisbe v. Pèire, bisbe de Tolosa
- » Pere de Tominian, de Carcassona **1** 280
- » Pere de Torroja (*Petrus*), bisbe de Saragossa **1** 369-370, 374, 378, 380, 2 43-44, 46, 48, 50-51, 59-60, 66, 69, 159, 229-230, 245-246, 248-249, 251, 253-255, 261, 267-268, 270, 272
- » Pere de Venanza, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Vico, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Vila Domiz, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Vilaler, de Carcassona **1** 279
- » Pere de Vitrac (*Petrus de Vitrag*), de Carcassona **1** 34, 41, 278
- » Pere del Rei, canonge de Lleida, fill il·legítim de Pere el Catòlic **1** 143
- » Pere Desiran, de Carcassona **1** 280
- » *Pere* Deusde, de Carcassona **1** 279
- » *Pere* Dominico, de Carcassona **1** 280
- » Pere Duran, de Carcassona **1** 279
- » Pere Estirat **1** 211
- » Pere Faris, de Carcassona **1** 279
- » Pere Forner, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Forner, de Carcassona **1** 279
- » Pere Gairig, de Carcassona **1** 279
- » Pere Galter, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Gaubert, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Geral, de Carcassona **1** 279
- » Pere Geral, de Carcassona **1** 280
- » Pere Gilabert, de Carcassona **1** 279
- » Pere Gir, de Carcassona **1** 280
- » Pere Goiran, de Carcassona **1** 280
- » Pere Grasset, de Carcassona **1** 279
- » Pere Guerau, senyor del castell de la Portella **1** 195
- » Pere Guerau de Nimes (*Petrus Giraldi de Nemse*) **1** 350-351
- » Pere Guia, de Carcassona **1** 279
- » Pere Guifre, de Carcassona **1** 279
- » Pere Guillem v. Pere III Guillem de Carcassona
- » Pere Guillem, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere III Guillem de Carcassona (*Petrus Guillelmi*), comte en part de Carcassona, fill de Guillem I Ramon de Carcassona **1** 19-20, 25, 144, 255-257
- » Pere Gulaoire, de Carcassona **1** 279
- » Pere Homo Dei, de Carcassona **1** 279
- » *Pere* Iohannes, de Carcassona **1** 279
- » Pere Isarn, de Carcassona **1** 280
- » Pere Isnard de Baus (*Petrus Isnardi de Balcio*) **1** 332
- » Pere Isnard de Rocha Bruna, provençal **1** 308
- » Pere Lauret (*Petrus Laureti*) **1** 55, 353-354
- » Pere Llobet (*P. Lupeti, Petrus Lobeti*), síndic de la universitat de Montpeller **1** 117, 467, 485-487
- » Pere *Maler*, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Manu de Cera, de Carcassona **1** 280
- » Pere Maran, de Carcassona **1** 280
- » Pere Mariscalc, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Mazaribes, de Carcassona **1** 279
- » Pere Mercer, de Carcassona **1** 279
- » Pere Mercer (*Petrus Mercerii*), notari de Mallorca **1** 291
- » Pere Nedel, de Carcassona **1** 279
- » Pere Oculo de Vino, de Carcassona **1** 279
- » Pere Oliver (*Petrus Oliverii*), notari de Tortosa **1** 291
- » Pere Pauc, de Carcassona **1** 280
- » Pere Pelicer, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Pelicer, de Carcassona **1** 279
- » Pere Pere, de Carcassona **1** 279
- » *Pere* Piscator, de Carcassona **1** 280
- » Pere Pistor, de Carcassona **1** 279
- » Pere Pugnera, de Carcassona **1** 279
- » Pere Raino, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Ramon (*Petrus*), abat de Ripoll **2** 229
- » Pere Ramon, comte de Besiers v. Pere II Ramon de Carcassona
- » Pere Ramon, fill il·legítim de Ramon V de Tolosa **1** 146
- » Pere Ramon d'Erill (*Per d'Eryl, Per Raimon d'Eril, Petrus Raimundi*), fill de Ramon Pere d'Erill **2** 205, 212
- » Pere Ramon de Barcelona (*Petrus*), fill de Ramon Berenguer I el Vell i d'Elisabet **1** 28-29, 143, 259, 274
- » Pere II Ramon de Carcassona (*Petrus, Petrus Raimundus*), comte en part de Carcassona i vescomte de Besiers i Agde, fill de Ramon I Roger de Carcassona i de Garsenda de Besiers **1** 19-25, 144, 248, 250-251, 255, 258-260, 262-264, 267-269
- » Pere Ramon Vaqueta **1** 41
- » Pere Rigau (*Petrus de Rigaldo*), mestre del Temple **1** 94, 432-433

- » Pere I Roger de Carcassona (*Petrus*), bisbe de Girona i comte en part de Carcassona, fill de Roger I el Vell i d'Adelaida [de Melguèlh] **1** 19, 24, 144, 263, 267-269, **2** 133
- » Pere Ross, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Rossela, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Rostan, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Sabrosan, de Carcassona **1** 279
- » Pere Sadol, de Carcassona **1** 279
- » Pere Saissun, domèstic de Ramon V de Tolosa **1** 93
- » Pere Seger, de Carcassona **1** 279
- » Pere *Senis* (*Petrus Senis*) **1** 188, 312
- » Pere Silvestre, de Carcassona **1** 279
- » Pere Sirvehnt, de Carcassona **1** 280
- » Pere Stephe, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pere Tixere, de Carcassona **1** 280
- » Pere Tixneire, de Carcassona **1** 279
- » Pere Tuitier, de Carcassona **1** 279
- » Pere Udalard, vescomte de Bas **1** 165
- » Pere Urtiger, de Carcassona **1** 279
- » Pere Videll, de Carcassona **1** 280
- » Pere Xeu, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Pero, cavaller v. Pero Caballero
- » Pero Caballero (*Pero Cavallero*), *juntero* per Murillo el Fruto **2** 102, 302
- » Pero [II] Cornel (*Petrus Cornel*, *Petrus Corneli*, *Petrus Cornelli*), majordom, tinent d'Eixea, Osca, Luesia, Uncastello, Morella, Moriello, Tarassona, Taust i Sos **1** 439, 469, **2** 86, 283, 287-288
- » Pero [III] Cornel (*Petrus Cornelli*) **1** 291
- » Pero d'Ahonés (*Petrus Aones*, *Petrus de Aonisio*) **1** 492, 494
- » Pero d'Alcalá (*Petrus d'Alcala*, *Petrus de Alchala*), tinent de Castellón de Sobrarbe i Sant Esteve de Llitera **2** 51, 254, 267
- » Pero d'Alcalá (*Petrus de Alcalano*, *P. de Alcalano*), nunci de Pere el Catòlic, rei d'Aragó **1** 446, 498
- » Pero d'Arbaniés v. Pero *d'Arvanes*
- » Pero *d'Arvanes* (*Petrus d'Arvanes*), potser Pero d'Arbaniés **2** 51, 254
- » Pero d'Atarés v. Pero Tresa o d'Atarés
- » Pero de Castellazuelo (*Petrus de Castel Azol*, *Petrus de Castelaciolo*, *Petrus de Castelaçol*, *Petrus de Castelazol*, *Petrus de Castellazol*, *Petrus de Castellazolo*, *Petrus de Castello Azolo*), tinent de Calataiud **1** 369, 374, 378, **2** 46, 62, 69, 163, 229-230, 248, 254-256, 263, 267, 272
- » Pero de Sant Vicent (*Petrus de Sancto Vicencio*, *Petrus de Sancto Vincencio*), alferes, tinent de Pertusa, Berbegal, Boltanya, O Elsón (Olsón), Castellón de Sobrarbe i Velilla **1** 374, **2** 70, 272
- » Pero López de Luesia (*Pedro Lobiz de Lusía*, *Petrus Lobez de Lusía*) **2** 212, 215
- » Pero López de Luesia (*Petrus Lobez de Lusía*, *Petro Lopez de Lusía*), tinent de Luesia i Siverana **2** 51, 55, 254, 259
- » Pero López de Luna (*Petrus Lobez de Luna*, *Petrus Lopez de Luna*) **2** 46, 51, 248, 254
- » Pero Martín o Martínez (*Pero Martín*), *juntero* per Carcastillo **2** 102, 302
- » Pero Martínez v. Pero Martín o Martínez
- » Pero Miranda (*Pero Miranda*), *juntero* per O Bayo **2** 102, 303
- » Pero Ortí v. Pero Ortiz o Ortí
- » Pero Ortiz o Ortí (*Petrus Artiz*, *Petrus Ortiz*, *Petrus Orti*, *Petrus Urtiz*), tinent d'Aranda i Fuents **1** 374, 378, **2** 51, 59, 62, 163, 229, 230, 254-256, 261-263
- » Pero Paes (*Petrus Pelagii*), signífer del rei de Portugal **2** 48, 251
- » Pero Pardo (*Petrus Pardi*) **1** 494
- » Pero Pardo (*Petrus Pardus*), fill d'Aznar Pardo **2** 51, 254
- » Pero Sesé (*Petrus de Cesse*, *Petrus Sese*, *Petrus Sesse*), majordom, justícia i *zalmedina*, tinent d'Aranda **2** 87, 97, 288, 296, 301
- » Pero Simaç v. Pero Sunaç o Simaç
- » Pero Sunaç o Simaç (*Pero Sunaç*), *juntero* per Luna **2** 102, 303
- » Pero Tresa o d'Atarés (*Petro a Tareza*, *Petrus Taresa*), tinent de Borja, fill de l'infant García Sánchez i de Tresa Cajal **2** 12, 32, 209-210, 217
- » Pero Ximénez d'Urreya (*Petrus Xemenes de Orrea*), tinent d'Urreya i Borja **2** 96, 294, 298
- » Petro a Tareza v. Pero Tresa o d'Atarés
- » Petro de Asturias, *donno* v. Pedro Alfonso de Asturias
- » Petro Ennegeç de Petralata (*Per Enecez de Petralata*) **2** 205
- » Petro Escherra v. Per Escherra
- » Petro Lopez de Lusía v. Pero López de Luesia
- » Petro Momeç v. Per Mόμεz
- » Petro Semenez v. Pedro Jiménez
- » Petro Sopereguero v. Pedro Sopereguero
- » Petro Tizon (*Per Uzon*) **2** 205
- » Petrus, abat de Francavau **1** 434
- » Petrus, abat de Psalmodi v. Pere d'Usès
- » Petrus, abat de Ripoll v. Pere Ramon
- » Petrus, abat de Sant Jacme de Besiers **1** 434
- » Petrus, ardiaca de Barcelona **2** 229

- » Petrus, ardiaca de Barcelona v. Pere, ardiaca
- » Petrus, ardiaca de Carcassona **1** 380
- » Petrus, arquebisbe d'Ambrun v. Pèire Roman
- » Petrus, arquebisbe d'Arle v. Pèire Isnard
- » Petrus, arquebisbe de Narbona v. Ponç d'Arsac
- » Petrus, arquebisbe de Pisa v. Pietro Moriconi
- » Petrus, beat v. Pere, sant
- » Petrus, bisbe v. Pere I Roger de Carcassona
- » Petrus, bisbe d'Avinyó v. Pèire, bisbe d'Avinyó
- » Petrus, bisbe d'Osona v. Pere de Redorta, bisbe de Vic
- » Petrus, bisbe de Burgos v. Pedro, bisbe de Burgos
- » Petrus, bisbe de Frejús v. Pèire de Montlaur
- » Petrus, bisbe de Lodeva v. Pèire Frotier
- » Petrus, bisbe de Mondoñedo v. Pedro, bisbe de Mondoñedo
- » Petrus, bisbe de Niça v. Pèire, bisbe de Niça
- » Petrus, bisbe de Pamplona v. Pedro de París
- » Petrus, bisbe de Porto i Santa Rufina v. Pietro Gallucia
- » Petrus, bisbe de Saragossa v. Pere de Torroja
- » Petrus, bisbe de Vic v. Pere de Redorta
- » Petrus, comte v. Pedro Alfonso de Asturias; Pere de Lara; Pere II Ramon de Carcassona
- » Petrus, comte de Bigorra v. Pere de Marsan
- » Petrus, comte de Lara v. Pedro González de Lara
- » Petrus, de Carcassona **1** 279
- » Petrus, de Carcassona, germà de Guillelmus Tedberti **1** 278
- » Petrus, escrivà **1** 471, **2** 298
- » Petrus, fill de Pere el Catòlic v. Pere, infant d'Aragó
- » Petrus, fill de Ramon Berenguer I de Barcelona v. Pere Ramon de Barcelona
- » Petrus, fra, legat apostòlic v. Pèire de Castèlnou
- » Petrus, germà de Porchet **2** 212
- » Petrus, infant d'Aragó v. Pere el Catòlic; Pere el Gran
- » Petrus, mestre **1** 459
- » Petrus, mestre del Temple v. Pere de Rovera
- » Petrus, potses fill d'Ugo Eschafredi **1** 273
- » Petrus, preposít de Forcalquer v. Pere, paborde de Forcalquer
- » Petrus, prevere **2** 229
- » Petrus, prevere i escrivà v. Pere, prevere i escrivà
- » Petrus, prevere cardenal del títol de Sant Marcel v. Pere, prevere cardenal
- » Petrus, primicer **2** 241
- » Petrus, prior del Sant Sepulcre v. Pere, prior
- » Petrus, rei d'Aragó i Pamplona v. Pere I d'Aragó
- » Petrus, rei d'Aragó, comte de Barcelona i senyor de Montpeller v. Pere el Catòlic
- » Petrus, *sacerdos* i escrivà v. Pere, prevere i escrivà
- » Petrus, sagristà de Barcelona **2** 229
- » Petrus, sant v. Pere, sant
- » Petrus, subprior del Sant Sepulcre **2** 223
- » Petrus, vescomte de Bearn v. Pere I de Bearn
- » Petrus, vescomte de Menèrba v. Pere, vescomte de Menèrba
- » Petrus, vescomte pisà v. Pietro Gualandi
- » Petrus Adalberti **1** 404
- » Petrus Adam **1** 404
- » Petrus Ademari **1** 468
- » Petrus Aicardi, escrivà del comte de Barcelona **1** 355
- » Petrus Aicardi de *Landa* **1** 354
- » Petrus Albarici **1** 288
- » Petrus Alleberti, morlanès **1** 344
- » Petrus Almairanus **1** 494
- » Petrus Almeradi (*P. Almerado*), causídic **1** 480, 483
- » Petrus Aloard, de Melguèlh **1** 306
- » Petrus Amalrici **1** 404
- » Petrus Amici v. Petrus Amicus
- » Petrus Amicus (*Petrus Amici*) **1** 467, 489
- » Petrus Aones v. Pero d'Ahonés
- » Petrus Arberti Poncii **2** 265
- » Petrus Arnaldi Rubeus de *Oleron* **1** 373
- » Petrus Arnalli **1** 404
- » Petrus Arnalli v. Pere Arnau
- » Petrus *Arover* **1** 404
- » Petrus Artiz v. Pero Ortiz o Ortí
- » Petrus *Auriol* **1** 405
- » Petrus Ballistarii **1** 397
- » Petrus Balzanus v. Pedro Balzán
- » Petrus Baronis **1** 404
- » Petrus Barravi, escrivà a Carcassona **1** 429
- » Petrus Bauradi **1** 405
- » Petrus *Bel* **1** 404
- » Petrus *Belerot d'Arlede*, noble provençal **1** 288
- » Petrus Beleroti **1** 489
- » Petrus Belli Homini, de Carcassona **1** 278
- » Petrus Benedicti **1** 404
- » Petrus Beneet **1** 405
- » Petrus Berengarii de Rivo Pirorum v. Pere Berenguer de Riudeperes
- » Petrus Berengarius **1** 254
- » Petrus Bernardi **1** 404
- » Petrus Bernardi, sacerdot i canonge del Sant Sepulcre **2** 223
- » Petrus Bernardi de Rebutino v. Pere Bernat de Robertí
- » Petrus Bernardus v. Pere I de Foix

- » Petrus Bernardus de Arena, Petrus Bernardus de z'Arena v. Pèire Bernat de s'Arena
- » Petrus Bertrandi v. Pere Bertran
- » Petrus Bertrandus de Belloc, Petrus Bertrandus de Bellog, Petrus Bertrandus de Belog v. Pere Bertran de Bell-lloc
- » Petrus Blanc 1 404
- » Petrus *Blancher* 1 404
- » Petrus *Blancher*, de Carcassona 1 279
- » Petrus Bona 1 405
- » Petrus Bonança 1 489
- » Petrus *Bonsom* 1 404
- » Petrus Bovarius 1 404
- » Petrus Bremundi v. Pere Bermon [VI] d'Andusa; Pere Bermon de Sauva
- » Petrus Brunet 1 404
- » Petrus Cadoal 1 404
- » Petrus Carbonelli 1 468
- » Petrus Carbonelli v. Pere Carbonell
- » Petrus Carera 1 404
- » Petrus Carfanno (*Petrus Garfanni*) 1 460, 462
- » Petrus Catalani 1 404
- » Petrus Catalanus 1 404
- » Petrus *Cauna* 1 404
- » Petrus Cevenerii, escrivà 1 434
- » Petrus Ceveterii 1 479
- » Petrus Christofori v. Pedro Cristóforo o Cristóbal
- » Petrus *Clemenx* 1 404
- » Petrus Clericus, genovès 1 211
- » Petrus *Corda* 1 404
- » Petrus Cornel, Petrus Cornelii v. Pero [II] Cornel
- » Petrus Cornelli v. Pere [III] Cornel
- » Petrus Cornellii v. Pero [II] Cornel
- » Petrus *Costa* 1 404
- » Petrus d'Achoss, aspès 1 344
- » Petrus d'Alcala v. Pero d'Alcalá
- » Petrus *d'Alsona* 1 404
- » Petrus d'Ardenes 1 404
- » Petrus *d'Azac* 1 404
- » Petrus d'Ezimbar 1 359
- » Petrus d'Urdoss, aspès 1 344
- » Petrus de Abbadia 1 426
- » Petrus de Adillano (*Petrus de Azillano*), germà de Guillelmus i Bernardus de Adillano 1 467 • v. també P. de Adillano
- » Petrus de Albanes (*Petrus de Albaneso*) 1 449, 467
- » Petrus de Albaneso v. Petrus de Albanes
- » Petrus de Albarone, Petrus de Albaronio v. Pere d'Albaron
- » Petrus de Alcalano, Petrus de Alchala v. Pero d'Alcalá
- » Petrus de Alto Pullo v. Pèire d'Autpol
- » Petrus de Amiliavo 1 404
- » Petrus de Aonisio v. Pero d'Ahonés
- » Petrus de Aquaria 1 449
- » Petrus de Ara Arazuri v. Pedro de Arazuri
- » Petrus de Aracer 1 410
- » Petrus de Arazori, Petrus de Arazuri v. Pedro de Arazuri
- » Petrus de Arzacho, frare del Temple 2 229
- » Petrus de Arzacio 1 478
- » Petrus de Azarum v. Pedro de Arazuri
- » Petrus de Azillano v. Petrus de Adillano
- » Petrus de Bages v. Pere de Bages
- » Petrus de Bello Loco, Petrus de Belloloco v. Pere de Bell-lloc
- » Petrus de Belvis 2 301
- » Petrus de Besora v. Pere de Besora
- » Petrus de Bisanchis (*P. de Bisanchis*), batlle i conseller de Montpeller 1 467, 485
- » Petrus de Blandii, Petrus de Blandis v. Pere de Blanes
- » Petrus de Boc, noble provençal 1 288
- » Petrus de Brom 1 404
- » Petrus de *Brugeran* 1 404
- » Petrus de Cabannis 1 348
- » Petrus de Cadarossa v. Pèire de Cadarossa
- » Petrus de Cardone 1 384
- » Petrus de Cascant, Petrus de Cascante v. Pedro de Cascante
- » Petrus de Castel Azol, Petrus de Castelaciolo, Petrus de Castelaçol, Petrus de Castelazol, Petrus de Castelazolo, Petrus de Castellazol, Petrus de Castella-zolo, Petrus de Castello Azolo v. Pero de Castilla-zuelo
- » Petrus de Castro Novo v. Pèire de Castèlnòu
- » Petrus de *Cavanac* 1 404
- » Petrus de Cesse v. Pero Sesé
- » Petrus de Comellis 2 227, 230
- » Petrus de Conchis, pare de Guillelmus de Conchis 1 467, 469
- » Petrus de Correndario 1 404
- » Petrus de Corron v. Pere de Corró
- » Petrus de Creissello, Petrus de Crexello v. Pere de Creixell
- » Petrus de Deo, Petrus de Deu v. Pere de Déu
- » Petrus de Diaspre, de Terra Santa 1 481
- » Petrus de Eissauciaco, canonge de Magalona 1 469
- » Petrus de *Ermins*, de Carcassona 1 278
- » Petrus de Fenoliet 1 365

- » Petrus de Filario 1 404
- » Petrus de Filart 1 404
- » Petrus de Fonte 1 454
- » Petrus de Gavarreto v. Pere I de Bearn
- » Petrus de Girunda v. Pere de Girona
- » Petrus de Guarnali 1 386
- » Petrus de ipsa Vezola, de Carcassona 1 278
- » Petrus de Lambesc, Petrus de Lambesch, Petrus de Lambisco v. Pèire de Lambesc
- » Petrus de Laurag, germà de Guilabertus 1 273
- » Petrus de Lauras 1 404
- » Petrus de Lazori v. Pedro *de Lazori*
- » Petrus de *Marac* 1 405
- » Petrus de *Marges* 1 376
- » Petrus de Mata v. Pere de Mata
- » Petrus de *Matelhes*, de Carcassona 1 278
- » Petrus de Mediano 2 298
- » Petrus de Menova 1 404, 429
- » Petrus de Minerba 1 355
- » Petrus de Monte Rexal 1 404
- » Petrus de Montelauro, escrivà 1 487
- » Petrus de Monza 1 404
- » Petrus de Morers 1 295
- » Petrus de Mota 1 418
- » Petrus de Narbona 1 404
- » Petrus de Novis, noble provençal 1 288
- » Petrus de Operibus 1 469
- » Petrus de *Oscà* 1 404
- » Petrus de Palagano 1 404
- » Petrus de Palomera, prevere 2 194, 197
- » Petrus de Paracollis 1 404
- » Petrus de Podioalto v. Pere de Pujalt
- » Petrus de Porta (*P. de Porta*) 1 475, 478-479
- » Petrus de Prades 1 404
- » Petrus de Preixan, de Carcassona 1 279
- » Petrus de Remulinis 1 331
- » Petrus de Rigaldo v. Pere Rigau
- » Petrus de Rivopulli 2 265
- » Petrus de Roignes, noble provençal 1 288
- » Petrus de Rovera v. Pere de Rovera
- » Petrus de *sa Riba* 1 404
- » Petrus de Salviano 1 467
- » Petrus de Sancta Eulalia 1 404
- » Petrus de Sancto Desiderio 1 467
- » Petrus de Sancto Guillelmo 1 475
- » Petrus de Sancto Martino 1 404-405
- » Petrus de Sancto Michaele 1 404
- » Petrus de Sancto Romano, cònsol de Tolosa de Llenquadoc 1 496
- » Petrus de Sancto Vicencio, Petrus de Sancto Vincencio v. Pero de Sant Vicent
- » Petrus de Scarin 1 404
- » Petrus de Serriano 1 454
- » Petrus de Seta, aspès 1 344
- » Petrus de *Sossa* 1 319
- » Petrus de Stagno, cavaller 1 467
- » Petrus de Stopanano v. Pere d'Estopanyà
- » Petrus de Tamarito v. Pere de Tamarit
- » Petrus de *Taraschon* 1 288
- » Petrus de Tripoli 1 467
- » Petrus de Ulmo 1 404
- » Petrus de Ventaione 1 403
- » Petrus de Verruna 1 449
- » Petrus de Villa de Gud 1 404
- » Petrus de *Villa Droz* 1 404
- » Petrus de Villa Francha 1 404
- » Petrus de Villa Longa 1 405
- » Petrus de Villa Maiori 1 404
- » Petrus de Vitrag v. Pere de Vitrac
- » Petrus del Esxarena, provençal 1 308
- » Petrus *del Serre* 1 353
- » Petrus Dodonus de *Torreves*, noble provençal 1 288
- » Petrus Eimerig, de Melguèlh 1 306
- » Petrus Enniguez 2 297
- » Petrus Ermengau 1 404
- » Petrus *Espert* 1 404
- » Petrus Examenis de Osia 1 418
- » Petrus faber 1 404
- » Petrus Faber 1 404
- » Petrus Faber 1 404
- » Petrus Faber 1 404
- » Petrus Faber 1 405
- » Petrus Faber, de Carcassona 1 279
- » Petrus Ferrandiz v. Pedro Fernández de Castro
- » Petrus Ferreoli, prepòsit 1 449
- » Petrus Ferulfi (*Petrus Ferulfo*) 1 460, 462
- » Petrus Ferulfo v. Petrus Ferulfi
- » Petrus Folco 1 354
- » Petrus Fornarius 1 404
- » Petrus Fornarius 1 404
- » Petrus *Forrol*, de Carcassona 1 278
- » Petrus Fort 1 405
- » Petrus Fulcodii, jutge i canceller 1 434
- » Petrus *Gadget* 1 404
- » Petrus Gantelmus, noble provençal, germà de Guiguo de Agula 1 289
- » Petrus Garfanni v. Petrus Carfanno
- » Petrus Gariga 1 404

- » Petrus Garini, 404
- » Petrus Garsie v. Pedro García de Aza o de Lerma
- » Petrus Gaucelino, germà de Raimundus Gaucelino I 380
- » Petrus Gauter I 404
- » Petrus Gauter I 404
- » Petrus Geral I 404
- » Petrus Gerald I 404
- » Petrus Gerald I, clergue I 260
- » Petrus Gifredi I 254
- » Petrus Giraldi de Nemse v. Pere Guerau de Nimes
- » Petrus Girberti I 303
- » Petrus Golias, genovès I 317
- » Petrus Goterrez v. Pedro Gutiérrez
- » Petrus Gregorii I 404
- » Petrus Gros I 397
- » Petrus Gros I 404
- » Petrus Grossi, preposít de Forcalquer I 434
- » Petrus Guasch I 404
- » Petrus Guersus de Trencataliis I 331
- » Petrus Guillelmi I 332
- » Petrus Guillelmi I 404
- » Petrus Guillelmi I 404
- » Petrus Guillelmi I 404
- » Petrus Guillelmi v. Pere III Guillem de Carcassona
- » Petrus Guillelmi, de Carcassona I 278
- » Petrus Guillelmi, de Carcassona I 279
- » Petrus Guillelmi de *Mont Pestler* I 260 • v. també Pere de Montpeller
- » Petrus Guterrez, Petrus Guterrii v. Pedro Gutiérrez
- » Petrus Hualger I 404
- » Petrus Hugonets I 404
- » Petrus Hugonis, comte d'Empúries v. Ponç IV d'Empúries
- » Petrus Hugonis de Valabrega I 380
- » Petrus Iohannes I 404
- » Petrus Iohannes I 404
- » Petrus Iohannis, escrivà I 291
- » Petrus Isarn I 404
- » Petrus Isnardi de Balcio v. Pere Isnard de Baus
- » Petrus Latro v. Pedro Ladrón
- » Petrus Laureti v. Pere Lauret
- » Petrus Lautaldus de Aix, noble provençal I 289
- » Petrus Lautaudi I 288 • un fill de – v. Guillelmus, noble provençal
- » Petrus Lingua *Dalmol*, de Carcassona I 279
- » Petrus Liverre I 490
- » Petrus Lobeti v. Pere Llobet
- » Petrus Lobez de Luna v. Pero López de Luna
- » Petrus Lobez de Lusía v. Pero López de Luesía
- » Petrus Lobiz Sancti Stephani I 212
- » Petrus Lobicz, Petrus Lobiz v. Pedro López de Monforte
- » Petrus Loger, noble provençal I 289
- » Petrus Lopez de Luna v. Pero López de Luna
- » Petrus Luciani v. Petrus Lucianus
- » Petrus Lucianus (*P. Lucianus, Petrus Luciani*), causídic, conseller de Montpeller I 467, 486
- » Petrus Lombardi, diaca I 467
- » Petrus Martelli I 489
- » Petrus Martini de Leheth v. Pedro Martínez de Leet
- » Petrus *Mascalch* I 404
- » Petrus *Maurel* I 404
- » Petrus Mercer I 404
- » Petrus Mercerii v. Pere Mercer
- » Petrus Mercerius I 404
- » Petrus Ministralis I 404
- » Petrus Mironis I 404
- » Petrus Mironis I 404
- » Petrus Mironis de Entenza v. Per Mir d'Entenza
- » Petrus Nigrelli (*Petrus Nigrello*) I 460, 462
- » Petrus Nigrelli v. Petrus Nigrelli
- » Petrus Oliverii v. Pere Oliver
- » Petrus Oriz, Petrus Orti, Petrus Ortiz v. Pero Ortiz o Ortí
- » Petrus *Paga* I 404
- » Petrus Pardi, Petrus Pardus v. Pero Pardo
- » Petrus Peironella I 404
- » Petrus Pelagii v. Pero Paes
- » Petrus Pelagii pauper v. Pedro Peláez *pauper*
- » Petrus Petrus Tedmar, de Carcassona I 279
- » Petrus Pipini I 469
- » Petrus Pomar I 230
- » Petrus Poncii I 404
- » Petrus Poncii I 405
- » Petrus Radriz v. Pedro Rodríguez de Guzmán
- » Petrus Raimundi, comanador hospitaler del priorat de Sant Gèli I 432
- » Petrus Raimundi, escrivà I 434
- » Petrus Raimundi, fill de Raimundus Petri de Eril v. Pere Ramon d'Erill
- » Petrus Raimundi, precentor de la comanda hospitalera de Sant Gèli I 432
- » Petrus Raimundi de Davineira I 397
- » Petrus Raimundi de Lavineria I 335
- » Petrus Raimundi de Luimeria I 434
- » Petrus Raimundi de Narbona I 319
- » Petrus Raimundi de Stada v. Per Ramon d'Estada

- » Petrus Raimundi Mainardi **1** 303
- » Petrus Raimundus, comte v. Pere II Ramon de Carcassona
- » Petrus Raimundus de Alto Polio, Petrus Raimundus de Alto Pullo, Petrus Raimundus de Altopullo v. Pèire Raimon d'Autpol
- » Petrus Raimundus de Confolent **1** 404
- » Petrus Raimundus de Tolosa **1** 404
- » Petrus Raimundus Engolmar **1** 404
- » Petrus Rainardi **1** 283
- » Petrus Rainardi de Biterris **1** 281
- » Petrus *Ramain* **1** 404
- » Petrus Renovardi, de Carcassona **1** 279
- » Petrus Roderici v. Pedro Rodríguez de Lara; Pedro Rodríguez Girón; Pedro Ruiz de Azagra
- » Petrus Roderici de Azagra v. Pedro Ruiz de Azagra
- » Petrus Roderici de Gosman v. Pedro Rodríguez de Guzmán
- » Petrus Roderii **1** 469
- » Petrus Rodgerii de Mirapex **1** 403
- » Petrus Rodrici, Petrus Rodrici de Aszafra, Petrus Rodrici de Azaphra, Petrus Rodrici de Szafra v. Pedro Ruiz de Azagra
- » Petrus Rodriz v. Pedro Rodríguez de Lara
- » Petrus Rog **1** 404
- » Petrus Roiz v. Pedro Rodríguez de Lara
- » Petrus Roiz de Gosma v. Pedro Rodríguez de Guzmán
- » Petrus Rol **1** 404
- » Petrus Roldandi, clergue **2** 194
- » Petrus Romei, notari de Mallorca **1** 291
- » Petrus Romeu **1** 374
- » Petrus Rossus **1** 404
- » Petrus *Rostan*, de Melguèlh **1** 306
- » Petrus Sancii, notari i reboster **2** 230
- » Petrus Sancius **1** 446
- » Petrus Sanz **1** 405
- » Petrus *Seger de Beders* **1** 335
- » Petrus *Seger*, de Melguèlh **1** 306
- » Petrus Seguerii **1** 333
- » Petrus Senis v. Pere *Senis*
- » Petrus Sese, Petrus Sesse v. Pero Sesé
- » Petrus Sicardi **1** 266
- » Petrus Sigerii **1** 404
- » Petrus Siguarii de Biterris **1** 283
- » Petrus Sigulierii de Biterris **1** 359
- » Petrus Silvester **1** 404
- » Petrus Sine Collo, de Carcassona **1** 279
- » Petrus Suniarrii, de Carcassona **1** 279
- » Petrus Taresa v. Pero Tresa o d'Atarés
- » Petrus *Teuler* **1** 404
- » Petrus Tinos **1** 404
- » Petrus Tixire **1** 404
- » Petrus Tropassen **1** 467
- » Petrus *Trunc* de Sancto Amando, noble provençal **1** 288
- » Petrus Ugoni, de Carcassona **1** 279
- » Petrus Urtiz v. Pero Ortiz o Ortí
- » Petrus *Vassal* v. Petrus Vassalli
- » Petrus Vassalli (Petrus *Vassal*) **1** 394-395, 397, 399-400, 407, 416, 419
- » Petrus Vile **1** 404
- » Petrus Vitalis **1** 404
- » Petrus Vitalis **1** 467
- » Petrus Xemenez de Orrea v. Pero Ximénez d'Urreya
- » Petrus Ximenez, Petrus Ximez v. Pedro Jiménez de Cameros
- » Pietro Capuano v. Pere, prevere cardenal del títol de Sant Marcel
- » Pietro di ser Casci, pisà **1** 213
- » Pietro Gallochia (*Petrus*), bisbe de Porto i Santa Rufina **1** 473
- » Pietro Gualandi (*Pietro, Petrus*), vescomte, pisà **1** 164, 291
- » Pietro Moriconi (*Pere, Petrus*), arquebisbe de Pisa **1** 164, 290-291
- Pere* v. Giraldu – Peregrín, Peregrino v. Lop Arzez – Peregrinus v. Marcus –; Pelegrí
- Pérez v. Álvaro – de Lara; Domingo –; Estefanía –; Fernando – de Traba; Fertunio – de Aierb; García – de Murieta; Gómez –; Gonzalo – de Lara; Jimeno – de Rada; Manrique – de Lara; María –; Martín – de Villel; Milia – de Lara; Nuño – de Lara; Rodrigo – de Azagra; Sancho – de Azagra; Tello – de Meneses; Toda – de Azagra • v. també Pedrez; Pedriz
- Perfet ben Ishak ben Benest **1** 386
- Perges v. Perche
- Periag v. Arnal de –; Peiriac de Menerbés
- Periag* Menerbensi v. Peiriac de Menerbés
- PERIGORD, comtat de (Occitània): comte de – **1** 28, v. també Raimundus Bernardii de Rainano
- PERIGUERS [Périgueux], vila (dept. Dordonya, Occitània) **1** 88, **2** 72 • v. també Sant Front
- Périgueux v. Periguers
- Periz v. Martinus – de Vilello
- Pero v. Pere
- Peronel, de Carcassona **1** 279

- Peronella (*Peyrona*), filla de Bernat IV de Comenge i de Maria de Montpeller **1** 500
- Peronella, reina d'Aragó i comtessa de Barcelona v. Peronella d'Aragó
- Peronella d'Aragó (*Peronella, Petronilla*), reina d'Aragó, comtessa de Ribagorça i de Sobrarb, filla de Ramir II d'Aragó i d'Agnès de Peiteu, muller de Ramon Berenguer IV de Barcelona **1** 46, 58-59, 143, 149, 155, 193, 390, 398, 408, **2** 13, 30, 35-36, 43, 52-53, 65, 150, 211, 214-215, 240-241, 254-255, 264-265 • fill nonat de – **2** 240
- Peronella I de Bigorra, comtessa de Bigorra, filla de Bernat IV de Comenge i de Beatriu III de Bigorra, muller en primeres núpcies de Gastó VI de Bearn, en segones núpcies de Nunó I Sanç, en terceres núpcies de Guiu de Montfort, en quartes núpcies d'Aymeri de Rançon i en cinquenes núpcies de Boson de Matha **1** 96, 149, 434
- Peronetus de Colobreria **1** 422
- PERPINYÀ (*Perpinianum, Pirpinianum*), ciutat (com. Rosselló) **1** 56-57, 67, 72, 74, 97, 101-103, 108, 128, 187, 220, 355-357, 453-454, 495-499, **2** 43, 65, 90, 93, 171, 290 • batlle reial de – v. Bernat Sanç • homes de – **1** 305
- PERTÚS [Pertuis], lloc (dept. Valclusa, Occitània) **1** 78-79
- PERTUSA, lloc (com. Plana d'Osca, Aragó) **1** 378, **2** 62, 70, 127, 214
- Pertusis, Pertuso v. Bertrandus de –
- PERXA DE L'ASTOR (Sant Feliu de Buixalleu, com. Selva) **1** 29
- Pescheres v. Poscarias
- PESENÀS [Pézenas] (*Pedenaz*), castell i vila (dept. Erau, Occitània) **1** 36, 123, 281-282
- Pespenn v. Cornelius de –
- Pestre v. Bertrandus P. –; G. –
- Petella v. Espetiella
- Pethit, de Carcassona **1** 279
- PETIELLA D'ARAGÓN [Petilla de Aragón] (*Pitella*), castell (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 32, 34, 86, 104, 232, 285-286, 304-305, 307 • v. també Espetiella
- Petilla de Aragón v. Petiella d'Aragón
- Petit v. Poncius –; R. –
- Petit-Rhône v. Pichòt Rhône, lo
- Petra v. Willelmus de –
- Petra Alta v. Jurdanus de –; Peralta
- Petra *Castelana* v. Bonefacius de –
- Petra Rubea v. Sancius de –
- Petra Taliada, Petra Taiata v. Dalmacius de –
- Petra Taliada v. Dalmacius Bernardi de –
- Petralata v. Petro Ennegeç de –
- Petrapertuça, Petrapertusa v. Pèirapertusa
- Petre Rubea v. Sancius –
- Pétrez v. Rodriz – de Aureya
- Petri v. Gomez –; Iohannes – de Arroniz; Tellus –
- Petro v. Pere
- Petrolus de Villacrassa, notari de Mallorca **1** 291
- Petronilla, reina d'Aragó v. Peronella d'Aragó
- Petronis v. Bernardus –
- Petrosium v. Peiruís
- Petrus v. Pere
- Pevere v. Guglielmo –; Lanfranco –
- Pexiora v. Puègsiuran
- Peyrepertuse v. Pèirapertusa
- Peyriac-Minervois v. Peiriac de Menerbés
- Peyrona, filla de Maria de Montpeller v. Peronella
- Peyruis v. Peiruís
- Peytavini v. Raimundus –
- Peytieu v. Peitieu; Peiteu
- Pézenas v. Pesenàs
- Phariseus v. Ingo –
- Philippe, Philippus, Philipus v. Felip
- Picaire v. Arnallus –; Bernard –; Guillelmus –; Raimundus –
- Picamil* v. Guillelmus –
- Picamilium v. Obertus –; Willelmus –
- Piccamiglio v. Guglielmo –; Oberto –
- PICHÒT RÒSE, LO [Petit-Rhône] (*Rodaned, Rodanetus*) **1** 330 • v. també Roine
- Pictavi v. Poitiers
- Pictavis v. Guillelmus de –
- PIEMONTE, regió d'Itàlia **1** 61, 206
- PIERA, castell (com. Anoia) **1** 195, **2** 131
- PIEROLA, castell (els Hostalets de Pierola, com. Anoia) **1** 186
- Pietat v. Inaurs
- Pietavis v. Guillelmus de –
- Pietro v. Pere
- Pigna v. Sanctus Iohannes de –
- Pignan v. Pinhan
- PILES, LES, lloc (com. Conca de Barberà) **1** 187
- Pilicer v. Arnal – • v. també Pelicer; Pellicer; Pelliparius
- PILZÀ, castell (Benavarri, com. Ribagorça, Aragó) **2** 130-131
- Pina v. Bernard de –; Pina d'Ebro; Ponc de –
- PINA D'EBRO [Pina de Ebro] (*Pina*), castell i vila (com. Ribera Baixa d'Ebre, Aragó) **2** 63, 84, 96, 99, 265-266, 283, 296, 298 • v. també Penya, A

- Pina de Ebro v. Pina d'Ebro
 Pinall v. Stephe –
 Pinanus v. Pinhan
Pincianniac v. Guillem de –
Pincinniac v. Guillelmus de –
 Pinet, català **1** 211 • un nebot de – **1** 211
 Pinguens v. Balduinus de –
 PINHAN [Pignan] (*Pinianus*, *Pinanus*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 95, 114, 464-465, 474 • v. també Pinnano
 Pinianus v. Pinhan
 Pinna v. Beatus Baptista Iohannes de –; Penya, A
 Pinnano v. Bernardus de –
 Pino v. Wilelmus Raimundi de –
 PINÓS, lloc (com. Solsonès) **1** 192
 Pinos, Pinós v. Galceran II de –; Galceran III de –; Ramon Galceran de –
 Pinoso v. Gaucerandus de –
 PINYANA, castell (Querol, com. Alt Camp) **1** 165, 190
 PINYANA, lloc (Alguaire, com. Segrià) **1** 187
 Piocha v. Tedmar –
 Piper v. Willelmus –; Lanfrancus –
 Piperis v. Lanfrancus –
 Pipini v. Petrus –
 PIRINEUS, serralada **1** 14, 16, 18, 23, 27-29, 35, 81, 87, 129, **2** 19, 27, 73, 84, 118, 172
 PISA (*Pisae*), ciutat i república (Toscana, Itàlia) **1** 37, 39, 47, 62-63, 66, 77, 94, 111, 158-164, 166-172, 177, 179, 181, 198, 205-207, 211-218, 220, 225, 289, 304, 319-320, 383, **2** 23, 39-40, 141, 145-146, 157-158, 160-161, 166-168, 208 • comú de – **1** 151 • cònsols de – **1** 179, 207, 213, 304, 320, 383, v. també Azzo Marignano; Bernardo; Enrico; Enrico Erici; Guglielmo Caïm; Guinizzo; Ildebrandino; Ildebrando Orlandi; Lamberto Ricucchi; Marignano; Roberto Francardi; Rodolfo; Rodolfo Parlascio • poble de – **1** 169, 383 • senadors de – **1** 207, 320, 383 • senat de – **1** 169 • seu de – **2** 135
 —, diòcesi, després arxidiòcesi de **1** 171 • arquebisbe de – **1** 176, 289, v. també Pietro Moriconi; Villano Gaetani • bisbe de – **1** 160, v. també Daimberto; Landolfo • Església de – **1** 160, 171, 290
 Pisae v. Pisa
 Pisani v. pisans
 Pisano v. Ottone –
 pisans (*Pisani*) **1** 289-291, 297, 304, 319-320, 366, 368, 384, 421-423, 425, **2** 119, 167 • v. també Pisa, poble de
 Piscator v. *Guillelm* –; *Pere* –; Poncius –
 PISTOIA, ciutat (Toscana, Itàlia) **1** 161, 164
 pistoians (*Pistoriensibus*) **1** 289, 291
 Pistor v. Pere –
 Pistorienses v. pistoians
 Pisuerga v. Martín López de –
 Pitella v. Petiella d'Aragón
 Pizo v. Ansaldus –
 Pizzo v. Ansaldo –
 PLANA D'OSCA, comarca d'Aragó **2** 63
 Plantagenet, el v. Enric II Plantagenet; Ricard Cor de Lleó
 Plantagenet, els, família **1** 58, 69, 102, **2** 72, 81, v. també Elionor d'Anglaterra; Enric II –; Enric III d'Anglaterra; Enric el Jove; Joan sense Terra; Joana d'Anglaterra; Jofre de Bretanya; Ricard Cor de Lleó
 Plessis v. Philippe du –
 Po[...] Bn. Senade, d'Arle **1** 448
 Poallano v. Paulhan
 POBLET, monestir (Vimbodí i Poblet, com. Conca de Barberà) **1** 187, 191 • abat de – v. Arnau Amalric • hort de – **1** 191
 Poder v. Bt. Ugo –
 Podio Alto v. Raimundus de –
 Podioalto v. Petrus de –; Raimundus de –
 Poët, Le v. Poet, Lo
 POET, LO [Le Poët] (*Pugeto*), castell (dept. Alts Alps, Occitània) **1** 98, 440
 POGET, LO [Le Pouget] (*Poietum*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 36, 95, 281-282, 464-465
 Poi v. *Rainelm de* –
 Poietum v. Poget, Lo
 Poig v. Fulcho – de Lambisco
 Poitiers v. Alfons de –
 POITIERS, ciutat (dept. Vienne, França) **1** 59 • v. també Peiteu; Peitieu
 —, comtat de: comte de – **1** 40, v. també Guillem IX d'Aquitània; Ricard d'Anglaterra • cònsol de – (*consul Pictavorum*) **1** 33
 —, diòcesi de: bisbe de – **1** 83
 Poitou v. Peiteu
 Poleñino v. Polinyino
 Polesin v. Willelmus –
 Polices v. Guillelm III –
 POLINYINO [Poleñino], lloc (com. Monegres, Aragó) **2** 149
 Politus v. Bernardus –
 Polo v. Chuan –
 Polonos v. Polònia
 POLÒNIA, ducat de: duc de – v. Ladislaus

- Polònia v. Riquilda de –
 POLPÍS, castell (Santa Magdalena de Polpís, com. Baix Maestrat) **2** 170
Poma v. Iohannes
 POMAR, lloc (Sant Miguel d'a Cinca [San Miguel del Cinca], com. Cinca Mitjà, Aragó) **2** 62-63, 265-266
 Pomar v. Lapo Blasc de –; Petrus –
PONÇ = Ponc = Poncius = Pons = Pontius = Ponz
 » Ponç, arquebisbe de Narbona v. Ponç d'Arsac
 » Ponç (*Poncius*), comte **2** 46, 248 • v. també Ponç Guerau de Cabrera
 » Ponç, comte d'Albi, fill de Ramon III Ponç de Tolosa i de Garsenda **1** 146
 » Ponç, comte de Tolosa, fill de Guillem III Tallaferro de Tolosa i d'Emma de Provença **1** 20, 146, 157
 » Ponç, comte de Trípoli, fill de Bertran, comte de Tolosa **1** 146
 » Ponc, de Carcassona **1** 280
 » Ponç (*Poncius*, *Pontius*), degà de la catedral de Barcelona i escrivà de Ramon Berenguer IV **2** 37, 201, 205, 212, 215-216, 220, 222, 229, 239, 241-242, 245, 248-249
 » Ponç (*Poncius*, *Pontius*), escrivà **1** 275, 304, 308, 322-323, 326, 328-330, 333, 335-337, 357
 » Ponç, fill (potser il·legítim) d'Alfons Jordà de Tolosa **1** 146
 » Ponç, fill de Guillem II de Montpeller i de Beliarda **1** 148
 » Ponç, fill de Guillem IV de Tolosa i de Matilde **1** 146
 » Ponç (*Poncius*), levita **2** 51, 254
 » Ponç (*Poncius*), notari del comte de Barcelona **2** 220 • v. també Ponç, degà
 » Ponç, trobador v. Ponç de la Guàrdia
 » Ponc Amblard, de Carcassona **1** 280
 » Ponc Andreu, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Ponc Arbert, provençal **1** 308
 » Ponc Barba Bruna, de Carcassona **1** 280
 » Ponc Berenger, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Ponc Bertran, de Carcassona **1** 279
 » Ponc Cadonel, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Ponç d'Arsa [Arce] v. Ponç d'Arsac, arquebisbe de Narbona
 » Ponç d'Arsac (*Pons d'Arsac*), arquebisbe de Narbona **1** 65, 69, 72, 380
 » Ponç I d'Empúries (*Pontius*), comte d'Empúries, fill d'Hug I i de Guisla de Besiers **1** 273
 » Ponç II d'Empúries (*Poncius Ugonis*), comte d'Empúries, fill d'Hug II i de Sança d'Urgell **1** 189, 313, **2** 148
 » Ponç III d'Empúries (*Poncius Ugonis*), comte d'Empúries, fill d'Hug III i de Jussiana d'Entença **1** 219, 420
 » Ponç IV d'Empúries (*Petrus Hugonis*), comte d'Empúries, fill d'Hug IV i de Maria de Vilademuls **1** 291
 » Ponç d'Osor (*Poncius de Osor*, *Poncius de Osore*), notari i escrivà reial, precentor de Barcelona **1** 220, 367, 415-416, 427, 429, 436
 » Ponc de Badeons, de Carcassona **1** 280
 » Ponc de Bassiag, de Carcassona **1** 280
 » Ponc de Bececi, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Ponç de Cabrera v. Ponç Guerau de Cabrera
 » Ponç III de Cabrera, fill de Guerau Ponç III de Cabrera i de Berenguera de Queralt **1** 193
 » Ponç de Cadarossa (*Poncius de Cadarassa*) **1** 439
 » Ponç de Castilhon (*Poncius de Castilione*, *Pontius de Castillon*) **1** 403, 458
 » Ponc de Cervera, de Carcassona **1** 280
 » Ponç [II] de Cervera, fill de Ponç (I) de Cervera i de Beatriu de Bas **1** 143
 » Ponç [III] de Cervera (*Poncius de Cervaria*, *Poncius de Cervera*, *Poncius de Cerveria*), vescomte regent de Bas, fill de Ponç [II] de Bas i d'Almodis de Barcelona **1** 219, 326, 404, 420, 425, 430-431
 » Ponc de Faiag, de Carcassona **1** 279
 » Ponc de Flazan, de Carcassona **1** 280
 » Ponç de Fòs **1** 39
 » Ponc de Ioc, de Carcassona **1** 280
 » Ponç de la Guàrdia o de Saguàrdia (*Poncius de Guàrdia*), trobador, fill de Ramon Bernat de la Guàrdia o Saguàrdia i de Ponça **1** 194, **2** 66, 268
 » Ponç de Mataplana (*Poncius de Mata Plana*, *Poncius de Mataplana*, *Pons de Mata Plana*), fill de Bernat I de Mataplana i d'Estefania **1** 375, 382, 389, 397, 402
 » Ponç de Menèrba (*Poncius de Menerba*, *Poncius de Minerba*) **2** 37, 49, 239, 252
 » Ponc de Merindol, provençal **1** 308
 » Ponç de Monells (*Poncius*), bisbe de Tortosa **2** 64, 267
 » Ponc de Mossolencs, de Carcassona **1** 279
 » Ponc de Pina, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Ponç de Porzan, de Carcassona **1** 280
 » Ponc de Rocha Forcada, burgès de Melguèlh **1** 307
 » Ponc de Rodolehs, de Carcassona **1** 279
 » Ponc de Sen Iulian, de Carcassona **1** 279
 » Ponc de Soler, de Carcassona **1** 279
 » Ponç de Tatzó **1** 67
 » Ponç de Vitrac (*Poncius*), de Carcassona **1** 34, 278
 » Ponç Dodó de Barcelona (*Pontius Dodonis de Barchinonia*) **1** 218, 422

- » Ponc Eimerig, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponc Faber, de Carcassona 1 280
- » Ponç Gaucelm de Lunèl (*Poncius Gaucelm de Lune-
llo*) 1 68, 86-87, 413
- » Ponc Geral, de Carcassona 1 279
- » Ponc Golman, de Carcassona 1 280
- » Ponc Gozan, de Carcassona 1 279
- » Ponç Guerau de Cabrera (*Poncius, Poncius de Cabre-
ra, Pontius de Capraria*), comte, fill de Guerau Ponç
II de Cabrera 2 29, 31, 37, 45-46, 48, 51, 217, 239,
248, 251 • v. també Ponç, comte
- » Ponç Guillem v. Ponç Guillem de Montredon
- » Ponç Guillem de Montredon (*Poncius Guilelmi, Pon-
cius Guillelmi de Montredon, Poncius Guilelmi de
Monte Rotundo*), cavaller, fidel de Bernat Ató VI de
Besiers 1 84, 88, 387, 390-392, 411-412
- » Ponç Guillem de Torroella (*Pontius G. de Toricella*) 1
477
- » Ponç Hug [I], comte d'Empúries, fill d'Hug II i de
Sança d'Urgell v. Ponç II d'Empúries
- » Ponç Hug [II], comte d'Empúries v. Ponç III d'Em-
púries
- » Ponc Iohan, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponc Iovan, de Carcassona 1 279
- » Ponç Labeia, de Carcassona 1 279
- » Ponc Magister, de Carcassona 1 280
- » Ponc Mal Irad, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponç Martin, de Carcassona 1 279
- » Ponc Mazota, de Carcassona 1 279
- » Ponc Novel, de Carcassona 1 280
- » Ponc Ortolan, de Carcassona 1 279
- » Ponc Ossmon, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponc Pere, de Carcassona 1 279
- » Ponc Renal, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponc Richau de Laused, provençal 1 308
- » Ponc Seger, de Carcassona 1 279
- » Ponc Terros, de Carcassona 1 280
- » Ponc Tixeire, burgès de Melguèlh 1 306
- » Ponc Tixeire, de Carcassona 1 279
- » Ponc Tort, de Carcassona 1 280
- » Ponç Umbert, de Carcassona 1 279
- » Ponç-Hug de Baus, fill d'Hug I de Baus i d'Inaurs 1
150
- » Poncius 1 463
- » Poncius, bisbe de Tortosa v. Ponç de Monells
- » Poncius, cavaller d'*Obelo*, de Melguèlh 1 306
- » Poncius, comte v. Ponç Guerau de Cabrera; Ponç,
comte
- » Poncius, d'Arle 1 447
- » Poncius, de Carcassona 1 279
- » Poncius, de Carcassona 1 279
- » Poncius, de Carcassona, fill d'Ameli 1 278
- » Poncius, de Carcassona, germà de Bernard de Car-
cassona 1 278
- » Poncius, degà de la catedral de Barcelona i escrivà v.
Ponç, degà
- » Poncius, escrivà v. Ponç, escrivà
- » Poncius, germà de Pere de Vitrac v. Ponç de Vitrac
- » Poncius, levita v. Ponç, levita
- » Poncius, notari v. Ponç, notari
- » Poncius Acardi de *Castel Reinard*, noble provençal
1 288
- » Poncius Aicardi 1 354
- » Poncius Aldeguerius, pare de Guillelmus Aldeguerius
1 467-469
- » Poncius Alfán, d'Arle 1 448
- » Poncius Arover 1 404
- » Poncius Aucelarre, d'Arle 1 446
- » Poncius Baltogat, d'Arle 1 447
- » Poncius Barban, d'Arle 1 447
- » Poncius Baronis 1 404
- » Poncius Bels, de Carcassona 1 279
- » Poncius Benedicti 1 404
- » Poncius Bestort, d'Arle 1 448
- » Poncius Bovet, d'Arle 1 447
- » Poncius Capeler, d'Arle 1 448
- » Poncius Carbonelli 1 469
- » Poncius Carera 1 404
- » Poncius Carle, d'Arle 1 446
- » Poncius Cortenus, d'Arle 1 447
- » Poncius d'Erminis 1 405
- » Poncius d'Odor 1 91
- » Poncius Dadau, d'Arle 1 447
- » Poncius de Andusia 1 410
- » Poncius de Aunisio, d'Arle 1 446
- » Poncius de Besalza, d'Arle 1 447
- » Poncius de Brexano 1 404
- » Poncius de Brugeriis (*Poncius de Burgcariis, Poncius
de Burgeras*) 1 439, 471, 489
- » Poncius de Burgcariis, Poncius de Burgeras v. Pon-
cius de Brugeriis
- » Poncius de Cabrera v. Ponç Guerau de Cabrera
- » Poncius de Cadarassa v. Ponç de Cadarossa
- » Poncius de Cairat 1 404
- » Poncius de Capa, d'Arle 1 447
- » Poncius de Carcassona, de Carcassona 1 278
- » Poncius de Castilione v. Ponç de Castilhon

- » Poncius de Cavis **1** 404
- » Poncius de Cervaria, Poncius de Cervera, Poncius de Cerveria v. Ponç [III] de Cervera
- » Poncius de Confolent **1** 404
- » Poncius de *Cornelan* **1** 404
- » Poncius de Deo, d'Arle **1** 448
- » Poncius de Gravezon, d'Arle **1** 448
- » Poncius de Guardia v. Ponç de la Guàrdia o de Sa-guardia
- » Poncius de Malboscho, d'Arle **1** 447
- » Poncius de *Malver* **1** 404
- » Poncius de Margaridis, d'Arle **1** 446
- » Poncius de Mata Plana, Poncius de Mataplana v. Ponç de Mataplana
- » Poncius de Materone **1** 489
- » Poncius de Menerba, Poncius de Minerba v. Ponç de Menèrba
- » Poncius de Mont Dragon **1** 439
- » Poncius de Mont Reial **1** 404
- » Poncius de Monte Longo **1** 405
- » Poncius de Monte Mirato **1** 411
- » Poncius de Nivalaz **1** 405
- » Poncius de Osor, Poncius de Osore v. Ponç d'Osor
- » Poncius de Pelrzana, d'Arle **1** 447
- » Poncius de Quaranta **1** 469
- » Poncius de Rigaldo v. Poncius de Rigaldo
- » Poncius de Rigaldo (*Poncius de Rigaldo*), mestre del Temple a Itàlia, Provença i Espanya **1** 449, 454
- » Poncius de Rocheta **1** 469
- » Poncius de Rosoles **1** 404
- » Poncius de Sancto Iuliano, d'Arle **1** 447
- » Poncius de Serriano, escrivà de Barcelona **1** 397
- » Poncius de *Trans*, noble provençal **1** 288
- » Poncius de *Venzan* **1** 359
- » Poncius de Verneto **1** 489-490
- » Poncius de Villa Maiore **1** 471
- » Poncius de *za Cens* **1** 404
- » Poncius de *za Obra* **1** 404
- » Poncius Deodati v. Poncius Deodati de Tolosa
- » Poncius Deodati de Tolosa **1** 281, 283
- » Poncius Durandi, d'Arle **1** 447
- » Poncius Ebrino, de Carcassona **1** 279
- » Poncius *Echard*, de Melguèlh **1** 306
- » Poncius Elenc, d'Arle **1** 448
- » Poncius Faber **1** 404
- » Poncius Forner, d'Arle **1** 447
- » Poncius *Forrol* **1** 404
- » Poncius *Forrol*, de Carcassona **1** 278
- » Poncius Fulco, noble provençal **1** 289
- » Poncius Fulconis **1** 410
- » Poncius Geraldí **1** 404
- » Poncius Girau, d'Arle **1** 447
- » Poncius Guilelmi, Poncius Guilelmi de Monte Rotundo v. Ponç Guillem de Montredon
- » Poncius Guillelmi **1** 469
- » Poncius Guillelmi de *Boriana*, noble provençal **1** 288
 - un fill de – v. Guillelmus, noble provençal
- » Poncius Guillelmi de Montredon v. Ponç Guillem de Montredon
- » Poncius I., d'Arle **1** 448
- » Poncius Isnardi, d'Arle **1** 446
- » Poncius Isnart de Lambisco, noble provençal **1** 288
- » Poncius *Macip* **1** 404
- » Poncius Magister, d'Arle **1** 447
- » Poncius Mandatarius **1** 404
- » Poncius Marescalci, frare templer **1** 480
- » Poncius Martin, d'Arle **1** 448
- » Poncius Molner, d'Arle **1** 447
- » Poncius Monachus **1** 404
- » Poncius Nadal, d'Arle **1** 447
- » Poncius Petit, d'Arle **1** 447
- » Poncius Petri **1** 405
- » Poncius Piscator, de Carcassona **1** 279
- » Poncius Radel, d'Arle **1** 447
- » Poncius Raimundi **1** 449
- » Poncius Raimundi, d'Arle **1** 446
- » Poncius Remundus **1** 254
- » Poncius Renaldi, de Carcassona **1** 278
- » Poncius Rodgerius **1** 404
- » Poncius Sabater, d'Arle **1** 447
- » Poncius Taverner, d'Arle **1** 447
- » Poncius *Teuler* **1** 404
- » Poncius Texiberti **1** 404
- » Poncius Tinassus **1** 404
- » Poncius Tinnosus **1** 404
- » Poncius Ugonis, comte d'Empúries v. Ponç II d'Empúries; Ponç III d'Empúries
- » Poncius Vedel, d'Arle **1** 446
- » Poncius Vitali, de Carcassona **1** 279
- » Poncius Vitalis, d'Arle **1** 446
- » Poncius Xartris, d'Arle **1** 447
- » Pons de Mata Plana v. Ponç de Mataplana
- » Pontius, comte d'Empúries v. Ponç I d'Empúries
- » Pontius, escrivà v. Ponç, degà; Ponç, escrivà
- » Pontius Ainardi **1** 332
- » Pontius Aldeguerius v. Poncius Aldeguerius
- » Pontius Bernardi **1** 478
- » Pontius de Capraria v. Ponç Guerau de Cabrera

- » Pontius de Castillon v. Ponç de Castilhon
 » Pontius de Luzan **1** 457
 » Pontius de Monte Lauro **1** 460, 462
 » Pontius de Montelongo, frare **1** 477
 » Pontius de Vallauques, pare de Bertrandus de Vallauques **1** 467
 » Pontius de Ventaione **1** 403
 » Pontius de Villa Nova **1** 419
 » Pontius Dodonis de Barchinonia v. Ponç Dodó de Barcelona
 » Pontius Fortonis **1** 273; v. també Guillelmus, germà de –
 » Pontius G. de Toricella v. Ponç Guillem de Torroella
 » Pontius Vitalis **1** 467
 » Ponz de Bruguera, de Carcassona **1** 279
 » Ponz Martina, de Carcassona **1** 279
 Ponça, muller de Ramon Bernat de la Guàrdia o Sa-guardia **1** 194
 Ponça v. Bernard Remon de –
 Ponce v. Fernando –
 Ponce de Cabrera, els **2** 29
 Ponciano v. Raimundus Udalardi de –
 Poncii v. Ferrandus –; Petrus Arberti –
 Poncius v. Ponç
 PONCIUS PORQUERII, casal de, segurament al país de Saut [Sault] (dept. Aude, Occitània) **1** 261
 Pons v. Adelaida de –; Ponç; Pònt, Lo; Pònt de Sòrga
 Pons de Sorgia v. Pònt de Sòrga
 Pont, Le v. Pònt, Lo
 PÒNT, LO [Le Pont] (*el Pont, Pons*) castell (Lo Pont de Camarés [Camarès], dept. Avairon, Occitània) **1** 86, 406-408
 Pont v. Sanc de –
 Pont de Buech v. Sisteron
 Pont de Camarés, Lo v. Pònt, Lo
 PÒNT DE SÒRGA [Pont-de-Sorgues] (*Pons de Sorgia, Pons*), castell i vila, actualment Sòrgas [Sorgues] (dept. Valclusa, Occitània) **1** 42-43, 293-294, 365
 Pònt de Sòrgues v. Pònt de Sòrga
 Pont Labeg v. Arnal de –
 Pont-de-Sorgues v. Pònt de Sòrga
 Ponte v. Bernardus de –; Willelmus Guercius de –
 Ponteves, Pontevès v. Folc de –; Spadet Fulco de –
 Pont-Haut v. Alt, pont
 Pontian v. Fontiès d’Aude
 Pontiano v. Raimundus Odalrici de –
 Pontibus v. Arnaldus de –
 Pontidz v. Leonz de –
 PONTILS, castell (com. Conca de Barberà) **1** 165, 190
 Pontils v. Arnau de –
 Pontius v. Ponç
 Pontoner v. Arnal –
 PONTONS, lloc (com. Alt Penedès) **1** 191
 Ponts v. Arnau de –
 Ponz v. Ponç
 Pooiag v. Reimon de –
 POPIAN (*Popiano*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
 Popiano v. Popian
 Porcel v. Porcelet d’Arle
 Porcel, burgès de Melguèlh **1** 306
 Porcel, de Carcassona **1** 279
 Porcel d’Arlede v. Porcelet d’Arle
 Porcelet, els, família arlesiana **1** 39, 174, v. també Bertran –; Guillem –; Jofre –; Porcelet d’Arle; Raimon –; Rostan –
 Porcelet d’Arle (*Porcel, Porcel d’Arlede, Porcellus, Porcellus de Arelate*), cavaller provençal, dels Porcelet **1** 39, 81, 209, 307, 326, 365-366, 369, 376, 380, 382, 385-386, 413
 Porcellet v. Bertran –; Guillelmus –
 Porcelleti v. Bertrandus –; Gausfredus –; Guilelmus –; Rostannus –
 Porcelliti v. Gausfredus –; Guilelmus –
 Porcellus, Porcellus de Arelate v. Porcelet d’Arle
 Porchet **2** 212
 Porchet, d’Arle **1** 448
Porcus v. Guglielmo –
 PORQUERES, lloc (com. Pla de l’Estany) **1** 188, 194
 Porquerii v. Poncius –
 Porrames de Marcellan **1** 359
 PORRERA, vall (com. Priorat) **1** 218
 Porta v. Baldezono Giordano de –; Bernard de –; Bernardus de –; Giordano de –; Marino de –; Petrus de –; Renal de –; Wilelmus de –
 Portal v. Geral del –
 Portal Dosa v. Portalcosa
 PORTALCOSA, castell v. Arle
 Portales o Portolés o Puértolas, cavaller castellà **2** 56-57
 Portales v. García –; Gonzalo –
 Portali v. Portaneri de –
 Portaneri de Portali **1** 426
 Portaneri Descot **1** 426
 Porte Aldose v. Portalcosa
 Porteirón, d’Arle **1** 447
 PORTELLA, LA, castell (la Quar, Berguedà) **1** 195
 Portella v. Bernardus de –; Guillem de –
 Portello v. Portilla

- PORTILLA (*Portello*), castell (Zanbrana, prov. Àlaba, País Basc) 2 68-70, 269-270 • tinença de – 2 80
- PORTO (*Portus*), antiga ciutat (Roma, Itàlia) 1 472 • illa entre – i Òstia v. Isola Sacra
- , diòcesi de: bisbe de – v. Porto i Santa Rufina, bisbe de
- PORTO I SANTA RUFINA, diòcesi de (Laci, Itàlia): cardenal bisbe de – (*Portuensis*) 1 112, v. també Pietro Galloccia; Theodwin
- PORTO VENERE (*portus Veneris, Portus Veneris*), ciutat (Ligúria, Itàlia) 1 61, 202, 221, 338, 340, 342
- Portolés v. García –; Gonzalo –; Portales
- Porton v. G.G. –; Stephanus –
- Portovenere v. Porto Venere
- Portuensis v. Porto i Santa Rufina
- PORTUGAL (*Portugalia, Portugallia*), regne de 2 48-50, 52, 56, 65, 90-91, 93, 169-170, 290 • casa de – 2 50 • infant de – 2 49, v. també Fernando Afonso de –; Pere de – • infanta de – v. Mafalda de Portugal; Teresa de Portugal • rei de – 2 49, 91-92, 170, 251, 289, v. també Alfons I de –; Alfons II de –; Sanç I de –
- , comtat de 2 25 • comte de – v. Alfons I de Portugal; Enric • comtessa de – v. Teresa Alfonso
- Portugalia, Portugallia v. Portugal
- Portus v. Porto
- Portus Veneris v. Porto Venere
- PORTVENDRES, vila (Rosselló) 1 101
- Porzan v. Geraldus de –; Pere de –; Ponç de –
- POSCARIAS [Posquières] (*Pescheres, Poscheres*), castell, actualment Vauverd (Vauverd [Vauvert], dept. Gard, Occitània) 1 84, 387-388, 390
- Poscarias v. Bertrand de –; Decan [I] de –; Guilhèm Pèire de –; Guilhèm Raimon de –; Ramon Decan de –; Rostany de [I] –; Rostany de [II] –; Rostany de [III] –; Rostany de [IV] –
- Poscheires, Poscheras v. Rostagnus de –
- Poscheres v. Decanus de –; Poscarias; Rostangus de –
- Poscheriis v. Bernardus Mascaron de –; Bertrandus de –; Decanus de –; Guillelmus Petri de –; Guillelmus Raimundi de –; Rostagnus de –
- Posqueres v. Rostangus de –
- Posquières v. Poscarias
- Poster v. Iohannes –
- Pouget, Le v. Poget, Lo
- PRADÈLAS [Pradelles] (*Pradelas*), castell (dept. Alt Loira, Occitània) 1 455 • v. també Pratellis
- PRADELL, lloc (Pradell de la Teixeta, com. Priorat) 1 218
- Pradelles v. Pradèlas
- PRADES, muntanyes de Catalunya 1 178, 2 148, 155 • sarraïns de les muntanyes de – 2 158
- , batlle de 1 218, v. també Pere de Déu
- Prades v. Petrus de –
- Pradilla de Ebro v. Pratiella d'Ebro
- Pratella v. Pratiella d'Ebro
- Pratellis v. Guilelmus de –
- PRATIELLA D'EBRO [Pradilla de Ebro] (*Pratella*), lloc (com. Ribera Alta d'Ebre, Aragó) 2 33-34, 232-233
- PRATS DE REI, ELS, lloc (com. Anoia) 2 64
- PREISSA [Preixan] (*Preixa, Prexan*), castell (dept. Aude, Occitània) 1 53, 92, 121, 334-335, 429 • v. també Preixan; Prexan; Prexano
- Preixa v. Preissa
- Preixan v. Pere de –; Petrus de –; Preissa
- Preixens v. Arnau de –
- Prenestinus v. Palestrina
- Prevenqueras v. Previnquièiras
- PREVINQUIÈIRAS [Prévinquières] (*Prevenqueras*), castell (Severac d'Avairon [Sévérac d'Aveyron], dept. Avairon, Occitània) 1 455
- Prévinquières v. Previnquièiras
- Prexan v. Preissa; Rodger de –
- Prexano v. Arnallus de –
- PRIEGO, lloc (prov. Conca, Castella-la Manxa) 2 67
- Prim v. G. –
- Primus v. P. –
- PRIORAT, comarca de Catalunya 1 218
- PROVENÇA (*Provincia*), regió d'Occitània 1 10-11, 17, 28, 35, 38-39, 43, 46, 48-50, 52-53, 56, 60-64, 66, 68-69, 71-73, 75, 77, 82-84, 91-92, 94-95, 99-101, 105, 113, 116, 122, 166, 168, 170-172, 205-207, 218, 221, 223-224, 228, 275, 287, 292, 294, 297, 306-307, 325-326, 346, 360, 363, 378, 382-383, 385-387, 412, 415, 418-419, 421-422, 444-446, 457, 460, 2 27, 34, 41, 49, 51, 58, 62-63, 84-85, 106, 149, 165, 167, 259-263 • alta – 1 37 • baixa – 1 49 • barons de – 1 307 • bisbes de – 1 49 • homes de – 1 289, 308, 390-391 • moneda de – 1 385 • – continental 1 42-43, 292, v. també Marquesat • – marítima 1 43, 58, 95, 292, 297 • – marítima i interior 1 14 • – marítima i oriental 1 81 • – oriental 1 76-77, 94, 308 • senyor de – 1 168 • senyoria de – 1 387, 408
- , comtat de 1 33, 36-44, 49, 51-52, 60-61, 63, 68, 71, 73, 75-76, 78-81, 86, 88-92, 97-101, 105-108, 112-113, 122, 158, 162, 170, 172, 176, 207-208, 212-213, 215-221, 227, 274-276, 288, 294, 296, 306, 324-327, 345-346, 359, 361-363, 378-381, 384-387, 389, 406-

- 407, 461, 489-490, 2 101, 149, 161, 267 • batlle de – 1 91 • casa comtal de – 1 98 • comte de – 1 16, 28, 45, 61-63, 79, 84, 86, 98-99, 105-106, 108-109, 113-114, 122, 143, 149, 213-215, 217, 227, 345, 360, 380, 388, 468, 490, v. també Alfons II de –; Berenguer Ramon I de –; Bertran I de Tolosa; Bosó II de –; Carles I d'Anjou; Gerbert de Gavalvà; Guillem I de –; Ramon Berenguer III de –; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona; Ramon Berenguer IV de –; Ramon Berenguer V de –; Rotbald II de –; Sanç I • comtessa de – v. Beatriu I de –; Dolça I de –; Dolça II de –; Estefania de –; Garsenda III de Sabran; Gerberga d'Arle; Riquilda de Polònia • comtessa de – i de Forcalquer 1 113 • cort del comte de – 1 75 • governador de – 1 218, v. també Roger Bernat I de Foix
- , ducat de 1 170 • duc de – 1 52, v. també Ramon Berenguer III el Gran
- , marca de 1 61
- , marquesat de 1 80, 212 • marquès de – 1 37, 45, 64, 172, 206, v. també Alfons el Cast; Berenguer Ramon I de –; Guillem II el Llibertador; Hug d'Arle; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona; Ramon IV de Sant Gèli; Ramon V de Tolosa; Ramon VI de Tolosa • marquesa de – 1 105
- , regne de 1 97
- , vescomtat de: vescomte de – v. Barral de Marsella
- v. també Cecília de –; Elionor de –; Emma de –; Garsenda de –; Margarida de –; Sança de –
- provençals (*Provinciales*) 1 387
- Província v. Provença; Raymundus de – et Mercurio
- Provinciales v. provençals
- Provincialis, d'Arle 1 446
- Provincia v. Provença
- Pruins v. Guilielm de –; Guillelmus de –; Renal de –
- Pruinus v. Guillelmus de –
- Prunacho v. Vitalis de –
- PSALMODI (*Psalmodiensis*), abadia de (Sent Laurenç de Gosa [Saint-Laurent-d'Aigouze], dept. Gard, Occitània): abat de – 1 75, 486, v. també Pere d'Usès
- Psalmodiensis v. Psalmodi
- PÚBOL, castell (la Pera, com. Baix Empordà) 1 163-164, 193
- Puèglarenç [Puylaurens] v. Guillem de –
- PUÈGSEGUIÈR [Puisserguier], senyor de (dept. Erau, Occitània) 1 60
- Puèsguier v. Berenguer de –; Raimond Vassadel de –
- PUÈGSIURAN [Pexiora], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Pug Surian
- PUÈGVERD [Puivert], castell (dept. Aude, Occitània) 1 123
- Puèi, lo v. Puèi de Velai, Lo
- PUÈI DE VELAI, LO [Le Puy-en-Velay], vila (dept. Alt Loira, Occitània) 1 89, 93 • confraria de la Benaurada Verge Maria o confraria de la la Mare de Déu de lo Puèi 1 89
- Puente Castro v. Castro de los Judíos
- Puértolas v. García –; Gonzalo –; Portales
- Puesrtis v. Ademar de –
- Pug v. Guillelmus dez –
- Pug Surian v. Guillelmus de –
- Pugalt v. Raimundus de –
- Pugalto v. Guillelmus de –
- PUGET (*Pugeto*) v. Poet, Lo
- PUGET, castell al Bederrès (Occitània) v. Poget, Lo
- Pugnera v. Pere – • v. també Pugnera
- Pui Molsos v. Arnallus de –
- Puig v. Ademar de –
- Puigverd v. Pere de –
- Puiol v. Ugo de –
- Puisserguier v. Puèsguier
- Puivert v. Puègverd
- Pujades v. Jeroni –
- PUJALT, castell (Alta Segarra, com. Anoia) 1 187
- Pujalt v. Guillem de –; Pere de –; Ramon de –
- PUJÒLS [Pujols], lloc (dept. Òlt i Garona, Occitània) v. Puiol
- Pulcro Loco v. Bernardus de –
- PULLA, regió d'Itàlia 1 156, 221, v. també Apúlia
- v. també Mafalda de –
- Pulverelli, Pulverellus v. Luchas –
- Pugnera v. Stevan – • v. també Pugnera
- PURROI, castell (Benavarri, com. Ribagorça, Aragó) 2 130-131
- Purtugalensis v. Portugal
- Puteo v. G. de –
- Puy v. Ramon de –
- Puy-en-Velay, Le v. Puèi de Velai, Lo
- Puylaurens v. Puèglarenç
- Qàdir, al- v. Yahya –
- Quadrat (*Quadrato*), *zalmedina* 2 205
- Quadreita, Quadrerra v. Cadreita
- Quadrato, *zalmedina* v. Quadrat
- Quaranta v. Poncius de –
- Quard v. Quart

- QUART [Cuarte] (*Quard*), vila (Osca, com. Foia d'Osca, Aragó) 2 14, 63, 225-226, 265-266
 Quatergas v. Stephanus –
 Quensi v. Matheus de –
 QUERALT, lloc (Bellprat, com. Anoia) 2 128
 Queralt v. Berenguer de –; Berenguera de –; Pere Bernat de – • v. també Cheralto
 QUERFORADAT, EL, lloc (Cava, com. Alt Urgell) 1 192
 QUERMANÇÓ, lloc (Vilajuïga, com. Alt Empordà) 1 165
 QUEROL, lloc i castell (com. Alt Camp) 1 165, 190
 Queyssac v. Caissac
 Quiho, canonge de Barcelona i prevere 2 194
 Quoquoliberum v. Cotlliure
 Quota v. Raimbaldus –

 R., bisbe d'Agde v. Ramon de Montpeller
 R., bisbe de Vivièrs v. Robert de La Tour du Pin
 R., prepòsit de Seneç 1 432
 R., prior del Sant Sepulcre 1 480
 R., sagristà de Nimes 1 486
 R. Adalradi 1 469
 R. Aime, d'Arle 1 448
 R. Arago, d'Arle 1 447
 R. Artes, d'Arle 1 447
 R. Atbrandi v. Raimundus Atbrandi
 R. *Audebran* 1 382
 R. B. Ademar, d'Arle 1 446
 R. Barbat, d'Arle 1 447
 R. Benedicti 1 469
 R. Boccados 1 469
 R. Bonifacii v. Radulphus Bonefacii
 R. Bonils, d'Arle 1 448
 R. Buxer, d'Arle 1 446
 R. Catalan, d'Arle 1 448
 R. Codognan, d'Arle 1 448
 R. d'Alest, d'Arle 1 447
 R. Darraga, d'Arle 1 447
 R. d'Uzes, d'Arle 1 446
 R. de Arle, frare, preceptor 1 454
 R. de Beszano 1 486
 R. de Caligana, d'Arle 1 448
 R. de Camp Borrel 1 382
 R. de *Celans* 1 431
 R. de Erraga, cònsol d'Arle 1 446
 R. de Furcis, d'Arle 1 448
 R. de Grassa 1 382
 R. de Iarua, d'Arle 1 448
 R. de Landa 1 486
 R. de Mairois 1 469

 R. de Malana, d'Arle 1 447
 R. de Mandol, d'Arle 1 447
 R. de Marceliano 1 486
 R. de Mesua, d'Arle 1 446
 R. de Mont Dragon 1 439
 R. de Monte Alto 1 486
 R. de Montemaiori, d'Arle 1 447
 R. de Raol, d'Arle 1 447
 R. de Richario 1 454
 R. de sa Faraecia, d'Arle 1 446
 R. de Sancto Maurino 1 486
 R. de Sancto Remigio, d'Arle 1 446
 R. de Ses, d'Arle 1 448
 R. de Tarascho, d'Arle 1 448
 R. de Ucecia v. Ramon [I] Rascaç d'Usès
 R. de Vicinio Nubio 1 412
 R. de Vouta v. Raimundus de Vouta
 R. Deusde, d'Arle 1 448
 R. Ebrardi 1 469
 R. Elias, d'Arle 1 447
 R. Febez, d'Arle 1 447
 R. Forner, d'Arle 1 448
 R. Fulcho, d'Arle 1 447
 R. G. Gavaldan, d'Arle 1 447
 R. Galin, d'Arle 1 447
 R. Gauceberty v. Ramon Gausbert
 R. Girardi, canonge de Magalona, capellà de Guillem, bisbe de Magalona 1 486
 R. Gralon 1 432
 R. Grassin, d'Arle 1 448
 R. Gui., d'Arle 1 447
 R. Guirardi de Aureson 1 443
 R. Iordan 1 486
 R. Iovent 1 457
 R. Kausoni 1 469
 R. Longus, d'Arle 1 447
 R. Malcan 1 457
 R. Malo Vicino 1 492
 R. Mauricius, d'Arle 1 446
 R. Michaelis, frare de Sant Pau del Camp i prevere 2 194
 R. Mitacius, d'Arle 1 447
 R. Ner, d'Arle 1 448
 R. Niger, d'Arle 1 447
 R. P. Amel, d'Arle 1 448
 R. Petit 1 478
 R. Raibaudi, jutge 1 382
 R. Rancurel, d'Arle 1 447
 R. Rater, d'Arle 1 447

- R. Ruff, d'Arle **1** 447
 R. Salamon, d'Arle **1** 448
 R. Ugo Lambertus, d'Arle **1** 447
 R. Vidal, d'Arle **1** 448
 Rabacie v. Guillelmus –
 Rabastenc v. Guillelmus –
 Rabastencho, Rabastencs v. G. de –
 Rabastenes v. W. de –
 Rabat-les-Trois-Seigneurs v. Ravat
Rabinel v. Bertrandus –
 Rabodanges v. Robodanges
 Rabuix v. Bn. –
 Racastol v. Bernardus –
 RACÓ D'ADEMÚS, comarca del País Valencià **2** 172
 RADA, lloc (Murillo el Cuende, mer. Olite, Navarra) **2** 86
 Rada v. Bartolomé Jiménez de –; Bartholomeus de –;
 Jimeno de –; Jimeno Pérez de –; Marco de –; Mar-
 tín de –; Rodrigo Jiménez de – • v. també Arrada
 Radbertus v. Robert
 Radel v. Poncius –
 Radelar v. Garcia de –
 Radolf v. Raül
 Radriz v. Petrus –
 Radulfi v. Bertrandus –
 Radulfus, Radulphus v. Raül
 Raga v. Larraga
 RAGUSA (*Ragusia*), comtat de (Sicília, Itàlia) **1** 227,
 490-491
 Ragusia v. Ragusa
 Rahimbaudi v. B. –
 Rai. de *Gaians* **1** 377
 Raibaldi v. P. –
 Raibaldus v. Riambau
 Raibaldus, jutge **1** 382
 Raibaudi v. G –; R. –
 RAĪMAT, senyoriu de (Lleida, com. Segrià) **1** 187
 Raimbaldus, Raimbaud v. Riambau
 Raimbaudi v. Guillelmus –
 Raimbaudo v. B. –
 Raimbaut v. Riambau
 Raimon, Raimond, Raimondo, Raimondus, Raimu-
 dus v. Ramon
 Raimun v. Guillelmus –
 Raimúndez v. Alfons –, infant de Lleó
 Raimundus v. Ramon
 Rainal v. Rostan –
 Rainald v. P. –; Stephanus –; Renau
 Rainaldi v. Bertrandus –
 Rainaldo v. Renau
 Rainaldus v. B. Arnaldus –; Comerius –; Renau
 Rainano b. Raimundus Bernardii de –
 Rainardi v. Petrus –; Petrus – de Biterris
 Raincardi v. Guillelmus –
Rainelm de Poi, noble provençal **1** 289
 Rainer v. Bt. –; Rostan –
 Rainerio, Rainerius v. Rainier
 Raines, Rainés v. Rainier
RAINIER = Rainerio = Rainerius = Raines = Rainés
= Raynes = Raynierius
 » Rainerio, legat papal **2** 94
 » Rainerius, diaca i canonge del Sant Sepulcre **2** 224
 » Rainerius, mestre, sotsdiaca i familiar del papa **1** 500
 » Raines (*Raynes*) **1** 188, 312
 » Rainés de lo Cailar [le Cailar] (*Raines de Castlar*) **1**
 352-353
 » Rainier [I] de Sabran, dit de lo Cailar (*Raines, Raines*
del Castlar), senyor del Cailar i Ansoís, fill de Ros-
 tany de Sabran **1** 98, 113, 122, 439, 440, 488, 489 • un
 fill de – **1** 439-440, v. també Rainier [II] de Sabran •
 una filla de – **1** 439-440, v. també Beatriu de Sabran
 » Rainier [II] de Sabran (*Raines*), fill de Rainier de
 Sabran i de Garsenda de Forcalquer **1** 98
 » Raynes v. Raines
 » Raynierus Strambo, nunci de Manuel I Comnè **1** 215
 Raino v. Pere –
 Rainulf d'Aversa v. Rainulf Drenгот
 Rainulf Drenгот, comte d'Aversa **1** 155-156
 Rais v. Gir –
 Ràixid, fill d'al-Mútamid de Sevilla **2** 139
 Raixiq al-Barghawatí, alcaid de Lleida **2** 123
 Rale v. Arnallus –
 RALHANA [Reillanne], vila (dept. Alps d'Alta Provença,
 Occitània) **1** 78-79
 Rama Penxa v. Bn. –
Ramain v. Petrus –
 Ramaldi v. P. –
Ramballi v. Guillem –
 Rambaud v. Riambau
RAMIR = Bereminus = Ramiro = Ramirus = Ranimi-
rus = Ranmirus = Reimirus = Remiro = Remirus
 » Bereminus, rei d'Aragó v. Ramir II el Monjo
 » Ramir, bisbe de Roda v. Ramir II el Monjo
 » Ramir, fill natural de Sanç III de Pamplona i de San-
 ça v. Ramir I d'Aragó
 » Ramir II, rei dels aragonesos v. Ramir II el Monjo
 » Ramir I d'Aragó (*Ranimirus*), rei d'Aragó, fill de Sanç
 III de Pamplona i de Sança d'Aibar **1** 155, **2** 12, 128,
 213

- » Ramir II el Monjo (*Bereminus, Ramirus, Ranimirus, Raymundus, Remirus*), monjo benedictí, bisbe electe de Roda i Barbastre, després rei d'Aragó, fill de Sanç I d'Aragó **1** 46, 368, **2** 12-13, 35, 75, 149-150, 209-216 • una filla de – **2** 212-213, 215-216, v. també Peronella, reina d'Aragó
- » Ramir II de Lleó, rei de Lleó **2** 122
- » Ramir Sanxes de Pamplona, tinent de Montsó, fill de Sanç Garcés **2** 24
- » Ramiro, comte v. Ramiro Froilaz
- » Ramiro de Varea (*Reimirus de Barea, Remiro de Varea*), cavaller navarrès o de la Rioja, tinent de Logronyo i Ausenjo **2** 78, 80, 88, 278
- » Ramiro Froilaz, *don* (*donnus Ramirus, Ramirus, Ranimirus Frolez, Ranmirus Frolezc*), comte, fill de Fruela Díaz i d'Estefanía Sánchez **2** 28-29, 48-49, 199-200, 251-252
- » Ramiro Sánchez v. Ramir Sanxes de Pamplona
- » Ramirus, comte v. Ramiro Froilaz
- » Ramirus, *donnus* v. Ramiro Froilaz
- » Ramirus, rei d'Aragó v. Ramir II el Monjo
- » Ranimirus, rei d'Aragó v. Ramir I d'Aragó; Ramir II el Monjo
- » Ranmirus Frolez, Ranmirus Frolezc v. Ramiro Froilaz
- » Reimirus de Barea v. Ramiro de Varea
- » Remiro de Varea v. Ramiro de Varea
- » Remirus, rei d'Aragó v. Ramir II el Monjo
- Ramires v. Garcia VI –; Sanç I – d'Aragó
- Ramírez v. Sancho –; Sancho –, alferes
- Ramiriz v. Garsias –
- Ramiro, Ramirus v. Ramir
- Ramoardus de Medenas (*Renouardus de Medenes*) **1** 260, 295
- RAMON = Raimon = Raimond = Raimondo = Raimondus = Raimudus = Raimundus = Ramundus = Raymundus = Reimon = Reimundus = Remón = Remundus**
- » Raimon (*Raimundus*), bisbe de Lescar **1** 343
- » Raimon, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon, clergue, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Amei, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Andreu, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon Arnal de Melguir, burgès de Melguèlh **1** 307
- » Raimon Arnald de Sancta Cruce v. Ramon Arnau de Santa Crou
- » Raimon Arnau de Jarderés [Gerderest] (*Raimundus Arnalli de Gerderes*) **1** 343
- » *Raimon* Arti, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Aton d'Auta-riba (*Raimundus Ato de Altariba, Raimundus Ato de Alta Riba*) **1** 335-336
- » Raimon Baron, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Bego, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon Bertrand de Milhau (*Raimundus Bertrandi de Ameliano*) **1** 281
- » Raimon Bocher, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Borgonhon (*Raimundus Borgon, Raimundus Borgondionis*), d'Arle **1** 446, 449
- » Raimon Creatura, de Carcassona **1** 279
- » Raimon d'Usès v. Ramon [I] Rascaç d'Usès
- » Raimon de Bellog, cavaller de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Borza, aspès **1** 344
- » Raimon de Borza, aspès **1** 344
- » Raimon de Camins, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Caniag, de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Confolent, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Corbonag, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Domi (*Raimundus de Domi, Raimundus de Dumi*) **1** 343
- » Raimon de Erminis, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Felgeroles, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Flazan, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Laredorta, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Mildars, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Moster, provençal **1** 308
- » *Raimon* de Palacio, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Pera Verd, provençal **1** 308
- » Raimon de Saissac (*Raimundus de Sexac*) **1** 406
- » Raimon de Saissac (*Raimundus*) **1** 273
- » Raimon de Seian, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Sen Marcel, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Sen Marcel, de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Sentantuli, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Sentantuli, de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Tolosa, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Torola, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimon de Traginaza, de Carcassona **1** 279
- » Raimon de Vedèna **1** 40
- » Raimon de Verezllan, de Carcassona **1** 280
- » Raimon de Vila Legud, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Emovi, de Melguèlh **1** 306
- » Raimon Escordga, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Faris, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Gaiard d'Oussa (*Raimundus Guaiard d'Oulza*), aspès **1** 344
- » Raimon Gaiard de Vilhèras (*Raimundus Guaiard de Bileles*) **1** 343
- » Raimon Gandalmar, cavaller, de Melguèlh **1** 306

- » Raimon Garsias de Gabaston (*Raimundus Garsia de Gavasto, Raimundus Garsias de Gavasto*) **1** 343
- » Raimon Gaubert, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Gauzbert, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Gauzbert, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Georig, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Gido, de Melguèlh **1** 306
- » Raimon Golman, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Guasch, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Guilhèm de Bescat (*Raimundus Guilelmus de Bescad*) **1** 343
- » Raimon Guillem, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Iofre de Foss v. Raimon Jaufré de Fòs
- » Raimon Isarn, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Jaufré de Fòs (*Raimon Iofre de Foss, Raimundus Iofredi de Fosso, Ramon Jofre de Fosso*), provençal **1** 188, 308, 312
- » Raimon Laugier (*Raimundus Lauger*), provençal **1** 307
- » Raimon Mal Ordi, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Molton, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Mulner, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Peitavin (*Raimundus Peytavini, Raymundus Peytavini*), notari a Boronet, prop de Montpeller **1** 464, 468
- » Raimon Pere, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Pere de Burgo, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Porcelet, provençal **1** 307
- » Raimon Rascos, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Sacrista v. Ramon Sagristà
- » Raimon Stevan, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Tedmar, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Tingos, de Carcassona **1** 280
- » Raimon Vei, de Carcassona **1** 279
- » Raimon Xedbal, burgès de Melguèlh **1** 306
- » Raimond o Raimon Catalan (*Raimundus Catalan*), de Carcassona **1** 34, 41, 278
- » Raimond de Vilanova (*Raimundus de Villa Nova*) **1** 78, 331
- » Raimond Vassadel de Puègserguièr **1** 89
- » Raimondo V v. Ramon V de Tolosa
- » Raimondo Crispino (*Raimundus Crispin*), genovès **1** 317
- » Raimondus de *Malausena* **1** 382
- » Raimodus de Podio Alto v. Ramon de Pujalt
- » Raimundo (*Raimundus*), bisbe de Palència **2** 59-60, 260-261
- » Raimundo, bisbe electe de Pamplona v. Remón o Raimundo
- » Raimundo (*Raimundus*), canceller reial **2** 59, 261
- » Raimundo Peláez (*Raimundus Pelagii*) **2** 69, 272
- » Raimundus, abat de Sant Ruf v. Ramon
- » Raimundus, arquebisbe d'Arle v. Ramon de Montredon; Ramon de Bolena
- » Raimundus, arquebisbe de Tarragona v. Ramon de Rocabertí
- » Raimundus, bisbe d'Antíbol v. Ramon Grimaldi
- » Raimundus, bisbe de Barcelona v. Ramon Guillem, bisbe
- » Raimundus, bisbe de Palència v. Raimundo, bisbe
- » Raimundus, bisbe de Saragossa v. Remón de Castrocol
- » Raimundus, bisbe de Vic v. Ramon Gaufred
- » Raimundus, canceller reial v. Raimundo, canceller reial
- » Raimundus, comte v. Ramon Berenguer III el Gran
- » Raimundus, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer I el Vell; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus, comte de Barcelona i de Besalú, duc i marquès de Provença v. Ramon Berenguer III el Gran
- » Raimundus, comte de Barcelona i marquès v. Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus, comte de Barcelona, duc i marquès de Provença v. Ramon Berenguer III el Gran
- » Raimundus, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus, comte de Foix v. Ramon Roger I de Foix
- » Raimundus, comte de Pallars v. Ramon VI, comte de Pallars Jussà
- » Raimundus, comte de Provença v. Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Provença
- » Raimundus, comte de Tolosa v. Ramon V de Tolosa; Ramon VI de Tolosa; Ramon VII de Tolosa
- » Raimundus, de Carcassona **1** 279
- » Raimundus, de Carcassona, germà de Brunus de *Villa Aldegud* **1** 279
- » Raimundus, fill de Sentemir v. Ramon, fill de Sentemir
- » Raimundus, germà d'Hug Jofre v. Ramon [Jofre de Marsella]
- » Raimundus, germà d'Ugo de Sexago v. Raimon de Saissac
- » Raimundus, infant d'Aragó v. Ramon, infant d'Aragó
- » Raimundus, jutge, fill de Bonus Filius **1** 264

- » Raimundus, legat de Ramon Berenguer III de Barcelona v. Ramon, ambaixador
- » Raimundus, mestre de l'Hospital v. Ramon de Puy
- » Raimundus, mestre del Temple o de la Milícia de Jerusalem v. Robert de Craon
- » Raimundus, nebot de Berenguer de Torroja v. Ramon de Torroja
- » Raimundus, prevere 2 265
- » Raimundus, prevere de Santa Maria Magdalena 1 397
- » Raimundus, primicer 2 265
- » Raimundus, príncep de Barcelona, comte de Girona i marquès d'Osona v. Ramon Berenguer I el Vell
- » Raimundus, vescomte v. Ramon Bernat Trencavell
- » Raimundus, vescomte de Rasès v. Ramon Gausbert
- » Raimundus *Adalra de Pelisana*, noble provençal 1 288
- » Raimundus Ainrici 1 275
- » Raimundus Aldeberti 1 354
- » Raimundus Amelii de Avezola 1 273
- » Raimundus Arnaldi (*Raimundus Arnalli*) 1 397
- » Raimundus Arnaldi, vescomte de Carcassona v. Ramon Arnau
- » Raimundus Arnalli 1 406
- » Raimundus Arnalli v. Raimundus Arnaldi
- » Raimundus Arnalli de Gerderes v. Raimon Arnaud de Jarderes
- » Raimundus Arnalli de Villa de Mulis v. Ramon Arnaud de Vilademuls
- » Raimundus Arra 1 500
- » Raimundus Atbrandi (*R. Atbrandi*) 1 467, 469
- » Raimundus Ato de Alta Riba, Raimundus Ato de Altariba v. Raimon Aton d'Auta-riba
- » Raimundus *Auriz* 1 406
- » Raimundus B. de Monte Pesato 1 418
- » Raimundus Ballisterius 1 405
- » Raimundus *Belard* 1 406
- » Raimundus *Bellarot* 1 332
- » Raimundus Berengarii, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer I el Vell; Ramon Berenguer II Cap d'Estopes; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus Berengarii, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus Berengarii, comte de Barcelona i príncep d'Aragó v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus Berengarii, comte de Melgor v. Ramon Berenguer III de Provença
- » Raimundus Berengarii, comte de Provença v. Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Provença
- » Raimundus Berengarii, comte dels barcelonesos i príncep dels aragonesos v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raimundus Berengarii de Ager 2 229
- » Raimundus Berengarii de Ager 2 230
- » Raimundus Berengarius, comte de Provença v. Ramon Berenguer IV de Provença; Ramon Berenguer V de Provença
- » Raimundus Berengarius de Canned v. Ramon Berenguer de Canet
- » Raimundus Bernardi 1 404
- » Raimundus Bernardi, vescomte d'Albi, Nimes, Agde i Besiers v. Ramon Bernat Trencavell
- » Raimundus Bernardii de Rainano, comte de Perigord 1 418
- » Raimundus Bernardus de la Guardia v. Ramon Bernat de la Guàrdia
- » Raimundus Bertrandi v. Ramon Bertran
- » Raimundus Bertrandi de Ameliano v. Raimon Bertrand de Milhau
- » Raimundus *Biatriz* 1 406
- » Raimundus Borgon, Raimundus Borgondionis v. Raimon Borgonhon
- » Raimundus *Borser* 1 406
- » Raimundus *Brim* 1 406
- » Raimundus Cadel 1 296
- » Raimundus Catalan 1 406
- » Raimundus Catalan v. Raimond o Raimon Catalan
- » Raimundus Clericus 1 406
- » Raimundus Cordera 1 406
- » Raimundus Covizan 1 406
- » Raimundus Crispin v. Raimondo Crispino
- » Raimundus d'Atass, aspès 1 344
- » Raimundus Dalmacii, prevere v. Ramon Dalmau
- » Raimundus Dalrani 1 475
- » Raimundus de Agolt, Raimundus de Agoto v. Ramon d'Agolt
- » Raimundus de *Agresol* 1 406
- » Raimundus de Angolt v. Ramon d'Agolt
- » Raimundus de Aqua Morta 1 406
- » Raimundus de Ardenes 1 406
- » Raimundus de Arpedez 1 406
- » Raimundus de Arsenes 1 405
- » Raimundus de Arzacio 1 478
- » Raimundus de Balcio v. Ramon I de Baus
- » Raimundus de Bariag 1 295
- » Raimundus de Barraz Equa Varia 1 443

- » Raimundus de Baucio v. Ramon de Baus; Ramon I de Baus; Ramon III de Baus
- » Raimundus *de Beders* **1** 406
- » Raimundus de Begeria, aussalès **1** 343
- » Raimundus de Bileles, aussalès **1** 343
- » Raimundus de Boc, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de Bocheto **1** 376
- » Raimundus de Caba Pont, aussalès **1** 343
- » Raimundus de Cabenis, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de Calidis v. Ramon de Caldes
- » Raimundus de *Canel* **1** 406
- » Raimundus de Caneto **1** 429
- » Raimundus de *Canilag* **1** 337
- » Raimundus de Carcassona, de Carcassona **1** 278
- » Raimundus de Cardona v. Ramon de Cardona
- » Raimundus de Castriis Maioris, cavaller **1** 467
- » Raimundus de Castro Veteri, Raimundus de Castro Vetulo, Raimundus de Castroveteri v. Ramon de Castellvell
- » Raimundus de *Cornelan* **1** 429
- » Raimundus de Cortada, escrivà **1** 401-402, 407
- » Raimundus de *Dions* **1** 351
- » Raimundus de Domi v. Raimon de Domi
- » Raimundus de *Du* **1** 335
- » Raimundus de Dumí v. Raimon de Domi
- » Raimundus de *Durban* **1** 336
- » Raimundus de Escobion, de Carcassona **1** 278
- » Raimundus de Fressia v. Ramon de Fressia
- » Raimundus de Gara **1** 406
- » Raimundus de *Geronela* **1** 429
- » Raimundus de *Gravesont*, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de Guardena, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de Gurb v. Ramon de Gurb
- » Raimundus de *Laraz* **1** 406
- » Raimundus de Larbes v. Ramon de Larbes
- » Raimundus de *Larena*, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de *Limos* **1** 406
- » Raimundus de *Lisia* **1** 406
- » Raimundus de *Malver* **1** 406
- » Raimundus de *Marcelhecs*, de Carcassona **1** 278
- » Raimundus de *Marela* **1** 406
- » Raimundus de Mercuer **1** 348
- » Raimundus de Mirendol **1** 439
- » Raimundus de Montcada, Raimundus de Montcada v. Ramon [I] de Montcada
- » Raimundus de Monte Catano v. Ramon [I] de Montcada; Ramon [II] de Montcada
- » Raimundus de Monte Cateno v. Ramon [II] de Montcada
- » Raimundus de Monte Lauro (*Raimundus Montis Lauri*) **1** 303-304
- » Raimundus de Montecatano v. Ramon [II] de Montcada
- » Raimundus de Montsono **1** 426
- » Raimundus de Mosteiol v. Ramon de Mosteiol
- » Raimundus de Muncada v. Ramon [I] de Montcada
- » Raimundus de *Nant* **1** 337
- » Raimundus de *Noves* **1** 332
- » Raimundus de Olivis **1** 389
- » Raimundus de Ortis, prevere **2** 194, 197
- » Raimundus de Ovezinas, de Carcassona **1** 279
- » Raimundus de Palatio **1** 477
- » Raimundus de Pax **1** 397
- » Raimundus de Podio Alto, Raimundus de Podioalto, Raimundus de Pugalt v. Ramon de Pujalt
- » Raimundus de Ripollis **1** 494
- » Raimundus de Roausio, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Raimundus de Romanino **1** 331
- » Raimundus de Sabrano v. Ramon de Sabran
- » Raimundus de Salvis **1** 478
- » Raimundus de Sancto Amando, noble provençal **1** 288
- » Raimundus de Sancto Iacobo, prevere **2** 194, 197
- » Raimundus de Sancto Paulo **1** 489
- » Raimundus de Sancto Privato v. Ramon de Sant Privat
- » Raimundus de *Saval* **1** 406
- » Raimundus de Scalquencibus, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1** 496
- » Raimundus de Seta, aspès **1** 344
- » Raimundus de Sexac v. Raimon de Saissac
- » Raimundus de *Speradan* **1** 405
- » Raimundus de Tarascone **1** 348
- » Raimundus de Teçon, Raimundus de Tedzon v. Ramon de Teçon
- » Raimundus de Terracia **1** 454
- » Raimundus de Tirassona **1** 413
- » Raimundus de Torroja v. Ramon de Torroja
- » Raimundus de Udez, Raimundus de Usetico v. Ramon [I] Rascaç d'Usès
- » Raimundus de *Varngnola* **1** 336
- » Raimundus de Vezenobre, Raimundus de Vezenobrio, Raimundus de Vicenobrio v. Ramon de Vezenobre
- » Raimundus de Vila **1** 343
- » Raimundus de *Vila Galen* **1** 406
- » Raimundus de Vilademuls v. Ramon [I] de Vilademuls

- » Raimundus de Villa de Mulis v. Ramon [I] de Vilademuls
- » Raimundus de Villa de Muls v. Ramon [I] de Vilademuls; Ramon [II] de Vilademuls
- » Raimundus de Villa Mulorum v. Ramon [I] de Vilademuls; Ramon [II] de Vilademuls
- » Raimundus de Villa Nova v. Raimond de Vilanova
- » Raimundus de Vouta (*R. de Vouta*) 1 449
- » Raimundus de *Vritat* 1 405
- » Raimundus de *za Obra* 1 406
- » Raimundus Eguider 1 406
- » Raimundus Elias (*Raimundus Helye*) 1 467
- » Raimundus Escherra d'Alaxe, aspès 1 344
- » Raimundus Faber, de Carcassona 1 279
- » Raimundus Folc, Raimundus Folco v. Ramon Folc [III] de Cardona
- » Raimundus *Forner* 1 406
- » Raimundus Fulcho v. Ramon Folc [II] de Cardona
- » Raimundus Fulconis 1 303
- » Raimundus Fulconis v. Ramon Folc [II] de Cardona
- » Raimundus Gantelmi 1 489
- » Raimundus Garsia de Gavasto v. Raimon Garsias de Gabaston
- » Raimundus Garsia de Les, aspès 1 344
- » Raimundus Garsias de Gavasto v. Raimon Garsias de Gabaston
- » Raimundus Garsias de Spelunca 1 343
- » Raimundus Gauceberti v. Ramon Gausbert
- » Raimundus Gaucelino, germà de Petrus Gaucelino 1 380
- » Raimundus Gaucelmi 1 410
- » Raimundus Gaucelmi de Lunello 1 376
- » Raimundus Gaucerandi 1 477
- » Raimundus Gaucerandi de Pinos v. Ramon Galceran I de Pinós
- » Raimundus Gaufredi, de Carcassona 1 279
- » Raimundus *Gilabert* 1 406
- » Raimundus Giliberto 1 422
- » Raimundus Giral 1 296
- » Raimundus Giraldi 1 406
- » Raimundus *Goire*, de Carcassona 1 279
- » Raimundus Guaiard d'Olza v. Raimon Gaiard d'Oussa
- » Raimundus Guaiard de Bileles v. Raimon Gaiard de Vilhèras
- » Raimundus *Guasc* 1 406
- » Raimundus Guaschonus, de Carcassona 1 279
- » Raimundus Guiberti 1 292
- » Raimundus Guilelmi d'Alaruz 1 343
- » Raimundus Guilelmi de Lobier 1 343
- » Raimundus Guilelmus de Bescat v. Raimon Guilhèm de Bescat
- » Raimundus Guilelmi, de Carcassona 1 279
- » Raimundus Guilelmi v. Ramon II Guillem de Carcassona
- » Raimundus Guilelmi, de Carcassona 1 278
- » Raimundus Guilelmi, noble provençal 1 289
- » Raimundus Guilelmi, vescomte v. Ramon Guillem, vescomte de Zuberoa
- » Raimundus Guilelmi de Odena v. Ramon Guillem d'Odena
- » Raimundus Helye v. Raimundus Elias
- » Raimundus Inardi 1 260
- » Raimundus Iofredi de Fosso v. Raimon Jaufré de Fòs
- » Raimundus Iordanus, noble provençal 1 288
- » Raimundus Lamberti, noble provençal 1 289
- » Raimundus Lauger v. Raimon Laugier
- » Raimundus Lautaudus de *Torreves*, noble provençal 1 288-289
- » Raimundus Lombardi 1 404
- » Raimundus *Mal Erba* 1 354
- » Raimundus *Maurel* 1 405
- » Raimundus Mironis 1 404
- » Raimundus Montis Lauri v. Raimundus de Monte Lauro
- » Raimundus *Nontaire* 1 406
- » Raimundus Odalrici de Pontiano 1 273
- » Raimundus Ollegarii, levita i escrivà 1 296
- » Raimundus *Ot de Arbus* 1 373
- » Raimundus Paschalis 1 406
- » Raimundus *Pastor*, de Carcassona 1 279
- » Raimundus Pelagii v. Raimundo Peláez
- » Raimundus Pere, noble provençal 1 288
- » Raimundus Petri de Eril v. Ramon Pere d'Erill
- » Raimundus Petrus de Eras, noble provençal 1 289
- » Raimundus Peytavini v. Raimon Peitavin
- » Raimundus *Picaire* 1 406
- » Raimundus Rainardi de *Rocha* (*Raimundus Reinardi de Rocha*) 1 281, 283 • v. també Guilelmus, germà de –
- » Raimundus *Rasor* 1 406
- » Raimundus Recunii 1 259
- » Raimundus Reinardi de *Rocha* v. Raimundus Rainardi de *Rocha*
- » Raimundus Renaldi, de Carcassona 1 278
- » Raimundus Renaldi de Roca Maura v. Ramon Renau de Ròcamaura
- » Raimundus Robertus de Tauro, cònsol de Tolosa de Llenguadoc 1 496

- » Raimundus Rodgarii v. Ramon I Roger de Carcas-
sona
- » Raimundus Rodger **1** 405
- » Raimundus Rodger **1** 406
- » Raimundus *Rodger de Cavanat* **1** 406
- » Raimundus Rogerii, Raimundus Rotgerii, comte de
Foix v. Ramon Roger I de Foix
- » Raimundus Sacrista, Raimundus sacrista v. Ramon
Sagristà
- » Raimundus Sancii de Seta, aspes **1** 344
- » Raimundus *Sartre* **1** 405
- » Raimundus Seguinus **1** 494
- » Raimundus *Seixet* **1** 406
- » Raimundus Sicard de Bila, aussalès **1** 343
- » Raimundus Stephani **1** 252
- » Raimundus Stephani de Ceritano **1** 259
- » Raimundus Suan, de Carcassona **1** 278
- » Raimundus Suniarii, de Carcassona **1** 279
- » Raimundus Targerii **1** 478
- » Raimundus *Teuler* **1** 406
- » Raimundus *Tort* **1** 405-406
- » Raimundus Trencavelli v. Ramon I Trencavell
- » Raimundus Trenchavelli v. Ramon Trencavell
- » Raimundus Udalardi v. – de Ponciano
- » Raimundus Udalardi de Ponciano (*Raimundus Uda-
lardi*) **1** 281, 283
- » Raimundus Ugolenc (*Raimundus Ugolench, Rai-
mundus Ugolenchi*) **1** 439, 460, 462
- » Raimundus Ugolench, Raimundus Ugolenchi v. Rai-
mundus Ugolenc
- » Raimundus *Ugulen* **1** 354
- » Raimundus Umberti, de Carcassona **1** 279
- » Raimundus *Vilardel* **1** 406
- » Raimundus Ville Mulorum v. Ramon [I] de Vilade-
muls
- » Raimundus Vitalis de Dalbata, cònsol de Tolosa de
Llenguadoc **1** 496
- » Raimundus Volvera **1** 332
- » Raimundus *Xetmar* **1** 406
- » Raimundus *Xetmar de Parter* **1** 406
- » Ramon (*Raimundus*) **1** 174, 298 • germans de – **1** 174,
298
- » Ramon (*Raimundus*), abat de Sant Ruf **2** 42, 242
- » Ramon (*Raimundus*), abat de Sant Sever de Gascu-
nya **1** 343
- » Ramon (*Raimundus*), ambaixador de Ramon Beren-
guer III de Barcelona **1** 177, 301
- » Ramon, bisbe d'Usès v. Usès, bisbe de
- » Ramón, comte v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Ramon II, comte de Melguèlh, fill de Pere de Mel-
guèlh i d'Almodis de Tolosa **1** 44
- » Ramon V, comte de Nimes v. Ramon V de Tolosa
- » Ramon II, comte de Pallars i Ribagorça **2** 20, 121
- » Ramon III, comte de Ribagorça **2** 20
- » Ramon, comte de Rodés v. Ramon IV de Sant Gèli
- » Ramon, fill de Guillem d'Agde-Besiers v. Ramon II
Guillem de Carcassona
- » Ramon, fill de Ramon Bernat de la Guàrdia o Saguàr-
dia i de Ponça **1** 194
- » Ramon, fill de Ramon, comte de Tolosa v. Ramon VI
de Tolosa; Ramon VII de Tolosa
- » Ramon, fill de Roger el Vell v. Ramon I Roger de
Carcassona
- » Ramon (*Raimundus*), fill de Sentemir **2** 136
- » Ramon (*Raimundus, Raymundus*), infant d'Aragó,
fill de Ramon Berenguer IV i de Peronella v. Alfons
el Cast
- » Ramon (*Raimundus*), mestre de la Milícia de Jerusa-
lem v. Robert de Craon
- » Ramon, nebot de Berenguer de Torroja v. Ramon de
Torroja
- » Ramon, vescomte de Besiers i Agde v. Ramon Tren-
cavell
- » Ramon Ademar **1** 190, v. també Ramon Ademar de
Santa Pau
- » Ramon Ademar de Santa Pau **1** 190
- » Ramon Arnau (*Raimundus Arnaldi*), vescomte de
Carcassona **1** 25, 270-271
- » Ramon II Arnau, vescomte de Dax **1** 143
- » Ramon Arnau de Santa Crou (*Raimon Arnald de
Sancta Cruce*) **2** 205
- » Ramon Arnau de Vilademuls (*Raimundus Arnalli
de Villa de Mulis*) **1** 356
- » Ramon Berenguer, comte de Barcelona i de Carcas-
sona v. Ramon Berenguer I el Vell
- » Ramon Berenguer, comte de Barcelona i «domina-
dor» del regne d'Aragó v. Ramon Berenguer IV de
Barcelona
- » Ramon Berenguer, comte de Barcelona i marquès v.
Ramon Berenguer III el Gran
- » Ramon Berenguer I el Vell (*Raimundus, Raimundus
Berengarii, Reimundus Berengarii, Remundus*),
comte de Barcelona, fill de Berenguer Ramon I i de
Sança de Castella **1** 13, 15, 19-21, 24-26, 28-30, 75,
85, 143, 155-157, 247-251, 253, 255-265, 267-274,
2 21, 125-126, 128-133, 137-138, 143, 189-193
- » Ramon Berenguer II Cap d'Estopes (*Raimundus Be-
rengarii, Raymundus, Remundus, Remundus Beren-*

- garii*), comte de Barcelona, fill de Ramon Berenguer I el Vell i d'Almodis de la Marca **1** 21, 24, 26, 28-30, 143, 147, 155-158, 176, 250-252, 259-274, 278, **2** 21, 137-140
- » Ramon Berenguer III el Gran (*Raimundus, Raimundus Berengarii, Raymundus*), comte de Barcelona, Besalú i Cerdanya i comte, duc i marquès de Provença, fill de Ramon Berenguer II Cap d'Estopes i de Mafalda de Pulla i Calàbria **1** 29-44, 46, 49, 52, 75, 143, 149, 158, 160-163, 165-169, 171-180, 185, 189, 192, 194-195, 202, 223, 275-278, 280-290, 292, 294-301, 304-305, 324-325, 327, 346, 378-379, **2** 10, 21, 24-28, 30, 38, 65, 143-152, 198-201 • una filla de – **2** 199, v. també Berenguera de Barcelona
 - » Ramon Berenguer IV de Barcelona (*Bargolinus, Raimundus, Raimundus Berengarii, Ramón, Raymundus, Raymundus Berengarius*), comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença i Tortosa, fill de Ramon Berenguer III el Gran i de Dolça de Provença **1** 29-30, 41, 44-61, 85, 87, 96-97, 102-103, 110, 143, 149, 155, 178-181, 183-195, 198-203, 205-211, 219, 221-222, 299, 302-310, 312-314, 318-338, 340-341, 343-359, 361-362, 366, 371, 393, 449-451, **2** 13-14, 25, 27, 30-36, 38-53, 57-59, 63, 65, 67, 71, 97, 118, 149-161, 165-166, 211-241, 243-252, 254, 259 • un fill de – **2** 43, 47 • una filla de – **2** 52
 - » Ramon Berenguer I, comte de Carcassona v. Ramon Berenguer I el Vell
 - » Ramon Berenguer II, comte de Carcassona v. Ramon Berenguer II Cap d'Estopes
 - » Ramon Berenguer, comte de Carcassona i Rasès v. Ramon Berenguer II Cap d'Estopes
 - » Ramon Berenguer júnior, comte de Carcassona v. Ramon Berenguer II Cap d'Estopes
 - » Ramon Berenguer, comte de Provença v. Berenguer Ramon I de Provença
 - » Ramon Berenguer I, comte de Provença v. Ramon Berenguer III el Gran
 - » Ramon Berenguer II, comte de Provença, fill de Berenguer Ramon de Provença i de Beatriu de Melguèlh v. Ramon Berenguer III de Provença
 - » Ramon Berenguer II, comte de Provença, vescomte de Millau, Gavaldà, Carladès i Rodès v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
 - » Ramon Berenguer III, comte de Provença i Melgor v. Ramon Berenguer III de Provença
 - » Ramon Berenguer IV, comte de Provença i de Cerdanya v. Ramon Berenguer IV de Provença
 - » Ramon Berenguer, infant d'Aragó, fill d'Alfons I el Cast i de Sança de Lleó **1** 143
 - » Ramon Berenguer, infant d'Aragó, fill de Ramon Berenguer IV i de Peronella v. Alfons el Cast
 - » Ramon Berenguer, nebot de Pere el Catòlic v. Ramon Berenguer V de Provença
 - » Ramon Berenguer II, nebot de Ramon Berenguer IV de Barcelona v. Ramon Berenguer III de Provença
 - » Ramon Berenguer v. també Berenguer de Barcelona, abat de Montaragó
 - » Ramon Berenguer de Canet (*Raimundus Berengarius de Canned*) **1** 188, 312
 - » Ramon II Berenguer de Narbona, vescomte de Narbona, fill de Berenguer I de Narbona i de Garsenda de Besalú **1** 147
 - » Ramon Berenguer de Provença, marit de Beatriu de Melguèlh v. Berenguer Ramon I de Provença
 - » Ramon Berenguer III de Provença (*Raimundus, Raimundus Berengarii*), comte de Provença i Melguèlh, vescomte de Millau, Gavaldà, Carladès i Rodès, fill de Berenguer Ramon de Provença i de Beatriu de Melguèlh **1** 49-50, 52, 55, 60-63, 75-76, 79, 149, 208, 306, 324-329, 331, 344-354, 359, 361-365, 369, 379, **2** 46, 48, 50, 161, 248, 251 • una filla de – **1** 379-380, v. també Dolça II de Provença
 - » Ramon Berenguer IV de Provença (*Raimundus, Raimundus Berengarii, Raimundus Berengarius*), comte de Provença, abans infant Pere d'Aragó, fill de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, i de Peronella, reina d'Aragó **1** 39, 59, 64, 76, 79-81, 83-84, 86-87, 143, 149, 212-213, 215, 381-382, 384-391, 406-409, **2** 50, 230
 - » Ramon Berenguer V de Provença (*Raimundus Berengarius*), comte de Provença, fill d'Alfons II de Provença i de Garsenda III de Sabran **1** 113, 122, 227, 488-489
 - » Ramon Bernat de la Guàrdia o Saguàrdia (*Raimundus Bernardus de la Guardia*), senyor del castell de la Guàrdia de Ripoll **1** 194, 313
 - » Ramon Bernat de Saguàrdia v. Ramon Bernat de la Guàrdia
 - » Ramon Bernat Trencavell (*Raimundus, Raimundus Bernardi, Remundus Bernardi, Trencavels*), vescomte d'Albi, Nimes, Agde i Besiers, fill de Bernat-Odó III i de Rangarda de la Marca **1** 20-24, 28, 144-145, 247-253, 258-260, 262-265, 267
 - » Ramon Bertran (*Raimundus Bertrandi*) **1** 186, 313
 - » Ramon Borrell de Barcelona, comte de Barcelona, Girona i Osona, fill de Borrell II de Barcelona i de

- Letgarda de Tolosa **1** 13, 143, 153-155, **2** 20, 124-126, 132
- » Ramon Cortes de Borza, aspès **1** 344
- » Ramon d'Agolt (*Raimundus de Agolt*, *Raimundus de Agoto*, *Raimundus de Angolt*), iudex de palau **1** 70, 90, 98, 380, 413-415, 431, 442
- » Ramon d'Erill **1** 220
- » Ramon d'Olost **1** 195
- » Ramon Dalmau (*Raimundus Dalmacii*), prevere **2** 264-265
- » Ramon de Baimiac, bisbe de la Vall d'Aran, després càtar **1** 87
- » Ramon de Baus (*Raimundus de Baucio*) **1** 107, 459-460, 462, 471
- » Ramon I de Baus (*Raimundus de Balcio*, *Raimundus de Baucio*), fill de Guillem-Hug I de Baus i de Viena **1** 37-40, 49-50, 52, 150, 161, 166, 172, 287, 292, 324-326, 328, 345-347, 350, 352-353
- » Ramon II de Baus, fill de Ramon I i d'Estefania de Provença **1** 150
- » Ramon III de Baus (*Raimundus de Baucio*), fill d'Hug IV de Baus **1** 75, 79, 99, 150, 380
- » Ramon de Bolena (*Raimundus*), arquebisbe d'Arle **1** 55, 63, 369, 380
- » Ramon de Borgonya **2** 25
- » Ramon de Cabanyes, fill de Berenguer i de Gelvira **1** 188
- » Ramon de Caldes (*Raimundus de Calidis*), degà i levida de Barcelona **1** 85, 386
- » Ramon de Canet, frare del Temple, mestre de l'orde a Catalunya **1** 188
- » Ramon de Cardona (*Raimundus de Cardona*) **1** 203, 341
- » Ramon de Castellvell (*Raimundus de Castro Veteri*, *Raimundus de Castroveteri*, *Raimundus de Castro Vetulo*) **1** 477, 494, **2** 298
- » Ramon de Cervera, fill de Guillem de Pujalt i de Laureta **1** 187
- » Ramon de Cervera, senyor de Juneda **2** 97
- » Ramon I de Comenge, fill il·legítim d'Arnau I de Comenge **1** 144
- » Ramon de Fressia (*Raimundus de Fressia*), fill d'Ingo de Fressia, ambaixador del rei Pere el Catòlic **1** 221, 449-451
- » Ramon de Gurb (*Raimundus de Gurb*), mestre del Temple **2** 301
- » Ramon de Larbes (*Raimundus de Larbes*) **2** 212, 215
- » Ramon [I] de Montcada (*Raimundus de Montcada*, *Raimundus de Montchada*, *Raimundus de Monte Catano*, *Raimundus de Monte Cateno*, *Raimundus de Muncada*), senescal, fill de Guillem Ramon, dàpifer, i de Beatriu I de Montcada **1** 75, 213, 214, 375, 379, 381, 429, **2** 59, 62, 260-261, 263
- » Ramon [II] de Montcada (*Raimundus de Monte Catano*, *Raimundus de Montecatano*), el Jove, fill de Ramon [I] de Montcada i de Ramona de Tornamira **1** 477, 494, **2** 230
- » Ramon de Montpeller (R.), abat de Grand Selva, després bisbe de Lodeva i després bisbe d'Agde, fill de Guillem VII de Montpeller i de Matilde de Borgonya **1** 486
- » Ramon de Montredon (*Raimundus*), arquebisbe d'Arle **1** 49, 55, 344, 347
- » Ramon de Mosteiol (*Raimundus de Mosteiol*) **1** 188, 312
- » Ramon I de Narbona, vescomte de Narbona, fill de Matfred de Narbona i d'Adelaida **1** 147
- » Ramon IV de Pallars Jussà, comte de Pallars Jussà **2** 20, 128
- » Ramon V de Pallars Jussà, comte de Pallars Jussà **2** 130
- » Ramon VI de Pallars Jussà (*Raymundus*), comte de Pallars Jussà i senyor de Ricla **1** 375, 378
- » Ramon de Pujalt (*Raimudus de Podio Alto*, *Raimundus de Podio Alto*, *Raimundus de Podioalto*, *Raimundus de Pugalt*) **1** 187, 193, 200, 312, 323, 333, 334, 356, 357, **2** 34, 42-44, 46, 229, 234, 242, 245-246, 248
- » Ramon de Puy (*Raimundus*), mestre de l'Hospital **2** 13-14, 218-222, 224
- » Ramon II de Rasès, comte de Rasès, fill de Ramon I de Rasès i de Beliarda de Montpeller **1** 19
- » Ramon de Rocabertí (*Raimundus*), arquebisbe de Tarragona **1** 495, **2** 99
- » Ramon de Rocafel **1** 121
- » Ramon de sa Rovira, cavaller **1** 48
- » Ramon de Sabran (*Raimundus de Sabrano*) **1** 454
- » Ramon IV de Sant Gèli, comte de Tolosa i de Sant Gèli, duc de Narbona i marquès de Provença, comte de Roergue, fill de Ponç de Tolosa i d'Almodis de la Marca **1** 28-29, 31, 37, 40, 43, 47, 146, 157, 163, 273, **2** 24
- » Ramon V de Sant Gèli v. Ramon V de Tolosa
- » Ramon de Sant Gèli, marquès de Provença v. Ramon IV de Sant Gèli
- » Ramon de Sant Privat (*Raimundus de Sancto Privato*) **1** 55, 331, 350-351
- » Ramon de Sitges **2** 271

- » Ramon de Teçon (*Raimundus de Teçon, Raimundus de Tedzon*) I 215, 381, 383-384
- » Ramon de Tèrmes [Termes] I 86, 123
- » Ramon I de Tolosa, comte de Tolosa, Roergue, Carcassona, Rasès, Carcí i Llemosí, fill de Folc de Roergue i de Senegunda I 146
- » Ramon II de Tolosa, comte de Tolosa, fill d'Odó de Tolosa i de Garsenda I 146
- » Ramon V de Tolosa (*Raimondo V, Raimundus*), comte de Tolosa i de Sant Gèli, duc de Narbona i marquès de Provença, fill d'Alfons Jordà de Tolosa i de Faidida I 54-55, 57, 59-60, 62-72, 74-76, 79-80, 82, 86-97, 99, 101, 146, 192, 208, 212-213, 216, 296, 337, 344, 347, 357-358, 364-365, 376-380, 393-394, 400-402, 409-411, 413-417, 432-433, 437, 2 63, 72-73, 85 • un fill de – I 379-380, v. també Ramon VI de Tolosa • una filla de – I 146
- » Ramon VI de Tolosa (*Raimundus*), comte de Tolosa, duc de Narbona i marquès de Provença, fill de Ramon V de Tolosa i de Constança de França I 63, 68, 75-76, 82, 97, 99, 101-108, 110-112, 114-115, 117, 119-128, 143, 145-146, 208, 453-455, 457-460, 462-463, 469, 475-480, 494-496 • batlle de – v. Elisarius d'Albaix
- » Ramon VII de Tolosa (*Raimundus*), comte de Tolosa, fill de Ramon VI de Tolosa i de Joana d'Anglaterra I 114-115, 127, 143, 146, 475-476, 478, 494-496
- » Ramon de Tolosa, fill de Guillem III Tallaferro de Tolosa i d'Arsenda I 146
- » Ramon de Tolosa, fill de Ramon III Ponç de Tolosa i de Garsenda I 146
- » Ramon de Torroja (*Raimundus, Raimundus de Torroia*) I 202, 338-339, 2 229
- » Ramon de Vesenobre (*Raimundus de Vezenobre, Raimundus de Vezenobrio, Raimundus de Vicenobrio*), cavaller I 84, 387, 390-391, 410-411
- » Ramon [I] de Vilademuls (*Raimundus de Vilademuls, Raimundus de Villa de Mulis, Raimundus de Villa de Muls, Raimundus de Villa Mulorum, Raimundus Ville Mulorum*) I 193, 313, 355, 357-358, 2 42-43, 229, 242, 246
- » Ramon [II] de Vilademuls (*Raimundus de Villa de Muls, Raimundus de Villa Mulorum*) I 75, 380, 389, 395, 397-400, 402, 407-408, 429, 2 100, 299-301
- » Ramon Decan de Poscarías [Posquières] v. Decan [I] de Poscarías
- » Ramon Esteve de Servian I 48
- » Ramon Folc, fill de Bernat Amat de Claramunt v. Ramon Folc [II] de Cardona
- » Ramon Folc [II] de Cardona (*Raimundus Fulcho, Raimundus Fulconis*), vescomte de Cardona, fill de Bernat Amat de Claramunt i d'Almodis de Barcelona I 165, 375, 2 32, 217
- » Ramon Folc [III] de Cardona (*Raimundus Folc, Raimundus Folco*), vescomte de Cardona, fill de Ramon Folc [II] de Cardona 2 59, 260-261
- » Ramon Galceran I de Pinós (*Raimundus Gaucerandi de Pinos*), fill de Galceran III de Pinós i de Berenguera I 494
- » Ramon Garsia de Salt, aspès I 344
- » Ramon Gaufred (*Raimundus*), bisbe de Vic 2 229, 235
- » Ramon Gaufred de Marsella v. Ramon Jofre de Marsella
- » Ramon Gausbert (*Raimundus, Raimundus Gauceberti, R. Gauceberti*), vescomte de Rasès I 25, 271-272
- » Ramon Gilabert I 218
- » Ramon Grimaldi, bisbe d'Antíbol I 430-431
- » Ramon I Guifré de Cerdanya (*Remundus*), comte de Cerdanya, fill de Guifré II de Cerdanya i de Guisla de Pallars I 254, 2 128, 130
- » Ramon Guillem (*Raimundus*), bisbe de Barcelona I 32, 163, 166, 290
- » Ramon Guillem (*Raimundus Guillelmi*), vescomte de Zuberoa I 256, 273
- » Ramon II Guillem de Carcassona (*Raimundus Guillelmi*), comte en part de Carcassona, fill de Guillem I Ramon de Carcassona I 19-20, 144, 273
- » Ramon Guillem d'Òdena (*Raimundus Guillelmi de Odena*) I 191, 313
- » Ramon Jofre de Fosso v. Raimon Jaufré de Fòs
- » Ramon [Jofre de Marsella] (*Raimundus*), germà d'Hug Jofre de Marsella I 437-438
- » Ramon Jofre de Marsella, germà de Jofre, Hug Jofre i Bertran de Marsella I 206
- » Ramon Jofre de Marsella (*Raimundus Gaucefredi de Massilia*), vescomte de Marsella I 174, 298
- » Ramon Jofre de Marsella, vescomte de Marsella v. Barral de Marsella
- » Ramon Martina, de Carcassona I 279
- » Ramon Pellicer, gendre de Guillem de Pau I 211
- » Ramon Pere d'Erill (*Raimundus Petri de EriI*) 2 212
- » Ramon Ponç, comte de Tolosa v. Ramon III Ponç de Tolosa
- » Ramon III Ponç de Tolosa, comte de Tolosa, fill de Ramon II de Tolosa i de Gunidilda I 146, 147
- » Ramon [I] Rascaç d'Usès (*R. de Ucecía, Raimundus*

- de Udez, Raimundus de Usetico, Rascàs, Rascacius*), senyor d'Usès, fill de Bremon [I] d'Usès i de Dolça de Mesoarga **1** 86, 91, 95, 350-351, 377, 432-434
- » Ramon Renau de Roca Mora v. Ramon Renau de Ròcamaura
- » Ramon Renau de Ròcamaura (*Raimundus Renaldi de Roca Maura, Ramon Renau de Roca Mora*) **1** 55, 351, 353
- » Ramon Roger, fill de Ramon Roger II Trencavell i d'Agnès de Montpeller v. Ramon II Trencavell
- » Ramon Roger, vescomte de Nimes-Agde v. Ramon Roger II Trencavell
- » Ramon Roger II de Besiers v. Ramon Roger II Trencavell
- » Ramon I Roger de Carcassona (*Raimundus Rodgarii*), comte en part de Carcassona, fill de Roger I el Vell i d'Adelaida [de Melguèlh] **1** 19, 24, 144, 263, 267-269
- » Ramon Roger de Carcassona i Besiers v. Ramon Roger II Trencavell
- » Ramon Roger I de Foix (*Raimundus, Raimundus Rogerii, Raimundus Rotgerii*), comte de Foix, fill de Roger Bernat I de Foix i de Cecília de Besiers **1** 92, 96, 104, 123-124, 127, 427-429, 436-437, 454, 494, 497
- » Ramon Roger Trencavell v. Ramon Roger II Trencavell
- » Ramon Roger II Trencavell, vescomte de Besiers, Carcassona, Rasès i Albi, fill de Roger II de Besiers i d'Adelaida de Tolosa **1** 92-93, 101, 104, 119, 120, 121, 122, 145, 148
- » Ramon Sacristan v. Ramon Sagristà
- » Ramon Sagristà (*Raimon Sacrista, Raimundus Sacrista, Raimundus sacrista*), provençal, sagristà d'Arle o cap dels cavallers del bisbe, dels Porcelet **1** 174, 295, 298, 307
- » Ramon I Trencavell (*Raimundus Trencavelli, Trencavellus, Trenchavellus*), vescomte de Besiers-Agde i Carcassona-Rasès, fill de Bernat Ató IV i de Cecília de Provença **1** 36, 44, 46-48, 53-54, 56-62, 64-65, 145, 187, 189, 210, 286-287, 332-337, 354-355, 357-358, 393-394
- » Ramon II Trencavell (*Tricanbellus*), fill de Ramon Roger II Trencavell i d'Agnès de Montpeller **1** 121, 145, 291
- » Ramon Trencavell (*Raimundus Trenchavelli, Trencavel, Trenchavellus*), fill de Ramon I Trencavell i de Saura **1** 85, 91-92, 122, 124, 145, 393-394, 417-418
- » Ramundus de Vennerzano **1** 405
- » Raymundus, ardiaca de Barcelona **2** 194
- » Raymundus, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer II Cap d'Estopes; Ramon Berenguer III el Gran; Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raymundus, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raymundus, comte de Pallars v. Ramon VI de Pallars Jussà
- » Raymundus, infant d'Aragó v. Ramon, infant d'Aragó
- » Raymundus, rei d'Aragó v. Ramir II el Monjo
- » Raymundus Berengarius, comte de Barcelona, príncep d'Aragó i marquès de Provença v. Ramon Berenguer IV de Barcelona
- » Raymundus de Provincia et Mergurio v. Ramon Berenguer III de Provença
- » Raymundus Peytavini v. Raimon Peitavin
- » Reimon de Pooiag, de Carcassona **1** 280
- » Reimundus Berengarii, comte de Barcelona i marquès v. Ramon Berenguer I el Vell
- » Reimundus Stefani de Cirviano (*Remundus Stephani de Cirviano*) **1** 265-266
- » Remón o Raimundo, bisbe electe de Pamplona **2** 44, 47
- » Remón de Castrocol (*Raimundus*), bisbe de Saragossa **2** 172, 298
- » Remundus, comte v. Ramon Berenguer I el Vell; Ramon I Guifré, comte de Cerdanya
- » Remundus, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer I el Vell; Ramon Berenguer II Cap d'Estopes
- » Remundus Berengarii, comte de Barcelona v. Ramon Berenguer II Cap d'Estopes
- » Remundus Ermengaudus, clergue **1** 254 • un fill de – **1** 254
- » Remundus Riculfi **1** 254
- » Remundus Stephani de Cirviano v. Reimundus Stefani de Cirviano
- Ramona, filla de Ramon III Ponç de Tolosa i de Garsenda, muller d'Ató, vescomte de Zuberoa **1** 146
- Ramona, religiosa, filla il·legítima de Ramon VII de Tolosa **1** 146
- ramondins, els, família **1** 45
- Ramundus v. Ramon
- Rancaios v. Papa –
- Rancurel v. R. –
- Randon v. Guillelmus de –
- Rangarda de Besiers v. Rangarda de la Marca
- Rangarda de la Marca (*Rangardis, Rengardis*), comtessa de Carcassona i vescomtessa de Besiers i Agde, filla de Bernat I de la Marca i d'Amèlia, muller de

- Pere II Ramon de Carcassona **1** 19-20, 23-25, 144, 253-256, 262-264, 267-270
- Rangarda de la Marca, muller de Bernat-Odó III **1** 145
- Rangardis, comtessa v. Rangarda de la Marca
- Ranimirus, Ranmirus v. Ramir
- Rannes v. Guilelm –
- Ranolf de Lambesc, provençal **1** 308
- Raol v. R. de –
- Raoul v. Raül
- Rapaut v. Guillelmus –
- Rapina v. Guillelmus Bernardus –
- Rasa v. Bartolomeus de –
- Rascacius v. Rascàs
- Rascàs v. Ramon [I] Rascaç
- Rascaszol v. B. –
- Rascaz v. P. –
- Rascazol v. Bernardus –
- Rascos v. Raimon –
- RASÈS (*Reddensis, Redensis, Rederes, Redes*), comarca d'Occitània **1** 26, 30, 48, 85, 92, 259-260, 262, 277-278, 280, 332-334, 337, 393-399, 427-428 • v. també Rasès, comtat de
- , ciutat v. Rènnas del Castèl
- (*Redas, Redes, Redensis*), comtat de **1** 13-14, 17-30, 33-36, 43, 47, 65, 73, 75, 80-81, 83, 85, 124, 249-250, 253-257, 261, 263-270, 272, 277, 283, 285, **2** 26 • comte de – v. Frèdol; Odó de –; Ramon Berenguer II Cap d'Estopes; Ramon I de Tolosa; Ramon II de –; Roger III de Carcassona • comte de Carcassona i – **1** 274 • v. també Rasès, comarca
- (*Redensis*), vescomtat de **1** 22, 36, 53, 64, 121, 249-250 • vescomtat de Carcassona i – **1** 64 • vescomte de – v. Ramon Gausbert; Ramon I Trencavell; Ramon Roger II Trencavell; Roger I Trencavell; Roger I Trencavell; Roger II Trencavell
- Rasicot v. Guillelmus –
- Rasor v. Raimundus –
- Rater, cavaller, de Melguèlh **1** 306
- Rater v. R. –
- Rauba Caul, d'Arle **1** 447
- Rauchilos v. Albert –
- RAÛL = Radolf = Radulfus = Radulphus = Raoul**
- » Radolf de Fada, provençal **1** 308
- » Radulfus Causidico **1** 380
- » Radulfus de Ierosolima, de Terra Santa, potser Raoul de Saint Omer o de Tiberies, príncep de Galilea i senescal de Jerusalem **1** 481
- » Radulfus de Vacceriis **1** 411-412
- » Radulphus Bonefacii (*R. Bonifacii*), conseller de Montpeller **1** 469, 485
- » Raoul de Saint Omer o de Tiberies, príncep de Galilea i senescal de Jerusalem v. Radulfus de Ierosolima
- » Raoul de Tosny **1** 154, **2** 132
- » Raül, frare cistercenc, company de Pèire de Castèl-nòu **1** 118
- Raulfi v. Arnallus –
- Rausio v. Arnaldus de – • v. també Roausio
- Rautard v. Bn. –
- RAVAT [Rabat-les-Trois-Seigneurs] (*Ravatun*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
- Ravatun v. Ravat
- Ravidats v. Guillem Pere de –
- Rayeballus, Rayenbaldus v. Riambau
- Raymundus v. Ramon
- Raynierius v. Rainier
- RAZAZOL, lloc (Gallur, com. Ribera Alta d'Ebre, Aragó) **2** 47
- Reamballi v. Bertrandus –
- Reamballus v. Riambau
- Rebutino v. Petrus Bernardi de –
- Rebul v. P. –
- Recunii v. Raimundus –
- Reda, Redae v. Rènnas del Castèl
- Redas v. Rasès; Rènnas del Castèl
- Reddae v. Rènnas del Castèl
- Reddensis, Redensis, Rederes v. Rasès
- Redes v. Alexander de –; Rasès; Rènnas del Castèl
- Redgarius v. Roger
- Redon v. Bernard –
- Redorta v. Bernardus de –; Guillelmus Raimundi de –; Pere de –
- Redorter v. P. –
- Regensis v. Riés
- Reggio v. Reggio de Calàbria
- REGGIO DE CALÀBRIA, ciutat (Calàbria, Itàlia) **1** 156, 158
- Regnus v. Assisius –
- Rei v. Pere del – • v. també Rex
- Reiambal, Reimbaldus v. Riambau
- Reimirus v. Ramir
- Reimon, Reimundus v. Ramon
- Reinaldus v. Renau
- Rembaldus v. Riambau
- Remedio Rusca (*Romodeus Rusche*), *podestà* de Gènova **1** 322-323, 425
- Remirez v. Sancius –; Sanxio –
- Remiriz v. Garsia –

- Remiro v. Ramir
 Remirrez v. Garsias –
 Remirus v. Ramir
 Remogoso v. Hugo de –
 Remolinis v. Remolins
 REMOLINS (*Remolinis, Remulinis*), castell (Torres de Segre, com. Segrià) 2 14, 227-228, 235
 Remolins v. també Tortosa
 Remón v. Ramon
 Remulinis v. Petrus de –; Remolins
 Remundus v. Ramon
 Renal v. Ponc –; Renau
 Renaldi v. Guillelmus –; Poncius –; Raimundus –
 Renall, Renallus v. Renau
 Renardi v. Guillelmus –
 Renardus v. Renau
 Renas v. Rënnas del Castèl
RENAU = Rainald = Rainaldo = Rainaldus = Reinaldus = Renal = Renall = Renallus = Renardus
 » Rainald von Dassel (*Rainaldus*), arxicanceller imperial i arquebisbe de Colònia 1 363
 » Rainaldo Alveo 1 380
 » Rainaldo Gauson (*Rainaldus Gauson*), cònsol genovès 1 196, 317
 » Rainaldus, arxicanceller imperial i arquebisbe de Colònia v. Rainald von Dassel
 » Rainaldus Altardi 1 332
 » Rainaldus de Berizo, genovès 1 317
 » Rainaldus de Ceba, genovès 1 318
 » Rainaldus Gauson v. Rainaldo Gauson
 » Rainaldus Stornelli 1 469
 » Reinaldus Autardi 1 354
 » Renal Belli Homini, de Carcassona 1 279
 » Renal de Porta, de Carcassona 1 279
 » Renal de Pruius, de Carcassona 1 280
 » Renall, mestre, gramàtic 1 166
 » Renallus, mestre de l'Església de Girona 2 229
 » Renardus Amati 1 273
 » Renardus Cabrespini, mestre, notari reial de Montpeller 1 468
 » Renardus Salamonis 1 260
 Rengardis, comtessa v. Rangarda de la Marca
 Reniarda v. Bernardus –
 Renis v. Albericus de –
 RËNNAS DEL CASTÈL [Rennes-le-Château] (*Reda, Redae, Redas, Reddae, Redes, Renas, Rodes*), castell i ciutat (dept. Aude, Occitània) 1 24-25, 27, 36, 57, 65, 85, 121, 253, 255-257, 266, 270-271, 277-278, 281, 285, 332-334, 337, 394-399, 428
 Rennes-le-Château v. Rënnas del Castèl
 Renouardus de *Medenes* v. Ramoardus de Medenas
 Renovardi v. Petrus –
 REQUENA, lloc (com. Plana d'Utiel) 2 170
 Requerent v. Dalmatius de –
 REQUESENS, castell (la Jonquera, com. Alt Empordà) 1 189
 Resa v. Garcia de –
 Restaurador, el v. Garcia VI Ramires
 Retines v. Robert de Ketton o de –
 REUS, vila (com. Baix Camp) 1 186
 Reverter, vescomte de Barcelona, fill de Gelabert Udalar 1 194-195
 Rex v. Guillelmus –; Stevan – • v. també Rei
 Rheni, palatinus comes v. Rin, comte palatí del
 Rhodanus v. Roine
 Riadus v. Arnaldus, prevere
 Riambaldus v. Riambau
Riamballi v. Guillem –
RIAMBAU = Raibaldus = Raimbaldus = Raimbaud = Raimbaut = Rambaud = Rayeballus = Rayenbaldus = Reamballus = Reiambal = Reiambaldus = Rembaldus = Riambaldus = Riembaldus
 » Raibaldus Quota v. Raimbaldus Quota
 » Raimbaldus, arquebisbe d'Arle v. Rambaud
 » Raimbaldus *d'Agolt* 1 377
 » Raimbaldus Gurrandi v. Raimbaud Guiraud
 » Raimbaldus Quota (*Raibaldus Quota*) 1 460, 462
 » Raimbaud Guiraud (*Raimbaldus Gurrandi, Raimbaldus Guiranni*) 1 107, 460, 462
 » Rambaud (*Raimbaldus, Rayeballus, Rayenbaldus*), arquebisbe d'Arle 2 133-134, 190, 192-193, 197
 » Rambaud d'Arle, arquebisbe v. Rambaud, arquebisbe d'Arle
 » Rayeballus, Rayenbaldus, arquebisbe d'Arle v. Rambaud
 » Reamballus o Reiambaldus 1 188, 303, 312 • v. també Riambau Humbert; Guillem *Ramballi*
 » Reamballus de *Bel log*, provençal 1 307
 » Reiambal, de Carcassona 1 279
 » Reiambaldus v. Reamballus
 » Rembaldus *de Besech* 1 358
 » Riambaldus de *Grassa* 1 431
 » Riambaldus Guiranni v. Raimbaud Guiraud
 » Riambau de Montseny v. Riambau Humbert
 » Riambau Humbert o Riambau de Montseny, senyor del Montseny, fill de Guillem Umbert I 1 188, 193
 » Riembaldus Dalfin 1 443
 Rians v. Guillem de –

- Riba* v. Petrus de sa –
 RIBA, LA (*ipsa Ripa*), castell i lloc (com. Alt Camp) **1** 187, **2** 64, 265-266
- RIBAGORÇA, comarca entre Aragó i Catalunya **2** 130 • v. també Baixa –
 — (*Ripacurtia*), comtat de **1** 188, **2** 131, 138, 214 • comte de – v. Frèdol; Ramon II; Ramon III; Unifred II • comtessa de – v. Peronella d'Aragó
- ribagorçans, rei dels v. Alfons I el Bataller
- Ribarrer v. Bt. –
- RIBATALLADA, castell (Sabadell, com. Vallès Occidental) **1** 185
- RIBEIRA, castell no identificat entre els regnes de Lleó i Portugal **2** 49
- RIBERA BAIXA D'EBRE, comarca d'Aragó **2** 63
- RIBERA D'EBRE, comarca de Catalunya **1** 221
- RIBES DE FRESE, castell (com. Ripollès) **1** 193
- RICARD = Ricardus = Ricau = Ricavus = Richard = Richardus**
- » Ricard (*Richardus*), bisbe d'Osca **1** 220, 427
 - » Ricard, burgès de Melguèlh **1** 306
 - » Ricard, duc d'Aquitània v. Ricard Cor de Lleó
 - » Ricard II, duc de Normandia **1** 154, **2** 132
 - » Ricard, fill de Ramon II Berenguer de Narbona **1** 147
 - » Ricard, vescomte de Milhau v. Ricard II de Millau
 - » Ricard Cor de Lleó (*Richardus*), rei d'Anglaterra, duc d'Aquitània i comte de Peiteu, fill d'Enric II Plantagenet i d'Elionor d'Aquitània **1** 58, 69, 87, 88, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 125, 417, 418, 426, **2** 52, 72-73, 81, 84-85
 - » Ricard I d'Anglaterra v. Ricard Cor de Lleó
 - » Ricard d'Anglaterra, comte de Cornualla i Poitiers, rei de romans, fill de Joan Sense Terra i d'Isabel d'Angulema **1** 149
 - » Ricard d'Aquitània, fill d'Enric II d'Anglaterra v. Ricard Cor de Lleó
 - » Ricard d'Évreux, comte d'Évreux **1** 143
 - » Ricard de Càpua, comte d'Aversa, príncep de Càpua i duc de Gaeta **1** 156
 - » Ricard de Carlat, arquebisbe de Narbona v. Ricard de Millau
 - » Ricard de Millau (*Ricardus*), abat de Sant Víctor de Marsella, després arquebisbe de Narbona, fill de Ricard II de Millau i de Ricsenda de Narbona **1** 33, 35-36, 147, 280-281, 283-285
 - » Ricard I de Millau, comte de Millau-Gavaldà v. Ricard II de Millau
 - » Ricard II de Millau, comte de Millau-Gavaldà **1** 33, 147, **2** 138
 - » Ricard III de Millau (*Ricardus*), vescomte, després comte de Rodés i vescomte de Carlat **1** 64, 369
 - » Ricard de Narbona, arquebisbe v. Ricard de Millau
 - » Ricard de Peiteu [Poitou], comte de Peiteu v. Ricard Cor de Lleó
 - » Ricard de Peiteu, duc d'Aquitània v. Ricard Cor de Lleó
 - » Ricard Taverner, d'Arle **1** 448
 - » Ricardus, arquebisbe de Narbona v. Ricard de Millau
 - » Ricardus, avi d'Hug II de Rodés v. Ricard III de Millau
 - » Ricardus Canes, d'Arle **1** 448
 - » Ricau de Irla v. Richardus de Insula
 - » Ricavus de Marsilia, noble provençal **1** 288
 - » Richard de Morlanis, morlanès **1** 344
 - » Richard Mercer, de Carcassona **1** 279
 - » Richardus, bisbe d'Osca v. Ricard, bisbe d'Osca
 - » Richardus, comte de Peitieu v. Ricard Cor de Lleó
 - » Richardus, notari imperial **1** 501
 - » Richardus de Insula (*Ricau de Irla*) **1** 377, 380
- Ricard v. P. –
- Ricarda, muller de Ramon II Guillem de Carcassona **1** 144
- Ricarda de Millau, muller de Ramon I de Narbona **1** 147
- Ricardi v. G. –; Laurencius –
- Ricardo v. G. –
- Ricardus, Ricau, Ricavus v. Ricard
- Riccardo v. Rolandino de –
- Richard, Richardus v. Ricard
- Richario v. R. de –
- Richau v. Bertran –; Guilem –; Ponc – de Laused
- Richerii v. P. –
- Richerius **1** 382
- Richerius Bonafos **1** 469
- Richildis, comtessa de Provença v. Riquilda de Polònia
- Richildis, reina de les Espanyes v. Riquilda de Polònia
- RICLA, castell (com. Val de Xalón, Aragó) **1** 378, **2** 37, 70, 96, 237, 239, 267 • senyor de – **2** 83
- Ricla v. Lop Lópiz de –
- Riclísia de Polònia v. Riquilda de Polònia
- Ricolf v. Bernard –; P. –
- Ricsenda, filla de Berenguer I de Narbona i de Garsenda de Besalú, muller de Ricard I de Millau **1** 147
- Ricucchi, els, família **1** 164, v. també Lamberto –
- Riculfi v. Miro –; Remundus –
- Riembaldus v. Riambau
- RIÉS [Riez] (*Regensis*), diòcesi de (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània): bisbe de – **1** 460, 463

- Ries* v. Otgerius de –
Rigal v. G. –
Rigaldo v. Petrus de –; Poncius de –
Rigall v. Ugo –
Rigau v. Pere –
Rigaud v. Durandus –
Rigaudo v. Poncius de –
Ril v. Arnallus de –
 RIN, comtat palatí del (Alemanya): comte palatí del – v. Conrad de Hohenstaufen
 RIOJA, regió de la península Ibèrica 2 21, 52-54, 70-72, 74-75, 78, 80, 88, 269
Ripa, ipsa v. Riba, la
Ripacurtia v. Ribagorça
 RIPOLL, vila (com. Ripollès): abat de – v. Pere Ramon • monestir de Santa Maria de – 1 38 • preposít de – v. Guilelmus
Ripoll v. també Rivopulli
Ripollis v. Raimundus de –
Rippis v. Guilelmus de –
Riquerii v. P. –
Riquilda, reina v. Riquilda de Polònia
Riquilda de Barcelona, filla de Guifré II de Barcelona i de Garsenda de Tolosa, muller d'Odó, vescomte de Narbona 1 147, 2 121
Riquilda de Polònia (*Richildis*), emperadriu i comtessa de Provença, filla de Ladislau II de Polònia i d'Agnes de Babenberg, muller en primeres núpcies d'Alfons VII l'Emperador, en segones núpcies de Ramon Berenguer III de Provença i en terceres núpcies de Ramon V de Tolosa 1 60, 63, 75, 146, 149, 208, 360, 362, 2 45, 47, 50-51, 63, 161
Risnel v. Beltrán de –
Risona, *Risonna* v. Larrasoaña
Riudeperes v. Pere Berenguer de –
Riufreg v. P. de –
 RIVAROLA, castell (Carasco, Ligúria, Itàlia) 1 201
Rivipollensis v. Ripoll
Rivo Pirorum v. Petrus Berengarii de –
Rivopulli v. Petrus de –
Rivosico v. Arnaldus Raimundus de –
Rixenda, cambra de la reina Maria de Montpeller 1 500
Roa v. Gómez García de –
Roagons v. Rogon
Roardus, senyor de Haifa 1 481
Roausio v. Arnaldus de –; Raimundus de – • v. també Rausio
ROBALDO = Rubaldus
 » Robaldo Alberico (*Rubaldus Albericus*), genovès 1 317
 » Robaldo de Alcherio (*Rubaldus de Alcherio*), genovès 1 317
 » Rubaldus Albericus v. Robaldo Alberico
 » Rubaldus Cavaruncus, genovès 1 318
 » Rubaldus de Alcherio
 » Rubaldus de Curia, genovès 1 317
Robaut v. G. –
ROBERT = Radbertus = Roberto = Robertus = Rodbert = Rodbertus = Rubertus
 » Radbertus, mestre del Temple v. Robert de Craon
 » Robert Bordet, cavaller normand, senyor de Culley, ara Robodanges, i de Tarragona 1 169, 178, 2 148; descendents de – 1 186
 » Robert d'Alvèrnia, comte d'Alvèrnia 1 146
 » Robert de Craon (*Radbertus*, *Raimundus*, *Robertus*, *Rodbertus*), mestre del Temple 2 14, 225-228, 235
 » Robert II de França, el Piedós, rei de França 1 262
 » Robert de Ketton o de Retines (*Robertus*, *Rodbertus*), mestre, ardiaca de Pamplona 2 35, 44, 234, 241
 » Robert de La Tour du Pin (*R.*, *Robertus*), bisbe de Viviers, després arquebisbe de Viena del Delfinat 1 377, 380
 » Robert de Mortain, comte de Mortain 1 158
 » Robert Guiscard (*Robertus Gisardi*, *Robertus Giscardi*), duc d'Apúlia i Calàbria, fill de Tancred d'Hauteville 1 147, 155-157, 167, 177
 » Roberto, mestre, ardiaca de Pamplona v. Robert de Ketton o de Retines
 » Roberto, pisà v. Roberto Francardi
 » Roberto de Miliaco (*Robertus de Miliaco*), cavaller de Roger II de Sicília 1 177, 301
 » Roberto de Terona (*Robertus de Terona*), cavaller de Roger II de Sicília 1 177, 301
 » Roberto Francardi (*Roberto*, *Rubertus*), cònsol de Pisa 1 164, 291
 » Robertus, arquebisbe de Viena del Delfinat v. Robert de La Tour du Pin
 » Robertus, mestre v. Robert de Ketton o de Retines
 » Robertus, mestre del Temple v. Robert de Craon
 » Robertus de Laroche, de Terra Santa 1 481
 » Robertus de Miliaco v. Roberto de Miliaco
 » Robertus de Terona v. Roberto de Terona
 » Robertus Gisardi, príncep d'Apúlia v. Robert Guiscard
 » Robertus Giscard, duc d'Apúlia i Messina v. Robert Guiscard
 » Rodbert, de Carcassona 1 279

- » Rodbert de Mont Agud, burgès de Melguèlh **1** 306
 » Rodbertus, canonge del Sant Sepulcre **2** 223
 » Rodbertus, mestre, ardiaca de Pamplona v. Robert de Ketton o de Retines
 » Rodbertus, mestre del Temple v. Robert de Craon
 » Rubertus, cònsol de Pisa v. Roberto Francardi
 Robert v. G. –
 Roberto, Robertus v. Robert
 ROBIAN [Roubia] (*Rubians*) castell (Cabrières d'Egues [Cabrières-d'Aigues], dept. Valclusa, Occitània) **1** 98, 440
 ROBODANGES o RABODANGES, lloc (Putanges-le-Lac, Orne, França) **1** 178, **2** 148
 Robol, d'Arle **1** 447
 Ròc Amador v. Ròcamador
 ROCA, LA, castell (la Roca del Vallès, com. Vallès Oriental) **1** 186
 RÒCA, LA [La Roque-Sainte-Marguerite] (*la Roca*), castell (dept. Avairon, Occitània) **1** 455
 Roca v. Hug de la –
 Roca Maura v. Raimundus Renaldi de –; Willelmus de –
 Roca Mora v. Ramon Renau de –
 ROCABERTÍ, castell (la Jonquera, com. Alt Empordà) **1** 165
 —, vescomtat de: vescomte de – v. Dalmau [III] Berenguer de –; Jofre [I] de –; Jofre [II] de –; Jofre [III] de –
 — v. també Ermessenda de –; Pere Bernat de –; Ramon de –
 Rocabertino v. Gaufridus de –
 Rocabrundo v. Gofridus de – • v. també Rocha Bruna
 RÒCACERIÈRA [Roquesérière] (*Rocca Ceda, Rocha Cezeira*), castell (dept. Alta Garona, Occitània) **1** 36, 281-282
 Rocafel v. Ramon de –
 Rocaficha v. P. de –
 Rocafòrt [Roquefort], família **1** 26 • v. també Rochafort
 Rocaguda v. Ròchaguda
 RÒCAMADOR [Rocamadour], vila (dept. Òlt, Occitània) **1** 125
 Ròcamaura [Roquemaure] v. Guilhèm de –; Ramon Renau de –
 Rocaserera v. Ròcacerièra
 Rocaverd v. Pere de –
 Rocelin de Marsella, vescomte v. Roncelí de Marsella
 Rocelinus, vescomte v. Roncelí de Marsella
 Roçelinus de Marsilia v. Roncelí de Marsella
 Rocha v. Guillelmus, germà de Raimundus Rainardi de –; Guillem –; Raimundus Rainardi de –
 Rocha Bruna v. Pere Isnard de – • v. també Rocabrundo
 Rocha Forcada v. Ponc de –
 Rochabertino v. Gaufridus de –; Gauzfridus de –
 Rochafort v. Fortaner de – • v. també Rocafòrt
 RÒCHAGUDA [Rohegude], lloc (dept. Droma, Occitània) **1** 60
 Rohegude v. Ròchaguda
 Rocheta v. Poncius de –
 RODA, diòcesi de (com. Ribagorça, Aragó): bisbe de – v. Ramir II el Monjo • sagristà de – v. Guilelmus
 Roda v. Bernat de –; Roda de Ribagorça; Rueda de Xalón
 Roda d'Isàvena v. Roda de Ribagorça
 RODA DE RIBAGORÇA, lloc (Isàvena, com. Ribagorça, Aragó) **1** 219, 423, **2** 81
 Rodaned, Rodanetus v. Pichòt Ròse, lo
 Rodanus v. Roine • antiquus – v. Vièu Ròse, lo
 Rodbert, Rodbertus v. Robert
 RODELLAR, lloc (Biarche [Bierge], com. Semontano de Barbastre, Aragó) **2** 66 • v. també Radelar
 Roderge, Rodergue v. Roergue
RODERIC = Rodericus = Rodricus = Rodricus = Roderig = Rodrigo = Rodrigus = Rodriz = Roi = Rudrichus = Rudrigus = Ruy
 » Rodericus, bisbe de Calahorra v. Rodrigo de Cascante
 » Rodericus, comte v. Rodrigo González de Lara
 » Rodericus, majordom o senescal del rei de Castella v. Rodrigo Gutiérrez Girón
 » Rodericus de Acegre v. Rodrigo Pérez de Azagra
 » Rodericus de Cascano v. Rodrigo de Cascante
 » Rodericus Exemeni **1** 489
 » Rodericus Ferrandez v. Rodrigo Fernández de Castro
 » Rodericus Gomez v. Rodrigo Gómez de Bureba
 » Rodericus Goterez, Rodericus Guterrez v. Rodrigo Gutiérrez Girón
 » Rodericus Roderici v. Rodrigo Rodríguez Girón
 » Rodricus de Cascan v. Rodrigo de Cascante
 » Rodricus de Stada v. Rodrigo d'Estada
 » Rodricus Goterez v. Rodrigo Gutiérrez Girón
 » Rodrig Martiniz v. Rodrigo Martínez
 » Rodrigo d'Estada (*Rodricus de Stada*), tinent d'Estada, Estadilla i Civitate (Torrociudad) **2** 87, 288
 » Rodrigo de Azagra v. Rodrigo Pérez de Azagra
 » Rodrigo de Cascante (*Rodericus de Cascano, Rodricus de Cascan*) **1** 382, 413
 » Rodrigo de Cascante (*Rodericus*), bisbe de Calahorra **2** 46, 248

- » Rodrigo Díaz de Vivar el Cid, el Campeador, senyor de València **1** 158-159, 180, 184, **2** 21-25, 38, 56, 140-144 • principat de – **1** 180, **2** 25, 38, 56
- » Rodrigo Fernández de Castro (*Rodericus Ferrandez*) **2** 32, 217
- » Rodrigo Gómez de Bureba (*Rodericus Gomez, Rudrichus, Rudrichus Gomiz*), comte, fill de Gómez González de Candespina **2** 29, 31, 199, 201, 217
- » Rodrigo González de Lara (*Rodericus, Rodrigus, Rodriz, Rudrigus de Esturiis*), comte de les Astúries de Santillana **2** 29, 59-61, 66, 199-201, 261-262
- » Rodrigo Gutiérrez Girón (*Rodericus, Rodericus Gotez, Rodericus Guterrez, Rodricus Goterrez*), majordom del rei de Castella **2** 59, 61, 66, 76, 82, 261-262, 268, 274, 285
- » Rodrigo Jiménez de Rada, arquebisbe de Toledo, fill de Jimeno Pérez de Rada **2** 86, 101, 105
- » Rodrigo Martínez (*Rodrig Martiniz, Rodrigus Martiniz*), príncep de Lleó **2** 28, 199-200
- » Rodrigo Ordóñez de Aza **2** 23
- » Rodrigo Pedrez de Orreia (*Rodriz Pétrez de Aureya*) **2** 205
- » Rodrigo Pérez de Azagra (*Rodericus de Acegre*) **2** 34-35, 74, 76, 234
- » Rodrigo Pérez de Lara, senyor d'Amusco, Montpesat, Grussan i Lac, fill de Pere de Lara i de Margarida **1** 147
- » Rodrigo Rodríguez de Azagra v. Rodrigo Ruiz de Azagra
- » Rodrigo Rodríguez Girón (*Rodericus Roderici*) **2** 96-97, 296
- » Rodrigo Ruiz de Azagra **2** 74, 77
- » Rodrigus, comte v. Rodrigo González de Lara
- » Rodrigus Martiniz v. Rodrigo Martínez
- » Rodriz, comte v. Rodrigo González de Lara
- » Rodriz Pétrez de Aureya v. Rodrigo Pedrez de Orreia
- » Roi Martín de Borovia v. Ruy Martín o Martínez de Borovia
- » Rudrichus, comte v. Rodrigo Gómez de Bureba
- » Rudrichus, fill del comte Gómez v. Rodrigo Gómez de Bureba
- » Rudrichus Gomiz v. Rodrigo Gómez de Bureba
- » Rudrigus de Esturiis v. Rodrigo González de Lara
- » Ruy Martín o Martínez de Borovia (*Roi Martin de Borovia*), juntero per Valtierra **2** 102, 302
- » Ruy Martínez de Borovia v. Ruy Martín o Martínez de Borovia
- Roderici v. Albarus –; Alvarus –; Fernandus –; Fernandus – de Azagra; Gonzalvus –; Gundisalvus –; Martinus – de Azagra; Petrus –; Petrus – de Azagra; Petrus – de Gosman; Rodericus –
- Rodericus v. Roderic
- Roderii v. Petrus –
- RODÉS [Rodez] (*Rutensis, Ruthenensis, Rutinensis, Rutunensis*), comtat de (dept. Avairon, Occitània) **1** 35, 38, 44, 81, 88, 101, 287-288, 385, 411-413, **2** 26 • comte de – (*Rutenensis, Rutensis*) **1** 16, 33-34, 40, 62, 364-365, v. també Enric II de –; Hug I de –; Hug II de –; Hug IV de –; Ramon IV de Sant Gèli; Ricard III de Millau • comtes de – **1** 53
- (*Rutenensis, Ruthensis*), diòcesi de **1** 90, 95, 370, 414-415, 432-433 • bisbe de – v. Hug de –; Pere Berenguer de Narbona
- , vescomtat de: vescomte de – v. Alfons II de Provença; Berenguer Ramon I de Provença; Ramon Berenguer III de Provença; Ramon Berenguer IV de Barcelona; Ricard III de Millau • vescomtessa de – v. Beatriu I de Provença; Dolça I de Provença; Dolça II de Provença
- Rodés, Rodes v. Hug de –; Rènnes del Castèl; Ugo de –
- Rodez v. Rodés
- Rodgarius, Rodger, Rodgerius v. Roger
- Rodiz v. Alvarus –
- Rodlan de Leschar, aussalès **1** 343
- Rodoano, cònsol genovès v. Rodoano Mauro, cònsol genovès
- Rodoano Mauro o Rodoano de Mauro (*Rodoanus, Rodoanus de Mauro*), cònsol genovès **1** 63, 196, 208-210, 316, 365-368, 371
- Rodoanus, cònsol genovès v. Rodoano Mauro
- Rodoanus de Mauro v. Rodoano Mauro
- Rodobbio v. Guidotto di –
- Rodobio v. Guidotus de –
- Rodolehs v. Ponc de –
- Rodolenhs v. Otho de –
- RODOLF = Rodolfo = Rodolphus = Rodulfus = Rudolf**
- » Rodolf III de Borgonya, rei de Borgonya, fill de Conrad I de Borgonya i de Matilde de França **1** 49
- » Rodolfo (*Rodulfus*), cònsol de Pisa **1** 164, 291 • v. també Rodolfo Parlascio
- » Rodolfo Parlascio, cònsol de Pisa **1** 164 • v. també Rodolfo, cònsol de Pisa
- » Rodolphus, dàpifer v. Rudolf, dàpifer
- » Rodulfus, cònsol v. Rodolfo, cònsol
- » Rudolf (*Rodolphus*), dàpifer de l'emperador Frederic I Barba-roja **1** 363

- Rodolfo, Rodolphus v. Rodolf
- Rodrici, Rodriçi v. Petrus –; Petrus – de Aszafra; Ferrandus –
- Rodricus, Rodrig, Rodrigo v. Roderic
- Rodríguez v. Álvaro – de Castro; Álvaro – de Guzmán o de Mansilla; Diego –; Elvira – de Lara; Fernando – de Azagra; Fernando – de Guzmán; García Ruiz o – de Azagra; Gonzalo – Girón; Gonzalo – o Ruiz de Bureba; Gonzalo – o Ruiz *lo Duc*; Gonzalo Ruiz o – de Azagra; Martín Ruiz o – de Azagra; Pedro – de Guzmán; Pedro – de Lara; Pedro – Girón; Pedro Ruiz o – de Azagra; Rodrigo – Girón; Rodrigo Ruiz o – de Azagra
- Rodrigus v. Roderic
- Rodriz v. Albarus – de Massiella; Ferrandus –; Gozalbo –; Gozalbo – duch; Petrus –; Roderic
- Rodstagni v. Ademarus –
- Rodulfus v. Rodolf
- ROERGUE [Rouergue] (*Rodergue, Roergue, Rozenegue*), regió d'Occitània **1** 28, 38, 59, 72, 82, 91-92, 101, 126, 274-275, 369-370, 418-419, **2** 72 • v. també Roergue, comtat de; Rodès, comtat de
- (*Rutensis, Rutenensis*), comtat de **1** 80, 275-276, v. també Rodès, comtat de • comte de – (*Rodensis, Rutensis*) **1** 22, 252, v. també Ermengol; Frèdol; Fulcoald; Ramon I de Tolosa; Ramon IV de Sant Gèli • comtes de – **1** 146 • senyor de – (*Roderge*) **1** 407-408
- v. també Arsenda de –
- Rog v. Petrus –
- Rogarius v. Roger
- ROGER = Redgarius = Rodgarius = Rodger = Rodgerius = Rogarius = Rogerio = Rogerius = Rogeron = Rotgerius = Ruggiero**
- » Redgarius, comte v. Roger I el Vell
- » Rodgarius, comte v. Roger I el Vell
- » Rodgarius, comte de Foix v. Roger II Bernat de Carcassona; Roger II de Foix
- » Rodgarius, fill de Pere Ramon v. Roger III de Carcassona
- » Rodger **1** 405
- » Rodger de Boionag, de Carcassona **1** 280
- » Rodger de Confolent, de Carcassona **1** 280
- » Rodger de Prexan, de Carcassona **1** 279
- » Rodgerius, vescomte v. Roger II Trencavell
- » Rodgerius *Forrol* **1** 404
- » Rodgerius Petri **1** 404; v. també Rogerius Petri
- » Rogarius, fill de Pere Ramon v. Roger III de Carcassona
- » Roger I el Vell (*Redgarius, Rodgarius*), comte de Carcassona, fill d'Arnau I de Comenge i d'Arsenda de Carcassona **1** 18-24, 26, 53, 144, 262-263, 267-269
- » Roger, dit Bursa, duc d'Apúlia i Calàbria, fill de Robert Guiscard i de Sikelgaita **1** 157
- » Roger, germà de Ramon Bernat Trencavell **1** 263
- » Roger, normand v. Roger de Tosny
- » Roger I, vescomte de Besiers v. Roger III de Carcassona
- » Roger II, vescomte de Besiers, Carcassona, Rodés i Albi v. Roger II Trencavell
- » Roger II Bernat de Carcassona (*Rodgarius*), comte en part de Carcassona i comte de Foix, fill de Bernat I Roger de Carcassona **1** 19-25, 144, 248
- » Roger Bernat I de Foix el Gras (*Rogarius, Rogerius Bernardi*), comte de Foix, batlle o governador de Provença, fill de Roger III de Foix i de Ximena de Barcelona **1** 53, 60, 64, 75, 91-92, 145, 217, 334-336, 380, 414, 421-423
- » Roger Bernat II de Foix el Gran (*Rogarius Bernardi*), comte de Foix, fill de Ramon Roger I de Foix i de Felipa **1** 497
- » Roger II de Besiers v. Roger II Trencavell
- » Roger de Besiers, vescomte de Carcassona i Rasès v. Roger I Trencavell
- » Roger III de Carcassona (*Rodgarius, Rogarius, Rogerius*), comte de Carcassona i Rasès, vescomte de Besiers i Agde, fill de Pere II Ramon de Carcassona i de Rangarda de la Marca **1** 19-26, 144, 248, 250-251, 258-260, 263, 267-270 • hereus de – **1** 26
- » Roger I de Comenge, comte de Comenge, fill d'Asnar I de Comenge **1** 144
- » Roger I de Comenge, vescomte de Coserans **1** 124, 126
- » Roger I de Foix v. Roger II Bernat de Carcassona
- » Roger II de Foix, comte de Foix, fill de Pere I de Foix i de Garsenda de Bigorra v. Roger II de Foix, comte de Foix, fill de Pere I de Foix i de Letgarda
- » Roger II de Foix (*Rodgarius*), comte de Foix, fill de Pere I de Foix i de Letgarda **1** 19-21, 35, 144, 272-273
- » Roger III de Foix, comte de Foix, fill Roger II de Foix i d'Estefania de Besalú **1** 40, 43, 46-47, 143
- » Roger de Hoveden, cronista anglès **1** 69, 97
- » Roger de Howden v. Roger de Hoveden
- » Roger de Tosny, fill de Raoul de Tosny **1** 143, 153-155, 157, **2** 121, 132-133
- » Roger I de Sicília, comte de Sicília i Calàbria, fill de Tancred d'Hauteville i de Fredesinna **1** 156, 177
- » Roger II de Sicília (*Rogarius*), príncep i duc d'Apúlia,

- comte de Sicília i Calàbria, després rei de Sicília, fill de Roger I de Sicília i d'Adelaida de Montferrat **1** 176-178, 223, 300-301, **2** 30, 149
- » Roger I Trencavell (*Rogerus*), vescomte d'Albi, Carcassona i Rasès, fill de Bernat Ató IV i de Cecília de Provença **1** 36, 41, 44, 46-48, 53, 64, 145, 278, 286
- » Roger II Trencavell (*Rodgerius*, *Rogerus*, *Rotgerius de Biterris*), vescomte de Besiers, Carcassona, Rasès i Albi, fill de Ramon I Trencavell i de Saura **1** 48, 54, 57, 64-66, 72, 74-75, 81-87, 89, 91-92, 95, 101, 145-146, 336, 380, 387, 390, 393-404, 406-409, 416-419
- » Rogerio Marabotto v. Ruggiero Maraboto
- » Rogerius, comte de Foix v. Roger Bernat I de Foix el Gras
- » Rogerius, fill de Pere Ramon v. Roger III de Carcassona
- » Rogerius, príncep i duc d'Apúlia, comte de Sicília i Calàbria v. Roger II de Sicília
- » Rogerius, prior de la comanda de l'Hospital de Niça **1** 382
- » Rogerius, vescomte v. Roger I Trencavell; Roger II Trencavell
- » Rogerius Bernardí, comte de Foix v. Roger Bernat I de Foix el Gras; Roger Bernat II de Foix el Gran
- » Rogerius de Maraboto v. Ruggiero Maraboto
- » Rogerius de Vauri, de Terra Santa **1** 481
- » Rogerius Petri **1** 397; v. també Rodgerius Petri
- » Rotgerius de Biterris v. Roger II Trencavell
- » Rogeron Derdone, genovès **1** 318
- » Ruggiero Maraboto (*Rogero Marabotto*, *Rogerus de Maraboto*), cònsol genovès **1** 210, 371
- Rogero, Rogerius, Rogeron v. Roger
- Roges v. Andreas –
- Rognes v. Ronha
- Rognis v. Ronha
- ROGON [Rougon] (Roagons), castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 94
- Roi v. Garcia – d'Olza
- Roignes v. Petrus de –
- Roina v. Roine
- Roinas v. Ronha
- ROINE (*Rhodanus*, *Rodanus*), riu d'Europa **1** 28, 37-38, 40, 42-43, 50-52, 64, 69, 75, 77-78, 94, 97, 105, 107, 112, 152, 169, 183, 215, 293-295, 309, 311, 347, 350-354, 359, 376-379, 381-382, 431-432, 461, **2** 117 • baix – **1** 38-39 • desembocadura del – **1** 208 • v. també Pichòt Ròse, lo; Vièu Ròse, lo
- Roiz v. Gundisalvus –; Gundisalvus – *el Duc*; Petrus –; Petrus – de Gosma
- Rol v. Petrus –
- Rolandino de Riccardo (*Rollandinus de Ricardo*, *Rollandinus de Richardo*), notari **1** 309, 314, 321, 323, 367-368, 422, 424, 450
- Rolando Alcherio (*Rolandus Alcherii*) **1** 210, 371; un fill de – **1** 210, 371
- Rolando Bormio (*Rolandus Bormius*), genovès **1** 210, 372
- Rolandus, cardenal v. Alexandre III, papa
- Rolandus Advocatus, genovès **1** 317
- Rolandus Alcherii v. Rolando Alcherio
- Rolandus Bormius v. Rolando Bormio
- Roldandi v. Petrus –
- Rollandinus de Ricardo, Rollandinus de Richardo v. Rolandino de Riccardo
- Rolrandus Colleti, prevere **1** 468
- ROMA, ciutat del Laci (Itàlia) **1** 19, 83, 111-112, 115-116, 121-122, 124, 126, 128, 154, 157, 161, 164, 169-171, 225-226, 364, 472-473, 487, 501, **2** 101, 135, 146, 168 • basílica de Sant Joan del Laterà **1** 127, 500 • basílica de Sant Pau Extramurs (*Sanctus Paulus*) **1** 473, 500 • basílica de Sant Pere del Vaticà (*beatus Petrus*) **1** 112, 472-473, 500 • basílica de Santa Maria la Major (*beata Maria maior*) **1** 500 • casa dels canonges **1** 472 • Laterà (*Lateranen.*, *Lateranum*) **1** 488, 502, **2** 235-236, v. també Laterà • monestir i església de Sant Pancraç màrtir (*Sanctus Pancratius martir*) **1** 112, 472 • nobles de – **1** 472 • senador de – **1** 472 • senat de – **1** 169-170 • tomba de Sant Pere **1** 226 • Trastevere (*Transtiberium*) **1** 472
- , Església de (*Romana Ecclesia*) **1** 110-112, 120, 127, 472-473, 494, 496-499, **2** 249-250 • antipapa [de –] v. Anaclet II; Climent III; Gregori VIII; Víctor IV • cambrer del papa de – **1** 500 • cardenal de Sant Crisògon v. Pere de Pavia • cardenal del títol dels Sants Marcel·lí i Pere v. Goffredo • cardenals de – **1** 472 • cort o cúria de – **1** 116, 120, 128, 170 • diaca cardenal de Sant Adrià v. Giovanni Paporoni • diaca cardenal de Sant Àngel *in Pescheria* v. Gregori • diaca cardenal de Sant Eustaqui *iuxta Templum Aggripe* v. Astaldo degli Astalli • diaca cardenal de Sant Jordi *in Velabro* v. Odone Fattiboni • diaca cardenal de Santa Maria *in Cosmedin* v. Jacint • diaca cardenal de Santa Maria Nova v. Iohannes • papa de – (*Papa*) **1** 39-40, 63, 69, 76, 110, 112, 119-120, 156, 158, 169, 171, 177, 207, 220, 224-226, 427, 472, 480, 485, 494-498, **2** 12, 46, 94, 131, 168, 172, 194, 241-245, 248-249, v. també Adrià IV; Alexandre II; Alexandre III; Anastasi IV; Benet VIII; Ca-

- lixt II; Celestí III; Eugeni III; Gelasi II; Gregori VII; Honori II; Honori III; Innocenci II; Innocenci III; Innocenci IV; Lleó IX; Nicolau II; Pasqual II; Urbà II; Víctor III • papat **1** 87, 110-111, 126, 157, 472, **2** 12-13, 161, 168-169 v. també Roma • pontífex romà **1** 473 v. també papa de – • prevere cardenal de Sant Calixt o de Santa Maria *in Trastevere* v. Gregorius • prevere cardenal de Sant Climent v. Hug Candi • prevere cardenal del títol de Sant Marcel v. Pere, prevere cardenal • prevere cardenal de Sant Quirze v. Nicholas • prevere cardenal de Santa Anastàsia v. Ariberto • prevere cardenal del títol de Santa Pràxedes v. Ubaldo Allucingoli • prevere cardenal del títol de Santa Sabina v. Manfredus • Santa Seu **1** 96, 111-112, 156-158, 168, 178, 198, 472 • seu apostòlica de – **1** 473
- romà v. Imperi –
- Romagós v. Hug de –
- Romana Ecclesia v. Roma, Església de
- Romanino v. Raimundus de –
- Romanos v. romans • Romanorum imperator v. Sacre Imperi Romanogermànic, emperador del romans (*Romanos*) **1** 289, 291 • rei de – v. Ricard d'Anglaterra
- Romanus imperator v. Sacre Imperi Romanogermànic, emperador del
- Romea v. Ximenu –
- Romegos v. Hugo de –
- Romei v. Alfannus –; Garssia –; Petrus –
- Romense* v. Arnallus de –
- Romeo v. Blasco –
- Romeu v. Bernad –; Bernardus – *de Bonzac*; Blasco –; García –; Petrus –; Ximeno –
- Romeus v. Siminus –
- Romieu v. Bascol –; Garsias –
- Romodeus Rusche v. Remedio Rusca
- Romoles v. Gigo de –; Isnardus de –
- Roncal (*Roncali*, *Ronoal*), vall de Navarra **2** 98, 103-104, 209-210, 213-214
- Roncali v. Roncal
- Roncelí de Marsella (*Rocelin de Marsella*, *Rocelinus*, *Rocelinus de Marsilia*, *Roncelinus*, *Roscelí de Marsella*), abat de Sant Víctor de Marsella i després vescomte de Marsella, germà de Barral, vescomte de Marsella, i Jofre, bisbe de Besiers **1** 100, 111, 225, 227, 454, 459, 462, 464, 467, 471-472
- Roncelin, abat de Sant Víctor de Marsella v. Roncelí de Marsella
- Roncelinus v. Roncelí de Marsella
- RONCESVALLS (*Ronzasvals*), lloc (mer. Sangüesa, Navarra) **2** 95, 291, 293 • port de – (*portum de Ronzasvals*) **2** 95, 291, 293
- RONDA, lloc (prov. Màlaga, Andalusia) **2** 164
- RONHA [Rognes] (*Rognis*, *Roinas*), castell (dept. Bòques del Roine, Occitània) **1** 98, 440-443 • v. també Runas
- Ronoal v. Roncal
- Ronzasvals v. Roncesvalls
- Roquemaure v. Ròcamaura
- Roque-Sainte-Marguerite, La v. Ròca, La
- Roquesérière v. Ròcacerièra
- ROQUETA, castell (Sant Martí de Tous, com. Anoia) **1** 190
- Roscelí de Marsella v. Roncelí de Marsella
- ROSES, vila (com. Alt Empordà): abadia de Santa Maria de – **1** 152
- Rosoles v. Poncius de –
- Ross v. Pere – • v. també Rossus; Russ; Russus
- Rossel v. Estevan – • v. també Rossellus
- Rossel, de Carcassona **1** 279
- Rossela v. Pere –
- Rosselionensis v. Rosselló
- ROSSELLÓ (*Rosselionensis*, *Rossilio*, *Rossillon*), comtat de **1** 67-68, 70, 73, 80-81, 91, 101, 109, 153, 216, 249, 464-465, comtat de **2** 64, 266 • comte de – **1** 33, 109, 189, 193, 305, 468, v. també Gaufred I; Gaufred II; Gausfred III de –; Girard II de –; Jaume II; Sanç I —, bastard de, fill de Nunó I Sanç **1** 149
- Rossellus v. G. – • v. també Rossel
- Rossilio, Rossillon v. Rosselló
- Rosso, Rosson v. Guillelmus de –
- Rossus v. Petrus – • v. també Ross; Russ; Russus
- Rosta v. Ruesta
- Rostagni v. Gaufridus –
- Rostagnus, Rostaignus v. Rostany
- Rostan v. G. –; Gilius –; Guillem –; P. –; Petrus –; Rostany
- Rostand, Rostangnus, Rostangus v. Rostany
- Rostani v. G. –
- Rostannus v. Rostany
- Rostanus v. Garin –
- ROSTANY = Rostagnus = Rostaignus = Rostan = Rostand = Rostangnus = Rostangus = Rostannus**
- » Rostagnus v. Rostany [III] de Poscarias
- » Rostagnus Alfanni, Rostagnus Alfannus v. Rostany Alfany
- » Rostagnus de Carbonera, Rostagnus de Carboneres, Rostagnus de Carboneriis v. Rostany de Carbonera

- » Rostagnus de Codolet, causídic **1** 486
- » Rostagnus de Moreriis, causídic **1** 486
- » Rostagnus de Poscheires v. Rostany [III] de Poscarias
- » Rostagnus de Poscheras v. Rostany [II] de Poscarias
- » Rostagnus de Poscheriis v. Rostany [III] de Poscarias
- » Rostagnus de Sabrano v. Rostany [III] de Sabran; Rostany [IV] de Sabran
- » Rostagnus de *Tarasco* v. Rostagnus de Tarascone
- » Rostagnus de Tarascone (*Rostagnus de Tarasco, Rostagnus de Tharascone*) **1** 326, 333, 348
- » Rostagnus de Tharascone v. Rostagnus de Tarascone
- » Rostagnus Gantalmi, Rostagnus Gantelmi v. Rostany Gantelm
- » Rostagnus Guiberti **1** 292
- » Rostagnus Guirant, noble provençal **1** 288
- » Rostaignus de la Isla, noble provençal **1** 289
- » Rostaignus de *Torreves*, noble provençal **1** 288
- » Rostaignus *Mataro de Castel Rainart*, noble provençal **1** 288
- » Rostan Borres, d'Arle **1** 448
- » Rostan d'Alvernge, provençal **1** 308
- » Rostan de Falcho, provençal **1** 308
- » Rostan de Monte Arbedono **1** 439
- » Rostan de Sen Iorz, provençal **1** 308
- » Rostan Golfard, d'Arle **1** 446
- » Rostan Magister, d'Arle **1** 447
- » Rostan Mala Sang **1** 439
- » Rostan Porcelet (*Rostannus Porcelleti*), provençal **1** 307, 413
- » Rostan Rainal, d'Arle **1** 447
- » Rostan Rainer, d'Arle **1** 446
- » Rostand Berenguer **1** 43
- » Rostangnus de Poscheres v. Rostany [I] de Poscarias
- » Rostangus de Posqueres v. Rostany [III] de Poscarias
- » Rostannus de Arbesono **1** 380
- » Rostannus de *Foss* **1** 380
- » Rostannus de Sabrano, Rostannus de Sebrano v. Rostany [III] de Sabran
- » Rostannus Porcelleti v. Rostan Porcelet
- » Rostany Alfany (*Rostagnus Alfannus*) **1** 52, 345-346 • honor de – **1** 324-325
- » Rostany de Carbonera (*Rostagnus de Carbonera, Rostagnus de Carboneres, Rostagnus de Carboneriis*) **1** 188, 312, 459, 462, 471, 489
- » Rostany de Pasquières v. Rostany [II] de Poscarias
- » Rostany [I] de Poscarias (*Rostangus de Poscheres*) **1** 260
- » Rostany [II] de Poscarias (*Rostagnus de Poscheras*), fill de Ramon Decan de Poscarias **1** 145, 295
- » Rostany [III] de Poscarias (*Rostagnus, Rostagnus de Poscheires, Rostangus de Posqueres, Rostagnus de Poscheriis*), fill de Rostany de Poscarias i d'Er-messenda [Trencavella] **1** 52, 331-332
- » Rostany [IV] de Poscarias [Posquières] **1** 117
- » Rostany [III] de Sabran (*Rostagnus de Sabrano, Rostannus de Sabrano, Rostannus de Sebrano*) **1** 55, 89, 351, 410-412
- » Rostany [IV] de Sabran (*Rostagnus de Sabrano*), conestable del comte de Tolosa **1** 106, 108, 118, 462-463, 471, 484
- » Rostany Gantelm (*Rostagnus Gantalmi, Rostagnus Gantelmi*) **1** 108, 348, 459, 462
- Rotbald II de Provença, comte de Provença **1** 28, 37, 40
- Rotensis v. Roda
- Rotgiers [Rougiers] v. Bertran de –
- Rotró II de Perche i de Mortain **1** 178, **2** 148
- Rotulinus Augerius de Castello, genovès **1** 211
- Roubia v. Robian
- Roucy v. Alà de –; Eble II de –
- ROUEN, ciutat (dept. Sena Marítim, França) **1** 417
- Rouergue v. Roergue
- Rougon v. Rogon
- Rouric v. Pedro –
- Rover v. P. –
- Rovera v. Pere de –
- ROVEREDO, vila del Tirol, probablement Rovereto (Trento, Itàlia) **1** 77
- Rovira v. Ramon de sa –
- ROYUELA, lloc (com. Serra d'Albarrasí, Aragó) **2** 56
- Roza v. Rozza
- Rozenegue v. Roergue
- Rozeron Asalite, genovès **1** 317
- Rozza v. Bonifacio –; Nicola –; *Bardinon* –
- RUA [Ruou], comanda templera (Vilacròsa [Villegrosze], dept. Var, Occitània): comanador de – v. B. de Seron
- Ruayní, ar- v. Sadun –
- Rubaldus v. Robaldo
- Rubeo de Orto, escrivà del Comú de Gènova **1** 309, 321, 323, 367, 422, 424, 450
- Rubertus v. Robert
- Rubeus v. Martinus –; Petrus Arnaldi – de *Oleron*
- Rubians v. Robian
- RUBINAT, castell (Ribera d'Ondara, com. Segarra) **1** 190-191
- Rudolf v. Rodolf
- Rudrichus, Rudrigus v. Roderic
- Rudriz v. Gozalvo –

- Rueda, Rueda de Jalón v. Rueda de Xalón
 RUEDA DE XALÓN [Rueda de Jalón] (*Roda, Rueda*), castell (com. Val de Xalón, Aragó) **1** 219, 423, 425, 2 78, 80, 81, 82, 278 • tinença de – **2** 80
 —, emirat o regne de – **2** 26, 150
 RUESTA (*Rosta*), castell (Urriés, com. Cinco Villas, Aragó) **2** 54, 86-87, 210, 214, 285-286
 Ruff v. R. –
 Ruffo v. Corrado –; Otto –
 Ruffus v. Otto –
 Rufinus de Ast, jutge **1** 309, 321, 323, 367, 421, 424, 450
 Rufo v. Iohatas de Gandulfo –
 Rufus de Castro Novo **1** 463
 Rufus v. Conradus –
 Rugat v. G. –
 Ruggiero v. Roger
 Rugnis v. Fulcho de –
 Ruignis v. Gaufredus de –; Isnardus de –
 Ruiz v. Fernando – de Azagra; García – de Azagra; Gonzalo – de Azagra; Gonzalo –, comte; Gonzalo Rodríguez o – de Bureba; Gonzalo Rodríguez o – *lo Duc*; Maria – de Vivar; Martín – de Azagra; Pedro –; Pedro – de Azagra; Rodrigo – de Azagra
 Rumeq, d'Arle **1** 448
 Rumei v. Blasco –; Garcia –
 RUNAS, castell, potsers a Ronha [Rognes] (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 433
 Ruou v. Rua
 RUPIÀ, lloc (com. Baix Empordà) **1** 189
 Rupià v. Guerau de –
 Rupiano v. Gerallus de –
 Rusca v. Remedio –
 Rusche v. Romodeus –
 Russ v. Iacobus – • v. també Ross
 Russus v. G. – • v. també Rossus
 Rusticans v. Ermengaudus de –; Guilelmus de –
 Rutenensis, Rutensis v. Rodés; Roergue
 Ruthenensis, Ruthensis, Rutinensis, Rutunensis v. Rodés
 S., degà d'Arle **1** 483
 S. Iohannis, conseller de Montpeller **1** 486
 Sa v. G. de –
 SABADELL, lloc (com. Vallès Occidental) **1** 188
 SABARTÈS, vegueria de (País de Foix, Occitània) **1** 19
 Sabater v. Bernard –; Bn. –; Brunus –; Bt. –; G. –; G. Bn. –; G. R. –; P. –; Poncius –; Ugo. G. – • v. també Zabater
 SABINA, diòcesi de (Laci, Itàlia): bisbe de – v. Corrado di Suburra
 Sabinensis v. Sabina
 Sabran v. Beatriu de –; Garsenda de –; Guillem de –; Guillem [II] de –; Guillem [III] de –; Guillem [V] de –; Rainier [I] de –; Rainier [II] de –; Ramon de –; Rostany [III] de –; Rostany [IV] de –
 Sabrano v. Guillelmus de –; Rostagnus de –
 Sabrosa v. Guillelm –
 Sabrosan v. Pere –
 Saccus v. Willelmus –
 SACRE IMPERI ROMANOGERMÀNIC **1** 15, 49, 60, 98, 100, 170, 215, 221, 2 84-85 • emperador del – (*Romanorum imperator*) **1** 61, 78-80, 105, 205-206, 208, 213, 218, 220, 421-423, 425, 442, 458, 2 161, 167, v. també Conrad II; Conrad III; Enric II; Enric III; Enric IV; Enric V; Enric VI; Felip de Suàbia; Frederic I Barba-roja; Frederic II; Otó I de Germània; Otó II el Sanguinari • emperadriu del – **1** 379, v. també Constança d'Aragó; Constança I de Sicília; Riquilda de Polònia • un fill de l'emperador del – **1** 422, 425
 Sacrista v. Raimon –
 Sacristain v. Sacristan
 Sacristan v. Uc –; Ramon –
 Sadirac v. Bernat de –
 Sadol v. Bernard –; Pere –
 Sadun ar-Ruayní, governador de Barcelona **2** 119
 Sagas v. Geraldus de –
 SAGRAJAS, lloc (Badajoz, prov. Badajoz, Extremadura) **2** 22, 140-141, 146
 Sagristà v. Ramon –
 Saguàrdia v. Ponç de la Guàrdia o de –; Ramon Bernat de –
 Saguntinus v. Sigüenza
 SAHAGÚN (*Sanctus Facundus*), lloc (prov. Lleó, Castella i Lleó) **2** 45, 48, 58-59, 61, 63, 165, 199, 251, 259, 261 • altar de Sant Joan Baptista de l'església de San Facundo de Sahagún (*Sanctus Iohannes Babtista*) **2** 28, 199
 Sahagún v. Bernardo de –
 Saher Dalos, de Terra Santa **1** 481
 SAIDÍ (*Cegdi, Zaidin*), castell (com. Baix Cinca, Aragó) **2** 63, 147, 198, 265-266
 Saint-Affrique v. Sant Africa
 Saint-Affrique-du-Causse v. Sant Africa del Causse
 Saint-Amand, Saint-Amans v. Sancto Amando
 Saint-Amans-de-Troussit v. Sant Amanç de Trossit
 Saint-André v. Sant Andrieu

- Saint-Antonin v. Sant Antolin; Sant Antonin
 Saint-Bertin v. Sancto Bertino
 Saint-Caprais v. Sancti Caprassii
 Saint-Didier v. Sant Deidier
 Sainte-Engrâce v. Urdatx-Santa Grazi
 Sainte-Euphémie v. Santa Eufèmia
 Saint-Étienne v. Sant Estève
 Saint-Félix v. Sant Fèliç
 Saint-Félix-de-Montceau v. Sant Fèliç de Montcèr
 Saint-Félix-Lauragais v. Sant Felitz de Lauragués
 Saint-Foulques v. Sant Folc
 Saint-Gaudens v. Sent Gaudenç
 Saint-Genis v. Sant Genís
 Saint-Georges v. Sant Jòrdi
 Saint-Georges-d'Orques v. Sant Jòrdi d'Òrcas
 Saint-Gilles v. Sant Gèli
 Saint-Guilhem v. Sant Guilhèm
 Saint-Honoré v. Sant Onorat
 Saint-Jean v. Sant Joan
 Saint-Julien v. Sant Julian
 Saint-Laurent v. Sant Laurenç
 Saint-Loup v. Sant Lop
 Saint-Marcel v. Sant Marcèl
 Saint-Martin v. Sant Martin
 Saint-Maurin v. Sant Maurin
 Saint-Maximin-la-Sainte-Baume v. Sant Maissemin
 de la Santa Bauma
 Saint-Michel v. Sant Miquèl
 Saint-Nazaire-de-Mézouls v. Sant Nazari de Masol
 Saint-Omer v. Odon de –
 Saint-Paul v. Sant Pau
 Saint-Pè-de-Bigorre v. Sent Pèr de Bigòrra
 Saint-Pierre et Saint-Paul de Châtillon-lès-Conches v.
 Conches, abadia de
 Saint-Pierre-le-Vif, abadia de (Sens, dept. Yonne,
 França) 1 32; abat de – v. Arnau, abat de –
 Saint-Pons-de-Mauchins v. Sant Ponç de Mauchins
 Saint-Pons-de-Thomières v. Sant Ponç de Tomeres
 Saint-Privat v. Sant Privat
 Saint-Rémy v. Sant Romieg
 Saint-Roman v. Sant Roman
 Saint-Saturnin v. Sant Saturnin
 Saint-Saturnin-lès-Avignon v. Sant Savornin d'Avi-
 nhon
 Saint-Sépulcre v. Sant Sepulcre
 Saint-Thibéry v. Sant Tibèri
 Saint-Victor v. Sant Victor
 SAISSAC (*Sexag*), castell (dept. Aude, Occitània) 1 26-
 27, 266
 Saissac, família 1 26, v. també Bertran de –
 Saissac v. Raimon de –; Uc de –
 Saissun v. Pere –
 Saix v. Bertran –
 Sala v. Bernardus de za –; Guilelmus de –
 Saladí, sultà aiúbida 1 93, 96
 Salama (سلمه, سلمة), llibert o *mawla* de Mujàhid
 al-Muwàffaq 2 134, 197
 SALAMANCA, diòcesi de (Castella i Lleó): bisbe de – v.
 Berengario; Ordoño
 Salamantinus v. Salamanca
 Salamon v. P. –; R. –
 Salamonis v. Renardus –; Segarius –
 SALÀS DE PALLARS, lloc (com. Pallars Jussà) 1 193
 Salàs v. Galceran de –
 Salas v. Grimaldus de –
 Salazar, riu v. Zaraitzu, riu
 SALDAÑA, lloc (prov. Palència, Castella i Lleó) 2 25,
 30
 —, comtat de: comte de – v. Pedro Ansúrez
 SALDES, castell (com. Berguedà) 1 192
 SALERN, ciutat (Campània, Itàlia) 1 156
 SALÈRNA [Salernes] (*Salernis*), castell (dept. Var, Occi-
 tània) 1 94, 431-432
 Salernes v. Salèrna
 Salernis v. Salèrna
 Sales v. Arnau Joan de –; Galceran de –
 SALES, castell i senyoriu (Sales de Llierca, com. Garrot-
 xa) 1 193
 Salis v. Gassaranus de –
 Salod v. Salou
 Salominis v. Michaelis –
 Salomó d'Urgell-Cerdanya, comte d'Urgell i Cerdanya
 2 19, 120
 Salomó v. Miquel –
 Salomonis v. Sigerius –
 Salon v. Salon-de-Provence
 Salon-de-Provence v. Selon
 SALOU (*Salod*), vila (com. Tarragonès) 1 38, 166, 299;
 cap de – 1 216
 Salsa v. Salses
 Salsas v. Guilelmus de –; Salses
 SALSÉS (*Salsis*), vila (com. Rosselló) 1 70, 215-216, 383
 • font de – (*fons de Salsas, fons de Salsis, fons Salsa*)
 1 117, 464, 466, 479
 Salsinan 1 406
 Salsis v. Salses
 Salt v. Agud de –; Aioli Assi de –; Aioli de –; Alaman de
 –; Assaioli de –; Lup Sanc de –; Pere de –; Ramon

- Garsia de –; Sanc Aner de –; Sanzaner de –; Saut, país o terra de
- Salulí, as- v. Uqba ibn al-Hajjaj –
- SALUZZO, marquesat de (Piemont, Itàlia): marquès de – v. Manfred I
- Salva Terra v. Sauvaterra
- Salvadan v. Amicus Raimundus de –; Pere de – • v. també Savadan; Savedan
- Salvaire, d'Arle 1 448
- Salvaire v. P. –
- Salvaneg v. P. de –
- Salvang Carnala 1 432
- Salvang v. Cordelius – de Not
- SALVATIERRA, castell (Calzada de Calatrava, prov. Ciudad Real, Castella-la Manxa) 2 172
- Salve v. Bremundus de –
- Salviano v. Arnaldus Guillelmi de –; P. de –; Petrus de –
- Salvis v. Raimundus de –
- Samor v. Hugo de –
- Samsó de Surdavalles (*Samson de Surda Valle*), ambaiador de Roger II de Sicília 1 177, 301
- Samson de Surda Valle v. Samsó de Surdavalles
- San Adrián de Sangüesa (*Sanctus Adrianus de Sangosa*), església v. San Adrián de Vadoluengo
- SAN ADRIÁN DE VADOLUENGO (*Sanctus Adrianus de Vado Longo*), església (Sangüesa, mer. Sangüesa, Navarra) 2 53, 56, 164, 211, 257, 259
- SAN ESTEBAN DE GORMAZ (*Sanctus Stephanus de Gormaz, Sent Esteve de Gormaz*), lloc (prov. Sòria, Castella i Lleó) 2 33-34, 201, 203, 206-207
- San Giorgio v. Guglielmo di –
- San Gregori v. Sant Gregòri
- San Lorenzo v. Nicolò di –
- SAN MARTÍN, pont de (*pons Sancti Martini*), sobre l'Irati (Entrambasaguas, Sangüesa, mer. Sangüesa, Navarra) 2 210, 214
- SAN MILLÁN DE LA COGOLLA (*Sanctus Emilianus, Sent Milià, Senti Emillà*), monestir (la Rioja) 2 93, 201, 203, 206-207
- SAN SALVADOR DE OÑA (*Sanctus Salvator de Onia, Sent Salvador d'Ovia*), monestir (Oña, prov. Burgos, Castella i Lleó) 2 201, 203
- San Saturnino v. Càller
- San Úrbez v. Sant Urbez
- San Victorián v. Sant Veturián
- SANÇ = Sanc = Sanccius = Sancho = Sancio = Sanctius = Sango = Sansanc = Santius = Sanxius = Sanz = Sungo**
- » Sanç, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanç, comte de Provença v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanç, *don, sopereguero* v. Sanç Sopereguero
- » Sanç, fill del rei de Navarra v. Sanç VII el Fort
- » Sanç, infant, fill d'Alfons VII v. Sanç III el Desitjat
- » Sanç I (*Sanctius, Sanccius, Sanctius, Sanxius*), infant d'Aragó, comte de Provença, després comte de Rosselló i Cerdanya, fill de Ramon Berenguer IV de Barcelona i de Peronella d'Aragó 1 59, 76, 87-88, 91-92, 94, 101, 106-107, 111, 113, 122, 143, 149, 216-217, 225, 227-228, 381-382, 409-414, 459, 462, 464, 466, 469, 472-473, 489-491, 2 50
- » Sanç, infant d'Aragó, fill d'Alfons I el Cast i de Sança de Lleó 1 143
- » Sanç, infant de Lleó v. Sanç III el Desitjat
- » Sanç, infant de Lleó, fill d'Alfons VI de Lleó 2 25
- » Sanç, infant de Navarra v. Sanç VII el Fort
- » Sanç, rei d'Aragó v. Sanç I Ramires
- » Sanç, rei de Castella v. Sanç III el Desitjat
- » Sanç III el Desitjat (*Sancho el Deseado, Sancis, Sanccius*), rei de Castella, fill d'Alfons VII l'Emperador i de Berenguera de Barcelona 1 192, 2 13, 32, 35-37, 40-48, 58, 67, 158, 160, 218, 236-239, 243, 246-248
- » Sanç VI el Savi (*Sanccius*), rei de Navarra, fill de Garcia VI Ramires i de Marguerite de l'Aigle 1 185, 417, 2 36, 40-47, 52-57, 65, 67, 70-75, 78, 80-81, 85-90, 92, 164, 169, 241, 243-246, 257-259, 285-287, 290-291
- » Sanç VII el Fort (*Sanccius, Sancius, Santius*), rei de Navarra, fill de Sanç VI el Savi i de Sança de Lleó 1 96, 146, 2 28, 85-86, 93-94, 98, 100-101, 103-105, 171-172, 285, 287, 303-307 • una germana de – 2 98
- » Sanç III el Gran, rei de Pamplona v. Sanç III de Pamplona
- » Sanç I, rei de Portugal i l'Algarve v. Sanç I de Portugal
- » Sanc Aiul de Seta, aspès 1 344
- » Sanç Aner (*Sanccius*), bisbe de Lescar 1 373
- » Sanc Aner de Salt, aspès 1 344
- » Sanc Assi de Borza, aspès 1 344
- » Sanc Assi de Less, aspès 1 344
- » Sanc d'Andilone 2 212
- » Sanç I d'Aragó v. Sanç I Ramires
- » Sanç d'Olèrdola, fill de Berenguer Ramon I de Barcelona i de Sança de Castella 1 143
- » Sanç de Cerdanya, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanç de Lleó, infant, fill d'Alfons VII l'Emperador i de Berenguera de Barcelona v. Sanç III el Desitjat
- » Sanç de Navarra v. Sanç VI el Savi
- » Sanç el Major de Navarra v. Sanç III de Pamplona
- » Sanç el Savi de Navarra v. Sanç VI

- » Sanç III de Pamplona, el Gran (*Sancius rex Maior*), rei de Pamplona, fill de Garcia IV i de Ximena Fernández I 154, 2 20, 28, 126, 209-210, 213
- » Sanç IV de Pamplona, el de Peñalén, rei de Pamplona 2 21, 141
- » Sanc de Pont, aspès I 344
- » Sanç de Portugal, infant v. Sanç I de Portugal
- » Sanç I de Portugal (*Sancius*), rei de Portugal, fill d'Alfons I de Portugal i de Mafalda de Savoia I 143, 2 49, 52, 65, 85, 91, 93, 170-171, 288-289
- » Sanç de Rosselló, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanç I Garcés, senyor de Pamplona 2 121
- » Sanç Garcés de Navarra, infant, fill il·legítim de Garcia Sanxes III 2 29
- » Sanç Garcia de Castella, comte de Castella, fill de Garcia I de Castella i d'Ava de Ribagorça I 155, 2 20-21, 125, 127
- » Sanç Ramires, rei dels aragonesos v. Sanç I Ramires
- » Sanç I Ramires d'Aragó (*Sancius*), rei d'Aragó i Pamplona, fill de Ramir I d'Aragó i d'Ermessenda de Bigorra I 146, 160, 2 21-23, 27, 30-31, 36-37, 128, 138, 140-141, 143, 209, 212-213, 216-217, 236-237
- » Sanç Sopereguero, *don*, *juntero* per Caparrosó 2 102, 302
- » Sanccius, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanccius, rei de Navarra v. Sanç VII el Fort
- » Sancho, bisbe electe de Pamplona 2 44, 47
- » Sancho, *don*, alcalde, *juntero* per Luna 2 102, 303
- » Sancho Alcalde v. Sancho, *don*, alcalde
- » Sancho de Huerta (*Sancius de Orta*, *Santius de Orta*), majordom reial, tinent de Rodellar, Daroca i Labata I 489, 2 66, 69, 76, 86, 90-91, 268, 270, 272, 274, 285, 287-289, 291
- » Sancho de Huerta, senescal del rei v. Sancho de Huerta, majordom
- » Sancho de Irueda (*Sancio de Irueda*), *juntero* per Milagro 2 102, 302
- » Sancho de Larrosa (*Sancius de Larossa*), bisbe de Pamplona 2 35, 44, 209
- » Sancho de Ocón (*Sancio de Ocon*), *juntero* per Murillo el Fruto 2 102, 302
- » Sancho de Perarrua (*Sancius de Pera Rubea*, *Sancius de Petra Rubea*, *Sancius Petre Rubee*), escrivà del rei d'Aragó 2 62, 205, 229-230, 264
- » Sancho Díaz (*Sancius Diaz*) 2 46, 248
- » Sancho el Deseado v. Sanç III el Desitjat
- » Sancho Enyéguiz de Daroca (*Sancius Enecones*, *Sancius Enegons*, *Sancius Enegons de Darocha*), tinent de Daroca i Uncastiello 2 46, 51, 163, 248, 254, 256
- » Sancho Ezquerra (*Sancius Ezcherra*) 2 54, 259
- » Sancho Fernández de Azagra, fill de Fernando Ruiz de Azagra 2 87
- » Sancho Íñiguez de Subiza (*Sancius Enecones de Subiza*) 2 54, 259
- » Sancho Martín (*Sancius Martini*) 2 78, 282
- » Sancho Pérez de Azagra, fill de Pedro Ruiz de Azagra 2 76
- » Sancho Ramírez (*Sancius Ramirez*) 2 54, 259
- » Sancho Ramírez (*Sanxio Remiriz*), alferes del rei d'Aragó 2 267
- » Sancio de Irueda v. Sancho de Irueda
- » Sancio de Ocon v. Sancho de Ocón
- » Sancis, rei de Castella v. Sanç III el Desitjat
- » Sancius, bisbe de Lescar v. Sanç Aner, bisbe de Lescar
- » Sancius, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sancius, infant v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sancius, rei d'Aragó i Pamplona v. Sanç I Ramires d'Aragó
- » Sancius, rei de Castella v. Sanç III el Desitjat
- » Sancius, rei de Navarra v. Sanç VI el Savi; Sanç VII el Fort
- » Sancius, rei de Portugal v. Sanç I de Portugal
- » Sancius de Larossa v. Sancho de Larrosa
- » Sancius de Orta v. Sancho de Huerta
- » Sancius de Pera Rubea, Sancius de Petra Rubea v. Sancho de Perarrua
- » Sancius de Sangoza, frare I 477-478
- » Sancius Diaz v. Sancho Díaz
- » Sancius Enecones v. Sancho Enyéguiz de Daroca
- » Sancius Enecones de Subiza v. Sancho Íñiguez de Subiza
- » Sancius Enegons, Sancius Enegons de Darocha v. Sancho Enyéguiz de Daroca
- » Sancius Ezcherra v. Sancho Ezquerra
- » Sancius Martini v. Sancho Martín
- » Sancius Parra de Oza, aspès I 344
- » Sancius Petre Rubee v. Sancho de Perarrua
- » Sancius Ramirez v. Sancho Ramírez
- » Sancius rex Maior v. Sanç III de Pamplona
- » Sanctius, comte v. Sanç I, infant d'Aragó
- » Sanctius de Laciliis I 419
- » Sango Enecones (*Sungo Enecones*) 2 205
- » Sansanc d'Arso 2 212
- » Santius, rei de Navarra v. Sanç VII el Fort
- » Santius de Orta v. Sancho de Huerta
- » Santius de Siliis I 418
- » Sanxio Remiriz v. Sancho Ramírez, alferes
- » Sanxius, comte v. Sanç I, infant d'Aragó

- » Sanz, de Carcassona **1** 280
- » Sanz Iohan de Osca v. Sanz Johan d'Oscha
- » Sanz Johan d'Oscha (*Sanz Iohan de Osca*) **2** 205
- » Sungo Enecones v. Sango Enecones
- Sanc v. Fort – de Borza; Gali – de Grads; Lop – de Iacha; Lup – de Salt; Sanç
- SANÇA = Sancia = Sanctia = Santia = Sanxia = Scancia**
- » Sança v. Adelaida de Carcassona
- » Sança, filla de Nunó I Sanç i probablement de Teresa d'Haro **1** 149
- » Sança, filla de Sanç I, infant d'Aragó, i de Sança Núñez de Lara, muller de Guerau de Niort **1** 149
- » Sança, infanta de Lleó v. Sança de Lleó
- » Sança, muller d'Alfons el Cast v. Sança de Lleó
- » Sança, muller de Pere Bertran de Bell-lloc **1** 186
- » Sança, reina d'Aragó, comtessa de Barcelona i marquesa de Provença v. Sança de Lleó
- » Sança, segona muller de Ramon Guillem d'Òdena **1** 191
- » Sança d'Aragó, infanta d'Aragó, filla d'Alfons I el Cast i de Sança de Lleó, primera muller de Ramon VII de Tolosa **1** 115, 124, 143, 146, 224-225
- » Sança d'Aragó (*Sancia, Santia, Scancia*), infanta d'Aragó, filla de Pere el Catòlic i de Maria de Montpeller **1** 114-116, 143, 475-476, 478
- » Sança d'Urgell, filla d'Ermengol III d'Urgell i de Sança d'Aragó, muller d'Hug II d'Empúries **1** 189
- » Sança de Barcelona, filla de Ramon Berenguer I el Vell i d'Almodis de la Marca, muller de Guillem I Ramon de Cerdanya **1** 143, 2 21
- » Sança de Castella, filla de Sanç Garcia de Castella, primera muller de Berenguer Ramon I, comte d'Osona i de Barcelona **1** 143, 155, 2 20, 127
- » Sança de Castella, reina consort d'Aragó, filla d'Alfons VII l'Emperador i de Riquilda de Polònia, muller d'Alfons el Cast v. Sança de Lleó
- » Sança de Lleó, infanta, filla de Ramon de Borgonya i d'Urraca I de Lleó **2** 45
- » Sança de Lleó, infanta v. Sança de Lleó, reina consort d'Aragó
- » Sança de Lleó (*Sancia, Sanctia, Sanxia*), reina consort d'Aragó, filla d'Alfons VII l'Emperador i de Riquilda de Polònia, muller d'Alfons el Cast **1** 143, 149, 214, 224, 226-227, 493, 2 40, 45, 48, 50-52, 60, 63-65, 67, 73, 78, 83-85, 94-95, 97-102, 171, 265-266, 281, 283, 291-293, 296-300
- » Sança de Navarra, filla de Garcia VI Ramires i d'Urraca Alfonso, primera muller de Pere de Lara **1** 147
- » Sança de Provença, filla d'Alfons II de Provença i de Garsenda v. Sança de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia
- » Sança de Provença, filla de Ramon Berenguer V de Provença i de Beatriu de Savoia, muller de Ricard d'Anglaterra, comte de Cornualla **1** 149
- » Sança Garcés, filla de Garcia VI Ramires, muller de Gastó V de Bearn **2** 57
- » Sança Núñez de Lara, filla de Nuño Pérez de Lara i de Teresa Fernández de Traba, segona muller de Sanç I, infant d'Aragó **1** 149
- » Sancha Fernández de Traba, filla il·legítima de Fernando Pérez de Traba i de Teresa Alfonso, muller de Gonzalo Ruiz **2** 42
- » Sancia, infanta v. Sança d'Aragó
- » Sancia, reina d'Aragó v. Sança de Lleó
- » Sanctia, reina d'Aragó v. Sança de Lleó
- » Santia, Scancia, infanta v. Sança d'Aragó
- Sanccius v. Sanç
- Sánchez v. Estefanía –; García –; Lop – o Sancho de Belchit; Munio o Nuño –; Ramiro – • v. també Sanç; Sancii; Sanz
- Sancho v. Lop Sánchez o – de Belchit; Nuño – • v. també Sanç; Sancii; Sanz
- Sancho v. Sanç
- Sancia v. Sança
- Sancii v. Lupus – de Belxith; Munio –; Petrus –; Raimundus – de Seta
- Sancio v. Sanç
- Sancius v. Lope – de Belgit; Sanç
- Sancta Cara v. Santacara
- Sancta Cecilia v. Santa Cilia
- Sancta Cruce v. Arnaldus de –; Bertrandus de –; Michael de –; Raimon Arnald de – • v. també Santa Cruz
- Sancta Crux v. Santa Cruz de Moncayo
- Sancta Eugenia v. Berengarius de –; Bernardus de –
- Sancta Eulalia v. Petrus de –
- Sancta Garsia v. Urdatx-Santa Grazi
- Sancta Gavella v. Senta Gabèla
- Sancta Gratia de Portu v. Urdatx-Santa Grazi
- Sancta Maria, abadia de v. Carcassona
- Sancta Maria, castell v. Santa Maria d'Albarrasí
- Sancta Maria de Alvarrazin, Sancta Maria de Alverrazim, Sancta Maria de Alverrazin v. Santa Maria d'Albarrasí
- Sancta Maria de Ussua, Sancta Maria de Ussue v. Santa María de Ujué
- Sancti Caprassii v. Pere de – • v. també Sen Caprasii

- Sancti Felicis v. Guillelmus –
 Sancti Martini, pons v. San Martín, pont de
 Sancti Martini v. Guillelmus –
 Sancti Menati v. Bernardus Raimundi –
 Sancti Minati v. Guillelmus –
 Sancti Odmerii v. Oto –
 Sancti Stephani v. Petrus Lobic –
 Sancti Vincencii v. Gali Garcez –
 Sanctia v. Sança
 Sanctius v. Sanç
 Sancto Amando v. Bertrannus, fill de Raimundus de –;
 Goffredus de –; Petrus *Trunc* de –; Raimundus de –;
 Uguo de Uguolenus de –
 Sancto Andrea v. Bernardus de –
 Sancto Antonino v. G. de –
 Sancto Beato v. Ottonus de –
 Sancto Bertino v. Amalricus de –; Gualterius de –;
 Thomas de –
 Sancto Boneto v. Guillelmus Umberti de –
 Sancto Desiderio v. Petrus de –
 Sancto Egidio v. Guiraldus de –; Stephanus de –
 Sancto Felice v. Guillelmus de –; Iordanus de –
 Sancto Felicio v. Guillelmus de –
 Sancto Genisio v. P. de –
 Sancto Georgio v. Guillelmus de –
 Sancto Guillelmo v. Petrus de –
 Sancto Honorato v. G. de –
 Sancto Iacobo v. Raimundus de –
 Sancto Iohanne v. U. de –
 Sancto Iuliano v. Bt. de –; Poncius de –
 Sancto Laurencio v. Bn. de –
 Sancto Laurentio v. Nicolaus de –
 Sancto Lupo v. Bertrandus de –
 Sancto *Marti* v. Guillelmus de –
 Sancto Martino v. Guillelmus de –; Petrus de –
 Sancto Maurino v. R. de –
 Sancto Michael v. Petrus de –
 Sancto Minato v. Guillelmus de –
 Sancto Paulo v. Guillelmus de –; Raimundus de –
 Sancto Poncio v. P. de –
 Sancto Remigio v. Bautugaz de –; Goffredus de –; Guillelmus Amati de –; R. de –
 Sancto Romano v. Isciardus de –; Petrus de –
 Sancto Saturnino v. Guillelmus de –
 Sancto Senon v. Bernardus de –
 Sancto Sepulcro v. Iohannes de –
 Sancto Stephano v. Willelmus de –
 Sancto Vicencio v. Petrus de –
 Sancto Victorio v. I. de –
 Sancto Vincencio v. Petrus de –
 Sancto Vincentio v. Hisnardus de –
 Sanctus Adrianus de Sangossa v. San Adrián de Sangüesa
 Sanctus Adrianus de Vado Longo v. San Adrián de Vadoluengo
 Sanctus Aegidius v. Sant Gèli
 Sanctus Dominicus de Silos v. Santo Domingo de Silos
 Sanctus Egidius v. Sant Gèli
 Sanctus Emilianus v. San Millán de la Cogolla
 Sanctus Facundus v. Sahagún
 Sanctus Felix v. Sant Feliu de Guíxols; Sant Feliu de Llobregat • –, port v. Sant Feliu de Guíxols, port de
 Sanctus Felix de Gerunda v. Girona, església de Sant Feliu de
 Sanctus Felix de Gixals v. Sant Feliu de Guíxols
 Sanctus Felix de Montesceno v. Sant Fèlix de Montcèr
 Sanctus Frodilius, abadia v. Sant Afrosisi de Besiers, abadia
 Sanctus Georgius v. Sant Jòrdi d'Òrcas
 Sanctus Hilarius, abadia v. Sant Hilari de Carcassona
 Sanctus Iacobus Biterrensis v. Besiers, abadia de Sant Jacme de
 Sanctus Iacobus de Galicia v. Sant Jaume de Galícia
 Sanctus Ieorgius v. Sant Jòrdi d'Òrcas
 Sanctus Ioannes de Valle Segarii v. Valsiger
 Sanctus Iohannes de Fontanes v. Fontanes
 Sanctus Iohannes de Pigna v. Sant Joan de la Penya
 Sanctus Iohannes de Valle Segerii v. Valsiger
 Sanctus Laurentius, església v. Sant Llorenç, església
 Sanctus Maximianus v. Sant Maissemin de la Santa Bauma
 Sanctus Nazarius, Sanctus Nazarius de Carcasona, diòcesi v. Carcassona, diòcesi
 Sanctus Nazarius, Sanctus Nazarius de Carcasona, seu v. Sant Nazari, seu
 Sanctus Nazarius de Mazolio v. Sant Nazari de Masol
 Sanctus Pancratius martir, monestir v. Roma
 Sanctus Paulus, església v. Roma
 Sanctus Petrus d'Or v. Santpedor
 Sanctus Petrus de Caunas, abadia v. Caunas
 Sanctus Petrus de Ciresa, Sanctus Petrus de Siresa v. Sant Pere de Ciresa
 Sanctus Poncius v. Sant Ponç de Mauchins
 Sanctus Salvator v. Sant Salvador de Leyre
 Sanctus Salvator de Anania v. Sant Salvador d'Anhana
 Sanctus Salvator de Onia v. San Salvador de Oña
 Sanctus Salvator Legiorenensis, Sanctus Salvator Lige-rensis v. Sant Salvador de Leyre

- Sanctus Saturninus v. Sant Savornin d'Avinhon
 Sanctus Severius de Gasconia v. Sant Sever de Gasconya
 Sanctus Stephanus, castell i vila v. Sant Esteve de Llitera
 Sanctus Stephanus, porta v. Sant Esteve, porta
 Sanctus Stephanus de Gormaz v. San Esteban de Gormaz
 Sanctus Trofamus, Sanctus Trophimus, església v. Sant Tròfim
 Sanctus Victorianus v. Sant Veturián
 Sanctus Ylarius, abadia v. Sant Hilari de Carcassona
 Sandoval v. Gutierre Díaz de –
 Sanflor v. G. de –
 Sang Affrican v. Sant Africa
 Sango v. Sanç
 Sangossa v. Sangüesa
 Sangoza v. Sancius de –
 SANGÜESA (*Sangossa, Sanguossa*), castell, vila, burgs i mercat (mer. Sangüesa, Navarra) 2 53-58, 60, 74, 87, 98, 164, 201, 203, 206-207, 257, 259 • església de San Adrián de – v. San Adrián de Vadoluengo • pont de San Martín v. San Martín, pont de • v. també Castellón de –; Sangoza
 Sanguossa v. Sangüesa
 Sanha v. Sèina
 Sansanc v. Sanç
 SANT AFRICA [Saint-Affrique] (*Sang Affrican*), castell, potser a Sant Africa [Saint-Affrique] (dept. Avairon, Occitània) o a Sant Africa del Causse [Saint-Affrique-du-Causse] (dept. Avairon, Occitània) 1 455
 SANT AFRICA [Saint-Affrique], lloc (dept. Avairon, Occitània) v. Sant Africa
 SANT AFRICA DEL CAUSSE [Saint-Affrique-du-Causse], lloc (dept. Avairon, Occitània) v. Sant Africa
 Sant Afrodisi de Besiers, abadia de v. Besiers
 Sant Amanç [Saint-Amans] v. Sancto Amando
 SANT AMANÇ DE TROSSIT [Saint-Amans-de-Troussit] (*Trossit*), castell (Millau, dept. Avairon, Occitània) 1 455
 SANT ANDREU DE BARRAVÉS, monestir (com. Alta Ribagorça) 1 73
 SANT ANDREU DE PALOMAR (Barcelona, com. Barcelonès) 1 188
 Sant Andrieu [Saint-André] v. Sancto Andrea
 Sant Antolin [Saint-Antonin] v. Sentantuli
 Sant Antonin [Saint-Antonin] v. Sancto Antonino
 SANT BARTOMEU, boscos, a Occitània 1 130
 Sant Beat v. Sancto Beato
 SANT BENET DE BAGES, monestir (Sant Fruitós de Bages, com. Bages) 1 192
 Sant Bonet [Saint-Bonnet] v. Sancto Boneto
 Sant Caprasi [Saint-Caprais] v. Sancti Caprassii
 Sant Celoni, lloc (com. Vallès Oriental) 1 190, 2 41
 SANT CUGAT DEL VALLÈS, monestir (com. Vallès Occidental) 1 191 • abat de – v. Bernat Berenguer
 Sant Deidier [Saint-Didier] v. Sancto Desiderio
 Sant Estevan v. Sancti Stephani
 Sant Estève [Saint-Étienne] v. Sancto Stephano
 Sant Esteve, porta v. Arle
 Sant Esteve d'Agde v. Agde
 SANT ESTEVE DE BANYOLES, monestir (com. Pla de l'Estany) 1 38
 SANT ESTEVE DE LLITERA (*Sanctus Stephanus*), castell i vila (com. Llitera) 2 51, 84, 99, 267, 283, 296-297
 Sant Feliç [Saint-Félix] v. Sancto Felice; Sent Feliu
 SANT FÈLIÇ DE MONTCÈR [Saint-Félix-de-Montceau] (*Sanctus Felix de Montesceno*), monestir (Gijan [Gigean], dept. Erau, Occitània) 1 500
 SANT FELITZ DE LAURAGUÉS [Saint-Félix-Lauragais], lloc (dept. Alta Garona, Occitània) 1 104
 Sant Feliu v. Guillem de – • v. també Sancto Felice; Sent Feliu
 SANT FELIU D'ARRAONA, lloc (Sabadell, com. Vallès Occidental) 1 187 • v. també Arraona
 SANT FELIU DE GUÍXOLS (*Santus Felix, Sanctus Felix de Gixals*), vila (com. Baix Empordà) 1 176, 208, 289, 299, 383 • port de – 1 162, 290, 366
 —, monestir de: abat de – 2 133
 SANT FELIU DE LLOBREGAT (*Sanctus Felix*), lloc (com. Baix Llobregat) 2 64, 265-266
 Sant Félix de Lauragués v. Sant Felitz de Lauragués
 Sant Folc [Saint-Foulques] v. Sen Folc
 SANT FRONT, castell (Periguers [Périgueux], dept. Dordonya, Occitània) 1 88, 2 72
 SANT GABRIÈL [Saint-Gabriel] (*Sanctus Gabrielis*), castell (Tarascon, dept. Boques del Roine, Occitània) 1 108, 462
 SANT GÈLI [Saint-Gilles] (*Sanctus Egidius*), vila (dept. Gard, Occitània) 1 32-33, 40, 42, 48, 62, 65, 71, 119-120, 208, 293-295, 289 • burg de – 1 162, 174, 290 • Concili de – 1 122-123 • cònsols de – 1 48, 120 • homes de – 1 174, 298 • mercaders de – 1 48 • v. també Sancto Egidio
 —, abadia de: abat de – 1 40, 48, v. també Ermengau
 —, comtat de 1 69, v. també Tolosa, comtat de • comte de – 1 40, 49, 119, 365, v. també Alfons Jordà;

- Ramon IV de –; Ramon V de Tolosa • comte de Tolosa i de – **1** 43, 45, 48, 85, 98, 337, 396, 398, v. també Tolosa, comte de • senyor de Tolosa i – **1** 437, v. també Tolosa, senyor de
- , els, família **1** 102, v. també Bertran I de – • v. també Tolosa, casa de
- , priorat hospitaler de (dept. Gard, Occitània) **1** 120, 432-433 • comanador de – **1** 94-95, v. també Petrus Raimundi • mestre major o prior del – **1** 432-433, 457, v. també Petrus Raimundi; Ximeno de Labata • precentor de – v. Petrus Raimundi
- Sant Genís [Saint-Genis] v. Sancto Genisio
- Sant Gregòri [Saint-Gregoire] (*San Gregori*), castell (Severac d'Avairon [Sévérac-d'Aveyron], dept. Avairon, Occitània) **1** 455
- Sant Guilhèm [Saint-Guilhem] v. Sancto Guillelmo
- SANT GUILHÈM DAU DESERT, abadia de (dept. Erau, Occitània): abat de – v. P., abat
- Sant Guillem v. Sancto Guillelmo
- Sant Hilari, abadia v. Sant Hilari de Carcassona
- SANT HILARI DE CARCASSONA (*Sanctus Hilarius, Sanctus Ylarius*), abadia de (Sant Ilari [Saint-Hilaire], dept. Aude, Occitània) **1** 21-22, 247-248, 250-251
- Sant Honorat de Lerins, monestir v. Lerins
- Sant Jacme de Besièrs, abadia de v. Besiers
- Sant Jaume de Compostel·la v. Sant Jaume de Galícia
- SANT JAUME DE GALÍCIA (*Sanctus Iachobus de Gallicia, Sent Jacme de Galícia*), ciutat (prov. la Corunya, Galícia) **1** 165, 209, **2** 33, 92-94, 171, 203 • catedral de – (*Sanctus Iacobus de Gallicia*) **2** 201, 206-207
- , diòcesi de: bisbe de – v. Diego Gelmírez
- SANT JAUME DE L'ESPASA, orde **2** 88-89
- Sant Joan [Saint-Jean] v. Hospital de – de Jerusalem; Sancto Iohanne
- Sant Joan d'Acre v. Acre
- SANT JOAN DE LA PENYA (*Beatus Babtista Iohannes de Pinna, beatus Baptista Iohannes de Pinna, Sanctus Iohannes de Pigna, Sant Jovan della Pena, Sent Jovan de la Pena*), monestir (Santa Cruz d'as Serors [Santa Cruz de la Serós], com. Jacetània, Aragó) **2** 201, 203, 205-208, 214 • abat de – **2** 13
- Sant Joan de Valsiger v. Valsiger
- Sant Joan del Laterà, basílica v. Roma
- Sant Jòrdi [Saint-Georges] v. Sen Iorz
- SANT JÒRDI D'ÒRCAS [Saint-Georges-d'Orques] (*Sanctus Georgius, Sanctus Ieorgius*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
- SANT JORDI DESVALLS, lloc (com. Gironès) **1** 189
- Sant Jovan della Pena v. Sant Joan de la Penya
- Sant Julian [Saint-Julien] v. Sancto Iuliano; Sen Iulian
- Sant Just, església v. Narbona
- Sant Laurenç [Saint-Laurent] v. Sancto Laurentio; Sancto Laurentio
- Sant Llorenç, església v. Gènova
- SANT LLORENÇ, illa de (*insula beati Laurentii*), al riu Ebre, davant Tortosa **1** 199, 201-203, 338, 340, 342
- Sant Llorenç v. Guillem de –
- Sant Lop [Saint-Loup] v. Sancto Lupo
- SANT MAISSEMIN DE LA SANTA BAUME [Saint-Maximin-la-Sainte-Baume] (*Sanctus Maximianus*), vila (dept. Var, Occitània) **1** 39, 292
- SANT MARÇAL, terra a la vall de Porrera (com. Priorat) **1** 218
- Sant Marcèl [Saint-Marcel] v. Sen Marcel
- SANT MARTÍ DE MALDÀ, lloc (Sant Martí de Riucorb, com. Urgell) **1** 219
- SANT MARTÍ DE TOUS, lloc (com. Anoia) **1** 187
- SANT MARTÍ SARROCA, castell (com. Alt Penedès) **1** 189
- Sant Martín, Sant Martin [Saint-Martin] v. Estevan de –; Sancto Marti; Sancto Martino
- SANT MATEU, vilar (Sant Jordi Desvalls, com. Gironès) **1** 189
- Sant Maurin [Saint-Maurin] v. Sancto Maurino
- Sant Miquèl [Saint-Michel] v. Sancto Michaele
- Sant Miquel, prevere de l'església de v. Guilelms
- SANT MIQUEL DE CUIXÀ, monestir (Codalet, com. Conflent) **1** 38
- Sant Nazari, diòcesi de v. Carcassona, diòcesi de Sant Nazari, seu v. Carcassona, catedral de
- SANT NAZARI DE MASOL [Saint-Nazaire-de-Mezouls] (*Sanctus Nazarius de Mazolio*), església v. Masol
- Sant Onorat [Saint-Honoré] v. Sancto Honorato
- Sant Pancraç màrtir, monestir i església v. Roma
- SANT PARGÒRI [Saint-Pargoire] (*Sanctus Paragorius*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
- Sant Pau [Saint-Paul] v. Sancto Paulo
- Sant Pau del Camp v. Barcelona
- Sant Pau Extramurs, basílica v. Roma
- Sant Pèire de Mauriac v. Mauriac
- Sant Pere de Caunas, abadia v. Caunas
- SANT PERE DE CIRESA [Siresa] (*Beatus Petrus de Siresa, Sanctus Petrus de Ciresa, Sanctus Petrus de Siresa, Sent Per de Ciresa*), monestir (Ciresa [Siresa], Val d'Echo [Valle de Hecho], com. Jacetània, Aragó) **2** 201, 203, 207, 214
- Sant Pere del Vaticà, basílica v. Roma
- SANT PONÇ DE MAUCHINS [Saint-Pons-de-Mau-

- chiens] (*Sanctus Poncius*), castell (dept. Erau, Occitània) **1** 36, 281-282
- SANT PONÇ DE TOMERES, abadia de (dept. Erau, Occitània) **1** 14 • abat de – v. Frotardus
- Sant Ponç de Tomièiras v. Sant Ponç de Tomeres
- Sant Privat v. Ramon de –
- SANT RAMON, lloc (com. Segarra) **2** 64
- Sant Roman [Saint-Roman] v. Sancto Romano
- Sant Romieg [Saint-Rémy] v. Sancto Remigio
- SANT RUF, monestir de (Avinyó, dept. Valclusa, Occitània) **1** 163 • abat de – v. Arnau, abat; Oleguer, abat; Ramon, abat • canonge de – v. Gerbertus, canonge; Stephanus, canonge
- SANT SALVADOR D'ÀNHANA (*Sanctus Salvator de Anania*), abadia **1** 500; abat de – **1** 72, 500
- SANT SALVADOR DE LEYRE (*Ligerensis, Sanctus Salvator, Sanctus Salvator Legiorenensis, Sanctus Salvator Ligerensis, Sen Salvador, Sent Salvador de Ligués*), monestir (Yesa, mer. Sangüesa, Navarra) **2** 201-203, 210-211, 213-214 • abat de – **1** 486, v. també Garxias • monjos de – **2** 209
- SANT SALVADOR DE LODEVA, abadia de (Lodeva, dept. Erau, Occitània): abat de – **1** 486
- Sant Saturnin [Saint-Saturnin] v. Sancto Saturnino; Sant Savornin d'Avinhon
- SANT SAVORNIN D'AVINHON [Saint-Saturnin-lès-Avinhon] (*Sanctus Saturninus*), castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 103, 453-454
- Sant Sepulcre [Saint-Sépulcre] v. Sancto Sepulcro
- SANT SEPULCRE DE JERUSALEM (*Dominicum Sepulcrum, sacrosanctum Sepulcrum, sanctissimum Sepulcrum, Sanctum Sepulcrum, Sepulchrum, Sepulchrum Domini, Sepulcre, Sepulcre de Christ, Sepulcre de nostre Seyor que és en Jerusalem, Sepulcre del nostre Seyor, Sepulcrum, Sepulcrum Christi, Sepulcrum Domini, Sepulcrum Domini quod est Iherosolimis*), orde religiós i edifici de Jerusalem **1** 46, 165, 199, **2** 10-11, 14, 201, 203-204, 207-208, 218-219, 221-226, 249-250 • canonges del – **2** 9-11, 13-14, 219, 222, v. també Aimericus; Burcardus; Evrardus; Godfridus; Guarnerius; Guerau; Guillelmus; Lambertus; Nicholaus; Obertus; Petrus Bernardi; Rainerius; Rodbertus; Wielmus; Willelmus; Willelmus • capítol o assemblea de canonges del – **2** 11, 218-219, 223-224 • frares del – **2** 250 • Hospital del – (*Hospitale Sancti Sepulcri*) **2** 10 • prior de Logroño del – v. Alexander • prior del – v. Pere, prior; R., prior • prior del – a Castella v. Guilelmus, prior • subprior del – v. Petrus, subprior
- SANT SEVER DE GASCUNYA, abadia de (dept. Landes, Occitània): abat de **1** 343 v. també Ramon, abat
- SANT TIBÈRI [Saint-Thibéry], lloc (dept. Erau, Occitània) **1** 84
- SANT TIBERI D'AGDE, abadia (Sant Tibèri [Saint-Thibéry], dept. Erau, Occitània): abat de – **1** 75; v. també H., abat
- Sant Tròfim d'Arle, església v. Arle
- SANT URBEZ [San Úrbez] (*Sant Urbiz*), lloc, segurament Sant Urbez [San Úrbez] (Nocito, mun. Nueno, com. Foia d'Osca, Aragó) **2** 214
- Sant Urbiz v. Sant Urbez
- SANT VETURIÁN [San Victorián] (*Sanctus Victorianus*), monestir (O Pueyo d'Araguás [El Pueyo de Araguás], com. Sobrarb, Aragó) **2** 214
- SANT VICENÇ, castell (Cabrera de Mar, com. Maresme) **1** 192
- , família, castlans, després senyors del castell de Sant Vicenç **1** 192
- Sant Vicenç v. Guillem de –; Isnard de –
- Sant Vicent v. Pero de – • també Sancti Vincencii
- Sant Victor [Saint-Victor] v. Sancto Victorio
- Sant Víctor de Marsella, abadia v. Marsella
- Santa Cecília v. Arnaldus de –
- SANTA CILIA (*Sancta Cecilia*), lloc, potser Santa Cilia (com. Jacetània, Aragó) **2** 214
- SANTA CRISTINA DE SOMPORT, hospital de (Aísa, com. Jacetània, Aragó) **2** 11
- Santa Crou v. Ramon Arnau de –
- SANTA CRUZ DE MONCAYO (*Sancta Cruix*), castell (com. Tarassona i el Moncayo) **2** 96, 291, 294
- Santa Cruz v. Miguel de –; Sancta Cruce • v. també Santa Crou
- SANTA EUFÈMIA [Sainte-Euphémie], castell i poble (Sisteron, dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 105
- Santa Eugènia v. Berenguer de –; Bernat de –
- Santa Eulàlia v. Sancta Eulalia
- Santa Magdalena, església v. Besiers
- Santa Maria, abadia de v. Carcassona
- SANTA MARIA D'ALBARRASÍ v. Albarrasí
- Santa Maria d'Arle v. Arle
- SANTA MARIA D'ARLES (*Arulatensis*), monestir (Arles, com. Vallespir) **2** 64, 266
- SANTA MARIA DE CASSIÀ O CASSÀ, priorat (Rojan [Roujan], dept. Erau, Occitània) **1** 72
- Santa María de Huerta v. Huerta
- Santa Maria de la Grassa [la Grasse], abadia v. Grassa, la

- Santa Maria de Montpeller v. Montpeller
 Santa María de Nájera, monestir v. Nàjera
 SANTA MARÍA DE PALO, lloc del regne de Lleó **2** 49
 Santa Maria de Ripoll v. Ripoll
 Santa Maria de Roses v. Roses
 Santa Maria de Taules v. Montpeller
 SANTA MARÍA DE UJUÉ (*Sancta Maria de Ussua, Sancta Maria de Ussue*), castell (Ujué, mer. Olite, Navarra) **2** 54, 86, 259, 285-286
 Santa Maria de Valldaura v. Valldaura
 SANTA MARIA DE VALLESPÍR, monestir (els Banys i Palladà, com. Vallespir) **1** 46
 Santa Maria la Major, basílica v. Roma
 SANTA MARÍA LA REAL DE LA OLIVA, monestir (Castillo, mer. Tudela, Navarra) **2** 102 • abat de – **2** 241
 Santa Maria Magdalena, prevere de v. Raimundus, prevere
 Santa Pau v. Ramon Ademar de –
 Santa Perpètua, castell v. Santa Perpètua de Gaià
 SANTA PERPÈTUA DE GAIÀ, castell (Pontils, com. Conca de Barberà) **1** 165, 190
 Santa Rufina v. Porto i –
 Santa Seu v. Roma, Església de
 SANTACARA (*Sancta Cara*), lloc (mer. Olite, Navarra) **2** 102, 301-302
 SANTARÉM, ciutat de Portugal **2** 49
 SANTES CREUS, lloc (Aiguamúrcia, com. Alt Camp) **1** 187 • monestir de – **1** 187, 192
 Santia v. Sança
 Santiago de Compostel·la v. Sant Jaume de Galícia
 Santius v. Sanç
 Santmartí, família **1** 189, v. també Guillem de –; Jordà de –
 SANTO DOMINGO DE SILOS (*Sanctus Dominicus de Silos, Sento Domingo*), monestir (prov. Burgos, Castella i Lleó) **2** 201, 203, 206-207
 SANTPEDOR (*Sanctus Petrus d'Or*), lloc (com. Bages) **2** 64, 265-266
 Santpol v. Arnau de –
 Santponç v. Sancto Poncio
 Sanxes v. Garcia – I; Garcia – III; Ramir – de Pamplona
 Sanxia v. Sança
 Sanxius v. Sanç
 Sanxo v. Munnio –
 Sanz v. Garsia – de Berlanga; Lop – de Belchit; Petrus –; Sanc; Sanç
 Sanzaner de Salt, aspès **1** 344
 Sanzol de Borza **1** 426
 Saportella v. Guillem –
 SARABANS, lloc (país de Saut [Sault], dept. Aude, Occitània) **1** 261
 Saracenos v. sarraïns
 Saragnena v. Sarinyena
 Saragossa (*Çaragoca*), moros de **2** 154, 231
 SARAGOSSA (*Cesaragusta, Cesaraugusta, Saragoza*), ciutat (com. Saragossa, Aragó) **1** 46, 112, 159, 178, 226, 374, 378, 423, **2** 14, 20, 22-23, 26-27, 41, 45-46, 55, 58, 61-63, 67, 70, 75, 82, 84-85, 92, 118, 121, 127-130, 139, 141, 145-146, 148, 213-216, 218-223, 225-230, 235, 237-238, 243, 247-249, 262, 264-265, 267, 283 • musulmans de – **2** 230 • v. també Cesaragusta
 —, diòcesi, després arxidiòcesi de **2** 75-76, 267 • arquebisbe de – **1** 75, 225 • bisbe de – (*Cesaraugustanus*) **1** 64-65, 374, **2** 43, 60, 245, 249, v. també Bernat Ximénez; Pere de Torroja; Remón de Castrocol • sagristà de – v. Guilelmus
 —, emirat, regne o taifa de **2** 23, 126-128, 131, 138-141, 144-145, 150 • emir, rei o senyor de – **2** 22, 130-131, 138, 140, 142, v. també Àhmad al-Mustafín; Abd-Al·lah ibn Hàkam; Àhmad al-Múqtadir; Múndhir I ibn Yahya at-Tujibí; Múndhir II ibn Yahya; Sulayman ibn Hud al-Mustafín; Yahya al-Mudhàffar; Yússuf al-Mútaman
 — (*Cesaraugusta, Cesaraugustanum*), regne (cristià) de **1** 46, 181, 192, **2** 33-34, 37-38, 45-46, 48-49, 65-66, 68, 152, 233, 236-238, 247 • rei o senyor de – **2** 45
 Saragoza v. Saragossa
 Sarasazo v. Zaraitzu
 Sardagna v. Bernardus Guilelmus de –
 Sardena v. Gandulfus –
 SARDENYA (*Sardinia*), illa de la Mediterrània **1** 151, 159, 161, 164, 205-207, 211, 217, 219, **2** 132, 141, 160 • mar de – **1** 198
 —, regne de: rei de – **1** 206-207
 Sardos v. sards
 sards (*Sardos*) **1** 289, 291
 Saribeira v. Arnallus de –
 Sariñena v. Sarinyena
 SARINYENA [Sariñena] (*Saragnena*), lloc (com. Monegres, Aragó) **2** 9, 206, 208
 Sarner v. Stephanus –
 Sarocha v. Guilelmus de –
 Sarracenos v. sarraïns
 Sarracenum, castrum v. Sarrasins, Los
 sarrahins v. sarraïns

- sarraïns (*Hismaelitica gens*, *Saracenos*, *Sarracenos*, *sarrahins*, *sarrayns*, *sarayns*) **1** 31-32, 39, 41, 45, 97, 111, 152, 156, 158-159, 162, 166-168, 171, 173, 177-180, 199, 205, 221, 290, 297, 301-302, 304-305, **2** 43, 54, 78, 86-87, 94-95, 105, 148, 154, 164, 191, 203, v. també Agar, fills d'; Almeria; Balears; Espanya; Moab, fills de; moabites; Múrcia; País Valencià; Sicília; Tortosa • terres de – (*terra saracenororum*) **2** 233
- SARRASINS, LOS [Castelsarrasin] (*castrum Sarracenum*), lloc (dept. Tarn i Garona, Occitània) **1** 114, 477
- sarrayns, sarraïns v. sarraïns
- Sarrià v. Serriano
- SARROCA DE LLEIDA, lloc (com. Segrià) **2** 199
- Sartre v. Raimundus –
- Saulí, Sault v. Saut
- Saumada v. Aicard –; P. de –
- SAUQUILLO (*Sauquello*), lloc (prov. Sòria, Castella i Lleó) **2** 82-83, 285, v. també Sauquillo de Alcázar
- SAUQUILLO DE ALCÁZAR, lloc (prov. Sòria, Castella i Lleó) **2** 82, 284
- Saura (*Saura*), vescomtessa de Besiers, segona muller de Ramon I Trencavell **1** 145, 393, 398-399, 408
- Saurina, muller de Guerau Alemany [IV] de Cervelló **1** 190
- Saurina, muller de Guerau de Jorba **1** 187
- Saurina, muller de Ramon II Trencavell **1** 145
- SAUT [Sault] (*Saulí*), castell (dept. Valclusa, Occitània) **1** 78-79; senyors de – **1** 79
- SAUT [Sault], país o terra de, comarca del Llenguadoc (Occitània) **1** 25, 27, 85, 260, 395-398
- SAUT, ETH [Etsaut], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Salt
- SAUTAIRARGUES [Sauteyrargues], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Centrairagues
- Sauteyrargues v. Sautairargues
- SAUVATÈRRA [Sauveterre] (*Salva Terra*), lloc (dept. Gers, Occitània) **1** 378
- Sauveterre v. Sauvatèrra
- SAUVIAN, lloc (dept. Erau, Occitània) v. Arnau de –; Salviano
- Sauzet v. P. de –
- Savadan v. Amic Raimond de – • v. també Salvadan; Savedan
- Savadi v. Arnaldus de –
- Saval v. Raimundus de –
- Savanel v. Guillemus –
- SAVARDUN [Saverdun], castell (dept. Arieja, Occitània) **1** 104, 121, 123
- Savaric de Maulion [Savarics de Mauleón], senescal d'Aquitània **1** 125
- Savarics de Mauléon v. Savaric de Maulion
- Savedan v. Bernard de – • v. també Savadan; Salvadan
- Saverdun v. Savardun
- SAVÉS [Savès] (*Saves*), comarca de Comenge (Occitània) **1** 73, 377-378
- Savi, el v. Sanç VI –
- Savinia de Sens (*Sanctus Savinianus*), sant **1** 33
- Savinianus, sant v. Savinià de Sens
- SAVOIA, comtat de: comte de – v. Humbert III de –
- Savuquello v. Sauquillo
- Saxacco, Saxaco v. Bertrandus de –
- SAXÒNIA, marquesat de (Alemanya): marquès de – v. Albert I de Brandenburg
- Sayf-ad-Dawla v. Ibn Hud –
- Sàyyid-ad-Dawla v. Sulayman –
- Scala v. P. de –; v. també Escala
- Scalquencibus v. Raimundus de –
- Scancia v. Sança
- Scaramango v. Opizzo –
- Scarin v. Petrus de –
- Scot v. Umbertus –
- Scotus v. Girardus –; Ido –
- Scriptor v. P. –
- Scula v. Gassió de –
- SEANA, lloc (com. Urgell) **1** 219
- Sebastià de Mas (*Sebastianus de Manso*), notari de Tortosa **1** 289, 291
- Sebastianus de Manso v. Sebastià de Mas
- Sebrano v. Guilelmus de –; Rostannus de –
- Sedena v. Sèina
- Segarius Salamonis (*Sicarius Salamonis*, *Sigerius Salomonis*) **1** 259-260, 273
- Segarius, vall v. Valsiger
- «Segarius», fill d'Odó II i de Gerberga **1** 145
- SEGARRA, comarca de Catalunya **1** 187, **2** 64, 129, 145
- Seger v. Peiro –; Pere –; Petrus –; Petrus – *de Beders*; Ponc – • v. també Seguerii; Sigerii; Sigerio
- Segerius, vall v. Valsiger
- Segi v. G. –
- Segin de illos Faios (*Segon de lo Faayoyos*) **2** 205
- Seginus de Balens **1** 418
- Seginus v. Wilelmus – Darrions
- Segnadus v. I. –
- SEGÒBRIGA (*Segrobicensis*), diòcesi de: bisbe de – **1** 502 • v. també Hispà, bisbe d'Albarrasí
- Segon de lo Faayoyos v. Segin de illos Faios
- Segovia v. Enecho Exeminones de –; Juan de –

- SEGRE, EL, riu de Catalunya 2 26, 126, 129, 146; vall del – 2 20, 150
- Segrobicensis v. Segòbriga
- Seguerii v. Petrus – • v. també Seger; Sigerii; Sigerio
- Segui v. Guillem –
- Seguinus v. Raimundus –
- Seguntinus v. Sigüenza
- SEGURA, serra de la península Ibèrica 2 156
- Seian v. Guillelmus de –; Raimon de –
- Seiano v. Bernardus de –
- Seillans v. Selhan
- Seillons v. Selhon
- SÈINA [Seyne] (*Sedena*), lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) 1 50-51, 307-308 • batllia de – 1 98
- Seixac v. Bertrandus de –
- Seixet v. Raimundus –
- SELHAN [Seillans], lloc (dept. Var, Occitània) v. Celans
- SELHON [Seillons], lloc (Selhon Fònt d'Argenç [Seillons-Source-d'Argens], dept. Var, Occitània) v. Seron
- SELMA, castell (Aiguamúrcia, com. Alt Camp) 1 187, 189 • castlania del castell de – 1 187
- SELON [Salon-de-Provence], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 63
- Semen v. Eiximèn
- Semenez v. Petro –
- Sen v. G. de –
- Sen Caprasii v. Martin de – • v. també Sancti Caprassii
- Sen Folc v. Arnallus de –
- Sen Iorz v. Guilem de –; Rostan de –
- Sen Iulian v. Ponc de –
- Sen Marcel v. Raimon de –
- Sen Salvador v. Sant Salvador de Leyre
- Senade v. Po[...] Bn. –
- Sendred, ambaixador a Còrdova 2 122
- Sendred, pare del comte Bonfill 2 122
- Sene *Brun* 1 373
- SENEÇ [Senez], diòcesi de (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània): bisbe de – 1 94, v. també Maurel • pre-pòsit de – v. R., pre-pòsit
- Senegunda, muller de Fulcoald, comte de Roergue 1 146
- Senenses v. senesos
- Senès v. Seneç
- senesos (*Senenses*) 1 289, 291
- Senez v. Seneç
- SÉNIA, riu entre el País Valencià i Catalunya 2 162-164
- Senioretii v. B. –
- Senis v. Pere –
- Sens v. Clarius de –
- Sensenone v. Bernardus de –
- Sent Amand [Saint-Amand] v. Sancto Amando
- Sent Esteve de Gormaz v. San Esteban de Gormaz
- Sent Feliu v. Bernard de –
- SENT GAUDENÇ [Saint-Gaudens], vila (dept. Alta Garona, Occitània) 1 125-126
- Sent Jacme de Galícia v. Sant Jaume de Galícia
- Sent Jovan de la Pena v. Sant Joan de la Penya
- Sent Milià v. San Millán de la Cogolla
- SENT PÈR DE BIGÒRRA [Saint-Pè-de-Bigorre] (*Gene-rens*), abadia de (dept. Alts Pirineus, Occitània) 1 373
- Sent Per de Ciresa v. Sant Pere de Ciresa
- Sent Salvador d'Ovia v. San Salvador de Oña
- Sent Salvador de Ligués v. Sant Salvador de Leyre
- SENTA GABÈLA [Cintegabelle] (*Sancta Gavella*), castell (dept. Alta Garona, Occitània) 1 26, 336
- Sentantuli v. Raimon de –
- Sentellis v. Bernardus de –
- Sentemir (*Sentemiro*) 2 136
- Sentemiro v. Sentemir
- Senti Emillà v. San Millán de la Cogolla
- Sentilles v. Berengarius de –
- SENTMENAT, castell (com. Vallès Occidental) 1 188
- Sentmenat v. Bernat Ramon de –; Guillem de –; Pere de –
- Sento Domingo v. Santo Domingo de Silos
- Sepia v. Guillelmus de –
- SEPTIMÀNIA, regió d'Occitània 1 14, 45
- Sepulchrum, Sepulchrum Domini v. Sant Sepulcre de Jerusalem
- Sepulcre, Sepulcre de Christ, Sepulcre de nostre Seyor que és en Jerusalem, Sepulcre del nostre Seyor, Sepulcre del Senyor a Jerusalem v. Sant Sepulcre de Jerusalem
- Sepulcrum, Dominicum Sepulcrum, sacrosanctum Sepulcrum, sanctissimum Sepulcrum, Sanctum Sepulcrum, Sepulcrum Christi, Sepulcrum Domini, Sepulcrum Domini quod est Iherosolimis v. Sant Sepulcre de Jerusalem
- Sera v. Guillelm de –
- Serex v. G. de –
- Seria v. Bernizon –
- Seron v. B. de –
- SERÒS (*Seros, Soros*), castell (com. Segrià) 2 99, 147, 198, 296-297
- Serra v. Corsus –

- Serraler v. Guater –
Serre v. Petrus *del* –
 SERRELLA, castell no identificat, segurament al Racó d'Ademús **2** 172
 Serriano v. Petrus de –; Poncius de –
 Serro (*Serrus*), genovès **1** 197, 318 • v. també Corsus Serra
 Serrus v. Serro
 Servian v. Cervian; Ramon Esteve de –
 Ses v. R. de –
 Sesé v. Pero –
 Sesmon Pere **1** 254
 Sesmon v. Bernard –
 Sesse v. Petrus –
 Sesta v. Cèta
 Sesteron v. Blacas de –
 Seta v. Bernedet de –; Bonet de –; Braç de –; Cèta; Donat Garsia de –; Garsia de –; Garsia Lup de –; Petrus de –; Raimundus de –; Raimundus Sancii de –; Sanc Aiul de –
 Seucirac v. Guido de –
 Seveirac v. Guido de –; Severac del Castèl
 SEVERAC DEL CASTÈL [Sévérac-le-Château] (*Seveirac*), castell (Severac d'Avairon [Sévérac d'Aveyron], dept. Avairon, Occitània) **1** 455
 Severac v. Guiu de –
 Sévérac-le-Château v. Severac del Castèl
 Severacco, Severaco v. Guido de –
 Severiaco v. Guio de –
 SEVILLA, ciutat d'Andalusia **1** 184, **2** 161, 169
 —, emirat, regne o taifa de **2** 39 • emir de – **2** 138, v. també Mútamid ibn Abbad, al-
 Sevveracco v. Guido de –
 Sexac v. Bertran de –; Raimundus de –; Ugo de –
 Sexaco, Sexacco v. Bertrandus de –
 Sexag v. Saissac
 Sexago v. Ugo de –
 Seyan v. Bernard de –
 Seyne, Seyne-les-Alpes v. Sèina
 Siagne, La v. Sianha, La
 SIANHA, LA [La Siagne] (*Ciana*), rierol de Provença (dept. Alps Marítims i Var, Occitània) **1** 77, 382
 Sibília, muller d'Arnau d'Erill **1** 220
 Sibil·la, filla de Robert Guiscard i de Sikelgaita, muller d'Eble II de Roucy **1** 157
 Sibil·la, muller de Guillem Ramon de Berga **1** 195
 Sibil·la, muller de Guillem VI de Montpeller **1** 148
 Sibil·la, muller de Roger III de Carcassona **1** 20, 144
 Sicard **1** 406
 Sicard de Laurac, vescomte **1** 48
 Sicard de Lautrèc **1** 58, 66, 145
 Sicard v. Arnallus –; Guillelmus –; Raimundus – de Bila; Stevan –
 Sicardi v. Bernardus –; Petrus –
 Sicardis **1** 195
 Sicardus **1** 404
 Sicarius Salamonis v. Segarius Salamonis
 Sicfredi v. Stefanus –
 SICÍLIA (*Sicilia*), illa de la Mediterrània **1** 122, 151, 156, 158-159, 205, 221, 223, 226-227, 491, **2** 141 • sarraïns de – **1** 158
 —, comtat de: comte de – **1** 177, v. també Roger I de –; Roger II de –
 —, ducat de **1** 178
 —, regne de **1** 177-178, 223-224, 226-228, 490, **2** 149 • regne normand de – **1** 178-179 • rei de – **1** 177, 179, 227, v. també Frederic II; Guillem I de –; Guillem II de –; Roger II • reina de – v. Constança d'Aragó; Joana d'Anglaterra
 — v. també Constança I de –
 SIDAMON, castell (com. Pla d'Urgell) **1** 191
 SIENA, ciutat (Toscana, Itàlia) **1** 161, 164
 SIERRA MORENA, serralada de la península Ibèrica **2** 169
 Sigerii v. Petrus – • v. també Seger; Seguerii
 Sigerio v. Guglielmo –
 Sigerius Gaytani, ambaixador dels pisans **1** 291
 Sigerius Salomonis v. Segarius Salamonis
 Sigfred (*Sigifredus*), bisbe de Gènova **1** 176, 299-300
 Sigifredus, bisbe de Gènova v. Sigfred
 Sigimundia de Vinithone v. Sismondi
 Sigismundus, genovès **1** 316
 Signerius v. Stephanus –
 Signoraldus v. Anselmus –
 Siguarii v. Petrus – de Biterris
 SIGÜENZA, diòcesi de (prov. Guadalajara, Castella-la Manxa): bisbe de – v. Bernardo; Cerebruno
 Siguierii v. Petrus – de Biterris
 Sikelgaita, muller de Robert Guiscard **1** 157
 Siliis v. Santius de –
 Silos v. Santo Domingo de –
 Silus, sant v. Sir de Gènova
 Silver v. Arnal –
 Silvester, comte sicilià v. Silvestre, comte sicilià
 Silvester, de Carcassona **1** 279
 Silvester, escrivà **1** 376
 Silvester v. Petrus –
 Silvestre (*Silvester*), comte sicilià **1** 227, 491
 Silvestre v. Guillelmus –; Pere –

- Simaç v. Pero Sunaç o –
 Simen, Simeon v. Eiximèn
 Simia v. Iohannes –
 Simiana v. Guinand [I] de –; Guinand [II] de –
 Simiane v. Sumiana
 Siminus v. Eiximèn
SIMÓ = Simon = Simone = Symon
 » Simó IV de Montfort (*Simon*), comte de Leicester i d'Évreux, senyor de Montfort, fill de Simó III de Montfort i d'Amícia de Beaumont **1** 93, 104, 116, 121-130, 491-492, 501-502
 » Simon, comte de Leicester i vescomte de Besiers i Carcassona v. Simó IV de Montfort
 » Simon, comte de Montfort v. Simó IV de Montfort
 » Simon, d'Arle **1** 447
 » Simon de Campo Novo (*Symon de Campo Novo*) **1** 467, 475
 » Simone Donati (*Symon Donati*), notari **1** 309, 314, 321-323, 367-368, 421-424, 449-450, 452
 » Symon de Campo Novo v. Simon de Campo Novo
 » Symon de Lavata v. Ximeno de Labata
 » Symon Donati v. Simone Donati
 Simon, Simone v. Simó
 Sine Collo v. Petrus –
 Sinispella de Lacon-Serra, filla de Barisó I d'Arborea i de Pel-legrina de Lacon, muller en primeres noces d'Hug I Ponç de Cervera, vescomte de Bas **1** 217
 Sinna v. Bertran de –
 Sios, Siotz v. Suesa
 Sir de Gènova (*Sanctus Silus*), sant **1** 452 • v. també Gènova
 SIRACUSA, ciutat (Sicília, Itàlia) **1** 177, 221
 Siraj-ad-Dawla, senyor de Segura v. Mujàhid ibn Alí –
 Siresa v. Ciresa
 SÍRIA **1** 50
 Sirvehnt v. Pere –
 Siscar v. Gobaldus de –
 Sismondi (*Sigimundia de Vinithone*), família pisana **1** 164
 Sistaricum v. Sisteron
 SISTEMA IBÈRIC, serralada de la península Ibèrica **2** 56, 60, 73, 74
 SISTERON (*Sistaricum*), ciutat i castell (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) **1** 43, 98-99, 105-108, 112-113, 459-462 • castell i poble de Santa Eufèmia v. Santa Eufèmia • església de – **1** 460 • homes de – **1** 107-108, 461-463 • torre de l'església de – **1** 107 • Pont de Buech **1** 105
 —, diòcesi de **1** 43, 50 • bisbe de – **1** 79
 Sitges v. Ramon de –
 SITJAR, EL, muntanya de Catalunya **1** 192
 SIURANA, vila i castell (Cornudella de Montsant, com. Priorat) **1** 186-188, 190-191, **2** 63, 84, 99, 155, 158, 265-266, 283, 296-297 • muntanya de – **2** 298, 300 • terme de – **1** 218
 SIVERANA, lloc (Luesia, com. Cinco Villas, Aragó) **2** 51
 SIXENA, monestir de (Vilanova de Sixena, com. Monegros, Aragó) **1** 224, 226 • prior de – v. Jaime Juan Moreno
 Soa v. Joan
 Sobiraz v. Berengarius Bernardi de –
 SOBRARB (*Suprarvi*), comtat de **2** 214 • comtessa de – v. Peronella d'Aragó
 Sogòvia v. Enegó Exemiones de –
 Sola v. Gassion de –
 Solario v. Guillelmus de –
 Soler v. Ponc de –
 Solers v. Folc de –
 Solimà (*Solimanus, Solimanus de Salern*), provençal, missatger de Ramon Berenguer IV **1** 206, 320
 Solimanus, *Solimanus* de Salern v. Solimà
 Solobria v. Solombria
 SOLOMBRIA [Souloumbrie] (*Solobria*), cauna o balma (Casanòva, Sèrras e Alens [Cazenave-Serres-et-Allens], dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 SOLSONA, ciutat (com. Solsonès) **2** 47
 SOMEIRE [Sommières], confraria de (dept. Gard, Occitània) **1** 90
 Someire v. Geral de –
 Someres v. Guerau de –
 Sommières v. Someire
 Soperegero v. Martín –; Pedro –; Sanç –
 Sorede v. Pere de –
 Soreden v. Bernard de –; Stevan de –
 Sòrga v. Pont de –
 SÒRGAS [Sorgues], vila (dept. Valclusa, Occitània) **1** 40 • v. també Pònt de Sòrga
 Sorgia v. Pons de –
 Sorgues, Sòrgues v. Pònt de Sòrga; Sòrgas
 SÒRIA (*Soria*), ciutat de Castella i Lleó **2** 40-41, 91-92, 285
 Soria v. Fertunio Lopiz de –
 Sornano v. Arnaldus de –
 Soros v. Seròs
 Sos v. Sos d'o Rei Catolico
 SOS D'O REI CATÓLICO [Sos del Rey Católico] (*Sos*), castell (com. Cinco Villas, Aragó) **1** 378, **2** 32, 36, 54, 57, 86-87, 92, 259, 267, 285-286

- Sos del Rey Católico v. Sos d'ò Rei Catolico
 SOSES, lloc (com. Segrià) **1** 192, **2** 147, 198
 Sossa v. Petrus de –
 SOSSENS [Soussens], lloc (Ansa e Hiars [Ance Féas], dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Sossents; Sossenz
 Sossents v. Ato de –
 Sossenz v. Moxag de –
 Soula v. Garsion de –
 Souloumbrie v. Solombria
 Sousa v. Gonçalo Mendes de –
 Soussens v. Sossens
 Spadet Fulco de Ponteves **1** 434
 Spania v. Hispània
 Spaon v. Espon
 Spelunca v. Raimundus Garsias de –
Speradan v. Raimundus de –
 Spinda v. Obertus –
 Spinola v. Oberto –
 Sportella v. Bertrandus de –
 Staca, illa v. Estaca, La
 Stada v. Fortunius de –; Petrus Raimundi de –; Rodricus de –
 Stadela v. Estadilla
 Stagno v. Aldebertus de –; Petrus de –
 Stanconius, Stangon v. Guglielmo –
 Stapulensis v. Stavelot
 Stata v. Fortunius de –
 Staufen, emperador **1** 60 v. també Frederic Barba-roja; Hohenstaufen
 STAVELOT, abadia de (prov. Lieja, Bèlgica): abat de – v. Erlebold; Wibald
 Stella v. Arnallus de –; Estella
 Stephani v. G. –; Raimundus –
 Stephania v. Estefania
 Stephanus v. Esteve
 Stephe v. Esteve; Pere –
 Stevan v. Bernard –; Esteve; Raimon –
Steve v. Guillelmus –
 Stopanano v. Arnallus de –; Petrus de –
 Stopannano v. Arnaldus de –
 Stornelli v. Rainaldus –
 Stralandus v. Alvernacius –
 Strambo v. Raynierus –
 SUÀBIA, ducat de (Alemanya): duc de – v. Conrad; Frederic IV de Suàbia
 Suan v. Raimundus –
 Subiran v. Guillelmus de –
 SUBIRATS, castell (com. Alt Penedès) **1** 186, 189
 Subirats v. Alemany Bertran de –; Guillem de –
 SUBITAN, *cauna* o balma no identificada (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 Subiza v. Sancho Íñiguez de –
 SUBSTANCION (*Substanction*), territori de (Castèlnòu de Les [Castelnau-le-Lez], dept. Erau, Occitània) **1** 66, 89
 Suburra v. Corrado di –
 SUDANELL, lloc (com. Segrià) **1** 187
 Suerius, comte v. Suero Vermúdez
 Suero Meléndez (*Suerus Malendi*) **1** 291
 Suero Peláez (*Suerus Pelagii*, *Suverius Pelagii*) **2** 66, 69, 268, 272
 Suero Vermúdez (*Suerius*), comte **2** 28, 199-200
 Suersa v. Suesa
 Suerus Malendi v. Suero Meléndez
 Suerus Pelagii v. Suero Peláez
 SUESA (*Siotz*, *Sios*, *Suersa*), lloc (Aragüés de lo Puerto [Aragüés del Puerto], com. Jacetània, Aragó) **2** 203, 206-207
 Suevorum, dux v. Suàbia, duc de
 Suger, cronista **1** 158
 Sulayman al-Mustaín, califa omeia de Córdova **2** 125-126
 Sulayman ibn Hud al-Mustaín, senyor de Lleida, després emir o senyor de Saragossa **2** 125, 127-128
 Sulayman Sàyyid-ad-Dawla, emir de Lleida, Tortosa i Dénia, fill d'al-Múndhir al-Hàjib **1** 160, **2** 23, 142
 SUMIANA [Simiane], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Simiana; Agolt-Sumiana
 Sunaç v. Pero – o Simaç
 Sungo v. Sañç
 Suniarii v. Petrus –; Raimundus –
 Sunifred II, comte de Cerdanya i Besalú **2** 121-122
 Sunifred II d'Urgell, comte d'Urgell, fill de Guifré el Pilós **2** 121-122, v. també Ibn al-Múndhir • dos fills de – **2** 121-122
 Sunyer II, comte d'Empúries **1** 152, **2** 120
 Sunyer I, comte de Barcelona, fill de Guifré el Pilós **2** 19, 120-122 • una filla de – **2** 121
 Sunyer I, comte de Pallars **2** 123
 Sunyer, fill de Guifré, senyor de Barcelona v. Sunyer I, comte de Barcelona
 Superbi v. Fabiano –
 Suprarvi v. Sobrarb
 Suran v. Guillelm de –
 Surda Valle v. Samson de –
 Surdavalle v. Samsó de –
 Surdus v. Hugo –

- Surigarius v. Bernardus –
 Suriguer v. Bernat –
 Surlus v. Guidotus –
 SUTRI (*Sutrium*), lloc (Laci, Itàlia) 2 249-250
 Sutrium v. Sutri
 Suverius Pelagii v. Suero Peláez
 Symon v. Simó
 Szafra v. Petrus Rodrici de –
- Tabernarii v. Stephanus –
 TAFALLA, lloc (mer. Olite, Navarra) 2 95, 291, 293
 TAGAMANENT, castell (com. Vallès Oriental) 1 186
 Taixufin ibn Ishaq, rei o emir de Mallorca, fill d'Ishaq ibn Muhàmmad 2 167
 Talaferri 1 404
 Talamanca v. Bernardus de –
Talan v. Guillelmus de –
 Talavera v. Talavera de la Reina
 TALAVERA DE LA REINA, lloc (prov. Toledo, Castella-la Manxa) 2 169
 Talha ibn Ishaq, regent del regne o emirat de Mallorca, fill d'Ishaq ibn Muhàmmad 2 167
 TALLADELL, EL, lloc (Tàrraga, com. Urgell) 1 187
 Tallaferro v. Alberic –; Bernat I –; Guillem III –
 Támara v. Támara de Campos
 TÁMARA DE CAMPOS, lloc (prov. Palència, Castella i Lleó) 2 28, 30 • vall de – 2 27
 Tamarice v. Deusde de –; Tamarit
 TAMARIT (*Tamarice, Tamaritum*), castell i port (Tarragona, com. Tarragonès) 1 194, 200, 208-209, 321-323, 366
 Tamarit v. Arnau de –; Deodat de Claramunt o de –; Pere de –
 TAMARIT DE LLITERA (*Tamaritum*), castell i vila (com. Llitera, Aragó) 2 26, 63, 84, 99, 138, 140, 265-266, 283, 296-297
 Tamarito v. Petrus de –
 Tamaritum v. Tamarit; Tamarit de Llitera
 Tamim, emir almoràvit 2 146
 Tancleri v. Enrico –
 Tancredo de Mauro v. Tancredo Mauro
 Tancredo Mauro (*Tancredus de Mauro*), cònsol genovès 1 196, 316
Tar v. Mainardus de –
 Taraconensis v. Tarragona
 Taradel v. Berengarius de –
 TARADELL, lloc i castell (Osona) 1 165, 190, 195
 Taradell v. Berenguer de –
 Tarascho v. R. de –; Taraschon v. Petrus de –; Tarascó
 TARASCÓ (*Taraschon, Tarascon, Terrascon*), vila i castell (dept. Boques del Roine, Occitània) 1 38-39, 42, 50-52, 71, 75, 78, 80, 94, 107, 122, 215, 307, 378, 380, 383-385, 432, 439, 461, 489-490 • illa de Gernega v. Gernega • Pau o Tractat de – 1 72, 76, 90, 2 65 • porta de Gernega [porte de Jarnègues] 1 378
 Tarasco, Tarascó v. Bertran de –; Rostagnus de –
 Tarascon, d'Arle 1 448
 Tarascon, d'Arle 1 448
 Tarascon v. Guillelmus de –; Tarascó; Tarascon d'Arièja
 TARASCON D'ARIÈJA [Tarascon-sur-Ariège] (*Tarascon*), vila (dept. Arieja, Occitània) 1 497
 Tarascon-sur-Ariège v. Tarascon d'Arièja
 Tarascone v. Alfannus de –; Flote de –; Guilelmus de –; Isnardus de –; Raimundus de –; Rostagnus de –
 TARASSONA (*Tarazona, Tirasona, Tirassona, Tyrassonna*), ciutat (com. Tarassona i el Moncayo, Aragó) 1 378, 2 26, 32, 34, 46, 54-55, 57-58, 63, 66, 75, 83, 86, 90-91, 93, 96, 101, 169, 213, 267, 290 • zona de – 2 56 • v. també Tarazona; Tirassona
 —, diòcesi de 2 267 • bisbe de – 2 91, v. també García Frontín; Juan Frontín; Martín de Bergua
 Tarazona v. Fortuin Azenar de –; Fortún Aznar o Aznárez de –; Tarassona
 Taresa v. Petrus –
 Tareza v. Petro a –
 Targa Vaira v. Ollebert –
 Targerii v. Raimundus –
 Tarín (*Tarinus*), alferes del rei d'Aragó 1 426, 2 91, 283, 289
 Tarinus v. Tarín
 TARN (*Tarnis*), riu d'Occitània 1 122, 124
 Tarnis v. Tarn
 Tarrachona, Tarrachonensis v. Tarragona
 TARRACONENSE, concili provincial de la 1 70
 Tarraconensis v. Tarragona
 TARRAGONA (*Tarrachona, Terrachona, Terrago*), ciutat (com. Tarragonès) 1 87, 168-169, 178, 194, 384, 386, 2 63-64, 120, 122, 125, 138, 142-143, 145, 148, 192, 265-266 • camp de – v. Camp de – • comarca de – 2 148 • costa de – 1 166 • territori de – 1 178
 —, arxidiòcesi de 2 135 • arquebisbe de – (*Taraconensis, Tarraconensis, Terragonensis*) 1 51, 62-64, 95, 103, 106, 126, 186-187, 199, 219, 318, 384, 427, 473, 2 43-44, 47, 148, 235, 241-242, 257, v. també Berenguer de Vilademuls; Bernat Tort; Gregori; Guillem de Torroja; Hug de Cervelló; Oleguer,

- abat de Sant Ruf; Ramon de Rocabertí • Església de – 2 63, 265-266 • metropolità de – 1 112 • seu arxiepiscopal o metropolitana de – 2 125, 135, 138, 148
 —, comtat de 1 178, 2 138
 —, vescomtat de 2 125 • vescomte de – 2 138
 TÀRREGA (*Tarrega*), castell (com. Urgell) 2 64, 130-131, 143, 265-266
 TARTÚS (*Tortosa*), ciutat (Síria) 1 163
 —, senyoria de: senyor de – v. Guillem II Jordà
 Tatzó v. Ponç de –
 TAULA DELS TRES REIS, lloc entre Àgreda i Tarassona 2 93, 171
 TAÜLL, lloc (com. Alta Ribagorça) 1 220
 Taunar v. Gaufridus de –
 Taurinum v. Torí
 Tauro v. Raimundus Robertus de –
 TAUST [Tauste], castell (com. Cinco Villas, Aragó) 2 33-34, 62, 65, 77, 86-87, 102, 232-233, 301-302
 Taust v. Estevan de –
 Tauste v. Taust
 Taverner v. Bn. –; Bt. –; Durandus –; Michaelis –; Poncius –; Ricard –
 Tavertet v. Guillem de –
 Teçon v. Ramon de –
 Tedbert Barba Bruna, de Carcassona 1 280
 Tedberti v. Guillelmus –
 Tedesco, pisà 1 223
 Tedfert, de Carcassona 1 279
 Tedgard v. Arnal –
 Tediuni v. Bernardus –
 Tedmar Piocha, de Carcassona 1 279
 Tedmar v. Bernard –; Guillelm –; Petrus Petrus –; Raimon –
 Tedmaret v. Bernardus –
 Tedzon v. Raimundus de –
 Tegle Pedrez v. Tello Pérez de Meneses
 Telan v. G. –
 Téllez v. Alfonso – de Meneses *el Viejo*
 Telli, Tellit v. Alfonsus –
 Tello Pérez de Meneses (*Tegle Pedrez, Tellus Petri*) 2 61, 69, 76, 78, 262, 270, 272, 274, 281
 Tellus Petri v. Tello Pérez de Meneses
 Telnay v. Gaufridus de –
 Telner v. Vivianus –
 Templarii v. templers
 Temple (*milicia Templi, Temple de Jherusalem, Temple de Salamó, Templum, Templum Domini, Templum Salomonis in Iherusalem*), orde religiós i edifici de Jerusalem 1 46, 70, 106, 187, 192, 2 10-11, 15, 164, 172, 201, 203-204, 207-208, 219, 221, 225-230, 249-250 • cavallers del – 1 106, 2 9, 201, 203, 207 • frares del – 1 377, 2 226, 228, 235, v. també Odon de Saint-Omer; Petrus de Arzacho; Ugo de Bezanis • gran mestre del – v. Arnau de Torroja; Everard des Barres; Hug Jofre; Philippe du Plessis • mestre del – 1 95, 2 153, 250, v. també Pere Rigau; Ramon de Gurb; Robert de Craon • mestre del – a Catalunya v. Ramon de Canet • mestre del – a Itàlia, Provença i Espanya v. Poncius de Rigaudó • mestre del – a Provença 1 457 • mestre del – a Provença i parts d'Espanya v. Arnau de Torroja; Berenguer d'Avinyó; Guillem Cadell; Pere de Rovera • mestre del – a Provença, Catalunya, Aragó i Navarra v. Pere de Rovera • mestre del – per a França v. Everard des Barres • mestre del – per a la Provença i Espanya v. Arnau de Torroja • v. també templers
 Temple de Jherusalem, Temple de Salamó v. Temple, orde
 templers (*Templarii*) 1 16, 198, 2 10-14, 170, 250, 297 • v. també Temple, orde
 Templum, Templum Domini, Templum Salomonis in Iherusalem v. Temple, orde
 Tena v. Fortunus de –
 Tencavell, els, família v. Trencavell, els
TEOBALD = Theobaldus
 » Teobald I, rei de Navarra, fill de Teobald III de Xampanya i de Blanca de Navarra 2 87
 » Teobald I de Bar i de Luxemburg, comte de Bar i de Luxemburg, fill de Renald II de Bar i d'Agnès de Xampanya 1 125
 » Theobaldus, mestre, metge de Maria de Montpeller 1 500
 Teperti v. Duodo –
 Terc v. Geral se –
TERESA = Tresa
 » Teresa Alfonso, comtessa de Portugal, filla d'Alfons VI de Lleó i de Jimena Núñez de Lara, muller d'Enric de Borgonya i amistançada de Fernando Pérez de Traba 2 25, 42
 » Teresa d'Haro de Biscaia, filla de Lope Díaz de Haro i d'Urraca Alfonso de Lleó, segona muller de Nunó I Sanç 1 149
 » Teresa de Portugal, infanta de Portugal, filla de Sanç I de Portugal i de Dolça de Barcelona, muller d'Alfons IX de Lleó 2 92-93
 » Teresa Ibáñez, filla de Juan Vela 2 89
 » Tresa Cajal, muller de l'infant García Sánchez 2 32
 Tericus Alemannus, de Terra Santa 1 481

- TÈRME [Termes] (*Terme, Termen, Terminus*), vila i castell (dept. Aude, Occitània) **1** 27, 85, 123, 334, 395-399, 428
- Termen v. Tèrme
- Termenensis v. Termenès
- TERMENÈS (*Termenensis, Termenes, Terminensis*), comarca d'Occitània **1** 27, 53, 85, 92, 253-254, 334, 395-399, 427-428
- Termenes v. Alegre de –
- TÈRMENS, castell (com. Noguera) **1** 191
- Terminus v. Tèrme
- Termes, Tèrmes [Termes] v. Ramon de –; Tèrme
- Terminensis v. Termenès
- TEROL (*Torol, Turol*), vila (com. Comunitat de Terol, Aragó) **1** 378, 2 54-56, 62, 69, 77, 83, 87, 89, 91, 164-165, 257-258 • senyor de – **2** 88 • termes de – **2** 54, 164, 257-258
- Terona v. Roberto de –
- Terra Sancta v. Terra Santa
- TERRA SANTA (*Terra Sancta*) **1** 31, 33, 93, 95-96, 115, 119, 158, 183, 198, 209, 480, **2** 9, 13, 38, 170 • bisbes i abats de – **1** 115, 480
- terra turbia v. Túrbia, La
- Terrachona, Terrachonensis v. Tarragona
- Terracia v. Raimundus de –; Terrassa
- Terraconensis v. Tarragona
- Terrago, Terragonensis v. Tarragona
- Terrail v. Terral
- TERRAL (*Terrail*), castell (Auveilhan [Ouveillan], dept. Aude, Occitània) **1** 380
- Terrascon v. Tarascó
- TERRASSA (*Terracia*), vila (com. Vallès Occidental) **1** 194, **2** 64, 265-266
- Terrassa v. també Terracia
- Terros v. Ponc –
- Terz v. Tierz
- TESSALÒNICA, ciutat de Grècia **1** 179, **2** 167
- Tetmari v. Bernardus –
- Tetocio v. Manegoldo di –
- Teuler v. Bertomeu –; Petrus –; Poncius –; Raimundus –
- Teunet, d'Arle **1** 447
- TÈVAR, lloc entre Morella (com. Ports) i Mont-roig de Tastavins (com. Matarranya, Aragó) **2** 23, 138, 142
- Tevizola v. Tortosa
- Texberti v. *Guillelm* –
- Texiberti v. Poncius –
- Textor v. Guillelmus – • v. també Tixeire; Tixere; Tixire; Tixneire
- Tharascone v. Rostagnus de –
- Theobaldus v. Teobald
- Theodeuinus, cardenal bisbe de Porto i Santa Rufina v. Theodwin
- Theodwin (*Theodeuinus*), cardenal bisbe de Porto i Santa Rufina **2** 236
- Theutonicus v. Guarnerius –
- Thoard v. Toard
- Tholosa v. Calvet de –
- Tholosanus v. Tolosà • comitatus – v. Tolosa, comtat de
- Thomas v. Tomàs
- Thor, Le v. Tòr, Lo
- TIANA, lloc (com. Maresme) **1** 188
- Tiburga, filla de Bertran I de Baus i de Tiburga d'Aurenja, muller de Lambert de Monteil **1** 150
- Tiburga d'Aurenja, muller de Bertran I de Baus **1** 150
- Tiburga d'Aurenja, muller de Guillem d'Aumelas **1** 148
- TIERZ (*Terz*), lloc (com. Foia d'Osca, Aragó) **2** 63, 265-266
- Timbors, muller de Berenguer de Taradell **1** 195
- TIMOR, castell (Ribera d'Ondara, com. Segarra) **1** 190
- Tinassus v. Poncius –
- Tingos v. Ramon –
- Tinnosus v. Poncius –
- Tinos v. Petrus –
- Tintorer v. Arnuf –
- Tinxorer v. G. Gir –
- TIR (*Tyrenus*), ciutat del Líban **1** 116 • arquebisbe de – v. C., arquebisbe de Tir • burgesos de – **1** 480 • castellà de – (*Castelles Cyri*) v. Ugo Peilevileyn • poble de – **1** 481
- Tirasona, Tirasonensis v. Tarassona
- Tirassona v. Raimundus de –; Tarassona
- Tirassonensis v. Tarassona
- TIROL, regió d'Àustria **1** 77-78
- Tirosonensis v. Tarassona
- TIVISSA, castell (com. Ribera d'Ebre) **1** 189
- Tixeire v. Ponc – • v. també Textor
- Tixere v. Bernard –; Guillelm –; Pere –; Stevan –
- Tixire v. Petrus –
- Tixneire v. Pere –
- Tizon **2** 205
- Tizon v. Petro –
- TOARD [Thoard], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Toarz
- Toarz v. Ferrallus de –; Isnard Gari de –
- TOBÍA (*Tobia, Tubia*), castell (la Rioja) **2** 201, 203
- Tobia v. Ènech de –

- Toda Pérez de Azagra, muller de Diego López II de Haro 2 76, 89
- TOLEDO, ciutat de Castella i Lleó 2 21-22, 25, 43-44, 158, 160, 169, 172, 190, 195, 271 • seu de – 2 135
- , arquebisbat de 2 75-76 • arquebisbe de – 2 44, 47, 75, v. també Bernardo de Sahagún; Cerebruno; Juan de Segovia; Martín López de Pisuerga; Rodrigo Jiménez de Rada • canonge de – v. Iohannes Petri de Arroniz
- , emirat, regne o taifa de 2 21, 126, 139-140 • emir de – 2 138, v. també Yahya al-Mamun; Yahya al-Qàdir
- , regne (cristià) de: rei de – 2 76 • rei de Castella i – 2 273 • rei de – v. Alfons VIII el Noble
- Toletanus v. Toledo
- TOLNEUS, lloc (país de Saut [Sault], dept. Aude, Occitània) 1 261
- TOLOSÀ (*Tholosanus, Tolosanus*), comarca d'Occitània 1 19, 21, 24-26, 31, 36, 60, 126, 247-248, 260, 262, 337 • honor del – 1 259-260
- , comtat del 1 25, v. també Tolosa, comtat de
- TOLOSA (*Tholosanus, Tholossanus, Tolosa, Tolosanensis, Tolosanus*), comtat de 1 10, 14, 17, 20, 22, 26, 28, 31, 35-36, 38, 40-41, 43-48, 50, 53, 56-58, 60, 62-63, 65-66, 69-74, 76, 80, 83, 86, 89-92, 94-96, 101-105, 110, 114, 124, 126-127, 130, 207, 216, 249-251, 258, 263-267, 269-270, 273, 337, 415, 477, 496, 2 26, 52, 62, 72-73, 84, 145, 159, 172 • comte de – 1 10, 14-15, 17, 20-21, 23, 26, 28, 33-35, 40-41, 43, 45-50, 53-54, 57-60, 62-66, 68-72, 74-76, 80, 82-83, 85-90, 92-93, 95-99, 101-105, 109-110, 114, 117, 119-126, 128-130, 146, 172, 174, 193, 208, 212-213, 216, 227, 248, 250-251, 280, 292, 297, 308, 358, 393, 395, 397, 409, 417, 436, 468, 490, 493, 495, 2 53, 72, 149, v. també Alfons de Poitiers; Alfons Jordà; Bernat; Bertran I de Sant Gèli; Frèdol; Guillem I de –; Guillem II de –; Guillem III Tallaferro; Guillem IV de –; Odó; Ponç; Ramon I de –; Ramon II de –; Ramon III Ponç de –; Ramon IV de Sant Gèli; Ramon V de –; Ramon VI de –; Ramon VII de – • comte de – i de Sant Gèli 1 43, 45, 48, 85, 98, 337, 396, 398 • comtessa de – v. Almodis de la Marca; Joana d'Anglaterra • conestable del comte de – v. Guillem [III] de Sabran; Rostany [IV] de Sabran • cort del comte de – 1 75 • primogènit del comte de – 1 124
- , casa de 1 10, 23, 26, 28, 43, 46, v. també Adelaida de –; Alfons de –; Almodis de –; Balduí de –; Bertran I de –; Ersenda de –; Hug de –; Ramon de –
- Tolosa v. Petrus Raimundus de –; Raimon de –; Tolosa de Llenguadoc; Ugo de – • v. també Tholosa
- TOLOSA DE LLENGUADOC (*Tolosa, Tolosana*), ciutat (dept. Alta Garona, Occitània) 1 20, 27, 35, 54, 59, 72-74, 83, 97, 115, 123-127, 130, 172, 213, 492, 494-499, 501, 2 26 • burgesos de – 1 93 • castell Narbonès de – 1 128 • consolat de – 1 54 • còsols de – 1 122, 125, 127, 129, 496, v. també Arnaldus de Castro Novo; Arnaldus de Roausio; Arnaldus Gilabertus; B. Arnaldus Rainaldus; B. Petrus de Cosan; Bernardus Geraldus; Bernardus Petrus Trytius; Bernardus Raimundus; Bertrandus de Sancto Lupo; G. Pontius Astro; Guillelmus de Monte Totino; Guillelmus de Posano; Guillelmus Isarnus; Hugo Surdus; P. Embrinus; Petrus de Sancto Romano; Raimundus de Roausio; Raimundus de Scalquencibus; Raimundus Robertus de Tauro; Raimundus Vitalis de Dalbata; Stephanus Signerius; Stephanus Vitalis • Juraments de – 1 127-128 • milícia de – 1 129 • senyor de – 1 281 • senyor de – i Sant Gèli 1 437 • suburbis de – 1 494-496 • universitat de – 1 495-496
- , diòcesi de: bisbe de – (*Tholosanensis*) 1 60, 492, v. també Durand de Bredòm; Folcrand; Folquet de Marselha; Pèire, bisbe • capítol de – 1 103, 495 • capítol de canonges de – 1 124 • preposít de – v. Guillelmus
- Tolosana, ciutat v. Tolosa
- Tolosanensis, comtat v. Tolosa, comtat de
- Tolosanos v. tolosans
- tolosans (*Tolosanos*) 1 501-502
- Tolosanus v. Tolosà • comitatus – v. Tolosa, comtat de
- Tolzan v. Bernardus –
- Thomas, mestre 1 500
- Thomas, vescomte d'Acre 1 481
- Thomas de Castello, de Terra Santa 1 481
- Thomas de Sancto Bertino, de Terra Santa 1 481
- Tomás (*Tomas*), *juntero* per Alasves 2 102, 302
- Tomeres, abadia v. Sant Ponç de Tomeres
- Tomièiras [Tomières] v. Tomeres, abadia
- Tomières v. Tomièiras
- Tominian v. Pere de –
- TONA, lloc (com. Osona) 1 185
- Tor v. Tòr, Lo
- TÒR, Lo [Le Thor] (*Tor*), castell (dept. Valclusa, Occitània) 1 42-43, 293-294, 365
- TOR MANHA, LA [la Tour Magne] (*Torre Magna, Turris Magna*), castell v. Nimes
- TORÀ DE RIUBREGÓS, lloc (com. Segarra) 2 124

- TORDEHUMOS, lloc (prov. Valladolid, Castella i Lleó) **2** 170
- Torelles v. Lop Exemonónez de –
- TORRELLÓ, lloc (com. Osona) **1** 185
- TORÍ (*Taurinum*), ciutat (Piemont, Itàlia) **1** 59, 61-62, 206-207, 361, 363, **2** 161
- Toricella v. Pontius G. de –
- Tornaire v. Bt. –
- Tornello v. Guglielmo –
- Tornellus v. Willelmus –
- Torneri v. G. –
- Torol v. Terol
- Torola v. Raimon de –
- TORRE D'EGUES, LA [La Tour-d'Aigues] (dept. Valclusa, Occitània) **1** 112
- TORRE DE LA MANRESANA, LA (*Manresana*), lloc (com. Anoia) **2** 64
- Torre Magna v. Tor Manha, la
- Torre v. Oberto di –
- Torre ciutat v. Torrociudad
- TORREDELLA, lloc, segurament Torroella (Sant Salvador de Torroella, Navàs, com. Bages) **1** 195
- Torredes v. Iofre de –
- Torredis v. Guido de –
- Torreia v. Berengarius de –
- TORRELLAS, lloc (com. Tarassona i Moncayo, Aragó) v. Torelles
- Torres v. Jimeno Aznar o Aznárez de –
- Torreves v. Berenger de –; Bremundus de –; Petrus Dodonus de –; Raimudnus Lautadus de –; Rostaignus de –
- Torro v. Stephanus –
- TORROCIUDAT [Torre ciutat], lloc (Secastella, com. Ribagorça) v. Civitate
- Torroella, els, família de Torroella de Montgrí **1** 220
- Torroella v. Ponç Guillem de –
- TORROELLA DE MONTGRÍ (*Turricella*), vila (com. Baix Empordà) **1** 216, 383-384
- Torroia v. Arnaldus de –; Berengarius de –; Raimundus de –
- Torroja v. Arnau de –; Berenguer de –; Guillem de –; Hug de –; Pere de –; Ramon de –
- Torrans v. Arnallus –
- Tort v. Arnal –; Bernard –; Bernat –; Martí –; Ponç –; Raimundus –
- Tortorel v. Ugo –
- TORTOSA (*caput Tortuose*), cap de (Sant Jaume d'Enveja, com. Montsià) **1** 176, 299, **2** 151
- TORTOSA (*Dertosa, Tortosia, Tortuosa, Tortoxa, Tortusa, Turtuosa*), ciutat i castell (com. Baix Ebre) **1** 31, 37-39, 45, 50-52, 56, 63, 70, 81, 158-160, 168-172, 176-178, 180-195, 197-204, 208-210, 219, 221-222, 302-304, 309-311, 314-315, 318-323, 338-342, 367-368, 449-451, **2** 11, 19-20, 23, 26, 33-34, 39, 63-64, 99-100, 117-118, 120-123, 125-126, 138-139, 141-153, 155-157, 160, 166, 192, 198, 201, 204, 207, 230-232, 265-266, 296-298 • sarraïns, moros o aljama sarraïna de – **2** 153, 155, 230-232 • altar de Santa Maria de Tortosa (*Sancta Maria Dertose*) **2** 297 • barri de la Darracina **1** 190, 192-193, 200 • barri de Remolins **1** 199 • colònia genovesa de – **2** 157 • districte de – **1** 218 • *fuqahà* o alfaquis de – **2** 154, 230-231 • governador de – **2** 120 • homes de – **2** 154, 230-231 • illa de l'Ebre o illa de Sant Llorenç de v. Sant Llorenç, illa de • jueus o aljama jueva de – **1** 190, **2** 133, 155, 230 • *maiorales* de – v. vells • mesquita major **2** 231 • *qudà* o cadis de – **2** 154, 230-231 • *quwwad* o alcaids de – **2** 154, 230-231 • ravals de – **1** 199 • regió de – **2** 148 • Suda de – **1** 199, **2** 143, 150, 152 • terme de – **1** 186, 221, **2** 162 • Tevizola, barri **1** 199 • vells de – **2** 154, 231 • Vila-seca, barri **1** 199 • viles de – **2** 231 • Villa Ollariis, barri **1** 199 • *wuzarà* o agutzils de – **2** 153-154, 230-231 • v. també Banyera
- , cora o província de **2** 126, 147 • alcaid de – v. Àhmad ibn Muhàmmad ibn Ilyàs; Hixam ibn Muhàmmad ibn Uthman
- , diòcesi de **1** 302 • bisbe de – v. Patern; Ponç de Monells
- , emirat, regne o taifa de **1** 37, 159, **2** 23, 67, 126, 128, 130-131, 138-139, 144, 146, 236-237 • emir o senyor de – **2** 130, 133, 144, v. Àhmad al-Múqtadir; Labib; Múndhir al-Hàjib, al-; Muqàtil; Nabil; Sulayman Sàyyid-ad-Dawla; Yala • emirat de – i Dénia **2** 140 • governador de – v. Yússuf al-Mútaman • sarraïns de – **1** 37, 178
- , marquesat de: marquès de – **1** 51, 206, v. també Ramon Berenguer IV de Barcelona
- Tortosa v. Guillem de –; Tartús
- Tortosa de Síria v. Tartús
- Tortosensis, Tortosia v. Tortosa
- tortosins **2** 19, 126
- Tortoxa, Tortuosa, Tortusa v. Tortosa
- Tos v. Bt. –
- TOSCANA (*Tuscia*), regió d'Itàlia **1** 151
- , marquesat de: marquès de – v. Goffredo il Barbuto; Guiu
- Toset, els, família de Tolosa **1** 94

- Tosny, els, família normanda **1** 154, v. també Raoul de –; Roger de –
- Tost v. Arnau Mir de –
- Tostuensis v. Tortosa
- Toulouse v. Tolosa de Llenguadoc
- Tour du Pin v. Robert de La –
- Tour Magne, la v. Tor Manha, la
- Tour-d'Aigues, La v. Torre d'Egues, La
- Tous v. Sant Martí de Tous
- Traba, comtat de: comtes de – **2** 29, v. també Fernando Pérez de –; Gonzalo Fernández de –; Sancha Fernández de –
- Traginaza v. Raimon de –
- TRAGÓ DE NOGUERA, lloc (com. Noguera) **2** 130
- TRANÇ [Trans-en-Provence], castell (dept. Var, Occitània) **1** 107 • v. també Trans
- Trans* v. Poncius de –
- Trans-en-Provence v. Tranç
- Transtiberium v. Trastevere
- TRANZ, castell entre els llocs de Sant Canat [Saint-Canat], Agulha [Éguilles] i Venèla [Venelles], prop d'Ais de Provença [Aix-en-Provence] (dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 325, 345 • v. també Trans
- TRASMOZ (*Trasmuz*), castell (com. Tarassona i el Moncayo, Aragó) **1** 417-418, **2** 71, 73, 81
- Trasmuz v. Trasmoz
- Trastevere v. Roma
- TREÇAN [Tressan] (*Treszanus*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
- Treffen v. Ulrich von –
- Trehes v. Iohannes de –
- Treitz v. Tretz
- Trencataia, Trencataias, Trencataies v. Trencatalha
- TRENCATALHA [Trinquetaille] (*Trencataia*, *Trencataias*, *Trencataies*, *Trencataliis*, *Trencatallas*, *Trenca Talles*, *Trencatraias*, *Trencatraies*, *Trenca Traies*, *Trencatrales*, *Trenca Trales*, *Trenchataies*, *Trenctraies*), castell i vila (Arle, dept. Boques del Roine, Occitània) **1** 49, 52, 55, 119, 324-331, 344-354 • riba de – **1** 330 • v. també Trencataliis
- Trencataliis v. Petrus Guersus de –; Trencatalha
- Trencatalla, Trencatalla d'Arle, burg v. Trencatalha
- Trencatallas, Trenca Talles v. Trencatalha
- Trencatraias, Trencatraies, Trenca Traies v. Trencatalha
- Trencatrales, Trenca Trales v. Trencatalha
- Trencavel v. Ramon Trencavell
- Trencavell, els, família, vescomtes d'Albi, Nimes, Agde i Besiers **1** 20-28, 30, 33, 41, 46-48, 56-57, 66-67, 75, 81-83, 86, 92, 95, 118, 120-124, 144-145, 267, 269, **2** 73, v. també Bernat Ató IV; Ermessenda –; Ramon –; Ramon Bernat –; Ramon I –; Ramon II –; Ramon Roger II –; Roger I –; Roger II –
- Trencavell, fill de Ramon I Trencavell i de Saura v. Ramon Trencavell, fill de Ramon I Trencavell i de Saura
- Trencavell, fill de Bernat Ató IV i de Cecília de Provença v. Ramon I Trencavell
- Trencavell de Besiers v. Ramon I Trencavell
- Trencavella v. Ermengarda –
- Trencavellus v. Ramon I Trencavell; Trencavell
- Trencavels v. Ramon Bernat Trencavell
- Trenchataies v. Trencatalha
- Trenchavellus v. Ramon Trencavell; Ramon I Trencavell
- Trencher v. G. –
- Trenctraies v. Trencatalha
- Trentavellate, genovès **1** 317
- Trepelezino, corsari de Pisa **1** 213-214
- Tres Mals v. B. de –
- Tresa v. Pero –; Teresa
- Tressan v. Treçan
- Treszanus v. Treçan
- Trets v. Tretz
- TRETZ [Trets] (*Treitz*), senyoria de (dept. Boques del Roine, Occitània): senyors de – **1** 438
- Trexager* v. Arnallus –
- Tricanbellus v. Ramon II Trencavell
- Trinquetaille v. Trencatalha
- Tripol, d'Arle **1** 448
- TRÍPOLI, comtat de (Líban): comte de – v. Ponç
- Tripoli v. Petrus de –
- Tripollus, d'Arle **1** 446
- Trobador, el v. Alfons el Cast
- TROLHA, LA [Trouille], palau v. Arle • v. també Latrula; Trula
- Tron de Guaiter, aussalès **1** 343
- Tropassen v. Guillermus –; Petrus –
- Trossil* v. Wilelmus de –
- Trossit v. Sant Amanç de Trossit
- Trouille, palau v. Trolha, la
- Truan de Laurada, provençal **1** 308
- Trudgarda, germana de Guillem I de Montpeller, mare de Guillem II de Montpeller **1** 148
- Truga v. Arnal –
- Trugia v. P. –
- Trula v. P. de la – • v. també Latrula
- Trulla, palau v. Trolha, la
- Trumón o Irumero (*Trumon*), *don*, *juntero* per Biota **2** 102, 303

- Trunc* v. Petrus – de Sancto Amando
 Trytius v. Bernardus Petrus –
 Tubia v. Tobía
 TUDELA (*Tutela*), ciutat o vila (mer. Tudela, Navarra) 2 26, 37, 53, 90, 92, 95, 102, 105, 127, 146, 190, 195, 210-211, 213-214, 237, 271, 290-291, 293, 301-302 • justícia de – v. Juan, *don* • musulmans de – 2 154
 —, senyoria o principat (islàmic) de: senyor de – v. Múndhir; Múndhir I ibn Yahya at-Tujibí
 Tudela v. Benjamí de –; Tuditén
 Tudellén v. Tuditén
 Tudensis v. Tui
 TUDILÉN (*Tudela, Tudilen, Tutillon, Tutullon*), lloc (Fitero, mer. Tudela, Navarra) 1 183-185, 2 33-34, 36, 38, 40-41, 43-45, 67-68, 70-71, 95, 152, 158, 201, 203, 206-207, 236, 239, 246
 tugíbides, els v. Banu Tujib, els
 TUI (*Tudensis*), lloc (prov. Pontevedra, Galícia) 2 48-49, 250-251
 —, diòcesi de: bisbe de – v. Isidoro
 Tuitier v. Pere –
 Tujibí, at- v. Abu-l-Àhwas Man ibn Abd-al-Aziz –
 TÚRBIA, LA [La Turbie], vila (dept. Alps Marítims, Occitània) 1 42-43, 71, 73, 77, 293, 295
 Turbie, La v. Túrbia, La
 Turca v. Arnaldo de –; Bulbonosus Arnaldi de –; Iacobus de –
 TURENA, LA, regió de França 1 93
 —, vescomtat de 1 88
 TÚRIA, riu del País Valencià 2 23
 Turol v. Terol
 Turre v. Guillelmus de –
 Turre Rubea v. Arnaldus de –; Berengarius de –; Hugo de –
 Turriás [Turriers], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) v. Turries
 Turribus v. Garcia de –
 Turricella v. Torroella de Montgrí
 Turriers v. Turriás
 Turries v. Guilem de –
 Turris v. Obertus –
 Turris Magna v. Tor Manha, la
 Turtuosa v. Tortosa
 Tuscia v. Toscana
 Tusco v. Leone –
 Tusculanus v. Frascati
 Tutela v. Tudela
 Tutillon, Tutullon v. Tuditén
 Tyrassona v. Fertunio Acenarç de –; Tarassona
 Tyrenus v. Tir
 U. de Sancto Iohanne 1 486
 Ubaldo Allucingoli (*Dubaldus*), cardenal prevere del títol de Santa Pràxedes 2 236
 ÚBEDA, lloc (prov. Jaén, Andalusia) 2 150
 Uc v. Hug
 Uecia v. Bertrandus de –
 UCLÉS, castell i vila (prov. Conca, Castella-la Manxa) 1 32, 2 25, 158
 Udalard Bernat, vescomte de Besalú 1 165
 Udalgar [I] (*Udalgarius*), vescomte de Castellnou 1 254
 Udalgar [II] (*Udalgarius*), vescomte de Fenollet 1 254
 Udalguer, de Carcassona 1 280
 Udalrici v. Hermengaudus –
 Udez v. Usès
 Udo, bisbe de Naumburg-Zeitz v. Udo von Veldenz
 Udo von Veldenz (*Udo*), bisbe de Naumburg-Zeitz 1 363
 Udolricus v. Bertrannus –
 UESA [Huesa del Común] (*Osa*), lloc (com. Conques Mineres, Aragó) 2 14, 225-226
 Uesca v. Ferriz de –; Marco de –
 Ug v. Hug
 Ugenacco v. Bernardus de –
 Ugenaccus v. Junac
 Ugo v. Hug
 Ugolenc, Ugolench, Ugolenchi v. Raimundus –
 Ugolino, pisà 1 223
 Ugomagno del Vasto (*Hugo, magnus*), marquès de Vasto 1 363
 Uguccio (*Unicius*), bisbe de Vercelli 1 363
 Ugulen v. Raimundus –
 Uguo v. Hug
 Uguolenus de Sancto Amando, noble provençal 1 288
 UHARTE, lloc (mer. Sangüesa, Navarra) 2 95, 291, 293
 Ul v. Ulle de Sangüesa
 Uldaricus, duc de Bohèmia, segurament Ulric, Oldřich o Ulrich d'Olomouc, duc d'Olomouc, fill de Sobeslau I de Bohèmia i d'Adelaida d'Hongria 1 363
 ULLASTRELL, lloc (com. Vallès Occidental) 2 138
 ULLASTRET, lloc (com. Baix Empordà) 1 153
 ULLE DE SANGÜESA (*Ul*), lloc (Sangüesa, mer. Sangüesa, Navarra) 2 54, 57, 257, 259
 Ulmis v. Guillelmus Petri de –
 Ulmo v. Petrus de –
 Ulric d'Olomouc v. Uldaricus

- Ulric v. Guillem –
 Ulrich von Herrlingen (*Ulricus de Huringen*) 1 363
 Ulrich von Treffen (*Voldaricus*), patriarca electe d'Aquileia 1 363
 Ulrici v. Guillelmus –
 Ulricus de *Huringen* v. Ulrich von Herrlingen
 Úmar v. Abu-Hafs –
 Umbert 2 127-128
 Umbert v. Br. –; G. –; Guillem – I; Guillem Humbert (o –) de Basella; Humbert; Ponç –
 Umberti v. Martinus –; Raimundus – • v. també Humbert
 Umberto, Umbertus v. Humbert
 UNAC (*Unaccus*), castell (dept. Arieja, Occitània) 1 497
 Unaccus v. Unac
 Uncastel v. Uncastiello
 UNCASTIELLO [Uncastillo] (*Uncastel, Unicastro, Unum Castellum*), castell i vila (com. Cinco Villas, Aragó) 2 46, 54-55, 84, 86, 99, 259, 283, 296, 298
 Uncastillo v. Uncastiello
 Ungaria v. Hongria
 Ungiis v. Donges
 Unicastro v. Uncastiello
 Unicius, bisbe v. Uguccio
 Unifred II, comte de Ribagorça 2 123
 Unum Castellum v. Uncastiello
 UPÀIS [Upaix] (*Upais*), castell (dept. Alts Alps, Occitània) 1 98, 440
 Upaix v. Upàis
 Uqba ibn al-Hajjaj as-Salulí, valí de l'Àndalus 2 117
 Urbà II, papa de Roma 1 110, 160, 171, 2 24, 142
 URDATX-SANTA GRAZI [Sainte-Engrâce] (*Sancta Garcia, Sancta Gratia de Portu*), lloc (Zuberoa, País Basc) 2 210, 213
 URDÒS [Urdos], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Durdoss; Urdoss
 Urdoss v. Arnal d'–; Guilelmus d' –; Petrus d' –
 Urgel v. Oliver de –
 URGELL, regió de Catalunya: pla d'– 2 145
 —, els, casa comtal 1 13, 2 19, 60, 97, v. també Elisabet d'–; Estefania d'–; Guillem d'–; Sança d'–
 — (*Urgellensis*), comtat de 1 80, 2 27, 124, 131, 291-292 • comte d'– 1 13, 37, 46, 73, 161, 166, 188, 190, 193, 220, 2 20, 22, 26, 53, 55, 58, 63, 95, 97, 125-127, 130, 142, 145-146, 148, 260-261, 291-292, v. també Borrell II; Ermengol I d' –; Ermengol II d' –; Ermengol III d' –; Ermengol IV d' –; Ermengol V d' –; Ermengol VI d' –; Ermengol VII d' –; Ermengol VIII d' –; Guifré el Pilós; Pere de Portugal; Sa-lomó d'Urgell-Cerdanya; Sunifred II d'– • comtesa d'– 1 70 • comtes d'– 2 19, 74
 —, diòcesi d': bisbe d'– v. Guillem de Cerdanya; Arnau de Preixens; Bernat Sanç
 Urgellensis v. Urgell
 Urraca, filla de Lope Díaz de Haro, muller en primeres núpcies de Nuño Meléndez i en segones núpcies de Ferran II de Lleó 2 77
 Urraca, infanta de Lleó i Castella, reina consort de Pamplona, filla d'Alfons VII l'Emperador i de Gontroda, muller de Garcia VI Ramires 2 33, 41
 Urraca de Lleó, reina de Lleó i Castella, filla d'Alfons VI de Lleó i de Constança de Borgonya, muller en primeres núpcies de Ramon de Borgonya i en segones núpcies d'Alfons el Bataller 2 9, 25, 29
 Urrea, Urrea de Jalón v. Urreya, Urreya de Xalón
 Urreya [Urrea] v. Urreya de Xalón [Urrea de Jalón]
 URREYA DE XALÓN [Urrea de Jalón], lloc (com. Val de Xalón, Aragó) 2 62, 86, 96
 Urreya v. Pero Ximénez d'–; Ximeno d'–; v. també Orreia
 Urticidum v. Orcet
 Urtiger v. Pere –
 Urtíz v. Garsias –; Petrus –
 Usalgerius v. Guillelmus –
 USÈS [Uzès], diòcesi de (dept. Gard, Occitània) 1 45 • bisbe d'–, legat apostòlic, segurament Ramon 1 492
 —, vescomtat d' 1 80
 — v. Aldebert d'–; Ausiàs d'–; Ausiàs [I] d'–; Bertrand d'–; Bremon [I] d' –; Guilhèm d'–; Ramon [I] Rascaç d' –
 Usetico v. Usès
 Usodimare v. Baldizone –; Oberto –
 Usus de Mari v. Obertus –
 Ususmaris v. Baldizon –
 Uthman ibn Abd-al-Aziz, senyor de València 2 140
 Uticensis v. Usès
 UTXAFAVA, lloc, actualment Vila-sana (com. Pla d'Urgell) 1 219
 Uvasler, de Carcassona 1 280
 UVIÉU [Oviedo] (*Obieto, Obiet*), lloc (Astúries): catedral de San Salvador d'Uviéu [San Salvador de Oviedo] (*Sanctus Saluator de Obieto, Sanctus Saluator de Obieto, Sent Salvador de Obiet*) 2 201, 203, 206-207
 Uzes v. Bt. d'–; R. d' – • v. també Usès
 Uzez v. Usès
 Uzon v. Per –

- VACARISSES, lloc (com. Vallès Occidental) **1** 185
 Vacceriis v. Radulfus de –
- VADOLUENGO (*Vadum Longum*), lloc (Sangüesa, mer. Sangüesa. Navarra) **2** 35, 164-165, 209-210 • pont de – **2** 214 • v. també San Adrián de –
 Vadum Longum v. Vadoluengo
 Vailhauquès v. Valhauqués
 Vaio, el v. Bayo, O
- VAISON, lloc (dept. Valclusa, Occitània) **1** 43
- VAL D'ONSELLA [Valdonsella], vall de Cinco Villas (Aragó) **2** 92
 Val v. Arnallus de za –
- VALABREGA [Vallabrègues] (*Volobrega, Volobrica*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 42-43, 103, 292, 294, 453-454 • illa de – (*Volobricis insula*) **1** 43, 55, 350-354
 Valabrega v. Petrus Hugonis de –
 Valabrègues v. Valabrega
 Valader v. Bt. –
- VALAIGUIÈRA [Valliguières] (*Vallis Aquaria*), castell (dept. Gard, Occitània) **1** 103, 453-454
 Valamanzano, Valamazano v. Michael de –
 Valascus, *donnus* v. Velasco Menéndez de Limia
 Valat v. Nabo de –
 Valbona v. Vallbona de les Monges
 Valderro v. Erro, vall d'
 Valdonsella v. Val d'Onsella
- VALENÇA, ciutat (dept. Droma, Occitània) **1** 120
- VALÈNCIA (*Valencia, Valentia*), ciutat (com. Ciutat de València) **1** 130, 152, 159-160, 171, 184, 205, 259, 304, 396, 403, **2** 22-23, 25, 37-39, 53, 67, 69, 120, 140-141, 143, 145, 149-150, 156-157, 160, 166, 169, 172, 236-238, 271-272 • regió de – **2** 38, 148, 150, 156 • seu de – **2** 135 • terra de – **2** 237
 —, diòcesi de **2** 135
 —, emirat, regne o taifa de **1** 159, 179-180, 184-185, 204-205, **2** 21, 23-25, 37-38, 67, 69, 71-72, 126, 131-132, 137-144, 156, 158, 160, 169, 236, 271-272, v. també València, ciutat • alcaid de – v. Hixam ibn Muhàmmad ibn Uthman • cadí de – v. Abu-Abd-al-Màlik Marwan ibn Abd-al-Aziz • emir, senyor o rei de – **2** 22, 38-39, 157, v. també Abd-al-Aziz al-Mútamin; Abd-Al·lah ibn Mardanix; Abu-Bakr ibn Abd-al-Aziz; Ibn Iyad; Uthman ibn Abd-al-Aziz; Yahya al-Qàdir
 —, principat del Cid **1** 180, **2** 25, 38, 56 • senyor de – v. Rodrigo Díaz de Vivar el Cid
 —, província de l'Àndalus: governador almoràvit de – **2** 144 • senyor o governador almohade de – **2** 169
- , regne (cristià) de: rei de – v. Jaume I; Pere el Cerimoniós; Pere el Gran
- VALENCIA DE ALCÁNTARA, lloc (prov. Càceres, Extremadura) **2** 170
 Valentia v. València
 Valerio v. Fortún –
 Valerius v. Furtunius –
 Vales, *don* v. Vallés de Bergua
- VALHAUQUÉS [Vailhauquès], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Vallauques
- VALL D'ARAN (*Araïn, Aran, vallis de Aran*), comarca d'Occitània **1** 17, 68, 73-74, 80-81, 96, 108, 377, 434-435, 452-453 • bisbe de – v. Ramon de Baimiac
 Vallabrègues v. Valabrega
 VALLADOLID, ciutat de Castella i Lleó **2** 23, 42, 103 • senyor de – **2** 27, v. també Pedro Ansúrez
 Vallauches v. Bertrandus de –
 Vallauques v. Bertrandus de –; Pontius de –
- VALLBONA DE LES MONGES (*Valbona*), monestir (com. Urgell): senyora [abadessa] de – **2** 297
- VALLCLARA, lloc (com. Conca de Barberà) **1** 187
- VALLDAURA, monestir de (Cerdanyola del Vallès, com. Vallès Occidental): monjos de – **1** 187
 Valle Magna v. Bernard de –
 Valle Sicca v. Berengarius de –
- VALLÈS, regió de Catalunya **1** 186; veguer de Barcelona i el – v. Bernardus de Ponte
 Vallés de Bergua, *don* (*don Vales*) **2** 55, 259
 Vallespir v. Santa Maria de –
 Valliguières v. Valaiguièra
 Vallis Aquaria v. Valaiguièra
 Vallis Magna v. Valmagna, abadia de
 Vallis Segarii, Vallis Segerii v. Valsiger
- VALLMANYA, castell (Pinós, com. Solsonès) **1** 192, 195
- VALMAGNA (*Vallis Magna*), abadia de (Vilamanda [Villeveyrac], dept. Erau, Occitània): abat de – v. H., abat • v. també Valle Magna
 Valona v. Ioufre de –
- VALSIGER [Valsiguier] (*Sanctus Ioannes de Valle Segarii, Sanctus Iohannes de Valle Segerii*), abadia (Montoliu [Montolieu], dept. Aude, Occitània) **1** 22, 24, 250-252, 262-263, 265, 267
 Valterra v. Lop de –; Valtierra
 VALTIERRA (*Balterra, Valterra*), castell (mer. Tudela, Navarra) **2** 54, 86, 95, 102, 209-210, 213-214, 259, 285-286, 291, 293, 301-302
 Valtierra v. Lope de –
 Vaqueta v. Pere Ramon –

- VAR (*Varus*), riu d'Occitània **1** 76-77, 381-382
 VAREA, lloc (Logronyo, la Rioja) **2** 78
 Varea, els **2** 88, v. també Lope de –; Ramiro de –
Varngnola v. Raimundus de –
 Varrat v. G. –
 Varus v. Var
Vasega v. Guillelmus de –
 Vassadel v. Raimond – de Puègserguièr
Vassal v. Petrus –
 Vassalli v. Petrus –; Wilelmus –
 Vassallus de Campo, genovès **1** 317
 VASTO, marquesat de (Abruzzo, Itàlia): marquès de – v. Enrico del –; Manfred I; Ugomagno del –
 Vaunage, La v. Vaunaja, La
 VAUNAJA, LA [La Vaunage] (*vallis Anagie*), vall (dept. Gard, Occitània) **1** 84, 392, 412
 VAUR, LA [Lavaur], ciutat i castell (dept. Tarn, Occitània) **1** 87, 124, 126 • Concili de – **1** 126-128 • església de Sant Alà de – **1** 127
 Vauri v. Rogerius de –
 Vaux de Cernay v. Guiu des –
 Vbertus de *Gausser*, noble provençal **1** 288
 Vechera v. Viguera
 VECIANA, lloc (com. Anoià) **1** 165, 187
 Vedel v. G. –; Poncius –
 VEDENA [Vedènes], lloc (dept. Valclusa, Occitània) v. Vedèna
 Vedèna v. Guillem Raimon de –; Raimon de –
 Vedènes v. Vedena
 Vei v. Raimon –; Stevan –
 VEIRUNA, LA [Lavérune], lloc (dept. Erau, Occitània) v. Veiruna
 Veiruna v. P. de –
 Vela, comte v. Vela Ladrón
 Vela, els **2** 89, v. també Ladrón, els
 Vela Íñiguez v. Vela Ladrón
 Vela Ladrón o Vela Íñiguez (*don Beila, Vela*), comte **2** 46, 248
 Vela v. Juan – o Vélaz o Vélez
 Velamazán v. Miguel de –
 Velascho Melendiz v. Velasco Menéndez de Limia
 Velasco Menéndez de Limia, *don (Valascus, Velascho Melendiz)*, comte **2** 48, 51, 251, 254
 VELAURS [Velaux], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. Velausio
 Velausio v. Guillelmus Rufus de –
 Velaux v. Velaurs
 Vélaz v. Íñigo –; Juan Vela
 Veldenz v. Udo von –
 Vélez v. Juan Vela
 VELILLA, lloc (prov. Valladolid, Castella i Lleó) **2** 70
 Veliz v. Enneco –
 Vell, el v. Ramon Berenguer I –
 Vellonicis v. Guillelmus Bremundi de –
 Venanza v. Pere de –
Venanzan v. Stephanus de –
 VENDEMIAN [Vendémian] (*Vindemianus, Videmianus*), vila (dept. Erau, Occitània) **1** 464-465
 VENÈCIA, ciutat i república (Vènet, Itàlia) **1** 96, 212-213, 217
Veneian v. Bernardus Ademarii de –
 Venejan [Vénéjan], lloc (dept. Gard, Occitània) v. Veneian
 Veneris v. Portus –
 Vennerzano v. Ramundus de –
 Venranicis v. Bertrandus de –; G. de –
Ventabren v. Gantelmus de –
 Ventaione v. Bernardus de –; Petrus de –; Pontius de –
 VENTAJOU (*Ventagon*), castell (Felina de Menerbès [Félines-Minervois], dept. Erau, Occitània) **1** 25, 270
 Ventajou v. també Ventaione
 VENTAVON (*Ventaion*), castell (dept. Alts Alps, Occitània) **1** 98, 440
 Ventí v. Augerius –; P. –
 VENTIMIGLIA, vila (Ligúria, Itàlia) **1** 71
 —, comtat de: comte de – v. Odó [IV]
 Vento v. Guglielmo –; Ogerio –
 VENTOSSES, LES, castell (Preixens, com. Noguera) **1** 191
 Ventus v. Ogerius –
Venzan v. Poncius de –
 VERA (*Bera*), castell (prov. Almeria, Andalusia) **2** 37, 40, 236-237
 Verardi v. Lamberto di ser –
 Vercellensis v. Vercelli
 VERCELLI, diòcesi de (Piemont, Itàlia): bisbe de – v. Uguccio
 Verdeio v. Berdello
 VERDEN (*Fardensis*), diòcesi de (Baixa Saxònia, Alemanya): bisbe de – v. Hermann von Wennerde
 VERDÚ, castell (com. Urgell) **1** 79
 Verdu v. Guillem de –
 VERDUN, *cauna* o balma (dept. Arieja, Occitània) **1** 497
 VERDUN DE GARONA [Verdun-sur-Garonne], lloc (dept. Tarn i Garona, Occitània) **1** 59
 Verdun-sur-Garonne v. Verdun de Garona
 Verezllan v. Raimon de –
 Vermúdez v. García Bermúdez; Suero –

- VERNEGUE DE LANHAS, LO [Vernègues de Lagnes], lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) **1 43**
- Vernègues de Lagnes v. Vernegue de Lanhas, Lo
- Verneto v. Ermengaudus de –; Poncius de –
- VERNHÒLA [Verniolle], lloc (dept. Arieja, Occitània) v. Varngnola
- Verniolle v. Vernhòla
- Verniz v. Berniç
- Verqueris v. Verquièra
- VERQUIÈRA [Verquières] (*Verqueris*), vila (dept. Boques del Roine, Occitània) **1 90, 413**
- Verquières v. Verquièra
- Verruna v. P. de –; Petrus de –
- Vescen v. G. –
- VESENÒBRE [Vézénobres], lloc (dept. Gard, Occitània) v. Vesenobre
- Vesenobre v. Ramon de –
- Vezenobre v. Raimundus de –
- Vézénobres v. Vesenòbre
- Vezenobrio v. Raimundus de –
- Vezoia v. Petrus de ipsa –
- Viader v. Bt. –
- VIANA [Vienne], comtat de (dept. Isèra, França): comte de – **1 69**
- , arxidiòcesi de: arquebisbe de – **1 75, 119**, v. també Robert de La Tour du Pin
- VIC (*Vicus*), lloc (com. Osona) **2 64, 265-266**
- , diòcesi de: bisbe de – **1 63, 122, 126, 486**, v. també Arnulf; Guillem de Balsareny; Guillem de Taveret; Pere de Redorta; Ramon Gaufred • sagristà de la catedral de –, regent de Catalunya pel rei Pere **1 223**
- VIC DE SÒS [Videssos] (*Vicus*), castell (dept. Arieja, Occitània) **1 497**
- VIC VILH [Vic-Bilh] (*Bigbilis*), comarca del Bearn (Occitània) **1 374**
- Vic-Bilh v. Vic Vilh
- Videssos v. Vic de Sòs
- Viccomes v. Albericus –; Bonifacius –; Ottobon – • v. també Visconti
- Vicenobrio v. Raimundus de –
- Vicinio Nubio v. R. de –
- Vico v. Guillelmus de –; Pere de –
- Víctor III, antipapa v. Víctor IV, antipapa
- Víctor IV (*Victor*), antipapa, abans Ottaviano de' Monticelli, diaca cardenal de Sant Nicolau *in Carcere* **1 60-61, 110, 206, 359-360, 2 161, 236**
- Victor, papa v. Víctor IV, antipapa
- Víctor III, papa de Roma **1 159, 2 23, 141**
- Víctor IV, papa de Roma v. Víctor IV, antipapa
- Vicus v. Vic; Vic de Sòs
- VIDAL = Vitalis**
- » Vidal, de Carcassona **1 280**
- » Vidal d'Esteve, morlanès **1 344**
- » Vitalis, capellà de la reina Maria de Montpeller **1 500**
- » Vitalis de Prunacho, cònsol de Tolosa de Llenguadoc **1 496**
- » Vitalis Poncius de Garrigis, d'Arle **1 447**
- Vidal v. Arnal –; Bernard –; R. – • v. també Vitali; Vitalis
- Vidalbano v. Aicardus de –
- VIDAUBAN, lloc (dept. Var, Occitània) v. Vidalbano
- Videl v. Pere –
- Videmianus v. Vendemian
- Vidià v. Vidià de Flix
- Vidià, fill de Berenguer i de Gelvira **1 188**
- Vidià de Flix (*Vidianus, Vivianus de Flexia, Vivianus de Fressia*), cavaller **1 222, 449-451**
- Vidian, de Carcassona **1 280**
- Vidianus v. Vidià de Flix
- VIÈLA [Bielle], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Bila
- VIÈLLA, vila (com. Vall d'Aran, Occitània) **1 74**
- Viena del Delfinat v. Viana
- VIENÈS, regió de França **1 97** • delfi del – v. Guigues André
- Vienne v. Viana
- VIERLAS, lloc (com. Tarassona i el Moncayo, Aragó) **2 33**
- Vierna, muller de Guillem-Hug I de Baus **1 150**
- VIÈU RÒSE, LO [Vieux Rhône] (*antiquus Rodanus*) **1 362** • v. també Roine
- Vieux Rhône v. Vièu Ròse
- Vifranc v. Berenger –
- VIGUERA (*Vechera*), castell (la Rioja) **2 61, 262-263**
- víkings **2 120**
- Vila v. Raimundus de – • v. també Vile; Villa; Ville
- Vila de Muls v. Arnaudus de –
- Vila Domiz v. Bernard de –; Pere de –
- Vila Galen* v. Raimundus de –
- Vila Legud v. Raimon de –
- Vila Mostanzon v. Arnal de – • v. també Villa Mostanzo
- Viladecans (*Villa de Canibus*), vila (com. Baix Llobregat) **1 199, 2 64, 265-266** • batllia de – **1 199**
- VILADEMÀGER, castell (la Llacuna, com. Anoia) **1 165, 190**
- VILADEMULS, lloc (com. Pla de l'Estany) **1 193**

- Vilademuls v. Arnau de –; Berenguer de –; Guillem Ramon, fill de Ramon de –; Ramon [I] de –; Ramon [II] de –; Ramon Arnau de –
- VILAFRANCA DE CONFLENT, vila (com. Conflent) 2 92
- VILAFRANCA DEL PENEDÈS (*Villa Franca*), vila (com. Alt Penedès) 1 186, 2 64, 265-266
- VILAGALHENC [Villegailhenc], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Vila Galen
- Vilagrassa v. Villacrassa
- Vilaler v. Pere de –
- Vilalonga [Vilalongue] v. Villa Longa
- VILAMAJOR (*Villa Maior*), lloc (com. Vallès Oriental) 2 10, 43, 64, 265-266
- Vilamajor v. Villa Maiore
- VILAMANHA [Villemagne-l'Argentière], fortalesa de (dept. Erau, Occitània) 1 66
- VILAMOSTAUSSON [Villemoustausson], lloc (dept. Aude, Occitània) v. Vila Mostanzon; Villa Mostanzo
- VILAMURS [Villemus], lloc (dept. Alps d'Alta Provença, Occitània) 1 78-79
- Vilamurs v. Bertran de –
- Vilan v. Bt. –
- Vilanova, Vilanòva v. Garsia de –; Gerard de –; Raimond de –; Vilanòva de Magalona • v. també Villa Nova
- VILANÒVA DE MAGALONA [Villeneuve-lès-Maguelone] (*Villa Nova*), vila (dept. Erau, Occitània) 1 116, 211, 482, 486-487 • Concòrdia o Tractat de Pau de – 1 116-118, 479 • palau o casa del bisbe de Magalona 1 116, 486
- Vilanòva de Montpeller [Villeneuve de Montpeller] v. Vilanòva de Magalona
- Vilar v. Arnaldus de –
- Vilardel* v. Raimundus –
- Vilardonèl [Villardonnel], lloc (dept. Aude, Occitània) v. *Vilardonel*
- Vilardonel* v. Bernardus –
- Vilarrúbia v. Bernat de –
- Vila-seca v. Tortosa
- Vile v. Arnallus –; Petrus – • v. també Vila; Villa; Ville
- Vile v. Martinus Pedriz de –
- Vilello v. Martinus Periz de –
- Vilhelmus v. Guillem
- VILHÈRAS [Bilhères], lloc (dept. Pirineus Atlàntics, Occitània) v. Raimon Gaiard de – • v. també Billeles
- Villa v. Bn. de – • v. també Vila; Vile; Ville
- Villa *Aldegud* v. Brunus de – • v. també Villa de Gud
- Villa de Canibus v. Viladecans
- Villa de Gud v. Petrus de – • v. també Villa *Aldegud*
- Villa de Mulis v. Raimundus de –; Raimundus Arnallus de –
- Villa de Muls v. Raimundus de –
- Villa Droz* v. Petrus de –
- Villa Franca v. Vilafranca del Penedès
- Villa Franca v. Petrus de –
- Villa Longa v. Bernardus de –; Petrus de –
- Villa Maior v. Garcia Ordonnez de –; Vilamajor
- Villa Maiore v. Poncius de –
- Villa Maiori v. Petrus de –
- Villa Mostanzo v. Galtherius Poncius de – • v. també Vila Mostanzon
- Villa Mulorum v. Arnaldus de –; Raimundus de –
- Villa Muro v. Bertrandus de –
- Villa Nova v. Guilelmus de –; Guiraldus de –; Pontius de –; Raimundus de –; Vilanòva de Magalona • v. també Vilanova
- Villa Ollariis v. Tortosa
- Villa Rubia v. Bernardus de –
- Villacerut v. Vilaçuruz
- Villacrassa v. Petrolus de –
- VILLAÇURUZ (*Villacerut*, *Villazurutz*), vila desapareguda (Carcastillo, mer. Tudela, Navarra) 2 102, 301-302
- Villadel* v. Arnallus de –
- Villamayor v. García Ordóñez de –
- Villano, arquebisbe de Pisa v. Villano Gaetani
- Villano Gaetani (*Villano*, *Villanus*), arquebisbe de Pisa 1 206-207, 319-320
- Villanus, arquebisbe de Pisa v. Villano Gaetani
- Villanus de Castello, genovès 1 317
- Villardonnel v. Vilardonèl
- Villazurutz v. Vilaçuruz
- Ville v. Florent de – • v. també Vila; Vile; Villa
- Ville Mulorum v. Raimundus –
- Villegailhenc v. Vilagalhenc
- VILLEL, lloc (com. Comunitat de Terol, Aragó) 2 96
- Villel v. Martín Pérez de –
- Vilalongue v. Vilalonga
- Villemagne-l'Argentière v. Vilamanha
- Villemostausson v. Vilamostausson
- Villeneuve de Maguelonne v. Vilanòva de Magalona
- Villeneuve de Montpeller v. Vilanòva de Montpeller
- Villeneuve-lès-Maguelone v. Vilanòva de Magalona
- VIMBODÍ, lloc (Vimbodí i Poblet, com. Conca de Barberà) 1 187
- VINAIXA, lloc (com. Garrigues) 1 187, 218
- Vindemianus v. Vendemian

- Vindemiis v. Bernardus de –
 Vinithone v. Sigimundia de –
 Vinol v. Ascher de –
 Vintemile v. Ventimiglia
 Vintron, Lo [Le Vintrou], família **1** 26
 Vintrou, Le v. Vintron, Lo
 Virgili (*Virgilius*), notari de Cervera **1** 434, 436
 Virgilius, notari v. Virgili, notari
 Viscafredi v. Ugo –
 Visconti v. Baldezono –; v. també Vicecomes
 Vitali v. Poncius – • v. també Vidal
 Vitalis v. G. –; Guillelmus –; Petrus –; Poncius –; Pon-
 tius –; Raimundus – de Dalbata; Stephanus
 –; Vidal
 VITÒRIA, vila (prov. Àlaba, País Basc) **2** 98
 Vitrac v. Pere de –; Ponç de –
 Vitrag v. Petrus de –
 VITRÒLA [Vitrolles] (*Vitrola*), castell (dept. Boques del
 Roine, Occitània) **1** 55, 98, 347-349, 440-444
 VITRÒLA DAU MARTEGUE [Vitrolles-lès-Martigue],
 lloc (dept. Boques del Roine, Occitània) v. Vitròla
 Vitrola v. Guillelmus de –; Vitròla
 Vitrolles v. Vitròla
 Vitrolles-lès-Martigue v. Vitròla dau Martegue
 VIU, vall (com. Alta Ribagorça) **1** 220
 Vivanus, d'Arle **1** 447
 Vivar v. Maria Roderic de –; Rodrigo Díaz de – el Cid
 VIVARÈS, comtat de (Llenguadoc, Occitània) **1** 80
 Vivariensis v. Viviers
 Vivet v. Guillelmus –
 Vivianus de Flexia, Vivianus de Fressia v. Vidià de Flix
 Vivianus Telner, d'Arle **1** 447
 VIVIÈRS [Viviers] (*Vivariensis*), ciutat (dept. Ardecha,
 Occitània) **1** 69, 376-377 • bisbe de – **1** 70, 410, v.
 també Robert de La Tour du Pin
 Voldaricus v. Ulrich von Treffen
 Volo v. Isnard de –
 Volobrega, Volobrica, Volobricis v. Valabrega
 Volta, els, família genovesa **1** 197, 218-219, 221-222, v.
 també Albertus de –; Bonifacio della –; Fressia;
 Guasco Bonifazio della –; Guglielmo della –; Ingo
 della –; Oberto della –; Paganus de –
 VOLTAGGIO, peatge de (Piemont, Itàlia) **1** 201
 VOLTERRA, ciutat (Toscana, Itàlia) **1** 161, 164
 volterrencs (*Vulterranos*) **1** 289, 291
 Volvera v. Raimundus –
 Volverad, vescomte de Narbona **1** 147
 Vouta v. Raimundus de –
 Vritat v. Raimundus de –
 Vualdo v. Willelmus de –
 Vulterranos v. volterrencs
 W. de Conchis v. Guillelmus de Conchis
 W. de Rabastenes v. Guillelmus Rabastenc
 Wàdih, general andalusí **2** 125
 Wasto v. Vasto
 Wennerde v. Hermann von –
 Werze v. Henricus –
 Wibald, abat de Stavelot **1** 55
 Wielmus, Wilelmus, Wilielmus, Willelmus v. Guillem
 Wittelinesbach v. Wittelsbach
 Wittelsbach v. Conrad I de –; Odó [I] de –
 Wm., Wuiellmus, Wuillelmus v. Guillem
 Xabert v. G. – • v. també Xeberti
 Xabierre v. Xabierregai
 XABIERREGAI [Javierregay] (*Xabierre*), lloc (Puente
 d'a Reina de Chaca [Puente la Reina de Jaca], com.
 Jacetània, Aragó) **2** 206-207
 XALAMERA (*Chalannera*, *Xalannera*), castell (com.
 Baix Cinca, Aragó) **2** 14, 147, 198, 227-228, 235
 Xalannera v. Xalamera
 XALÓN [Jalón], riu d'Aragó **1** 423, **2** 45, 83 • vall del –
2 26
 Xamac v. P. de –
 Xamenis v. Didacus –
 XARQ AL-ÀNDALUS, regió de l'Àndalus **2** 21, 38, 40,
 141-145, 151, 156, 164, 170
 Xartosa, frares de, segurament la cartoixa d'Escaladei
2 297
 Xartris v. Poncius –
 XÀTIVA (*Exativa*), ciutat (com. Costera) **2** 23, 69, 142,
 156, 169, 271-272 • alcaid de – **2** 140 • governador
 de – v. Ibn Mahqur • territori de – **2** 71
 Xautart v. G. –
 Xe v. Desbela –
 Xeberti v. Guillelmus – • v. també Xabert
 Xedbal v. Raimon –
 Xemèn v. Eiximèn
 Xemeneç v. Lop –
 Xemenecons v. Eiximèn
 Xemenes v. Lop – de Torreles
 Xemenez v. Petrus – de Orrea
 Xemenis v. Didacus –; Galindus – de Belxid
 Xemeniz v. Didacus –; Galindus –
 Xemenons v. Gali – d'Alcala
 Xementz v. Didacus –
 Xemenus v. Eiximèn

- Xermar* v. Bernardus –
 XERTA, honor de (com. Baix Ebre) 1 191
Xetmar v. Laurencius –; Raimundus –; Raimundus –
 de Parter
Xeu v. Pere –
Xibaut v. P. –
 XILOCA [Jiloca], vall d'Aragó 2 26
Ximberga, muller de Guillem I de Montpeller 1 148
Ximèn v. Eiximèn
Ximena, filla de Diego Rodríguez i de Ximena de Lleó,
 muller de Rodrigo Díaz de Vivar el Cid 1 180, 2
 24-25, 144
Ximena de Barcelona, filla de Ramon Berenguer III de
 Barcelona i de Maria Roderic, muller en primeres
 núpcies de Bernat III de Besalú i en segones núpcies
 de Roger III de Foix 1 143, 2 38
Ximenez, *Ximénez* v. Bernat –, bisbe de Saragossa; Ga-
 lindo – de Belchit; Lop –; Pero – d'Urreya; Petrus
 – • v. també Exameniz; Examenz; Examins; Exeme-
 neç; Exemènez; Exemèniz; Exeminones; Exemio-
 nes; Exemonónez; Jiménez; Xemenons; Ximez
Ximeno, *Ximenus* v. Eiximèn
Ximez v. Petrus –
Ximinius, *Ximino*, *Ximinus* v. Eiximèn
 XIPRE, regne de: rei de – v. Amalric de Lusignan
Xixen, pisà 1 223
Xuchar v. Xúquer
 XÚQUER (*Xuchar*), riu de la península Ibèrica 2 37, 67,
 236-237
- Yahya al-Mamun*, senyor o emir de Toledo 2 138-139
Yahya al-Mudhàffar, senyor o emir de Saragossa, fill de
 Múndhir I ibn Yahya, de Saragossa 2 127
Yahya al-Qàdir (*al-Qadir*), emir o senyor de Toledo,
 després emir o senyor de València 1 159, 2 21-22,
 140-142
Yahya ibn Alí ibn Ghàniya v. Abu-Bakr Yahya ibn Alí
 ibn Ghàniya
Yahya ibn Ishaq, rebel andalusí al Magrib, fill d'Ishaq
 ibn Muhàmmad 2 168
Yahya ibn Taixfín 2 146
Yala, llibert d'Almansor, senyor de Tortosa 2 126
- Yberus* v. Ebre
Yerp v. Furtuyn Lópiz de –
Ylerda, *Ylerdensis* v. Lleida
Ylori v. Iohannes de –
Ymarus, bisbe de Frascati v. Imar
Ymbertus, arquebisbe d'Arle v. Imbert d'Aigieras
Ympuriarum, *Ympurias* v. Empúries
Ysarni v. *Guilielm* – • v. també Isarn; Isarni; Isarnus
Ysnardus v. Isnard
Yspania v. Espanya • *Yspaniarum primas* v. Espanyes,
 primat de les • *Yspaniarum, imperator* v. Espa-
 nyes, emperador de les
Yspaniensis v. Espanya
Yússuf, germà d'Ibn Mardanix v. Abu-l-Hajjaj Yússuf
Yússuf al-Mudhàffar (*Almudafar*), emir o senyor de
 Lleida, fill de Sulayman ibn Hud 2 127-131, 138-
 139
Yússuf al-Mútaman, governador de Lleida i de Torto-
 sa, després senyor o emir de Saragossa, fill d'Àh-
 mad al-Múqtadir 2 22, 139-140
Yússuf ibn Taixfín, emir almoràvit 1 32
Yússuf v. Abu-l-Hajjaj –; Abu-Yaqub –
Yusuf ibn Taxfin v. Yússuf ibn Taixfín
Yxar v. Híxar
- Zabater* v. Arnallus –; Bernardus –; Calvet –; Guillem
 –; Guillelmus –; Stepahnus –; Stephe – • v. també
 Sabater
Zafadola v. Ibn Hud Sayf-ad-Dawla
Zaghrí, az- v. Abd-Al-lah –
Zaidin v. Saidí
Zal-laqa, az- v. Sagrajas
 ZAMORA, lloc de Castella i Lleó 2 49
 ZARAITZU (*Sarasazo*), riu de Navarra 2 210, 214
Zarena v. Bernardus de –; Ugo de –
Zecondein (*Çecodix*) 2 205
Zirauchi v. Cirauqui
Zorel v. Bernardus dez –
 ZUBEROA, vescomtat de (País Basc): vescomte de – v.
 Ató; Gassion de Sola; Ramon Guillem
 — v. també Elisabet [de –]
 ZUERA, lloc (com. Saragossa, Aragó) 2 70

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIVè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles XVI al XVIII)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolíngi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-ašturlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samhī. Estudi i traducció* (1986)

- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles x-xiii)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV, vol. I, Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV, vol. II, Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals, vol. III, Any 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran, 1a part, L'infant* (ed. facsímil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran, 2a part, El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsímil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620), vol. 1, Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari català' (1789-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Osona i Manresa, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Osona i Manresa, 2a part, Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Osona i Manresa, 3a part, Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval, vol. 1* (1908; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval, vol. 2* (1921; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620), vol. II.1, Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, vol. I, 1907-1942* (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620), vol. II.2, Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620), vol. III, Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)

- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatarari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatarari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatarari (docs. 1-328)* (2006)
- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomatarari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part (1952; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* (1925; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cultura catalana medieval* (2011)

- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La família reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàstiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)
- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)
- 97 Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió* (2014)
- 98 M. Teresa FERRER (cur.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (2015)
- 99/1 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, vol. I (2015)
- 99/2 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714)*, vol. II (2015)
- 100 *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya* (2015)
- 101 *Les quatre grans Cròniques. V. Apèndix i índex* (2016)
- 102 Pere GIL, *Història moral de Catalunya. Llibre segon de la 'Història catalana'* (2017)
- 103 Antoni RIERA, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana* (2017)
- 104 Enric PUJOL i Josep CLARA (cur.), *Cartes de Ferran Soldevila (1912-1970)* (2017)
- 105 Xavier BARRAL, *Els Banyes «Àrabs» de Girona* (2018)
- 106 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.2, *Tractats i negociacions diplomàtiques amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)* (2018)

